ఓం తత్సత్.

శ్లో- దంతులూర్యన్వయ క్షీరవారిరాశి హిమాంశునా।
నారాయణగజపతిరాజ్ఞేయం రచితా ముదా।
ఆహ్నికాచారవిషయా చతుర్వర్గ ఫలప్రదా।
మన్వాదిస్మృతివిఖ్యాత శాస్త్రసారేణ యోజితా।
సంబోధినీ సత్క్రియాణాం మునిభావసుబోధినీ।
తద్రాజవర్యా దత్తస్వాతంత్ర్యం పరిగృహ్ణతః।
విన్నకోట్యన్వయోత్పన్న నరసింహాఖ్యశ్రేష్ఠినః।
శారదాముకుటాఖ్యాయాం మమ వైశాఖపట్టణే।
శ్రీముద్రాక్షరశాలాయాం జయనామకవత్సరే।
మాఘమాసి సితే పక్షే ద్వితీయాభానువాసరే।
వేంపరాలాన్వయోద్భూత శ్రీజగన్నాథశాస్త్రిణా।
సమ్యక్సంశోధయిత్వా వై ధీమతా బుధసేవినా।
సుష్ఠు ముద్రాపయిత్వా తు ప్రచురీక్రియతే మయా॥

శ్రీమన్నారాయణఘూరమణపుత్రులును
శ్రీబుచ్చివేంకయాంబా గర్భశుక్తి ముక్తామణులునగు
శ్రీదంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజశిరోమణులచేత
మన్వాది ధర్మశాస్త్రములనుండియు, తదితరగ్రంథములనుండియు
ఆహ్నికాచారాద్యశేషవిశేషంబుల సంగ్రహించి
తత్తద్గ్రంథాసిత శ్లోకవాక్యంబులకు తెలుగుపదంబుల స్పష్టతరంబగు
భావంబులం దెలిపి రచింపబడిన

ముని భావ బోధిని

తద్రాజశిరోమణులవలన స్వాతంత్ర్యమును పొందిన
విన్నకోట అప్పల నరసింహులుగారిచేత
స్వకీయ శ్రీశారదాముకుట ముద్రాక్షరశాలలో
ముద్రింపించి ప్రచురింపబడియె.

VIZAGAPATAM:
Printed by A. VENKATAREDDI, at the S. S. M. Press. 27-1-95

మునిభావబోధిని ప్రథమాధ్యాయము విషయసూచిక.

ఉపోద్ఘాతము.

ఈగ్రంథము, శ్రుతాధ్యయనసంపన్నులకును, వేదాంతులకును, భోగరాగాదులయందాసక్తిగలవారికిని, కృషివాణిజ్యాదికార్యములయందభిరుచిగలవారికిని, ఐహికాముష్మికములను గోరువారికిని, శరీరారోగ్యాది సంరక్షణలయందపేక్షగలవారికిని, గృహారామాదిసమస్తస్థితుల నభివృద్ధిచేయుటయందు వేడుకగలవారికిని, పండితులు పామరులు మొదలగు ప్రపంచమందలి సర్వజనులకు నావశ్యకంబైన ప్రతియంశము నితరగ్రంథాపేక్షలేకుండ మన్వాద్యష్టాదశ ధర్మశాస్త్రములనుండియు, సప్తాదశపురాణేతిహాసాదులనుండియు, చరకసుశ్రుత వాహటాది వైద్యగ్రంథములనుండియు, నానావిధ జ్యోతిష గ్రంథములనుండియు నింకననేకేతర గ్రంథములనుండియు మిగులశ్రద్ధతోను జాగ్రతతోను సంగ్రహింపబడినశ్లోకంబులకును వాక్యంబులకును మృదుశైలితో బాలబోధకంబగునటుల తెలుగుటీకజేర్చి శ్రీదంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజశేఖరులచే రచియించి మొదటముద్రింపించి ప్రచురింపంబడినది.

ఇదిపైని వివరించినప్రకార మనేకోపయుక్తాంశంబులుండుటచే మొదటికూర్పు పుస్తకములన్నియు నచిరకాలములో విక్రయమయినవి.

పిదప నీగ్రంథమందత్యాసక్తిగలవారనేకులు పదేపదేకోరగా నీగ్రంథకర్తలగు నారాజశ్రేష్ఠు లితరవ్యాపారములచేత తిరిగి ముద్రింపించుటకు నవకాశములేకయును మాకృతముగనైనమెడల గ్రంథము జగద్విఖ్యాతిగ ప్రచురమగునని యెంచి మాయందలి దయచేత నేతద్గ్రంథస్వాతంత్ర్యమును మాకొసగినందున మేమదిగైకొని సంతసముతో రెండవపర్యాయము విషయసూచికా సహితంబుగ లేఖక ప్రమాదజనితదోషంబు లపనోదింపించి ముద్రింపించి ప్రచురించడమైనది.

దీనివెల అంచెకూలిసహా రు 3-0-0 లు.

చిన్నకోట అప్పలనరసింహులు,
శ్రీశారదామకుట ముద్రాక్షరశాల ప్రొప్రయిటరు.

శ్రీ గ ణే శా య న మః.

——(౦)——

శ్రీ ర స్తు.

——౦——

ము ని భా వ బో ధి నీ.

——(ం)——

యేనేదం నిర్మితం విశ్వం తద్విశ్వముపజీవితుం । అంతఃప్రవిష్టశ్చాస్తా యస్సవిష్ణుశ్శరణం మమ॥ * * * * *

ఎవనిచే నీపరిదృశ్యమానప్రపంచము నిర్మింపబడినదో ఆజగత్తును బ్రవర్తింపజేయుట కంతర్యామియగుచు నెవఁడునియామకుఁడై యుండెనో, అట్టివ్యాపకుడగువాడు నాకు రక్షకుడని గ్రంధకర్త యనును.

ధర్మశాస్త్రార్ధ సంఘాతవిమర్దవిశదీకృతం । యస్యచేతో విధిసతీ వినోదమకురాయతే॥ సోయంనారాయణ గజపతి రాణ్మునిభావబోధినీంధర్మ్యాం। యశసేఽదధాత్యేతాం బహుమునికృత శాస్త్రపద్ధతిం దృష్ట్వా॥

ధర్మశాస్త్రార్ధ శాస్త్రములయొక్క సంఘర్షణముచేత నిర్మలముగ జేయబడినదై యెవనిచిత్తముసరస్వతికి విలాసార్ధమగు శద్దమువలె నుండునో, అట్టి నారాయణగజపతిరాజు, ధర్మమునెడబాయకుండునటుల మునిభావబోధినియను గ్రంధమును, ఋషులచే జేయబడిన శాస్త్రమార్గమునుజూచి, తనకు కీర్తిని శాశ్వతముగ నుంచుటకు రచించుచుండెను.

పృధువిరచిత మేతద్ధర్మశాస్త్రం మునీంద్రైస్తదను లఘుమయేదంతత్ప్రదిష్టార్ధమేవ। కృతమిహహిసహేతుజ్ఞాపకం నోక్తపూర్వం యది నసదిదముక్తం సజ్జనైః క్షమ్యతాం తత్ ॥

మునులచేతను విస్తృతముగ ధర్మశాస్త్రములురచించబడెను. వారిమతములననుసరించి సంగ్రహముగ పూర్వమందనుక్తమైన హేతువులనునాచే జెప్పబడెనట్టి యుక్తులలో నయుక్తముుండిన నది సత్పురుషులచే క్షమించబడుగావుత.

ఇహఖలు పాణినామాయురారోగ్యైశ్వర్యాది ప్రాపణాయనిష్కామనయానిత్యనైమిత్తికకర్మాచరితేన దురితక్షయద్వారాజ్ఞానినః కర్తుం మోక్ష

సామ్రాజ్యం ప్రాపయితుంచ సర్వజ్ఞాస్సకల నిగమాగమ శాస్త్రజ్ఞా స్త్రికాలజ్ఞాస్సకల కళావిదో మునయః పరమ కారుణికా జగత్ప్రవృత్త యే ధర్మానూచురితివదామః ప్రత్యక్షాగమానుమానైః ॥

ప్రాణులకాయురారోగ్యైశ్వర్యములనొందించుటకును, విధిచోదితులై పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిచేతను సంధ్యాపంచయజ్ఞాది నిత్యకర్మములను వ్రతపూజాదినైమిత్తిక కర్మములను, జేయుటచేత పాపనివర్తనపూర్వకముగా జ్ఞానవంతులను జేసి, మోక్షరూపపూజ్యరాజ్యమునొందించుటకు, సర్వనిగమాగమములను దెలసినవారలగుటచే, సర్వజ్ఞులు, భూతభవిష్యద్వర్తమానములను దెలసినవారలు, సకలవిద్యావేత్తలతిదయాళులు, మననశీలురగు ఋషులచే నీప్రపంచమును నడపించుటకు నిశ్చయముగా ధర్మములు జెప్పబడెనని ప్రత్యక్షశబ్దప్రమాణోక్తులచేత నీగ్రంథమందున జెప్పుచున్నారము.

అథజీవాత్మా నిరూప్యతే.

పృథివ్యాది మహాభూతాని సత్యాని ప్రమాణగమ్యత్వాత్ తద్వదాత్మాపి సత్యఇతి సూక్ష్మదృష్టయోమన్యంతాం। అన్యథా యది బుద్ధీంద్రియవ్యతిరిక్తోజ్ఞాతాధునాపి న స్యాత్। తర్హ్యేకేన నేత్రేంద్రియేణ దృష్టం నస్త్వితరేణ స్పర్శనేంద్రియేణ కో విజానాతి। యమహమద్రాక్షం తమహం స్పృశామీతి తథా కస్యచిత్పురుషస్య వాచం పూర్వం శ్రుత్వా పునశ్శ్రోత్రంయాహా ణాం వాచం తస్య వాగియమితి తత్ప్రత్యభిజానాతి। తస్మాజ్జ్ఞానేంద్రియవ్యతిరిక్తోజ్ఞాతా నిశ్చిత ఇతి సిద్ధం। ఉత। యద్యాత్మా ధ్రువో నస్యాత్తర్హ్యనుభూతార్థగమ్యాస్మృతిః పూర్వానుభవభావిత సంస్కారోద్బోధ నిబంధనాకస్యభవేన్నహ్యన్యేన దృష్టేవస్తున్యన్యస్య స్మృతిరుపపద్యతే। తథాకస్స్వప్నజ్ఞానస్యకారకః। నహీంద్రియాణా ముపరతవ్యాపారాణాం తత్కారకత్వం। తథాహమేవాభిజనత్వాది సంపన్న ఇత్యేవం విధానుసంధాన ప్రత్యయః కస్యభవతి। స్థిరాత్మవ్యతిరిక్తస్య తథా శబ్దస్పర్శాది విషయోపభోగ సిద్ధ్యర్థముద్యోగం మనోవాక్కాయైః కః కుర్యాత్తస్మాదపి బుద్ధీంద్రియ వ్యతిరిక్తాత్మాస్థితః। అపిచ మమేదంశరీరమిత్యాది దేహాతిరిక్తాత్మానుభవైఃజన్మమరణాభ్యాంజన్మాంతరానుష్ఠిత ధర్మనియతాభ్యాం దేహాతిరిక్తాత్మానుమానంజన్మాంతరగతకర్మానుష్ఠాతృనియతతయా తథాగమనాగమనాభ్యాంజ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్నాధారనియతాభ్యామపి భౌతికదేహాతిరిక్తాత్మానుమానంతథాశుభకర్మానుష్ఠానా శుభకర్మపరిత్యాగైశ్చ జ్ఞాననియతైర్దేహాతిరిక్తాత్మానుమానం భూతకం

పశకుకజ్ఞానగ్రహాదిసంయోగజఫలైశ్చ నక్షత్రసంచారజాగరావస్థాజన్యసచ్ఛిద్రావిత్యాదిదర్శనైశ్చ స్వప్నజైః ఖరవరాహాదియుక్తరథారోహణాది జ్ఞానైశ్చ సాక్షాత్పరంపరయావా ఆత్మనోద్యోతకాని దృశ్యంతే తస్మాదస్తి దేహాతిరిక్త ఆత్మేతి సిద్ధం॥

ఈపైని జీవాత్మను నిరూపింతుము.

భూమిమొదలైనమహాభూతపంచకము సత్యము- ప్రమాణముచేత నగపడుటవలన ఆలాగుననే ఆత్మయును సత్యమని సూక్ష్మదృష్టిగలవారలు తలచవలెను. ఆలాగునగానుండిన బుద్ధీంద్రియములకంటె వేరైన జ్ఞాత లేకపోవును- అయితే ఒకటియగు నేత్రేంద్రియముచే జూడబడిన వస్తువితరమగు స్పర్శేంద్రియముచేత నెవడు తెలుసుకొనును- ఎవడు నాచే జూడబడినాడో వాడు స్పృశింపబడినాడనియును ఆలాగుననే పూర్వమొకపురుషునిమాట విని కాలాంతరమందున దిరుగ విను నామాటను మొదట వినినవానిదిగా తెలిసికొనును గనుకను జ్ఞానేంద్రియాదులకు వ్యతిరిక్తుడగు జ్ఞాత నిత్యుడని చెప్పగలము. ఇంతియె కాదు ఒకవేళ ఆత్మ నిత్యుడు గానట్లైతే అనుభూతమగు ప్రయోజనమును గోచరించు స్మృతి పూర్వమనుభవించుటచేత నూహించబడిన వాసనచేతను స్ఫురించడముయొక్క- సంబంధమెవ్వరికయ్యెను- ఇతరునిచేత జూడబడిన వస్తువునందు మరియొకనికతిశార్ధము గోచరించిన జ్ఞానము సంభవించదు. ఆప్రకారముగానే స్వప్నవిషయజ్ఞానమును బుట్టించువాడెవడు- వ్యాపారశూన్యమైన చక్షురాదీంద్రియములకు స్వప్నమును బుట్టించుట సంభవించదు- నేనే కులము ధనము గలుగువాడనను అనుసంధానజ్ఞానమెవనికవుచున్నది. నిత్యుడగు నాత్మకంటె వేరగు నెవనికి శబ్దస్పర్శాద్యనుభవసిద్ధికొరకు ప్రయత్నము మనోవాక్కాయకర్మములచే నెవడొనర్చును- ఈ హేతువులవలనను బుద్ధీంద్రియములకంటెను వేరైన ఆత్మ గలడు- భౌతికదేహము లింద్రియములు బుద్ధి మొదలగునవియాత్మ కాదని- అణుస్వరూపము, స్వల్పము కానిది, కురచ కానిది, హస్తపాదములు లేనిది యాత్మయని వేదప్రమాణములచేతను ఇది నాశరీరమను మొదలగు దేహముకంటె వేరైన ఆత్మానుభవములచేతను జన్మాంతరమందు చెయ్యబడిన ధర్మము నియామకముగాగలిగిన జన్మమరణముల వలన దేహాతిరిక్తాత్మానుమానము జన్మాంతరమును బొందినటువంటి కర్మను జేయుటకు నియామకమగుటచేతి నాప్రకారముగానే జ్ఞానము ఇచ్ఛ ప్రయత్నమాధారముగాగల గమనాగమనములచేతను పృథివ్యాదిభూతవికారమైన దే

హామునకంటె వేరగువాడాత్మయని యనుమానము. * * *

ఆ ప్రకారముగానే జ్ఞానముచేత నియమించబడిన శుభకర్మముల నాచరించుటయు నశుభకర్మముల బరిత్యజించుటచేతను దేహమునకంటె భిన్నమైన ఆత్మానుమానము- భూకంపము శుభాశుభసూచక శకునజ్ఞానము- శుభారిష్టగ్రహముల సంయోగవియోగములవలనగలుగు ఫలములచేతను నక్షత్రగమనములవలన వచ్చెడి యనిష్టము నిష్టమును జాగ్రదవస్థలయందుత్పన్నముల య్యెడి ఛిద్రయుక్తమైన సూర్యదర్శనముచేతను స్వప్నమందునబుట్టు గర్దభవరాహాదులను బూన్చిన యరదమందధివసించిన జ్ఞానముచేతను స్వతహా లేక పరంపరచేతనైనను ఆత్మయొక్క స్థితిని సూచనజేసినవియై జూడబడుచున్నవి గనుక దేహాతిరిక్తుడును సర్వవ్యాపియునగు నాత్మ కలదని స్పష్టము.

హతం జ్ఞానం క్రియాహీనం హతాస్త్వజ్ఞానతః క్రియాః । అపశ్యన్నంధకోదగ్ధః పశ్యన్నపిచ పంగుకః ॥

ఆచరణకు దేకుండిన తెలివియును, తెలివిలేక జేసినదియును వ్యర్థము. చూడక గుడ్డివాడును, చూచి నడువలేక కుంటివాడును గాలునింటిమంటచే మంటినంటును.

అథాతో ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః

ఇదం ధర్మలక్షణమసూత్రయత్। చోదనాలక్షణార్థో ధర్మ ఇత్యుభయం చోదనయా లక్ష్యత ఇతి జైమినిః॥ శ్రేయస్సాధనం ధర్మః ప్రత్యవాయసాధనమధర్మ ఇతి సూత్రార్థః॥ తత్ర ధర్మోద్వివిధః పరోఽపరశ్చ। అత్ర పరమధర్మో నిరూప్యతే। ఆత్మజ్ఞానమేవ పరమధర్మః। తదుక్తం యోగీశ్వరేణ॥ అయంతు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమితి॥

ఆత్మసద్భావే కింప్రమాణమితిచేత్తన్నిరూప్యతే। తథాచ శ్రుతిః॥ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే। యేన జాతాని జీవంతి। యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి। తద్విజిజ్ఞాసస్వ। తద్బ్రహ్మేతి॥ 'జగదుత్పత్తిస్థితిలయోపాదానత్వం బ్రహ్మణో లక్షణం॥ ఏతదాత్మలక్షణమనుమానసిద్ధమపి॥

నిర్విఘ్నపరిసమాప్తికొరకు మంగళాచరణమొనర్చి గ్రంధారంభప్రయోజనమును జెప్పి యనంతరము ధర్మమునుం బల్కెదుము.

శ్రేయస్సాధనము ధర్మమనియు, ప్రత్యవాయజనకమగునది యధర్మమనియును జైమినిసూత్రము.

ధర్మము పరమనియు నపరమనియు రెండు విధములు. ఈపైని ప
రమధర్మము నిరూపింపబడును. ఆత్మను తెలసికొనుటయే పరమధర్మము. యా
జ్ఞవల్క్యస్మృతి యుపాయముగా నాత్మను దర్శించుటయే పరమధర్మమనిబల్కెను.

ఈ ప్రపంచనిర్మాణపాలన లయములకు కారణమగుటయే బ్రహ్మ
లక్షణమని శ్రుతి.

అట్టిబ్రహ్మమును బొందించుటకు హేతువగు నాత్మజ్ఞానమే స్వరూ
పముగాగలది పరమధర్మము. ఈఆత్మలక్షణము శబ్దప్రమాణమేగాక ననుమా
నసిద్ధమును.

నను ఆత్మనస్సకాశాదేతజ్జగత్కథముత్పన్నమిత్యాకాంక్షాయామాహ
యథాహి కుంభకారః చక్రమృత్తికాదికం కరణజాతం స్వీకృత్య కరక శరా
వాదికం నానావిధం ద్రవ్యజాతం రచయతి యథా వా వర్ధకిః దారుసమూహైః
పరస్పరసాపేక్షైస్తైస్తైః గృహాదికం కార్యం కరోతి। యథా వా స్వర్ణకారకః కే
వలం హేమసూత్రేణ కాయ కటకముకుటాదికార్య ముత్పాదయతి। యథా వా కీ
టవిశేషో నిజలాలయా ఆరబ్ధమాత్మబంధనం కోశాఖ్య మారభతే। తథాత్మా
పి పృథివ్యాదీని సాధనాని పరస్పరసాపేక్షాణి తథాకరణానిచ శ్రోత్రాదీని స్వీ
కృత్య అస్మిన్ సంసారే తాసు తాసు సురాదియోనిషు స్వయమేవాత్మానం స్వ
కర్మబంధబద్ధం కరోతీత్యయం సృజతి॥

యద్యపి - ఈశ్వరః స్వరూపేణ సత్యజ్ఞానానంద లక్షణస్తథాప్యవి
ద్యాసమారోపితవశాన్మోహరాగాదిభావై రనుభూయమానో నానాహీన
యోనిజననసాధనం మానసాది త్రివిధం కర్మనిచయ మాచరతి తేనచాంత్యాది
హీనయోనిషు జాయతే ॥తథాచమనుః॥ పరద్రవ్యేష్వభిధ్యానంమనసానిష్టచింత
నం। వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధంకర్మ మానసం। పారుష్యమనృతంచైవ పైశున్యం
చాపిసర్వశః। అసంబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయం స్యాచ్చతుర్విధం। అదత్తానాము
పాదానం హింసాచైవావిధానతః। పరదారోపసేవాచ శారీరంత్రివిధంస్మృ
తం। మానసం మనసైవాయముపభుఙ్క్తే శుభాశుభం। వాచావాచాకృతంకర్మ
కాయేనైవచకాయికం।శరీరజైఃకర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాంనరః। వాచికైఃప
క్షిమృగతాం మానసైరంత్యజాతితాం।వాగ్దండోథ మనోదండః కాయదండస్త
థైవచ।యస్యైతేనిహితాబుద్ధౌ త్రిదండీతిసఉచ్యతే॥ త్రిదండమేతన్నిక్షిప్య సర్వ
భూతేషుమానవః। కామక్రోధౌతు సంయమ్య తతస్సిద్ధింనియచ్ఛతీతి॥

ఆత్మవలన సకలమగునీజగమేరీతిని బుట్టినదని శంకించుకొని బల్కు చున్నారము.

కుమ్మరి మన్ను, చక్రము మొదలగు పరికరములను బరిగ్రహించి నానావిధమృత్పాత్రల నెట్లు రచించునో, ఒడ్డరి గడ్డి, కఱ్ఱలు, మృత్తిక మొదలగు సర్వోపాదానాపేక్ష గలవాటిచేతను గృహనిర్మాణ మెట్లొనర్చునో, బంగరు పనివాఁడొక బంగారమును మాత్రమే గ్రహించి కడియము కిరీటము మొదలగు నలంకారకార్యముల నెట్లు బుట్టించుచున్నాఁడో, కీటవిశేషమెట్లు లూతికలగు లకనుండు పనపొందఁగఁ జే నారంభించినకోశమును దనబంధమును జేయునో ఆరీతి నాత్మయును నన్యోన్యాపేక్షితములగు పృథివ్యాదిసాధనములను శ్రోత్రాదీంద్రియములను స్వీకరించి యీసంసారమందాయాయి స్థిరసరాదియోనులందు తానే దనకర్మబంధమువలనబద్ధుడై శరీరమును సృజించుకొనును. ఆలోచించగా నీశ్వరుఁడు సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుడైనను లక్షిని మాయాగమావేశమున లన మోహరాగాదిచేష్టలచేతను చిరస్మృతుడై యనేకవిధములైన హీనయోనులందు జనించుటకు కారణమైన మనోవాక్కాయకర్మములను జేయుచున్నాఁడు. పరద్రవ్యాభిలాష, ఇతరులకనిష్టచింతనము, దేహాత్మభ్రమయు, నీమూఁడువిధములగు మానసకర్మయును పరుషము, అనృతము, కొండెము, వ్యర్థప్రలాపము యీనాలుగువిధములగు వాగ్వ్యాపారమును- దొంగలించుట, వేదబోధితముగాని హింస, పరదారాగమనము యీమూఁడువిధములగు శారీరకర్మములు- నీయడుగున వివరించురీతి ననగా, మానసికకర్మము మనస్సుచేతను, వాక్కృతము వాగ్వ్యాపారముచేతను, శారీరము శరీరముచేతను శుభాశుభములను దేహియనుభవించును. శరీరముచే జేయబడు కర్మలచేతను స్థావరత్వమును, వాచకముచేతను పక్షిమృగత్వమును, మానసికముచేత నంత్యజత్వమును నరుఁడొందును.

వాగ్దండమనోదండకాయదండములనగా, సత్యప్రియవచనశీలతయును, అసత్యసంకల్పశూన్యతయును, నిషిద్ధవ్యాపారరాహిత్యమెవని బుద్ధియందుండు నట్టివాఁడు త్రిదండియనంబడును. త్రిదండమును సర్వభూతములకు నుపచరించునటుల జేసి యనగా మనోవాక్కాయదమనమును జేసి క్రోధనియమనమొనర్చి, మోక్షసిద్ధినాబరిశుద్ధుఁడొందగలఁడని మనువచనములు.

నను ప్రాకృతికప్రళయసమయె మహదాద్యఖిలవికారనాశే కర్మణో నాశాత్కథం తన్నిబంధనః ప్రథమపిండపరిగ్రహ ఇత్యాశంకాయాం బ్రూ

మః । మనోఽహంకారౌ సంసరణహేతుభూతో దోషరాశిశ్చ । కర్మఫలం లింగాత్మకం శరీరంచ బ్రహ్మసాక్షాత్కారం వినా న ముచ్యతే । అతః బ్రహ్మసాక్షాత్కారాదయమాత్మా ముచ్యతే॥

ప్రాకృతిక ప్రళయ సమయమున మహదాది సకల వికారములకును వినాశము గలుగుచునుండగా కర్మములకును నాశము గలుగుచునున్నది. ప్రథమపిండపరిగ్రహమునకట్టి కర్మములు లేకున్న నెట్లు మొదటిపిండ సంగ్రహము గుచున్నదని శంకించుకొని చెప్పుచున్నారము.

మనోఽహంకారములు, సంసరణకు కారణమైన దోషరాశియు, కర్మఫలమైన లింగశరీరము బ్రహ్మసాక్షాత్కారము లేకుండిన విడువబడవు.

నను ప్రాక్ప్రవియజ్ఞానస్యాప్యాత్మప్రకాశత్వాత్తస్యచ స్వతస్సిద్ధత్వాన్నానుపలంభో యుక్త ఇత్యాశంక్య యోగీశ్వరేణోక్తం॥ మలినోహి యథాదర్శో రూపాలోకస్య నక్షమః। తథాఽవిపక్వకరణఆత్మజ్ఞానస్య నక్షమః। కటూర్వారాయథాఽపక్వా మధురస్సన్రసోఽపిసన్। ప్రాప్నోతి హ్యాత్మని తథా నాపక్వకరణో జ్ఞతాం। సర్వాశ్రయాం నిజేదేహే దేహీవిందతి వేదనాం। యోగయుక్తశ్చ సర్వాసాం యోనచాప్నోతి వేదనాం॥ యఃపునర్దేహీ దేహాభిమానయుక్తః సన్సర్వాత్మికామాధ్యాత్మికాదిరూపాం వేదనాం స్వకర్మార్జితఏవ దేహే ప్రాప్నోతి । దేహాంతరంగత భోగాయతనారంభాదృష్ట వైలక్షణ్యాద్దేవ యస్తు యోగీ ముక్తో ముక్తాహంకారాదిః సకల క్షేత్రజ్ఞగతానాం సుఖదుఃఖాది సంవిదాం వేత్తా భవతి పరిపక్వకరణత్వాత్॥

ప్రాగ్జన్మజ్ఞాన మాత్మను బ్రకాశింపజేసేదవుటవలన నది స్వతస్సిద్ధమైనందువలన, నిందయుక్తముకాదని శంకించుకొని యోగీశ్వరునిచేతను జెప్పబడినది.

మలినమగునద్దములో రూపమును జూచుటకుపయోగించదు. ఆలాగుననే ఇంద్రియజయము లేనివాడు ఆత్మజ్ఞానమునకసమర్థుడు. చేతిదోసకాయయందు మధురరసము మొదటనుండును గాని పండనిది మధురరసమగపడదు. ఆలాగుననే ఆత్మయందు అపక్వేంద్రియుడగుటవలన నజ్ఞానుడై యుండును. వాడు దేహాభిమానయుక్తుడై ఆధ్యాత్మికాది రూపమైన నానావిధపీడను దనప్రాగ్జన్మకర్మచే నార్జించబడిన యీదేహమందుననే బొందును. దేహాంతరమును బొందినటువంటి సుఖదుఃఖములకు సాధనమైన శరీరమునకు జనక

మైన యదృష్టవిశేషమువలన విడువబడిన యహంకారముగల ముక్తుడైన యోగియైనతే గుణస్తజీవులను బొందినట్టి సుఖదుఃఖాది జ్ఞానమును, పరిపక్వమైన ఇంద్రియములు గలవాడౌటవలన జ్ఞానము గలవాడగును.

నన్వేకస్మిన్నాత్మని దేవమనుష్యాది శరీరేషు భేదప్రత్యయోనఘటత ఇత్యాశంక్యవదామః॥

యద్వైకమేవ వియత్కూప కుంభాద్యుపాధిభేదం నానేవానుభూయతే। యథా వైకో విభాకరో విభిన్నేష్వావకభాజనేషు కరక మణక మల్లికాదిషు నానేవానుభూయతే। తథైకో ప్యాత్మా అంతఃకరణోపాధిభేదేన నానా ప్రతీయతే। కించాత్మనస్సర్వాత్మకత్వదర్శనేన రాగద్వేషాభావా దధర్మనివృత్తిరూపం దృష్టఫలంచ దృశ్యతే॥ సర్వమాత్మని సంపశ్యన్నాధర్మే కురుతే మన ఇతి మనుః।

ఒకడగు నాత్మయందు దేవమనుష్యాది శరీరభేదజ్ఞానము సంభవించదని శంకించుకొని బల్కెదము. ఒకటియైన యాకాశము, నుయ్యి, కుండమొదలగు నుపాధిభేదమందనేకాకాశములవలె నగుపడురీతిని, సూర్యుడొకడే నానావిధము లైన కమండలము, కాగు, మండిగ మొదలగు జలపూరిత పాత్రలందనేక సూర్యులవలె గోచరుడగునో ఆప్రకారముగా నొకడగు నాత్మయంతఃకరణోపాధి భేదములవలన ననేకాత్మలుగా ప్రతీయమానమగును- సకలమాత్మగా జూచుటచే సమత గలిగి యధర్మమును జేయకుండును గాన దీనిచే దృష్టఫలంబును గనబడుచున్నదని మనువు.

చతుర్వింశతితత్వాని క్షేత్రమితి పంచవింశకో జీవః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి యోగీశ్వరేణోక్తం ॥తద్యథా॥ బుద్ధీంద్రియాణి సార్థాని మనః కర్మేంద్రియాణి చ। అహంకారశ్చ బుద్ధిశ్చ పృథివ్యాదీని చైవహి। అవ్యక్తమాత్మా క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రస్యాస్య నిగద్యత ఇతి॥

ఇరువది నాలుగు తత్వములు క్షేత్రమనియు నిరువదైదవవాడు జీవుడు క్షేత్రజ్ఞుడనియును యోగీశ్వరునిచేతను జెప్పబడెను. అది యెట్టులనిన, త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణములైదును జ్ఞానేంద్రియములు. వాటివిషయములగు శబ్దస్పర్శ రూపరస గంధములైదు మనంబొకటి వాక్పాణి పాదపాయూపస్థలైదు కర్మేంద్రియములు. అహంకారము, బుద్ధియును, రెండు-పృథివ్యాపస్తేజో వాయ్వాకాశములైదు, నవ్యక్తమొకటి- యీ యిరువదినాలుగును క్షేత్రమనబడును- క్షేత్రజ్ఞుడిరువదైదవవాడు.

నను దేహేంద్రియవ్యతిరిక్తాత్మసద్భావే సత్యాధిభౌతికాధ్యాత్మికాధి దైవికదుఃఖమనుభవామీతి పురుషః కథమన్యతే। వస్తుతోపి తథైవ దుఃఖం సుఖంచానుభూత ఇవ దృశ్యతేచ తస్మాదస్మాద్దేహాద్వ్యతిరిక్తః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి కథమన్యామహె ఇత్యాశంక్యవదామః॥

సత్యజ్ఞాననిర్మలనిర్వాణమయోప్యాత్మా సుఖదుఃఖాజ్ఞానాదయో ధర్మాః ప్రకృతివికృతయఏవ యథా స్థాల్యగ్నిసంపర్కాత్తద్గతోదకస్యశబ్దోద్రేకాదయోధర్మాస్స్పృశ్యంతే। తద్వత్ప్రకృతి సంసర్గాదహంభావాది దూషితః ప్రాకృతాన్ధర్మానృజత్యవభాతి। అవ్యయస్సపురుషో గగనేభ్ర ఇవ నిర్లేపశ్శరీరే తిష్ఠతిత్యవగంతవ్యం॥

తథాచ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ నిర్వాణమయఏవాయమాత్మా జ్ఞానమయో_మలః। దుఃఖాజ్ఞానమయా ధర్మాః ప్రకృతేస్తేతు నాత్మనః। జలస్య నాగ్నిసంసర్గస్థాలీసంగాత్తథాపిహి। శబ్దోద్రేకాదికాన్ధర్మాన్సంకరోతి యథానృప। తథాత్మా ప్రకృతేస్సంగాదహంమానాదిదూషితః। భజతే ప్రాకృతాన్ధర్మా నన్యస్తేభ్యోహిసోవ్యయ ఇతి॥

దేహేంద్రియములకంటె వేరైనవాడాత్మయైనటులైతే భూతములు నిమిత్తముగా జేసికొనునన్యోడు నది యాధిభౌతికమనబడు ననగా వ్యాఘ్రములు మొదలగువాటివలన గలుగు దుఃఖము. ఆత్మను దేహాదికమును నిమిత్తముగ జేసికొనివచ్చేదాధ్యాత్మికము. రోగాదులను, కామక్రోధాదులను, కేవలము దైవమునే నిమిత్తముగా జేసికొనివచ్చేది యాధిదైవికము. శీత వాతాదులచే బుట్టినవి. ఈదుఃఖములననుభవించుచున్నాడనని పురుషుడేలతలచును. నిజముగా సుఖదుఃఖములననుభవించువానివలె గనబడుచున్నాడు. గాననీదేహముకంటె వేరైనవాడు క్షేత్రజ్ఞుడని మేమెటులదలచెద మీలాగునశంకించుకొని జెప్పుచున్నారము.

సత్య జ్ఞాన నిర్మల కైవల్యస్వరూపుడాత్మ. సుఖదుఃఖాదిధర్మములు మాయాకార్యములు స్థాలికగ్నిసంపర్కము గలుగుటచేతను దానియందుండు నుదకమునకు పొంగుట, కాగుటచే బుట్టుశబ్దము మొదలగు ధర్మము లెటులగపడుచున్నవో, అటువలెనే ప్రకృతిసంబంధమువలన యహంకారమమకారములచేతను దూషితుడై మాయాజనితకృత్యములను బొందుచు నున్నవాడువలె నుండును. నిత్యుడగు నాపురుషుడు, ఆకాశమందు మేఘునివలె నిర్లిప్తుడై శరీర

మందుండుసిందువిషయమ్మైనిర్వాసిన విష్ణుపురాణ వచనములన జూడుడు.

అపిచ నను జాగ్రద్దశాయామనుభూత శీతోష్ణాదిరూప సుఖదుఃఖాదికంచానుభూత నదనదీ పురపల్లి పర్వత సురనర సరీసృప మృగ కీట పక్ష్యాద్యఖిల జీవకోటీశ్చ, బాల్య యౌవన వృద్ధత్వాద్యవస్థాశ్చ, స్వర్గనరకాద్యనుభూతీశ్చ, కథం విస్మృత్యేంద్ర జాలికావస్థావద్ధృదయే ధారయామ ఇతిచేద్బ్రూమః యథాస్వప్నానుభూత పూజ్యరాజ్య లలిత వనితాస్రక్చందనాద్యఖిలభోగ్యాని జాగ్రద్వేళాయామసత్ప్రతీతిరేతదితి మన్యామహే తద్వాద్దృష్టమాత్రధిషణావస్థాయామేతజ్జాగ్రదపి సర్వం మనఃపరిణామ ఏవ॥ తథాచ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ మనఃప్రీతికరస్స్వర్గో నరకస్తద్విపర్యయః। నరకస్స్వర్గసంజ్ఞే వై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్ష్యాగమాయ చ। కోపాయచ యతస్తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః। తదేవ ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే। తదేవ కోపాయ చ పునః ప్రసాదాయ చ జాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి నచకించిత్సుఖాత్మకం। మనసః పరిణామోయం సుఖదుఃఖాదిలక్షణః। జ్ఞానమేవ పరం బ్రహ్మ జ్ఞానం బంధాయ నేష్యతే। జ్ఞానాత్మకమిదం విశ్వం నజ్ఞానాద్విద్యతే పరం। విద్యావిద్యేచ మైత్రేయ జ్ఞానమేవోపధారయేతి॥ శ్రీభాగవతేపి॥ మనోమయత్వాత్సర్వార్థా స్స్వప్నజాగరయోస్సమా ఇతి॥ * * * * * * *

ఇంతియేకాదు- జాగ్రదవస్థయందనుభవింపబడు శీతోష్ణాదిరూప సుఖదుఃఖములనుభూతములైన పురములు పల్లియలు పర్వతములు సురనరనదీ నదసరీసృపపశుపక్ష్యాదికమగు జీవసముదాయమును బాల్యయౌవనవార్ధకావస్థలను స్వర్గనరకములననుభవించుటయును మేమెటులమరచి యింద్రజాలికావస్థలవలె దలంచెదమని శంకించి సమాధానమును జెప్పుచున్నారము.

స్వప్నమందనుభవింపబడిన పూజ్యరాజ్య రమారమణీపరిగ్రహము పరవనితాస్రగ్దామచందనాద్యఖిలభాగ్యైశ్వర్యములును జాగ్రద్దశయందలి యన్నియును మాయాజనితములని దలంచినటులనే యాత్మానుభవసమయమునను నీజాగ్రదవస్థయును దలంపబడునుగాన సుఖదుఃఖాద్యఖిలమును మనోవికారములేను. * * * * *

శ్రీవిష్ణుపురాణవచనములిందుకుప్రమాణములు- స్వప్నజాగరాను

ఘూతాన్న కలాగ్రములును మనంబు చేసగును గాన స్వప్నజాగ్రదవస్థలకు భేదము లే
దని భావనచేను. * * * *

శ్రుతి॥ య ఏనం విదురమృతాస్తే భవంతీతి బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతీ
చ యదుక్తం తద్వివరీకరోమి యే పురుషా ఏనం పరమాత్మానం ఏకాగ్రేణ
మనసా విదుః సాక్షాత్కుర్వంత్యపరోక్షజ్ఞానినో భవంతి తే పురుషా అమృతా
మరణరహితా భవంతి దేహాత్ప్రాణానాముత్క్రాంతిర్మరణం తచ్చ తత్త్వవి
దాం నాస్తి న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యత్రైవ సమవలీయంత ఇతి శ్రుతేః॥
ఘటావచ్ఛిన్నాకాశో విభిన్నే ఘటే మహాకాశే యథైకత్వమాపద్యతే తద్వత్
బృంహతీతి బ్రహ్మ తద్వేత్తీతి బ్రహ్మవిత్ విదజ్ఞానే తస్మిన్వ్యాపకే బ్రహ్మ
ణి తత్ప్రతిబింబచైతన్యాని వ్యాప్యాన్యేకీభవంతీత్యర్థః॥

ఎవరీయాత్మను ఏకాగ్రమగు మనంబుచేతను సాక్షాత్కరించునర్చి
కొనుదురో వారలు మోక్షమునొందుదురని బ్రహ్మనుదెలిసినవాడు బ్రహ్మ
మునొందునని జెప్పిన శ్రుత్యర్థములను స్పష్టపరచుచున్నారము- దేహమువలన
ప్రాణములు బయలుదేరుట మరణము- అది తత్త్వమును దెలసినవారలకు లేదు.
ముక్తుని ప్రాణములకుత్క్రమణము లేదు. అచటనే అంతర్యామియందణగును.
ఘటమందగునాకాశమాఘటమునకు విఘాతమైన మహదాకాశమందెటులణగున
మగునో అటువలెనే బ్రహ్మశబ్దమునకు విస్తృతమర్థమట్టివ్యాపకమైన బ్రహ్మ
మందున నాబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబచైతన్యములేకమగుచున్నవి.

సాంఖ్యయోగాదయో ఉపాసనావిధయశ్చ గాంధర్వాదయశ్చ విద్యా
స్సకలాశ్చైతై కాగ్రతాముపపాదయంతశ్చోత్పన్నా ఇతి వదామః॥

సాంఖ్యా నిరీశ్వరాః కేచిత్కేచిదీశ్వరదేవతాః। పంచవింశతితత్త్వా
నాం వివేకేనాత్మదర్శనం। యస్మిన్భవతి తత్సాంఖ్యం వదామస్మృతిబోధనా
త్। సాక్షాన్నారాయణోవ్యాస స్స్వస్మృతావుక్తవానిదం। శుద్ధాత్మతత్త్వవి
జ్ఞానం సాంఖ్యమిత్యభిధీయత ఇతి॥ సమ్యఖ్యాయతే అనయేతి సంఖ్యా సంఖ్యా
యాఃభవం సాంఖ్యం యోగ్యయయాబుద్ధ్యా తత్త్వాని విమృశ్య తత్సాక్షిత్వే
న ప్రకాశమానమాత్మానమహమితి నిశ్చినోతి సజీవన్ముక్తోభవతి తథాచ శ్రు
తిః జీవఃపంచవింశకః స్వకల్పితచతుర్వింశతితత్త్వం పరిత్యజ్య షడ్వింశకపర
మాత్మాహమితి నిశ్చయాజ్జీవన్ముక్తోభవతీతి॥ ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞోయం సం
యుక్తః ప్రాకృతైర్గుణైః। తైరేవ విగతశ్శుద్ధః పరమాత్మా నిగద్యత ఇతి శ్రీవి
ష్ణుధర్మోత్తరే॥

సాంఖ్యము, యోగము, ఉపాసనావిధులు, గాంధర్వాది సకలవిద్యలును చిత్తైకాగ్రతను గలుగజేయుటకు నుత్పన్నమైనవని జెప్పగలము.

నిరీశ్వరసాంఖ్యులనియును, సేశ్వరసాంఖ్యులనియును ద్వివిధమగు ఇరువదైదుతత్త్వములయొక్క వివేకముచేత నాత్మదర్శనమెుక్కడము చేసినయదగుచున్నదో అదియే సాంఖ్యమని వ్యాసులవారు తమస్మృతియందు చెప్పడముచేతను శుద్ధమగు నాత్మతత్త్వవిజ్ఞానమే సాంఖ్యమని జెప్పుచున్నారము. దీనిచేతను లెస్సగా జెప్పబడుగాన సాంఖ్యమనబడును. సంఖ్యవలన బుట్టేది సాంఖ్యమనబడు నెవడు నిష్క్రియాత్మికమైన బుద్ధిచేతను తత్త్వవిచారణను జేసి వాటికి సాక్షియౌటచేతను ప్రకాశమానుడైన యాత్మ దానని నిశ్చయముకలవాడగునో వాడు జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు.

ఇరువదైదవవాడగు జీవుడు తనచేతను గల్పించబడిన యిరువదినాలుగు తత్త్వములను త్యజించి యిరువదారవవాడగు పరమాత్మ దానను నిశ్చయమువలన జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడని శ్రుతిప్రమాణము. ప్రకృతిగుణములతో గూడినయాత్మ క్షేత్రజ్ఞుడనబడును. ప్రకృతిగుణముల నొందని బరిశుద్ధాత్మ పరమాత్మయని విష్ణుధర్మోత్తరమునందుండెను.

చిత్తవృత్తేర్విషయాంతరతిరస్కారేణాత్మని స్థైర్యం యోగః॥ యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధ ఇతి పాతంజలం సూత్రం॥

శ్రీవిష్ణుపురాణేపి॥ ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టాయా మనోగతిః। తస్యాః బ్రహ్మణిసంయోగో యోగ ఇత్యభిధీయత ఇతి॥ అస్యార్థః॥ ఆత్మనః ప్రయత్నో యమనియమాదివిషయః। తత్సాపేక్షా। తదధీనావిశిష్టా। సత్త్వమయీ। మనసోవృత్తిః। తస్యాః బ్రహ్మణ్యేవ సంయోగో యోగః॥

చిత్తవ్యాపారమునకు నితరవ్యాపారస్పర్శనములేక నాత్మయందే నిశ్చలమైయుండుట యోగము. చిత్తవృత్తినిరోధమే యోగమని పాతంజలసూత్రము. యమనియమాదియత్నముచేతను తదధీనమైన సత్త్వవృత్తిగలమనంబును బ్రహ్మయందుసగూర్చుటయే యోగమని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయేభ్యో మనోబుద్ధిస్మృతీంద్రియాణి ప్రత్యాహృత్య ఆత్మైకవిషయాణి కృత్వా ఆత్మా ధ్యేయః యోసౌ ప్రభుర్నివాతస్థదీపవద్దేదీప్యమానో నిష్ప్రకంపో హృది తిష్ఠతి। ఏతదేవ తస్య ధ్యేయత్వం। యశ్చిత్తవృత్తేర్బహిర్విషయావభాసతిరస్కారేణాత్మప్రవణతానామ శరావసంపుటనిరుద్ధప్రభాప్రతానప్రసరస్యేవ ప్రదీపస్యైకనిష్ఠత్వం తథాచ యోగీశ్వరః॥ అస

స్వవిషయంకృత్వా మనోబుద్ధిస్మృతీంద్రియం ధ్యేయ ఆత్మాస్థితో యోసౌహృదయే దీపవత్ప్రభుః॥ * * * *

ఆత్మకంటె వేఱై నవిషయములవల్లనుండిసంకల్పవికల్పాత్మికయగుమనంబును, నిశ్చయాత్మికయగు బుద్ధిని, వ్యతీతవిషయికజ్ఞానముగల స్మృతిని, ఇంద్రియములను మళ్లించి యాత్మను గోచరించునటులజేసి ధ్యానగోచరునిగ జేయవలెను. ఏయీజగదుదయస్థితిలయకర్త వాతరహితస్థలదీపమువలె నచలుడై దహరాకాశమందుండును. * * *

మనోవ్యాపారమునకు ప్రారంభించికవిషయములందున స్ఫురించకుండ మళ్లించి ఆత్మయందుఁ గూర్చుటచేఁగా సభిముఖముగ జోడించబడిన రెండగు మూకుడులమధ్యను వెలగు దీపదీప్తిప్రసారమువలె నితరమునందు వ్యాపించక నిశ్చలముగ విశేషదీప్తిగలుగుటదియే యట్టి యాత్మను ధ్యానించదగుట యోగీశ్వరుండగు యాజ్ఞవల్క్యర్షి యిటులనెను.

మంతారం త్రాయత ఇతి మంత్రాః మంత్రాస్సర్వే బ్రహ్మైక్యానుసంధానచణా ఏవ మహావాక్యానుబోధేన తదుపాసకాన్ బ్రహ్మీభూతాన్కృత్వా సంసారార్ణవాత్త్రాయంతే తథాచ శ్రుతిః॥ నమస్త్వమర్థో విజ్ఞేయో రామస్స్వపదముచ్యతే। అసీత్యర్థే చతుర్థీస్యాదేవంమంత్రేషుయోజయేదితి॥

నన్వఖిలవాఙ్మయబీజభూతపంచాశద్వర్ణపఠనేనాశేషవైశేషికాముష్మికాది ఫలదాయినో మంత్రాస్సర్వే జపితా ఇతి మన్యామహా ఇతిచేత్తన్నసదితి సదృష్టాంతం బోధయామః॥ * * *

క్షారగంధకాంగారకా యథాభాగమేళనేన బహువిధాగ్నిబాణా భవంత్యేవ సఏవ భాగమేళనమనాదృత్యైకీకృత్యాగ్నినా దహ్యతేచేత్కిమపి వైచిత్రిం నరచయతి తద్వత్పంచాశద్వర్ణాః నిగమాగమోక్తరచనేన మంత్రీభూతా జపకర్తౄణాం ఫలదాభవంత్యేవ నకేవలమఖిలవర్ణపఠనేన॥

మననముజేయువానిని రక్షించునది గాన మంత్రములనబడును. అట్టి మంత్రములన్నియును బ్రహ్మైక్యబోధకములగుట ప్రసిద్ధములయ్యున్నవి. మహావాక్యానుసంధానమువలన నట్టి యుపాసకులను మంత్రములు బ్రహ్మీభూతులను జేసి సంసారార్ణవమును దరింపజేయుచున్నవి.

నమః యనుశబ్దము త్వమనియెడిపదమునకర్థము. రామః యనునది తత్పదవాచ్యము. చతుర్థీవిభక్తి యసియనుబదార్థబోధకము. ఈరీతి నన్నిమం

త్రములయందు నర్థసందర్భ మెనుసర్చుమని శ్రుతి. ... ...

నిఖిలశబ్దములకు మూలమైన పంచాశద్వర్ణపఠనమువలన సకలము గు నిహపరఫలముల నిచ్చుననియును మంత్రములన్నియు జపించినవాడగునని యనుశంకించి యదియుక్తముగాదని దృష్టాంతయుక్తముగ బోధించెదము.

గంధకము సూరాకారము, బొగ్గును వాటివాటి పాళ్లచొప్పున మేళనచేసిన తుపాకిమందు, మహతాబ్, చక్రములు, బుడ్లు, బువ్వలు, వెజవము, రవ మనేకచిత్రవిచిత్రవరవర్ణములుగలవయ్యాగపడును. అవి యేభాగాతిక్రమమైనను ప్రత్యేకమైన నట్టిగుణమేమియును బుట్టించవు. అటువలెనే పంచాశద్వర్ణములు నిగమాగమోక్తరీతిని గూర్చిన మంత్రములై జపితలకు ఫలములనిచ్చును గాని యఖిలవర్ణములు పఠించుమాత్రముచేత నేమియును గార్యకారులు గావు. * * * * *

గాంధర్వవిద్యాచణస్తు తదనువిద్ధబ్రహ్మోపాసనతయా తాలాదిభంగభయాచ్చిత్తవృత్తేరాత్మైకాగ్రతాయాం సుకరత్వాదల్పాయాసేనైవముక్తిపథం నియచ్ఛతి తథాచయోగీశ్వరేణోక్తం॥ వీణావాదనతత్త్వజ్ఞశ్శ్రుతిజాతివిశారదః। తాలజ్ఞశ్చాప్రయాసేన మోక్షమార్గం నియచ్ఛతీతి ॥

గాంధర్వవిద్యావేద్యుడైతే దానితోగూర్చబడిన బ్రహ్మోపాసనగలవాడాటచేతను తాలరాగాదిభంగభయమువల్లనుండి చిత్తవృత్తికి ఆత్మయే ముఖ్యస్థానమగాగలుగుటయందును సాధ్యమైనదౌటవల్లనుండి యల్పశ్రమచేతను ముక్తిమార్గమునుబొందుచున్నాడని యాజ్ఞవల్కిచే జెప్పబడెను.

అవిద్యాయాస్స్వరూపజ్ఞానేసతి విద్యావిర్భావో భవతీత్యాశయేన తత్స్వరూపం వివృణ్మహే॥ * * *

ఋతేఽర్థం యత్ప్రతీయేత ఆత్మని యన్నప్రతీయేత తదాత్మనో మాయామితి విన్ద్యాత్ యథా ద్విచంద్రాదిప్రతీతిరసతోఽపి సదితిభ్రాంతౌ దృష్టాంతః యథా గ్రహమండలే రాహుస్థ్సితోఽపి నదృశ్యతే ఇతి సతోఽప్యసత్ప్రతీతౌ దృష్టాంతః తథాచ పాతంజలంసూత్రం॥ అవిద్యావిపర్యయరూపాయా అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యేతి॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే పి॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా చాస్వే స్వమితి యామతిః। సంసారతరుసంభూతిబీజమేతద్ద్విధాస్థితమితి॥ * * * *

అవిద్యను నిరూపించుటచేత విద్యాసంపత్తియగునని మాయాస్వరూపమును జెప్పుచున్నారము. * * *

వాస్తవము వినాగా నేది తోచబడుచున్నదో సత్యమగునాత్మయందేదితోచబడదో అది ఆత్మయొక్క మాయనుగా దెలసికొనదగును. ప్రతిబింబాదికమువలన రెండవచంద్రుడున్నటులదోచుట లేనిది యున్నట్లుగపడుటకు దృష్టాంతము. గ్రహమండలమున రాహువుండియు తమోమయుడైనందున యగపడకనుండుట సత్యవస్తువుయందయథార్థజ్ఞానము గలుగుటకు నిదర్శనము. విపర్యయముగ స్ఫురించుట స్వరూపముగాగలదియు నశాశ్వతము. దుఃఖదాయియు నిత్యవస్తువందు విపరీతభావనలను బుట్టించునదియును మాయయని పాతంజలసూత్రము. శ్రీవిష్ణుపురాణమునందునగూడ నీరీతినేజెప్పబడెను.

అష్టాదశసు పురాణేషు సర్గాదిపంచకోక్తి హేతుః కిమిత్యాశంక్య వదామః॥ * * * *

సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశమన్వంతరాణిచ। వంశానుచరితంచేతి లక్షణానాంతు పంచకం॥ పంచలక్షణాన్యస్యేతి పంచలక్షణం ॥ పురా పూర్వస్మిన్భూతమితి పురాణం॥ యథోక్తం మాత్స్యే ॥ పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణా స్మృతం। అనంతరంతు వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిర్గతాః। పురాణమేకమేవాసీచ్ఛతకోటిప్రవిస్తర మితి॥ ధర్మసంహితాయాంచ॥ బ్రహ్మమేవకృతంచాద్యం పురాణం శ్రుతిసంమితం। అష్టాదశవిధంతచ్చ శతకోటిప్రభేదతః। తస్మాత్త్రేతాయుగే ప్రోక్తం శతమేకాదశోత్తరం। పురాణసంహితాకర్తా ద్వాపరే వ్యాసఏవహీతి॥ పునర్మాత్స్యే॥ తదర్థోత్ర చతుర్లక్షైస్సంక్షేపేణ నివేశితః। పురాణాని దశాష్టౌచ సాంప్రతంతదిహోచ్యతఇతి॥ సర్గస్సృష్టిః॥ ప్రతిసర్గః ప్రళయః॥ ఉభయమప్యారోపాపవాదాభ్యాం సర్వదా కేవలం బ్రహ్మైవావశిష్యతఇతి బోధయితుముక్తం తథాచశ్రీమద్భాగవతే॥ అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరం। పశ్చాదహంయదేతచ్చ యోవశిష్యేతసోస్మ్యహమితి॥ కళాకాష్ఠాదికాలనిర్ణయ భూర్భువస్సువ మహర్జనస్తపస్సత్యలోకాదిసంస్థితిశ్చ మన్వంతరాద్యనువర్ణనంచ వేదతదంగస్మృతిపురాణేతిహాసాద్యశేషవాఙ్మయంచాత్మని సర్వాత్మకత్వ దృష్టిదార్ఢ్యాయ తచ్ఛక్తికాలరూపేణచ తత్సృష్టలోకరూపేణచ తత్తల్లోకస్థభూతరూపేణచ తద్బోధకశబ్దబ్రహ్మరూపేణచ చతుర్ధోపాసనార్థముచ్యతఇత్యవగంతవ్యం॥ వంశో మనుపుత్ర పృథు ప్రియవ్రత వంశానువర్ణనం వంశానుచరితం సూర్య చంద్ర

వంశీయరాజానుచరితకథనం వంశానుచరితస్యోక్తిః త్రైరాశ్యోత్పాదనార్థంచ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ భగీరథాద్యాస్సగరః కకుత్స్థో దశాననో రాఘవలక్ష్మణౌచ। యుధిష్ఠిరాద్యాశ్చ బభూవురేతే సత్యంనమిథ్యా క్వనుతేనవిద్మ॥ యేసాంప్రతం యేచనృపాభవిష్యాః ప్రోక్తామయా విప్రవరోగ్రవీర్యాః। ఏతే తథాన్యేచ తథాభిధేయాస్సర్వేభవిష్యంతి యథైవ పూర్వే॥ ఏతద్విదిత్వానన రేణకార్యః మమత్వమాత్మన్యపి పండితేన। తిష్ఠంతి తావత్తనయాత్మజాయాః క్షేత్రాదయో యేచ శరీరిణోన్యే ఇతి॥

తస్మాత్సృష్ట్యాద్యాత్మజ్ఞానం పరమోధర్మ ఇతి॥

పదునెనిమిది పురాణములయందును సర్గాది పంచకకథనమొనర్చుట కు హేతు వేమియని శంకించి జెప్పుచున్నారము.

ఐదులక్షణములుగలదియైనందున పంచలక్షణమని పురాణమునకు పేరు. వేదములకంటెను పూర్వమునందావిర్భూతములైనందున పురాణమనియును. శతకోటిగ్రంథమైన పురాణమును ముందుగా బ్రహ్మ చెప్పినాడనియును దరువాత నతని ముఖములనుంచి వేదములావిర్భూతములైనవనియును మత్స్యపురాణమందును, తత్త్వార్థమును దెలుపునట్టి బ్రాహ్మ్యమను సంజ్ఞ కలదియై మొదట శతకోటివిస్తృతమై పదునెనిమిదివిధములను జెప్పబడినదనియును, విస్తారమగుటవలన త్రేతాయుగమున నూటపదునొకలక్షగ్రంథమును గానది జెప్పబడెననియును ధర్మసగ్హితలోను జెప్పబడెను. ఆఅర్థమును నాలుగులక్షల సంఖ్యకలదిగా సంగ్రహమొనర్చి త్రేతాయుగమున పదునెనిమిది పురాణములనుగా వేదవ్యాసమహర్షి యొనర్చుచున్నారని తత్కాలకృతమగు మాత్స్యమునదిరుగ వివరించబడెను. సర్గమనగా సృష్టి. ప్రతిసర్గమనగా ప్రళయము. ఇవి రెండును శుక్తియందురజితమువలె నారోపించడమువల్లను నట్టిభ్రాంతి నశించడముచేత నెల్లప్పుడొకబ్రహ్మమే మిగిలియుండునని బోధించుటకొరకు చెప్పబడెను. సృష్టికంటెను బూర్వము స్థూలసూక్ష్మములకును వాటికి కారణమగు ప్రధానమునకును పరుడగు తనకంటె వేరగునదిలేక తానే యుంటిననియును సృష్ట్యనంతరమందు నీదృశ్యమగు ప్రపంచమే స్వరూపముగా గలవాడనైయుంటిననియును ప్రళయానంతరమవశేషించినవాడనై యుంటిననియును శ్రీమద్భాగవతమున భగవంతునిచేతను జెప్పబడెను. ఈలాగనుట ఆద్యంతములులేక నద్వితీయుడగుటవలన పరిపూర్ణుడని తెలియవలయును. కళయు కాష్ఠయు మొ

దలగు కాలనిర్ణయమును, భూర్భువస్సువర్మహర్జన స్తపస్సత్యలోకముల స్థితి యును, మన్వంతరాదులును, వేదములును, వాటికవయవభూతములగు మన్వాదిస్మృతులు, బ్రాహ్మ్యాది పురాణములు, భారతాదీతిహాసములు మొదలగు నఖిలవాఙ్మాలమును, ఆ యాత్మయొక్క కాలరూపకమగు శక్తివలన నా యాత్మచే సృజించబడిన లోకరూపముచేతను, ఆయాలోకములందుండు భూతములయొక్క రూపము చేతను, ఆ యాత్మను బోధించు వేదాది రూపము చేతను ఆత్మయందు సర్వస్వరూపుడను దృష్టి దార్ఢ్యముకొరకు నాలుగు విధముల నుపాసననిమిత్తమై జెప్పబడెనని తెలియవలయును.

వంశమనగా మనుపుత్రులగు పృథు ప్రియవ్రతాదుల వంశవర్ణనము. వంశానుచరితమనగా సూర్యచంద్రవంశీయులగు రాజన్యుల చరిత్రను జెప్పుట నివి రెండును వైరాగ్యమును బుట్టించుటకు జెప్పిరి. భగీరథులు, సగరకకుత్స్థులు, దశాననుడు, రామలక్ష్మణులు, యుధిష్ఠిరాదులగు నధికబలశాలురు పూర్వ ముండిరను నది నిజమదియసత్యముకాదు. వారిపుడెచటనుండెనదియును దెలియదు. ఇపుడెవరుండిరో ముందెవరు కాగలరో వారలందరును బూర్వులవలెనే కాగలరు. ఈ సంగతిని దెలిసికొని తన శరీరమందును, బుత్రకళత్ర వైభవములందును, జీవితమందును మమత్వాద్యభిమానముంచకూడదని శ్రీ విష్ణు పురాణమందున జెప్పబడె నిందువలన నాత్మజ్ఞానము పరమధర్మమని యోగ్యము గ మాచేతను జెప్పనైనది.

అపరఃపంచవిధః। తథాచ భవిష్య పురాణె॥ ధర్మశ్శ్రేయ స్సముద్దిష్టం శ్రేయోఽభ్యుదయలక్షణం। సతుపంచవిధః ప్రోక్తో వేదమూలస్సనాతనః॥ అస్యసమ్యగనుష్ఠానాత్స్వర్గో మోక్షశ్చ జాయతె। ఇహలోకేసుఖైశ్వర్య మతులం చఖగాధిప ఇతి॥ శ్రీమహాభారతేస్య వివరణంకృతం॥ ప్రభవార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనంకృతం। ధారణాద్ధర్మ మిత్యాహుర్ధర్మో ధారయతెప్రజాః॥ యస్స్యాద్ధారణ సంయుక్త స్సధర్మ ఇతినిశ్చయః॥ అహింసాసత్యవచనం సర్వభూతానుకంపనం। శమోదానం యథాశక్తి గార్హస్థోధర్మ ఉత్తమః॥ పరదారేష్వసంసక్తో న్యాసస్త్రీపరిరక్షణం॥ అదత్తాదానవిరమోమధుమాంసస్యవర్జనం। ఏషపంచ విధోధర్మో బహుశాఖ స్సుఖోదయః। దేహిభిర్ధర్మపరమైః కర్తవ్యో దేహసంభవ ఇతి॥

అపరమైన ధర్మమైదువిధములు. ధర్మమనగా శ్రేయు మది యభ్యుదయము స్వరూపముగాగలదది యైదువిధములై వేదము దానికి మూలము

అది యనాదియనియును, దాని జక్కగ నాచరించుటచేతను స్వర్గము, మోక్షము నీ లోకమునందమిత్తైశ్వర్యమును బొందునని భవిష్యోత్తర పురాణము॥ భూతహితార్థము ధర్మము జెప్పబడెను. ప్రజలను ధరించునది గనుక ధర్మమనబడును. అహింస, సత్యవచనము, భూతదయ, ఇంద్రియనిగ్రహము, యథాశక్తి దానము నివి గృహస్థధర్మములు. పరదారయందనాసక్తి,రక్షణార్థముంచబడిన స్త్రీని సంరక్షించుట, దొంగలించమి,మద్యమాంసత్యాగము నీ యైదు విధములగు ధర్మము ధర్మేచ్ఛగల వారలచే నాచరింపదగినదని శ్రీ మహాభారతోక్తి.

నను ధర్మప్రతిపాదక వేదోప బృంహకత్వేన బ్రహ్మ విద్యాస్థానే ష్వంతర్భూత పురాణేషు- సర్గప్రతిసర్గ రామకృష్ణాద్యవతార రాజవంశాది ఘట్టేషు వివిధవిచిత్ర చరిత్రేషు భేదాభిధానాత్పురాణ సంహితాయాం కథంప్రత్యయం ప్రాప్నువామ ఇత్యుచ్యతే చేత్తద విమర్శక పౌరాణిక జల్పాకత్వమితిబ్రూమః॥

తథాహి కల్పభేదేన సర్గప్రతిసర్గాదయో భిన్నభిన్నతయా పురాణసంహితామష్టాదశధా విభజ్య భగవతా నారాయణాంశ సంభూతేన వేదవ్యాసార్యేణ ప్రకటీకృతాః॥ తదుక్తంమాత్స్యే॥ బ్రహ్మణాభిహితం పూర్వం యావన్మాత్రం మరీచయే। బ్రాహ్మంతద్దశ సాహస్రంపురాణంపరికీర్త్యతే। ఏతదేవచవైబ్రాహ్మం పాద్మకల్పేజగద్ధితం। పాద్మం తత్పంచపంచాశత్సహస్రాణి నిగద్యతే॥ వరాహకల్పవృత్తాంత మధికృత్యపరాశరః। యాన్ప్రాహధర్మానఖిలాన్తద్యుక్తంవైష్ణవంవిదుః। విష్ణ్వాఖ్యమష్టసాహస్రంతత్పురాణంవిదుర్బుధాః। శ్వేతకల్ప ప్రసంగేన ధర్మాన్వాయు రివాబ్రవీత్ । యత్రతద్వాయవీయంస్యాద్రుద్రమాహాత్మ్య సంయుతం। చతుర్వింశత్సహస్రాణి పురాణం శైవముచ్యతే॥ యత్రాధికృత్యగాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధోయత్రతద్భాగవత ముచ్యతే॥ సారస్వతాయమున మె యచ్చుద్యేయు ర్నరామరాః। అష్టాదశ సహస్రాణి తద్భాగవత ముచ్యతే। యత్రాపినారదోధర్మాన్బృహత్కలాశ్రయాణిహ। పంచవింశత్సహస్రాణినారదీయంతదుచ్యతే। యత్రాధికృత్యశకునేర్ధర్మం ధర్మవిచారణాత్ । తద్వాత్రింశత్సహస్రంవై మార్కండేయమిహోచ్యతే।శాపావసానే భృగుణాఋషిణా సంప్రకాశితం। చయనానాం సముత్పత్తి రిష్టకాగణనంతథా । క్రతు సంఖ్యాదితః కృత్వా హ్యాగ్నేయంతదిహోచ్యతే । ఆగ్నేయం చాష్టసాహస్రం సర్వక్రతుఫలప్రదం । శతానీకేనపృష్టేనవ్యాసశిష్యేణ ధీమతా। సారాధర్మావిశేషేణవ్యాఖ్యాతాస్తుసు

మంతునా । ఏకత్రింశత్సహస్రాణిభవిష్యాఖ్యం సుభాషితం। యత్ర వై వైష్ణవా ధర్మా వశిష్ఠేన మహాత్మనా। అంబరీషస్యవై ప్రోక్త స్సర్గో బ్రాహ్మ స్తదైవచ। పురాణం బ్రహ్మకైవర్తం తద్ద్వాదశ సహస్రకం ॥ యత్తదీశానకల్పస్య వృత్తాంతమధికృత్యచ। నందినాలైంగ్యమిత్యుక్తమేకాదశసహస్రకం। మహావరాహస్యవపుర్మాహాత్మ్యమధికృత్యచ। విష్ణునాభిహితం క్షోణ్యా స్తద్వారాహమిహోచ్యతే॥మానవస్యప్రసంగేనకల్పస్యమునిసత్తమాః।చతుర్వింశత్సహస్రాణి తత్పురాణ మిహోచ్యతే॥ యత్ర మాహేశ్వరాన్ధర్మా నధికృత్యచ షణ్ముఖః। కల్పేతత్పురుషేరుద్రచరితేఉపబృంహితం।స్కాందంనామపురాణంతత్సహస్రశతసంమితం॥ త్రివిక్రమస్యమాహాత్మ్యమధికృత్య చతుర్ముఖః । త్రివర్గంచత్రిదైవత్యంవామనంపరికీర్త్యతే॥చతుర్దశసహస్రాణి శ్వేతకల్పానుగంశివం।యత్రధర్మార్థకామానాం మోక్షస్యచరసాతలే। మాహాత్మ్యంకథయామాసకూర్మరూపీ జనార్దనః। ఇంద్రద్యుమ్న ప్రసంగేన ఋషిభ్యశ్శక్రసన్నిధౌ। కౌర్మం తత్షట్సహస్రాణిఅగ్నికల్పానుషంగికం। శ్రుతీనాంయత్రకల్పాదౌప్రవృత్త్యర్థంజనార్దనః।మత్స్యరూపీచమనవేనరసింహోపవర్ణనం। అధికృత్యాబ్రవీత్స ప్తకల్పవృత్తంసహస్రతం। తన్మాత్స్యమితిజానీధ్వంసహస్రాణి చతుర్దశ॥ యధాచగారుడేకల్పే విశ్వాండంగారుడోద్భవం। అధికృత్యాబ్రవీద్విష్ణుర్గారుడంతదిహోచ్యతే। తష్టోడశసహస్రాణిన్నప తేత్విహపఠ్యతే।బ్రహ్మబ్రహ్మాండమాహాత్మ్యమధికృత్యాబ్రవీత్పునః।తచ్చద్వాదశ సాహస్రం బ్రహ్మాండం ద్విశతాధికం। భవిష్యాణాంచ కల్పానాం శ్రూయతే యత్రవిస్తరః। తద్బ్రహ్మాండ పురాణంతు బ్రహ్మణాసముదాహృతే మిత్యాది॥

ధర్మమును విస్తృతమొనర్చి ప్రతిపాదించెడి వేదార్థములను జెప్పుటచేతను బ్రహ్మవిద్యకు స్థానములగు నాటిలో నంతర్భూతములగు పురాణములందున విచిత్రచరిత్రములైన సృష్టి ప్రళయ రామకృష్ణాద్యవతార రాజవంశముల నచటచటను భేదముగ జెప్పుటచేతను పురాణసంగ్రహితయందు మేమెటువంటుల విశ్వాసమును బొందగలమని శంకించిబలికినట్లయితే యది విమర్శించబడని పౌరాణిక వచనములు గలుగువారగుటయని జెప్పుదుము- అదియే జెప్పుచున్నారము. నారాయణాంశముచేత నవతరించిన వేదవ్యాసభట్టారకులచేతను పురాణసంగ్రహిత నష్టాదశవిధముగ విభజించి సృష్టిస్థితిలయములను జెప్పుటలో కల్పభేదముననుసరించి వేరువేరు ప్రకారములను ప్రచురపరచబడెను. మత్స్యపురాణమందటుల జెప్పబడినది. పూర్వము బ్రహ్మచేతను మరీచికొరకు పదివేల సంఖ్య గలదిగా నేదిచెప్పబడినదో యదియే బ్రాహ్మ్యపురాణము.

పాద్మకల్పవృత్తాంతమనుసరించి యేదిజగదుపకృతికొరకేబడినయె దువేలసంఖ్యగలదిగ జెప్పబడినదో యది పద్మపురాణము. పరాశరులవారు వరాహకల్పవృత్తాంతమనుసరించి సకలధర్మముల నష్టసహస్రసంఖ్యతో జెప్పినదియే విష్ణుపురాణమని పెద్దలు తెలుసుకొనుదురు.

శ్వేతకల్పమును జెప్పెడి ప్రసక్తిచేతను వాయుదేవుడు రుద్రమహిమను ధర్మములతో నెచట జెప్పెనో యది యిరువది నాల్గువేల సంఖ్యగలదియైన శైవపురాణమగు వాయుపురాణమని చెప్పబడుచున్నది. గాయత్రిను ద్దేశించి యచట ధర్మములు విస్తృతముగ వర్ణించబడుచున్నవో, వృత్రాసుర వధకథన మెచట కలదో, సారస్వతమునికొరకు జెప్పబడిన దేని శ్రవణ పఠనములచే సురనరులు శుద్ధులగుదురో పదునెనిమిది వేలసంఖ్యగల యది శ్రీమద్భాగవతమని పలుకబడుచున్నది. బృహత్కల్పము నాశ్రయించబడిన ధర్మముల నెచట నారదునిచే జెప్పబడినదో యిరువదైదు వేల సంఖ్యగలయది నారదీయమని చెప్పబడుచున్నది. ధర్మవిచారణవలన బక్షులెచట జైమినినుద్దేశించి ధర్మములను జెప్పినవో యది ముప్పది రెండు వేల సంఖ్యగల మార్కండేయమని యిచట జెప్పబడుచున్నది.

శాపాంతమునందు భృగుమహర్షిచేతను జైనములయొక్క పుట్టుకయు, నిష్టకలగణనయును, క్రతుసంఖ్యయును మొదలుగ జేసుకొని యెనిమిది వేల సంఖ్యగలదియైన సకల క్రతుఫలముల నిచ్చునది యాగ్నేయను-

ప్రశ్నను జేసినశతానీకునితో వ్యాసశిష్యుడునుసుబుద్ధియునగు సుమంతునిచేతను సారములగు ధర్మముల జెప్పబడిన ముప్పదియొక వెయ్యిసంఖ్యగలది భవిష్యమను బురాణము. బ్రహ్మసర్గవృత్తాంత మంబరీషునికొరకు వైష్ణవధర్మములను మహాత్ముడగు వశిష్ఠునిచేతను జెప్పియున్నది. బ్రహ్మకైవర్తమను బురాణము పదియురెండువేలు. ఈశానకల్పవృత్తాంత మనుసరించి నందిచే పదకొండు వేల సంఖ్యగలది లింగపురాణమని జెప్పబడినది.

మహావరాహమూర్తి మాహాత్మ్యమునను సరించి భూదేవికొరకు విష్ణుదేవునిచేతను మానవకల్పవృత్తము నిరువదినాలుగువేల సంఖ్యగల గ్రంథముచేతను జెప్పునది వారాహమని పలుకబడుచున్నది. మాహేశ్వర ధర్మముల నుద్దేశించి కుమారస్వామిచేతను తత్పురుషకల్పమందలి రుద్రచరిత్రమును విస్తరింపజేసి నూరు వేల గ్రంథమును జెప్పినయది స్కాందమను బురాణము.

వామనమూర్తి మహిమననుసరించి బ్రహ్మప్రోక్తము, ధర్మార్థకామప్రదము, త్రిమూర్తి దేవతాకము, శ్వేతకల్పముననుసరించినదియు, మంగళప్రదమును పదునాలుగువేలసంఖ్యగలదియు వామనపురాణమని చెప్పబడుచున్నది.

ఇంద్రసన్నిధి నింద్రద్యుమ్నప్రసక్తిచేతను ఋషులవలన ధర్మార్థకామమోక్షములయొక్క మహిమను పాతాళమందగ్నికల్పముననుసరించిన చరిత్రలు గలుగునటులగాను కూర్మరూపముగల విష్ణువుచేత నారువేల సంఖ్యతో జెప్పబడినది కౌర్మమనుపురాణము. భగవంతునిచేతను గల్పాదిశ్రుతులయొక్క ప్రవర్తనకొరకు నరసింహమహిమానువర్ణనమనుసరించి యారునొక కల్పముల వృత్తమును వ్రతములతోగూడ పదునాలుగువేలసంఖ్యగలదిగా మత్స్యమూర్తిచేతను మనువుకొరకు జెప్పబడినది మాత్స్యపురాణమని దెలసికొనుడు. గరుడకల్పమందు గరుడునిచే సృజించబడిన బ్రహ్మాండముననుసరించి పదారువేలసంఖ్యగలదిగా విష్ణువుచే జెప్పబడినది గారుడమని బలుకబడుచున్నది. భవిష్యకల్పవృత్తమెచటవిస్తారముగ వినబడునో యది పదిరెండువేలనిన్నూరుసంఖ్యగలిగి బ్రహ్మచేతను బ్రహ్మాండమాహాత్మ్యమనుసరించి జెప్పినది బ్రహ్మాండపురాణము. * * * * * *

నను మహీయం పంచాశత్కోటివిస్తారేతిశతకోటివిశాలేతిచ పురాణేషూక్తం సూర్యసిద్ధాంతాదిషు భూకర్ణో షోడశశతమిత్యాచుః ఏతద్విరోధపరిహారో కథమన్యాస్తుశోభూపరిమితిః కియతీతి వ్యవస్థా ఇష్యత ఇతిచేత్॥ పంచాశత్కోటివిస్తారా సేయముర్వీమహామునే। సప్తైవాండకటాహేన సద్వీపాబ్ధిమహీధరేతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి శ్రీమనుకోక్తిః॥

భూమండలంతు శతకోటివిస్తారం సాండకటాహమితి వారాహే॥ కోటిద్వయం త్రిపంచాశల్లక్షాణిచ తతఃపరం। పంచాశచ్చ సహస్రాణి సప్తద్వీపాస్ససాగరాః। తతో హిరణ్మయీభూమిర్దశకోట్యో వరాననే। దేవానాం క్రీడనార్థాయ లోకాలోకస్తతఃపరం। పర్వతో వలయాకారో యోజనాయుతవిస్తృతః। తస్మాద్బాహ్యం తమోఘోరం దుష్ప్రేక్ష్యం జీవవర్జితం। పంచత్రింశత్స్మృతాకోట్యో లక్షాణ్యేకోనవింశతిః। చత్వారింశత్సహస్రాణి యోజనానాం వరాననే। సప్తసాగరమానస్తు గర్భోదస్తదనంతరం। కోటియోజనమానస్తు కటాహశ్చ వ్యవస్థితఇతి స్కాందే శివరహస్యేచ॥ కల్పభేదాదిభిః న్యూనాధికభేదోక్తిరితి శ్రీధరాచార్యాదికృత విష్ణుచిత్తీయాది టీకాకారాదిభిరుక్తం॥ క్వచిత్పురాణేషు విరోధో యదిలక్ష్యతె కల్పభేదాదిభిస్తత్రవ్యవస్థా

షద్భిరిష్యతఇతి॥ యోజనానాం శతాన్యష్టౌ భూకర్ణో ద్విగుణానితు। తద్వర్గతో దశగుణాత్పదంభూపరిధిర్వ వేదితి సూర్యసిద్ధాంతే॥ భూకర్ణో భూమధ్యసూత్రం॥ పరిధిర్వలయాకారరేఖా॥ అథ శాస్త్రీయయోజన క్రోశ హస్త వితస్తి సంఖ్యానిర్ణయం బ్రూమః॥ తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టావూర్ధ్వావా వ్రీహయస్త్రయః। ప్రమాణమంగుళస్యోక్తం వితస్తిర్ద్వాదశాంగుళా॥ హస్తో వితస్తిద్వితయం దండోహస్తచతుష్టయం। తత్సహస్రద్వయంక్రోశో యోజనం తచ్చతుష్టయం॥ హూణమైల్సు త్రితయషష్ట్యుత్తరవితస్త్యోః హిందూక్రోశోభవతి॥ అశీత్యుత్తరద్విశతాధికపంచసహస్రవితస్త్యోః మైలితి. హూణానాం॥ తస్మాదనేన భూకర్ణో ద్వాదశోత్తర నవశతాధికసప్తసహస్రమైల్సువః॥ సూర్యసిద్ధాంతోక్త్యా ద్విసప్తత్యుత్తర చతుశ్శతాధికైకాదశసహస్రమైల్సవశ్చ చత్వారింశదుత్తర ద్విశతాధిక దశసహస్రవితస్త్యశ్చ తస్మిన్ హూణశాస్త్రీయ భూకర్ణ ద్వాదశోత్తరనవశతాధికసప్తసహస్రమైల్సావో హరేచ్చేత్ షష్ట్యుత్తరపంచశతాధికత్రిసహస్రమైల్సవశ్చ చత్వారింశదుత్తరద్విశతాధిక దశసహస్రవితస్త్యశ్చ జ్యోతిశ్శాస్త్రీయ భూకర్ణాదధికమితి ప్రతిభాతి॥ లోకాలోకాద్రిం మేరోరభితస్థితాచ। కర్మలోకాఖ్యా భూశ్చ తమోగర్భోదాచ। తామసభూతా వాసభూతా।సగర్భోదస్తమసఃపరస్తాత్ పరితఃప్రతిదిశమండకటాహాదర్వాక్। మహాపురుషనివాసభూతో శ్రీవైకుంఠలోకః। తతఃకటాహ ఇతిజ్ఞేయం॥ శ్రీభాగవతే హరివంశేచ బ్రాహ్మణపుత్రానయనప్రస్తావే భగవత్స్థానస్య తతో వర్ణితత్వాత్। ఏవమూర్ధ్వాధఃకటాహావధిశ్చాండఉచ్ఛ్రాయాది ఇద్ధం సంహృత్య పంచాశత్కోటిభూవిస్తార ఇత్యేవగంతవ్యమ్॥

శంకరభగవత్పాదైస్సర్వజ్ఞైర్వ్యాసైః కిమన్యథా ప్రతిపాదిత మిత్యుక్త్వా పంచాశత్కోటివిస్తారా సేయముర్వీతి నిఖిలపురాణేతిహాసస్మృత్యాది వ్యాసైర్వ్యాసైర్యదుక్తం తన్మహాభూరాదికం సంహృత్యేతి బోధ్యం॥ తదుక్తం॥ దివాకరరశ్మయోయత్ర ప్రభాం తన్వంతి నాతపం। శశినశ్చ నశీతాయ నిశిద్యోతాయ కేవలం। యత్ర నజ్ఞాయతేలోకా గతోపి దనుజాదిభిరితి కాశీఖండే॥ ఉత పురాణకారస్య వైరాగ్యోత్పాదన భగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనేచ తాత్పర్యాన్నలోకసంఖ్యాగణితత్వాదర ఇతిజ్ఞేయం తథాచ సూర్యసిద్ధాంతే॥ పంచాశత్కోటివిస్తీర్ణం కేవలం కల్ప్యతే మహీ। అల్పరాజ్యమదాంధానాం విషాదాయ విరక్తయేతి॥

ఈభూమి యేబదికోట్ల విస్తారము గలదనియును నూరుకోట్లవిశా

ఆపైనదనియును పురాణములయందున జెప్పియున్నది. సూర్యసిద్ధాంతము మొదలగు జ్యోతిశ్శాస్త్రములందున భూమియొక్క మధ్యకోలత పదారువందలామడయని జెప్పియున్నది. పురాణజ్యోతిశ్శాస్త్రములకిట్లుకలిగిన విరోధపరిహారమెట్లగుననియును నిజముగ భూమెంతవిస్తృతముగలదనియును తర్కించి వ్యవస్థాపూర్వకముగ విరోధపరిహారమొనర్చుచున్నారము.

ఈపృథివి యేబదికోట్లనియు నాప్రకారముగా సముద్రములు పర్వతములు ద్వీపములతో నండకటాహముకలదని విష్ణుపురాణము. సూర్యునకును డగోళమునకును మధ్యమందిరువదియైదుకోట్లని శుకోక్తి. అండకటాహముతో భూమండలము నూరుకోట్లవిస్తారముకలదని వారాహపురాణము. రెండుకోట్ల యేబదిమూడులక్షల యేబదివేలయోజనముల సంఖ్యగలది సప్తసముద్రద్వీపములతోనుండిన భూమి యటుపైని స్వర్ణభూమి పదికోటులు. దేవతలకు విహారయోగ్యమైనది. ఆపైని లోకాలోకపర్వతమదికడియమువలె పదివేలామడ విస్తృతముకలదై యుండును. దానికి వెలుపల జీవరహితమునగమ్యమునగు ఘోరమగు తమస్సు ముప్పదైదుకోటుల బందొమ్మిదిలక్షల నలుబదినాలుగువేల యోజనములు ప్రమాణముకలిగియుండును. అటుతర్వాత గర్భోదము సప్తసాగరసంఖ్యగలదియైయుండును. అండకటాహము కోటియామడ కలదియైయున్నదని స్కాందమందును శివరహస్యమందును జెప్పియున్నది. కల్పభేదాదికమువలన సంఖ్యాభేదోక్తియని శ్రీధరాచార్యులవారును విష్ణుచిత్తీయమను విష్ణుపురాణటీకాకారులును జెప్పిరి.

ఇటుపైని శాస్త్రీయమగు యోజన క్రోశ హస్త వితస్తి పరిమాణములను జెప్పుచున్నారము.

అడ్డగనుంచబడు యవోదరములెనిమిదియైనను నిడువుగనుంచబడు యవలు మూడైన యంగుళమునకు ప్రమాణము జెప్పబడెను. అట్టియంగుళములు పదిరెండు వితస్తియగు. వితస్తిద్వితయము హస్తమగు. నాలుగుహస్తములు దండమగు నట్టిదండములు రెండువేలు క్రోశమగు. క్రోశచతుష్టయము యోజనమనబడును. హూణమానముచే మూడుమైల్సులపైని నూటయిరువదియడుగుల కొలగలది హిందూక్రోశమగుచున్నది. అయిదువేల రెండువందల యెనబదేనడుగులు మైలుకు పరిమాణమని హూణనిర్ణయము. ఈపరిమాణముచే భూమధ్యసూత్ర మేడువేలతొమ్మనూటపదిరెండుమైల్సులగును. సూర్యసిద్ధాంతోక్తిచే పదకొండువేల నన్నూట డెబ్బదిరెండు మైల్సులపైని పదివే

లయిన్నూటనలుబదియడుగులు హూణశాస్త్రీయ భూమధ్యసూత్ర పరిమాణమగు నేడువేల తొమ్మన్నూట పన్నెండు మైల్సులు తీసివెయ్యగా మిగిలిన మూడువేల తేనూట యిరువదిమైల్సులపైని పదివేల యిన్నూటనలుబది యడుగులు జ్యోతిశ్శాస్త్రీయభూమధ్యసూత్రపరిమాణముకంటె నధికమగపడుచున్నది. లోకాలోకాద్రియు మేరుగిరియొక్క యావత్ప్రదేశము కర్మలోకమను పేరుగల యీభూమియు తమఃప్రదేశము గర్భోదము తామసభూతములకు నివాసభూతమైన గర్భోదముతోనున్న తమస్సుకు వెలపలను ప్రతిదిక్కుయందు నంతట నండకటాహమునకు లోపలను శ్రీమహాపురుషస్థానమైన శ్రీవైకుంఠలోకమూపైనియండకటాహమని దెలియదగును. భాగవతము హరివంశమునందును బ్రాహ్మణపుత్రులను దెచ్చిన కథను జెప్పుటలో వైకుంఠము నటుల వర్ణించుటచేత నీప్రకారముగా నండకటాహముయొక్క మీదుక్రిందు లవధియు నండోఘ్రియమును గలిపి యేబదికోటులు భూవిస్తారమని దెలియతగినది.

పూజ్యులగు శంకరాచార్యులవారిచేతను సర్వమును దెలసిన వ్యాసులవారిచేతను వాస్తవముగ జెప్పబడినదాయనిన నట్లులేదని బల్కి పంచాశత్కోటివిస్తారమీభూమియని సకలవేదపురాణేతిహాసస్మృతులను విస్తృతియొనర్చిన వ్యాసులవారిచేత నేదిచెప్పబడినదో యది సర్వభూమియు నండకటాహాదికమును గలసినదని దెలియదగును. పగటియందు సూర్యకిరణము లెచట యండను గాంతిని జేయవో దనుజాదులచేతనైన నేప్రదేశమందున గతమగు కాలమును దెలియబడదో అట్టి తమస్సని కాశీఖండమందు జెప్పబడెను. ఇంతియకాదు- పురాణకారులు వైరాగ్యముదయించుటకు భగవన్మహిమను దెల్పటకొరకును తాత్పర్యము గలవారలై జెప్పిన భూసంఖ్యగాని లోకసంఖ్యను గణించుటయందాదరముగలవారలై గాదని దెలియదగును. అల్పరాజ్యముచే నంధులగువారికత్యంతవిరాగము విషాదముదయించుటకై పంచాశత్కోటి విస్తీర్ణముగా భూమిని గల్పింతురని సూర్యసిద్ధాంతమునందున జెప్పబడెను.

ఇంగ్లాండుభూపభూగోళశాస్త్రేస్మిన్నుక్తవానిదం। మృత్పాషాణమయాస్సర్వే గ్రహాణాం మండలా ఇతి ॥ ఇమంభ్రమం ప్రమృజ్యామి పశ్యంతు శ్లక్ష్ణబుద్ధయః। అప్తేజోమండలేష్వేతచ్చంద్రభృగ్వాదికేషుచ। దూరదర్శనయంత్రేణ పశ్యంతి ప్రతిబింబితం। ప్రతిబింబితమూర్ధ్వస్థముకురే పర్వతాదికం। సత్యంచేన్మృత్తికాశైలాస్సత్యాస్స్వర్గ్రహమండలే॥

ఇంగ్లాండురాజులభూగోళశాస్త్రమునందున గ్రహమండలములన్ని

యు మృత్పాషాణమయములని చెప్పబడెను. ఈభ్రమ నివారణను జేసెదను. సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు చూడవలెను.

అగ్న్యుదకమయములగు చంద్రశుక్రాదిమండలములందు ప్రతిబింబితమైన భూపర్వతాదికమును దూర్బినులవలనను జూచుచున్నారు. ఉపరిభాగమందుండిన యద్దమున ప్రతిబింబితమగు పర్వతభూములు సత్యముగ నందుండిన గ్రహమండలమున మృచ్ఛిలలుండుట నిజము.

ఘన వర్ష గర్జన విద్యుదింద్రధను రశనీ హిమ ప్రస్రవ
ణాదీనా ముత్పత్తిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥

చండ చండకర కర తాపవశా జ్జలం పృథివ్యా ఉద్ధితం సల్లఘుతయా వియన్మండలె తిష్ఠేత్ బాష్ప మతిసూక్ష్మమదృశ్యంచ అర్ధాజ్జలీయ పరమాణుర్యచ్చాకాశే సముత్తిష్ఠతి యదాచ సంభూయ సంకీర్ణస్సందృశ్యో భవతి తదా మేఘఇత్యభిధీయతె॥ తదుక్తం॥ యదా బాష్పైర్వాయురీదృక్పూర్ణో భవతి యదాన్యత్కిమపి ధారయితుం నశక్నోతి తదా సంభూయ కృత్స్నం బాష్పం స్వస్వగురుత్వేన కర్ణికాకారైః పతేత్ తస్యాఖ్యా వృష్టిరితి కణికారూపేణ వృష్టేఃపతనే ఈశ్వరస్య కీదృశాభిజ్ఞతా ప్రకాశతే యది కరికరవత్ ధారయా వృష్టిః పతేత్ తదా పృథ్వీ ప్రణశ్యేత్ ఇత్యనేనరూపేణ జగతాం మహతీ హానిర్జాయేతఇతి తథాచ శ్రూయతే స్మర్యతేచ॥ [యాభిరాదిత్యస్తపతి రశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో వర్షతీతి॥ ఆదత్తే రశ్మిభిర్యత్తు క్షితిసంస్థం రసంరవిః। తముత్సృజతి భూతానాం పుష్ట్యర్థం సస్యవృద్ధయఇతి॥ ధూమజ్యోతిస్సలిలమరుతాం సన్నిపాతఏవ ఘనఇతి ఘనశాస్త్రిజ్ఞా వదంతి॥

మేఘాభ్యంతరె యద్వహ్నిమయంవస్త్వస్తి తద్వహ్నిమయం వస్త్వేకస్మాన్మేఘాదపరమేఘం ప్రవిశతి తదా విద్యుదుపపద్యతే॥

ఏవంమేఘాంతరప్రవేశమాత్రేణ గంధకముఖ్యవస్తువత్ప్రజ్వలన్మహాంతంశబ్దంకరోతి తదేవ మేఘగర్జనమిత్యభిధీయతె సా విద్యుద్బాధాజనక బాష్పం నాశయతి సమీరణంచేతస్తతశ్చాలయతి యేన వాయుర్నిర్మలస్స్యాత్ ఏవం వృష్టిముత్పాదయతి గ్రీష్మస్య చాల్పత్వం విదధాతిచ లవణవిశేషగంధకమయవస్తునోర్బాష్పం ఖరకరతాపేన పృథివ్యా ఉద్ధాయ యదా మేఘేన యుక్తం భవతి తదా తస్మిన్మేఘే జ్వలిత్వా ఛిన్నభిన్నతాంగతే తద్గర్జనముపజాయతే కారణాంతరంచ యదా తటిద్బిర్వాయుమయం వస్తు ఛిన్నభిన్నతాం యాతి తదా తేనాపి మేఘగర్జనం భవతి ప్రతిధ్వనినా కఠోరత్వం తస్యజాయ

తే శబ్దగుణకాకాశే వాయోర్గత్యా ప్రతిధ్వనిరుత్పద్యతే యతోహి యది వ
యురుచ్చైర్భిత్తిపర్వతాదీనా ముపరి నిపతతి తదాసౌ ప్రతిధ్వనిజని ర్భ
తీత్యవగంతవ్యమ్॥

వృష్టిర్యదానిపతతి తత్కాసుచ రశ్మయః। లగంతీనస్య తద్వృత్తేర్ధన
రాకృతివద్ధ్రువం॥ ఉత్పద్యంతే యాస్తుజలకణికాసు రవేఃప్రభాం।ప్రవిశ్యతా
స్సరంత్యో దృశ్యంతే లోహితప్రభాః। కణేషుయేషు దృశ్యంతే రశ్మయో
ప్రభానిధేః। నిర్గచ్ఛంతి ప్రవిశ్యాశు సాభా నీలా ప్రదృశ్యతే। అనేకవర్ణా
హుధా జాయంతే కణికాస్ఫుటం। సఏవేంద్రస్య ధనురిత్యుచ్యతే భువనేజనైః
పర్జన్యనాథో దేవేశస్తస్మాదేతదితీర్యతె॥ సూర్యస్య వివిధావర్ణాః పవనేన
ఘట్టితాః॥ కరాస్సాభ్రే వియతి ధనుస్సంస్థానా యేదృశ్యంతే తదింద్రధనుః।

కేచిదనంతకులోరగనిశ్వాసోద్భూతమాహురాచార్యాః॥ ఇతిప్రవద
తి సంహితాయాం వరాహమిహిరాచార్యేణ॥

దృశ్యంతే యాబహువిధా మేఘే శుక్లాదికాఃప్రభాః। కరాస్త్వినస్య
తేప్రోక్తాసూరిభిస్తత్త్వవేదిభిః॥ దివాకరస్య నికటే స్యభ్రఘనె బహుధావిభా
వాయునా చలితో మేఘో దృశ్యతే వివిధాకృతిః॥

యచ్ఛీతేనాంబుకణికా స్సంకీర్ణభూయతేంబరె। తత్పతేత్కరకాకా
రా కఠినాద్భృతశీతలా॥

శీతంహిమశ్చ సమయేష్వఖిలేషు వాయో రాయాతి తత్రచ విశేషత
ఔత్తరాత్తె। ఆధిక్యతస్తదుభయోరుపకారఏవ లోకస్యసంభవతి తచ్ఛృణుతే
హ వక్ష్యే॥ విధాయదేహం పరసంతు నీరసం తతోబలం తేష్వధికం పితన్వతః।
ధరాంసమస్తాం సఫలాంచకుర్వతో ఘ్నతశ్చతా శీతహిమా కుకీటాన్॥ తథా
చ సుశ్రుతే॥ దక్షిణాయనం వర్షాద్ధేమంతేషూత్తరోత్తరం సర్వప్రాణినాం
బలంవర్ధతఇతి॥

సూర్యాహృతం యదవనీరసబాష్పమభ్రె సంతిష్ఠతేత్రచ వసత్యనిలో
యతోతః। భానోఃకరస్య గగనేఖిలవర్ణభాజ స్సందృశ్యతేచ శితిమాభ్రమతో
వినీలం॥

రవ్యాహృతాఖిలపదార్థసుబాష్పయుక్తవహ్న్యంశలేశనిచయాః ఖగ
తాస్తఏవ। వాయోర్వశేన విధుతాః క్వచిదాపతంతి నక్షత్రపాతనమితి ప్రవ
దంత్యతజ్ఞాః॥

యదాయదాద్వౌ బలవత్సమీరనౌ పరస్పరం సమ్ముఖవర్తినౌస్తః। త

భాధవా సుస్థిరవాయువిస్తరేష్వధఃపతత్యాశ్వశనిస్తతస్తతః॥ మేఘేషుయల్ల వణగంధకవస్తునీ స్తః శుష్కేయదాచ లఘునీ గగనోర్ధ్వభాగే। తద్యోగతో జ్వలతి విద్యుదిమేగురుత్వాన్నిర్ఘాతమావహాతఆర్త్రిక్రుదుర్విగానాం॥

సంమూర్ఛితా రవీంద్వోః కిరణాః పవనేన మండలీభూతాః। నానావర్ణాకృతయస్త్వన్యభ్రే వ్యోమ్ని పరివేషాః॥

మేఘము, వర్షము, ఉరుము, మెరుపు, నింద్రధనస్సును, పిడుగును, మంచుబడుటయునివిమొదలగువాటియుత్పత్తినిజెప్పుదుము.

తీక్ష్ణమగు సూర్యకిరణ తాపమువలన జలము భూమివలనపైకి నాకర్షించబడినదై చులకనిదవుటచేత నాకాశమందు నిలిచియుండునదియే యుబ్బుగావున నతిసూక్ష్మమై యదృశ్యమైయుండి యాకాశమందలి జలసూక్ష్మాంశములొకప్పుడీ యుబ్బులతోకలసినందున నది దిట్టమైకనపడును. దానిని మేఘమనిబలుక్కుదురు. ఎప్పుడీయుబ్బులతో నిట్టివాయువులు పూర్ణములగునో యపుడు దీనిని వేరొకటి ధరించలేకుండునో యపుడాకలసిన యుబ్బంతయు తమతమబరువుచేత కణికాకారములై భూమియందుబడు నదియే వృష్టియనబడును. కణికారూపముచే వర్షము గురియుటయందీశ్వరునకేమి తాత్పర్యమనిన నేనుగతుండమువలె వర్షధారలు పడినభూమి నశించునందువలన జగంబులకధికమగు హానియగునని బరమేశ్వరుడు కణికారూపముగా జలమునువర్షించుటకు సంకల్పించెనని. ఇందుకు ప్రమాణము. ఏ కిరణములచే సూర్యుడుతపించు నాకిరణములచే పర్జన్యుడై వర్షించునని శ్రుతి- సూర్యుడు కిరణములచే భూమియందలి మేరసము నాకర్షించునో మరల నారసమును భూతములయొక్క పుష్టికొరకు సస్యాభివృద్ధియగుటకు వర్షించునని విష్ణు పురాణవచనము. పొగయును, జ్యోతిస్సును, జలమును, గాలియును వీటిమేళనమే మేఘమని ఘనశాస్త్రజ్ఞులు బలుకుదురు,

మేఘమందలి వహ్న్యంశంభేదిగలదది మేఘాంతరమున బ్రవేశించునప్పటిప్రకాశమే మెరుపనదగును.

ఇటులొకమేఘము భేదించుకొని రెండవమేఘమును బ్రవేశించునపుడు గంధకాదివస్తువులవలె వెలింగి యొకమహాధ్వనిని బుట్టించు నదియే మేఘగర్జనమనబడును.

మెరుపుపీడనుజేసే యుబ్బును బోగొట్టును- మెరుపువలన గాలినిర్మ

లమై యిటునటుకదల్చబడు నిందువలన వర్షమును కలిగించును. వేసవిని స్వల్పముగాజేయును.

మరియును భూగతమైన లవణవిశేష గంధకమయములైన వస్తువులయొక్క ఉబ్బ సూర్యకిరణ తాపముచేత భూమినుండి పైకి నాకర్షించబడినదై యెవ్వుడు మేఘముతోగూడుకొనునో, యప్పుడా మేఘమందు ప్రజ్వలించితునకతునకలైనపుడు పుట్టినధ్వని గర్జనమందురు- మరియు నెవుడు మెరువులచేత మేఘగతమగువాయువు భేదించబడునో యందుచేబుట్టినధ్వనియును గర్జనంబనబడు నది ప్రతిధ్వనిచే కఠోరత్వమునుబొందును. శబ్దగుణకమైనయాకాశమందు వాయువుయొక్క గమనముచేతను ప్రతిధ్వని బుట్టించబడును. ఉన్నతస్థలమునుండి వాయువు కిందుగా నున్న పర్వతములు మొదలగువాటిపైని బడుచున్నపుడందువలన బ్రతిధ్వని గలుగుచున్నదని యిందుచేదెలుసుకోతగినది.

వర్షము గురుయునపుడా జలకణములందు సూర్యకిరణములు ప్రసరించినందున నింద్రధనురాకృతిగ నగపడును. వర్ష జల కణములయందు సూర్యకాంతులు ప్రవేశించి బయలుదేరుటవలన యెర్రనికాంతులును మరికొన్ని కణములందున గనుపడు సూర్యప్రభనల్లనైదోచును- వర్ష జల కణిక లనేకవర్ణములుగలవై యుండడమువలన యాయాయి సంపర్కంబువలనసూర్యప్రభ నానావర్ణములుకలదై యేదగుపడునో యదియింద్రధనువని చెప్పబడును- పర్జన్యుడననింద్రుడన భేదములేనందున యాసంబంధముచే నింద్రధనువందురు. మరియును సూర్యుని నానావిధవర్ణములగు కిరణములు మేఘయుక్తమగు నాకాశమందుధనురాకారముగా నేవి కనపడునో, యవి యింద్రధనువందురు. కొందరనంతుని వంశ్యులగు నాగవరుల నిశ్వాసమువలన నింద్రధనురాకృతిగ వల్మీకమార్గమువలన బయలుదేరునని పలుకుదు రాచార్యులని వరాహ మిహిరాచార్యులవారిచేతను సగ్హితయందున జెప్పబడెను.

మేఘమందునదెలుపు మొదలగుననేక విధములగు కాంతులేవిచూడబడునో యవిమేఘలగ్నసూర్యకరప్రభలని తత్వవేదులగు విద్వజ్జనులచేజెప్పబడెను. మరియుసూర్యసన్నిధిని మేఘమందనేక కాంతులుచూడబడును. వాయువుచేగదల్చబడు మేఘములు నానాకృతులై చూడబడును.

ఆకాశమందు మేఘములనుండు జలముతో సంపర్కముగల మంచుగట్టిపడి ఘుటికాకారములై చల్లని ప్రస్రావము కలవైపడునవి వడగళ్లందురు.

చల్లనిమంచు నానాసమయములందనగా ప్రచురముగా నుత్తరవాయువులచేత నాకర్షించబడి భూమియందు ప్రసరించు నది లోకమున నుపకార

మగు నిందునుగూర్చి చెప్పెదము వినుండు. మంచును, చలియును నీరసమగుశరీర మును రసయుక్తముగ జేయును. బలమునువర్ధిల జేయును. సమస్త భూమినిఫలిం ప జేసును. కీటకములనునశింప జేయును. సుశ్రుతమునదక్షిణాయనమందలి వర్ష రుతువుకంటె శరదృతువు దానికంటె హేమంత దినములందంతకంతకు సకల ప్రాణులకును బలవృద్ధియగునని.

సూర్యునిచేభూమివలన నాకర్షించబడు నీరసమాకాశమందుండు నో యందు గాలియును వసించు నిందువలన నానావర్ణముగల సూర్యకిరణము నకు నాకాశమందు నీలిమ సంభవించినందువలన నాకాశమును నీలిమని యం దురు.

సూర్యునిచే నాకర్షించబడు సకల పదార్థములయందుగల యుష్ణ తోగూడిన వహ్న్యంశ లేశములాకాశమందుండును. వాయువుచే నొకప్పుడవి చిమ్మపడి తేజోరూపములై పడును. ఇది తెలియనివారు నక్షత్రములు బడునం దురు.

ఎప్పుడెపుడు ప్రతికూలములగు వాయువులు పరస్పరాభిముఖములై వర్తించునో, లేకస్థిరవాయువును గొట్టినందుననో, ఆవాయుగతమగువహ్న్యం శమతివేగముగ బడు నది పిడుగనబడును.

సూర్యచంద్ర కిరణములొకప్పుడు వాయువశముచే మండలాకార ములై నానావర్ణములై కనబడు నవి గగనమందు పరివేషము లనబడును.

గ్రహణోత్పత్తికారణాని.

నను భగవంతౌ పుష్పవంతౌ పర్వణి రాహుకేతుభ్యాం గ్రస్తౌ భవత ఇతి శ్రుతిపురాణేతిహాసాగమేషు శ్రూయతే । సూర్యాది సిద్ధాంతగ్రంథేషు గభస్తిమాలినం శశీ శశినం భూఛాయాచాచ్ఛాదయతీత్యుక్తం॥

శ్రుతిస్మృతిపురాణానాం విరోధోయత్రజాయతే। తత్ర శ్రౌతం ప్ర మాణంతుతయోర్ద్వైధే శ్రుతిర్వరేతి స్మరణాచ్ఛ్రుతింప్రతిశ్రుతిరేవ ప్రమా హేతుస్తదన్యచ్ఛ్రుతిమాత్రమితి మన్యామహఇత్యాశంకాయాం నిశ్శంకముప పాదయిష్యామః॥

ఛాదకోభాస్కరస్యేందురధస్థోఘనవద్భవేత్ । భూచ్ఛాయాం ప్రా ఙ్ముఖశ్చందోవిశత్యస్యభవేదసావితి సూర్యసిద్ధాంతే॥ యత్వాసూర్యస్వర్భా నుస్తమసా విధ్యదాసురః। అక్షేత్రవిద్యథాముగ్ధో భువనాన్యదీధయురితి శ్రు

తిః ॥ అస్యార్థః ॥ యత్వాసూర్యేతి॥ సూర్యః హే సూర్య సర్వస్య ప్రేరకత్వాత్వాం యత్ యదా౽సురః అసురస్యపుత్రస్స్వర్భానుసంజ్ఞకః తమసా మాయానిర్మితేన అవిధ్యత్ ఆవృణోత్ తదా భువనాని త్రిభువనం తత్రత్యా లోకా లక్ష్యంతె సర్వేపిజనాః తథా అధీధయుః దృశ్యంతె యథా అక్షేత్రవిత్ ముగ్ధః నక్షేత్రంవేత్తీత్యక్షేత్రవిత్ స్వస్థానమజానన్ యథా ముగ్ధోమూఢోభవతి తథా ఆసన్నిత్యర్థః॥

పురాణవేదినా యతో మూర్తిమాన్రాహురిత్యుపగమ్యతె తదసత్ చంద్రోపరాగస్య సర్వగ్రాససమయె వృక్షచ్ఛాయాంతర్గతపురుషవచ్ఛాయాంతర్గతశ్చంద్రమా దృశ్యతె తస్మాచ్చంద్రస్య భూచ్ఛాయైవాచ్ఛాదికా॥ తథైవోక్తం॥ త్రిలోకైకదీపాద్విధోర్భార్ధసంస్థాద్దినేశాన్మహీవృత్తశంకోః ప్రభాయాం। ప్రవిష్టే విధౌ పర్వణీహ ప్రసిద్ధం వృథా రాహుణా గ్రస్తమిత్యుక్తమన్యైః॥ లంకాయాం నతు రామసేతునికటే సప్తాంశకోర్కగ్రహశ్శ్రీశైలే దశలిప్తికా వసుకలా శ్రీకాళహస్తిస్థలె। తత్రావంతిపురేర్ధమానమమరావత్యాంచ కేదారకే తస్యాసౌ గ్రహణస్య హేతురితిచేత్స్వర్భానవస్తైకతీతి దైవజ్ఞాభరణె వశిష్ఠః॥ ఉద్భూతాఖిలధరణీ ఛాయా ఛాదయతి చంద్రముపరిస్థం। స్థగయతి రవిముపరిస్థం పశ్చాదాగత్య శీఘ్రగశ్చంద్రః॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతె॥ ఛాదకోధస్థితశ్ఛాద్యముపరిస్థం శశీ రవిం। ఛాదకాధస్థితా రాజ్ఞో భూచ్ఛాయా మునిసత్తమ॥ స్ఫుటశశిమాసాంతేర్కం పాతాసన్నో యదా ప్రవిశతీందుః। భూచ్ఛాయాం పక్షాంతె తదాదికోసౌ గ్రహణమధ్యం॥ ఇత్యుక్తవచనైర్గణ్యతె॥ చంద్రపాతస్తు విక్షేపమాత్రహేతుః నాచ్ఛాదకః తథాపి బలాద్వ్యభిచారమాపాదయంతీతి తత్సంహితా పురాణవేదినః చంద్రగ్రహణె రాహుర్భూచ్ఛాయామాశ్రిత్యార్కగ్రహణె శశినమాశ్రిత్య గ్రసతీత్యుక్తె సర్వాగమానా మవిరోధస్స్యాదిత్యుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ దిగ్దేశకాలావరణాదిభేదాన్నాచ్ఛాదకో రాహురితిబ్రువంతి। యన్మానినః కేవలగోళవిద్యా తత్సంహితా వేదపురాణబాహ్యం॥ రాహుః కుభామండలగశ్శశాంకం శశాంకమాచ్ఛాదయతీ నబింబం। తమోమయశ్శంభువరప్రసాదాత్సర్వాగమానా మవిరుద్ధమేతత్॥

గ్రహణములు గలుగుటకు హేతువులు.

ఓయీ పూజ్యులగు సూర్యచంద్రులు పర్వమందు రాహుకేతువులచే మ్రింగబడుదురని శ్రుతిపురాణేతిహాసములయందు వినబడుచున్నది. మా

ర్యసిద్ధాంతాదిగ్రంథములయందు సూర్యమండలమును చంద్రబింబము చంద్రు ని భూచ్ఛాయయు నాచ్ఛాదించునని జెప్పబడియున్నది. శ్రుతిస్మృతి పురాణ ములకు విరోధమేవిషయమందగపడునో యచట శ్రుత్యుక్తము ప్రమాణము. స్మృతిపురాణములకు విరోధమగునపుడు స్మృతిప్రమాణమనుటచేతను శ్రుతు లకు శ్రుతియే ప్రమాణము. దీనికంటె నన్యము భ్రమమాత్రమని దలచెదను. ఇటుల శంక గలుగుచునుండ నిశ్శంకముగనుపపాదించెదము. చంద్రుడు దిగువ నుండి మేఘమువలెను రవి నాచ్ఛాదించును. చంద్రుడు పూర్వాభిముఖముగ భూచ్ఛాయయందు బ్రవేశించును. ఇవి వీరలకు గ్రహణములని సూర్యసి ద్ధాంతము. * * * * * *

సర్వజగత్ప్రేరకుడైన ఓసూర్యుడా నిన్ను నెవుడసురబుత్రుడగు స్వర్భానుడను పేరుగలవాడు తనమాయానిర్మితమగు చీకటిచేతను గప్పెనో అపుడు భువనస్థజనులు తమస్థలమునే గుర్తెరుగక మూఢుడగు జనునివలెను యథార్థము నెరుగకుందురని ఋగ్వేదశ్రుతి.

పురాణవేదులచే రాహువుస్వరూపముగలవాడని జెప్పబడు నది గాదు. చంద్రగ్రహణమునకు సర్వగ్రాసమందు వృక్షచ్ఛాయను బ్రవేశించిన పురుషునివలె భూచ్ఛాయనుబ్రవేశించి చంద్రుడగపడును. దీనివలన జందురుని కాచ్ఛాదకము భూచ్ఛాయయేయని జెప్పబడును.

త్రిలోకదీపమగు చంద్రునకు నేడవరాశియందున్న సూర్యునివలన బ్రవృత్తమగు భూగోళచ్ఛాయను పర్వమందు చంద్రుడు ప్రవేశింపుచుండ చం ద్రగ్రహణమగు నివి సుప్రసిద్ధమన్యులచే రాహువు చంద్రుని గ్రసించునని వృ థాగా బలుకబడును.

ఎప్పుడు లంకయందు గ్రహణమగుపడదప్పుడు రామసేతుప్రాంత మందు సూర్యగ్రహణమేడంశలగపడును. శ్రీశైలమందు పదిలిప్తలును కాళహ స్తియందెనిమిది కళలు నవంతీపురమందు సగమమరావతియందును కేదారమం దును బూర్ణముగ సూర్యగ్రహణమగపడును. ఇట్టిగ్రహణమునకు రాహువు కారణమైనయడల రాహువులెందరుందురని దైవజ్ఞాభరణము. భూచ్ఛాయ బ యలుదేరి పైనియున్న చంద్రుని గప్పుననియును పైనియున్న సూర్యునివెనక నుంచి శీఘ్రగతిగల చంద్రుడాచ్ఛాదించునని వశిష్ఠముని జెప్పెను. ఇటువలెనే బ్రహ్మసిద్ధాంతమందును జెప్పబడెను. ఇట్లు వచనములచే బ్రమాణముగ జె ప్పబడెను. * * * * * *

చంద్రపాతమైతే విక్షేపమాత్రమునకు హేతువుగాని యాచ్ఛాదకముగాదు. అలాగైనప్పటికీ బలాత్కరించి వ్యభిచారమును జెప్పుచున్నారు. అయిన పురాణవేదులు చంద్రగ్రహణమందు రాహువు భూచ్ఛాయనాశ్రయించియు సూర్యగ్రహణమందు చంద్రునాశ్రయించియు గ్రసించునని బలికిన సకలశాస్త్రములకు విరోధము లేదని జెప్పబడెను.

సిద్ధాంతశిరోమణియందును దిక్కు, దేశము, కాలము, ఆవరణము మొదలగు భేదమువలన రాహువాచ్ఛాదకుడుకాడని జెప్పుచున్నారు. ఇది కేవలగోళవిద్యాభిమానులు వేదపురాణవిరోధముగ జెప్పినమాట యికనేమంటే- తమోమయుడగు రాహువు భూచ్ఛాయనాశ్రయించి చంద్రుని చంద్రునాశ్రయించి సూర్యుని శివవరప్రసాదమువలన నాచ్ఛాదించునని సర్వశాస్త్రవిరుద్ధముగానిట్లు జెప్పబడెను.

చంద్రకళానాం వృద్ధిక్షయద్యోతనే కారణమ్.

కళానాథస్య కళానామేవ వృద్ధిక్షయా నతు క్షపానాథమండలస్యేతి సహేతుకం బ్రూమః॥ అప్యమండలశ్చంద్రమాః॥ తేజోమండలశ్చండరశ్మిః॥ తయో రేకనక్షత్రావస్థానేన దృశ్యతే శశీ చక్షుషాం మార్తాండమండలేన సమదేశస్థితేన వ్యవధానాత్ సా అమావాస్యా॥ అథ షష్టి నాడికాభిశ్చంద్రమా నక్షత్రాంతరం గచ్ఛతి అరుణకిరణస్తు త్రయోదశభిరహోరాత్రైః అతః ప్రతిపదమారభ్య విషమస్థితస్యాదిత్యమండలస్య పంచదశోభాగః అప్యమండలె ప్రతిబింబతో దృశ్యతె సా కళేత్యుచ్యతె ఏవంపంచదశేహ్ని త్రయోదశభిర్నక్షత్రైరంతరమితి రాశిచక్రస్యసప్తవింశతినక్షత్రాత్మకస్యమధ్యే సమ్ముఖౌ శశిశిర ఖరమయూఖా యదా తిష్ఠతః తదా సంపూర్ణప్రతిబింబం భూచ్ఛాయాలాంఛితం దృశ్యతే సాపూర్ణిమా తస్యాం పౌర్ణిమాస్యాం సంపూర్ణప్రతిబింబేన షోడశకళశ్చంద్రఇత్యుపచర్యతె తతః పునః ప్రతిపదమారభ్య మండలయోర్విషమభావాత్కళాహ్రాసఇతి జ్ఞేయం॥ తథాచ స్మర్యతె॥ సలిలమయే శశిని రవేర్దీధితయో మూర్ఛితాస్తమోనైశం। క్షపయంతి దర్పణోదరనిహితాఇవ మందిరస్యాంతః॥ తరణికిరణసంగా దేషపీయూషపిండో దినకరదిశి చంద్రశ్చంద్రికాభిశ్చకాస్తి॥ తదితరదిశి బాలాకుంతల శ్యామలశ్రీ ర్ఘటఇవనిజమూర్తిశ్ఛాయయైవాతపస్థః॥ తేజసాంగోళకస్సూర్యోగ్రహర్క్షాణ్యంబుగోళకఇతి భాస్కరాచార్యః॥

చంద్రకళలకు వృద్ధిక్షయములుగలుగునట్లగపడుటకు కారణము.

చంద్రునియందగపడు కళలకే వృద్ధిక్షయములు గాని చంద్రుని కవి లేవని సహేతుకముగ జెప్పెదము.

చంద్రుడు జలమయుడు సూర్యుడు తేజోమయుడు వీరిరువురు నేక తారయందున్నతరిని చంద్రుడగపడడు. సూర్యచంద్రమండలములు సమముగానున్నందున క్రిందిప్రజలకు చంద్రుడు కనపడని దినమమావాస్య. ఇందుకు హేతువరువదిగడియలకు చంద్రుడొకనక్షత్రము నతిక్రమించును. పదమూడు దినములకు సూర్యుడొకనక్షత్రము నతిక్రమించు నిందువలన పాడ్యమి మొదలు జలమయుడగు చంద్రుడు విషమస్థితుడైనందున సూర్యుని పదేనవభాగము ప్రతిబింబించి కనబడునపుడు చంద్రుడేకకళావంతుడై యగపడు నిటులొక్కొకదినమందొక్కొకకళ ప్రతిబింబితమగుచు నధికముగా గనబడును. ఇటులు పదియేనవదినమందు సప్తవింశతినక్షత్రాత్మకరాశిచక్రమధ్యగతులై చంద్రసూర్యులన్యోన్యముఖముగ నుండునపుడు సంపూర్ణచంద్రబింబమగపడును.

అథాతస్సదాచారం వ్యాఖ్యాస్యామః

సతాం సాధూనా మపగతకిల్బిషాణాం య ఆచారస్సదాచారః తం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణాభిధాస్యామః॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ సాధవః క్షీణదోషాస్తు సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః। తేషామాచరణంయత్తు సదాచారస్స ఉచ్యతఇతి॥

సదాచారనిరూపణము.

ద్వివిధధర్మాదినిరూపణానంతరమందు గతపాపులగు సత్పురుషుల యాచారమును జెప్పుచున్నారము. * * * *

సాధువులనగా క్షీణదోషులగువారు. సచ్ఛబ్దము సాధువులందున వర్తించును. వారాచరించునది సదాచారమనబడునని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

త్రివిధకర్మలక్షణమ్.

కర్మాణి త్రివిధాని దృష్టఫలజనకానిచ కానిచి దృష్టాదృష్టఫల జనకానిచ యథామతి తాన్యుపపాదయిష్యామః॥

కర్మములు మూడువిధములు దృష్టఫలమునుబుట్టించునవియు నదృష్టఫలమునుబుట్టించునవియును కొన్నిదృష్టాదృష్టఫలజనకములును వాటిని మాపరిజ్ఞానముకొలది ప్రతిపాదనము జేసెదము.

బ్రాహ్మీముహూర్తె చతుర్వర్గవిచారణమ్.

బ్రాహ్మేముహూర్తె బుధ్యేత ధర్మార్థౌచానుచింతయేత్ । కాయక్లేశాంశ్చ తన్మూలాన్వేదతత్త్వార్థమేవచేతి మనుః॥ బ్రాహ్మీముహూర్తో రాత్రేస్సంధ్యాపూర్వదండద్వయాత్మకః కాలః తత్రబోధో అభ్యనుజ్ఞాతః। ధర్మార్థౌ చ పరస్పరావిరోధేనానుష్ఠానార్థ మవధారయేత్ । తథా । ధర్మార్జనహేతూన్కాయక్లేశాన్నిరూపయేత్ ।యదిమహాన్కాయక్లేశోల్పశ్చ ధర్మోర్థోవా తదాతంపరిహరేత్। వేదస్యతత్త్వార్థం బ్రహ్మకర్మాత్మకం నిశ్చినుయాత్। తస్మిన్సమయే బుద్ధిప్రకాశాత్తదుక్తం బ్రహ్మపురాణే॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తె స్వస్థేచ మానసేమతిమాన్నృపః । విశుద్ధశ్చింతయేద్ధర్మమర్థంచాస్యావిరోధినం । అపీడయా తయోః కామముభయోరపి చింతయేత్॥ వాహటస్తు॥ బ్రాహ్మేముహూర్తఉత్తిష్ఠేత్స్వస్థోరక్షార్థమాయుషఇత్యుక్తత్వాత్। నైశే చతుర్దశేముహూర్తె ప్రబోధనమాయుర్వృద్ధికరమిత్యవగంతవ్యం। స్వస్థఇతి తన్ముహూర్తె ప్రతిబుద్ధజనవిశేషణం । తస్మిన్ముహూర్తె సమదోషస్సమాగ్నిస్సమధాతుర్భవతీతిచగమ్యతే॥ తథాహుః॥ సమదోషస్సమాగ్నిశ్చసమధాతుమలక్రియః। ప్రసన్నాత్మేంద్రియమనస్స్వస్థఇత్యభిధీయతఇతి॥ ధర్మార్థకామయోరవిరోధేన సేవనం శ్రేయఇతి మన్వాదయోవదంతి తయోరన్యోన్యపీడనే కాపీడా అసేవనే కింస్యాదిత్యాకాంక్షాయాం వదామః॥ ధర్మార్థావుచ్యతే శ్రేయః కామార్థౌ ధర్మఏవచ। అర్థఏవేహవా శ్రేయస్త్రివర్గఇతితుస్థితిః॥ ధర్మార్థౌ శ్రేయోవిధీయేత కామహేతుత్వాదితి కేచిదాచార్యా మన్యంతే అన్యేత్వర్థకామౌ సుఖహేతుత్వాత్ శ్రేయోభిధీయేతే ధర్మఏవేత్యపరే అర్థకామయోరప్యుపాయత్వాత్ అర్థఏవేహలోకే శ్రేయఇత్యన్యే ధర్మకామయోరపి సాధనత్వాత్ సంప్రతి స్వమతమాహ ధర్మార్థకామాత్మకః పరస్పరావిరుద్ధః త్రివర్గఏవ పురుషార్థతయా శ్రేయఇతి వినిశ్చయః ॥ తదుక్తం ॥ పరిత్యజేదర్థకామౌ యౌ స్యాతాం ధర్మవర్జితౌ। ధర్మమప్యసుఖోదర్కం లోకవిక్రుష్టమేవచేతిమనుః॥ విక్రుష్టం లోకానాంవిక్రోశం॥ ధర్మార్థకామాస్సమమేవ సేవ్యా యోహ్యేకసక్తస్సనరో జఘన్యఇతిచ॥ ధనానితు యథాశక్తి విప్రేభ్యః ప్రతిపాదయేత్ । వేదవిత్సు వివిక్తేషు ప్రేత్య స్వర్గం సమశ్నుతఇతి మనుః॥ అస్యార్థః ధనాని గోభూహిరణ్యాదీని శక్త్యనతిక్రమేణ బ్రాహ్మణేషు వేదజ్ఞేషు వివిక్తేషు పుత్రకళత్రాద్యవసక్తేషు ప్రతిపాదయేత్తద్వశాచ్చ స్వర్గప్రాప్తిర్భవతీతి॥

నను ధనాని ప్రతిపాదయేదిత్యుక్తం తదార్జనోపాయాశ్చ అర్జితే ద్ర

[illegible] ధర్మార్థకామేషు కియత్పరిపాట్యా ప్రజ్ఞాపాటవేన వ్యయః కర్తవ్యనోక్తమితిచేద్బ్రూమః॥

అలబ్ధమీహేద్ధర్మేణ లబ్ధం యత్నేన పాలయేత్। పాలితం వర్ధయేన్నీత్యా వృద్ధం పాత్రేషు నిక్షిపేదితి యోగీశ్వరః॥ అస్యార్థః॥ అలబ్ధలాభాయ ధర్మశాస్త్రానుసారేణ యతేత తల్లబ్ధంతు స్వయమపేక్షయా రక్షేత్ పాలితం నీత్యా వాణిజ్యాదికయా వృద్ధింనయేత్ వృద్ధంచ పాత్రేషు ధర్మార్థకామయుక్తేషు త్రివిధేషు నిక్షిపేద్దద్యాదితి॥

ధర్మేణార్థస్సమాహార్యో ధర్మలబ్ధం త్రిధాధనం। కర్తవ్యం ధర్మపరమం మానవేన ప్రయత్నతః॥ ఏకేనాంశేన ధర్మార్థా కర్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా। ఏకేనాంశేన కామార్థమేకమంశంవివర్ధయేదితి శ్రీమహాభారతే ఆనుశాసనికపర్వణి॥ కచ్చిదాయస్యచార్ధేన చతుర్భాగేనవాపునః। పాదభాగైస్త్రిభిర్వాపి వ్యయస్సంశోధ్యతే తవేతి సభాపర్వణి కచ్చిత్సర్గే॥ అస్యార్థః॥ సుభిక్షసామ్యదుర్భిక్షేషు ఆయస్య పాదేన పాదాభ్యాం త్రిభిః పాదైర్వా వ్యయస్సంశోధ్యతేత వేతి కచ్చిత్కామప్రవేదనం॥

యావద్విత్తస్య వృద్ధౌచ జీవనం పుత్రపౌత్రయోః। తావద్ధనం స్థాపనీయం శేషద్రవ్యంప్రదాపయేదితి వృద్ధమనుః॥ వృద్ధౌచ మాతాపితరౌ భార్యాసాధ్వీ సుతశ్శిశుః। అప్యకార్యశతంకృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీత్॥ శక్తః పరజనేదాతా స్వజనే దుఃఖజీవినీ। మధ్వాపాతో విషాస్వాద స్సధర్మప్రతిరూపకః॥ భృత్యానాముపరోధేన యత్కరోత్యౌర్ధ్వదైహికం। తద్భవేదసుఖోదర్కం జీవతశ్చ మృతస్యచేతి మనుః॥

మాతాపితా గురుర్భార్యా ప్రజా దీనస్సమాశ్రితః। అభ్యాగతోఽతిథిశ్చాపి పోష్యవర్గఉదాహృతః॥ భరణం పోష్యవర్గస్య ప్రశస్తం స్వర్గసాధనం। నరకఃపీడనే యస్మాత్తస్మాద్యత్నేన సంభరేత్॥ జ్ఞాతిబంధుజనక్షీణస్తథానాథస్సమాశ్రితః। అన్యోఽపిధనయుక్తస్య పోష్యవర్గఉదాహృతఇతి దక్షః॥ మాతాపితృషు యద్దత్తం భ్రాతృషు శ్వశురేషుచ। జాయాపత్యోశ్చ యో దద్యాత్సోఽనంతస్స్వర్గసంక్రమః॥ పితుశ్శతగుణందానం సహస్రం మాతురుచ్యతే। భగిన్యాం శతసాహస్రం సోదరే దత్తమక్షయమితి వ్యాసస్మృతిః॥

న కేవలం బ్రాహ్మణానాం దానం సర్వత్ర శస్యతే। భగినీభాగినేయానాం మాతులానాం పితృష్వసుః। దరిద్రాణాంచ బంధూనాం దానంకోటిగు

ణం భవేదితి భవిష్యోత్తరపురాణే॥ సమమబ్రాహ్మణే దానం ద్విగుణం బ్రాహ్మణబ్రువే। సహస్రగుణమాచార్యే అనంతం వేదపారగ ఇతిమనుః॥

విత్తకామస్సమమతి ర్దాతు రాయవ్యయా వీక్ష్య విహింసన్న్యాచేతేతి నియమ అరణ్యకేపర్వణి కుంభసంభవో పాఖ్యానే ఖ్యాతః॥

అగస్త్యః॥ విత్తకామా విహాప్రాప్తా విద్ధ్యావాం పృథివీపతే। యథాశక్త్యవిహింస్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛనో॥ లోమశఉవాచ॥ తత ఆయవ్యయా పూర్ణా తాభ్యాం రాజా న్యవేదయేత్। తతో జ్ఞాత్వాతు గృహ్ణీతం యదత్ర వ్యతిరిచ్యతే॥ తత ఆయవ్యయా దృష్ట్వా సమా సమమతిర్ద్విజః। సర్వథా ప్రాణినాం పీడా ముపాదా నాదమన్యతేతి॥

ఇష్టాపూర్తకర్మణా మధికారిణం ధనినం ప్రతిపాదయతిమనుః॥ యస్య త్రైవార్షికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికంవాపి విద్యేత ససోమం పాతుమర్హతి। అతస్స్వల్పీయసిద్రవ్యే యస్సోమం పిబతిద్విజః। సపీతసోమపూర్వోపి నతస్యాప్నోతి తత్ఫలమితి ॥ కామసేవనేపి నియమస్స్మర్యతే॥ తద్యథా॥ సేవేత విషయాన్కాలే ముక్త్వా తత్పరతాం వశీ। సుఖంహి ఫలమర్థస్య తన్నిరోధే వృథా శ్రియః॥

కామాదీనామాచరణే కాలం దర్శయతిదక్షః॥ పూర్వాహ్ణే చాచరేద్ధర్మం మధ్యాహ్నేర్థముపార్జయేత్। సాయాహ్నే చాచరేత్కామ మిత్యేషా వైదికీశ్రుతిరితి॥

ధర్మకామార్థసిద్ధిశ్చ భృత్యాదీనాం భరణం మిత్రప్రాప్తిః కోశాదేవ భవేదితి స్మర్యతే॥ భృత్యానాం భరణం దానం భూషణం వాహనక్రియాః। స్థైర్యం పరోపజాపశ్చ దుర్గసంస్కారఏవచ। సేతుబంధో వణిక్కర్మ ప్రజామిత్రపరిగ్రహః। క్షీణప్రజాశ్చ మిత్రాణి కోశేనైవచ గృహ్యతే॥ ధర్మకామార్థసిద్ధిశ్చ కోశాదేవ ప్రవర్తత ఇతి॥

ఉత్థాయ పశ్చిమే యామే శాంతమానసో వినీతనిద్ర స్తతివిరోధే తం త్యక్త్వా నోచేత్తత్ర సంస్థిత స్సమా ప్రాణాపానౌ ధృత్వా దివాకరం సముద్ధాప్య దివాకరేణ ప్రోత్ఫుల్లితే పద్మే మానసం హంసం సమాశ్రయే దంగుష్ఠమాత్రం పురుషం పరాపరం జ్యోతీరూపమాలోక్యదివ్యం దివ్యేనచక్షుషా యథాలాభముషఃకాలే స్థిత్వా స్తోత్రైరనేకధా స్తుత్వేతి గౌతమప్రగీతమార్గేణ ధ్యాత్వా ధర్మార్థకామచింతనం కుర్వంత్వితి వదామః॥

భూప్రార్థనా విధిః

సముద్రవసనే దేవి పర్వతస్తనమండలే। విష్ణుపత్నినమస్తుభ్యం పాదస్పర్శం క్షమస్వమే ఇతిభూదేవిం ప్రార్థ యేదితి॥

వేదతత్త్వార్థచింతనప్రపంచోత్ర నవిస్తృతః ప్రకరణాంతరే ప్రకటితత్వాత్॥ * * * * * * *

బ్రాహ్మీముహూర్తమున చతుర్వర్గవిచారణము.

ప్రాతస్సంధ్యాకాలమునకు పూర్వమగు రెండుగడియలవేళకు బ్రాహ్మ్యముహూర్తమని పేరు. అట్టిసమయమున నిద్రించకుండ లేచుటకు మనువుగారిచే ననుజ్ఞ జేయబడెను.

ఒకదానిచేనొకదానికి పాయము లేకుండ ధర్మార్థార్జనోపాయముల నువాటికి హేతువులగుశరీరాయాసమును నిరూపించుకొనిధర్మార్థలాభమల్పము శరీరాయాసమధికము నేకృత్యము జేయుటచే నగు నాకర్మను జేయరాదు. బ్రహ్మమునందత్ప్రాప్త్యుపాయభూతములగుకర్మలను బ్రతిపాదించుటస్వరూపముగాగల వేదతత్త్వమును నిశ్చయించుకొనదగును.

ముందు కాదగు మేలుకీళ్లను దెలిసి మెలగు పరిశుద్ధుడు దనమాన సమున ధర్మమునకు బాధలేని యర్థము నర్థమునకు విరోధమగుపడని ధర్మమును ధర్మార్థములను లోపింపజేయని కామపురుషార్థమును దానొనర్చుకొరకు బ్రాహ్మీముహూర్తవేళ చిత్తమునకు ప్రసన్నత కలిగియుండును గాన నాలోచించదగునని బ్రహ్మపురాణవచనము-

రాత్రిరి పద్దెదుభాగములొనర్చిన యందు పదునాల్గవభాగము బ్రాహ్మ్యముహూర్తమనబడు నందాయుర్వృద్ధికొరకు స్వస్థుడగుచు నిద్రమేల్కొనదగునని బాహటుండనెను. స్వస్థుడనుశబ్దము బ్రాహ్మ్య ముహూర్తమందున లేచినమనుజునకువిశేషణము. ధాతువులు త్రిదోషము లగ్నియును సమత కలిగి యింద్రియము లాత్మయు మనంబును బ్రసన్నమైయుండువాడు స్వస్థుడని జెప్పబడుచున్నదని వచనము.

మన్వాదులు ధర్మార్థకామములలో నొకదానికొకటి బాధకముగాకుండ సేవనమధికశ్రేయమని జెప్పుచునున్నారు. ఇతరేతరబాధవలన గలిగెడి లోపమేది యది సేవించకుండిన నేమగునను నాకాంక్షను జేసి చెప్పెము. ధర్మార్థములు రెండును కామమునకు హేతువులగుటవలన శ్రేయములని గొంధ

రాచార్యులచేత విధించబడుచున్నది. అర్థకామములు సుఖమునకు కారణమగుటవలన శ్రేయమని కొందరిమతము. అర్థకామముల కుపాయభూతమైనందున ధర్మమొకటే సేవించతగునని గొందరందురు. ధర్మకామసాధనమగుటచేత నర్థార్జనమే శ్రేయోర్థమని మతాంతరము. పరస్పరవిరోధములేకుండ నన్నియును పురుషార్థములగుటవలన శ్రేయములని మామతమనుచు మనువచనముగలదు.

ధర్మవర్జితములగు నర్థకామముల సేవించకూడదు. ధర్మమును ముందు బాధకమొనర్చునది లోకనిందితమును గ్రాహ్యముకాదని మనువచనము.

ధర్మార్థకామములను సమముగ సేవించక నొకదానియందుమాత్రమాసక్తుడధముడని స్మృత్యంతరమును జెప్పుచున్నది.

గోవులు భూమియు స్వర్ణము మొదలగునవి తన శక్తి నతిక్రమించకుండ వేదవేత్తలు కుటుంబవంతులు బీదలునగు బ్రాహ్మణులకు దానమొనర్చి యాసుకృతమున స్వర్గమునొందుదురని మనుస్మరణముండుటవలన ద్రవ్యదానమొనర్చుట విధిగా విధించబడెను. అవి ఆర్జించునుపాయము నట్టి యార్జితద్రవ్యమును ధర్మార్థకామములం దెంతమట్టుకు తనప్రజ్ఞచేనను వ్యయమును జేయవలసినదో యది చెప్పలేదని శంకించిరట్లాయనా స్పష్టముగ నట్టివిధులను జెప్పుదుము.

తనకు లబ్ధముగాని యర్థలాభమునకు ధర్మశాస్త్రము ననుసరించి యత్నమును జేయువలయు నట్టిధర్మలబ్ధము నత్యంతయత్నపరుడై రక్షణమొనర్చి వర్తకాదికముచేతను వృద్ధినొందించి యావృద్ధమగు నర్థమును ధర్మార్థకామయూపపాత్రమందున వ్యయమొనర్చుమని యాజ్ఞవల్క్యవచనము.

ధర్మముచే నర్థమునార్జించి యాన్యాయలబ్ధమును మూడుభాగములొనర్చి యందునొకటి ధర్మార్థములను సంపాదించుకొరకును రెండవపాలు కామపురుషార్థలాభముకొరకును వ్యయమొనర్చి మూడవపాలు దాచి వృద్ధినొందించవలయునని శ్రీమహాభారతమందలి యానుశాసనికపర్వశాసనము.

తనకువచ్చునాదాయములో సుభిక్షకాలమున నొకపాలును సమకాలములో రెండుపాళ్లును దుర్భిక్షములో మూడుపాళ్లును ధర్మార్థకామములందు వ్యయమొనర్చి మిగిలినద్రవ్యమును దాచియుంచవలెనని భారతసభాపర్వమందలి కచ్చిత్సర్గలోని నారదవచనము.

ఎంతద్రవ్యముయొక్క వృద్ధిచేతను దనపుత్రపౌత్రులకు జీవనమగునో

అంతధనముంచి మిగిలినద్రవ్యమును ధర్మార్థకామపాత్రమందు వ్యయమొనర్చ వని వృద్ధమనువచనము.

వృద్ధులగు తలిదండ్రులను బతివ్రతయగు భార్యను శిశువగు ననుతుల్యుఁడగు తనశిశువును సేయఁదగని నూరుకార్యములైనను జేసి పోషింపుమని భాషించెను మనువు. మరియును పరజనమునకు దాతయై స్వజనమును గష్టముగ జీవింపజేయువానికి ధర్మము ప్రతికూలమైనదై తత్కాలమందు తేనెవలె తీపను జూపి విషమునాస్వాదింపజేయును. భృత్యభరణమొనర్పక నాముష్మికము కొరకు నెవఁడు వ్యయమొనర్చునో వాడిహపరములయందు నుత్తరకాలమున సౌఖ్యమునొందఁడనియును మనువు చెప్పెను.

తలిదండ్రిలు గురువు దీనులైన తనసంతతి భార్యయు నాశ్రితులతిథులు నభ్యాగతియును బోష్యవర్గమని జెప్పబడెను. వీరలను బోషించుట స్వర్గసాధనము. పీడించుటవలన దనకు నరకపీడ గలుగును. ఈకారణమువలన యత్నముచేతను జక్కఁగ బోషింపవలయును.

ధనికునకు క్షీణించిన జ్ఞాతి, బంధువు, తననాశ్రయించిన యనాథయును బోష్యవర్గములోవారలని దక్షవచనములు. తల్లికిని దండ్రికిని భ్రాతలకు నత్తమామలకు భార్యకు దనసంతతికిచ్చునది యనంతమై స్వర్గప్రాప్తికి హేతువగును. తండ్రికిచ్చునది శతగుణము. తల్లికిచ్చునది సహస్రగుణము. భగినికిచ్చునది లక్షగుణము. సోదరునకిచ్చునది యక్షయమునగునని వ్యాసస్మృతి.

బ్రాహ్మణమాత్రునకిచ్చునది ప్రశస్తమని దలంచకూడదు. దరిద్రులగు బంధువులకును భగినీభాగినేయమాతులపితృష్వసలకు నిచ్చుదానము శ్రేయస్సాధనమని భవిష్యోత్తరపురాణము.

బ్రాహ్మణేతరునకిచ్చినదానము ధనముమట్టుకే ఫలదాయియగును. బ్రాహ్మణమాత్రునకిచ్చినదానము ద్విగుణఫలము. ఏకశాఖాధ్యాయికిచ్చునది సహస్రగుణము. రెండు మూడు వేదములు జదివినవానికిచ్చునది యనంతమగునని మనువచనము. * * * * *

ద్రవ్యమును యాచించువాఁడు దాను సముచితుఁడై యిచ్చువానియాదాయవ్యయములను జూచి హింసించక యాచించుట యారణ్యపర్వమందలి యగస్త్యోపాఖ్యానమున విధించబడెను. అగస్త్యులవారొక రాజునకుంగటిలో ద్రవ్యకాంక్షచే నిచటకివచ్చినవారలనుగా మమ్మున దెలిసుకొనవలెను. నిత

రులకు హింస కలుగకుండ మీశక్తికొలది చక్కగ విభజించి మాకివ్వవలయు ననిరి. ... ...

రాజు తన యాదాయవ్యయములు సమముగానున్నవని దెలియజే యుటవలన నారాజునుం దోడ్కొని మరియొకరాజువద్దికి వెళ్లి యతని నగ స్త్యులవారు యాచించిరి. యారెండవరాజుయొక్కయు సమముగు నాదాయ వ్యయములనుజూచి సమమతిగల యగస్త్యముని సమస్తప్రకారములచేతను ద్ర వ్యస్వీకారమువలన ప్రాణులకు పీడకాగలదని మళ్లినట్లు లోమశమహాముని యుధిష్ఠిరులకు జెప్పెను.

ఎవనికి భృత్యాదులతోగూడ మూడుసంవత్సరములకు సరిపడనన్న మునకు తగిన యామద్రవ్యమైన నధికమైన గలదో వాడు సోమమునుపానమొ నర్చదగును. స్వల్పమగు ద్రవ్యముగల ద్విజుడు సోమపానమొనర్చినను నందుల ఫలమునొందడని మనువచనము.

కామసేవనమునకు నియమము స్మరించబడుచున్నది.

ఇంద్రియజయముగలవాడై శాస్త్రానుజ్ఞాతములైన కామములను కాలమందున సేవించవలయును. అర్థార్జనకు సుఖమే ఫల మందుకు నిరోధను కలిగిన సంపదలు వ్యర్థము. * * * * *

పూర్వయామమున ధర్మము మధ్యాహ్నమున నర్థము సాయంకా లమున గామమునాచరించవలయునని వేదమువలన గనబడుచున్నదని దక్షువ చనము. ... ...

ధర్మకామార్థసిద్ధియు స్వజనభృత్యాదిభరణమును మిత్రప్రాప్తి యు మొదలగునన్నియును ద్రవ్యమువలన గలుగును గాన ద్రవ్యార్జన మావశ్య కమని జెప్పబడెను. * * * *

రాత్రిచరమభాగమున మేల్కొని ప్రసన్నచిత్తుడై విగతనిద్రుడగు చు శయ్యయందుండియైన నది వివిక్తస్థలముగాకుండిన విడచి ప్రాణాపానవా యువులను సమముగ ధరించి సూర్యప్రబోధభావనచేతను హృదయపద్మవి కాసమునొనర్చి యందు మానసహంసయును పరాత్పరుడును దివ్యుడు నంగు ష్ఠమాత్రుడునగు పురుషుని జ్ఞానదృష్టిని దర్శించి ధ్యానగోచరుడగునంతమట్టు కు ధ్యానించుచు నుషఃకాలమందుండి యనేకస్తోత్రములచే స్తుతి యొనర్చుమను

గౌతమసూత్రప్రకారముగ ముందొనర్చి యనంతరమున ధర్మార్థకామములతో మొదట్ప్రొద్దు ప్రొద్దున. ... ...

భూమిని ప్రార్థించువిధి.

సముద్రములు వస్త్రములుగా గలిగినటువంటియు, పర్వతములు స్తనమండలములుగా గలిగిన విష్ణుపత్నివగు ఓభూదేవీ నీకొరకు నమస్కారము. నాపాదస్పర్శమును సహించుమని భూదేవిని ప్రార్థించవలెను.

వేదతత్వార్థప్రపంచము ప్రకరణాంతరమున బ్రకటించుటవలన నిచట విస్తరించబడలేదు.

మూత్రపురీషోత్సర్జనవిధిః

తతశ్చావశ్యంకర్తుం నైరృతిందిశమాశ్రయేత్। గ్రామాద్ధనుశ్శతం గత్వానగరాచ్చ చతుర్గుణమితి కాశీఖండే॥ తతఃకల్యం సముత్థాయ కుర్యాన్మూత్రం నరేశ్వర। నైరృత్యామిషువిక్షేపమతీత్యాభ్యధికం భువః। దూరాదావసథాన్మూత్రం పురీషంచ విసర్జయేదితి విష్ణుపురాణే॥ అస్యార్థః॥ కాల్యముష సి మైత్రం మిత్రదేవతాధిష్ఠితవాయుకృత్యం మలోత్సర్గకర్మ శయనస్థానాన్నైరృత్యాంతదసంభవేశయనస్థానాద్దూరంమూత్రాద్యుత్సర్గం కుర్యాత్। నైరృతో రాక్షసః నిరృతిదిక్ప్రదర్శనం తస్యాః విశేషేణ దేవతాంతరాధిష్ఠితత్వాదితి గమ్యతే॥ రాక్షసః కోణపఃక్రవ్యాత్క్రవ్యాదోస్రపఆసురః। రాత్రించరో రాత్రిచరః కర్బురో నికషాత్మజః। యాతుధానః పుణ్యజనో నైరృతో యాతురక్షసీత్యమరః॥ గ్రామనగరాదారాన్మూత్రపురీషోత్సర్జనేన తత్రత్యజనస్య రోగహేతుత్వాయత్వం జననికటతాంచ నస్యాదిత్యాలోచ్య దూరాదుత్సర్జేదితి తాత్పర్యవంతః॥

తిరస్కృత్యోచ్చరేత్కాష్ఠైః పత్రైర్లోష్ఠతృణేనవా। మృణ్మయైర్వా భాజనైర్వాపి అంతర్ధాయ వసుంధరామితి వాయుపురాణే॥ తృణైః కుశాదివ్యతిరిక్తైః। తృణమయాజ్ఞికంకాష్ఠమిత్యాపస్తంబవచనాత్। అత్రహేతుర్గౌతమేన దర్శితః। కేశవస్యాగ్రా భూదేవీ జగద్ధాత్రీ వసుంధరా విశ్వంభరా యతస్తస్మాత్తామాచ్ఛాద్య మలంత్యజేదితి॥ మూత్రోచ్చారసముత్సర్గం దివాకుర్యాదుదఙ్ముఖః। దక్షిణాభిముఖోరాత్రౌ సంధ్యయోశ్చ యథాదివేతి మనుః॥ సూర్యచంద్రసప్తర్షిధ్రువాద్యభిముఖం నతిష్ఠేదిత్యేవమర్థమ్॥

ఉత॥ ఛాయాయామంధకారే వా రాత్రావహని వా ద్విజః। యథాసుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధాభయేషు చేతి మనుః॥ అనేన స్వస్థస్యైవ శాస్త్రోక్రమకాలే దోష ఇతి గమ్యతే॥ సధోపి మూత్రదిక్సంధ్యాగ్న్యాదిత్యగోశశిప్రస్త్రీదేవతాభిముఖో మూత్రపురీషే నవిసృజేత్పధి గోవిశ్రాంత్యుపయోగి ఛాయాయాం నవిసృజేత్స్వంతు ఛాయాయాం మపమేహాన్నసోపానన్మూత్రపురీషే కుర్యాత్కృష్టే ప్సుచేతి గౌతమః॥ సభః ఆన వరణస్థలే॥ తదుక్తం వాయుపురాణే॥ యదాకాశస్సృతోభిమస్తస్మాన్నాసంవృతే క్వచిత్. కుర్యాన్మూత్రపురీషంవా నభుంజీత పిబేన్నవేతి॥ పిమ్మాత్రాభిముఖో నతిష్ఠేదితి యదుక్తం తత్ అమేధ్యాఘ్రాణేన రోగాద్యుపద్రవసంభవస్స్యాదితి॥ చంద్రార్కస్యరశ్మ్యాసనామపిముఖమేహనే ప్రజ్ఞానాశోభవేదితి॥ తథాచమనుః॥ ప్రత్యగ్నిం ప్రతిసూర్యంచ ప్రతిసోమోదకద్విజాన్। ప్రతిగాం ప్రతివాతంచ ప్రజ్ఞానశ్యతి మేహతఇతి॥ పథి విసృజన్పరందండ్యో భవతి॥ తథాచ మనుః॥ సముత్సృజేద్రాజమార్గే యస్త్వమేధ్యమనాపది। సద్వౌకార్షాపణౌ దద్యాదమేధ్యంచాశు శోధయేత్। ఆపద్గతోథవా వృద్ధో గర్భిణీబాలఏవవా। పరిభాషణమర్హంతి తచ్చ శోధ్యమితిస్థితిరితి॥ కార్షాపణో పణద్వయం వరాటికానాం దశకద్వయం యత్సా కాకినీ తాశ్చ పణశ్చతస్రఇతి లీలావత్యాం॥ గోవిశ్రాంత్యుపయోగి ఛాయాయాం స్వచ్ఛాయాయాంచాదృష్టార్థహానిస్స్యాదితి॥ నపాదకోత్సర్జననిషేధస్తు తయోః విణ్మూత్రసంపర్కో నస్యాదితి॥ కృష్టేక్షేత్రే యద్యవమేహేత్తు తత్ర నిష్పన్నానాం యవాదీనాం భక్షణే రోగస్స్యాదితి॥ విడ్జాని నభక్షయేదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అభక్ష్యాణి ద్విజాతీనామమేధ్యప్రభవాని చేతి మనుః॥ అప్సుమేహనే లోకస్య స్నానపానాదీనామననుకూలో భవేదితి॥ అమేధ్యోదకం పరిహరేదితి శంఖలిఖితౌ॥ తథాచ వైద్యకే॥ విణ్మూత్రతృణనీలికావిషహతం తప్తం ఘనం ఫేనిలం చంద్రార్కాంశుతిరోహితంచ నపిబేన్నీరం సదా పండితఇతి॥ దక్షిణకర్ణోపవీతవాన్నివీతం పృష్ఠతః కృత్వేతి గౌతమోక్తిః॥ కుక్షిస్థమలమూత్రాదివిసర్జనే కుక్షిసంపర్కోనభవేదితి॥ ఘ్రాణాస్యం వాససావేష్టయిత్వా మృద్ధాత్రీం కంఠే సమాసజ్య దక్షిణబాహుపార్శ్వే కమండలుమాదాయేతి హారీతః॥ శిరఃప్రచ్ఛాద్య కుర్వీత శకృన్మూత్రవిసర్జనమితి యమః॥ మృద్ధాత్రీం మృత్తికాపాత్రం॥ మనురపి॥ నియమ్య ప్రయతో వాచం సంవీతాంగో వగుంఠితఇతి॥ ఘ్రాణాస్యయోరాచ్ఛాదనం విణ్మూత్రగంధాఘ్రాణవాక్ప్రవృత్త్యోః ప్రతిబంధార్థం అమేధ్యస్థాననిష్ఠీవనేన కంఠనాళే రోగముత్పద్యతే తన్నివృత్త్యర్థంచ సంవృతాంగత్వశిరోవేష్టనే మలసంసర్గవత్కీటాదిసంపర్కో దే

హావస్తకయోర్న స్యాదితి॥ అనుజ్ఞాంగస్త్రైః పాయుమలముత్సృజేదితి గౌతమః॥ అనుజ్ఞాంగస్త్రజేనోత్సర్జనం తత్సంపర్కదర్శాదినా ప్రమాదాద్యత్ర వినియోగోన స్యాదిత్యేతదర్థం। మృజ్జలశౌచాత్పూర్వమేతదాచరణబోధకం। కేవలంతత్సంపర్కజలమృత్స్నయోర్న స్యాదితిజలమృత్స్నాజార్థమిత్యవగమ్యం॥

మూత్రపురీషోత్సర్జన విధి.

అనంతరమున మూత్రపురీషోత్సర్జనముకొరకు నైఋతిదిశ నాశ్రయించవలెను. గ్రామమునకంటె నూరువిల్లు పెట్టును పైకివెళ్లవలెనని కాత్యాయనము. దూరముగ విణ్మూత్రములను విడువ్రమని విష్ణుపురాణము. నైఋతిదిక్కునందు విడువ్రమనుట నాదిశను విశేషముగ దేవతలుండరని జెప్పినటుల దోచుచున్నది. గ్రామనగరములకు సమీపమున మూత్రపురీషోత్సర్గముచే నచటిజనులకు రోగహేతువు ననహ్యము జనసాన్నిధ్యమునగునని యాలోచించి దూరమున విడువవలయునని జెప్పిరి.

ఎండినగడ్డి లేక కాష్ఠములు, పర్ణములు, వేణుదళములు, మృణ్మయపాత్రలు నందువెటిచేతనైనను భూమినాచ్ఛాదించి విణ్మూత్రవిసర్జనమొనర్చుమని వాయుపురాణము. యజ్ఞార్హములగు తృణకాష్ఠములు పైకిత్తునకు వినియోగపరచకూడదని యాపస్తంబవచనము.

విష్ణుప్రియయయు జగత్తుకు తల్లియయు ధనమును ధరించినదియు విశ్వమును ధరించినదియును గావున భూమినాచ్ఛాదించి మలోత్సర్గమును జేయుమని గౌతములవారిచేతను జెప్పబడెను.

మలమూత్రోత్సర్జనము పగలు సంధ్యల నుత్తరాభిముఖుడయ్యును, రాత్రిరి దక్షిణాభిముఖుడగుచును జేయవలయునని మనువు. సూర్యచంద్రనక్షత్రాదులకభిముఖముగనుండగూడదని యటులజెప్పుటకు హేతువు. మరియు ఛాయయందు, చీకటిరాత్రిలను, ప్రాణబాధకమగు భయము కటస్థించునపుడును, దివారాత్రులయందునను జెప్పబడిన దిఙ్నియమములమాని యథాసుఖముఖుడై యుండవచ్చునని మనువచనము. దీనిచే స్వస్థముగనున్నవానికే శాస్త్రాతిక్రమణదోషమని దోచుచున్నది.

ఆకాశమునకు, మలమూత్రములకు, జందురునకు, అగ్నికి, సూర్యునకు, గోవులకు, విప్రులకు, స్త్రీలకు, దేవతలకు నభిముఖుడై మార్గమందు, గోవులుండు నీడను, దననీడను, పాదుకులనుదొడగియు, దున్నినభూమిని, జలమునను విణ్మూత్రముల విడువకగదని గౌతమవచనము.

ఆకాశమునకనగా ననావరణస్థలమందని యర్థము. ఎందువలన నా కాశము భయంకరము మనదో అందువలన ననావరణస్థలమందెవటను మూత్ర పురీషోత్సర్జనమును భోజనమును పానమును సేయదగదని వాయుపురాణము.

విణ్మూత్రాభిముఖముగ నుండగూడదనుట నమేధ్యాఘ్రాణముచే రోగాద్యుపద్రవములు బుట్టునని చంద్రాగ్న్యాదులను జూడగూడదనుట ప్రజ్ఞ నశించుననియు మార్గమందుగూడదనుట దండార్హుడగుననియును తెలియదగును.

రాజమార్గమందాపదలేనివాడు మలవిసర్జనమును జేసినవానివలన రెండుకార్షాపణములను దండముగ బుచ్చికొని యమేధ్యమును వానిచేతను దీ యించవలెననియు నాపన్నుడు, వృద్ధు, గర్భిణీ, బాలుడు నటులొనర్చిన వా ర్దండార్హులగుదురనియు వారలచే నమేధ్యమును దీయించుమనియును మనువ చనము.

ఇరువదిగవ్వలు కాకిణియనబడునవి నాలుగైన పణమది డబ్బు కీ లావతి. ※ ※ ※ ※ ※ ※ ※

గోష్ఠ్రమచ్ఛాయయందున స్వచ్ఛాయను తగదనుట యదృష్టఫలహా నియగునని గోవులు పూజ్యములనుటచే దానగౌరవము నొందగూడదని సహా దూష్యమైన కూడదనుట పాముకులకు విణ్మూత్రసంపర్కమగునని దున్నిన భూమిని గూడదనుట యందుబుట్టిన యవాదికములును భక్షించినరోగమగునని.

ద్విజాతులకు నమేధ్యభూములను బుట్టిన ధాన్యాదిక మభక్ష్యమని మనువచనము. జలమందునగూడదనుట స్నానపానాదులకాజలమనర్హమగునని యమేధ్యోదకమును బరిహరించుమని శంఖలిఖితులును మలము మూత్రము- తృ ణము, నీలి, విషము వీటిచే దుష్టమైనను తపించి చిక్కబడినను నురుగుగలిగిన ను చంద్రసూర్యకిరణములు తగులకుండ నాచ్ఛాదము గలిగిన నీయుదకమును బుద్ధివంతుడు పానముసేయగూడదని వైద్యశాస్త్రము.

దక్షిణకర్ణమందుపవీతమును దగల్చి నివీతముగ పృష్ఠభాగమునం దుంచి మలమూత్రవిసర్జనమును జేయవలసినదని గౌతమవచనము. ఇటులనుట కుక్షియందున్న మలమూత్రములు విసర్జించువేళ కుక్షిసంపర్కంబుపవీతంబున కుండదగదని. ... ...

నాసికయు నాస్యంబును వస్త్రముచే నాచ్ఛాదించి శౌచార్థమానీ తంబగు మృత్తికను కంఠమునంగట్టి దక్షిణబాహువుచే జలపాత్రను ధరించి

వెళ్లవలయునని హారీతుడు. శిరోవేష్టనమునుంచి శకృన్మూత్రములను విసర్జించవలెనని యముడు. ... ...

మాటలాడకుండవలెను వస్త్రముచే శరీరమును శిరమును గప్పుకొని మలమూత్రవిసర్జనము చేయవలెనని మనువు. ఘ్రాణాస్యముల యాచ్ఛాదనము విణ్మూత్రగంధాఘ్రాణము వాగ్వ్యాపారమును లేకుండుటకని హేతువు. మరియును నమేధ్యస్థానమందు దుమిసిన కంఠనాళమందున నొప్పిపుట్టును నది గాకుండ నాస్యబంధమును శిరము శరీరమును గప్పుట మలసంపర్కముగల మక్షికాదుల సంపర్కము లేకుండుటకు. ... ...

యజ్ఞీయములు గాని తృణములచే పాయుస్థానమలనును తుడువవలయునని గౌతములు. అయజ్ఞాంగములనుట మలసంపర్కముగల దర్భలు ప్రమాదముచే యజ్ఞమందు వినియోగమగునేమోయని మృజ్జలములచేనగు శౌచముకంటె ముందు తుడచుట కేవలమలసంపర్కము పూజ్యములగు మృజ్జలములకు కాగూడదని. ... ...

శౌచవిధిః.

గృహీతశిశ్నశ్చోద్ధాయ మృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః। గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతంద్రితఇతి యోగీశ్వరః॥ అనంతరం శిశ్నం పాణినాగృహీత్వోద్ధాయాధఃకాయే మూత్రబిందుర్నపతేదిత్యేవమర్థే శిశ్నగ్రహణం॥ వామేన పాణినా శిశ్నం ధృత్వోత్తిష్ఠేత్ప్రయత్నవానితి కాశీఖండే॥ శౌచవిధిర్దక్షిణం హస్తం నాధశ్శౌచే నియోజయేదితి దేవలవచనాచ్చ వామవిశేషణం॥ ఉద్ధృతాభిరద్భిర్వక్ష్యమాణలక్షణాభిర్మృద్భిశ్చ గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాదనలసః॥ ఉద్ధృతాభిరద్భిరితి జలాంతశ్శౌచనిషేధః తథాకృతే మలమూత్రసంపర్కజలేన జనాదీనాం పానాద్యనుపయోగస్స్యాదితి అతఏవ గౌతమేన శౌచంకమండలుకైస్తోయైరాచరేదిత్యుక్తం॥ దక్షిణబాహుపార్శ్వే కమండలుమాదాయేతి హారీతోప్యాహ॥ అత్ర గంధలేపయోః క్షయకరమితి సర్వాశ్రమిణాం సాధారణమిదం శౌచం। మృత్సంఖ్యాదినియమస్త్వదృష్టార్థఇతి విజ్ఞానేశ్వరః॥ ఏకాలింగే గుదే తిస్రస్తథైకత్ర కరే దశ। ఉభయోస్సప్త దాతవ్యామృదశ్శుద్ధిమభీప్సతా। ఏతచ్ఛౌచంగృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణాం। త్రిగుణం స్యాద్వనస్థానాం యతీనాంతు చతుర్గుణమితిమనుః॥ మూత్రపురీషోత్సర్గేసతి శుద్ధిమభీప్సతా మృద్వార్యాదేయమర్ధవిదిత్యుక్త్వాజ్జలసహితామృదేకాలింగే దాతవ్యా। గుదే తిస్రోమృదః। తద్వైకస్మిన్కరే వామే। ఏతైక

పాదయోర్దద్యాదితి కాశీఖండే॥ శౌచవిద్దక్షిణంహస్తం నాధశ్శౌచే నియోజయేత్। తత్రైవ వామహస్తేన నాభేరూర్ధ్వం నశోధయేదితి దేవలవచనాత్తస్యైవాధశ్శౌచసాధనత్వాత్తత్రైవ దశమృదో దాతవ్యాః। తత ఉభయోఃకరయోస్సప్త దాతవ్యాః యదాతూక్తశౌచేనాపి గంధలేపక్షయో నభవతి తదా యావన్నాపైత్యమేధ్యాక్తాదితివచనాదధికసంఖ్యాఅపి మృదో దాతవ్యాః। ఏతద్విషయాణ్యేవ మునీనామధికమృత్సంఖ్యావచనాని॥

మృత్పరిమాణమాహ దక్షః॥ మృత్తికాతు సమాదిష్టా త్రిపర్వా పూర్ణతేయయా॥అయంచపరిమాణవిధిర్గుదంవిహాయ బోద్ధవ్యః॥ ద్వితీయాచ తృతీయాచ తదర్ధార్ధాప్రకీర్తితేతి। దక్షిణగుదే పరిమాణాంతరవిధానాత్॥ శౌచం చద్వివిధంప్రోక్తం బాహ్యమాభ్యంతరంతథా। మృజ్జలాభ్యాం స్మృతంబాహ్యభావశుద్ధిస్తథాంతరమితి॥ దివావిహితశౌచాచ్చ రాత్రావర్ధం సమాచరేత్। రుజ్వర్ధంచ తదర్ధంచ పథిచోరాదిబాధితే। తదర్ధంయోషితాంచాపి స్వస్థేన్యూనం నచాచరేత్॥ అపిసర్వనదీతోయైర్మృత్కూటైశ్చాప్యగోత్తమైః। ఆపాతమాచరన్ శౌచం భావదుష్టోనశుద్ధిభాగితి కాశీఖండే॥ రాత్రౌతు పురుషాణాముక్తశౌచార్ధగ్రహణం తత్కాలస్య వైదికకర్మానుష్ఠానానర్హత్వాత్ అపి చాస్తమితే ఆదిత్యే బహిర్గ్రామాన్మూత్రపురీషేకుర్యాదిత్యాపస్తంబః॥ తదా అంతర్గ్రామేపి గృహస్య దూరతోపి నకుర్యాత్ దృష్టార్థోయంప్రతిషేధః చోరవ్యాఘ్రాదిశంకయా నిర్భయదేశే నాయంప్రతిషేధఇత్యాహ హరదత్తమిశ్రః॥ స్త్రీణాంతు గంధలేపక్షయకరమాత్రశౌచమేవాలం యత స్త్రియస్స్వభావతఏవ మేధ్యాః। పాకాగ్నిపతిశుశ్రూషాఏవ తాసాం ముఖ్యకర్మాణి యస్మాదేవం తస్మాన్మృత్సంఖ్యాదిపరిమాణాదికం నోక్తం స్వభావమేధ్యత్వం యోగీశ్వరేణోక్తం। సోమశ్శౌచం దదౌస్త్రీణాం గంధర్వశ్చ శుభాం గిరం। పావకస్సర్వమేధ్యత్వం మేధ్యావై యోషితోహ్యతఇతి॥ స్వస్థే న్యూనం నచాచరేదిత్యనేన గృహస్థస్యాతీవ కార్యవ్యగ్రత్వాచ్ఛౌచాల్పత్వం వానప్రస్థయతిభ్యాం బ్రహ్మచారిణః గుర్వగ్నిపరిచర్యాదికర్మకలాపాధికత్వేన తయోరల్పం గృహస్థస్యాధికం యతేరల్పత్వం వానప్రస్థస్యాపి తత్రైవేతిబోధ్యం॥

వసాశుక్రమసృఙ్మజ్జామూత్రవిట్కర్ణవిణ్ణఖాః। శ్లేష్మాశ్రుదూషికాస్వేదోద్వాదశైతేనృణాంమలాఇతిమనుః॥ వసా కాయస్నేహః। మజ్జా శిరోమధ్యపిండితస్నేహః॥ ఆదదీతమృదోపస్సు షట్సుపూర్వేషుశుద్ధయే। ఉత్తరాసుచ షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుధ్యతీతి దేవలః॥ దౌర్గంధ్యనివారణాయపూర్వషట్కశౌచే మృద్గ్రహణం॥

అన్యోన్యమృదం సమాదద్యాజ్జంతుశర్కరవర్జితాం। విహాయ మూషకోత్ఖాతు శౌచోచ్ఛిష్టాంచ నాకులామితి కాశీఖండే॥ అహరేన్మృత్తికాం విప్రః కూలాత్ససికతాం తథేతి యమః॥ విప్రఇతి శౌచకర్తృమాత్రోపలక్షణం। కూలాదితిచ శుద్ధదేశోపలక్షణం। శౌచాచారే విహీనస్య సమస్తాః క్రియానిష్ఫలా ఇతి గౌతమః॥ జంతుమయమృద్గ్రహణే ప్రాణిహింసాస్యాదితి। శర్కరాయుక్తా లింగపాయ్వాదిస్థానశ్లక్ష్ణచర్మబాధకరీభవేదితి॥ మూషకాదిఖాతామృద పవిత్రేతి। శౌచోచ్ఛిష్టాన్యశౌచోచ్ఛిష్టా ఉచ్ఛిష్టేతిచనగాత్రిహ్యేత్యుక్తం॥ శౌచానంతరం హారీతః। గోమయేన మృదావా కమండలుం పరిమృజ్య పూర్వవదుపస్పృస్యాదిత్యమగ్నింవా వీక్ష్యేత। అత్ర దివాదిత్యం రాత్రౌ సోమ మగ్నయోరభావేగ్నిమితి బోద్ధవ్యం॥ బ్రహ్మపురాణే॥ పాదయోర్ద్వే గృహీత్వాచ సుప్రక్షాళితపాణినా। త్రిరాచమ్య తతశ్శుద్ధస్స్మృత్వా విష్ణుం సనాతనం॥ అత్ర శంఖలిఖితౌ ఆచమ్యేశానం మనసా ధ్యాయేత్॥ వ్యాసః॥ శౌచంకృత్వామూత్రోచ్చారం నపశ్యేత్॥ దృష్ట్వాదిత్యమగ్నింసోమంవా పశ్యేత్। ఆదిత్యాదిదర్శనం పవిత్రార్థం॥ శిరఃపరివేష్టనంప్రథమం। నివీతం ద్వితీయం। దిశావలోకనం తృతీయం। అంతర్ధానం చతుర్థం। మౌనంపంచమం। పురీషగ్షష్ఠం। మృత్తికాగ్రహణగ్సప్తమముదకమష్టమ మేతదష్టకమిత్యాచక్షతఇత్యాపస్తంబః॥ ప్రక్షాళనాత్పాదయోర్దృష్టఫలం దర్శయతి సుశ్రుతే॥ పాదప్రక్షాళనం పాదమలరోగఘ్నమాసహామితి॥

శౌచవిధి.

లింగమునెడమచేతబట్టుకొని లేచి మృత్పిండములచేతను గంధలేపక్షయకరమగునట్లు తంద్రలేకుండ శౌచమాచరింపవలయునని యాజ్ఞవల్క్య.

మేహనగ్రహణము నూరువులుమొదలగువాటియందు బడకుండుటకు వామహస్తముచే లింగగ్రహణమని కాశీఖండోక్తమునకు హేతువు. శౌచవేళ దక్షిణహస్తముచే నధఃకాయశౌచము జేయగూడదను దేవలవచనమువలన వామహస్తమని జెప్పుట. పాత్రముచే దెచ్చిన జలములచేతను శౌచము జేయుమనుట తటాకాదులందు పాయుప్రక్షాళనని షేధమునకు నటులజేసిన నాజలము జనమునకు పానాద్యనర్హమగునని- ఇందువలననే గౌతములవారు కమండలజలము శౌచముజేయవలయునని జెప్పిరి. దక్షిణబాహుపార్శ్వమందు కమండలువును ధరించుమని హారీతుడును జెప్పెను. ఇచటగంధలేపక్షయకరమనుట సకలాశ్రమములవారికినిదిసామాన్యమగు శౌచము. మృత్పిండసంఖ్యాదినియమమదృష్టార్థమని విజ్ఞానేశ్వరుడనెను. లింగమందొకటిని పాయువందు

మూడును వామకరమందు పదియును రెండుహస్తములందు నేడును మృత్పిండ ములు శుద్ధినిగోరువానిచే శౌచార్థమై గ్రహింపవలయునని జెప్పబడెను.

ఇది గృహస్థులకు దీనికి ద్విగుణము బ్రహ్మచారులకు త్రిగుణము వానప్రస్థులకు చతుర్గుణము యతులకును శౌచముగావలయునని మనువు. మూత్ర పురీషోత్సర్గానంతరమున శుద్ధినిగోరువానిచే మృజ్జలములు గ్రహింపదగునని జెప్పబడుటవలన జలసహితమగు మృత్పిండము లింగమందొకటియును గుద మందు మూడును వామహస్తమందు మూడును రెండుహస్తములందు పాద ములందొకొకటియని కాశీఖండమందు జెప్పబడెను. దక్షిణహస్తముచే నాభి కంటె నధఃకాయమునందు శౌచము సేయకూడదటుల వామహస్తము నాభికూర్ధ్వభాగమునకుపయోగింపదను దేవలవచనమువలన నధఃకాయశౌచసాధన మగు వామహస్తమందు పదిమృత్పిండములచే ప్రక్షాళన గావలయు నటుపైని యుభయకరంబుల నేడుమృత్పిండకములుపయోగపరచవలెను. ఇటులైనను గంధలేపక్షయము గాకుండిన జెప్పిన సంఖ్యకు నధికమైనను గంధలేపక్షయ మగు పర్యంతంబు మృత్పిండంబులచే శౌచము సేయదగును. ఇందునిమిత్తమే మృత్సంఖ్యాదికమును జెప్పిన మునివచనములు ఎంతమృత్తికచే హస్త పర్వంబులు మూడు పూరించబడు నంతమృత్తికొకమృత్పిండమని దక్షునిచే జెప్పబడెను. ఈపరిమాణవిధి పాయుస్థానమును విడచియని దెలియదగును. చెప్పినపరిమాణములో రెండవవంతైనను మూడవవంతైన నందు సగంబైనను పాయుస్థానశౌచమునకుపయోగపరచమని దక్షునిచే పరిమాణాంతరము చెప్ప బడెను- మృజ్జలములచే బాహ్యశౌచమనియు భావశుద్ధియే యాంతరశౌచమని యు శౌచము రెండుప్రకారములుగ జెప్పబడెను. పగలువిధింపబడు శౌచము లో సగము రాత్రియందాచరింపవలయును. అందు సగము రోగమందును చోరాదిబాధితమార్గములందందుసగంబును స్త్రీలకందులోసగంబును విధింప బడెను. స్వస్థుడై శౌచమును తగ్గించరాదు.

సర్వనదులందుదకములచే బర్వతతుల్యమృత్పిండములచేనైనను శాస్త్రోక్తశౌచమొనర్చినను సంశయగ్రస్తుడు పరిశుద్ధుడు గాడని కాశీఖండము. పురుషుడు రాత్రియందున బగలులోని సగముశౌచమొనర్చుమనుటకు హేతువు- వైదికకర్మాధికారము పగలువలె రాత్రిలేనందున ఇంతియె కాదు సూర్యాస్తమయానంతరమున గ్రామసమీపమున మలమూత్రములను విడువుడని యాపస్తంబులు.

చోరవ్యాఘ్రాద్యుపద్రవనివారణకొరకు గ్రామమధ్యమునందున్నను రాత్రిరి గృహమునకు దూరముగ స్థలములందు మలమూత్రములను విడువకూడదని దృష్టఫలములను బోధించుచు హారీతస్మృతిని వారు చెప్పిరి- స్త్రీలకు గంధలేపములు లేనిమట్టుకే శౌచముచాలును- స్నానమువారలు శుచిగలవారౌటవలన వారలకుపతిపరిచర్యయును పాకాగ్నిముఖమంత్రము ముఖ్యకర్మములు గాన వారికి మృత్సంఖ్యానకము ముఖ్యముకాదు చంద్రుడు శుద్ధిని మధురవచనరచనలను గంధర్వుడగ్నిదేవుడు పవిత్రత్వమును స్త్రీలకొసంగిరి గాపున పవిత్రులని యాజ్ఞవల్క్యులు.

స్వస్థుడగువాడు శౌచమును తక్కువ నొనర్చరాదనుటచేతను గృహస్థుడధిక కార్యపరుడౌటవలన శౌచాల్పమును జెప్పుట వానప్రస్థయతులకంటె బ్రహ్మచారికి గుర్వగ్నిపరిచర్య వేదాభ్యాసము లధికమగుటచేతను వారికంటె తక్కువవానప్రస్థయతులకల్పము- యతికంటెను వానప్రస్థుకు తక్కువశౌచమును జెప్పుటయు నటువలెనని దెలియదగును.

క్రొవ్వు, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు, గులిమి, మూత్రము, విష్ఠ, చిమిడి, శ్లేష్మము, కన్నీరు, కంటిపుసి, చెమటయునునివి పండ్రెండు విధములు పూర్వషట్కమునకు మృత్తికయు నుదకముచేతను ద్వితీయషట్కమునకు కేవలోదకముతో శుద్ధియని దేవల వచనము- పూర్వషట్క శౌచమందు దుర్గంధ నివారణకొరకు మృత్తికతోనొనర్చుమనుట కీటములును కంకరయును మెలుక, పందికొక్కు,ముంగియును త్రవ్వినదియు నితరుడొనర్చమిగిలినమన్నును శౌచార్థము తేగూడదని కాశీఖండము- విప్రుడు నద్యాది తటమువలసయిసుకతోగూడిన మృత్తికను దేవలయునని యముడుచెప్పెను- విప్రుడనుటచేతను శౌచకర్తకు పలక్షణము- కూలమనగ బరిశుద్ధదేశమునకుపలణక్షము- శౌచాచారవిహీనునకు సకల కర్మములును వ్యర్థములని గౌతములవారు చెప్పిరి- జంతువులతోగూడిన మృత్తిక గ్రహించిన యెడల ప్రాణిహింసయగునని- మూషకాదికము చే త్రవ్వబడిన మృత్త పవిత్రమని- శౌచోచ్ఛిష్టముచ్ఛిష్టమగునని యు గ్రహించతగదనుట- గోమయముచేత లేక మృత్తికచేతను పాత్రను శుద్ధియొనర్చి యాచమనము జేసి సూర్యునైన నగ్నినైన జూడవలయు నచట పగటియందు సూర్యుని రాత్రిచంద్రుని యుభయులు లేనియెడల నగ్నిని జూడవలయునని దెలియవలయును. ప్రక్షాళనమొనర్చిన హస్తములచే పాదములను స్పృశించి ముమ్మారాచమనమొనర్చినద్విజులు పుండరీకాక్షుడైనవిష్ణువునుస్మరించి శుద్ధుడౌనని బ్రహ్మపు

రాగము. ఆచమనమొనర్చి యీశ్వరధ్యానము జేయవలయునని శంఖలిఖితు లు- శౌచమొనర్చి మూత్రోత్సర్గమును జూడఁతగదని వ్యాసులు- అట్లు మూ త్రోత్సర్గమును జూచినటులైతే సూర్యానగ్నినిం జందురునైనను జూచి శుద్ధుల గుదురని వ్యాసులు- సూర్యాదిదర్శనము పవిత్రతకొరకు.

మొదటిది శిరోవేష్టనము- యజ్ఞసూత్రము నివీతముగనుంచుట రెం డవది- దిశావలోకనము మూడవది- ఆచ్ఛాదనము నాల్గవది- మౌనమైదవది- పురీషోత్సర్జనమారవది- మృత్తికనుగ్రహించుట యారునొకటి- యుదకస్వీకా రమొనిమిదవది- ఇట్లు శౌచమష్టాంగమని యాపస్తంబులు. పాదప్రక్షాళనము పాదములందు గలిగిన మలినము పోవుననియు రోగనివారణయును క్రమముగ వ ర్తకము సగుననియు సుశ్రుతము.

ఆచమనవిధిః

అథాచమనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి మృత్తికాశౌచానంతర్యే ఆ చమనవిధిం ఆచమ్యతే ఉదకమత్రేత్యాచమనం చను అదనే తస్య విధిం వివేచ యిష్యామః॥ త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతోముఖం। ఖాని చైవ స్పృశేదద్భిరాత్మానం శిరఏవచేతిమనుః॥ పూర్వం ప్రక్షాళితచరణకరో బ్రి హ్మాదితీర్థేన జలగండూషత్రయం పిబేత్॥ బ్రహ్మతీర్థాదిలక్షణం యోగీశ్వరే ణోక్తం॥ కనిష్ఠాదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రింకరాణిచ। ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మ దేవతీర్థాన్యనుక్రమాదితి॥ అత్ర విశేషో దక్షోక్తః॥ ప్రక్షాళ్యపాదౌ హస్తౌ చ త్రిఃపిబేదంబువీక్షితం। సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విఃప్రమృజ్యేత్తతోము ఖం। సంహతాభిస్త్రిభిః పూర్వమాస్యంతు సముపస్పృశేత్। అంగుష్ఠప్రదే శిన్యా ఘ్రాణం పశ్చాదనంతరం। అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచ చక్షుశ్శ్రోత్రే పునఃపునః। కనిష్ఠాంగుష్ఠతోనాభిం హృదయంతు తలేనవై। సర్వాభిస్తు శిరస్సప శ్చా బాహూచాగ్రేణ సంస్పృశేదితి॥ త్రిఃపాశ్యాపో ద్విరున్మృజ్య ఖాన్యద్భి స్సముపస్పృశేత్। అద్భిస్తు ప్రకృతిస్థాభిః హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైరితి యోగీశ్వ రః॥ అద్భిర్ద్రవ్యాంతరాసంస్పృష్టాభిః। పునరద్భిర్గ్రహణమూర్ధ్వకాయగతమూ షికాశింఘాణశింబూషలాలాదిశోధనాయ ప్రతిచ్ఛిద్రముదకస్పర్శార్థం పునస్తా ఏవ విశినష్టి ప్రకృతిస్థాభిః గంధరూపరసస్పర్శానంతరమప్రాప్తాభిః ఫేనబు ద్బుదరహితాభిరుపస్పృశేత్॥ నరసింహపురాణే॥ దక్షిణంతుకరంకృత్వా గో కర్ణాకృతివత్పునః। త్రిఃపిబేద్వీక్షితంతోయమాస్యం ద్విఃపరిమార్జయేదితి॥ వీక్షి

తేన జలఫేనబుద్బుదరహితమేవాంబు స్వీకృత్యాచమనం కర్తవ్యం మాషమగ్నజ
లం పిబేదిత్యాచమనజలపరిమితిరుక్తా మాషం నామ హస్తమధ్యస్థరేఖా। న కేవ
లం విణ్మూత్రోత్సర్గానంతరమేవాచమనం భుక్త్వాద్యఖిలనిమిత్తేష్వావశ్యకమి
తి దర్శయంతి ఋషయః॥ సుప్త్వా క్షుత్వా చ భుక్త్వా చ నిష్ఠీవ్యోక్త్వానృతాని
చ। పీత్వా యోऽధ్యేష్యమాణస్స్యాదాచామేత్ప్రయతోऽపి సన్॥ సంవర్తః॥ చ
ర్మాణం రజకం వేణుం ధీవరం నటమేవ చ। ఏతాంత్స్పృష్ట్వా ద్విజో మోహాదాచామే
త్ప్రయతోऽపి సన్॥ బ్రహ్మపురాణే॥ అధమస్పృశ్యం [illegible]॥ వాయుపురాణే॥ నిష్ఠీ
నే తథాభ్యంగే తథా పాదావసేచనే। ఉచ్ఛిష్టస్య చ సంభాషాదశుచ్యుపహత
స్య చ। సందేహేషు చ సర్వేషు శిఖాం ముక్త్వా తథైవ చ॥ పైఠీనసిః॥ కలిలం కాన
శ్యాపాగమే రథ్యాచత్వరశ్మశానాన్యాక్రమ్యాచాంతః పునరాచామేత్॥ కలిలం
కఠినశ్లేష్మా శ్యాపాగ్రే వికృత॥ యమః॥ సకర్దమేతు వర్షాసు ప్రవిశ్య గ్రామ
సంకరం। జంఘాభ్యాం మృత్తికాస్తిస్రః పద్భ్యాం ద్విర్గుణాస్స్మృతాః॥ సుప
ప్తిసమయే లాలాదూషితకాలిం ఖాణశింజూషాంనాప్రివో భవతీత్యాచమనమను
మతంభవతి। క్షుతేతు లాలాశింఖాణనాప్రవస్యాదితి॥ పీత్వాన్ఘనటుకవాయా
దీని పీత్వాస్య సౌష్ఠవార్థం॥ అధ్యేష్యమాణో కంఠగతశ్లేష్మశోధనేనకుంఠితస్వ
రో విశుద్ధస్వన స్యాదితి చ రజకాదిహీనకర్మకరాదీనాం ప్రాణివధోపజీవినాం
ధీవరాదీనాం స్పర్శనే చండాలభాషణేऽనృతవాదే ప్రాయశ్చిత్తవాయీ స్యాదితి
జ్ఞాపయితుం మేధ్యాపస్పర్శన తదంగవిజ్ఞస్మరణాదిత్యదర్శన విప్రభాషణాది
నా పూతోऽభవతి। పాపకారిణా మసకృద్దర్శన స్పర్శన సహావస్థానాదినా త
త్సంయోగిచ పంచమ ఇతి స్మృత్యుక్త మహాపాతకీ న స్యాదితి। చండాలదర్శనే
జ్యోతిషాం దర్శనం। చండాలభాషణే బ్రాహ్మణసంభాషణమిత్యాపస్తంబః॥
రథ్యాచత్వరగమనే పతితసంభాషణస్పర్శనాదిక నిమిత్తం స్మశానేష్వంగార
చితిభస్మస్పర్శనప్రయుక్తాऽశుచినివారణాయ గ్రామసంకరకర్దమస్పృష్టే తత్ప్ర
క్షాళనాచమనాది భావిరుగ్వనర్థప్రతీకారాయ శుద్ధ్యర్థమర్థజ్ఞాః కరిష్యంతి। త
స్మిన్కర్దమే గ్రామస్థ మనుష్య కుక్కుర కుక్కుట మార్జారాది విణ్మూత్ర సం
పర్కాదికమస్త్యేవేతి చ ప్రాగే తత్క్షాళనమనంతరమాచమనమితి బోధ్యం॥
తైలాభం ఫేనిలం స్నిగ్ధం పురాణోదకమిశ్రితమిత్యాదీనుపక్రమ్య తత్కార్యా
త్స్నానపానాభ్యాం తృష్ణాధ్మానోదరజ్వరాన్। అర్శ భగంధర గ్రంధి శోభ
పాండు హలీమకాన్। కామావసాదాభిష్యంద కండూ గండాదికాన్గదానిత్యా
యుర్వేదే॥ భుక్తోత్తరే తథా ఉషస్యుదకాచమనేన దృష్ట ఫలజనకం దర్శయం
తి వాహటాదయః॥ పీతం వారి నిశావసానసమయే సర్వామయధ్వంసనం భు

క్త్వాహ్నాహ్నప్రమథక్ష్య పుష్టిజననం ప్రాచీనపక్షే మతం। యద్వ్యం జాగరణవిహ్యాస్తాటవకిగం పథ్యంచ భుక్త్వోత్తరే॥ అత్యంబుపానాదపి పక్వకంచ మధ్యాంబుపానాచ్చ సమవదోషః। తస్మాన్నరో వహ్నివివర్ధనాయ ముహుర్ముహుర్వారి పిబేదభూరి॥ యత్పానీయం పిబతి శిశిరం స్వాదు నిత్యం నిశీథే ప్రత్యూషేవా పిబతి యదివా ఘ్రాణరంధ్రేణ ధీరః। సోయం సద్యః పతగపతివద్వృద్ధితే నేత్రశక్త్యా స్వర్గాచార్యం ప్రహసతి ధియా ద్వేష్టి దస్రౌచతన్వా॥

ఆచమనవిధి.

శౌచప్రకరణమును జెప్పితిమి యాచమనవిధిని జెప్పుచున్నారము. ఉదకమీషన్ముఖమందు పానము జేయబడును గాన నాచమనమనబడును.

ముందుగనుదకము ముమ్మారాచమనము నర్చి ముఖమును రెండు పర్యాయములు తుడచి యటుపైని నేత్రాదీంద్రియములను శిరస్సునుదకముతో స్పృశించి ముందుగ హస్త పాదములను గడిగి బ్రహ్మతీర్థముచే ముమ్మారు జలమును పానము చేయవలయును. కనిష్ఠికామూలమునుంచి ప్రజాపతితీర్థమననగా ఋషితీర్థమనియు తర్జనీమూలమునుంచి పితృతీర్థమనియు నంగుష్ఠమూలమునుంచి బ్రహ్మతీర్థమనియు- హస్తాగ్రమునుంచి దేవతీర్థమనియు యోగీశ్వరులచే జెప్పబడెను. ఈవిషయమై దక్షునిచే విశేషము చెప్పబడెను. హస్త పాద ప్రక్షాళనము చేసి పరిశోధితజలమును ముమ్మారు పానము జేసి యంగుళములను ముడిచి యంగుష్ఠమూలముచే నాస్యము రెండుమార్లు తుడచి మూడువ్రేళ్లు దగ్గరబట్టి వాటిచే ముందుగ నాస్యమును స్పృశించి తర్జన్యంగుష్ఠములచే ఘ్రాణము నంగుష్ఠానామికములచే చక్షుశ్శ్రోత్రములను కనిష్ఠాంగుష్ఠములచే నాభిని. కరతలముచే హృదయమును, వ్రేళ్లచే శిరస్సును, యంగుళాగ్రములచే బాహువులను స్పృశించవలయునని దక్షుడు- స్వచ్ఛములై ఫేనబుద్బుదరహితములైన యుదకములచే నాచమించవలయునని యాజ్ఞవల్క్య. ఈవచనముందుమరలమరలన పన్నబ్ద ప్రయోగమూర్ధ్వకాయస్థసింఘాణాది మలమోచనమునకు జలయుక్తముగ స్పృశించవలయునని- ప్రకృతిస్థములనగా నితరగంధాదిస్పర్శరహితములని- గోకర్ణాకృతిగల దక్షిణహస్తముచే చూడబడిన జలము ముమ్మారుపానముసేయుమని నరసింహపురాణము. చూడడము జంతు ఫేనబుద్బుదరహితమగు జలము స్వీకార్యమని.

మాషమగ్నజలము నాచమించవలెనని విధియందు జలపరిమితి జెప్పబడెను. మాషమనగా హస్తమధ్యరేఖ యదిమునుగునంతజలమని- ఈవచనము

మలమూత్రోత్సర్జనానంతరమె కాదు. నిద్రలేచి, తుమ్మి, భుజించి, యుమిసి, యనృతము బలికి, పానముజేసి, యధ్యయనారంభమందును నియమముగ నుండినను నీవేళల నాచమించవలయును. చర్మకారుని, రజకుని, వేఁదరిని, జాలరిని, నటుని, యధములగు చండాలాదులను వీరల నజ్ఞానముచే జూచిన నాచమించవలయునని సంవర్తుడును, బ్రహ్మపురాణమును.

స్నానముజేసి పదములుగడగి యుచ్ఛిష్టజనముతో సంభాషించి యశుచిస్పర్శనముజేసి మరియు నేసందియముగలిగినను శిఖముడివిడినను శ్లేష్మస్రావముకలిగినను కాసశ్వాసములైనను వీధులను చత్వరములను శ్మశానములను మట్టినవాడు ముందాచమించినను మరల నాచమించవలయునని పైఠీనసి. వర్షకాలమందు గ్రామ్యకర్దమమున నడచి పదములు గడుగునపుడు మూడైన నారైన మృత్పిండములతో గడుగవలయునని యముడు.

నిద్రాంతమందు తుమ్మియు లాలాశింఘాణాది స్రావదోషనివృత్త్యర్థమును భోజనానంతరమందుచ్ఛిష్టశోధనార్థమును నిష్ఠీవనమందు శ్లేష్మశోధనముకొఱకును అమ్లకటుకషాయాదికమును పానముజేసి ముఖసౌష్ఠవనిమిత్తము నధ్యయనము సేయబోవునపుడు కంఠగతశ్లేష్మశోధనముచే స్వరశుద్ధియగునని రజకాదులు హీనకర్మకరులు ధీవరాదులు ప్రాణిహింసకరులు వీరల జూచిన భాషించిన నసృతము బలికినను బ్రత్యవాయమగుననియు నాచమనముచితము. విప్రసంభాషణవిష్ణుస్మరణరవిదర్శనములచే పవిత్రుడగును. పాపకారులతోటి మాటిమాటికి దర్శన స్పర్శన భాషణ సహవస్థానాదికము గలుగుటవలన మహాపాతకులతోగూడినవాడై అయిదవవాడగుననువచనమువలన మహాపాతకుడగునని నీచసంపర్కముందాచమించుట సూచించబడెను. చండాలదర్శనమైన జ్యోతిర్దర్శనమును చండాలభాషణమైన విప్రభాషణమును జేయవలయుననియాపస్తంబులు. వీధులనడచిన పతితులతో భాషణ స్పర్శనములగుననియు శ్మశానమందస్థ్యంగారాద్యశుచిస్పర్శనమగుననియు గ్రామసంకరకర్దమస్పర్శ చేననంతరమునననగు రోగాదినివృత్తికొరకును పాదప్రక్షాళనాచమనాదికములు విధించబడెను. గ్రామమంటి యాబురదయందు నర శూకర కుక్కుట మార్జారాది విణ్మూత్రసంపర్కము కలిగియుండునని ముందుగా బురదను గడిగి యనంతరమాచమనమని దెలియదగును.

చమురువలెనుండిన నురుగుగలిగిన చిక్కనైన ప్రాచీనీళ్లతో గలసిన జలము స్నానపానములకు తగదను నీవచనము మొదలుకొనియుదకదోషములను వాహటుడు చెప్పుచున్నాడు.

దాహము, కడుపుపొంగు, ఉదరములు, జ్వరములు, మూలశంక, భగంధరము, గ్రంధి, పొంగు, పాండు, హాలీమకములు, వీర్యహాని, బహుమూత్రము, దురద, -గండమాల మొదలగురోగములను బుట్టించు గావున పూర్వోక్తమగు దుష్టజలమును విడువవలయునని యాయుర్వేదము.

భోజనోత్తరమందు నుషఃకాలమందును ఆచమనమనగా జలపానమగును గావున నది సర్వరోగములను పోగొట్టును. పుష్టిజేయును. రుచిగలిగించును. జఠరాగ్నిని దీపింపజేయును. ప్రాచీనులకుసమ్మతమై పథ్యమగుననియు నంబుపానమధికమైన స్వల్పమైన నన్నమరుగదు గావున మాటిమాటికి నించు కించుకజలమును జఠరవృద్ధికై పానముసేయవలయుననియు, చల్లని జలము న పరరాత్రియందు పానముజేసినను, ముక్కురంధ్రములనుంచి బీల్చి కపాలశోధన మభ్యసించిన నట్టినరుడు చూపు బలిమికి గరుత్మంతుని, బుద్ధికి బృహస్పతిని, శరీరసౌష్ఠవముచే యశ్వనీదేవతలను బోలుననియు బాహటాదులు చెప్పిరి.

ఆచమనానుకల్పవిధిః

అనుకల్పోకల్పాభావేవిహితత్వాత్తద్విధింబ్రూమః॥ తత్ర మార్కండేయపురాణే॥ కుర్యాదాచమనం స్పర్శం గోపృష్ఠస్యార్కదర్శనం। కుర్వీతాలంభనంవాపి దక్షిణశ్రవణస్యచ। యధావిభవతో హ్యేతత్పూర్వాభావే తతః పరం॥ నవిద్యమానే పూర్వేస్మిన్నుత్తరప్రాప్తిరిష్యతఇతి॥ పరాశరః॥ క్షుతే నిష్ఠీవనేచైవ దంతశ్లిష్టేనృతే తథా। పతితానాంచసంభాషే దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేదితి॥ అత్రబోధాయనః॥ ఆర్ద్రం తృణం భూమిం గోమయంచోపస్పృశేదితి॥తథాపస్తంబః॥ఆర్ద్రంవాశకృదోషధింవాభూమింవా॥ శకృద్గోమయం॥

ఆచమనానుకల్పవిధి.

అనుకల్పమనగా ప్రథమవిధానము జరగనిచోట దానికి ప్రతినిధి-గోపృష్ఠమును స్పృశించుట- సూర్యునిజూచుట- కుడిచెవినిముట్టుట- యివియాచమనసమములు. పూర్వపూర్వముసంభవించనిచోట నుత్తరోత్తరము కర్తవ్యమని మార్కండేయ పరాశరాదులు. తుమ్మిన నుమిసిన పల్లుగుట్టిన నసృతమాడిన పాతకులతో భాషించిన గుడిచెవిముట్టవలెనని పరాశరులు. ఆర్ద్రతృణమును భూమిని గోమయమునుస్పృశించవలయుననిబోధాయనులాపస్తంబులును.

దంతధావనవిధిః

దంతస్య శోధనం దంతధవనం తస్యవిధానం బ్రూమః॥ తద్రుప్రాప్తౌ

వాదృష్టార్థమేవవేత్యాశంక్య తదుభయమభయహేత్వర్థే ఋషయో బ్రువన్॥
తద్యథా॥ తత్రాదౌ దంతధవనం ద్వాదశాంగులమాయతం। కనిష్ఠికాపరీణా
హమృజ్వగ్రంథితమవ్రణం।అయుగ్మగ్రంథి యచ్చాపి ప్రత్యగ్రం శస్తభూమిజం।
అవేక్ష్యర్తుంచదోషంచ రసవీర్యంచయోజయేత్। కషాయం మధురం తిక్తం క
టుకం ప్రాతరుద్ధితః। నింబశ్చతిక్తకే శ్రేష్ఠః కషాయె ఖదిరస్తథా। మధూకో
మధురే శ్రేష్ఠః కరంజఃకటుకేతథా। క్షౌద్రవ్యోషత్రివర్గోక్తం సతైలంసైంధవే
నచ। చూర్ణేన తేజోవత్యాశ్చ దంతాన్నిత్యం విశోధయేత్। ఏకైకంఘర్షయేద్దం
తం మృదునా కూర్చకేనచ। దంతశోధితచూర్ణేన దంతమాంసాన్యబాధయన్।
తద్దౌర్గంధ్యోపదాహౌతు శ్లేష్మాణంచాపకర్షతి। వైశద్యమన్నాభిరుచిం సౌమ
నస్యంకరోతిచ। నఖాదేద్గలతాల్వోష్ఠజిహ్వారోగసముద్భవె। అథాస్యపాకే
శ్వాసేచ కాసహిక్కావమీషుచ। దుర్బలోజీర్ణభుక్తశ్చ మూర్ఛార్తో మదపీడి
తః। శిరోరుగార్తస్తృషితశ్శ్రాంతఃపానక్లమాన్వితః। అర్దితీకర్ణశూలీచ దంత
రోగీచమానవః। జిహ్వానిర్లేఖనంరౌప్యంసౌవర్ణంవార్క్షమేవచ। తన్మలాపహారం
శస్తం మృదుశ్లక్ష్ణందశాంగులం। ముఖవైరస్యదౌర్గంధ్యశోఫజాడ్యహరంసుఖం।
దంతదార్ఢ్యకరంరుచ్యం స్నేహగండూషధారణం। క్షీరవృక్షకషాయైర్వా క్షీ
రేణచవిమిశ్రితైః। భిల్లోదకకషాయేణ తద్వైవామలకస్యవా। ప్రక్షాళయేన్ముఖం
నేత్రే స్వస్థశ్శీతోదకేనవా। నీలికాం ముఖశోషంచ పిండకాంవ్యంగమేవచ। ర
క్తపిత్తకృతాన్రోగాన్సద్యఏవ వినాశయేదితి సుశ్రుతే॥ తేజోవతీ జ్యోతిష్మతీ।
క్షౌద్రబృహతీబీజాని। వ్యోషత్రికటుకం। త్రివర్గోక్తం త్రిఫలం। భిల్లా భూనింబా।
ఉశీరోవా। ఏతద్దృష్టార్థమాయుర్వేదోక్తం అథాదృష్టార్థం బ్రూమః॥ తత్ర
దక్షః॥ ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తే శౌచంకృత్వాయథావిధి। తతస్స్నానంప్రకు
ర్వీత దంతదావనపూర్వకం॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత దం
తధావనపూర్వకం। ముఖేపర్యుషితేనిత్యం భవత్యప్రయతో నరః। తస్మాత్పూ
ర్వం ప్రయత్నేన భక్షయేద్దంతధావనమితి॥ వృద్ధశాతాతపేనాచమనవత్ స్వ
తంత్రస్యైవ శుద్ధిహేతుతయాభిధానాత్॥ దంతాన్ప్రక్షాళ్యస్నాయాదితి ఛం
దోగపరిశిష్టేపి॥ కాలార్థస్సంయోగః॥ ఉద్ధాయ నేత్రే ప్రక్షాళ్యశుచిర్భూత్వా
సమాహితః। పరిజప్యచ మంత్రేణ భక్షయేద్దంతధావనం॥

మంత్రస్తు॥ అన్నాద్యాయవ్యూహధ్వంసోమోరాజాయమాగమత్।
సమేముఖంప్రవేక్ష్యేత యశసాచ భగేనచ॥ వ్యా॥ హేదంతాః। అన్నాద్యా
య అన్నభక్షణాయ। వ్యూహధ్వం స్థిరపాక్త్రాః దృఢీభవత॥ యతస్సోమో
రాజా స్వయంకామరూపమగమత్। సమేముఖంప్రవేక్ష్యతి శోధయిష్యతీతి మం

తార్థః॥ అయురిత్యస్యమంత్రస్య ప్రజాపతిఋషిః। వనస్పతిర్దేవతా త్రిష్టుప్ఛం
దః శాఖాభిమంత్రణే వినియోగః॥ ఆయుర్బలంయశోవర్చః ప్రజాంపశువసూని
చ। బ్రహ్మప్రజ్ఞాంచ మేధాంచ త్వంనోదేహివనస్పతే॥ మంత్రేణైతేనసము
చ్చార్య యఃకుర్యాద్దంతధావనం। వనస్పతిగతస్సోమస్తస్యనిత్యం ప్రసీదతీతి భ
క్షయేదితి దంతఘర్షణాభిప్రాయం॥ ప్రక్షాళ్యభక్షయేత్కాష్ఠం ప్రక్షాళ్యైవ
తు సంత్యజేదిత్యంగిరాః॥ తతః కాష్ఠంప్రక్షాళ్య నైఋత్యాం త్యజేత్। రాత్ర
స్యాముత్సృజేత్కాష్ఠమిత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్॥ ఆచాంతోప్యశుచిర్యస్మా
దకృత్వా దంతధావనం। ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యాం రవివాసరే।
దంతానాంకాష్ఠసంయోగే దహేదాసప్తమంకులం॥ ఏతేష్వశేషపర్వాదిషుదం
తానాం కాష్ఠస్పర్శనేనాస్పృశ్యోస్యాదితి నిషేధం దర్శితం॥ అలాభేదంత
కాష్ఠానాం నిషిద్ధేవాథవాసరే। గండూషాద్ద్వాదశాగ్రాహ్యా ముఖస్య పరిశు
ద్ధయే॥ కనిష్ఠాగ్రపరీమాణం సత్వచం నిర్వ్రణం ఋజు। ద్వాదశాంగుళమానం
చ సార్ద్రంస్యాద్దంతధావనం॥ ఏకైకాంగుళహ్రాస్వేన వర్ణేష్వన్యేషు కీర్తితం।
ఆమ్రామ్రాతకధాత్రీణామంకోలఖదిరోద్భవం। శమ్యాపామార్గ ఖర్జూరీ శే
లుశ్రీపర్ణి పీలుజః। రాజాదనంచ నారంగం కషాయకటుకంటకం। క్షీరవృక్షో
ద్భవంచాపి ప్రశస్తం దంతధావనమితి కాశీఖండే॥ తృణపర్ణైస్సదా కుర్యాద
మామేకాదశీంవినా। తయోరపిచకర్తవ్యం జంబూప్లక్షరసాలకైః॥ ద్వాదశాం
గులాదిపరిమాణోక్తిః వర్ణతారతమ్యజ్ఞాపనార్థం। యతవాగ్భక్షయేద్దంతధా
వనమితి విష్ణూక్తిః॥ మంత్రానుష్ఠానార్థం యతవాగ్భక్షయేదిత్యుక్తం॥ నాంగు
ళీభిర్దంతాన్ప్రక్షాళయేదిత్యుశనాః॥ తృణపర్ణైర్మధ్యమాంగుష్ఠైర్వా నిషిద్ధా
హేపి కుర్యురితి స్మృత్యర్థసారే॥ అన్నాద్యాయేతి మంత్రాభిమంత్రితవనస్పతి
భక్షణేన తద్గతసోమప్రసన్నతామాభూదిత్యంగుళీభిర్దంతాన్ప్రక్షాళయేదిత్యు
క్తం॥ అయురిత్యాదిమంత్రోయముక్తశ్శాఖాభిమంత్రణం। తూష్ణీం వృథాస్యా
ద్దంతధావనమిత్యంగిరాః॥ దంతకాష్ఠభక్షణ నిషిద్ధదినేష్వంగుళినా కుర్యురేవ॥
భానావభ్యుదతేనవిక్రతేనవినా దంతధావనంనకుర్యాత్కుర్యాచ్చేన్మునయో
మంత్రా దేవాః పితరస్తత్పరాఙ్ముఖాభవంతి। పూర్వాభిముఖో ధృతి శరీరా
రోగ్యవాన్ దక్షిణాస్యో రోగీ పశ్చిమాస్యో నిర్ధన ఉత్తరాస్యో భోగీస్యాదితి
గౌతమః॥ ఖరకరోదయానంతరదంతధావనే పశ్చాద్భవిస్నానసంధ్యాహో
మాదికాలాతిక్రమస్స్యాదతఏవ మునయో మంత్రా దేవాః పితరః పరాఙ్ముఖా
భవంతి యథా అకాలకృతకృషివదఫలాస్సర్వాక్రియా భవేయుః॥ దిగ్భేదేన ఫ

లభేదప్రదర్శనమదృష్టార్థమేవ॥ మంత్రానుష్ఠానార్థమేవ ప్రాగుత్తరముఖదంతధావనప్రశస్తశంసనం॥

దం త ధా వ న వి ధి.

ఇదిదృష్టఫలము, నదృష్టఫలమును, జేయునని ఋషివచనములు గలవు.

దంతకాష్ఠము పది రెండంగుళముల పొడవు. కనిష్ఠికతోసమమగువలమును గలిగి తిన్ననిది గుంపులులేనిది పుప్పిలేనిది చేసిగుంపులు గలది కొత్తది మంచిభూమినిబుట్టునది ఋతువును దోషమును రసమును వీర్యమునుయోజించి గ్రహింపవలెను. వగరు చేదు మధురము వట్టిన గాలకాష్ఠమునగావలెను. చేదువాటిలోకి వేపపుల్ల శ్రేష్ఠము. వగరువాటిలోకి చండ్రపుడక- తీపులలోనిప్పపుడక- వగ్రగలవాటిలో గాగుపుడక యివిమంచివి.

వాకుడుగింజలు, శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యము, కరకతాడి, యుసిరికలు, నూనియు, సైంధవలవణము, మాలమెరికతిగింజల పొడుము నివి, యన్నియు చూర్ణముచేసి దంతములనొక్కొక్కటిని వేరువేర దంతమాంసమునుబాధింపకుండ చూర్ణయుక్తముగ మృదువగుకుంచిచేత దంతములను దోమిన వాటి దౌర్గంధ్యము బోవుటయె గాక శ్లేష్మమును హరించును. ముఖము విశదమగు నన్నమందు రుచిగలుగును. మనంబు స్వచ్ఛమగును. కంఠతాల్వోష్ఠ జిహ్వారోగములు శమించును. ముఖరోగము, శ్వాస, కాస, హిక్క, వమనము, నీరసము, అజీర్ణము, మూర్ఛ, బద్ధకము, శిరోరోగము, విదాహము, అలియక, పానముచేసనగుగ్లాని, కర్ణశూల, దంతరోగమివిగలవారలకు పైనిచెప్పినప్రకారము దంతధావనమారోగ్యకరము.

బంగరుబద్దతోనైన వెండిబద్దతోనైన నాల్కకుసంబంధమగు బద్దతోనైన నాలుకనుగీసి యాప్రచిని బరిమార్చవలెనది నునుపుగలదియై పదియంగుళములపొడవుగలదియై యుండవలెను. ఇందువలన ముఖమందగు నరుచియు దౌర్గంధ్యము పొంగును నశించును. పాలచెట్టుకషాయముతోనైన, నేలవేము లేక వట్టివేళ్లు, ఉసిరికపప్పు వీటికషాయములలో సాంబగలిపి గండూషముజేసిన దంతదార్ఢ్యకరమగును. రుచిపుట్టును. ముఖమును నేత్రములు చల్లని జలముచే గడిగిన పుసియును, ముఖశోషమును, ముఖపొక్కులును, రక్తపిత్తమును హరించబడునని సుశ్రుతమందునదృష్టఫలము జెప్పబడెను.

దృష్టఫలమును జెప్పితిమి యదృష్టార్థమునిటుపైని జెప్పుచున్నారము.

ఉషఃకాలమునందు పూర్వోక్తప్రకారముగ శౌచమును జేసి దంత

ధావనమొనర్చికొని స్నానముసుం జేయుమని దక్షుడు. దంతధావనపూర్వకము గస్నానమొనర్చవలెను. ముఖము పర్యుషితమైయుండిన బరిశుద్ధుడుగాడునరుడు గానముందుగ దంతశోధనమతిప్రయత్నముతో నొనర్చుమనియాజ్ఞవల్క్య. వృద్ధ శాతాతపులవారిచేత నాచమనమువలె స్వతంత్రమైనదిగ శుద్ధిహేతువగుటచే తను జెప్పబడెను. ఛాందోగపరిశిష్టమందును దంతప్రక్షాళనమొనర్చి స్నానమొ నర్చుమనియుండెను.

నిద్రాముద్రితములగు నేత్రములను గడగి యత్యంతసమాహితుడై శుచియగుచు మంత్రమునుజపించుచు దంతధావనమొనర్చవలెను.

మంత్రములయర్థమునువ్రాయుచున్నారము.

ఓదంతములారా అన్నభక్షణకొరకు స్థిరమగు పఙ్క్తిగలవారలై స్థిరముగనుండుడు. రాజగు చంద్రుడు స్వయమేది కారణమువలన నేవనస్పతి యందు బ్రవేశించెనో అది కీర్తితో నైశ్వర్యముతోగూడ నాముఖమును బ్రవే శించుగాత.

ఆయుః అనేమంత్రమునకు ఋషిప్రజాపతి- దేవత వనస్పతి- ఛంద స్సనుష్టుప్- శాఖాభిమంత్రణమందు వినియోగము. ఓవనస్పతీ ఆయువును, బల మును, కీర్తిని, తేజమును, ప్రజను, పశుధనాదిసంపత్తిని త్రైకాల్యగోచరమగు ప్రజ్ఞ నది నవనవోన్మేషశాలియైన మేధయనబడు ప్రజ్ఞానమును నీవు మాకు నొసగుమని యీయర్థములుగల మంత్రములనుచ్చరించి యెవడుదంతశోధనమొ నర్చునో వానికి కాష్ఠమందధివసించిన చంద్రుడు నిత్యమును బ్రసన్నుడగును. ఆశ్వలాయనులవారు రాక్షసదిశననగా నైఋతిదిగ్భాగమున దంతధావనకాష్ఠ మును బరిత్యజించుమనిరి. పుడకను గడిగి పళ్లుతోమవలెను మరలదానిగడిగి త్య జించుమనియంగిరసులు. ఆచమనమొనర్చిననుదంతశోధనమును జేయకుండినయశు చియనియు, పాడ్యమి నవమవష షష్ఠి ని నవమిని యాదత్యవాసరమందునను కా ష్ఠమును దంతములకు తగల్చుటవలన దన సప్తకులములను దహించుననియును దంతకాష్ఠముదొరికకుండినను నిషిద్ధదివసముననను ముఖశుద్ధికి పదిరెండుగండూ షములను జేయుమని మున్ను కనిష్ఠాగ్రసమపరిమాణము త్వక్కుగలిగి గంటులే క తిన్ననై కుచ్చికలిగియున్నదియును, వర్ణక్రమమున పదిరెండు, పదకొండు, పది, తొమ్మిది యంగుళములుపొడవైన మామిడి, అంబాలవుడుసిరిక, చిట్టియం కుడు, చండ్ర, జమ్మి, ఉత్తరేణి, ఖర్జూరి, నెరిజి, గుమ్ముడి, వరగోకిపుల్ల, పా లపుల్ల, నారంజిపుల్లలు, చేదు, వగరు, ముళ్లు, పాలు గలిగినచెట్టుపుల్లలు దం తధావనమునకు ప్రశస్తమని కాశీఖండము.

అమవసనేకాదశినిదప్ప నితరదినములను తృణపర్ణములచేదంతశోధనము జేయవలయుననియు నారెండు దినములందును గూడ వేరేదు జువ్వి మామిడాకులతో దోమవచ్చుననియును జెప్పియున్నది. పర్వములందును నుపవాసదినములదంతకాష్ఠసంపర్కముచేతను రక్తస్రావమగు నది యశుచి హేతువు గావున నిషేధమగపరచెను. వర్ణతారతమ్యజ్ఞానముకొరకే కైకాంగుళి ప్రాప్తిసౌక్తి పరిమాణముగానుండి దంతధావనమునర్చునది యుడి నిష్ఫలవచనము- పూర్వోక్తమంత్రానుష్ఠానముకొరకు నంగుళులచేతను దంతశోధనము గూడదని యుశనసులు.

తృణపర్ణములచేతనైన మధ్యమాంగుష్ఠములచేతనైన నిషిద్ధదినములందైనను దంతశోధనమునర్చునని స్మృత్యర్థసారము. వనస్పతిబొందిన చంద్రప్రసన్నతనిమిత్తము జపమొనర్చు. దంతశోధనము కాష్ఠములేకుండిన గాక శోధనని యంగుళులచేతను శోధింపగూడదని యుశనసోక్తికి హేతువు. అంగిరసులవారు మంత్రానుష్ఠానము జేయక దంతశోధనము జేసిన యది నిష్ఫలమనుట చేతను దంతకాష్ఠనిషిద్ధదినములయందగుళులచేతను శోధనమునర్చికొనవచ్చునని స్మృత్యర్థసారోక్తికి తాత్పర్యము.

రోగముచేనవశుడైయుండినతప్ప సూర్యుడుదయించినపిమ్మట దంతధావనము జేసిన మునులు మంత్రములు పితృదేవతలును పరాఙ్ముఖులగుదురనియును బూర్వాభిముఖుడై దంతధావనమునర్చిన ధృతియు శరీరారోగ్యము దక్షిణముఖుడైయాచరించిన రోగియు పశ్చిమముఖుడై యొనర్చిన నిర్ధనుడు నుత్తరాస్యుడై శోధించిన భోగియునగునని గౌతములు.

సూర్యోదయానంతరమున దంతశోధనమొనర్చిన యనంతరమున ర్చదగు స్నానసంధ్యాజపహోమాదికమకాలకృతమై యఫలమగు న కాలకృతకృషివలెను గాన మంత్రములు మునులు దేవతలు పితృదేవతలు పరాఙ్ముఖులయ్యెదరనుట.

దిగ్భేదముచే ఫలభేదమగపరచుట కేవలమదృష్టార్థము. మంత్రముల జపించుకొనుటకు నుత్తరపూర్వదిఙ్ముఖుడగుచు దంతధావనమొనర్చిన శ్రేష్ఠఫలప్రాప్తియగునని జెప్పుట.

స్నానవిధిః

స్నాత్వానేన స్నానం। ష్ణా శౌచే। తత్తు నిత్యనైమిత్తిక కామ్యమలాపకర్షణగౌణభేదా దశార్ధం భవతి॥ అస్నాత్వాశీమలంభుజే — అజపీభాయశోణి

తం। అహుత్వాశీక్రిమింభుక్త్వా అదత్త్వావిషమశ్నుతేఇతి పారాశరీ స్మృత్యుక్త జపహోమాద్యనుకూలశౌచార్థమహరహఃకర్తవ్యం నిత్యం గ్రహణసంక్రాంత్యాదినధికృత్యకృతం। శ్వకాకచండాలాదీనాం స్పర్శనే మృతజన్మాశౌచేచ। మృతేజన్మనిసంక్రాంతౌ శ్రాద్ధేజన్మదినేతథా। అస్పృశ్యస్పర్శనేచైవ నస్నాయాదుష్ణవారిణేతి స్మారితనిమిత్తేనకృతం స్నానం నైమిత్తికమితిస్ఫుటం॥ దర్శవ్యతీపాతరథసప్తమ్యాదౌ స్నానం కార్తికమాఘస్నానాదికం చాదృష్టస్వర్గాదికామనయా కృతం కామ్యం॥ కేవలం తనుకాంతితుష్టిపుష్ట్యర్థమభ్యంగస్నానేనాఖిలమలమార్జనం మలాపకర్షణం॥

మంత్రైర్జలావగాహో వారుణం। భస్మనాగ్నేయం। గోరజసా వాయవ్య మాపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్మంత్రస్నానం। నాభేరధఃప్రక్షాళనం ఊర్ధ్వం చార్ద్రవాససా శరీరసంమార్జనం కాపిలమవ్యయానందచిత్స్వరూపం విష్ణుచింతనం మానసం యత్స్నాతపవర్షం తద్దివ్యస్నానం। శరీరస్యాసామర్థ్యాద్దేశకాలయోర్వైషమ్యాత్స్నానాన్యేతాని తుల్యాని। శ్రేష్ఠంమానసముచ్యతే। భేషజాసక్తేసరుజేరాజచోరాద్యుపద్రవే మంత్రస్నాన మాపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్విధీయత ఇతి గౌతమప్రగీతస్నానాని గౌణాని। గౌణస్నానైర్జప సంధ్యాదౌ శుద్ధిర్నతుశ్రాద్ధదేవార్చనాదౌ బ్రహ్మయజ్ఞేవికల్పః॥

నను సర్వకర్మాచరణానుకూలస్నానమదృష్టఫలజనకంవాదృష్టాదృష్టఫలజనకమేవేత్యాశంక్యాగ్నేయవాయవ్యమంత్రస్నానాదిష్వదృష్టఫలంవినాన్యం నపశ్యామో తద్వదశేషేషు స్నానేషు కేవలమదృష్టార్థమితివదామః ఇతిచేత్తన్నసత్యంత్వదృష్టదృష్టఫలజనకంస్నానమితిబ్రూమోమునివచనరచనైః ప్రత్యక్షైశ్చ॥ అలక్ష్మీకాలకర్ణీచ దుస్స్వప్నం దుర్విచింతితం। అమ్మాత్రేణాభిషిక్తస్య నశ్యంతి ఇతిధారణేతి మార్కండేయపురాణే॥ ప్రాతస్స్నానం ప్రశంసతి దృష్టాదృష్టకరంహితం। సర్వమర్హతి పూతాత్మా ప్రాతస్స్నాయీజపాకమితిదక్షః॥ అస్యార్థః॥ దృష్టం స్థూలశరీరనైర్మల్యారోగ్య మనఃప్రసన్నతా ఈశ్వరార్పితజపయజ్ఞదానాదిరూపం। అదృష్టం జపాదినా దురితక్షయద్వారా జ్ఞానినో భవతః మోక్షసామ్రాజ్యప్రాప్తిః। ఏతచ్చసర్వమర్హతి॥ అత్యంతమలినఃకాయో నవచ్ఛిద్రసమన్వితః। స్రవత్యేవ దివారాత్రౌ ప్రాతస్స్నానం విశోధనమితి మనుః॥ ప్రాతస్స్నానాద్యతశ్శుద్ధ్యేత్కాయోయం మలినస్సదా। ఛిద్రితోనవభిశ్ఛిద్రైస్స్రవత్యేవదివానిశం। ఉత్సాహమేధాసౌభాగ్యరూపసంపత్ప్రవర్తకం। మనఃప్రసన్నతాహేతుః ప్రాతస్స్నానం ప్రశస్యతే। ప్రస్వేదలాలాద్యాక్లిన్నోస్నిద్రాధీనోనరోయతః। ప్రాతస్స్నానాత్తతోర్హస్స్యాన్న

త్రస్తోత్రజపాదిషు। తతఃప్రాతస్తు యత్స్నానం సంజాతే చారుణోదయే। ప్రాజాపత్యసమంప్రాహుస్తన్మహాఘవిఘాతకృత్। ప్రాతస్స్నానంహరేత్పాపమలక్ష్మీంగ్లానిమేవచ। అశుచిత్వంచ దుస్స్వప్నం తుష్టిం పుష్టిం ప్రయచ్ఛతి॥ నోపసర్పంతివై దుష్టాః ప్రాతస్స్నాయిజనంక్వచిత్। దృష్టాదృష్టఫలం యస్మాత్ప్రాతస్స్నానంసమాచరేదితి స్కాందే కాశీఖండే॥ ఉభేసంధ్యేచస్నాతవ్యం బ్రాహ్మణైర్గృహమాగతైః। తిసృష్వపిచసంధ్యాసు స్నాతవ్యంచ తపస్వినేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥

విష్ణుర్దర్శయతిప్రాతస్స్నానవేళాం॥ ప్రాతస్స్నాయ్యరుణకరగ్రస్తాం ప్రాచీమవలోక్య స్నాయాదితి॥

అభ్యంగోమార్దవకరః కఫవాత నిరోధనః । ధాతూనాం పుష్టిజననో మృజావర్ణబలప్రదః। సేకశ్శ్రమఘ్నోఽనిలహృద్భగ్నసంధిప్రసాధకః । క్షతాగ్నిదగ్ధాభిహతవిఘృష్టానాంరుజాపహః। జలసిక్తస్య వర్ధంతే యథా మూలేంకురాస్తరోః। తథాధాతువివృద్ధిర్హి స్నేహసిక్తస్యజాయతే। శిరాముఖై రోమకూపైః ధమనీభిశ్చ తర్పయేత్ । శరీరబలమాధత్తే యుక్తస్స్నేహోఽవగాహనే। తత్రప్రకృతిసాత్మ్యర్తుదేశదోషవికారవిత్। తైలం ఘృతంవా మతిమాన్యుంజ్యాదభ్యంగసేకయోః। కేవలంసామదోషేషు నకథంచనయోజయేత్। తరుణజ్వర్యజీర్ణీచ నాభ్యక్తవ్యౌ కథంచన। తథావిరిక్తోవాంతశ్చ నిరూఢో యశ్చమానవః। పూర్వయోఃకృచ్ఛ్రతావ్యాధే రసాధ్యత్వమథాపివా । శేషాణాం తదహఃప్రోక్తాః అగ్నిమాంద్యాదయోగదాః। ఉద్వర్తనంవాతహరంకఫమేదోవిలాపనం। స్థిరీకరణమంగానాం త్వక్ప్రసాదకరంపరం। సిరాముఖ వివిక్తత్వం త్వక్స్థస్యాగ్నేశ్చతేజనం। ఉద్ఘర్షణోత్సాదనాభ్యాం జాయేయాతా మసంశయం। ఉత్సాదనాద్భవేత్స్త్రీణాం విశేషాత్కాంతిమద్వపుః। ప్రహర్షసౌభాగ్యమృజా లాఘవాదిగుణాన్వితం। ఉద్ఘర్షణంతు విజ్ఞేయం కండూకోఠానిలాపహం। ఊరోర్వ్యస్సంజనయుత్యాశు ఫేనకస్థైర్యలాఘవే। కండూకోఠానిలస్తంభమలరోగాపహశ్చసః। తేజనంత్వగ్గతశ్చాగ్నేశ్శిరాముఖవిరేచనం।ఉద్ఘర్షణంత్విష్టకయాకండూకోఠవినాశనం। నిద్రాదాహశ్రమహరం స్వేదకండూతృషాపహం। హృద్యంమలహరం శ్రేష్ఠం సర్వేంద్రియవిశోధనం । తంద్రాపాపోపశమనం తుష్టిదం పుంస్త్వవర్ధనం। రక్తప్రసాదనంచాపి స్నానమగ్నేశ్చదీపనం । ఉష్ణేనశిరసస్స్నానమహితశ్చక్షుషస్తథా। శీతేనశిరసస్స్నానశ్చక్షుష్యమితి నిర్దిశేత్। శ్లేష్మమారుతకోపేతు జ్ఞాత్వా వ్యాధిబలాబలం। కామముష్ణం శిరస్స్నా

నం భైషజ్యార్థం సమాచరేత్। అతిశీతాంబుశీతే చ శ్లేష్మమారుతకోపనం। అ
త్యుష్ణముష్ణకాలే చ పిత్తశోణితవర్ధనం। తచ్చాతిసారజ్వరిత కర్ణశూలానిలార్తి
షు। అధ్మానరోచకాజీర్ణభుక్తవత్సు చ గర్హితమితి సుశ్రుతే॥ అస్నాతస్య శరీర
స్య వహ్నిస్సర్వాంగగోచరః। స్నానే నైకత్వమాపన్నం తస్మాత్స్నానం స
మాచరేదితి బాహటః॥ స్నానం సర్వాంగశుద్ధిర్మలినశుచికరం దేహకాంతిం క
రోతీకండుఘ్నం స్వేదహారి శ్రమకరణహరం పైత్యదాహాదిమేహాన్। దీప్తాగ్ని
ర్ధాతువృద్ధిస్సుఖతరమపి సంస్తంభకృత్పావనం చ నానారోగోపశాంతిర్హ్లాత
కరణకరం చిత్తశుద్ధింకరోతీతి చరకే॥ నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సు
చ। స్నానం సమాచరేన్నిత్యం గర్తప్రస్రవణేషు చేతి కూర్మపురాణే॥ ఉత్తమం
తు నదీస్నానం తటాకే మధ్యమం స్మృతం। కూపే స్నానం తు సామాన్యం భాం
డస్నానం తథైవ చ। నదీషు దేవఖాతేషు ప్రాతస్స్నాయాద్దినే దినే। తదభావే
తటాకే వా కూపే వా స్నానమాచరేత్। నదీం గంతుమశక్తశ్చేద్గృహే వా స్నా
నమాచరేత్। స్వయం వై వాథ శిష్యైర్వా పుత్రైర్వోద్ధృతవారిణేతి విష్ణుః॥ న స్నా
యాచ్ఛూద్రహస్తేన నైకహస్తేన వా తథా। ఉద్ధృతాభిరపి స్నాయాదాహృతా
భిర్ద్విజాతిభిరితి పరాశరః॥ ప్రభూతే విద్యమానే తు విమలే తు మనోహరే। నా
ల్పోదకే ద్విజస్స్నాయాన్నదీం చోత్సృజ్య కృత్రిమేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ పం
చపిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాత్పరవారిణి। నిపానకర్తుస్స్నాత్వా తు దుష్కృ
తాంశేన లిప్యత ఇతి మనుః॥ పంచపిండానితి సేతుకూపవ్యతిరిక్తజలాశయో నిరు
ద్ధాసు చ మృత్పిండాన్కూపాత్తు త్రీన్ఘటాంస్తథేతి బోధాయనదర్శనాత్। త
త్ర ప్రాంచః అప్రతిష్ఠితమాత్రే తు పిండోద్ధారస్తస్యైవ పరకీయత్వాదిత్యా
హుస్తన్నేతి హరిహరాదయః అప్రతిష్ఠితజలత్వేన తత్ర స్నానాభావాత్ పర
స్వోపయోగే చౌర్యాపత్తేర్మన్వాదౌ పరకృతస్వరూపం పరకీయత్వావగమా
చ్చ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాత్పరవారిషు। అన్యథా ఫలమాప్నోతి
స్నానస్యార్థం తటాకినామితి స్కాందే ధర్మఖండే॥ ధనుస్సహస్రాణ్యష్టౌ చ గ
తిర్యాసాం న విద్యతే। న తా నదీశబ్దవహా గర్తాస్తాః పరికీర్తితా ఇతి ఛందోగపరిశి
ష్టే॥ ధనుర్హస్తచతుష్టయం। పర్వద్వయం శ్రావణాది సర్వా నద్యో రజస్వలాః।
తాసు స్నానం న కుర్వీత వర్జయిత్వా సముద్రగాః। ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే ప్రే
తస్నానే తథైవ చ। చంద్రసూర్యగ్రహే చైవ రజోదోషో న విద్యత ఇతి ఛందోగ
పరిశిష్టే॥ అగాధే హ్యాగతా ఆపో నద్యాః ప్రథమవేగికాః। ప్రత్యూభితాశ్చ కేనా
పి యాశ్చ తీర్థాద్వినిసృతా ఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ గంగాది ప్రవాహావిచ్ఛి
న్నాః పంకిలేషు నిఖాతేషు న స్నాయాద్వైకదా చ నేతి కూర్మపురాణే। పర్వ్యే

నం భైషజ్యార్థంసమాచరేత్। అతిశీతాంబుశీతేచ శ్లేష్మమారుతకోపనం। అత్యుష్ణముష్ణకాలేచ పిత్తశోణితవర్ధనం। తచ్చాతిసారజ్వరిత కర్ణశూలానిలార్తిషు। ఆధ్మానరోచకాజీర్ణభుక్తవత్సుచ గర్హితమితి సుశ్రుతే॥ అస్నాతస్యశరీరస్య వహ్నిస్సర్వాంగగోచరః। స్నానేనైకత్వమాపన్నం తస్మాత్స్నానం సమాచరేదితి వాహటః॥ స్నానంసర్వాంగశుద్ధిర్మలినశుచికరం దేహకాంతిం శరోతీకండుఘ్నం స్వేదహారిశ్రమకరణహరం పైత్యదాహాదిమేహాన్। దీప్తాగ్నిర్ధాతువృద్ధిస్సుఖతరమపి సంస్తంభకృత్పావనంచ నానారోగోపశాంతిర్హితకరణకరం చిత్తశుద్ధింకరోతీతి చరకే॥ నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సుచ। స్నానంసమాచరేన్నిత్యం గర్తేప్రస్రవణేషుచేతి కూర్మపురాణే॥ ఉత్తమంతు నదీస్నానం తటాకే మధ్యమం స్మృతం। కూపెస్నానంతుసామాన్యం భాండస్నానం తథైవచ। నదీషుదేవఖాతేషు ప్రాతస్స్నాయాద్దినేదినే। తదభావే తటాకేవా కూపేవా స్నానమాచరేత్। నదీంగంతుమశక్తశ్చేద్గృహేవాస్నానమాచరేత్। స్వయంవైవాథశిష్యైర్వా పుత్రైర్వోద్ధృతవారిణేతివిష్ణుః॥నస్నాయాచ్ఛూద్రహస్తేన నైకహస్తేనవాతథా। ఉద్ధృతాభిరపిస్నాయాదాహృతాభిర్ద్విజాతిభిరితి పరాశరః॥ ప్రభూతే విద్యమానేతు విమలేతుమనోహరే। నాల్పోదకేద్విజస్స్నాయాన్నదీంచోత్సృజ్యకృత్రిమేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాత్పరవారిణి। నిపానకర్తుస్స్నాత్వాతు దుష్కృతాంశేనలిప్యతఇతిమనుః॥ పంచపిండానితి సేతుకూపవ్యతిరిక్తజలాశయో నిరుద్ధాసుచమృత్పిండాన్కూపాత్తు త్రీన్ఘటాంస్తథేతి బోధాయనదర్శనాత్। తత్ర ప్రాంచః అప్రతిష్ఠితమాత్రేతు పిండోద్ధార స్తస్యైవ పరకీయత్వాదిత్యాహుస్తన్నేతి హరిహరాదయః అప్రతిష్ఠితజలత్వేనతత్రస్నానాభావాత్ పరస్వోపయోగె చౌర్యాపత్తేర్మన్వాదా పరకృతస్వరూపం పరకీయత్వావగమాచ్చ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాత్పరవారిషు। అన్యథా ఫలమాప్నోతి స్నానస్యార్థం తటాకినామితి స్కాందే ధర్మఖండే॥ ధనుస్సహస్రాణ్యష్టౌచగతిర్యాసాంనవిద్యతే। నతానదీశబ్దవహాగర్తాస్తాఃపరికీర్తితా ఇతి ఛందోగపరిశిష్టే॥ ధనుర్హస్తచతుష్టయం। పవ్యద్వయంశ్రావణాది సర్వానద్యోరజస్వలాః। తాసు స్నానం నకుర్వీత వర్జయిత్వా సముద్రగాః। ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే ప్రేతస్నానేతథైవచ। చంద్రసూర్యగ్రహేచైవ రజోదోషోనవిద్యతఇతి ఛందోగపరిశిష్టే॥ అగ్రాహ్యాఅగతాఆపోనద్యాఃప్రథమవేగికాః। ప్రక్షోభితాశ్చ కేనాపి యాశ్చతీర్థాద్వినిసృతాఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ గంగాదిప్రవాహావిచ్ఛిన్నాః పంకిలేషు నిఖాతేషు నస్నాయాద్వైకదాచనేతి కూర్మపురాణే। పవ్యా

మాసశ్శ్రావణాదీ ద్వౌమాసౌ శ్రావణాషాఢౌ సర్వానద్యోరజస్వలాః రజ
స్త్వాసామితిరజస్వలాః వర్షాసు ప్రథమవేగికా ఆపః పంకిలాస్తాస్స్నానపానే
నాపాయో శరీరస్య భవేదితి నిషేధంతి తదుక్తంవైద్యకే నద్యఃప్రావృషిజా
స్తు పీనసకఫశ్వాసాదికాసప్రదాః॥ క్రిమికీటకపత్రపంకశంఖ తృణ లూతావిష
దుర్గసంగమంచ। నపిబేన్మతిమాన్నజాతుతోయం యదపీతం విదధాతిరోగమా
శు॥ పాననిషేధేనైవస్నానమపి॥ సింహకర్కటయోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజ
స్వలాః। తాసుస్నానం నకుర్వీత వర్జయిత్వామహానదీః। గంగాచయమునాచైవ
ప్లక్షగాచసరస్వతీ। గోదావరీకృష్ణవేణీ మహానద్యఃప్రకీర్తితా ఇతి స్కాందే
ధర్మఖండే॥ సముద్రగానద్యోగంగాద్యాః పరమపావనాస్సదా ఇతి దర్శయి
తుం చంద్రసూర్యోపరాగాద్యావశ్యకకాలేషు నదీస్నానాదరణార్థ మదోషో
క్తిరిత్యవగమ్యం॥ అస్పృశ్యస్పర్శనేవాంతఅశుప్రాతేక్షురేభగే। స్నానంనైమి
త్తికంకార్యం దైవపిత్ర్యవివర్జితమిత్యాపస్తంబః॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యం త్రి
విధంస్నానముచ్యతే। తర్పణంతుభవేత్తస్యఅంగత్వేన ప్రకీర్తితమితి బ్రహ్మపు
రాణవచనాత్సామాన్యతః ప్రసక్తస్య తర్పణస్యచ వ్యావృత్తిః॥ అజీర్ణేభ్యుది
తే వాంతే శ్మశ్రుకర్మణి మైథునే। దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శే స్నానమాత్రం వి
ధీయతఇతియమః॥ అభ్యుదితే అశుద్ధఆహారాదినాభివ్యక్తేపి తచ్ఛోత్తరకాల
స్నానప్రాప్త్యర్థం అజీర్ణావస్థాయాం నిషేధాత్ అభ్యుదితేవాంతే ఇతి సం
బంధే పర్యుషితవాంతఇతి విశేషః సద్యోవాంతే ఆచమనమాత్రమేవ॥ శ్వపచ
మూషకప్రేతహారకశవాన్సంస్పృశ్య దేవీరాపఇత్యేతాభి రంతర్జలే స్నాతః
పూతోభవతి అజీర్ణవాంతే శ్మశ్రుకర్మాయోనిశుచివా మైథునేచేతి హారీతో
క్తేః॥ దుర్జనోత్రచండాలాదిః మాత్రపదేన సర్వాంగవ్యావృత్తిః తస్మాదప్ర
యత్యనిమిత్తేస్నానే మజ్జనమాత్రేణ శుద్ధిః గౌతమః పతితచండాల సూతికోద
క్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శనే సచేలోదకోపస్పర్శనాచ్ఛుద్ధో భవతి అత్ర
చశవస్పర్శనశ్చ స్పర్శే స్నానవిధానాత్।ఉపస్పృశ్యాశుచిస్పృష్టంతృతీయం
వాపిమానవః। హస్తౌపాదౌచతోయేన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుధ్యతీతి దేవలవచ
నం।పతితాదిస్పర్శి స్పర్శే సంకోచనీయం తత్స్పృష్టిపదంపతితాదిస్పర్శినోప్యా
హేతి కేచిత్ తదయుక్తం ద్వంద్వద్వయగౌరవాత్ ఏకద్వంద్వేచ సన్నిహిత
పరత్వమేవభేదః। ఉదకోపస్పర్శనం స్నానం। సచేలో యద్వస్త్రధరస్సన్ స్పృ
ష్టస్తద్వస్త్రధరఇత్యర్థః। ఏకాంశాఖాం సమారూఢశ్చండాలాదిర్యదా భవేత్।
బ్రాహ్మణస్తత్రఆసీనస్స్నానేన శుచితామియాదిత్యాపస్తంబః॥ భాసవానర
మార్జారఖరోష్ట్రాణాం శునాం తథా। సూకరాణా మమేధ్యంచ స్పృష్ట్వా

స్నాయాత్సచేలకమితి వ్యాసః। శ్వవిష్ఠాం కాకవిష్ఠాం వా కంకగృధ్రనరస్య చ।
అధోచ్ఛిష్టంతుసంస్పృశ్య సచేలో జలమావిశేదితి లఘుహారీతః॥ అధోచ్ఛిష్టం
మూత్రోత్సర్గేణాశుద్ధః॥ శ్వానం శ్వపాకం ప్రేతధూమం దేవద్రవ్యోపజీవినం
గ్రామయాజకం యూపం చితిం చితికాష్ఠం మద్యం మద్యభాండం సస్నేహం
మానుషాస్థిశవస్పృష్టం రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్ట్వా సచేల
మంభోవగాహ్య ఉత్తీర్యాగ్నిముపస్పృశేద్గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్। ఘృతం
ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా త్రిరాచామేదితి చ్యవనః। అగ్నిస్పర్శనాది కామకృతే
స్మృత్యంతరే స్నానవిధానాత్। అయోనిదివాపశుమైథునేచ స్నాయాదితి। అ
నుదకమూత్రపురీషకరణే స్నాయాదితిసుమంతుః। ఆతురస్నానసంప్రాప్తే ద
శకృత్వస్త్వనాతురః। స్నాత్వాస్నాత్వాస్పృశేత్క్షిప్రం తతశ్శుద్ధేత్సఆతుర ఇ
తియమః॥ అస్తంగతే యదాసూర్యే చండాలంపతితంస్త్రియం। సూతికాంస్పృ
శతశ్చైవ కథంశుద్ధిర్విధీయతే। జాతవేదాస్సువర్ణంచ సోమమార్గం తథైవచ।
బ్రాహ్మణానుమతేచైవ దృష్ట్వాస్నాత్వాచ శుధ్యతి। ఆచాంతమనుగర్తంవా
నిశిస్నానంనవిద్యతే। స్నానమాచమనంప్రోక్తం దివోద్ధృతజలేనచ। జాతవే
దాః అగ్నిః సోమమార్గం ఆకాశం బ్రాహ్మణానుమతే స్నాత్వా అగ్న్యాది
కం స్పృష్ట్వా శుధ్యతీత్యర్థః। ఆచాంతమాచమనం అనుగర్తం జలాశయం ప్ర
విశ్య నిశీత్యుభయత్రయోజ్యం। స్నానమగ్నేశ్చదీపనమితి సుశ్రుతోక్త్యాఽజీర్ణా
వస్థాయాం పర్యుషితవాంతే స్నానమనుమతమేవ దృష్టఫలజనకత్వేన। శ్మశ్రు
కర్మణి లోమనఖకృంతనరక్తస్రావోభవేత్తదర్థం। వ్యవాయే స్నానంహితమితి
దృష్టఫలం దర్శితం సుశ్రుతే। స్నానంసవ్యజనంస్వాప్నే వ్యవాయాంతేహితాని
త్రీతి। పశుయోనావయోనౌ దివామైథునేనాతీవానర్థం దర్శయతి సఏవ। క్షుధి
తః క్షుబ్ధచిత్తశ్చ మధ్యాహ్నే తృషితోబలః। స్థితస్యహానిం శుక్రస్య వాయోః
కోపంచవిందతి। తిర్యగ్యోనావయోనౌచ దుష్టయోనౌ తథైవచ। ఉపదంశస్త
థా వాయోః కోపశ్శుక్రస్యచక్షయఇతి। స్నానేనదుస్స్వప్నశమనం భవతీతి కాశీ
ఖండోక్తముక్తమేవపూర్వం। పతితసంసర్గేణ పతితోభవన్పంచమహాపాతకీభ
వతీత్యేతన్నివారణార్థమస్పృశ్యోక్తిరిత్యాచమనప్రకరణేభిహితం। భాసవానర
మార్జార ఖరోష్ట్ర శున సూకర కాక కంక గృధ్రాః అభక్ష్యభక్షణత్వాచ్చా
స్పృశ్యహీనజంతుత్వాచ్చ తేషాంవిష్ఠాపి శిష్టాస్పృశ్యత్వేసతిసహేతుకంస్నా
నం ప్రేతధూమమనారోగ్యకరం॥ దేవద్రవ్యోపజీవికాదయో దేవద్రవ్యాణి
వంచనయా పంచత్వపర్యంతం భక్షయంతి। దేవార్పిత దీపాన్నమయస్మృత తై
లాదీనపి గ్రహిష్యంత్యర్చనాదిష్వనాదృత చర్యా భవంత్యేతేఽతీవ పాపిన ఇతి।

గ్రామయాజినో ప్యాజీవిత మతిలౌల్యాద్దుర్గానదురన్నాదీనాదత్తేయు శౌండిక రజకాదిభ్యోపి యాజనాధ్యయన దానాని స్వస్వేనివినాచరం త్యేతే౽స్పృశ్యామహాపాపినఇతి దర్శయన్దుర్వృత్తాన్నివారయితు మాత్మన్కార్యాస్మనయో బ్రువన్। యూపస్యాస్పృశ్యత్వహేతుర్వైదికకర్మేష్వప్యశేష జంతుహింసా సాధనస్యహేయత్వబోధనార్థంమద్యంపాద్యమనవద్యమితి యేసేవితారస్స్మృతి ర్మతిబుద్ధివిభ్రమేనతే విహితానుష్ఠానవిందితాచరణాన్నంతో౽సంతస్సతఃపతతీతిమద్యత త్వాత్రస్పర్శనమప్యశుచికారణత్వేన చ్యవనోవదన్న సర్వజం నివారయతీత్యవగమ్యం। నరవిష్ఠాన్యనరవిష్ఠా। మానుషాస్థివసావిష్టామార్తవంమూత్రరేతసీ। మజ్జానంశోణితంవాపి పరస్యయదిసంస్పృశేత్। స్నాత్వా విమృజ్యలేపాదీనాచమ్యశుచితామియాత్। తాన్యేవ స్వానిసంస్పృశ్య పూతస్యాత్పరిమార్జనాదితిదేవలవచనాత్। అనుదకమూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానంద్పష్టఫలమేవ యస్మాత్సంపరో౽స్యాదక్షాళిత పాయూపస్థావస్థాయాంవస్త్రిధారణేతస్మింస్థలేలేపస్స్యాదితి। శ్వపాకంపతితంవ్యంగ్యమున్మత్తంశవహారకం।సూతికాం సూయికాం నారీం రజసాచపరిప్లుతాం। శ్వకుక్కుటవరాహాంశ్చ గ్రామ్యాన్సంస్పృశ్యమానవః। సచేలంసశిరస్స్నాత్వా తదానీమేవశుద్ధ్యతీతి దేవలః॥ శ్వాదిభిశ్శిరస్పర్శేస్నానం। గాత్రాంతరస్పర్శే క్షాళనాచమనమాత్రం॥ తథాచ శాతాతపః॥ రజకశ్చర్మకృచ్చైవ వ్యాధజాలోపజీవినౌ। చేలనిర్ణేజకశ్చైవ నటశ్శైలూషకస్తథా। ముఖేభగస్తథాశ్వాచ వనితా సర్వవర్ణగా। చక్రీధ్వజీవధ్యఘాతీ గ్రామకుక్కుటసూకరౌ॥ ఏభిర్యదంగంసంస్పృష్టం శిరోవర్జయిత్వా ద్విజాతిషు। తోయేనక్షాళనంకృత్వా ఆచాంతశ్శుచితామియాత్। చక్రీ తైలికః ధ్వజీ శౌండికః॥

అమేధ్యోదకంపరిహరేత్ తథానసముద్రోదక మవగాహేదితి శంఖలిఖితౌ॥ చంద్రసూర్యోపరాగ సోమాదిత్యవారయుక్త పూర్ణిమాదర్శ కృష్ణాంగారకచతుర్దశ్యాదిపర్వాణిచ సింధౌస్నాయాదేవాదృష్టఫలావాప్తిదర్శనాత్। తద్వ్యతిరిక్తదినేషు నస్నాయాద్దృష్టఫలవిరుద్ధత్వాత్ తథా బోధాయనచరణౌ అథాతస్సముద్రస్నానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో తామ్రమావా... ంవా స్నాయాన్నాన్యతిథిషు॥ మందాంగారకవారాణాం కర్యేషు లవణాంభసి। సంతానకామో నస్నాయాద్బ్రాహ్మణాదన్యత్ర దర్శనాత్। తత్రకుజవారేరవివారే వా సంతత్యభివృద్ధినస్నాయాత్। పర్వదినేషు సుస్నాయాత్। కృష్ణాంగారకపర్వయుక్తే సముద్రస్నాతస్య జన్మసహస్రార్జితపాపం నశ్యతి। బ్రాహ్మణాః

పూతోభవతీత్యాహ భగవాన్బోధాయనః॥ బలపౌరుషకారిణ్యా స్నాగరాంధ స్త్రీదోషకృదితి చరకః॥

అథాశ్వత్థజలస్నానమాదిత్యపురాణోక్తం వదామః॥ గురువారేత్వమాయాంవై అశ్వత్థచ్ఛాయవారిణి। స్నానంప్రయాగసదృశం సర్వపాతకనాశనం। పారిజాతే॥ అశ్వత్థీయోదకేస్నాయాద్గజచ్ఛాయేతి సోచ్యతే। అమాగురుసమాయోగాత్సూర్యపర్వశతాధికః। అత్రప్రార్థనామంత్రః॥ జీవోబృహస్పతిస్సూరిరాచార్యోగురురంగిరాః। వాచస్పతిర్దేవమంత్రీ శుభంకుర్యాత్సదామమ। ఏతైర్నామభిరష్టాభిర్గురుంవైప్రార్థయేత్తతః॥

అభ్యంగేచైవమాంగల్యే గృహేచైవతు సర్వదా। శీతోదకేన నస్నాయాన్నధార్యం గోపిచందనం। ఆపస్స్వభావతో మేధ్యాః కింపునర్వహ్నిసంయుతాః। అతస్సంతఃప్రశంసంతి స్నానముష్ణేనవారిణా॥ సంక్రాంతౌ గ్రహణేచైవ హ్యమావాస్యార్కపర్వసు। గృహేవాపిప్రకుర్వీత స్నానం శీతోదకేనచ॥ గృహే అభ్యంగమాంగల్యాదివ్యతిరిక్తోష్ణోదకస్నానబోధకాన్యేతద్వచనాన్యశక్తస్నానవిషయాణి॥ తథాచయమః॥ ఆదిత్యకిరణైఃపూతం పునఃపూతంచవహ్నినా। అస్నాతమాతురస్నానే నశస్తం శీతలోదకం॥ తద్విధిశ్చ॥ పాత్రేశీతోదకంప్రక్షిప్య తదుపరి ఉష్ణోదకేనాపూర్య శంనోదేవీ అఘాయుతంతు ద్రుపదాదివేతి ఋతంచ ఆపోహిష్ఠేతి పంచభిరుగ్భిరభిమంత్ర్యేమంమ ఇత్యాదినా తీర్థానిస్మరన్ స్నాయాత్॥ గృహస్థానే సంకల్పఆచమనం అఘమర్షణంచన। అంతేఆచమనం మార్జనంచకార్యం। తదుక్తంధర్మఖండే॥ సంకల్పసూత్రపఠనం మార్జనంచాఘమర్షణం। దేవాదితర్పణంచైవ గృహేపంచ వివర్జయేదితి। నద్యాదౌ స్నాత్వా జపతర్పణాధికారీభవత్యన్యథానభవేదితి నద్యాదిస్నానమహరహఃకారయితుముపదిశ్య దృష్టఫలముపపాదయితుమద్యతా ఋషయోబ్రూయురితి వదామః। అభ్యంగమాంగల్యాదిషు తైలఘృతాది మాలిన్యముష్ణేనవారిణా సులభేన నివార్యతఇతి చోపదేశవంతః॥

సంక్షేపస్నానవిధిః

నద్యాదౌగత్వా శిఖాంబధ్వా జానూర్ధ్వజలె తిష్ఠన్నాస్యధాతూపవిశ్యాచమ్య మమకాయికవాచికమానసికదోషనిరసనపూర్వకం సర్వకర్మసు శుద్ధిసిద్ధ్యర్థం ప్రాతస్స్నానంకరిష్యఇతి సంకల్ప్య జలంనత్వా ప్రాఙ్ముఖః ప్రవాహాభిముఖోవా త్రిరవగాహ్యాంగాని నిమృజ్య స్నాత్వా ద్విరాచమ్యాపోహిష్ఠేతిమార్జనంకృత్వా ఇమంమేగంగఇతి త్రిష్టుభమాలోడ్యాఘమర్షణే త్రిరావృ

తేన ఋతంచేతి సూత్రేణ కాత్యాయనైర్స్రపదేతి ఋచా జలే నిమగ్నతయా
కృత్వాఘ్నత్వావమ్య జలతర్పణం కుర్యాత్। ఉపవీతీ। బ్రహ్మాదయో యేదేవా
స్తాన్దేవాంస్తర్పయామి- భూర్దేవాంస్తర్పయామి- భువర్దేవాగ్ స్తర్పయామి-
స్వర్దేవాంస్తర్పయామి- భూర్భువస్స్వర్దేవాంస్తర్పయామి- నివీతీ। కృష్ణద్వై
పాయనాదయో యే ఋషయః తాన్ ఋషీంస్తర్పయామి- భూఋషీంస్తర్పయా
మి- భువఋషీంస్తర్పయామి- స్వఋషీంస్తర్పయామి- భూర్భువస్స్వఋషీంస్త
ర్పయామి। ప్రాచీనావీతీ। సోమఃపితృమాన్యమో-గిరస్వానగ్నిష్వాత్తాః కవ్య
వాహనాదయో యేపితరః తాన్పితౄంస్తర్పయామి భూఃపితౄంస్తర్పయా
మి- భువఃపితౄంస్తర్పయామి- స్వఃపితౄంస్తర్పయామి- భూర్భువస్స్వఃపి
తౄంస్తర్పయామి॥ విధిస్నానస్థా శరీరే మృద్గోమయలేపన తిలదర్పణాదిక
మధికమితిబ్రూమః। తథాచస్కాందే కాశీఖండే॥ విధిస్నానం యతః ప్రాహు
స్నానాచ్ఛతగుణోత్తరం। విశుద్ధాంమృదమాదాయ బర్హీంషి తిలగోమయం।
శుచౌదేశే పరిస్థాప్య స్వాచమ్య స్నానమాచరేత్। ఉదగ్రహీ బద్ధశిఖో జలమ
ధ్యే సమావిశేత్। ఊరుంహిరాజేతిమంత్రేణ తోయమావర్త్య సస్పృష్టతః। ఏతేశ
తం తతోజప్త్వా తోయస్యామంత్రణాయచ। సుమిత్రియానోమంత్రేణ పూర్వం
కృత్వా జలాంజలిం। క్షిపేద్ద్వేష్యం సముద్దిశ్య జపన్దుర్మిత్రియా ఇతి। ఇదంవిష్ణు
రిమంజప్త్వా లింపేదంగాని మృత్స్నయా। మృదేకయా శిరఃక్షాల్యం ద్వాభ్యాం
నాభేస్తథోపరి। నాభేరధస్తు తిసృభిః పాదౌషడ్భిర్విశోధయేత్। మజ్జేత్ప్రవా
హాభిముఖ ఆపోఅస్మానిమంజపన్॥ వ్యా॥ ఆపో అస్మాన్మాతరశ్శుంధయంతు। ఉ
దిదాభ్యశ్శుచిరితి మంత్రేఉన్మజ్జనేమతః। మానస్తోకఇమంజప్త్వా లింపేద్గాత్రా
ణిగోమయైః। ఇమంమేవరుణేత్యాది మంత్రైస్స్నాత్వాభిషేచనం। తత్వాయా
మి తథోత్పన్నస్సత్వన్నశ్చాప్యుత్తమం। ధాన్యోన్నామ్నా హవిష్మతీ రితి
సంజపేత్। యదాహబరఘ్న్యాస్యకుంచంతు మేతిచావభృదేతిచ। అబ్దైవతా ఇ
మేమంత్రాః ప్రోక్తాస్స్నాత్వాభిషేచనే। ప్రణవేన తతోవిప్రో మహావ్యాహృ
తిభిస్తతః। ఆత్మానంపావయేద్విద్వాన్ గాయత్ర్యాచతతఃకృతీ। ఆపోహిష్ఠేతి
తిసృభిః ప్రత్యృచం పావనంపరం। ఏతేపిపావనామంత్రా ఇదమాపోహవిష్మ
తీః। దేవీరాపఆపోదేవాద్రుపదాదివసంజ్ఞకః। శంనోదేవీరపాంహిరణ్యేవి
శునంతుమేతిచ పావమాన్యః ప్రకీర్తితాః। తతోఘమర్షణంజప్త్వా ద్రుపదాంచ
తతోజపేత్। ప్రాణాయామంచవిధివదథవాంతర్జలంజపేత్। ప్రణవం త్రిర్జపే
ద్వాపి విష్ణుంవాసంస్మరేత్సుధీరితి॥

అథపద్మపురాణోక్తస్నానవిధిః తత్ర పద్మపురాణం। నైర్మల్యం భావ

శుద్ధిశ్చ వినాస్నానం నజాయతే। తస్మాన్మనోవిశుద్ధ్యర్థం స్నానమాదౌ విధీయతే। అనుద్ధృతైరుద్ధృతైర్వా జలైస్స్నానంసమాచరేత్। తీర్థం ప్రకల్పయేద్విద్వాన్ మూలమంత్రేణ మంత్రవిత్। ఓం నమోనారాయణాయేతి మూలమంత్రఉదాహృతః। దర్భపాణిస్తు విధినా హ్యాచాంతఃప్రయతశ్శుచిః। చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమంతతః। ప్రకల్ప్యావాహయేద్గంగామేభిర్మంత్రైర్విచక్షణః॥ ఓం విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణుపూజితా। పాహినస్త్వేనసస్తస్మాదాజన్మమరణాంతకాత్। తిస్రఃకోట్యర్ధకోటీచ తీర్థానాంవాయురబ్రవీత్। దివిభువ్యంతరిక్షేచ తానితేసంతి జాహ్నవి। నందినీత్యేవ తేనామ దేవేషు నళినీతిచ। బృందాచ పృథ్వీ సుభగా విశ్వకాయా శివా సితా। విద్యాధరీసుప్రసన్నా తథాలోకప్రసాధనీ। క్షేమ్యాచ జాహ్నవీచైవ శాంతా శాంతిప్రదాయినీ। ఏతానిపుణ్యనామాని స్నానకాలే ప్రకీర్తయేత్। భవేత్సన్నిహితాతస్య గంగాత్రిపథగామినీ।సప్తవారాభిజప్తేన కరసంపుటయోజితం। మూర్ధ్నికుర్యాజ్జలం త్రిశ్చతుఃపంచచ సప్తవా। స్నానంకుర్యాన్మృదాతద్వామంత్రేణచవిధానతః। అశ్వక్రాంతే రథక్రాంతే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరే। మృత్తికేహరమేపాపం యన్మయాదుష్కృతంకృతం। ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేనశతబాహునా। ఆరుహ్యమమగాత్రాణి సర్వంపాపం వ్యపోహయ। నమస్తేసర్వలోకానాం ప్రభవారిణి సువ్రతే॥ ఆదౌ సంధ్యాతర్పణాదీనామితి శేషః। సప్తవారాభిమంత్రితేన పూర్వోక్తమూలమంత్రేణ ఏకవచననిర్దేశాత్ మూలమంత్రంవినా నిర్దేశస్యాసార్థకత్వాచ్చ నత్వేభిర్మంత్రైరిత్యుపక్రమ్యకథితానాంమంత్రాణాం గ్రాహకఇతి భ్రమిః కార్యః స్నానంకుర్యాదితి అగ్రిమమంత్రేణ మృదమామంత్ర్య తయాగాత్రాణ్యాలిప్య మజ్జనం కుర్యాదిత్యర్థః అయంచస్నానవిధిః సర్వశాఖిసాధారణ స్సర్వవర్ణసాధారణశ్చ సంకోచే ప్రమాణాభావాత్పురాణశ్రవణే సర్వాధికారశ్రవణాచ్చ అనధీతవేదంప్రతిచాయమేవస్నానవిధిః ప్రశస్తః వేదమంత్రశూన్యత్వాత్ స్నానకాలేగాత్రలేపనం గోమయేన దృష్టఫలజనకమితి దర్శితం చరకే॥ అలక్ష్మీహరణం గోవిట్లేపకర్మణి శస్యతే। సర్వశుద్ధికరంపుణ్యం శస్తమున్మాదరోగిణామితి॥ ఉపగ్రహీ బద్ధపరికరః ధృతవస్త్రోస్నానార్థం॥

నద్యాదిజలగుణాః।

గంగాదిపుణ్యసరితామంభఃపాపాదిభంజకః। ఇతిస్మృతిపురాణేతిహాసాల్లోకాచ్చదృశ్యతే। ఉత ప్రత్యక్షతో బ్రూమో పుణ్యగిర్యాదినిర్ఝరాః।

సకుంభాస్థిన్యాన్వంభసంగాత్కారయంత్యయనాచ్ఛిలాః । ప్రత్యేకం సరితామంభోగుణానూచుర్మహర్షయః । తద్వైద్యశాస్త్రరచనాం దర్శయామోనుమోదతాం॥

తత్రభాగీరథ్యాయథా। శీతంస్వాదుస్వచ్ఛమత్యంతరుచ్యం పథ్యం పాశ్వం పాచనం పాపహారి। తృష్ణామోహధ్వంసనం దీపనంచ ప్రజ్ఞాం ధత్తే వారిభాగీరథీయం॥ తథా॥ స్వాదుపాకరసంశీతం త్రిదోషశమనంలఘు। పవిత్రమతిపథ్యంచ గాంగంవారి మనోహరం॥ యమునాయాయథా ॥ పిత్తదాహశమనం శ్రమాపహం స్వాదువాతజననంచపావనం। వహ్నిదీపనకరంచ రోచనం యామునంజలమిదం బలప్రదం॥ నర్మదాయాయథా। సలిలం లఘు శీతలం సుపథ్యం కురుతేపిత్తకఫప్రశోషణంచ।సకలామయమర్దనంచరుచ్యం మధురంమేకలకన్యకాసముద్ధం॥ సరస్వత్యాయథా॥ సరస్వతీజలంస్వాదు పూతంసర్వరుజాపహం। రుచ్యందీపనకృత్పథ్యం దేహకాంతికరం లఘు॥ చంద్రభాగమధుమత్యోర్యథా॥ చంద్రభాగసలిలంసుశీతలం దాహపిత్తశమనంచవాతదం। చాంద్రభాగగుణసామ్యదంజలం యచ్చమాధుమతమగ్నిదీపనం॥ చంద్రభాగామధుమతీ కాశ్మీరే ప్రసిద్ధా॥ శతద్రువిపాశాసింధూనాం యథా॥ శతద్రుర్విపాశాచ సింధుస్త్రియాణాం సుశీతంలఘు స్వాదుసర్వామయఘ్నం। జలం నిర్మలం దీపనంపావనంచ ప్రదత్తేబలం బుద్ధిమేధాయుషంచ॥ శోణభద్రస్యయథా॥ శోణస్యాపిజలంపరంరుచికరం సంతాపశోషాపహం పథ్యం వహ్నికరంతథాచ బలదం క్షీణాంగపుష్టిప్రదం॥ తాపీవేత్రవత్యోర్యథా॥ తాపీవేత్రవతీ జలం సుమధురం కాంతిప్రదం పుష్టిదం వృష్యం పావనదీపనం బలకరం పానే ప్రశస్తం నృణాం॥ పయోష్ణ్యాయథా॥ పయోష్ణీసలిలంరుచ్యం పవిత్రం పాపనాశనం। సర్వామయహరంసౌఖ్యం బలకాంతిప్రదంలఘు॥ వితస్తాయాయథా॥ వితస్తాసలిలంస్వాదు త్రిదోషశమనంలఘు । ప్రజ్ఞాపుష్టిప్రదం పథ్యం తాపజాడ్యహరంపరం॥ వితస్తాకాశ్మీరె॥ సరయ్వాయథా॥ సరయూసలిలంస్వాదు బలపుష్టిప్రదాయకం॥ గోమత్యాయథా॥ గోమతీసలిలంస్వాదు బల్యంపిత్తకరం గురు॥ గోదావర్యాయథా॥ పిత్తార్తిరిక్తార్తిసమీరహారి పథ్యంపరం దీపనం పాపహారి। కుష్ఠాదినానామయదోషహారి గోదావరీవారి తృషాపహారి॥తథా॥ కండూకుష్ఠప్రశమనం వహ్నిసందీపనంపరం। పాచనంవాతపిత్తఘ్నం వారి గోదావరీభవం॥ కృష్ణాయాయథా॥ కృష్ణంజాడ్యకరంస్వాదు పూతంపిత్తాస్రకోపనం॥ కృష్ణవేణ్యాజలంస్వస్థం రుచ్యందీపనపాచనం॥ తుంగభద్రాయాయథా॥ తుంగభద్రాజలంస్నిగ్ధం నిర్మలం స్వాదుదంగురు। కటుపిత్తాస్రదంప్రాయః స్నా

నె శైత్యకరంపరం॥ కావేర్యాయథా॥ కావేరీసలిలంస్వాదు శ్రమఘ్నం లఘు దీపనం। దద్రుకుష్ఠాదిదోషఘ్నం మేధాబుద్ధిరుచిప్రదం॥ పూర్వదేశోద్భవా నద్యః సర్వేవాతకఫప్రదాః। పశ్చిమేపిత్తలాస్సర్వే కఫవాతవినాశనాః॥ పశ్చిమోదధిగాశ్శీఘ్రం వహాయాశ్చామలోదకాః। పథ్యాస్సమస్తాస్తానద్యో విపరీతాస్తతోన్యథా॥ ఉపలాస్ఫాలనాక్షేపవిచ్ఛేదఖేదితోదకాః। హిమవన్మలయోద్భూతాః పథ్యాస్తాఏవచస్థిరా ఇతి॥ తత్రనద్యఃపశ్చిమాభిముఖాఃపథ్యాలఘూదకత్వాత్ పూర్వాభిముఖాస్తు నప్రశస్యంతే గురూదకత్వాత్ దక్షిణాభిముఖానాతిదోషలాస్సాధారణత్వాదితి సుశ్రుతే॥

ప్రస్రవణం బలమమలం స్వచ్ఛం లఘు మధురరోచనం దీపం॥ పానీయంఖలుపర్వతోపరిగతం తశ్లేష్మవాతప్రదం హృద్యం స్వాదుసశైత్యతిక్తహరణం దుర్గంధికం పిచ్ఛలం॥ కించిజ్జలం శుక్లవివర్ధనంచ సుఖప్రదం శైత్యైకఫానిలఘ్నం। సత్వప్రదం తాపతృష్ణాపహంచ సందీపనం స్వచ్ఛతరం లఘూష్ణం॥

తాటాకమంభోమధురంవిశేషం నిహంతిశైత్యం కఫవాతహారి। ప్రాణప్రదంశాంతికరాతిరుచ్యం వృష్యంమనోహారి సమస్తరోగ॥ ఉష్ణంశ్లేష్మ మరున్నివారణకరం కాయాగ్నిసందీపనం కుర్యాత్త్రైత్యవినాశనంచ కథితం వాపీభవం జీవనం॥ కూపోదకం త్రిదోషఘ్నం లఘుత్వంచబలప్రదం। సర్వకాలేషు పానార్హం రోగఘ్నందీపనంపరమితి॥ యథాదృష్టఫలంతద్వదదృష్టముపపద్యతే। సర్వజ్ఞాస్సత్యవచనామునయస్సంశితవ్రతాః। ప్రతిపత్తిస్తుకర్తవ్యాహ్యదృష్టఫలకేష్వపి। తస్యహేతుస్తీర్థగణె కాశీఖండేబ్రవీదిదం॥

భౌమానామపితీర్థానాం పుణ్యత్వేకారణం శ్రుణు। యథా శరీరస్యోద్దేశాః కేచిన్మేధ్యతమామతాః॥ ప్రభావాదద్భుతా భూమేస్సలిలస్యచ తేజసా। పరిగ్రహాన్మునీనాంచ తీర్థానాం పుణ్యతాస్మృతేతి॥

స్నాన విధి.

దంతధావనానంతరమున స్నానవిధిని విశేషముగ జెప్పుచున్నారము.

దీనిచేతను శుచినొందుదురుగాన స్నానమనబడు నది నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము, మలాపకర్షణము గౌణమనియు నైదువిధములు. స్నానజపహోమదానములొనర్చక భుజించిన మల్లమును, దుర్గంధరక్తమును, క్రిములను, విషమును వరసగ భుజించుననినపారాశరీస్మృత్యుక్తమగు జపతపములకనుకూలమగు శుచిత్వారకాచరించుస్నానము నిత్యము, గ్రహణసంక్రాం

తులయందున, శునక కాకచండాలాది స్పర్శనముచేతను, మృతజన్మశౌచనిమి త్తమును జేయుస్నానము నైమిత్తికమది యుష్ణోదకముతో జేయరాదు.

అమవస, వ్యతీపాతయోగము, రథసప్తమి, కార్తిక, మాఘము మొదలగు నదృష్టస్వర్గాదికామముచే నొనర్చు స్నానము కామ్యము, శరీరకాంతి, తుష్టి, పుష్టి, మలమార్జనముకొరకును జేయుస్నానము మలాపకర్షణమనబడును. మంత్రములచేతను జలావగాహనను వారుణము భస్మలేపనమాగ్నేయమనబడును. గోపరాగము వాయవ్యము మంత్రజలములచేతను మార్జనము మంత్రస్నానము నాభికిదిగువను ప్రక్షాళనమొనర్చి నూర్ధ్వశరీరమునుం దడిచేలముచే చాలనమొనర్చిన కాపిలమనబడును. అవ్యయుడానందుడు చిత్స్వరూపుడునగు విష్ణునిజింతించుట మానసము. ఆతపములో వర్షించునపు డొనర్చునది దివ్యస్నానము. శరీరసామర్థ్యములేనపుడును, దేశకాలముయొక్క వైషమ్యమువలన నీస్నానములు తుల్యములు. మానసస్నానము శ్రేయను. ఔషధసేవాసక్తుడై రోగమున రాజచోరాద్యుపద్రవమున ఆపోహిష్ఠాదిమంత్రముల మార్జనస్నానము విధించబడెను. గౌతములవారిచే జెప్పబడిన స్నానములు గౌణములు. గౌణస్నానములచే జపసంధ్యాదికమందు శుద్ధియగును గాని శ్రాద్ధదేవతార్చనలయందుపయోగించదు బ్రహ్మయజ్ఞమందు వికల్పము.

ఓయీ సకలకర్మములనాచరించుట కనుకూలమగు స్నానమదృష్టఫలమా దృష్టఫలమా దృష్టాదృష్టఫలమా యనిశంకింప యాగ్నేయవాయవ్యమంత్రస్నానాదులయందదృష్టఫలముదక్కనన్యముజూడమటువలెనే సకలస్నానములయందును కేవలమదృష్టార్థఫలదమె యంటిరా యదిగాదు. మరియేమనినస్నానము దృష్టాదృష్టార్థఫలదమని మునివచనములచేతను, ప్రత్యక్షముచే జెప్పెము.

అలక్ష్మియు, కాలకర్ణియు, దుస్స్వప్నమును, దుర్విచారమును, మంత్రరహితమైనను జలమాత్రస్నానముజేయువానికి కీడుసేయవని మార్కండేయపురాణము. కాలకర్ణియనగా ననాచారులకు బాధకురాలగు రాక్షసి. ప్రాతస్స్నానము దృష్టాదృష్టకరమై హితమనియు దీనిచే పూతాత్ముడగువాడన్నికర్మములకర్హుడనియును దక్షుడు. దృష్టఫలమనగా స్థూలశరీరనైర్మల్యారోగ్యములును మనఃప్రసన్నతయు నదృష్టఫలమనగా నీశ్వరార్పితజపయజ్ఞదానాదికము. వాటిచే నిష్పాపుడై జ్ఞానియగు నంత మోక్షసామ్రాజ్యప్రాప్తి యనగు నిందకు ప్రమాణములు- నవరంధ్రములవలనదివారాత్రములుమలములను స్రవించునత్యంతమలినమగు కాయము ప్రాతస్స్నానముచేపరిశుద్ధమగునని మనువు.

ప్రాతస్స్నానమువలన నవచ్ఛిద్రితమై మలినమగు నీ దేహము పరిశుద్ధమగుట యొగాక ఉత్సాహము, మేధ, సౌభాగ్యము, రూపసంపదను, మనఃప్రసన్నతను గలిగించును. ప్రాతస్స్నానము అధికమగు చొంగ చెమట మొదలగువాటిచే నిద్రాధీనుడగు పురుషుడు తడపబడినను వానిని బరిశుద్ధునిజేయు నటులపైని మంత్రస్తోత్రజపాదులకర్హుడగును. గావున నరుణోదయకాలమున జేయు స్నానము సకలపాపనివర్తకమగు ప్రాజాపత్యసమమని పెద్దలు జెప్పిరి.

ప్రాతస్స్నానము పాపము నలక్ష్మిని గ్లానతను అశుచిత్వమును దుస్స్వప్నమును నశింపజేయును. తుష్టి పుష్టి మొదలగువాటినిచ్చును. దుష్టములగు నెవ్వియును ప్రాతస్స్నానముజేయువారిని నెచ్చటను స్పృశింపవు. దృష్టాదృష్టఫలదంబుగావున ప్రాతస్స్నానమావశ్యకమని కాశీఖండము. ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికస్నానముల గృహస్థుడును, తపస్వి త్రిసంధ్యలను జేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్య.

అభ్యంగస్నానము శరీరమార్దవమును జేయును. కఫవాతములను బోగొట్టును- ధాతువృద్ధిని జేయును. నలుగుబెట్టుటచే శరీరకాంతి బలమును గలుగును. శ్రమను, చమటను, వాయువును శమింపజేయును. భగ్నమగు సంధులను బాగుజేయును. నరుకుచే కాల్పుచే క్షతుడగువాడును, శరీరము చితికినవాడును వీరిపీడను బోగొట్టును. జలముచే తడచిన వృక్షమునందంకురములు బొడముసట్లు శరీరమందు ధాతువులు చమురు రాయుటచే వృద్ధినొందును. నాడులు, రోమకూపములు, పెద్దనాడులు వీటి వెంబడిని శరీరమున రాయు చమురు లోపలికి ప్రవేశించి స్నానముగుచుండ బలమును బుట్టించు నందుశరీరప్రకృతియు పరిణామము ఋతుభేదము దేశము వీటివలన బొడము దోషము వికారములును దెలసినబుద్ధిమంతుడు నభ్యంగాదికమందు తైలమైనను ఘృతమైన నుపయోగముజూచి శరీరమున రాయించవలయును. కేవలమామదోషమునందు తరుణజ్వరమందు నజీర్ణమందును విరేచనములగువాడు వమనములగువాడును నిరూఢుడును ముందురోగముయొక్క కష్టతయు నసాధ్యముగలిగిన స్నేహలేపము తగదు. మిగిలినయగ్నిమాంద్యాదిరోగములు దీనిచేతను శమించును.

శరీరమందునలుగు బెట్టిన కఫము, వాతము, మేదస్సును క్షీణించును. అవయవములు దృఢమగును. చర్మము నున్నబడును. నాడీముఖములు స్పష్టమగును. చర్మమందలి పిల్లనరములు, జఠరాగ్నియు తేజమునొందును. స్నేహమర్దనము చేతను నలుగుచేతను బూర్వోక్తగుణములగును. స్త్రీలశరీరమునకు నలుగధికకాంతిప్రదము, సౌభాగ్యము, సంతోషము, నున్నదనము, లఘుత్వము మొ

దలగు గుణములును శరీరమునకు గలిగించును. మర్దనమైతే కండూతియు పాక కోశమందలి వాయువును హరించును. తొడలకు దృఢత్వమును స్థైర్యమును లాఘవమును గలిగించును. స్తంభించిన పాకకోశమందలి వాయువును శమింపజేయును. మలరోగములమాన్పును. చర్మగతమగు నగ్నినలరించును. నాడీముఖములరక్తము లెస్సనడచును. దద్రుకండ్వాదిరోగములుగలవానికి నిష్టకతో తుష్టిగ మర్దనాజేసిన యవిశమించును. నిద్రాదాహ శ్రమ స్వేదకండూత్యములను హరించును. సకలేంద్రియములును బరిశుద్ధములగు గావున మలాపహరమైహృద్యమగును. తంద్రాతాపములు శమించును. పుంస్త్వమును వృద్ధినొందించును. రక్తమును స్వచ్ఛముగ జేయును. ఇదిమర్దనోద్వర్తనములనగుఫలము.

వేడినీళ్లతో శిరస్స్నానము నేత్రములకు హితకరము. చల్లనినీళ్లతో శిరస్స్నానము నేత్రములకు హితమగును. కఫవాయువులు ప్రకోపించునపుడు రోగబలమును దెలసివైద్యుడుష్ణోదకముచే శిరస్స్నానమును జేయింపవలయును. మిక్కిలీ చల్లనగుజలము శ్లేష్మవాయువులను బ్రకోపింపజేయును. మిక్కిలీ వేడినీరు వేసవిని పైత్యరక్తమును వృద్ధినొందించును. ఆయుష్ణోదకస్నానము జ్వరము, నతిసారము, కర్ణరోగము, వాతరోగము, కడుపుపొంగు, అజీర్తియు గలిగినను, భోజనముజేసినబిమ్మటను జేయతగదని సుశ్రుతులు.

స్నానముసేయని శరీరముయొక్క సకలావయములవేడి స్నానముచే సమతనొందును గావున స్నానముసేయవలయునని వాహటుడు.

స్నానము సర్వావయవములను శుద్ధినొందించి మలినమును బోగొట్టి దేహకాంతిని జేసును. కండూతిని, స్వేదమును, శ్రమను, పైత్యదాహమేహములనుశమింపజేసును. జఠరాగ్నిదీపనమును, ధాతువృద్ధిని, స్తంభనమును, పవిత్రమును, సకలరోగశాంతిని, హితవును, చిత్తశుద్ధిని జేయునని చరకము. నదనదీదేవఘాతతటాకసరోగర్తనిర్ఝరములలో నిత్యము స్నానమాచరించవలయునని కూర్మపురాణము.

నదీస్నానముత్తమము. తటాకమున మధ్యమము. కూపోదకము కుంభములతో దెచ్చినదియును సామాన్యము. ప్రాతస్సమయమున ప్రతిదినమును నదుల దేవఘాతములను స్నానమొనర్చవలయును. అటుల సంభవించకుండిన తటాకమున లేక నూతినీరులను స్నానముజేయదగును. నదికి వెళ్లుటకశక్తుడైన గృహమందు స్వయమైన పుత్రులు లేకశిష్యులచేతను దోడినీళ్లను స్నానముసేయవలెనని విష్ణు.

ఆర్ద్రహస్తముచేతనైన నేకహస్తముచేతనైన నుద్ధృతమగు జలమున స్నానమొనర్చగూడదు. ద్విజులచేతను దేబడినయుదకమున స్నానము సేయదగునని పరాశరులవారు.

మనోహరము నిర్మలము నధికమునగు నదీజలముగలిగియుండగ కృత్రిమజలముల స్నానముసేయరాదని యోగియాజ్ఞవల్క్యులు.

పరులచేత్రవ్వబడిన జలాశయముననైదుమృత్పిండములనుదీసి వెలుపలవేసి స్నానమునుజేయవలె నట్లునైన ద్రవ్వించబడినవాడొనర్చు పాపమునొందదు లేకుండిన బొందునని మనువచనము.

అయిదుపిండములనుదీయుట కూపసేతువ్యతిరిక్త జలాశయమునందు కూపమున మూడుఘటముల జలమునుదీసి భూమిపైబోసి యాపైని స్నానమును జేయుమని బోధాయనులవారిచే జూపించబడెను. ఆయర్థమందు ప్రతిష్ఠను జేయని జలాశయమునమాత్రము పంచపిండోద్ధృతిగాని ప్రతిష్ఠితమందు సర్వజనోపయోగముకొరకు విడువబడినది గాన పరకీయమనబడదని ప్రాచీనులుగొందరనిరి. అదియుక్తముగాదని హరిహరమిశ్రాదులు. ఎందుచేతననిన ప్రతిష్ఠనుజేయని జలము స్నానయోగ్యముగానిదౌటవలననుపయోగమెకాదు. పరద్రవ్యానుభవము కలుగుచునుండగా దొంగలించుటయ్యేను. పరులచేతను జేయబడుటే పరకీయమని దెలియబడుటయని మన్వాదిస్మృతులందుండెను. గాన ప్రతిష్ఠితజలాశయమందున బంచపిండోద్ధృతి యావశ్యకము. పంచపిండోద్ధృతిని జేయకనితరులజలమున స్నానమొనర్చినసందలి సగముఫలము జలాశయమును గల్పించువానికి గలుగునని స్కాందమందలి ధర్మఖండము.

హస్తచతుష్టయము ధనస్సు అట్టిధనస్సులెనిమిదివేలమట్టుకుగమన మొనర్చనది నదియనబడదు. అది గర్తమనబడునని ఛాందోగపరిశిష్టము.

శ్రావణాషాఢమాసములందున సముద్రగాని నదులన్నియును రజోదోషముగలిగియుండును. ఉపాకర్మోత్సర్జనములయందు ప్రేతస్నానము చంద్రసూర్యగ్రహణములయందునుదప్ప స్నానమును జేయగూడదు. నదులందు ప్రథమమునవచ్చిన వరదనీటిని కలకనొందిననీరులలో గంగమొదలగు ప్రవాహదులచే విచ్ఛిన్నములగు వాటిలో స్నానము జేయరాదని యోగియాజ్ఞవల్క్య. పంకిలములగు నిఖాతములయందొకప్పుడును స్నానముజేయరాదని కూర్మపురాణము. సింహకర్కటమాసమధ్యమమున సర్వనదులును రజోదోషము గలవగును. గంగా యమునా ప్లక్షగా సరస్వతీ గోదావరీ కృష్ణవేణియు మ

హేనదులు వీటియందునదప్ప నితరనదులను స్నానము చెయ్యరాదని స్కాంద మందలి ధర్మఖండము.

వార్షికదినములలోని మొదటివరదలో స్నానమొనర్చిన శరీరాపాయమగునని ఋషులచే నిషేధించబడెను. ప్రావృట్కాలమందలి నదీజలము పీనసకఫశ్వాసకాసలనుబుట్టించుననియును, క్రిమియు, కీటములును, పత్రములు, పంకమును, శంఖాదిగుల్లలు, తృణము, పట్టులుండినదియు, విషపూరణ్యములనుంచివచ్చునదియునగు జలమును మతిగలిగినవాడు పానమును జేయరాదొకవేళజేసిన శీఘ్రముగ రోగియగునని వైద్యశాస్త్రము. పాననిషేధముచేతనె స్నానము నిషేధించబడెను. గంగాదిసముద్రగామినులగు నదులు సర్వదా పవిత్రములని జూపించుటకును చంద్రసూర్యోపరాగాద్యావశ్యక కాలములయందు నదీస్నానమునందాదరముచేతను రజోదోషములేదని మునులనిరని తెలియదగును. * * * * * *

అస్పృశ్యస్పర్శనమున, వాంతియు, నశ్రుపాతము, క్షౌరమందు నైమిత్తికస్నానము దేవపితృతర్పణములేకుండ జేయదగునని యాపస్తంబులు. నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదమున మూడువిధములై స్నానముచెప్పబడెను. వీటికవయవముగ తర్పణమన్యోనను బ్రహ్మపురాణమువలన సామాన్యముగ ప్రసక్తమగు తర్పణమునకు నివృత్తియని తెలియుడు. అజీర్ణమువలన పర్యుషితాహారవమనమునందును క్షౌరమొనర్చికొనియును మైధునమున దుస్స్వప్నమున దుర్జనస్పర్శమగునపుడు స్నానమును జేయుమని యముడు. తత్కాలాహారవాంతియందాచమనమాత్రమె జేయదగును. చండాలుని, మూషకము, శవవాహకుని, శవమునుస్పృశించియును, అజీర్ణవాంతమున, క్షౌరమొనర్చికొని, అయోనిమైధునమున, ఋతుకాలమైధునమున నవగాహనస్నానమొనర్చి దేవీరాపయనుమంత్రమునుబఠించిన బరిశుద్ధుడగునని హారీతుడు. గౌతములు పతితుని, చండాలుని, శవమును, దానిస్పృశించువానిని, సూతికాస్త్రీని, రజస్వలాస్త్రీని ముట్టినవాడు కట్టినబట్టతో స్నానముజేసిన బవిత్రుడగుననెను. శవాదిస్పర్శనమొనర్చిన వానినిముట్టిన వానిముట్టిన మూడవవాడు హస్తపాదములను గడగి యాచమించినబవిత్రుడగునని దేవలుడు. చండాలాదులతోనొకశాఖ నధివసించిన బ్రాహ్మణుడు స్నానమొనర్చి శుద్ధినొందునని యాపస్తంబులు.

కుక్కుటము, వానరము, మార్జారము, గాడిద, లొటిపిట, శునకము, సూకరము వీటియొక్క విష్ఠనంటిన గట్టినబట్టతో స్నానమొనర్చుమని

ర్యాసులు. శ్వ కాక కంక గృధ్రాదులవిష్ఠను మూత్రోత్సర్గమొనర్చి శౌచము నుజేయనివానిని స్పృశించిన సచేలస్నానమును జేయుమని లఘుహారీతులు. శ్వానమును, శ్వపాకుని, ప్రేతధూమము, గ్రామయాజకుని, దేవద్రవ్యముచే జీవించువాని, యూపమును, చితిని, చితికాష్ఠమును, మద్యము, నదియుంచుపాత్రను, పచ్చిదగుమనష్యాస్థిని, శవమును, దానిస్పృశించువానిని, రజస్వలను, మహాపాతకిని స్పృశించిన సచేలుడై యవగాహనస్నానమొనర్చి యగ్నిని స్పృశించి గాయత్ర్యష్టశతజపమును జేసి ఘృతప్రాశనమాచరించి దిరుగ స్నానమును జేసి ముమ్మారాచమించి బవిత్రుడగునని చ్యవనుడు. కామకృత్యమందగ్ని స్పర్శనగాయత్రీజపాదికము గూడ గావలయు నకామకృతమున స్నానమాత్ర మె జేయుమనియును పైస్మృతివచనములకు తాత్పర్యము. అయోని పశు దివామైథునముల నుదకము లేనిచో విణ్మూత్రోత్సర్జన మొనర్చిన స్నాన మొనర్చుమని సుమంతుడు. * * * * *

రోగియైనవాడు నైమిత్తికస్నానమొనర్చవలసినపుడు మరివకరు ప దిస్నానములుజేసి యతనిబదిమారులు స్పృశించుచువచ్చిన యారోగి శుద్ధుడగునని యముడు. ... ...

సూర్యుడస్తమించినబిమ్మట, చండాలుని, పాతకిని, సూతికాస్త్రీని స్పృశించిన యగ్నిని సువర్ణమును వియత్పథమును బ్రాహ్మణానుమతిచే జూచుట స్నానముజేసుటచేతను శుద్ధుడగును. రాతిరి జలాశయమున స్నానము జేయరాదు. పగలుతెచ్చియుంచిన నీళ్లనాచమనమును జేయదగును. స్నానమగ్నిదీపనమను సుశ్రుతోక్తివలన నజీర్ణావస్థయందగు పర్యుషితవాంతియందు స్నానము దృష్టఫలమును బుట్టించేవాటచేత ననుమతమేను. క్షౌరకర్మను నఖకృంతమున రక్తస్రావమయ్యెనుగాననందుకొరకు స్నానము. మైథునానంతరమున స్నానము, విసరించుకొనుట, నిద్రించుట హితమగునని దృష్టఫలము సుశ్రుతమున జూపించబడెను. మరియును బశుయోనిని, రజస్వలగానియోనిని, దుష్టయోనిని మైథునమొనర్చిన పాండు, శ్వాస, అరోచక, వమన, హిక్కా, నాడీరోగ, కాస, హృద్రోగములకు ఉపదంశమనె సంజ్ఞ యదిబుట్టును, ఇంతియెకాదు. వాయుప్రకోపము వీర్యక్షయమునగును. దివామైథునమున తృష్ణ పిపాసలు మనక్షోభయు బుట్టును. బలము శుక్రము నశించును. వాతవృద్ధి యగునని సుశ్రుతులు. స్నానముచేతను దుస్స్వప్ననాశనమగునను కాశీఖండోక్తమును బూర్వమగపరచియుంటిమి. పతితసంసర్గవలన పంచమహాపాతకుడగును గాన నడలేకుండుటకస్పృశ్యోక్తియని యాచమనప్రకరణమున బ్రకటించితిమి.

కుక్కుట మార్జారోష్ట్రశునక కాకకంకగృధ్రము లభక్ష్యమాంసాదులనుభక్షించునస్పృశ్యతుచ్ఛజంతువులు గానవాటివిష్ఠయుశిష్టులచేముట్టరానిదగుటవలనస్నానమునకు హేతువు. ప్రేతధూమమనారోగ్యమును జేయును. దేవద్రవ్యోపజీవి దేవద్రవ్యములనువంచనగాదనజీవితమువరకనుభవించును. దేవునికర్పించినదీపములార్పి ఘృతతైలములగ్రహింతురర్చనజేయుటయందాదరులుగారు గానవీరలతి పాపులనియు- గ్రామయాజి యాజీవితమత్యాశను దుర్ధాన దురన్న దుష్ప్రతిగ్రహములను శౌండికరజకాదులవలన జేసి యాజనాధ్యయనదానములను స్వప్నమందైన నాచరించరు గాన వీరలస్పృశ్యులు మహాపాపులని జూపించుచు దుర్వృత్తమువలన నివారించుటకు మునులు బల్కిరి. యూపమునుముట్టరాదనుట వేదచోదిత కర్మలయందైన జంతుహింసాసాధనములకును హేయమగుటను బోధించుటకు. మద్యమతిహృద్యము దోషహేతువు కాదని యెవరు సేవింతురో వారికి మతిస్మృతిబుద్ధులకు భ్రాంతికలవారలై హితాహితాచరణమొనర్పక నిందితకర్మలను జేయుచు పతితులగుదురు గావున మద్యము దానినుంచినబాత్రయును స్పృశించుట యశుచిహేతువని చ్యవనులు చెప్పి మద్యపానమువలనబుట్టిన యనర్థమునువారించు నిచ్ఛకలవారలైరని దెలియదగును. మలస్పర్శనమనగా నన్యునిమలమును స్పృశించిన స్నానమని గ్రహించదగును. ఇతరమనుజుని యస్థి, క్రొవ్వు, మూత్రము, ఆర్తవము, మలము, రేతస్సు, నెదడు, రక్తమును స్పృశించిన యదిగడగికొని స్నానమొనర్చి యాచమించి శుచినొందుననియు నవి తనవి స్పృశించిన గడగికొనుటచే బవిత్రుడగుననియును దేవలవచనము.

ఉదకములేనిస్థలమున మూత్రపురీషోత్సర్జనమొనర్చినవాడు సచేలస్నానమును జేయుమనుటకు క్షాళనములేకుండ వస్త్రాచ్ఛాదనమువలన వాటి సంపర్కము గలుగునని యది దృష్టఫలము. రజక, చర్మకార, వ్యాధ, జాలోపజీవులు, రంగులువేయువాడు, నటువు, వేషములువేయువాడు, ముఖభగుడు, సర్వవర్ణములవాళ్లతో వ్యభిచరించుస్త్రీ, తెలుకులవాడు, శౌండికుడు, వధించవిధించినవాళిజంపువాడు, ఊరపంది, కోడి వీరలు శిరస్సుగాక మరియే అవయవమును స్పృశింతురో ఆయవయవమును గడిగి యాచమనమొనర్చిన శుద్ధుడగునని శాతాతపులు. శిరమును స్పృశించిన స్నానమొనర్చవలయును.

అమేధ్యోదకము సముద్రోదకము స్నానయోగ్యముకాదని శంఖలిఖితులు. చంద్రసూర్యోపరాగములను సోమాదిత్యవారయుక్తములగు పున్నమ యమవసలను కృష్ణాంగారకచతుర్దశి మొదలగు పర్వములను సముద్రస్నా

నమదృష్టఫలావాప్తికొరకు జేయవలయు నీదినములుతప్ప నితరదినములను స్నానము జేయ రాదు. అమవసను సోమసూర్యోపరాగములను కృష్ణాంగారక చతుర్దశిమొదలగుపర్వములను సముద్రస్నానమొనర్చెడివాని జన్మదుష్కృతము నశించుననియును శనికుజవారములనుదయవేళ నితరదినముల స్నానమును సంతతినిగోరువాడు జేయరాదని బోధాయనులు. సముద్రోదకము త్రిదోషముల ను బలపౌరుషములను గలిగించునని చరకులు.

ఆదిత్యపురాణోక్తమగు నశ్వత్థజలస్నానమును జెప్పుచున్నారము.

గురువారమున దర్శను రావిచెట్టుఛాయను స్నానము జేసిన ప్రయాగస్నానతుల్యమై సకలపాతకముల నశింపజేసును. పారిజాతమను గ్రంథమం దశ్వత్థచ్ఛాయ గజచ్ఛాయయని జెప్పబడును గానఅమాగురువారసంయోగము నూరుపర్వములకంటె నధికము.

బృహస్పతిప్రార్థన మంత్రార్థమును జెప్పుచున్నారము. జీవః బృహస్పతిః సూరిః ఆచార్యః గురుః అంగిరాః వాచస్పతిః దేవమంత్రిః నాకెల్లప్పుడును శుభమును జేసుగాత. ఈనామమును లెనిమిదిచేతను స్నానానంతరమున బ్రార్థించవలయును.

అభ్యంగమునందును మంగళస్నానమొనర్చునపుడును సర్వదా గృహమున శీతోదకస్నానము జేయరాదు. గోపీచందనధారణము కూడదనియు నుదకములు స్వయము పవిత్రములగ్నిసంపర్కముగలిగిన యతిపవిత్రములగుకారణమువలన సత్పురుషులుష్ణోదకమును శస్త్రముగ స్నానమునకు ప్రశంసింతురు. సంక్రాంతిని గ్రహణమున దర్శను బర్వముల గృహమందైనను శీతోదకస్నానమె జేయవలయును. అభ్యంగమాంగళ్యవ్యతిరిక్తోష్ణోదకవ్యతిరిక్త స్నానబోధకములగు పైవచనములశక్తవిషయములని దెలియదగును. సూర్యకిరణములచేతను దిరుగనగ్నిచేతను బవిత్రితములగునుదకములు రోగిస్నానమొనర్చుటకు ప్రశస్తములు- శీతలోదకములుగావని యముడు.

ఆతురుడుష్ణోదకస్నానమునుజేయువిధిని జెప్పెము. పాత్రయందు నశీతోదకముంచి దానిలోనుష్ణోదకమునుబోసి శంనోదేవీ, అఘాయుతంతు, ద్రుపదాదివ, ఋతంచ, ఆపోహిష్ఠా అనునైదురుక్కులచే నభిమంత్రించి ఇమంమేగంగేయనుమంత్రములచే తీర్థస్మరణజేసి స్నానమొనర్చదగును. గృహమున సంకల్పమాచమనాఘమర్షణతర్పణములు లేవు. స్నానానంతరమందాచ

మనమార్జనములొనర్చవలె. సంకల్పసూత్రపతనము మార్జనము నఘమర్షణము దేవర్షి పితృతర్పణము నీవైదును గృహస్నానమునలేవని ధర్మఖండము.

నద్యాదికమున స్నానముజేసి జపతపస్తర్పణాధికారి యగుననియు లేకుండినగాడనియు నిత్యమును నదీతటాకనిర్ఝరాదికమున స్నానముజేయుమ ని దృష్టాదృష్టఫలమును సంపాదనజేసుటకొరకు మునులుపదేశమును జేసిరని జెప్పుచున్నారము. అభ్యంగమాంగళ్యాదులందున తైలఘృతాదిక ముష్ణోదక ముచేత నతిసులభముగ బోవునని యుష్ణోదకస్నానోపదేశమును జేసిరి.

సంక్షేపస్నానవిధి.

నదిమొదలగు జలాశయమునుగూర్చివెళ్లి శిఖనుముడివేసి జానువుల లోతుకమించిన జలమందు నిలువబడి యంతరుతక్కువజలమునగూర్చుని యాచమించి శరీరముచేతను వాక్యములవలన సంకల్పముతో జేయబడినదోషము నివర్తనపూర్వకముగ సకలకర్మలయందున శుద్ధిసిద్ధించుకొరకు ప్రాతస్స్నానమును జేసెదనని సంకల్పమునుజేసి యుదకమునకు నమస్కరించి నదియందు ప్రవాహాభిముఖుడై సరస్తటాకాదుల సూర్యాభిముఖుడైముమ్మారుములిగి యవయవములదోమి దిరుగస్నానమొనర్చి రెండాచమనములను జేసి యాపోహిష్ఠామయనుమంత్రమునమార్జనమొనర్చి ఇమంమేగంగేయను మంత్రముచ్చరించుచు జలను ముమ్మారుగలిపి త్రిరావృత్తాఘమర్షణము యాజూషులు, ఋతంచ యనసూక్తమాశ్వలాయనులు, ద్రుపదయను రుక్కుచేతను కాత్యాయనులు మార్జనముచేసి జలపర్యంతము శిరస్సును వంచి యవగాహనమొనర్చి యాచమించి జలతర్పణమాచరించవలెను.

ఉపవీతియై బ్రహ్మాదులగు నేసకలదేవతులుగలరో వారలందరికిని తర్పణమునుజేయుచున్నానని భూలోకదేవతలను, భువర్లోకదేవతలను, స్వర్లోకదేవతలను, భూర్భువస్స్వర్లోకదేవతలను ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకును, పుత్రులకును, పౌత్రులకును తర్పణమొనర్చెదనని, నివీతియై కృష్ణద్వైపాయనులు మొదలగు నేసమస్తఋషులుగలరో వారినందరికిని తర్పణమును జేయుచున్నానని భూలోకఋషులను, భువర్లోకఋషులను, స్వర్లోకఋషులను, భూర్భువస్స్వర్లోకఋషులను తర్పణమొనర్చుచున్నానని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌత్రులకును, ప్రాచీనావీతియై సోముడు, పితృమంతుడు, యముడు, నంగిరసుడు, అగ్నిష్వాత్తుడు, కవ్యవాహనుడు మొదలగు నేపితృదేవతలుగలరో ఆపితృదేవతలను తర్ప

ణమొనర్చుచున్నానని భూలోకపితృదేవతలను, భువర్లోకపితృదేవతలను, స్వర్లోకపితృదేవతలను, భూర్భువస్స్వర్లోకపితృదేవతలను తర్పణమొనర్చుచున్నానని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌత్రులకు తర్పణమొనర్పవలెను.

విధిస్నానమున శరీరమందు మృద్గోమయలేపనము తిలతర్పణాదికమధికమని జెప్పుచున్నారము. శుద్ధమగు మృత్తు దర్భలును తిలలు గోమయమును దెచ్చి శుభ్రస్థలమునందుంచి యాచమించి స్నానమాచరించవలెను. నడుముసుగట్టి శిఖముడివేసి జలమధ్యమునొంది ఊరుంవైహీయను మంత్రముచే నుదకమును హస్తముచేచుట్టుగదీసి యటుపైని ఏతేశతమను మంత్రజపము నుదకప్రార్థనకొరకు జపమొనర్చి సుమిత్రియానో యనుమంత్రముతో నుందుగా జలాంజలియొనర్చిదుర్మిత్రియాయనుమంత్రమునుజపించుచు శత్రువునుగూర్చియాజలము నూర్ధ్వముఖముగా విడువవలయును. ఇదంవిష్ణురనుమంత్రమును జపించి మృత్తికచేత నవయవలేపనమొనర్పవలెను. ఒకపర్యాయము మృత్తికచే శిరమును, రెండుపర్యాయములు నాభికిపైని, నాభికిదిగువున మూడుమారులు, పాదములనారుమారులును మృచ్ఛౌచమాచరించదగును. ప్రవాహాభిముఖుడగుచు నాపోఅస్మాననుమంత్రమును జపించుచు ఉదిదాభ్యశ్శుచియనుమంత్రమున్మజ్జనమున సమ్మతము మానస్తోకమనుమంత్రమునుబఠించుచు గోమయముచే గాత్రలేపనమొనర్పవలెను. ఇమంమేవరుణయనుమంత్రములచేతను స్నానమొనర్చియభిషేకమును జేసికొనవలెను.

తత్వాయామితధోత్పన్నః సత్వాన్నశ్చాప్యుదుత్తమం। ధామ్నోధామ్నా। అపామోషధీః। యదావౌరఘ్న్యాముంచంతు। మేతించావబృదా అనునీమంత్రములు ఆత్మాభిషేచనమందు వినియోగములై చెప్పబడెను. అటుపైని వేత్తయగు బ్రాహ్మణుడు మహావ్యాహృతులతోగూడ ప్రణవముచేతను దననుబవిత్రునిజేసికొనదగు నటుమీద నేర్పరియగునతడు గాయత్రిచేతను ఆపోహిష్ఠామయనుమూడుమంత్రములచేత నభిషేచనమొనర్చికొనవలె. ప్రతిబుక్కు నతిపవిత్రము. ఇదమాపోహవిమ్మతీ। దేవీరాప। ఆపోదేవా। ద్రుపదాదివ। శంనోదేవీ। ఆపోదేవీ। అపాంపిరసం। పునంతుమే। ఈమంత్రములు పావమాన్యములని జెప్పబడు నాపైని యఘమర్షణము ద్రుపదాయనునది యాబిమ్మట విధినతిక్రమించకుండ ప్రాణాయామము లేనియడల నంతర్జలమందు జపముజేయవలెను. లేక ప్రణవము ముమ్మారు జపించవలెను. లేక విష్ణువును స్మరించవలెనని కాశీఖండము.

అధీతవేదులగువారొనర్చు స్నానవిధిని జెప్పి వేదమంత్రములందధికార ములేనివారికనురూపమగు పద్మపురాణోక్త స్నానవిధినిగూడ జెప్పుచున్నారము.

భావశుద్ధియు నైర్మల్యము స్నానమును జేయనివానికి బుట్టవు. గాన స్నానము మొందుగా జెప్పబడెను. తోడితెచ్చినయుదకమందైన లేక జలాశయమందవగాహనస్నానమైనను జేయదగును. మంత్రవేత్త అష్టాక్షరీమూల మంత్రముచే తీర్థమును గల్పించుకొనవలెను. నియమముగలవాడగు శుద్ధుడు దర్భపవిత్రధారియై యాచమించి నాలుగుహస్తములు చతురముగల ప్రదేశమును గల్పించి చెప్పబోయ్యెడి మంత్రములచే నేర్పరి గంగనావాహనము జేయదగును. విష్ణుపాదమునందుంబుట్టితివి విష్ణుసంబంధురాలవు విష్ణువుచే గౌరవము జేయబడినదానవు. జన్మమొదలు మరణపర్యంతమును నే జేసిన పాపములవలన రక్షించుము. జహ్నుపుత్రీ వాయుదేవునిచే జెప్పబడిన దివిభూమ్యంతరిక్షముల యందుండిన మూడుకోట్లయేబదిలక్షలతీర్థములు నీయందుగలవు. దేవతలయందు నందిని, నలినయని, బృందా, పృథ్వీ, శుభగా, విశ్వకాయా, శివా, సీతా, విద్యాధరీ, సుప్రసన్నా, లోకప్రసాధనీ, క్షేమ్యా, జాహ్నవీ, శాంతా, శాంతిప్రదాయినీయనియు నీపుణ్యనామములను స్నానకాలమున స్మరించినవానికిమూడురూపములై స్వర్గమర్త్యపాతాళములను బ్రవహించిన గంగ సాన్నిధ్యమును జేసును. హస్తసంపుటమందారునొకమారభిమంత్రించిన జలమును మూడైన నాల్గైన నైదైన యారునొకటియైన బర్యాయములు శిరమున సేచనమొనర్చదగును. విధానముచొప్పన మృత్తికనభిమంత్రించి యారీతిని స్నానమును జేయవలయునని మృత్తికాభిమంత్రణమును జెప్పుచున్నారము. ఓమృత్తికా శుద్ధిహేతువగు గుర్రపుపాదములచే నాక్రమించబడియును, రథసంచరణముచేతను త్రివిక్రమావతారమున విష్ణుపాదముచే స్పృశించబడియును, శుద్ధురాలవై సర్వధనములను ధరించుచున్న నీవీస్నానకర్మయందు నాశిరముచే ధరించబడినదానవై నాచే జేయబడిన పాపములను హరించుము. ఓమృత్తికా నీవు కృష్ణవర్ణము నూరుబాహువులునుగల వరాహావతారమునొందిన విష్ణువుచేతను బూర్వముద్ధరించబడతివి. నాశరీరమునధివసించి సకలపాపములను బోగొట్టుమా యోగ్యమగు వ్రతురాలా సర్వలోకోత్పత్తికిజనకురాలా మీకొఱకు నమస్కారమౌగాక.

మూలమంత్రమున కేకవచనముగా నిర్దేశించుటచేతను ఆమంత్రము లేకుండ నుద్దేశమానకు సార్థకములేకపోవుటనుంచియు వారునొకమారభిమం

త్రించినయుష్టాతురిచేతనుగూడ స్నానముజేయవలెగాని తదితరమంత్రములు మాత్రమె గ్రహించవలెనని భ్రమనొందరాదు. మొదటిమంత్రముచేతను మృత్తునభిమంత్రించి యదిశరీరమున లేపనమొనర్చి యవగాహనస్నానమొనర్చవలెను. పురాణశ్రవణాధికారమన్నివర్ణములవారికిని గలుగుటచేతను కొందరికి మాత్రమెకలదనుప్రమాణములేకుండుటనుంచియు నన్నిశాఖలవారికన్నివర్ణములకు నీస్నానవిధిసాధారణమైనది. వేదాధ్యయనములేనివారికి మంత్రాధికారములేనందున నీస్నానవిధిప్రశస్తము. గోమయలేపనముస్నాదరోగులకు ప్రశస్తమనియు నలక్ష్మీపరిహారమనియు శుద్ధికరము పుణ్యమనియు చరకమునదృష్టఫలముగూడ నగపరచెను. నదుముగట్టి స్నానముజేసుటచే గట్టినవస్త్రము జారకుండును, ... *

గంగాదిపుణ్యనద్యుదకములు పాపము రోగములు మొదలగువాటిని బోగొట్టునని శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములవలన లోకవ్యవహారముచేతను గనపడుచున్నది. ఇంతియెకాదు- పుణ్యగిరిమొదలగు ధారలు అస్థులతోనున్న మృణ్మయపాత్రలనుదమజలములచేత నారునెలలకు శిలలనుజేయుచున్నవి. ఇది ప్రత్యక్షమువలన జెప్పుచున్నారము. ఆయాప్రదేశములజలములయందనేకగుణములు గలిగియున్నవి.

నద్యాదిజలగుణములు.

నద్యాదులగుణములను ప్రత్యేకము మహర్షులుచెప్పిరి. అట్టివైద్యశాస్త్రరచనను జూపెంచుదుమనుమోదింతురుగాత.

గంగోదకము శీతము స్వచ్ఛమతిరుచిప్రదము పథ్యమగ్నిదీపనము పాపమును తృష్ణామోహములను బోగొట్టు నాహారపాచనమొనర్చును. ప్రజ్ఞనుగలిగించును. త్రిదోషములనుగొట్టును. లఘువయియుండును. మనోహరము.

యమునానద్యుదకము పైత్యదాహశ్రమనివారకము, పాచనరోచనములను, వహ్నిదీపనమును, బలమును జేయును. వాతమును బుట్టించును.

నర్మదోదకము పిత్తకఫములను బుట్టించును. చులకనై, శీతలమై, రుచిగలదై, మధురమై, పథ్యమై యుండును.

సరస్వతీనదీజలము స్వాదు పవిత్రము రుచియును దీపనమును దేహకాంతియును జేయును. లఘువై సర్వరోగములను శమింపజేయును.

చంద్రభాగయనునద్యుదకము కొలరిగుణసామ్యమునచ్చును. శీతలము

దాహపిత్తములణచును వాతమును జేసును. మధుమత్స్యోదకమగ్ని దీపనము. ఈ నదియును చంద్రభాగయు కాశ్మీరదేశీయములు.

శతద్రు, విపాశ, సింధు- ఈమూడునదులయుదకములును శీతలము, లఘువు, స్వాదు, నిర్మలము, దీపనము, పాచనము. సర్వరోగములనుబోగొట్టును. బుద్ధిని మేధను బలము నాయువు నిచ్చును.

శోణభద్రయనునద్యుదకమత్యంతరుచినిజేయును. సంతాపమును, శోషను శోషింపజేయును. వహ్నిదీపనము, పథ్యము. క్షీణించినశరీరమునకు పుష్టినిజేసి బలమునిచ్చును. ... ...

తాపీవేత్రవతులనునదులయుదకములు కాంతిని తుష్టినిపుష్టిని యగ్నిదీపనముపాచనమును జేసును.మధురమైయుండును.మనుజులపానమునకుప్రశస్తము.

పయోష్ణియనునదీజలము రుచియు, పవిత్రము, లఘువు. పాపములను, సర్వరోగములను బోగొట్టును. బలకాంతులనిచ్చును.

వితస్తయనునద్యుదకము త్రిదోషములను తాపజాడ్యమును గొట్టును. ప్రజ్ఞను పుష్టిని బుట్టించును. లఘువు పథ్యమునై యుండును. ఈవితస్తయనునది కాశ్మీరదేశమందుండెను. ... ...

సరయూనదీజలము స్వాదై బలమును పుష్టియునిచ్చును.

గోదావర్యుదకము పైత్యరక్తపీడలను పాపమును తృషను కుష్ఠు దురదలు మొదలగురోగములను బోగొట్టును. వహ్నిదీపనమును పాచనమునుగలిగించును. ... ...

కృష్ణానద్యుదకము పైత్యరక్తప్రకోపమును జాడ్యమును జేసును. పవిత్రము స్వాదునయ్యుండును.

కృష్ణవేణీజలము దీపనము పాచనము రుచ్యము స్వస్థమునయ్యుండును.

తుంగభద్రోదకము తరుచుగ స్నానమొనర్చెడివారలకు శైత్యముజేసును.కటుపిత్తరక్తమునుగలిగించును. స్నిగ్ధమైనిర్మలమైగురువై స్వాదయ్యుండును.

కావేరీజలము శ్రమను దద్రుకుష్ఠాదిరోగములను బోగొట్టును. మేధను బుద్ధిని రుచిని దీపనమును జేయును. స్వాదును లఘువునై యుండును.

పూర్వదేశమునబుట్టిన నదులన్నియును వాతకఫములను జేసును. పశ్చిమదేశోద్భవములు కఫవాతములను బోగొట్టును. పిత్తమును జేసును. నిర్మలోద

కములు శీఘ్రముగనడచునవియును పశ్చిమసముద్రగాములునగు సకలనదులును పథ్యములు. ఇందుకువిపరీతములు రోగమును జేసును. రాతినిదగిలి యొగసిపడు నుదకములును హిమాచల మలయాచలముల బుట్టినవియునగు నదులు పథ్యము లని చరకులు. ... ...

పశ్చిమాభిముఖములగు సకలనదులును తేలికగు నుదకములగుటచేతను పథ్యములు. పూర్వాభిముఖములు బరువగునుదకములగుటచేత ప్రశస్తములు గావు. దక్షిణాభిముఖములు సాధారణములగుటవలన విశేషదోషమును జేయ వని సుశ్రుతము. ... ...

ప్రస్రవణోదకములు నిర్మలములు లఘువును మధురమునై రోచనమును దీపనమును జేయును. ... ...

పర్వతాగ్రమునందుండు నుదకము శ్లేష్మవాతములను జేసును. దుర్గంధ మును పిచ్ఛలమును జేసును. పైత్యతిక్తములను హరించును. ఇంచుకంతయుం డుజలము శుక్లవృద్ధియు సుఖము దీపనము బలము లఘూష్ణమును జేయును. పైత్యకఫానిలములనుబోగొట్టును. * * * *

తటాకోదకము పైత్యమును కఫవాతములను శమింపజేసును. మధుర ము సమస్తరోగములందును మనోహరము. బలమును శాంతిని రుచిని బుట్టించు ను. మధురమయ్యుండును. ... ...

వాపియందుండునుదకము శ్లేష్మవాతములను పైత్యమును బోగొట్టును. శరీరాగ్నిని దీపింపజేసును. ... ...

కూపోదకము లఘువై దీపనమై బలప్రదమైయుండును.త్రిదోషములనువాటివలనబుట్టుసకలరోగములనుబోగొట్టును-సర్వకాలములందునుపానార్హము.

ఆయాప్రదేశజలముల జలకమాడిన దృష్టఫలమెటులగునటు లదృష్టఫల మును బుట్టును. సర్వజ్ఞులు సత్యవంతులు నియతవ్రతులు మునులు వారుచెప్పి న యదృష్టఫలములందును నమ్మకముంచవలెను. దీనికి హేతువు కాశీఖండము నందియడుగున వ్రాసినటుల జెప్పబడెను.

భూమియందగు తీర్థములకు పుణ్యముగలుగుటకు హేతువును విను. శరీరమందగు కొన్నియవయవములకు పవిత్రతగలుగునని యటులసమ్మతింతురో అటువలెనే ఆయాభూప్రభావమువలన అద్భుతమునుంచి యుదకముయొక్క తేజముచేతను మునీంద్రులపరిగ్రహమునుండి తీర్థములకు పుణ్యత జెప్పబడినదని.

వస్త్రధారణవిధిః

అథాతోవస్త్రధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ స్నానానంతరం వస్యతేఅనేనాంగమితివస్త్రం వసఆచ్ఛాదనే తస్య ధారణప్రకారం బ్రూమః॥ స్నాతఏవసోష్ణీషేధౌతవాససీబిభృయాదితివిష్ణుః। ఉష్ణీషధారణం శిరోజలప్రచ్యవార్థమాచమనాత్ప్రాక్॥ శీతవాతోష్ణసంత్రాణం లజ్జాయా రక్షణంవరం। దేహాలంకరణంవస్త్రమతో ధార్యంసదాజనైః॥ దక్షిణోత్తరయోఃకట్యోఃకక్ష్యాం బధ్నాతివైద్విజః। నాభౌచవామకుక్షౌచ పృష్ఠేచైవయథాక్రమం॥ అష్టహస్తం నవంశ్వేతం సదశం ధౌతమంబరం। శుష్కంచధారయేద్విద్వాంత్సర్వకర్మసు పావనమితివశిష్ఠః॥ నగ్నః కాషాయవాసాస్స్యాన్నగ్నః కౌపీనకేవలః। నగ్నస్సంధితవస్త్రశ్చ నగ్నోనిర్దశవస్త్రక ఇతిహారీతః॥ దగ్ధం శీర్ణంచ మలినం మూషకోపహతంతథా। ఖాదితం గోమహిష్యాద్యైస్తత్త్యాజ్యం సర్వదా ద్విజైరితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అష్టహస్తం ద్వాదశాంగుళవితస్తిద్వితయపరిమిత హస్తాష్టకదైర్ఘ్యం తద్ధారయితుం నాతివిస్తారం నతనురిత్యేవమర్థం। నవం ఛిద్రరహితమవయవాచ్ఛాదకం దర్శనీయంచ భవత్యేవ। శ్వేతవస్త్రధారణేనాతీవదృష్టఫలమనువదంతి చరకాదయోమునయః॥ శ్వేతందుకూలమజ్ఞాసృగోజోబలవివర్ధనం। కఫకృత్పిత్తశమనం శ్రమతృడ్దాహనాశనం॥ సదశమచ్ఛిన్నవస్త్రధారణసమయందర్శయితుం। ఉత వాససోదశాంఛి[illegible]దధాతీతి పిండసమర్పణే దశచ్ఛేదనమన్యేషుసదశస్యైవధారణమనుజ్ఞాతం। ధౌతం మలిననిరాసార్థం। శుష్కమార్ద్రవస్త్రధారణేనరుగ్ణోభవేదితి। కాషాయవసనానియతీనాం నతుగృహిణాం। తస్మాదవిధినాకృతమకృతప్రాయత్వాన్నగ్నత్వం కేవలకౌపీనాచ్ఛాదికోఅనాచ్ఛాదితకట్యాదిర్భవేదితి। కట్యాతే అప్రియాణ్యనేనేతికటిఃకటే వర్ష్మావరణయోః। తస్మాదనావృతజఘనవాన్నగ్నఏవ। సంధితవస్త్రంనామకర్తయిత్వాసూత్రేణసంధితం పాజామేతిపఠంతితురుష్కాదయః। యోంతర్వస్త్రమనాదృత్యతదేవకేవలంధృత్వా దర్శయత్యదర్శనీయ్యావయవమితి నగ్నత్వగ్రహణం॥ దగ్ధ శీర్ణ మలిన మూషకోపహత గోమహిష్యాదిఖాదితధారణేన ద్రష్టౄణామరమ్యంచావయవదర్శనందారిద్ర్యాదిసూచనంచభవేదితి॥ఏకవస్త్రో నభుంజీయాన్నకుర్యాద్దేవతార్చనం। నకుర్యాత్పితృకర్మాణి దాన హోమ జపాదికమితిస్కాందే॥ వికచ్ఛోనుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చాతంత్రఏవచ। శ్రౌతస్మార్తం తథాకర్మ ననగ్నశ్చింతయేదితిభృగుః॥ ఉత్తరీయధారణేన శీతవాతోష్ణత్రాణదేహాలంకరణంచస్యాదితి॥ నరక్తముల్బణంవాసో ననీలంచ ప్రశస్యతే।మలాక్తంచ దశాహీనం వర్జయేదంబరంబుధఇతి నరసింహపురాణే॥ నీలరక్తంతు

యద్వస్త్రం దూరతఃపరివర్జయేత్ । స్త్రీణాంక్రీడార్థసంయోగే శయనీయే న దూష్యతీతిముద్గలః॥ ఉల్బణంవ్యక్తం ఏతచ్చ రక్తవిశేషణం తేనాత్యంతరక్తమి త్యర్థః। రక్తవస్త్రధారణనిషేధమగవోభవేదితి॥ తదుక్తంచరకే॥ తృష్ణాశోష విభేదనంధృతికరం కాంతిప్రదం శ్లేష్మలం క్షౌమంశుక్లమతీవహృద్యమమలం పి త్తామయధ్వంసనం। మాంజిష్ఠంచ విదాహికంచ కఫకృచ్చోష్ణంచవాతామయ ధ్వంసార్హం రుచిరం సుఖంచకురుతే శ్లేష్మాపహంచస్మృతం ॥ బ్రాహ్మణస్య సితంవస్త్రం నృపతేరక్తముల్బణమితి భృగూక్తస్య గతిః కిమిత్యుచ్యంతేచేత్త ద్యుద్ధసన్నద్ధయోధానాం రక్తవస్త్రధారణానుజ్ఞాపరమితి వదామః॥ రక్తాం బరధరాస్సర్వే రక్తమాల్యానులేపనాఇతి శ్రీమహాభారతోక్తేః॥ క్షతాసృక్స్రా వేన నదృక్పథం గచ్ఛేచ్ఛోణితమేకవర్ణత్వాత్। శ్వేతాదివస్త్రేషుతు రక్తస్రా వేన భీభత్సంభవతీతి॥ నీలవస్త్రధారణేన విరహావిరామోభవేదిది మేఘసందే శటీకాయాం దృష్టం॥ తస్మాద్వీరహీనామౌషధవత్తద్వస్త్రస్వీకరణ మనుజ్ఞాత మన్యత్రతునధార్యమేవ॥అథరాత్ర్యంవ్యతీతాయాం రాజా చండాలతాం గ తః।నీలవస్త్రధరోనీలఃపరుషోధ్వస్తమూర్ధజఇతిశ్రీమద్రామాయణేచండాలధా రణయోగ్యత్వందర్శితం।తస్మాన్నీలీవస్త్రధారణమనుపపన్నంచాతుర్వర్ణ్యస్య॥

వస్త్రధారణవిధి.

స్నానవిధినిజెప్పి శరీరమునాచ్ఛాదించునదివస్త్రమనబడును దాని ధ రించెడిప్రకారమును జెప్పుచున్నారము.

స్నానమొనర్చి శిరోజలమునొత్తివేయుటకు నాచమించుటకు ముం దు శుభ్రవస్త్రముచే శిరోవేష్టనమొనర్చికొనుమని విష్ణువు.

శీతవాతోష్ణములు శరీరమునంటకుండజేయును. లజ్జావహమగు నవయ వములనాచ్ఛాదించును. దేహమలంకరించును గానవస్త్రధారణమావశ్యకము.

దక్షిణోత్తరకటులను కచ్ఛముగట్టి యటుపైని నాభిని వామకుక్షిని వె నుకను క్రమముగ చేలము చెంగులరంగుగగట్టుడు- వస్త్రమష్టహస్తము ధవళ ము జీర్ణముగానిది బద్దెతోనున్నది యుతకబడినది యెండించబడినదియును స కలకర్మలయందున ధరించవలె నదిపవిత్రమని వశిష్ఠుడు.

కాషాయవస్త్రమును గట్టువాడు కేవలకౌపీనధారి కూర్చబడిన వస నాచ్ఛాది బద్దెలేనివస్త్రమును ధరించినవాడును వస్త్రమును గట్టనివాడగునని హారీతుడు. కాలినదియు శిథిలము మలినము యెలుకకొరికినది ఆవు గేదె మొ

కలుగునవి నవిలినదియునగు వస్త్రము ద్విజులచే ధరింపరాదని యాజ్ఞవల్క్యు. పదియు రెండంగుళములొకవితస్తి యది రెండగునది హస్తమట్టిహస్తము లెనిమిది నిడువుగలిగిన వస్త్రముధరించుటకతివిస్తారము నతికొంచెము కాదనుహేతువు, శిధిలముకానిదవయవములనాచ్ఛాదించును. చూపరులకు రమ్యమైయుండును.

శ్వేతవస్త్రధారణముచేతను మజ్జయు రక్తము ఓజస్సనగా పైత్యయుక్తహృదయరక్తము బలమును వృద్ధినొందించును. కఫమును జేసును. పైత్యమును శ్రమను తృడ్దాహములను శమింపజేసునని చరకులు.

బద్దెను ఛేదించకుండ ధరించుమనుట ఛిన్నముగాని వస్త్రమును.ధరించవలయునని దెల్పుటకు ఇంతియె కాదు పిండసమర్పణమున బద్దెనుదీసిన వస్త్రము నితరశుభకర్మలను బద్దెతోనున్నవస్త్రధారణము ననుజ్ఞాతమయ్యున్నది. ఉతకబడినవస్త్రమనుట మలినముగాకుండవలెనని- ఎండినదైయుండవలెనను టార్ద్రవస్త్రధారణముచే రోగియగునని- కాషాయవస్త్రధారణము యతులకుగాని గృహస్థులకుగాదది హేతువుచేతను అవిధినాకృత మకృతప్రాయమగునని నగ్నుడగుటను కాషాయవస్త్రధారికి జెప్పబడెను.

కేవలకౌపీనధారి కటిప్రదేశము మొదలగునవి గప్పకుండునని యొప్పకుండుట- వస్త్రాదికముచే గప్పబడుప్రదేశమునకు కటియనిపేరు. అట్టిస్థలమాచ్ఛాదితముగాకుండు కౌపీనధారి నగ్నుడౌను. కూర్చబడినవస్త్రమనగా పాజామా మొదలగునది యెవరులోపలవస్త్రమునుంచక ప్రత్యేకము పాజామా మొదలగుకూర్చబడినవస్త్రమునుధరింతురో వారలుచూపరానియవయవమును జూపుదురుగాననగ్నులనిజెప్పుట. కాలిచినదియుచిరిగినదియు మూషకోపహతముగోమహిష్యాదిఖాదితమునగునదిధరించడముచేజూపరులకరమ్యమునవయవదర్శనము దారిద్ర్యాదిసూచనమునయ్యెను. ఉత్తరీయములేకనుభుజించుట పితృకర్మనొనర్చుట దానహోమాచరణయును గూడదని ధర్మఖండము. కచ్ఛను గట్టక నుత్తరీయములేక శ్రౌతస్మార్తకర్మలను జేయదగదని భృగువు. అత్యంతరక్తవస్త్రము నీలీవసనము మలినమైనది బద్దిలేనిదియు ధరించకూడదని నరసింహపురాణము. నీలరక్తాంబరము దూరముగ త్యజించవలెను. స్త్రీక్రీడనిమిత్తము శయ్యను దూషింపబడదని ముద్గలులు. కౌసుంభాదిరక్తవస్త్రధారణము దాహమును కఫమును వేడిని జేసును. వాతరోగనివారకము కాంతి సుఖము నిచ్చును. శ్లేష్మమునుబోగొట్టును. తెల్లనిపట్టవస్త్రము తృష్ణను శోషను శ్లేష్మమునుశమించును. ధైర్యమునుకాంతియు నిచ్చును. శుక్లవస్త్రము మనోహరము దోషరహితము. పిత్తరోగములను బోగొట్టును. బ్రాహ్మణునకు శ్వేతవస్త్ర

ము క్షత్రియునకత్యంతరక్తవస్త్రము ధారణయోగ్యమగు భృగూక్తి కేనిఁగపియ నిరేసి యుద్ధసన్నద్ధులగు యోధులకు వస్త్రధారణపరమని జెప్పుచున్నారము. సకలయోధులును రక్తవస్త్రధారులు రక్తమాల్యానులేపనులని శ్రీమహాభారతమునం జెప్పుటనుంచి క్షతరక్తస్రావమగునపుడు రక్తవస్త్రము తడచుటచే నొకవర్ణమైనందునదృష్టికిభయంకరముకాదని. శ్వేతవస్త్రమైనయతిబీభత్సమగును.

నీలవస్త్రధారణమున విరహశాంతి యగునని మేఘసందేశకావ్యటీకయందున జూడబడె నందువలన విరహులకౌషధమువలె ననుజ్ఞ జేయబడెను. ఇతరులకదిధరించనర్హముకాదు. వశిష్ఠశాపమువలన త్రిశంకుడు నీలవస్త్రధరుడును నల్లనివాడును కఠినమైనవాడును శిరోజములు ముడచనివాడునునై చండాలత్వమునొందెనని శ్రీమద్రామాయణమున చండాలధారణయోగ్యము నీలవస్త్రమని జెప్పుటచేత నాలుగువర్ణములవారికిని తగదు.

ధూ ప వ ర్గః

పాపదౌర్గంధ్యనాశాయ ధూపవర్గో నిరూప్యతే॥ దశాంగధూపేన శిరోరుహాణాం గాత్రస్యవా ధూమనిషేవనేన। భంగంజయేన్మూర్ధ్నిముఖాక్షిరోగాన్సపీనసాన్సార్ధితకర్ణరోగాన్॥ అగరుంచ జటామాంసి కృష్ణంచ నఖకుందరుం। పంచాంగంధూపయేత్సార్ధం సితయా దివ్యగంధియత్॥ మాసీగుగ్గులుదేవధూపవిజయాతుల్యాచతుర్భిర్ఘనం భాగైర్ద్వాదశభిర్గుడం సముదితం కుష్ఠంతదర్ధంభవేత్। శైలేయంత్రిగుణం ద్విభాగముదితా లాక్షానఖంపంచభిస్సర్వంసమ్మిళితం వదంతివిబుధా ధూపందశాంగాహ్వయం॥

ధూపవర్గము.

దశాంగధూపముచేతను శిరోరుహములు భిన్నముగాకుండును. శరీరారోగ్యముజేసును. శిరోరోగ ముఖరోగాక్షిరోగ కర్ణరోగ పీనసములు నశించును. శ్వేతాగరు కృష్ణాగరు జటామాంసి నఖచిప్ప సాంబ్రాణి యివిమైదును పంచదారతోఁగలిపి ధూపమును వేసిన దివ్యగంధముగలదైయుండును.

జటామాంసిగుగ్గులము సాంబ్రాణి విజయ యివితుల్యభాగములు నాలుగుపాళ్లు కర్పూరము పదియును రెండుపాళ్లు బెల్లము చెంగల్వకోష్ఠ మూడుపాళ్లు శిలాజితు మూడుపాళ్లు రెండుపాళ్లు లక్క నఖచిప్పైదుపాళ్లివియన్నియును గలిపివేసిన ధూపము దశాంగమని పెద్దలందురు.

తి ల క వి ధిః

అథాతోతిలకవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః అథ వస్త్రధారణానంతరమాచ

మ్యా తిలకం తిలతి స్నిహ్యతీతి తిలకం తిలస్నేహనే తస్యవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణవదామః॥

లలాటే తిలకం కుర్యాన్మృదా వాపి చ భస్మనా । తదభావేతు తోయేన చందనేనాపివా ద్విజః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం మృదాశుభ్రం లలాటే యస్య దృశ్యతే। స చండాలోపి శుద్ధాత్మా పూతఏవ నసంశయఇతి సత్యవ్రతః॥ విష్ణుపాదాకృతింవాపి వేణుపత్రాకృతింతథా। పద్మస్యముకుళాకారం తథైవ కుముదస్యచ॥ పర్వతాగ్రేనదీతీరె ధర్మక్షేత్రే విశేషతః। సింధుతీరేచవల్మీకే తులసీమూలకేపిచ। మృదఏతాస్తు సంగ్రాహ్యా వర్జయేదన్యమృత్తికాః॥ శ్యామం శాంతికరం ప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరం భవేత్। శ్రీకరం పీతమిత్యాహుర్వైష్ణవం శ్వేతముచ్యతఇతి॥ జాహ్నవీతీరసంభూతాం మృదంమూర్ధ్నా బిభర్తియః। బిభర్తిరూపంసూర్యస్య తమోనాశాయకేవలమితి బ్రహ్మాండపురాణే॥ దర్భపాణిఃప్రకుర్వీత భ్రూమధ్యాదివదీపవత్। శ్రీకామఃపుష్టికామోవా యథేష్టంతిలకం చరేత్। స్నాత్వాపుండ్రంమృదాకుర్యాద్ధోమంకృత్వాతు భస్మనా॥ అభ్యంగోత్సవకాలేతు కస్తూరీచందనాదినా। జపోహోమస్తథాదానం స్వాధ్యాయః పితృతర్పణం। వ్యర్థంభవతితత్సర్వమూర్ధ్వపుండ్రం వినాకృతం। లలాటే తిలకం కృత్వా కుర్యుస్నైవాశ్చవైష్ణవాః। తర్పణంచాపివైశ్రాద్ధమన్యథానిష్ఫలంభవేదితి స్మృతిసారసముచ్చయే॥ ఏతద్భాగవతానాం॥ ఉత। ఓం ఆప్యాయంత్వితి శాంతిః॥ ఓం నమస్కృత్య భగవాన్నారదస్సర్వేశ్వరం వాసుదేవం పప్రచ్ఛ। అధీహిభగవన్నూర్ధ్వపుండ్రవిధిం ద్రవ్యమంత్రస్థానాదిసహితం మేబ్రూహీతి। తగ్ హోవాచభగవాన్వాసుదేవః। వైకుంఠస్థానాదుత్పన్నం మమప్రీతికరం మద్భక్తైర్బ్రహ్మాదిభిర్ధారితం విష్ణుచందనం మమాంగేప్రతిదినమాలిప్తం గోపీభిః ప్రక్షాళనాద్గోపీచందనమాఖ్యాతం। మదంగలేపనం పుణ్యం చక్రతీర్థాంతస్థితం చక్రసమాయుక్తం పీతవర్ణం ముక్తిసాధనం భవతి। అథగోపీచందనం నమస్కృత్యోద్ధృత్య॥ గోపీచందన పాపఘ్న విష్ణుదేహసముద్భవ। చక్రాంకితనమస్తుభ్యం ధారణాన్ముక్తిదోభవ॥ ఇమంమేగంగేతిజలమాదాయ విష్ణోర్నుకమితి మర్దయేత్। అతోదేవాఅవంతు ఇత్యేతైర్మంత్రైర్విష్ణుగాయత్ర్యా కేశవాదినామభిర్వాధారయేత్। బ్రహ్మచారీ వానప్రస్థోవా లలాటహృదయకంఠబాహుమూలేషు వైష్ణవగాయత్ర్యా కృష్ణాదినామభిర్వా ధారయేత్ ఇతిత్రివారమభిమంత్ర్య॥ శంఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత। గోవింద పుండరీకాక్ష రక్షమాంశరణాగతమితి ధ్యాత్వా గృహస్థో లలాటాది ద్వాదశస్థానేషు

అనామికాంగుల్యా వైష్ణవగాయత్ర్యా కేశవాదినామభిర్వా ధారయేత్। బ్ర
హ్మచారీ గృహస్థో లలాటహృదయకంఠబాహుమూలేషు వైష్ణవగాయత్ర్యా
కృష్ణాదినామభిర్వా ధారయేత్। యతిస్తర్జన్యా శిరోలలాటహృదయేషు ప్రణ
వేనైవ ధారయేత్। బ్రహ్మాదయస్త్రయోమూర్తయస్తిస్రో వ్యాహృతయస్త్రీణి
ఛందాంసి త్రయోఽగ్నయ ఇతి జ్యోతిష్మంతస్త్రయః కాలాస్తిస్రోఽవస్థాస్త్రయ ఆ
త్మానః పుండ్రాస్త్రయ ఊర్ధ్వా అకార ఉకార మకార ఏతే ప్రణవమయోర్ధ్వ
పుండ్రాస్తదాత్మా న దేవతదోమితి- తానేకధా సమభవతి। ఊర్ధ్వమున్నమయత
ఇత్యోంకారాధికారీ। తస్మాదూర్ధ్వపుండ్రం ధారయేత్।పరమహంసో లలాటే
ప్రణవేనైకమూర్ధ్వపుండ్రం వా ధారయేత్। తత్త్వప్రదీపప్రకాశం స్వాత్మానం
పశ్యన్యోగీ మత్సాయుజ్యమవాప్నోతి। అథవా న్యస్తహృదయపుండ్రమధ్యే వా
హృదయకమలమధ్యే వా తస్య మధ్యే వహ్నిశిఖా అణీయోర్ధ్వా వ్యవస్థితః । నీల
తో యదమధ్యస్థా విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా। నీవారశూకవత్తన్వీ పరమాత్మా వ్యవ
స్థిత ఇతి। అతః పుండ్రస్థం హృదయపుండరీకేషు తమభ్యసేత్।క్రమాదేవం స్వమా
త్మానం భావయేన్మాం పరం హరిం। ఏకాగ్రమనసా యో మాం ధ్యాయతే హరిమ
వ్యయం। హృత్పంకజే చ స్వాత్మానం స ముక్తో నాత్ర సంశయః। మద్రూపమద్వ
యం బ్రహ్మ ఆదిమధ్యాంతవర్జితం। స్వప్రభం సచ్చిదానందం భక్త్యా జానాతి
చావ్యయం। ఏకో విష్ణురనేకేషు జంగమస్థావరేషు చ। అనుస్యూతో వసత్యాత్మా
భూతేష్వహమవస్థితః। తైలం తిలేషు కాష్ఠేషు వహ్నిః క్షీరే ఘృతం యథా।
గంధః పుష్పేషు భూతేషు తథాత్మావస్థితో హ్యహం । బ్రహ్మరంధ్రే భ్రువోర్మ
ధ్యే హృదయే చిద్రవిం హరిం। గోపీచందనమాలిప్య తత్ర ధ్యాత్వాప్నుయాత్ప
రం। ఊర్ధ్వదండోర్ధ్వరేతాశ్చ ఊర్ధ్వపుండ్రోర్ధ్వయోగవాన్। ఊర్ధ్వం పదమ
వాప్నోతి యతిరూర్ధ్వం చతుష్కవాన్। ఇత్యేతన్నిశ్చితం జ్ఞానం మద్భక్త్యా సిధ్య
తి స్వయం। నిత్యమేకాగ్రభక్తిస్స్యాద్గోపీచందనధారణాత్। బ్రాహ్మణానాం
తు సర్వేషాం వైదికానామనుత్తమం। గోపీచందనవారిభ్యామూర్ధ్వపుండ్రం వి
ధీయతే। యో గోపీచందనాభావే తులసీమూలమృత్తికాం। ముముక్షుర్ధారయే
న్నిత్యమపరోక్షాత్మసిద్ధయే॥ అతిరాత్రాగ్నిహోత్ర భస్మాగ్నేర్భసితమిదం వి
ష్ణుస్త్రీణిపదేతి మంత్రైర్వైష్ణవగాయత్ర్యా ప్రణవేనోద్ధూళనం కుర్యాత్ । ఏ
వంవిధినా గోపీచందనం ధారయేత్। యస్త్వధీతే వా సర్వపాతకేభ్యః పూతో భ
వతి పాపబుద్ధిస్తస్య న జాయతే స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి స సర్వైర్యజ్ఞైర్యా
జితో భవతి స సర్వైర్దేవైః పూజ్యో భవతి శ్రీమన్నారాయణే మయ్యచంచలాభ

క్తశ్చభవతి ససమ్యజ్ఞానంచలబ్ధ్వా విష్ణుసాయుజ్యమవాప్నోతి నచపునరావర్త తే నచపునరావర్తతఇత్యాహభగవాన్వాసుదేవః యస్త్వేతద్వాధీతే సోప్యే వమేవ భవతీత్యోంసత్యమిత్యుపనిషత్ ఓంఆప్యాయంత్వితిశాంతిరితివాసుదేవో పనిషత్॥ అథవరాహోపనిషత్॥ శ్రీవరాహఉవాచ॥ శ్వేతమృత్తికాం దేవీం। మృత్తికేహనమే పాపమితినమస్కృత్య। ఓంబలమితి హస్తేనోద్ధృత్య గంధద్వా రేతిజలమాదాయ। అశ్వక్రాంతేత్యాదిభిఃప్రార్థయేత్। ఇమంమేగంగేతి జలం నిక్షిప్య విష్ణోర్నుకమితిమర్దయేత్। మధ్యేమూలమంత్రం లిఖిత్వా। అతోదేవా అవంతునః। ఇత్యాదిభిర్విష్ణుగాయత్ర్యాచ త్రివారమభిమంత్ర్య॥ శ్వేతమృద్దేవి పాపఘ్ని విష్ణుదేహసముద్భవె। చక్రాంకితేనమస్తేస్తు ధారణాన్ముక్తిదాభవ॥ శ్రీచూర్ణం శ్రీకరందివ్యం శ్రియశ్చాంగసముద్భవం। పుండ్రద్వయస్య మధ్యేతు ధార్యం మోక్షార్థిభిర్నరైః॥ అథకాత్యాయనోపనిషత్॥ తదుత్పన్నేద్వేశాఖే తత్రైవమధ్యవకాశోంగుళాదన్యూనః। సశ్రీఃప్రతిష్ఠాయై। శ్రీహరిద్రాయతశ్శ్రీ మాన్భవతి। భరద్వాజః॥ ఆచమ్యధారయేత్పుండ్రాన్సృదా శుభ్రేణపూర్వవ త్। నాసికామూలమారభ్య కేశాంతంపరికల్పయేత్। తతోదివ్యంచ హారిద్రం సామోదంతులసీదళం। మంత్రేణధారయేచ్చూర్ణం లలాటే మస్తకేతథా॥ అ త్రిః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమధ్యేతు రజనీచూర్ణ ముత్తమం। లక్ష్మీరూపంధరేన్నిత్యమ న్యద్రవ్యం నధారయేత్॥ సనత్కుమారః॥ విలోక్యదర్పణం విద్వానూర్ధ్వపుం డ్రం మనోహరం। కుర్యాన్మంగళమాకాంక్షీ హారిద్రాచూర్ణసంయుతం॥

అథస్మార్తానాంతు విశేషం వదామః। ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రంవా బ్రాహ్మణైః కర్మకర్తృభిః। వర్జయేత్తిలకం ఫాలె శ్రాద్ధేచైవతు తర్పణే॥ అ భ్యంగే సూతకేచైవ వివాహేపుత్రజన్మని। మాంగళ్యేషుచ సర్వేషు నధార్యం గోపిచందనమితిశాకలః॥ ఓం అథకాలాగ్నిరుద్రం భగవంతం సనత్కుమారః పప్రచ్ఛ అధీహిభగవన్త్రిపుండ్రవిధిం సతత్వం కింద్రవ్యం కియత్థానం కతిప్ర మాణం కారేఖాః కేమంత్రాః కాశక్తిః కిందైవతం కఃకర్తా కింఫలమితిచ తగ్ హోవాచ భగవాన్కాలాగ్నిరుద్రః యద్ద్రవ్యం తదాగ్నేయం భస్మ సద్యో జాతాదిపంచబ్రహ్మమంత్రైఃపరిగృహ్యాగ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ ఖమితి భ స్మ జలమితిభస్మ స్థలమితిభస్మేత్యనేనాభిమంత్ర్య మానస్తోకఇతి సముద్ధృత్య మానోమహాంతమితిజలేనసంసృజ్య త్రియాయుషమితి శిరోలలాటవక్షస్కంధే షు త్రియాయుషైస్త్ర్యంబకైస్త్రిశక్తిభిస్తిర్యక్తిస్రోరేఖాః త్రియాయుషం జ మదగ్నేఃకశ్యపస్యత్రయాయుషంయద్దేవానాంత్రయాయుషంతన్మేఅస్తుత్రయా యుషం త్ర్యంబకంయజామహె సుగంధింపుష్టివర్ధనం ఉర్వారుకమివ బంధనా

వృతోర్ధ్వపుండ్రియథావ్యకాల్। ప్రకుర్వీత। విత్తమేతద్బ్రాంభవం సర్వేషువే దేషువేదవాదిభిరుక్తంభవతి తస్మాత్సమాచరేన్ముముక్షుర్నపునర్భవాయేతి కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్॥ శ్రుతిస్మృతిభ్యామూర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రధారణేనాతివాదృష్టఫలందర్శయా మోదితమాలపత్రతిలకచిత్రకాణివిశేషకమిత్యమరకోశే తిలకపర్యాయేష్వశేషేషుచలలాటశోభాతిశయద్యోతనార్థోలక్ష్యతే॥ అపిచ చరకాదయోగోపీచందనభస్మధారణేనాతివదృష్టఫలమనువదంతీదం॥

గోపీచందనమగ్నిదీప్తిజననం పైత్యస్యశాంతిప్రదం నానాక్లేశనివారణాయ జనితం లక్ష్మీనివాసాస్పదం। పాపానాంవినిహంతి వాంతిశమనం శోకస్యవిచ్ఛేదనం పుణ్యైః పూర్వకృతైర్విశిష్టమనుజైర్యత్నాత్సదాలభ్యతే॥ పుణ్యం గోమయభస్మభాగ్యజనితం శ్లేష్మాణమున్మీలయద్వాతఘ్నం కిల జూర్తివేగశమనం రక్తస్యశాంతిప్రదం। ప్రీతింలోకగురుస్తనోతి నితరాం పాషండసంజీవనం భీతింహంతి పిపీలికాదివిహితాం తచ్ఛీతపైత్యాపహం॥ జూర్తివేగశమనం జ్వరవేగశమనమిత్యర్థః॥ అథజ్వరెజూర్తిరిత్యమరః॥

ననుత్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రయోర్గ్రాహ్యామేకమేవ స్యాన్నద్వయమపీత్యాశంక్యోచ్యతే। శ్రుతిద్వైధంతు యత్ర స్యాత్తత్రధర్మావుభౌస్మృతావితి స్మరణాత్స్మృత్యనుగ్రాహకోర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రధారణరూపధర్మం తుల్యబలమేవస్యాత్తథాపి వృద్ధాచారో బలీయాన్॥ తదుక్తం॥ సర్వజనపదేష్వేకాంత సమాహితమార్యాణాంవృత్తగ్ సమ్యగ్వినీతానాం వృద్ధానామాత్మవతామలోలుపానామదాంభికానాం వృత్తసాదృశ్యం భజేతైవముభౌ లోకావభిజయతీత్యాపస్తంబః॥ సమయశ్చైవసాధూనాం ప్రమాణంవేదవద్భవేదితిచ॥

తిలకవిధి.

వస్త్రధారిమై ధూపమునువేసికొనినబిమ్మట తిలకమునుంచుకొనువిధిని జెప్పుచున్నారము.

మెరుగైయుండునదిగనుక తిలకమనబడును. మృత్తిచేతను భస్మముతో జలముతోడ చందనముచేనైన ద్విజుడు తిలకము లలాటమందుంచవలెను. శుభ్రమగునూర్ధ్వపుండ్రమెవనిలలాటమందగపడునో వాడు చండాలుడైనను శుద్ధాంతఃకరణగలవాడై సంశయములేకను బవిత్రుడగునని సత్యవ్రతుడు.

విష్ణుపదాకృతియైన వేణుపత్రాకృతిగాని పద్మముకుళాకారము లేక కలువముకుళమువలె పర్వతాగ్ర నదీతీర ధర్మక్షేత్ర సింధుతీర వల్మీక తులసీ

మూలమృత్తికలచే తిలకముంచవలె నితరమృత్తికలు గ్రహించదగినవి కావు. శ్యామమృత్తిక శాంతికరము. రక్తమృత్స్న వశ్యకరము. పచ్చనగునది శ్రీకరము. శ్వేతము వైష్ణవమని జెప్పబడుచున్నది. ఎవడు గంగానదీతీరమృత్తికను ఫాలమందు ధరించునో వాడు సూర్యరూపమును ధరించునని బ్రహ్మాండపురాణము. దర్భపాణియై భ్రూమధ్యము మొదలగునటుల ప్రకృష్టదీపమువలె శ్రీకాముడును పుష్టికాముడును యథేచ్ఛగా తిలకముంచవలెను. స్నానమొనర్చి మృత్తికచేను హోమమొనర్చి భస్మతో నభ్యంగోత్సవకాలముల కస్తూరితోడ పుండ్రముంచవలెను. జపము హోమము దానము స్వాధ్యాయము పితృతర్పణమును పుండ్రములేక జేసిన వ్యర్థమగును. లలాటమున తిలకముంచి వైష్ణవులును శైవులును తర్పణమును జేయవలెను. లేకుండిన శ్రాద్ధము నిష్ఫలమగునని స్మృతిసారసముచ్చయము. భాగవతులవశ్యమిదియాచరణకు దెత్తురు.

ఇంతియె కాదు వాసుదేవోపనిషత్తుయందు శ్రీవాసుదేవులు నారదుల కొరకుపదేశించుటలో వైకుంఠమందుత్పన్నమై భగవంతులకు ప్రీతికరమై బ్రహ్మాదిభక్తులచే ధారితమై శ్రీవిష్ణుదివ్యశరీరమున ప్రత్యహము ధరించబడినదియై గోపికలచే జేయబడు నభిషేకమువలన గోపీచందనాఖ్యనొంది పవిత్రమై చక్రతీర్థాంతమందుండి చక్రముతోగలసినదియై పచ్చనిరంగుగలిగి ముక్తిహేతువగుచున్నది. గోపీచందనమును నమస్కరించి యెత్తి ఓగోపీచందనమా విష్ణుదేహమునంబుట్టినదానా పాపములనుబోగొట్టుదానా చక్రముచేనంకితమైనదానా ధారణచేముక్తినిచ్చుదానవుగావలెను. ఇమంమేగంగయనుమంత్రముచేతను జలమునుస్వీకరించి విష్ణోర్నుకమను మనువునుజపించుచు గోపీచందనము గలిపి అతోదేవాఅవంతనెదు మంత్రములతో విష్ణుగాయత్రిచేతను లేక కేశవాదినామములతోడనైన ధరించవలెను. శంఖచక్రగదల హస్తముచేధరించిన నాశరహితుడైన ఓద్వారకావాసీ తెల్లతామరపూలదళములవంటి నేత్రములుగలవాడా గోవిందుడా నినుశరణునొందిననురక్షించుమని ధ్యానమునుజేసి గృహస్థు లలాటము మొదలు పన్నెండుస్థలముల ననామికాంగుళిచేతను వైష్ణవగాయత్రిచేతనైన కేశవాదినామముల చేతనైన ధరించవలెను. బ్రహ్మచారి వానప్రస్థును లలాటకంఠబాహుమూలములయందు వైష్ణవగాయత్రిచేతనైన కృష్ణాదినామముల చేతనైన ధరించవలెను. యతి తర్జనితో లలాటహృదయములయందు ప్రణవముచేతను ధరించవలెను. గోపీచందనాభావమందు తులసీమూలమృత్తికను ధరించవలెనపరోక్షాత్మసిద్ధికి ముముక్షువని యుపనిషదనుగ్రాహకమైయున్నది. మంత్రములుపనిషదర్థరహస్యములును దేశభాషాగ్రంథముల చేవ్రా

సదాచారములేనందున యీయంతరరహస్యార్థముల నెఱిగించక దిఙ్మాత్రప్రదర్శన మొనర్చితిమి. ... ...

వరాహోపనిషత్తుయందు శ్వేతమృత్తికారూపమగు దేవినిమృత్తికే హనమేపాపమనుమంత్రముచేతను నమస్కరించి ప్రణవయుక్తమగు బలమను మంత్రముచేతను హస్తముతోదీసి గంధద్వారమనెడిమంత్రముచేతను జలమును గ్రహించి యశ్వక్రాంతమనుమంత్రములచేతను ప్రార్థించవలెను. ఇమంమేగంగయనుమంత్రముచేతను జలమునుబోసి విష్ణోర్నుకమను మంత్రమును బఠించుచు మర్దించవలెను. మృత్తికమధ్యను మూలమంత్రమును వ్రాసి అతోదేవాఅవంతునః అనుమంత్రమును విష్ణుగాయత్రిని ముమ్మారువచించి దేవతాస్వరూపిణియైనట్టి ఓ శ్వేతమృత్తికా పాపములనుబోగొట్టెదానా విష్ణుదేహమునుంచి పుట్టినదానా చక్రముచేతను చిహ్నితమైనదానా నీకొఱకు నమస్కారమౌగాక ధారణవలనముక్తినిచ్చుదానవౌగాక యనిపఠించి మోక్షార్థులచేత పుండ్రద్వయమధ్యమందు లక్ష్మీకరము దివ్యమునగు శ్రీలక్ష్మీశరీరమువలనబుట్టిన శ్రీచూర్ణమును ధరించదగునని జెప్పియుండెను.

కాత్యాయనోపనిషత్తుయందు శ్వేతమృత్తికవలనరచించిన రెండు రేఖలమధ్యమందగుళముకంటెతక్కువగానియవకాశముంచవలెనది శ్రీహరిద్రాస్వరూపముగాన లక్ష్మీసంపన్నుడౌను. హరిద్ర లక్ష్మీరూపమని జెప్పి యది శ్వేతమృద్రచితోర్ధ్వపుండ్రద్వయమధ్యమున నూర్ధ్వరేఖాకారముగా నుంచవలెనని జెప్పబడెను. ... ...

ఆచమనమొనర్చి శుభ్రమగు మృత్తుచే పుండ్రద్వయమును నాసికామూలమునుంచి కేశములపర్యంతమునుంచి వాటిమధ్యను తులసీదళయుక్తమగు దివ్యమైన హరిద్రాచూర్ణమును మంత్రయుక్తముగ లలాటమున శిరమున ధరించుమని భరద్వాజులు. ... ...

ఊర్ధ్వపుండ్రముయొక్క మధ్యమమున శ్రీవృక్షమును లక్ష్మీరూపమునగుహరిద్రాచూర్ణమునుధరించవలెను.మరియొకద్రవ్యముధార్యముకాదనియత్రి.

నేత్రయగువాడద్దమునుజూచి మంగళమునుగోరుచున్నవాడై మనోహరమగు నూర్ధ్వపుండ్రమును హరిద్రాచూర్ణముతో నుంచుకొనుమని సనత్కుమారులు. ... ...

స్మార్తులకు విశేషమును జెప్పెము.

కర్మను జేయుబ్రాహ్మణులచేతను శ్రాద్ధమందున తర్పణమందైననూర్ధ్వ పుండ్రము లేక త్రిపుండ్రమును ఫాలమందుంచరాదు. అభ్యంగనమొనర్చికొని సూతకమున బుత్రజన్మమందున మంగళావహమగు సకలకర్మలను గోపీచందనమును ధరించరాదని శాకలుడు.

సనత్కుమారులకు కాలాగ్నిరుద్రులు త్రిపుండ్రవిధిని కాలాగ్నిరుద్రోపనిషద్రూపమున నుపదేశించిరి. అగ్నేయమగు భస్మను సద్యోజాతాది పంచబ్రహ్మమంత్రములచేతను గ్రహించి అగ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ ఖమితిభస్మ జలమితిభస్మ స్థలమితిభస్మ యనుమంత్రములచే నభిమంత్రించి మానస్తోకేయనుమంత్రముచే నుద్ధృతమొనర్చి మానోమహాంతమనుమంత్రముతో జలమువేసి గలపి త్రియాయుషమనెడి మనువుచే శిరోలలాటవక్షస్స్కంధములందు త్రియాయుషైస్త్ర్యంబకైస్త్రిశక్తిభిరనుమంత్రములతో నడ్డుగా మూడురేఖలనుంచవలెను. ఈశానసంబంధమగు నీవ్రతమును సకలవేదములందును వేదవాదులచే జెప్పబడెను. గాన మోక్షకాంక్షగలవాడాచరించవలె దిరుగజన్మనొందకుండుటకని శ్రుతిస్మృతులవలన నూర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రధారణముచే సత్యంతాదృష్టఫలమునుజూపి యటుపిమ్మట తమాలపత్రతిలకము విచిత్రక విశేషకమీశబ్దములు సమానార్థకములని యమరుడు. తమాలపత్రమువలెనుండునది, మెఱుగైయుండునది, చిత్రమైయుండునది, ఒప్పిదముతోగూడియుండునది యని తిలకనామములకర్థముగాన లలాటశోభార్థము తిలకధారణమని గానబడుచున్నది. ఇంతియేకాదు- గోపీచందనధారణము లక్ష్మీనివాసాస్పదము పైత్యశాంతినిజేసు నగ్నిదీప్తిని బుట్టించు వాంతిని పాపములను కష్టములను దుఃఖములను బోగొట్టును. పూర్వకృతపుణ్యముగల శిష్టజనముచే యత్నమున సర్వదా లభించును. గోమయభస్మము రక్తశాంతిని శ్లేష్మమును బుట్టించును. వాతమును జ్వరవేగమును చీమలుమొదలగు కీటబాధను శీతపైత్యములను బోగొట్టును. ప్రీతిని సకలలోకేశ్వరుడు జేయును- పాషండులకు జీవనమయ్యెందునవియును చరకులు దృష్టఫలమగపరచిరి.

ఓయీత్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రములలో గ్రహించదగునది యొకటయ్యేను రెండునుగావని శంకించి బలుకబడును.

శ్రుతులు ద్వివిధముగ జెప్పనపుడవిరెండును ధర్మములని జెప్పబడినవనుమనుస్మరణమువలన శ్రుతులచేనను గ్రహించబడిన త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్ర

ధారణము స్వరూపముగాగల పరమధర్మము సమానబలమెయగును. అందు లోను వృద్ధాచారము బలమైనది యటుల జెప్పబడెను.

సకలదేశములందు నత్యంతనియమముగల పెద్దలవ్యాపారముగలిగి జక్కఁగశిక్షితులైనట్టియు వృద్ధులాత్మవేత్తలచంచలులు దంభశూన్యులునగు వారలయొక్క వృత్తసామ్యమును బొందినవారలిహపరములను జయింతురని యాపస్తంబులు. ... ...

సాధువులసంకేతము వేదోదితమువలె ప్రమాణమగుననియును.

అం జ న వి ధిః

అథాంజనవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథవస్త్రతిలకధారణానంతరం అం జనస్య సౌవీరాంజనస్య విధిం ధారణప్రకారం వదామః॥ యథాచమనుః॥ మై త్రప్రసాధనంస్నానం దంతధావనమంజనం। పూర్వాహ్ణఏవ కుర్వీత దేవతా నాంచపూజనమితి॥ మన్వనుజ్ఞాతాంజనం దృష్టఫలజనకమేవ॥ తథాచసుశ్రుతే॥ సుఖంలఘునిరీక్షేత దృఢంపశ్యతి చక్షుషా। మతంశ్రోతోంజనం శ్రేష్ఠం విశుద్ధం సింధుసంభవం। దాహకండూమలఘ్నంచ దృష్టిక్లేదరుజాపహం। అక్ష్ణోరూపా వహంచైవ సహతే మారుతాతపౌ। ననేత్రరోగాజాయంతే తస్మాదంజనమా చరేదితి॥ ఆశ్వలాయనగృహ్యసూత్రే అశ్మనస్తేజోసి చక్షుర్మేపాహీంతి చక్షు షీ ఆంజయీతేతి మంత్రముక్తం। సవ్యంనేత్రం పూర్వమాంజయిత్వా తతో ద క్షిణమాంజయీత॥ సవ్యంమనుష్యాఅంజతే ప్రథమమితిశ్రుతేః॥

అంజనవిధి.

వస్త్రతిలకధారణమును జెప్పి సౌవీరాంజనముయొక్క ధారణప్ర కారమును జెప్పుచున్నారము. ... ...

మిత్రదేవతాకమగు మలోత్సర్జనకర్మయు నలంకారము స్నానము దంతధావనమంజనము దేవపూజయునుపూర్వాహ్ణమందాచరించుమనిమనువు.

ఈఅంజనధారణము దృష్టఫలమునే బుట్టించునటుల సుశ్రుతమున జెప్పబడెను. ... ...

సింధుసంభవము శుద్ధమునగు సౌవీరాంజనమువలన సుఖము సూ క్ష్మమునగునట్లు దృఢముగ జూచును. దాహము దురద పుసి దుర్గ్రమలు క్లేదమును బోగొట్టును. నేత్రమునకు కాంతిని దెచ్చును. వాతాతపములను స హించును గాన యంజనధారణమావశ్యకమని.

ఆత్మనస్తేజోసి చక్షుర్మేపాహి యని మంత్రోచ్చారణతో నంజన ధారణమును జేయుమని యాశ్వలాయనులు. సవ్యనేత్రమందున కాటుకనుంచి యటుపైని కుడినేత్రమందుంచుమని శ్రుతి.

సంధ్యావిధిః

అథాతోసంధ్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ స్నానాద్యనంతరం సంధ్యావిధిం సమ్యక్ ధ్యాయంత్యస్యామితి సంధ్యా। ధ్యైచింతాయాం తస్య విధానం బ్రూమః॥ యద్వా సంధాభవాసంధ్యా। ఉపాస్తే సంధివేళాయాం నిశాయాం దివసస్యచ। తామేవసంధ్యాం తస్మాత్తు ప్రవదంతి మనీషిణఇతివ్యాసః॥ సంధ్యానామార్కబింబాభివ్యక్తాదిత్యశబ్దవాచకా పరబ్రహ్మరూపా చిచ్ఛక్తిరేవ సంధ్యాదేవతేత్యుక్తం॥ ఉద్యంతమస్తంయంతమాదిత్యమభిధ్యాయన్కుర్వన్బ్రాహ్మణో విద్వాంత్సకలం భద్రమశ్నుతేసావాదిత్యోబ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతియఏవంవేదేతిశ్రుతిః॥ అస్యార్థః॥ వక్ష్యమాణ ప్రాణాయామాదికర్మకుర్వన్నధ్యావాచ్యమాదిత్యం బ్రహ్మేతి ధ్యాయన్ ఐహికాముష్మికం సకలంభద్రమశ్నుతే। యఏవముక్తధ్యానేన శుద్ధాంతఃకరణో బ్రహ్మసాక్షాత్కురుతే। సపూర్వమపిబ్రహ్మైవసన్। అజ్ఞానాజ్జీవత్వంప్రాప్తః తత్సాక్షాత్కారేణ జ్ఞానావగమె బ్రహ్మైవప్రాప్నోతీతి॥ యా సంధ్యాసాజగత్సూతిర్మాయాతీతాహినిష్కళా। ఈశ్వరీకేవలాశక్తిస్తత్వత్రయసముద్భవా। ధ్యాత్వార్కమండలగతాం సావిత్రీంవై జపేద్బుధఇతివశిష్ఠః॥ తత్రతావత్సంధ్యావందనం నిత్యం అహరహస్సంధ్యాముపాసీతేతి శ్రుతౌ వీప్సావశాత్। అర్ధమాసేఅర్ధమాసేప్రవృజ్యతే। వసంతేవసంతె జ్యోతిషాయజేతేత్యాదౌ తథాదర్శనాత్॥

అథసంధ్యాకాలోవిచార్యతే॥ తత్రముఖ్యకాలఉక్తః॥ ఛాందోగ్యే। సంధౌసంధ్యాముపాసీత। జ్యోతిషాజ్యోతిషాదర్శనాత్సంధిరితి అస్యార్థః। అత్ర జ్యోతిఃపదం సూర్యనక్షత్రవాచికం। తథాచ।జ్యోతిషాదర్శనాదర్ధాస్తమితసూర్యదర్శనకాలమారభ్య నక్షత్రోదయపర్యంతం యఃకాలస్ససంధిః। తత్ర సాయంసంధ్యాముపాసీత। విదధీత। తదుక్తం॥ అర్ధాస్తమితకాలాద్యస్సంధిరాతారకోదయాత్। తత్రసంధ్యాముపాసీత సాయంకాలె సమాహితఇతి॥జ్యోతిషోదర్శనాన్నక్షత్రకాలమారభ్య సూర్యదర్శనకాలాద్యస్సంధిః తత్ర ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత॥ అహోరాత్రస్య యస్సంధిస్సూర్యనక్షత్రవర్జితః। తత్ర

సంధ్యాముపాసీత సాయంప్రాతస్సమాహితఇతి॥ ఉదయాత్ప్రాక్తనీసంధ్యా ఘటికాత్రయముచ్యతే। సాయంసంధ్యాత్రిఘటికా అస్తాదుపరి భాస్వతః॥ ఏతాదృశముఖ్యకాలాసంభవే అనుకల్పస్యాపి విహితఇతి న్యాయేన మధ్యమాధమకాలేప్యావశ్యకమాచరితవ్యమేతత్కర్మేత్యాచుర్మునయః। తద్యథా॥ ఉత్తమాసూర్యసహితా మధ్యమానుదితతారకా। అధమాతారకోపేతా సాయంసంధ్యాత్రిధామతా॥ ఉత్తమాతారకోపేతా మధ్యమా లుప్తతారకా। అధమాసూర్యసహితా ప్రాతస్సంధ్యాసమాహితా॥ ఏవంభూతోపి ముఖ్యకాల ఏవ। తస్మింస్త్రివిధేకాలే యస్తు సంధ్యాం నానుతిష్ఠతి బ్రాహ్మణో నభవతి॥ ద్వాదశాహమనగ్నేస్తు సంధ్యాకాలోవిపర్యయః। పఠితాఖిలవేదోపి శూద్ర ఏవ నసంశయఇతి శాతాతపః॥ కాలేతువందితా సంధ్యా స్వర్గమోక్షప్రదాయినీ। అకాలేవందితాసంధ్యా సాచవంధ్యావధూరివేతి గౌతమః॥

సంధ్యావిధి.

స్నానవస్త్రధారణాంజనానంతరమునసంధ్యావిధినిజెప్పుచున్నారము. ఈకర్మయందునజక్కగధ్యానముజేయబడును. గానసంధ్యయనబడును. లేకదినపూర్వాపరమధ్యాహ్న సంధుల నుపాసనజేయునదిగాన సంధ్యయనబడునని యును వ్యాసులు. ... ...

సంధ్యయనగా సూర్యబింబమందభివ్యక్తమగు నాదిత్యశబ్దమునకర్థమగు పరబ్రహ్మవాచకమైన చిచ్ఛక్తికి పేరు. సర్వముపేదికారణమువలన స్వీకరించునో యదికారణముచే నాదిత్యుడనబడునని యుపనిషద్వ్యుత్పత్తిచేత నశేషవిషయభోక్తాదిత్యుడని యర్థము.

సధ్యావాచ్యుడగునాదిత్యుని బ్రహ్మమనిధ్యానమొనర్చి మైహికాముష్మికరూపమగు సకలమంగళములనొందుననగ నీధ్యానమున శుద్ధాంతఃకరణుడై బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారమొనర్చికొనునని శ్రుతి.

సంధ్యయనగా జగత్కారణమును సర్వనియామక మాయాతీత నిష్కళవస్తువదియర్కమండలమునధ్యానమొనర్చి గాయత్రీమంత్రమును జపించుమని వశిష్ఠులు. ... ...

సంధ్యావందనమునకుత్తమమధ్యమాధమకాలములను జెప్పుచున్నారము

సూర్యాస్తమయ సమయముమొదలు నక్షత్రదర్శనావధి యుత్తమకాలము సాయంసంధ్యకు. నక్షత్రాస్తమయాదసూర్యోదయపర్యంతము ప్రా

తస్సంధ్యాకాలము. సూర్యనక్షత్రవర్జితమైన దినరాత్రుల మధ్యమమగు కాలము సంధ్యోపాసన ముఖ్యకాలమనియును. సూర్యోదయమునకు ముందును సూర్యాస్తమయమునకువిమ్మటను మూడేసిగడియలు ప్రాతస్సాయంసంధ్యోపాసనకు ముఖ్యకాలములు. నక్షత్రోదయమగుచునుండుకాలము మధ్యమము. నక్షత్రోదయమైనపైని యధమకాలము. ముఖ్యకాలమందాచరించుటకనుకూలించకుండిన మధ్యమాధమకాలములయందాచరించవలెననియును. పన్నెండుదినములగ్న్యుపాసనజేయక కాలమున సంధ్యనొనర్చకుండిన యఖిలవేదపఠనమొనర్చిన బ్రాహ్మణుడైనను నిస్సంశయముగ శూద్రుడగునని శాతాతపులు. కాలమందాచరితమగుసంధ్య స్వర్గమోక్షములనిచ్చును. అకాలసంధ్య వంధ్యాస్త్రీవలెవ్యర్థమనిగౌతములు. ... ...

ఆ చ మ న వి ధిః

ఆచమనంత్రివిధం। శ్రౌతం స్మార్తం పురాణంచేతి॥ తత్ర ప్రత్యక్షశ్రుతిచోదితం శ్రౌతం। సూత్రోక్తంస్మార్తం। కేశవాద్యైస్త్రిభిఃపీత్వేతి వచనోక్తంపురాణం। తత్రాద్యంబ్రహ్మయజ్ఞాంగతశ్చాశ్వలాయనానామపికర్తవ్యం ద్వితీయంపునస్సంధ్యాదికర్మాంగం। తృతీయం శౌచాద్యంగం పూర్వోక్తమితి వివేకః॥ సంధ్యాంతేచ తథాపానే స్పృష్టాస్పృష్టిప్రసర్పణే। పౌరాణాచమనంకుర్యాన్నామభిః కేశవాదిభిరితి స్మృతిషుదర్శనాత్। విశేషేణ శ్రౌతాచమనం షట్కర్మచంద్రికాయాముక్తం॥ దేవ్యాః పాదైస్త్రిభిః పీత్వా అబ్లింగైర్నవభిస్స్పృశేత్। సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తా గాయత్రీత్రిపదాశిరః॥ ఏతేనాస్యాచమనస్య చతుర్వింశతిః మంత్రా భవంతీతి శేషాణాంవినియోగః। కేశవాదీనామివ ద్రష్టవ్యః। శ్రౌతాచమనం దర్శపూర్ణమాసాంగం। తథాఆశ్వలాయనః। ప్రాగుదగాహవనీయమవస్థాయ ప్రాఙ్ముఖఉపవిశ్యాచమ్యేతి।అత్రవృత్తికారః। ఆచమ్యేత్యత్ర ఆచమనవిధానం శ్రౌతాచమనప్రాప్త్యర్థమితి। గాయత్రీజపకాలే శ్రౌతాచమనంకృత్వా ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీంజపేత్। శ్రుత్యాచమనం స్మృత్యంతరే కథితం॥ తదోంకారేణాచమనం యద్వావ్యాహృతిభిర్భవేత్। సావిత్ర్యావాపికర్తవ్యస్సర్వపాపాపనుత్తయఇతి॥

ఆ చ మ న వి ధి.

ఆచమనము శ్రౌతమని స్మార్తమని పురాణమని త్రివిధము. ప్రణవపూర్వకమగు వ్యాహృతులతో త్రిపదయగు గాయత్రి నిరువదినాలుగుమంత్రములనుగాజేసి యాచమించుట శ్రౌతాచమనమని షట్కర్మచంద్రిక. ఈయాచమ

నము దర్శపూర్ణిమ బ్రహ్మయజ్ఞ గాయత్రీజపాంగమని తెలియవలెనిది యాపస్తంబులు నాశ్వలాయనులునుగూడ జేయదగును.

స్మార్తాచమనము శౌచప్రకరణమందుదాహరించుటచే నిచట వ్రాయలేదది సంధ్యాదికర్మాంగము. కేశవాది పౌరాణిక నామలచే సంధ్యాంతమున ఉదకపానానంతరమున అస్పృశ్యస్పర్శనమున యాచమించవలెను.

ప్రాణాయామవిధిః

అథప్రాణాయామంవ్యాఖ్యాస్యామః॥ భూర్భువస్స్వర్మహర్జనస్తపస్సత్యం తథైవచ। సప్తచోంకారసంయుక్తాస్తథాతత్సవితుఃపదం॥ ఓమాపోజ్యోతిరేతచ్ఛిరఃపశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । త్రిరావర్తనయోగాత్ప్రాణాయామస్సశబ్దితఇతి యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అర్థంవాసిసాధయిషురితి ప్రాణాయామకర్తవ్యతాప్రతిపాదకమాపస్తంబసూత్రం। తత్రవృత్తికారః। ప్రయోజనంతచ్చదృష్టమదృష్టంవా సిసాధయిషు స్సాధయితుమిచ్ఛుస్సన్ । అతమిత ఆశరీరగ్లానేః ప్రాణాయామశ్చేత్ త్రివారం ప్రాణాయామం కుర్యాదితి॥ ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సంధ్యోపాసనమాచరేత్। స్నానేదానేజపేహోమేఅశక్తావేకమేవవేతిస్మృతిరత్నాకరే॥ పూరకఃకుంభకోరేచ్యః ప్రాణాయామస్త్రిలక్షణః। నాసికాకృష్టఆశ్వాసోధ్మాతఃపూరకఉచ్యతే। కుంభకోనిశ్చలశ్వాసోరేచ్యమానస్తురేచకః॥ ప్రాణాయామాభ్యాసశ్శాస్త్రోక్తమార్గేణ విశేషేణకృతే సిద్ధోభవన్నతీవదృష్టఫలముపపద్యతఇతి శ్రీమద్భాగవతే దర్శితం। తద్యథా। అనూర్మిమత్వం దేహేఽస్మిన్దూరశ్రవణదర్శనం। మనోజవః కామరూపం పరకాయప్రవేశనం। స్వచ్ఛందమృత్యుర్దేవానాం సహక్రీడానుదర్శనం। యథాసంకల్పసంసిద్ధిరాజ్ఞాప్రతిహతాగతిః। త్రికాలజ్ఞత్వమద్వంద్వంపరచిత్తాద్యభిజ్ఞతా। అగ్న్యర్కాంబువిషాదీనాం ప్రతిష్టంభోపరాజయః । ఏతాశ్చోద్దేశతః ప్రోక్తాయోగధారణసిద్ధయఇతి॥

అత్రప్రాణాయామోద్వివిధస్సగర్భోఽగర్భశ్చేతి తత్రాగర్భం ప్రథమం ప్రవదామః॥ హకారేణబహిర్యాతి సకారేణ ప్రవిశేత్పునః। హంసహంసేత్యముంమంత్రం జీవోజపతిసర్వదా। శతానిషడ్దివారాత్రం సహస్రాణ్యేకవింశతిః। ఏతత్సంఖ్యాన్వితంమంత్రం జీవోజపతి సర్వదా। అజపానామ గాయత్రీ యోగినాం మోక్షదాసదా। అస్యాస్సంకల్పమాత్రేణ సర్వపాపైఃప్రముచ్యతఇతి ధ్యానబిందూపనిషత్॥ నిరోధస్సర్వవృత్తీనాం ప్రాణాయామస్సఉచ్యతే। నిషేధనం ప్రపంచస్య రేచకాఖ్యస్సమీరితః। బ్రహ్మైవాస్మీతియావృత్తిః పూర

కో వాయురుచ్యతే। తతస్తద్వ్యృత్తి నైశ్చల్యం కుంభకం ప్రాణసంయమః॥ అయంచాపి ప్రబుద్ధానామజ్ఞానాం ఘ్రాణపీడనమితి తేజోబిందూపనిషత్॥ పూరకరేచకయోరావర్త్యమానయోర్హంసస్సోహమిత్యనులోమతశ్చ అభివ్యజ్యమానేన అజపామంత్రేణ తత్త్వం పదార్థైక్యం వ్యతిహారేణ భావయంతీత్యర్థః॥

అథసగర్భసంధ్యాంగ ప్రాణాయామం యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్తమాత్ర తావద్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అత్ర ఓంభూరిత్యాది సువరోమిత్యంతో మంత్రోఽగం తథాచామృతనాదోపనిషది శ్రూయతే॥ సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసాసహ। త్రిః పఠేదాయతః ప్రాణః ప్రాణాయామస్స ఉచ్యతఇతి- అవతిసంసారసాగరాదితి- ఓం యే పురుషాః నిత్యనైమిత్తికకర్మభిః ఫలానభిసంధికృతైః పరమేశ్వరం నిత్యమారాధయంతి తేభ్యస్స్వాత్మత్వం ప్రతిపాద్య తాంస్తస్మాత్ సంసారసాగరాత్తారయతీతి తాత్పర్యార్థః॥

తారయతీతి తస్మాదుచ్యతే తారమితిశ్రుతేః। నమస్తారాయేత్యత్ర భాష్యకృద్భిస్తథా వ్యాఖ్యాతత్వాత్।అతఏవప్రణవపర్యాయేషు తారపదప్రయోగంపశ్యామః। యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యత ఇతి తస్యానుగ్రహస్యైవ సాక్షాత్కారహేతుత్వమితి తదనుకంపితఏవ శోకం తరతీతి తాత్పర్యం॥ రూపనిష్పత్తిస్తు అవరక్షణ ఇతి ధాతోరవతేష్టిలోపశ్చేత్యూణాదికసూత్రేణ మన్ప్రత్యయో విహితః। తస్యజ్వరత్వరేత్యాదినా ఊఠ్ తతోగుణః తతశ్శిష్టోచ్చారణమితి ప్రక్రియయా ఓమితినిష్పన్నం। అకార ఉకార మకార ఇతి। తానేకధానుభవస్తదోమితినిష్పన్నం శ్రుతేః॥ ఓంకారస్సర్వదేవానాం సారభూతః ప్రకీర్తితఇతి వచనాత్। ప్రణవస్సర్వవేదేష్వితి గీతావచనాచ్చ। ఓమితివై దైవం సర్వమితిశ్రుత్యాచ। సర్వవేదసారభూతత్వాత్సర్వమయత్వశ్రవణాచ్చ। వేదాభ్యాసః ప్రణవాభ్యాసఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం॥ న్యాయార్జితధనస్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠోఽతిథిప్రియః। శ్రాద్ధకృత్సత్యవాదీచ గృహస్థోపి విముచ్యతఇతి యోగీశ్వరేణాత్మలాభః పరమశ్రేయఇతి శ్రూయతే। తత్ర ప్రణవంజపతః తదర్థంభావయతశ్చిత్తైకాగ్ర్యద్వారా తల్లాభస్సిధ్యతీతి లోకానుజిగృక్షయా ప్రథమతస్తన్నిర్దేశః కృతః॥ భూర్భూలోకః ఓంప్రణవాత్మకః ప్రణవాభిధేయబ్రహ్మాభిన్నఇత్యర్థః। శబ్దయోస్సామానాధికరణ్యమేకార్థమితివాచ్యం తథాచ ప్రణవాభిధేయబ్రహ్మైవ భూలోకాదీనామర్థః పర్యవసన్నః। బ్రహ్మసత్తావ్యతిరేకేణ భూలోకాదిప్రపంచస్య పృథక్సత్తానంగీకారాదితిభావః। వస్తుతస్తు భూరితి భూలోకాభిమానినీ దేవతా ఓమిత్యంగీకృతావిత్యత్ర ఓంప్రశ్నేంగీకృతావితికోశదర్శనాత్। భూలోకా

ఖిమానిదేవతా తత్కృతమాహ్నికమంగీకరోత్వితి తత్తల్లోకాభిమానిదేవతా స్సు స్వకృతమాహ్నికం సమర్పయన్ ప్రార్థ్యత ఇత్యర్థః। ప్రతిపదం ప్రణవకీర్తనమతిదార్ఢ్యమితిబోధ్యం॥ తదుక్తం॥ సప్తవ్యాహృతయస్సప్త లోకా భూరాదయఃక్రమాత్। ప్రత్యేకం ప్రణవాదిత్వాత్తన్మయా ఇతిసూచ్యతే॥ బ్రహ్మదిక్స్య తురీయంచ ప్రణవస్యార్థ ఈరితః॥ ఓమాపోజ్యోతిరితి గాయత్ర్యాశ్శిరః తస్యాయమర్థః। ఆపఃజలం ఓం బ్రహ్మైవేత్యర్థః। ఆపస్త్రిభూమ్నితికోశాత్।జ్యోతిః సౌరాదికతేజః ఓం బ్రహ్మ। తేజస్తేజస్వినామహమితిగీతావచనాత్। రసః ఆనందస్వరూపః అమృతం అమరణధర్మకం బ్రహ్మ దేశతః కాలతోవస్తుతశ్చ అనవచ్ఛిన్నం। భూర్భువస్స్వరోమితి ప్రాణానాం భూలోకాదీనాముపలక్షణం సర్వం పూర్వవత్ ఓంబ్రహ్మ। యద్వాబ్రహ్మశబ్దస్య పరబ్రహ్మేత్యర్థః। తథా। ఓంకారవాచ్యం బ్రహ్మ పరబ్రహ్మేత్యర్థః। శేషం సుగమం॥

ప్రాణాయామవిధి.

ఆచమనానంతరమున ప్రాణాయామమును జెప్పుచున్నారము.

సప్తవ్యాహృతులను ప్రణవపూర్వకములనుగాను గాయత్రితో నాపోజ్యోతిరను శిరమును త్రిరావృత్తమాచరించిన నది ప్రాణాయామమని యోగయాజ్ఞవల్క్యులు.

స్నానదానజపహోమములయందశక్తుడౌక ప్రాణాయామమె జేయవచ్చునని స్మృతిరత్నాకరము. పూరకమనియు కుంభకమనియు రేచకమనియు ప్రాణాయామము మూడులక్షణములుగలది. నాసారంధ్రముచే నాకర్షించబడిన వాయువ పూరకమనిపించుకొనును. శ్వాసను నిశ్చలమొనర్చుట కుంభకమనబడును. మరలనావాయువును విడుచుట రేచకమనబడును. శాస్త్రోక్తమార్గమున ప్రాణాయామాభ్యాసమధికముగ జేసిన సిద్ధుడగుచు నధికదృష్టఫలమనుభవించునదియెట్లనిన- శోకమోహక్షుత్పిపాసాజరామృత్యులతని దేహమునకు గలుగవు. దూరశ్రవణదర్శనములు మనోజవ కామరూప పరకాయప్రవేశనములును స్వచ్ఛందమృత్యువును దేవతలతో క్రీడనగపరచుట సంకల్పసిద్ధి అప్రతిహతగమనము భూతభవిష్యద్వర్తమానములను పరచిత్తములను దెలసియుండుట సూర్యాగ్న్యుదకవిషాద్యుపద్రవములనొందకుండుట మొదలగునవి యోగధారణసిద్ధునకు గలుగునని శ్రీమద్భాగవతము.

ప్రాణాయామము సగర్భకమని యగర్భకమని రెండువిధములందు సగర్భమును మొదట జెప్పుచున్నారము. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసపాతము హాకారసకా

రోచ్చారణము జేయుటమువలన హంసయనుమంత్రమును సర్వ. దినరాత్రులు జీవుడు జపించు నిరువదియొకసహస్ర మారునూరు ఇది యజపాగాయత్రి. యోగులు ప్రతినిశ్వాసోచ్ఛ్వాసమున బ్రహ్మైక్యబోధకముగ నీమంత్రార్థ భావనాపరులై సకలపాపములను బోగొట్టుకొనుదురని ధ్యానబిందూపనిషత్॥

సకలవృత్తినిరోధము పూరక ప్రాణాయామమనియును ప్రపంచనిషేధను రేచకమనుపేరుగలదనియును పూర్వము బ్రహ్మమైయుండిన తానజ్ఞానముచే జీవత్వమొందినవాడై బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే జ్ఞానమునొందగానే దిరుగ జీవాధ్యారోపము నివర్తించి బ్రహ్మాకారవృత్తినొందుట పూరకవాయువనియును బిమ్మట నట్టివృత్తితో నిశ్చలముగనుండుట కుంభకమను ప్రాణనిరోధమనియు నిటులప్రబుద్ధులగువారి ప్రాణాయామమాత్మలాభమును జేయుననియును, అజ్ఞులప్రాణాయామము నాసికాపీడనుతప్ప వేరొకకార్యకారి కాదనియును తేజోబిందూపనిషత్॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్తమగు సగర్భమగుసంధ్యాంగప్రాణాయామమంత్రమిటుపైని జెప్పబడును.

ఏపురుషులు ఫలమును గోరని నిత్యనైమిత్తికకర్మలచేతను బరమేశుని నిత్యమారాధింతురో వారలను స్వాత్మీయులనుగా ప్రతిపాదించి దుస్తరసంసారసాగరమువలన తరింపజేసునదిగాన తారమని ప్రణవమునకు పేరని శ్రుతి. అకారఉకారమకారములనొకటిజేయ ప్రణవమగు నదిసర్వదేవవేదమయమని శ్రుతులు గాన నది యభ్యసించుటచే వేదము లభ్యసించినవాడగునని విజ్ఞానయోగి. ... ...

న్యాయముగనార్జించబడిన ధనముగలవాడును తత్వజ్ఞాననిష్ఠుడతిథిప్రియుడు శ్రాద్ధమొనర్చెడివాడు సత్యవాదియునగు గృహస్థుడును సంసారబంధముచేత విముక్తుడగుననియు నాత్మలాభము పరమశ్రేయమని యోగీశ్వరుచే జెప్పబడెను. ... ...

ప్రణవమునుజపించుచు దానియర్థభావనను జేసి చిత్తైకాగ్రతమూలముగ నాత్మలాభసిద్ధినొందునని లోకానుగ్రహముకొరకు మొదటప్రణవనిర్దేశము జేయబడెను. ... ...

భూలోకము ప్రణవవాచ్యమగు బ్రహ్మముకంటె వేరగునదికాదని ప్రణవపూర్వకమగు ప్రథమవ్యాహృతికర్థము. మరియును ప్రశ్నయందున నం

గీకృతమందును ప్రణవమునకర్థమని యమరకోశమునఁజూచుటవలన భూలోకా భిమానినియగు దేవత నాచేజేయఁబడు నాహ్నికము నంగీకరించుగాక యని యర్థముగనఁబడుచున్నది. ఈలాగుననె భువస్సువర్మహర్జనస్తపస్సత్యలోకముల న్నియును బ్రహ్మముకంటె వేరగునవిగావనియు నాయాయిలోకాభిమానినిలగు దేవతలందరును నాచే జేయు నాహ్నికమంగీకరించురు గాకయని యర్థము.

గాయత్రి శిరమునకర్థమును జెప్పుచున్నారము. ఆపఃఅనేపదమునకు విస్తారమఁదర్థమనియు రసమానందస్వరూపము- అమృతము మరణధర్మరహిత ము తపస్సును బ్రహ్మము- తేజమనగా సూర్యాదితేజస్సు. తేజస్సులగువారి తేజము తానను భగవద్వచనమువలన బ్రహ్మము. అనగా అప్తేజోమృతములు బ్రహ్మవ్యతిరిక్తములుగావనియర్థము.

భూర్భువస్సువరోమనునది పూర్వమె వ్యాఖ్య యొనర్చబడెను.

ప్రశస్తముదకంబ్రహ్మముఖాఖ్యేనాభిమంత్ర్యచ । ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మం త్రైర్దర్భైశ్శిరసిమార్జయేదితి। బ్రహ్మముఖోయం మనునా నిరుక్తః॥ ఓంకార పూర్వికాస్తిస్రోమహావ్యాహృతయోవ్యయాః। త్రిపదాచైవగాయత్రీవిజ్ఞేయం బ్రహ్మణోముఖమితి। ఆపోహిష్ఠేతితిసృభిర్దర్భైర్మార్జనమాచరేత్ । పదేపదే ష్వేపేన్మూర్ధ్నిప్రతిప్రణవసంయుతం। తిసృభిః ఋక్భిర్నవభిఃపదైరిత్యర్థః। పదే పదఇతివీంగాత్। ప్రతిపదం ప్రణవసంయుతమిత్యర్థః । మార్జనస్య ఫలమాహ వ్యాసః। రజస్తమోమోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్। వాఙ్మనఃకా యజాన్దోషాన్నవైతాన్నవభిర్దహేత్॥

ప్రణవపూర్వకమగు మహావ్యాహృతులు మూడును త్రిపదయగు గాయత్రియును వేదమునకు ముఖమని యాపోహిష్ఠామయను ఋక్కులుమూ డును తొమ్మిదిపదములవిప్రణవపూర్వకముగ దర్భలతో శిరమందున ప్రశస్తమ గుజలమును మాటిమాటికిని సూటిగ మార్జనమొనర్చదగును. రజస్తమో మో హములు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు వాఙ్మనఃకాయములును నీతొమ్మిదివలన బు ట్టిన దోషములీతొమ్మిదిమంత్రములచే నగు మార్జనమునబోవునని వ్యాసులు.

శ్లోకరూపసంధ్యామంత్రభాష్యం.

అథసంధ్యామంత్రభాష్యం లిఖ్యతె శ్లోకరూపతః। దృష్టాదృష్టఫలోత్ప త్తిస్సస్మిన్నేవ ప్రదృశ్యతె॥

సత్యస్యసృష్టిస్థితినాశహేతోరీశస్య చోపాసనమాత్రమేవ । నమూత్రమాంగాదిషుమార్జనాదిసత్క్రియావిశేషేణ ఫలంకిముస్యాత్ । ఇత్యాశంక్య వదామీదం పశ్యంతుశ్లక్ష్ణబుద్ధయః॥ అరబస్థానే జలాల్పత్వమింగ్లాండే శీతజంభయం। తస్మాచ్చాచమనకుర్వంతి స్నానాదికకథాకుతః। కుర్వంతి ధ్యానమేవాత్ర శిరోస్మిత్తధరోద్భవాః। తాన్దృష్ట్వాచోదితం వేదైర్దృష్టాదృష్టఫలప్రదం। నత్యాజ్యంకర్మదేశేస్మిన్‌స్నానాచమనమార్జనం। శ్రుతిర్వ్యదత్యపాంమేధ్యం ప్రత్యక్షంచాపిదృశ్యతే। తద్విస్తృతంస్నానవిధౌ తస్మాదత్రనవిస్తృతం॥

ప్రాణాయామమునుం జెప్పి సంధ్యాభాష్యము శ్లోకరూపముగమాచేవ్రాయబడుచున్నది. అందువలన నగు దృష్టాదృష్టఫలమాశ్లోకములందు గానబడును. ... ...

ఓయీ సత్యుడును సృష్టిస్థితినాశములకు కారణుడునగు సర్వలోకనియామకుని యుపాసనము స్వీకరించదగినదేను. శిరము మొదలగుతావులయందు మార్జనాదిక్రియలొనర్చుటచే నేమిఫలమయ్యెనని శంకించుకొని జెప్పుచున్నారము సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు జూతురుగాక.

అరబస్థానమున జలమల్పము ఇంగ్లాండున శీతమువలన బుట్టు భయమునగునందువలన నచటివారు మలమూత్రశౌచమునైన జేసికొనరు. స్నానాదికమెటులొనర్చుకొనుదురు. వేదచోదితకర్మలేని యాభూమిని బుట్టినవారలు సర్వేశునిధ్యానమునుమాత్రమె జేయుదురు. వారలనుజూచి దృష్టాదృష్టఫలమునిచ్చునదియు వేదములచే జెప్పబడినదియునగు స్నానాచమనమార్జనాదికమునీకర్మదేశమునందు విడువదగదు. శ్రుతి యుదకములు పవిత్రములని జెప్పుచున్నది. ప్రత్యక్షమువలనగూడ గనబడుచున్నదదిస్నానవిధియందున విస్తరించబడెను గానయిచట విస్తరించబడదు.

అథమార్జనమంత్రార్థఃకథ్యతే॥ ఆపస్సుఖకరానిత్యంయూయంతాధత్తనోశనం। రమ్యభూమిదృశేస్మాకం అక్షంతేనమహావర్ధతే॥ యోరసోవశ్శుభతమఃతంప్రార్థయతచేమనః। స్తన్యంవత్సాన్పాయయంతి మాతరోవత్సలాయథా। తస్మైతత్సిద్ధయేయుష్మానలంగచ్ఛేమసాదరం॥ యూయంయద్వాసతఃప్రీతా ఆపోజనయుతస్ఫుటం॥ అభోజనాపేయాది దుష్టవస్తుసంసర్గకరణనిబంధన ముదరకృతం పాతకమస్తి తస్యకేననివృత్తిస్స్యాత్తస్మాదనేకేషాం పాపానాం సత్వేకథముత్తరేకర్మణి నిశ్శంకమధికారస్స్యాదిత్యాశంక్య సర్వకల్మషనివర్తకం జలపానమాచరణీయమితి తేనాంతర్బహిశ్చ నిష్కంటకాశుద్ధిర్భవతీతి తద్వినియు

క్తం మంత్రంచాహ॥ అగ్నిశ్చేతి॥ అనేనమంత్రేణ సాయంజలపానం కర్తవ్యం।
సూర్యశ్చేతిమంత్రేణ ప్రాతః। ఆపఃపునంత్వితిమధ్యాహ్నే। తదుక్తం॥ సాయ
మగ్నిశ్చమేత్యుక్త్వా ప్రాతస్సూర్యేత్యపఃపిబేత్। ఆపఃపునంతుమధ్యాహ్నే త
త ఆచమనంచరేదితి॥

యోమామగ్నిశ్చకోపశ్చ రాగద్వేషాదయస్తథా। మన్యుకారితపాపే
భ్యో రక్షంతాం సర్వదేవతాః। కృతవానస్మియత్పాపం రాత్రి రారభ్యాలుంప
తు। దేవతాహ్నాస్తుతత్పాపం మానసందుష్టచింతనం। అప్రియానృతవాగ్దోషం
హస్తంస్తేయవధాదికం। శిష్టగోస్పర్శనందుష్టస్థానగంపాదజంతథా।అభోజ్యా
పేయసహాసర్వ్యమగమ్యాగమమైథునం। అబుద్ధికృతజంచాపి కర్మేంద్రియాశ్రయలిం
గినం। మాంసత్యేకారణేవహ్నౌ జుహోమిహుతమస్త్వితి॥

సూర్యోమన్యుశ్చమామన్యుపతయోమన్యుజాదఘాత్। ముంచంతుహస్త
పద్భిశ్చ మనోవాగుదరైరపి। రాత్ర్యామకార్షంపాపంయదాత్రిరేవావలుం
పతు। అబుద్ధికృతమప్యేనోయత్కించిద్దురితంమమ। తచ్ఛాంత్యై మామహం
సూర్యే జుహోమిజ్యోతిషిస్వయం। ప్రక్షిప్యామృతయోనౌ మాం ముంచేయం
మృత్యుబంధనాత్॥ ఆపఃపునంతుపృథివీం సాంతత్పూతాపునాతుమాం। తాఃపు
నంతుబ్రహ్మణస్పతిం వేదఃపూతాఃపునాతుమాం। యదుచ్ఛిష్టమభోజ్యంచ యద్వా
దుశ్చరితంమమ। సర్వస్మాదంహసోస్మాన్మామసతాంచప్రతిగ్రహాత్। పునంత్వి
త్యర్థధ్యాత్వా స్వాహేత్యుక్త్వాజలంపిబేత్॥

దధిక్రావారవిర్వహ్నిర్దధిక్రామతియజ్జగత్। జయత్యాప్తిజవైరోఘ్యగా
జిష్ణోరశ్వస్యవాజినః। అకారిషంస్తుతింకుర్యాం తస్యసంబంధినీంతథా। సురభీణి
సుగంధాని ముఖానిసకరోతునః। ప్రతారిషత్ప్రదద్యాచ్చ పూర్ణాన్యాయూం
షి సంప్రభు

హిరణ్యవర్ణాస్స్వచ్ఛాశ్చ శుచయఃప్రాంతలక్షణాః। ఏతాదృశాయాస్తి
ష్ఠంతి పావకాః పావనార్థకాః। యాస్వప్సుకశ్యపర్షిర్వా కశ్యపః పశ్యతీతిచ।
భవేత్సాక్షిజగచ్చక్షుర్వర్ణాద్యంతవిపర్యయాత్। శ్రుతిస్త్వేవవదతి ఇంద్రస్సా
క్షాత్సురేశ్వరః। సచాప్సుజాతోయాఆపః విరూపావివిధాకృతీః। అగ్నిర్వాబ
డబమిత్యపాంగర్భధరే గర్భజంతువత్। యాసాంశ్రీవరుణోరాజా జానంత్సత్యా
నృతేజనానాం। యాతిగచ్ఛతినోస్మాకం శంచస్యాత్సుఖహేతవః। స్యోనాశ్శివా
సుతసుఖజనకాశ్చభవంత్వితి। యామధుమ్యాఇత్యత్ర అమృతస్రావిణో ఇతి।
యాసామింద్రాదయోదేవాఅపాంకుర్వంతిభక్షణం। భవంతి యస్యాంతరిక్షే

లోకానుగ్రహలిప్సయా। యా ఆపో బహుధా పృథ్వీం ఉందంతి క్లేదయంతి చ। శు క్రాత్స్నభ్రాత్రప ఇతి చ ఋగర్థః ప్రతిపద్యతే। తా మాం పశ్యత హే ఆపశ్శివేన సుఖ రూపిణా। చక్షుషా కరుణార్ద్రేణ ఉపస్పృశత మే త్వచం। శివయా తనువా భద్ర మూర్త్యాపో యూయమిత్యపి। యుష్మాకం చాప్యప్సుషదో సర్వానగ్నీన్జలస్థితాన్। ఆహ్వయామి హవే బ్రూమః కిమర్థమితి చేద్వయం। దీప్తిర్వర్చో మయి బలం శక్తి రోజస్తథైవ చ। నిధత్త మయి తత్సర్వం స్థాపయంత్వితి మార్జయన్। గృహీత్వా పాణినా వారి స్వశాఖోక్తాం జపేదృచం। ఉద్ధృత్య దక్షిణే హస్తే జలం గోకర్ణ వత్కృతే। నిధాయ వాసికాగ్రే తు సంస్మరన్పాపపూరుషం। బిభ్రియాన్నాసి కాయాంతు నిరుద్ధప్రాణమారుతః। వామేనక్షిప్య మేదిన్యాం తజ్జలం నావలో కయేత్। కర్మసాక్షిజగచ్చక్షురేనసో మాం చ ముంచతు। పాదకీలితకాష్ఠాద్వా చోరం ముంచత్యధీశ్వరః। స్నాత్వీస్నాత్వా స్వేదమలాత్పూతం సంస్కృతమా జ్యవత్। ఆపశ్శున్ధ్యంతు మాం పాపాదితి భాష్యేషు దర్శితం॥

ఇష్టం హి విదుషాం లోకే సమానవ్యాసధారణమిత్యుక్తత్వాత్ హగ్ంసే తిమంత్రస్సంక్షేపవిస్తరాభ్యాం వ్యాఖ్యాయతే॥

భాసతే బ్రహ్మరూపేణ జగదేతచ్చరాచరం। జ్ఞానినం ప్రతిబోద్ధవ్యమితి హంసేతిమంత్రతః॥ హగ్ంసః పరమాత్మా స శుచౌ శుద్ధే చ మండలే। శుచిషత్స్వేద తీత్యస్మిన్జగన్నివసనాద్వసుః। వాయుస్తద్రూపవానోంతరిక్షే తిష్ఠన్నితి శ్రుతేః॥ సీదతీత్యంతరిక్షే సదంతరిక్షసదుచ్యతే। హోమనిష్పాదకో హోతా వేద్యాం సదతి వేదిషత్। అథవా దేవదూతత్వాదగ్నిర్హోతేతి చోచ్యతే। అతిథిస్సద్దురోణే షు బ్రహ్మాండాఖ్యగృహేషు చ। తిష్ఠతీతి చ యో దేవస్స దురోణసదుచ్యతే। వై శ్వానరస్య రూపేణ నృషు యో వసతి ప్రభుః। నృషదిత్యుచ్యతే సద్భిస్తథాగితేషు పఠ్యతే। వరే శ్రేష్ఠే ద్వారవత్యాదౌ క్షేత్రేఽర్చ్యరూపతో వసన్। వరసద్వాచ కో దేవో దర్శనాత్సర్వపాపనుత్। యజ్ఞనిష్పాదకత్వేన ఋతేసత్యేకర్మణి। వ్యోమ్ని సూర్యాదిరూపేణ తిష్ఠన్వ్యోమసదుచ్యతే। అప్సుతిష్ఠన్నితి శ్రుతేరబ్జా జలజా వాచకాః। గోష్వంతర్యామిరూపేణ యో దేవో వసతే సదా। అథవా క్షీర రూపేణ గోజా ఇతి చ ఈరితః। ఋతం తు సత్యవచనం ధర్మరూపం విదుర్బుధాః। తస్మాజ్జాయంత ఇతి చ ఋతజాః పరికీర్తితాః। యస్సర్వేషు చ భూతేషు తిష్ఠన్ని తి శ్రుతేర్విభుః। అద్రిభ్యో జాతవృక్షాద్యాస్స్మృతా అద్రిజా ఇతి। ఋతం తు ఈ దృశం సత్యం బృహద్వృద్ధా ప్రకీర్తితం। శేషోఽప్యశేషయజ్ఞాని ఈశో నిష్పాద యంత్వితి॥

అథార్ఘ్యక్షేపవిధింబ్రవీమి స్మృత్యుక్తమార్గేణద్విజైర్విధాతుం। కాలాతిపత్తౌతు తత్రైకమర్ఘ్యంత్రయంతుకాలే ఉదయేస్తగేచ। అత్రైవ స్మృతివాక్యాని దర్శయిష్యామిపశ్యతాం। ప్రాఙ్ముఖస్సలిలంవిప్రస్సంధ్యావందనమాచరేత్।అర్ఘ్యప్రక్షేపణంకుర్యాదాదిత్యాభిముఖోద్విజః। ప్రాతఃప్రహ్వఃక్షిపేదప్సుమధ్యాహ్నే ఋజుసంస్థితః।అర్ఘ్యప్రక్షేపణంకుర్యాత్సాయంతూపవిశన్భువి॥ ప్రాతర్మధ్యాహ్నసాయంసమయేష్వర్ఘ్యదానే ప్రహ్వాన ఋజూపవేశనసంస్థితిస్సవితృమండలసమతయాస్థితో దద్యాదిత్యేవమర్థం॥ పాణిభ్యాం జలమాదాయ గాయత్ర్యాచాభిమంత్రితం। గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యేజలం క్షిపేత్॥ జలేష్వర్ఘ్యంప్రదాతవ్యం జలమధ్యేతు సంస్థితే। సంప్రోక్ష్య వాపిగా సమ్యక్కుర్యాదర్ఘ్యం యథావిధి॥ గోశృంగమితియత్ప్రోక్తం తదూర్ధ్వమధ్యం ప్రచక్షత ఇతి॥

మధ్యాహ్నేంజలిక్షేపం సకృదేవసమాచరేత్॥ యత్ప్రదక్షిణంప్రక్రమంతి తేనపాప్మానమవధూన్వంతీతిశ్రుతేస్సంధ్యాత్రయేపికార్య ముద్యంతమితిమంత్రైస్తుపూర్వమేవవ్యాఖ్యాతః। క్రమాత్సంధ్యాంచగాయత్రీంబ్రాహ్మీం చ నిమృజేంతథా॥ తర్పయామీతివక్తవ్యం చతస్రో దేవతాః ప్రతి॥ ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మేత్యేతద్ధృదయముచ్యతే। గాయత్ర్యాస్తృప్తిత్వాదౌ జపకర్మ సమాచరేదితి శౌనకః॥ తదిదానీం వ్యాఖ్యాయతే॥ ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతిగీయతే। వేదాంతప్రతిపాద్యత్వాదగ్నిరంగతిగచ్ఛతి। ఇతివ్యుత్పత్తితో బ్రహ్మ దేవతాగ్నిరుదాహృతా। బ్రహ్మణస్యాస్య తారస్య అగ్నిరాత్మాధిదేవతా। ఋషిరార్షంపరబ్రహ్మ బ్రహ్మేతిప్రతిపాద్యతే। గాయత్రీప్రోచ్యతే తస్మాద్గాయంతంత్రాయతేయతః। తద్గాయత్రీఛందఇతి తదభివ్యక్తినిష్ఠతః। పరమాత్మాదేవతాయం మోక్షేదావినియుజ్యతే। అస్మత్సకాశమాయాతు వరదాభీష్టదాయినీ। దేవీప్రకాశనీనిత్యా సమ్యగ్వేదాంతనిశ్చితం। అక్షరంనాశరహితం త్వమేవబ్రహ్మఉచ్యతే। అశేషవేదజననీ గృహాణేదంతపోమమ॥ వేదస్తత్వం తపోబ్రహ్మేత్యూచుస్సర్వేమహర్షయః। అథవా వరదాదేవీ ప్రమాణేన సునిశ్చితం। ఉపదేష్టుంపరంతత్వమాగచ్ఛత్వితిప్రార్థయేత్। కురుతేహ్నాతు యత్పాపం తదహ్నాత్ప్రతిముచ్యతే। యదాత్ర్యాదితివ్యాఖ్యాత మథప్రార్థయతే పునః। మహాదేవీపరంజ్యోతిర్గాయత్ర్యాఖిలరూపిణీ। సర్వవర్ణేతి సంబుద్ధిస్త్వమోజోసి సహోసిచ। ఇంద్రియాణాం శక్తిరసి తథారేర్ధమనేషుచ। శరీరబలరూపాసి దీప్తిరూపాసి దీప్తిషు। అగ్నీంద్రాదికదేవానాం ధామతేజో యదస్తితత్॥ నామాసిచాథవాధామ దేవానాంవాసభూరసి। విశ్వం సర్వజగద్రూపం

త్వమేవాసీతి ప్రార్థయేత్ । విశ్వాయుస్థ్సావరాదీనాం సత్తాభవసి సర్వదా। యద్వాతమసిపూర్ణాయుర్నిఖిలం జంగమాదికం। త్వంసర్వమసి సర్వాయురసి త్వం ప్రాణధారణం। ఆవాహయామిమనసి గాయత్రీం తాదృశీంమయి। సరస్వతీంచ సావిత్రీం తథైవావాహయామ్యహం । సవితృద్యోతనాత్తైన్నవ సావిత్రీపరికీర్తితా। జగతశ్చ పవిత్రీవా వాగ్రూపత్వాత్సరస్వతీ। ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని విశ్వామిత్రాదికానృషీన్। శ్రయంత్యేతాంచేతిలక్ష్మీశ్రీశబ్దేనాభిధీయతే। ఆవాహయామిచ తథా ఛందర్షీనథదేవతా। స్వరూపందర్శయతిచ శిష్టం తత్స్పష్టమీరితం। నాగఃకృకరకూర్మశ్చ దేవదత్తోధనంజయః । ఏతైస్సహోప ప్రాణైశ్చ ప్రాణాద్యైఃపంచకైస్తథా। యుక్తాం శ్వేతాదివర్ణైరిత్యుపలక్షణలక్షితా। గాయత్రీతు భవేద్రక్తా సావిత్రీ శుక్లవర్ణికా। సరస్వతీ తథా కృష్ణా ఉపాస్యేతిచదర్శనాత్। సాంఖ్యాయనోనామఋషిః తస్యగోత్రేణసాసమా। సాంఖ్యాయనసగోత్రేతి వ్యాఖ్యాతంవేదవేదిభిః। వర్ణానిసంఖ్యయా యస్యాశ్చతుర్ద్విదశసాభవేత్। చతుర్వింశత్యక్షరేతి ఋగ్యజుస్సామరూపిణీ। త్రిపదాత్రయఃపాదాయస్యాస్సాపరికీర్తితా। షట్కుక్షీరూర్ధ్వాధరేద్వే ప్రాచ్యాదిగ్దిక్చతుష్టయం। శిక్షావ్యాకరణంకల్పో నిరుక్తం జ్యోతిషంతథా। పంచశీర్షాణి యస్యాస్సా పంచశీర్షేతి కథ్యతే। వేదాభ్యాసార్థమాచార్యసమీపనయనాయవై। మౌంజీబంధాదికంయత్తదేవోపనాయనం॥ వటుర్గర్భాష్టమేవర్షే వసంతే వినయాన్వితః। ఉపానయస్వమాత్మానమితిబ్రాహ్మణసన్నిధౌ।బ్రూయాద్బోధాయనమతాద్యత్తదేవోపనాయనం। వినియోగోభవేదస్మిన్కర్మణీతిచ శాసనం॥

అథ గాయత్రీజపవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః .

కుశబృశ్యాంసమాసీనః కుశోత్తరాయాంవా కుశపవిత్రపాణిః పశ్చిమముఖస్సూర్యాభిముఖోవా అక్షమాలామాదాయ దేవతాంధ్యాయన్గాయత్రీజపంకుర్యాదితిశంఖః॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్యముభేసంధ్యేసమాహితః। శుచౌదేశేజపఞ్జప్యముపాసీతయథావిధి। పూర్వాంసంధ్యాంజపేత్తిష్ఠన్సావిత్రీమార్కదర్శనాత్। పశ్చిమాంతుసమాసీనస్సమ్యగార్క్షవిభావనాదితిమనుః॥

తథామధ్యాహ్నసంధ్యాయామాసీనఃప్రాఙ్ముఖోజపేత్। తిష్ఠన్నపి జపేద్దేవీమాదిత్యాభిముఖోద్విజఇతి। మునీనామాసనంబృసీత్యుక్తత్వాజ్జపే మానాంగీకారత్వాత్పవిత్రత్వాచ్చాదృష్టఫలజనకం బృస్యాసనం ధృతవస్త్రస్వచ్ఛతార్థం దృష్టఫలజనకమపి కుశాసనం భవతి। సూర్యాభిముఖత్వే సమాసీనోపతిష్ఠత్వేహేతుః పూర్వముదాహృతఏవ। అసంఖ్యాతంతుయజ్జప్తం తత్సర్వంస్యా

న్నిరర్థకం। గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ శతమష్టోత్తరం జపేత్। సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం। గాయత్రీం ప్రజపేన్నిత్యం సర్వకల్మషనాశినీ మితి వచనాత్ సహస్రతో న్యూనస్యాప్యభ్యస్తస్య మాలాధారణం। తదభావే పర్వభిః కర్తవ్యమితి వ్యాసః। పర్వభిస్తు జపేద్దేవీమన్యత్రనియమస్స్మృతః। గాయత్రీ వేదబీజత్వాద్వేదకీర్త్యయా ఇయతే। అఙ్గుళ్యాం నామికాయాస్తు మధ్యమే పర్వణి క్రమాత్। తర్జనీమూలపర్యన్తం జపేద్దశసు పర్వసు। మధ్యమాఙ్గుళిమూలే తు యత్పర్వద్వితయం భవేత్। తద్వై మేరుం విజానీయాజ్జపేత్తం నాతిలఙ్ఘయేత్॥

శ్లోకత్రయేణ గాయత్రీమన్త్రార్థస్సముదాహృతః। విద్యారణ్యేన మునినా సంక్షేపవ్యాసతో హితః। ఉదాహ్రియన్తే తే శ్లోకాః ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యబోధకాః॥

యో దేవస్సవితాఽస్మాకం ధియో ధర్మాదిగోచరాః। ప్రేరయేత్తస్య యద్భర్గస్తద్వరేణ్యముపాస్మహే॥

తదిత్యవాఙ్మనోగమ్యం ధ్యేయం యత్సూర్యమణ్డలే। సవితుస్సకలోత్పత్తిస్థితిసంహారకారిణః। వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం జగత్॥ భర్గస్స్వప్రకాశాత్మా ... విద్యాతత్కార్యదాహకం। దేవస్య ద్యోతమానస్య ... ధీమహ్యాహం సదా వేతి ... ధియోఽన్తఃకరణవృత్తీః ప్రత్యక్ప్రవణకారిణీః। యన్నః ... ధర్మ్యం ... ప్రచోదయాత్ప్రేరయేత్ ...॥

ధీమహీత్యత్ర ... నోఽస్మాకం బుద్ధివృత్తీః ప్రచోదయాత్ప్రేరయేదితి। విశిష్టాద్వైతద్వైతానామేవం పన్థా ... అస్మాకమపి ... ధికం కృతం॥

అథ సాయముపస్థానమన్త్రార్థో లిఖ్యతే మయా। ధాతుర్వ్యజ్జవరణే ఇతి తస్మాత్ ... బ్రహ్మ ఏవ హి। వ్యాప్నోతి ... జగత్ వరుణః పరికీర్తితః। ... ఇమం మే ... రూపమన్త్రార్థం ... సంసారబన్ధనాశకత్వాద్వరుణః ... వరుణః పరికీర్తితః। ... తత్త్వాయామి ... బ్రహ్మణో ... తత్త్వాయామి ప్రపద్యే ... యతస్త్వం భక్తపాలకః।

త్యామాశాస్త్రే ప్రార్థ్యతే యష్టాజ్యాదిసమిద్భిస్తైః । అహోదమహో దశక్ సమంతాత్ప్రోల్లిఖ్య తేధునా। ఉదారకీర్తే సహ [illegible] సంబుద్ధికీర్తితః। అనాపర [illegible] ర్యా [illegible] హా [illegible] కాంస్తుతిం। బోధి [illegible] స్య నోస్మాకం జీవితం [illegible] శయ। యది [illegible] మూర్ధ్ని [illegible] । హే [illegible] స్వప్రకా శదో [illegible] సగద్య [illegible] । యత్త్వా [illegible] ప్రత్యహం౧ మని మసిప్రక [illegible] యాసా [illegible] యథా । [illegible] తర్క యంతివతద్వత్। హే [illegible] సంబుద్ధి [illegible] తత్త్వ [illegible] సం భూతే జనే [illegible] హాల్పక [illegible] । [illegible] పరామసి। అచిత్యాచిత్తి దేహా [illegible] ధర్మలో పరూపా [illegible] । [illegible] తస్మా దస్మా [illegible] హా [illegible] సిష్ఠ [illegible] । హే [illegible] సంబుద్ధి [illegible] మ నీషిభిః। [illegible] త్వరాః॥ [illegible] యు త్కర్మాంగం ఋత్విజో స్మాకం। [illegible] సత్యాంశ్చ తమవజ్ఞతయా॥ ఉత అపి చ [illegible] ర్వాణ్యాంసి విశ్వాని [illegible] ప్రియా వహాసహితేః। ప్రియాంభ [illegible] ప్రియాస్త్వ [illegible]॥

అథ పాత్రరుపస్థానమంత్రో [illegible] తేహయా। [illegible] దేవో మీద్యతి [illegible] । [illegible] ఇతి। చ ర్త [illegible] సుజా [illegible] స్వదయ [illegible] తే ఇ తితత్పాత్రః। [illegible] తేషు [illegible] । [illegible] రం సత్యం [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] యజామిహా ణం। [illegible] ॥ [illegible] ఇతి [illegible] త్యామిహా [illegible] । [illegible] కాగం। యా [illegible] మిత్రే [illegible] । [illegible] కర్మణి [illegible] । [illegible] ద్రాధాం [illegible] సితి। అగ్ని [illegible] । [illegible] కర్మ వతో మర్త్యాన [illegible] । యత్స్యా [illegible] దేవ దిత్యేతి సంబుద్ధి [illegible] । [illegible] తు। మిత్రేతి సంబోధనార్థః [illegible] । [illegible] ఫలయుక్తో భవేదితి। [illegible] సహా [illegible] తే । [illegible] నాన [illegible] జీమూతేవ [illegible] రిభిః। ఉత [illegible] ణం [illegible] యుణ్యః [illegible]

గ్రతః। నాశ్నోతి నైవ ప్రాప్నోతి దూతాన్నవ్యాప్నుయాదితి॥

మధ్యాహ్నే చోర్ధ్వబాహుస్సన్దేవంపశ్యన్జపేన్మనుం। తదుపస్థానమంత్రాణామర్థోప్యత్రవిలిఖ్యతే॥

ఆసత్యేనేతిమంత్రస్య హిరణ్యాఋషిరీరితః। త్రిష్టుప్ఛందశ్చ సవితా దేవతాపరిపఠ్యతే। సత్యేన దేవలోకేన రజసామానవేనచ। సవితా సూయతే తేన జగదిత్యవగమ్యతే। సవర్తమానో దేవానామమృతంచనివేశయన్। మర్త్యం మనుష్యలోకస్థజనానాంచనివేశయన్। హిరణ్యయేనస్వర్ణేన రథేనాయాతివై విభుః॥ సమంతాద్యాత్యటతి భువనా భువనానివై। విపశ్యన్నభితోపశ్యన్నీదృశం తముపాస్మహే॥

మంత్రస్యోద్వయమిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిస్స్మృతః। ఛందోనుష్టుప్పదం జ్యోతిర్దేవతా పరికీర్తితా। తమసస్పరివర్తంతం ప్రపంచాదుపరిస్థితం। ఉత్తరం చోత్కృష్టతరంజ్యోతీరూపం తముత్తమం। దేవత్రసర్వదేవేషు దేవం సూర్యం స్థితంవయం। పశ్యంతోపాసనబలాజ్జ్యోతిస్సూర్యంపరాత్పరం॥ ఉచ్చైరతిశయేనచ ఆగన్మప్రాప్నువామవై। కేతవోస్యాస్తం ప్రసిద్ధం జాతీర్జగదితీరితం। వేత్తీతివేత్తా సర్వజ్ఞో జాతవేదాఇతిస్మృతం। తందేవంద్యోతమానంచ కేతవో రశ్మయోపిచ। ఉదుత్యమిత్యూర్ధ్వముచ్చైర్వహంతి ప్రాపయంతిచ। దృశేవిశ్వాయవిశ్వస్మైప్రాణినాందర్శనాయచ। కృతార్థతాం లభంతే తేసర్వేలబ్ధ్వాతుదర్శనం॥ మంత్రస్యచిత్రందేవానామిత్యస్యాంగిరసాత్మజః। కృత్స్నోనామాఋషిస్త్రిష్టుప్ఛందస్సూర్యస్తుదేవతా। దేవానాం దేవతానాంతు చిత్రమగ్రిమముచ్యతే। అనీకంబలమిత్యాహుః ఉదగాదిత్యుదేతివై। కీదృశం తదనీకంచేన్మిత్రోహరభిమానికః। నిశాభిమానీవరుణోద్వ్యభిమాన్యగ్నిరుచ్యతే। తేషాం చక్షుఃప్రకాశంతదనీకముదితోరవిః। జగతో జంగమస్యాపి తస్థుషస్థావరస్యచ। ఆత్మానియామకస్సూర్యః ద్యావాద్యాం పృథివీమిలాం। అంతరిక్షం నభశ్చాప్రాప్యానుభిఃపూరయత్యసౌ॥ తచ్చక్షురాదిమంత్రస్య వశిష్ఠఋషిరుచ్యతే।ఛందోనుష్టప్దేవతాస్యభాస్కరఃపరికీర్తితః। మంత్రేణానేనతచ్ఛూర్యసంజ్ఞబ్రహ్మఉపాసతే। తత్తస్యసర్వజగతశ్చక్షుర్ఖ్యాతం సనాతనం। దేవానాంచహితందేవహితమాహుర్మనీషిణః। పురస్తాత్పూర్వహారితి శుక్రంశుద్ధస్వరూపకం॥ తదుచ్చరచ్చోదితసూర్యరూపం బ్రహ్మప్రపశ్యేమవయంశతంసమాన్। నందామ తద్వత్సుతపాత్రవృద్ధిభిర్మోదామహృష్టాశ్చ భవామతద్వత్॥ భవామ తద్వత్పరివృద్ధిమంతస్స్యామేతి తద్వచ్ఛృణవామలోకే। ప్రియాశ్చవాచశ్శృణవామతద్వ

త్తృప్తిబ్రివామప్రియవాగ్మినశ్చ । వయం భవామేతి తథాప్యజీతాస్స్యామాఖిలం చాయురిహాప్నవామ॥ జ్యోక్చ సూర్యం దృశే కాలం చిరం సూర్యస్వరూపితత్। బ్రహ్మద్రష్టుమిహాశాస్మహే వయం చే భణ్యతే। మహాతశ్చాధికాదర్ణవాదద్ధేరుపరిప్రభుః । యస్సూర్యఉదగాదద్యన్దృశ్యతేచ చరాచరైః । సరిరస్యాంభసోమధ్యాన్మధ్యే ఇత్యుచ్యతే బుధైః। బిభ్రాజమానస్సందీప్యమానఇత్యభిధీయతే। విద్వాన్విపశ్చిదిత్యస్య వృషభో ధనవర్షకః । లోహితాక్షో లోహితాంశుస్సూర్యో మనసాదరాత్। మామాతురాత్ప్రవతు వాప్యనుగృహ్ణాతు వా తథా॥ సంధ్యాత్రయేపి ప్రాచ్యాదిదిగ్దేశాద్యభివందనం। పృథక్కర్తవ్యమిత్యన్యే వదంత్యత్ర మనీషిణః। కశ్యపేన దిశాం దిక్స్థదేవతాద్యభివందనం। సంధ్యయోరుభయోరేవేత్యుక్తం తద్వత్ప్రవర్తతే॥

తత్రమంత్రా నమః ప్రాచ్యై దిశ ఇత్యన్వయో భవేత్। ఏతస్యాం దేవతాయాస్తు ఏతాభ్యస్తు నమస్త్వితి। ఇతిసర్వత్ర యోజ్యం స్యాత్సృష్టోర్ధ్వ ఇతినోచ్యతే। కామః కామాభిమానీయో దేవో కార్షీత్కరోతిసః। నాహంకర్తేతియస్మిన్ స్థితుకుర్వన్నపి నలిప్యతే। ఇతిధ్యాత్వా నమస్కుర్యాత్కామాయచ సమన్యవే। పృథివ్యాదీనిభూతాని యానితేభ్యోనమోస్త్వితి॥ మంత్రేషు పంచమాయాత్ర సాంఛాందస ఇతిస్మృతః॥ ఓంకారవాచ్యోయో దేవస్సమగ్రైశ్వర్యవాన్విభుః। వాసుకిత్యఖిలంహ్యస్మిన్వసంత్యస్మిన్వసత్యయం। ఇతివాసుపదార్థస్యాత్సచాసౌ దేవ ఇత్యతః। వాసుదేవః పరంబ్రహ్మ తస్మైనమ ఇతిబ్రువన్॥

చరస్థిరాణిభూతాని యాంనమస్యంతి దేవతాం। సాయంప్రాతశ్చసా సంధ్యాత్వభిరక్షతుమామితి। అతఊర్ధ్వంశివాయేతి శ్లోకమారభ్యచోత్తమే।శిఖరేఇతిపర్యంతం పురాణం స్పష్టమర్థతః॥ భూమ్యాంస్థితః పర్వతోయో మేరునామాస్యమూర్ధని। ఊర్ధ్వభాగే తథాజాతే విద్యమానేత్రచోత్తమే। ఉత్కృష్టశిఖరేశృంగే శిఖరాకారమందిరే। స్థాతుమాకాంక్షితపదం బ్రాహ్మణేభ్యో నిరంతరం। ఉపాసకేభ్యోవిప్రేభ్యోభ్యనుజ్ఞాతాయథాసుఖం॥ హేదేవి హేభగవతి త్వమస్మాంస్త్వదుపాసకాన్। అనుగృహ్యాయథాకామం గచ్ఛేతి విసృజేచ్ఛివాం॥ శిష్టంస్పష్టమిదంధ్యావేత్యనేన మనునాద్విజః । స్వరక్షణార్థం ప్రస్తౌతి ద్యావాభూమ్యౌ సమాహితః। మంత్రార్థస్తు పితర్మాతర్హేద్యులోకమహీతలం। ద్యావాపృథివ్యాపితరావితీయం వైశ్రుతిర్జగౌ। వాంయువాం ప్రతియద్వాక్యమిహకర్మణ్యుపబ్రువే॥ హేద్యావాపృథివీ ద్యావాపృథివ్యావితి చోచ్యతే॥ అత్రద్వివచనాభావశ్ఛాందసః పరికీర్తితః। ఇదంమదీయం వచనం సత్యమ

స్తు ఋతంభవేత్। తత్కింవచనమిత్యుక్తే భూతమిత్యాదినోచ్యతే । అహోభిర స్మదీయరక్షకైరితిచోచ్యతే। ఇదంతుసర్వభూతానాముపలక్షణమూహ్యతే।అ వమే రక్షకేప్రోక్తే యువామితితు శేషవాక్ । భూతంభవతమిత్యుక్తం తదర్థ స్త్వయముచ్యతే। అస్మదాదికదేవానాం రక్షకేభవతంత్వితి॥ వచనం యదిదం సత్యమస్త్విత్యన్వయఊహ్యతే । భవత్ప్రసాదాద్వయమశ్యేషమన్నమిదంహ్యా పి। వృజనంవాపరహితం జీరదానుమితీరితం। జీవనస్యచ దాతారం విద్యామే తి లభేమహీ॥

శ్రీదంతులూరినారాయణగజపతిరాజవర్యరచితమిదం। సంధ్యావందన భాష్యం వితనోతు ముదం సదా విదుషాం॥

ఔపాసనహోమవిధిః

అథౌపాసనహోమవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ ఓం అథ సంధ్యానంతర మౌపాసనహోమప్రకారంవదామః॥ సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయంహో మో విధీయతే। స్వయంహోమే ఫలం యత్స్యాత్తదన్యేన నలభ్యతే। హో మేయత్ఫలముద్దిష్టం జుహ్వతస్స్వయమేవ తం॥ హూయమానం తదన్యేన ఫల మర్ధం ప్రపద్యతే॥ ఋత్విక్పుత్రోగురుర్భ్రాతా భాగినేయోథవిట్పతిః। ఏతైరపి హుతంయస్మాత్తద్ధుతం స్వయమేవత్వితి దక్షః॥ విట్పతిర్జామాతా ఋత్విగాది హోమేపి యజమానసన్నిధానేన భవితవ్యమితి కాత్యాయనః॥ అసమక్షంతు దంపత్యోర్హోమస్స్యాన్నర్త్విగాదినా। ద్వయోరప్యసమక్షంతుభవేద్ధుతమనర్థక మితి॥ అతఏవ క్వచిత్ప్రవాసానుగమస్తేనైవదర్శితః। నిక్షిప్యాగ్నిం స్వదారేషు పరికల్ప్యర్త్విజంతథా। ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రఇతిచ ॥ రాత్రేష్షోడశభాగే తు గ్రహనక్షత్రభూషితే। కాలేత్వనుదితే ప్రాతర్హోమంకుర్యాద్విచక్షణః । యు థాప్రభాతసమయే నష్టనక్షత్రమండలే। రవిర్యావన్నదృశ్యేత సమయాధ్యుషి తస్స్మృతః। రేఖామాత్రస్తు దృశ్యేత రశ్మిభిస్తు సమన్వితః। ఉదితంతంవిజానీయా త్తత్రహోమం ప్రకల్పయేదితి వ్యాసః॥ ఆశ్వలాయనస్త్వనుకల్పాంతరమా హ॥ ఆసంగవాంతం ప్రాతరితి। ముహూర్తానాం త్రయః ప్రాతస్తావానేవచ సంగవఇతిస్మృతేః॥ ద్వాదశఘటికాపర్యంతం హోమకాలఇత్యనువర్తతే॥అథ గృహ్యాగ్నౌ సాయంప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయోర్హవ్యం హోతా రం గచ్ఛేత్కథంకుర్యాదిత్యాహగోభిలః॥ సాయమాహుతిః ప్రాతరాహుతే ర్నాత్యేతి ప్రాతరాహుతేస్సాయమాహుతిరమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసో నాత్యేతి ఆపౌర్ణమాస్యా అమావాస్యేతి బోధాయనోపి॥ ఆసాయంకర్మణః ప్రాతరాప్రాతస్సాయంకర్మణః ఆహుతిర్నాపద్యేత పార్వణంపార్వణాంత

గాదితి ఆపస్తంబస్తు పక్షహోమంకుర్యాత్ తథామరీచిరపి శరీరాపద్భవేద్య త్ర భయాద్వార్తిం ప్రపద్యతే| తథాన్యాస్వపిచాపత్సు పక్షహోమోవిధీయతేఇతి పక్షహోమమధ్యే ఆపన్నివృత్తౌ తథాప్రభృతి పునర్హోమఃకర్తవ్యః|| పక్షహోమానథోక్తత్వాగత్వాత్తస్మాన్నివృత్తిగః| హోమఃపునస్తథాక్తత్వా నచాసౌదోషభాక్స్యాదితి దర్శపూర్ణమాసహోమేన పిత్ర్యాన్దేవాంశ్చాప్యాయయంతీత్యేవ తస్మాదహరహర్హోమాకరణప్రత్యవాయోనభవతీతి గోభిలాదివాక్యాన్యతీవ సహేతుకాన్యేవ తథాచశ్రుతిః|| తస్మాదహరహర్మనుష్యా అశనమిచ్ఛంతేర్ధమాసా దేవా ఇజ్యంతే మాసి పితృభ్యః క్రియతఇతి||

హోమద్రవ్యమాహ శౌనకః|| హవిష్యేచ యవాముఖ్యాస్తదనువ్రీహయస్మృతాః| అభావే వ్రీహియవయోర్దధ్నాపాయసాపివా|తదభావే యవాగ్వావా జుహుయాదుదకేనవా| యథోక్తవస్త్వసంపత్తౌ గ్రాహ్యం తదనుసారిచ| యవానామివగోధూమావ్రీహీణామివశాలయః| ఆజ్యం హవ్యమనాదేశే జుహోతీతి విధీయతే| మంత్రస్యదేవతాపతిరితి స్థితిరితి|| ఆహుతిపరిమాణమాహబృహస్పతిః| ప్రస్థధాన్యం చతుష్షష్ఠిరాహుతిఃపరికీర్తితం| తిలానాం తుతదర్ధంస్యాద్యవస్యస్విత్| స్వగృహ్యోక్తేనవిధినా హోమం కుర్యాద్యథావిధీతి గృహ్యపరిశిష్టే|| బహుశుష్కేంధనేచాగ్నౌ సుసమిద్ధే హుతాశనే| విధూమే లేలిహానేచ హోతవ్యం కర్మసిద్ధయే| యోనర్చిషి జుహోత్యగ్నౌ అంగారేచైవమానవః| మందాగ్నిరామయావీచ దరిద్రశ్చ ప్రజాయతఇతి|| జపహోమరతానాం మంగళాచారాభ్యాం యుక్తానాం నిత్యం శుచీనాం జలాగ్నిపవనరూపదైవోపద్రవో మానుషోపద్రవశ్చ నజాయతేతి మనురాహ తద్యథా|| మంగళాచారయుక్తానాం నిత్యంచ ప్రయతాత్మనాం| జపతాం జుహ్వతాంచైవ వినిపాతో నవిద్యతే||

ఔపాసనహోమవిధి.

సంధ్యానంతరమందౌపాసనహోమవిధిని జెప్పుచున్నారము. సంధ్యాకర్మనాచరించి యటుపైని స్వయము హోమమాచరించవలె నన్యుడొనర్చిన పూర్ణఫలదము కాదు. స్వయమొనర్చిన హోమములోని సగముఫలమునుమాత్రమిచ్చును. ఋత్విక్పుత్ర గురుర్భ్రాతృభాగనేయజామాతులచే జేయించిన స్వయమాచరించిన ఫలమునే జెందునని దక్షుడు.

ఋత్విగాదులచే జేయించిన హోమము భార్యాభర్తలలో నొకరిసమక్షమైనను గాకుండిన ఫలదముగాదు. గాన కర్మరుడు విప్రుడు తనభార్యలు

కఠీనమగ్నినిజేసి ఋత్విక్కుని హోమాచరణకు నియమించి గార్యార్థియై ప్రవాసమును జేయుమని కాత్యాయనులు.

రాతిరిలోపదియారవభాగమున గ్రహనక్షత్రములచే నాకాశమలంకృతమైయుండగ సూర్యుడుదయగిరి నలంకరించకముందును హోమమును వేత్తగునతడాచరించుమనియును సూర్యుడు రశ్ములతోగూడి రేఖామాత్రమగపడిన యది ఉదితమనియును హోమకాలమనియును వ్యాసులు.

ఆశ్వలాయనులవారనుకల్పవిధిని జెప్పుటలో నారుగడియలు ప్రాతః కాలము నంతవేళయే సంగవమనియును పన్నెండుగడియలమట్టుకును హోమకాలమనిరి.

సాయంసమయాహుతి ప్రాతస్సమయాహుతిని ప్రాతరాహుతిరా సాయము దర్శయందగు హవ్యము పౌర్ణమాసిపర్యంత మతిక్రమించదనియును గోభిలుడు.

పక్షహోమమును జేయుమని బోధాయనులాపస్తంబులును జెప్పిరి.

రోగము భయమార్తియును మొదలగు సకలాపదలందును పక్షహోమమును జేయవలె నాపక్షమధ్యమునం దాపదమళ్లిన దిరుగ ప్రత్యహహోమమాచరించదగునందువలన బ్రత్యవాయము లేదని మరీచి.

దర్శపూర్ణమాసహోమమున దేవపితృతృప్తియగును గాన ప్రత్యహహోమాకరణప్రత్యవాయములేదను మునివచనములు సహేతుకములని శ్రుతి వలన గనపడుచున్నది. మనుజులు ప్రతిదినమశనమపేక్షింతురర్ధమాసమున దేవతలును మాసమున పితృదేవతలును యజనము జేయబడుదురని. హవిస్సుకు యవలు ముఖ్యములు వ్రీహులనుకల్పములు. యవవ్రీహులు దొరకనియెడల పెరుగు, పాలు, గంజియు నుదకమును యథాసంభవముగా హోమమాచరించదగును. యవలకు గోధూమలు వ్రీహులకు శాలులు హవిస్సుకాజ్యమును విధ్యుక్తాసంభవమున హోమమొనర్చదగును.

మంత్రమునకును దేవతకును బ్రహ్మయనుట మర్యాద. కుంచెడుధాన్యమున కిరువదినాల్గాహుతులు దానిలోసగము తిలలు స్వగృహ్యోక్తవిధిచేతను యథావిధిగా హోమమొనర్చవలెనని గృహ్యాపరిశిష్టము.

ఎండినబహ్వింధనములందగ్నిమండుచు మెండుగ జ్వాలలుండ నిర్ధూమ

మున గర్మసిద్ధికై హోమము జేయుదగును. జ్వాలలులేని యగ్న్యంగారమున హోమము నొనర్చినమనుజుడు మందాగ్నియు నామరోగియు దరిద్రుడు నగును.

జపహోమాసక్తులకు మంగళాచారవంతులకు నిత్యము శుచులై యుండువారలకు జలాగ్నినాయురూపస్త్రపోపద్రవమును మానుషోపద్రవము ను గలుగదని మనువు. ... ...

అభివాదనవిధిః

ఉపగమ్య గురూంత్సర్వాన్ స్వ హ్రస్తై వాభివాదయేదితి వాచస్పతిః॥ ఉపాధ్యాయాద్దశాచార్య ఆచార్యాణాం శతంపితా। సహస్రంతు పితు ర్మాతా గౌరవేణాతిరిచ్యత ఇతి మనుః। మాసాన్దశోదరస్థంయా ధృత్వా శూ లైస్సమాకులం। వేదనావివిధైర్దుఃఖైః ప్రసూయేత విమూర్ఛితా। ప్రాణైరపి ప్రియాన్పుత్రాన్మన్యతే సుతవత్సలా। కస్తస్యానిష్కృతిం కర్తుం శక్తో వర్షశ తైరపీతివ్యాసః॥ ఉపాధ్యాయః పితాజ్యేష్ఠో మాతా చైవమహీపతిః। మాతు లశ్వశురస్త్రాతా మాతామహపితామహౌ। వర్ణజ్యేష్ఠః పితృవ్యశ్చ పుంస్యే తే గురవస్మృతాః॥ మాతామాతామహీ గుర్వీ పితృమాతృస్వసాదయః। శ్వ శ్రూః పితామహీ జ్యేష్ఠా ధాత్రీచ గురవస్త్రియ ఇతి॥ అత్ర పితృమాతృగ్రహణం తద్వస్త్రాన్యా ఏతే ఇత్యేతదర్థం। మాతామహో మాతులాశ్చ పితృవ్యశ్శ్వశు రోగురుః। పూర్వజస్సాగ్రతకశ్చర్త్విజ్యాన్యాశ్చ గురవస్సదా॥ మాతృష్వసా మాతులాని శ్వశ్రూర్ధాత్రీపితృష్వసా। మాతామహీ పితృవ్యస్త్రీ గురుస్త్రీ మాతృవచ్చరేదితివ్యాసః॥పితృవ త్పాలయేత్పుత్రాన్ జ్యేష్ఠో భ్రాతా యవీయసః। పుత్రవత్తేపిచ వర్తేరన్ యస్త్వేవపితరం తథా। గురోర్గురౌ సన్నిహితే గురువద్వృ త్తిమాచరేదితిమనుః॥ బ్రాహ్మణసమవాయే ప్రథమం కస్యాభివాదనమిత్యా కాంక్షాయామాహమనుః। లౌకికంవైదికంవాపి తథాధ్యాత్మికమేవవా। అద దీతయతో జ్ఞానం తంపూర్వమభివాదయేత్॥ ఏకహస్తేనాభివాదనం నిషేధతి వి ష్ణుః॥ జన్మప్రభృతి యత్కించిచ్చేతసా ధర్మమాచరేత్। సర్వంతు నిష్ఫలంయా తి ఏకహస్తాభివాదనాదితి। ఏకహస్తవందనే నమ్రీభావం నభవతీతి మత్వా త్యంతవినయేన పాదావుపస్పృశ్యాభివాదయేదితి నియమార్థముక్తం॥ తథా చమనుః॥ వ్యత్యస్తపాణినాకార్యం ఉపసంగ్రహణంగురోః। సవ్యేనసవ్యస్స్ప్ర ష్టవ్యో దక్షిణేనతు దక్షిణ ఇతి॥ కామంతు గురుపత్నీనాం యువతీనాం యథా భువి। విధివద్వందనంకుర్యాదసావహమితిబ్రువన్ ॥ విప్రోష్య పాదగ్రహణమ న్వహంచాభివాదనం। గురుదారేషు కుర్వీత సతాంధర్మమనుస్మరన్నితిమనుః॥త

త్రహేతుస్తేనైవోక్తః॥ గురుపత్నీతు యువతీ నాభివాద్యేహ పాదయోః। పూర్ణవింశతివర్షేణ గుణదోషౌవిజానతః। అభ్యంగనం స్నాపనంచ గాత్రోద్వాహనమేవచ। గురుపత్న్యానకార్యాణి కేశానాంచ ప్రసాధనమితి॥ అభివాదనేవర్జానాహ ఆపస్తంబః॥ నసోపానద్వేష్టితశిరా అవహితపాణిర్వాభివాదయీతేతి॥ శంఖోపి॥ నోదకుంభహస్తోభివాదయేత్॥ భైక్షం చరన్నపుష్పహస్తో నాశుచిర్జపన్దేవపితృకార్యాణి కుర్వన్నశయానమితి॥ అపస్తంబోపి॥ విషమగతాయగురవే నాభివాద్యం తథాఽప్రీతాయాప్రియశ్చ నప్రత్యభివదేత్। సమిత్పుష్పకుశాజ్యాంబుమధ్వన్నాక్షతపాణికః। జపం హోమంచ కుర్వాణో నాభివాద్యస్తథాద్విజః।పాషండపతితంవ్రాత్యంమహాపాతకినంశఠం। నాస్తికంచకృతఘ్నంచ నాభివాద్యాత్కథంచన।ధావంతంచప్రమత్తంచమూత్రోచ్చారకృతంతథా।భుంజానమాతురంనార్హంనాభివాద్యాద్విజోత్తమః।వమంతంజృంభమాణంచకుర్వంతందంతధావనం। అభ్యక్తశిరసంచైవస్నాస్యంతంనాభివాదయేత్। సృక్పాణికమవిజ్ఞాతమశక్తంరిపుమాతురం। యోగినంచ తపస్సక్తం కనిష్ఠం నాభివాదయేత్॥ శాతాతపోపి॥ ఉదక్యాంసూతికాంనారీం భర్తృఘ్నీం గర్భఘాతినీం। అభివాద్యద్విజో మోహాదహోరాత్రేణ శుధ్యతీతి॥

ప్రత్యభివాదనమాశిషంవాకర్తుం కర్మవ్యగ్రత్వేనాశక్తోయస్తిష్ఠతి। నమస్కుర్వతః శ్రేయోనాభివాంఛతి యస్తస్యాభివాదనం నకుర్యాదితి మునయోబ్రువన్॥ తథాచభవిష్యపురాణే॥ అభివాద్యే కృతోయస్తు నకరోత్యభివాదనం। ఆశిషంవా కురుశ్రేష్ఠ సయాతినరకాన్బహూనితి॥ యమోపి॥ అభివాదేతుయః పూర్వమాశిషంనప్రయచ్ఛతి। యద్దుష్కృతంభవేత్తస్య తస్మాద్భాగం ప్రపద్యతే॥ అపిచ॥ ప్రభాతేసంగవేచైవ ప్రస్రావే దంతధావనే। స్నానభోజనకాలేతు మౌనంషట్సువిధీయతే॥ షట్స్వితిసంఖ్యామౌనకాల దిక్ప్రదర్శనార్థం నత్వియత్తాగణనార్థం॥ అన్యేషు జపహోమదేవపూజాదిష్వపి మౌనం విధీయతే। ఉషఃకాలెహరిధ్యానపరాయణస్సన్మౌనేన వక్తవ్యత్వాత్। సంగవే అనుష్ఠానకాలత్వాత్। ప్రస్రావే రేతోత్సర్జనకాలె మౌనంవిధ్యుక్తత్వాత్॥ సంస్మృత్యపరమాత్మానం పత్న్యాజంఘేప్రసారయేత్। యోనింస్పృష్ట్వాజపేత్సూక్తం విష్ణుంయోనింప్రజాపతెః। రేతస్సించేత్తతోయోన్యాం తస్మాద్గర్భం బిభర్తిసా। దంతధావనే ఆయుర్బలమితి మంత్రజపార్థం। స్నానభోజనజపహోమార్చనకాలేష్వపి తత్తన్మంత్రానుష్ఠానార్థం మౌనముక్తం తస్మాదేతాదృశనియమకాలేష్వపి ననమస్కార్యం। గుర్వాదినమవాయే అభివాదనక్రమం దర్శయతి జ్ఞానవాశిష్ఠే॥ ప్రథమంపితరంపశ్చాన్మునీమాన్యైకమానితౌ, తతో విప్రాంస్త

తోబంధూన్ప్రణమామ తతోగురూన్। గురూణామపిసర్వేషాం పితా పరమకో గురురితి। ప్రథమం పితుఃప్రణామః। తతః వశిష్ఠవిశ్వామిత్రయోస్సర్వమునిమాన్యత్వాత్। తతోన్యేషాంమునీనాం తతః బంధూనాం తతఃవిప్రవ్యతిరిక్తానాం విద్యాగురూణామితి న్యాయవిదామయంప్రణామక్రమః॥

అభివాదన విధి.

సకలగురువులకును విప్రులకు నభివాదనమొనర్చుమని వామనపురాణము. ఉపాధ్యాయులకంటె నుపనయనాదిసంస్కారములొనర్చిన యాచార్యులు పదిరెట్లెచ్చు. ఆచార్యులకంటె శతాంశమెచ్చుతండ్రి యతనికంటె తల్లి సహస్రాంశమధికము గౌరవముచేతననిమనువు.

పదినెలలు గర్భమున శిశువును భరించి శూలములతో బొడచినట్లగు నతివేదనలను సహించి విశేషముగ మూర్ఛితురాలై శిశువును గని యాసుతుని బ్రాణముకంటె నతిశయునిగాదలంచి ప్రేమతో పెంచునట్టి తల్లియొక్క ఋణము ననేకశతవర్షములధికసేవనాచరించినను దీర్చజాలడని వ్యాసులు.

ఉపాధ్యాయులు, తండ్రి, జ్యేష్ఠభ్రాత, తల్లి, ప్రభువు, మేనమామ, మామ, తననాపదనుంచి రక్షించినవాడు, మాతామహుడు, పితామహుడు, తనకంటెనధికవయస్సుగల పినతండ్రి, వీరలు పురుషునకు గురువులు.

జననియు, మాతామహి, గురుపత్ని, పితృమాతృసోదరీలు, అత్త, పితామహి, జ్యేష్ఠభగినీ, పెంచినతల్లియు, స్త్రీలలో గురువులు. తల్లిని దండ్రిని గలిపి వీరలనుజెప్పుట వారివలె వీరినిగూడ గౌరవమొనర్చుడనుటకు.

మాతామహుడు, మాతులులు, పితృవ్యుడు, మామ, గురువు, అగ్రజుడు, స్నాతకవ్రతుడు, ఋత్విజుడు, వీరలుసర్వదామాన్యులగు గురువులు.

మాతృపితృసోదరీలు, మేనమామభార్యా, అత్త, మాతామహీ, పితృవ్యపత్నీ, గురుస్త్రీ వీరలను తల్లివలె గౌరవమొనర్చుమని వ్యాసులు.

తండ్రివలె జ్యేష్ఠభ్రాతను తమ్ములాశ్రయించి యతనియాజ్ఞ ననుసరించవలెను. జ్యేష్ఠభ్రాత తనతమ్ముల తండ్రివలె పాలించవలెను.

గురువుయొక్క గురువువచ్చునపుడు గురువునుజేయు గౌరవమొనర్చవలెననియును. బ్రాహ్మణులలో లౌకిక వైదికాధ్యాత్మిక జ్ఞానము గలవానికి ముందుగ నమస్కరించమని మనువు.

మనంబుచే జన్మమొదలాశ్రయించిన సుకృతమంతయు నొకహస్తముచే జేసిన యభివాదమువలన నశించునని విష్ణువు.

ఏకహస్తాభివందనముచేత నమ్రీభావము లేకుండునని దలంచి యత్యంతవినయముతో పాదములను స్పృశించి వందనమొనర్చు నియమము కొరకు జెప్పబడెను. ... ...

గురువుల పాదములను వ్యత్యస్తహస్తముల స్పృశించవలెననగా కుడిపాదమును కుడిచేత నెడమపాదము నెడమచేతను బట్టి నమస్కరించుమనియును, గురుపత్నుల పాదస్పర్శను జేయక సమీపభూస్పర్శన మొనర్చి తన నామోచ్చారణజేసి నిత్యము సదాచారానుసారియై నమస్కరించుమని మనువు. అందుకు హేతువేదనిన- గుణదోషములను దెలిసిన పిన్నవయసువాడగు నిరువదివర్షముల శిష్యునిచేతను గురుపత్ని పాదస్పర్శనమొనర్చి నమస్కరించబడతగదు. శిష్యునకు తైలాదికముచేతను దేహాభ్యంగనము స్నానముజేయుంచుట నలుగుబెట్టుట కేశములను దువ్వి పుష్పములచేత నలంకరించుటయును గురుపత్ని జేయరాదు.

పాదుకలు తొడగియుండి వేష్టితశిరుడై పనిజేయడముచేతను చేతులు స్వాధీనములేకను నమస్కరించతగదని యాపస్తంబులు.

ఉదకుంభహస్తుడై భైక్షమును జేయుచు పుష్పహస్తుడై అశుచిగనుండి జపించుచు దేవపితృకర్మలనుజేయుచు నమస్కరించతగదు. విషమగతుడైయున్న గురువుకు విరోధికిని మిత్రుడైనను ప్రత్యభివాదనమొనర్చనివానికిని నమస్కరించరాదు. సమిధలు, పుష్పములు, దర్భలు, ఘృతము, ఉదకము, తేనె, అన్నము, అక్షతలును జేతనున్నవాడు జపహోమాచరితుడును జేయరాదభివాదనమనియు. పాషండునకు పతితునకు విధ్యుక్తకర్మాచరణలేని వ్రాత్యునకు, బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకునకు, శఠునకు, కృతఘ్నునకు, పరుగిడుచున్నవానికి, ప్రమత్తునకు, మూత్రోత్సర్జనమును జేయుచున్నవానికి, ఆతురునకు, వమనము ఆవలింత దంతధావనము స్నానమును జేయుచున్నవానికి, స్పృశ్యాణికి నపరిచయున కళత్యునకు శత్రువున కాతురునకు తపమొనర్చెడి యోగికి కనిష్ఠునకభివాదనము జేయరాదని యాపస్తంబులు.

ప్రసవమైనదానికి రజస్వలయైనదానికి భర్తనుజంపినదానికి గర్భమును దించుకొను దానికి మోహముచే నభివాదనమొనర్చినవాడొక రాత్రియు పగలుచేతను శుద్దినొందునని శాతాతపులు. ప్రత్యభివాదనములేకాశీర్వచనము

ను జేయ నేరని లేక వేరొకకర్మ నాచరించుచు హస్తములాపనినుంచువానికి మౌనమునుండువానికి నమస్కరించినవాని శ్రేయమును గోరనివానికిని నమస్కరించ రాదని మునులు బల్కిరి. అభివాదనమందున బూర్వమాశీర్వచనము జేయకుండినవాడు విశేషనరకములనొందునని భవిష్యపురాణము. మరియునట్టివాడు నమస్కరించిన వానిదురితములో భాగమొందునని యముడు.

ప్రభాత సంగవ దంతధావన రేతోత్సర్జన స్నాన భోజనకాలములను మౌనముగనుండుమనుట మౌనకాలములను జూపించుటకు గాని నీయారు కాలములందుమాత్రమె మౌనమని జెప్పుటకాదితరములగు జపహోమ దేవపూజాదికమందును మౌనము జెప్పబడుచున్నది.

ఉషఃకాలమున హరిధ్యానము సంగవమున సంధ్యాహోమాదులు రేతోత్సర్జనమున పరమాత్మను స్మరించడము దంతధావనమున మంత్రజపము స్నానజపహోమభోజనకాలములయందాయాయి మంత్రపఠనవిధినుంచియుమౌనముజెప్పబడెను గాననిట్టినియమకాలములయందునమస్కరించతగదు.

ముందు తండ్రికి బిమ్మట మాన్యులగు వశిష్ఠవిశ్వామిత్రాదుల కనంతరము బ్రాహ్మణులకు బంధువుల కటుపైని విద్యాగురువులకును శ్రీరామచంద్రులవారు నమస్కరించినారని జ్ఞానవాశిష్ఠము గాన గురువులుమొదలగువారి సమవాయమున నమస్కారక్రమమిటులని గ్రహించదగును.

మంగళద్రవ్య వీక్షణ ప్రకారః

దివసస్యాద్యభాగేతు కృత్యముక్తం సమాసతః। ద్వితీయేచ తృతీయేచ చతుర్థే పంచమే తథా। షష్ఠేచ సప్తమేచైవ అష్టమేచ పృథక్పృథక్। భాగేష్వేతేషు యత్కర్మ తత్ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః॥ దేవకార్యం తతఃకృత్వా గురుమంగళవీక్షణమితి దక్షః॥ దేవకార్యం హోమః॥ మంగళమాదర్శాదిత్యాహ మాధవాచార్యః॥ శ్రోత్రియం సుభగాంగాంచ అగ్నిమగ్నిచితం తథా। ప్రాతరుత్థాయ యఃపశ్యేదాపద్భ్యస్సవిముచ్యతే। తథా॥ పాపిష్ఠం దుర్భగాం మద్యం నగ్నముత్కృత్తనాసికం। ప్రాతరుత్థాయ యఃపశ్యేత్తత్కలైరుపలక్షణమితి। ఛందోగపరిశిష్టే। ఆచాంతశ్చ తతః కుర్యాత్పుమాన్కేశప్రసాధనం। ఆదర్శ్యాంజనమంగళ్యదూర్వాద్యాలంభనానిచేతి విష్ణుపురాణే॥ యతీనాందర్శనంచైవ స్పర్శనం భాషణం తథా। కుర్వాణఃపూయతేనిత్యం తస్మాత్పశ్యేత్తు నిత్యశః॥ అగ్నిచిత్కపిలాసత్రీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః। దృష్టమాత్రాత్పునం

త్యేతే తస్మాత్పశ్యేత్తు పిత్యశఇతి భాగలేయో యమోపి॥ సత్రీ అన్నాదిశీలః కృతసత్రయాగఇత్యేకే॥ భిక్షుర్యతిః। శ్రీమహాభారతే॥

జ్ఞానసిద్ధాంస్తపస్సిద్ధాన్దృష్ట్వా పాపాత్ప్రముచ్యతే॥ స్వమాత్మానం ఘృతేపశ్యేద్యదిచ్ఛేచ్చిరజీవితుమితి॥ ఆత్మానం శరీరం॥ లోకేస్మిన్మంగళాన్యష్టా బ్రాహ్మణాగావ్హుతాశనః। హిరణ్యాసర్పిరాదిత్యఆపోరాజా తథాష్టమః। ఏతానిసతతంపశ్యేన్నమస్యేచ్చార్చయేచ్చయః। ప్రదక్షిణంచకుర్వీత తదాస్యాయుర్నహీయతఇతి నారదః॥ కృత్వాశిరస్నానమథాహ్నికంచ సంపూజ్య తోయేన పిత్ఱూన్సదేవాన్। హోమంచకృత్వా లభనంశుభానాం తతోబహిర్నిర్గమనంప్రశస్తం॥ దూర్వాందధిం సర్పిరథోదకుంభం ధేనుంసవత్సాం వృషభం సువర్ణం। మృద్గోమయం స్వస్తికమక్షతాని రాజా మధుబ్రాహ్మణకన్యకాశ్చ॥ శ్వేతాని పుష్పాణి తథాశమీంచ హుతాశనం చందనమర్కబింబం। అశ్వత్థవృక్షంచ సమాలభేత అతస్తు కుర్యాన్నిజజాతిధర్మం। దేశానుశిష్టం కులధర్మమగ్ర్యం స్వగోత్రధర్మం నహిసంత్యజేచ్చ ఇతి వామనపురాణే॥ అహ్నికమహస్నానం॥ ఏతచ్చాభ్యుదయాదౌ॥ అరుద్ధివాచ రేతాస్నానమహ్నాప్రాగ్విశేషత ఇతి వశిష్ఠవచనాత్। యదిత్వాహ్నికం సర్వమహఃకృత్యముచ్యేత। తదా సంపూజ్యేత్యాదివ్యర్థస్స్యాత్। సంపూజ్యతోయేనేతి తర్పణపరం। ఆలంభనం స్పర్శనం। శుభానాం వక్ష్యమాణదూర్వాదీనాం స్వస్తికో భవనప్రభేదః। అర్కబింబసమాలంభనం నిరీక్షణపర్యవసితం॥

మంగళద్రవ్యవీక్షణప్రకారము.

పగటిమొదటిభాగకృత్యమును సంగ్రహముగజెప్పిద్వితీయ తృతీయ చతుర్థపంచ మషష్ఠమసప్తమాష్టమ భాగములయందాచరించు కర్మలను వేరు వేరు విస్తృతముగ వివరించెదము.

సంధ్యాహోమాచరణానంతరమున గురుమంగళవీక్షణమును జేయుమని దక్షుడు. దేవకార్యమనగా హోమమమంగళమనగా ఆదర్శాది దర్శనమని మాధవాచార్యులు.

శ్రోత్రియునిశోభనమగుగోవును అగ్ని నగ్నిచితిని ప్రాతఃకాలమునందెవరుజూతురో వారలాపదవలన విడవబడుచున్నారు. అప్రకారముగానె పాపిష్ఠుని దుష్టస్త్రీని మద్యమును వస్త్రహీనుని నాసికలేనివాని ప్రాతఃకాలమందు జూచిన నాదినమునందగు నశుభద్యోతకము జేయుకాలముగా దెలియదగునని ఛందోగపరిశిష్టము.

ఆచమించి యనంతరమున బురుషుడు శిరమును దుర్వ్యకోని యద్ద మును జనులకు మంగళమగు దూర్వాదులను పొందవలసినదని విష్ణుపురాణము.

యతుల దర్శన స్పర్శనభాషణములను జేసి పవిత్రుడగును గాన ని త్యమును యతులను జూడవలెననియు అగ్నిచితి కపిలగోవు సత్త్రియనగా అ న్నాదిసత్రములను వేయువాడు సత్రయాగమొనర్చినవాడును జెప్పబడుదురు. వారలు రాజు యతి సముద్రము వీరందరు చూచుటమాత్రముచేతనే పవిత్రు లను జేయుదురు గాన నిత్యమును వారలను జూడవలెనని భాగలేయుమ య ముడు. విధ్యుక్తముగ యజ్ఞమొనర్చువాని యిష్టాన్నదుడగు సత్రిని శతాయు వును ధర్మేచ్ఛగలవారిని శుచియగువానిని జ్ఞానసిద్ధులను తపస్సిద్ధులను మను జులు చూచి పాపమువలన విముక్తులగుదురని శ్రీమహాభారతము. చిరకాలజీ వితేచ్ఛగలవాడు తనశరీరమును ఘృతమందున జూడవలెను. బ్రాహ్మణుడు గోవు అగ్ని స్వర్ణము ఘృతము సూర్యుడు ఉదకము రాజు లోకమున నీయెని మిదియును మంగళప్రదము. వీటినెల్లప్పుడును జూచి నమస్కరించి ప్రదక్షిణ మొనర్చదగునట్టివానికాయువు క్షీణించదు. శిరస్నానమును జేసి యాహ్నికమొ నర్చి యుదకముతో దేవపితృతర్పణమును హోమమును జేసి మంగళవస్తువుల యొక్క సేవనానంతరము పైకిబయలు దేరుట ప్రశస్తము.

దూర్వములను దధియును ఘృతము నుదకుంభమును వత్సతోనుండి న ధేనువును వృషభమును సువర్ణమును మృత్తిక గోమయమును కళ్యాణమంట పమును అక్షతలను రాజును మధువును బ్రాహ్మణకన్యకను శ్వేతపుష్పములను జమ్మిని అగ్నినిరీక్షణమును చందనమును సూర్యబింబదర్శనమును అశ్వత్థవృక్ష మును స్పృశించి యటుపైని స్వవర్ణ దేశ శిష్టపూర్వులాచారములతిక్రమించకుం డ జేయదగినకృత్యముల నాచరించదగునని వామనపురాణము.

యోగక్షేమార్థం రాజాదిదర్శనవిధిః

దేవతామభిగచ్ఛేత్తు ధార్మికాంశ్చద్విజోత్తమాన్। ఈశ్వరంచైవరక్షా ర్థం గురుమేవచపర్వసు॥ ఉపేయాదీశ్వరంచైవ యోగక్షేమార్థసిద్ధయఇతియో గీశ్వరః ॥ ఈశ్వరమభిషేకాదిగుణయుక్తమన్యంవా శ్రీమంతమకుత్సితం యోగ క్షేమార్థం అలబ్ధలాభోయోగః లబ్ధపరిపాలనంక్షేమః తదర్థముపేయాత్ ఉ పాసీత- ఉపేయాదిత్యనేన సేవాంప్రతిషేధతి । వేతనగ్రహణేన అజ్ఞాకరణం సేవా తస్యాః శ్వవృత్తిత్వేన మనునా నిషేధాత్॥ అక్షత్రియప్రసూతస్య రా జ్ఞోధనం నప్రతిగృహ్ణీయాత్। క్షత్రియస్యాపి కృపణస్య శాస్త్రోల్లంఘనేన ప్ర

వర్తమానస్య ప్రతిగ్రహో నరకహేతుత్వాద్భయానక ఇత్యాహ మనుః॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితః। యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణాతి లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః। స పర్యాయేణ యాతీమాన్నరకానేకవింశతమితి॥

ననుసమ్యగుపక్రాంతం కార్యమేతి విపర్యయం। అనుపక్రాంతకార్యోపి ప్రాప్నోతి మహతీం శ్రియం। తస్మాద్వ్యష్టైవేశ్వరస్య యోగక్షేమార్థసిద్ధయే॥ దర్శనం చోదితంచార్థశాస్త్రజ్ఞైరవిముక్తైః॥ ఇత్యాశంక్య వదామీదంతన్నిరాకరణక్షమం॥

దైవ పౌరుష విమర్శః

దైవే పురుషకారే చ కర్మసిద్ధిర్వ్యవస్థితా। తత్ర దైవమభివ్యక్తం పౌరుషం పౌర్వదైహికం। కేచిద్దైవాత్స్వభావాచ్చ కాలాత్పురుషకారతః। సంయోగే కేచిదిచ్ఛంతి ఫలంకుశలబుద్ధయః॥ యథా హ్యేకేన చక్రేణ రథస్యనగతిర్భవేత్। ఏవంపురుషకారేణ వినాదైవంనసిధ్యతీతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అస్యార్థః॥ కర్మసిద్ధిఃఫలప్రాప్తిరిష్టానిష్టలక్షణా సానకేవలం దైవే వ్యవస్థితా॥ అపితు పురుషకారేపి లోకే తథాదర్శనాత్। చికిత్సాది శాస్త్ర వైయర్థ్యాచ్చ। అపిచ పురుషకారాభావే దైవమేవనాస్తీత్యాహ। యతః పూర్వదేహార్జితం పౌరుషమేవ దైవముచ్యతే॥ అల్పపురుషకారానంతరం మహాఫలోదయాదభివ్యక్తం పౌరుషం పౌర్వదైహికం కర్మ। తస్మాత్పురుషకారాభావేన దైవమస్తీతి పురుషకారోయత్నో విధాతవ్యః। కేచిదితిమతాంతరాణ్యాహ కేచిదిష్టానిష్టలక్షణం ఫలం దైవాదేవేచ్ఛంతి। కేచిత్స్వభావాత్స్వయమేవభవతి నకారణమపేక్షత ఇతి కేచిత్కాలాత్కేచిత్పురుషకారత ఏవేతి స్వమతమాహ। సంయోగ ఇతి దైవాదీనాం సంయోగే సముచ్చయే ఫలం భవతీతి కుశలబుద్ధయో మన్వాదయో మన్యంతే। ఏకైకస్మాత్ఫలం నభవతీత్యత్ర దృష్టాంతమాహ యథేతిస్పష్టోర్థః॥ భార్గవోప్యాహ। ప్రాక్కర్మఫలభోగార్హా బుద్ధిస్సంజాయతే నృణాం। పాపకర్మణి పుణ్యేవా కర్తుం శక్యోనచాన్యథా। బుద్ధిరుత్పద్యతే తాదృక్యాదృక్కర్మఫలోదయః। సహాయాస్తాదృశాఏవ యాదృశీభవితవ్యతా। ప్రాక్కర్మవశతస్సర్వే భవత్యేవేతి నిశ్చితం। తదోపదేశావ్యర్థాస్యుః కాల్యాకార్యప్రబోధకాః। ధీమంతో వంద్యచరితాః మన్యంతే పౌరుషంమహత్। అశక్తాః పౌరుషం కర్తుం క్లీబా దైవముపాసతే। దైవే పురుషకారే చ ఖలుసర్వంప్రతిష్ఠితం। పూర్వజన్మకృతంకర్మేహార్జితంతద్ద్విధాకృతం। బలవత్ప్రతికారస్య దుర్బలస్య సదైవహి। సబలాబలయోర్జ్ఞానం ఫలంప్రాప్త్యాన్యథానహి। ఫలోపలబ్ధిఃప్రత్య

తు హేతునానైవదృశ్యతే। ప్రాక్కర్మహైతుకీసాతు నాన్యథైవేతి నిశ్చయః। యజ్జాయతేల్పక్రియయా నృణాంవాపి మహత్ఫలం। తదపిప్రాక్తనాదేవ కేచిత్ప్రాగిహాకర్మజం। వదంతీహైవ క్రియయా జాయతే పౌరుషంనృణాం।సస్నేహావర్తిదీపస్య రక్షావాతాత్ప్రయత్నతః। రాజసేవావినాద్రవ్యం విపులంనైవ జాయతే। రాజసేవాతిగహనా బుద్ధిమద్భిర్వినానసాఇతి॥ కచ్చిత్పురుషకారం చ దైవంచప్రతిపద్యతఇతి (శ్రీమద్రామాయణే॥

యోగక్షేమార్థము రాజాదిదర్శనవిధి.

ధార్మికులగు ద్విజులను దేవతాదర్శనమును జేయవలయును. పర్వములయందు గురువును సేవించవలెను. అభిషేకాదిగుణయుక్తుడగు ప్రభువును కుత్సితుడు గాని సంపన్నుని పొందపడని యర్థసంపాదనయోగము లబ్ధార్థపరిపాలనక్షేమము వీటికొరకాశ్రయించదగును. జీతమును బుచ్చికొని యాజ్ఞానుసారముగ వారిబనులనుజేయుట సేవ యదిశ్వవృత్తియని మనువుచే నిషేధించబడెను. తర్జన భర్జన ఛీయనుట మొదలగు నవమానమును శునకమును జేయునటులజేయుదురు గాన సేవజేయదగదు. క్షత్రియుడు గాని నృపుని ధనమును గ్రహించ రాదు. క్షత్రియుడైనను శాస్త్రోల్లంఘనమొనర్చి కృపణుడై కృపలేనివాని ప్రతిగ్రహముగూడ నేకవింశతినరక హేతువగుటచే భయావహమని బల్కె మనువు. ... ...

ఓయీ చక్కగనుపక్రమించినకార్యము విపర్యయమొందును. అందువలన యోగక్షేమార్థసిద్ధికొరకు ప్రభుదర్శనమొనర్చుటకు విమర్శించని యర్థశాస్త్రజ్ఞులచే జెప్పబడెనదివ్యర్థమని శంకించుకొని యీయదుగున దాని నిరాకరించుటకు తగినయుక్తులను వ్రాయుచున్నారము.

దైవ పౌరుష విమర్శ.

దైవమందును బురుషకారమందును కర్మసిద్ధి యుంచున్నది. అందులో పూర్వజన్మ దేహమందాచరించబడిన పౌరుషము దైవమని స్ఫుటమయ్యెన్నది.

కొందరు దైవమువలన ప్రపంచస్వభావమువలన పౌరుషమువలన కాలమువలన ప్రత్యేకము కర్మఫలమగుచున్నదని జెప్పుచున్నారు. కుశలబుద్ధులగు మన్వాదులు వీటియన్నిటిసమవాయమువలన ఫలము నిశ్చయించుచున్నారు.

రథగమనమునకు చక్రద్వయము లేకుండిన ప్రతిబంధము కలుగునటుల బురుషకారము వినాగా దైవమువలన సిద్ధి కానేరదని యాజ్ఞవల్క్యులు.

పురుషకారమునంగీకరించనియెడల వైద్యశాస్త్రమునకు వైయర్థ్యమే కలుగును. పురుషకారములేకుండిన దైవమే లేకుండును. ఎందుచేననిన- దైవమనియు దిష్టమనియు భాగధేయమనియు భాగ్యమనియు నియతియనియు విధియనియు బూర్వజన్మకర్మజన్యమగు సదృష్టమునకు సమానార్థములని యమరుడు. ప్రాక్కర్మఫలమనుభవించుటకు దగినబుద్ధిమనుష్యులకు బుట్టుచున్నది. అందుకు వ్యతిరేకముగ బాపకర్మమునైనను బుణ్యకర్మమునైనను జేయజాలడు. ప్రాగ్జన్మకర్మఫలోదయమెటులుండునటుల బుద్ధియును సహాయమునుగలుగును. ప్రాగ్జన్మకర్మమననుసరించి సర్వమునగుననుట నిశ్చయము. కార్యాకార్యమును బోధించు నుపదేశములు వ్యర్థమగును. శ్లాఘ్యమగు చరితముగల బుద్ధిమంతులు పౌరుషమునకధికమగునదిగా దలంచుచున్నారు. పౌరుషమొనర్చుట కశక్తులగువారలు దైవోపాసనమాత్రమె చేయుదురు. దైవమున బురుషకారమున సర్వము ప్రతిష్ఠితమైయున్నది. బలమగునటుల మల్లించదగినవానికిని దుర్బలునకును సర్వదా కర్మ పూర్వజన్మార్జితమనియు వర్తమానజన్మకృతమనియు ద్వివిధము. సబలునియొక్కయు యబలునియొక్క జ్ఞానము ఫలప్రాప్తి లేకుండ గలుగదు. ఫలమునొందుట ప్రత్యక్షకారణముచే జూడబడదు. అదియైతే ప్రాగ్జన్మకర్మకారణముగాగలది యన్యముకాదని నిశ్చయము. అల్పముగ జేయబడిన కార్యక్రియచేతను మనుజులకు యేగొప్పఫలప్రాప్తియగుచున్నదో యది ప్రాగ్జన్మకర్మవలననైనదినె. కొందరు ప్రాక్కర్మవలన నిపుడుజేసినకర్మవలన గూడ నగునందురు. ఈజన్మమందైనకర్మచేతనే పౌరుషము మనుజులకగునని గొందరందురు. అది చమురందున్నవర్తి గలదీపమునకు వాతమువలన బ్రయత్నపూర్వమగు రక్షవంటిదనియు- రాజసేవలేకను విస్తారమగు ద్రవ్యము కలుగదు. ఆసేవ బుద్ధిమంతులకుతప్ప నితరులకతిగహనమైనదనియు భార్గవులు. పురుషకారము దైవము నీచేబొంటపడుచున్నదిగదాయని భరతులనుగూర్చి శ్రీరామచంద్రులనిరి.

రాజాశ్రయణవిధిః.

అథ రాజాశ్రయణవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ యానంవస్త్రమలంకారం యచ్చాన్యత్సంప్రయచ్ఛతి। తదేవధారయేన్నిత్యమేవంప్రియతరోభవేదితి శ్రీమహాభారతే॥ యానంగజరథాశ్వాందోళికాదికం। వస్త్రంరాంకవాది। అలంకారం నవరత్నఖచితకుండల హారాంగదాంగుళీయకటక కటిసూత్రాది యచ్చాన్యం వస్తు దదాతి రాజా తత్సర్వంధృత్వా తన్నికటం గచ్ఛేత్ ఏవంకుర్వాన్రాజప్రియో భవేత్॥

తత్ర గజాశ్వశకటవృషాః రత్నాశ్చ శుభలక్షణలక్షితా ఏవ లక్ష్మీప్రదాస్తస్మాత్తచ్ఛుభాశుభలక్షణజ్ఞానాభవేరన్నితి తల్లింగాని వదామః॥

గజారోహణఫలాని.

తత్రగజారోహణేనాతీవదృష్టఫలమనువదంతి చరకాదయః॥ మాంగళ్యమోజోబలవర్ధనంచాప్యాయుష్కరం దేహదృఢత్వకారి। మేధాశ్రమఘ్నం లఘుదీపనీయమారోహణంభద్రమతంగజస్య॥ పైత్యానిలకరో హస్తీ లక్ష్మీపుష్టివివర్ధనం। అంగభంగకరోన్నృణాం శ్వేదార్శోధయశస్కరః॥ ఆరోహణం కుంజరపుంగవస్య సామ్రాజ్యలక్ష్మీనిలయం వదంతి। అభంగకీర్తేరపి హేతుభూతం మేదోనిలఘ్నం జఠరాగ్నికారీ॥

గజలక్షణాని.

గజలక్షణాన్యాహ భార్గవః॥ నీలతాలుర్నీలజిహ్వో వక్రదంతో హ్యదంతకః। దీర్ఘద్వేషీ క్రూరమదస్తథా పృష్ఠవిధూనకః॥ దశాష్టోననఖో మందో భూమిశో ధనపుచ్ఛకః। ఏవంవిధోఽనిష్టగజో విపరీతశ్శుభావహః॥ భద్రో మంద్రో మృగో మిశ్రో గజో జాత్యా చతుర్విధః॥ మధ్వాభదంతస్సబల స్సమాంగో వర్తులాకృతిః। సుముఖోఽవయవశ్రేష్ఠో జ్ఞేయోభద్రగజస్సదా॥ స్థూలకుక్షిస్సింహదృక్చ బృహత్త్వగ్గలశుండకః। మధ్యమావయవో దీర్ఘకాయో మంద్రగజస్స్మృతః॥ తనుకంఠో దంతకర్ణ శ్శుండస్థూలాక్ష ఏవహి। సుముఖాధరమేఢ్రస్తు వావగో మృగసంజ్ఞకః॥ ఏషాంలక్ష్మైర్విమిలితో గజో మిశ్రఇతిస్మృతః। భిన్నభిన్నం ప్రమాణంతు త్రయాణామపికీర్తితం। గజమానేహ్యంగుళంస్యాదష్టభిస్తుయవోదరైః। చతుర్వింశత్యంగుళైస్తైఃకరఃప్రోక్తోమనీషిభిః। సప్తహస్తోన్నతిర్భద్రో హ్యష్టహస్తఃప్రదీర్ఘతా॥ పరిణాహో హ్రస్వకరః ఉదరస్య భవేత్సదా। ప్రమాణంమంద్రమృగయోర్హస్తహీనం క్రమాదతః। కథితం దైర్ఘ్యసామ్యంతు మునిభిర్భద్రమంద్రయోః॥ బృహద్భ్రూగండఫాలస్తు ధృతశీఘ్రగతిస్తథా। గజశ్శ్రేష్ఠస్తు సర్వేషాం శుభలక్షణసంయుతః। శతమాయుర్మనుష్యాణాం గజానాం పరమంస్మృతం॥ మనుష్యగజయోర్బాల్యం యావద్వింశతివత్సరం। నృణాంహి మధ్యమం యావత్షష్టివర్షం వయస్స్మృతం। అశీతివత్సరం యావద్గజస్యస్యాన్మధ్యమంవయఇతి॥

అథ బృహత్సంహితోక్తగజలక్షణాని బ్రూమః॥ మధ్వాభదంతాస్సువిభక్తదేహానచోపదిగ్ధాశ్చ కృశాః క్షమాశ్చ గాత్రైస్సమైశ్చాపసమానవం

శా వరాహతుల్యైర్జఘనైశ్చ భద్రాః। వక్షోఽథ కక్షవళయశ్లథాశ్చ లంబోదరస్త్వగ్బృహతీగలశ్చ। స్థూలాచ కుక్షిస్సహపేచకేన సైంహీచ దృఙ్మంద్రమతంగజస్య। మృగాస్తుహ్రస్వాధరవాలమేఢ్రాస్తన్వంఘ్రికంఠద్విజహస్తకర్ణాః। స్థూలేక్షణాశ్చేతి తథోక్తచిహ్నైస్సంకీర్ణనాగావ్యతిమిశ్రచిహ్నాః। పంచోన్నతిస్సప్తమృగస్యదైర్ఘ్యమష్టౌచహస్తాః పరిణాహమానం। ఏకద్వివృద్ధావథ మన్ద్రభద్రౌ సంకీర్ణనాగోఽనియతప్రమాణః। భద్రస్యవర్ణో హరితో మదస్య మంద్రస్యహారిద్రకసన్నికాశః। కృష్ణో మదశ్చాభిహితో మృగస్య సంకీర్ణనాగస్యమదో విమిశ్రః॥ తామ్రోష్ఠతాలువదనాః కలవింకనేత్రాః స్నిగ్ధోన్నతాగ్రదశనాః పృథులాయతాస్యాః। చాపోన్నతాయతనిగూఢనిమగ్నవంశాస్తన్వేకరోమచితకూర్మసమానకుంభాః। విస్తీర్ణకర్ణహనునాభిలలాటగుహ్యాః కూర్మోన్నతిద్వినవవింశతిభిర్నఖైశ్చ। రేఖాత్రయోపచితవృత్తకరాస్సువాలాధన్యాస్సుగంధిమదపుష్కరమారుతాశ్చ॥ దీర్ఘాంగుళి రక్తపుష్కరా స్సజలాంభోదనినాదబృంహణాః। బృహదాయతవృత్తకంధరా ధన్యా భూమిపతేర్మతంగజాః॥ నిర్మదాభ్యధికహీననఖాంగాన్కుబ్జవామనకమేషవిషాణాన్। దృశ్యకోశఫలపుష్కరహీనాన్ శ్యావనీలశబలాసితతాలూన్॥ స్వల్పవక్త్రరుహమత్కుణషండాన్హస్తినీంచ గజలక్షణయుక్తాం। గర్భిణీంచ నృపతిః పరదేశం ప్రాపయేదతివిరూపఫలాస్తే॥ క్షీరకాకర్షకముఖోంకుశో గజవినిగ్రహే। హస్తిపైశ్చ గజహస్తేనవినేయస్సగమాయక్షీతి శాలిహోత్రే॥ కృష్ణతాలురసనారదనా సన్నతైశ్చ విషమైర్నఖైర్యుతాః। వక్రపుచ్ఛకటిదృష్టిసంయుతాః కుంజరాఇహ నవాహనోచితాః। ఆదిశేద్భయదగర్భదర్శనాత్పార్థివస్య సకలం కులక్షయం। సౌమ్యలగ్నతిథిభాదిభిశ్శుభం వర్ధతే శుభమతోఽన్యథా పరం॥ గజాయుర్వేదే॥ మతంగజాస్సప్తదశావరైర్నఖైర్యుతాభవం త్యామయదుఃఖపీడితాః। అల్పాయుషో యుద్ధగతేషు పత్యుర్నిష్టదాశ్చేతి వదంతి తజ్జ్ఞాః॥ ఉచ్ఛ్రప్రశస్తైస్సూన్నతక్ష్మముఖైర్నఖైస్సప్తదశాధికైః। సమైరేవగజశ్శ్రేష్ఠో గజీతు విషమైరపి। భద్రమంద్రమృగమిశ్రదంతినాం శ్వేతరక్తకనకోపమాసితాః। భూమయో ద్విరదపుష్టివృద్ధిదా భూభుజామపియశస్సుఖావహాః॥ పూర్వాభిముఖ్యాశ్చ నిబధ్యతే యః క్షిప్రంచసిద్ధిం సకరోతిభర్తుః। ప్రాప్నోతిపుష్టిం చిరజీవితంచ సంగ్రామకాలే వ్యపరాజయంచ॥ గజగీతాధ్యాయే॥ దంతస్యమూలపరిధిం ద్విరాయతం ప్రకల్పయేచ్ఛేషం। అధికమనూనపచరాణాం న్యూనంగిరిచారిణాంచతత్॥ శ్రీవత్సవర్ధమానచ్ఛత్రధ్వజచామరానురూపేషు। ఛేదేష్విహదృష్టేష్వారోగ్యవిజయధనవృద్ధిసౌఖ్యాని। ప్రహరణసదృశేషుజయో నద్యావర్తేప్రణష్టదేశాప్తిః॥ ఓష్ఠే

తు లబ్ధపూర్వస్య భవతిహి దేశస్యసంప్రాప్తిః॥ స్త్రీరూపేశ్వవినాశో భృం
గారేభ్యుద్ధితే సుతోత్పత్తిః। కుంభేనధనప్రాప్తిర్యాతావిఘ్నాంచదండేన। కృ
కలాసకపిభుజంగేష్వసుభిక్షవ్యాధయోశుచిత్వంచ। గృధ్రోలూకశ్యేనాకారే
షు జనస్యమరణకరః। పాశేతు కంఠదేశే నృపమృత్యుస్స్యాద్విపుచ్ఛకేరక్తే।శ్యా
మేకృష్ణేరూక్షే దుర్గంధేచాశుభోభవతి। శుక్లస్సమస్సుగంధిస్స్నిగ్ధశ్చ శుభావ
హోభవతిహ భేదః॥ గలనమ్లానఫలానిచ దంతస్య సమానభంగేన॥ స్యాద్దక్షి
ణావదనస్యబంధో జీవస్యనాశాయ భవేద్గజస్య। పశ్చాన్ముఖోబంధనముపైతిచే
త్స్యాన్నిత్యంగజో రోగనిపీడితాంగః॥ నాశంచవిత్తస్యకరోతిరాజ్ఞస్తస్మాత్స
యామ్యాపరిదిగ్వివర్జ్యః॥ దిశ్యైశాన్యాం బంధనార్థంద్విపానాంస్తంభో రాజ్ఞ
శ్శ్రియసే దంతినశ్చ। శ్రేష్ఠోదశోచ్చోనవమధ్యమశ్చ స్తంభోష్టహస్తఃకథితః క
నీయాన్॥ సర్వేనిఖాతాశ్చతురస్రహస్తమానాధికోనాశ్చ శివాయనస్యుః। శ్రే
ష్ఠాశ్చతుర్వింశతిహస్తశాలాద్విమ్యాని తేమధ్యజఘన్యశాలే॥ విస్తారతస్తశ్చ ద్వి
గుణాశ్చదీర్ఘాస్తంభశ్చ విస్తారసముచ్ఛ్రితాస్యుః।ప్రవేశనంవారిణి వారణస్య
గ్రాహంకృతోత్తరణంనృపస్య। జయప్రదంస్యాదపిచక్రిమాచ్ఛం కుంభస్థలం
వృద్ధికరంచభర్తుః॥

రాజాశ్రయణవిధి.

రాజు నాశ్రయించుటకు హేతువును జెప్పి అందులవిధిని జెప్పుచున్నారము.

గజరథాశ్వాందోళికాదివాహనములువస్త్రములలంకారములు మొదలగురాజిచ్చినవియె ధరించుకొని రాజసన్నిధికి వెళ్లినయాశ్రితుడతనికిప్రియుడగును. వాటిలో గజాశ్వములు శకటవృషభరత్నములును శుభలక్షణములై గానబడినవె లక్ష్మీప్రదములు. అదిహేతువువలన వాటిశుభాశుభలక్షణములను దెలసినవారలు గావలెనని వాటిలక్షణములను జెప్పెము.

అందుగజారోహణము మంగళావహము. పిత్తముతో హృదయమందుండు రక్తమునకు ఓజస్సనిజెప్పబడుచున్నదదియు బలమునాయువునువృద్ధినొందించును. దేహమునకు లాఘవమగ్నిదీపనము దృఢత్వమునుజేసును. శ్రమనుబోగొట్టును. పైత్యవాతరోగములవృద్ధిజేసును. శరీరమందగుసంధులుకదలి నొప్పిని వాటికిబుట్టించును. సామ్రాజ్యలక్ష్మికి నివాసభూతమై యుండునని యును చరకాదిమునులు దృష్టఫలమును విశేషముగ జెప్పుచున్నారు.

తాలువు జిహ్వయు నల్లనై దంతములు వంకరై లేక నవిలేకనుండుట పగనిలకడగానుండుట క్రూరమగుమదము పృష్ఠమును విశేషముగ విసరు

చుండుట పదునెనిమిదిగోళ్లుకలదియై మందమై భూమియందీడ్చుచు నడచు వాలముకలదియైయుండు గజమునిష్టములనధిపతికిచ్చునివి లేనిగజము శుభములనిచ్చును. భద్రము మంద్రము మృగము మిశ్రమనియును గజములు జాతిచే నాలుగు విధములు. దంతములు తేనెరంగుగలవై బలముగలిగి సమశరీరము వర్తులాకృతి మనోహరమగు ముఖముకలదియై శ్రేష్ఠావయవములతోనుండిన గజము భద్రజాతియని దెలియదగు. కడుపు పెద్ద సింహదృష్టి చర్మము కంఠము తుండమును విస్తారమైయుండునది మధ్యమమగునవయవములు దీర్ఘశరీరముగలదియును మంద్రగజమందురు. కంఠము దంతములు కర్ణములు తుండమును సూక్ష్మమైయుండి నేత్రములు స్థూలమై ముఖమునధరము మేఢ్రమును జక్కగనుండి రమ్యగమనముగలదైనయది మృగజాతిగజమని జెప్పుదురు. ఈత్రివిధలక్షణలక్షితమైన గజము మిశ్రజాతియనిజెప్పబడినది. త్రివిధమగు గజములప్రమాణము వేరువేరుగవివరించబడినది. గజమానాంగుళ ప్రమాణమెనిమిది యవలుదరములొకయంగుళములవియిరువదినాల్గొకహస్తమని విద్వాంసులందు రట్టియెనిమిదిహస్తములదైర్ఘ్యమారునొకహస్తము లున్నతియు వెడల్పు నుదరమునకు తక్కువగు తుండమునుగలది భద్రగజము. మంద్రమృగజాతిగలగజములొకదానికొకటి హస్తప్రమాణము తక్కువమైయుండును. దైర్ఘ్యమున భద్రమంద్రగజములొకటియని మునులందురు.

అధికమగుబొమలు గండస్థలఫాలమును గలదియై శీఘ్రగమనము గల గజము శ్రేష్ఠము- శుభలక్షణములతోనుండును. మనుజులకు గజములకు నూరేళ్లాయువు. ఇరువదివత్సరములమట్టుకును బాల్యము మనుజులకరువదివత్సరములు మధ్యమవయస్సు- గజములకెనబదివర్షములు మధ్యమ వయసని భార్గవులు. భార్గవోక్త గజలక్షణములనుజెప్పి యటుపైని బృహత్సంహితోక్త లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

తేనెరంగుగలదంతములు చక్కగనేర్పడినయవయవములు ముణుగురులుబడని దేహముగలదై కృశమైయుండినను భారవహనక్షమమై సమగాత్రముతోనుండి ధనురాకృతివెన్నుముల్లును పందిపిరుందులువంటి పిరుదులు గలది భద్రగజము. ... ...

వక్షస్థలమువళులు చంకలును మృదువయ్యుండును- లంబోదరము దళసరి చర్మవిస్తారమగు గళము కడుపును తోకమొదటి చర్మమును స్థూలముగనుండును. సింహదృష్టివలె దృష్టిగలిగినది మంద్రగజము.

కురచగునధరము, వాలము, మేహనము, సూక్ష్మములగు పాదములు, కంఠము, దంతములు, చెవులును, స్థూలములగు నేత్రములును గలది మృగగజము. ... ...

ఈమూడుజాతుల లక్షణములును గలసియుండునది మిశ్రగజము.

మృగగజోన్నతి పంచహస్తములు. దైర్ఘ్యమారునొకహస్తము- విశాలమెనిమిదిహస్తములు- మంద్రగజమొకహస్తమును భద్రగజము రెండుహస్తములు నధికమయ్యుండును. సంకరగజమునకు ప్రమాణనియమములేదు. భద్రగజమదము పచ్చనది- మందగజమదము పసపురంగుగలది- మృగగజమదమునలుపుసంకీర్ణజాతిమదము మిశ్రవర్ణమయ్యుండును.

యెర్రనిపెదవులు తోలునలు పిచ్చికకళ్లవంటి కన్నులు స్నిగ్ధములై యున్నతాగ్రములగు దంతములు కలిగి విస్తారమగు ముఖము ధనస్సువలెనున్నతమై యణగియుండిన వెన్నుముల్లును సూక్ష్మములైన యొకొక్కరోమకుదురును తాబేలుపృష్ఠమువంటి కుంభస్థలమును విశాలమగు చెవులు దవడలు నాభిఫాలము గుహ్యమునుగలిగి కూర్మములవలెనున్నతములైన పందొమ్మిది యిరువది గోళ్లు కలదియై మూడురేఖలు గలిగి నట్రవుగనున్న తొండము మంచివాలము సుగంధముగల మదమును తుండాగ్రరంధ్రమునుంచివచ్చు వాయువునుగలది దీర్ఘమునగునంగుళములు యెఱ్ఱనితుండాగ్రము వార్షికమేఘగర్జనమువలె గంభీరము శ్రావ్యమునగు బృంహణమును విస్తారమగు కంఠమునుగల మదావళము రాజయోగ్యము.

మదములేకుండిన యధికము లేక తక్కువయునగు నఖములవయవములును పొట్టివై వక్రములై గొట్టికొమ్ములవలె కొమ్ములుండి యండకోశతుండాగ్రరంధ్రములల్పమై నలుపు ఎఱ్ఱన మిళితవర్ణము కేవలనీలవర్ణము కృష్ణవర్ణమునుగల తోలువులు స్వల్పమగువక్త్రసహములుకలది దంతములులే ... క్లీబప్రకృతికలది పురుషలక్షణలక్షితమగు స్త్రీగజము గర్భిణియగునదియును రాజును బరదేశమునకంపు నత్యంతదుష్టఫలములనిచ్చును.

ప్రేరణజేసుటకొకటియు నాకర్షించుటకొకటియునగు ముఖములు కలదియైన యంకుశమును చేతబూని మావంతు గజమును సుగమున శిక్షించునని శాలిహోత్రము.

నల్లనితోలువులును నాలుకయును కొమ్ములును గలిగి విషమనులల్పములగు గోళ్లు వంకరగు తోక వక్రము త్రిప్పు పృష్ఠము విషమదృష్టి యునుగల గజ

మౌ వాహనమునకు తగదు. స్త్రీగజగర్భదర్శనమువలన రాజునకు కులక్షయరూపభయమును జెప్పవలెను. లగ్నము తిథి నక్షత్రము మొదలగునవి సౌమ్యములైన శుభమగుననియును బల్కవలెను.

గజములు పదియేడుగోళ్లకు తక్కువైయున్నయెడల రోగదుఃఖమునల్పాయుర్దాయమును గలవగును. యుద్ధతలమున భర్తకనిష్టమునిచ్చునని గజశాస్త్రమును దెలిసినవారలందురనియు నున్నతమగు పృష్ఠములు సూక్ష్మములగు ముఖములు పదియేడుకంటెనధికము సమసంఖ్యయుగల నఖములుండిన గజము శ్రేష్ఠము. స్త్రీగజమునకు విషమనఖములైనను శ్రేష్ఠమనియు- భద్రమంద్రమృగమిశ్రజాతిగజములను గట్టుటకు వరుసగా తెల్లని యెఱ్ఱని పచ్చని నల్లని ఘూమ్రములు శ్రేష్ఠములందుండినగజములకు పుష్టినిజేయును రాజునకు కీర్తిని సుఖమును గలిగించుననియును- ప్రాఙ్ముఖముగ నేనుగునుగట్టిన యజమానికి సిద్ధిని శీఘ్రముగ జేసును. పుష్టియు చిరజీవనము యుద్ధమున జయమును బొందుననియును గజాయుర్వేదము.

దంతమూలముయొక్క చుట్టుకొలతను రెండుపర్యాయములు కొలచి కొమ్మునిలువుకొలతను జేసిన యుదకమందుండు గజమునకు విస్తారము- పర్వతములందుండు గజమునకు తక్కువయు గలిగియుండును. యది పంకమందగు గజపదమునకు మిగిలియుండినను శ్రీవత్సవర్ధమానఛత్రపతాక చామరములవలె గజశరీరమందు చిహ్నలగపడిన యారోగ్యవిజయధనవృద్ధిసౌఖ్యములు నిశ్చయముగనగుననియు ప్రహరణమువలెనుండిన జయము నదివలె సుడియుండిన నష్టమగు దేశమును రాజునొందుననియు నోష్ఠమునందుండిన పూర్వములభించని రాజ్యము లభించును. స్త్రీరూపమువలె సుడియుండిన యశ్వములకు నాశమగును. ఘూరీవలెనుండిన పుత్రోత్పత్తి కలశవలెనుండిన ధనప్రాప్తి దండమువలెనుండిన యాత్రావిఘ్నము- తొండవలె కోతిభంగి సర్పరీతి నావర్తములుండిన దుర్భిక్షము రోగము దుఃఖమునగును. గెద్ద గుడ్లగూబ డేగవలె రేఖలుండిన జనమునకు మరణమును జేసును. కంఠమందున పాశమువలెనుండినను మొండితోక కలదియైనను యజమానికి మృత్యువును గలిగించును. రచనలు రక్తశ్యామ కృష్ణవర్ణములు గరియును గలిగి దుర్గంధమయ్యుండిన యశుభమగును. శ్వేతవర్ణమై సమము నునుపును గలిగి సుగంధముగ నుండిన యారేఖలు శుభావహములు.

దంతముయొక్క సమానభంగముచేతను జారుట కాంతిహీనమగుటయును ఫలమగును. ... ...

దక్షిణముఖముగ గట్టిన గజమునకు హానియును రాజునకు ధనహానియును నగును. పశ్చిమముఖముగ గట్టిన రోగముగలుగును. ఈశాన్యదిశను బంధన స్తంభస్థాపనజేసిన రాజునకును గజమునకును శ్రేయమగును. పదిహస్తముల పొడవుగలస్తంభము శ్రేష్ఠము. తొమ్మిదిహస్తములుగలది మధ్యమము. ఎనిమి దిహస్తములున్నతమైనకనిష్ఠము నాలుగుహస్తముల లోతుకు తక్కువెక్కువ యును లేకుండ పాతవలె నటులగాకుండిన మంగళముగాదు.

ఇరువదినాలుగుహస్తముల విశాలముగలశాల శ్రేష్ఠము. రెండుమూ డుహస్తములు తక్కువమైన మధ్యమకనిష్ఠ శాలలనబడును. స్తంభోచ్ఛ్రయము కంటెను ద్విగుణముగ శాలపొడవును విశాలమును గలిగియుండవలెను.

ప్రేరణలేకనే యుదకమంజేనుగ ప్రవేశించి మునిగి లేచి వడ్డుపైకి వచ్చిన రాజునకు జయమిచ్చును. క్రమముగ కుంభస్థలము వృద్ధిగనుండిన యజ మానికి వృద్ధిని జేసును.

అశ్వలక్షణ తదారోహణవిధిః

అథాశ్వలక్షణ తదారోహణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అశ్వారోహణే న యద్దృష్టఫలం జాయతే తదనువదతి చరకః॥ అశ్వారోహణమగ్నిమాంద్యశ మనం తేజోవయస్థాపనం మేదోఘ్నం కఫశోభశోషణకరం స్వేదోద్గమం మో దనం। ఓజఃకాంతివివర్ధనం తనుభృతాం కీర్తిప్రదం శ్రీకరం నోశస్తంచ నృ ణాం భగంధరవతాం పైత్త్యాశ్మరిర్ణాంబుషామితి॥ అశ్వలక్షణాన్యాహ భార్గ వః॥ పంచపంచాంగులేనైవ వాజిమానం పృథక్స్మృతం। చత్వారింశాంగుళి ముఖో వాజీ యశ్చోత్తమోత్తమః। షట్త్రింశదంగుళముఖోహ్యుత్తమఃపరికీర్తి తః। ద్వాత్రింశదంగుళిముఖోమధ్యమ స్సముదాహృతః। అష్టావింశత్యంగుళో యో ముఖో నీచఃప్రకీర్తితః। వాజినాం ముఖమానేన సర్వావయవకల్పనా। ఔచ్చంతుముఖమానేన త్రిగుణంపరికీర్తితం। శిరోమణింసమారభ్య పుచ్ఛమూ లాంతమేవహి।తృతీయాంశాధికందైర్ఘ్యం ముఖమానాచ్చతుర్గుణం। పరిణాహ స్తూదరస్య త్రిగుణస్త్ర్యంగులాధికః। శ్మశ్రుహీనముఖః కాంతప్రగల్భోత్తుంగ నాసికః। దీర్ఘోద్ధతగ్రీవముఖోహ్రస్వకుక్షిఖరశ్రుతిః। తురప్రచండవేగశ్చ హం సమేఘసమస్వనః। నాతిక్రూరో నాతిమృదుర్దేవసత్వో మనోరమః। సుకాంతిగం ధవర్ణశ్చ సద్గుణభ్రమరాన్వితః। భ్రమరస్తు ద్విరావృత్తో వామదక్షిణభేదతః। పూర్ణోపూర్ణఃపునర్ద్వేధా దీర్ఘోహ్రస్వస్తథైవచ। స్త్రీపుందేహే వామదక్షో యథోక్తఫలదౌక్రమాత్। నతథావిపరీతౌతు శుభాశుభఫలప్రదౌ। నిచోర్ధ్వ

విత్యాఖ్యాతః ఫలభేదో భవేత్తయోః। శంఖచక్రగదాపద్మవేదిస్వస్తికసన్నిభః। ప్రాసాదతోరణధనుస్సుపూర్ణకలశాకృతిః। స్వస్తికస్రగ్మీనఖడ్గశ్రీవత్సాభశ్శుభోభ్రమః। నాసికాగ్రే లలాటే చ శంఖే కంఠే చ మస్తకే। ఆవర్తాజ్జాయతే ఏషాం తే ధన్యాస్సురగోత్తమాః। హృది స్కంధే గళే చైవ కటిదేశే తథైవ చ। నాభౌకుక్షౌ చ పార్శ్వాగ్రే మధ్యమాస్సంప్రకీర్తితాః। లలాటే యస్య చావర్తద్వితయస్య సముద్భవః। మస్తకే చ తృతీయస్య పూర్ణహర్షోయముత్తమః। పృష్ఠవంశే యదావర్తో యస్యైకస్సంప్రజాయతే। స కరోత్యశ్వసంఘాతాన్ స్వామినస్సూర్యసంజ్ఞికః। త్రయో యస్య లలాటస్థా ఆవర్తాస్తిర్యగుత్తరాః। త్రికూటస్స పరిజ్ఞేయో వాజివృద్ధికరస్సదా। ఏవమేవ ప్రకారేణ త్రయో గ్రీవాం సమాశ్రితాః। సమావర్తాస్స వాజీశో జయతే నృపమందిరే। కపోలస్థా యదావర్తా దృశ్యతే యస్య వాజినః। యశోవృద్ధికరా ప్రోక్తా రాజ్యవృద్ధికరా మతా। ఏకో వాధకపోలస్థో యస్యావర్తః ప్రదృశ్యతే। సర్వనామస విఖ్యాతస్స ఇచ్ఛేత్స్వామినాశనం। గండసంస్థో యదావర్తో వాజినో దక్షిణాశ్రితః। స కరోతి మహాసౌఖ్యం స్వామినం క్షీచసంజ్ఞికః। సవ్యాద్వామాశ్రితః క్రూరః ప్రకరోతి ధనక్షయం। ఇంద్రాక్షౌ తావుభౌ శస్తా నృపరాజ్యవివృద్ధిదా। కర్ణమూలే యదావర్తా స్తనమధ్యే తథాపరా। విజయాఖ్యా శుభా తౌ తు యుద్ధకాలే యశప్రదా। స్కంధపార్శ్వే యదావర్తా స భవేత్పుణ్యలక్షణః। కరోతి వివిధాన్పుణ్యాన్స్వామినస్సతతం సుఖం। నాసామధ్యే యదావర్త ఏకో వా యది వా త్రయం। చక్రవర్తీస విజ్ఞేయో వాజిభూపాలసంజ్ఞకః। కంఠే యస్య మహావర్తో ఏకశ్శ్రేష్ఠః ప్రజాయతే। చింతామణిస్స విజ్ఞేయశ్చింతితార్థసుఖప్రదః। శుక్లాఖ్యా ఫాలకంఠస్థా ఆవర్తా వృద్ధికీర్తితా। యస్యావర్తా వక్త్రగతా దృశ్యంతే వాజినో యది। సన్యానం మృత్యుమాప్నోతి కుర్యాద్వా స్వామినాశనం। జానుసంస్థో యదావర్తః ప్రవాసక్లేశకారకః। వాజిమేఢ్రే యదావర్తో విజయశ్రీనివాసనః। త్రికసంస్థో యదావర్తస్త్రివర్గస్య ప్రణాశనః। పుచ్ఛమూలే యదావర్తో ధూమకేతురనర్థకృత్। గుహ్యపుచ్ఛత్రికావర్తీ సకృతాంతభయప్రదః। మధ్యదండా పార్శ్వగమా సైవ శతపదీకచే। అతిదుష్టాంగుష్ఠమితా దీర్ఘాదుష్టా యథా యథా। అశ్రుపాతహనూగండహృద్గలప్రోథవస్తిషు। కటిశంఖజానుముష్కకకున్నాభిగుదేషు చ। దక్షకుక్షౌ దక్షపాదా త్వశుభో భ్రమరస్సదా। గలమధ్యే పృష్ఠమధ్యే ఉత్తరోష్ఠేధరే తథా। కర్ణనేత్రాంతరే వామకుక్షౌ చైవ తు పార్శ్వయోః। ఊరూషు వా శుభావర్తో వాజినామగ్రపాదయోః। ఆవర్తా సాంతరే ఫాలే సూర్యచంద్రా శుభప్రదా। మిలితాస్త్వమధ్యహతా హ్యతిలగ్నాస్తుదుష్ఫలా। ఆవర్తాస్త్రి

తయంఫాలే శుభంచోర్ధ్వంతుసాంతరం। అశుభంచాతిసంలగ్నమావర్తద్వితయంతథా। త్రికోణత్రితయంఫాలే ఆవర్తానాంతు దుఃఖదం। గళమధ్యే శుభస్త్వేకస్సర్వాశుభనివారణః। అధోముఖశ్శుభః పాదే ఫాలేచోర్ధ్వముఖభ్రమః। నచైవాత్యశుభాః పృష్ఠముఖాశతపదీమతా। మేఢ్రస్యపశ్చాద్భ్రమికస్తనీవాజీ సచాశుభః। భ్రమఃకర్ణసమీపేతు శృంగీచైకస్సునిందితః। గ్రీవార్ధపార్శ్వేభ్రమరీ హ్యేకరశ్మిసచైతః। పాదోర్ధ్వముఖభ్రమరీ కీలోత్పాటీసనిందితః। శుభాశుభా భ్రమాయస్మిన్సవాజీమధ్యమస్స్మృతః। ముఖపాదసితఃపంచకల్యాణోశ్వస్సదామతః। సఏవ హృదయేస్కంధే పుచ్ఛశ్వేతోష్టమంగళః। కర్ణేచ శ్యామశ్శ్యామకర్ణస్సర్వతస్త్వేకవర్ణభాక్। తత్రాపి సర్వతశ్శ్వేతో మేధ్యఃపూజ్యస్సదైవహి। వైడూర్యసన్నిభే నేత్రే యస్యాస్తోజపమంగళః। మిశ్రవర్ణస్త్వేకవర్ణః పూజ్యస్స్యాత్సుందరోయది। కృష్ణపాదో హయోనింద్య స్తథా శ్వేతైకపాదపి। రూక్షోధూసరవర్ణశ్చ గర్దభాభోపినిందితః। కృష్ణతాలుః కృష్ణజిహ్వాః కృష్ణోష్ఠశ్చ వినిందితః। సర్వాంగఃకృష్ణవర్ణోస్తు పుచ్ఛశ్వేతస్తు నిందితః। ఉచ్చైఃపదం న్యాసగతిర్ద్విపవ్యాఘ్రగతిశ్చయః। మయూరహంసతిత్తిర పా . వతగతిశ్చయః। మృగోష్ట్రవానరగతిఃపూజ్యోవృషగతిర్హయః। అతిభుక్తశ్రమితో పిపాసాదీనపీడ్యతె। శ్రేష్ఠగతిస్తుసాజ్ఞేయా సశ్రేయస్తురగోత్తమః। సుశ్వేతఫాలతిలకోవిద్ధోవర్ణాంతరేణచ। స. జీదళభంజీతు యస్యసైవాతినిందితః। సంహత్యాద్వర్ణజాన్దోషాన్స్నిగ్ధవర్ణోభవేద్యది। బలాధిక్యశ్చ సుగతిర్మహాన్సర్వాంగసుందరః। నాతికూరస్సదాపూజ్యోభ్రమాద్యైరపిదూషితః। వాజినామత్యవహానాత్సదోషాస్సంభవంతిహి। కృశోవ్యాధిపరీతాంగో జాయతేత్యంతవాహనాత్। అవాహితోభవేన్మందస్సర్వకర్మసు నిందితః। అపోషితో భవేత్క్షీణో రోగీచాత్యంతపోషణాత్। సుగతిర్దుర్గతిర్నిత్యం శిక్షకస్యగుణాగుణైః। జాన్వధశ్చలపాదస్స్యాదృజుకాయస్థిరాసనః। తులాధృతఖలీనస్స్యాత్కాలేదేశే సుశిక్షకః। మృదునా నాతితీక్ష్ణేన కశాఘాతేన తాడయేత్। తాడయేన్మధ్యఘాతేన స్థానేష్వశ్వం సుశిక్షకః। హేషితేకక్షయోర్హన్యాత్స్ఖలితే పక్షయోస్తథా। భీతే కర్ణాంతరే చైవ గ్రీవాసూన్మార్గగామినీ। కుపితేబాహుమధ్యేచ భ్రాంతచిత్తే తథోదరే। అశ్వేసంతాడ్యతే పార్ష్ణిభిర్హ్యన్యస్థానేషు కర్హిచిత్। అథవా హేషితేస్కంధే స్ఖలితే జఘనాంతరే। భీతేవక్షస్థలంహన్యాద్వక్రమార్గభ్రమేపిచ। కుపితే పుచ్ఛసంఘాతే భ్రాంతేజానుద్వయంతథా। నాసకృత్పీడయేదశ్వమకాలేచ విదేశకే। అకాలస్థానఘాతేన వాజీదోషాన్వితస్సవై। తావద్భవతితేదోషాయావజ్జీ

పేత్యసౌ హయః। దుష్టదండేనాభిభవేన్నారోహేద్దండవర్జితః॥ అశ్వదండనే దే
శకాలాని భోజభూభుజోప్యాహ॥ మృదునైకేనఘాతేన దండకాలేషు తాడ
యేత్। తీక్ష్ణంమధ్యం పునర్ద్వాభ్యాం జఘన్యంనిష్ఠురైస్త్రిభిః। ఉపవేశేచ నిద్రా
యాం స్ఖలితే దుష్టచేష్టితే, బడబాలోకనాత్పుక్త్యే ముహుర్వితతహేషితే। సం
త్రాసేచదురుద్ధానే విమార్గగమనే భయే। శిక్షాత్యాగస్యసమయే సంజాతే
చిత్తవిభ్రమే। దండఃప్రయోజ్యోవాహానాం కాలేషుద్వాదశస్వపి॥గ్రీవాయాం
ఘతమాహన్యాత్త్రస్తంచైవచమేహనే। విభ్రాంతచిత్తమధరే త్యక్తచిత్తంచ
తాడయేత్। ప్రహేషితంస్కంధబాహ్వోర్బడబాలోకినం తథా । ఉపవేశే
చనిద్రాయాం కటిదేశేచ తాడయేత్। దుశ్చేష్టితంముఖేహన్యాద్దుర్మార్గప్రస్థి
తంతథా। జఘనేస్ఖలితంహన్యాన్నేత్రేమార్గేనిరుద్ధకం। యఃకుంతప్రకృతిర్వా
జీ తంసర్వత్రైవతాడయేత్।గచ్ఛేత్షోడశమాత్రాభిరుత్తమోశ్వోధనుశ్శతం।
యథాయథాన్యూనగతిరశ్వోహీనస్తథాతథా। సహస్రచాపపరిమితం మండ
లంగతిశిక్షణే। ఉత్తమోవాజినోమధ్యం నీచమర్ధంతదర్ధకం। అల్పం శతతధనుః
ప్రోక్తమత్యల్పంచతదర్ధకం। శతయోజనగంతా స్యాద్దినైకేన తథా హయః। గ
తింసవర్ధయేన్నిత్యం తథామండలవిక్రమైః। సాయంప్రాతశ్చ హేమంతే శిశిరే
కుసుమాగమే। సాయంగ్రీష్మేతుశరది ప్రాతరశ్వంవహేత్సదా। వర్షాసునవ
హేదీవత్తథావిషమభూమిషు। సుగత్యాగ్నిర్బలందార్ఢ్యమారోగ్యంవర్ధతేహ
యైః। భారమార్గపరిశ్రాంతశ్శనైశ్చక్రామయేద్ధయం। స్నేహం సపాయయే
త్పశ్చాచ్ఛర్కరాసక్తుమిశ్రితం। హరిముద్గాంశ్చమాషాన్వా భక్షణార్ధమకుట్ట
కాన్। శుష్కాన్నార్ద్రాంశ్చమాషాని సూక్ష్మితాని ప్రదాపయేత్। యద్యత్రస్ఖ
లితంగాత్రం తత్రదండంప్రపాతయేత్। తావత్తారితపర్యాణం హయంమార్గ
సమాగతం। దత్వాగురాంసలవణం బలసంరక్షణాయచ। గతస్వేదస్య శాంత
స్యసుదూరముపతిష్ఠతః। ముక్తపృష్ఠాదిబద్ధస్య ఖలీనమవతారయేత్। మర్దయి
త్వాతుగాత్రాణి పాంసుమధ్యేవివాసయేత్। స్నానపానావగాహైశ్చ తత
స్సమ్యక్ప్రపోషయేత్। సర్వదోషహరోశ్వానాంమద్యజాంగలగోరసం। శక్త్యా
సంపాదయేత్క్షీరం ఘృతంవా వారియుక్తకం। అన్నంభుక్త్వా జలంపీత్వా తత్క్ష
ణాద్వాహితోహయః। ఉత్పద్యంతే తదాశ్వానాం కాసశ్వాసాదికాగదా।య
వాశ్చచణకాశ్శ్రేష్ఠా కుళుత్థామధ్యమాస్స్మృతా। మసూరముద్గానీచాశ్చ భోజ
నార్థేతువాజినః। గతయష్షడ్విధాధారాస్కందితం రేచితంప్లుతం। ధౌరితకం
చ వలితం తాసాంలక్ష్మపృథక్పృథక్। ధారాగతిస్స్యాద్విజ్ఞేయా యాతి వేగత
రామతా। పార్ష్ణితాడాతినుదితో యస్యాంభ్రాంతోభవేద్ధయః। ఆకుంచితా

గ్రపాదాభ్యాముత్ప్లుత్యాప్లుత్య యా గతిః । ఆస్కందితాచ సా జ్ఞేయా గతి
విద్భిస్తు వాజినాం । ఈషదుద్ధగమన మఖండం రేచితంహి తత్। పాదైశ్చతు
ర్భి రుత్ప్లుత్యగమనం స్యాత్ప్లుతాగతిః । అసంవలితపద్భ్యాంతు సువ్యక్తగమ
నం తురం ! ధారీతకంచ తత్ జ్ఞేయం రథసంవాహనే వరం । ప్రసంవలితప
ద్భ్యాం యో మయూరోద్ధృత కంధరః । డోలాయిత శరీరార్ధకాయో కధ్య
తవల్గితం॥ రేచితం వలితం ప్లుతం॥ వలితం ప్లవనం ప్లుతమితిచ పాఠభేదేనా
మరకోశే వలితం వల్గితమితి రూపద్వయం గృహీతం॥ భోజభూజానిర
ప్యాహ॥ తేజోనిసర్గజం సత్వం వాజినాం స్ఫురణం రజః । క్రోధస్తమఇతి
జ్ఞేయా త్రయోపి సహజా గుణా ఇతి ॥ తచ్చ ద్వివిధం సతతోద్ధితం స్ఫురి
తంచేతి॥ ధారాసుయోజితానాంయన్నిసర్గాత్ప్రేరణంవినా। అవిచ్ఛిన్నమివా
భాతి తత్తేజస్సతతోద్ధితం। కశాపార్ష్ణ్యదిఘాతైర్యత్సాధ్వసంస్ఫురితంహి త
త్। శతార్ధార్ధక్రమాదూనైర్మండలాయితవల్గితైః। ఉన్ముఖస్యాశ్వముఖ్యస్య గ
తిరర్ధపులాయితం। ప్లుతాంప్లవంగికామాహుర్వ్యాధారా పులనాభిధా। పునరే
వాంచడోలాయాం పులామిత్యాహ దేశికః॥ క్షిపతి సమమశేషా నుత్క్షిపన్యత్ర
పాదాన్ప్రసరతిపురతోశ్వస్సార్ధధారాపులాఖ్యా। విలసతి సమపాదోత్క్షేపణా
కుంచనానాం కరణమిహగతిజ్ఞాః ప్రాహురస్యే పులాఖ్యాం॥ పార్ష్ణిప్రహారం
ప్రవిధాయ గాఢం వల్గాం ప్లధీకృత్య వహేత్పులాయామితి॥ ఖలీనస్యోర్ధ్వఖం
డౌద్వౌ పార్శ్వగౌ ద్వాదశాంగులౌ । తత్పార్శ్వాంతర్గతాభ్యాంతు సుదృ
ఢాభ్యాం తథైవచ। వారకాకర్షఖండాభ్యాం రజ్వగ్రవలమైర్యుతౌ। ఏవంవిధఖ
లీనేన వశీకుర్యాత్తు వాజినం। చతుస్త్రింశద్వర్షాణామశ్వస్యాయుః పరంస్మృ
తం। పంచవింశతివర్షాహి పరమాయుర్వృషోష్ట్రయోః । బాల్యమశ్వవృషో
ష్ట్రాణాం పంచసంవత్సరంమతం। మధ్యంయావత్షోడశాబ్దం వార్ధక్యంతు తతః
పరం। దంతానాముద్గమైర్వర్ణైరాయుర్జ్ఞేయం వృషాశ్వయోః। అశ్వస్యషట్సితా
దంతాః ప్రథమాబ్దేభవంతిహి । కృష్ణలోహితవర్ణాస్తు ద్వితీయేబ్దే హ్యధోగ
తాః।తృతీయేబ్దేతుసదంశోక్రమాత్కృష్ణౌషడబ్దతః।నవమాబ్దాత్క్రమాత్పీతౌ
తౌసితౌ ద్వాదశాబ్దతః। దశపంచాబ్దతస్తౌతు కాచాభౌ క్రమతస్మృతౌ । అ
ష్టాదశాబ్దతస్తౌహి మధ్వాభౌ భవతఃక్రమాత్ । శంఖాభౌ చైకవింశాబ్దాచ్చ
తుర్వింశాబ్దతస్సదా। ఛిద్రం సచలనంపాతో దంతానాంచ త్రికేత్రికే। ప్రోథే
సువలయస్త్రిస్రఃపూర్ణాయుర్యస్యవాజినః। యథాయథాతుహీనాస్తాహీనమా
యుస్తథాతథా॥ జానూత్పాతౌత్వోష్ఠవాద్యో ధూంపృష్ఠో జలాసనః । గతి

మధ్యాసనః పృష్ఠపాతీ పశ్చార్ధమోర్ధ్వపాత్ ।సర్పజిహ్వశ్చక్ష్వకాంతిరశ్వస్యా చ్ఛాతినిందితః॥ ఆవర్తసామ్యాదావర్తో రోమసంస్థానమంగినాం । శుభాశుభ ఫలానాంచ తన్నిదానంవిదుర్బుధా ఇతిహయలీలావత్యాం॥ ఇదంతు పాఠ్రియో భిప్రాయం శాలిహోత్రే॥ సరిదావర్తగోలోమీ కరికాలీఢశుక్తివత్ । రోమ జాస్తురగాణాంస్యురితో అన్యాదృశా అపి॥ తత్రైవ దశధ్రువస్థానాని॥ ద్వౌపుర స్యా శిరస్యా ద్వే ద్వాద్వౌరంధ్రోపరంధ్రయోః। ఏకఃఫాలఅపానేచదశావ ర్తాధ్రువాస్మృతాః॥

హాలాస్యఖండేతు॥ ఉరసిద్వౌశిరసిద్వావాస్యేద్వౌనాసికేద్వయః।లలా టమధ్యే త్వేకశ్చ పాయౌవేకః ప్రకీర్తితః। ఏతేదశధ్రువావర్తాప్రశస్తాస్సర్వవా జినాం। ఏత్తైర్వ్విరహితాఅశ్వాః ప్రోక్తాదుర్లక్షణాఇతి॥ ఆవర్తోనిగళే యేషాం సదేవమణిరీరితః। స్వామిన్యేతే ప్రయచ్ఛంతి హయస్సర్వార్థసంపదః। శ్రీవ త్సో వక్షసిప్రోక్తో స్వావర్తైఃపంచభిర్భవేత్॥ మధ్యమేవ చతుర్దిక్షు సంభూ తైస్సప్రదక్షిణైః॥ శ్రీవృక్షకీతురంగస్తు భర్తుస్సర్వార్ధసాధకః। భవేతాంయస్య చాశ్వస్య ద్వావావర్తౌ లలాటకే। రిపూన్జయతి తత్స్వామీ ధనధాన్యసుపుత్ర వాన్। లలాటేత్రిభిరావర్తైర్యస్యాపి శ్రేణిరస్త్రిహి। లభతే వాజినా తేనధనధాన్య జయాన్నృపః। సవ్యావర్తైశ్చతుర్భిస్తు లలాటస్థైస్తురంగమః। కురుతేస్వామినం సద్యః పుత్రవంతం మహీపతిం। ఆవర్తావృషభాఖ్యాతుకర్ణమూలముపాశ్రితౌ। భవేతాంయస్యతత్స్వామీ లభతేభూషణానిచ। ఏవమాదిశుభావర్తైరంకితా అశ్వపుంగవాః॥హయలీలావత్యాం॥వక్షోభవావర్తచతుష్టయస్యకంఠేభవాయ స్యచ రోచమానః। శ్రీవృక్షకీనామహయస్సభర్తుస్సత్పుత్రపౌత్రార్థవివృద్ధయే స్యాత్। వక్షస్థాన్ముక్తయస్త్రిసార్ధి ఊర్ధ్వరోమాజయావహాః। ఆవర్తోరోచమా నస్తు స్వామినోజయవర్ధనః। ఆవర్తోరోమజోదేవమణిశ్చాపి నిగాళజః। పార్శ్వ భాగావలంబేషు పత్యుస్సౌభాగ్యవర్ధనః॥ గారుడే॥ వాజినాం కంఠదేశేతు వి పులశ్శుక్తికాకృతిః। రోచమానఇతిఖ్యాతో భర్తుర్వైరిజయప్రదః। యద్వాజి నాం ముఖేవృత్తాస్త్రితాగాన్యాకృతికాస్త్రియః। రోమజాస్సంతితత్స్వామీ స మరేష్వపరాజయీ। యశ్చాశ్వానాం గలోద్దేశే భిన్నశుక్తిపుటాకృతిః। సవై దేవమణిర్నామ తద్భర్తుస్సర్వసంపదః॥ కంఠపార్శ్వేతురంగాణాం వక్రశ్చం ద్రకనామకః। రోమజోయదితస్మిన్స్యాం సకలాభీష్టదాయకః। ప్రోథాగ్రేతు తు రంగాణాం ప్రఫుల్లకమలాకృతిః। రోమజోయదితత్స్వామీ సకలాభీష్టభాగభు క్। అపాంగవర్తినౌ ద్వౌతు వాజీనాం చామరాకృతీ। ధనధాన్యచిరాయుష్య

కీర్తిపుత్రప్రదాన్నృణాం। యశ్చాశ్వానాం ముఖావర్తో విస్తీర్ణః పంకజాకృతిః।
తేనస్వామీభవేన్నూనం సర్వభూమండలాధిపః। గంగావర్తసమాకారో వా
జినాంగర్భసంస్థితః। గంగావర్తఇతిఖ్యాతః పత్యుస్సంక్లేశనాశకః॥ యన్నాభి
నికటేచోక్తస్తదదూరే ధ్రువోఽభవా। త్రివేణీసంగమంనామ తద్భర్తా సతతం
సుఖీ। అల్పాయుషోధ్రువస్యానా ధ్రువపూర్ణాచిరాయుషః।కంఠదేశేతురంగా
ణాం జాజీకోరకసన్నిభాః। కంఠమూలాభవేద్భర్తుస్సర్వసౌభాగ్యవృద్ధయే॥
శాలిహోత్రే॥ బాహావర్తాస్తువాహానాం మేఖలాకృతయోయది। దిశంతి ప
త్యుర్విజయం భూషణానిచభూరిశః॥ హాలాస్యఖండే॥ ఆవర్తాగలమధ్యస్థా భ
ర్తుః తూర్దుఃఖమృత్యుదా। చతుర్ఘంఘోఘ్రావర్తాభయబంధసదుఃఖదా॥ స్వా
మినోమాతరంహంతి వ్యావర్తస్త్వధరోష్ఠజః। కక్షావర్తాస్తురంగాణాం ఘ్నంతి
స్వామినమాహవే। ఘోణావర్తోజనయతి కశ్మలంమృత్యుమేవచ। గండావర్తో
భయగదజనకస్స్వామినోభవేత్। జాన్వావర్తఃక్షపయతి సకలంస్వామినోధ్రు
వం। ఏవమాద్యశుభావర్తైస్సహితాశ్చహయాధమాః॥ గారుడే॥ యస్యగేహే
వసేద్వాజీ హృదయావర్తసంయుతః। ఘోణావత్యపివాతస్యమృత్యుః కింప్ర
యోజనం॥ వాజినాంబిజదేశేతు సదంశోరోమజోభవేత్। స్వామినంనిగళైర్బ
ద్ధం సకుర్యాన్నాత్రసంశయః। వాజినాంతుగళేతిర్యగావర్తచ్ఛురికాహ్వయః।
సస్వామినోగళచ్ఛేదం కుర్యాదేవనసంశయః। కకుదావర్తసహితః పృష్ఠావ
ర్తయుతోపివా। సకుర్యాన్నాత్రసందేహః కుబేరమపినిర్ధనం। యస్యత్రికే ధూ
మకేతూ రోహితోవాపిరోమజః। సహన్యాత్స్వామినంక్షిప్రం సపుత్రబలవా
హనం। జంఘాదేశే తురంగాణాం రోమజఃపాశసన్నిభః। అయశో మహదా
ప్నోతి తద్భర్తుర్బంధనంధ్రువం। జఠరోపరి కక్ష్యాఖ్యా మధస్యాద్ద్విజుసన్ముఖః।
గోలోమికాఖ్యసప్తీనాం పత్యుశ్చింతాభివృద్ధిదః॥ భోజః॥ అబ్జచామరకతోమ
రచక్రాదర్శకోరకమణీందుసకాశాః। శంఖవజ్రకలశాంకుశఖడ్గోల్లోచమత్స్యక
లమాకృతయశ్చ। రోమజాఅపిచ శుక్తిసమానా వాజినాం ధ్వజనదీభ్రమతు
ల్యాః। పత్యురిష్టఫలదాశ్చ సదాతే ప్రాపయంతి పరమాయురధాశ్వాన్॥ ని
ధానే॥ వామేవామావర్తా దక్షిణభాగే దక్షిణా వర్తాః। పత్యుశ్శుభాయతేస్యు
ర్విపరీతాయదిభవంతి విపరీతాః॥ కేశాంతే తురగాణా మభిసర్పసర్పిణీసమా
కారః। పతి మతిరుగ్ణం కురుతే తద్వల్లాంగూలశూలమపి। పృష్ఠే జానుని వస్తౌ
స్కంధేగండేభ్రువోరుపరి। తురగాణామావర్తాః పత్యుర్దారిద్ర్యహేతవో ని
త్యం। హృదయేగలమధ్యే తలే నాభ్యాం కోశేషుప్రాతేచ। ఆవర్తాస్తురగా
ణాం పత్యుర్దుఃఖప్రదాస్సతతం। అన్యావర్తయుతానాం మస్తకహీనాస్సదా

త్యాబ్యాః। దక్షిణకుక్షౌ కంఠే చంచౌ శంఖే నిగాళేచ। ఆవర్తాన్నృపతీనాం జయసంపత్కీర్తివర్ధనాః కధితాః॥ అధవర్ణలక్షణాని హాలాస్యఖండే॥ శ్వేతాశ్శోణాశ్చపీతాశ్చ కృష్ణామిశ్రాస్తురంగమాః। వర్ణభేదాపంచవిధా భవంతిపృధివీతలే। హారక్షీరశశాంకశంఖరజతప్రాలేయవర్ణాస్సితా ఆలక్తద్యుతిదాడిమీ సుమసదృగ్రక్తాశ్చ శోణాశ్శుభాః। కృష్ణస్త్వంజనకోకిలాంబుదనిభా భృంగాంగనాంగోపమా హేమాభాహరయః ప్రదీప్తహుతభుగ్గోరోచనాభా శ్శుభాః॥ యేవర్ణభేదసంమిశ్రాఅశ్వామిశ్రాఃపరికీర్తితాః। సర్వేవర్ణాఃప్రశస్తాస్స్యుశ్శ్వేతవర్ణేనసంయుతాః। అన్యవర్ణయుతాశ్శ్వేతా అశ్వానామప్రశస్తకాః। అశ్వస్తు కృష్ణశ్శ్వేతోవా కుక్షౌవక్షసివారుణః। భర్త్రేదదాతిసౌభాగ్యం జయంచాపిరణాంగణే। అశ్వస్తుకృష్ణశోణోవా కుక్షివక్షశ్శిరస్సితః। సహివైజయికోనామ భర్తుస్సర్వార్థసాధకః॥ అశ్వస్తు జఠరేశ్వేతః పుత్రం భర్త్రే దదాతిచ। ఆనందంవక్షసిశ్వేతో గ్రీవాయాం పాండురోధనం। ముఖేశుక్లస్తువిజయంసౌఖ్యం పృష్ఠేచ పాండురః। వామపార్శ్వే సితోదారాసన్యదక్షేవలక్ష్మవాన్।యస్యాస్యపృష్ఠవాలాస్తు శ్వేతాస్స్యశ్శ్వోజయప్రదః। సైన్యస్య పురతో నేయో జయార్థంపృధివీభుజా। శ్వేతాశ్వస్సశ్వేతతరం శిరోయస్యతు లక్ష్యతే। భర్తుస్సర్వార్థకృత్సస్యాత్సూర్యకాంతాభిధానకః। అశ్వస్య నాభిమారోప్య పూర్వార్థం బాలభానువత్। అపరార్థంపాండురంచేతద్ధివైజయికోహి సః॥ హయలీలావత్యాం॥ శ్వేతాస్స్యుర్బ్రాహ్మణాశ్శోణాః క్షత్రియా పింగళావిశః। కృష్ణవర్ణాస్తు శూద్రాస్స్యుర్మిశ్రవర్ణాస్తు సంకరాః। సర్వాంగధవళఃకర్కశ్శోణస్సర్వాంగలోహితః। సర్వాంగకృష్ణోహేమాఖ్యస్సర్వపీతస్తు పింగళః। సర్వశ్శ్వేతోజయకరస్సర్వకృష్ణో భయావహః। సర్వగాత్రేణాన్యవర్ణః పదేనైకేన పాండురః। విషపాదీతిసఖ్యాతః పత్యుర్నిత్యం భయప్రదః। మార్జాల కాక పాషాణ ఘూకవర్ణాభయావహః। మయూరతిత్తిరశుకపక్ష్యామిశ్రాశ్శుభావహాః। శ్యామాశ్వోనిటలేయస్తు శ్వేతపుండ్రేనసంయుతః। ఏకాశితశ్శ్యామకర్ణశ్శ్రేష్ఠ ఏషాం పరఃపరః। సర్వాంగపాండురోవాజీ కర్ణయోర్లోహితద్యుతిః। సవైలోహితకర్ణాఖ్యస్సర్వగంధర్వపూజితః॥ అశ్వనిదానే॥ యఃకోవా వర్ణేన శ్వేతేన చ పుండ్రమండలేనయుతః। పతిమత్యంతంవాజీ సర్వార్థసౌఖ్యసంపన్నం। పంకజచామరకలశఛత్రేందువితానకోరకాకృతిభిః। పుండ్రైంకుతే పత్యుస్సకలమభీష్టం చిరాయురశ్వస్య॥

అశ్వః పాదైకస్సితో విషపాదీ త్రైస్త్రిభి ర్ముసలీ। పుచ్ఛేనైకేన సితో విషపుచ్ఛఃపత్యురిష్టరిపహామీ॥ ప్రసంగరత్నావళ్యాం॥ కర్ణపుచ్ఛపధకేసరకృ

ష్ఠో యోన్యశస్తు కలధౌతసవర్ణః। ఇంద్రనీలమణివిశ్రుతనామా భూభృతాం వితనుతే శ్రియమశ్వః॥ అథ అవయవలక్షణాని వరాహసంహితాయాం॥ దీర్ఘగ్రీవాక్షికూటస్త్రికహృదయపృథుస్తామ్రతాల్వోష్ఠజిహ్వః సూక్ష్మత్వక్కేశవాలస్సుశఫగతిముఖో హ్రస్వకర్ణోష్ఠపుచ్ఛః। జంఘాజానూరువృత్తః సమసితదశనశ్చారుసంస్థానరూపో వాజీ సర్వాంగశుద్ధో భవతి నరపతేశ్శత్రునాశాయ నిత్యం॥ హాలాస్యఖండే॥ వక్షోలలాట జఘనం హయానాం త్రీణి ప్రశస్తాని పృథూని విద్యాత్। పృష్ఠంచ కర్ణావధకుక్షినాసం చత్వారి హ్రస్వాని శుభాని విద్యాత్। వాలంచ రోమాణిచ కేసరాశ్చ త్రీణి ప్రశస్తాని మహాంతి విద్యాత్।కర్ణంచ నేత్రేచ శిరో హయానాం త్రీణి ప్రశస్తాని మహాంతి విద్యాత్। ఓష్ఠౌచ జిహ్వాస్యథ సక్థిణీచ త్రీణి ప్రశస్తాని తనూని విద్యాత్॥ శ్రీమహాభారతే॥ త్రిషు దీర్ఘస్త్రిషు హ్రస్వదీర్ఘస్త్రిషు వృత్తోరుణస్త్రిషు। త్రిషు కృష్ణస్త్రిషు శ్వేతో హయస్సర్వత్ర పూజ్యతే ఇతి॥ ప్రసంగరత్నావళ్యాం॥ యస్త్రిముష్కో వైకముష్కం సస్తనో న్యూనదంతకః। దంతాధికః కరాలాస్యస్తం దూరం పరివర్జయేత్॥ కర్ణయోరుమూలగుదమేఢ్రతలే వళిభిస్థూలాభిరంచితవపుస్తురగః ప్రశస్తః। తద్వచ్చ చంద్రతులయా ముఖరేఖయాచ యుక్తః పృషద్భిరసితైరనిబద్ధయాశ్వః॥ హయలీలావత్యాం॥ ఆరుణ్యశ్చంద్రకాకారో మేఢ్రంచ సముపాశ్రితః। స్తనాంకుర ఇవాశ్వానాం పతివంశవినాశకః। కర్ణాలంబో ప్యగోవక్త్రస్థూలోష్ఠో బృహచ్ఛిరః। వక్త్రన్యూనాధికాదంతాః కృష్ణాశ్చ మలినంగతాః। ముఖంవానరమార్జాలవ్యాఘ్రాఖుసదృశం తథా। అమాంసలశ్చాస్థిసంధిః పృష్ఠవంశశ్చ బంధురః। వర్ణేన భిన్నేనయనే వింగళే వా విశేషతః। ఏతేదోషాస్తురంగాణాం పత్యుస్తేషాంచ దుఃఖదాః॥ అథజ్వలనలక్షణం వరాహసంహితాయాం॥ ఉత్సర్గాన్నశుభదమాసనాపరస్థం వామేచ జ్వలనమతః పరం ప్రశస్తం। సర్వాంగజ్వలనమవృద్ధిదం హయానాం ద్వేహాగ్నే దహనకణాశ్చ ధూపనం వా॥ అతః పరం నాశముపైతి మేఢ్రకోశక్షయస్స్యాదుదరే ప్రదీప్తే। పాయౌచ పుచ్ఛేచ పరాజయస్స్యాద్వక్త్రోత్తమాంగజ్వలనే జయశ్చ॥ స్కంధాంసనాంసజ్వలనం జయాయ బంధాయ పాదజ్వలనం ప్రదిష్టం। లలాటవక్షోక్షిభుజేషు ధూమః పరాజయాయ జ్వలనం జయాయ॥ నాసాపుటప్రోథశిరోశ్రుపాతనేత్రేషు రాత్రౌ జ్వలనం జయాయ। పాలాశతామ్రాసితకర్బురాణాం నిత్యం శుకాభస్య సితస్య చేష్టం॥ తత్రైవ హేషాలక్షణం॥ క్రౌంచవద్రిపువధాయ హేషితం గ్రీవయాత్వచలయాచ సోన్ముఖం। స్నిగ్ధముచ్చమనునాదిహృష్టవద్గ్రాసరుద్ధవదనైశ్చ వాజిభిః। పూర్ణపాత్రదధివిప్రదేవతా గంధపుష్పఫలకాంచనాదివ। ద్రవ్యమిష్టమథవా పరం భవేద్దేవ

తాంయది సమీపతోజయః॥ వామైశ్చ పాదైరభితాడయంతో మహీం ప్రవేశాయ
భవంతిపత్యుః। సంధ్యాసుదీప్తామవలోకయంతో హేషంతిచేద్బంధపరాజయా
య। అతీవ హేషంతి కిరంతివాలాన్నిద్రారతాశ్చ ప్రవదంతియాత్రాం। రోమ
శ్యబోదీనఖరస్వనాశ్చ పాంసూన్గ్రసంతశ్చ భయాయదృష్టాః। ముహుర్ముహు
స్మూత్రశకృత్కరోతి నతాడ్యమానోప్యనులోమయాయి। అకార్యభీతోశ్రువి
లోచనశ్చ శివంనభర్తుస్తురగో విధత్తే। సముద్గవద్దక్షిణపార్శ్వశాయినః పాదం
సముద్ధృత్యాచ దక్షిణంస్థితాః। జయాయశేషేష్వపి వాహనేష్విదం ఫలం య
థాసంభవమాదిశేద్బుధః॥ ఆరోహతి క్షితిపతౌ వినయోపపన్నో యాత్రాను
గోన్యతురగంప్రతిహేషదేచ। వక్త్రేణతుస్పృశతిదక్షిణమాత్మపార్శ్వం యోశ్వ
స్సపత్యురచిరాత్ప్రతనోతి లక్ష్మీం॥ ప్రద్వేషోయవసాంభసాం ప్రపతనం స్వే
దోనిమిత్తాద్వినా కంపోవావదనాచ్చ రక్తపతనం ధూమస్యవాసంభవః। అ
స్వప్నశ్చ నిశీథిరాత్రిషు దివా నిద్రాలసధ్యానితా సాదోదుర్మనసాం విచేష్టిత
మిదం నేష్టంస్మృతంవాజినాం॥ అవరోహణమన్యవాజినాం పల్యాణాదియుత
స్యవాజినః। ఉపవాహ్యతురంగమన్యవాకల్యస్త్యేవవిపన్నశోభనా॥ హాలాస్య
ఖండే॥ పాతేకందుకవత్స్థితౌచగిరివద్ధేషారవేమేఘవన్నేత్రేనీరజవజ్జవేపవనవ
చ్చాస్ఫాలనే సింహవత్। విన్యాసే నటవన్ముఖేకులవధూవక్త్రాబ్జవద్వాజినాం
యేషాంతే భువిరాజవాహనపదే సంభావనీయాస్సదా॥ ఉపచితబలశోభాస్స
త్వసారైరుపేతాస్సురభితకుసుమాభాశ్శంఖమేఘాభినాదాః। బహువిధశుభవ
ర్ణాస్సంహతాంగాస్సురూపాశ్శుభగతిజవయుక్తావాహపర్యాస్సునేత్రాః॥ జీ
మూతవద్ఘోషఘనమేఘహేషిత స్స్యాద్వాస్య గంధో గజసింహగామీ। ప్రియశ్చ
మాల్యైశ్చ విలేపనేచ సోప్యశ్వరాజో నృపవాహనస్స్యాత్॥ నిదానే॥ యద్గే
హాంగణభాగే హేషంతి హయాస్తు నిత్యశోమధురం। తద్గేహేనివసంతి శ్రీః కీ
ర్తిఃపుష్టిరాయుశ్చ॥ క్రౌంచద్విపహరిఘనవద్ధేషంతి హయా రిపోర్వినాశాయ।
సౌభాగ్యాయచ సతతంశంఖవదంభోధివత్కీర్త్యై॥ గర్దభవద్వాయసవన్మార్జా
రవదుష్ట్రవచ్చకౌశికవత్। హేషంతివాజినో యది పత్యుర్నిత్యం భయంగదశ్చ
స్యాత్। మధురం క్రమోచ్చమద్ధృతవదన మవిస్పష్టదంతమనునాది। హేషితమి
హానాహతనామచ్ఛిన్నం సకలసిద్ధిదంభర్తుః। కటుహీనతరమనిత్యం ఛిన్నమధో
ముఖమనాదివివృతాస్యం। పత్యురనిష్టదమాహుర్యదపి స్యాదశ్రుకంపధూమ
యుతం॥ సాదిలక్షణమాహ శాలిహోత్రః॥ దృఢాసనోర్ధ్వతత్వజ్ఞో జితముష్టి
ర్నిరాలసః। అవిరాగీస్థిరశ్చాపి షడ్గైతేవాజివాహకాః। చిత్తంయోనైవజానా
తి తురగస్య సమాసతః। నవహంతి హయస్తస్య దండపాతేనతాడితాః। శనై

స్తువాహమేతత్పూర్వం పశుతుల్యం సమావిశేత్ । నవక్రో నచచోత్తానో నకు
బ్జో నాప్యధోముఖః। నభవేత్సన్నగాత్రిస్తు సభవేదశ్వవాహకః। స్థిరో రుధిర
పాదశ్చ స్థిరోన్నతశిరాసనః। దక్షిణాదితురగస్య చాసనేదృఢకస్సదా। అశ్వ
వాహాస్సమాఖ్యాతాశ్శైషాస్స్యుర్భరదాయకాః॥ ఉత్క్షిప్తా శిథిలా తథోత్తర
వతీ మందా చ వైహాయసీ విక్షిప్తైకకరార్ధకం ధరసమోత్కృష్టా విభక్తా తథా।
అత్యుత్క్షిప్తతలోద్ధృతే ఖలు తథా వ్యాఘూథగోకర్ణకే వాహానాం కథితాశ్చతుర్ద
శవిధా వల్గాప్రభేదా అమీ॥ ప్రేరణలక్షణం॥ వాహానాం ప్రతివాహానాం షడ్వి
ధం ప్రేరణం విదుః। రాగవల్గకశాపార్ష్ణిప్రతోదరవభేదతః॥ ప్రస్కాంధరోష్ఠసిత
ఫేనలవాభిరామం ఫూత్కారవాయుపదమున్నతకంధరాగ్రం। నతోర్వ్యపకుంచి
తముఖం నవరోహసాధ్వమశ్వం చతుష్కసమయే ముఖసిద్ధమాహుః॥ లఘ్వీమ
ధ్యాచ దీర్ఘాచ జ్ఞాత్వైతా యోజయేత్క్రమాత్। విధ్యస్తిస్రోధధారాణాం
లఘ్వీమధ్యోత్తమాః క్రమాత్। తాసాం స్యాద్ధనుషాం మానమశీతిర్నవతిశ్శతం।
శ్రేష్ఠమధ్యోత్తమానంచ వాజినాం వీధికాస్స్మృతాః। నవాన్యాఃకథితా విధ్యో
దుష్టానాం క్రమణక్రమే। అన్యేషామపిసర్వత్ర గతిబాధ్యాత్సమీరితాః॥ సమో
న్నతానా విషమాంబుకీర్ణాశుద్ధానతాగ్రాత్తృణవీరుహాఢ్యాం। స్థానుప్రకీర్ణోప
లసంప్రకీర్ణా పాంశ్వోన్నతోత్తానపదేతి వీధ్యః॥ సర్వవీధిషు యో వాజీ దృఢశి
క్షామశంకితః। తేన రాజా రణేనిత్యం మృగయాయాం ముదం వ్రజేత్॥ ఉరశ్చోరీ
శిరశ్చోరి పృథులోబద్ధమాసకః। ఆలీఢశ్శోభనైరంగైః ప్రత్యాలీఢస్తథాపరః॥
చలకిసలయపాదః కర్ణమత్స్యైకదృష్టిశ్చలతి కటిదేశస్థానకే సంస్థితశ్చ। హ
యహృదయమతిజ్ఞస్స్వానదండావపాతీ సఖలు తురగయోగ్యః పూజ్యతే పార్థి
వేంద్రైః॥ హాలాస్యఖండే॥ ద్వాత్రింశదాయురశ్వానాం దశాశ్చ కథితా దశ।
త్రిణివర్షాణిమాసౌ ద్వౌ దినాని ద్వాదశైవహి। ఆయుషో దశమో భాగో దశాః
ప్రోక్తాః క్రమాద్దశ। మధ్యస్థాస్తత్ర షట్చైవ ప్రశస్తాస్స్యుర్దశాః క్రమాత్॥ ద
శాక్షేత్రానురూపేణ ఫలమేషాం శుభాశుభం॥ జలధిమథనయోగం జగ్ముషః ప
న్నయోనేశ్శ్రమజలకణసంఘాః ప్రోద్యతామారుతేన। ప్రచలదనలమధ్యం ప్రా
ప్తితాస్తే బభూవుర్హయ ఇహ హి తేవై సంస్మృతా వహ్నిజాతాః॥ కురుదేశ
సముద్భవా హయాస్సమదక్రౌంచరవాస్సముచ్ఛ్రితాః। అతిదూరగతిక్షమాకృ
శాస్సమదంతాఃకమలాచ్ఛలోచనాః॥ అతివేగయుతాస్సురూపవర్ణాబహుసాం
ద్రాయుతవాలకేసరాః। అతిచంచలపాదపల్లవా అపికాశ్మీరసముద్భవా హ
యాః॥ పృథుపృష్ఠయుజామహాశనాః ఘనగంభీరరవానువాదినః। మృగరాజగ

మా బహుక్షమా ఇహబాహ్లీకభవా స్తురంగమాః॥ అతిదీర్ఘతమయాః కంధ
రాఘనవాదాః కృశకుక్షిటాంఘ్రయః। బహుభారసహాస్సుప్రియా జవవా
ఘూర్జరదేశజాహయాః॥ ఘనశౌర్యయుజశ్చ చారువక్షః పరిణాహాః పృథుమస్త
కాస్తథాః। చపలాశ్చ చతుష్కగామినో భువికాంభోజసముద్భవాహయాః॥
వినయోపచితామహాబలాః పతిభావానుగతా జవాన్వితాః। సమరేష్వవికంప
నా భువి పాంచాలసముద్భవా స్తురంగమాః॥ అసమాన గతి ప్రక్లుప్తిశీలాస్స
మగాత్రాః పృథుచంచలేక్షణాః। పతిరక్షణతత్పరామ్బధే తనువాలా యవనో
ద్భవాహయాః॥ గతిషుస్వతఏవశిక్షితాః పృథుకాయాఘనసింహనాదినః। అతి
దీర్ఘకృశోల్పకేసరాస్సునతవక్త్రాశ్చ వనాయుజా హయాః॥ కుపితాస్స్వతఏవ
తీవ్రభారాః కలిఘోషాః పటవస్సముచ్ఛ్రితాః। ఉపకారవిదశ్చ రూపవంతో
భువి మేహాణసముద్భవాహయాః॥ సువిభక్తశరీరసంభవాః రమణీయాశ్చసుల
క్షితాననాః। మృదునాదయుజోతివేగవంతో హరయస్సింధుమహీతలోద్భవాః॥
జవసత్వయుతామహోదరాః పృథువక్త్రాః కరిరాజగామినః। అసితాబుజుదృ
ష్టయోపి తే హరయో మేతు సువీరదేశజాః॥ మధురస్వరనాదినో మహాజవస
త్వా బహుసూక్ష్మమస్తకాః। తనుదీర్ఘపదాః ప్రశస్తరూపా భువిసౌరాష్ట్ర
హయాస్సురోమజాః॥ అతిభీరయుతాశ్చ మాంసలాస్సదృశః కామవశంవదా
స్సదా। బహుభారభృతో మహాబలా భువి కాళింగహయామహోద్ధతాః॥ కు
టిలద్విజదృష్టిపృష్ఠవాలావికటత్వాగలధావనక్షమాః। పతిసౌఖ్యకృతో ఘనార
వా భువి నేపాలమహీభవాహయాః॥ పటు వేగయుతాస్సమున్నతాః పృథుకా
యాస్సమరేష్వకంపనాః। అతిమారగతిక్షమా హయాః ప్రథితా మాళవదేశ
సంభవాః॥ శతాంగుళసముచ్ఛ్రేదముత్తమాశ్వస్యకీర్తితం। తతష్షోడశభాగో
నం ప్రమాణం మధ్యమస్యతు। మధ్యమాదష్టభాగోనం ప్రమాణంస్యాత్క
నీయసః। లలాటే పంకజంప్రోక్తం మూర్ధ్ని ద్వావృషభౌస్మృతౌ। చామరౌ
పార్శ్వయోరుక్తౌ తౌధ్వజావుపపార్శ్వయోః। శంఖావక్షసివిజ్ఞేయౌ ప్రోథా
గ్రేతు మణిస్స్మృతః। ఏతానీహదశావర్తనామాని మునయోవిదుః॥ అన్యలక్షణ
హీనోపి యఉక్తధృవసంయుతః। సవాజీ పూజ్యతేలోకే ధృవముచ్చైశ్శ్రవా
యథా। సర్వలక్షణయుక్తోపి యస్సిరోవృషవర్జితః। సపతిం పాతయేదాశు వి
ప్లవేనాత్రసంశయః। సర్వలక్షణయుక్తా యే యత్రతిష్ఠంతివాజినః। తస్యరాజ్ఞో
యశోలక్ష్మీర్విజయో విభవోధృవాః। రణేఖడ్గక్షతాంకురభీషణైః పతిమవ్రణం।
స్వయంవృణోతి వీర్యశ్రీశుభ్రియా కీర్తిమాలయా॥

అశ్వావర్తాది లక్షణములును వాటియారోహణాదివిధియును.

గజలక్షణ లక్షితానంతరమునం దశ్వలక్షణారోహణాదికమును జెప్పుచున్నారము. ... ...

అశ్వారోహణముచేతను దేజము వయస్సును స్నేహమగును. జఠరాగ్ని ప్రదీపించును. దుర్మాంసమును బుట్టనివ్వదు. కఫశోఫరోగములను శోషింపజేసును. చమటను బుట్టించును. సంతోషమును జేసును. హృదయమందుండు పైత్యయుక్తరక్తమునకు ఓజస్సని పేరదియును గాంతియు నధికమగును. మనుజులకు కీర్తియును లక్ష్మీకరమగును.

భగంధర మూలశంక పైత్య మూత్రకృచ్ఛ్రరోగులకశ్వవాహనము ప్రయోగముకాదని చరకులు. ... ...

ఏబదైదంగుళములు మొదలుకొని గుఱ్ఱముల ప్రమాణమును వేరువేరుగ వివరించబడును. ... ...

నలుబదియంగుళముల ముఖమునిడువుగల గుఱ్ఱముత్తమోత్తమము. ముప్పదియారంగుళముల ముఖముగల గుఱ్ఱముత్తమము. ముప్పదిరెండంగుళముల ముఖముగలది మధ్యమము. ఇరువదెనిమిదంగుళముల ముఖముగలది నీచమని చెప్పబడుచున్నది. ... ...

గుఱ్ఱముల ముఖప్రమాణముచేతను సకలావయవముల ప్రమాణమును గల్పించబడును. ముఖముకొలతను త్రిరావృత్తముచేసిన యౌన్నత్యముగపడును. శిరోమణిమొదలు పుచ్ఛమూలమువరకు కొలచిన ముఖమానముకంటె నాలుగురెట్లెచ్చియుండును. ఉదరముయొక్క చుట్టుకొలత ముఖమానముకంటె మూడురెట్లును మూడంగుళములధికముగనుండును. మీసములేనిముఖముగలదై మనోహర గంభీరోత్తుంగమగు నాసికయు పొడవునున్నతమును మెడయు ముఖమును- పొట్టిదియగు కుక్షియును వంగకనిలచియుండు చెవులును- శీఘ్రము తీక్ష్ణమునగు వేగమును- హంసవలె మేఘమువలె మనోహరరవము గలిగి యతిస్థిరమునతిమృదువునుగాక విశేషబలమును మనోహరముగు జక్కనికాంతియు గంధమువర్ణమునుగలిగి శుభఫలమునిచ్చు సుళ్లుగలదియై యుండవలెను.

ఎడమకుడి భేదముచేతను సుడులు రెండువిధములు- తిరుగనవి పూర్ణాపూర్ణభేదముచే రెండువిధములు- ఆప్రకారముగానే దీర్ఘమని హ్రస్వమని యువియె రెండువిధములు. ఆడగుఱ్ఱముయొక్క మొగగుఱ్ఱముయొక్క దేహ

మన యడమకడి భేదమువలన చెప్పబడిన ఫలమును క్రమముగనిచ్చును. అవి కుడిని యాడిగుఱ్ఱమునకు మొగగుఱ్ఱమునకు యడమను శుభాశుభఫలము నివ్వవు. ఆసుడులయొక్క ముఖములు క్రిందున మీదున అడ్డముగానుండిన ఫలభేదము గలిగయుండును. శంఖచక్రగదాపద్మవేదిస్వస్తికప్రాసాదతోరణధనస్సులవలెను సర్వతోభద్రచక్రమువలె పుష్పమాల మత్స్యఖడ్గశ్రీవత్సములవలెనున్న సుడులు సుఖమును సుగమముగనిచ్చును. నాసికాగ్రమున లలాటమందగు యముకను కంఠమందు శిరమున సుడులు పుట్టిన గుఱ్ఱముత్తమము. హృదయమున భుజశిఖముల గళమున పిరుదులను నాభిని కుక్షిని పార్శ్వాగ్రములందున సుడులుండిన మధ్యమాశ్వమనబడును. ఫాలమున రెండుసుడులును శిరమున మూడుసుడులును బుట్టినగుఱ్ఱము పూర్ణమగు హర్షమును జేసును. వెన్నుపూసయందు వకసుడి పుట్టినట్టాయనా ఆగుఱ్ఱమునకు సూర్యుడని పేరు. ప్రభువునకు అనేకగుఱ్ఱములను సంపాదింపజేసును. ఫాలమునందెగుఱ్ఱమునకు మూడుసుడులు అడ్డగాను ఉత్తరముగానుండునో యది త్రికూటసంజ్ఞకలదియై గుఱ్ఱముల వృద్ధి బొందించును. ఈప్రకారముగానే మూడుసుడులు కంఠమందు సమముగనుండిన యాగుఱ్ఱము రాజగృహమందున శ్రేష్ఠమైనదైయుండును. యేగుఱ్ఱముయొక్క గండస్థలములయందు రెండేసిచొప్పున సుడులుండునో దానిప్రభువుకు రాజ్యవృద్ధియును కీర్తియును గలుగును. కపోలమందొకసుడిమాత్రముండిన యశ్వము సర్వనామము కలదియై స్వామిని నశింపజేసును. కుడిచెక్కిలియందు సుడియుండిన క్షీచమనేసంజ్ఞకలదియై ప్రభువుకు సౌఖ్యమొనర్చును. హృదయవామభాగమందాశ్రయించిన సుడి క్రూరమైనదై ధనక్షయమొనర్చును. వక్షస్థలముయొక్క రెండుభాగములనూ సమముగనుండు సుడులు యింద్రిక్షములని పేరుగలిగి ప్రభువుకు రాజ్యవృద్ధిని జేసును. కర్ణమూలమున స్తనముఖ్యమున సమముగ రెండావర్తములుండిన యవి విజయాఖ్య కలవియై యుద్ధకాలమున ప్రభువునకు ప్రకృష్టయశమునిచ్చును. భుజపార్శ్వములందావర్తములుండిన యది పుణ్యలక్షణసంజ్ఞకలదియై నానావిధ పుణ్యములను సుఖమును సతతము స్వామికి గలిగించును.

ముక్కుమధ్యను మూడైన యొకటియైన సుడులుండిన చక్రవర్తియనే పేరుగలదియై గుఱ్ఱము భూపాలమనుపేరునబిలువబడును. కంఠమునందొకసుడి శ్రేష్ఠముగబుట్టిన యిష్టసుఖములనిచ్చునది యే చింతామణి దీనికి దేవమణియనియును పేరొందును.

కంఠమునను ఫాలమున సవ్యముగనుండిన సుడులు శుక్లమను పేరుగ

లవై వృద్ధిని గీర్తిని గలిగించును. అచటనే వక్రగతికలవియై గనబడిన నిశ్చయముగ స్వామిని నశింపజేసును. లేక దాసైనజచ్చును.

జానువందుండిన సుడి ప్రవాసాయాసమును ప్రభువుకునిచ్చును. గుర్రముయొక్క మెహానమందు సుడియుండిన ప్రభువుయొక్క సంపదను జయమునను నాశముదెచ్చును. పాయుస్థలమునకు పైని వెన్నుయెముకకు చివర పృష్ఠభాగముయొక్క యెముకలు రెండును కలసియుండిన స్థలమునకు త్రికమని పేరు. యచటసుడియుండిన ధర్మార్థకామములను నశింపజేసును. పుచ్ఛమూలమందుండు సుడికి ధూమకేతువయని పేరు. ప్రభువునకనర్థమును జేసును.

పూర్వోదాహృతమైన త్రికమందును, గుహ్యమందును, పుచ్ఛమందును, ఆవర్తములుండిన యముని భయమును గలిగించును. పార్శ్వమందుండు సుడి మధ్యదండమనబడును. అదియె కేశపాశమందుండిన శతపదియనబడును. అంగుళప్రమాణమైన యతిదుష్టము అంగుళాధికమైనకొలది దుష్టతయు నధికమగును. కన్నీళ్లుపడు స్థలమున దవడలందు, చెక్కిళ్లందు, హృదయమందు, ముట్టెను, పొత్తికడుపున, పిరుదులను, ఫాలాస్థి నడుములను, మూపురమున, నాభిని, పాయుస్థలమున, దక్షిణకుక్షిని, కుడికాలున, సుడులుండిన యశుభము. గళమధ్యమున, పృష్ఠమధ్యమున, ఓష్ఠమునందు, కర్ణాంతమున, నేత్రాంతమున వామకుక్షియందూరువుల, ముందటికాళ్లయందును నుండు సుడులు శుభములు. ఫాలమందు వేరువేరుగా రెండు సుడులుండిన యవి చంద్రసూర్యసంజ్ఞ కలవియై శుభమిచ్చును. యవి పికాస లేకుండిన మధ్యఫలములు. రెండుసుడులును గలసియుండిన దుష్టఫలమిచ్చును. ఫాలమందావర్తత్రితయము కలసియుండక నూర్ధ్వాభిముఖమైయుండిన శుభమిచ్చును. గలసి రెండుసుడులుండినను దుష్టఫలమిచ్చును. మకోణముగ ఫాలమందు సుడియుండిన దుఃఖమిచ్చును. శుభావర్తము గళమధ్యమునందొకటియుండిన సకలాశుభముల నివారించును. ఫాలమందధోముఖముగనూర్ధ్వముఖముగనుండు సుడులు శుభములు. స్తనమునకభిముఖముగనున్న సుడి శతపది యనగా జెర్రి యది యత్యంతాశుభము. మెహానముయొక్క పశ్చాద్భాగమునందు సుడియుండినను స్తనములుండినను యశుభమగును. చెవివద్దనుండిన యొకసుడికి శృంగియనిపేరది నిందితము. కంఠమధ్యముయొక్క పార్శ్వమునందొకసుడియుండిన గుర్రమేకరశ్మియనబడును. పాదమందూర్ధ్వముఖముగనుండిన సుడిగల గుర్రము కీలోత్పాటియనబడునదియు నిందితము. శుభాశుభములగు సుడులొక గుర్రమునకే గలిగిన యది మధ్యమనునబడును. ముఖము పాదములును తెల్లగనుండిన పంచకళ్యాణియందు రదియె

హృదయము భుజపార్శ్వములు పుచ్ఛము తెలుపైన యష్టమంగలందురు. చిత్రివర్ణము పచ్చని నల్లని వర్ణము నల్లని కర్ణములు కలదియైనను అంతటా వక్కవర్ణ మేకలదియైనను యాగుర్రము శ్రేష్ఠము. అందులోనంతట తెల్లనివర్ణముగలది పవిత్రమైనదియు పూజ్యమైనదియునగును. వైడూర్యములవంటి నేత్రములుకలదియై యున్నగుర్రము జపమంగళియనబడును. మిశ్రవర్ణమైన నొకవర్ణమైన గలిగినను యతివికృతిలేక సుందరమై యగపడిన పూజ్యమగును. నల్లని పాదములుగల గుర్రమును ఒకపాదముమాత్రము తెలుపుగలిగియుండినను నింద్యము. పరుషమై కొంచెపు తెలుపగునదియును గాడిదెరంగు కలదియును నింద్యము. తాలువులు జిహ్వయు ఓష్ఠము నల్లనైయుండినను శరీరమంతయు నల్లనిదై తోకమాత్రము తెల్లగనుండినను నిందితము. పాదమున్నతముగ నెత్తియుంచబడిన గమనముగలదియై మదగజవ్యాఘ్రమయూరహంసతిత్తిరపారావతమృగోష్ట్రవానరవృషభములవంటి గమనము గలిగిన యశ్వము శ్రేష్ఠము. బాగుగమేసి శ్రమనొందిన హయము పిపాసాదికముచే పీడితము గాకుండిన శ్రేష్ఠగమనము గలిగినతురగోత్తమమని తెలియదగును. దీనికి తెల్లనితిలుకము ఫాలమందుంచి మరియొకరంగుగల దేహముగలదగునో ఆగుర్రము దళభంజియను పేరుగలదియై యది విశేషనిందితము. రంగువలనబుట్టిన దోషములతో గూడియుండినను నునుపైనవర్ణము బలాధికమును శ్రేష్ఠగమనమును సుందరావయవములును గలిగి యతిక్రూరముగాకుండి సుడులుమొదలగువాటిచే దూషితమైనను సర్వము పూజింపబడును.

గుర్రము విశేషసవారీచేతను క్షీణించును- రోగములొందును- సవారీలేకుండిన మందమై యందము చెడి సకలకర్మములందుమందును- పోషణలో తక్కువైనయుక్కచెడును. అతిపోషణచే రోగియగును. గానమితముగపోషింపవలెను. శిక్షకుని నేర్పుకొలది సుగమన దుర్గమనములు గుర్రమునకుగలుగును.

జానువులక్రిందగు పాదాగ్రముమాత్రము చలింపుచు మరియేఅవయవములును జలింపకుండ స్థిరముగ దిన్నని శరీరముగలవాడై గూచుని త్రాసువలె సమముగ బాగులను బట్టి తగినకాలములయందాయాయి ప్రదేశముల నతితీక్ష్ణముగాకుండ కొర్లాదెబ్బలచే శిక్షించదగును. అరచిన కక్షములందున త్రొట్రుపడిన పార్శ్వములందున భయపడిన కర్ణాంతములందు మార్గము తప్పించినడచునపుడు మెడయందు క్రోధయుక్తమైన బాహుమధ్యమున భ్రాంతచిత్తముగలదైన యుదరమున యశ్వమును బ్రొజ్ఞులచే గొట్టబడు నితరస్థాన

ములందున గొట్టగూడదు. మరియును మతాంతరమును జెప్పుచున్నారము.

అరచిన భుజశరీరముల, తొట్రుపడిన పిరుందుల, భయపడునప్పుడును మార్గముతప్పినడచునపుడును వక్షస్థలమున, క్రోధమగపడునపుడు పుచ్ఛసమీపమున, భ్రాంతియందు జానుద్వయమునను గొట్టవలెను. గుర్రమును మాటిమాటికిని గొట్టుటచేత నకాలమున స్థలమును దప్పించియును గొట్టినందున విశేషముగ దోషములను జేయుచున్నది. ఆదోషములు గుర్రము జీవించువరకును విడువకుండును. దుష్టదండనమువలన దిరస్కృతుడగును. దండించకుండిన యవరోహణమే లేకపోవునని భార్గవులు. దండించు కాలమున మృదువగు నొక దెబ్బను గొట్టవలెను. మధ్యమాశ్వమును తీక్ష్ణముగ రెండుదెబ్బలు గొట్టవలెను. అధమాశ్వమును తీక్ష్ణమగు మూడుదెబ్బలు గొట్టవలెను. కూర్చుండబోయిన నిద్రయందున స్ఖలనమున దుష్టచేష్టయందు ఆడగుర్రమును జూచు నిచ్ఛగలిగినపుడు మాటిమాటికరచుటందు భయములేక మొద్దైనపుడు శిక్షితమగు నడకను విడచిన చిత్తభ్రమబుట్టినపుడు గుర్రములకు నీపన్నెండుకాలములను గొట్టవలెను. భీతిగనుండిన మెడను భయపడునపుడు మేహనమున విభ్రాంతచిత్తముగలదగునపుడధరమున అరచునపుడును ఆడగుర్రమును జూచి వికృతి గనపరచినను భుజశిరముల భుజములందును నిద్రయందును గూర్చుండబోవునపుడును తుంట్లపైని దుశ్చేష్టలందును మార్గముదప్పినను ముఖమందున స్ఖలితమందున పిరుందులకు ముందు దుష్టముగ లేచినపుడు నేత్రసమీపమున మత్తాగుర్రము నన్నిస్థలములందును గొట్టవలెను.

పదారుపర్యాయములు గుర్రమును బలుకించుచు నన్నూరు మూరలుమట్టుకు బాజీజేసినది యుత్తమాశ్వము. ఇంతకంటె తక్కువగమనముగల గుర్రము హీనమైనది. గతిని శిక్షించుటలో నాలుగువేలమూరల పరిమితిమట్టుకు కావాత్రిప్పుట యుత్తమము. అందున సగము మధ్యమము. అందునసగము నీచము. నాలుగువందలమూరలు అల్పము. రెండువందలమూరలమట్టుకు కావా అత్యల్పము. కావా బాజీ మొదలైన గతులను నిత్యమును క్రమముగ వృద్ధినొందించిన యొకదినమునకు నూరామడనడచునటుల నుత్తమాశ్వమును తరిబీయతును జేయదగును. హేమంతర్తువున సాయంప్రాతఃకాలములందును వసంతశిశిరర్తువులను సాయంసమయమున గ్రీష్మశరదృతువుల ప్రాతఃకాలములందును సర్వదా గుర్రపుసవారీని జేయవలయును. వార్షికకాలమందును నిమ్నోన్నతభూములందును కొంచమైనను గుర్రపుసవారీని జేయగూడదు. గు

ర్శ్రముయోగ్యగమనము గలదియైన జఠరాగ్నియు బలము దార్ఢ్యము ఆరోగ్యము వృద్ధినొందును.

భారమువహించినట్టియు మార్గపరిశ్రమ నొందినట్టియు గుర్రమును నింపాదిగా నడపించి సత్తుపిండియును పంచదారయును నేతిలో కలిపి తాగించవలయును. పచ్చపెసలైనను మినుములైనను దంచనివి నానబెట్టినవైన యుండినవైన దినుపింపవలయును. శరీరమెచట స్ఖలితము నొందినదో అచటను కొట్టవలెను. మార్గాయాసమునొందివచ్చినగుర్రముయొక్క సామానును విప్పి బలమును వృద్ధిబొందించుటకు ఉప్పునువేసిన గంజిని తాగించి చమటఆరేలాగున తలాయించి తరువాతను టంగును సామానును విప్పి కళ్లెమును తీసి బాగా మాలీషును జేసి పరాగముచేతను మెత్తనైయున్న స్థలమందున కట్టివెయ్యావలెను. తరువాత స్నానపానావగాహనములచేత జక్కగపోషించవలెను. అశ్వమునకు కల్లును అడవిగోవుల పాలును తాగించిన సర్వదోషముల హరించును. శక్తికొలది పాలునైనను ఉదకముచేతను కడగివేసిన నేతినైనను తాగించవలెను. నీళ్లుతాగించి దానాపెట్టి తత్కాలమందే సవారీచేసిన గుర్రమునకు శ్వాసకాసాదిరోగములు బుట్టును. గుర్రపుదానాకు యవలును శనగలును శ్రేష్ఠములు. ఉలవలు మధ్యమము. శిరిసెనగలు పెసలును నీచము.

ధారయని స్కందితమని రేచితమని ప్లుతమని ధారీతకమని వల్గితమనియు గుర్రపుగమనము లారువిదములవి వేరువేరుగ వివరించబడును తెంపులేక తేజముతో నడచు తేజగమనము ధారాగతియనియు మడమలచే యిపారాచేయబడి జల్దిగలదై దేనియందు గుర్రము భ్రాంతమై యగ్రపాదములచేతను మాటిమాటికి సూటిగ దాటిదాటి నడచుగమన మాస్కందితమనియు నించుకంతెగురుచు నడచునది యఖండరేచితమనియు నాలుగుపాదములచేత నెగురుచు నడచునది ప్లుతగతియనియు కాళ్లు మీదికి కదలించక వ్యక్తమానట్టుగాను శీఘ్రముగ నడచునది ధారీతకమనబడు నది రథ్యవహనమందు శ్రేష్ఠము. విశేషముగ చలింపజేయబడిన పాదములచేతను నెమలివలె మెత్తబడిన కంఠముకలదియై ఉయ్యాలవలె నొప్పుచుండిన శరీరార్ధముగల గమనము వల్గితమనబడును వలితమనియు వల్గితమనియును పాఠభేదము కలదు. గుర్రముయొక్క స్వభావముచేసనగు బలము తేజమనబడును. అదిరిపడుచుండుట రజమనిపేరు. క్రోధమునకు తమస్సనిపేరు. ఇవిమూడును సహజగుణములు. ప్రేరణవినాగా శిక్షితమగు నస్వగమనములందును తెంపులేక పెంపుగనడచిన యది సతతోద్ధితతేజమందురు. ... ...

కళ్లాయగు కోళ్లాదెబ్బలు మడమపోటులు మొదలగు ప్రేరణచే బుట్టిన భయము స్ఫురితమనబడును. శతధనురర్ధశతధనుఃపరిమాణముచే నంత కంతకు తక్కువస్థలములో మెడయెత్తి కావాను తిరుగు నశ్వశ్రేష్ఠముయొక్క గతికి నర్ధపులాయితమని పేరు. నాలుగుకాళ్లతో మెగసి నడచిన యాగతికి ప్లవంగికయని జెప్పుదురు. తిరుగ దానినే ఉయ్యాలవలె నూగి నడచిన పులయందురు. సమముగ నాలుగుకాళ్లను మెత్తి ముందరకశ్వముగెంతినటులైన యది యర్ధధారయనియును పులయనియును జెప్పుదురు. పాదములను మెత్తి వంచి ముందరకు దాటక నొకస్థలమందుండినగతిని పులయని గొందరందురు. పులయందు మడమలచేతను గాఢప్రహారమొనర్చి బాగులు వదులుచేసి గుర్రమును సవారీకావలెను. ... ...

రెండునిడువులోహశలాకలును పార్శ్వమున పన్నెండంగుళముల ప్రమాణముగల శలాకలు రెండును వాటిని గలిసియుండిన లోహకడియముల లోనుంచి దృఢములగు బాగులు ప్రేరణకు నాకర్షించుటకునంచిన యది కళ్లెమనబడును. దానిచేత గుర్రమును వశమొనర్చికొనవలెను.

ముప్పదినాలుగువత్సరములశ్వములకు పరమాయువు. వృషభోష్ట్రములకు నిరువదైదువత్సరములు పరమాయువు. అశ్వోష్ట్రవృషభములకు బాల్యదశ ఐదువత్సరములు- షోడశాబ్దపర్యంతము మధ్యవయస్సు- ఆపయిని వృద్ధదశ- దంతోత్పత్తివలన వాటిరంగులనుబట్టియును వయస్సును దెలియదగును. గుర్రమునకు మొదటివత్సరమునం బారుదంతములు తెల్లగనుండును. ఎరుపునలుపును గలిగి దిగువదంతములు బొడమును.

మూడవవత్సరమున సదంశసంజ్ఞగల దంతములు రెండు బొడమి క్రమంబున నారవవత్సరమునకు నల్లబడును. తొమ్మిదివత్సరములకు పచ్చనగును. పన్నెండేళ్లకు తిరుగ తెల్లబడును. పదిమైదువత్సరములకు క్రమంబున గాజువలె గారబట్టును. పదునెనిమిదివత్సరములకు తేనెవలె పింగళవర్ణమగును. నిరువదొకవత్సరము మొదలిరువదినాలుగువత్సరములవరకు శంఖమువలె నుండును. అది మొదలిరువదేడువత్సరములవరకు ఛిద్రిత బొడము నదియాదిగ ముప్పదేళ్లవరకు కదులుటాదవును. ముప్పదిమూడువరకు దంతపాతమగును. ముకురంధ్రమంధ్యమునందేగుర్రమునగు మూడుసుదులుండునో యదిపూర్ణాయువుగలదగును. అవితక్కువైన పూర్ణాయువు సంఖ్య తగ్గును.

వెనుకకాళ్లను విసరుట పెదివెలను వాయించడము పృష్ఠమును క

దల్చుట నీళ్ళలోపడియుండుట నడచుచు పరుండుట వెనకకు నడచుట ముందర పాదములెత్తినిలచుట పామునాలుకవలె నాలుకను పైకిదీసుట వెలుగుబంటి వంటి రంగుగలుగుట నుదుటిబొట్టు ఛిద్రముగనుండుటయును గల్గు గుర్రమును సంపాదించిన నింద్యులనుగా జేసును. గుర్రములవయవములందుదకమందగు సుడులవలె రోమములుండిన వాటికి శుభాశుభఫలములను జెప్పుచున్నారమని శాలిహోత్రులు. గుర్రములకు రోమములవలన నదియందగు సుడులవలె జటామాంసివలె నల్లగన్నేరుపువ్వువలె ముత్తియపు చిప్పవలె బుట్టుచున్నవి. మరియు నితరాకృతులైగూడ బుట్టగలవు. వక్షస్థలమున రెండు శిరమున రెండు ముఖమున రెండు నాసారంధ్రముల రెండు నుదుటనొకటి పాయుస్థలమందొకటియును దశధృవావర్తములని శాలిహోత్రులు. మరియును హాలాస్యఖండమున నీదశావర్తములను జెప్పి యివి సకలాశ్వములకును ప్రశస్తము లివిలేకుండిన దుర్లక్షణములుకలవని జెప్పబడెను.

ఏగుర్రముయొక్క కంఠమందావర్తముండునో యది దేవమణియని జెప్పబడును. యజమానికి సంపదలనిచ్చును. వక్షస్థలమునందు నలుదిక్కులనాలుగు సుడులును మధ్యమందొకటియును సప్రదక్షిణముగనున్నసుడులు శ్రీవత్సమనబడు నట్టిగుర్రము రాజుకు సర్వార్థముల సాధించును. ఏగుర్రముయొక్క ఫాలమున రెండుసుడులుండునో ఆగుర్రమును సవారగు రాజు ధనధాన్యపుత్రవంతుడై శత్రువులను జయించుచుండును. నిచ్చెనమెట్లవలె నేగుర్రపుఫాలపట్టికను మూడుసుడులుండునో ఆగుర్రముగల రాజు ధనధాన్యములుగలవాడై శత్రువులను జయించును. సవ్యమగు నాలుగావర్తములు లలాటమందుండిన గుర్రము రాజును శీఘ్రముగ బుత్రవంతుని జేసును. రెండుకర్ణములందును సుడులుండిన యవి వృషభములనుబేరుగలవగు నాగుర్రపు యజమానికి యలంకారములనిచ్చును. ఇటువంటిశుభావర్తములచే చిహ్నితములగునవి యశ్వశ్రేష్ఠములనబడును. ... ...

హయలీలావతియందున జెప్పినలక్షణము లీపైని జెప్పుదుము.

వక్షస్థలమునందున బుట్టిన యావర్తచతుష్టయము కంఠస్థమగు రోచమానమునుగల గుర్రమునకు శ్రీవృక్షకియనిపేరు. అది యజమానునకు పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిని జేసును. ఊర్ధ్వరోమములుగల ముత్తియపు చిప్పలవంటి మూడు సుడులును రోచమానమను సుడియు నధిపతికి జయము గలిగించును. దేవమణియను కంఠస్థమగు రోమావర్తమును పార్శ్వభాగములందుండు సుడులును యజమానికి సౌభాగ్యవృద్ధిని జేసును.

గారుడపురాణమున గుఱ్ఱపుకంఠదేశమున ముత్తియపుచిప్పవలె విస్తారమైయున్న సుడికి రోచమానమని పేరు. ఆగుఱ్ఱపుయజమాని దనశత్రువులను జయించునని చెప్పబడెను. ఏగుఱ్ఱముల ముఖమున త్రితాగ్న్యాకృతివలె మూడుసుడులుండునో ఆగుఱ్ఱపుసవారు యుద్ధమందు పరాజయమొందడనియును, అశ్వగళప్రదేశమున విడువబడిన ముత్తియపుచిప్పవలె సుడియుండిన సకలసంపదలనిచ్చుననియును, నాసారంధ్రమధ్యమున వికసించినపద్మమువలె సుడియుండిన గుఱ్ఱపుయజమాని సకలాభీష్టములననుభవించుననియును, కంఠపార్శ్వమున చంద్రకళవలె వక్రమై సుడియుండిన చంద్రికమని దానికి పేరు. అదిసకలాభీష్టములనిచ్చుననియును, గుఱ్ఱపునేత్రాంతములందు దానిపైనులవెనుండు సుడులు ధనధాన్యచిరాయుష్యకీర్తి పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిని జేయుననియును, ఏగుఱ్ఱముయొక్క ముఖమందగు సుడి పద్మమువలె విశాలముగనుండునో దానిసవారు నిశ్చయముగ సకలభూమండలమునకధికారియగుననియును. గుఱ్ఱపుగర్భమున గంగావర్తమువలె బుట్టిన రోమజాలమునకు గంగావర్తమని పేరు. అది యజమానికి దుఃఖమును బోగొట్టుననియు నాభిసమీపమున దానికి సూరముగాకుండ సుడులుండిన త్రివేణీసంగమమని పేరు. ఆగుఱ్ఱపుసవారు సతతము సుఖమైయుండుననియును గుఱ్ఱమునకు దశధృవులకు తక్కువుండిన యల్పాయువు పూర్ణముగనుండిన పూర్ణాయువగుననియును, గుఱ్ఱపు కంఠమూలమున జాజిమొగ్గవలె సుడియుండిన యజమానికి సకలసౌభాగ్యవృద్ధిగాగుననియును జెప్పబడెను. ... ...

గారుడపురాణలక్షణములను జెప్పి దిరుగ శాలిహోత్రోక్తమును దెల్పుచున్నారము. ... ...

గుఱ్ఱపుబాహువులసుడులు మొలనూలువలె యుండిన యజమానికనేకాలంకారములను విజయమునిచ్చును. ... ...

హోలాస్యఖండమునందు దిరుగజెప్పబడినదేమనగా గళమధ్యమందుండి రెండుసుడులుగల గుఱ్ఱము దానియజమానికి దుర్దుఃఖములనిచ్చును. జంఘలయందు బుట్టిన నాలుగు సుడులు భయము బంధము మొదలగు విశేషదుఃఖములనిచ్చును. అధరోష్ఠమందుండావర్తము యజమానితల్లిని నశింపజేసును. గుఱ్ఱపుచంకలందుండు సుడులు యజమానిని యుద్ధమందున జంపును, ముక్కునందుండావర్తముక్కుజెరచి మృత్యువునొందించును.

గండస్థలమందావర్తము భయమును రోగమును బుట్టించును. జాను

వులందుండావర్తము యజమాని సకలధనమును బోగొట్టును. ఇట్టియశుభావర్తములతోనుండినయశ్వములధమములని జెప్పబడును.

గారుడపు ణమందనువదించునవి విరుగవచించెదము. హృదయావర్తమైన సికరుందావర్తమైననుండిన గుర్రిమెవరిగృహమందుండునో వారికి మృత్యుదేవతచే బనిలేకుండనదియె మరణమును జేసును. గుర్రిపుబీజములందు జొమ్మిటీగతో సుడియుండిన యజమానికి సంకెళ్లను వేయించును. గుర్రిపుగళమునందడ్డుగా భూరీవలె సుడియుండిన యజమానికత్తికను కోయించును. మూపురమున పృష్ఠమునందావర్తముండిన కుబేరునివంటి ధనినైన నధనునిజేసును. ఏగుర్రిముయొక్క వెన్నుముల్లును పృష్ఠమందెముకలును గలసినది త్రికమనబడును. దానియందుండు సుడికి ధూమకేతువువలె లేకకొరడువలె సుడియుండిన యజమానియొక్క బలమును బుత్రిలను వాహనములను నశింపజేసును. జంఘులయందు పాశమువలె సుడియుండిన యాగుర్రిపుయజమానికి కీర్తినాశను బంధనమును గలుగును. జఠరముపైని శత్యమను సుడియును జటామాంసివలె తిన్నగా జఠరమునకభిముఖముగ నుండిన యాగుర్రిము యజమానికి దుఃఖాభివృద్ధిని జేసును. పద్మచామరచక్రతోమరదర్పణముకుళమణిచంద్రసదృశములును, శంఖవజ్రకలశాంకుశఖడ్గోల్లాభమత్స్యకలమ మంజరులవలె ముత్తియపుచిప్పరీతి ధ్వజము నదీభ్రమణముభంగి నుండిన గుర్రిమున కాయుర్వృద్ధియును యజమానికిష్టార్థమునుగూడ నిచ్చును. వామభాగమునందు వామావర్తము దక్షిణభాగమున దక్షిణావర్తమునుండిన గుర్రిపు యజమానికి శుభమగును. విపరీతముగనుండిన విపరీతఫలమిచ్చును.

గుఱ్ఱములయొక్క కేశాంతమందు పాకుచుండిన సర్పమువలె సుడియుండిన భర్తను రోగినిజేసును. అలాగుననే లాంగూలశూలమును రోగిని జేసును. పృష్ఠమున జానువుల పొత్తికడుపున భుజశిరముల కనుబొమలపై చెక్కిళ్లనుండు గుర్రిపుసుడులు దానియజమానికి దారిద్ర్యిమిచ్చును.

హృదయమున గళమధ్యప్రదేశమున నాభిని బీజముల కన్నిళ్లపడుస్థలముల గుర్రిమునకు సుడులుండిన దానిభర్తకు మృత్యువునిచ్చును. జంఘులను కటిని పాయువునందు కర్ణమునందధరోష్ఠమున చంకలను సుడులుండిన గుఱ్ఱపు భర్తకు సతతము దుఃఖమునిచ్చును. మస్తకములు లేక నితరావర్తములుండినను ఆగుఱ్ఱమును యెల్లప్పుడును విడువదగును. దక్షిణకుక్షిని కంఠమున ముట్టెని లలాటాస్థిని మెడముడినిగల సుడులు పుడమిరేళ్లకు జయసంపత్కీర్తులభివృద్ధిని జేసును. ... ...

హాలాస్యఖండమునందుజెప్పిన వర్ణవిశేషముల జెప్పుచున్నారము.

శ్వేత రక్త పీత కృష్ణ మిశ్రవర్ణములైదుభేదములచే పృథివినశ్వము లుండును. ... ...

ముక్తాహారక్షీరశంఖచంద్రరజతతుషారములవలె శ్వేతాశ్వములుండును. లత్తుక దాడిమపుష్పసదృశములై రక్తవర్ణాశ్వములుండును. అడతుమ్మెద కోకిల నీలమేఘాంజనసదృశమై కృష్ణవర్ణాశ్వములుండును. దీప్తాగ్నివలె గోరోచనరీతి సువర్ణవర్ణాశ్వములుండును. ఈచెప్పబడు వర్ణములు గలసియుండినయశ్వములు మిశ్రవర్ణములనబడును.

అన్యవర్ణముగలగుర్రమునకు శ్వేతవర్ణము గలిగిన ప్రశస్తము. గుర్రము తెలుపైనను నలుపైనను కడుపుయందైన వక్షస్థలమునందైన యెర్రనిరంగుగలిగిన ప్రభువునకు సౌభాగ్యమును యుద్ధమున జయమునిచ్చును. నల్లనిగుర్రమైనను యెర్రనిగుర్రమైనను కడుపుయందు వక్షమున శిరమున సితవర్ణముగలిగిన యదివైజయికమనిపేరుగలదైప్రభువునకుసకలకార్యసిద్ధియొనర్చును.

ఏరంగుగలగుర్రమైనను కడుపుయందు తెల్లనిరంగుగలిగిన బుత్రలాభమొనర్చును. వక్షస్థలమున దెల్లనిరంగుండిన గుర్రము దానిప్రభువుకు సంతోషము గలిగించును. కంఠమున దెల్లనిరంగుగలగుర్రము ధనమునిచ్చును. ముఖమున శ్వేతవర్ణముగలగుర్రము విజయములనిచ్చును.

పృష్ఠమందు ధవళిమగలగుర్రము సౌఖ్యమిచ్చును. వామపార్శ్వమందున నేత్రములందు నితరస్థలమున దెల్లనిరంగుగలగుర్రము కళత్రప్రాప్తిని జేసు నేగుర్రముయొక్క ముఖము పృష్ఠము వాలమును దెల్లనిదై యెల్లరకు దెల్లమిగనుండిన జయమిచ్చునాగుర్రమును జయముకొరకు సేనాగ్రమందు నడపించదగును. ... ...

ఏతెల్లనిగుర్రముయొక్క శిరమత్యంతధవళమై గనపడునో యాగుర్రము సూర్యకాంతమనుపేరొంది ప్రభువునకు సర్వార్థములను సమకూర్చును. గుర్రముయొక్క నాభిమొదలుకొని యధోభాగము బాలసూర్యునివలెనుండి తదిరభాగము ధవళిమైనదియునైన వైజయికమనుపేరుగలదగును.

హయలీలావతియందు రంగుయొక్కభేదమువలన జాతిభేదమును జెప్పుచున్నారదియెటులనిరేని- శ్వేత రక్త పీత కృష్ణమిశ్రములగు రంగులుగల గుర్రములు క్రమముగ బ్రహ్మ క్షత్ర వైశ్య శూద్ర సంకరజాతులని.

సకలావయవధవళమగు గుఱ్ఱము కర్క్యమనబడును. సకలావయవ
ములు రక్తిమకలిగియుండిన గుఱ్ఱము శోణమటుల నల్లనిది హేమమనబడును.
పీతవర్ణమంతటనుగలిగిన పింగళయనబడును. సర్వావయవములును దెల్లనైయు
న్న గుఱ్ఱము జయప్రదము. సర్వావయవములును నల్లనైయుండిన భయమిచ్చు
ను. పాదమొకటి దెల్లనైయుండి తదితరగాత్రము వేరొకరంగుగనుండిన విష
పాదియందురవిభర్తకు నిత్యము భయమిచ్చును. పిల్లివలె కాకిభంగి పాషాణ
రీతి గుడ్లగూబతో సరియగురంగుగల గుఱ్ఱము పాలకునకు భయమిచ్చును. నె
వలి తీతిక చిలుకలవంటి మిశ్రరంగులుగల గుఱ్ఱములు శుభమును బొందించు
ను. శ్యామలవర్ణముగల గుఱ్ఱముయొక్క ముఖమున దెల్లనిపుండ్రముగలదైన
శ్రేష్ఠము. తెల్లనిగుఱ్ఱమునకొకచెవి నల్లగనుండిన యధికశ్రేష్ఠము. సకలావ
యవములును దెల్లనై చెవులెర్రనైన గుఱ్ఱము లోహితకర్ణమను పేరొంది స
ర్వాశ్వములలో నధికపూజ్యమగును. అశ్వనిదానమను గ్రంధమందున జెప్పిన
లక్షణములను జెప్పుదుము. ఏరంగగు గుఱ్ఱమైనను ముఖమున శ్వేతపుండ్రముం
డిన సర్వార్థసౌఖ్యసంపన్నుని జేసును. పద్మ చామర కలశ ఛత్ర చంద్రోల్లాభ
ముకు శాకృతిగల పుండ్రముండిన యశ్వమునకు చిరాయువై భర్తకు సకలాభీ
ష్టముల నిచ్చును. ... ...

ఒకపాదముమాత్రము తెలుపైన విషపాది మూడుపాదములు తెల్లన
ముసలి తోకమాత్రము శ్వేతమైన విషపుచ్ఛము. కర్ణ పుచ్ఛ పద కేసరములు న
ల్లనై మిగిలిన గాత్రమంతయును స్వర్ణచ్ఛాయగలగుఱ్ఱమింద్రనీలమని పేరై రా
జులకు సంపత్తిని విస్తరింపజేసునని ప్రసంగరత్నావళియను గ్రంధము. కంఠ
ము నేత్రస్థానమును పొడవు పృష్ఠమునుంపు మెముకలు వెన్నుముల్లును వక్షస్థ
లమును విశాలము తాలువులు పెదివెలు నాలుకయు యెర్రనై చర్మము కేస
రములు వాలము మృదువై యోగ్యమైన డెక్కల గతియును ముఖమును గలిగ
చెవులు పెదివెలు తోకయును కురచై పిక్కలు తొడలును వర్తులాకృతియై ధ
వళమై సమమైన పజ్క్తిగలిగిన దంతములుండి సుందరావయవసంధులుగలరూ
పముతోనుండిన గుఱ్ఱము శత్రుజయమును రాజుకిచ్చునని వరాహసంహిత.

వక్షస్థలము లలాటము పిరుదులును విస్తారముగను పృష్ఠ కర్ణ కుక్షి
నాసికలు హ్రస్వముగ వాలములోమములు కేసరములు నధికముగ గళ నేత్ర
శిరములు గొప్పవిగాను, పెదివెలు జిహ్వాయు శెలివెలును సూక్ష్మముగనుండి
న గుఱ్ఱము ప్రశస్తమైనదని హాలాస్యఖండము. మూడవయవములు దీర్ఘములై

మూడుచోటులు పొట్టివై మూడుస్థములు వర్తులమై మూడుచాయలెర్రనివై మూడుయొక్కలు నల్లనివై మూడు తెల్లనివైయుండిన గుఱ్ఱమంతటయును బూజ్యమని శ్రీమహాభారతమున.

ఏగుఱ్ఱమునకు మూడైన యొకటైనైన యండకోశములుండిన స్తనములుండినను దంతము లెక్కువతక్కువగలిగినను భయావహముఖమైననుదూరముగ త్యజించదగును. చంకల నూరువుల పాయుమూలమున మేహనమున స్థూలములగు మడతలతోనొప్పునశ్వము ప్రశస్తము. ఆలాగుననే చంద్రాకృతిగలదియై నల్ల నెఱ్ఱసిబిందువులతో ముఖపట్టాయుండకుండిన గుఱ్ఱము శ్రేష్ఠము. అరుణమైన చంద్రాకృతి మేహనమందున స్తనాంకురమువలె నశ్వముకుండిన దానియధికారి వంశాంకురమును తుంచివేసును. చెవులు ముందరికి వక్రములై వ్రేలాడుట పెదివె పెద్ద శిరమధికమై వక్రములై తక్కువెక్కువై నల్లనివై మలినమగుదంతములును, కోతి పులి పిల్లి యలుక ముఖములవంటి ముఖమును యస్థిసంధులు మాంసములేనివై వెన్నుముల్లు దట్టమై పచ్చని రంగు విశేషముగలేని నేత్రములును దోషములివిగల గుఱ్ఱము యజమానికిని దనకును గష్టము గలిగించును. ... ...

గుఱ్ఱముయొక్క జ్వలనలక్షణమనగా మొకమల్‌యొక్క వున్నిచమకువలె చకచకలాడునది అట్టి జ్వలనము పాయుస్థానమునందు బైఠకుస్థలమున కలిగినయెడల శుభముకాదు. వామదక్షిణపార్శ్వములయందట్టిజ్వలనముండిన బ్రశస్తము. అది సర్వావయవములందుండగూడదు గాని యీజ్వలనబిందువులను నల్లని చెమకును సర్వావయవములయందుండిన హర్షమొనర్చును. మేహనబీజములందుండు జ్వలనము క్షయమొనర్చును. ఉదరపాయువాలములందుండిన పరాజయమొదవును. ముఖమున శిరమున భుజశిరముల నాసికను జ్వలనముండిన జయమగును. పాదజ్వలనము ప్రభువుకు బంధనమొనర్చును. లలాటవక్షనేత్రభుజములందు ధూమమువలెనుండు చమకు పరాజయమగును. ఈస్థలములందు నేజ్వలనముండిన జయమగును. నాసాపుటమున యానాసికక్రిందున శిరమున నేత్రముల వాటికోలకులను రాత్రిజ్వలనమగపడిన జయమిచ్చును. పచ్చనెఱ్ఱనల్లని ధూమ్రవర్ణములలో చిలుకవంటి పచ్చనిరంగుగల జ్వలనముమాత్రము శ్రేష్ఠము. ... ...

హేషారవమనగా గుఱ్ఱపరుపు దానిలక్షణమును జెప్పుచున్నారము.

కొంగవలెనరచిన గుఱ్ఱపరుపు శత్రువువలె బాధించును. యజమానిక

భిముఖముగ మెడగదల్చక సాంద్రముగ సంతోషయుక్తమగునటుల మేసి గా్రసకబళముతోనుండి యరచిన పూర్ణపాత్రయు పెరుగును. బ్రాహ్మణదేవతా చందనహేమఫలపుష్పముల శకునమువలె నిష్టద్రవ్యఫలాప్తి మొదలగునవి గలుగుటయే గాక జయము శీఘ్రముగ నగును.

ఎడమపాదములచే భూమిని దున్నుచు నరచినగుర్రము దానియజమానిని మట్టిని గలపును. సంధ్యారాగములనుజూచుచు నరచు గుర్రము బంధమును పరాజయమును పతికి గలిగించును. విశేషముగ నరచుచుండినను తోకను దర్భ గదల్చినన నిద్రయుండత్యంతమాసక్తమైనను బతికి్రబవాసమును్రబకటించును.

రోమములు మూడ్చుచుండినను దీనస్వరమైనను తీక్ష్ణస్వరమైనను ధూళిని గ్రసించినను యజమానికి భయమును జూపించును. మాటిమాటికి మూత్రము లద్దియు వేయుచుండినను కొట్టిం వెనుకకు నడచినను కారణములేకనె భయమొందిన యశ్రుపాతము గలిగిన యశ్వము దానియజమానికి మంగళమును జేయదు. కుడిపక్కను బరుండి యడమకాళ్లు ముడిచి దక్షిణపాదమునెత్తినటులైన యజమానికి జయమగును. మిగిలినవాహనములకు నీరీతినె దెలియదగును.

ఎజమాని సవారీకావడమునకు వచ్చినపుడు నమ్రత కలిగి ముందునడువనభిలాషకలదైయె మరివక గుర్రమును జూచి యరచినను ముఖముచేత తనకుడిపార్శ్వమును స్పృశించినను యట్టియశ్వము దానిభర్తకు శీఘ్రముగ సంపత్తిని గలిగించును. గడ్డి మేయ నీళ్లుద్రావ ద్వేషించిన బడుచుండిన గారణములేకనె చమటగలిగిన పగాకిన ముఖమునుండి రక్తము స్రవించిన ధూమము పుట్టినను నిశీథమందైనగూడ నిద్రలేకుండిన బగటిని బరుండిన యలసతగలిగి ధ్యానించుచుండినటుల నటించినను యట్టిగుర్రపుయజమానికనిష్టమగును. ఒకగుర్రపు సరంజామొక దానికిని కట్లైమనటులదగిలించిన యాపదను గలిగించును.

హాలాస్యఖండమున దిరుగజెప్పిన హయలక్షణములనగపరచెదము.

ఎగురుటలో బంతివలె, నిలుచుటలో స్థైర్యముచే పర్వతమువలె సరటందు గంభీరధ్వనిగల మేఘగర్జనమువలె, నేత్రములు పద్మదళములవలె, వేగమున వాయుగమనమువలె, కశాఘాతాది ప్రేరణముచే సింహమువలె, భాజీయందు నటునివలె, ముఖశోభయందు పద్మమువంటి కులస్త్రీముఖమువలె నుండిన యశ్వములీలోకమున రాజవాహనార్హములగుచు నెల్లప్పుడును రాజిల్లును. వృద్ధిబొందించబడిన బలమును శోభయును తేజముయొక్క సారమును గలవై పరిమెళముగల పుష్పమువంటి కాంతిగలిగి శంఖమేఘధ్వనివంటినాదము

నానావిధశుభవర్ణములును యథావస్థితావయవరూపశోభయును శుభగమనము జవమును జక్కని నేత్రములుండిన యవి శ్రేష్ఠాశ్వములు. మేఘవర్ణమును సాంద్రఘనగర్జనమును శ్రేష్ఠగంధమును గజమువలె సింహమువలె నడకయు నితరగంధాది లేపనమొనర్చినను మాత్స్యగంధముగల గుర్రము నృపయోగ్యమగును. ... ...

ఎవనిగృహాంగణమున నిత్యము మధురముగ గుర్రమరచిన యాతనికి సంపదయు కీర్తియును తుష్టియు పుష్టియును నష్టిలేక నిత్యముండును. క్రౌంచవలె గజముభంగి మేఘసింహములరీతిని గుర్రమరచిన శత్రుజయమగును. శంఖధ్వనివలె యరచిన సౌభాగ్యము. సముద్రఘోషవలె యరచిన కీర్తియును గలుగును. గాడిదె కాకి పిల్లి లొట్టిపిట గుడ్లగూబలవలె యరచిన గుర్రపు యజమానికి భయమును రోగమునగును. మధురమగునటుల క్రమముగ నధికధ్వనిని స్పష్టముగ దంతములగపడకుండ ముఖమెత్తియరచిన గుర్రము దానియజమానికవిచ్ఛిన్నసంతతినిచ్చును. తీక్ష్ణముగ హీనముగునటుల తెంపుగ నధోముఖముగలిగి నోరుదెరచి కన్నీళ్లతో కంపముకలిగి యరచిన గుర్రము దానియజమానికనిష్టముజేసునని యశ్వనిదానము.

శాలిహోత్రమందగు సవారుయొక్క లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

దృఢముగగూర్చుండువాడు, నడపించునేర్పరి, బాగులుబట్టుటెరుగువాడు, అలసతలేనివాడు, విరాగములేనివాడు, స్థిరుడు వీరలు గుర్రమును సవారగుటకర్హులు. గుర్రముయొక్క హృదయమును దెలయనిసవారు శిక్షించినగుర్రమతనికి సవారీనివ్వదు. మొదట శిశువునువలె ముందుగ మెల్లమెల్లన నడపించదగును. వంకగానైన చాతానువెనుకకువిరచియైన వంగియైన నధోముఖుడైగాని డీలాగానైన గూర్చుండనివాడశ్వములను సవారగుటకు సమర్థుడు. కదలకుండ వంచనిపాదములుకలవాడై స్థిరముగ ఛాతావెత్తి దృఢముగ నుత్తమగుర్రముపైని గూర్చుండువాడు వాహకుడు మిగిలినవాళ్లు గుర్రమునకు భారమాత్రులుకాని సవారులుగారు.

బాగులు మీదికి చిమ్మియును వదులుగాను మీదికి సమముగబట్టియును సామాన్యముగబట్టుటయును బాజీనిమిత్తము పైకిబట్టుటయును వకరీతనె చిమ్ముట మెడయొక్క సగమునకు సమముగబట్టుట వేరువేరుగా నొక్కొక్క టెబట్టుట మిక్కిలియును జిమ్ముటర చేతనుయెత్తిబట్టుట ముఖమువంచుటకు దిగువ్వనకుబట్టుట గోణాకృతిగ బట్టుటయునను పదునాలుగువిధములనుగా బాగు

లపట్టులు దెలియదగును. అశ్వశిక్షకవిగీబట్టుట కోళ్లానుగొట్టుట హూంకరిం చుట మడమజేసుట గిలకను ధ్వనిజేసియును కళ్లెముచే ప్రేరణజేసుటయు నను నారువిధములచే ప్రేరణజేయదగును.

చెలివెల నధరమున శ్వేతఫేనబిందువుల విడచుటచే సుందరము ఫూత్కారవాయువు కలదియును మెడ మీదికెత్తి శిరము ఝుకాయించుచుండెడి ముఖమును కొత్తసవారు సవారీకి బతుప్పథమున సాధ్యమగు నశ్వమునకు ముఖసిద్ధాశ్వమని పేరు.

తొమ్మిదివిధములశ్వగమనవీథులని గొందరిమతము. దుష్టాశ్వశిక్షకావశ్యకమిత రాశ్వములకునుగమనదార్గ్యార్ధమనిజెప్పుచున్నారు. అవియెట్టివనినస మమైయున్నతప్రదేశము నిమ్నోన్నతప్రదేశము నుదకపూర్ణము పాషాణాదిరహితమును నిమ్నమైన యగ్రప్రదేశము కలదియును పార్శ్వములందున్నతమగునదియు నెత్తుగాగలదియును సకలవీథులందేగుర్రము దృఢశిక్షితమందు నిశ్శంకగనుండునో ఆగుర్రము రాజులకు వేటయందును రణమందును సంతుష్టిని జేసును. ... ...

శోభనమగునవయవములచేతను వక్షస్థలము నేలకు తగులునటుల నడచునది శిరమును నేలకుతగులునటులనడచునది యున్నతముగ శరీరమును వంచినడచునది వంగినడచునదియు నాలీథమనియు సామాన్యగమనము ప్రత్యాలీథమనియును జెప్పబడును.

పల్లవమువంటి పాదమును చెలింపజేయుచు నశ్వముయొక్క కర్ణమధ్యమందున బ్రసరింపజేయు దృష్టికలవాడును నడుముమీదకదలకుండ దృఢముగ గూర్చుండువాడును గుర్రపు హృదయము దానికిగల ముందుతలంపును స్థానమెరిగి కోళ్లాను జేసువాడును గుర్రపు సవారీకి తగినవాడు వానిని రాజన్యులు పూజింతురు. ... ...

గుర్రములకు ముప్పదిరెండువత్సరము లాయుర్దాయము పదియవస్థలు అవస్థ ౧కి వత్సరములు ౩ మాసములు ౨ దినములు ౧౨ వీటిలో మధ్య నారు దశలు ప్రశస్తమైనవి. క్షేత్రానుసారముగ వీటికి శుభాశుభఫలమగును.

పూర్వము సముద్రమథనకాలమందరవిందభవుని స్వేదబిందుసందోహము వాయువుచే చెలించుచున్న వహ్నిమధ్యమందు పొందించబడి యశ్వములై జన్మించెను. ఇందువలన హయములు వహ్నిసంభవములని చెప్పబడును.

కురుదేశమందుబుట్టిన గుఱ్ఱములు మదించినక్రౌంచములవంటి ధ్వని గలిగి యతిదూరగమనమందు సామర్థ్యము శరీరమందు కార్శ్యము సమదంతత్వము తామ్రశేల్లువంటి కన్నులు కలవై యొప్పును.

కాశ్మీర దేశోద్భవములగు హయములు మిక్కిలి వేగము మంచిరూపము వర్ణము గలిగి సాంద్రమగు వాలము కేసరములును మిక్కిలి చంచలమగుపాదములును గలవయ్యొప్పును.

బాహ్లీక దేశోత్పన్న హయములకు విస్తారము పృష్ఠభాగము కలుగును. అధికమగునాహారము గంభీరమగు హేషాధ్వనులును సింహసమానమగు గమనమును మిక్కిలి సహనమును గలిగియుండును.

ఘూర్జర దేశమందు జన్మించిన ఘోటకములతిదీర్ఘమయూరసమకంఠములును, మేఘగంభీరధ్వనులును, కృశించి కుక్కుటసమానపదములును, అధికమగు భారమును సహించునవియును, ప్లుతగతియందు ప్రియము గలిగి వేగవంతములై యుండును. ... ...

కాంభోజదేశసంభవములగు వాహములు ఘనమగు శౌర్యము సుందరమగు వక్షము నధికమగు పొడవును గొప్పశిరస్సును చాంచల్యమును చతుర్విధగమనములును గలిగి విలసిల్లును. ... ...

పాంచాలదేశజాతములగు హయములు నయవంతములై బలవంతములగుచు పతిభావానుగతములై జవయుక్తములై యుద్ధమందు కంపములేక సొంపుమీరియుండును. ... ...

యవనదేశభవములగు గాంధర్వము లతులితగతిరచనాశీలములును స్వల్పవాలములును సమగాత్రములు నతిచంచలనేత్రములును సమరమునందు భర్తృరక్షణతత్పరములునై తేజరిల్లును.

వనాయువను దేశోత్పన్నమగు వాజులు తమంతట తాము శిక్షితములు విస్తారమగు శరీరము ఘనసింహనాదమువంటి హేషయు దీర్ఘములగు నేత్రములు స్వల్పమగు కేసరములు హాసభాసలగు నాస్యము గలిగి యుల్లసిల్లును.

హూణదేశభవములగు నశ్వములు కోపయుక్తములును స్వభావముచే తీవ్రగమనముగలవియును మనోహరమగు హేషలును దార్ఢ్యము సౌన్నత్యము నుపకారజ్ఞానమును సురూపమును గలిగి చెలంగును.

సింధుదేశసంభవములగు సైంధవములు సకలావయవసౌందర్యయుక్తములును యించుకవంచిన ముఖము గలిగి మృదునాదయుక్తమై యతివేగవంతములగును. ... ...

సౌవీరదేశభవములగు తురగములు జవము బలము గొప్పకడుపును విస్తారమగు ముఖమును గజరాజగమనమును నలువుగలిగి తిన్ననగుకన్నులును గలిగి యలరారును. ... ...

సౌరాష్ట్రదేశోత్పన్నములగు సప్తులు మధురస్వరనాదములు బహుజవసత్వవంతములతిసూక్ష్మమస్తకములాయతశరీరము నతిప్రశస్తరూపములై చూపరులకాహ్లాదముగనుండును. ... ...

కళింగదేశభవములగు రథ్యములతిభీతియుక్తమును స్థూలశరీరము నతికాముకములు బహుసంచారసహములును మహాబలయుక్తములై యొప్పును.

నేపాలదేశీయములగునశ్వములు వక్రములగు దంతములును దృష్టి వాలము పృష్ఠమును గలిగి నిమ్నోన్నతస్థలమందు పరుగిడుటకు సమర్థములై తమ ప్రభువుకు సౌఖ్యముజేయుచు మేఘగంభీరధ్వనులై తనరును.

మాలవదేశోద్భవములగు గుఱ్ఱము లతివేగవంతము లత్యున్నతము లతిదృఢదేహము లకంపితము లతిదూరగమనసమర్థము లతిప్రసిద్ధములై కుతుకము జేయును. ... ...

ఉత్తమాశ్వములకు నూరంగుళములపొడవునందు పదియారవపాలు తక్కువగలవి మధ్యమాశ్వములందులో నెనిమిదిపాలు తక్కువగలది కనిష్ఠమని చెప్పబడెను. ... ...

సకలసులక్షణయుక్తములగు తురగములేరాజుచెంగటమెలగు నారాజుకు కీర్తి లక్ష్మి విజయ విభవాతిశయములు ధ్రువములైయుండు రణమందు ఖడ్గఖనత్కారభీషణములగు వాద్యఘోషములతో వీర్యవిజయలక్ష్ములచే నతుతుండగు నాక్షితిపతిని శుభ్రమగు కీర్తిమాలికచే నలంకరించి స్వయమువరించును.

వృషభలక్షణాదయః

పరిణాహేనావృషముఖాదుదరేతు చతుర్గుణః। సకకుస్త్రిగుణోచ్ఛ్రంతు సార్ధత్రిగుణదీర్ఘతా। సప్తతాలోవృషఃపూజ్యోగుణైరేభిర్యుతోయది। తస్యాపి నచలైర్మందస్సవో ధాహ్యాంగసుందరః। జాతికూరస్సుభవ్యశ్చ వృషభశ్శ్రేష్ఠ

ఉచ్యతే। త్రింశద్యోజనగంతా వా ప్రత్యహంభారవాహకః। నవతాలశ్చ సుదృఢస్సుముఖోష్టః ప్రశస్యతే। వృషస్యాష్టౌ సితా దంతా చతుర్ధేర్ద్వైఖిలాస్స్మృతా। ద్వావంత్యౌ పతితోత్పన్నౌ పంచమే ద్వేహితస్యవై। షష్ఠేతు యాంత్యౌ భవతస్సప్తమే తత్సమీపగౌ। అష్టమే పతితోత్పన్నౌ మధ్యమౌ దశనాఖలు। కృష్ణపీతసితారక్తశంఖాద్యాభా ద్వికేద్వికే। క్రమాదబ్దేచ భవతశ్చలనం పతనంతతః। ఉష్ట్రస్యోక్తప్రకారేణ వయోజ్ఞానంతువాభవేత్। నాసికాకర్షరజ్వాతు వృషోష్ట్రిం వినయేద్భృశం॥ తీక్ష్ణాగ్రీయస్సప్తఫాలస్స్యాదేషాం మలశోధనే। సుతాడనైర్వినేయాహి మనుష్యాః పశవస్సదా। సైనికాస్తువిశేషేణ సతేవైధతదండతః। గజోష్ట్రీవృషభాశ్వాః ప్రాక్ శ్రేష్ఠాస్సంభారవాహనే। సర్వేభ్యశ్శకటాః శ్రేష్ఠా వర్షాకాలం వినాస్మృతాః॥ పరాశరః ప్రాహ బృహద్రిధాయ గోలక్షణం యత్క్రియతే తతోయం। మయాసమాసశ్శుభలక్షణాస్తా స్సర్వాస్త్రథా ప్రాగ్యమతోభిధాస్యే॥ సాస్రావిలరూక్షాక్ష్యో మూషకనయనాశ్చ నశుభదా గావః। ప్రచలచ్చిపిటవిషాణాః కరటాః ఖరసదృశవర్ణాః। దశ సప్త చతుర్దంత్యః ప్రలంబముండాననావినతపృష్ఠాః। హ్రస్వస్థూలగ్రీవాయవమధ్యాదారితఖురాశ్చ। శ్యావాతిదీర్ఘజిహ్వా గుల్ఫైరతితనుభిరతిబృహద్భిర్వా। అతికకుదాః కృశదేహా నేష్టాహీనాధికాంగ్యశ్చ। ఋషభోప్యేవం స్థూలాతిలంబవృషణశ్శిరా తతక్రోడః। స్థూలాశిరాచితగండస్త్రిస్థానం మేహతేయశ్చ। మార్జారాక్షః కపిలః కరటోవా నశుభదోద్విజస్యేష్టః। కృష్ణోష్ఠతాలుజిహ్వాః శ్వసనోయూధస్య ఘాతకరః। స్థూలశకృన్మణిశృంగస్సితోదరకృష్ణసారవర్ణశ్చ। గృహజాతోపి త్యాజ్యో యూధవినాశావహోవృషభః। శ్యామకపుష్పచితాంగో భస్మారుణసన్నిభో బిడాలాక్షః। విప్రాణామపి నశుభం కరోతివృషభః పరిగృహీతః॥ యేచోద్ధరంతి పాదాన్పంకాదివ యోజితాః కృశగ్రీవాః। కాతరనయనాహీనాశ్చ పృష్ఠతస్తేనభారసహాః। మృదుసంహతతామ్రోష్ఠాస్తనుస్ఫిజస్తామ్రతాలుజిహ్వాశ్చ। తనుహ్రస్వోచ్చశ్రవణాస్సుకుక్షయస్స్పృష్టజంఘాశ్చ। ఆతామ్రసంహతఖురా వ్యూఢోరస్కా బృహత్కకుదయుక్తాః। స్నిగ్ధశ్లక్ష్ణతనుత్వగ్రోమాణస్తామ్రతనుశృంగాః। తనుభూస్పృగ్వాలధయో రక్తాంతవిలోచనా మహోచ్ఛ్వాసాః। సింహస్కంధాస్తన్వల్పకంబలాః పూజితాస్సుగతాః। వామావర్తైర్వామే దక్షిణపార్శ్వేచ దక్షిణావర్తైః। శుభదా భవన్త్యనడు

జంఘాభిశ్చైణకనిభాభిః। వైడూర్యమల్లికాబుద్బుదేక్షణాస్థూలనేత్రవర్త్మాణః। పార్ష్ణిభిరస్ఫుటితాభిశ్శస్తాస్సర్వేపి భారవహాః। ఘ్రాణోద్దేశే సవలి

ర్మార్జారముఖస్సితశ్చ దక్షిణతః। కమలోత్పలలాక్షాభస్సువాలధిర్వాజితుల్యజవః। లంబైర్వృషణైర్మేషోదరశ్చ సంక్షిప్తవంక్షణాక్రోడః। మేయోభారాధ్వసహో జవేశ్వతుల్యశ్చ శస్తఫలః। సితవర్ణః పింగాక్షః స్తామ్రవిషాణేక్షణో మహావక్త్రః। హంసో నామశుభఫలో యూథస్య వివర్ధనః ప్రోక్తః॥ భూస్పృగ్వాలధిరాతామ్రవంక్షణో రక్తదృక్కకుద్మీచ। కల్మాషశ్చస్వామినమచిరాత్కురుతే పతింలక్ష్మ్యాః। యోవాసితైకచరణో యథేష్టవర్ణశ్చ సోపి శస్తఫలః। మిశ్రఫలోపిగ్రాహ్యో యదినైకాంతప్రశస్తోస్తి॥ గావోదీనాఃపార్థివస్యాశివాయ పాదైర్భూమింకుట్టయంతశ్చరోగాన్।మృత్యుంకుర్వన్త్యశ్రుపూర్ణాయతాక్ష్యః పత్యుర్భీతాస్తస్కరా నారువంత్యః॥ అకారణే క్రోశతిచేదనర్థో భయాయ రాత్రౌ వృషభశ్శివాయ। భృశంనిరుద్ధాయదిమక్షికాభిస్తదాశువృష్టింసరమాత్మజైర్వా॥ ఆగచ్ఛంత్యో వేశ్మబంభారవేణ సంసేవంత్యో గోష్ఠవృద్ధ్యై గవాం గాః। ఆర్ద్రాంగ్యోవా హృష్టరోమ్ణః ప్రహృష్టా ధన్యాగావస్స్యుర్మహిష్యోపి చైవం॥

వృషభలక్షణాదులు.

అశ్వలక్షణలక్షితానంతరమున వృషభలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

వృషభముఖమానముకంటె చతుర్గుణముదరముయొక్క చుట్టుకొలత ముఖమానముయొక్క త్రిగుణము ముందరిడెక్కమొదలు మూపురమువరకు నెత్తుసాపు ముఖముయొక్క మూడున్నర గలిగియుండును. ఆరునొక్కడుగున్నతమైనను పైనిచెప్పినలక్షణములు కలిగియుండినను బొడ్డుయొక్క చలనముచేతను మందగమనముగలదియూ బరువు బాగుగ మోయునదియు సుందరావయవములు గలదియును యితరవృషభముల ధిక్కరించునదియు బలసినదియునగు వృషభశ్రేష్ఠము పూజ్యమునగు. ముప్పదియోజనములు ప్రతిదినమును బరువుతోనడచునదియును తొమ్మిదడుగులుపొడవుగలదియు మిక్కిలీ దృఢమైనదై యోగ్యమగు ముఖమును పెదెవలును గల వృషభము ప్రశస్తము. వృషభముయొక్క దంతములెనిమిది- సంవత్సరములు నాలుగయ్యేవరకు పూర్తియగును. ఐదవసంవత్సరమునకదలూడివచ్చును. ఆరవవర్షమున వాటిదగ్గిరదంతములూడివచ్చును. ఆరునొకవత్సరమునవాటిదగ్గిరవి రాలివచ్చును. ఎనిమిదవవత్సరమున వాటిమధ్యదంతములూడి దిరుగ వచ్చును.

నల్లని పచ్చని తెల్లని యెఱ్ఱని రంగులు క్రమమున నాల్గవసాలుమొదలుగలిగి రెండేసిపళ్లూడివచ్చును. లొటివిటకును పైనిజెప్పిన వృషభమువలె

నే వయస్సును తెలియదగును. వృషభోష్ట్రములను ముగుదాడు బొడచి శిక్షించదగును. తీక్ష్ణమైన యినుముచే రచించిన యారునొక్కముళ్లుగల దంతినచేతను వీటిమలమును ప్రతిదినము దీసి యవికట్టెడి స్థలమును శోధించదగును. మనుష్యులను పశువులను దెబ్బలచేతను శిక్షించవలెను. సైన్యమందుండు గజాశ్వవృషభోష్ట్రములు నిత్యమును శిక్షించకుండిన పూర్వాభ్యాసమును మరచిపోవును. గజోష్ట్రవృషభాశ్వములు భారవహనమందు మొదటినుంచి శ్రేష్ఠములని గ్రహించవలెను. శకటము విశేష బరువు నేయుట కనుకూలము వర్షేతర కాలములందు. ... ...

పరాశరులవారు బృహస్పతికొరకు గోలక్షణములను జెప్పియుండిరి. వాటిసంక్షేపముగ జెప్పుచున్నారము. నీల్లోహితరక్తముగలిగిన నేత్రములుగలవియును మొలకకళ్లవంటికళ్లు గలిగినయావులు శుభమునివ్వవు. కదులుచుండినకొమ్ములును నాసాగ్రము గలదియు కాకిగాడిదవంటిరంగు గలదియు నాలుగునొక్కటినాలుగుదంతములుగలవియును వంగినముఖమును కొమ్ములేనివియును నిమ్నమైనపృష్ఠభాగముకలవియును పొట్టికవలమునకుగిన కంఠమును సూక్ష్మముగునడుమును బద్ధలైనడెక్కలును కపిలవర్ణముతీక్ష్ణముగల జిహ్వయు కాలుగుత్తులు మిక్కిలిసన్నములు విశేషవలమగునూపురమును దేహముచిక్కియుండెనయు ప్రమాణముకంటె హీనాధికశరీరముగలగోవులు శ్రేష్ఠములుకావు. వృషభములకును పైలక్షణములు కూడవు.

స్థూలములును వ్రేలాడువృషణములును వృషభములకుగూడవు. ముందరజబ్బలమధ్యను నరములగపడుటయును గండస్థలములందు నరములుబయలుపడియుండుటయును మేహనము మూడుగుంపులుగలిగియుండినను పిల్లికళ్లు కపిలవర్ణములగు కళ్లు నల్లనిరంగునుగల వృషభము ద్విజులకుకూడదు. నల్లనిపెదవియును తాలువుయును నాలుకయును గలవియు విశేషనిట్టూర్పు నిచ్చు వృషభము మందను నశింపజేసును. విశేషముగ పేడకడిని వేయునదియును కొమ్ములచివరనుండలవలెనుండునది తెల్లనిరంగుగల కదుపును మిగిలినశరీరము నల్లనైనిరంగుగలిగియుండునదియునగు వృషభము స్వగృహోత్పన్నమైనను మందను నశింపజేయును గాన త్యజించదగును.

నల్లని లేక భస్మమువలెను లేకనరుణిమయును గల పూతపూసినదియును పిల్లికండ్లుకలదియునగు వృషభము ప్రతిగ్రహలబ్ధమై బ్రాహ్మణునివద్దనుండినను శుభమివ్వదు. కాడినైన బండినైన బూన్చినవృషభములు బురదనుంచి

కాళ్లుత్రిప్పినటులనడచినను పొట్టిమెడయును భయభ్రాంతనేత్రములు గలవైనను వెన్నుముల్లు మీదికగపడిన నట్టివి భారవహనయోగ్యములుకావు. మృదువై క లసియుండిన మెర్రినగు పెదివెలును సూక్ష్మమగు పొత్తికడుపును మెర్రిని ద వడలును జిహ్వాయును గలవి సన్నమై మృదువై వాలకుండ మీదికుండిన చెవు లును మంచికడుపును స్పష్టమగుపిక్కలును కలిసియుండి మెర్రినైన డెక్కలు గలవియును విశాలవక్షమును గొప్పమూపురమును నునుపై మృదువై సూక్ష్మ మైయుండిన చర్మమును రోమములును మెర్రినై సూక్ష్మమైన కొమ్ములును స న్నమై భూమినితగులుచున్న తోకయును రక్తిమగల నేత్రాంతముగలిగి గొప్ప నిట్టూర్పునిచ్చినవియు సింహమువంటిభుజశిరములును సూక్ష్మమును దళసరలేని దియునగు గంగడోలును మంచినడకగలిగినదియునగు వృషభము పూజించబ డును. వృషభమునకెడమవైపున దిరిగియుండి సుడు లెడమపార్శ్వమునందుండి న శుభమిచ్చును- లేడిపిక్కలవంటి పిక్కలుకలవియును శుభమిచ్చును.

వైడూర్యమల్లికాపుష్పబుద్బుదసమనేత్రములును స్థూలమగు రెప్పలును బద్దలుగాని మడమలును ఈచెప్పబడినలక్షణములన్నియునుగల వృషభము భా రవహనయోగ్యము. నాసికమీద మడతలుండినను పిల్లిముఖమువంటిముఖము గ లిగినను ఆముఖముయొక్కకుడివైపు తెల్లగనుండినను కలువలు కమలములు ల క్కతోతుల్యమగురంగును మంచితోకయును గుఱ్ఱమువలె పరుగిడునదియునగు వృషభము శ్రేష్ఠము. మేకవంటికడుపు వ్రేలాడుబీజములు సంక్షిప్తమైన వక్ష స్థలముకలదియును బరువుమోయుచు మార్గమును గుఱ్ఱమువలె జవముగలిగి న డచును. తెల్లనిరంగును పచ్చనికన్నులును మెర్రనికొమ్ములు రక్తమగునేత్రాం తములు పెద్దముఖమునుగల వృషభమునకు హంసయనిపేరు. దానియజమానికి శుభమిచ్చును- మందను వృద్ధినొందించును. భూమినిస్పృశించువాలము వక్షము నకు దిగువముందర కాళ్లమధ్యనుండుస్థలమును కళ్లును మూపురమును మెల్లని దిగనున్నదగు వృషభము దానియజమానికి లక్ష్మీప్రాప్తిని జేసును.

ఏవృషభమొకకాలు తెల్లనై దేహమంతయు మరియొకవర్ణము కలదై యుండునో యావృషభము మంచిఫలమిచ్చును. బాగుగ తెల్లనిరంగుండగ మి శ్రవర్ణమైనను ప్రశస్తమగును. గోవులు దీనములైన రాజునకమంగళమును జే సును. పాదములచేతను భూమిని త్రవ్వుచుండిన దానియజమానికి రోగమును మృత్యువును జేసును. భయముగలవై కన్నీరులుగల కన్నులతోనుండిన తస్కర బాధను గలిగించును. కారణములేక రాత్రియందరచిన భయమగును. అటుల వృషభమరచిన శుభమగును. ఈగలచే శునకములచే నత్యంతమరికట్టబడినను

వృష్టిని జేసును. గృహామునుగూర్చి గోవులు బంభారవములచే వచ్చిన గోవృద్ధియగును. తడచినశరీరములందు పులకరించిన రోమములు గలిగి సంతోషయుక్తములైన గోవులు ధన్యములు. గేదెలును యిదేప్రకారము.

ఉష్ట్రారోహణ దుర్గుణాః

ఉష్ట్రారోహణమంగజోదయహరం సౌభాగ్యనిర్నాశనం సర్వాంగీణరుజోపధాన నిలయం కష్టం కలిప్రేరణం। శ్లేష్మాటోపనివారణం గుదగదాత్ప్రోద్వర్తనాయోగదం కుర్యాత్పైత్యవిజృంభణం జ్వలనకృత్స్వప్నేపి నో శస్యతే॥

లొట్టిపిటను సవారగుటచే రేతఃపతనమగును. సౌభాగ్యమును నశింపజేసును. సకలావయవములకు పీడజేసును. కలినిప్రేరణజేసును. శ్లేష్మమును బోగొట్టును. మూలశంకరోగమును గలిగించును. పాయుస్థానమందు మృచాదిలేపనమునకనర్హముజేసును. పైత్యరోగవృద్ధిని తాపమునుజేసును. గాన స్వప్నమందైన సవారీకాకూడదు.

శిబికారోహణగుణాః

సౌభాగ్యవర్ధనీ హృద్యా శిబికా రాజపూజితా। వాతపైత్యహరా చైవ నష్టవహ్నివివర్ధనీ। రాజరాజపదప్రాప్తేర్హేతుస్సర్వగుణాన్వితా॥ ఆందోళికారోహణమగ్నిదీప్తేర్వివర్ధనం కాంతికరం శ్రమఘ్నం। సముద్రపుత్రీనిలయం వదంతి కీర్తిప్రదం పుష్టివివర్ధనంచ॥

సౌభాగ్యవృద్ధినిజేసును. హృద్యము, రాజపూజితము, వాతపైత్యహరము, కృశించినజఠరాగ్నిని వృద్ధినిజేసును. రాజరాజపదప్రాప్తికి హేతువగును. సకలగుణములతోగూడియుండును. కాంతినిజేసును. శ్రమను బోగొట్టును. లక్ష్మీనివాసము, కీర్తికరము, దేహపుష్టిని జేసును. గావున శిబికారోహణము ప్రశస్తము.

రధారోహణ గుణాః.

మాంగళ్యం హృదయాహ్లాది శ్వేదనందీపనం సుఖం। వాతపైత్యహరం రూక్షం స్యందనారోహణం స్మృతం॥

రధారోహణము మాంగళ్యప్రదము- హృదయమును వికసింపజేసును. చెమటను బుట్టించును. జఠరోద్దీపనము సుఖమును జేసును. వాతపైత్యములను బోగొట్టును. దేహమునకు నునుపుజేసును.

బలీవర్దవహన శకటయాన దుర్గుణాః

అథ బలీవర్దవాహ్యా శకటగుణాన్బ్రువ్రీమః॥ విశేషాచ్ఛకటాద్యాన మంగభంగకరం స్మృతమితి॥

గుఱ్ఱములను బూన్చిన యరదము గుణములను జెప్పితిమి- ఎడ్లను బూన్చిన శకటారోహణగుణములను జెప్పుచున్నారము.

శకటారోహణముచేతను విశేషముగ నవయవములకు నొప్పిగలుగును.

శిరోవేష్టనగుణాః

పవిత్రం కేశ్యముష్ణీషం వాతాతపరజోపహం। వర్షానిలరజోఘర్మహిమాదీనాం నివారణమితి సుశ్రుతే॥

శిరసుందుంచు పాగా మొదలైనవి వాతము నెండను పరాగమును బోగొట్టును. వర్షమును మంచు మొదలగువాటిబాధను వారించునని సుశ్రుతము.

ఛత్రి దండ పాదత్ర ధారణ గుణాః.

పుణ్యం నేత్రహితం ఛత్రం వాతవర్షాతపాపహం। సౌభాగ్యకరణం లక్ష్మీపరిధానసిలయంభవేత్॥ స్యాత్పట్టవస్త్రావృతరమ్యఛత్రం మనోహరం కాంతికరం బలప్రదం। లక్ష్మీప్రియం నాతిశధూళివాతవినాశనం పట్టమహీశయోగ్యమితి చరకః॥ వర్షాతపాదిషు ఛత్రీ దండీ రాత్ర్యటవీషుచ శరీరత్రాణకామోవై సోపానత్కస్సదాచరేదితి విష్ణుపురాణే॥ శునస్సరీసృపవ్యాలవిషాణిభ్యోభయాపహం। శ్వ్రపస్ఖలనదోషఘ్నం స్థవిరేవ ప్రశస్యతే॥ చక్షుష్యంచ తథాప్యాప్యం శ్రీకరం శోభనం మహత్। ఆయుష్యంచ యశస్యంచ పాదుకం సర్వదా శుచి॥ మాంగళ్యం సర్వదోషఘ్నం తుష్టిశ్చ్టియశస్కరం। చక్షుష్యమాతపంహంతి పాదత్రాణంచ జాయతే॥ చస్మావృతాంఘ్రిరక్షశ్చ కంటకాదిభయాపహః। తిమిరాతపపాషాణపీడాపరిహరిస్తథేతి చరకః॥ పాదరోగహరంవృష్యం రక్షోఘ్నం ప్రీతివర్ధనం। సుఖప్రచారమోజస్యం సదా పాదత్రధారణం। అనారోగ్యమనాయుష్యం చక్షుషోరుపఘాతకృత్। పాదాభ్యామనుపానద్భ్యాం సదా చంక్రమణం నృణామితిసుశ్రుతే॥

ఛత్రిదండ పాదత్రిధారణగుణములు.

ఛత్రధారణము పవిత్రము నేత్రములకు హితము వాతవర్షాతపముల వారించును. సౌభాగ్యమును జేసును. లక్ష్మికి పరిధానస్థానము. పట్టవస్త్రావృతరమ్యఛత్రము మనోహరము, కాంతిదము, బలమిచ్చునది, లక్ష్మికి ప్రియము,

ఎండతోగూడిన ధూళివాయువును బోగొట్టును. పట్టపురాజుకు తగినధైర్యము౦డునని చరకులు.

వర్షాతపములందు ఛత్రమును రాత్రియందటనము జేయుటలో దండమును శరీరరక్షణేచ్ఛగలవాడు సర్వదా పాదుకలను ధరించి నడచునని విష్ణుపురాణము. తమకిచ్ఛగుతరహాపాదుకలు విశేషశోభనము, నాయుష్కరము, కీర్తికరము, శుచియొనర్చును. మాంగళ్యము సకలదోషములనుబోగొట్టును. తుష్టిని బుష్టిని జేసును. దృష్టికనుకూలము యెండబాధనుబోగొట్టును. చర్మావృతపాదుకలు ముళ్లుమొదలగుబాధలను చీకటి యెండ రాళ్లవల్ల వచ్చు బాధలను బోగొట్టుననిచరకులు. పాదత్రము పాదరోగములను బోగొట్టును. సర్పాదిదుష్టకీటమృగములకు భయమొనర్చును. పిశాచాదిపరిహారము సంతోషకరము సుఖముగ నడువనర్హము తేజమిచ్చును గాన సర్వదాధరించుమనియును జోడు లేకనడచుటచేనాయురారోగ్యదృష్టులకులోపమును జేసుననియునుసుశ్రుతులు.

రత్నాద్యలంకారధారణగుణా స్తద్రత్నలక్షణ తత్ఫలానిచ.

రత్నాలంకృతిధారణం రతికరం లక్ష్మీవిలాసాస్పదం మాన్యం కామఫలప్రదాయి సుభగం మాంగళ్యమాయుష్కరం। ఓజఃకాంతియశఃప్రభావజననం దోషఘ్నమత్యుజ్వలం భూతోన్మాదభయఘ్నమక్లమవిషఘ్నేంద్రియత్వాపహం॥ క్రమేణ నవగ్రహప్రీతికరాణి రత్నాన్యుచ్యంతె॥ ఆదిత్యస్యతుపద్మరాగమమలం ముక్తాఫలం శీతగోర్మాహేయస్యతు విద్రుమం మరకతం సౌమ్యస్య గారుత్మతం। దేవేజ్యస్యతు పుష్యరాగ మసురామాత్యస్య వజ్రం శనే ర్నీలం నిర్మలమన్యయోస్తు కధితే గోమేధవైడూర్యకే॥ మహాంబురాశౌ సరితి పర్వతే కాననేపివా। రత్నానామాకరంప్రాహు స్థానమాధేయగౌరవాత్॥ సింహళేతు భవేద్రక్తం పద్మరాగమనుత్తమం। అరుణపద్మవద్రాగో యస్య పద్మరాగః॥ పీతకాలపురోద్భూతం కురువిందమితిస్మృతం। అశోకపల్లవచ్ఛాయం మద్రేసౌగంధికంభవేత్। తుంబురుచ్ఛాయయానీలం నీలగ్రంధిచకీర్తితం॥ ఉత్తమం సింహళోద్భూతమధమం తుంబురూద్భవం। మధ్యయోర్మధ్యమం జ్ఞేయం మాణిక్యం క్షేత్రభేదతః॥ ద్విచ్ఛాయం ద్విపదం భిన్నం కర్కశం లశునప్రభం। సమలంచ జడం ధూమ్ర మిత్యష్టౌ పరికీర్తితాః। ఛాయాద్వితయసంబంధం ద్విచ్ఛాయం బంధునాశనం। ద్విరూపం ద్విపదం తేన మాణిక్యస్య పరాభవః। సంభేదం భిన్నమిత్యుక్తం శత్రుఘాతవిధాయకం। కర్కశం శర్కరాయుక్తం పశుబంధువినాశనం। దుగ్ధేనేవ సమాయుక్తమశనం లశునప్రభం। మలబంధసమాయుక్తం సమలం సర్వదోషకృత్। రాగహీనం జడంప్రోక్తం ధాన్య...

పరార్ధకృత్। ధూమ్రిం ధూమ్రిసమాకారం వైద్యుతం భయమావహేత్। ఏవం దోషయుతా నింద్యా మణయో మాల్యవర్జితాః। ఛాయాతుపద్మరాగస్య రక్తకోకనదప్రభాః। ఖద్యోతాగ్నిచకోరాక్షి కోకిలాక్షిసుసన్నిభా। స్నిగ్ధంగురుర్మాత్రియుక్తం రక్తం స్వచ్ఛం సమాంశుపంకంచ। ఇతి కురుతే కళ్యాణం మాణిక్యం ధారయేద్యస్తు। మాణిక్యం మధురం స్నిగ్ధం వాతపైత్యప్రణాశనం। రత్నప్రయోగేషు వరం రసాయనకరం పరం॥

పద్మరాగమణిగుణాః.

పద్మరాగగుణగణనామథకరోమి శ్రీగారుడోక్తం॥ సౌగంధికోత్థాః కురువిందజాశ్చ మహాగుణాస్స్ఫాటికసంప్రసూతాః। బంధూకగుంజాస్సకలేంద్రగోపజపాశశాసృక్సమవర్ణశోభాః। భ్రాజిష్ణవో దాడిమబీజవర్ణా స్తథాపరే కింశుకపుష్పభాసః। సిందూరపద్మోత్పలకుంకుమానాం లాక్షారసస్యాపి సమానవర్ణాః। సాంద్రేతురాగప్రభయాయుతా వై భవంతి లక్ష్యాస్స్ఫుటమధ్యశోభాః। భాసైశ్చ భాసా మనువేధయోగ మాసాద్య రశ్మిప్రకరేణ దూరం। పార్శ్వాణి సర్వాణ్యనురంజయంతి గుణోపపన్నా స్స్ఫటికప్రసూతాః। చకోరపుంస్కోకిలసారసానాం నేత్రావభాసాశ్చ భవంతి కేచిత్॥ అన్యే పునర్భాంతి విపుష్పితానాం తుల్యత్విషః కోకనదోత్తరాణాం। ప్రభావకాఠిన్య గురుత్వయోగైః ప్రాయస్సమానాస్స్ఫటికోద్భవానాం। ఆనీలరక్తోత్పలచారుభాసః సౌగంధికోత్థా మణయో భవంతి। కామంతు రాగం కురువిందజేషు నైవేహయాదృక్స్ఫటికోద్భవేషు। నిరర్చిషోంతర్బహుళా భవంతి ప్రభావయంతోపి న తైస్సమాస్తైః। యేవా రావణగంగాయాం జాయంతే కురువిందకాః। పద్మరాగసమం రాగం బిభ్రాణాస్స్ఫుటార్చిషః। వర్ణానుయాయిన స్తేషామను దేశేతథాపరే। నజాయంతేపి యే కేచిన్మందవేగమవాప్నుయుః। తత్రైవ స్ఫటికోద్భానాం దేశే తుంబురసంజ్ఞికే। కాథర్మాణః ప్రజాయంతే స్వల్పమూల్యాహి తే స్మృతాః॥ వర్ణాధికం గురుత్వంచ స్నిగ్ధతా సమతాశ్రితా। అర్చిష్మత్తా మహత్తాచ మణీనాం గుణసంగ్రహః॥ యేకర్కరాస్సుగ్ధఘనోపయుక్తా దేశేషు జాతాః పరుషావివర్ణాః। నతేప్రశస్తా మణయో భవంతి సనాతనో యాతి గుణైస్సమస్తైః। దోషోపసృష్టంతు మణిం ప్రమాదాద్బిభర్తి యః కశ్చన కించిదేవ। తంశోకచింతామయమృత్యువిత్తనాశాదయో దోషగుణా భజంతే॥ కామం చారుతరాః పంచజాతీనాం ప్రతిరూపకాః। విజాతయః ప్రయత్నేన విద్వాంస్తానుపలక్షయేత్॥ కలశపురోద్భవసింహళతుంబురుదేశోద్భవముక్తపాణీయాః। శ్రీవర్ణ

కాశ్చ సదృశాః ద్విజాతయః పద్మరాగాణాం॥ తుషోపసర్గాత్కలశాభిధాన మూ తాప్రభావాదపితుంబురుశ్చ। కార్ష్ణం తథా సింహళదేశజాతం ముక్తాభి ధానం నభసస్స్వభావాత్॥ శ్రీపర్ణకం దీప్తివినాకృతత్వాద్ద్విజాతి లింగాశ్రయ ఏవ భేదః। యస్తాపికాం పుష్యతి పద్మరాగో యోగాత్తుషాణామివపూర్ణమధ్యః। స్నేహప్రదిగ్ధః ప్రతిభాతియశ్చ యోవామలో నప్రజహాతి దీప్తిం। ఆక్రాంతమూర్ధావ తథాంగుళీభ్యాం యఃకాళికాం పార్శ్వగతాం బిభర్తి॥ సంప్రాప్యచోత్క్షేపపదానువృత్తిం బిభర్తి యస్సర్వగతాం తథైవ। తుల్యప్రమాణస్యచ తుల్యజాతో యోవాగురుత్వేన భవేత్తుతుల్యః। ప్రాప్యాపి వజ్రకరజాం స్వజాతిం లక్షేద్గుణత్వేన గుణేన విద్వాన్॥ అప్రణస్యతి సందేహే శిలాయాం పరిలేఖయేత్। స్వజాతకసముద్ధేన లిఖేద్వాపి పరస్పరం। వజ్రంవా కురువిందంవా సూచ్యగ్రేనేన కేనచిత్॥

రత్నధారణగుణములు, నవరత్నముల లక్షణములు, ఆభరణ
ములు ధరించుటచేనగు ఫలములు మొదలగునవి.

రత్నాద్యలంకారములు ధరించుటచే దృష్టాదృష్టఫలములగునని చరకాదిమునులు చెప్పుచున్నారు. ... ...

రత్నాలంకారధారణము ప్రీతికరము లక్ష్మీప్రాప్తిహేతువు. పూజ్యము. సూర్యాద్యధిదేవతలవలన నిష్టప్రాప్తియు ననిష్టవారకమునగును. సౌభాగ్యము మంగళముల నాయుర్వృద్ధిని తేజమును కీర్తిని నోజస్సు సామర్థ్యమును బుట్టించును. దోషములనణచును. విశేషప్రకాశమును జేసును. భూతములవలన బుట్టెడి యున్మాదభ్రమను నలవిక విషభయక్షీణేంద్రియత్వమును బోగొట్టును.

సూర్యునకు పద్మరాగము, స్వచ్ఛమగు మౌక్తికము చంద్రునకు, కుజునకు పవడము, బుధునకు పచ్చ, గారుత్మతము గురునకు, శుక్రునకు వజ్రము, శనికి నీలము, గోమేధిక వైడూర్యములు రాహుకేతువులకు ప్రీతికరములు.

సముద్రమందు నదులందు గిరుల నరణ్యముల రత్నముల ఖనులుండును.

పద్మమువలె రక్తిమగలది పద్మరాగము సింహళద్వీపమున, పీతకాలమగుపట్టణమందున కురువిందను, అశోకముయొక్క చిగురువంటిది సౌగంధికము మద్రమున, నల్లనితళుకుగలిగి తుంబురుచ్ఛాయయనుస్థలమున నీలగంధియనునదియును నాలుగుజాతులుకలవై బుట్టును. అందుత్తమము పద్మరాగము. అధమము తుంబురుయందుత్పన్నము. సౌగంధికకురువిందములు మధ్యమనులు. స్థానభేదముచే నుత్తమాధమ మధ్యభేదములు వీటికి గలిగినవి. రెండురంగులును

రెండుస్థానములును గలవి భిన్నమైనవి గరుకుగలవి తెల్లయుల్లి కాంతివలె నుం డునవి మలినయుక్తములు తళుకులేనిది ధూమ్రవర్ణముకలదయుననునీ యెనిమి ది యును దోషములు.

రెండురంగులుగలది బంధునాశనము జేసును. రెండుస్థానములుకలది పరాభవమొనర్చును. బద్దలగునది శత్రువులన బాధనొందించును. గరుకు గలది పశువులను బంధువులను నశింపజేసును. తెల్లవుల్లి కాంతివంటిది యశుభ మిచ్చును. మలినము సకలదోషములనుజేసును. తళుకులేనిది ధాన్యహానిని యప రాధమునుగూడ జేసును. ధూమ్రవర్ణము భయమునొందించును. ఈదోషముల తోనున్నమణులు మూల్యహీనములును నింద్యములును. పద్మరాగమణియొక్క ఛాయ రక్తపద్మమువలె మెరుగుదుపురుగుభంగియు నగ్నిరీతి చకోర, కోయి ల, నేత్రములవలెనుండును.

సాంద్రమై బరువై వర్తులమై దోషరహితమై నిర్మలకాంతియంతటను జేయునదియైయుండిన మాణిక్యము మనోహరమును ధరించువారలకు మంగళ మగును. మాణిక్యము మనోహరము నునుపుగలది వాతపైత్యములను బోగొ ట్టును. రత్నప్రయోగములందు శ్రేష్ఠమత్యంతరసమృద్ధిని జేసును.

గారుడపురాణోక్తమగు పద్మరాగగుణములు.

సౌగంధికము కురువిందమును విశేషగుణములు కలవి. స్ఫాటికమందు బుట్టినవి మంకెనపువ్వువలె నెట్టుగులివిందగింజరీతి నార్ద్రపురుగుభంగి చెవులవి ల్లిరక్తముతో సరియై దాడిమబీజవర్ణమై మోదుగపువ్వువలె సిందూరము ప ద్మముత్పలము కుంకుమలత్తుకలతో తుల్యమై సాంద్రమగు రక్తిమతోగూడి స్ఫు టమైన మధ్యశోభ కలవి లక్ష్మీనివాసయోగ్యములు.

రత్నమధ్యమందగు రంధ్రమందునగూర్చిన సూత్రమంతటనురత్నకాంతి ని గలిగించి పార్శ్వమందుండు వస్తువులకు ప్రకాశను జేసెడి స్ఫటికోద్భవము లును చకోర పుంస్కోకిల సారసపక్షుల నేత్రతుల్యవర్ణములు గలవే కొన్ని యుండును. కొన్ని విశేషవికాసలేనివి రక్తోత్పలకాంతి కలిగియుండును. స్ఫటి కోద్భవములు బరువు కఠినముచేతను స్ఫటికసమములై యుండును. ఇంచుకన లుపుగలిగి మొల్లకలువ్వలవలె నలరునవి సౌగంధికోద్భవములగుచున్నవి. స్ఫటి కోద్భవములయం దెట్టిరాగమలరునో కురువిందజములం దట్టిరాగముల్లసిల్లును. పైకి కాంతి తక్కువగలిగి లోపలనధికమగు కాంతులతోనొప్పును. రావణగం

గయను చోటపుట్టిన కురువిందకములు పద్మరాగసమరాగమును వహించి స్ఫుటకాంతులై యుండును. ఆయా దేశప్రాంతములందగునవి తద్దేశీయ రత్నకాంతులకు నించుకతక్కువగు రూపముగలవగుటవలన నించుకమూల్యమును తక్కువగును. వర్ణాధిక్యము గురుత్వము నునుపు ఛాయలుగలుగుట రత్నములకు జన్మస్థానములనుబట్టి సమతగలిగియుండును.

ఏరత్నములొకచోటగరుగుగలిగియుండి నునుపువిస్తారముండె నేని యాదేశీయములు శ్రేష్ఠములు. పరుషములై వర్ణహీనములై యుండునవి ప్రశస్తములుగావు. సనాతనమైన గుణముతో నాయాదేశరత్న మెడబాయకుండును. దోషయుక్తమగురత్నమును ప్రమాదముతోనెవడైన ధరించిన వానికి శోకచింతామయమృత్యుశోకములు సంభవించును.

ఐదుజాతులగు పద్మరాగములలో కృత్రిమములు సుందరములై యుండును. గానలక్షణజ్ఞుడు ప్రయత్నముచే విజాతీయములనుపలక్షించి పరిత్యజించదగును. కలశపుర సింహళ తుంబురు ముక్తాపాణి శ్రీవర్ణకమను నీదేశములందుత్పన్నములగునవి పద్మరాగములకు సమములై విజాతీయములై యుండును. కలశపురసంభవరత్నమధ్యమందుముక్కవంటిచిహ్నగలిగియుండును. తుంబురుదేశీయమందగునవి బరువుగలిగియుండును. సింహళదేశమందగునవి నలుపుగలిగియుండును. ముక్తాపాణికాకాశవర్ణముగలిగియుండును. శ్రీవర్ణకము దీప్తిలేకుండును. గాన నీచిహ్నములచే నివి విజాతీయములని తెలియవలెను.

ఏపద్మరాగమధ్యమందుముక కలిగినటుల చిహ్నమును ధరించినను నునుపుగలిగి నిర్మలమైన దీప్తిని విడిచిపెట్టబడయ్యెను రెండువ్రేళ్లచే రత్నోపరిభాగమాక్రాంతమయ్యుండిన దనకాళిమను పార్శ్వములయందేదిధరించునో నేది స్థలాంతరమునకు చిమ్మబడి మొదటనుండిన స్థలము మొదలనుసరించి సర్వగతముగు కాంతిని ధరించునో యేది జాతిరత్నముతో సమముగు దళము వెడల్పును బరువును గలిగియుండునో యది జాతిరత్నమని తెలియదగును.

వజ్రఖనియందుంబుట్టినదానిగా సజాతీయగుణములు కలగినందున బోల్చదగును. అప్పటికిని సందియము దీరకుండిన శిలయందైనను సజాతీయముతోనైన నరుగదీయవలయును. వజ్రమైనను కురువిందమైనను పైనిచెప్పిన లక్ష్యములలో దేనిచేతనైన నిష్కర్ష జేయబడును.

ముక్తాఫలధారణవిధిః

అథముక్తాఫలధారణమనువదంతి చరకాదయో మునయః॥ మౌక్తికం

తు మధురంసుశీతలం దృష్టిరోగశమనం విషాపహం। రాజయక్ష్మ పరికోప నాశనం భేదకంభవతి వీర్యవృష్టిదం॥ శుక్త్యాముక్తైవమౌక్తికం ముచ్ఛుమోక్షకే।

చక్షుష్యం పవనాస్రపైత్త్యవిషజిత్సర్వేంద్రియాహ్లాదనం తృడ్దాహజ్వరమేహశోకశమనం శీతంశ్రీమఘ్నంహితం। ధన్యంమంగళముత్తమం రతికరం సౌభాగ్యకాంతిప్రదం ముక్తాహారవిభూషణం తదఖిలం మూలంశశిప్రీతయే॥ నక్షత్రాభంశుద్ధమత్యంతముక్తం స్నిగ్ధంస్థూలం నిర్మలం నిర్వ్రణంచ। యస్తేధత్తే గౌరవం యత్తులాయాం తజ్జాతీయం మౌక్తికం సౌఖ్యదాయి॥ వ్రణరేఖాసమాయుక్తం విచ్ఛాయం స్ఫటికం యథా। తద్ధారణేన దారిద్ర్యం లక్ష్మీకీర్తిప్రణాశనం॥ వజ్రాణామివ మంజులసంజ్ఞాం విజ్ఞాయమౌక్తికానామస్యాః। సంఖ్యాయాస్సంవర్గం త్రిపదఘ్నం మణివిభాజితంచేచ్ఛవయః॥ అస్యార్థః॥ ఆదౌ గుంజాత్రయం మంజుళమితి వజ్రాణామివ విజ్ఞాయ తద్వర్గం కృత్వా త్రీణిపదాని త్రిపదం తేనఘ్నం వర్ధయిత్వా మణివిభాజితం మౌక్తికసంఖ్యాయా భాగహరణలబ్ధం యత్తచ్ఛవిరితి బోధ్యం॥

ద్విపభుజగశుక్తిశంఖాభ్రవేణుతిమిసూకరప్రసూతాని। ముక్తాఫలానితేషాం బహుసాధుచ శుక్తిజంభవతి॥ సింహళక పారశీకిక సౌరాష్ట్రాః తామ్రపర్ణి పారశవాః। కౌబేరపాండ్యవాటకహైమాఇత్యాకరాహ్యష్టౌ॥ బహుసంస్థానాస్స్నిగ్ధాహంసాభాస్సింహలాకరాస్స్థూలాః। ఈషత్తామ్రాశ్శ్వేతాస్తమోవియుక్తాశ్చ తామ్రాఖ్యాః॥ కృష్ణాశ్శ్వేతాఃపీతాస్సశర్కరాః పారశీకికావిషమాః। నస్థూలానాత్యల్పానవనీతనిభాశ్చ సౌరాష్ట్రాః। జ్యోతిష్మంతశ్శుభ్రాగురవోతిమహాగుణాశ్చపారశవాః। లఘుజర్ఝరం దధినిభం బృహద్ద్విసంస్థానమపి హైమం। విషమంకృష్ణంశ్వేతం లఘుకౌబేరం ప్రమాణతేజోవత్।నింబఫలత్రిపుటధాన్యకచూర్ణాస్స్యుః పాండ్యవాటభవాః। అతసీకుసుమశ్యామం వైష్ణవమైంద్రం శశాంకసంకాశం। హరితాళనిభం వారుణమసితం యమదైవతంభవతి। పరిణతదాడిమగుళికాగుంజాతామ్రంచ వాయుదైవత్యం। నిర్ధూమానలకమలప్రభంచ విజ్ఞేయమాగ్నేయం॥ ఐరావతకులజానాం పుష్యశ్రవణేన్దుసూర్యదివసేషు। యేచోత్తరాయణభవాగ్రహణేర్కేంద్వోశ్చ భద్రేభాః। తేషాంకిలజాయంతే ముక్తాఃకుంభేషు సరదకోశేషు। బహవో బృహత్ప్రమాణా బహుసంస్థానాఃప్రభాయుక్తాః। సుతవిజయారోగ్యకరామహాపవిత్రాధృతా రాజ్ఞాం। దంష్ట్రామూలేశశికాన్తిసప్రభం బహుగుణంచవారాహం। తిమిజం మత్స్యాక్షినిభం బృహత్పవిత్రం బహుగుణంచ। వర్షోపలవజ్జాతం వాయు

స్కంధాశ్చ సప్తమాధ్ప్రోష్టం. హిరియతేకిల ఖాద్రివైత్యస్యటిత్సభం మేఘసం భూతం. తక్షకవాసుకికులజాః కామగమాయేత పన్నగాస్తేషాం. స్నిగ్ధా నీల ద్యుతయో భవంతి ముక్తాఫలస్యాంతే. శస్తే౽వనిప్రదేశే రజతమయే భాజనే స్థితేచయది. వర్షతి దేవో౽కస్మాత్తత్ జ్ఞేయం నాగసంభూతం. అపహరతి వి షమలక్ష్మీం క్షపయతి శతూన్యశోవికాసయతి. భౌజంగంన్నపతీనాం ధృతమ కృతార్ఘం విజయదంచ. కర్పూరస్ఫటికనిభం చిపిటం విషమంచ వేణుజం జ్ఞే యం. శంఖోద్భవం శశినిభం వృత్తం భ్రాజిష్ణురుచిరంచ. శంఖతిమివేణువారణ వరాహభుజగాభ్రగాణ్యావేధ్యాః. అమితగుణత్వాచ్చైషా మర్ఘశ్శాస్త్రేన నిర్ది ష్టః. ఏతానిసర్వాణిమహాగుణాని సుతార్ధసౌభాగ్యయశస్కరాణి. రుక్శోక హంతౄణిచ పార్థివానాం ముక్తాఫలానీప్సితకామదాని. సురభూషణం లతా నాం సహస్రమష్టోత్తరంచతుర్హస్తం. ఇంద్రచ్ఛందో నామ్నా విజయచ్ఛంద స్త దర్ధేన. శతమష్టయుతంహారో దేవచ్ఛందో హ్యశీతిరేకయుతా. అష్టాష్టకోర్ధ హారో రశ్మికలాపశ్చ నవషట్కః. ద్వాత్రింశతాతుగుచ్ఛోవింశత్యా కీర్తితేర్ధ గుచ్ఛాఖ్యః. షోడశభిర్మాణవకో ద్వాదశభిశ్చార్ధమాణవకః. మందరసంజ్ఞోష్టభిః పంచలతాహారమిత్యుక్తం. సప్తావింశతిముక్తాహారో ముక్తానక్షత్రమాలేతి. అం తరమణిసంయుక్తా మణిసోపానం సువర్ణగుళికైర్వా. తరళకమణిమధ్యం త ద్విజ్ఞేయం చాటుకారమితి. ఏకావళీనామయథేష్టసంఖ్యా హస్తప్రమాణా మ ణివిప్రయుక్తా. సంయోజితాయా మణినాతుమధ్యే యష్టీతు సా భూషణవిద్భి రుక్తా. నవదోషాగుణాష్షట్చ ఛాయాచత్రివిధామతా. చత్వారోస్యమహాదో షా స్సామాన్యం పంచకంస్మృతం. మౌక్తికస్యాపి రత్నస్య దోషాన్నవపరీక్ష యేత్. జఠరంతు దరిద్రత్వం చార్పటం మరణం ధృవం. అవర్ణం విషమం రూ క్షం భగ్నం విషమరంధ్రకం. నవర్ణకర్కశంచాపి మౌక్తికం పరివర్జయేత్. త్రికోణం విద్రుమచ్ఛాయం నీలచ్ఛాయం యథాకృతి. చర్పటం శుక్తిలగ్నంచ మౌక్తికం మృత్యుదంస్మృతం. సుగురుశ్చ సుస్నిగ్ధం సువృత్తం నిర్మలం స్ఫు టం. పథ్యంతే రత్నశాస్త్రేషు మౌక్తికస్యేవ షడ్గుణాః. మధుపీతసితత్వంచ ఛాయాచ త్రివిధామతా. సుశుక్లత్వం సువర్ణంచ ఋజు సూక్ష్మసుగంధతా. సుకాంతిత్వంచ శస్యంతే ముక్తానాం సుమహాగుణాః. సితంవృత్తం గురుస్థూ లం పౌరేణ రేఖావివర్జితం. ముక్తాఫలంసుతారం యచ్ఛుభంతద్ధారణాద్భవేత్.

ముక్తాఫలలక్షణ తద్ధారణఫలాని.

పద్మరాగగుణగణానంతరమున ముక్తాఫల లక్షణ తద్ధారణఫలములను జెప్పుచున్నారము.

మౌక్తికము మనోహరము శీతలము దృష్టిరోగవిషములను శమింపజేయును- క్షయరోగమునునశింపజేయును. బలపుష్టివివర్ధనము. శుక్తివలనముక్తమగునదిగావున మౌక్తికమనబడెను. ముచ్లుధాతువుకు మోచనమర్థము.

ముక్తాఫలము నేత్రారోగ్యకరము- వాతమును రక్తపైత్యమును విషమును పిపాసను దాహమును జ్వరమును మేహమును శోకమును శ్రమను శాంతింపజేయును. ఇంద్రియాహ్లాదకరను మంగళమురతికరమును సౌభాగ్యకాంతులను జేయును- చంద్రప్రీతికరము. నక్షత్రముభంగిని శుద్ధమై నునుపుగలిగి స్థూలమై నిర్మలమై గంట్లులేక బరువుగలిగినది జాతీయమగు మౌక్తిక మది ధరించువారికి సౌఖ్యమిచ్చును.

గంట్లును రేఖలునుగలిగి కాంతిలేక స్ఫటికమువలెనుండు దాని ధరించిన లక్ష్మీకీర్తులు నశించి దరిద్రులగుదురు. వజ్రములకువలెను మంజులసంజ్ఞను దెలియదగును- మంజులమనగా గుంజాత్రితయపరిమితము దాని నాలుగింటగుణించిన యొద్దు మూడుపాదములచే హెచ్చవేసి మౌక్తికమంజులములచే భాగముగొనినలబ్ధము చాలగును. గజ భుజంగ శుక్తి శంఖాభ్ర వేణు మత్స్యారణ్య సూకరములవలన ముత్తియములు బొడము నందుశుక్త్యుద్భవము బహుళము శ్రేష్ఠము. సింహళపారసీకసౌరాష్ట్రతామ్రపర్ణీ పారశవ కౌబేర పాండ్యవాటకహైమములను నెనిమిదిముత్తియముల కాకరములు గొప్పవి నునుపు కలవి హంసలవలె భాసిల్లునవి సింహళసంభవములు. ఇంచుక మెరుపు గలిగి తెల్లనివై నలుపులేకనుండునవి తామ్రపర్ణిసంభవములు.

నల్లనివి తెల్లనివి పచ్చనివి యిసుకగలికి నిమ్నోన్నతములై యుండునవి పారసీకభవములు. స్థూలములత్యల్పములును గాక వెన్నవలెనున్ననగునవి సౌరాష్ట్రభవనులు. చాయలుగలిగి శుభ్రములై బరువై మంచిగుణములు కలవి పారశవభవములు. చులకనై గరుగుగలిగి పెరుగువలె బరగి యరువుకలిగికలసి కెరడు ముత్తియములుగానుండునవి హైమములు. నిమ్నోన్నతములై కృష్ణశ్వేతవర్ణముగలిగి చులకనై తేజము గొప్పయును గలుగునవి కౌబేరములు. వేపకాయలవలె కోలనై మూడుజాయలుగలిగియును ధనియాలభంగినుండు చూరుముత్తియములు పాండ్యవాటభవములు. అగసిపువ్వువలె నల్లనగునది వైష్ణవము. చంద్రునివలెనలరునది మైంద్రము. హరిదళమువలె నొప్పునది వారుణము. కేవలము నలుపుగలుగునది యమదైవతము. పరిపక్వదాడిమబీజ గుంజాతామ్రమగునది వాయుదైవత్యము, పొగలేనివహ్నివలెను పద్మోదరమువలెనొ

ష్పునది యాగ్నేయము. ఐరావతవంశీయములై పుష్యశ్రవణర్క్షయుక్తరవిశశివారములందుత్తరాయణమున సూర్యచంద్రగ్రహణసమయముల జన్మించు భద్రగజకుంభములందును దంతకోశములందును ముత్తియములు బొడముననవి గొప్ప ప్రమాణములై మిక్కిలికాంతిగలిగియుండును. వీటినిధరించు రాజన్యులకారోగ్యమును పుత్రవిజయములనిచ్చు నతిపవిత్రములు. అడవిపందికొమ్ము మొదల బుట్టు ముత్తియములు చంద్రకాంతిగలిగి బహుగుణమ్మైయుండును. మత్స్యమునందు పుట్టినది చేపకన్నువలె చెన్నుమీరి గొప్పదై పవిత్రమై బహుగుణమై యొప్పును. వడగండ్లవలె సప్తమవాయుస్కంధమువలన ముత్తియములు పడును. మేఘపురంగుగలుగునామేఘజాతములగు ముత్తియములను గగనమందునుండి యపహరింతురు. తక్షకవాసుకివంశీయులగు పన్నగులు కామగమనులు. వీరివలన బుట్టినముత్తియములు నునుపు నలుపుగలిగియుండును. ప్రశస్తమగు భూమియందు రజతపాత్రనుంచిన వర్షించునపుడు దైవవశమువలన నందు మౌక్తికములు బొడమిన యవి నాగసంభవములని తెలియదగును. ఇవి ధరించువారలకు విష దారిద్ర్య శత్రుక్షయ మగుటయే గాక నక్షత్రార్థమైన యశోవిభవవంతుని జేయును.

శంఖోద్భవములగు మౌక్తికములు కర్పూరమువలె స్ఫటికమువలెను తెల్లనై బల్లపాటుగలిగి నిమ్నోన్నతములై యుండును. శంఖసంభవములు చంద్రునివలె కాంతిగలిగి వర్తులములై ప్రకాశించును. శంఖమత్స్యవేణుగజవరాహభుజగాభ్రములవలన బొడము మౌక్తికములు తెలియశక్యముగాని బహుగుణములు గలవగుటవలన విలవబలుక నలవిగాదు. శాస్త్రమందున్ను నిర్దేశింపబడలేదు.

ఈసకలమౌక్తికములును మహాగుణములు, ధనసంతాన సౌభాగ్యకీర్తికరములు. దుఃఖశోకములను హరించును. ఈముత్తియములను ధరించురాజులకు కోర్కెలు జేకూరును. అష్టోత్తరసహస్రసరములుగల ముక్తాహారము నాలుగుమూరలపొడవుగలది- దేవతలకలంకారమై యింద్రఛందమనియు నిందులో సగము విజయఛందమనియు జెప్పబడును. అష్టోత్తరశతసరములుగల హారము దేవఛందమనబడును. ఎనబదియొక్కసరములుగలది దేవఛందము. అరువదినాలుగుగలది యర్ధహారమనబడును. ఏబదినాలుగుసరములుగలది రశ్మికలాపమనబడును. ముప్పదిరెండుగలది గుచ్ఛమనబడును. ఇరువదిగలదియర్ధగుచ్ఛమనబడును. పదియారుగలది మాణవకమనబడును. పన్నెండుగలది యర్ధమాణవకమనబడును. ఎనిమిదిసరములుగలది మందరమనబడును. అయిదుసరములు గల

దియును హారమనబడును. ఇరువదియేడుముత్త్యములుగలది నక్షత్రమాలయ
నబడును. మధ్యమధ్యనితరములతోఁగూడినది మణిసోపానమనబడును. సువర్ణ
గుళికాయుక్తమగునదియైన మణిసోపానమనబడును. గొప్పమణి మధ్యనుగల
ది చాటుకారమనబడును. యథేష్టసంఖ్య మూరప్రమాణముగలది యితరమణు
లు లేకనుండిన నేకావళియనబడును. మధ్యమణితోఁగూడుకొనిన ముక్తాహారము
భూషణవేత్తలచే యష్టియనబడును. ముక్తామణులకు దోషములు తొమ్మిది-గు
ణములారు. ఛాయలు మూడువిధములు. వీటికి మహాదోషములునాలుగు. ము
క్తారత్నములకు సామాన్యదోషములగు తొమ్మిదింటిని బరీక్షించవలయును. జ
ఠరమనెడుదోషము దారిద్ర్యకరము- చార్పటమనెడుదోషము మరణకరము. అ
వర్ణము, విషమము, రూక్షము, భగ్నము, విషమరంధ్రకము, వివర్ణము, క
ర్కశము ఈదోషములుగల మౌక్తికము పరిహరించదగును. ముక్కోణమై
పగడపుఛాయగలిగి నల్లనిదై లేక బుట్టినట్లుండిన బల్లపాటుగలిగి శుక్తినంటిన
మౌక్తికములు మృత్యుప్రదమని జెప్పబడును.

చక్కనికాంతి, బరువు, నునువు, వట్రుదనము, నైర్మల్యము, స్ఫుటత
యీయారును రత్నశాస్త్రమందు మౌక్తికమునకు గుణములనుగా జెప్పబడె
ను. తేనెవంటిరంగు, పచ్చనిరంగు, తెల్లనిరంగు నీఛాయలు మూడువిధములని
చెప్పబడెను. మిక్కిలి తెలుపుగలిగి ఋజువై చిన్నరంధ్రముతోనుండి మంచిఛా
యగలిగిన మౌక్తికము ప్రశస్తము. ఇవి మహాగుణములు. ధవళమై వృంతమై
బరువుగలిగి స్థూలమై ప్రాణరేఖలు లేక మంచినీరుగలముత్త్యమును ధరించి
న శుభము సంభవించును.

విద్రుమలక్షణాదయః

అథవిద్రుమలక్షణాని తద్ధారణగుణానిచ బ్రూమః॥ విశిష్టోద్రుమః వి
ద్రుమః। మణ్యతే స్తూయత ఇతిమణిః మణశబ్దే॥ శారాంగం దంతురం రూక్షం
సూక్ష్మవక్త్రం సకోటరం। రూక్షకృష్ణం లఘుశ్వేతం ప్రవాళమశుభం త్యజేత్॥
ప్రకృష్టంవలతేప్రవాళం వలసంచరణే॥ పక్వబింబఫలాభాసం జపాకుసుమస
న్నిభం। శుకతుండసమచ్ఛాయం ప్రవాళమతిశోభనం। శుద్ధంఘనందృఢంవృత్తం
స్నిగ్ధగాత్రం సురంగకం। సమంగళం శిరాహీనం ప్రవాళం ధారయేచ్ఛుభం॥
బాలార్కకిరణరక్తా సాగరసలిలోద్భవా ప్రవాళలతా। యా నత్యజతి రుచిం
నిర్ఘోషాఘృష్టాత్సాస్మృతా జాత్యా॥ ప్రవాళో మధురామ్లశ్చ వాతపైత్యస్య
దోషజిత్। వీర్యకాంతికరం స్త్రీణాం ధృతోమంగళదాయిచ॥ అతఏవధార్యం
తే స్త్రీభిర్గళే॥ తత్రప్రధానం శశలోహితాభం గుంజాజపాపుష్పనిభం ప్రవి

ష్టం। సానీలకం దేవకరోమకంచ స్థానాని తేషాం ప్రభవంసురాగం॥ అన్యత్ర జాతంచ నతత్ప్రధానం మూల్యంభ వేచ్ఛిల్పి విశేషయోగాత్॥ నిరతం ప్రవాళ రత్నం తులితంయది సార్ధసప్తషష్ఠిగుంజైః। ఖనిజంస్యాదిదమేకం విదితం నిష్కస్యమానమంఘ్రిత్రితయైః॥ అస్యార్థః॥ సార్ధద్విచత్వారింశద్గుంజతులితం ప్రవాళరత్నం ఖనిజమితిసంజ్ఞా తదంఘ్రిత్రితయం త్రిపాదభాగ త్రితయైః నిష్కమానంభవేత్॥

విద్రుమమణిలక్షణాదులు.

ముక్తామణిధారణగుణములను వాటిలక్షణములను గనపరచి యనంతర మునవిద్రుమమణిధారణగుణములను శుభాశుభలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

విశిష్టమగు ద్రుమమగుటచే విద్రుమమనబడును. స్తోత్రము జేయబడున దిగాన మణియందురు. మణధాతువు శబ్దమందు వర్తించును.

చిత్రవర్ణము, నిమ్నోన్నతము, పరుషము, సూక్ష్మమగురంధ్రము, బొజ్జ, కారునలువు, చులకన, తెల్లనిమచ్చలును గలుగు ప్రవాళమశుభము గావున త్యజించదగును.

ఆరబండిన దొండపండువలె నలరి మందారపువ్వువలె చిలుకముక్కువలె నుక్కుమీరి యేకరంగుగల పవడము పరమశ్రేయమిచ్చును.

పరిశుద్ధము చిక్కనది దృఢమగునది కుదురగునది నునుపుగలిగి మంచి రంగుగలిగి నరములువలె రేఖలులేక జూడదగినపవడము ధరించదగినదగును.

తరుణతరణికిరణములవలె నరుణమై యబ్ధిసముద్భవమగు ప్రవాళలత నరగదీసినయరుణిమచెడకుండునది నిర్దుష్టము.

ప్రవాళము మధురామ్లరసములుగలిగి వాతపైత్యదోషహారము దృష్టిని గాంతిని జేయును. ధరించుస్త్రీలకు సౌభాగ్యమునుగూడనిచ్చును. గానస్త్రీలవశ్యము గళమున ధరించుదురు.

చెవులపిల్లిరక్తమువలె గురివిందగింజలవలె మందారపుష్పమువలె నెర పురంగుగలప్రవాళము ప్రధానము వీటికి ప్రభవస్థానములు, దేవకము, నీలకము, రోమకమునందుబుట్టినవి మెరుపుగలిగి యొప్పు నితరస్థానములందుబుట్టినవి ప్రధానములుగాకున్నను శిల్పివిశేషమువలన మూల్యము గలుగును.

ఆరున్నర యేడున్నర గురివిందగింజలయెత్తుగల ప్రవాళము ఖనిజమని దెలియదగుననుచునొకమతము. నలుబదిరెండున్నరగురివిందగింజలెత్తులో మూ

ధుపాదములెత్తు సిష్కమనబడును. దీనికే ఖనిజమని పేరనుచు రెండవమతము.

మరకతరత్నలక్షణాదయః

అథ మరకతరత్నలక్షణాని తద్ధారణఫలంచవదామః॥ మరంమరణం వి షనివారణే సతకత్యనేనేతి మరకతం వర్ణవ్యత్యాసేన తకహానహసనయోః। ర మతేస్మిన్మనఇతి రత్నం॥ కల్మాషవర్ణశబలమస్నిగ్ధం శర్కరాయుతం। స్ఫుటి తం రాగహీనంచ త్యజేన్మరకతం బుధాః॥ యచ్చైవాలశిఖండకోత్పలహారి తాంకశైశ్చభాసచ్ఛదైః ఖద్యోతేనచ బాలకీరవపుషా శైరీషపుష్పేణచ। ఛా యాభిస్సమతాంధత్తే తదిదం నిర్దిష్టమాప్తోదితం జాత్యం రత్నవిధిః ప్రయత్న చతురం గారుత్మతం రంజయేత్॥ క్షిత్యంతరే తలేచైవ భాస్కరాభిముఖే స్థి తం। రంజయేదాత్మనః పార్శ్వం మహామరకతం స్మృతం॥ ఆమపైత్యహరం రు చ్యం పుష్టిదం భూతనాశనం। విషఘ్నం మధురం శీతం యుక్తం మరకతం బు ధైః॥ జ్వరచ్ఛర్దివిషశ్వాససన్నిపాతాగ్నిమాంద్యనుత్। దాహకుష్ఠప్రశమనం దీపనం లఘుపాచనం॥ రచితోగరుడోద్గారమణిర్యస్యవిభూషణం। స్థావరంజం గమం తస్య విషంనిర్విషతాంవ్రజేత్॥ గారుడంగరుత్మతోజాతం మరకతమణే ర్విషహరణహేతుర్గారుడపురాణేభిహితం॥ తద్యథా॥ దానవాధిపతేఃపిత్తమా దాయభుజగాధిపః। ద్విధాకుర్వన్నివవ్యోమ సత్వరం వాసుకిర్యయౌ॥ దానవా ధిపతేర్బలాసురస్య తస్యావయవాఏవ సర్వం రత్నాన్యభవన్నితి గారుడాదిపు రాణప్రసిద్ధిః॥ సతదా స్వశిరోరత్నప్రభాదీప్తేనభోంబుధౌ। రాజితస్సుమహా నేకః ఖండసేతురివాంబుధౌ॥ తతఃపక్షనిపాతేన సహరన్నివరోదసీ। గరుత్మా న్పన్నగేంద్రస్య ప్రహర్తుముపచక్రమే॥ సహసైవ ముమోచ తత్ఫణీంద్ర స్సుర సాయాం బహురత్నపాదపాయాం॥ మలయాచలగంధవాసితాయాం వరమా ణిక్యగిరేరుపత్యకాయాం॥ తస్యపరిపాతసమనంతరకాలమేవ తద్భూగుణాన్మ లయరత్నగిరేస్సమీపే। స్థానంక్షితే రుపపయోనిధిమేఖలం తత్ప్రఖ్యాప్రియం మ రకతస్వమఘజగామ॥ తత్రైవకించిత్పతతస్తుషీ తాముపేత్యజగ్రాహతతోగరు త్మాన్। మూర్ఛాపరీతస్సహసైవ ఘ్రాణా రంధ్రద్వయేనైవ ముమోచసర్వం॥ చకాంగగర్భశుకకంఠశిరీషపుష్పఖద్యోత పృష్ఠనవశాద్వల శైవలానాం। వం శాంకురోత్పలభుజంగభుజాంచ తత్ర ప్రాప్తత్విషో మరకతాస్సుభదా భవం తి॥ ప్రథమంశైవలాభంతు శంఖాభమపరంభవేత్। శిరీషకుసుమాభంచ చతు ర్థం శుద్ధవర్ణకం। హరితచ్ఛవిమధ్యేతు కృష్ణచ్ఛాయా హ్యశోభనా। బ్రాహ్మణ క్షత్రియోవైశ్యశ్శూద్రశ్చేతిచతుర్విధా। ఛాయాభేదాచ్చ విజ్ఞేయాచాతుర్వర్ణ్యక్ర మేణతు॥ శంఖాభం నారీహస్తకాచకంకణవర్ణం॥ తత్రత్ర భోగీంద్ర భుజావి

ముక్తం పపాత పిత్తం దితిజాధిపస్య। తస్యాకరస్యాతిభవాంశదేశే దుఃఖోపల
భ్యశ్చ గుణైశ్చ యుక్తః॥ తస్మిన్మరకతస్థానే యత్కించిదుపజాయతే। తత్స
ర్వం విషవేగానాం ప్రశమాయ ప్రకీర్తితే॥ సర్వమంత్రౌషధగణైర్యన్నశక్యం
చికిత్సితుం। మహాహిదంష్ట్రాప్రభవం విషం తేన ప్రశామ్యతి। తాన్యవ్యాప్యా
కరే తత్ర యద్దేశే రూపవర్జితం। జాయతే తత్పరిత్రాణముత్తమం పరికీర్తితం॥
అత్యంతహరితవర్ణం కోమలంచ విభేదజటిలంచ। కాంచనచూర్ణస్యాంతః పూ
ర్ణమివ లక్షయేచ్చ యుక్తం। సంస్థానగుణైస్సమరాగం గౌరవేణచ విహీనం।స
వితుస్సకలం స్పర్శాచ్ఛాదయతి సర్వాశ్రయంతస్తా॥ హిత్వాచ హరితభా
వం యస్యాంతర్విపహితాభవేత్సప్తః। అచిరప్రభాప్రభాహతనవశాద్వలసన్ని
భా భాతి। యచ్చమనసః ప్రసాదం విదధాతి నిరీక్ష్యమాణమతిమాత్రం। తన్మర
కతం మహాగుణమితి రత్నవిదో మనోవృత్తిః। వర్ణస్యాతిబహుళత్వాద్యస్య వ్యంత
స్స్వచ్ఛకిరణపరిధానం। సాంద్రస్నిగ్ధవిశుద్ధం కోమలబర్హప్రభాద సమకాంతి।
చపలోజ్వలయాకాంత్యా సాంద్రాకారో విభాసయాభాతి। తదపిచ గుణవ
త్సంజ్ఞా మాప్నోతిహి యాదృశీపూర్వం। సకలకఠోరం మలినం రూక్షం పా
షాణశర్కరోపేతం। దగ్ధంచ శిలాజతూనాం మరకత మేవం విగుణం వదంతి
శుద్ధాః॥ యత్సంబంధి శేషిత రమ్యం యన్మరకతాద్భవేత్। శ్రేయస్కామైర్న
తద్ధార్యం క్రేతవ్యంహి కథంచన॥ భల్లాతకం పుత్రికాపత్రత్వంతు సమయోగ
తః। మణేర్మరకతస్యైతా లక్షణీయా విజాతయః। క్షౌమేణవాససా ఘృష్టాం
దీప్తింజయతి పుత్రికా। మర్షణేనైవ కాచస్య శక్య కాచిద్విభావనా॥ కిస్యాచి
దనేకరూపైర్మరకతమనుగచ్ఛతోపి గుణవర్ణైః। భల్లాతక రసానాంతు వైశద్య
ముపైతి వర్ణస్య॥ వర్ణానిముక్త్వా సంత్యన్యే యేచకేచిద్విజాతయః। తేషాం స
ప్రతిబద్ధానాం ప్రభవత్యూర్ధ్వగామినీ। ఋజుత్వాచ్చైవ కేషాంచిత్కథంచి
దుపజాయతే। తిర్యగాలోచ్యమానానాం సద్యశ్చైవప్రణశ్యతి। స్నానాచమ
నజప్యేషు హోమమంత్రక్రియావిధౌ। వరర్ధిగోహిరణ్యాదిమహద్భిస్సాధనాని
చ। దేవపిత్రాతిథేయేషు గురూణాం పూజనేషుచ। బాధ్యమానేషు విషత
ద్దోషజాలైర్విషోద్భవైః। దోషైర్హీనం గుణైర్యుక్తం కాంచనప్రతియోజితం।
సంగ్రామే విచరద్భిశ్చ ధార్యం మరకతం బుధైః॥ సంగ్రామే విచరద్భిర్బుధైః
రత్నశాస్త్రజ్ఞైర్విద్వద్భిః మరకతం విషనివారణేన మరణనివారకం గారుడమణిం
కూటయోధిభిర్యదిసమరే విషలిప్తశస్త్రప్రయోగే తన్నివారణార్థం ధార్యమితి
దర్శితం॥ తులయాపద్మరాగస్య యన్మూల్యముపజాయతే। లభతేహ్యధికం త

స్మాద్గుణైర్మరకతం యుతం॥ యథాచ పద్మరాగాణాం దోషైర్మూల్యం ప్రహీయతే। తతోస్యాప్యధికాహానిర్దోషైర్మరకతో భవేదితి ॥ గుంజాద్వితయేన తులాతులితం యన్మరకతంభవేద్రతికః నిష్కపరిమాణమేతదరిత్యష్టద్వితయకేన సంజాతం॥ గుంజాద్వయతులితం మరకతం రతికః షోడశరతికో నిష్కసమతులితం భవతి॥

మరకతరత్నలక్షణాదులు.

పవడపుగుణములను జెప్పి మరకతరత్నలక్షణములను దానిధరించువారికగుఫలమును జెప్పుచున్నారము.

విషహతులగువారిమరణమును నివారించునదిగావున మరకతమనబడును. తకధాతువు హననార్థకము వర్ణవ్యత్యాసముచే శబ్దము నిష్పన్నమాయెను. దేనియందు సంతోషింతురో యదిరత్నము చిత్రవర్ణమైనునువులేక యిసుకగలిగి పగులుగలిగి రాగములేని మరకతము విడువదగును. నాచు, నెమలిజుత్తు, ఉత్పలము, పచ్చరెల్లు, భాసమనుపక్షి రెక్క, మెరుగుపురుగు, చిలుకపిల్లశరీరము, శిరిశపు పువ్వు వీటితో సమానమగు కాంతులుగల మరకతముజాతియగురత్నమని పెద్దలచే జెప్పబడును. అరిచేతినైన భూమియందైన యీ మరకతమును సూర్యాభిముఖముగనుంచిన యాభాగమంతయు రంజింపజేయునది మహామరకతమనబడును. ఈమరకతమందు పైత్యహరము రుచికరము పుష్టిప్రదము భూతనాశము విషఘ్నము మధురము శీతలము జ్వర వమనసన్నిపాత అగ్నిమాంద్య దాహకుష్ఠరోగములను శాంతింపజేయును. పాచనము- మరకతమన్నిశుభములను జేయును. ఎవరుగరుడపచ్చతోయుక్తమగు నలంకారమును ధరింపుదురో వారికి స్థావర జంగమవిషములు బాధించకుండును. గరుడపచ్చయనగా గరుత్మంతునివలన జాతమగునది. మరకతము విషహరమగుటకు గరుడపురాణమందు జెప్పబడెను. దాని వివరింపుచున్నాము. బలాసురుడను రాక్షసాధిపతి చేతికట్టును తీసికొని వాసుకి యాకాశమార్గమున నతివేగముగా జనుచున్న యతనిశరీరముచే నపుడాకాశము రెండుగాజేయబడెనట్లు కనబడెను. అప్పుడు వాసుకి శిరోరత్నముచే కాంతియుక్తమగు గగనము సముద్రమువలె నందు వాసుకి శరీరము కొంతమేర రచించిన సేతువువలె జూడబడెను. గరుత్మంతుడాసమయమున తనరెక్కలగాలిచే రెక్కలతో నాకాశము జక్కడుచునట్లు వేగముగా నేతెంచి యావాసుకియను పన్నగేంద్రుని దన్నుచుపక్రమించెను. ఆదెబ్బలకు నిబ్బరములేక నారాక్షసుని పిత్తమును మలయాచలగంధముచే నలరారు మాణిక్యపర్వతప్రాంతభూమియందనేకరత్నతరుసంకులమగు సుర

సయను ప్రదేశమందు విడిచిపెట్టెను. ఆచేదుకట్టుపడినకాలమందే మాణిక్యము లయపర్వతప్రాంతసముద్రతీరభూమిగుణమువలన మరకతత్వమును బొందెను. ఆపిత్తము పడునపుడు గరుత్మంతుడు కొంత తానపహరించి యందువలనమూర్ఛితుడై యది ముక్కున గ్రక్కున గ్రక్కుకొనెను. ఇందువలనపుట్టిన మరకతము గరుడపచ్చలనబడును. గరుత్మంతునిసంబంధముచే నీరత్నము బొడముటవలన నీవిషము నిర్విషముగాజేయుటకేమిసందియము.

చక్రవాకగర్భము శుకకంఠము శిరీషపుష్పము పచ్చికబట్టలను మెరుగుడుపురుగు పృష్ఠమను నాచు ఏటిభంగిని రంగుగల మరకతములు శుభప్రదములు. నాచువలె రంగుగల మరకతముత్తమము. శంఖమువలె కాంతిగలది యనగా స్త్రీలుధరించు పచ్చగాజువంటిది రెండవతరము. శిరిశపుష్పమువలె నుండునది మూడవది. కేవలము తెలుపుగలది నాలగవది. మధ్యయందు నల్లనిఛాయలేకుండవలెను. ఈచెప్పిననాలుగుప్రకారములు బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రజాతులనబడును. ఛాయలును యీనాలుగువర్ణముల భేదములును దెలియవలెను.

ఆవాసుకిచేవిడువబడిన రాక్షసుని పిత్తమువలన పుట్టిన మరకతఖనులయందలి రత్నములు దుర్లభములు. ఆఖనులకు సమీపమున నేదిజన్మించిన నవి యన్నియు విషశాంతికుపయోగించును. ఆఖనియందలి రత్నము సకలమంత్రౌషధముల చేత నతిచికిత్సితమగు ఘోరసర్పముల విషమునయినను శాంతింపజేయును. అస్థానమందుబుట్టిన మరకతము రూపహీనమైనను విషశాంతిని జేయును. మిక్కిలి పచ్చనివర్ణము గలిగి బంగారుచూర్ణము లోపలికి బోసినట్లు పైకిపూతబూయుచు నితరగుణములుగలిగి యేకరంగుగలదై బరువులేక సూర్యకిరణస్పర్శమువలన కాంతిని వ్యాపింపజేయునది సర్వోత్తమము. ఆకుపచ్చరంగు లేకరత్నములో ఛాయలు దీప్తికలిగి తొలకరిమెరుపుకాంతిచే వ్యాప్తమగు పచ్చికబట్టవలె నొప్పునదియును మనస్సుకు చూచినమాత్రాన సంతోషముగలుగజేయునదియును మహాగుణమగు మరకతమని రత్నశాస్త్రవేత్తలు జెప్పిరి. అధికవర్ణము కలుగుటచే లోపలవెలపల కాంతిప్రసారముకలది నునుపును నిర్మలమును చిక్కనయును మృదువైన నెమలిపింఛముతో సమమగు కాంతియునుగల మరకతము శ్రేష్ఠము. చపలకాంతికలది గుణహీనసంజ్ఞకలదగును. కచోరంపుటాకువలె నంతటా కాంతికలదియు మలినమైనదియు పరుషమైనదియు నిసుకపాషాణముతో నుండునదియు కాలిపోయినదియు శిలాజితువంటి కాంతికలదియును ధరించరాదు.

మరకతమణికి జీడిబూసి కడగినతరువాత కనుపాపవలె రత్నమందగ

పించును. బొమ్మ రత్నవైపుల్యానుగుణమనుసరించి సజాతీయవిజాతీయలక్షణ ములనూహించవలెను. శుభ్రవస్త్రముచే తుడచిన నాబొమ్మ దీప్తినొందును. కాచవిశేషమైతే శిలయందరగదీసిన యరుగును. గుణవర్ణాకృతిరూపములచే మరకతముననుసరించిన దానికి జీడిరాసి కడిగితే జాతిరత్నము నిర్మలమ య్యుండు నితరము కాంతిహీనమగును. అకృత్రిమరత్నము ... చే కాంతిపో కయుండినను నిలువగాజూచిన కాంతి యడ్డుగా జూడబడ... తగ్గిపోవును.

స్నానాచమనజపహోమమంత్రానుష్ఠానవిధులందును దేవపిత్రతిథిగు రుపూజలందును భూహిరణ్యాదులతోగూడ నీమరకతములుగూర్చిన మిగుల ఫ లమునిచ్చును. విషసంభవదోషజాలములచే విషమమగునపుడును యుద్ధమందు ను దోషములను బోగొట్టి గుణమునొందించు మరకతమును స్వర్ణమందు స్థా పించి ధరించినమేలగును. యుద్ధమందుధరించుట కూటయోధులు విషలిప్తబా ణములేసినందున నందువలన బీడరాకుండుకొరకని తెలియదగును.

సకలగుణములుగల మరకతము పద్మరాగమెత్తుగలది యాపద్మరాగ ముకంటె నధికమూల్యముకలదగును. దోషయుక్తమగు పద్మరాగమునకు మూ ల్యమెటులతగ్గునో మరకతము దోషయుక్తమైన నంతకధికమూల్యము తగ్గును. మరకతము రెండుగురివిందగింజలెత్తు రతియనబడును. పదియారురతులు ని ష్కమనబడును.

పుష్యరాగమణిగుణాదయః

అథ పుష్యరాగమణిగుణాస్తద్ధారణఫలంచ వదామః॥ సుచ్ఛాయపీత గురుగాత్రసురంగసుద్ధం స్నిగ్ధంచ నిర్మలమతీవసువృత్తపీతం। యః పుష్యరాగ శకలం కలయేదభిజ్ఞః పుష్యత్యసౌ విశదకీర్తిమతీవ శౌర్యం॥ కృష్ణం బింద్వంకి తం రూక్షం ధవళం మలినం లఘు। ద్విచ్ఛాయం శర్కరాగారం పుష్యరాగస్స దోషజం॥ భూషణం పుష్యరాగోద్ధం వాతజిద్దీపనం పరం। ఆయుశ్శ్రియంచ ప్రజ్ఞాంచ వీర్యం తత్కురుతే నృణాం॥ షట్కోణతా లఘుత్వంచ సమాష్టద ళతా తథా। తీక్ష్ణాగ్రత్వం నిర్మలత్వమిమేపంచగుణాస్స్మృతాః॥ స్వచ్ఛం వి ద్యుత్ప్రభం స్నిగ్ధం సౌగంధ్యం లఘురేఖనం। షడ్ధారం తీక్ష్ణధారంచ సుసౌ మ్యారం శ్రియంవదితి చరకః॥

అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ ఆపీతపాండురుచిరాః ప్ర మాణతఃపుష్యరాగసంజ్ఞాస్తు। కారుండవనామ స్యాత్సఏవ యది లోహితోపేత

తః॥ ఆలోహితస్తుపీతః పృచ్ఛకజస్సాధకస్సవోక్తః। ఆనీలశుక్లవర్ణః స్నిగ్ధస్సోస్మానికస్సుగుణః॥ అత్యంతలోహితోయస్సఏవఖలు పద్మరాగస్స్యాత్। అపిచేత్సునీలవర్ణస్సఏవకథితశ్చ నీలస్సన్॥ మూల్యం వైదూర్యమణేరివ కథితం రత్నశాస్త్రవిదా। ధారణఫలమపి తద్వత్కింతుస్త్రీణాం శుభప్రదో భవతి॥

పుష్యరాగలక్షణాదులు.

మరకతరత్నగుణ తద్ధారణఫల లక్షణ లక్ష్యతానంతరమున పుష్యరాగగుణ తద్ధారణఫలములను జెప్పుచున్నారము. పుష్యరాగము పచ్చనై మంచి కాంతిగలిగి శుద్ధమగు ఛాయలచే స్నిగ్ధమై వర్తులమగు కలశమును ధరించిన విశదమగు కీర్తిని శౌర్యమును బోషించును.

నల్లచుక్కలుగలిగి పరుషమై ధవళమై మలినమై చులకనై రెండురంగులుగలిగి యిసుకగలిగిన పుష్యరాగము దోషయుక్తము గావున విడువదగును.

పుష్యరాగభూషణమును ధరించిన దీపనమగును. ఆయుశ్శ్రీప్రజ్ఞా వీర్యములు వృద్ధినొందును. అనుకోణములు గలుగుట చులకనగుట సన్నముగునైని మిడిదళమ్ముగలుగుట వాడిగల మొనలగుట నైర్మల్య మీమొదలను పుష్యరాగమునకు గుణములని చెప్పబడెను. స్వచ్ఛమగు మెరుపుకాంతిగలిగి చులకనై చిన్నరేఖగలిగి సౌమ్యములగు నారంచులుగల పుష్యరాగము సంపత్తిని జేయును.

ఈపైని గారుడపురాణోక్త పుష్యరాగలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

ఇంచుక పసపురంగుగలిగి పాండువర్ణముచే రుచిరమగునది పుష్యరాగమనబడును. అది మెఱ్ఱని కాంతికలదైన కాయుండవనామకమగును. ఇంచుకంత మెరుపుగలిగి పచ్చనగునది పుచ్ఛకసంభవము సాధకమని చెప్పబడును. ఇంచుకనలుపుగలిగి తెల్లనై సున్నవై సుగుణముగలిగిన సుస్మానికమనబడును. మిక్కిలి మెఱ్ఱనగునదియే పద్మరాగమనబడును. కేవలము నలుపుగలుగునది నీలమని చెప్పబడును. మూల్యమును ధారణఫలమును వైదూర్యమణికివలెను పుష్యరాగమునకును రత్నశాస్త్రవేత్తలచే జెప్పబడెను- గాని స్త్రీలకు ధారణమువలన విశేషశుభమగును.

వజ్రలక్షణాదయః

అథ వజ్రలక్షణాని తద్ధారణఫలానిచ ప్రవదామః॥ యత్పాషాణతలె నికావకషణోత్సంఘర్షణే నిష్ఠురె యచ్ఛ్యాద్యోపలలోహముద్గర ముఖై రేఖాన యత్స్యాహతం। యచ్ఛాఖ్యం నిజశీలనేన దళయేద్వజ్రేణవాభిద్యతె తజ్జాత్యం

తులితంవదంతి విబుధాచార్యాం మహానర్ఘ్యకం॥ చతుర్విధవజ్రగుణాన్యుచ్యం తే॥ విప్రస్యాపి రసాయనేషు బలవానష్టాంగపుష్టిప్రదో రాజన్యస్తు నృణాంవ లీపలితజిన్మృత్యుంజయేదంజసా॥ ద్రవ్యాకర్షణసిద్ధిదస్తు సుతరాం వైశ్యోధ శూద్రోధవేత్సర్వవ్యాధిహరస్తదేషకధితో వజ్రస్యవర్ణైర్గుణః॥ వజ్రంచ సద్గు ణోపేతం సర్వరోగాపహారకం। సర్వార్ధసిద్ధిదం సౌఖ్యం దేవతావశ్యముత్త మం॥ గుంజాత్రయేణ యద్వజ్రం తులాయాం తులితంయది। మంజుళం నిష్క మానస్య తదేకాదశకం భవేత్॥ అస్యార్థః॥ గుంజాత్రితయతులితంవజ్రం మం జుళమితి రత్నశాస్త్రజ్ఞావదంతి। తదేకాదశం మంజుళం నిష్కకం భవతి॥

అధ గారుడపురాణోక్తలక్షణాని ప్రదర్శయామః॥ మహాప్రభావం వి బుధై ర్యస్మాద్వజ్రముదాహృతం। వజ్రం పూర్వంపరీక్ష్యేయం తతోస్మాభిః ప్రకీ ర్త్యతే॥ హిమమాతంగసౌరాష్ట్రాః పౌండ్రకాళింగకోసలాః। వేణీతటాశ్చ సౌవీరా వజ్రస్యాష్టవిధాకరాః॥ ఆతామ్రా హిమశైలజాశ్చ శశిభా వేణ్యా స్తటోద్భాశ్చభాః సౌవీరాస్తు సితాబ్జమేఘసదృశాస్తామ్రాశ్చ సౌరాష్ట్రజాః। కాళింగాః కనకావదాతరుచిరాః పీతప్రభాః కోసలా శ్యామా పుండ్రభవా మతంగవిషయే నాత్యంతపీతప్రభాః॥ అత్యంతం లఘువర్ణతశ్చ గుణవత్పార్శ్వే షు సమ్యక్సమం రేఖాబిందుకళంకకాకపటలైస్త్రాసాదిభిర్వర్జితం। లోకేస్మిన్ప రమాణుమాత్రమపి యద్వజ్రం క్వచిద్దృశ్యతే తస్మిన్నేవ సమాశ్రయో హ్యా వితథశ్శ్రీయోహ్యుదారంయది॥ వజ్రేషువర్ణయుక్తో దేవానామపి పరిగ్రహః ప్రోక్తః। వర్ణేభ్యశ్చ విభాగః కార్యో వర్ణాశ్రయాదివ ప్రోక్తః॥ హరితసిత పీతపింగశ్యామాస్తామ్రాస్సుచ్ఛాయకారుచిరాః। హరివరుణశక్రహుతవహ పితృపతిమరుతాం శుభవహాః॥ విప్రస్యశంఖకుసుమస్ఫటికావదాతస్స్యాత్క్షత్రి యస్య శశిరుద్రవిలోచనాభః। వైశ్యస్యకాలకదళీదళసన్నికాశశ్శూద్రస్య ధౌ తకరవాలసమానదీప్తిః॥ ద్వౌవేవవర్ణౌ పృధివీపతీనాం సద్భిఃప్రదిష్టౌయదిసా ర్వజన్యౌ। యస్త్యాజ్జపావిద్రుమభంగశోణో యోవా హరిద్రావరసన్నికాశః॥ ఊనత్వాత్సర్వచిహ్నానాం గుణవత్సార్వవర్ణికం। కామతోధారయేద్రాజాన త్వజోన్యః కధంచన॥ అధరోత్తరవృత్త్యాహి సాదృశ్యాద్వర్ణసంకరః। తతఃక ష్టతరోవజ్రవర్ణానాం సంకరోమతః॥ నచ మార్గవిభాగమాత్రవృత్త్యా విదు షా వజ్రపరిగ్రహో విధేయః। గుణవద్గుణసంపదాంవిభూతిర్విపరీతో వ్యసనో దయస్య హేతుః॥ ఏకమపి యస్యశృంగం విమలితమవలోక్యతే విశీర్ణం। గుణవ దపి తన్నధార్యం వజ్రం శ్రేయోర్థిభిర్భవనే॥ స్ఫుటితాశ్చ విశీర్ణశృంగదేశామ లవర్ణైః పృషతైరుపేతమధ్యాః నహివజ్రభృతోపి వజ్రమాను శ్రియమన్యాశ్ర

మలాంశిసాంచ కుర్యాత్॥ యస్త్వేకదేశక్షతజావభాసో యద్వా భవేల్లోహిత వర్ణచిత్రం। నతత్రకుర్యాద్విషమాణమూశు స్వచ్ఛందమృత్యోరపి జీవితాంతం॥ కోట్యః పార్శ్వాని ధారాశ్చ షడష్టౌ ద్వాదశేతిచ। ఉత్తుంగస్సమతీక్ష్ణాగ్రో వజ్రస్యాకరజాగుణాః॥ శతకోటిశుద్ధమమలం స్ఫుటతీక్ష్ణధారవర్ణాన్వితం లఘు సుపార్శ్వమతీతదోషం। ఇంద్రాయుధాంశువిస్పృతిస్ఫురితాంతరాళమేవంవి ధం భువిభవేత్సులభం నవజ్రం॥ తీక్ష్ణాగ్రం విమలమపేతసర్వదోషం ధత్తే యః ప్రియతతనుస్సదైవ వజ్రం। వృద్ధిస్తం ప్రతిదినమేతి యావదాయుశ్శ్రీసంపత్సు తధనధాన్యగోపశూనాం॥ వ్యాళవహ్ని విషవ్యాఘ్ర తస్కరాది భయానిచ। దూరాత్తస్య నివర్తంతే కర్మాణ్యాధర్వణానిచ॥ యత్తు సర్వగుణైర్యుక్తం వ జ్రం భవతి వారిణి। రత్నవర్గేసమస్తేపి తస్యధారణమిష్యతే॥ అణునాపిహి దోషేణ లక్ష్యాలక్ష్యేణ దూషితం। నశూన్యాద్దశమంభాగం వజ్రంభవతి వాస వ। ప్రకటానేకదోషస్య స్వల్పస్య మహతోపివా। సశూన్యా శతశోభాగో వ జ్రస్యనవిధీయతే। అల్పదోషమలంకారే వజ్రంయద్యపి దృశ్యతే। రత్నానాంప రికర్మార్థం శూన్యం తస్య భవేల్లఘు॥ ప్రధమంగుణసంపదాహ్యుపేతం ప్రతి రత్నం సముపైతియచ్చదోషం। అమలాభరణేపి తస్యరాజ్ఞో గుణహీనోపి మ ణిర్నదూషణాయ॥ నార్యావజ్రమధార్యం గుణవదపిసుతప్రసూతిమిచ్ఛంత్యా। అన్యత్రదీర్ఘచిపిటత్రిశ్రాశ్చ గుణైర్విముక్తాశ్చ॥ ఆయసాపుష్యరాగేణ తథా గోమేధికేనచ। వైడూర్యస్ఫటికాభ్యాంచ కాచైశ్చాపి పృథగ్విధైః। ప్రతిరూ పాణి కుర్వన్తి వజ్రస్యకుశలానరాః। పరీక్షా తేషుకర్తవ్యా విద్వద్భి స్సుపరీక్ష కైః। క్షురోల్లేఖనశాలాభిస్తేషాంకార్యం పరీక్షణం। పృధివ్యాం యానిరత్నా ని యేచాన్యే లోహధాతవః। సర్వాణి విలిఖేద్వజ్రం తచ్చతైర్నవిలిఖ్యతే। గు రుతా సర్వరత్నానాం గౌరవాధారకారిణీ। వజ్రతాం వైపరీత్యేన సూరయః పరిచక్షతే॥ జాతిరజాతిం విలిఖతి జాతిం విలిఖంతి వజ్రకురువిందాః। వజ్రో వ జ్రం విలిఖతి నాన్యేన విలిఖ్యతే వజ్రం॥ సౌదామినీ విస్ఫురితాభిరామం రా జాయధోక్తం కులిశం దధానః। పరాక్రమోపాత్తపరప్రతాప స్సమస్తసా మంతభువం భునక్తి॥

వ జ్ర ల క్ష ణా దు లు.

ఇటుమీద వజ్రలక్షణమును తద్ధారణఫలమును జెప్పుచున్నారము.

పాషాణమందైన గీటురాయిపైనైన రాశిన యెరగక నితరరత్నములు చేనైన లోహముచేనైన గీసిన రేఖపుట్టకను సమ్మెటచే గొట్టిన భిన్నముగా

కుండినదియు సజాతీయముచేమాత్రము భేదింపబడునది విలువ నిర్ణయించశక్యములేని వజ్రమని పెద్దలందురు.

చతుర్విధవజ్రలక్షణములను జెప్పెదము. బ్రహ్మజాతివజ్రము రసాయనములందు మిక్కిలి పుష్టిని జేయును. క్షత్రజాతివజ్రభస్మమును సేవించిన వార్ధకముచేనగు వలీపలితాదికమును జేయక నపమృత్యువును దొలగించును. వైశ్యజాతి దివ్యాకర్షణసిద్ధిని జేయును. శూద్రజాతి సకలవ్యాధులను హరించును. సుగుణవజ్రము సర్వరోగాపహరము సర్వార్థసిద్ధిదము సౌఖ్యకరము దేవతావశీకరము. మూడుగురివిందగింజలెత్తు మంజుళమనబడు నివి పదునొకండైన నిష్కమనబడును.

ఇటుపైని గారుడపురాణోక్తలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

వజ్రము మహాప్రభావముకలదని పెద్దలచే జెప్పబడుటవలన ముందుగ వజ్రపరీక్షను జెప్పుచున్నారము. హిమవంతము మతంగపర్వతము సౌరాష్ట్రము పౌండ్రకము కళింగము కోసలదేశము వేణీతటము సౌవీరము నీయెనిమిదియును వజ్రములకాకరములు. హిమశైలసంభవములించుకెరుపుగలిగి యుండును. వేణీతటోద్భవములు శశిప్రభచే శుభప్రదములగును. సౌవీరజములు పుండరీకములవలెనుండును. సౌరాష్ట్రజములు మెరపైయుండును. కాళింగములు బంగారువలె రంగుమీరును. కోసలజాతములు పచ్చనై యుండును. పుండ్రభవములు శ్యామాభములు. మతంగజాతములత్యంతపీతములు.

మిక్కిలిచులకనై వర్ణము గుణమునుగలిగి పార్శ్వములందు సమతచే లెస్సగనుండి రేఖాబిందుకళంకకాకపటలత్రాసాది దోషరహితమైనది యణుమాత్రమగు వజ్రమీలోకమందు సంభవించినను సకలశ్రేయములను గలుగజేయును. వజ్రములందు వర్ణయుక్తమగునది దేవతలకును పరిగ్రహయోగ్యమగును. వర్ణములవలన నీవిభాగము జెప్పబడును. ఆకుపచ్చనగునది సూర్యునకు తెల్లనిది వరుణునకు పసుపుపచ్చనదింద్రునకు పింగళవర్ణమగ్నికి శ్యామలము యమునకు నెఱ్ఱనిది సకలదేవతలకు నిటులర్పించిన శుభావహమగును.

బ్రహ్మజాతి శంఖపుష్పస్ఫటికములవలె తెల్లనైయుండును. క్షత్రజాతి చంద్రాగ్నులభంగి తెల్లనై తీక్ష్ణమై యుండును. వైశ్యజాతి నల్లని పత్రములవలె నుండును. శూద్రజాతి ధౌతఖడ్గమువలె దీప్తమైయుండును.

క్షత్రియులకు మందారపుష్పమువలె నెఱ్ఱనగునదియును పసపువలె పచ్చనగునదియు నీరెండువర్ణములును ధార్యములని సజ్జనులచే జెప్పబడెను. స

ర్వచిహ్నములకును ప్రభువులగుటవలన గుణవంతములగు నన్నిరంగుల వజ్రము లను యథేచ్ఛగా రాజులు ధరించదగు నితరులకట్లుధగదు.

ఉత్తమాధమవృత్తిచే సామాన్యమువలన వర్ణసంకరమగును గాన వజ్రవర్ణ సాంకర్యము తగదు. సంపత్తి నడువడిమాత్రముచే వర్ణభేదము తెలియక వజ్రపరిగ్రహము జేయదగదు. వర్ణగుణానురూపమగు వజ్రమును ధరించిన మైశ్వర్యమగును. విపరీతమైన యశుభమిచ్చును. ఒకశృంగముగల వజ్రము నిర్మలమైనను శిథిలముగ గనుపడిన మిగులనెన్నిగుణములుండినను దాని ధరించరాదు. పగిలి చిటిలిన మొనగలిగి మలినమగు చుక్కలు మధ్యమందున్న వజ్రమును ధరించిన లక్ష్మిబోవును. ఏవజ్రమునకొక పార్శ్వమందు నెరువుగలగినను నెట్టనిదానియందు చిత్రవర్ణముండినను దానిధరించినవారు స్వచ్ఛందమరణులకును మృత్యువాసన్నమగును.

అంచులు మొనలు దారలారైన నెనిమిదైన పన్నెండైన నుండి యున్నత సమతీక్ష్ణాగ్రముగలిగిన వజ్రముత్తమఖనిజమని దెలియదగును. పరిశుద్ధమై స్ఫుటతీక్ష్ణధారణమై వర్ణముగలిగి చులకనై సుపార్శ్వయుక్తమై దోషవిముక్తమై యిందుద్రనివజ్రచ్ఛాయలవలె లోపలచాయలుగలిగిన వజ్రము భూలోకమందు దుర్లభము తీక్ష్ణాగ్రము నిర్మలము నిర్దుష్టమునగు వజ్రము నెల్లప్పుడు ధరించువారలకు శ్రీసంపత్సుతధనధాన్యపశుసమృద్ధి యావజ్జీవముదినదినప్రవృద్ధమానమగును. సర్పవహ్నివిషవ్యాఘ్రతస్కరాదిభయము దూరమగును. అభిచారికములు శాంతించును. సర్వగుణయుక్తమగు వజ్రము సకలరత్నవర్గమందును ముఖ్యముగ ధరించదగును. దోషమణుమాత్రమైన గనుపడిన దశమభాగమైన వజ్రమందు వజ్రత్వముండదు. అనేకదోషములు కలిగినది గొప్పవజ్రమైనను శతాంశమైన వజ్రత్వ దానియందుండదు.

యోగ్యానేకరత్నాలంకృతియందల్పదోషవజ్రముండిన నాయలంకృతి శూన్యమై లాఘవమును దెచ్చును. గుణయుక్తమగువజ్రముతో గుణహీనమగు నితరరత్నములు స్థాపించబడిన యలంకారమును ధరించిన రాజుకు వజ్రగుణమువలన నితరరత్నదోషముల శుభమునివ్వజాలవు. పుత్రోత్పత్తినిగోరు స్త్రీచే గుణయుక్తవజ్రమైనను ధరించతగదు. వజ్రపుఅడ్డబాసమాత్రము స్త్రీ ధరించదగును.

గుణహీనులగు స్త్రీలు వజ్రములను ధరించవచ్చును. లోహము, పుష్యరాగము, గోమేధికము, వైడూర్యము, స్ఫటికము, కాచము వీటిచే నేర్పరులు

వజ్రిపత్రిరూపములను చేతురు. వీటియందు పరీక్షకులు త్రుల్లేఖనాదులచే జాగరూకులై పరీక్షించి కనుపెట్టదగును. భూమియందుగల సకలరత్నములు లోహములును వజ్రముచే తెగును. వజ్రము దేనిచేనైనను తెగకుండును. అన్నిరత్నములకును గౌరవము బలువుచే గలుగును. వజ్రము చులకనై గౌరవ మొందును.

ఏరత్నములైనను జాతిని జాతీయరత్నము గోసివేసును. వజ్రకురివింద ములు తమజాతిని గోసును. వజ్రమును వజ్రముమాత్రమే గోసివేసును.

మెరుపుభంగిని స్ఫురితమగు యథోక్తవజ్రమును ధరించురాజు పరాక్ర మముచే నితరరాజప్రతాపమపహరించి సర్వభూమండలము నేలును.

నీలరత్నలక్షణాదయః

అథ నీలరత్నలక్షణాదీన్వదామః॥ గురుత్వం స్నిగ్ధకాంతిత్వం సురంగం పార్శ్వరంజనం। తృణగ్రాహిత్వమిత్యేతే గుణాః పంచ ప్రకీర్తితాః॥ పటలం శర్కరామిశ్రం భేదత్రసరసంయుతం। మృత్తికాగర్భమిత్యేతే దోషా నీలస్య చోదితాః॥ నీలంసతిక్తకోష్ణంచ కఫపైత్త్యానిలాపహం। యో దదాతి శరీరస్య శౌర్యమంగళదో భవేత్॥ అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ అత్రైవసింహళవధూకరపల్లవాగ్రవ్యాలూనబాలలవలీకుసుమప్రభాణి। దేశేప పాతదితిజస్య నితాంతకాంతం ప్రోత్ఫుల్లనీరజసమద్యుతినేత్రయుగ్మం॥ తత్సంపపాత భయశోభనవీచిభూషా విస్తారిణీ జలనిధే రుపకంఠభూమిం॥ తద్భిన్న కేతకవనప్రతిమానరేఖా సాంద్రేంద్రనీలవరరత్నవలీవిభాతి। తత్రాసి తాభహలభృద్వసనాసిభృంగశార్ఙ్గాయుధాంగహరకంఠకలాయపుష్పైః॥ శుక్లేతరైశ్చకుసుమైర్ద్విరికర్ణికాయాస్తస్మిన్భవంతి మణయస్సదృశావభాసః। అన్యే ప్రసన్నపయసః పయసాంవిధాతురత్యుష్ణశిఖిగళప్రతిమాస్తథాన్యే। నీలీరసప్రభవబుద్బుదభాశ్చ కేచిత్కేచిత్తథాసమదకోకిలతుల్యభాసః॥ ఏకప్రకారవిస్పష్టవర్ణశోభనభాషిణః। జాయంతే మణయస్తస్మిన్నింద్రనీలామహాగుణాః। మృత్పాషాణశిలావజ్రశర్కరాత్రాసనంయుతాః। అభ్రికాపటలచ్ఛాయావర్ణదోషైశ్చదూషితాః। తతఏవహిజాయంతేమణయస్తత్రభూరిశః। శాస్త్రసంబోధితధియస్తాన్ప్రశంసంతిసూరయః॥ ధార్యమాణస్య నే దృష్టాః పద్మరాగమణేర్గుణాః।ధారణాదింద్రనీలస్య తానేవాప్నోతి మానవః॥ యథాచపద్మరాగాణాం జాతకత్రితయంభవేత్। ఇంద్రనీలేష్వపి తథా ద్రష్టవ్యమవిశేషతః। పరీక్షాప్రత్యయేమైశ్చ పద్మరాగః ప్రకీర్తితః। తఏవప్రత్యయాదృష్టాః ఇంద్రనీలమణేరపి।యా-

వంతంచక్రమేదగ్నిం పద్మరాగప్రయోగతః। ఇంద్రనీలమణిస్తస్మాత్కృత్రిమేతమ మహత్తరం। తథాపి నపరీక్షార్థం గుణానామితి శుద్ధయే। మణిరగ్నౌ నధాతవ్యః కథంచిదపి కైశ్చన। అగ్నిమాత్రపరిజ్ఞానే దాహదోషశ్చ దూషితః। సోనర్ఘాయ భవేద్భర్తుర్నికర్తుః కారయేత్తథా॥ కాచోత్పలకరవీరస్ఫటికాస్త్వే హాబుధైస్సవైడూర్యాః। కథితావిజాతయఇమే సదృశా మణినేంద్రనీలేన। గురుభార కఠినభావాదేతేషాం నిత్యమేవ విజ్ఞేయా। కశ్చిద్యథావ దుత్తరవివర్ధమానో విశేషేణ॥ ఇంద్రనీలో యథాకశ్చిద్భర్తవ్యో తామ్రవర్ణభం। రక్షుణియా యథా తామ్రకరవీరోత్పలాప్రభా। యస్యమధ్యగతాభాతి నీలాస్సేంద్రాయుధప్రభాః। తదింద్రనీలమిత్యాహుర్మహార్ఘం భువిదుర్లభం॥ యస్యవర్ణస్యభూయస్త్వే క్షీరె శతగుణె స్థితః। నీలతాభం భజేత్సర్వం మహానీలస్సఉచ్యతే॥ యత్పద్మరాగస్య మహాగుణస్య మూల్యంభవేన్మాషసమున్నితస్య। తదింద్రనీలస్యమహాగుణస్య సువర్ణసంఖ్యాతులితస్య మూల్యం॥ దశార్ధగుంజపరివదంతి మాష॥

నీలరత్న లక్షణాదులు.

ఇటుమీద నీలరత్న గుణదోష ధారణఫలాదులను జెప్పుచున్నారము.

గౌరవమున్ననికాంతి చమకు పార్శ్వములను దనకాంతిచే బూయుట తృణమును బట్టుట నీరైదును నీలమునకు గుణములు. పటలము నిసుకగలుగుట పగులుట త్రాసముగలుగుట లోపలచెత్తయుండుటయును దోషములు. నీలభస్మము పేదు వేడి జేసును. త్రిదోషములను శమింపజేసును. శౌర్యమును సకలశుభములను జేయును.

గారుడపురాణోక్తనీలలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. సింహళదేశకాంతాహస్తపల్లవాగ్రలూనములగు లవలీకుసుమసమకాంతములై బలాసురుని నీలోత్పలకాంతములగు నేత్రములా దేశమందు బడెనవి సముద్రతరంగప్రసాదితములై తత్ప్రాంతభూతములందాకరములాయెను. ఆనేత్రములవలన కేతకీవనపఙ్క్తులవలె సాంద్రములగు నింద్రనీలరేఖలుత్పన్నములాయె నందు బలరాముని వస్త్రము, ఖడ్గము, తుమ్మెద, హరిశరీరము, హరకంఠ కలాయ పుష్పములు వీటిభంగి నీలకాంతిగలిగి రత్నములుత్పన్నములాయెను.

మరియు కొన్ని నీలపర్వతము నీలకంఠకంఠము నీలీరసమందగు బుడగ కోకిల వీటితోసమమగు కాంతులుగలవి బుట్టెను. స్పష్టమగు నేకవర్ణముచేభాసిల్లునవి నింద్రనీలములు యివి విశేషగుణవంతములు.

మృత్తిక పాషాణము కఠినమగు నిసుక త్రాసము మేఘమువంటి పొర యివి ఛాయాదోషములును వర్ణములును గావున వీటిచేదూషితములై కొన్ని మణులచట విశేషముగ బుట్టును. శాస్త్రజ్ఞులగు విద్వాంసులు వీటినెన్నిక జేయరు.

పద్మరాగమును ధరించిన నేమిఫలమో యింద్రనీలము ధరియించిన న దియే యగును. పద్మరాగమునకువలె నీలమునకును జాతులు మూడు. పరీక్ష యును పద్మరాగమునకువలె జెప్పబడెను. అగ్నియందు పరీక్షార్థమై పద్మరా గమునూవలె నింద్రనీలమును జూడదగును గాని యటులొనర్చరాదు. దాహ దోషదూషితమగు నారత్నమును ధరించినవారికి నటులబరీక్షించిన వారికి నన ర్థమగును. ఉత్పలములవంటి కాచమును నల్లగన్నేరువంటి స్ఫటికములు నై డూర్యములు నింద్రనీలములతో సమముగ విజాతీయములై యుండును. భారము కాఠిన్యము నీలములకు ముఖ్యములని తెలియదగును. ఈరెంటిలో బరువువిశేష ముగ నుండుట శ్రేష్ఠము.

ఈషత్తామ్రమును కరవీరోత్పలసన్నిభమునగు నింద్రనీలము ధరించద గును. ఏనీలముమధ్యనింద్రధనుఃకాంతులు నీలరంగుతో జూడబడునో యది యిం ద్రనీలము దానివిలువకు కొలలేదు. భూమియందదిదుర్లభము. రత్నము స్వల్ప మై కాంతిచే శతగుణము గొప్పదిగ గనుపడుచుండి సంపర్కముగలవాటిని ద నరంగుచే నాచ్ఛాదించునది మహానీలమనబడును. మహాగుణమగు మాషమాత్ర పద్మరాగమునకు విలువ యెంతయగునో రెండుతులములయిరువది చిన్నము లుగల యింద్రనీలమున కంతవిలువ. మాషమనగా అయిదుగురువిందలెత్తు.

గోమేధికమణిగుణాదయః

అథ గోమేధికమణిగుణగణం కరిష్యామః॥ గోమేధికోఽమ్లముష్ణంచ వాతకోపవికారజిత్। దీపనం పాచనంచైవ కురుతే పాపనాశనం॥ కురంగం శ్వేతకృష్ణాంగం రేఖాత్రాసం క్షతం లఘు। ద్విచ్ఛాయం కర్కశాకారం గో మేధం తద్బుధస్త్యజేత్॥

గోమేధికమణిగుణాదులు.

నీలరత్నగుణములనుజెప్పి గోమేధికరత్నగుణాదులను జెప్పుచున్నార ము. గోమేధికభస్మము పుల్లనై వెట్టగలిగి వాతప్రకోపహరమై దీపనమొనర్చి పాచనమును జేయును. దీనిధరించిన పాపక్షయమగును. శ్వేతకృష్ణకాంతులు రేఖలు త్రాసము క్షతములు గరుగును గలిగిన గోమేధికము ధరించతగదు.

వైడూర్య రత్న లక్షణాదయః.

అథ వైడూర్యరత్నలక్షణాదీన్వక్ష్యామః॥ నీలాభ్రధూమసంకాశమీష త్కృష్ణం శితంచయత్। వైడూర్యముత్తమం ప్రోక్తం రత్నశాస్త్రవిశారదైః॥ వైడూర్యమామ్లముష్ణంచ కఫమారుతనాశనం।గుల్మశూలప్రశమనం భూషణంచ శుభావహమితి చరకః॥ అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ వైడూర్య పద్మరాగాణాం కథ్యతే లక్ష్మ కోవిదైః। పరీక్షాం బ్రహ్మణా ప్రోక్తాం వ్యాసేన కథితా ద్విజాః॥ కల్పాంతకాల క్షుభితాంబురాశి నిర్హ్రాదకల్పా ద్దితిజ స్య నాదాత్। వైడూర్యముత్పన్నమనేకవర్ణ శోభాభి రామద్యుతివర్ణజీవం॥ అవిదూరే విదూరస్య గిరేరుత్తుంగరోధసః। కామభూతికసీమాన తేనతస్యాకరో భవేత్। తస్యనాదసముద్ధేన హ్యాకరస్సుమహాగుణః। అభూదుత్తరితో లోకే లోకత్రయవిభూషణం॥ తస్యైవదానవపతేర్నినదానురూప ప్రావృట్పయోద రవదర్శితచారురూపాః। వైడూర్యరత్నమణయో వివిధావభాసాః తస్మాత్స్ఫులింగనివహాఇవ సంబభూవుః॥ పద్మరాగముపాదాయ మణేర్వర్ణాహి మేక్షితా। సర్వాంస్తాన్వర్ణశోభాభిర్వైడూర్యమనుగచ్ఛతి॥ తేషాంప్రధానం శిఖికంఠనీలంయద్వాభవేద్వేణుదళప్రకాశం। ఆతామ్రపద్మప్రతిమం శ్రియోమే ధనప్రదాస్తామణిశాస్త్రవిద్భిః॥ గుణవాన్వైడూర్యమణిర్యోజయతి స్వామినం వరైర్భోగైః। దోషైర్యుక్తాదోషాస్తస్మాద్యత్నాత్పరీక్షణంకార్యం। గిరిషు శిలాజితాకాచస్ఫటికాశ్చ ధూమనిర్భిన్నాః। వైడూర్యమణేరేతే విజాతయస్సన్నిభాస్సంతి। విఖ్యాతంత్వాకోచం లఘుభారాభైస్తుషాలకం వింద్యాత్। గిరికాచమదీప్తిత్వాత్స్ఫటకరవర్ణోజ్వలత్వేన॥ యద్యేంద్రనీలస్య మహాగుణస్యసువర్ణ సంఖ్యాకలితస్య మూల్యం। తదేవ వైడూర్యమణేః ప్రదిష్టం పలద్వయోన్మాపితగౌరవస్య। జాత్యస్తుసర్వే విమణిస్తుయాదృగ్విజాతయస్సంతిసమానవర్ణాః। తథాపినానాకరణానుమేయః భేదప్రకారః పరమఃప్రదిష్టః। సుఖోపలక్ష్యశ్చ సదావిచార్యోహ్యయంప్రభేదైర్విదుషానరేణ। స్నేహప్రభేదో లఘుతామృదుత్వం విజాతిలింగంఖలు సర్వజన్యం॥ కుశలైశ్చ పూజ్యమానాః ప్రతిబద్ధాః ప్రతిసత్క్రియాప్రయోగైః। గుణదోషసముద్భవం లభంతే మణయోంధాంతరమూల్యమేవభిన్నాః। క్రిమశస్సమతీతవర్తమానాః ప్రతిబద్ధా మణయోనుకేనయత్నాత్। యదినామభవంతి దోషహీనాః మణయస్సద్గుణ మాప్నువంతి మూల్యం॥ పలస్య దశమోభాగః ధరణః పరికీర్తితః। ఇతిమానవిధిఃప్రోక్తో రత్నానాం మూల్యనిశ్చయఇతి॥

వైదూర్య లక్షణాదులు.

గోమేధికలక్షణలక్షితానంతరమందు వైదూర్యలక్షణాదులను జెప్పుచున్నారము. నీలాభ్రముతో ధూమముతో సమమై యించుకనలువుగలిగి తెల్లనగు వైదూర్యముత్తమమని రత్నశాస్త్రవేత్తలచే జెప్పబడినది. వైదూర్యభస్మము పుల్లనై వెట్టజేసి కఫవాయువులను గుల్మశూలాదుల నిర్మూలనమొనర్చును. భూషణమందుంచి ధరించిన శుభపోషణమగునని చరకులు.

ఇటుమీదట గారుడపురాణోక్తవైదూర్యలక్షణవిచక్షణులమయ్యెదము. వైదూర్యపద్మరాగములవిషయమై బ్రహ్మచే జెప్పబడి వ్యాసులచే బ్రకటింపబడినదానిని రత్నలక్ష్మకోవిదులచే జెప్పబడెను.

ప్రళయకాలక్షుబ్ధాబ్ధిధ్వనిసమమగు బలాసురుని కంఠనాదమువలన ననేకవర్ణశోభలచే నభిరామమగు వైదూర్యముత్పన్నమాయెను. విదూరగిరికదూరముగా నున్నతమగు ప్రదేశమున ముందుగ నారాక్షసుని నాదమువలన లోకత్రయభూషణమై వైదూర్యముత్పన్నమాయె నిప్పటికిని తన్నాదానుకారి మేదురమేఘనాదమువలన ప్రతివార్షికసమయమందును మిణుగురులవలె మణులు భూమిని భేదించుకొని నానాకాంతులు కలవై యంకురించును.

పద్మరాగము మొదలగు నన్నిరత్నముల నెన్నికగలరంగుల నీవైదూర్యమనుసరించునందులో ప్రధానములు నెమలికంఠమువలె నీలమగునదియు వెదురాకురంగుగలదియును యించుకెఱ్ఱనగు పద్మమువలెనుండునదియు ధనప్రదాయకములుగావున నిట్టివైదూర్యము ధరించదగునని శాస్త్రజ్ఞులచే జెప్పబడెను.

గుణయుక్తమగు వైదూర్యమును ధరించిన స్వామి కగణితభోగములు గలుగును. దోషయుక్తమైన దోషించునుగాన యత్నముచే నీరత్నమును బరీక్షించదగును. శైలములందు శిలాజిత్కాచస్ఫటికములు ధూమమువలె శ్యామములై బొడము నివి వైదూర్యమునకు విజాతీయములు. యోగ్యరత్నవైపుల్యానుగుణలఘుభారప్రభలచేతను తుషాంకాదిదోషములవలనను విజాతీయములను దెలసికొనదగును. గిరికాచము దీప్తిలేనిదగుటవలన స్ఫుటమగు కిరణప్రభలచే ప్రజ్వలించదుగాన నిటులపరీక్షించి పరిత్యజించదగును.

సువర్ణపరిమాణమహాగు ణేంద్రనీలమునకు నిర్దిష్టమగు మూల్యము పణద్వయపరిమాణవైదూర్యమునకు నిర్ణయించదగును. జాత్యములగు సకలరత్నములును స్వసమానవర్ణములగు విజాతీయరత్నములతో గలసినను విమణిత్వమునొందవు. నానాసాధనములచే బోల్చదగిన భేదప్రకారము చక్కగ జెప్ప

బడెను. కుశలులగు విద్వాంసులచే నెల్లప్పుడు విచారణజేసిన సుఖముగ నిరీక్షించదగియున్నది. జీవిక గలుగుటయొక్క భేదము చులకదనము కోమలత్వమునన్ని విజాతీయములకివిచిహ్నాము. కుశలులచేస్వజాతీయవిజాతీయములేర్పరుచబడుటవలన దెలియవలెను గాని రచనావిశేషముచే వీటిగుణదోషములు దెలియశక్యముగాక నన్నియు సత్కారము నేకరీతిని బొందుచుండును. మూల్యవిధియందు సదసన్మణులు విభిన్నములగును. రత్నములు వాడుకలో జేరియును నూతనముగ దేబడియును ధరింపబడుచుండును. యత్నమువలన నీటరీక్షను కుశలుడెపుడు జేయునో యపుడు సన్మణిగౌరవమును మూల్యమునొందును.

రత్నములకు మూల్యము నిర్ణయించునపుడు పలములోని దశమాంశము ధరణమనబడును.

శక్త్యానురూపం విదధీతధీమాన్భూషావిధిం విశ్వవిమోహనీయం । సువర్ణరత్నైః కలధౌతముక్తాఫలప్రవాళప్రముఖైర్ధనాఢ్యః॥ నిత్యంభూషణమంగళం రతికరం శ్రేయస్కరం కాంతిదం శ్రీరాంభోనిధికన్యకావిలసితం క్రీడాపరోచ్చాలయం। ధార్యం మౌక్తికపద్మరాగమణిభి స్సన్నద్ధకుంభత్ప్రభావ్యాలిప్తాహతదిగ్వధూముఖతమస్తోమం సురాణాం ప్రియం॥ అలంబనీయస్య నరస్య కంఠే సంద్రృశ్యతే కుందతుషారగౌరా। ఏకావళీహర్షితరోమసంఘా తనోతి లక్ష్మీమపి కాంతివృద్ధిం॥ ముక్తాఫలైరూర్జితశక్రనీలై ర్యథోచితైర్నిర్మిత హారయష్టిః। సమీరపైత్యప్రశమం తనోతి నిత్యప్రసాదం నయనోత్సవంచ ॥ సువర్ణరుద్రాక్షకృతామనోజ్ఞా మాలా మలానామపకర్షణాయ । హిరణ్యాపద్మాక్షకృతా తథైవ ముక్తిప్రదా సంతతధారణేన ॥ సువర్ణసూత్రం వితనోతి కాంతిమాయుఃపరార్ధ్యం విమలాం శ్రియంచ। భూతగ్రహాక్షోభనివారణంచ వినిర్మితం మారుతపైత్యఘాతి॥ కర్ణాభరణమత్యంతం కామినీజనరంజనం। దాహాహారిమనోహారి మనోభవనికేతనం। పవిత్రం పుణ్యజననమంగుళీయకధారణం। పవిత్రకరణం నృణా మానందసుఖదాయకం। సైవ స్యాంగుళిముద్రాచ సర్వకాంతిం ప్రయచ్ఛతి। కామినీచిత్తసంమోహిన్యస్తముద్రాలిపిర్యతః । లావణ్యాకాంతిజనకం సామ్రాజ్యపదముత్తమం। లావణ్యాపోషణంకుర్యాద్విన్యస్తా పాదముద్రికా। సౌభాగ్యజననీదోషశోషణీ మనసః ప్రియా॥ మేఖలా నాభిమూలస్థా కింకిణీరత్నశోభితా। పైత్యమారుతయోర్మధ్యే సీమాసూత్రమివస్థితం॥ ముక్తావళీవిరచితాభినవైవధార్యా హారావళీ వితనుతేనిలరోగనాశం। దాహాదివృద్ధిశమనం వితనోతి పైత్యం హన్యాద్వరం నయనయోరపిదోషజాతం॥ సమీత్యసమ్యక్శిరసఃప్రమాణ మష్టాంగుళో చ్ఛేదకృతం కిరీటం। నవాంగుళింవా భు

వి భూపతీనాం శస్తంచ వక్ష్యామ్యథ తద్విధానం॥

తదర్థవిస్తారకృతం ప్రశస్తం మాంగళ్యమేవంవిధినాకృతంస్యాత్। తదర్థమానేనతువా నృపాణాం సద్భూషణానామయమేవమార్గః॥ సంపూజ్య రత్నాని నవగ్రహాంశ్చ శచీపతిం విశ్వసృజం బలీంద్రం। అగస్త్యమగ్నిం గజవక్త్రమగ్రే మాంకారయేద్రత్నవిభూషణాని॥ వజ్రైః స్ఫాటైః పద్మరాగైశ్చ వడూర్యైర్నీలైర్వజ్రైః పద్మరాగైశ్చ వజ్రైః। ఏకాకారాన్త్ర్యగూర్ధ్వక్రమేణ లింగంత్వగ్రే శంకరం శోభనంతత్॥ రత్నాభరణమత్యంతంలక్ష్మీక్రీడాసరోవరం। కామ్యం సౌభాగ్యదం వృష్యం మాంగళ్యం రాజపూజితం॥

శక్త్యనురూపముగ ధనాఢ్యులు సువర్ణయుక్తముక్తాప్రవాళాది రత్నములతో నలంకారము సర్వజనాహ్లాదముకొరకు ధరించదగును. నిత్యమలంకారము మంగళరతిశ్రీయశఃకాంతిలక్ష్మీకరత్వావహము గావున మౌక్తికపద్మరాగాదిమణిప్రభాపటల నిర్ధూతదిగంగనాముఖ తమస్తోమములగు మాణిదామాద్యలంకృతుడైన దేవతలకతిప్రియుడగును.

మల్లెమొగ్గలవలె నుల్లసిల్లు ముక్తాసరమొకటి యెవనికంఠమందు లంబమానమగునో ముక్తాసంపర్కారోమాంచకంచుకితుడగునతడు లక్ష్మీకాంతుల నొందును.

ముక్తాఫలేంద్రనీలములచే యథోచితముగ రచించినహారమును ధరించిన వాతపైత్యములుద్ధూతములగును. నేత్రోత్సవము మనఃప్రసన్నతయును గలుగును.

సువర్ణరుద్రాక్షకృతమగు మాలికను ధరించిన పాపనాశమగును. సువర్ణపద్మాక్షకృతమాలికనెల్లప్పుడును ధరించిన ముక్తిగలుగును. కేవలసువర్ణసూత్రమును ధరించిన నాయుఃకాంతిలక్ష్మీలాభములగును. భూతగ్రహక్షోభవాతపైత్యదోషముల శోషించును.

కర్ణాలంకారము కామినీమనోరంజనము రతికరము దాహమణచును. అంగుళీయకధారణము పవిత్రము పుణ్యజనకము. పవిత్రాకారముగ ధరించిన యానందసంధాయకము. లిపిముద్రాంకితమగు నంగుళీయకము కాంతికరము-సామ్రాజ్యప్రదము. భగవత్పాదాంకిత ముద్రికైహికాముష్మికముల నిచ్చును.

చిరిఘంటలుగల మేఖల సౌభాగ్యమిచ్చును దోషములనణచును మనఃప్రీతిని జేయును. పైత్యమునకును వాయువునకును సీమాసూత్రమువలె సీమంతి

సులకుండును. ముక్తాహారము నవీనమే ధరించదగును. వాతరోగమును, దాహము, వాపులు నివిశమించును. పైత్యమును జేయును. నేత్రరోగములను బోగొట్టును.

శిరఃప్రమాణమునుగొలచి యెనిమిదియైన తొమ్మిదియైన యంగుళములపొడవుగలకిరీటము భూపతులకు ప్రశస్తము దీనివిధానము జెప్పుచున్నారము.

పొడవులోసగమైన నందులోసగమైన విస్తృతిగల యంతరములు గలుగునట్లు రాజభూషణములకు జేయుట విధ్యుక్తమీమార్గము మంగళకరము.

రత్నములను తదధిదేవతలగు నవగ్రహముల నిందునిని బ్రహ్మను బిందునిగస్త్య నగ్నిని వీరికిముందు గజవక్త్రుని భూషణారంభమున బూజించవలయును. వజ్రము గారుడము పద్మరాగము వజ్రము నీలము వజ్రము పద్మరాగము వజ్రము తిర్యగూర్ధ్వక్రమముచేజతగూర్చిన రత్నపట్టికలు గలుగునట్లేలాగున రచించిన కిరీటముయొక్క యగ్రము లింగచిహ్నముగనుండిన యది సుఖప్రదము శోభనమగును.

రత్నాలంకారము లక్ష్మీక్రీడాసరోవరము కామ్యకరము సౌభాగ్యప్రదము మాంగళ్య వీర్య రాజపూజ్యతలనిచ్చును.

సుముహూర్త దుర్ముహూర్త తిథ్యాదివిధిఫలాని- శకునఫలానిచ.

శ్రీజనార్దనో భగవా న్కాలరూపీ పూర్వాదృష్టవశా ద్భవిష్యం మనుష్యాంస్తత్తదనుసరణకాలమేవ తదనురూపకర్మాచరితుం ప్రేరయతి దర్శయతి భావిభవశుభాశుభఫలం తదాజ్ఞాతుం మునయో బ్రువన్నాస్త్రిం జ్యోతిషం నామ వేదాంగం తజ్ఞాః రాజ్ఞాం ప్రియాస్స్యురితి సంక్షేపేణ తద్వదామః॥

గారుడే శ్రీమహాపురాణే షష్ఠితమోధ్యాయే సూతః॥ జ్యోతిశ్చక్రం భువోమానముక్త్వాప్రోవాచ కేశవః। చాతుర్లక్షజ్యోతిషస్య సారంయద్రాయ సర్వదః॥ శ్రీభగవానువాచ॥ కృత్తికాచాగ్నిదేవత్యా రోహిణీబ్రహ్మణస్మృతాః। ఇల్వలా సోమదేవత్యా రౌద్రం చాంద్ర ముదాహృతం। పునర్వసూస్తథాదిత్యం తిష్యశ్చగురుదైవతః। ఆశ్లేషాసర్పదైవత్యా మఘాచ పితృదేవతా। ఆర్యాశ్చపూర్వఫల్గున్య అర్యమ్ణశ్చ తథోత్తరాః। సావిత్రీశ్చ తథాహస్తా చిత్రాస్త్వాష్ట్రాః ప్రకీర్తితాః। స్వాతిశ్చవాయుదైవత్యం నక్షత్రం పరికీర్తితం। ఇంద్రాగ్నిదేవతాః ప్రోక్తా విశాఖా వృషభధ్వజ। మైత్రమృక్ష మనూరాధా జ్యేష్ఠా శాక్రీ ప్రకీర్తితా। తథానిబుతిదేవత్యో మూలస్తజ్ఞైరుదాహృతః। ఆ

ష్యష్ట్వాషాఢపూర్వాతు ఉత్తరావైశ్వదేవతా। బ్రాహ్మీచైవాభిజిత్ప్రోక్తా శ్రవణో వైష్ణవస్స్మృతః। వాసవంతు తథా ఋక్షం ధనిష్ఠా ప్రోచ్యతే బుధైః। తథా శతభిషం ప్రోక్తం నక్షత్రం వారుణం శివం। అజంభాద్రపదా పూర్వా అహిర్బుధ్న్యం తథోత్తరా। పౌష్ణంచ రేవతీ ఋక్షం అశ్వయుక్త్వాశ్వదైవతం। భరణ్యశ్చ తథా యామ్యాః ప్రోక్తాస్తే ఋక్షదేవతాః॥ బ్రహ్మాణీ సంస్థితా పూర్వే ప్రతిపన్నవమీతిథౌ। మాహేశ్వరీచోత్తరే చ ద్వితీయాదశమీతిథౌ। స్థితాగ్నేయే చ కౌమారీ తృతీయైకాదశీతిథౌ। నారాయణీ చ నైఋత్యాం చతుర్థీద్వాదశీతిథౌ। పంచమ్యాంచ త్రయోదశ్యాం వారాహీ దక్షిణే స్మృతా। షష్ఠ్యాంచైవ చతుర్దశ్యాం ఇంద్రాణీ పశ్చిమే స్థితా। సప్తమ్యాం పౌర్ణమాస్యాం చ చాముండా వాయుగోచరీ। యోగినీసంముఖేచైవ గమనాది ప్రకాశయేత్। అశ్వనీమైత్రరేవత్యా మృగమూలపునర్వసూః। పుష్యంహస్తా తథా జ్యేష్ఠా ప్రస్థానే శ్రేష్ఠముచ్యతే। హస్తాదిపంచఋక్షాణి ఉత్తరత్రయమేవచ। అశ్వనీరోహిణీపుష్యా ధనిష్ఠాచ పునర్వసూ। వస్త్రప్రావరణే శ్రేష్ఠా నక్షత్రాణాం గణస్స్మృతః। కృత్తికాభరణ్యాశ్లేషా మఘామూలావిశాఖయోః। త్రీణిపూర్వా తథాచైవ అధోవక్త్రాః ప్రకీర్తితాః। ఏషు వాపీతటాకాని కూపభూమితృణాని చ। దేవాగారస్యఖననం నిధానఖననం తథా॥ గణితం జ్యోతిషారంభం ధనీబిలప్రవేశనం। కుర్యాదధోగతాన్యేవ అన్యానిచ వృషధ్వజ। రేవతీ చాశ్వనీ చిత్రా స్వాతీహస్తా పునర్వసూ। అనూరాధామృగాజ్యేష్ఠాః ఏతే పార్శ్వముఖాస్స్మృతాః। గజోష్ట్రావిబలీవర్దదమనం మహిషస్యచ। బీజానాం వపనం కుర్యాద్గమనాగమనాదికం। చక్రయంత్రరథానాంచ నాగాదీనాం ప్రవాహనం। పార్శ్వేషు యానికర్మాణి కుర్యాదేషుచ తాన్యపి। రోహిణ్యార్ద్రా తథా పుష్యా ధనిష్ఠా చోత్తరాత్రయం। వారుణం శ్రవణంచైవ నవచోర్ధ్వముఖాస్స్మృతాః। ఏషు రాజ్యాభిషేకంచ పట్టబంధంచ కారయేత్। ఊర్ధ్వముఖాన్యభితాని సర్వాణ్యేషుచ కారయేత్। చతుర్థీ చాశుభా షష్ఠీ చాష్టమీ నవమీ తథా। అమావాస్యా పూర్ణిమాచ ద్వాదశీచ చతుర్దశీ। సశుక్ల ప్రతిపచ్ఛ్రేష్ఠా ద్వితీయా చంద్రసూనునా। తృతీయా భూమిపుత్రేణ చతుర్థీచ శనైశ్చరే। గురౌ శుభా పంచమీస్యాత్ షష్ఠీ మంగళశుక్రయోః। సప్తమీ సోమపుత్రేణ అష్టమీ కుజభాస్కరే। నవమీ చంద్రసౌరేణ దశమీతు గురౌ శుభా। ఏకాదశ్యాం గురుశ్శుక్రో ద్వాదశ్యాంచ పునర్బుధః। త్రయోదశీ శుక్రభౌమా భానౌ శ్రేష్ఠా చతుర్దశీ। పౌర్ణమాస్యామమావాస్యా శ్రేష్ఠాచైవ బృహస్పతౌ। ద్వాదశీం దహతే భానుశ్శశీచైకాదశీం దహేత్। కుజో దహేచ్చ దశమీం నవమీంతు బుధో ద

హేత్। అష్టమీం దహతే జీవ స్సప్తమీం భార్గవో దహేత్। సూర్యపుత్రో దహేత్షష్ఠీం గమనాద్యాసు నాస్తివై। ప్రతిపన్నవమీష్వేవం చతుర్దశ్యష్టమీషు చ। బుధవారేణ ప్రస్థానం దూరతః పరివర్జయేత్। మేషకర్కటకే షష్ఠీ కన్యాయాం మిథునేష్టమీ। వృషేకుంభే చతుర్థీచ ద్వాదశీ మకరేతులే। దశమీవృశ్చికేసింహేవా ధనుర్మీనే చతుర్దశీ। ఏకాదశ్యాం నవప్త్వం బీజాదికిలమానవైః। విశాఖాత్రయమాదిత్యే పూర్వాషాఢాత్రయశ్శశీ। ధనిష్ఠాత్రయ భౌమేతు బుధేవై రేవతీత్రయం। రోహిణ్యాదిత్రయంశుక్రే శనౌ పుష్యత్రయం శివం। గురువారే వర్జయేచ్చ ఉత్తరాఫల్గునీత్రయం। యేషు యోగేషు చోత్పాతః మృత్యురోగాదికంభవేత్। మూలేర్కశ్శ్రవణేచంద్రః ప్రోష్ఠపద్యుత్తరే కుజః। కృత్తికాసు బుధశ్చైవ గురౌ రుద్రపునర్వసూ। పూర్వాఫల్గుణి శుక్రేచ స్వాతీచైవ శనైశ్చరే। ఏతేచామృతయోగాస్స్యుస్సర్వకార్యప్రసాదకాః॥ విష్కంభే ఘటికాః పంచ శూలేసప్తప్రకీర్తితాః। షడ్గండేచాతిగండేచ నవవ్యాఘాతవజ్రయోః। వ్యతీపాతపరీఘేచ వైధృతేచ దినేదినే। ఏతేష్వృత్యుసుతాహ్యేషు సర్వకర్మాణివర్జయేత్। హస్తేర్కశ్చ గురుఃపుష్యే అనూరాధా బుధే శుభా। రోహిణీచ శనౌ జ్యేష్ఠా సౌమ్యం సోమేనవై శుభం। శుక్రేచ రేవతీజ్యేష్ఠా అశ్వినీమంగళే శుభా। ఏతేతు సిద్ధయోగావై సర్వదోషవినాశనాః। భార్గవే భరణీచైవ సోమే చిత్రా వృషధ్వజ। భౌమేచైవోత్తరాషాఢా ధనిష్ఠాచ బుధే హర। గురౌ శతభిషద్రుద్రీ శుక్రేవై రోహిణీతథా। శనౌచ రేవతీ శంభో విషయోగాః ప్రకీర్తితాః॥ పుష్యః పునర్వసూచైవ రేవతీ చిత్రయాసహ। శ్రవణంచ ధనిష్ఠాచ హస్తాశ్విని మృగస్తథా। కుర్యా చ్ఛతభిషాయాంచ జాతఃకర్మాణి మానవః। విశాఖాచోత్తరాత్రీణి మఘార్ద్రా భరణీతథా। ఆశ్లేషా కృత్తికారుద్రప్రస్థానే మరణప్రదాః॥ అజోక్షనక్రకన్యాఖ్యా కర్కి మత్స్యతులాః క్రమాత్। రవ్యాదితుంగానీచంతు తత్తత్సప్తమమాచరేత్। సింహస్యాధిపతిస్సూర్యశ్చంద్రఃకర్కటకేశ్వరః। వృషవృశ్చికయోర్భౌమః కన్యామిథునయోర్బుధః। ధనుర్మీనద్వయోర్మంత్రిస్తులావృషభయోర్భృగుః। మకరస్య ఘటస్యాపి నాయకస్సూర్యనందనః। కన్యారాహుగృహంప్రోక్తం కేతోశ్చ మిథునంతథా॥ మృగాహికపిమార్జాలశ్వానసూకరపక్షిణః। నకులో మూషకశ్చైవ యాత్రాయాం దక్షిణే శుభాః॥ భల్యాలాపఫలంవత్స్యే లభే త్పూర్వే మహాఫలం। ఆగ్నేయే మోహసంతాపౌ మృష్టాన్నంచైవ పశ్చిమే। యామ్యేరోగమవాప్నోతి నైఋతౌ కలహోభవేత్। ఈశాన్యే మరణం ప్రోక్తం ఏతద్పల్లీఋతేః ఫలం॥ ఖంజరీటాద్యాశ్చ యాత్రాయాం వామకే శుభాః। విప్రకన్యా శ

వోరుద్ర శంఖభేరీవసుంధరా। దినస్త్రీపూర్ణకుంభానాం యాత్రాయాం దర్శ
నం శుభం॥ కార్పాసౌషధతైలంచ పంగ్యాంగారభుజంగమాః। ముక్తకేశో ర
క్తమాల్యం నగ్నాద్యశుభమీక్షణం। కృత్తికాదౌతు పూర్వేణ సప్తఋక్షాణి కే
వ్రజేత్। మఘాదా దక్షిణేగచ్ఛేదనూరాధాదిపశ్చిమే। పశ్చస్తాచోత్తరే యా
త్రా ధనిష్ఠాదిషు సప్తసు। అశ్వనీ రేవతీచిత్రా ధనిష్ఠాసమలంకృతా। మృగా
శ్వచిత్రాపుష్యాశ్చ మూలహస్తో శుభాస్సదా। కన్యాప్రదానేయాత్రాయాం
ప్రతిష్ఠాదిషుకర్మసు॥ శుక్రచంద్రావ జన్మస్థౌ శుభదౌచ ద్వితీయకౌ। శశాంక
శుక్రజీవాశ్చ రాశౌచాథతృతీయకే। భౌమమందశశాంకార్కా బుధశ్చైష్వశ్చ
తుర్థకే। శుక్రజీవౌ పంచమౌచ చంద్రః కేతుసమన్వితః। మందార్కేందుకుజా
ష్షష్ఠే గురుచంద్రౌచ సప్తమే। శుక్రజ్ఞావష్టమే శ్రేష్ఠౌ నవమస్థో గురుశ్శుభః।
అర్కార్కిచంద్రాదశమే ఏకాదశ్యఖిలాగ్రహాః। బుధోథద్వాదశేచైవ భార్గ
వస్సుఖదోభవేత్॥ సింహేనమకరశ్శ్రేష్ఠః కన్యాయాం మేషఉత్తమః। తులయా
సమమీనస్తు కుంభేనసహకర్కటః। ధనుషావృషభశ్శ్రేష్ఠో మేషేణసహ వృశ్చి
కః। ఏతత్షడష్టకంప్రీత్యై భవత్యేవ నసంశయః॥ అభిషేకోగ్నికార్యంచ సూ
ర్యవారే ప్రశస్యతే। సోమేతురంగోపయానం కుర్యాచ్చైవ గృహాదికం। సే
నాపత్యం చౌర్యయుద్ధం శస్త్రాభ్యాసః కుజేస్మృతః। సిద్ధికార్యంచ మంత్రాశ్చ
యాత్రాచైవ బుధేస్మృతా। పఠనం దేవపూజాచ వస్త్రాద్యాభరణం గురౌ।
కన్యాదానంగజారోహశ్శుక్రస్యోత్సమయస్త్రియః। స్థాప్యం గృహప్రవేశ
శ్చ గజబంధశ్శనౌ శుభః॥

సుముహూర్త దుర్ముహూర్త తిథి నక్షత్ర లగ్నభేదముచే నాయాయి
కర్మలొనర్చుటవలన గలుగు ఫలములు- శకునఫలములున్ను.

కాలరూపియగు శ్రీజనార్దనుడు సకలభూతములకును పూర్వాదృ
ష్టవశమువలన శుభాశుభములగుటకు ప్రేరణజేసును. భావిశుభాశుభఫలము
లును జూపించును. దానిని దెలిసికొనుటకు మునులు వేదాంగమగు జ్యోతిష
శాస్త్రమునుంబలికిరి. తజ్ఞులగు దైవజ్ఞులు రాజులకత్యంతప్రియులగుదురని సం
క్షేపంబుగా నిచట బ్రశంసించెదము.

గారుడపురాణమందలి యరువదగు నధ్యాయమందు జ్యోతిశ్చక్రమును
భూమానమును జెప్పి చాతుర్లక్షగ్రంథమగు జ్యోతిశ్శాస్త్రమందలి సారమును
కేశవుండీశానునకుం జెప్పినదిచట జెప్పుదుము.

కృత్తికకగ్ని, రోహిణికి బ్రహ్మ, మృగశీర్షకు చంద్రుడు, ఆర్ద్రకీశు

డు, పునర్వసుకదితి, పుష్యమికి గురుడు, ఆశ్లేషకు సర్పములు, మఘకు పితరులు, పూర్వఫల్గునికి భగనామకుడు, ఉత్తరకర్యముడు, హస్తకు రవి, చిత్తకు త్వష్ట, స్వాతికి వాయువు, విశాఖకింద్రాగ్నులు, అనూరాధకు మిత్రుడు, జ్యేష్ఠకింద్రుడు, మూలకసురులు, పూర్వాషాఢకంబువులు, ఉత్తరాషాఢకు విశ్వేదేవతలు, అభిజిత్తుకు బ్రహ్మ, శ్రవణమునకు విష్ణువు, ధనిష్ఠకు వసువులు, శతభిషమునకు వరుణుడు, పూర్వాభాద్రకజపదము, ఉత్తరాభాద్రకహిర్బుధ్నుడు, రేవతికి పూష, అశ్వినికశ్వినులు, భరణికి యముడు ఇట్లు నక్షత్రాధిపతులు వీరినామములానక్షత్రములకు జెల్లును.

ప్రతిపన్నవమి తిధులను బ్రహ్మాణి పూర్వదిశనుండును. ద్వితీయాదశములనుత్తరమందు మాహేశ్వరి, తృతీయేకాదశుల నాగ్నేయమున కౌమారి, చతుర్థీద్వాదశులను నైఋతియందు నారాయణి, పంచమీత్రయోదశులను దక్షిణమున వారాహి, షష్ఠీచతుర్దశులను పశ్చిమమందింద్రాణి, సప్తమీపూర్ణిమలను వాయుకోణమందు చాముండ ఆయాయి దేవతలకు సంముఖముగ గమనము యోగ్యము.

అశ్విన్యనూరాధా రేవతీమృగశీర్షామూలాపునర్వసూజ్యేష్ఠా పుష్యహస్తానక్షత్రములు ప్రయాణయోగ్యములు. హస్తాదిపంచక ముత్తరత్రయ మశ్వని రోహిణీ పుష్యధనిష్ఠాపునర్వసులు వస్త్రధారణయోగ్యములు. కృత్తికాభరణ్యాశ్లేషా మూలావిశాఖా పూర్వత్రయములధోముఖనక్షత్రములు వీటియందు వాపీకూపతటాకతృణచ్ఛేదన దేవాగార నిధానఖనన గణిత జ్యోతిషారంభ ధనసంగ్రహ బిలప్రవేశములు చేయదగును.

రేవత్యశ్వని చిత్రాస్వాతీ హస్త పునర్వస్వనూరాధా మృగశీర్ష జ్యేష్ఠా నక్షత్రములు పార్శ్వముఖములు వీటియందు గజోష్ట్రమేష వృషభ మహిషశిక్షలును బీజావాపన గమనాగమన చక్రయంత్ర గజరథారోహణములు నింక పార్శ్వములందు జేయదగిన గర్మలన్నిటికిని యోగ్యములు.

రోహిణ్యార్ద్రధనిష్ఠోత్తరత్రయశతతారాశ్రవణములూర్ధ్వముఖనక్షత్రములు వీటియందు రాజ్యాభిషేకమును పట్టబంధమును ఊర్ధ్వముఖముగ నెత్తదగిన గార్యములన్నియును జేయదగును.

చతుర్థి, షష్ఠి, అష్టమి, నవమి, అమావాస్య, పూర్ణిమ, ద్వాదశి, చతుర్దశి యీతిధులశుభప్రదములు.

పాడ్యమీశుక్రవారము, విదియాసోమవారము, తదియామంగళవారము, చవితీశనివారము, పంచమీగురువారము, షష్ఠీకుజశుక్రవారములు, సప్తమీబుధవారము, అష్టమీకుజభానువారములు, నవమీసోమశనివారములు, దశమీగురువారము, ఏకాదశీగురుశుక్రవారములు, ద్వాదశీబుధవారము, త్రయోదశీకుజశుక్రవారములు, చతుర్దశీభానువారము, పూర్ణిమా అమావాస్యా గురువారము ఈచెప్పినప్రకారము తిథివారములు గలసిన శుభకరము.

ఆదివారము ద్వాదశి, సోమవారమేకాదశి, కుజవారముదశమి, బుధవారము నవమి, గురువారమష్టమి, శుక్రవారము సప్తమి, శనివారము షష్ఠియు నిట్లుగలసిన దగ్ధయోగమగును. దీనియందు గమనాదులు వర్జింపవలయును. పాడ్యమి, నవమి, చతుర్దశి, అష్టమియు నీతిథులు బుధవారముతోగూడిన ప్రయాణము కూడదు.

షష్ఠియందు మేషకర్కటకములు, అష్టమియందు కన్యామిథునములు, చవితియందు వృషభకుంభములు, ద్వాదశియందు మకరతులలు, దశమియందు వృశ్చికసింహములు, చతుర్దశ్యేకాదశులయందు ధనుర్మీనములు బీజావాపనమునకనుకూలములు కావు.

విశాఘాత్రితయములాదివారమందు, పూర్వాషాఢాత్రయము సోమవారమందు, ధనిష్ఠాత్రయము కుజవారమందు, రేవతీత్రయము బుధవారమందు, ఉత్తరాఫల్గునీత్రయము గురువారమందు, రోహిణీత్రయము శుక్రవారమందు, పుష్యత్రయము శనివారమం దిట్లుగూడిన నుత్పాతయోగము లివి మృత్యురోగకరములు.

మూలార్కవారములు, శ్రవణేందువారములు, పూర్వాభాద్రోత్తరాకుజవారములు, కృత్తికాబుధవారములు, ఆర్ద్రి పునర్వసు గురువారములు, పూర్వఫల్గునీ శుక్రవారములు, స్వాతీశనివారములు గూడిన నమృతయోగములు సర్వకార్యశుభప్రదములు.

విష్కంభమందైదుగడియలు, శూలమందేడుగడియలు, గండాతిగండములయందారు, వ్యాఘాత వజ్ర వ్యతీపాత పరిఘ వైధృతులయందు తొమ్మిది ఈగడియలు సర్వకర్మములయందును వర్జింపవలయును.

హస్తయునాదివారమును పుష్యమీ గురువారము ననూరాధయు బుధవారమును రోహిణీ శనివారమును జ్యేష్ఠాబుధసోమవారములు రేవతీశుక్రవా

రము జ్యేష్ఠాశ్వినులు మంగళవారము లిట్లు గలసిన యోగము సకలదోషముల నశింపజేయును.

శుక్రవారమున భరణి, సోమవారమున చిత్త, కుజవారమున నుత్తరాషాఢ, బుధవారమున ధనిష్ఠ, గురువారమున శతతార, శుక్రవారమున రోహిణి, శనివారమున రేవతి ఇవి విషయోగములు.

పుష్య పునర్వసు రేవతి చిత్తా శ్రవణ ధనిష్ఠా మృగాశ్విని హస్తా శత తారలయందు జాతకర్మను జేయదగును- విశాఖోత్తరాత్రయమఘార్ద్రాభరణ్యాశ్లేషకృత్తికలయందున ప్రస్థానమొనర్చిన మరణమగును.

రవికి మేషము, చంద్రునకు వృషభము, కుజునకు మకరము, బుధునకు కన్య, గురునకు కర్కాటము, శుక్రునకు మీనము, శనికి తుల ఇవి యుచ్చస్థానములగుచున్నవి- వాటికారునొకటి నీచస్థలమని తెలియదగును.

సింహమునకు రవి, కర్కాటమునకు చంద్రుడు, మేషవృశ్చికముల కంగారకుడు, కన్యామిధునములకు బుధుడు, ధనుర్మీనములకు గురుడు, తులావృషభములకు శుక్రుడు, మకరకుంభములకు శనియు నధిపతులగుచున్నారు- రాహువుకు కన్య, కేతువునకు మిధునమును గృహములని తెలియదగును.

లేడి, పాము, కోతి, పిల్లి, శ్వానము, సూకరము, పక్షులు, ముంగి, యలుక ఇవి కుడివైపుకు నడచిన యాత్రయందు శుభమగును.

తూర్పుదిక్కున బల్లియరచిన మహాఫలము, ఆగ్నేయమున మోహసంతాపములు, యామ్యమున రోగము, నిఋతియందు కలహము, పశ్చిమమున మృష్టాన్నప్రాప్తి, వాయవ్యమున భోజనసుఖము, ఉత్తరమున కలహనాశనము ఈశాన్యమున మరణము.

నక్క, లొటిపిట, గాడిద యాత్రయందివి యెడమకేగిన శుభమగును.

బ్రాహ్మణకన్యక, శవము, శంఖభేరీధ్వనులు, మృత్తిక, వారాంగన, పూర్ణకుంభములు ఇవి యాత్రయందగపడిన శుభమగును.

ప్రత్తి యౌషధమును, నూనె, బొట్టవాడు, బొగ్గులు, పాము, తలవిరియబోసికొనినవాడు, ఎఱ్ఱని పువ్వులను ధరించినవాడు, దిగంబరుడు, ప్రయాణమందగపడిన యశుభమగును.

కృత్తికాదిగనేడునక్షత్రములు ప్రాగ్దిశకును, మఘాదిసప్తర్క్షములు ద

క్షిణదిశకు, అనోరాధాదిసప్తతారకములు పశ్చిమమునకును, ధనిష్ఠాదిసప్తకముత్తరమునకు ప్రయాణమొనర్చిన శుభమొసంగును.

అశ్వనీ రేవతీ చిత్తా ధనిష్ఠ లలంకారధారణమునకు ప్రశస్తము. మృగశీర్షా చిత్ర పుష్య మూల హస్తా నక్షత్రములు కన్యాప్రదాన యాత్రాప్రతిష్ఠాకర్మలయందు శ్రేష్ఠములు.

జన్మమున ద్వితీయ్యమునను శుక్రచంద్రులు, చంద్రశుక్రగురులు తృతీయరాశిని, కుజ శని చంద్రార్క-బుధులు చతుర్థమందు, శుక్రగురులు చంద్రకేతువులును పంచమమందు, శని రవి చంద్ర కుజులు షష్ఠమమందు, గురుచంద్రులు సప్తమమందు, బుధశుక్రులష్టమమందు, గురుడు నవమమందు, రవి శని చంద్రులు దశమమందు, ఏకాదశమందన్నిగ్రహములును, బుధశుక్రులు ద్వాదశమందిట్లుండిన శుభమిత్తురు.

సింహముతో మకరము, కన్యతో మేషము, తులతో మీనము, కుంభముతో కర్కాటకము, ధనస్సుతో వృషభము- మేషముతో వృశ్చికము యీషష్ఠాష్టకములు ప్రీతినిచ్చును- సందియములేదు.

అభిషేకమగ్నికార్యమును భానువారమందుత్తమము. సోమవారమందశ్వారోహణము- గృహప్రవేశము, సేనాపత్యము- యుద్ధము- చౌర్యము- శస్త్రాభ్యాసము- కుజవారమందు, సిద్ధికార్యము- మంత్రము- యాత్ర- బుధవారమందు, పఠనము- దేవపూజారంభము- వస్త్రాద్యాభరణము- గురువారమందు, కన్యాదానము- గజారోహణము- స్త్రీసమయము- శుక్రవారమందు, స్థాప్యము- గృహప్రవేశము- గజబంధము- శనివారమందును జేసినశుభమగును.

శ్రుత్యుక్తముహూర్తాన్యథబ్రూమః॥ సమానస్యాహ్నః పంచ పుణ్యాని నక్షత్రాణి చత్వార్యశ్లీలాని తాని నవ। అస్యార్థః॥ ఉదగయనాదయః ప్రసిద్ధాః। పుణ్యాహాస్త్వహ్నోనవధావిభక్తస్యాయుజో భాగాః। ప్రాతస్సంగవమధ్యందినాపరాహ్ణసాయంశబ్దవాచ్యాః॥ పుణ్యనక్షత్రపరపర్యాయాః పంచ। సమానస్యాహ్నః పంచపుణ్యాని నక్షత్రాణి॥ మిత్రస్య సంగవః తత్పుణ్యం తేజస్వ్యహారితి శ్రుతేః॥ యుగ్మాస్త్వశ్లీలాని। చత్వార్యశ్లీలానీతి శ్రుతేః॥ కేచిత్కృత్తికాదివిశాఖాంతాని దేవనక్షత్రాణి పుణ్యాహాః। యాన్యేవ దేవనక్షత్రాణి తేషు కుర్వీత। పుణ్యాహఏవకురుత ఇతి శ్రుతేః॥

అస్మిగ్ స్యాముష్మిగ్ శ్చ యాంకామయేత దుహితరం ప్రియాస్యాదితి। తాం నిష్ట్యాయాం దద్యాత్। ప్రియైవభవతి। నేవతు పునరాగచ్ఛతి॥ అస్యా

ర్థః॥ నిష్ట్యాశబ్దః స్వాతీనక్షత్రం తస్మిన్నక్షత్రే దత్తా దుహితా పత్యుః పిత్రోరేవ భవతీత్యస్తి కశ్చిదర్థోవిశేషః పత్యుర్గృహం పునర్నాగచ్ఛతి నేయంనక్షత్రనిందా। కింతు ప్రీత్యతిశయప్రదర్శనేన నక్షత్రస్తుతిరేవ॥

అభిజిన్నామనక్షత్రం ఉపరిష్టాదషాఢానాం। అవస్తాచ్ఛ్రోణాయై దేవాసురాస్సంయత్తా ఆసన్ తే దేవా తస్మిన్నక్షత్రేఽభ్యజయన్ యదభిజితోఽభిజిత్త్వం యంకామయేతానపజయ్యంజయేదితి। తమేతస్మిన్నక్షత్రేయాతయేత్। అనపజయ్యమేవ జయతి పాపపరాజితమివతు॥ ప్రజాపతిః పశూనసృజత। తేనక్షత్రం నక్షత్రముపాతిష్ఠంత। తే సమావంతఏవాభవన్ తే రేవతీముపాతిష్ఠంత తే రేవత్యాం ప్రాభవన్। తస్మాద్రేవత్యాం పశూనాం కుర్వీత॥

ఇటుమీద వేదోక్తముహూర్తములను జెప్పుచున్నారము.

ఉత్తరాయణమందు శుక్లపక్షములో పగటిప్రమాణము నొమ్మిదిభాగములొనర్చి ౧-౩-౫-౭-౯ యీబేసిభాగములు పుణ్యనక్షత్రసంజ్ఞికములు- సకలశుభకార్యములకును యోగ్యములు. ౨-౪-౬-౮ యీసరిభాగములన్ని లసంజ్ఞికములివి శుభకార్యములకర్హములుకావు.

కొందరు కృత్తికాది విశాఖాంతమువరకు దేవనక్షత్రములనియు పుణ్యాహములనియును బల్కుదురు.

ఇహికాముష్మికఫలములను గోరువారు స్వాతీనక్షత్రమందు కన్యాదానము జేసిన యాకన్యయు భర్తకుప్రియురాలై మరల పుట్టినింటికి రాదలంచదు. ఉత్తరాషాఢాచరమభాగమును శ్రవణపూర్వభాగమును గలసి యభిజిన్నక్షత్రమగును. దీనియందు దేవాసురులతో దలపడి జయించిరి- గావునయభిజిన్నక్షత్రమున యుద్ధయాత్రజేసిన యజేయులగువారినైన జయింతురు.

బ్రహ్మ పశువులను రేవతీనక్షత్రమందున సృజించెను. గాన పశుసంగ్రహము రేవతీనక్షత్రమున జేసిన యభివృద్ధినొందును.

జాతక ప్రకరణమ్.

అథాతోసంక్షేపేన జాతకనిరూపణస్థాన ఫలాదీని వ్యాఖ్యాస్యామః॥

తిర్యక్పంచతథోర్ధ్వగాశ్చ లిఖితా రేఖాశ్చ రాశ్యాత్మకం చక్రం స్యాత్పురుహూతదిగ్గృహముఖాలగ్నాదిరాశిగ్రహాన్। సంలిఖ్యోదయచంద్రకారకపదాయాథాత్మ్యహోరాఘటీద్రేక్కాణా నవప్రోక్తలగ్నకవశాత్తత్తత్ఫలం పశ్యతి॥

అడ్డుగీతలైదును నిడువుగీతలైదును లిఖించిన ద్వాదశరాస్యాత్మకంబగు చక్రంబగును నందు పూర్వోక్తస్వగృహంబాదిగ మేషాదిరాసుల గ్రహంబుల లిఖింపవలయును. లగ్నకుండలి, వంశకుండలి, ఆరూఢకుండలి హోరాకుండలి, చంద్రకుండలి, ద్రేక్కాణకుండలులును వీటిచే నాయాయి ఫలములను జెప్పవలెను.

తన్వారోగ్యధనస్వసోదరజనన్యాందోళికాఘోటకక్షేత్రారామతటాకమందిరసుఖగాత్రమాప్తబుధ్యాత్మజాః। ప్రజ్ఞాజ్ఞానసరస్వతీమతియశోరోగక్షయారిక్షతం జాత్యుద్వాహకళత్రరోగనిధనవ్యాధ్యాయురిష్టార్థయః॥

ద్రవ్యజ్ఞానపితృక్రియౌషధమనస్సౌభాగ్య దేవార్చనాజ్ఞారాజన్యక్రతు పుణ్యతీర్థసకలాద్యోగప్రతాపస్మృతిః। క్షాంతిస్నానఫలాపవర్గవిభవానేకప్రతిష్ఠాశ్రమ ద్రవ్యస్వర్గఫలప్రభావ శయనీ ప్రారబ్ధపుణ్యానిచ॥

జననలగ్నము తనుభావము నారోగ్యభావమనబడును. ద్వితీయము ధనభావము- తృతీయము సోదరభావము- చతుర్థము జననీ, వాహన, క్షేత్ర, మందిర, సుఖభావము- పంచమము బుద్ధి, పుత్ర, జ్ఞాన, కీర్తిభావము- షష్ఠము రోగము, క్షయము, క్షతము, శత్రుభావమును- సప్తమము వివాహ, కళత్ర, భోగభావము- అష్టమము ఆయుర్మరణవ్యాధ్యరిష్టభావము- నవమము పితృసౌభాగ్యౌషధభావము- దశమము రాజ్య దేవార్చన క్రతు పుణ్యతీర్థాజ్ఞో ద్యోగ ప్రతాపభావము- ఏకాదశము లాభభావము- ద్వాదశము వ్యయభావము.

రుద్రాత్మా సవితా పితాచ జననీశక్త్యాత్మకో చంద్రమా భౌమేందూగ్భవజీవశుక్రరవిజాస్తత్పంచభూతోద్భవాః।సత్వాజ్జీవకవీ దుజాశ్చ రజసోభౌమస్తమోజశ్శని స్సూర్యేందూ నతుమారకౌ నహితపౌ రంధ్రాధిపత్యేరితౌ॥

సూర్యుడు పితృకారకుడు, చంద్రుడు మాతృకారకుడు, భౌమ బుధ గురు శుక్ర శనులు పంచభూతకారకులు, గురుశుక్రబుధులు సత్వగుణకారకులు, అంగారకుడు రజోగుణకారకుడు, శని తమోగుణకారకుడు- బ్రహ్మయొక్క నేత్రమువలన సూర్యుడు, మనంబువలన చంద్రుడు, పంచభూతాంశలచే కుజ బుధ గురు శుక్ర శనులు బుట్టిరని సూర్యసిద్ధాంత గోళాధ్యాయము. సూర్యచంద్రులష్టమాధిపతులైనను మారకులును బాధకులును గారు.

సర్వే ద్వాదశ రాశయ స్సముదితా లగ్నాదిషట్కం తనుర్వామ్యాం పంచ తను స్త్రియా స్తదితరే షట్కోత్తరాంగం భవేత్। లగ్నం ప్రాణమయ

శ్శశిస్థభవనం దేహాంతయో స్తత్ఫలం భావాద్భావపతేశ్చ కారకవశాత్తత్తత్ఫలం నిశ్చితం॥

లగ్నము మొదలారు రాశులపర్యంతము పూర్వాంగమనియును మిగిలిన యారు రాశులనుత్తరాంగమనియునుసంకేతము- లగ్నము ప్రాణము- చంద్రుడున్నగృహముదేహము లీప్రాణదేహములయొక్క శుభాశుభములు భావభావాధిప భావకారకులవలనను చంద్రలగ్నాధిపతులవలనను గూడ జూడవలెను.

పూర్ణం పశ్యతి భానుజ స్త్రిదశమే భేపాదదృష్ట్యేతరే జీవోధీ నవమే ర్థయా తదితరే భౌమశ్చతుర్థేష్టమే। సర్వే పాదవిహీనయాఖిలదృశా పశ్యంతి సర్వేస్తభం విత్తాయవ్యయవైరిణో నదదృశః ఖేటస్థితస్థానతః॥

శని తనకు తృతీయ దశమస్థానములను పూర్ణదృష్టిని జూచును. మిగిలిన గ్రహములు పాదదృష్టిని జూతురు. గురుడు పంచమ నవమములను పూర్ణదృష్టిని జూచును ఇతరగ్రహములర్ధదృష్టిని జూతురు. కుజుడు చతుర్థాష్టమస్థానములను పూర్ణదృష్టిని జూచును. ఇతరగ్రహములు త్రిపాదదృష్టిని జూతురు. సకలగ్రహములు సప్తమస్థానమును సంపూర్ణదృష్టిని జూతురు. ద్వితీయ వ్యయ లాభషష్ఠస్థానముల నేగ్రహములును జూడరు.

కేంద్రేత్రికోణగృహస్థితాః కవిగురుజ్ఞాపూర్ణమాయుర్భలం మధ్యాయుష్యమతోధనేచ సహజే లాభే దిశంతి స్థితాః। షష్ఠాష్టవ్యయభేషు సంస్థితఖగాస్స్వల్పాయురన్యే తతః పాపాః కేంద్రసుతాష్టగా నశుభదా జాతస్య పుంసస్సదా॥

లగ్నచతుర్థసప్తమదశమములు కేంద్రసంజ్ఞితములు- పంచమనవమములు కోణసంజ్ఞితములు వీటియందు బుధ గురు శుక్రులుండగ జన్మించిన దీర్ఘాయువగును. ద్వితీయతృతీయలాభస్థానములందు వీరలుండగ జన్మించిన మధ్యాయువగును. వీరు షష్ఠాష్టమవ్యయములందుండిన యల్పాయువగును. రవి కుజ శని రాహుకేతువులు క్రూరులు వీరు కేంద్ర పంచమాష్టమములయందుండిన శుభము నివ్వరు.

స్వోచ్చస్వర్క్షసుహృత్త్రికోణగృహగాః కేంద్రోత్తమాంశాన్వితాస్స్వామ్యైర్వీక్షితయుక్తమధ్యమగతా మూలత్రికోణాశ్రితాః। భావారోహణ ఖేచరాశ్శుభకరాః కేంద్రత్రికోణాధిపా స్సంబంధేన పరస్పరం సుయశసం కుర్వంతి రాజోత్తమం॥

స్వోచ్చస్వక్షేత్ర మిత్రక్షేత్ర త్రికోణములయందును కేంద్రోత్తమాద్యంశలయందునుండి సౌమ్యగ్రహములచే జూడబడినను గూడినను సౌమ్యగ్రహమధ్యగతములైనను మూలత్రికోణములయందుండిన నుచ్చభావమునారోహించుచుండినను గ్రహమునకు బలమని చెప్పవలెను. కేంద్రకోణాధిపతులు పరస్పరసంబంధము గలిగియుండగ జన్మించిన రాజయోగమగును. మూలత్రికోణములనగా సూర్యునకు సింహము, చంద్రునకు వృషభము, అంగారకునకు మేషము, బుధునకు కన్య, గురునకు ధనస్సు, శుక్రునకు తుల, శనికి కుంభము.

నీచస్థాశ్చ పరాజితాస్త్వరిగతాః పాపేక్షితాః క్రాంతయుక్మధ్యస్థాస్తగతాశ్చ వక్రవికలస్వర్భానుసంసర్గగాః। భావాంతస్థితఖేచరాశ్చ విబలాః షష్ఠాష్టరిప్ఫాధిపాః కేంద్రాధీశ్వరకోణపేశ్వరయుతాస్తద్యోగభంగప్రదాః॥

నీచస్థానములయందున్న నస్తంగతులైనను శత్రుస్థానగతులైనను పాపేక్షితపాపయుక్తమధ్యగతులైనను వక్రపరాజితరాహుయుక్త లగ్నాంతస్థితులైనను షష్ఠాష్టవ్యయాధిపతులైనను గ్రహములు బలహీనులగుదురు. కేంద్రకోణాధిపతులతో విరుగలసిన యోగభంగమును జేతురు.

స్వోచ్చేదీప్తగ్రహం స్థితస్స్వభవనే వర్గోత్తమాంశే శుభో మిత్రస్థో ముదితస్సమేత్యతిసమే మూలత్రికోణే సుఖీ। హీనో యుద్ధపరాభవశ్చ కుటిలో క్రూరశ్చ వక్రం గతో భీతి స్స్యాదతిచారగో రిపుగృహే ఖేటో [illegible] శ్చాస్తగః॥

దీనో నీచగతో భవే [illegible] చావస్థాః క్రమాద్ద్వాదశ స్యు[illegible] ముదు స్సమాగమఖగ [illegible] యుద్ధో [illegible] శుభో ఖేటస్తు మృత్యుప్రదః పాపో [illegible] బలయుక్త [illegible] శుభం ద[illegible] శుభో దుర్బలః॥

ఉచ్చయందు దీప్తావస్థ, స్వక్షేత్రవర్గోత్తమాంశ శుభ మిత్రక్షేత్రములందుండిన ముదితావస్థ, సమాతిసమక్షేత్రమూలత్రికోణములయందుండిన సుఖావస్థ, యుద్ధపరాభవవక్రక్రూరక్షేత్రములందుండిన హీనావస్థ, అతిచార శత్రుక్షేత్రములందుండిన భీతావస్థ, అస్తంగతుడనగా సూర్యయుక్తుడైన మృతావస్థ, నీచగతుడైన దీనావస్థ, ఇటుల పన్నెండవస్థలు చెప్పబడెను. సూర్యయుక్తుడును చంద్రకుజులతో యుద్ధోన్ముఖగ్రహమును రాహుకేతుయుక్తగ్రహమును మృత్యుప్రదులు. పాపగ్రహమైనను బలయుక్తుడైన శుభంబొనర్చు

ను. శుభగ్రహమైనను దుర్బలుఁడైలే దుష్టఫలమిచ్చును.

దుస్థానాని గతోరినీచగ్రహగశ్చాస్తంగతోవాపియద్భావేశోశుభయోగదృష్టిరహితే క్రూరరాజియుక్తేక్షితః । నీచార్యంశగతః పరాజయహ్యతశ్చేత్పాతయానిద్యుతిస్తద్భావస్య వినాశనం నిగదితం లగ్నాదిభావానాంక్రమాత్॥

ఏభావాధిపతిగాని దుస్థానగతుఁడైన శత్రునీచగతుఁడైన నస్తంగతుఁడైన శుభగ్రహయోగదృష్టిరహితుఁడై క్రూరగ్రహయోగదృష్టియుక్తుఁడగుచు నీచార్యంశగతుఁడై పరాజితుఁడైయుండిన నాభావమునకు నాశము చెప్పవలెను. తనుభావాదిభావములకు నీక్రమము.

యద్భావాధిపతిస్త్రికోణగృహగః కేంద్రత్రిలాభాశ్రితో మిత్రోచ్చస్వగృహాంశయోర్బలవతోత్పత్తౌ స్థితస్సౌమ్యయోః। మధ్యస్థోపతిస్స్వోచ్చగేన నశుభైర్యుక్తస్థితోవా గ్రహస్తత్తద్భావఫలస్య వృద్ధిమతులాం శీఘ్రం కరోతిక్రమః॥

ఏభావాధిపతి కేంద్రకోణధనలాభతృతీయస్థానములందుండి మిత్రక్షేత్రోచ్చస్వక్షేత్రస్వాంశలయందుండి బలవచ్ఛుభగ్రహమధ్యగతుఁడై యుచ్చాదిబలయుక్తమగు శుభగ్రహములతో గూడుకొనియుండిన నాభావమునకు వృద్ధిగలుగు నిటులనన్నిభావములకును జూడదగును.

భావోభావపతిశ్చ కారకఖగస్సే పాపమధ్యస్థితాః పాపైశ్చంకిభిరన్వితాశ్చ విబలాస్సౌమ్యైరయుగ్వీక్షితాః। తేషాం భాగ్యసుతాష్టధీవ్యయగతాః పాపాస్తదంశర్క్షపాస్తద్భావే రిపునీచమూఢవిజితాశ్చేద్భావహానింవదేత్॥

ఏభావముగాని భావాధిపతిగాని కారకుఁడుగాని పాపమధ్య పాపయుక్తిగలిగి బలహీనులై సౌమ్యగ్రహదృష్టివీక్షణములులేక నీభావభావాధిపతులకు పంచమనవమవ్యయములందు పాపగ్రహములుండిన తత్తద్భావాధిపతులు శత్రునీచపరాజితులై తద్భావములందుండిన నాభావమునకు హాని గలుగును.

స్వర్క్షోచ్చాదిసుహృత్త్రికోణనిహతరాశ్యంశేషువర్గోత్తమే సౌమ్యైస్సాక్యకరోథపాపఖచరోప్యేవం విధత్తే శుభం। యద్భేశస్థితభాంశపాబలయుతాశ్చేద్భావపో లాభకృద్యత్రస్వర్క్షగతో బలీ హితఖగస్సౌమ్యోపి తస్యార్థదః॥

ఏభావాధిపతిని సర్గపాపుఁడైనను స్వోచ్చక్షేత్రమిత్రకోణవర్గోత్తమములయందుండి సౌమ్యయుక్తుఁడైనశుభమును జేయును. ఏభావాధిపతియుండిన రాశ్యధిపతిగాని యంశాధిపతిగాని బలవంతులైన నాభావమునకు లాభము

గలుగును- లేక భావాధిపతి స్వక్షేత్రమందుండి బలవంతుడై యుండిన వాడు నైసర్గికశుభుడుగాని పాపుడుగాని శుభమునే జేయును.

భాగ్యేకర్మణి తత్పతీ నివసతో వేకత్రవా వ్యత్యయే నాన్యోన్యర్క్ష గతౌ నిరీక్షితయుతౌ తౌ రాజయోగప్రదౌ । ధీజాయాధనబంధుపైశ్చ సహితే తత్తద్గృహే సంస్థితౌ సంపత్సౌఖ్యకరౌ తయోర్నిధనలాభర్క్షాధిపత్యంవినా॥

భాగ్యరాజ్యాధిపతులు భాగ్యస్థానమందైన రాజ్యమందైన నొకచోట గూడినను వీరలు వ్యత్యయముగనైనను క్రమముగనైన నీస్థానములందుండినను నితరేతరాన్యగృహములందుండినను అన్యోన్యవీక్షితులై యుండినను రాజయోగమును జేతురు. మరియును వీరలు పంచమ సప్తమ ధన వాహన స్థానములందుండిన నీస్థానాధిపతులతో గూడుకొనినను సంపత్సౌఖ్యమును జేతురు. ఈ భాగ్యరాజ్యాధిపతులష్టమలాభాధిపతులైన యోగభంగమగును.

బాలోవృద్ధఖగోస్తగశ్చ విజితో పశ్య న్నపశ్యత్యసౌ శుక్లాశుక్లదినై శ్శుభో శుభదినైః పూర్ణోన్ముఖాద్యక్రమాత్। ప్రత్యగ్దృష్టియుతో దృశా సురగురుర్మందాయుతో శక్తిమాన్ మూఢస్థోపి భృగుశ్శనిశ్చ బలవా న్స్యాత్ భౌమారిభేవా బలీ॥

గ్రహము బాలుడు వృద్ధు పరాజితుడు నస్తంగతుడునై చూచినను జూడనటుల నిష్ఫలము. గురుడు శుక్లపక్షమందు వృద్ధత్వమునొందినను కృష్ణపక్షమునందు బాలత్వమునొందినను శుభప్రదుడగును. బలవంతులగు శుక్రశనులు మూఢస్థులైనను బలహీనులు కారు. అంగారకుడు శత్రుస్థానమందుండినను బలహీనుడుకాడు.

భావానాం ఫలకారకశ్చ విముఖో నైసర్గికాచ్ఛాదయ ద్భావై రన్వితభాంశపాపవితథో తద్భావతత్కారకౌ। యద్యత్కారకరాశిపోశుభఖగస్తత్తత్ఫలధ్వంసకస్తద్వత్కారకయుక్తభావనివహం స్వల్పంఫలం కారయేత్॥

భావాధిపతి శుభుడగునపుడు ఛాదకసంబంధమువలన దోషుడైనప్పటికిని భావఫలమునిచ్చును. ఆభావమున కారకులును ఫలవిముఖులగుదురు- ఆభావకారకులలో నేయేకారకరాశ్యధిపతి పాపగ్రహమైన యాయాయికారకఫలధ్వంసను జేసును- ఆలాగుననే కారకుడున్న భావములన్నియు స్వల్పఫలమును జేసును.

పూర్ణేంద్విజ్యశనిర్ధ్వజాస్స్వయుతభాద్విర్ద్వాదశచ్ఛాదకాదుష్టశ్చేద్ధిప

ణోపి రిప్ఫభవనే శేషాః పురచ్ఛాదకాః। దృష్ట్వా క్షేత్రిగతేనవాశనికుజా వ
న్యోర్క్ష యుక్తేనవాస ర్వేభావపభావకారకఖగా శక్తాః క్రమా ద్వ్యక్తదాః॥

పూర్ణచంద్రుడును, గురుడును, శని, కేతువులును, దమరున్నరాశికిద్వి
తీయ ద్వాదశరాసుల నాచ్ఛాదింతురు. గురుడు పాపుడై వ్యయమందుండినను
మిగిలిన మూడుగ్రహములు ముందు రాశినిమాత్రమాచ్ఛాదించెదరు. శనికుజు
లు క్షేత్రస్థునిచే గాని యన్య క్షేత్రస్థునిచే గాని జూడబడి రేని బలవంతులగుదురు.
సర్వభావాధిపతులు కారకులును బలవంతులై రేని జెప్పబడిన ఫలమిచ్చెదరు.

యద్భద్వాభవధనర్క్ష సంస్థితఖగస్త్వచ్ఛాదకాఖ్యా స్మృతాస్తద్భ్రాతృస్థ
లగోపి వేధకఖగస్తద్బంధుకో బంధకః। తద్రింధ్రే ప్రతిబంధకోత్ర సహితశ్చే
ద్రంధ్రవృద్ధిక్షనే యద్భద్వాభవధనాస్తభద్వ్యయపతి స్తన్మారకాఖ్యా క్రమాత్॥

ఏభావమునకుగాని ద్వితీయమందున్నగ్రహము ఛాదకుడని చెప్పబడు
ను. భావమునకు తృతీయమందున్న గ్రహము వేధకుడనబడును. భావమునకు
చతుర్థమందున్న గ్రహము బంధకుడనబడును. భావమున కష్టమమందున్న గ్ర
హము ప్రతిబంధకుడనబడును. అష్టమస్థానముయొక్క వృద్ధిక్షయములం దేభా
వముయొక్క ద్వితీయ సప్తమాధిపతు లష్టమమందుండిరేని మారకులని జెప్ప
బడుదురు.

లగ్నాద్భాగ్యపకర్మపౌ యదితథా తద్భాగ్యకర్మాధిపౌ మానాద్భా
గ్యపకర్మపౌ వరసమస్వల్పాధికారాః క్రమాత్। సంబంధత్రయసంస్థితౌ య
దిబలావన్యోన్యకేంద్రాశ్రితౌ లగ్నాధీశ్వర రాశినాయకయుతౌ జాతో ధనీ
భూపతిః॥

లగ్నము మొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును, భాగ్యము మొదలు భాగ్య
రాజ్యాధిపతులును, రాజ్యము మొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును క్రమముగా
నుత్తమ మధ్యమస్వల్పాధికారములుగలవారు, వీరలు సహావస్థాన దృష్టిస్థాన
సంబంధములు గలవారై పరస్పరమును కేంద్రములయందున్నవారై లగ్నరా
శ్యధిపతులతో గలుసుకొనిరేని జాతకుడు ధనియును భూపతియగును.

జన్మర్క్షాగమనాడికా విఘటికా తత్తద్దశాత్తాడితా నాడ్యా షష్టిహతా
యుతా విఘటికా తచ్ఛేద్యరాశిర్భవేత్। చాద్యంతాస్థితనాడికా విఘటికా బి
భాజితో వత్సరాశ్శేషం ద్వాదశభిర్దినైః ఖరుతుభిర్నిఘ్నంతుమాసాదికం॥

జన్మనక్షత్రముయొక్క శేషఘడియల నరువదింట గుణించి విఘటికలం

దుగలవి కృత్తికాది యిరువదియేడునక్షత్రములు తొమ్మిదింట పాల్గొనగా వచ్చిన శేషమున కొకటిమొదలు తొమ్మిదివరకు- ౬ సూర్య- ౧౦ చంద్ర- ౭ కుజ- ౧౮ రాహు- ౧౬ జీవ- ౧౯ శని- ౧౭ బుధ- ౭ కేతు- ౨౦ శుక్రదశలగును. ఈరీతి నానక్షత్రదశావర్షములచేత నామొత్తమును గుణించి దాని నక్షత్రాద్యంతఘటికావిఘటికలయొక్క మొత్తముచేతను బాల్గొనగ వచ్చిన లబ్ధము వత్సరములగును- ఆశేషము పన్నెండింటగుణించి తిరుగ నక్షత్రాద్యంతముచేతనే బాల్గొనగా వచ్చినది మాసములగును- ఆశేషము దినములచేగుణించి బాల్గొనగా దినములు నీరీతినే ఘటికలచే విఘటికలచేతను గుణించి బాల్గొనగా ఘటికావిఘటికలు వచ్చును.

తత్రత్యేటదశాదశావినిహతా మాసాః పురోంశాభవే దత్యాంకం త్రిగుణం దినానిచ తథా వక్ష్యంతి చాంతర్దశాః। తద్భుక్తిస్తు దశాహతాచగస్త్రిభిర్భక్తా దినాని క్రమాత్ ॥

ఏగ్రహముయొక్క మహాదశకంతర్దశకట్టవలెనోయామహాదశావర్షములంతర్దశావర్షములచేత గుణించ మొదటివి మాసములగును. కొసయంకెమూడింటగుణించగా దినములగును- ఆయంతర్దశామానమును దశావర్షములచే గుణించ నాల్గింట పాలుగొనగా వచ్చిన లబ్ధము విదశాదినములగును- శేషమురువదిచే గుణించి నాల్గింటపాలుగొనగావచ్చిన లబ్ధము ఘడియలగును.

తద్వర్గైర్నిహతా దినాని ఘటికా ద్వాభ్యాం విభక్తం ఫలం నాడ్యశ్శేషమతోథషష్టినిహతం చార్ధోయుతం తద్వతు। ద్వాభ్యాం భక్తఫలం వినాడ్యరభవం సూక్ష్మదశాభుక్తయస్త్వేవం ప్రాణదశా క్రమేణ విదితా స్సిద్ధాంతవిజ్ఞానిభిః॥

విదశాఘడియలను దశావర్షములచే గుణించి రెండింట పాల్గొనగా వచ్చిన లబ్ధము సూక్ష్మదశాఘడియలగును- శేషఘడియలరువదిచే గుణించి రెంటపాల్గొనగా విఘడియలు వచ్చును- ఈరీతినే సిద్ధాంతవేత్తలచేతను ప్రాణదశను దెలసికొనదగును.

కేంద్రాధీశ్వరకోణనాయకదశా శ్చాంతర్దశాశ్శోభనా స్సామాన్యాశ్చ ధనత్రిలాభభవనాధీశగ్రహాణాం దశాః। షష్ఠాష్టవ్యయ భావనాయక దశా కష్టా భవేయుస్సదా నేతుర్లగ్నమవేక్ష్య తత్తదధిపో తత్తద్దశాభుక్తిషు॥

కేంద్రకోణాధిపతులయొక్క దశలును వారియంతర్దశలును శుభప్రద

ములు- ధనతృతీయ లాభాధిపతులయొక్క దశాంతర్దశలు మధ్యఫలములు ష ష్ఠాష్టమవ్యయాధిపతులయొక్క దశలు కష్టఫలములు నగునని యడిగినవారి ల గ్నమునబట్టి యాయాయి దశాభుక్తులందు జెప్పవలెను.

రాజాశ్రియణ ఫర్మాః.

వినాజ్ఞయా విశంతంతు ద్వార్ధస్సమ్యక్నిరోధయేత్ । నిర్దేశకాయవి జ్ఞాప్య తేనాజ్ఞప్తః ప్రమోచయేత్తితి భార్గవః॥ ప్రయాణకాలేచ గృహప్రవే శే వివాహకాలేపిచ దక్షిణాంఘ్రిం। కృత్వాగ్రతశ్శత్రుపురప్రవేశే వామంని దధ్యాచ్చరణం నృపాలఇతి బృహస్పతిః॥ ప్రవిశ్య నగరీం లంకాం కపిరాజహి తంకరః। చక్రేథ పాదం సవ్యంచ శత్రూణాం సతుమూర్ధనీతి శ్రీమద్రామా యణె॥ తస్మాద్రాజద్వారప్రవేశే దక్షిణపాదమాదౌ నిధాయ గచ్ఛేత్॥

రాజాజ్ఞలేకను బ్రవేశించువాని నెవనినైన ద్వారపాలకుడు రాజద్వా రప్రవేశమును జేయనివ్వరాదు- తనపైయధికారికి దెలియజేసి వాని యాజ్ఞవ లన విడువదగునని భృగువచనము.

ప్రయాణకాలమందు గృహప్రవేశమందు వివాహమందును దక్షిణాం ఘ్రిని ముందుంచవలెను. శత్రుపురప్రవేశమున వామపాదము నుంచవలెనని బృహస్పతి,

శ్రీఆంజనేయులవారు లంకాపురప్రవేశమందు ముందుగ వామపాద న్యాసమును జేసిరది శత్రువుల శిరమందుంచుటయని శ్రీమద్రామాయణమది గావు న రాజద్వారప్రవేశమందు దక్షిణపాదమునుంచి నడువవలయును.

రిక్తహస్తేన నోపేయాద్రాజానం దైవతం గురు మిత్యాది వచనప్రా మాణ్యాద్రాజదర్శనార్థం ఫలాన్యాదాయైవ గంతవ్యం॥ తత్ర గ్రాహ్యాగ్రా హ్యాఫలాని వక్ష్యామః॥ తదుక్తం స్కాందె ధర్మఖండే॥ ఉపాయనాని సంగృ హ్య జంబీరాదిపురస్సరం। జంబీరాత్కార్యసిద్ధిస్స్యాన్నారికేళాత్ఫలాధికం। ః పిద్ధం కార్యనాశాయ పుష్పశ్రీముకజాలకాః। ఉర్వారుకంచఖర్జూరం తిందు కం కదళీం త్యజేదితి॥

రాజును, దైవతమును, గురువును రిక్తహస్తముతో జూడబోగూడదు- గావున రాజదర్శనార్థము ఫలములను బట్టుకొని వెళ్లవలయునీవిషయమై గ్రా హ్యాగ్రాహ్యఫలములను జెప్పుచున్నారము.

కానుకగా నిమ్మపండ్లుమొదలగునవి స్వీకరించవలయు నందు నిమ్మపం

దు కార్యసిద్ధికరము. కొబ్బరిపండధికఫలప్రదము. వెలగపండు కార్యనాశము. పుష్పములు, పోకపండు, మొగ్గలు, దోసపండు, ఖర్జూరపుకాయలు, తుమ్మికపండు, అనటిపండు వీటినిత్యజించవలయునని స్కాందమందగు ధర్మఖండము.

తత్ర క్రుద్ధం రాజానంవా రాజతోషణార్థం తదాజ్ఞయా వివాదేకృతే ప్రత్యర్థినంవా శాంతియుక్తం కర్తు మాపస్తంబోక్తజపవిధిం వక్ష్యామః॥

సంవాదదేశంగత్వా ప్రత్యర్థినం పశ్యన్నుత్తరాంజపేత్॥ మంత్రః॥ తే వాచమాస్యాద్దద ఆమనస్యాగ్ హృదయాదధి యత్రయత్ర తే వాఙ్నిహితా తాం తత ఆదధే॥ అస్యార్థః॥ తేవాచం ఆస్యాత్। అసావిత్యనేన ఛాందసో లింగవ్యత్యయః। యద్వా తే వాచ ఆస్యం బధ్నాదితి। ఆమనస్యాం మనసిభవాం మనస్యాం మనసి వివక్షితాం ఆదధే। హృదయాదధి హృదయోపరియావాక్ సా దధే। అన్యత్రాఽపి యత్రయత్ర తే వాఙ్నిహితస్తతస్తస్మాత్త్వదీయావాచం ఆదధే అపిదధామీత్యర్థః। ఇహచ సంబుధ్యా నామనిర్దేశః ప్రత్యర్థినఏవ॥ క్రుద్ధముత్తరాభ్యామభిమంత్రయేత వినోధో భవతి యది క్రుద్ధప్రత్యర్థీవా వ్యవహారద్రష్టాతునతోక్రోధశాంతింబాసావిచ్ఛతి తదాఉత్తరాభ్యామభిమంత్రయేత్॥ మంత్రః॥ యాతఏషరరాట్యాతనూర్మన్యోర్ముధ్రిస్యనాశనీ। తాందేవాబ్రహ్మచారిణో వినయంతు సుమేధసః॥ ౧ ॥ యత్తఏతన్ముఖేమతగుంరరాటముదివవిధ్యతి ఏతేక్రోధన్నయామసి గర్భమశ్వతర్యాఇవ॥ ౨ ॥ ఏతయోరర్థః॥ యాతఇతి॥ తేయాఏషారరాట్యా లలాటే భ్రూమన్యోస్తనోః క్రోధవేషః। భ్రుకుటిః వక్రత్వాదిః ఆతామ్రనేత్రత్వాదిః కపటగర్వత్వాది ర్ముధ్రిస్య మృదునామైతతు తవ ప్రధానభూతం యన్మృదుత్వం తస్యనాశనీ। క్రుద్ధాహి మృదుత్వం జహాతి తాం మన్యోస్తనూదేవా బ్రహ్మచారిణః బ్రహ్మణి నేతేచ ప్రతిపాద్యంతే। దేవాః అపనయంతు। సుమేధసః సుప్రజ్ఞాః తథాచ కథంకారమేతేషాం యదత్ర తే వపుషి ముఖం అంతరే లలాటమధ్యే ఉద్విధ్యతివా క్రుద్ధం యద్భ్రూం లలాటే నాడీనాంచ స్ఫురణం తదభిప్రాయమేతత్ యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారః। తంతేక్రోధం వినయామసి వినాశయామః। గర్భమశ్వతర్యాఇవ అశ్వతరీణాం గర్భగ్రహణం మరణహేతుః తతో వినేతవ్యఇత్యుపమానాదరః। ఏవంకృతే వినోధో భవతి। ఇత్యేతాభ్యాం క్రుద్ధమితరంవాభిమంత్ర ఏత అనేనచాభిమంత్రణేనక్రుద్ధో వినోధో భవతి। ఫలవిధిశ్చాయంనార్థవాదమాత్రం సూత్రకారేణ బద్ధత్వాత్॥

కోపయుక్తుడగు రాజునైన, రాజసంతోషార్థమై వారియాజ్ఞచే వివా

దయగుచుండ ప్రత్యర్థివైన శాంతియుక్తునిగా జేయుటకొరకు ఆపస్తంబోక్తముగు జపవిధిని వ్రాయుచున్నాము.

సంవాదస్థలమునకు వెళ్లి ప్రతిపక్షిని జూచుచు తేవాచ మనుమంత్రమును జపించవలయును. ప్రతిపక్షి కోపయుక్తుడైన యాతఏష యనునదియు, యత్రఏతస్మఖేయనునదియు నభిమంత్రించిన కృద్ధులు విరోధులగుదురు.

ఈమంత్రములు ఫలవిధాయకములుగాని యర్థవాదమాత్రములుగావు. అటులగుటనే సూత్రకారునిచే నిర్ణయించబడెను.

యత్నేనోపచరేన్నిత్యం నాహమస్మీతి చింతయేత్। సమర్థయంశ్చ తత్పృక్షం సాధుభాషేత భాషితమితి భార్గవః॥ ప్రవిశ్య సానురాగస్య చిత్తంచిత్తజ్ఞసమ్మతః। సమర్థయంశ్చ తత్పక్షం సాధుభాషేత భాషితం। తన్నియోగేవవా బ్రూయాదర్థం సుపరినిశ్చితం। సుఖప్రబంధగోష్ఠీషు వాదేవా వాదినాం మతం॥ విజానన్నపి మేధావీ భర్తుః క్షిప్తోత్తరం వచః। ప్రవీణోపిహి మేధావీ వర్జయేదభిమానితామితి కామందకే॥ ఆపన్మార్గగమనే కార్యకాలాత్యయేషుచ। అపృష్టోపిహి తాన్వేషీ బ్రూయాత్కల్యాణభాషితం। ప్రియం తథ్యంచ పథ్యంచ వదేద్ధర్మార్థకం వచః। సమానవార్తయాచాపి తద్ధితం ప్రాగ్ధమేత్సదేతి భార్గవః॥ దాక్షిణ్యయుక్తమశఠం సత్యం జనమనోహరం। అల్పాక్షరమనేకార్థం వాక్యం బ్రూహి మహామత ఇతి బ్రహ్మోత్తరఖండే॥ సత్యం బ్రూయాత్ప్రియంబ్రూయాన్నబ్రూయాత్సత్యమప్రియం। ప్రియంచ నానృతంబ్రూయాదేషధర్మస్సనాతనః॥ వాచ్యర్థానియతాస్సర్వే వాఙ్మూలావాగ్వినిసృతాః॥ తాంతుయస్తేనయేద్వాచం ససర్వస్తేయకృన్నరఇతి మనుః॥ నముఖనేత్రయోర్వాపి లలాటేచ భ్రువోస్తథా। అన్యేష్వపిచగాత్రేషు దోషస్సంవిదితః క్వచిత్॥ అవిస్తరమసందిగ్ధ మవిలంబిత మద్రుతం। ఉరస్థం కంఠగం వాక్యం వర్తతే మధ్యమే స్వరే॥ సంస్కారక్రమసంపన్నా మద్రుతా మవిలంబితాం। ఉచ్చారయతి కళ్యాణీం వాచం హృదయహారిణీం। అనయాచిత్రయా వాచా త్రిస్థానవ్యంజనస్థయా। కస్యనారాధ్యతే చిత్తముద్యతాసేరరేరపీతి శ్రీమద్రామాయణే శ్రీరామచంద్రేణాజ్ఞాపితం॥ నశిరః కంపయేద్గాత్రం భ్రువౌచాప్యక్షిణీతథా। తైలపూర్ణమివాత్మానం తత్రద్వర్ణే ప్రయోజయేత్॥ శంకితం భీతముద్ఘుష్ట మవ్యక్త మనునాసికం। కాకుస్వరం శీర్షగతం తథాస్థానవివర్జితం। విస్వరం విరసంచైవ విశ్లిష్టం విషమాన్వితం। వ్యాకులం తాలుభిన్నంచ పాఠదోషాశ్చతుర్దశ॥ మాధుర్యమక్షరవ్యక్తిః పదచ్ఛేదస్తథాత్వరా। ధైర్యం

లయసమత్వంచ షడేతే పాఠకాగుణా ఇతి శిక్షాయాం॥ ప్రవృత్తవాక్చిత్రకథః
ఊహావాన్ప్రతిభానవాన్। ఆశుగ్రంథస్య వక్తాచ సవై పండితఉచ్యతే॥ అస్యా
ర్థః॥ ప్రవృత్తవాక్। అకుంఠితవచనః। చిత్రకథో లోకకథాభిజ్ఞః। ఊహా త
ర్కః। ప్రతిభానం తత్కాలస్ఫూర్తిః॥ వాక్సంయమోహి నృపతే సుదుష్క
రతమోమతః। అర్థవచ్చ విచిత్రంచ నశక్యం బహుభాషితుం॥ అభ్యావహతి క
ల్యాణం వివిధం వాక్సుభాషితా। సైవదుర్భాషితా రాజన్ననర్థాయోపప
ద్యతే। రోహతే సాయకైర్విద్ధం వనం పరశునాహతం। వాచాదురుక్తం బీభ
త్సం నసంరోహతి వాక్క్షతం॥ కర్ణినాళీకనారాచాన్నిర్హరంతి శరీరతః। వాక్శ
ల్యస్తు ననిర్హర్తుం శక్యో హృదిశయోహిసః॥ వాక్సాయకా వదనాన్నిష్పతంతి
యైరాహతశ్శోచతి రాత్ర్యహాని। పరస్యనామర్మసుతేపతంతి తాన్పండితోనా
వసృజేత్పరేభ్యః॥ నసాసభాయత్రనసంతివృద్ధా నతేవృద్ధాయేనవదంతిధర్మం।
నాసౌధర్మో యత్ర నసత్యమస్తి నతత్సత్యం యచ్ఛలేనాభ్యుపేతం॥ సువర్ణపు
ష్పాం పృథివీం చిన్వంతి పురుషాస్త్రయః। శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ యశ్చజానా
తి సేవితుం॥ అవ్యాహృతం వ్యాహృతాచ్ఛ్రేయ ఆహుస్సత్యంవదేద్వ్యాహృ
తం తద్ద్వితీయం। ప్రియంవదేద్వ్యాహృతం తత్తృతీయం ధర్మ్యంవదేద్వ్యాహృ
తం తచ్చతుర్థమితి శ్రీమహాభారతే॥ అస్యార్థః॥ అవ్యాహృతం మౌనం తతోపి
శ్రేయః। సత్య వచనం సత్యమపి ప్రియంచేత్ తతోపి శ్రేయః తతోపి ధర్మ్యా
చనసహితంచేత్ శ్రేష్ఠమిత్యర్థః॥ హిరణ్యభూమిలాభేభ్యో మిత్రలబ్ధిర్వరాయ
తః। అతోయతేత తత్ప్రాప్తౌ రక్షేత్సత్యం సమాహితఇతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ స
త్యవచనాన్మిత్రలబ్ధిరితి వశిష్ఠః॥ అసత్యాస్సత్యసంకాశాస్సత్యాశ్చాసత్యసం
నిభాః। దృశ్యంతే భ్రాంతిజనకాస్తస్మాద్యుక్తం పరీక్షణమితి నారదః॥ సత్యం
చ అప్రాణిహింసాకరమేవ ప్రాణిహింసాకరం సత్యమప్యసత్యప్రాయమేవ
ప్రాణదానాద్ధర్మమిత్యాహుస్సత్యం ధారయతే ప్రజాఇతి విశేషస్మరణాత్ అపి
చ॥ ఓమితి॥ సత్యం నేత్యనృతం తదేతత్పుష్పం ఫలంవాచో యత్సత్యం సహీశ్వ
రో కళ్యాణకీర్తిర్భవితా ఇతిశ్రుతిః॥ తిష్ఠేతిరాజా చుక్రోశ యాహియాహీ
తి రాఘవః। సుమంత్రస్య బభూవాత్మా చక్రయోరివచాంతరా॥ నాశ్రౌషమితి
రాజానముపాలబ్ధోపి వక్ష్యసి। చిరందుఃఖస్య పాపిష్ఠమితిరామస్తమబ్రవీదితి
శ్రీమద్రామాయణే॥ అస్యార్థః॥ పునరాగమనానంతరం రాజా కిమర్థం మద్వా
క్యేన స్థితోసీతి నిందితోపి నాశ్రౌషం తద్వచనమితి వక్ష్యసి కిమర్థమేవ మసత్య
వచనం। తత్రాహ। చిరమితి దుఃఖస్య ఇదానీమనుభూయమానదుఃఖస్య చి
రం విళంబః పాపిష్ఠం అతిదుస్సహమితి। ప్రాణినాముపకారాయ యథైవేహ

పరత్రచ। కర్మణామనసావాచా తదేవ మతిమాన్వదేదితి విష్ణుధర్మే॥ ననర్మ యుక్తమనృతంవదంతి నస్త్రీషు రాజన్నవివాహకాలే। నగుర్వర్థే నాత్మనో జీవితార్థే పంచానృతాన్యాహురపాతకానీత్యుక్తం తస్మాదేవ శ్రీమహాభారతే॥ అలమతిప్రసంగేన వాగనుశాసనార్థేన॥

యత్నముచే నిత్యమును రాజును సేవించవలయును. తనకది నిత్యము గాదని తలంచవలెను. రాజవలంబించు పక్షమునే తానును స్థాపనము జేయదగును. రాజు పలికిన పలుకును బాగున్నదనవలెనని భార్గవులు.

రాజసన్నిధిని బ్రవేశించి యనురాగయుక్తులగు వారిచిత్తమును దెలిసి వారికి సమ్మతుడై వారివాక్యమును స్తుతిజేయుచు వారి యాజ్ఞచేతనైన లేక వారిపలుకునకు సమత్తరముగానైన నిశ్చితార్థమగు వాక్యమును బలుకదగును.

సుఖార్థమగు ప్రబంధగోష్ఠులయందైనను వాదమందైనను వాదిమతమును దెలసి తెలసినవాడైనను ప్రభువుచే నాక్షేపించబడి బుద్ధిమంతుడగు వాడుత్తరమిచ్చుటకు బ్రవీణుడైన నభిమానమును విడచి యాప్రభువునకు బ్రతికూలముగ బలుకదగదని కామందకము.

ఆపదవచ్చునపుడును రాజు చోరుచేమార్గమును దప్పునపుడును జేయదగినపనికి సమయమతిక్రమించునపుడు రాజుహితమును గోరినవాడు తన్నడుగకుండినను శుభకరమగు వాక్యమును బలుకదగును.

విననిష్టమగునట్టియు, సత్యమగునట్టియు, ముందుపయోగమగునట్టియు ధర్మార్థములను సమకూర్చు వాక్యమునే పలుకవలెను. సామాన్యమగు వార్తచేతనైనను రాజహితమును గోరవలసినదని భార్గవులు.

దయాయుక్తము, నబాధకము, సత్యము, జనమనోహర మల్పాక్షరములు గలిగి యనేకార్థములు గలదియునగు వాక్యమును బుద్ధిమంతులు వలుకవలెనని బ్రహ్మోత్తరఖండము.

సత్యమునుబలుకవలెనది ప్రాణిహితమై యుండవలెను. సత్యమైనను ప్రాణిహితముగానిది వలుకరాదు. ప్రియమైన నసత్యమును బలుకరాదనియు నిది ప్రాచీనధర్మమనియు మనువు.

ముఖమందు, నేత్రములందు, ఫాలమందు, కనుబొమలందితరావయవములయందును మాటలాడునపుడును వికృతిని గనుబరచకూడదు.

సందిగ్ధముగాకుండ సంక్షేపముగ నాలస్యములేకను త్వరలేకను హ్వా

దయమును కంఠమును బొందిన వాక్యమును మధ్యమస్వరమున బలుకవలెను.

వ్యాకరణయుక్తముగ త్వరయు నాలస్యము లేక మంగళప్రదమైన మనోరంజనమొనర్చెడి హృదయకంఠవాక్కులయందు బలుకదగిన చిత్రమగు వాక్యము చేతను తల్వార్ చే నరకవచ్చినవాని చిత్తమైన హస్తసగాకుండగనోదరి శ్రీరామచంద్రవాక్యము.

శిరమును శరీరము కనుబొమలను నేత్రములను కంపింపజేయరాదు. పె లపూర్ణమగు ఘటమువలె తొణుకులేక నణుకువచే శరీరమునందు యథాయథార్థములు బ్రయోగించి మాటలాడదగును.

శంకనుబొందుచు భీతినొందుచు కేకలుబెట్టుచు స్పష్టముగాకుండను ముక్కుతో మాట్లాడుట కాకోక్తి శీర్షగతముగ స్థానమును దప్పించి నశనోచ్చారణము చేయుడము స్వరహీనముగ రసములేక ద్విత్వములు విడదీసియు విడదీయవలసినవి సంయుక్తము జేసియును విషమముగను బలుకుట తొలుప్రలను గదల్చుట యివి పదునాలుగువచనదోషములు.

మధురముగ నక్షరముల స్పష్టముగను పదవిభాగమొనర్చి త్వరలేక ధనతతో లయననుసరించి బలుకదగునవి యారుగుణములు.

మొరవబోవని వాక్యముగలవాడు లోకకథలను దెలిసినవాడు ఊహయు తత్కాలస్ఫూర్తియును గలవాడును గ్రంథముయొక్క శీఘ్రశక్తియును బండితుడనబడును.

వాఙ్నియమమతిదుష్కరము. విచిత్రమును బ్రయోజనకారియునగు వాక్యమును విశేషముగ బలుకుట కష్టము. అలంకృతమైన బహువిధమగు వాక్యము మంగళమొనర్చును. దుష్టమగువాక్య మనర్థమునొందించును. బాణక్షతముగు కూడిపోవును, గొడ్డలిచేగొట్టబడిన వనము దిరుగ నభివృద్ధమగును- భయంకరమగు దుష్టోక్తులచేనగు క్షతము మానక మానవులని మనంబున కతిదుఃఖమునర్చును.

దేహముపైనినాటిన చిల్లకోలలను దీయవచ్చును- దుర్వాక్యరూపమగు ములుకులు గుండెను నాటుటచే దీసివేయవల్ల లేదు.

ముఖమునుంచిబయలుదేరి పరులమర్మములందునాటి వేటిచేత కొట్టబడి రాత్రిబగలును దుఃఖింపుదురో అట్టివాగ్బాణములను లౌకికవైదికజ్ఞానము గలవాడు పరులకొరకు బలుకరాదు.

వృద్ధులు లేకయుండిన నదిసభ గాదు. ధర్మమును బలుకనివారు వృద్ధులు గారు. సత్యములేనిది ధర్మము గాదు. ప్రమాదయుక్తము కునునది సత్యము గాదు.

శూరుడు విద్యగలవాడు సేవాధర్మము దెలిసినవాడు నీముగ్గురును సువర్ణపుష్పములుగల దానినిగాను పృథివిని వెతుకుదురు.

మొదటిది- పలుకుటకంటె మౌనము శ్రేయము. రెండవది- సత్యముబలుకుట శ్రేష్ఠము. మూడవది- సత్యమును ప్రాణిహితముగ బలుకుట శ్రేయము. నాల్గవది- ప్రాణిహితమైన ధర్మమునే బాధకయుండబలుకుట పరమశ్రేయమని శ్రీమహాభారతము.

హిరణ్యలాభ భూలాభములకంటె మిత్రలాభమధికమనియు నది సత్యవచనముచే లభించుననియును యాజ్ఞవల్క్యులు. సత్యవచనముచే మిత్రలాభమగునని వశిష్ఠు.

కొన్నియసత్యములు సత్యప్రాయములై సత్యములసత్యములై భ్రాంతిని జేయుచు గనపడును గాన బరీక్షించుట యుక్తమని నారదులు.

ప్రాణిహింసాకరముగానిదె సత్యము. ప్రాణిహింసను జేయు సత్యమసత్యప్రాయమే యగును. ప్రజలను ధరించునదియైనందున ధర్మమనియు సత్యమను ప్రజలనుధరించుననియును విశేషస్మృతులు గలవు.

సత్యమాడుచో వసిష్ఠసత్యము బోవునప్పుడు బద్ధమాడిన యనృతదోషము లేదేమియనిన- ఆత్మ వృక్షమువంటిది దానిమూలమును జెరిపిన సత్యమూలములగు పుష్పఫలములు జెడును. అసత్యమాడినయెడ మూలమున్నందున చిగిర్చినఫలపుష్పములుగలిగివృక్షమువర్ధిల్లును- తానువృద్ధిబొందినకీర్తియుయుండగ శము సత్యరక్షణమునగునని బహ్వృచశ్రుతి తాత్పర్యము- ఇంతియె కాదు- రథమును నిలుపుమని దశరథులు. వెళ్లు వెళ్లుమని రామచంద్రులాజ్ఞనిచ్చుటచే సుమంత్రుని యొక్కమనంబు చక్రమధ్యమునబడె చంక్రమణమొనర్చ దాయెను. అట్టిసమయమున శ్రీరామచంద్రులనిరి- నీవు తిరుగవచ్చినతరువాత దశరథులు మావాక్యప్రకారము నడువలేదని లేని దమవాక్యము వినబడలేదని జెప్పవచ్చును గాన రథము బోనిమ్ము- ఎందుకిటులబద్ధమాడుమని బోధించుటయనిన యిపుడనుభవించు దుఃఖమునకు తోడుగ రథమునిలుపుట యతిదుస్సహమనిరి. శ్రీమదయోధ్యకాండమును జూడుడు.

ప్రాణులకుపకారముకొరకు మనోవాక్కాయకర్మలచే నిష్కపటముల

కనుకూలించు వాక్యమును మతిగలవాడు బలుకుమని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

హాస్యముకొరకు, స్త్రీరత్నణమునకు, వివాహమొనర్చుటకు, గురుహితార్థము, తనజీవికకు హానికలుగునప్పుడు నీయైదుకాలముల నసృతమాడినను దోషముకలుగదని శ్రీమహాభారతమునందనుటకిది యొకకారణము.

వాఙ్నియమబోధకార్థమైవిశేషమునీపై జెప్పుటకుబనిలేదనిచాలించితిమి.

ననర్మసచివైస్సార్థం కించిదప్యప్రియంవదేత్। తేహిమర్మాణ్యభిఘ్నంతి ప్రహాసేనేవ సంసది॥ నైషాందారేషు కుర్వీత మైత్రీం ప్రాజ్ఞఃకదాచన। అంతఃపురచరాయేచ ద్వేష్టియానహితాశ్చయే। విదితేచాస్యకుర్వీత కార్యాణి సులఘూన్యపి। ఏవంవిచరతా రాజ్ఞి నక్షతిర్జాయతే క్వచిత్॥ గచ్ఛన్నపి పరాంభూమి మపృష్టో హ్యనియోజితః। జాత్యంధఇవ మన్యేత మర్యాదా మనుచింతయన్। నహిపుత్రం ననప్తారం నభ్రాతరమరిందమాః। సమతిక్రాంతమర్యాదం పూజయంతినరాధిపాః। యత్నాచ్చోపచరేదేన మగ్నివద్దేవవత్విహ। అన్ృతేచోపచీర్ణోహి హన్యాదేవ నసంశయః। యద్యద్భర్తానుయుంజీత తత్తదేవానువర్తయేత్। ప్రమాదమవలేపంచ కోపంచపరివర్జయేత్। సమర్థనాసు సర్వాసు హితంచ ప్రియమేవచ। సంవర్ణయేత్తదేవాస్య ప్రియాదపి హితం వదేత్॥ అనుకూలోభవేచ్చాస్య సర్వార్థేషు కథాసుచ। అప్రియంచాహితం యత్స్యాత్తదస్మై నానువర్ణయేత్। నాహమస్యప్రియోస్మీతి మత్వాసేవేతపండితః। అప్రమత్తశ్చ సతతం హితంకుర్యాత్ప్రియంచయత్। నాస్యానిష్టాని సేవేత నాహితైస్సహసంవిశేత్। స్వస్థానాన్నవికంపేత సరాజవసతిం వసేత్। అసూయంతిహి రాజానో నరాననృతవాదినః। తథైవ చావమన్యంతే నరాన్పండితమానినః। శూరోస్మీతి నదృప్తస్స్యాద్బుద్ధిమానితినాపునః। ప్రియమేవాచరన్ప్రాజ్ఞః ప్రియోభవతి భోగవాన్। ఐశ్వర్యంప్రాప్య దుష్ప్రాప్యం ప్రియం ప్రాప్యచ రాజతః। అప్రమత్తోభవేత్ప్రాజ్ఞః ప్రియేషుచ హితేషుచ। నచోష్ఠౌ నభుజౌ జానూ నచవాక్యం సమాక్షిపేత్। సదావాతంచ వాతంచ ష్ఠీవనంవాచరేచ్ఛనైః। హాస్యవస్తుషు చాప్యస్య వర్తమానేషు కేషుచిత్। నాతిగాఢం ప్రహృష్యేత నచాప్యున్మత్తవద్ధసేత్। నచాతిధైర్యేణచరేద్గురుతాంహి వ్రజేత్తతః। స్మితంతు మృదుపూర్వేణ దర్శయేదప్రమాదజం। లాభేన దర్శనేప్యస్య నవ్యథేద్యోవమానితః। అసంమూఢస్య యోనిత్యం స రాజవసతిం వసేత్। రాజానం రాజపుత్రంవా సంవర్ణయతి యస్సదా। అమాత్యః పండితో భూత్వా సచిరం తిష్ఠతే ప్రియః। ప్రగృహీతశ్చ యోమాత్యో నిగృహీతశ్చ

కారణైః। సనిర్వదతి రాజానం లభతే సంపదం పునః। ప్రత్యక్షంచ పరోక్షం
చ గుణవాదీ విచక్షణః। ఉపజీవీ భవేద్రాజ్ఞో విషయేయోపి వాభవేత్ । యో
వై గృహేభ్యః ప్రవసన్ ప్రియాణాం నానుసంస్మరేత్। దుఃఖేన సుఖమన్విచ్ఛే
త్స రాజవసతిం వసేదితి ధౌమ్యః॥ రాజ్యసంబంధినః పూజ్యా స్సుహృదశ్చ
యథార్హతః। నృపాహూతస్తురంగచ్ఛేత్త్యక్త్వా కార్యశతంమహత్॥ విఙ్రా
యాపి నవక్తవ్యం రాజకృత్యం సుమంత్రితమితి భార్గవః॥ యద్యల్ప్యైశ్వర్వైర్విజా
నీయాస్సైచైస్తదపి కీర్తయేత్। కర్మణా తస్య వైశిష్ట్యం కథయే ద్వినయాన్వి
తః। పరార్థం దేశకాలజ్ఞో దేశేకాలేచ సాధయేత్ । స్వార్థంచ స్వార్థకుశలః
కుశలే నార్థకారిణా। వేషభాషానుకరణం నకుర్యాత్పృథివీపతేః। సంపన్నోపి
నమేధావీ స్పర్ధేత్తదనుతద్గుణైః । రాగాపరాగౌ జానీయాద్భర్తుః కుశలకర్మ
కృత్। ఇంగితాకారలింగాభ్యాం ఇంగితాకారతత్వవిత్। దృష్ట్వాప్రసన్నో భ
వతి వాక్యం గృహ్ణాతిచాదరాత్। దిశత్యాసనమభ్యాసే కుశలం పరిపృచ్ఛతి।వి
విక్తదర్శనస్థానే రహస్యేచ నశంకతే। తదర్థాం తత్కృతాంచోచ్చైరాకర్ణ
యతి సత్కథాం। శ్లాఘ్యతే శ్లాఘనీయేషు శ్లాఘ్యమానంచ నందతి। కథాం
తరేషు స్మరతి పృష్టః కీర్త్యతే గుణాన్। సహతే పథ్యముక్తస్స న్నసిందా
మనుమన్యతే। కరోతివాక్యం తద్భక్తః తద్వచో బహుమన్యతే। వృద్ధౌప్రసన్నో
భవతి వ్యసనే పరితప్యతే। రక్తస్యవా గుణాః ప్రోక్తా భృత్యేషుపృథివీపతేః।
ఉపకారేషుమాధ్యస్థ్యం దర్శయత్యద్భుతేష్వపి। తత్కృతంకర్మచాన్యేన కృత
మిత్యభిభాషతే। విపక్షముత్థాపయతి వినాశంచాప్యుపేక్షతే। కార్యేసంవర్ధయ
త్యాశాం ఫలేచ కురుతేన్యథా। యద్వాక్యంమధురంకించిత్తదప్యర్థేన నిష్ఠురం।
ఆచరత్యాత్మశంసాసు పరివాదంచ కేవలం। కోపోపి నసకోపాభః ప్రసాదో
పిహినిష్ఫలః । హసత్యకస్మాత్త్యజతి రూక్షంచ సముదీక్షతే। విజ్ఞాప్యమానో
వృత్త్యర్థం సహసోత్థాయగచ్ఛతి। ఆఘట్టయతి కర్మాణి శుచిర్నబహుమన్య
తే।ఆపాదయతిమర్మాణిగుణాన్నబహుమన్యతే। సంభావయతి దోషేణ వృత్తి
చ్ఛేదం కరోతిచ। సాధూక్తమపి యద్వాక్యం సమర్థయతిచాన్యథా। అపర్వణి
కథాభంగం కరోతి విరసీభవన్। ఉపాస్యమానశ్శయనే సుప్తలక్షేణ తిష్ఠతి।
యత్నేనారాధ్యమానోపి సుప్తవచ్చ విచేష్టతే। ఇత్యాదిచానురక్తస్య విరక్త
స్యచ లక్షణాః॥

రాజుయొక్క రహస్యమంత్రులతో నేమియు నప్రియములు పలుకతగ
దటుల బల్కిన వారలునవ్వుచునె సభలయందు మర్మములనుగొట్టుచున్నారు.

ప్రాజ్ఞుడగువాడెన్నడునెన్నడును రాజభార్యలతో మైత్రిని జేయరాదు. మరియు నంతఃపురచరులతో మైత్రియును ద్వేషమునుగూడ జేయరాదు. రాజు ద్వేషించినవానితో రాజుపైని ద్వేషముగ నున్నవానితో మైత్రి జేయతగదు. మిక్కిలి స్వల్పమగు గార్యమైనను రాజనుజ్ఞ నొందక నే జేయరాదిట్లు చరించినవాని కెన్నడును హాని గలుగదు.

ఉత్కృష్టస్థానమునకు వెళ్లినవాడైనను రాజు ప్రశ్న జేయక నియమించకయుండినపుడు మర్యాద నాలోచించి పుట్టుగుడ్డివానివలె తన్ను దలంచుకొనవలెను.

శత్రునాశకుడగు రాజు మర్యాదనతిక్రమించి తన పుత్రపౌత్రభ్రాతలైనను గౌరవమొనర్చరు గాన యత్నముచే నగ్నివలె దేవునివలె నుపాసన జేయదగును. అనృతముచేతను వృద్ధినొందినవానిని నిస్సంశయముగ గొట్టదగును.

ప్రభువేకార్యమందు దన్ను నియోగించునో ఆకార్యమందనువర్తించవలెను. ప్రమాదము గర్వము కోపమును విడువదగును.

రాజు సమర్థించు సకలకార్యములందును ప్రియమును హితమును వర్ణింపదగును. అదియే రాజునకత్యంతప్రియమగుచున్నది. సకలప్రయోజనములందును రాజునకనుకూలుడగును. రాజుకొరకహితము నప్రియమునగునది వర్ణించకూడదు.

రాజునకు నేను ప్రియుడనుగానని సర్వదా తలంచుచు సేవించవలెను గాని వారియనుగ్రహమున్నదని ప్రమత్తుడైయుండరాదు. రాజునకేదిప్రియము హితమునగునది యాచరించదగును. రాజునకనిష్టమును సేవించరాదతనిశత్రువులతో గలసికొనకూడదు. తనస్థానమునుంచి చెలించగూడదిటులాచరించు వేర్పరి రాజునాశ్రయించవలెను.

అనృతవాదులనుగూర్చి రాజులసూయతపడుదురు. పండితాభిమానముగల మనుజులనుగూడ నవమానింతురు. శూరుడననిగాని బుద్ధిమంతుడననిగాని గర్వించగూడదు. రాజునకు ప్రియమాచరించుచు యతనికి ప్రియుడై భోగములననుభవించును.

పొందశక్యముగాని యైశ్వర్యమునొంది రాజునకు ప్రియుడై యతని ప్రియమందును హితమందును నప్రమత్తుడై యుండవలెను.

పెదవెలను, భుజములను, పిక్కలను, వాక్యమును చెలింపజేయరాదు,

ఊమియు నధోవాతమును వృథావాక్యమును సభయందాచరించరాదు. దేహ ప్రతిబంధముచే నాచరించవలసివచ్చినపైకివచ్చిమెల్లమెల్లనయాచరించవలెను.

హాస్యవస్తుదర్శనాదికమందునుగూడ వెఱ్ఱివానివలె నధికధ్వనితో నవ్వరాదు. విశేషధైర్యముతో సంచరించరాదటులుండిన గౌరవమొందును. ప్రమాదమును బుట్టించని మృదువగు మందహాసమును హాస్యవస్త్వాదిదర్శనమున గనపరచవలెను.

లాభమందున సంతుష్టియు నవమానమున వ్యథయును గనపరచక మూఢుడుగాక యెవడుండునో వాడు రాజాశ్రయుడు గావలె. రాజునుగాని రాజపుత్రునిగాని సర్వదా వర్ణనజేయువాడు మంత్రియు పండితుడునై చిరకాలము ప్రియుడై యుండును.

మంత్రి తనను పరిగ్రహించినను నిగ్రహించినను నిందించక రాజహితమును గోరుచుండిన దిరుగ సంపద నొందును. ప్రత్యక్షపరోక్షములందు రాజగుణములను నేర్పరియై స్తుతియొనర్చిన దేశమందతనిచే బోషింపబడును.

ఎవడు దనగృహమును విడచి దనవారిని దలచక కష్టపడుచు సుఖేచ్ఛగలవాడగునో వాడు రాజాశ్రయుడు గావలెననిధౌమ్యుడు. రాజుయొక్క స్నేహితులు నౌకరులు మొదలగువారిని వారివారిదర్జాననుసరించి గౌరవమును జేయదగును. రాజాజ్ఞ కాబడునపుడు నూరుగొప్పప్రయోజనములుండినను విడచి శీఘ్రముగ వెళ్లదగును.

చక్కగ నాలోచించి నిశ్చయించిన రాజకృత్యమును దనమిత్రులతోనైనను బలుకరాదని భార్గవులు. తానధికజ్ఞానముగలవాడైనను వినయముచే స్వల్పజ్ఞుడనని మనవిజేసి తనతెలివిని దానొనర్చు ప్రయోజనమందే కనపరచవలెను.

దేశకాలములను దెలసి పరులకార్యములను సాధించునతడు కుశలుడై మంచిసమయమందు మనవిజేయవలెను. తనకార్యమును మిక్కిలి కుశలుడగు రాజవల్లభునిచే నెరవేర్చుకొనవలయును.

తానెంతసంపన్నుడైనను రాజుననుసరించిన వేషమును భాష నవలంబింపకూడదు. బుద్ధిమంతుడైనవాడు రాజగుణములతో స్పర్ధను దానుజేయదగదు.

కుశలములగు పనులుసేయుచు రాజుయొక్క రాగమును విరాగము

నింగితాకారచిహ్నాలచే దెలియుచుండవలెను. భృత్యులయందనురక్తులగు ప్ర భువులాభృత్యులను జూచి ప్రసన్నులగుదు రతనిపలుకు నాదరముచే గ్రహింతురు. సమీపమందునగూర్చుండ నాజ్ఞాపింతురు. కుశలమునడుగుదురు. వివిక్త స్థలమందును రహస్యములందున నాభృత్యుడుండుటకు శంకించరు. వాడు జే యుపనులను వాని గార్యములను నందరువినుచుండ స్వయముగ కొనియాడుదురు. అన్యులు గొనియాడిన యామోదింతురు. కథాంతరములందతని స్మరించుదురు. తత్కాలమందప్రియమైనను పథ్యమగువాక్యమును సహింపుదురు. వానిని నిందించిన యంగీకరించరు. వానియందనురక్తులుగావున వాడుజెప్పిన మాటను జేసి బహూకరింతురు. వానికి వృద్ధిగలిగిన సంతుష్టులగుదురు. కష్టము గలిగిన బరితపించుదురు. ఇట్లింగితాకారములచే రాజదయను దెలియవలెను.

విరక్తులగుప్రభువులగుణములు. భృత్యులద్భుతములగు నుపకారములు జేసినపుడును మాధ్యస్థ్యము గనబరచెదరు. వానిచే జేయబడు కార్యమన్యుడు జేసినట్లు బలుకుదురు. శతృత్వమును బ్రకటింతురు. వానికి వినాశమైన నుపేక్షింతురు.

కార్యమందాశను వృద్ధిబొందింతురు. ఫలకాలమందన్యథాజేతురో కప్పుడు మాటమధురమైన నర్థముచే నిష్ఠురమగునట్లు బల్కుదురు. తమ్ము స్తుతి జేసికొనునపుడు వాని నింద నగపరచెదరు. కోపమైన కోపమువలె నగపరచ రనుగ్రహమైన నిష్ఫలముగ జేతురు. నిష్ప్రయోజనముగ నవ్వుదురు. ఎట్టిచారి జూతురు. జీవనముకొరకు విజ్ఞాపనముజేయుచుండ శీఘ్రముగ లేచిపోదురు.

భృత్యుడొనర్చిన లోపపుబనుల నుద్ఘాటనముజేతురు. మంచిపనులను బహూకరించరు. మర్మములను బ్రకటింతురు. గుణముల నెన్నరు. దోషము నాపాదించెదరు. వృత్తిచ్ఛేదమును జేతురు. మంచిమాటలబలికిన నన్యథా సమర్థింతురు. ఆశ్రితుడుపన్యసించు కథలో నసమయమందు విరసులై రసభంగమును జేతురు. వానిచే నుపాసించబడుచు శయనమందు నిద్రించినట్లుండుదురు.

యత్నముచే నారాధించబడుచుండియు నిద్రితునివలె చేష్టింతు రివిమొదలగువాటిచే విరక్తప్రభులక్షణములను దెలియవలెను.

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధిః.

కుసూలకుంభధాన్యోవా త్ర్యాహికాశ్వస్తనావపి। జీవేద్వాపి శిలోంఛేన శ్రేయానేషాంపరఃపర ఇతి॥ కుసూలాదయో యద్యప్యనవస్థితప్రమాణాః త ,

ధాపి స్వకుటుంబపోషణే ద్వాదశాహపర్యాప్తధాన్యః। కుసూలధాన్యః। షడహఃపర్యాప్త ధాన్యః కుంభధాన్యః। వల్లరీగ్రహణం శిలం । కణోపాదానముంఛకమితి పారిజాతాదౌ స్థితం। యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం స్వైఃకర్మభిరగర్హితైః। అక్లేశేన శరీరస్య కుర్వీతధనసంచయం। ఋతామృతాభ్యాం జీవేత్తు మృతేనప్రమృతేనవా। సత్యానృతాభ్యామపివానశ్వవృత్త్యాకదాచన॥ ఋతముంఛశిలంజ్ఞేయమమృతంస్యాదయాచితం। మృతంతుయాచితంభైక్షంప్రమృతం కర్షణంస్మృతం। సత్యానృతంతువాణిజ్యం తేనచైవాపిజీవ్యతే । సేవాశ్వవృత్తిరాఖ్యాతా తస్మాత్తాంపరివర్జయేత్॥ కుసూలధాన్యకోవాస్యాత్కుంభీధాన్యకఏవవా। త్ర్యైహికోవాపి భవేదశ్వస్తనికఏవవా॥ చతుర్ణామపి చైతేషాం ద్విజానాం గృహమేధినాం। జ్యాయాన్పరః పరోజ్ఞేయో ధర్మతో లోకజిత్తమఇతిమనుః॥

సత్యానృతంతువాణిజ్యం శ్వవృత్తిర్నీచసేవనం। వర్జయేత్తాంసదా విప్రో రాజన్యశ్చ జుగుప్సితాం॥ సర్వవేదమయోవిప్రస్సర్వదేవమయోనృపఇతి శ్రీమద్భాగవతేసప్తమస్కంధే॥ యాత్రేతి॥ యాత్రాప్రాణస్థితిః। శాస్త్రీయకుటుంబసంవర్ధన నిత్యకర్మానుష్ఠానపూర్వక ప్రాణస్థితిమాత్రార్థం నభోగార్థం। స్వసంబంధితయా శాస్త్రవిహితార్జనరూపైః కర్మభిః ఋతాదివక్ష్యమాణైః కాయక్లేశంవినా అర్థసంగ్రహంకుర్యాత్। కైఃకర్మభిరిత్యత్రాహ। ఋతామృతాభ్యామితి। అనాపదీత్యనువర్తతే। ఋతాదిభిరనాపది జీవేత్। సేవయాత్వనాపదికదాచిన్నవర్తేత॥ అప్రసిద్ధత్వాదృతాదీనివ్యాచష్టే॥ ఋతమితి। అబాధితస్థానేషు పథివా క్షేత్రేషువా ప్రతిహతావకాశేషు యత్రయత్రౌషధయోవిద్యంతే తత్రతత్రాంగుళీభ్యామేకైకకంకణం సముంఛయిత్వేతి బోధాయనదర్శనాత్। ఏకైకధాన్యాదిగుడకోచ్చయస్సముంఛః। మంజర్యాత్మకానేకధాన్యోచ్చయనం శిలః ఉంఛశ్చ శిలశ్చేత్యేకవద్భావః । తత్సత్యసమాన ఫలత్వాదృతమిత్యుచ్యతే।అయాచితోపస్థితమమృతమివ సుఖహేతుత్వాదమృతం। ప్రార్థితంపునర్నిత్యం భిక్షాసమూహరూపం మరణపీడాజనకం స్మృతం। తథాచోక్తం॥ గతిర్భ్రంశోస్వరోహీనో గాత్రస్వేదోమహద్భయం। మరణేయానిచిహ్నాని తాని చిహ్నాని యాచకఇతి॥ ఏతచ్చ సాగ్నేర్గృహస్థస్య భైక్షమపక్వతండులాదిరూపం నతు సిద్ధాన్నం పరాగ్నిపక్వేన స్వాగ్నౌ హోమానర్హత్వాత్। కర్షణంచభూమిగతప్రచురప్రాణిమరణనిమిత్తత్వాత్ బహుదుఃఖఫలకం ప్రకర్షేణమృతమివ ప్రమృతం। సత్యానృతంత్వితి॥ ప్రాయేణ సత్యా

నృతవ్యవహారసాధ్యత్వాత్సత్యానృతం వాణిజ్యం కుసీదే అనాపదీత్యనువృత్తే రప్యయం కృతాన్యేతాని బోద్ధవ్యాని। యదాహ గౌతమః॥ కృషివాణిజ్యే స్వయంచాకృతేకుసీదంచేతి. సతువాణిజ్యే శాస్త్రేణ సత్యానృతాద్యనుజ్ఞాతం। తేనైవాపి జీవ్యతఇతిచశబ్దేన వాణిజ్యకృషిసముచ్చితత్వాత్కుసీదమపిగృహ్యతే। పూర్వశ్లోకోక్తా కృషి రేతచ్ఛ్లోకేచ వాణిజ్యం। సేవాతు దీనదృష్టిసందర్శన స్వామిగర్జన నీచక్రియాది ధర్మయోగాత్ శ్వ ఇవ వృత్తి రత శ్శ్వవృత్తిరుక్తా తస్మాత్తాం ప్రసృతో బ్రాహ్మణస్త్యజేత్ తృతీయోపి కుసూలధాన్యక ఇతి। కుసూలో వ్రీహ్యాగారం స్యాదిత్యభిధానికాః। ఇష్టకానిర్మితాగార ధాన్యసంచయోభవేత్ తేన నిత్యనైమిత్తికధర్మకృత్యపోష్యవర్గసహితస్య గృహిణో యావతా ధాన్యాదిధనేన వర్షత్రయం సమధికంవా నిర్వాహో భవతి తావద్ధనః కుసూలధాన్యకఉచ్యతే। వర్షనిర్వాహోచిత ధాన్యాదిధనః కుంభీధాన్యః। ఈహః చేష్టా తస్యాంభవమైహికం త్ర్యహః పర్యాప్తమైహికం ధనం యస్యస త్ర్యైహైహికః। తథావా స్యాత్। శ్వోభవం శ్వస్తనంభక్తం తదస్యాస్తీతి మత్వర్థీయమికంకృత్వా సర్వసమాసః। తథావాభవేత్॥ యస్యత్రైవార్షికంభక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికం వాపి విద్యేత ససోమం పాతుమర్హతీతి మనుః॥ ప్రాక్సౌమికీః క్రియాః కుర్యాద్యస్యాన్నం వార్షికంభవేదితి యాజ్ఞవల్క్యః। ఏతత్కర్మాధికారార్థం కుసూలధాన్యకుంభీధాన్యసంగ్రహ మనుజ్ఞాతం చతుర్ణామపీతి। ఏషాంచతుర్ణామపి కుసూలధాన్యకాదీనాం బ్రాహ్మణానాం గృహస్థానాం మధ్యేయోయః శ్లోకేషుపఠితః సశ్రేష్ఠో జ్ఞాతవ్యః యతోసౌవృత్తిసంకోచధర్మేణ స్వర్గాదిలోకజిత్తమో భవతి॥

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధి.

కుసూలధాన్యుడుకుంభీధాన్యుడు త్ర్యైహికుడశ్వస్తనికుడు శిలోంఛవృత్తివంతుడునై జీవించవలెను. పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠము. కుసూలాదులకు పరిమాణము లేకపోయినను పన్నెండుదినములమట్టుకు తనకుటుంబపోషణపర్యాప్తధాన్యముగలవాడు కుసూలధాన్యుడు. ఆరుదినములకుతగిన ధాన్యముగలవాడు కుంభధాన్యుడు. త్ర్యైహికుడనగా త్రిదినపర్యాప్తధాన్యుడు. అశ్వస్తనికుడనిన నేకదినపర్యాప్తధాన్యుడు. శిలోంఛవృత్తివంతులనగా శిలము వెన్నులేరుట. ఉంఛమనగాగింజలేరుట. ఇటులబ్రతుకువారికి శ్రేయస్సని పారిజాతాదిగ్రంథములందుండెను.

శరీరయాత్రామాత్రసిద్ధికి స్వకీయములగు ననింద్యకర్మలచేసినవాయాసనుగ ధనసంచయమును జేయదగు నిందుకు మనువుగారును శిలోంఛవృత్తుల చేనైన, నయాచితముగనైన, యాచనచేనైన, కృషిచేనైన, వాణిజ్యముచేనైన పూర్వపూర్వాభావమందుత్తరోత్తరముచే బ్రతుకదగును గాని సేవాజీవనము తగదు.

ఇటులధనమార్జించుట శాస్త్రీయ కుటుంబ సంవర్ధన స్వకర్మానుష్ఠాన ప్రాణస్థితిమాత్రమునకు గాని భోగార్థముగాదు. పైనిచెప్పిన వృత్తుల నాపదయందని సర్వత్ర జూచికొనవలెను.

కామ్యక్లేశములేవాగా సర్వసంగ్రహమును జేయవలయును. ఒకరియావరణలేనిచోట రాలినగింజలు వెన్నులేరికొనుట సస్యసమయముకటచే ఋతమని సంజ్ఞ- యాచింపకనే సంభవించునది యమృతమువలె సుఖకరముగావున యది యమృతము.

యాచకునకు గతిమాంద్యము స్వరము హీనము శరీరమందు చెమట భయాధిక్యము గలుగును. గానమరణమందును నీచిహ్నము లుండుటచే యాచనకు మరణసంజ్ఞ తగును.

ఈవృత్తులు సాగ్నికుడగు గృహస్థునకు గావున భైక్షమనగా తండులాదికముగాని సిద్ధాన్నముకాదు, పరాగ్నిపక్వాన్నము స్వాగ్నియందు హోమానర్హము.

కృషిచే భూమియందనేకజంతుమృతియగు గావున ప్రమృతమని పేరు. వాణిజ్యమందు సత్యానృతములుండును గాన సత్యానృతసంజ్ఞ కలదు.

ఆ వాపదయందనుటచేత కృషివాణిజ్యములన్యులవలన జేయించదగునని గౌతములు. కృషివాణిజ్యములకంటె నితరము కుసీదము గావున కుసీదశబ్దమును వచనమందున వేరె జెప్పిరి. వాణిజ్యమనగా ధాన్యవస్త్రాదివిక్రయము. కుసీదమనగా హిరణ్యము వడ్డీకిచ్చుట గాన భేదము.

నీచసేవ, దీనదృష్టి నేజూచుట, నీచక్రియాది నియోగమువలనను శునకమువలెను ఛీఛీ యని తనకనిష్టకృత్యమందున భర్జనను భర్త చేయుటనుంచియును శ్వవృత్తియని దీనికిపేరది వేదమయుడగు బ్రాహ్మణుడు దేవమయుడగు క్షత్రియుడీవృత్తిని బరిహరించదగునని మనువు- శ్రీమద్భాగవతమును.

కుసూలధాన్యుడనగా నిష్టకానిర్మితమగు కొట్టు దానియందు నిస్వనైమిత్తిక భృత్యపోషణ పర్యాప్తధాన్యము మూడుసంవత్సరములకుగాని యధి

స్పృతత్వవహారసాధ్యత్వాత్సత్యానృతం వాణిజ్యం కుసీదే అనాపదీత్యనువృత్తే రస్వాయం కృతాన్యేతాని బోద్ధవ్యాని। యథాహ గౌతమః॥ కృషివాణిజ్యే స్వయంచాకృతేకుసీదంచేతి- నతువాణిజ్యే శాస్త్రేణ సత్యానృతాద్యనుజ్ఞాతం। తేనైవాపి జీవ్యతఇతిచశబ్దేన వాణిజ్యకృషిసమవశిష్టత్వాత్కుసీదమపిగృహ్యతే। పూర్వశ్లోకోక్తా కృషి రేతచ్ఛ్లోకేచ వాణిజ్యం। సేవాతు దీనదృష్టిసందర్శన స్వామితర్జన నీచక్రియాది ధర్మయోగాత్ శ్వఇవ వృత్తి రత శ్వవృత్తిరుక్తా తస్మాత్తాం ప్రకృతోబ్రాహ్మణస్త్యజేత్ శ్రుతియోపి కుసూలధాన్యకఇతి। కుసూలో వ్రీహ్యాగారం స్యాదిత్యభిధానికా। ఇష్టకాదినిర్మితాగార ధాన్యసంచయో భవేత్ తేన నిత్యనైమిత్తికధర్మకృత్యాపోష్యవర్గసహితస్య గృహిణో యావతా ధాన్యాదిధనేన వర్షత్రయం సమధికంవా నిర్వాహో భవతి తావద్ధనః కుసూలధాన్యకఉచ్యతే। వర్షనిర్వాహోచిత ధాన్యాదిధనః కుంభీధాన్యః। ఈహాచేష్టా తస్యాంభవమైహికం త్ర్యహంపర్యాప్తమైహికం ధనం యస్యస త్ర్యైహైహికః। తథావాస్యాత్। శ్వోభవంశ్వస్తనంభక్తం తదస్యాస్తీతి మత్వర్థీయమికంకృత్వా నఞ్ సమాసః। తథావాభవేత్॥ యస్యత్రైవార్షికంభక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికంవాపి విద్యేత ససోమం పాతుమర్హతీతి మనుః॥ ప్రాక్సౌమికీః క్రియాః కుర్యాద్యస్యాన్నం వార్షికంభవేదితియాజ్ఞవల్క్యః। ఏతత్కర్మార్థికార్థం కుసూలధాన్యకుంభీధాన్యసంగ్రహ మనుజ్ఞాతం చతుర్ణామపీతి। ఏషాంచతుర్ణామపి కుసూలధాన్యకాదీనాం బ్రాహ్మణానాం గృహస్థానాం మధ్యేయోయః శ్రేష్ఠః పరఃపరః సశ్రేష్ఠోజ్ఞాతవ్యః యతోసౌవృత్తిసంకోచధర్మేణ స్వర్గాదిలోకజిత్తమో భవతి॥

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధి.

కుసూలధాన్యుడుకుంభీధాన్యుడత్ర్యాహికుడశ్వస్తనికుడు శిలోంఛవృత్తివంతుడునై జీవించవలెను. పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠము. కుసూలాదులకు పరిమాణము లేకపోయినను పన్నెండుదినములకుసరిపడు తనకుటుంబపోషణపర్యాప్తధాన్యముగలవాడు కుసూలధాన్యుడు. ఆరుదినములకుతగిన ధాన్యముగలవాడు కుంభధాన్యుడు. త్ర్యాహికుడనగా త్రిదినపర్యాప్తధాన్యుడు. అశ్వస్తనికుడనిన నేకదినపర్యాప్తధాన్యుడు. శిలోంఛవృత్తివంతులనగా శిలము వెన్నులేరుట. ఉంఛమనగాగింజలేరుట. ఇటులబ్రతుకువారికి శ్రేష్ఠతన్ని పారిజాతాదిగ్రంథములందుండెను.

శరీరయాత్రామాత్రసిద్ధికి స్వకీయములగు ననింద్యకర్మలచేసనైనా యాసనుగ ధనసంచయమును జేయఁదగు నిందుకు మనువుగారును శిలోంఛవృత్తులచేనైన, నయాచితముగనైన, యాచనచేనైన, కృషిచేనైన, వాణిజ్యముచేనైన పూర్వపూర్వాభావమందుత్తరోత్తరముచే బ్రతుకదగును గాని సేవాజీవనము తగదు.

ఇటులధనమార్జించుట శాస్త్రీయ కుటుంబ సంవర్ధన స్వకర్మానుష్ఠాన ప్రాణస్థితిమాత్రమునకు గాని భోగార్థముగాదు. పైనిచెప్పిన వృత్తుల నాపదయందని సర్వత్ర జూచికొనవలెను.

కాయక్లేశము లేనాగా సద్ధనసంగ్రహమును జేయవలయును. ఒకరియావరణలేనిచోట రాలినగింజలు వెన్నులేరికొనుట సస్యసమయుకుటచే ఋతమని సంజ్ఞ- యాచింపకనే సంభవించునది యమృతమువలె సుఖకరముగావున యది యమృతము.

యాచకునకు గతిమాంద్యము స్వరము హీనము శరీరమందు చెమట భయాధిక్యము గలుగును. గానమరణమందును నీచిహ్నము లుండుటచే యాచనకు మరణసంజ్ఞ తగును.

ఈవృత్తులు సాగ్నికుడగు గృహస్థునకు గావున భైక్షమనగా తండులాదికముగాని సిద్ధాన్నముకాదు, పరాగ్నిపక్వాన్నము స్వాగ్నియందు హోమానర్హము.

కృషిచే భూమియందనేకజంతుమృతియగు గావున ప్రమృతమని పేరు. వాణిజ్యమందు సత్యానృతములుండును గాన సత్యానృతసంజ్ఞ కలదు.

ఆ పాపదయందనుట చేత కృషివాణిజ్యములన్యులవలన జేయించదగునని గౌతములు. కృషివాణిజ్యములకంటె నితరము కుసీదము గావున కుసీదశబ్దమును వచనమందున వేరె జెప్పిరి. వాణిజ్యమనగా ధాన్యవస్త్రాదివిక్రయము. కుసీదమనగా హిరణ్యము వడ్డికిచ్చుట గాన భేదము.

నీచసేవ, దీనదృష్టి చేజూచుట, నీచక్రియాది నియోగములవలనను శునకమువలెను ఛీఛీ యని తనకనిష్టకృత్యమందున భగ్నమను భర్త చేయుటనుంచియును శ్వవృత్తియని దీనికిపేరది వేదమయుడగు బ్రాహ్మణుడు దేవమయుడగు క్షత్రియుడీవృత్తిని బరిహరించదగునని మనువు- శ్రీమద్భాగవతమును.

కుసూలధాన్యుడనగా నిష్టకానిర్మితమగు కొట్టు దానియందు నిక్షిప్తమై మిత్తిక భృత్యపోషణ పర్యాప్తధాన్యము మూడుసంవత్సరములకు గాని యధి

కముగ గాని గలవాడు- కుంభీధాన్యుడనగానొకసంవత్సరమునకు తగినధాన్యము గలవాడు.

ఎవనికిమూడుసంవత్సరములపర్యంతమైన నధికమైన భృత్యజీవనపర్యాప్త ధాన్యముండునో వాడె సోమపానమునకర్హుడని మనువు.

ఒకసంవత్సరమునకైన దగిన యన్నముగలవాడగ్నిష్టోమము జేయవలయునని యాజ్ఞవల్క్యులు. ఇట్లు యాజ్ఞకర్మాధికారముకొరకు కుసూలధాన్య కుంభిధాన్య సంగ్రహ మనుజ్ఞజేయబడెను.

కుసూలధాన్యుడుమొదలైన నలుగురిలో పైపైవాడు శ్రేష్ఠుడు వృత్తి సంకోచముచే ధర్మాభివృద్ధియగుటవలన స్వర్గాదిలోకములను జయించును.

చాతుర్వర్ణ్యానామాపద్వృత్తికథనం. కృషిశ్చ.

అథాపద్వృత్తింవదామః॥ సీదంశ్చేత్ప్రతిగృహ్ణీయా ద్బ్రాహ్మణేభ్య స్తధాన్యపాత్। తతోపి వైశ్యశూద్రేభ్యశ్శంఖస్యవచనంతథా॥ అత్రబ్రాహ్మణేభ్యో న్యూనాచారేభ్యోపి ఆపదిప్రతిగృహ్ణీయాదితి తాత్పర్యం॥ అయాచితాహృతం గ్రాహ్యమపి దుష్కృతకర్మణః। అన్యత్ర కులపాషండపతితేభ్యస్తథాద్విషఇతి॥ క్షాత్త్రాదేస్తు యుద్ధాదయః ఆర్జనోపాయాః తథాచ గౌతమః॥ స్వామీరిక్తక్రయసంవిభాగపరిగ్రహాధిగమేషు బ్రాహ్మణస్యాధికంలబ్ధం విజితం క్షత్రియస్య నిర్విష్టం వైశ్యశూద్రయోః॥ మనురపి॥ సప్తవిత్తాగమా ధర్మ్యా దాయోలాభః క్రయోజయః। ప్రయోగః కర్మయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహఏవచేతి॥ దాయోన్వయాగతం ధనం లాభో నిధ్యాదేః మైత్ర్యాదిలబ్ధస్యచ క్రయః ప్రసిద్ధః। ఏతేత్రయః చతుర్ణామపివర్ణానాం ధర్మ్యాః। జయధనం విజయత్వేన క్షత్రియస్య ధర్మ్యః॥ ప్రయోగోవృద్ధ్యర్థం ధనప్రదానం। కర్మయోగః కృషిర్వాణిజ్యంచ। ప్రయోగో వైశ్యస్యైవ। సత్ప్రతిగ్రహో విప్రస్యైవ॥ షట్కర్మసహితోవిప్రః కృషికర్మచకారయేదితి పరాశరః॥ షట్కర్మాణియాజనాదీని తైస్సహితోవిప్రః శిశూద్రకైశ్యాద్యైః కృషించకారయేత్। విప్రగ్రహణేనక్షత్రియస్యాప్యభ్యనుజ్ఞాతం॥ క్షత్రియోపి కృషింకృత్వా దేవాన్విప్రాంశ్చపూజయేదితి పరాశరేణోక్తత్వాత్। నచ యజనాదీనాం జీవనహేతుత్వాత్కథమనయాకృష్యేతివాచ్యం। కత్రాజీవనపర్యాప్తయాజనాదీనాం దుర్లభత్వాత్॥ యత్తుమనునోక్తం॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవంస్తు బ్రాహ్మణః క్షత్రియోపివా। హింసాప్రాయాం పరాధీనాం కృషింయత్నేన వర్జయేత్॥ కృషింసాధ్వితిమన్యంతె సా

వృత్తిస్సద్భిర్గర్హితా। భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ హంతి కాష్ఠమయోముఖమితి॥ తత్స్వయంకృతాభిప్రాయం । అన్యథామనోస్స్వవచనవిరోధాత్ స్వేనైవహి కృషిరభ్యుపగతా॥ ఉభాభ్యామప్యజీవంస్తు కథం స్యాదితి తద్భవేత్। కృషిగోరక్షమాస్థాయ సజీవేద్వైశ్యజీవికామితి॥ నను కూర్మపురాణే స్వయం కృషిరభ్యుపగతా॥ స్వయంవాకర్షణంకుర్యాద్వాణిజ్యంవా కుసీదకం। తేనపాపీయసీంవృత్తిం కుసీదంచవివర్జయేదితి తదసత్। అస్యవచనస్య కుసీదనిందాపరత్వాత్। అతఏవ నారదః॥ ఆపత్స్వపిచకష్టాసు బ్రాహ్మణస్య నవార్ధుషికమితి॥ నను బృహస్పతిస్స్వయంకృషిమంగీచకార॥ కుసీదకృషివాణిజ్యం ప్రకుర్వీత స్వయంకృతం। ఆపత్కాలే స్వయంకుర్వాణో నైనసాయుజ్యతేద్విజఇతిబాఢం॥ కారయితురశక్తస్య తత్కర్తృకమాపత్కాలఇతివిశేషితత్వాత్ । నను కారయితృత్వమప్యాపద్విషయమేవ అధర్మత్వాత్। విప్రస్య యాజనాదినా క్షత్రియస్య విజయదండాదినాచైవ ముఖ్యజీవనహేతుత్వాత్॥ హారీతస్తు ॥ అశక్తస్తు భవేద్రాజా పృథివ్యాఃపరిపాలనే। జీవేద్వాపి విశాం వృత్త్యా శూద్రాణాంవా యథాసుఖం॥ కృషిర్భృతిః పాశుపాల్యంసర్వేషాం ననిషిద్ధ్యతఇతి॥ ఏవం తర్హ్యాపత్తారతమ్యేన వ్యవస్థా। విప్రక్షత్రియాణా మల్పాపది కారయితృత్వం అధికాపది కర్తృత్వమితి॥ ద్విజాతేః పరమోధర్మో వచనాని నిబోధత। గృహస్థోద్వివిధోజ్ఞేయస్సాధకశ్చాప్యసాధకః। అధ్యాపనం యాజనంచ పూర్వస్యాహుః ప్రతిగ్రహం। కుసీదకృషివాణిజ్యాః ప్రకుర్వీతస్వయంకృతం। కృషేరభావే వాణిజ్యం తదభావే కుసీదకం। ఆపత్కాల స్స్వయం జ్ఞేయః పూర్వోక్తో ముఖ్యఇష్యతే। స్వయంవా కర్షణంకుర్యాద్వాణిజ్యంవాకుసీదకమితికూర్మపురాణే॥ అథవా యుగభేదేన వ్యవస్థాస్యతాం। యుగాంతరేషు కారయితృత్వమాపద్ధర్మః। కలౌ ముఖ్యధర్మఃప్రాధాన్యేనోపక్రమ్య పరాశరేణోక్తత్వాత్॥

కృషావర్జ్యాన్బలీవర్దానాహ॥ క్షుధితం తృషితం శ్రాంతం బలీవర్దం న యోజయేత్। హీనాంగం వ్యాధితం క్లీబం వృషం విప్రో నవాహయేత్॥ క్షుదాదయస్తల్లింగైరవగంతవ్యాః॥ హీనాంగం పాదవికలం। క్లీబం పుంస్త్వరహితం। కీదృశస్తర్హి బలీవర్దః కృషౌ యోజ్యతఇత్యతఆహ॥ స్థిరాంగంవిరుజం తృప్తం సునర్దం షండవర్జితం। వాహయేద్దివసస్యార్ధం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేదితి॥ స్థిరాంగం పాదాదివైకల్యరహితం। నిరుజో వ్యాధిరహితః క్షుత్తృష్ణాభ్యామపీడితః। సునర్దః అహింసకః తృప్తః దర్పశ్రమరహిత ఇతి యావత్। షండఇతిభావప్రధానోయం నిర్దేశః। షండత్వవర్జితః। పుంస్త్వోపేతః శక్త ఇతి

యావత్। దివసస్యార్ధం యామద్వయం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేత్। బలీవర్దాన్ స్నాపయేదిత్యర్థః॥ తథాచహారీతః॥ స్నాపయిత్వానడుహోలంకృత్య బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ వాహనే విశేష అశ్వమేధికే దర్శితః॥ వాహయేద్ధుంకృతేనైవ శాఖయావాసపత్రయా। నదండేన నయస్త్యావా నపాశేనచవా పునః। క్షుత్తృష్ణాశ్రమిణం శాంతం నావాహయే ద్వికలేంద్రియం। సుతృప్తిషితు భుంజీయాత్పిబేత్పీతేషుచోదకం। అహ్నఃపూర్వం ద్వియామంవా ధుర్యాణాం వాహనంస్మృతం। విశ్రామ్యేన్మధ్యభాగేవా భాగేవాంతేయథాసుఖం।యాత్రయాత్వరయానిత్యం సంశ్రమో యత్రవాధ్వని। వాహయేత్తత్ర ధుర్యాంస్తు ససపాపేనలిప్యతే। అన్యథావాహయన్రాజన్నిరయం యాతిరౌరవం॥ రుధిరం వాహయంస్తేషాం యస్తుమోహాన్నరాధమః। భ్రూణహత్యాసమంపాపం తస్యస్యాత్పాండునందనఇతి॥ కార్యగౌరవాద్భాగవహనేన శ్రాంతాన్ క్షుధితాదీన్బలీవర్దాన్ కఠినతాడనేన కర్మణి పునఃపునః ప్రేరణేనాతీవపీడాంకరిష్యంతీతి తన్నివారణాయ రౌరవాదినరకప్రాప్తిర్భవేదితి భూతదయయాదర్శితం॥

బలీవర్దస్నానానంతరకర్తవ్యమాహ। వ్యాసః॥ జప్యందేవార్చనంహోమంస్వాధ్యాయంచైవమభ్యసేత్। ఏకద్విత్రిచతుర్విప్రాన్భోజయేత్స్నాతకాన్ద్విజః॥ యథాబలీవర్దశ్రాంతికృతదోషాపనయనాయ స్నాపనం ప్రాణ్యుపఘాతదోషాపనోదాయ యథాశక్తి జపహోమస్నాతకాది విప్రభోజనమాజ్ఞాపితం॥

కృషౌ ఫలితధాన్యస్య వినియోగమాహ॥ స్వయంకృష్టే తదాక్షేత్రే ధాన్యైశ్చ స్వయమార్జితైః। నిర్వపేత్పంచయజ్ఞాంశ్చ క్రతుదీక్షాంచకారయేదితి॥ లబ్ధలాభః పితౄన్దేవాన్బ్రాహ్మణాంశ్చాపి పూజయేత్ । తేతృప్తాస్తస్య తద్దోషం శమయంతి నసంశయఇతి కూర్మపురాణే॥ వృక్షాంశ్ఛిత్త్వా మహీంభిత్త్వా హత్వాతు క్రిమికీటకాన్। కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతఇతినారదః॥ భూమింభిత్త్వౌషధీశ్ఛిత్త్వా హత్వా కీటపిపీలికాః। పునంతిఖలయజ్ఞేన కర్షకానాత్రసంశయః॥ యూపోయం విహితోమధ్యే మేదిర్యామహాకర్షకైః। తస్మాదతంద్రితో దద్యా దత్ర ధాన్యాదిదక్షిణాం। యోనదద్యాద్ద్విజాతిభ్యో రాశిమూలముపాగతః। సచోరస్సచపాపిష్ఠో బ్రహ్మఘ్నంతం వినిర్దిశేదితి॥ కర్షకస్య యజ్ఞః ఖలయజ్ఞో నిత్యం కామ్యమితి వచనద్వయబలాదవగమ్యతె। అకరణే ప్రత్యవాయాన్నిత్యత్వం। భేదనాదిజన్యపాపనివర్తకత్వాత్కామ్యత్వం॥ ఖలయజ్ఞస్య నిత్యత్వం శివపురాణే దర్శితం॥ అదత్త్వా కర్షకో దేవి యస్తుధాన్యం ప్రవేశయేత్। తస్యతృష్ణాభిభూతస్య దేవి పాపం బ్రవీమ్య

హం। దివ్యవర్ష సహస్రాంతు దురాత్మా కృషికారకః। మరుదేశేభ వేద్వృక్షస్స పుష్పఫలవర్జితః। తస్యాం తేమానుషోభూత్వా కదాచిత్కాలపర్యయాత్। దరిద్రో వ్యాధితోమూర్ఖః కులహీనశ్చ జాయతఇతి॥ దీనాంధకృపణపంగ్వాది పోషణార్థమాన్యశంసోక్తిరితిజ్ఞేయం॥

దాతవ్యస్య ధాన్యస్యపరిమాణమాహ॥ రాజ్ఞేదత్వాతు షడ్భాగం దేవానాంచైకవింశతిః। త్రింశద్భాగంతు విప్రాణాం కృషిం కుర్యాన్నదోషభాగితి. శ్రీమహాభారతే శాంతిపర్వణిచ॥ షష్ఠామేకాం పిబేద్ధేనుం శతాచ్చమిథునం హరేత్। లబ్ధాచ్చసప్తమం భాగం తథాశృంగే కలాఖురే। సస్యాని సర్వబీజానా మేషసాంవత్సరీభృతిరితి॥ అస్యార్థః॥ షణ్ణాం ధేనూనాం రక్షకో ఏకస్యాః క్షీరం స్వవేతనం హరేత్॥ శతస్యరక్షకోవత్సే ఏకం గోవృషమిథునం వేతనం హరేత్॥ వాణిజ్యేతు లబ్ధాత్ సప్తమం ధనం కాద్ధరేత్॥ సస్యానామపి సప్తమమేవాంశం హరేత్॥ విద్యాశిల్పం భృతిస్సేవా గోరక్షా విపణిః కృషిః। ధృతిర్భైక్షం కుసీదంచ దశజీవన హేతవఇతిమనుః॥ అస్యార్థః॥ ఆపత్ప్రకరణా జ్జీవనహేతవఇతినిర్దేశాత్ ఏషామధ్యే యయావృత్త్యా యస్యానాపదిన జీవనం తస్యాపద్యభ్యనుజ్ఞాయతె యథాబ్రాహ్మణస్య భవతి సేవాది ఏవం శిల్పాదావపి జ్ఞేయం। విద్యా వేదవిద్యావ్యతిరిక్తా వైద్యతర్కవిషాపనయనాది విద్యా సర్వేషామాపది జీవనార్థం నదూష్యతి। శిల్పం గ్రంథయుక్త్యాదికరణం। భృతిః ప్రేష్యభావేన వేతనగ్రహణం। సేవా- పరాజ్ఞాసంపాదనం। గోరక్షా- పశుపాల్యం। విపణిః- వణిజ్యా। కృషిః- స్వయంకృతా। ధృతిః- సంతోషః తస్మిన్సది అల్పకేనాపి జీవ్యతే। భైక్షం- భిక్షాసమూహః। కుసీదం- వృద్ధ్యా ధనప్రయోగః స్వయంకృతోపి ఇత్యేభిః దశభిరాపది జీవనీయం॥ ఆపత్ప్రతీకారార్థం కృషి కుసీద భృత్యాదయోపి ధర్మత్వేనోక్తత్వాత్సర్వమనవద్య మితి వేద్యం॥

చాతుర్వర్ణ్యమునకుపద్వృత్తికథనము- కృషియును.

ఇటుపైనియాపద్వృత్తిని జెప్పుచున్నారము. దరిద్రుడై బ్రాహ్మణాది నాల్గువర్ణములవలనను బ్రతిగ్రహించవలయునని శంఖుడీశ్లోకమందు బ్రాహ్మణశబ్దగ్రహణమాపదయందాచారహీనులగుబ్రాహ్మణులవలనను బ్రతిగ్రహింపవచ్చునని తాత్పర్యము.

అయాచితమైనను పాషండపతిత శత్రువులవలన గ్రహించరాదు. వీరలకంటె నితరులెట్టివారైన నయాచితముగ నిచ్చిన గ్రహించవచ్చును. క్షత్రియాదులకు యుద్ధాద్యార్జనోపాయములు గౌతములచే జెప్పబడెను. సప్రత్త

బంధదాయము- క్రయము- అప్రతిబంధదాయము- పరిగ్రహము- నిధ్యాది ప్రాప్తి వీటియందున బురుషుడధికారి యగును.

ఇందున బ్రాహ్మణునకు ప్రతిగ్రహలబ్ధమధికము- క్షత్రియునకు విజయలబ్ధమధికము- వైశ్యశూద్రులకు గోపాలన భృతి సేవా భృతులవలన లబ్ధమధికము- మనువు నిటుల జెప్పెను.

సత్కర్మసహితుడగు బ్రాహ్మణుడాపదయందు కృషిని జేయించవలయునని బరాశరులు. షట్కర్మములనగా యజనాదులివిగలుగు బ్రాహ్మణుడు ను శూద్రషకులగు శూద్రులచే కృషిని జేయించవలయును. విప్రగ్రహణముచే క్షత్రియులకు ననుజ్ఞ జేయబడెను. క్షత్రియులును కృషిచే ధనమార్జించి బ్రాహ్మణులను బూజించవలెనని బరాశరులు.

యాజనాదిజీవనోపాయముగల బ్రాహ్మణునకు కృష్యనుజ్ఞ యెటుల జేయబడెనన్నిన కలియందు జీవనపర్యాప్తయాజనాదికము దుర్లభమగుటవలన కృషికనుజ్ఞ జేయబడెను.

బ్రాహ్మణుడైనను, క్షత్రియుడైనను వైశ్యవృత్తిచేతను జీవించినను హింసాప్రాయమును పరాధీనమునగు కృషిని యత్నముతో విడువవగుననియును, నాగలిముఖమందుండు నక్కు భూమిని పెల్లగించి దానియందుండు కీటపిపీలికాదులను జంపును గాన కృషియోగ్యముగాదీవృత్తి సత్పురుషులచే నిందించబడినదనియును మనువుగారిచే నిషేధించబడె నిది స్వయంకృత కృషివిషయముగాని శూద్రులచే జేయించగూడదనిగాదటులైతే ఋతామృతములచే జీవించలేనివా డెట్లు జీవించవలెనన్నిన కృషి గోరక్షణలను జేసి వైశ్యవృత్తిచేతను జీవించుమని మనువుగారు తిరుగ నాజ్ఞాపించిరి. ఓయీ కూర్మపురాణమున కృషి స్వయముజేయుటకంగీకరించబడినదిగదా- స్వయమె హాలకర్మమునైనను వాణిజ్యమైనను జేయదగునుగాని విశేషపాపజనకమైన వృద్ధిజీవనము విడువవలెనని అదిమంచిదికాదు- ఈవచనము వృద్ధిజీవననిందాపరమైనదౌటవలన- నదిగాననే నారదులు కష్టమగు నాపదయందును బ్రాహ్మణునకు వృద్ధ్యుపజీవనము గూడదనిరి.

ఓయీ బృహస్పతి స్వయంకృషి నంగీకరించెను. వృద్ధియును, కృషియును, వాణిజ్యము నాపత్కాలమందు స్వయముగ జేసినను పాపయుక్తుడు గాడని యంగీరించబడెను.

కృషినొనర్చుటకశక్తుడగువానికి నాపత్కాలమందు స్వయముగజేయుటకు విశేషానుజ్ఞ జేయబడెను. ఓయీ కృషినిజేయించుటయు నధర్మమగుటవ

లన నాపద్వి షయమై బ్రాహ్మణునకు యాజనాదికమును, క్షత్రియునకు విజయదండాదికమునుజీవన హేతువులగుటవలన- హారీతుడైతే భూపరిపాలనమందశక్తుడగురాజు వైశ్యశూద్రవృత్తులచే యథాసుఖముగ జీవించవలయునని యును కృషియును, భృతియును పశుపాలనము నందరికి నాపత్కాలమందు నిషేధించబడదనియును జెప్పెను.

ఇటులైతే ఆపదతారతమ్యముచేత బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు వ్యవస్థ జేయబడె నెటులనిన యల్పాపదయందు కృష్యాదికమును జేయించుటయును, అధికాపదయందున జేయుటయునని దెలియదగును.

బ్రాహ్మణజాతికి పరమధర్మమును దెలియజేయు వచనములనువినుడు.

గృహస్థు రెండుప్రకారములు సాధకుడనియు నసాధకుడనియు- అధ్యాపనము, యాజనము, ప్రతిగ్రహమును, సాధకునకును- స్వయముజేయువృద్ధియును, కృషివాణిజ్యములు, కృష్యభావమందు వాణిజ్యమును తదభావమందు వృద్ధ్యుపజీవనమాపత్కాలమందిటులపూర్వపూర్వము ముఖ్యమని యసాధకునకు జెప్పబడెను.

స్వయముగ కృషిమైనను వాణిజ్యమైనను వృద్ధిమైనను జేయవచ్చునని కూర్మపురాణము. ఇటులగాకయున్న యుగభేదముచేతనైన వ్యవస్థజేయవచ్చును.

యుగాంతరములయందాపదలో కృష్యాదికము నితరులచే జేయించుటయును కలియుగమున స్వయముజేయుటయునని బరాశరులవారిచే కృషిప్రధానముగ జెప్పబడెను.

కృషియందు విడువదగు వృషభములను జెప్పుచున్నారము. క్షుత్పిపాసలయలయికనును, హీనమగుపాదములుగలదియు,రోగముతోనున్నయదియు, పుంస్త్వములేనిదియును దున్నరాను. ఎట్టివృషభములను కృషియందుంచవలెనని రేని జెప్పుదుము. దృఢావయవములుగలిగి రోగములేక నీరుద్రావి మేతమేసినవియు, రంకెలువేయుచు పుంస్త్వముగలిగినవియును రెండుయామములమట్టుకు దున్నవలెను. తరువాత వాటిని గడిగి యలంకరించి నిత్యశ్రాద్ధనిమంత్రితాధిబ్రాహ్మణభోజనమును జేయించవలయునని హారీతులు.

హుంకారముజేయుచుగాని ఆకులతోనున్న జువ్వతోనైనశాసించిదున్నవలెగాని కఱ్ఱతో కొట్టి మునకాలుతో పొడచి త్రాడుతో త్రోసమొనర్చియును దున్నరాదు.

క్షుత్పిపాసలచేతను శ్రమనొందినది యలసినదియు నింద్రియహీనమై నదియును దున్నరాదు. ఎద్దులకు మేతవేసి నీరులు ద్రావించిన దరువాతను దా ను భుజించి పిపాసయును దీర్చుకొనవలెను. పగటి రెండుయామములమట్టుకే దున్నవలెను. మధ్యాహ్నమందైనను సాయాహ్నమందైనను మరల బనిజేయుం చకవిడువదగును.

త్వరితముగ జేయుయాత్రకొరకు బండిని బూన్చిన బలీవర్దముల రెండు పూటలనడపించినను పాపమొందదు. అటులగాక రెండుపూటలను వహింపజే సిన రౌరవనరకమునకు వెళ్లును. వృషభములకు రక్తస్రావమగునట్లు కొట్టి వ హింపజేసిన భ్రూణహత్యతో సమమగు పాపము నొందునని యాశ్వమేధిక పర్వము.

క్షుత్పిపాసలుగలిగి శ్రమనొందినవృషభములను గార్యగౌరవముచే క ఠినమగు దెబ్బలవలన తిరిగిగిరిగి విశేషముగ పీడించుదురని దానినివారించుటకు రౌరవాదినరకప్రాప్తివారలకగునని భూతదయచే భయము గనబరచబడెను.

వ్యాసులవారు వృషభములను గడిగినతరువాతకృత్యమును జెప్పిరి. జ పము, దేవార్చనము, హోమము, స్వాధ్యాయపఠనము, ఒక రిద్దరిని ముగ్గురి నిగాని స్నాతకులగు బ్రాహ్మణులను భుజింపజేయుదగు. బ్రాహ్మణుడు వృష భములనలయికనొందించిన దోషనివారణకొరకు వాటినికడిగి సుఖింపజేయుమ నుట. భూమిని దున్నుటచే జచ్చు కీటపిపీలికాదులవలనవచ్చుపాపనివారణకు ద నశక్తికొలది జపహోమవిప్రభోజనాదికమాజ్ఞాపించబడెను.

ఇటులజేయు కృషిచే ఫలించిన ధాన్యమునకు వినియోగమును జెప్పు చున్నారము. తాను స్వయమును గృషియొనర్చి పండించినధాన్యమువలన పం చయజ్ఞములను క్రతుదీక్షను జేయదగును. పొందబడినయధికలాభముగలవాడు పితృదేవతలను బ్రాహ్మణులను బూజింపవలెను. వీరలు తృప్తులై కృషికృత జంతుహింసాదోషమును వారింతురని కూర్మపురాణము.

వృక్షములనుగొట్టి భూమిని భేదించి క్రిమికీటాదులను జంపిన కర్షకుడు కళ్లమందగు యజ్ఞమున సకలపాపములచే విడువబడునని కూర్మపురాణము. నారదస్మృతియు నిటులుండెను.

దున్నువారికి నాగలిమధ్యనుండు మేడి యాపమని జెప్పబడుచున్నది. అ దికారణముచే ధాన్యాదిదక్షిణను జాగరూకుడగుచు నివ్వవలెను. పండించిరా

శిబోసినవానివద్దికి వచ్చిన బ్రాహ్మణులకెవడివ్వడో వాడు చోరతుల్యుడును పాపిష్ఠుడు బ్రహ్మఘ్నుడునని దెలియదగును.

కర్షకుని యజ్ఞము ఖలయజ్ఞమనబడు నీదిగువ వ్రాసిన వచనద్వయమువలన నీయజ్ఞము నిత్యకామ్యకర్మగా దెలియబడుచున్నది. ఖలయజ్ఞము నిత్యమని శివపురాణమున జూపించబడెను. పండించిన ధాన్యమెవరికైనివ్వక నత్యాశచే దనగృహమున నేవ్వడుబోసునో వాని పాపమును జెప్పెదమని యీశానుడు పార్వతికి నానతిచ్చెను.

దురాత్ముడగు నాకృషికారకుడు నిర్జలస్థలమున పుష్పఫలశూన్యవృక్షమై దివ్యవర్షసహస్రముండి యటుపై కాలక్రమమువలన దరిద్రుడును మూర్ఖుడు వ్యాధియుక్తుడు కులహీనుడునగు మనుజుడై బుట్టును.

ఇటులనుట దీనులు, గుడ్డివాళ్లు, చొట్టవాళ్లు, దరిద్రులు మొదలగువారిపోషణకొరకు దయచేసని దెలియుదగును.

ఇవ్వదగిన ధాన్యపరిమాణమును జెప్పుచున్నారము. రాజుకారవపాలు, దేవతలకిరువదియొక పాలు, ముప్పదింటనొక పాలు బ్రాహ్మణులకును వినియోగమొనర్చి మిగిలినది దనకుటుంబాది నిమిత్త ముపయోగింపజేయువాడు కృషిజేసి పాపమొందడని కూర్మపురాణము.

ఆరావుల సంరక్షించువానికొక ధేనువుపాలును, నూరావులనుంగాచిన గాపుకొకవత్సరమునకొక గోవృషమిథునమును జీతముకొరకివ్వదగుననియును- వాణిజ్యమొకనిచే జేయించునపుడు వచ్చినలాభములో నారునొక పాలు ధని వానికివ్వవలెననియును- అటులనే కృషినిజేయు పాలికాపులకును బండించిన పంటలో నారునొక భాగమె సంవత్సరజీతమనియును శ్రీమహాభారతమందలి శాంతిపర్వమున.

వేదవిద్యకంటె నితరమగు వైద్యతర్కవిషనివారకవిద్యలు సకలవర్ణములకు నాపదయందు జీవికకుపయోగింపజేసుటచే పాపమొందరు. గ్రంథములచ్చుగూర్చుట, కవిత్వమొనర్చుట మొదలగు శిల్పమువలన- రాజుమొదలైనవారినాశ్రయించి వేతనమును బుచ్చికొనుటచే-నితరులాజ్ఞను చలాయించి జీవించుట- పశుసంరక్షణజేసి- వర్తకమొనర్చి- స్వయముజేసినకృషివలన- యథాలాభసంతుష్టినొంది- భిక్షువలన- వృద్ధ్యుపజీవనమువలన నీదశవిధవృత్తులచే నాపదయందు జీవించవలెను.

ఇందునొకదానిచే జీవనముగాకుండిన రెండవవృత్తి నవలంబించదగును

ని మనువు. ఆపన్నినారణకొరకు కృషికుసీద భృత్యాదుల నవలంబించుట ధర్మమని జెప్పుటవలన పైగ్రంథమంతయు దోషరహితమని దెలియవలయును.

పంచయజ్ఞ విధిః.

అథ మధ్యందినకృత్యం॥ తన్మధ్యాహ్నసంధ్యావిధిశ్చ ప్రాగేవోక్తః॥

అథాహరహఃకర్తవ్య పంచమహాయజ్ఞవిధి రుచ్యతే॥ తేషాం స్వరూపమాహ గృహ్యకారః॥ అథాతః పంచయజ్ఞాః। బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞో భూతయజ్ఞో పితృయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞశ్చేతి॥ యత్స్వాధ్యాయమధీతే స బ్రహ్మయజ్ఞః। యదగ్నౌ జుహోతి స దేవయజ్ఞః। యద్బలింకరోతి సభూతయజ్ఞః। యత్పితృభ్యోదదాతి స పితృయజ్ఞః। యన్మనుష్యేభ్యో దదాతి స మనుష్యయజ్ఞః। తానేతాన్యజ్ఞానహరహః కుర్వీతేతి॥

యజదేవపూజాసంగతికరణదానేషు-మహాఫలయజ్ఞత్వాన్మహాయజ్ఞాః పంచచతే మహాయజ్ఞాః పంచమహాయజ్ఞాః॥ అధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞఇతి కాత్యాయనేనోక్తత్వాద్వ్యాజనం। ప్రతిగ్రహాధ్యాపనోపయోగి స్వాధ్యాయావిస్మరణం దృష్టఫలం॥ స్వాధ్యాయేనార్చయేదృషీనితి మనూక్తమదృష్టఫలం॥

ప్రత్యహం వైశ్వదేవేన స్థావరజంగమరూపవిషా న్నప్రమాద్యేరన్నితి దృష్టఫలం॥ భోజ్యమన్నం పరీక్షార్థం ప్రదద్యాత్పూర్వ మగ్నయె। వయోభ్యశ్చ తతోదద్యాత్తతోలింగాని లక్షయేత్॥ ధూమార్చిర్నీలతావహ్నౌ శబ్దస్ఫోటశ్చ జాయతే। అన్నేనవిషదిగ్ధేన వయసాం మరణంధ్రువమితి కామందకోక్తం ద్రష్టవ్యం॥

వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్తయఇతి శాతాతపః॥ పంచసూనాస్తు॥ ఖండనీపేషణీ చుల్లీ ఉదకుంభీచ మార్జనీ। పంచసూనా గృహస్థస్య తాభిస్స్వర్గంనవిందతి॥ హోమైర్దేవాన్యథావిధీతిమనుః॥ పంచసూనాపనోదన దేవతాప్రీతిరదృష్టఫలం॥

పంచయజ్ఞవిధానము.

రాజదర్శనానంతరమున మధ్యాహ్నకాలకృత్యమును జెప్పుచున్నారము. మాధ్యాహ్నికసంధ్యావిధి పూర్వమె జెప్పబడెను. ఇటుపైని ప్రతిదినము జేయదగు పంచమహాయజ్ఞవిధి జెప్పబడును. స్వాధ్యాయాధ్యయనము బ్రహ్మయజ్ఞమనియు, అగ్నియందున హోమమొనర్చునది దేవయజ్ఞము, బలినిజేయునది భూతయజ్ఞమనియు, పితృదేవతలకిచ్చునది పితృయజ్ఞమనియు, మ

నుష్యులకతిథిపూజజేయునది మనుష్యయజ్ఞమనియు నీయైదుయజ్ఞములును ప్రతిదినమొనర్చుమని గృహ్యకారకులు.

అధికఫలమిచ్చు యజ్ఞములౌటవలనమహాయజ్ఞములనబడును. యజధాతువు సంగతియందున సాధనమందున దానమందున వర్తించును. ఐదగుమహాయజ్ఞములౌటచేత పంచమహాయజ్ఞములనబడును. అధ్యాపనము బ్రహ్మయజ్ఞమని కాత్యాయనులు జెప్పుటవలన యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములకుపయోగమగు స్వాధ్యాయమును మరచిపోకుండుట దృష్టఫలము. స్వాధ్యాయముచే ఋషులనర్చించవలెనని మనువుజెప్పినది యదృష్టఫలము.

స్థావరజంగమరూపవిషమువలన ప్రమాదమును బొందకపోయెదరని వైశ్వదేవము దృష్టఫలముకొరకును జెప్పబడినది. ముందగ్నిలో భోజనమున ర్చెడి పదార్థమును హోమముజేయవలెను. ధూమముగ జ్వాలలగబడి యగ్ని నల్లనిరంగుగలదై పెళపెళశబ్దములు బుట్టిన విషాన్నమనిగ్రహించదగుననియును, బలిహరణముకొరకు పక్షులకువేసినయన్నమును దిని యవిజచ్చిన విషాన్నమని గ్రహించదగునని కామందకమందున జెప్పబడినది దానిజూడదగును.

కూరనుగోయుటచే నిల్లుమొదలగునవి యలకుటచే పొయిలో కర్రలను గాల్చుటచే ఉదకములో- తుడుచుటచే కీటపిపీలికాదులు జచ్చును గాన యది పంచసూనమను దోషము గృహస్థునొందు- నందుచే స్వర్గమొందడనియు నీపంచసూనదోషనివారణకు వైశ్వదేవమును జేయవలయుననియును శాతాతపులు. విధినతిక్రమించక హోమముచేత దేవతులనారాధించుమని మనువు. పంచసూనదోషనివారణయును, దేవతాప్రీతియు నదృష్టఫలము.

బలిహరణప్రకారః

బలిహరణప్రకారమాహ శౌనకః॥ అథబలిహరణమేతాశ్చైవ కేవలాభ్యోద్భ్య ఓషధివనస్పతిభ్యో గృహాయ గృహదేవతాభ్యో వాస్తుదేవతాభ్యః ఇంద్రాయ ఇంద్రపురుషేభ్యో యమాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణపురుషేభ్య స్సోమాయ సోమపురుషేభ్యఇతి బ్రహ్మణే బ్రహ్మపురుషేభ్యఇతి ప్రతిదిశం వాస్తుదేవతాభ్యఇతి దివానక్తసంచారిభ్యనక్తంరక్షోభ్య ఇత్యుత్తరతః। స్వధాపితృభ్యఇతి ప్రాచీనావీతి శేషందక్షిణాయాందిశి నినయేదితి॥ దేవామనుష్యాః పశవోవయాంసి సిద్ధాస్సయక్షోరగదైత్యసంఘాః। ప్రేతాఃపిశాచాస్తరవ స్సమస్తా యేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాప్రదత్తం॥ పిపీలికాః కీటపతంగకాద్యా బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః। ప్రయాంతుతే తృప్తిమిదం

మయాన్నం తేభ్యోనివిష్టం సుఖినోభవంతు॥ యేషాం నమాతా నపితా నబం ధుర్నైవాన్యసిద్ధిర్నతదాన్నమస్తి। తత్తృప్తయేన్నం భువిదత్తమేతత్తేయాం తు తృప్తిం ముదితాభవంతు॥ భూతానిసర్వాణి తధాన్నమేతద్దేహంచ విష్ణు ర్నతతోన్యదస్తి। తస్మాదిదం భూతహితాయ భూమావన్నం ప్రయచ్ఛామి భ వాయతేషాం॥ చతుర్దశాలోకగణా యఏష తత్రస్థితా యేఖిలభూతసంఘాః। తృప్త్యర్థమన్నంహి మయావిసృష్టం తేషామిదంతే ముదితా భవంతు॥ ఇత్యు చ్చార్య నరోదద్యాదన్నంశ్రద్ధాసమన్వితః। భువిభూతోపకారాయ గృహీ స ర్వాశ్రయోయత ఇతివిష్ణుపురాణే॥ వైశ్వదేవ ప్రకరణోదాహృతార్థ శాస్త్రీ య విషాన్నజ్ఞానార్థమాదౌ కాకాదిబలినా దృష్టఫలజనకమపి దృశ్యతే॥ వా స్తుదిక్పత్యాదయో దేవాశ్చ సర్వే భూతగణాస్తృప్తింగతాస్సంతోగృహిణం శ్రేయోభిముఖం కుర్వంతీత్యదృష్టఫలజనకంచ బ్రూమః॥

బలిహరణ ప్రకారము.

శౌనకులవారు బలిహరణప్రకారమును జెప్పుచున్నారు. కేవలోదకము లకొరకు, సముద్రముకొరకు, ఓషధులకొరకు, వనస్పతులకొరకు, గృహ ములకొరకు, గృహదేవతలకొరకు, వాస్తుదేవతలకొరకు, ఇంద్రునికొరకు, నింద్రపురుషులకొరకు, యమునికొరకు, యమపురుషులకొరకు, వరుణునికొర కు, వరుణపురుషులకొరకు, సోమునికొరకు, సోమపురుషులకొరకు, బ్రహ్మకొ రకు, బ్రహ్మపురుషులకొరకు, ప్రతిదిక్కునను న్న వాస్తుదేవతలకొరకు, పగటి యందున రాతిరిచరించుదేవతలకొరకు, నటుపైని రాత్రిచరులగు రాక్షసులకొ రకని ప్రాచీనావీతిగా స్వధాకారముతో పితృదేవతలకొరకు బలులనిచ్చి శేష మును దక్షిణదిశయందున వేయవలయును.

దేవతలు, సిద్ధులు, మనుష్యులు, పశువులు, పక్షులు, యక్షులు, సర్ప ములు, దైత్యులు, ప్రేతలు, పిశాచములు, కీటములు, ఎగురుచుండుపురుగులు, వృక్షములు, మొదలగు సర్వజంతువులు కర్మబంధబద్ధులై యాకలితోనుండి యే యన్నమునుగోరువారలు నాచేనుంచబడిన యన్నమును ననుభవించి తృప్తి నొంద వలెనని వచించవలె.

ఇంతియెకాదెవరికితల్లియు, తండ్రియు, బంధువులు నన్యసిద్ధియు లేదు న్నదో వారలకు నాచేనీయన్నము భూమియందుంచబడెనని కొంతయన్నముం చి దీనిచేవారలు తృప్తినొందుదురుగాక యనవలె- సర్వభూతములీయన్నము దేహము విష్ణువ్యతిరిక్తములుగావు. గాన భూతహితముకొరకన్నమును భూ

మియందు వాటిసంభవార్థముంచబడెను. పదునాలుగుభువనములందుండుభూతములతృప్తికి నాచేతనన్నముంచబడినవి. సంతుష్టిని భూతములొందుగాక యని యుచ్చరించి మనుష్యుడతిశ్రద్ధతో భూమియందన్నమివ్వవలెను. సర్వభూతములకాశ్రయుడు గృహస్థుడగుటవలనయని విష్ణుపురాణము.

వైశ్వదేవప్రకరణమునందుదాహరించిన యర్థశాస్త్రీయవిషాన్నమును దెలిసికొనుటకు మొదట కాకబలిచేతను దృష్టఫలోత్పత్తి కనబడుచున్నది. వాస్తుపురుషుడు దిక్పతులు మొదలగు దేవతలును సర్వభూతగణములును తృప్తి నొందినవారలై గృహస్థుని శ్రేయమునకభిముఖుని జేతురని యదృష్టఫలోత్పత్తియును జెప్పుదుము.

నిత్యశ్రాద్ధవిధిః

ఏకంతుభోజయేద్విప్రం పితౄనుద్దిశ్యచోత్తమః । నిత్యశ్రాద్ధం తదుద్దిష్టం పితృయజ్ఞోగతిప్రదఇతి కూర్మపురాణే॥ నిత్యంతావత్ప్రవక్ష్యామి అర్ఘ్యావాహనవర్జితం। అదైవంతద్విజానీయాత్పారణె తద్ధికీర్తితమితిమత్స్యపురాణే॥ నిత్యశ్రాద్ధేషు గంధాద్యైర్ద్విజానభ్యర్చ్య శక్తితః। సర్వాన్పితృగణాన్సమ్యక్సహైవోద్దిశ్య భోజయేత్। ఆవాహనస్వధాకారపిండాగ్నౌకరణాదికం। బ్రహ్మచర్యాదినియమో విశ్వేదేవాస్తథైవచ। నిత్యశ్రాద్ధే త్యజేదేతాన్భోజ్యమన్నం ప్రకల్పయేత్। దత్వాతు దక్షిణాం శక్త్యా నమస్కారైర్విసర్జయేదితి ప్రచేతాః॥ శ్రద్ధయాదీయతే అనేనేతి శ్రాద్ధం। నిత్యమహరహఃకర్తవ్యశ్రాద్ధంనిత్యశ్రాద్ధమిత్యుచ్యతే॥ నను నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన శ్రాద్ధం పితృద్దేశేనావశ్యం పుత్రాద్యైః కర్తవ్యతా మకర్తౄణామధికప్రత్యవాయశ్చ । తత్కర్తౄణా పితౄణాం స్వర్గాదిప్రాప్తి స్తృప్తిశ్చ । కర్తౄణా మైశ్వర్యారోగ్యపుత్రపౌత్రస్వర్గాదిగతిశ్చేజ్ఞాపయంతి శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాః॥ పితృ పితామహప్రపితామహాదయః ప్రాతిస్వికశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకౌ ప్రాప్నువంతి వసురుద్రాదిత్యరూపాన్ తానుద్దిశ్య పుత్రాదిభిర్బ్రాహ్మణానామంత్ర్య దత్తైరన్నపానవస్త్రహిరణ్యాద్యైర్బ్రాహ్మణాఏవ తృప్యంతి నపితౄదయో నవసురుద్రాదిత్యాః। అస్తు సంభవేపి స్వయమనీశానాః కథంస్వర్గాదిఫలం తదాచరితానాం ప్రయచ్ఛంతీత్యాశంక్య తన్నిరాకరణపటూని వచనాని వదామః। ఏవంవిద్వాన్పితౄన్యజతె వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవంతీతి పైఠీనసిః। నహ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణి సంప్రదానభూ

తాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యంతే। కింత్వధిష్ఠాతృవస్వాదిదేవతా సహితా ఏవ యథా దేవదత్తాదిశబ్దైర్న శరీరమాత్రం। నాప్యాత్మమాత్రం। కింతు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యంతే। ఏవమధిష్ఠానసహితా ఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యంతే' అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తేనాన్నపానాదినా తృప్తాస్సంతా స్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయంతి కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ఫలేనసంయోజయంతి యదామాతా గర్భపోషణాయాన్యదత్తేన దౌహృదాన్నపానాదినా స్వయముపభుక్తేన తృప్తాసతీ స్వజఠర పిఠరగత మపత్యం తర్పయతి దౌహృదాన్నాదిప్రదాయినశ్చ ప్రత్యుపకారఫలేన సంయోజయతి తద్వద్వసవో రుద్రా అదితిసుతా ఆదిత్యా ఏతేపితరః పితృ పితామహ శబ్దవాచ్యా న కేవలం దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధదేవతాః శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రధానభూతాః కింతు మనుష్యాణాం పితౄన్దేవదత్తాదీన్స్వయం శ్రాద్ధేన తర్పితాస్తర్పయంతి జ్ఞానతృప్త్యాతిశయయోగేన కించ న కేవలం పితౄం స్తర్పయంతి అపితు శ్రాద్ధకారిభ్య ఆయుఃప్రజాంధనంవిద్యాం స్వర్గం మోక్షంరాజ్యం సుఖాని స్వయం ప్రీతాః పితామహాః వస్వాదయః ప్రయచ్ఛంతి। తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః। ప్రీణయంతి మనుష్యాణాం పితౄన్శ్రాద్ధేన తర్పితాః॥ ఆయుఃప్రజాంధనంవిద్యాం స్వర్గం మోక్షం సుఖానిచ। ప్రయచ్ఛంతి తథారాజ్యం నృణాంప్రీతాపితామహాః॥ దేవోయదిపితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః। తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యనుగచ్ఛతి। మర్త్యత్వేభోజ్యరూపేణ పశుత్వేచ తృణంభవేత్। శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేతూపతిష్ఠతి। పానంభవతి యక్షత్వే గృధ్రత్వేచ తథామిషం। దనుజత్వే తథామాంసం ప్రేతత్వే రుధిరోదకం। మానుషత్వేన్నపానాది నానాభోగకరం తథేత్యాదిత్యపురాణే॥

నిమంత్రితబ్రాహ్మణేషు నిజపిత్రాదయోవసురుద్రాదిత్యరూపేణానాస్త్యేయాః తేన సర్వాంతర్యామీ పితృరూపీ శ్రీజనార్దనః ప్రీతస్సన్ప్రియచ్ఛతి ఫలం పూర్వోక్తమదృష్టమితి నిర్దిష్టం శ్రుతిస్మృతిమతేన నిర్దుష్టం కృతం నాస్తికమతావలంబినాం దురుక్తిజ సంశయం సదుక్తిప్రత్యక్షప్రమాణానుమానైః॥

నిత్యశ్రాద్ధవిధానము.

పితృదేవతలనుద్దేశించి యొకబ్రాహ్మణునకు నిత్యమును భోజనమును

౬౧

జేయించుట నిత్యశ్రాద్ధమని జెప్పబడును. పితృయజ్ఞము గతినిగలిగించుననని కూ ర్మపురాణము.

నిత్యశ్రాద్ధమునకు అర్ఘ్యావాహనములు వసురుద్రాదిత్య దేవతలను జె ప్పుటయునుబనిలేదు. పార్వణమందన్నియును గలుగవలెననిమత్స్యపురాణము.

నిత్యశ్రాద్ధమందున గంధపుష్పాదులచేతను దనశక్తికొలది సకలపితృగ ణములనుద్దేశించి బ్రాహ్మణభోజనమొనర్పదగును. ఆవాహనము, స్వధాకా రము, అగ్నౌకరణము, పిండదానము, బ్రహ్మచర్యముమొదలగు నియమము వి శ్వేదేవారాధనయును, నిత్యశ్రాద్ధమున విసర్జించి భోజనార్హవస్తువులచే భు జింపజేయవలెను. యథాశక్తి దక్షిణనిచ్చి నమస్కరించి బ్రాహ్మణుని బం పించవలెనని ప్రచేతసులు.

శ్రద్ధచేనిచ్చునదిగాన శ్రాద్ధమనబడును. నిత్యము ప్రతిదినమొనర్పదగు శ్రాద్ధము నిత్యశ్రాద్ధమనిజెప్పబడును.

ఓయీ నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదముచేతను శ్రాద్ధమును పితృదేవతలను ద్దేశించి పుత్రాదులచేతను జేయవలెనని జేయనివారికధికప్రత్యవాయమనియు నాకర్మచే పితృదేవతలకు స్వర్గాదిలోకప్రాప్తియు తృప్తియు శ్రాద్ధకర్తలకు నైశ్వర్యారోగ్యపుత్రపౌత్రస్వర్గాదికప్రాప్తియును శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహా సములాజ్ఞాపించుచున్నవి.

తండ్రి, తాత, తాతతండ్రియు మొదలగువారు ప్రత్యేకము వారుజే యు శుభాశుభకర్మలననుసరించి స్వర్గనరకములొందుదురు. వసురుద్రాదిత్య రూపులగు పితృపితామహప్రపితామహులనుద్దేశించి బ్రాహ్మణులను బిలచి పుత్రాదులచే వారికిచ్చు నన్నపానవస్త్రధనములచే బ్రాహ్మణులుమాత్రమే తృప్తినొందుదురు గాని పితృపితామహప్రపితామహాదులుగాని వసురుద్రాది త్యదేవతలుగాని తృప్తినొందరు. ఒకవేళ వారలకు తృప్తి సంభవించినను తా ము స్వయమె స్వర్గాదిలోకములొందుటకు తృప్తులగుటకు నశక్తులగుటచేత త మ్మనుద్దేశించి కర్మమును జేయువారలకు స్వయమెటుల పుత్రపౌత్రారోగ్యై శ్వర్యస్వర్గాదికమివ్వగలరని శంకించి యాశంకను నివారించుటకు తగినవచన ములను జెప్పుచున్నారము.

పూర్వోక్తమగు పితృదేవతలను బూజించినవారలకు వసురుద్రాదిత్యు లు ప్రసన్నులగుదురని పైఠీనసులు.

ఈశ్రాద్ధకర్మమునందు పితృపితామహప్రపితామహాదులుమాత్రమే ము

ఖ్యులు గారు. ఇక నేమనిన వారలక ధిష్ఠాతలగు వసురు ద్రాదిత్య దేవతలతో గూడి యున్న వారలు ముఖ్యులు. ఎటులనిన పితృపితామహప్రపితామహ శబ్దములచే తను శరీరమాత్రము, ఆత్మమాత్రమును గాదు. మరియేమనిన శరీరములతో గూడిన యాత్మలకు జెప్పబడును. ఈప్రకారముగానే అధిష్ఠాన దేవతలగు వసురుద్రాదిత్యులతో గూడిన పితృపితామహ ప్రపితామహాదులు పితృశబ్దముచేతను జెప్పబడుదురు. అది హేతువుచేతను పితృపితామహప్రపితామహాదుల కధిష్ఠాతృ దేవతలగు వసురుద్రాదిత్యులు పుత్రాదులచే నివ్వబడిన యన్నపానాదికముచేతను తృప్తులైనవారై పితృపితామహప్రపితామహాదులను తృప్తి నొందింతురు. కర్తలగు పుత్రాదులకుగూడ నిహాముత్రఫలము నిచ్చెదరు. ఎటులనిన తల్లి గర్భిణియగునపుడు బంధుసుహృజ్జనులచే నివ్వబడిన యన్నపానాదిక మనుభవించి తానుతృప్తినొంది దనగర్భస్థజంతువునకును గూడ తృప్తినిజేయును. గర్భిణియగు తనకు నన్నాదులనిచ్చినవారలకు ప్రత్యుపకారమును జేయును. ఆలాగుననే వసురుద్రాదిత్యపితృదేవతలు తృప్తినొంది శ్రాద్ధకర్తల పితృపితామహాదులను జ్ఞానతృప్త్యతిశయయోగముచేతను తృప్తినొందించుటయేగాక శ్రాద్ధమునుంబెట్టినవానికి నాయువును, సంతానమును, ధనమును, విద్యయును, రాజ్యసుఖమును, స్వర్గమును, మోక్షమునుగూడ నిచ్చెదరని యాజ్ఞవల్క్యులు.

శుభకర్మమునుజేసి మృతుడైనతండ్రి దేవత్వమునొందినయెడల శ్రాద్ధాన్నమమృతమగును. మనుజుడైబుట్టిన శ్రాద్ధాన్నము భోజ్యపదార్థరూపమై మరియునసేకభోగకరమై, పశుత్వమున తృణమై, సర్పశరీరమొందిన వాయువై, యక్షుడైన పానమై, గద్దైన రాక్షసుడైన మాంసమై, ప్రేతత్వమున రుధిరోదకమై తృప్తులను గావించునని యాదిత్యపురాణము.

నిమంత్రితబ్రాహ్మణులందు శ్రాద్ధకర్త తన పితృపితామహులను వసురుద్రాదిత్యరూపముచేతను ఆవాహనమునుజేసి ధ్యానమును జేసినటులైన సర్వాంతర్యామియు పితృరూపియునగు శ్రీజనార్దనులు ప్రసన్నులై పూర్వోదాహృతమగు నదృష్టఫలమిచ్చునని శ్రుతిస్మృతిమతముచే నిర్దేశించబడెను.

నాస్తికమతావలంబులయొక్క దుష్టోక్తులచేబుట్టిన సంశయమును సదుక్తులుగల ప్రత్యక్షప్రమాణానుమానములచే దోషరహితమై జేయబడెను.

దే వ పూ జా వి ధిః.

అథాతో పరమపురుషస్యాహరహఃపరిచర్యావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథమాధ్యాహ్నికస్నానసంధ్యాబ్రహ్మయజ్ఞతర్పణానంతరమహరహః ప్రతి

దినం పరమపురుషస్య విష్ణోః పరిచర్యావిధి మారాధనప్రకారం క్రియాయోగం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణాభిధాస్యామః॥ తదుక్తమాగ్నేయపురాణే॥ అర్చనం సంప్రవక్ష్యామి విష్ణోరమితతేజసః। యమభ్యర్చ్య మునయస్సర్వే పరం నిర్వాణమాప్నుయుః॥ అప్స్వగ్నౌ హృదయే సూర్యే స్థండిలే ప్రతిమాసు చ। ఏష్వేతేషు హరేస్సమ్యగర్చనం మునిభిస్స్మృతం॥ అగ్నౌ క్రియావతాం దేవో రవౌ దేవో మనీషిణాం। ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాం హృదయే హరిః॥ తస్య సర్వగతత్వాచ్చ స్థండిలే భావితాత్మనామితి॥

తథా చ కూర్మపురాణే॥ న విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మవైదికం। తస్మాద్దినాదిమధ్యాహ్నే నిత్యమారాధయేద్ధరిం। తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ సూక్తేన పురుషేణ తు। నైతాభ్యాం సదృశో మంత్రో వేదేషూక్తశ్చతుర్ష్వపి। నివేదయిత్వా చాత్మానం విష్ణావమితతేజసి। తదాత్మా తన్మనాశ్శాంతస్తద్విష్ణోరితి మంత్రతః॥ అథవా దేవమీశానం భగవంతం సనాతనం। ఆరాధయేన్మహాదేవం భావయిత్వా మహేశ్వరం। మంత్రేణ రుద్రగాయత్ర్యా ప్రణవేనాథవా పునః। ఈశానేనాథవా రుద్రైస్త్ర్యంబకేన సమాహితః। పత్రైః పుష్పైరథాద్భిర్వా చందనాద్యైర్మహేశ్వరం। అథో న్నమశ్శివాయేతి మంత్రేణానేన పూజయేదితి॥

శ్రీరామచంద్రః॥ మమపూజావిధానస్య నాంతోస్తి రఘునందన। తథాపి వక్ష్యే సంక్షేపాద్యథావదనుపూర్వశః। స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణ ద్విజత్వం ప్రాప్య మానవః। సకాశాత్సద్గురోర్మంత్రం లబ్ధ్వా మద్భక్తిసంయుతః। తేనసందర్శితవిధిర్మామేవారాధయేత్సుధీః। హృదయే వానలే వాపి ప్రతిమాదౌ విభావసౌ। శాలగ్రామశిలాయాం వా పూజయేన్మామతంద్రితః। ప్రాతస్స్నానం ప్రకుర్వీత ప్రథమం దేహశుద్ధయే। వేదతంత్రోదితైర్మంత్రైర్మృల్లేపనవిధానతః। సంధ్యాదికర్మ యన్నిత్యం తత్కుర్యాద్విధినా బుధః। సంకల్పమాదౌ కుర్వీత సిద్ధ్యర్థం కర్మణాం సుధీః। స్వగురుం పూజయేద్భక్త్యా మద్బుద్ధ్యా పూజకో మమ। శిలాయాం స్నాపనం కుర్యాత్ప్రతిమాయాం ప్రమార్జనం। ప్రసిద్ధైర్గంధపుష్పాద్యైర్మత్పూజా సిద్ధిదాయికా। అమాయికోనువృత్త్యా మాం పూజయేన్నియతవ్రతః। ప్రతిమాదిష్వలంకారః ప్రియో మే రఘునందన। అగ్నౌ యజేత హవిషా భాస్కరం స్థండిలే యజేత్। భక్తేనోపహృతం ప్రీత్యా శ్రద్ధయా మమ వార్యపి। కింపునర్భక్ష్యభోజ్యాదిగంధపుష్పాక్షతాదిభిః। పూజాద్రవ్యాణి సర్వాణి సంపాద్యైవ సమారభేత్। చేలాజినకుశైస్సమ్యగాసనం పరికల్పయేత్। తతః ప్ర

విశ్య దేవస్య సంముఖే శుద్ధమానసః। తతో న్యాసం ప్రకుర్వీత మాతృకాం బహిరంతరాం। కేశవాదీంస్తతః కుర్యాత్తత్త్వన్యాసం తతః పరం। మన్మూర్తిపంజరన్యాసం మంత్రన్యాసం తతో న్యసేత్। ప్రతిమాదావపి తథా కుర్యాన్నిత్యమతంద్రితః। కలశం స్వపురో వామే క్షిపేత్పుష్పాణి దక్షిణే। అర్ఘ్యపాద్యప్రదానార్థం మధుపర్కార్థమేవ చ। తథైవాచమనార్థం తు న్యసేత్పాత్రచతుష్టయం। హృత్పద్మే భానువిమలాం మత్కలాం జీవసంజ్ఞితాం। ధ్యాయేత్స్వదేహమఖిలం తయా వ్యాప్తమరిందమ। తామేవావాహయేన్నిత్యం ప్రతిమాదిషు మత్కలాం। పాద్యార్ఘ్యాచమనీయాద్యైః స్నానవస్త్రవిభూషణైః। యావచ్ఛక్యోపచారైర్వా హ్యర్చయేన్మామమాయయా। విభవే సతి కర్పూరకుంకుమాగరుచందనైః। అర్చయేన్మంత్రవిన్నిత్యం సుగంధకుసుమైశ్శుభైః। దశావరణపూజాం వై హ్యాగమోక్తాం ప్రకారయేత్। నీరాజనైర్ధూపదీపైర్నైవేద్యైర్బహువిస్తరైః। శ్రద్ధయోపాహరేన్నిత్యం శ్రద్ధాభుగహమీశ్వరః। హోమం కుర్యాత్ప్రయత్నేన విధినా మంత్రకోవిదః। అగస్త్యేనోక్తమార్గేణ కుండేనాగమవిత్తమః। జుహుయాన్మూలమంత్రేణ పుంసూక్తేన చ వా బుధః। అథవౌపాసనాగ్నౌ వా చరుణా హవిషాథవా। తప్తజాంబూనదప్రఖ్యం దివ్యాభరణభూషితం। ధ్యాయేదనలమధ్యస్థం హోమకాలే సదా బుధః। పార్షదేభ్యో బలిం దత్వా హోమశేషం సమాపయేత్। తతో జపం ప్రకుర్వీత ధ్యాయేన్మాం యతవాక్స్మరన్। ముఖవాసం చ తాంబూలం దత్వా ప్రీతిసమన్వితః। మదర్థే నృత్తగీతాది స్తుతిపాఠాది కారయేత్। ప్రణమేద్దండవద్భూమౌ హృదయే మాం నిధాయ చ। శిరస్యాధాయ మద్దత్తం ప్రసాదం భావనామయం। పాణిభ్యాం మత్పదే మూర్ధ్ని గృహీత్వా భక్తిసంయుతః। రక్ష మాం ఘోరసంసారాదిత్యుక్త్వా ప్రణమేత్సుధీః। ఉద్వాసమేద్యథాపూర్వం ప్రత్యగ్జ్యోతిషి సంస్మరన్। ఏవముక్తప్రకారేణ పూజయేద్విధివద్యది। ఇహాముత్ర చ సంసిద్ధిం ప్రాప్నోతి మదనుగ్రహాత్। మద్భక్తియుక్తో యది మామేవం పూజాం దినే దినే। కరోతి మమ సారూప్యం ప్రాప్నోత్యేవ న సంశయ ఇత్యాధ్యాత్మికరామాయణే॥

నను సర్వగతస్యాశరీరస్య ప్రతికృతిం లోహమృచ్ఛిలాకాష్ఠాదిభిః కృత్వార్చయిత్వా ధ్యాత్వా ఇహాముత్ర సంసిద్ధిం సారూప్యం చ లభేతేత్యుక్తం। తద్విరుద్ధం ప్రతిభాతీత్యాశంక్య నిరాలంబం నిష్కలమతీంద్రియం నిశ్చలమానసేన ధ్యాతుం న సమర్థా భవంత్యహం మమేతి భ్రాంతా జనాః। సాలంబమనంతకల్యాణగుణగణవిశిష్టం భక్తానుగ్రహార్థమంగీకృతలీలాగృహీత కోటికందర్పలా

వణ్యాం స్థిత్యుద్భవ ప్రళయహేతుమశేషజగదాశ్రయం ధ్యాత్వాభ్యర్చ్య హలుత్వానన్యగేనమనసా తదాకారపరిణమితేన యుగపజ్జనిత విరక్తి వివేకాభ్యాం తరంతి భవాంబుధిమిత్యాదౌ సాధనం శ్రుతిస్మృతిభ్యాముక్తం॥

యంసర్వే దేవానమంతి ముముక్షవో బ్రహ్మవాదినశ్చేతి మోక్షార్థినో బ్రహ్మవాదినశ్చ మర్త్యాస్సర్వే దేవాశ్చ లీలయా విగ్రహంకృత్వా భజంతి జగత్కారణమితి సర్వజ్ఞై శ్శంకరభగవత్పాదై ర్వ్యాఖ్యాతా శ్రుతిః॥

అణోరణీయాన్మహతోమహీయా నాత్మాగుహాయాం నిహితోస్య జంతోః। తమక్రతుంపశ్యతి వీతశోకో ధాతుఃప్రసాదా న్మహిమాన మీశమితిశ్రుతిః॥ ప్రళయేఖిలవిశ్వతరో ర్బీజభూత మణీయా న్సృష్ట్యండ లక్షకోటయోధిష్ఠానమభిప్రేత్య సృష్టేరనంతరం మహీయానాత్మా॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ న్యగ్రోధస్సుమహానల్పే యథాబీజే వ్యవస్థితః। సంయమేవిశ్వమఖిలం బీజభూతే తథా త్వయి। బీజాదంకురసంభూతో న్యగ్రోధస్సుసముత్థితః। విస్తారంచ యథాయాతి త్వయాసృష్టం తథాజగదితి॥ అస్య సురనరాదిరూపస్య జంతోర్హృదయపుండరీకమధ్యే విద్యయోపలభ్యమానం నియామకం తం సంకల్పరహితం శమాదిగుణయుక్తోపురుషః తస్య జగద్విధాతృప్రసాదా త్సాక్షాత్కృత్య జన్మమరణాదిశోకరహితో భవతీతి విద్యారణ్యైర్వ్యాఖ్యాతా॥ చిన్మయస్యాద్వితీయస్య నిష్కళస్యాశరీరిణః। ఉపాసకానాంకార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనేతి రామతాపనీయోపనిషత్॥

భక్తిఃపరేశానుభవో విరక్తిరన్యత్రచైషత్రికఏకకాలః । ప్రపద్యమానస్య యథాశ్నతస్స్యుస్తుష్టిఃపుష్టిః క్షుధపాయోనుఘాసం॥ దురధిగమాత్మతత్వనిగమాయతవాత్తతనోశ్చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః। నపరిలషంతి కేచిదపవర్గమపీశ్వర తే చరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాఇతి శ్రీమద్భాగవతే॥

దేవపూజావిధానము.

మాధ్యాహ్నిక స్నానసంధ్యా బ్రహ్మయజ్ఞతర్పణానంతరమున ప్రతిదినమాచరించదగు విష్ణ్వారాధనక్రియాయోగమును జెప్పుచున్నారము.

ఏవిష్ణ్వర్చనమొనర్చి సకలమనుజులును మోక్షమొందుచున్నారో దానిక్రమమును జెప్పుచున్నారమనియు నుదకమున యగ్నిని హృదయమున సూర్యునియందు స్థండిలమున ప్రతిమను వీటిలో దనకిష్టమగు దేనియందైన హరిభావ

నను జేసి యర్చింపుడని మునులచే జెప్పబడెననియు, అగ్నియందు హోమక్రియావంతులకును, విద్వాంసులకు రవియందును, ప్రతిమయందల్పబుద్ధులకును, యోగులకు హృదయమున, భావనేచ్ఛగలవారికిస్థండిలమున బంధహారియగుపరమేశుడుసర్వగతుడౌటవలనభావించియర్చించవలెననియాగ్నేయపురాణము.

విష్ణ్వారాధనముకంటెనధికమగు వైదికము లేనందున దినాదిని మధ్యాహ్నముననిత్యమారాధించవలెహరిననియును, లేక సర్వలోకనియామకుడును, సనాతనుడును, షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడునగు మహాదేవుని భావనజేసి పూజింపవలెననియును, తద్విష్ణోరనుమంత్రముచేతనైన, పురుషసూక్తముచేతనైన విష్ణ్వారాధనజేయవలె నీమంత్రములతో సమమగునవి నాలుగు వేదములందు లేవు, తద్విష్ణోరనుమంత్రమువలన తదాత్మయు తత్ప్రశాంతుడునగుచు నమితతేజస్సుగలవిష్ణువునకు తనయాత్మను సమర్పించుమనియు, లేకుండిన ప్రకాశకుడు నియామకుడు షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడు సనాతనుడు మహాదేవుడునగు మహేశ్వరుని భావనజేసి రుద్రగాయత్రీమంత్రము, ప్రణవము, రుద్రస్త్ర్యంబకమును పంచాక్షరీమంత్రములచేతనైన నిశ్చలచిత్తుడైబిల్వాదిపత్రములచేత పుష్పములచేత నుదకముచేతనైన చందనముమొదలగువానిచే బూజించవలెనని కూర్మపురాణము.

శ్రీరామచంద్రులవారు లక్ష్మణులకుపదేశించిన పూజావిధి యధ్యాత్మరామాయణమున జెప్పబడినది జెప్పితిమి.

విష్ణ్వారాధనవిధి యమితమైయున్నది యైననది సంక్షేపించి విధినతిక్రమించకుండ జెప్పుదుము.

స్వశాఖోక్తప్రకారముగ నుపనయనాదిసంస్కారములనొందిన ద్విజుడు సద్గురునివలన విష్ణుమంత్రోపదేశమునొంది భక్తిగలవాడై గురూపదిష్టమార్గముచేతను భగవంతుని సుబుద్ధిగలవాడారాధించవలెను.

హృదయమున నగ్నిని ప్రతిమను సూర్యుని సాలగ్రామశిలయందైనను తంద్రలేనివాడై హరిభావనజేసి పూజించవలెను. ముందుగ దేహశుద్ధికి వేదమంత్రములచే మృల్లేపనవిధానమువలన ప్రాతస్స్నానముజేసి నిత్యమగు సంధ్యాదికర్మను యధావిధిగ విద్వాంసుడు జేయదగును. అటుపైని కర్మసిద్ధికి సంకల్పమును మొదటజేసి గురుపూజను బరమేశభావనచే జేయవలెను.

సాలగ్రామాదిశిలలందు స్నపనము, ప్రతిమలందు మార్జనము, ప్రసిద్ధములగు గంధపుష్పాదులచే జేయు బూజ సిద్ధియొనర్చును.

శంఖము లేక నియమముచే భక్తిశ్రద్ధలుగలిగి భగవంతుని బూజించవలెను. ప్రతిమలందలంకారము ప్రియము- హవిస్సుచేనగ్నిని, సూర్యుని స్థండిలమున బూజించవలె- భక్తిచేనుదకమర్పించిన బ్రసన్నుడగును. భక్ష్యభోజ్యగంధధూపపుష్పాక్షతలచే నర్చించిన సుప్రసన్నుడగునని జెప్పనేల.

పూజాద్రవ్యములన్నిటిని సంపాదించి ప్రారంభించవలె. దర్భాసనము మొదట, పైని వ్యాఘ్రకృష్ణాజినములలోనొకటి, దానిపైని వస్త్రమును వేసి దేవునికభిముఖముగ గూర్చుని నిర్మలాంతఃకరణుడై బహిరంతర్మాతృకలు నటుపై కేశవాదిన్యాసము, తత్వన్యాసమూర్తిపంజరమంత్రన్యాసములు దనయందును ప్రతిమాదికమందును నిత్యమును సావధానుడై జేయదగును.

తనకుముందు కలశమును వామభాగమున, పుష్పములను దక్షిణభాగమందుంచదగును. అర్ఘ్యపాద్యమధుపర్కాచమనములనిమిత్తము నాలుగుపాత్రలుంచవలెను.

జీవసంజ్ఞకలిగి సూర్యునివలె తేజోవంతమైన భగవత్కళను హృత్పద్మమున దనదేహమంతటను వ్యాపించునదిగాను ధ్యానించవలెను- అట్టి పరమేశుని కళనె నిత్యమును ప్రతిమాదులందావాహన జేయనగును. పాద్యార్ఘ్యాచమనస్నానవస్త్రవిభూషణాదులచేతను దనశక్తికొలది నమాయకుడై యుపచారములచేనర్చించవలెను. విభవముగలిగిన కర్పూరకుంకుమాగరు చందన పుష్పాదికము మంత్రములచే నిత్యమర్పించదగును.

ఆగమోక్తమగు దశావరణపూజను జేయువలెను. నీరాజన దీప ధూపములు నానావిధ భక్ష్యభోజ్యలేహ్యచోష్యములచే శ్రద్ధగలిగి యర్పింపదగు. శ్రద్ధచేనర్పించిన బరమేశుడనుభవించును.

అగస్త్యోక్తప్రకారముగ నాగమజ్ఞుడగ్నిని కుండమందున మూలమంత్రముచే లేక పురుషసూక్తముతో హోమమాచరించవలె. లేక నౌపాసాగ్నియందు చరువు లేక హవిస్సుతోడను హోమము జేయదగును.

హోమకాలమున విద్వాంసుడగ్నిమధ్యమందు పన్నెండవవన్నెగలబంగరురంగుగల రంగని దివ్యాభరణభూషితుని ధ్యానించవలె. భగత్పార్షదుల కొరకు బలినిచ్చి హోమశేషమును సమాప్తిజేయదగు నటుపైని మౌనియై మంత్రమును జపించుచు దేవుని ధ్యానమొనర్చవలెను. తాంబూలాదికమిచ్చి సంతుష్టుడై నృత్తగీతస్తుతిపాఠాదికమును దేవసన్నిధిని జేయించదగును.

దండమువలె భూమినిబడి దండమర్పించి హృదయమున దేవుని ధ్యానిం

చి భావనామయమగు దేవదత్తప్రసాదమును శిరమున ధరించి హస్తములచే భగవత్పదముల శిరమున గ్రహించి భక్తియుక్తుడై ఘోరమగు సంసారమువలన రక్షించుమని బలికి నమస్కరించవలెను.

పూర్వమువలె భగవత్కళను దనహృదయారోపణ జేయుటచేత నుద్వాసన జేయవలెను.

ఈప్రకారము శాస్త్రానుసారముగ బూజించిన నైహికాముష్మిక సిద్ధిని దైవానుగ్రహమున బొందును. భక్తియుక్తుడై శ్రీరామచంద్రుల నిత్యము బూజించిన నిస్సంశయముగ సారూప్యముక్తినొందును.

ఓయీ సర్వాంతర్యామియు నశరీరుడునగు బరమేశుని బ్రతికృతిని లోహము, మృత్తిక, దారువులచే నొనర్చి ధ్యానించి నైహికాముష్మికసిద్ధియును సారూప్యమును బొందునని జెప్పబడెను. ఇది విరుద్ధముగ నగపడుచున్నదియని శంకించుకొని ఇంద్రియగోచరుడు గాక కళారహితుడై యాలంబనముకు రాని దేవుని నిశ్చలమనంబుచే ధ్యానము జేయుట కహంకారమమకారములచే భ్రాంతులగు జనులు సమర్థులుగారు.

హద్దులేని మంగళగుణసముదాయముగలిగి భక్తులననుగ్రహించుట కంగీకరించిన లీలచే గ్రహించబడిన కోటిమన్మథుల సౌందర్యము గలవాడును ప్రపంచపాలనసృష్టినష్టులకు కారణుడును సకలజగదాశ్రయుడునగు సాలంబనమూర్తి ధ్యానార్చనలను జేసి హోమమొనర్చి యతని యాకారముగ బరిణమించి యితరమ నొందని మనంబుచే నొకమారెబుట్టిన విరక్తిజ్ఞానమువలన దరించును సంసారార్ణవమునని శ్రుతిస్మృతులచే మొదటిసాధనము జెప్పబడెను.

మోక్షేచ్ఛగలబ్రహ్మాదులును, సకలదేవతలును లీలచేతను విగ్రహమును జేసి భజించుచున్నారని శ్రుతికర్థమును సర్వజ్ఞులగు భాష్యకారులయిన శంకరాచార్యులవారానతిచ్చిరి.

ప్రళయమందఖిలప్రపంచవృక్షమునకు బీజభూతుడై యణుమాత్రమగుచు సృష్ట్యనంతరమున బ్రహ్మాండలక్షకోటులు విరాడ్రూపమున దాల్చి మహత్తులకు మహత్తరుడగునాత్మ- ఎటులనగా విష్ణుపురాణమందున జెప్పిన సాదృశ్యము జెప్పుదుము. సూక్ష్మమగు మఱ్ఱిగింజయందఖిలమగు వృక్షమణగియుండినట్లును, అబీజమంకురించి యధికమగు వృక్షమైనట్లును అట్టి సర్వజగన్నియామకుని సంకల్పరహితుని దేవమనుష్యరూపమగు జంతువుల హృదయపద్మమందు జ్ఞానముచేతబొందబడినవాడై యాజగన్నిర్మాణకుని యనుగ్రహముచేత

సాక్షాత్కారమొనర్చికొని జన్మమరణాదిదుఃఖరహితుడగుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యోపనిషద్వాక్యమునకర్థమును జెప్పిరి.

చిన్మయుడద్వితీయుడు నిష్కళుడశరీరియగు బ్రహ్మకు రూపమును గల్పించుట యుపాసకులయొక్క కార్యముకొరకని రామతాపనీయోపనిషత్.

ఈశ్వరునకు దేహబుద్ధిచే దాసుడను, జీవబుద్ధిచే నతనియంశము నేను ఆత్మబుద్ధిచే నతడే నేనని నాయొక్క నిశ్చలమతియని యుపనిషత్.

భక్తియు నీజ్ఞానుభవమును విరక్తియు ప్రేమలక్షణాభక్తి గలిగినవారొకమారొందగలరెటువలెననిన, భోజనమొనర్చువానికి ప్రతిముద్దయందు నాకలి, దప్పిక, యవయవపుష్ట్యము, నేకమారగునటులనియు, కష్టముచేనైన బొందశక్యముగాని దేహాత్మతత్వముగలదో అనగా నేనీయొక్క యాథార్థ్యజ్ఞానముగలదో వానిని ప్రకాశింపజేసి ప్రాణులను తరింపజేయుటకు రామకృష్ణాద్యవతారములనంగీకరించిన నీయొక్క చరిత్రలనెడు విశేషామృతసముద్రావగాహనముచేత పోగొట్టుకోబడిన యాధ్యాత్మికాది తాపత్రయశ్రమలుగలవారలు ఓయీశ్వరుడా నీయొక్క పాదపద్మసరస్సంబంధులగు హంసలనగా పరమహంసలు వారిసంగమువలన విడువబడిన దేహగేహాద్యనురాగములుగలవారలై మోక్షమునైన గోరరని శ్రుతులు భగవంతుని స్తుతి జేయుచున్నవని శ్రీమద్భాగవతము.

అతిథిపూజావిధిః.

అథాతిథిపూజాపరనామకో మనుష్యయజ్ఞో నిరూప్యతే॥ ఆతిథ్యస్య మనుష్యయజ్ఞత్వమాజ్ఞాపయతి శ్రుతిః॥ యద్బ్రాహ్మణేభ్యోఽన్నం దదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞస్సంతిష్ఠత ఇతి॥ అతిథిలక్షణమాహ మనుః॥ ఏకరాత్రింతు నివసన్నతిథిర్బ్రాహ్మణస్స్మృతః। అనిత్యంహి స్థితో యస్మాత్తస్మాదతిథి రుచ్యత ఇతి॥ అస్యార్థః॥ ఏకరాత్రిమేవ పరగృహే నివసన్ బ్రాహ్మణోఽతిథిర్భవతి॥ అనిత్యావస్థానాన్న విద్యతే ద్వితీయాతిథిరస్యేతి అతిథిరుచ్యతే॥ నైకగ్రామీణ మతిథిం విప్రంసాంగతికం తథా। ఉపస్థితం గృహేవిద్యాద్భార్యా యత్రాగ్నయోఽపి వా॥ ఏకగ్రామనివాసినం లోకేషు విచిత్రపరిహాసకథాదిభిః సంగత్యా వృత్త్యర్థినం భార్యాగ్నియుక్తే గృహే వైశ్వదేవకాలోపస్థితమపి నాతిథిం విద్యాత్। ఏతేన భార్యాగ్నిరహితస్య ప్రవాసినోఽతిథిత్వమితిబోధితం॥ అప్రణోద్యోఽతిథిస్సాయం సూర్యోఢో గృహమేధినా। కాలే ప్రాప్తస్త్వకాలేవా నాస్యానశ్నన్గృహే వసేత్॥ సూర్యేస్తమితే గృహాగతేనాతిథిర్నప్రత్యాఖ్యేయః। సూ

ర్యేణోథః పాప్రిపితః। రాత్రౌ స్వగృహగమనాశక్తేః ద్వితీయ వైశ్వదేవకాలే ప్రాప్తః। అకాలేవా సాయంభోజనే నివృత్తేపి నాస్యగృహే అతిథిరనశ్నన్ వసేత్- అవశ్యమస్మై భోజనందేయం ప్రత్యాఖ్యానే ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాత్ధ్యేయమారంభః। అతిథిర్దివాన్యగ్రామమన్యగృహంవా గంతుం సమర్థోభవేత్తథా రాత్రిర్గమనాసంభవాదావశ్యం దేయం॥

అతఏవ విష్ణుపురాణే॥ దివాతిథౌతు విముఖే గతే యత్పాతకంనృపత దేవాష్టగుణంప్రోక్తం సూర్యోఢే విముఖేగతఇతి॥ ఆసనావసథౌ శయ్యా మనువ్రజ్యాముపాసనం। ఉత్తమేషూత్తమంకుర్యాద్ధీనేహీనం సమేసమం॥ యదిత్వతిథిధర్మేణ క్షత్రియో గృహమావ్రజేత్। భుక్తవత్స్వుక్తవిప్రేషు కామంతదపి భోజయేత్॥ వైశ్యశూద్రావపి ప్రాప్తౌ కుటుంబే తిథిధర్మిణౌ। భోజయేత్సహభృత్యైస్తౌ వానృశంస్యం ప్రయోజయన్॥ అదత్వాతు యఏతేభ్యః పూర్వం భుఙ్క్తే విచక్షణః। సభుంజానో నజానాతిశ్వగృధ్రైర్జగ్ధిమాత్మనః॥ దేవాన్నృషీన్మనుష్యాంశ్చ పిత్రాన్గృహ్యాశ్చ దేవతాః। పూజయిత్వా తతఃపశ్చాద్గృహస్థశ్శేషభుగ్భవేత్॥ మనుష్యయజ్ఞ మహరహఃకర్తవ్యతావశ్యక మకరణే ప్రత్యవాయంచ కథయిత్వా దృష్టఫలమదృష్టఫలం కథయంతి మన్వాదయః॥ విద్యాతపస్సమృద్ధేషు హుతం విప్రముఖాగ్నిషు। నిస్తారయతి దుర్గాచ్చ మహతశ్చైవ కిల్బిషాత్॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గం చాతిథిపూజన మితి మనుః॥ అస్యార్థః॥ విద్యాతపస్తేజస్సంపన్నవిప్రాణాం ముఖాని హోమాధికరణత్వేనాగ్నితయా నిరూపితాని హవ్యకవ్యాదిప్రక్షిప్తమిహలోకే దుస్తరాద్వ్యాధి శత్రురాజపీడాదిభయాన్మహతశ్చ పాపాదముత్ర నరకాత్త్రాయతే। ధనాయహితం ధనస్యనిమిత్తంవా ధన్యం ఏవం సుకీర్తిశ్చిరజీవనాదయోప్యాతిథిపూజనేన లభేదితి॥

అస్కన్నమవ్యథంచైవ ప్రాయశ్చిత్తైరదూషితం। అగ్నేస్సకాశా ద్విప్రాగ్నౌ హుతంశ్రేష్ఠమిహోచ్యతఇతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అస్యార్థః॥ అగ్నేస్సకాశాదగ్నిసాధ్యాద్భూరిదక్షిణాద్రాజసూయాదేరపి విప్రాగ్నౌహుతం శ్రేష్ఠముచ్యతే। ఏతదస్కన్నం క్షరణహితం అవ్యథం పశుహింసారహితం ప్రాయశ్చిత్తైరదూషితం ప్రాయశ్చిత్తాయాసరహితం యథాన్నపానదానేనప్రాణినామతీవ పుష్టిస్తుష్టిస్తృష్ణానష్టిర్భవతి। తథైవ భూహిరణ్యాంబరభూషణగజాశ్వరథకన్యాదానైర్నభవతీతి ప్రత్యక్షం॥ అన్నగ్రంహి భూతానాం జ్యే

ష్ఠం తస్మాత్సర్వౌషధముచ్యతే అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాన్యన్నేన వర్ధంతఇతిను శ్రుతేరన్నదః ప్రాణదఇతి దృఢంవదామః॥ యత్పృథివ్యాంవ్రీహియవంహిరణ్యంపశవస్స్త్రియః। ఏకస్యాపినపర్యాప్తమిత్యాదిప్రమాణాన్యపిసంతి॥

వైశ్వదేవానంతరం ముహూర్తస్యాష్టమభాగ ప్రతీక్షణ మతిథ్యాగమనార్థమకృత్వా నభోక్తవ్యమిత్యుక్తమతిథియజ్ఞకరణావశ్యకద్యోతనార్థం మార్కండేయపురాణే॥ వైశ్వదేవంహి నామైతత్సాయంప్రాతరుదాహృతం। ఆచమ్యచ తతఃకుర్యాత్ప్రాజ్ఞో ద్వారావలోకనం॥ ముహూర్తస్యాష్టమం భాగముదీక్ష్యోప్యతిథిర్భవేత్॥ అతిథిం తత్రసంప్రాప్త మన్నాద్యేనోదకేనచ। సంపూజయేద్యథాశక్తి గంధపుష్పాదిభిస్తథేతి॥

అతిథిపూజావిధానము.

దేవపూజానంతరమునందతిథిపూజయను రెండవపేరుగల మనుష్యయజ్ఞము నిరూపించబడుచున్నది.

బ్రాహ్మణులకొరకన్నమునిచ్చుట మనుష్యయజ్ఞమాచరించుటయని శ్రుతి యాజ్ఞనిచ్చుచున్నది.

ఒకతిథిమాత్రమితరునిగృహమందుండు బ్రాహ్మణు డతిథియనబడునని యు నేకగ్రామవాసియగువాడు లోకమందగు విచిత్రపరిహాస కథాప్రసంగ సంగతిచేతను వృత్తినిగోరి భార్యయు, నగ్నియును గలవాడై వైశ్వదేవకాల మందితరుని యింటికి వచ్చినను యతిథియనబడడని మనువు.

భార్యయు, నగ్నియును సమీపమునలేక మరియొకగ్రామమునుంచివచ్చినవాడుమాత్రమె యతిథియని తాత్పర్యము. సూర్యాస్తమయమైనబిమ్మట వచ్చు నతిథికవశ్యమును భోజనము జేయించవలెను. పగలన్యగ్రామమైన మరియొకగృహమునకైన బోగలడు. రాత్రి వెళ్లజాలడు. పగటియందతిథి విముఖుడై గృహస్థునిచే నిరాకరించబడిపోవుటచేత వచ్చుపాపముకంటె నెనిమిదిరెట్లు రాత్రి నిరాకరించు గృహస్థునకు వచ్చునని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

శయ్యాసనస్థలాదిక మొసగుటలో నుత్తమ సమాధమ తారతమ్యములననుసరించి జరుపదగు- బ్రాహ్మణగృహమునకతిథిధర్మముతో క్షత్రియుడు వచ్చినటులైన యాగృహదంపతులు వెనుకకునుండి దనయింటికివచ్చిన బ్రాహ్మణులకు ముందు భుజింపచేసి యటుపైని క్షత్రియుని భుజింపచేయదగును. వైశ్యశూద్రులు బ్రాహ్మణకుటుంబమునకతిథిధర్మముగలవారై వచ్చిన బ్రాహ్మణ క్షత్రియభోజనానంతరము దంపతులభోజనమునకుం బూర్వము భృత్యులతో

గూడ భుజింపజేయదగు- గృహస్థుడు దయాళువై పైనజెప్పిన యతిథి మొదలు భృత్యులవరకు భుజింపజేయక వారలనతిక్రమించిన దోషమును దెలియనివాడగుచు ముందుగ గృహస్థుడే భుజించినటులైన వాని నరకమున గెద్దలును కుక్కలును దినును.

పితృదేవర్షి మనుష్యగృహదేవతారాధనజేసి గృహస్థుడు శేషమును భుజింపవలెనని పంచయజ్ఞావశ్యకత్వమును మనువు జెప్పిరి. మనుష్యయజ్ఞ మనుదినము జేయుట యావశ్యకమనియు నది జేయకుండిన ప్రత్యవాయి యగుననియును దృష్టఫలమదృష్టఫలమును మన్వాదులు జెప్పుచున్నారు.

విద్యాతపస్సులుగలిగిన బ్రాహ్మణులకు హవ్యకవ్యము లిచ్చినవాడు దనకష్టముల వ్యాధిశత్రుపీడ రాజదండనలవలనగొప్పదోషములనుంచి తరించుచున్నారనియు- కీర్తికరము, అయుర్వృద్ధిప్రదము, స్వర్గదాయి, ధనప్రీతము,నతిథిపూజనమని మనువు.

విశేషదక్షిణగలిగిన రాజసూయాదియాగములకంటెను విద్యాతపస్సులుగల బ్రాహ్మణులకు హవ్యకవ్యములిచ్చుట శ్రేష్ఠము. ఎందుచేననిన- అతిథిపూజనమునందు పశుహింసాదికము లేదు. స్మరణరహితము విధినతిక్రమించినదను ప్రాయశ్చిత్తములు లేవనియును యాజ్ఞవల్క్యర్షి.

ప్రాణులకన్నపానదానములిచ్చుటచేనగు తుష్టియు, తుష్టియు, తృష్ణానష్టియును, భూమియు, స్వర్ణాంబర భూషణగజరథాశ్వ కన్యాదానముల గాదు- వాటిచే దృప్తినొందక యధికమునకాసింతురు.

భూతములకన్నమన్నిపదార్థములకంటె నతిశయమది హేతువుచే నన్నము సర్వౌషధమనబడును. అన్నభక్షణచేతనే శుక్లశోణితములై భూతోత్పత్తి యగు నందువలనే దిరుగ శరీరాభివృద్ధియగునని యుపనిషత్తు. అటులగుటచే నన్నమిచ్చువాడు ప్రాణమిచ్చువాడని దృఢముగ మేము బల్కుదుము.

భూమియందుండన్నిపశువులు ధాన్యాదికము ద్రవ్యము స్త్రీలు నొకనికిచ్చినను దృప్తి లేదు. భోజనవస్తువులు దనపొట్టబట్టుటకంటె నధికమిచ్చినను బుచ్చుకొనజాలడు.

వైశ్వదేవానంతరమున ముహూర్తములో నెనిమిదవభాగముమట్టుకతిథివచ్చిన బిలచి యర్చించుటకు దనద్వారమున నిరీక్షించుమనియు నతనియన్నోదకగంధపుష్పాదులచే దనశక్తికొలది బూజించక గృహస్థు భుజించగూడదనియును మార్కండేయపురాణము.

భోజనవిధిః.

అథాతో భోజనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ భోజనం భుక్తిః- భుజపాలనాభ్యవహారయోః- తస్యవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ దక్షః॥ పంచమేచతథాభాగే సంవిభాగో యథార్హతః। దేవపితృమనుష్యాణాం కీటానాంచోపదిశ్యతే। సంవిభాగం తథాకృత్వాగృహస్థశ్శేషభుగ్భవేదితి॥ సంవిభాగోవిభజ్యప్రదానం॥

సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనా మశనం దేవనిర్మితం। నాంతరాభోజనం కుర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిరితి మనుః॥ తస్మాద్విరహ్నో మనుష్యేభ్యఉపహ్రియతే ప్రాతశ్చసాయంచ తస్మా త్త్రిరహ్నః పశవః ప్రేరతే ప్రాతస్సంగవే సాయమితి యాజుషశ్రుతిః॥ అనడ్వాన్బ్రహ్మచారీచ ఆహితాగ్నిశ్చ తేత్రయః। అశ్నంతఏవ సిద్ధ్యంతి నైషాంసిద్ధిరనశ్నతాం॥ దివాచనభుంజీతాన్యత్రఫలమూలేభ్యఇత్యాపస్తంబః॥ భారవహనవేదాధ్యయన గురుశుశ్రూషాగ్నిపరిచర్యాక్షమార్థం క్రమాదేతే తుష్ట్యాశ్నంతః పుష్టాభవేయు రిత్యనుజ్ఞాతం॥ ఋషిభిర్ద్విరశనముక్తం విప్రాణామప్రవాసినాం। సతతం నిత్య మహానిచ తథా తమస్విన్యాసార్ధప్రహరయామాంతం॥ అహనీతి॥ సతిసంభవే పంచమభాగపరం దక్షదర్శనాత్॥ తమస్విన్యాం రాత్రౌ సార్ధప్రహరయామాంతః। అర్ధప్రహరసహితప్రథమప్రహరే। ఏవంచ మన్వాదావపి సాయంప్రాతశ్శ్రుతదనుసారావ్యాఖ్యేయం॥ చరకస్తు॥ యామాదర్వాఙ్నభుంజీత యామయుగ్మం నలంఘయేత్। రాత్రౌయామాంతరే భుక్త్వా స్వపే ద్యామద్వయం సుఖీతి॥ దినప్రహరమధ్యే పూర్వోక్తప్రకృష్టకర్మాచరణప్రవచనేనప్రబోధితత్వాదుత అహన్యేవ పునర్బుభుక్షా జాయతేతిచ। యామద్వయాత్పూర్వంభోజనే సతి త్రియామాయాః పూర్వయామే భోక్తుం క్షుధా నోత్పద్యతఇతిచ। రజన్యాః ద్వితీయప్రహరకృతభోజనేన నిద్రాసమయస్యాజీర్ణంచ యామద్వయస్వపనాసంభవశ్చ। ఏతైరకాలకృతకృత్యైరుత్పద్యంతే వివిధారుజఇత్యాహారనిద్రావేళానియమం దర్శితవాన్॥ తదుక్తం సుశ్రుతే॥ సుఖముచ్చైస్సమాసీనస్సమదేహోన్నతత్పరః। కాలేసామ్యం లఘుస్నిగ్ధంక్షిప్రముష్ణం ద్రవోత్తరం॥ బుభుక్షితోన్నమశ్నీయాన్మాత్రావద్విగతాగమః। కాలే భుక్తం ప్రీణయతి సామ్యమన్నం నబాధతే। లఘుశీఘ్రం వ్రజేత్పాకం స్నిగ్ధోష్ణం బలవహ్నిదం। క్షిప్రం భుక్తం సమం పాకం యాత్యదోషం ద్రవోత్తరం। సుఖం జీవతి మాత్రావద్ధాతుసామ్యం కరోతిచ। అతీవాయతయామస్తు క్షపాయేష్వృతుషు స్మృతాః। తేషుతత్ప్రత్యనీకాఢ్యం భుంజీతపితరేవతు। యేషుచాపి భవేయుశ్చ ది

వసా భృశ ... షుతత్కాలవిప్తితమపరాహ్నే ప్రశస్యతే । రజన్యో దివ ... చాపి సమాస్మృతాః । కృత్వా సమమహోరాత్రం తేషు భుంజీ ... ప్రాతీతకాలంవా హీనాధికమథాపివా । అప్రాప్తకాలే ... రేహ్యాలఘూవరః । తాంస్తాన్వ్యాధీనవాప్నోతి మరణంవా నియచ్ఛతి । ... కాలే భుంజానో వాయునోపహతేఽనలే । కృఛ్ఛాద్విపచ్యతే భుక్తం ... ంచ నకాంక్షతి । హీనమాత్రమసంతోషం కరోతిచ బలక్షయమితి ॥

భోజనవిధానము.

దేవపూజానంతరమునందు భోజనవిధానమును జెప్పుచున్నారము. భుజధాతువునకు పాలనమును తినడమును అర్థము. దానివిధానమును విశేషముగా తెలియజేయుచున్నాము. భోజనమునకై సిద్ధపరచిన యన్నమంతైదవభాగము దేవపితృమనుష్యకీటకాదులకు తదనుగుణముగా పంచిపెట్టుట సంవిభాగమనిపించుకొనును- గావున దేవాదులకు విభజించి గృహస్థు శేషించినపదార్థము ననుభవించవలయునని దక్షుడు.

సాయంప్రాతఃకాలములయందు ద్విజులకు రెండుమార్లు దేవతలచే నిర్మించబడినది. మరల మరల భుజించగూడదు. ఇటుల జరిగించిన భోజనమగ్నిహోత్రము జేయుటతో సమమైనవిధియని మనువు.

సాయంప్రాతఃకాలములయందు మనుష్యులకును ప్రాశస్సంగవసాయంకాలములయందు పశువులకును భోజనమని యాజుషశ్రుతి. వృషభమును బ్రహ్మచారియు నాహితాగ్నియు నీముగ్గురును దృఢముగ భుజించుచుండిన యుపయోగములేకుండిన గార్యమునకుపయోగించరు. పగలుభోజనమొకపర్యాయమెతప్ప నితరకాలములయందు కందమూలఫలములకంటె నన్నము భక్షించగూడదని యాపస్తంబులు.

వృషభము బరువుమోయుటకును బ్రహ్మచారి గురుశుశ్రూష జేయుటకాహితాగ్ని వహ్నిపరిచర్యనొనర్చుటకును తుష్టిగా భుజించినపుష్టిగలిగి యుపయోగించెదరని యనుజ్ఞ జేయబడెను.

ప్రవాసములేని బ్రాహ్మణులకు రెండుమారులు భోజనములు ఋషులచే జెప్పబడెను. ఎల్లప్పుడును పగటియందును రాత్రియందును జామున్నరపర్యంతము భోజనమునకు సమయమని నిర్ణయించబడెను- మన్వాదిస్మృతులయందు సాయంప్రాతశ్శబ్దములకు దీనిననుసరించి వ్యాఖ్యానము సేయదగును.

పగలు జామునకు లోనుగ భోజనము సేయతగదు. రెండుజాముల న తిక్రమించదగదు. రాత్రియందు యామములోగా భుజించి పైని రెండుయామములు నిద్రించిన సుఖియగునని చరకుడనుఋషి. పగలుజామునకు లోనుగ భోజనము సేయతగదనుట పూర్వోక్తమగు సత్కర్మాచరణమునకు వ్యవధి కలుగదనియును పగటియందె తిరుగ నాకలి కలుగుననియును రెండుజాములకుపైని భుజించతగదనుట రాత్రి జామునకులోనుగ భుజించుటకు యాకలి కలుగదనియును రాత్రి రెండవజామున భుజించిన నిద్రాజాలక యజీర్ణ ముత్పన్నమగుననియు నిట్లు సుప్తకాలభోజనాదులవలన నానారోగము లుత్పన్నమగునని యాహారనిద్రలకు కాలము నిరూపించబడెను.

ఇందుకు సుశ్రుతమందును జెప్పబడెను. సుఖముగ నున్నతాసనమందు సమదేహుడై కూర్చుండి యుక్తకాలమందు క్షుధానుసారముగ చులకదనము కలిగి చమురుకలిగి వేగముగజీర్ణించునట్టి వేడికలుగు నన్నాదికమును ద్రవద్రవ్యముత్తరమందు కలుగునట్లుగ నాకలిగలవాడై మోతాదుగా పైనిజెప్పినశాస్త్రనియమితకాలము నపేక్షించక తత్కాలానుగుణముగ భుజించవలయునని జెప్పబడెను.

కాలమునందు భుజించునది ప్రీతినిబుట్టించును. సామ్యమగునన్నము బాధించదు. లఘుపదార్థము శీఘ్రముగ జీర్ణమగును. చమురుగలిగినది బలమును, వేడికలుగునది జఠరమును వృద్ధిబొందించును. వేగముగ భుజించిన సమముగ పచనమగును. ద్రవోత్తరమైన దోషముగలుగకుండును. మోతాదువలన సుగమముగ జీర్ణించి సమధాతువును జేయును. రాత్రి యధికమగు కాలమందున ప్రాతఃకాలమందు భుజించవలయును. పగలధికమగు కాలమందరాహ్ణమందు భుజించవలయునని జెప్పుట స్వవ్యతిరిక్తఫలాదికమును భుజించిన యాచారకాండకు బాధించదు. అహోరాత్రములు సమమగుకాలమందు కాలమును విభజించి భుజించవలయును. ఆకలిలేకుండిన మిగుల నాకలిసహించినపిమ్మట భుజించుట అప్రాప్తకాలభోజనమనుపించుకొనునందువలన శరీరమందు లాఘవములేక ననేకవ్యాధులను బొందించును. లేక మృతినిబొందించును. ఉత్క్రాంతకాలమందు భుజించిన వాయువుచే జఠరము గొట్టబడి కష్టమువలన నన్నమును జీర్ణింపజేయును. మరలభోజనము నపేక్షించకుండును. తుష్టిపుష్టులులేక బలమును క్షయింపజేయును.

పుణ్యగంధశ్శస్తమాల్యధారీచైవ నరేశ్వర। నైకవస్త్రధరో ధౌతపా

ణిపాదోమహీపతే।విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజీతసవిదిఙ్ముఖ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణేభిహితత్వాదనులేపనపుష్పధారణగుణానితల్లక్షణానిచవిశేషేణాభిధాస్యామః॥

చందనభేద తల్లేపనగుణాశ్చ.

చందనం ఘుసృణోపేత మీషత్కస్తూరికాయుతం। ఆదౌచోద్వర్తయేదంగం పశ్చాత్తంచ ప్రలేపయేత్॥

చందయతీతి చందనః చదిఆహ్లాదనే । కేస్తూయతఇతి కస్తూరీ ష్టుఞ్ స్తుతౌ॥ శ్రీఖండేన విలేపనం తనుభృతా మంగేష్వనంగోద్భవం క్రీడాలంపటచేతసా మతితరా మానందకందాంకురం। కక్షోరస్థల కంఠనాళ విగళద్దుర్గంధ నిర్నాశనం వర్ణ్యం వాతకఫాస్రపైత్యశమనం సౌభాగ్యదం మోహనం॥

లేపం చందనకర్దమేనరచితం సౌభాగ్యసంపత్కరం పుష్టిం సంతనుతే విసర్పకహరం పైత్యాస్రశోషంహరేత్। దాహాదేహగతిం నభిత్తి తరసా తత్తద్గ్రీతా తద్గుణం పుష్పైః పూర్వకృతైర్విశిష్టమనుజైర్యుక్తం వినాలభ్యతే॥

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ఋతుకాలానులేపనం। భోగినాం సౌఖ్యజననం దుఃఖదారిద్ర్యనాశనం॥ హిమాంబుషిక్తేన సుపేషితేన జాతీప్రసూనాద్యధివాసితేన। పాటీరపంకేన కృతప్రలేపో ప్రశస్యతే శారదదోషశాంత్యై॥ వసంతకాలే ఘుసృణేనయుక్తం కస్తూరికాచందనచారులేపః। అవాసితంచేన్నవమల్లికాభిస్త్రిదోషజిన్మన్మథజన్మభూమిః॥ హిమసలిలవిసృష్టం చందనంచంద్రయుక్తం సురభితమతిహృద్యైర్మల్లికాద్యైః ప్రసూనైః। అపహరతిజనానాం తాపమాలేపమాత్రాన్నిఖిలమపి నిదాఘే కామసౌఖ్యం తనోతి॥ కృష్ణాగరుస్నేహవిమిశ్రితేన కస్తూరికాకర్దమమర్దితేన । కాస్మీరపంకేన కృతప్రలేపో హైమంతికానాశు నిహంతిదోషాన్॥ వికృష్ణకృష్ణాగరుకుంకుమాద్యం కస్తూరికాచందనచారులేపః। పుష్పైస్సుధూపైఃపరివాసితంస్యాద్వర్షాసు వాతాదినివారణాయ॥ చందనేన సహసూక్ష్మపేషితం కుంకుమం సమృగనాభిసాంకవం। లేపమేదగరుతైలవిమిశ్రం శీతకాలభవదోషశాంతయే॥

చందనం దేశభేదేన చతుర్విధముదాహృతం। శ్రేష్ఠంమలయజంతత్రమధ్యమం యవనోద్భవం। అధమం బర్బరోద్భూతం దుష్టం పాంచాలసంభవం॥ చతుర్విధలక్షణాన్యుచ్యంతే॥ మధువర్ణం కటుశీతలం మలయజం శ్రేష్ఠంచ తద్గ్రంధికం॥ ఆపీతచ్ఛవితిక్తశీతలగుణం తద్యావనం మధ్యమం॥ శ్వేతంచాద్రకవర్ణ తాంకలయతే తచ్చాధమం బర్బరం॥ దుష్టం క్లిష్టమగంధముష్ణమధురం పాంచాలదేశోద్భవం॥ యస్యచ్ఛేదేరుణస్నిగ్ధం ఖాదే తిక్తం సుగంధిచ। పీతంఘర్షేసి

తంశోషేతచ్ఛ్రేష్ఠం చందనం స్మృతం॥ ఖాదే తిక్తం ఖసే పీతం ఖండే రక్తం తు లాఘవః। గ్రంథికోటరసంయుక్తం షడ్విధం గంధముత్తమం॥ దుష్టలక్షణాని వదామః॥ నిస్సారం బర్బరం రూక్షం శ్వేతంలఘుశిలాతలే। నిర్గంధ మగ్నితోయాభ్యాం క్షిప్తం తద్దుష్టచందనం॥ పునశ్చందనగుణానాహ॥ శ్రీగంధం మేహకుష్ఠం క్రిమివిషనిచయం శ్లేష్మకండూనిహన్యాచ్ఛృణుష్వ దాహం పైత్యప్రదర మరుచికం హంతి వాంతివ్రణఘ్నం। శైత్యంసుస్వాదుతిక్తం శ్రమరుధిరహరం తీవ్రతాపజ్వరఘ్నం లక్ష్మీవాసం విసర్పిభగ్నమదశమనం శీతలం రాజపూజ్యం॥ దుష్టచందనమతీవపైత్యళం ప్లీహపాండుమదదాహకారిణం। తిక్తమల్పకటుచామ్లపైత్యకృద్వాతనాశనకరం బలహీనం॥

రక్తచందనమప్యాహుస్స్వాదుతిక్తం సుశీతలం। రక్తోద్రేకహరం హంతి పైత్యకోపం సుదారుణం॥

*చందనభేదములు వాటిలేపనగుణములు.

పవిత్రమగు గంధపుష్పమాలికలను ధరించి హస్తములను పాదములను గడిగి పరిశుద్ధముఖుడగుచు భుజింపవలయుననియు ఏకవస్త్రధరుండును అగ్నేయాదివిదిఙ్ముఖుండునై భుజించదగదనియు విష్ణుపురాణమందు జెప్పబడుటవలనచందనపుష్పధారణగుణములను లక్షణములనువిశేషముగ జెప్పుచున్నారము.

కుంకుమతోగలసిన చందనములో నించుకకస్తూరిగలిపి ముందుగ శరీరమున నలుగుబెట్టి యనంతరమందా చందనమును బూయవలెను. ఆహ్లాదమును గలిగించునదియని చందనశబ్దమునకర్థము- స్తుతిజేయబడునదియని కస్తూరీశబ్దమునకర్థము.

శరీరధారులకవయవములయందు చందనలేపనము మన్మథోద్దీపకమును రతిలంపటులకు మిగులనానందకరమును- చాహుమూలోరుమూలకంఠనాళములవలన గలుగు దుర్గంధముల నశింపజేయును. వాతమును, కఫమును, రక్తపైత్యమును శమింపజేయును. సౌభాగ్యప్రదమును, మోహకరమును, పుష్టికరమును, విసర్పాదిరోగకరమును, దేహతాపాపనోదమును. ఋతుభేదమువలన గుణవిశేషము గలిగించు నిట్టిచందనము పూర్వపుణ్యము గలుగు నుత్కృష్టులచే ననుభవింపబడును.

ఇంకఋతువులననుసరించి గంధలేపనవిశేషములను వ్రాయుచున్నారము. ఇది భోగవంతులకు సౌఖ్యజనకమును దుఃఖదారిద్ర్యవినాశనమును.

శరదృతువునందు పన్నీటితో గంధముదీసి జాజిపువ్వులు మొదలగువా

టిచే వాసితమగు మంచిగంధము పూయుట ప్రశస్తము.

వసంతర్తువున కుంకుమ కస్తూరియును గలిపి మల్లెపువ్వులచే వాసితమగు చందనపంకము బూసిన త్రిదోషశాంతినిజేసి మన్మథోత్పత్తిని జేయును.

గ్రీష్మర్తువునందు పన్నీటితో గంధమురదీసి కర్పూరముకలిపి రక్తోత్పలాది కుసుమములచేత వాసితమైన చందనము ఆలేపనమాత్రముచేత జనులయొక్క నిఖిలమగు తాపమున్ను హరించి మన్మథసౌఖ్యమును జేసును.

హేమంతఋతువునందు కృష్ణాగరుసంబంధమగు నత్తరవుతో మిశ్రితమై కస్తూరీ కుంకుమపువ్వు వీటిచే మర్దితమగు చందనము బూసిన సకలదోషములను శోషింపజేయును.

వర్షర్తువునందు కృష్ణాగరుగంధమును కస్తూరీకుంకుమాదులతో గలిపి పువ్వులచేతను మంచిధూపములచేతను వాసితమగునది పూసిన వాతాదినివారణమగును.

శైశిరర్తువునందు హేమంతప్రోక్తచందనమందించుకంత జవ్వాది గలిపి బూసిన తత్కాలదోషశాంతికరమగును.

దేశభేదముచే జందనము నాల్గువిధములందు మలయజము శ్రేష్ఠము. యవనదేశోద్భవము మధ్యమము- బర్బరదేశసంభవమధమము. పాంచాలదేశజాతము దుష్టము. ఈనాల్గింటికి లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

తెనెరంగు చేదు చల్లదనమును గలుగునది మలయజమిది శ్రేష్ఠము. గుంపులును గలిగియుండవలయును.

పచ్చదనముచేదుగలిగిచల్లదనముగలయదియవనదేశభవముమధ్యమము.

తెల్లనిదియు నలుపురంగుగలదియు బర్బరదేశసంభవ మధమము.

వాసనలేక పరుషమై యుష్ణమై మధురమైయుండు చందనము పాంచాలదేశీయమిది దుష్టము.

ఏచందనకాష్ఠము ఛేదించిన నెరువు చమురును గలిగియుండునో తినిన చేదుగలిగి సుగంధయుక్తమై యరగదీసిన పచ్చనై యుండిన తెల్లనై యొప్పు చందనము శ్రేష్ఠము.

మరియును తూచిన బరువుగలిగి గ్రంధికోటరయుక్తమగు చందనముత్తమమింకదుష్టలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

చేవలేక గరుగుగలిగి పరుషమై తెల్లనై చులకనై యగ్నియందు వేసిన యుదకముతో రాసిన నిర్గంధమై క్లిష్టమై యుండునది దుష్టచందనము.

మరియు చందనగుణములను జెప్పుచున్నారము. శ్రీగంధము మేహకుష్ఠును క్రిమివిషాదులను శ్లేష్మమును దురదలను పోగొట్టును. నేత్రములకు చలవజేయును. దాహము పైత్యము రక్తస్రావము అరోచకము వాంతి వ్రణము వీటిని శాంతింపజేయును. శ్రమను దుష్టరక్తమును తాపజ్వరమును బోగొట్టును. లక్ష్మీకరము శీతలము రాజపూజ్యము. దుష్టచందనముబూసిన పైత్యము శ్లీహపాండు మదదాహములను గలిగించును. తీక్ష్ణమై యించుక చేదు కలిగినది యామ్లపైత్యములను బుట్టించును. వాతమును బలమును బోగొట్టును.

రక్తచందనను స్వాదు, చేదు, చల్లదనమును గలిగి రక్తదోషమును, పైత్యప్రకోపమును బోగొట్టునని చెప్పబడును.

జవాదీగుణాస్తల్లేపనవిధిశ్చ.

అథ జవాదిగుణాంస్తల్లేపనవిధించ వివిచ్యామః॥ శుద్ధా రాజకుమార భోగసుఖదా సౌభాగ్యపుష్టిప్రదా హృద్యా స్వేదమలాదిమోచనకరీ లావణ్యసంధాయినీ। దోషఘ్నీ శ్రమకుష్ఠదుర్మతిహరా కాంతామనోరంజనీ భూతప్రేతపిశాచదర్పశమనీ శ్రేష్ఠా జవాదీస్స్మృతా॥ స్నిగ్ధోష్ణోమధురస్సతిక్తలవణస్సాంద్రో గురుః పిచ్ఛల స్స్వచ్ఛశ్శుక్లవివర్ధనో విషహరః కేశ్య స్సుగంధీశుభః। కండూకుష్ఠకఫానిలః క్రిమిహరః కాంత్యావహః పుష్టికృద్వశ్యో వర్ణబలప్రదో మృగమదస్సౌభాగ్యలక్ష్మీకరః॥ జవాదిలేపనంకుర్యాద్దేమంతే ప్రబలేపిచ। బాహుమూలే శ్రవణయోర్నాభికంఠస్థలేషుచ। ఉత్తమాంగోత్తరోష్ఠేచ పాదాంగుష్ఠే ప్రలేపమేత్॥

జవాదిలేపనవిధియు గుణములును.

జవాదిగుణములను దానిబూయురీతిని వివేచనము జేసెదము. జవాది పరిశుద్ధమైనది రాజులకు భోగసౌఖ్యమును జేయును. సౌభాగ్యపుష్టిప్రదమగునది- మనోహరమగునది చెమటమొదలగు మాలిన్యములను బోగొట్టును. లావణ్యమును జేయును. శ్రమ కుష్ఠ బుద్ధిజాడ్యము మొదలగు దోషములను నశింపజేయును. స్త్రీమనోరంజకమై యది భూతప్రేతపిశాచాది దర్పములను శాంతింపజేయును. శ్రేష్ఠము. మరియును చమురుగలిగి వేడిమి మాధుర్యతిక్తరసములను గలిగి చిక్కనై బరువుగలిగి కరడుగట్టి పరిశుద్ధమై శుక్లవృద్ధిని జేయును. విషహరము కేశసంస్కారయోగ్యము మంచిగంధముగలదైనది దురదలను శ్లేష్మమును వాతమును క్రిములను హరించును- కాంతిని జేయును.

పరిబలమగు హేమంతర్తువునందు బాహుమూలముల కర్ణముల నాభి ని కంఠము శిరమునందు త్తరోష్ఠమున పాదాంగుష్ఠమున జవాది పూయవలయును.

కస్తూరీలక్షణ తద్గుణాశ్చ.

అథ కస్తూరిగుణాదీన్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ కేలికా తిలకా తద్వత్కుళుద్ధా పిండికాపిచ। నాయికాచేతి నిర్దిష్టా కస్తూరీ పంచధాబుధైః॥ క్రమేణ లక్షణం సంప్రదాయః॥ కేలికా చూర్ణరూపస్యాత్తిలకాతిలసన్నిభా। కుళుద్ధాచ సుళుద్ధాభ పిండకాతు తతోధికా। తతోపి నాయికా స్థూలా శ్రేష్ఠా తాసుయథోత్తరం॥ కామరూపోద్భవా శ్రేష్ఠా నేపాళోద్ధాచ మధ్యమా। కాశ్మీరదేశసంభూతా కస్తూరీ త్రివిధాస్మృతా॥

కామరూపేకృష్ణవర్ణా నేపాళే లోహితప్రభా। కాశ్మీరే కపిలాచ్ఛాయా కస్తూరీ పరికీర్తితా॥ యా గంధం కేతకీనాం వహతి పరిమళాద్వర్ణతః పింజగాభా ఖాదే తిక్తా కటూష్ణా లఘుపరిమళతా వర్ధితా చిక్కణం స్యాత్। దగ్ధాసా యాతిచాస్మిన్నిమిచిమి కురుతే చర్మగంధం హుతాశే సాశుద్ధా శోధనీయా వరిస్యకతనుజా దేవభూపాలయోగ్యా॥ యా స్నిగ్ధా ధూమగంధంవహతి విసిహితా పావకేపచ్యమానా నిశ్శేషాయాతిపిష్టా భవతి హుతవహే భస్మతామేతి సద్యః। యాచన్యస్తా తులాయాం కలయితి లఘుతాం మర్దనేరూక్షతాంచ జ్ఞేయా కస్తూరికేయం ఖలుకృతిమతిభిః కృత్రిమా నైవసేవ్యా॥ గుర్వీమాంసలరక్తాభా రూక్షవర్ణాచ నిష్ఠురా। పాకే నష్టరజోగంధా కస్తూరీనప్రశస్యతే॥ యాస్థాపితా భస్మతలేసతోయా ముహూర్తమాత్రం పరిచింతనీయా। పీతోదకా రక్తసమానవర్ణా కస్తూరికా కృత్రిమ జాతిరేషా। కరతలజలమధ్యే స్థాపయిత్వా మృగోద్ధం పునరపి తదవశ్యం చింతనీయం ముహూర్తం। యదిభవతి జలస్థం తజ్జలం పీతవర్ణం నభవతి మృగనాభీ కృత్రిమేతిప్రసిద్ధా॥ క్రమేణ పంచవిధకస్తూరీగుణా విపిచ్యంతే॥ కస్తూరీ సకషాయతిక్తకటుకా క్షారః కటుష్ణో లఘుస్స్నిగ్ధా బద్ధమలాదిదోషశమనీ బల్యామృదుః కేళికా। వాతాసృక్కృమిదోషశోభవమథు స్త్వగ్దోష విస్సర్పిజి త్కండూ కర్కశకార్ష్ణ్యఘోరపిటకా క్షీణేంద్రియత్వాతహా॥ కస్తూరీకఫవాతరక్తశమనీ హృద్యా సుగంధప్రదా సౌభాగ్యప్రభవా యశస్కరవతీ వశ్యాత్పరం బృంహణీ। శ్యామా కాంతికరీ త్రిదోషశమనీ సౌభాగ్యసంపత్కరీ జంతుఘ్నీ తిలకా సతిక్తకటుకా ప్రాయస్సదా శోభనీ॥ సౌఖ్యం సంతనుతే యశోదయకరీ నేత్రోత్స

వోత్పాదినీ॥ కస్తూరీకఫవాతరక్తశమనీ హృద్యాసుగంధప్రదా సౌభాగ్యప్రభవా యశస్కరవతీ వశ్యా పరం బృంహణీ(వృష్యాకాంతికరీ శుభాశుభకరీలావణ్యాలక్ష్మీకరీ యత్నాశోథవిషాపహా శ్రమహరా తిక్తా కుళుద్ధాసదా॥ కస్తూరీమునోవయే మదకరీ వశ్యాపరం పిండికా వాతోస్రుక్కఫపైత్య పిత్త పిటకా కండూస్రదాహారిణీ। చేతఃకాంతిహరీ విషజ్వరహరీ కాంతామనోహారిణీ శ్రీసౌభాగ్య యశస్కరీ మలహరీ లక్ష్మీకరీ భూభుజాం॥ కస్తూరీ సురభిః కఫార్తి పిటకా కండూతివిధ్వంసినీ సౌభాగ్యామలదోష మోచనకరీ వృష్యాగురుః బృంహ్యణీ। తేజఃకాంతివివర్ధనీ విషహరీ చేతోవికారాపహా వాల్యంపుష్టి యశస్కరీ జ్వరహరీ సౌలభ్యసంధాయికా॥ కస్తూరీ స్మరమందిరేచవసతిం ఫాలే గళే వక్షసి స్యాద్వాహ్యోః కుచమండలేచ కురుతే శోభాం కురంగీదృశాం। తస్యాత్కుక్షికుచాక్షిసంధిషు పునస్సౌఖ్యార్థ మేవంభజేత్తాంస్యాత్సర్వరుజాపహాస్వపజన్నై ర్నిత్యం ముహుస్సేవ్యతే॥ కస్తూర్యండోతిసురభిః ప్రీతిపుష్టిబలావహః। వృష్యశ్శ్రీమక్లమహరః కఫానిలహరంపరం। మృగనాభిభవస్స్నైహాశ్చ శికస్తూరికాన్వితః। మూర్ఛామదభ్రిమాలక్ష్మీ వాతపైత్యాకఫార్తిజిత్॥ సుశీతంవాతఘ్నం క్రిమివ్రణహరం కుష్ఠశమనం సుగంధం పూత్యండం సుబలమతనోత్కాంతిమధికం। మనోజ్ఞో యంకండూశ్శమయతి పరం శుక్లమధికం శ్రియంకీర్తిం తేజః ప్రియమపి తనోత్యాశు విషనుత్॥

పంచవిధకస్తూరీలక్షణములు వాటిగుణములును.

ఇటుపైని కస్తూరియొక్క గుణములు మొదలగువాటిని జెప్పుచున్నారము.

కేళికా- తిలకా- కుళుద్ధా- పిండకా- నాయికా యని యైదువిధములు కస్తూరి. క్రమముగా వీటిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

కేళికయను కస్తూరి పూర్ణరూపమైయుండును. తిలకయనునది తిలలవలె నుండును. కుళుద్ధయనునది ఉలవలవలెనుండును. పిండకయనునది యులవలకంటె పెద్దపెద్దయుండలుగలిగియుండును. నాయికయనునది నింతకంటె పెద్దయుండలుగలదైయుండును. వీటిలో పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠము.

కామరూపదేశమందుబుట్టిన కస్తూరి నలుపుగలిగియుండును- ఇదియుత్తమము. నేపాళదేశమందు బుట్టినయది యెరుపుగలిగి యుండునది మధ్యమము. కాశ్మీరదేశీయము కపిలవర్ణమదియధమము.

ఏకస్తూరి మొగలిపువ్వులవాసన పింజరవర్ణమును గలిగి చేదు, వగ్ర, వేడి, చులకదనము, మర్దించినపైని నునుపుగలిగి నిప్పుమీద వేసిన చిమిచిమిధ్వనితో కమురువాసనగలిగియుండునో యదిమంచివృగములవలన బుట్టినట్టిది శ్రేష్ఠమనియు దేవతలకు రాజులకును యోగ్యమనియు జెప్పబడెను.

ఏకస్తూరి చమురులేక పొగవాసనగలిగియుండునో యదియగ్నియందు వేసిన పిండివలెనుడికి యప్పుడే భస్మమగునో త్రాసుయందువేసిన చులకదనము ను మర్దించిన గరుగుగలిగియుండునో యది కృత్రిమమని జెప్పబడును. బుద్ధి వంతులచే నది విడువదగినది.

బరువు, చిక్కన, రక్తవర్ణము, కరుకు, సిష్ఠురవర్ణముగలిగి వహ్నియందుంచిన భస్మమైనను లేక కాలిపోయినను కస్తూరి ప్రశస్తము గాదు. ఏకస్తూరి యుదకముతో గలిపి భస్మస్థలమందుంచి ముహూర్తమాత్రముచూచిన యుదకమును హరించి మెరుపుగలదైయుండిన నాకస్తూరి కృత్రిమజాతియని తెలియదగును. హస్తతలమందు జలముంచి యందు కస్తూరివేసి ముహూర్తమాత్రమైనపిమ్మట నాజలము పచ్చనది గాకపోయిన యది కృత్రిమమని ప్రసిద్ధము.

అయినవిధములగు కస్తూరిగుణములను జెప్పుచున్నారము. కస్తూరి వగరు, చేదు, యుప్పన గలిగి యించుకంత వేడి, చులకదనము, నునుపు గలిగి మలబంధాదిదోషహరమై బలకరమై మృదువైయుండునది కేళియను కస్తూరి. ఇది వాతము, రక్తదోషము, క్రిమిదోషము, శోభరోగము, వమనము, విసర్పి మొదలగు చర్మదోషము, దురద మొదలగు దద్రుదోషములను, కృశత్వమును, శ్లేష్మేంద్రియత్వమును బోగొట్టును.

కఫవాతరక్తములను శమింపజేయును- హృద్యము, మిక్కిలిగురుత్వము ను జేయునది- శ్యామలకాంతిని జేయును- త్రిదోషహరము- సంపత్కరము- క్రిమినాశనము-చేదు, వగ్ర గలుగును.ఇదితిలకయనుకస్తూరి- సౌఖ్యమును, కీర్తిని, దయను, నేత్రోత్సవమును జేయును.

కఫవాతరక్తములను బోగొట్టి మనోహరమై, సుగంధమై, సౌభాగ్యప్రదమై, కీర్తికరమై, వశీకరమై, గురుత్వముసేయునదియై, బలకరమై, కాంతిప్రదమై, శుభాశుభములజేయునదియై శరీరశోభను గలిగించి కుచశోభవిషాదులను హరించి శ్రమహరమై, చేదుగల కస్తూరి కుళుద్ధయనబడును.

పంచకయను కస్తూరి మదనోదయమందు మదకరము- వశంకరము- వాతరక్తకఫపైత్యపిటకకండూదోషములను హరించును. మనస్సునకు ప్రసన్నత నిచ్చును. పసరోగములను పోగొట్టును. స్త్రీలకు మనోహరము, సౌభాగ్యకీర్తి

కరము- మలనాశకము- రాజులకు లక్ష్మీకరమై యుండును. తేజఃకాంతులను జేయును- విషమునణచును- మనోవికారములదూరపరచును- యశఃపుష్టులనుజేయును- జ్వరమును హరించును- సౌభాగ్యమునుగూర్చును- పిండయను కస్తూరి పరిమళముగలిగి కఫమును, దురదను, మాలిన్యదోషములను బోగొట్టును. సౌభాగ్యప్రదము- తుష్టికరము- విషహరము- తేజఃకాంతులను వృద్ధిబొందించును.

నాయికయను కస్తూరి పుష్టిని కీర్తిని ఆరోగ్యమును జేయును. లలాటమందును, గళమందును, వక్షస్థలమందును, బాహువులందును, కుచములయందును, ఊరుమూలమందును ధరించిన స్త్రీలకు శోభనుజేయును. మరియును కుక్షి భ్రూమధ్యము మొదలగు స్థలములయందు ధరించు రాజులకు సుఖమును జేయును.

కస్తూరిపిల్లి పరిమళముగలిగి సంతోషమును పుష్టిని బలమును జేయును. శ్రమమును, శోషమును, కఫమును, వాయువును బోగొట్టును.

కస్తూరిచమురులో కర్పూరమును, కస్తూరియునుగలిపి సేవించిన మూర్ఛ, మదము, భ్రమము, అలక్ష్మి, త్రిదోషము మొదలగు పీడలను బోగొట్టును.

బూతిపిల్లిగడ్డ మేహవాతములను, క్రిములను, కురుపులను, కుష్ఠును శాంతింపజేయును. పరిమళముగలిగి బలమును కాంతిని బుట్టించును. శుక్లాభివృద్ధిని జేయును. తేజఃకీర్తిలక్ష్మీకరము- విషహరము.

అగరు తత్తైలగుణౌస్తద్ధారణవిధిశ్చ.

కృష్ణాగ్రప్రధానమగరు మజ్జత్యంభసి లోహవత్। ఉత్తరేస్యాత్రసంకాశం మధ్యమంతు విమిశ్రధాః॥ సుగంధం మధురం స్వేద మేదోదౌర్గంధ్యనాశనం। కటుతిక్తం గురుస్నిగ్ధం వాతఘ్నంచ కఫాపహం । శీతం నేత్రరుజం హంతి మాంగళ్యం కుష్ఠనుత్పరం॥ అగరువాతబలస్యవినాశనం కటుకతీక్ష్ణమయూష్ణమశీతలం। ఘుస్రుణసానుబలంచ సమీరజిత్సుచిరం వ్రణశోధనరోపణం॥ కృష్ణాగరుశ్లేష్మహరం విష మేహహరం పరం। స్నిగ్ధం తిక్తం కటూష్ణంచ పవనావయనాశనం॥ దుర్గంధం హంతి తిక్తం సకటుకమగరు స్వేదమేదఃకఫఘ్నం శ్రోత్రే నేత్రేచ కుష్ఠే హితమనిలహరం స్నిగ్ధముష్ణం క్రిమిఘ్నం। తత్తైలం తీక్ష్ణముష్ణం సకటుకముదితం శ్లేష్మమేదోనిలఘ్నం హృద్యంకాసం నిహన్యాత్కిక్రిమికులశమనం పైత్యరక్తాపహంచ॥ శశికస్తూరిసంయుక్తం శతపత్రాంబువర్ధితం । సుగంధమగరుస్నేహః కించిదుష్ణాస్రపిత్తజిత్॥ కక్షభాగే కంఠసంధౌ నాభౌ

వంక్షణయోరపి। స్వేదదౌర్గంధ్యనాశార్థమాలిపేదగరుద్రవం॥ హృద్యమాహ్లాదనం హృద్యం నిర్మలం శీతలం లఘు। గ్లానౌ పైత్యే కఫే దాహే హితం పుష్పోద్భవం జలం॥

అగరును దానితైలగుణములును ధారణవిధియును.

కృష్ణాగరు యుదకమునందు యినుమువలె మునుగును నది శ్రేష్ఠము. ఆకువలె తేలినయగరు మధ్యమమని పెద్దలు సెప్పెదరు. పరిమళముగల్గి మనోహరమై స్వేదాదిదుర్గంధము నణచును. చేదు, వగ్ర, బలువు, నునుపును గల్గి వాతకఫములను హరించును. నేత్రరోగమును కుష్ఠును హరించును. కృష్ణాగరు శ్లేష్మమును, విషమును, మేహమును వారించును. క్రిములను బోగొట్టును.

ఈకృష్ణాగరుతైలము వెట్టజేయును. శ్లేష్మమును, మేదస్సును, వాయువును, శ్వాసకాసలను, రక్తపైత్యమును, క్రిములను నశింపజేయును.

కర్పూరము కస్తూరియును గలపి తామరపువ్వుల మకరందముతో గూర్చిన యగరుతైలము రక్తపైత్యమును హరించును. కక్షములందు, కంఠసంధులను, నాభియందు, నూరుసంధులందును చెమటవలనబుట్టిన దుర్గంధము నణచుటకు కృష్ణాగరుద్రవమును బూయవలెను.

పన్నీరు, కేవడా మొదలగు పుష్పరసములు సంతోషమును, శరీరోల్లాసమును, నిర్మలత్వమును, చల్లదనమును గలుగజేయును. శరీరము వాడిన పైత్యకఫదాహాదులయందును మిక్కిలి హితమై యుండును.

కుంకుమభేదాస్తద్గుణాశ్చ.

అథకుంకుమభేదాంస్తత్తద్గుణాంశ్చవ్యాఖ్యాస్యామః॥ కుష్ఠదశాయాం కుమితి కూయతే కుంకుమం॥ కుశబ్దే॥ కాశ్మీరజం బాహ్లీకసంభవంచ। నేపాళజం పారసిదేశజంచ క్రమేణ తల్లక్షణముచ్యతేథ॥

అతిరక్తం చిక్కణంచ కించిద్ధూమ్రాలాగ్రకేసరం। కల్హారగంధిసుస్నిగ్ధం శ్రేష్ఠంకాశ్మీరకుంకుమం॥ బాహ్లీకదేశసంజాతం కుంకుమంపాండువర్ణకం। మధుగంధయుతం తిక్తం మధ్యమం సూక్ష్మకేసరీ॥ నేపాళదేశసంభూతం హరిద్రాగంధికుంకుమం। అతిచిక్కణదూతామ్రమధురం సూక్ష్మకేసరం॥ ఆపాండురం ఖరంస్థూలం కేసరం మధుగంధిచ। పూర్వోక్తగుణతోహీనం పారసీకంచ కుంకుమం॥

పాకేస్వాదు రసేచతిక్తకటుకం స్నిగ్ధోష్ణతీక్ష్ణంరసం వృష్యంహృద్యత మం విషవ్రణహరం మేధ్యం త్రిదోషాపహం। ఆయుష్యం మదశోషకృఛ్రస్వన త్వగ్గక్షిశిరోరోగజి తాక్రామ్యం శ్రీమతి వర్ణకాంతిబలకృత్సౌభాగ్యదం కుంకు మం॥ కుంకుమం సురభితిక్తకటూష్ణం కాసవాతకఫకంఠరుజాఘ్నం। మూర్ధిశూలవిషదోషమోచనం శోభనంచ తనుకాంతికరంచ॥ కుంకుమంజయతి పాం డుమంథనం కండుకుష్ఠపిటకాదినాశనం। లింగపామరసదోషనాశనం దద్రుశోభపిటకాక్షిరుగ్రహం॥

కుంకుమపువ్వుయొక్క భేదములును వాటిగుణములును.

కుంకుమపువ్వుగుణమును జెప్పుచున్నారము. ఎండినప్పుడు కుంకుమయ ని పలుకునదిగాన కుంకుమయనబడును. కాశ్మీర, బాహ్లీక, నేపాళ, పారసీ కదేశములయందు పుట్టిన కుంకుమపువ్వు నాలుగువిధములు కలది.

వీటిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. కాశ్మీరదేశమునందగు కుంకుమ పువ్వు మిక్కిలియెరుపు చిక్కన యించుకముతక పొడవుగల కేసరములు గలి గి యెల్లగలువవాసనతో చమురుగలిగియుండునది శ్రేష్ఠము.

బాహ్లీకదేశమునందగు కుంకుమపువ్వు పాండువర్ణముగలిగి మధుగంధ ము, చేదు, సన్నమగు కేసరములతోనుండును. ఇదిమధ్యమమును,

నేపాళదేశమునందగు కుంకుమపువ్వు పసవుగంధము గలిగి మిక్కిలి చి క్కనై యెరుపు మధురము సూక్ష్మకేసరములు గలిగి పైనిజెప్పినదానికంటె తక్కువదయ్యుండును.

పారసీకదేశమునందు పుట్టినకుంకుమపువ్వు- పాండువర్ణము, పారుష్య ము, స్థౌల్యము, మధుగంధముగల కేసరములతో నొప్పునది పూర్వోక్తమైన దానికంటె హీనము.

కుంకుమపువ్వును పరిపాకమునందు పరిమళము రుచియందు వెగటును, జేదును రసమునందు నునుపును, వెట్టయును మనోహరము- బలకరము- పవిత్ర ము- త్రిదోషహరము- ఆయుర్వర్ధనము- మద శోష మూత్రకృఛ్రస్వనరోగము లను చర్మదృష్టిశిరోరోగములను బోగొట్టును. కోరతగినది- శోభను, మతిని, దేహకాంతిని, బలమును జేయునది.

పాండు కండూ కుష్ఠ కంతులను, లింగరోగములను, గజ్జిని, రసముల వలనబుట్టినదోషములను, దద్రు పొంగు నేత్రరోగములను బోగొట్టును.

కర్పూరభేదాస్తద్గుణాశ్చ.

అనేకశాస్త్రాంతరతస్సారం సంగృహ్య యత్నతః। కర్పూరాది సుగంధానాం వర్గోత్ర సముదీర్యతే॥ కల్పతే సుఖాయ కర్పూరం। కృపూసామర్థ్యే॥

శశిప్రభం శంఖనిభం శ్యామం కృష్ణంచ పీతకం। కర్పూరం పంచధా వింద్యాత్కృతాకృతవిభేదతః॥ శాండిల్యమతే॥ పోతాశ్రయం భీమసేనం చంద్రభాసాహ్వయంతథా। ఈశావాసం రజఃపుంజం ఘనసారంచ బూటికం। హిమవాలం తుషారంచ హిమశీతలపిచ్ఛకే। ఇత్యాదీన్యాహ శాండిల్యో భేదాన్కర్పూరజాన్బహూన్॥

పోతాశ్రయంతు కర్పూరం స్ఫటికాభం సుదుర్లభం। తత్రైవభీమసేనంచ విశుద్ధం పాండురప్రభం। చంద్రవద్భాసతే యస్తు చంద్రభాసం తదుచ్యతే। ఈశావాసంతుకర్పూరమీషత్పీతం సితంరజః। రజఃపుంజసమాభాసం రజఃపుంజం తదుచ్యతే। మనశ్శిలానిభాభాసం సుశ్వేతం ఘనసారకం। జూటికాఖ్యం భవేత్తద్వజ్జూటికాసదృశప్రభం। హిమవాలుకసంకాశం కర్పూరం హిమవాలుకం। తుషారాఖ్యంతు కర్పూరం తుషారకణికాకృతి। హిమవచ్ఛీతలాభాసం ప్రశస్తం హిమశీతలం। శుద్ధస్ఫటికవచ్ఛుభ్రం కర్పూరం పిచ్ఛికాహ్వయం। ఏతత్సమస్తం జానీయాత్పూర్వంపూర్వంగుణాధికం। తత్రాప్యన్యం భవేత్క్షుద్రం స్ఫటికాభం సుదుర్లభం॥

స్వచ్ఛం భృంగాభపత్రంలఘుతరవిశదం తోలనే తిక్తకస్స్యాత్స్వాదే శైత్యంసుహృద్యంబహుళపరిమళామోదసంబంధదాయి।నిస్నేహందార్ఢ్యపత్రం శుభతరమితిచేద్రాజయోగ్యంప్రశస్తం కర్పూరంచాన్యథాచేద్బహుతరవమనస్ఫోటదాయి వ్రణస్స్యాత్॥ కర్పూరం కటుతిక్తకం సుమధురం శీతం జ్వరచ్ఛేదనం చక్షుష్యం విశదం కఫాస్రవిషజిత్తృడ్దాహకృఛ్రపిత్తనుత్। కండూతిక్రిమివాత్తతక్షయహరం కాంతిప్రదం శ్రీకరం జిహ్వాస్తంభగళగ్రహాస్యజడతాపైచ్ఛిల్యదౌర్గంధ్యజిత్॥ పీతం పోతాశ్రయం వశ్యం భీమ ఈశానవాశ్యకం। ఘనసారంచచీనీకమిక్కూరాచాష్టధా స్మృతం॥ ఘనసారం శ్వేతవర్ణమీశావాసంచ రక్తకం। పీతంచ పీతవర్ణంచ కృష్ణం పోతాశ్రయం తథా। వశ్యం గోధూమవర్ణంచ చీనీకం తోయవర్ణకం। ఇక్కూరాక్షీరవర్ణంచ భీమసేనం తథైవచ॥

హిమస్తిక్తః ప్రాయః కటుమధురకృత్పీనసకరస్తృషాదాహంవాన్త్యాన్నాయనజనితవ్యాధిశమనః। హితోసౌ పైత్త్యాశ్లేష్మరదిచ నిదాఘే నతుహిమే వర్ణచ్ఛేదీవీర్యం వితరతి రుచిం శ్యామలశశీ॥ అభ్రకాహ్వయశశీ వృషప్రద

శ్లేష్మశోషశమనస్సుశీతలః। అంగదాహశమనస్తృషాపహ స్స్వాదుతిక్తకటుకోఽస్రపైత్యహా॥ పక్వాఖ్యకర్పూరమతిప్రసన్నం శ్లేష్మాపహం కాంతికరం లఘు స్యాత్। క్షారాన్వితం రేచనమగ్నికారి ఛర్దిర్నిహన్యా త్తృస్నభగాతిగంధీ॥ భీమసేనతుహినాంశురుజ్జ్వలశ్శీతలశ్చరమధాతువర్ధనః। దాహమోహావమనస్తృషాపహః ఖాదనే కటురసస్సమంజసః॥ ఈశావాసశశీమదభ్రమహరస్తృష్ణాంగదాహాపహః స్వేదోన్మాదవికారహా బలకరః కాసంజయేత్స్రంసనః। శోషవ్యాధిహరః క్రిమిక్షయకరః సౌభాగ్యసంవర్ధనో వృష్యః ప్రీతికరో మనోమలహరః పైత్యశ్రమోఽయచ్ఛతి॥ మేఘసారతుహినాంశురుజ్జ్వలః ప్రాయశః కటుకతిక్తకషాయకః। ఛర్దిపైత్యశమనోఽగ్నిదీపనశ్శ్లేష్మదోషహరతి సంతతం క్షయం॥ పుష్టిః కుష్ఠమతో మదభ్రమహరస్స్వేదాస్రపైత్యాపహం జంతూనా మపజీర్ణవాంతిశమనశ్చీనీతివాచ్యశ్చశీ। తిక్తస్తీవ్రసమగ్రగంధజటిలశ్శుష్కక్షయేయోజిత స్తత్రద్వాతగదే దదాతి చలనం శూలాతికాసాన్హరేత్॥ అత్యుత్తమం చిక్కరనామధేయం కర్పూరమాష్టంభజితానరాణాం। త్రిదోషవైవర్ణ్యహరం క్రిమిఘ్నం నేత్రామయఘ్నం లఘుదీపనీయం॥ దగ్ధాఖ్యకర్పూరకముష్ణవీర్యం వాతాపహం శ్లేష్మహరం లఘూష్ణం। హేమంతకాలే హితమగ్నికారీ కర్పూరమిష్టం నవపీనసేషు॥ కర్పూరస్తురుదాహజిత్కాసనజిత్కాంత్యం కఫచ్ఛేదకృత్తిక్తః పైత్యకరః ప్రసేకశమనం పైచ్ఛిల్యదౌర్గంధ్యజిత్। అటోపారుచివహ్నిసాదశమనో దంతస్థిగత్వాపహస్తృష్ణారోచకనాశనోఽనిలహరః ప్రాయః ప్రమేహేవరః॥ కర్పూరం కటుతిక్తంచ మధురం కంఠామయఘ్నం పరం కృఛ్రఘ్నం విషదోషనాశనకరం కృష్ణాస్రపైత్యాపహం। చక్షుష్యం జ్వరదాహవేగశమనంఛద్యర్ధినాముత్తమం రక్తేష్ఠీవనసన్నిపాతశమనం లక్ష్మీకరం దేహినాం॥ కర్పూరం కఫవర్గశోషణకరం మేదఃకరం శ్రీకరం కండుఘ్నంచ సమస్తజంతునివహప్రధ్వంసనం సంసనం। నానారోగహరం గళగ్రహగదాప్రధ్వంసనం పైత్యహం జిహ్వాస్తంభహరం సతిక్తవిశదం దౌర్గంధ్యవైకల్యజిత్॥

తైలం కర్పూజాతం ప్రబలపవనజిత్త్రైత్యకృచ్ఛ్లేష్మహారీ మేదోఘ్నం భేదిహృద్యం క్రిమిహరమరుచిం కుష్ఠమష్టాదశంచ। కుర్యాద్దానద్యమానోద్భవసకలగదాన్హంతి రోగాన్సక్రిభాన్ దంతానాం చంచలానాం దృఢకరమనలోద్దీపనం కాంతిదంచ॥ రత్యుత్సాహకరం విశేషకలితావాచావిశాలోద్భవం శైత్యం ప్రీతికరం మహాబలకరంషణ్మాత్రదోషాపహం। వాతశ్లేష్మనికృంతనం లపనదుర్గంధం హరత్యాఖిలం కర్పూరం శకలంతు సేవితముదం భూపైస్సదా సేవ్యతాం॥

కర్పూరం పలమాత్రంచ మృణాలరసమర్దితం। అధవోత్పలజే యానుం మర్దయేచ్ఛుద్ధిర్భవిష్యతి॥

కర్పూరభేదములు వాటిగుణములును.

సకలశాస్త్రసారమును బ్రయత్నమున సంగ్రహించి కర్పూరము మొదలగు సుగంధవర్గము నిచట జెప్పుచున్నారము. సుఖముకొరకు కల్పించబడునది గాన కర్పూరమనబడును.

చంద్రునివలె, శంఖమువలె, శ్యామలమై, కృష్ణవర్ణమై, పచ్చనై పంచవిధములుగలిగి యకృతకృతకభేదముచే నుండును.

పోతాశ్రయమనియు, భీమసేనమనియు, చంద్రభాసమనియు, నీశావాసమనియు, రజఃపుంజమనియు, ఘనసారమనియు, జూటికమనియు, హిమవాలమనియు, తుసారమనియు, హిమశీతలమనియు, పిచ్ఛకమనియు శాండిల్యమతమున కర్పూరము పదివిధములు.

స్ఫటికనిభమై పోతాశ్రయముండు నది దుర్లభము. భీమసేనము నిర్మలమై తెల్లగనుండును, చందురినిచందమున యందమైయుండు నది చంద్రభాసము. కొంచము పచ్చనై తెల్లనిరంగుగల రజము ఈశావాసము. రజముయొక్క పుంజమువలెనుండునది రజఃపుంజము. మనశ్శిలవలెనుండి తెల్లనైనది ఘనసారము. జెటలవలె నెరసినగునది జూటికమనబడును. ఇసుకవలెనుండునది హిమవాలుకము. మంచుకణికలవలెనుండునది తుసారము. హిమమువలె చల్లనైనది హిమశీతలము. శుద్ధస్ఫటికమువలె నచ్ఛమైనది పిచ్ఛలము. మొదటినుంచి శ్రేష్ఠమును గ్రహించదగును.

నల్లనిపత్రమందుంచిన దెల్లనై, తినినతిక్తమై, తూచిన చులకనై, శీతలమై, హృద్యమై, పరిమళమిచ్చును. చమురులేక గొప్పపలుకులు గలిగినటులైన శుభదాయకము- రాజయోగ్యమును. లేకుండిన వమనమును, పొక్కులను, వ్రణములను బొడమించును.

కర్పూరము చేదై, వెగటై, మనోహరమై, శైత్యమై, తాపమును బోగొట్టును, దృష్టిప్రసాదమును జేయును. నిర్మలముగనుండును. కఫమును, కన్నీళ్లుగారుటను, విషబాధను, దాహమును, మంటలను, మూత్రకృఛ్రమును, దురదలను, పురుగులను నరుకును. క్షయను బోగొట్టును. కాంతిని శోభను జేయును. జిహ్వారోగ గళరోగ ముఖవివర్ణతలను చిక్కనగు కఫదౌర్గంధ్యములను గొట్టును.

పీతము, పోతాశ్రయము, వశ్యము, భీమము, ఈశానవాశ్యకము, ఘన

సారము, చీనీకము, ఇక్కిరయు నిది యెనిమిది విధములు. ఇందులో ఘనసారరము తెల్లనిది. ఎఱ్ఱనిది ఈశావాశ్యకము. పచ్చనిది పీతము. నల్లనిది పోతాశ్రియను. వశ్యము గోధూమవర్ణకము. చీనీకము జలమునుతో సరియగు రంగుగలది. క్షీరవర్ణకమిక్కిరయనునది. భీమసేనమును పాలరంగుగలదై యుండును. దీనిగుణము చల్లదనములేదు. వఱ్ఱయు నించుక మధురిమయును గలిగి పీనసను జేయును. అతి దాహము- పిపాసను నణచును. నేత్రరోగశాంతికరము. పైత్యరోగికి హితము. శరదృతువునందును, వేసవియందును హితము. హేమంతర్తువునందహితము. వ్రణశాంతికరము. వీర్యవృద్ధిని, కాంతిని జేయును. శ్యామలవర్ణమగుకర్పూరమిట్టిగుణములనే జేయును. అభ్రికమను కర్పూరము పచ్చనై యుండును. వీర్యకరము- శ్లేష్మప్రకోపశమనము- శీతలము- శరీరతాప పిపాసారక్తపైత్యహరము. చేదు వఱ్ఱ గలిగి స్వాదైయుండును. వశ్యమను కర్పూరము మిక్కిలి ప్రసన్నము. కఫహరము- కాంతికరము. లఘువు ఉష్ణమై రేచకము. వమనహరము- మనోహరమగు వాసనగలిగియుండును. భీమసేనకర్పూరము ఉజ్వలము- శీతలము- వీర్యకరము- దాహమును, మోహమును, వమనమును శమింపజేయును. కటురసముగలిగియుండును. ఇది బహుప్రశస్తము. ఈశావాస్యమను కర్పూరము మదమును, భ్రమమును, పిపాసను, తనుతాపమును, చెమటను, ఉన్మాదమును, కాసను శమింపజేయును. బలమును జేయును. శోషరోగమును, క్రిములను, క్షయను బోగొట్టును. వీర్యమును, సౌభాగ్యమును, ప్రీతిని జేసి పైత్యమును భ్రమను హరించి మలహరమగును. ఘనసారమనునది ఉజ్వలము- తెలుపుగా వఱ్ఱ, వగరు, చేదును గలిగి ఛర్ది, పైత్యము, సంతతక్షయమును హరించి శ్లేష్మమును జేయును. చీనియను కర్పూరము దుష్టము, మదమును, భ్రమను, చెమటను, రక్తమును, పైత్యమును, అజీర్ణమును, వాంతిని, శుష్కక్షయమును, శూలను, కాసను హరించి పుష్టిని వాతచలనమును జేసి చేదుగలిగి సముగ్రతీవ్రగంధముగలిగియుండును. ఇక్కిరయనునది అత్యుత్తమము- స్తంభనకారి- త్రిదోషహారి- లఘువు- దీపనము- నేత్రరోగహరము. వైవర్ణ్యమును శమింపజేయును. దగ్ధనామక కర్పూరము వీర్యమును, వాతమును, శ్లేష్మమును జేసి లఘువై, ఉష్ణమై హేమంతఋతువునందు హితము- దీపనము- నూతనపీనసలయందుపయోగము. తరువులను కాల్చుటవలనబుట్టు కర్పూరము దగ్గును, కఫమును, మేదస్సును, దుర్గంధమును, అతిసారమును శమింపజేయును. కంఠమునందు హితమై చేదై పైత్యకరమై అరుచిని, అగ్నిమాంద్యమును, దంతములపటిమను, పిపాసావాతమును హరించు

సు. కేశహారమునందు శ్రేష్ఠము.

సామాన్యముగా కర్పూరము చేదు, వగరు, ఇంచుక మధురము. కళిరో గహరము- మూత్రకృఛ్రమును, విషదోషమును, పిపాసారక్తపైత్యములను, జ్వరమును, తాపమును, వమనమును, రక్తష్ఠీవననామకసన్నిపాతమును శమింపజేయును. లక్ష్మీకరము- నేత్రహితము- ఉత్తమమై యుండును.

మరియును కర్పూరము కఫవర్గమును, దురిదలను, క్రిములను, నానా రోగములను, పైత్యమును, కళిగ్రహమును, జిహ్వాస్తంభనమును, దుర్గంధమును, వైకల్యను శమింపజేసి మేదశకరము- లక్ష్మీకరము- రేచకము- నిర్మలము- చేదు గలిగి యొప్పును.

కర్పూరతైలాదికథనము.

కర్పూరతైలము ప్రబలగు వాతములను, శ్లేష్మమును, మేదోదోషమును, క్రిములను, అరుచిని, అష్టాదశకుష్ఠులను, మనుష్యులకు బాధకమగు కృఛ్రాది సకలరోగములను బోగొట్టును. పైత్యమును జేయును. విరేచనమొనర్చును. మనోహరమగును. కదలు దంతములను గట్టిగజేయును. జఠరదీపనమును, కాంతిని జేయును.

కర్పూరఖండము రత్యుత్సాహమును, వాగ్వైచిత్రిని బుట్టించును. శీతలము- ప్రీతికరము- బలకరము- మూత్రదోషములనారించినణచును. వాతశ్లేష్మములను, ముఖదుర్గంధాదికమును బోగొట్టును. కావున కర్పూరశకలమును రాజులు నిత్యమును సేవింపవలయును.

పలమెత్తుకర్పూరము తామరతూళ్లరసముచేనైనను నల్లకలువదుంపరసముచేనైన నొకజాము మర్దించిన శుద్ధియగును.

యక్షకర్దమాదిగుణాదికథనమ్.

శ్రీఖండమష్టాదశభాగతస్స్యాత్కర్పూరపట్టీహరనేత్రభాగాన్। ఉశీరమంభోనిధిభాగతస్స్యాత్కుష్టంచ ముస్తాద్వితయైమేకభాగం। కస్తూరికాకుంకుమచంపకానాం భాగార్ధతో భోగవతాం ప్రసిద్ధం। కందర్పదర్పాంకురమంగరాగం కందర్పకోపాదినివారణాయ॥

యక్షంజాత్పంచమభాగికం మృగమదం చాష్టాదశం కుంకుమం త్రింశద్భాగయుతం తథాగరు హిమస్యాష్టాంశమేకంశశీ। కర్పూరాగరుధూపత్తైలమథవా భాగార్ధమేకంప్రృథగ్జ్మాంసీకుష్ఠమురా శిలోద్భవనఖస్యైకంజవాద్యం

తథా॥ పిష్టాభాతి విలేపనంత కథితం విశ్వాదికాతంబకం నామ్నావిశ్వవిమో హనాయ వనితాభోగాయ వాతాదిజిత్॥

పూత్యండకస్య కర్షార్ధం పలం హీ్రిబేరజంరజః। కర్పూరమ్మృగనాభ్యో శ్చ నిష్కార్ధంత పృథక్పృథక్॥ జవాదినిష్కమానంచ కేతకీరజసాసహా॥ మే ళయేత్సర్వగాత్రేషు లేపయేచ్ఛందనేనవా। సంమోహనాస్త్రం కథితం నారీ ణాం మదనాయతే। వీర్యవాన్భవతిక్షిప్రం సర్వదోషవివర్జితం। మదమూర్ఛా భ్రమహరం స్మృత్యోజోబలవర్ధనం। స్వేదదౌర్గంధ్యవైవర్ణ్యశ్రమఘ్నమనులే పనం। తతోవిలేపనంకుర్యాద్దేవతాభ్యో నివేదితం। చందనాగరుకర్పూరక స్తూరీకుంకుమాదిభిః। శతపత్రాంబుసంమిశ్రం లేపనంశ్లక్ష్ణపేషితం। నరశ్చంద నదానేన సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే। తథాకర్పూరదానేన సర్వాన్కామాన వాప్నుయాత్। కస్తూరికాప్రదానేన యశస్వీ భువిజాయతే। చందనాగరుక ర్పూరకస్తూరీకుంకుమాదికం। యక్షకర్దమఇత్యేతద్దానాత్సామ్రాజ్యమశ్నుతే॥

యక్షకర్దమే చందనాదీనాం భాగనిర్ణయస్తు॥ కస్తూరికాయా ద్వౌభా గౌ ద్వౌభాగౌ కుంకుమస్యచ। చందనస్య త్రయోభాగాశ్శశినస్త్వేకఏవహి॥

యక్షకర్దమాదుల గుణాదికథనము.

మంచిగంధము పదునెనిమిది భాగములు. కర్పూరము మూడుభాగము లు. వట్టివేళ్లు నాలుగుభాగములు. చంగల్వకోష్ఠును తుంగముస్తలు రెండును నొకభాగము. కస్తూరి కుంకుమపువ్వు సంపెంగపువ్వాడి యరపాలు. ఈయం గరాగము కందర్పదర్పాంకురమని ప్రసిద్ధము. కందర్పప్రకోపాదినివారణము ను జేయును.

ఐదవవంతుకస్తూరి, పదునెనిమిదవపాలు కుంకుమపువ్వు, ముప్పదవవం తు అగరు, ఎనిమిదవపాలు పన్నీరు, కర్పూరమొకపాలు, కర్పూర కృష్ణాగ రులచేదీసినతైలమొకపాలైన యరపాలైన, జటామాంసి, చంగల్వకోష్ఠు, క చూరములు, శిలాజిత్తు, నఖచిప్పలు, జవాదియు ప్రత్యేక మొక్కొక్కపాలు. ఇవియన్నియును గల్పిన విశ్వవిమోహనమను నంగరాగమై భోగులకు రాగా స్పదము- వాతాదిరోగములనణచును.

కర్షార్ధము భూతిపిల్లిగడ్డ, పలమెత్తు వట్టివేళ్లపొడుము, కస్తూరీకర్పూ రములు వేరువేరుగ నిష్కార్ధములు. జవాది నిష్కమును కేతకీరజముతో మేళ నమొనర్చినదైన చందనముతో గలిపినదైన సర్వాంగవిలేపనము జేసిన సుందరీ జనులకందమై కందర్పునివలెనుండును. దీనికి సంమోహనాస్త్రమని పేరు. మద

మూర్ఛాభ్రమలనణచును. స్మృతితేజోబలములను వృద్ధినొందించును. స్వేద దౌర్గంధ్యవివర్ణతలను విశేషముగ బోగొట్టును. సర్వదోషములను హరించును. వీర్యవృద్ధికరమునగుగావున చందనాగరుకస్తూరీకుంకుమాదులతో పద్మరసమిశ్రితమగు ననులేపనము దేవతానివేదితమొనర్చి యటుమీద శరీరమునందలదు కొనిన నైహికాముష్మికములు గలుగును.

చందనదానముచే సకలపాపనివర్తకుడగును. కర్పూరదానముచే కోర్కులనొందును. కస్తూరిదానముచే కీర్తివంతుడగును. చందనాగరు కస్తూరీ కుంకుమాదియుక్తమగు నీయక్షకర్దమదానమువలన సామ్రాజ్యపదస్థుడగును.

యక్షకర్దమమునకు చందనాదులభాగములెట్లంటిరేని కస్తూరి రెండు పాళ్లు, కుంకుమపువ్వు రెండుపాళ్లు, చందనము మూడుపాళ్లు, కర్పూరమొకపాలు.

దేవయోగ్యపుష్పాణి తద్గుణాదయశ్చ.

అథసుమనోయోగ్యానిసుమాని తేషాం లక్షణధారణగుణాన్వదామః॥

కేశక్లేదశిరోరుజాం మలినసంతాపం విషాదం హరేద్దుర్గంధస్య వినాశనం భృశతరం స్వేదోదసంహారకం। చక్షుష్యం రతివర్ధనం సుఖకరం సంపద్యశోవర్ధనం పుష్పాణాం పరిధారణంచ కథితం కాంతామనోరంజనం॥

దేవయోగ్యపుష్పములు, వాటిగుణములు మొదలగునవి.

ఇటుమీద దేవతాయోగ్యములగు పుష్పవిశేషములను, వాటిలక్షణములను, ధారణగుణములను గణించుచున్నారము.

కేశక్లేదశిరోరోగమాలిన్యసంతాపదుఃఖములను హరించును. దౌర్గంధ్యమును బోగొట్టును. స్వేదదోషమణచును. నేత్రములకు హితము- రతివర్ధనము- సుఖకరము- సంపత్కీర్తులస్ఫూర్తిని జేయును. కాంతామనోరంజనముగావున పుష్పధారణమావశ్యకము.

యామార్ధం జాజిపుష్పం వహతి పరిమళం కౌటజం యామమాత్రం చాంపేయంచోత్పలంచ త్రిదినమపితథా కేతకీపంచరాత్రం। మల్లీపుష్పం ద్వియామం శతదళకుసుమం తత్త్రిరాత్రం ప్రసిద్ధం వాసంత్యా యూధికాయాసుమమపిఘటికాపుష్పభోగప్రమాణమ్॥

జాజిపువ్వు వాసన యరజాము. గిరిమల్లియలవాసన నొకజాము. సంపెగలు నల్లకలువలు వీటివాసన త్రిదినపర్యంతము. మొగలిపువ్వులవాసనైదు దినములు. మల్లెపువ్వులవాసన రెండుజాములు. పద్మములవాసన మూడు

దినములు. బండిగురివింద పువ్వు మొకగడియ నిటులన్నిటికి ననుభవముచే దెలి యవలెను.

జాతిస్త్రిదోషాన్సకలాంగదాహాన్హ్వరేత్సుగంధాతిశయా మనోజ్ఞా। సౌభాగ్యకాంతాజనమోహనీయా నివారయంతి నయనోద్ధరోగాన్॥

జాజిపువ్వు త్రిదోషహరము- సకలశరీరతాపమణచును. గంధాతిశయముచే మనోహరమయ్యుండును. సౌభాగ్యకరము. కాంతాజనమోహనీయము. నేత్రరోగముల నివారించును.

నవమాలికాపత్రిసూనం వాతామయహారి హృద్యమత్యుష్ణం। పైత్యప్రకోపతీక్ష్ణం యామార్ధస్థాయి సౌరభస్ఫురణం॥

విరజాజియను పుష్పము వాతహరము. మనోహరి. పైత్యప్రకోపముచే మిక్కిలి తీక్ష్ణము జేయును. దీనివాసన యరజాముండును.

కేతక్యాః కుసుమం నిహంతి పవనం శ్లేష్మాణమున్మీలితం గంధంతద్వితనోతి కోపమధికం పైత్యస్యసంసేవనాత్। కాంతానాం హృదయారవిందసుఖదా సూర్యాంశుతుల్యప్రభా కందర్పోత్సవకేళికంద మతులం భూపైస్సదా సేవ్యతే॥ కఫవాతామయశమనం స్నిగ్ధం శిరోరోగకండుఘ్నం। దీపితగంధస్ఫురణం యామం శుభకారి కేతకీకుసుమం॥

మొగలిపువ్వు వాతశ్లేష్మములనణచును. దీనిపరిమళముగొనుటచే పైత్యమధికమగును. కాంతాజనమనోరంజనము. తరణికిరణతుల్యప్రభ కలుగునది. మదనకదనకేళీకందము- గావున రాజులచే నందముగ సేవించబడును. మరియును కఫరోగ శిరోరోగ కండూరోగనివారణము.

నాత్యుష్ణగంధం సుఖమాతనోతి దృష్టిప్రసాదం వితనోతి శీఘ్రం। శిరోభ్రమం హంతి శరీరజాడ్యం ధృతిం విధత్తే శతపత్రపుష్పం॥

పద్మము మిక్కిలి యుష్ణగంధము గలిగియును సుఖమొనర్చి దృష్టిప్రసాదకారియగును. శిరోభ్రమయు శరీరజాడ్యముల నణచి ధైర్యమును స్థైర్య పరచును.

వీర్యంచోష్ణం మల్లికాయాః ప్రసూనం బల్యం హృద్యం దృష్టిపుష్టిం కరోతి। భూయోభూయో సేవ్యమానంప్రశస్తం నేత్రారోగ్యం రంజయేత్కేశజాలం॥

మల్లికాపుష్పము వీర్యవృద్ధికరముష్ణము- బలకరము- హృద్యము- దృష్టికి పుష్టినిజేయును. మాటిమాటికి నీపుష్పము ధరించబడిన కేశములకు ప్రసాదకరమగును.

పాటల్యాః కుసుమం మనోమలహరం పానీయదోషాపహం తృష్ణాదాహవినాశనం సుఖకరం శ్రేయస్కరం కాంతిదం। శ్లేష్మాణం తనుతే విశిష్టమతిభిస్సంసేవ్యతే సర్వదా పైత్యస్యోన్నతినాశనం సురభిళం స్త్రీసేవ్యమేతత్సదా॥ ఘనరసఘనదోషహరం తృష్ణాదాహాస్రపిత్తరోగహరం। స్నిగ్ధం శీతంచ హృద్యం సతతోద్గంధి పాటలీపుష్పం॥

పాటలీపుష్పము చిత్తమాలిన్యమును, పానీయదోషమును, పిపాసాదాహమును నశింపజేయును. సుఖమును, తేజమును, కాంతిని జేయును. శ్లేష్మము నణచును. పైత్యోద్రేకమును జేయును. బుద్ధిమంతులగువారిచే నీపుష్పము ధరించదగును. సౌరభముగలది- గావున స్త్రీలవశ్యము ధరించవలెను.

చంపకప్రసవమిష్టసుగంధిం భూసురామరమహీపతియోగ్యం। వాతపైత్యశమనం ఖలు వృష్యం స్వర్ణవర్ణమపి పల్పపఘాతి॥ చంపకపుష్పం చోష్ణం వాతశ్లేష్మాపహం హృద్యం। పైత్యప్రకోపశీఘ్నం యామాష్టకవర్తి మంజులామోదం॥

సంపెగపువ్విష్టమగు గంధము గలిగి దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును, రాజులకును యోగ్యము. వాతపైత్యశమనము- బలకరము- స్వర్ణవర్ణము- తుమ్మెదలను జంపును. ఎనిమిదిజాములు యోగ్యమైన పరిమళముగలిగియుండును.

సౌగంధికం హిమంస్వాదు తిక్తం నేత్రప్రసాదనం। సుగంధం శ్రీకరం హృద్యం వాతఘ్నం దాహనాశనం॥

ఇంచుకయెరుపును తెలుపునుగలిగియుండు కలువకు సౌగంధికమని పేరరది చలవనుజేయును. స్వాదుతిక్తమయ్యుండును. నేత్రములకుమనోహరమొనర్చును. సుగంధము లక్ష్మీకరమునై యుండును. వాతమును దాహమునణచును.

కరవీరోద్భవం పుష్పం శిరఃకండూనివారణం। నేత్రరోగహరం సేవ్యమానందకరణం స్మృతం॥ సేవ్యం త్రిదోషశమనం హృద్యం నేత్రప్రసాదకృత్సైత్యం। కరవీరజప్రసూనం యామాదధికగంధసంతానం॥

గన్నేరుపువ్వు శిరమందగు దురదను నేత్రరోగములను బోగొట్టును. సుఖమొనర్చును. త్రిదోషహరము- కొంచెము పైత్యమును జేయు నొకజాముకంటె నధికముగ పరిమళముండును.

పున్నాగకుసుమంహృద్యం చిత్తవిభ్రమనాశనం। శిరోభ్రమనజాడ్యాదిమపహంతి ప్రమేహనుత్॥ మస్తకనయనవికారాన్హన్యాత్పున్నాగపుష్పమనిలఘ్నం। పైత్యామహారి హృద్యం నాత్యుష్ణం యామవిస్ఫురద్గంధి॥

పొన్నపువ్వు మనోహరము- చిత్తభ్రమలనణచును. శిరోభ్రమణజాడ్యా

దులను, నేత్రరోగములను, ప్రమేహములను బోగొట్టును. వాయువును, పైత్యమును, ఆమమును హరించును. అత్యుష్ణముగాదొక జాముపరిమళముండును.

సురపున్నాగకుసుమం వాతపైత్యహరం లఘు। కేశ్యంచ సౌఖ్యజననం నేత్రాణాం విషనాశనం॥

సురపున్నాగకుసుమము వాతపైత్యములను, నేత్రవిషమును బోగొట్టును. లఘువు- సౌఖ్యమొనర్చును. కేశములకనుకూలము.

వకుళద్రుమపుష్పంచ శిరోరోగవినాశనం। వాతరోగప్రశమనం కాంతి సౌభాగ్యవర్ధనం॥ వృష్యం త్రిదోషశమనం శోణిత పైత్యామయాపహం శీతం। హృద్యం వకుళజపుష్పం షోడశఘటికాస్థిరామోదం॥

పొగడపువ్వు శిరోరోగములను వాతరోగములనణచును. కాంతిని సౌభాగ్యమును వృద్ధినొందించును. బలవర్ధనము- శోణితపైత్యముల నణచును. మనోహరము. పదియారుగడియలు స్థిరముగ పరిమళనుండును.

మాధవీసూనమత్యంతకఫమారుతనాశనం। భ్రమగోత్సవమత్యుష్ణంనారీణాం నేత్రసౌఖ్యదం॥ యూధికాకుసుమం సేవ్యం పవిత్రం ప్రాణినాం హితం। శ్రమక్లమహరంతాపవాతరోగవినాశనం॥ పవమానపైత్యకఫజాన్రోగానపహంతి మాధవీపుష్పం। స్నిగ్ధంహృద్యం శీతంకేశ్యం యామత్రయామోదం॥ శోణితపైత్యప్రవర ప్రముఖామయహారి యూధికాపుష్పం। స్నిగ్ధంహృద్యమనుష్ణం యామార్థం ప్రీణమేదురామోదమితి మతాంతరం॥

బండిగురివిందపుష్పము శోణితపైత్యములు మొదలగురోగముల నణచును. నున్ననై బలకరమై యుష్ణములేక ప్రాణులకు హితమై పవిత్రమగుచు శ్రమమును వాడుదలను హరించును. యామత్రయను పరిమళముండుననియు నాలుగుగడియలు పరిమళముండుననియును మతాంతరములు.

ఉత్పలస్య కుసుమం మనోహరం మేహపైత్యవమనం శమనంచ। మూర్ఛనక్లమవిదాహనాశనం శ్రీకరం వితనుతే ముఖకాంతిం॥ శీతంస్నిగ్ధగుణాఢ్యం చక్షుష్యం దాహపైత్యజూర్తిహరం। శ్రమరుధిరపైత్యశమనం కల్హారం త్రిదినసౌరభోన్మేషం॥

నల్లకలువపుష్పము మేహపైత్యవమనశమనము. మూర్ఛబాధను విదాహమునణచును. శీతము నున్ననై విశేషగుణములుగలదియై శోభాయుక్తముగ ముఖకాంతిని జేయును. కల్హారము దృష్టిప్రసాదకము- వాతపైత్యజ్వరవేగములనణచును. మూడుదినములు పరిమళముండును.

కమలం శీతలం స్వాదు రక్తపైత్యహారం లఘు । ప్రమేహ గుల్మశూలఘ్నం దేహసంతాపనాశనం॥

శతపత్రమను పద్మజాతిని బూర్వము జెప్పితిమి. ఇపుడు సామాన్యముగ పద్మగుణగణనను జేయుదుము. కమలము శీతలము- స్వాదు- లఘుప్రమేహములను, గుల్మశూలలను, రక్తపైత్యములను, దేహతాపమును బోగొట్టును.

నారంగజప్రసూనం కఫమారుతహారి నాతిపైత్యకరం। సుస్నిగ్ధమీషదుష్ణం సంతతసంసక్తసౌరభస్ఫురణం॥

నారంజిపువ్వు కఫమారుతముల నణచును. విశేషపైత్యమును జేయదు. ఇంచుకయుష్ణమించుకస్నిగ్ధము- సంతతమునుసౌరభముగలిగియుండును.

ఉశీరంజ్వరదాహార్తిక్షయమేహగదాపహం। పైత్యప్రకోపశమనం సౌగంధ్యం తోయవాసనం॥ వారివాంతిశమనం తృషాపహం దాహమోహవిషమజ్వరాపహం। దీపనం లఘుకషాయశీతలం రక్తపైత్యమతిసారనాశనం॥

వట్టివేళ్లు జ్వరమును దేహపీడను క్షయమేహ పైత్యప్రకోపములనున్నుశమింపజేయును. ఉదకయుక్తమై వాసనను బుట్టించును. దీనిరసము వాంతి పిపాసా దాహ మేహ విషమజ్వర రక్తపైత్యాతిసారములను దూరము జేయును. దీపనమై లఘువై శీతలమై వగరుగలిగియుండును.

కాలేయకం సర్వవిషాపహంచ శిరోక్షిరోగాన్హరతిశ్రమఘ్నం । సౌఖ్యప్రదం పైత్యహారంచ వృష్యం మనోహరంచామరసుందరీణాం॥

కస్తూరిపసపభిలవిషములను, శిరోక్షిరోగములను, శ్రమను, పైత్యములను హరించును. సౌఖ్యబలవృద్ధినిజేయును. బృందారకసుందరులకును నమందానందమొసర్చును.

మరువంకటుతిక్తోష్ణం క్రిమికుష్ఠవినాశనం। త్రిదోషశమనం హృద్యం బల్యంచ శ్రీకరం మహత్॥

మరువము కటువు, తిక్తము, ఉష్ణము, క్రిమికుష్ఠనాశనము- త్రిదోషాపహము- హృద్యము- బలలక్ష్మీకరము.

ధ్యామస్యపత్రం కఫవాతహారీ రక్తాపహం గ్రాహిబలప్రదంచ॥

పచ్చాకు కఫవాతరక్తములను హరించును. బలముజేయును.

హేమంతే శతపత్రధారణమతశ్చాంపేయకం శైశిరే కేతక్యాః కుసుమం వసంతసమయే గ్రీష్మోదయే మల్లికా। మాలాపాటలజాతిపుష్పధరణం వర్షాగమే కథ్యతే సంసేవ్యే శరదాగమేచ కథితం పున్నాగరక్తోత్పలే॥

హేమంతర్తువునందు పద్మము- శశిఋతువునందు సంపెంగ- వసంత

మందు కేతకీకుసుమము- గ్రీష్మమందు మల్లికాకుసుమము- పాటలీ జాతి పుష్ప మాలికాధారణము వర్షర్తువందు- పున్నాగరక్తోత్పలములు శరదృతువునంది టులధరించవలయును.

భోజనప్రకరణమ్.

సుప్రక్షాళితపాణిపాదోఽపఆచమ్య శుచౌ సంవృతేదేశే అన్నముప సంగృహ్య కామక్రోధలోభమోహానపహాత్య సర్వాభిరంగుళీభి శ్శబ్దముకుర్వ న్ప్రాశ్నీయాదిత్యాపస్తంబః॥ ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతోగృహీతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ పాణిపాదప్రక్షాళనాచమనాభ్యాం యద్ధ్రుష్టఫల ముత్పద్యతే తద్దర్శితం పూర్వమాచమనప్రకరణే॥ శుచౌ సంవృతదేశేన్నభక్షణంతు మనో ల్హాదహేతుస్తద్దృష్టిపాతనజనిత బాధానివారణకారణంచ భవేదితి- కామ క్రోధలోభమోహాయుక్తస్స న్భుంజేద్యదన్నం పరిణామమేత్యుత రుచిస్తుష్టిః పుష్టిర్గోత్పద్యతే। క్రోధాదిపరవశచిత్తస్య తస్య రుచిగ్రహణాసంభవాత్। ఈ ర్ష్యాభయక్రోధపరిక్షతేన లుబ్ధేనరుగ్దైన్యప్రద్వేషయుక్తేనచ సేవ్యమాన మ న్నం నసమ్యక్పరిణామమేతీతిసుశ్రుతే॥ అశ్నీయాత్తన్మయోభూత్వా పూర్వం తు మధురంరసం। లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తాదికాంస్తతః॥ ప్రాగ్ద్ర వం పురుషోశ్నన్త్వై మధ్యే కఠినభోజనః। అంతేపునర్ద్రవాశీతు బలారోగ్యే న ముంచతీతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ యది సర్వాంగుళీభిరన్నకబళ మాదాయాస్యే న్యస్యేన్నపతేత్తత్కణజాలమితస్తతః శబ్దంకుర్వన్భక్షణేనేతరజంతువ దతీవ హే యతయా కతకభాద్యనుకరణధ్వనిరుత్పద్యతఇతిచ॥ ప్రశస్తరత్నం గారుడాది స్థావరజంగమవిషనివారణాయాంగుళ్యాం ధృత్వా ప్రాశ్నీయాత్। మరకతమ ణిగుణగణనేఽస్య వివరణంకృతం ప్రాగేవ॥

యాతుధానాః పిశాచాః క్రూరాశ్చైవరాక్షసాః అన్నస్యస్వారసగ హరంతి మండలేవినా। విప్రాణాం చతురశ్రముం త్రికోణం క్షత్రియాణాం వైశ్యానాం వర్తులగం శూద్రాణామర్ధచంద్రకం గోమయేన మండలంకృత్వా భోక్తవ్యం॥ పాలాశ పద్మ కుటజ మధూక కదళీదళైః। పుష్టికర మాయుష్క- రం యశస్కరం। కాసశ్వాసజ్వరహరం కదళీపత్రభోజనమితిగౌతమః॥ ఉన్మా దాదిరోగనివారణాయ గోమయవిలేపనం॥ తదుక్తం చరకే॥ అలక్ష్మీహరణం గోవిట్లేపకర్మణి శస్యతే। సర్వశుద్ధికరంపుణ్యం శస్తమున్మాదరోగిణామితి స కలదుర్గంధప్రహారపటుత్వే నాలక్ష్మీనిరసనేన లక్ష్మీకరంభవతీతి గోమయవిలే పనం శస్యతీతి శంసతి॥ పాలాశాదిపత్రభోజనగుణస్స్వయమేవ గౌతమేనో

క్తత్వాన్నమయా ప్రతిపాదితః॥ ఉక్తపాత్రనిహితమన్నం సర్వాంతర్యామీ విష్ణురితివిశేషశేముష్యాపరిణమే దపోశానంచకారయేదిత్యాహ బ్రహ్మపురాణే॥ అన్నందృష్ట్వా ప్రణమ్యాదౌ ప్రాంజలిః కథయేత్తతః। అస్మాకం నిత్యమస్త్వేతదితిభక్త్యాథ వందయేత్॥ ఆపోశానంచ గృహ్ణీయాత్సర్వతీర్థమయంచయత్। అమృతోపస్తరణమసీతివిష్ణోరన్నమయస్యచఇతి॥ పూజయేదశనం నిత్యమద్యాచ్చైతదకుత్సయన్। దృష్ట్వాహృష్యేత్ప్రసీదేచ్చ ప్రతినందేచ్చ సర్వదా ఇతిమనుః॥ భోజనాత్పూర్వమపోశానేన యద్దృష్టఫలముత్పద్యతె తద్దర్శితమాచమనప్రకరణే తస్మాదస్మాభిః పునర్నోచ్యతె॥ పీయమానహేజల త్వం అమృతం వినాశరహితం। ప్రాణదేవతాయా ఇదముపస్తరణమసి। యథా శయానస్య పుంసః మంచకస్యోపరితనం పటాది తద్వత్ప్రాణదేవతాయాః ఇదముపస్తరణమితి వాజసనేయినః ప్రాణవిద్యాయాం ప్రాణదేవతాయాః బ్రహ్మణస్తత్వమామనంతి॥

భోజన ప్రకరణము.

హస్తములను పాదములను గడిగి శుద్ధాచమనముజేసి శుచియగు సావరణస్థలమందు కామక్రోధలోభమోహరహితుడై సర్వాంగుళులతో శబ్దము లేకుండునట్లన్నమును భుజియింపవలయునని యాపస్తంబులు.

ప్రశస్తహస్తాంగుళీయకహస్తుడై నియమముతో గృహస్థుడు భుజింపవలయునని విష్ణుపురాణము.

కరపాదప్రక్షాళనాచమనములవలన నగు దృష్టఫలము నాచమనప్రకరణమందగపరచితిమి. శుచియగు సావరణస్థలమందనుట చిత్తప్రసాదహేతువు-దుష్టదృష్టినివారణముకొరకును. కామక్రోధాదియుక్తుడై భుజియించిన యన్నము జీర్ణించకయుండును. క్రోధాదిపరవశచిత్తుడగుటవలన రుచిగ్రహణము లేకయుండును గాన తుష్టిగాకయుండును.

ఈర్ష్యాభయక్రోధలోభదైన్యద్వేషయుక్తుడు భుజించిన యన్నము జీర్ణించకయుండుననియు సుశ్రుతము.

తన్మయుడై భుజింపవలయుననియును, ముందుగ మధురరసము నటుపైని మధురామ్లరసములును, కొసను కటుతిక్తాదిరసములను, ముందుగ ద్రవయుక్తముగ్గను, మధ్యను కఠినపదార్థముల నంతమందు మరల ద్రవయుక్తముగను భుజించిన బలారోగ్యములను విడువక యుండునని విష్ణుపురాణము.

వ్రేళ్లన్నియు జేర్చి కబలమును గ్రహించి గ్రసించుమనుట- వ్రేళ్లన్నియు

గూర్చకయుండిన యన్నకణము లివతలవతల తూలిబడునని. శబ్దములేకయుండ భుజించుమనుట యన్నముభక్షించునపుడు కటకటయనుశబ్దము నీచజంతువుదిను నపుడువలె బొడము నది పార్శ్వవర్తులకసహ్యమైయుండును.

ప్రశస్తరత్నాంగుళీయకధారణమనగా గరుడపచ్చలు మొదలగునవి స్థాపించిన యుంగర మది ధరించుటవలన స్థావరజంగమవిషములన్నమందు గల సియుండినను దోషించకయుండునని. మరికతగుణగణనమం దీవివరణమును జే యడమైనది.

యాతుధాన పిశాచక్రూరరాక్షసులన్నరసమును హరించుదురు గావు న దానివారించుటకు భోజనపాత్రముకింద మండలమును జేయవలె నిది బ్రాహ్మ ణులకు చతురశ్రము. క్షత్రియులకు ముక్కోణము. వైశ్యులకు వర్తులము. శూ ద్రులకర్ధచంద్రాకారమిట్లుగోమయముచే మండలము రచించి దానిపైని పా త్రముంచి భుజించవలయును. మోదుగ, తామర, అంకుడు, యిప్ప, అనటి వీ టియాకులలో భుజించిన యాయుఃపుష్టియశస్కరము. కాస శ్వాస జ్వరహర మని గౌతములు.

గోమయముచేత మండలముసేయుటున్మాదాదిరోగోత్పత్తి గాకయుం డునని- గోమయము సకలదుర్గంధములనణచును. కావున అలక్ష్మీహరము- స ర్వశుద్ధికరము- ఉన్మాదరోగశాంతికరము- పుణ్యప్రదమని చరకులు. పాలాశా దిపత్రభోజనగుణము గౌతములవారిచేతను జెప్పబడెను. కావున మాచేతను జెప్పబడలేదు.

పైనజెప్పబడిన పాత్రలయందుంచబడిన యన్నము సర్వాంతర్యామి యగు విష్ణువుయని విశేషబుద్ధిచేతను నమస్కరించి యాపోశనమును జేయదగు నని బ్రహ్మపురాణము.

అన్నమును జూచి దోసిలిబట్టి నమస్కరించి యాపోశనమును జేయద గునని బ్రహ్మపురాణము. అన్నమునుబూచి దోసిలిబట్టి నమస్కరించి మాకు ని త్యము గలుగవలయునని భక్తిచేతను బలుకవలయును.

సర్వతీర్థమయమగు నాపోశనము సమృతోపస్తరణమసి యను మనువుచే తను విష్ణోరన్నమయస్యచ అనుమంత్రముచేతను గ్రహించవలెను.

అన్నము నిత్యమును గౌరవపరచవలెను- నిందించరాదు. చూచి సంత సించి స్తుతియొనర్పదగునని మనువు. భోజనమునకుపూర్వమందాపోశనముచేత నేమిదృష్టఫలముత్పన్నమగునో యది యాచమనప్రకరణమున బ్రకటించబడె నందువలన మాచేతను దిరుగ బ్రకటించబడదు.

అమృతోపస్తరణమసి యను మంత్రమున కర్థమేమనిన- పానమొనర్చిన యోజలమా నీవు నాశరహితమగు ప్రాణదేవతకు ఆస్తరణమైతివి. ఎటుల శయనించు పురుషునకు మంచముపై యాస్తరణను వేయుచున్నారో అటులనే ప్రాణదేవతకు నీయాస్తరణ- ఆప్రకారమే వాజసనేయులు ప్రాణవిద్యయందు ప్రాణదేవతకు బ్రహ్మయొక్క తత్వమును గాను జెప్పుచున్నారు.

ప్రాణాహుతి విధిః.

అథ ప్రాణాహుతికల్పో వ్యాహృతిభి ర్గాయత్ర్యాభిమంత్ర్య ఋతం త్వాసత్యేన పరిషించామీతి సాయంపరిషించతి। సత్యంత్వర్తేన పరిషించామీతి ప్రాతరితి॥ అంతశ్చరతి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వం వషట్కార ఆపోజ్యోతీరసోమృతం। త్వంబ్రహ్మా త్వం ప్రజాపతి రుద్రః భూర్భువస్సువరోం॥ అమృతోపస్తరణమసీత్యపఃపీత్వాథ దశహోతారం మనసానుద్రుత్యావదన్నగ్లస్నాయా త్ప్రాణాయస్వాహేతి గార్హపత్యమేవ తేనజుహోతి। అపానాయస్వాహేత్యన్వాహార్యపచనమేవ తేనజుహోతి। వ్యానాయస్వాహేత్యాహవనీయమేవ జుహోతి। ఉదానాయస్వాహేతి సభ్యమేవ తేన జుహోతి। సమానాయస్వాహేత్యావసథ్యమేవ తేన జుహోతీతి గోబిలః। ఏవం పంచమంత్రైః ప్రణవాద్యైః కర్తవ్యాః॥ తథాచ శౌనకః॥ ప్రణవాద్యైశ్చ స్వాహాంతైః నామమంత్రైనుసాదయేత్। జిహ్వయైవగ్రసేదన్నం దశనైర్నచసంస్పృశేదితి॥ జిహ్వయైవగ్రసనే విశేష ఆశ్వమేధికే దర్శితః॥ యథారసం నజానాతి జిహ్వాప్రాణాహుతిర్నృప। తథా సమాహితః కుర్యాత్ప్రాణాయామమతంద్రితఇతి॥ మౌనవ్రతం మహాకష్టం హుంకారేణ వినశ్యతి। తథాసతి మహాదోషస్తస్మాత్తన్నియతశ్చరేదిత్యత్రిణోక్తమౌనవ్రతం ప్రాణాహుతిపర్యంతమేవేత్యుక్తం॥ అనిందన్భక్షయన్నిత్యం వాగ్యతోన్నమకుత్సయన్। పంచగ్రాసా న్మహామౌనం ప్రాణాద్యాప్యాయనం మహదతి శ్రీవిష్ణుపురాణేభిహితం॥

ప్రాణాహుతులను బుచ్చికొను విధి.

వ్యాహృతులతో గాయత్రిచేత నభిమంత్రించి ఋతంత్వాసత్యేన పరిషించామి యని సాయమున- సత్యంత్వంర్తేన పరిషించామి యని ప్రాతఃకాలమున పరిషేచనమును జేయవలయును. అంతశ్చరతిభూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వంవషట్కార ఆపోజ్యోతిరసోమృతం। త్వంబ్రహ్మా త్వం ప్రజాపతిరుద్రః భూర్భువస్సువరోం। అమృతోపస్తరణమసి। యనియుద

కమును పానము జేసి దశహోత్రృమంత్రము నుచ్చరించకుండ మనంబున ధ్యా నించుచు నన్నము నైదుమాఱులు బుచ్చికొనవలె నదియటులనిన- ప్రాణాయస్వాహా యని గ్రహించుటచే గార్హపత్యమును హోమముచే గ్రసించినవాడగును. అపానాయస్వాహా యనిన నన్వాహార్యపచనమును- వ్యానాయస్వాహాయనిన నాహవనీయమును- ఉదానాయస్వాహా యనిన సభ్యమును- సమానాయస్వాహా యనిన నవసథ్యమును హోమమునుజేసినవాడగునని గోభిలుడిట్లుపంచమంత్రములను ప్రణవాదికముగ నుచ్చరింపవలెననెను.

ఆదియందు ప్రణవము నంత్యమందు స్వాహాపదమును గలుగునట్లు తత్తన్మంత్రములచే గ్రసించినయన్నమును దంతములు దగలకనుండ జిహ్వచేతనే గ్రసించవలెనని శౌనకులు.

జిహ్వచే గ్రసించునపుడు జిహ్వకాయన్నరసము తెలియకుండునట్లు జాగరూకుడై ప్రాణవాయువులను నిలపి పుచ్చికొనవలయునని యాశ్వమేధిక పర్వము.

హుంకారమాత్రముచే వ్రతహానియగు గావున మౌనవ్రతమతికష్టము. వ్రతభంగమైన మహాదోషము గావున నియతుడై మౌనమాచరింపవలయునని యతిమతము ప్రాణాహుతిపర్యంతమేయని జెప్పబడెను.

అన్నమును నిందించక వాగ్యతుడై పంచగ్రాసములచేతను ప్రాణాద్యాప్యాయనమును జేయదగునని విష్ణుపురాణము.

భోజనకాలకృత్యాని.

భార్యయాసహ నాశ్నీయాదవీర్యవదపత్యం భవతీతి వాజసనేయకే విజ్ఞాయతఇతివశిష్ఠః॥ బ్రాహ్మణ్యా భార్యయాసార్ధం క్వచిద్భుంజీతచాధ్వని। అసవర్ణస్త్రియాసార్ధం భుక్త్వాపతతి తత్క్షణాదితి బ్రహ్మపురాణే ॥ నాశ్నీయాద్భార్యయాసార్ధమితి మనువచనస్య కుల్లూకభట్టేన ఏకపాత్రభోజననిషేధమితివ్యాఖ్యాతం। బ్రాహ్మణీపదం సవర్ణోపలక్షణం॥ నశినాన్నిర్భత్సయన్ నాప్రదాయ ప్రేక్షమాణేభ్యఇతి హారీతః॥

అశ్నాతి యో భృత్యజనస్య మధ్యే ఇష్టాన్నమేకో రసగృధ్నుబుద్ధిః। దీనైః కటాక్షై రభివీక్ష్యమాణో వ్యక్తం విషం హాలహలంచ భుఙ్క్తే ఇతి యమః॥ శిశుషుదీనేష్వశనమ్పృష్టం కామయమానేష్వదత్త్వాజఠరపిఠరపూరణం నకర్తవ్యం పిచండిలేన। ప్రాణిష్వనుకంపావశ్యం కార్యేత్యర్థః। ఉత దుష్టదృష్టిదోషవశాద్భుక్తం నపరిణామతీతి హాలాహలవ దదత్త్వా భుక్తమశనం భవతీ

త్యుక్తం। నాసనయుక్తో౽గ్రాసనం గచ్ఛేత్। నాగ్రాసనస్థః ప్రథమమశ్నీయాత్। నాధికం దద్యాత్। న ప్రతిగృహ్ణీయాదితి శంఖః। అతిథిసుహృద్బంధుష్వాదరవిధేయప్రదర్శనార్థ మగ్రాసనపూర్వాశనాధికదాననిషేధమాహ్వాతం ॥ అన్నస్య జన్మకాలుష్యం దుష్పఙ్క్తించ నకుత్సయేత్। గ్రాసశేషం నచాశ్నీయాత్ పీతశేషం పిబేన్నతు॥ అన్నస్యభక్షణయోగ్యధాన్యశాకాదేః కాలుష్యం। గ్రామోదక కర్దమాదికలుషస్థానోత్పత్తిస్థానవిచారణం భోజనకాలే నకర్తవ్యం। హేయద్రవ్యభక్షణస్మరణేన తదన్నం న పరిణామమేతీత్యర్థః॥ దుష్పఙ్క్తినిందాపి తథాభవత్యేవ। గ్రాసపీతశేషాదిస్వీకారేణోచ్ఛిష్టాశీ స్యాదితిచోక్తం॥ దుష్పఙ్క్తినిషేధం దర్శయతి గౌతమః॥ అప్యేకపఙ్క్త్యాం నాశ్నీయాత్ సంబంధిస్వజనైరపి। కోహిజానాతి కింతస్య ప్రచ్ఛన్నం పాతకం భవేత్। ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం దుష్కృతించ దురాత్మనాం। సర్వేషాం తత్సమం తావద్యావత్పఙ్క్తిర్న భిద్యత ఇతి॥ పఙ్క్తిభేదప్రకారమపి స ఏవాహ॥ అగ్నినా భస్మనా చైవ స్తంభేన సలిలేనవా। ద్వారేణ చైవ మార్గేణ పఙ్క్తిభేదో బుధైస్స్మృతః॥ యమో౽పి॥ ఉదకంచ తృణం భస్మ ద్వారం పంథాస్తథైవచ। ఏభిరంతరితం కృత్వా పఙ్క్తిదోషో న విద్యత ఇతి॥ కోహిజానాతీత్యాదినా పాతకసందేహే ఏకపఙ్క్త్యాం నభోక్తవ్యమిత్యుక్తం। నిర్దోషత్వే తు నిశ్చితే భోక్తవ్యమేవ। భస్మస్తంభాదినాచ పఙ్క్తిభేదాభిధానే పాతకినాపి సహ ఏకపఙ్క్త్యాం భోజనే దోషో నాస్తీత్యర్థః॥

భోజనకాలకృత్యములు.

భార్యతోగూడి భుజించరాదటులైన బలహీనమగు సంతానమగునని వాజసనేయకమందు దెలియబడుచున్నదని వశిష్ఠులు.

బ్రాహ్మణులు సవర్ణస్త్రీతోగూడ మార్గమందొకానొకప్పుడు భుజింపవచ్చును. అసవర్ణస్త్రీతో భుజించినతక్షణమె పతితుడగునని బ్రహ్మపురాణము.

భార్యతోగూడి భుజించవలదను మనువచనమునకు కుల్లూకభట్టుచే నొకపాత్రయందు భోజననిషేధమని వ్యాఖ్యానము సేయపడెను. బ్రాహ్మణీపదమన్నివర్ణములవారికిని సవర్ణస్త్రీవిషయమై తగుననుట.

శిశువులను గసరుచు మెసవుచు వారుజూచుచుండ వారలకు బెట్టకయుండదగదని హారీతులు.

భృత్యజనమధ్యమందు మృష్టాన్నమును చాపలబుద్ధియై దీనుడై వారు జూచుచుండ నేదిభక్షించునో యది హాలాహలవిషమగునని వ్యక్తముగ యముడనెను.

దీనులై శిశువులు మృష్టాన్నమపేక్షించి జూచుచుండ నుదరంభరియై తానొకఁడే కుడువందగదనుట పాత్రులయందవశ్యము దయను జేయవలెనని యు నపేక్షితులగువారి దృష్టిదోషమువలన నాయన్నము జీర్ణించక విషసమ మగునని.

ఇతరులచే కోరబడకనె తానగ్రాసనాసీనుఁడై యుండరాదు. ముందు భుజియించరాదు. వడ్డించువాడధికముగ బెట్టుటయును వాడుదినుటయును గూడదని శంఖస్మృతి.

అతిధులు, మిత్రులు, బంధువులు మొదలగువారికి యజమాని సేయు విశేషగౌరవముకొరకు మొదటనుగూర్చుండి ముందు భుజించుట యధికముగ గ్రసించుటయును దగదనుట.

ధాన్యాదిద్రవ్యము బుట్టిన స్థలదోషవిచారణ సంస్కారదోషములును పఙ్క్తియందుండు దుష్టవిమర్శయును భోజనార్థముగూర్చుండినతరువాత జేయరాదు. గ్రాసపీతశేషములు బుచ్చికొనదగదు. అన్నోత్పత్తి దుష్పఙ్క్తినిందలు తగదనుట-భోజనములోనచ్చు నటులొనర్చిన నాయన్నమసహ్యమై జీర్ణించకయుండునని- గ్రాసపీతశేషస్వీకారముచే నుచ్ఛిష్టము దినువాడగునని మానుమనుట.

స్వజనసంబంధిజనులతోనైననేకపఙ్క్తినిభుజించదగదెవనియందేమిప్రచ్ఛన్నపాతకమున్నదోయని- ఏపఙ్క్తియందెట్టిపాతకియుండునోఆపఙ్క్తివారందరునట్టివారగుదురు- కావున నగ్నిభస్మస్తంభజలద్వారమార్గముచే పఙ్క్తి వేరగు గావున నిటులదేనిచేనైన పఙ్క్తిభేదము జేసికొనవలెనని గౌతముఁడిప్రకారమె తృణమైన నడ్డుబేసిన పఙ్క్తిదోషములేదని యముడును జెప్పెను.

ఘృ త గు ణా ః.

నభుంజీతాఘృతంనిత్యం గృహస్థో భోజనద్వయం। పవిత్రమధహృద్యంచ సర్పిరాహురఘాపహమిత్యాదృష్టఫలముక్తం దేవలేన॥

చరకారదయస్తు దృష్టఫలమనువదంతీదం॥ ఆజ్యంపైత్యహరం మనోమలహరం సత్వాగ్నిమాంద్యాపహం దోషఘ్నం జ్వరశోషణం వితనుతే వాతాపహంపుష్టిదం। మేధాతిస్మృతివర్ధనం బలకరం చక్షుష్యమాయుఃప్రదం వృష్యం కాంతికరం వయస్త్రిషుహితం వృద్ధేషుబాల్యేషుచ॥ జ్వరశోషణమిత్యత్ర పురాణజ్వరేష్వేవ హితం నతుతరుణజ్వరేషు॥ గవ్యంఘృతం పవనపైత్యహరం నరాణాం బల్యం గుదాంకురహరం జఠరాగ్నికారి। ఉన్మాదపాండు గళశూలి

విసర్పిచింతా భ్రాంతిం నిహంతి వినిహంతిచ మేహరోగాన్। గవ్యమాజ్యమతి ధాతువర్ధనం చాయురక్షిగదజిద్రసాయనం। క్షీణగర్భబలినాం క్షయేహితం వృష్యమత్యరుచిదోషవిషఘ్నం॥ సద్యస్తప్తం సర్వదోషాన్నిహంతి సర్పిశ్శస్తస్సర్వదేయంచ నౄణాం। హృద్యం పథ్యం మేధ్యమాహు ర్లఘిష్ఠం వృద్ధేబాల్యేచాగ్నిదం కాంతికృత్స్యాత్॥

తేజోఽశితం త్రేధావిధీయతే। తస్య యస్థవిష్ఠోధాతు స్తదస్థి భవతి। యోమధ్యమస్సమజ్జా యోఽణిష్ఠస్సావాగితిఛాందోగ్యశ్రుతిః॥ తధా తేజోఽశితం। పురుషేణాశితంతేజః। తైలఘృతాది। త్రేధావిధీయతే।త్రిధాపరిణమతే। తస్యభక్షితతైలఘృతాదేః। యస్థవిష్ఠోధాతుః। స్థూలభాగః। తదస్థిభవతి। అస్థ్యుపచయంకరోతి। యోమధ్యమస్సమజ్జాభవతి। యోమధ్యమోభాగస్తదస్థ్యంతర్గతస్నేహయుక్తమాంసవిశేషోభవతి। యోణిష్ఠస్సావాక్। యస్సూక్ష్మాంశస్సా వాగాప్యాయకః॥

ఘృతముల గుణములు.

గృహస్థు ఘృతములేకను రాత్రిరి బగలును భుజించరాదు. పవిత్రము పాపహరము మనోహరమని దేవలునిచేత నదృష్టఫలము జెప్పబడెను.

చరకాదులీయడుగునవివరించుప్రకారము దృష్టఫలమును జెప్పుచున్నారు.

ఆజ్యము పైత్యమును, మనోమలమును, అగ్నిమాంద్యములను, దోషములను, వాతమును బోగొట్టును. పురాణజ్వరములను శోషించును. తరుణజ్వరములకనుకూలముగాదు. పుష్టినిజేయును. జ్ఞాపకశక్తిని, మేధను వృద్ధినొందించును. బలకరము- దృష్టిప్రసాదకము- ఆయుర్వృద్ధికరము. కాంతిని జేయును. బాల్య యౌవ్వన వృద్ధావస్థలయందును హితమగును. మూలశంకను, ఉన్మాదమును, పాండురోగమును, గళశూలను, విసర్పిరోగమును, చింతను, భ్రాంతిని, మేహరోగములను బోగొట్టును. సద్యోఘృతము ధాతువులవృద్ధినొందించును. క్షీణమగు గర్భబలముగలవారికి హితము- అరుచి దోషవిషములను బోగొట్టును.

పురుషునిచే భక్షించబడిన నేయి, నూనె మొదలగునవి మూడువిధములుగా నగుచున్నతి. ఆభక్షణజేసిన నేయి, నూనె మొదలగువాటియొక్క ఏవిశేషభాగముగలదో అది ఎముకను వృద్ధినిజేయుచున్నవి. ఏదిమధ్యభాగముగలదో యది ఎముకమధ్యమందుండు మూల్గనెడి చమురుతోనుండు మాంసవి

శేషమగును. ఏసూక్ష్మభాగము కలదో యది స్ఫుటవక్త్ర్యత్వాదికమును కలుగ జేయుచున్నది.

మాహిషం ఘృతమతీవశీతలం పైత్యహారి పవనప్రణాశనం। పాండువృత్సురుచికామిలాపహం బృహణం తదతివహ్నినాశనం॥

గేదెనెయ్యి విశేషశీతలము- పైత్యమును, వాతమును, కామిలను, పాండువులను హరించును. రుచిగలిగియుండును. పుష్టిని జేయును. జఠరాగ్ని నణచును.

ఆజం సర్పిః పథ్యముష్ణం కఫఘ్నం కాసశ్వాసానో్గరాజం నిహంతి। పైత్యోన్మాదం వాతగుల్మోదరాణి మందాగ్నిత్వం చాతిసారజ్వరఘ్నం॥ సర్పిర్హ్యాజానాం మధురంచశీతం వాతేచ పిత్తేచ హితం లఘుస్యాత్। చక్షుష్యమిష్టం కఫకారినైవ వస్తేర్విశుద్ధించ కరోతి బల్యమితి మతాంతరం॥

మేకనెయ్యి మధురము- శీతలము- వాతపైత్యములందుసహితము లఘువయ్యుండును. దృష్టిప్రసాదకము- కఫమును హరించును. పొత్తికడుపునకు శోధకము- బలకరమనియును మతాంతరము.

ఆవికం ఘృత మతీవ దుర్జరం శ్లేష్మకృత్పవనకారి పిత్తళం॥ అర్శోమూత్రవిబద్ధకృద్గదహారం వాతాపహం బృంహణం బల్యం గుల్మగుదాంకురపశ్రమనం నేత్రామయే పూజితం। పైత్యోన్మాదవినాశనం శుచికరం ధాతుప్రదం కాంతిదం వృష్యం పూజ్యరసాయనం స్మృతికరం సౌఖ్యం ఘృతాపోశనం॥

గొఱ్ఱెనెయ్యి శ్లేష్మమును, వాతమును, పైత్యమును జేయును- విశేషముగ జీర్ణించకయుండును.

మూలశంక మూత్రబంధ వాత గుల్మ గుదాంకుర పైత్యోన్మాదముల బోగొట్టును. బల పుష్టి నేత్రారోగ్య రుచి శుచిత్వ ధాతువృద్ధి కాంతి స్మృతి సౌఖ్యములను గలుగజేయు నిట్టిఘృతాపోశనము రసాయనమయ్యుండును.

న వ నీ త గు ణాః.

నవనీతం నవంఘాతం సమ్యక్కృద్వాగ్నినాపచేత్। గోధూమచూర్ణతాంబూలదళంతకరించ నిక్షిపేత్॥ పక్వం సుగంధివిశదం తద్ఘృతం చామృతోపమం॥ మదాపస్మారమూర్ఛామజ్వరకర్ణాక్షిరోగజిత్। పురాణం జయతి వ్యాధీన్ వ్రణశోధనరోపణం। పూర్వోక్తావధికంతుర్యాద్గుణాం స్తదమృతోపమం॥ ఏవంసంవత్సరాదూర్ధ్వం శతసంవత్సరావధి। యథోత్తరగుణాధిక్యం ఘృత

స్యాపరికల్పయేత్॥ నవజ్వరే కఫోద్రేకే ప్రమేహే సకలోదరే। ఆమాతిసారే ఛర్ద్యాంచ ఘృతపానం వివర్జయేదితి॥

వెన్నయొక్క గుణములు.

నవనీతమునుగడిగి గోధూమపిండి తమలపాకు మజ్జిగ యందు వేసి మందాగ్నిని యందముగ గాచిన నేయి సుగంధముగలిగి నిర్మలమై యమృతమువలెనుండును. మదాపస్మార మూర్ఛామజ్వర కర్ణ నేత్రరోగములను పాతనేయి పరిహరించును. వ్రణమును గోయుటకు మాన్పుటకు నుపయోగించును. ఈ ప్రకారము సంవత్సరమునకంటెపైని నూరేళ్లమట్టుకంతకంతకు నేయి గుణాధిక్యముగలిగియుండును. జ్వరమంకురించినది మొదలుతొమ్మిదిదినములమధ్యయందును, కఫోద్రేకమందును, ప్రమేహామందును, సకలోదరములందును, ఆమాతిసారమందును, ఛర్దియందును ఘృతపానము విడువవలయును.

భోజన పరిమితిః.

అజీర్ణే భుక్తమశనం పరిణామం గతే మితం। కుర్యాత్ క్షీణాంతమాహారం నచపశ్చాత్ప్రబేద్దధి॥ జఠరంపూరయేదర్ధమన్నైర్భాగం జలేనచ। వాయోస్సంచరణార్థాయ చతుర్థమవశేషయేదితి బ్రహ్మపురాణే॥ జీర్ణేహితంమితంచాద్యాదిత్యాయుర్వేదే॥ భోక్తవ్యం సఘృతం సోష్ణం హితం పథ్యం మితం తథేతి వ్యాసస్మృతౌ॥ నాజీర్ణే భోజనంకుర్యాదితియమస్మృతౌ॥ అన్నం ప్రశస్తం పథ్యంచ ప్రోక్షితం ప్రోక్షణోదకైరితి శ్రీవిష్ణుపురాణేధిహితత్వాత్ప్రోక్స్వీకమన్నగుణాంశ్చ తదన్యోన్యమేళనేనోత్పన్నవికృతీశ్చ। తచ్ఛమనాన్నానిచ వ్యాఖ్యాస్యామః॥

భుజించుపరిమితిమొదలగునవి.

అజీర్ణమందు భక్షించినయన్నము జీర్ణముగుచునుండ మరల క్షీణాంతముగ మితాహారము జేయవలయును గాని పెరుగు కొంసను బుచ్చికొనరాదు. జీర్ణమందు హితమగుదాని మితముగ భుజించవలయునని యాయుర్వేదము. తనకడుపును సగమన్నముచేత నుదకముచే పాతికయు నింపించి నాలవభాగము వాయుప్రచారముకొరకు విడువవలయునని బ్రహ్మపురాణము.

హితము మితము పథ్యము ఘృతయుక్తముగసంయుకవేడి గలిగిన పదార్థమును భుజించవలయుననివ్యాసులు. అజీర్ణమందు భుజించదగదనియముడు. ప్రశస్తమై పథ్యముగునన్నము మంత్రితోదకములచే ప్రోక్షించి భక్షించవలయు

నని విష్ణుపురాణము. కావున ప్రతిపదార్థగుణములను తదన్యోన్యమేళనోత్పన్న వికృతులను దచ్ఛాంతికరమగు పదార్థములను వివరించుచున్నారము.

అన్నశబ్దనిర్వచనమ్.

అద్యత ఇత్యన్నం। అత్తీత్యన్నమితివా॥ అద్యతేత్తి చ భూతాని తస్మాదన్నం తదుచ్యత ఇతి శ్రుతేః॥ అస్యార్థః॥ అద్యతే సర్వైః ప్రాణిభిర్జీవనార్థం భక్షణయోగ్యవస్తూన్యన్నమితివదామః। సర్వాన్ప్రాణినోత్తి భక్షయతి సంహరతీత్యన్నం। సర్వేపి దేహా అన్నరసవైషమ్యాత్ప్రాదితరోగాదినా మ్రియంత ఇతి లోకప్రసిద్ధం॥

అన్నశబ్ద నిర్వచనము.

తినబడుచున్నది గావునను తినుచున్నది గావున నన్నమనుపేంచుకొనును. అదధాతువునకు భక్షణమర్థము. ప్రాణులుజీవించుటన్నము భక్షించుటవలననే గావున నన్నపరిణామమీశరీరము గావున నన్నముదినబడును. ఒకప్పుడన్నము విషమించి రోగాదిరూపమై ప్రాణులను సంహరించును గావున నన్నము ప్రాణులను దినుచున్నదనియును శ్రుత్యర్థము.

శాలిభేదా స్తద్గుణాశ్చ.

తత్ర శాలిగుణాన్బ్రూమః॥ శ్లాఘ్యంతే జనైరితి శాలయః। శాలశ్లాఘాయాం॥ కేదారావాతపిత్తఘ్నా గురవః కఫశుక్రలాః। కషాయాఅల్పవర్చస్కా- మధురాశ్చ బలావహాః॥ కృష్టక్షేత్రే కేదారే ఉత్పన్నధాన్యానామేతే గుణాః। దధాతి దేహమితిధాన్యం। డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః॥ స్థలజాస్స్వాదవఃపిత్తకఫఘ్నావాతవహ్నిదాః। కించిత్తిక్తాః కషాయాశ్చ విపాకే కటుకా అపి॥ స్థలజాః భూమావకృష్టక్షేత్రే స్వయముత్పన్నానామేతే గుణాః॥ వాపితా మధురావృష్యా బల్యాః పిత్తప్రణాశినః। శ్లేష్మలాశ్చాల్పవర్చస్కా- కషాయాగురవో హిమాః॥

రాజాన్నంతు త్రిదోషఘ్నం సుస్నిగ్ధం మధురం లఘు। దీపనం బలకృత్పథ్యం కాంతిదం వీర్యవర్ధనం॥ మహారాష్ట్రేషు రాయభోగ ఇతి రాజాన్నమిత్యేవాంధ్రేషు ప్రసిద్ధం॥

కృష్ణశాలిస్త్రిదోషఘ్నో మధురః పుష్టివర్ధనః। వర్ణకాంతికరో బల్యో దాహజిద్వీర్యవర్ధనః॥ కృష్ణశాలిర్గోదావరీతీరే ప్రసిద్ధః॥

రక్తశాలిస్తుమధురో లఘు స్నిగ్ధో బలావహః। రుచికృద్దీపనః పథ్యః పి

త్తదాహానిలాస్రజిత్॥ రక్తశాలిర్వరస్తేషు బల్యోవర్ణస్త్రిదోషజిత్। చక్షుష్యో మూత్రకృత్స్వర్యశ్శుక్రలస్తృడ్జ్వరాపహః॥

ముండశాలి స్త్రిదోషఘ్నో మధురామ్లో బలప్రదః। రుచికృ ద్దీపనః పథ్యోముఖజాడ్యరుజాపహః॥ నిశ్శూకోముండశాలిః॥

మహాశ్శాలిస్స్వాదుర్మధురశిశిరః పిత్తశమనో జ్వరం జీర్ణం దాహం జఠరరుజమప్యాశుశమయేత్। శిశూనాం యూనాంవా యదతిరజసాంవాహితకరస్సదా సేవ్యస్సర్వైరనలబలవీర్యాణి కురుతే॥

సూక్ష్మశాలిస్తు మధురో లఘుపిత్తాస్రదాహనుత్। దీపనః పచనశ్చైవ కించిద్వాతవికారజిత్॥

సుగంధిశాలిర్మధురోతివృష్యపిత్తభ్రమాస్రరుచిదాహశాంతిదః।స్తన్యశ్చగర్భస్థిరతాల్పవాతదఃపుష్టిప్రదశ్చాల్పకఫశ్చబల్యః॥ గంధిశాలిరితిప్రసిద్ధః॥

తిరపోమధురస్స్నిగ్ధశ్శీతలో దాహపిత్తజిత్।త్రిదోషశమనోరుచ్యఃపథ్యస్సర్వామయాపహః॥మాసైర్జన్యస్త్రిభిస్స్యాత్సభవతితిరపఇతితల్లక్షణంజ్ఞేయం

షష్టికా సరజస్సోయం జ్ఞేయో మాసద్వయోద్భవః॥ గౌరోసీలషష్టికోయం ద్విధాస్స్వాదాద్యోరుచ్యశ్శీతలో దోషహారి। బల్యః పథ్యో దీపనో వీర్యవృద్ధింధత్తేచాస్మాత్కించిదూనోద్వితీయః॥షష్టికామాళవేచాంధ్రేచప్రసిద్ధాః॥

వ్రీహిర్గౌరోమధురరసకః పిత్తహారీ కషాయస్స్నిగ్ధో వృష్యః కృమికఫహరస్తాపరక్తాపహశ్చ। పుష్టింధత్తే శ్రమశమనకృద్వీర్యవృద్ధింవిధత్తే రుచ్యోత్యంతం జనయతిచ ముదం వాతకృన్మేచకోన్యః॥ వ్రీహిః వృఞ్ వరణే। వృణాతి దేహమితి వ్రీహిః। గౌరశాలిహరిద్రఇతి ప్రసిద్ధః॥

వాగ్భటస్తు॥ రక్తోమహాన్సకలమస్తూర్ణకశ్శకునాహృతః। సారాముఖో దీర్ఘశూకో రోధ్రం శూకస్సుగంధకః। పౌండ్రకః పుండరీకశ్చ ప్రమోదో గౌరశాలికః। లాంగలో లోహవాలాఖ్యః కర్దమశ్శీతభీరుకః। పతంగా స్తపనీయాశ్చ యేచాన్యే శాలయశ్శుభాః। స్వాదుపాకకరా స్స్నిగ్ధా వృష్యా బద్ధాల్పవర్చసః। కషాయానురసాః పథ్యా లఘవో మూత్రలా హిమాః॥

శూకజేషు వరస్తత్ర రక్తస్తృష్ణాత్రిదోషహా। మహాం స్తస్యానుకలమ స్తంబోప్యనుతతఃపరే॥

యవకాహాయనాః పాంశు బాష్పనైషధకాదయః। స్వాదూష్ణా గురవస్స్నిగ్ధాః పాకేమ్లాశ్శ్లేష్మపిత్తలాః। సృష్టమూత్రపురీషాశ్చ పూర్వం పూర్వంచ నిందితాః॥ స్నిగ్ధోగ్రాహీ లఘుస్స్వాదుస్త్రిదోషఘ్నస్స్థిరోహిమః। షా

ష్టికో వ్రీహిషు శ్రేష్ఠో గౌరశ్చాసితగౌరతః॥ తతఃక్రమాన్మహావ్రీహికృష్ణ వ్రీహిముఖాస్స్మృతాః। కుక్కుటాండకలావాఖ్యపారావతకశూకరాః । వరకో ద్దాలకోజ్జ్వలచీనశారదదర్దురాః। గంధనాః కురువిందాశ్చ గుణైరల్పాంతరాస్స్మృతాః॥

స్వాదురమ్లవిపాకోన్యో వ్రీహిః పిత్తకరో గురుః । బహుమూత్రపురీషోష్మా త్రిదోషస్త్వేవ పాటలఇతి॥

రక్తో లోహితః। మహాన్మహాతండులః । కలమః అంతర్వేద్యాం కలంవేతి ప్రసిద్ధః। తూర్ణకశ్శీఘ్రపాకీ- ఆశ్వయుజఇతి కాశ్మీరే ప్రసిద్ధః। శకునాహృతః- గరుడాపరనామ॥ ఉక్తంచ॥ ద్వీపాంతరాత్సమానీతో గరుడేన మహాత్మనా। శకునాహృతశాలిస్స్యాద్గరుడాపరనామకఇతి॥ సారాముఖః కృష్ణతుష్లాకారం తండులం। దీర్ఘశూకః- అత్యాయతశూకః। రోధ్రశూకో రక్తశూకః। సుగంధకో గంధశాలిః। పౌండ్రకః పాండురశ్శాలిః। పుండరీకశ్శ్వేతోత్పలః। ప్రమోదకః ప్రస్థోదకః- కమోదకఇతి ప్రసిద్ధః। గౌరశాలికః హారిద్రః। లాంగూలశ్శీరకృష్టభూమిజః। లోహవాలః అతికఠినతండులః । కర్దమః పంకజః। శీతభీరుకః శీతమాత్రనిష్పన్నః। పతంగః ఉష్ణనిష్పన్నః। తపనీయోల్పశీతజన్యః। త్రిదోషహేతి రక్తవిశేషణం। తద్గుణో మహాన్, తదను కలమః। నైషధకాదయఇత్యాదిశబ్దేన చంపకపత్రికాసంగ్రహః । యవకాఇత్యారభ్య నిందితా ఇత్యంత ఏకోగ్రంథః॥ శేషం స్పష్టం॥

రుచ్యాః పాచనదీపనా బలకరా వృష్యాస్త్రిదోషాపహా శ్శుక్రశ్లేష్మవివర్ధనా రుచికరా స్సందీపనాస్తర్పణాః। పథ్యా స్సర్వగదేహితా శ్శ్రమహరా క్షుత్తృట్ప్రమధ్వంసిన శ్శ్రేష్ఠా వ్రీహిషు షష్టికాః కలమకా రక్తా మహాశాలయఇతి సుషేణః॥

నీవారాణాం వ్రీహివర్గే పాఠమాహ ప్రయోగపారిజాతః॥ వాగ్భట్టస్తు తృణధాన్యవర్గే॥ తత్ర పూర్వస్యావయవసామ్య ముత్తరస్య గుణసామ్యం పాఠహేతుః గుణశ్చ॥ కాషాయమధురో రూక్షో నీవారః కఫపిత్తహృత్। గ్రాహీ లఘుర్బలహరో మునీనాం దేహధారకః॥ తృణధాన్యాని నీవారఇత్యమరః॥ నితరాం వ్రియంతే నీవారాః। వృఞ్ వరణే॥

శాలిభేదములు వాటిగుణములును.

శ్లాఘించబడునుగావున శాలులనఁ బిలుచుకొనును. శాలిధాతువునకు శ్లాఘనమర్థము. మడియందు పండినధాన్యము పైత్యమును బోగొట్టి గురుత్వము

ను, కఫమును, శుక్లమును బుట్టించును. సువాసన కొంచెపు తేజము మధురర సముగలిగి బలవృద్ధిని జేసును. దేహమును బోషించును కావున ధాన్యమనబడును. డుధాఞ్ అనేధాతువునకు ధారణపోషణలర్థము.

అకృష్టభూమినిబుట్టినధాన్యము రుచిగలిగి పైత్యకఫహరమై జఠరమును వృద్ధినొందించి యించుకచేదు సువాసనయు మిగులబండిన కటువులై యుండును. విత్తనముజల్లి బండించిన వెదధాన్యము మధురము- బలపుష్టికరము- పైత్యహరము- శ్లేష్మకరము- తేజస్సు- గంధగురుత్వ శైత్యయుక్తములు.

రాజభోగాన్నము త్రిదోషహరము- నునువు- మధురము- లఘువు- దీపనము- బలకాంతివీర్యవర్ధనమై యుండును. మహారాష్ట్రదేశమందు రాయభోగమనియును- ఆంధ్రదేశమందు రాజభోగమనియును బ్రసిద్ధము.

నల్లబుడమధాన్యము త్రిదోషముల నణచును. మధురము- పుష్టికాంతిబలవీర్యకరము- దాహహరము. ఇదిగోదావరీతీరమున బ్రసిద్ధము.

రక్తధాన్యము మధురము లఘువు చమురుగలిగియుండును. బలమును గలిగించును. రుచినిజేయును. జఠరదీపనము- పథ్యము. పైత్యమును దాహవాతరక్తమును బోగొట్టును. దృష్టిప్రసాదకరము. మూత్రకారి- శుక్రవృద్ధిని జేయును. పిపాసను, జ్వరమును, త్రిదోషమును హరించును.

ముండశాలియనగా ముల్లులేనిధాన్యము- అది త్రిదోషములను బోగొట్టును. మధురామ్లము- బలమొసర్చును. రుచికరము- దీపనము- పథ్యము- ముఖరోగనివారకము.

మహాశాలియనునది పరిమళముగలిగి మధురమై చలువయై పైత్యమును, జీర్ణజ్వరమును, దాహమును, జఠరరోగములను ఒకదినముననె పోగొట్టును. శిశువులకు పిన్నవయసుగలవారికి అధికరక్తముండువారికిని హితవొనర్చును. అందరిచేసర్వకాలముసేవించదగును. జఠరాగ్నిని,బలవీర్యములనుజేయును.

సూక్ష్మధాన్యము మధురము- లఘువు- పైత్యరక్తదాహములను బోగొట్టును. దీపనపాచనములనుజేసి కొంచెము వాతవికారములనుబోగొట్టును.

సుగంధిధాన్యము మధురము- విశేషబలకరము- పైత్యభ్రమమును రక్తమును అరుచిని దాహమును బోగొట్టును. స్తన్యగర్భధైర్యప్రదము- ఇంచుక వాతమును, కఫమును, పుష్టిని జేయును.

తిరపధాన్యము మధురము- స్నిగ్ధము- శీతలము- దాహపైత్యములను బోగొట్టును. త్రిదోషశమనము- రుచ్యము- పథ్యము- సర్వరోగహరము- మూడుమాసములకు పండునవి తిరపధాన్యమనుపించుకొను.

అరువదిరోజులకు ఫలించునది షష్ఠికము- అది గౌరము, నీలము అని రెండువిధములు- అందు గౌరము రుచ్యము- శీతలము- దోషహరము- బలకరము- పథ్యము- దీపనము- వీర్యవృద్ధికరము. నీలషష్ఠికమింతకంటె తక్కువది. షష్ఠికములు మాళవాంధ్రదేశములందు ప్రసిద్ధములు.

ఎఱ్ఱధాన్యము- మధురము- పైత్యహరము- కషాయము- స్నిగ్ధము- ధాతువృద్ధికరము- క్రిమి కఫ తాప రక్తహరము- పుష్టికరము- శ్రమాపహము- వీర్యవర్ధనము- రుచ్యము- మోదావహము- వాతకారి. నల్లధాన్యమింతకంటె తక్కువ. వృశ్ధాతువుకు వరణమర్థము గావున దేహము నావరించునది వ్రీహియనబడును. ఈగౌరవ్రీహికి హరిద్రాధాన్యమని ప్రసిద్ధి.

వాగ్భటుడైతే. రక్తము, మహత్తు, కలమము, తూర్ణకము, శకునాహృతము, సారాముఖము, దీర్ఘశూకము, రోధ్రశూకము, సగంధకము, పౌండ్రకము, పుండరీకము, ప్రమోదము, గౌరశాలి, లాంగలము, లోహవాలము, కర్దమము, శాంతిభీరుకము, పతంగము, తపనీయము మొదలగు శుభమగు శాలిధాన్యములు స్వాదుగలిగి వేగము పచనమై చమురుగలిగి బలకరమై అమ్లరసము కలిగి తేజస్కరములై వాసన ననుసరించిన రుచికలిగి పథ్యములై చులకనై మూత్రకరములై చలువకలిగియుండును.

ముల్లుకలిగినవాటియందు రక్తధాన్యము శ్రేష్ఠము. దాహమును, త్రిదోషమునణచును. దీనికంటెననుకలమము శ్రేష్ఠము. దీనికంటెస్తంబముత్తమము.

యవకములు, హాయనములు, పాంశువులు, బాష్పములు, నైషధములు మొదలగునవి స్వాదును, వేడియును, బరువును, చమురునుగలిగి జీర్ణకాలమందామ్లరసము గలిగి శ్లేష్మపైత్యకరములై మూత్రపురీషోత్సర్గకారులై యుండును. వీటియందు పూర్వపూర్వము నిందితము. సకలధాన్యములందును షాష్టికములెఱ్ఱనివి. త్రిదోషహరములు గావున శ్రేష్ఠములు. అంతకంటె మహావ్రీహి కృష్ణవ్రీహి మొదలగునవి శ్రేష్ఠము. కుక్కుటాండకలావ పారావతక శూకర వరక ఉద్దాలక దాల చీన శారద దర్దుర గంధన కురువిందములు మొదలుగాగలవి క్రమముగ నొకటికంటెనొకటి శ్రేష్ఠము. అనగా బరువైన దానికంటె చులకనగునది శ్రేష్ఠము.

స్వాదుగలిగి పాకమందున బులుసైన వ్రీహి బరువు గావున పైత్యకరము- మూత్రపురీషములధికముగ విడిపించును. త్రిదోషమును జేయును.

రక్తమన నెఱ్ఱనిది- మహత్తన పెద్దగింజగలది- కలమమన నంతర్వేదియందు కలువయని ప్రసిద్ధము- తూర్ణకము వేగముగఫలించునది- యాశ్వయు

జమని కాశ్మీరమందు బ్రసిద్ధము. శాకునాహృతము గరుడునిచే ద్వీపాంతర మువలన దేబడునదిగాన గరుడమని రెండవపేరు గలిగియుండును. సారాము ఖము తెలుపును నలుపునుగలిగిన గింజగలధాన్యము. దీర్ఘశూకము పొడవగు ముల్లు కలది. రోధ్రశూకము ఎఱ్ఱనిముల్లు కలది. సుగంధము వాసనగలది. పౌండ్రకము పాండువర్ణమగునది. పుండరీకము తెల్లనిది. ప్రమోదము సంతో షమును జేయునది. గౌరశాలికము పచ్చనగునది. లాంగలము దున్నినభూమి యందున బండినది. లోహవాలము మిక్కిలి కఠినమగు గింజగలది. కర్దమము బురదవలనబుట్టునది. శీతభీరుకము మంచుమాత్రముచే పండునది. పతంగము వెట్టచేపండునది. తపనీయము ఇంచుకశీతముచే పండునది.

రుచ్యము- పాచనము- దీపనము- బలకరము- వృష్యము- త్రిదోషహర ము- శుక్లకఫకరము- రుచికరము- తృప్తికరము- పథ్యము- సర్వరోగములయం దును హితము- శ్రమహరము- వ్రీహిజాతియందు సత్తికధాన్యము, కలమము, రక్తనామకము, మహాశాలి ఇవి ఆరోగ్యకరములని సుషేణునిచే జెప్పబడెను.

నివరధాన్యము వ్రీహివర్గులో పారిజాతగ్రంధమందు అవయవసా మ్యముచే పఠించబడెను. వాగ్భట్టుడైతే తృణధాన్యవర్గుయందు గుణసామ్య ముచే జెప్పెను. నివరధాన్యగుణము కషాయము- మధురము- వెట్ట- కఫపై త్త్యహరము- చులకన- బలహరము- మునీశ్వరుల దేహధారణమాత్రోపయో గము. నీవారములు తృణధాన్యమని యమరము. మిక్కిలి యావరించును గా వున నీవారమనబడెను. వృఞ్ ధాతువుకు వరణమర్థము.

గోధూమ గుణాః.

అథ గోధూమాః॥ గుధ్యతే పరివేష్ట్యత ఇతి గోధూమః॥ గుధపరివేష్టనే॥ వాగ్భటే॥ వృష్యశ్శీతో గురుస్స్నిగ్ధో జీవనో వాతపిత్తహా॥

గోధూమస్స్నిగ్ధమధురో వాతఘ్నః పిత్తదాహకృత్ । గురుశ్శ్లేష్మా మదో బల్యో రుచిరో వీర్యవర్ధనః। సంధానకారి మధురో గోధూమ స్థైర్య కృత్సరః॥ రాజనిఘంటౌ॥

స్నిగ్ధోన్యో లఘుగోధూమో గురుర్వృష్యః కఫాపహః। ఆమదోషక రో బల్యో మధురో వీర్యపుష్టిదః॥ వాగ్భట్టః॥

పథ్యా నాందీముఖీ శీతా కషాయా మధురా లఘుః ॥ దీర్ఘసూక్ష్మో గోధూమో నాందీముఖీ॥ భావప్రకాశే॥

గోధూమస్సుమనోపిస్యాత్త్రివిధస్సచకీర్తితః।మహాగోధూమఇత్యాఖ్యః

పశ్చాద్దేశాత్సమాగతః। మధూలీతు తతఃకించిదల్పా సా మధ్యదేశజా। నిశ్శూకో దీర్ఘగోధూమః క్వచిన్నాందీముఖాభిధః॥ శోభనం మన్యతే సుమనః । మన జ్ఞానే॥ యత్తు కఫశుక్రప్రదో బల్యఇతి గ్రంథాంతరే కఫకారిత్వముక్తం తన్నవీనవిషయం జ్ఞేయం॥

గోధూమ గుణములు.

గుధధాతువునకు వేష్టనమర్థము గావునజిగటచేజుట్టుకొనునది గోధూమమనబడును. వృష్యము- శీతము- గురుత్వకరము- స్నిగ్ధము- జీవనము- వాతపిత్తహరమని వాగ్భటుడు.

మధురము- వాతహరము- శైత్యదాహకరము- గురుత్వ శ్లేష్మ బలమద రుచి వీర్యవర్ధనము- సంధానకారి- స్థిరకారి- రేచకమని రాజనిఘంటు.

చిన్నగోధుములు స్నిగ్ధము- గురుత్వకారి- వృష్యము- కఫహరము- ఆమదోషకరము- బలకరము- మధురము- వీర్యపుష్టిప్రదమునని వాగ్భటుడు.

నాందీముఖియను గోధుములు పథ్యము- శీతము- మధురము- లఘువు. సన్నమై కోలగింజగలగోధుమము నాందీముఖియనుపించుకొనును.

గోధుమము మనోహ్లాదకరము- అది త్రివిధము- పశ్చిమదేశమందుత్పన్నము మహాగోధూమ మనబడును. అంతకల్పమగు గింజలుగలది మధూలియనబడును అది మధ్యదేశీయము. ముల్లులేనిది దీర్ఘగోధూమనుందురు- కొందరు నాందీముఖియందురు. గ్రంథాంతరమందు కఫశుక్రములను జేసును- బలకరమనిజెప్పియున్నది. అది నూతనగోధూమవిషయమని దెలియదగును.

యవగుణాః.

అథ యవాః॥ రూక్షశ్శీతో గురు స్స్వాదు స్సరో విడ్వాతకృద్యవః। వృష్యస్థైర్యకరో మూత్రభేదః పిత్తకఫాఞ్జయేత్ । పీనసశ్వాసకాసోరుస్తంభకంఠత్వగామయాన్॥ నిఘంటు॥

యవఃకషాయో మధురస్సుశీతలః ప్రమేహజిత్పిత్తకఫాపహారకః । అశూకముండస్తు యవో బలప్రదో వృష్యశ్చ నౄణాం బహువీర్యపుష్టిదః॥ న్యూనోయవా దనుయవ ఇతి వాగ్భటః॥

శీతః కషాయో మధురశ్చరూక్షో మేహక్రిమిశ్లేష్మవిషాపహశ్చ।పుష్టించవీర్యంచబలంచధత్తేపిత్తాపహోహ్యేవేణుయవఃప్రశస్తః॥ వేణుయవఃవంశబీజం॥

యవలయొక్క గుణములు.

ఇటుపైని యవలనుగూర్చిజెప్పుచున్నారము- యవలు కఠినము- శీతల

ము- స్వాదును- గురుత్వకారియు- జారుకలవియు- మలకారులు- వాతలము, వీర్యవృద్ధియు, స్థైర్యము నొనర్చును. మూత్రభేదియు- పిత్తకఫములను బోగొట్టును. పీనస కాస శ్వాసోరువాత కంఠదర్దురాది చర్మరోగములనణచును.

యవప్రమాణాల్పమగు యవలు కషాయములై మధురముగనుండును. మిక్కిలి శీతలము- ప్రమేహప్రహారియనియు- ముల్లులేని యవ బలకారియు- పుష్టిదము- వీర్యవృద్ధికరమనియును వాగ్భట్టుడు.

వెదురుబియ్యము శీతలము- నానారుచికరము- మధురము- కఠినము- మేహములను, క్రిములను, శ్లేష్మములను, విషమును గొట్టును. పైత్యహరము- పుష్టిని, తుష్టిని, వీర్యవృద్ధినిగూడ జేసును.

యావనాల గుణాః.

ధవళోయావనాళస్తు గౌల్యో బల్యస్త్రిదోషజిత్। వృష్యో రుచిప్రదశ్చక్షుష్యః పథ్యో గుల్మవ్రణాపహః॥ తువరో యావనాళస్తు కాషాయోష్ణో విశేషకృత్। సంగ్రాహీ వాతశమనో విదాహీ శోషకారకః॥ రక్తశ్చ శారదో యావనాళస్తు శ్లేష్మలో గురుః। శిశిరో మధురో వృష్యో దోషఘ్నో బలపుష్టిదః॥

జొన్నల గుణములు.

వర్తులములగు తెల్లజొన్నలు త్రిదోషములనణచి బలమొనర్చి వీర్యవృద్ధిని రుచిని కలిగించును. గుల్మములను వ్రణముల నణచును. వేగమైనది పథ్యమైనది. పచ్చజొన్నలు కషాయముగనుండి వెట్టజేసును. మలబద్ధకారి- వాతమును బోగొట్టును. విదాహమును శోషమును జేసును. శరత్కాలమందున బుట్టెడి ఎఱ్ఱజొన్నలు శ్లేష్మమును గురుత్వమును చలవను వీర్యవృద్ధిని జేసును. మధురము- బలపుష్టికరము- దోషములనణచును.

శింబిధాన్య గుణాః.

ఉద్దాలా మధురా వృష్యా వాజినాం పుష్టికారకాః। వాతప్రకోపనా బల్యాః పిత్తఘ్నా నాగ్నిదీపనాః॥ అయం శింబిధాన్యం॥ ఉద్దాలకీ మసూరాది శింబిధాన్యం విదుర్బుధాఇతి వాగ్భట్టేనోక్తత్వాత్॥

శింబిధాన్యగుణములు.

ఉద్దాలకమనగా శింబిధాన్యము అది మధురము- వీర్యకరము- గుఱ్ఱములకు పుష్టినిజేసును. వాతమును బలమును వృద్ధినొందించును. పైత్యమణచును. జఠదీపనమును జేయవు.

ముద్గగుణా

కృష్ణముద్గస్త్రిదోషఘ్నో మధురో వాతనాశనః। లఘుశ్చదీపనఃపథ్యో బలవీర్యాంగపుష్టిదః॥ ఆంధ్రే వాతలాశ్చాపథ్యాఏవ దేశవిశేషోత్పన్నాః వాతఘ్నాః పథ్యాఇతి జ్ఞేయాః॥ హరిన్ముద్గః కషాయశ్చ మధురః కఫపిత్తనుత్। రక్తమూత్రామయఘ్నశ్చ శీతలో లఘుదీపనః॥ తద్వచ్చ ధూసరోముద్గో రసవీర్యాదిషు స్మృతః। కషాయమధురో రుచ్యః పిత్తవాతవిబంధకృత్॥

పెసలయొక్క గుణములు.

నల్లపెసలు త్రిదోషములను విశేషముగ వాతమును శమించును. లఘువు- దీపనము- పథ్యము- బలమును, వీర్యమును, అవయవపుష్టిని జేసును. ఆంధ్రదేశమందపథ్యములును- వాతములును- దేశవిశేషోత్పన్నములు పథ్యములును వాతనివారకములని దెలియవలెను.

పచ్చపెసలు కషాయములు- మధురములును- రక్తకఫపైత్యరోగముల నణచును. శీతలములు కొంచెము జఠరదీప్తిని జేసును.

తెలుపును నలుపును గలసిన రంగుపెసలు పచ్చపెసలువలెనే గుణమును జేసును. విశేషించి రసవీర్యపైత్యవాతవృద్ధిని జేసును.

ఆఢకసూపగుణాః.

ఆఢకీతు కషాయాస్యాన్మధురా కఫపిత్తజిత్। ఈషద్వాతకరారుచ్యా విదలా గురుగ్రాహిణీ॥ ఆఢకీ కఫపిత్తఘ్నీ గ్రాహిణీ రక్తశీతలా। కషాయ మధురా గుర్వీ జ్వరాతీసారనాశనీ। ప్రమేహఘ్నీ ఘృతే సిద్ధా త్రిదోషశమనీ లఘు॥ సాచ శ్వేతా దోషలా లోహితాచ రుచ్యాబల్యా పిత్తతాపోపహంత్రీ॥ మధురశ్చాఢకీసూపో విష్టంభశ్శీతలో గురుః। సూపైర్వినా వృథా భోజ్యం న హృద్యం పుష్టికృన్నచ। శతశాకయుతంవాపి సహస్రరసయోగ్యపి॥

కందిపప్పు గుణములు.

కందిపప్పు మధురము- మలబద్ధకారి- శీతలము- గురుత్వకారి. పప్పులేక ననేకరసయుక్తములగు నూరుకూరలచే నోటికింపొనర్చినను సూటిగ పుష్టియును తుష్టియును జేయదు. కషాయమై కఫపైత్యములను జ్వరాతిసారములను ప్రమేహములను త్రిదోషములను నేయితో మెదపి మెసవిన లఘువై బోగొట్టును. తెల్లకందిపప్పు త్రిదోషకారి. ఎఱ్ఱనిది రుచి- బలకరము- పైత్యతాపమణచును.

మాషగుణాః.

మాషస్స్నిగ్ధో బహుమలకరశ్శ్వేతశ్లేష్మకారీ వీర్యాణోష్ణో రుచికరస్తేరక్తపిత్తప్రకోపం। హన్యాద్వాతం గురుబలకరో రోచనో భక్ష్యమాణస్సాన్ద్రాగ్నిత్వం శ్రమసుఖవతాం సేవనీయో నరాణాం॥ సుఖవతామరోగిణాం॥ రాజమాషో నీలమాషో స్వమాషో వృషో చితః। కఫపిత్తహరో రుచ్యో వాతకృద్బలదాయకః॥

మినుముల గుణములు.

మినుములు చమురుగలిగి రేచకములై శోషశ్లేష్మవీర్య బలోష్ణత్వముల ను రక్తపైత్త్యములను శీఘ్రముగ జేయును. వాతిహరము- గురుత్వము- రుచినొనర్చును. శ్రాంతులకు అశ్రాంతిమరోగులకుపయోగ్యము.

రాజమాషములనగా నలుపులేనివి- బొబ్బర్లు లేక పచ్చమినుములందురు. ఇవికఫపైత్త్యముల నణచును. రుచిని వాతమును బలమును జేయును. అడవిమినుములు వెట్టజేసి కషాయములై విదాహము నుపుట్టించక కఫ పైత్త్యములను హరించి రుచిని వాతమును బలమును జేయును.

చణకగుణాః.

చణ్యతేదీయత ఇతి చణకః। చణశ్రాణనే॥ చణకో మధురో రూక్షో మేహజిద్వాతపిత్తకృత్। దీప్తివర్ణకరో రుచ్యో బల్యః శ్రాన్తధ్మానకారకః। చణకాశ్శీతలో రూక్షో పిత్తరక్తకఫాపహః। లఘుః కషాయో విషభీ వాతలో జ్వరనాశనః॥ ఆమశ్చణశ్శీతలరుచ్యకారీ సంతర్పణో దాహతృషాపహారీ। స్థౌల్యాశ్మరీదోషవినాశకారీ కషాయ ఈషత్కఫవీర్యకారీ ॥ సచాంగారేణ సంభృష్టస్తైలభృష్టస్తు తద్గుణాః। ఆర్ద్రభృష్టో బలకరో రోచనశ్చ ప్రకీర్తితః। శుష్కభృష్టోతిరూక్షస్స్యాద్వాతకుష్ఠప్రకోపనః॥ స్విన్నః పిత్తకఫంహన్యాత్సుప్తిక్షోభకరో మతః॥ కృష్ణస్తు చణకశ్శీతో మధురః కాసపిత్తజిత్। పిత్తాతిసారశమనో బల్యశ్చైవ రసాయనః॥ చణో గౌరస్తు మధురో బలకృద్రోచనఃపరః। శ్వేతో వాతకరో రుచ్యః పిత్తఘ్నశ్శిశిరో గురుః॥

సెనగల గుణములు.

చణధాతువున కివ్వబడినదనియర్థము. చణకమన గా శనగదిమధురము. గట్టివాతపైత్త్యములను జేసును. దీప్తిని, వర్ణమును, రుచిని, బలమును, కడుపుపొంగును జేసును. మేహమును పిత్తరక్తకఫములను, జ్వరమును బోగొట్టును.

లఘువు- కషాయము- వాతలము- పచ్చిసెనగ శీతలము- రుచికారి- సంతాప తృషలను బోగొట్టును. మిక్కిలి తృప్తినిజేసును. స్థూలమగు రాళ్లుబుట్టెడిమూత్రరోగములను బోగొట్టును. రుచికలదియు నించుకంత కఫమును వీర్యవృద్ధిని జేసును.

ఆ సెనగ నిప్పుల వేచినను తైలముచే వేచినను పచ్చివి వేచినను బలమును రుచిని బుట్టించును. ఎండిన సెనగలు వేచిన గట్టివై వాతకుష్ఠలను, ప్రకోపనమును జేసును. తడపబడినవి పైత్యకఫములను హరించును. నిద్రను నశింపజేసును. బోడిశనగలు శీతలములు- మధురములు- కాసను, పైత్యమును, పిత్తాతిసారమును జయించును. బలకరము- రసవృద్ధిదము- పచ్చని సెనగలు మధురము- బలమును విశేషరుచిని బుట్టించును. తెల్ల సెనగలు వాతకరములు- రుచి- చలవవైయుం గురుత్వముకలిగియుండును- పైత్యమణచును.

కుళుద్ధగుణాః.

అథ కుళుద్ధాః॥ కషాయస్స్వాదురూక్షోష్ణాః కుళుద్ధా రక్తపిత్తలాః। గ్రాహిణో లఘవస్తీక్ష్ణో విపాకామ్లా విదాహినః। పీనస శ్వాస కాసార్శో హిక్కాధ్మానకఫానిలాన్। హంతిశుక్లాశ్మరీశకృద్దృష్టిదోషం తథోదరం। ఏతే కృష్ణాశ్చ శుక్లాశ్చ లోహితాశ్చ త్రిరూపిణః। ఏతేసమగుణాస్సర్వే వేదితా గుణవేదిభిః॥ అనాహమేదో గుదకీలహిక్కా శ్వాసాపహా శ్శోణితపిత్తకృచ్చ। కఫస్యహంతా నయనామయఘ్నా విశేషతో వన్యకుళుద్ధఉక్తః॥

అతుషాతువిషాముద్గా సతుషాతు విషాధకా। అభర్జితావిషామాషా చణకాస్సర్వతో విషః॥ ఏవం చణకానాం సర్వతో విషత్వేతి విశేషవిధినా తత్తద్రోగోపశమనార్థం యత్రయతోక్తం తత్రతత్ప్రయుజ్యతే॥

ఉలవలగుణములు.

ఇటుమీద ఉలవలగుణములను జెప్పుదుము. కషాయము- మధురము. గట్టివెట్ట- రక్తపైత్యమును, మలబద్ధమును జేసును. లఘువు- విశేషపాకముచేత ను పులుసు గలుగును. విదాహమునుబుట్టించును. నాసికారోగ కాస శ్వాస మూలవ్యాధులను, హిక్కారోగమును, కడుపుపొంగును, కఫమును, వాతమును వారించును. శుక్లముతో రాళ్లు మూత్రమునబడు రోగమును, మలదోషమును, నేత్రరోగ ఉదరములనుగూడ బోగొట్టును. తెల్లని, ఎఱ్ఱని, నల్లని ఉలవలు సమానగుణముగలవందురు. అడవి ఉలవలు కడుపుపొంగును మేదమునబు

ట్టినరోగములను, మూలశంకను, ఎక్కిళ్లను, శ్వాసలను, విశేషముగ నేత్రరో
గములను బోగొట్టును. పైత్యశోణితమును జేయును. కఫనివారకము.

పొట్టులేని పెసరపప్పు, పొట్టుతోనుండిన కందిపప్పు, వేచనిమినపప్పు,
శనగలెట్లుండినను విషమమగును. ఇటుల శనగలు విషప్రాయమని జెప్పినను వి
శేషవిధులచేత నాయాయిరోగనివారణ కాగలదని యెచటనెచట జెప్పబడిన
దో నాయాయిస్థలములందుపయోగమగును.

అతసీ బీజగుణాః.

అథాతసీ॥ అతసీ మదగంధాస్యా న్మధురా బలకారికా । కఫవాతక
రీ చేషత్పిత్తహృత్పృష్ఠశూలనుత్॥ తథా। స్నిగ్ధామాస్వాదుతిక్తోష్ణా కఫపిత్త
కరీగురుః। దృక్శుక్రహృత్కటుఃపాకే తద్వద్బీజం కుసుంభజం॥ పిత్తహృత్పిత్త
కృదితి మతభేదం దర్శితం॥

అవిశగింజలగుణములు.

ఇటుపైని యవిశగుణములను జెప్పుదుము. అవిశగింజలు మదగంధము-
మధురము- బలకరము- కఫవాతములను జేసును. కొంచెపుపైత్యమును పార్శ్వ
నొప్పిని బోగొట్టును. చమురుగలిగి యామమును బుట్టించును. స్వాదుగలిగి
యుండును. చేదును- వేడిమియును, కఫపైత్యములను, గురుత్వమును జేసును.
నేత్రమందుండు తెల్పురోగములను బోగొట్టును. పాకమున వెగటగును. ఇటు
వలెనే కుసుంభబీజగుణములను దెలియదగును. కొంచము పైత్యమణచునని
యును పైత్యమొనర్చుననియును మతభేదము.

మసూరగుణాః

మసూరో మధురశ్శీతస్సంగ్రాహీ కఫపిత్తజిత్ । వాతామయకరశ్చై
వ మూత్రకృచ్ఛ్రహరో లఘుః॥

మొసరపప్పు మధురము- శీతలము- మలబద్ధకారి- కఫపైత్యములను జ
యించును. వాతరోగమును బుట్టించును. మూత్రకృచ్ఛ్రరోగములను గొట్టు
ను. లఘువు.

తిలగుణాః.

అథ తిలాః॥ తిలస్నేహనే. తిలతి స్నిహ్యతీతి తిలః॥ ఉష్ణస్స్వచ్యో హి
మస్పర్శః కేశ్యో బల్యస్తిలో గురుః। అతిమూత్రః కటుఃపాకే మేహాగ్నికఫపిత్త
కృత్। స్వాదుఃకషాయస్తిక్తశ్చ హృద్యశ్శోభవ్రణాపహః। శుక్లస్తిలశ్శ్లేష్మష్టి

త్తబలవర్ణకరోగురుః । కృష్ణస్తిలః ప్రమేహార్శ ఆమఘ్నో దంతదార్ఢ్యకృత్॥ స్నిగ్ధోవర్ణబలాభివృద్ధిజననస్తన్యోనిలఘ్నోగురు స్సోష్ణఃపిత్తకరోల్పమూత్రకరణః కేశ్యోతిపథ్యోవ్రణే। గ్రాహీస్యాన్మధురః కషాయసహితస్తిక్తో విపాకో కటుః కృష్ణఃపథ్యతమస్సితోల్పగుణదః క్షీణా స్తతోన్యే తిలాః॥ అన్యే జర్తిలాద్యాః॥ జర్తిలాతు వనోద్భవః । పిణ్యాకః కటుకో గౌర్వ్యః కఫవాతప్రకోపకృత్। గుడపాకే తిలస్స్నిగ్ధో మోదకశ్శోషణోగురుః । హృద్యం రుచికరం బల్యం వాతహం కఫపిత్తకృత్॥ తైలేనపక్వం తిలజంచ పిష్టం విష్టంభకృ ద్దుర్జరమగ్నిసాధనం। బల్యం కదోష్ణం కటుకం విపాకే తద్దూషణం తద్వినిహంతి నేత్రం॥ తస్మాత్తిలపిష్టం న సేవతేతి స్మృతిః॥

నువ్వుల గుణములు.

ఇటుమీద తిలగుణములను జెప్పుదుము. తిల స్నేహనే యను ధాతువువలన చమురుచేత తడిపేవైనందున తిలలనబడును. నూనె శరీరమందున మర్దనా జేసిన వేడిగలుగును. శిరోజములకుబట్టించిన చలువయగును. బలకారి- గురుత్వమొనర్చును. మూత్రిలము- విశేషపాకమున వెగటగును. మేహమును, పైత్యమును జేసును. స్వాదును, కషాయమును, చేదును, మనోహరమునై యుండును. తెలుపులను, వ్రణములను బోగొట్టును. తెల్లనువ్వులు శ్లేష్మ పైత్య బల కాంతులను జేసును. నల్లనువ్వులు ప్రమేహమును, మూలశంకను, ఆమమును గొట్టును. దంతములకు దృఢము జేసును. వలిశలుమొదలగు వన్యము లిట్టిగుణములొనర్చలేవు. తిలపిష్టము గురుత్వమును, కఫవాతములను, ప్రకోపమొనర్చును. శిమ్మిలి చమురుగలిగ శోషింపజేసుటయును గురుత్వమును జేయును. మనోహరము- రుచికరము- బలదము- వాతహారి- కఫ పైత్యకరము. తైలపక్వమొనర్చిన తిలపిష్టము మలబద్ధము- జఠరదోషకారి- వేడిని జేసును. బలకరము- తమోవృద్ధిని జేసును. విశేషపాకమున వెగటగునదిదోషకారి- నేత్రదోషమునుబుట్టించును. అందువలన నేతిలపిష్టముభక్షణోర్హ్మముకాదనిస్మృతులు జెప్పుచున్నవి.

సర్షపగుణాః.

అథ సర్షపాః॥ సరతిదేహంవ్యాప్నోతీతి సర్షపాః॥ ఆసురీకటుతీక్ష్ణోష్ణా వాతప్లీహార్తిశూలనుత్। దాహపిత్తప్రదోహంతి కఫపిత్తక్రిమివ్రణాన్॥ కటురసేనాసురస్త్రీవదనిష్టా ఆసురీ॥ రాజసర్షపకస్తిక్తః కటూష్ణోవాతశూలనుత్। పిత్తదాహప్రదో గుల్మకండూకుష్ఠక్రిమాపహః। సిద్ధార్థః కటుతిక్తోష్ణా వాత

రక్తగ్రహాపహః। త్వగ్దోషశమనో రుచ్యో విషభూతగ్రహాపహః॥ సిద్ధః అర్థః ప్రయోజనం యస్య సిద్ధార్థః॥

ఆవాల గుణములు.

ఇటుపైని యావాలగుణమును జెప్పుచున్నారము. నల్లావాలు వెగటు, చేదు, వేడియును గలిగియుండును. వాతమును, శల్లలను, శూలలను బోగొట్టును. దాహపైత్యమును బుట్టించును. కఫపైత్యమును కృములను వ్రణముల నణచును. వర్ణావాలు వాతశూలలను, గుల్మలను, కండువును, కుష్ఠవ్రణములను బోగొట్టును. తెల్లావాలు వెగటు, చేదును, వేడియును గలిగి వాతరక్తములను, గ్రహములను, త్వగ్దోషములను, విషమ్మును, భూతగ్రహములను గొట్టును. రుచింపజేసును. సిద్ధమగుప్రయోజనముగలదిగానసిద్ధార్థమని తెల్లావాలకుపేరు.

తృణధాన్యగుణాః.

అథ తృణధాన్యం॥ వాగ్భట్టః॥ కంగుకోద్రవనీవార శ్యామాకాది హిమంలఘు। తృణధాన్యం పవనకృల్లేఖనం కఫపిత్తహృత్॥ స్త్రీయాంకంగుప్రియంగూద్వే కృష్ణారక్తా సితాతథా। పీతా చతుర్విధా కంగు స్తాసాంపీతా వరా స్మృతా॥ కేన జలేన గచ్ఛత్యుద్గచ్ఛతీతి కంగుః॥ ప్రియాణ్యంగాన్యస్యసంతీతి ప్రియంగుః॥ కంగుస్తుభాసంధాన వాతకృద్బృంహణీగురుః। రూక్షా శ్లేష్మహరాతీవ వాజినాం గుణకృద్భృశం॥ చీనాకః కంగుభేదో౽స్తి సజ్ఞేయః కంగువద్గుణైః॥

శ్యామాకో మధురస్స్నిగ్ధః కషాయో మధుశీతలః। వాతకృత్కఫపిత్తఘ్న స్సంగ్రాహీ విషదోషనుత్॥

కోద్రవో మధురస్తిక్తః వ్రణినాం పథ్యకారకః । కఫపిత్తహరో రూక్షః మోహకృచ్ఛీతలోగురుః॥ కోరదూషస్తు కోద్రవ ఇత్యమరకోశాభిధానాత్కోరం రుధిరం దూషయతీతి కోరదూషః। దుష్టవైతుష్యే॥ వ్రణినాం రక్తాధిక్యే పూయశోణితాదికంభవతీతి తన్నివారణపటుఃకోద్రవః। తస్మాద్వ్రణినాం తద్భక్షణావశ్యకతాదర్శనాయ వ్రణినాం పథ్యకారకఇత్యుక్తం॥

వరకోమధురోరూక్షఃకషాయోవాతపిత్తకృత్।భగ్నసంధానకృత్కఫం దూబృంహణో గురుదీపనం॥ తుంగప్రియంగుర్మధురోబృంహణో వాతపిత్తకృత్॥ ప్రీణాతీతి రోగహరణేన ప్రియంగుః ప్రీఞ్తర్పణే॥

తృణధాన్యగుణములు.

ఇటుపై నితృణధాన్యగుణములను జెప్పుచున్నారము. కొఱ్ఱలు నివ్వరధాన్యము ఆళ్లు సామలును చలవగలవియును లఘువైనవి. తృణధాన్యము వాతమును జేయును. లేహనము- కఫపైత్యములనణచును.

కొఱ్ఱలు నలుపు, తెలుపు, పచ్చన, ఎఱ్ఱన నాలుగువిధము లిందులో పచ్చనివి శ్రేష్ఠములు. తేజమును, సంధానమును, వాతమును, వృద్ధిని, గురుత్వమును, వేడిని జేయును. కఫమును గొట్టును. గుర్రములకు విశేషముగ గుణమును జేసును. కొర్రిలలో చీనాకమనే జాతి కలదు అది కొర్రిలవలె గుణమునర్చును.

సామ మాధుర్యము చమురు కషాయము చలవయునుగలిగి వాతమును జేయును. కఫపైత్యవిషదోషముల నణచును. మలబద్ధమును జేసును.

ఆళ్లు మాధుర్యమును చేమనుగలికి వ్రణరోగికి పథ్యమై కఫపైత్యముల నణచి కట్టిగలిగి మోహమును గురుత్వమును చలవను జేయును. వీటికి కోద్రవములనియు కోరదూషకములనియు పేరు. కోరమనగా రక్తము దానిని హరించునది కోరదూషకము గావుననే వ్రణరోగికి రక్తవృద్ధిలేకుండిన చీముపట్టకుండును. కావున వానికివి పథ్యమని జెప్పుదురు.

వరగలు మాధుర్యము- కాఠిన్యము- కషాయము- వాతకారిత్వమును గలిగియుండును. పెద్దకొఱ్ఱలు విరిగినవానినతుకుట- వృద్ధి- గురుత్వము- దీపనము- దురద- మాధుర్యము- వాతపైత్యకారిత్వమును గలిగియుండును.

వాపితాదిధాన్యవిశేషగుణాః.

ధాన్యం వాపితముత్తమం తదఖిలం భిన్నోద్భవం మధ్యమం జ్ఞేయంయద్యదవాపితం తదధమం నిస్సారదోషప్రదం। దగ్ధాయాంభువిచోప్యతేపి విపినేయేవాపితాస్థాలయో యేచచ్ఛిన్నభవాభవంతి ఖలుతో విణ్మూత్రబంధప్రదాః॥ క్షారోదకసముత్పన్నధాన్యం సర్వరుజాపహం। స్వాదుశుభ్రోదకేజాతం ధాన్యం సర్వరుజాపహం॥ సుస్నిగ్ధమృత్తికోద్భూతం ధాన్యమోజోబలప్రదం। బలపుష్టిప్రభావఘ్నం వాలుకామృత్తికోద్భవం॥ నవధాన్యమభిష్యంది లఘుసంవత్సరోచితం। హ్యబ్దోషితం లఘుతరం త్రివర్షమబలంభవేత్॥

చణకాయవగోధూమాస్తిలా మాషా నవాహితాః। పురాణావిరసారూక్షా అహితాదుర్జరాబలాః॥ వాగ్భట్టః॥ నవంధాన్యమభిష్యంది సేవ్యం కే

రారజంచయత్॥ అభిష్యందీత్యన్యయః॥ లఘువర్షోషితం దగ్ధభూమిజం స్థలసంభవం। శీఘ్రజన్మతథాసూప్యసిస్తుషం యుక్తిభర్జితమితి॥

వెద ఊదువు మొదలగు ధాన్యవిశేషములయొక్క గుణములు.

వెదధాన్యములన్నియు నుత్తమములు. ఊదువుధాన్యములన్నియు మధ్యమములు. విత్తనములు చల్లక పండిన ధాన్యములు నిస్సారములు గావున నవి యధమములు. అడవికాల్చినభూమియందును, కొర్నుభూమియందును, కోసివేసినతరువాత తిరిగిచిగిర్చిపండిన ధాన్యము మలమూత్రబంధదోషమును జేయును. ఉప్పునీటివలనబుట్టిన ధాన్యము సర్వరోగకరము. తియ్యనీటివలనబుట్టిన ధాన్యము సర్వరోగహరము. చిక్కనిభూమియందుత్పన్న ధాన్యము తేజోబలప్రదము. ఇసుకభూమినిబుట్టినధాన్యము బలపుష్టిప్రభావములను బోగొట్టును. సంవత్సరములో బుట్టినధాన్యము లఘువై చిమిడిపోవును. వత్సరమునిలవగనుండినధాన్యము లఘుతరమై పథ్యమగును. మూడుసంవత్సరములుండిన ధాన్యములు బలహీనములగును.

సెనగలు యవలు గోధూమములు తిలలు మినుములు క్రొత్తవి పథ్యకరములు. పాతవి రసహీనములు. గట్టిపడియుండినజీర్ణము బలహీనమునొనర్చును. కావున హితములుకావు. వాగ్భట్టుడు క్రొత్త ధాన్యము మడిలోబండినపసేవించిన చిమిడిపోవుటచేత నపథ్యమనెను. సంవత్సరము పాతగిలినధాన్యమును, గాలినభూమియందునబండినవియును, మెట్టునపండినవియును, వేగముబండినవియును, విత్తనముచల్లకపుట్టినవియును, మిక్కిలి యుమకలేనివియును, వేచబడునవియును లఘువులై యుండును.

భృష్టధాన్యగుణాః.

యేకేచిద్వ్రీహయోభృష్టాస్తేలాజాఇతిసంజ్ఞితాః॥ ఉపలక్షణమేతత్॥ యేషాంస్యుస్తండులాస్తాని ధాన్యాని సతుషానిచ। భృష్టానిస్ఫుటితాన్యాహుస్తాజాఇతిమనీషిణఇత్యభిధానాత్॥ లాజాస్స్యుశ్ఛర్ద్యతీసారమేహమేదఃకఫచ్ఛిదః। కాసపిత్తోపశమనా దీపనా లఘవోహితాః ॥ లాజాశ్చ యవధాన్యాశ్చ తర్పణీపిత్తనాశనీ। గోధూమయావనాలోస్యాత్కించిదూష్ణాశ్చదీపనాః॥ జవాస్తు నిస్తుషాభృష్టాస్స్మృతాధానాఇతిస్త్రియాం। ధానాస్తు దుర్జరారూక్షాస్తృట్ప్రదా గురవశ్చతాః। తథామేదకఫచ్ఛర్దినాశిన్యస్సంప్రకీర్తితాః। ధానాని భ్రాష్ట్రభృష్టాని యంత్రపిష్టాని సక్తవః॥ తత్ర॥ యవజాస్సక్తవశ్శీతా దీపనాల

ఘువస్సరాః। కఫపిత్తహరారూక్షా లేఖనాశ్చప్రకీర్తితాః। తేపిత్తా బలదాశ్చ
ష్యా బృంహ్యణా భేదనాస్తథా। సర్పిణా మధురా రుచ్యాః పరిణామే బలా
వహాః। కఫపిత్తశ్రమక్షుత్తృడ్వ్రణనేత్రామయాపహాః। ప్రశస్తా ఘర్మదాహా
ఢ్వవ్యాయామార్తశరీరిణాం॥

నిస్తుషైశ్చణకైర్భృష్టైస్తుర్యాంశైశ్చ యవైఃకృతాః। సక్తవశ్శర్కరా
సర్పియుక్తాగ్రీష్మేతి పూజితాః॥ సక్తవశ్శాలిసంభూతా వహ్నిదా లఘ
వోహిమాః। మధురాగ్రాహిణో రుచ్యాః పథ్యాశ్చబలశుక్రదాః॥ అన్యాస్త
త్తద్ద్రవ్యగుణాన్లఘూన్కించిద్విశేషతః। యావనాళాదిసంభూతాస్స్వజానీయా
ద్విచక్షణః॥ శాలయస్సతుషా ఆర్ద్రా భృష్టా అస్ఫుటితాశ్చతాః। కుట్టితాశ్చి
పిటాస్సమ్యక్తేస్మృతాః పృథుకాఇతి। పృథుకాగురవోవాతనాశనా శ్లేష్మలా
అపి। సక్షీరా బృంహ్యణా వృష్యాబల్యాభిన్నసరాహితే। అర్ధస్విన్నాశ్చమిథా
నై స్తుషాభృష్టైశ్చ హోలకః। హోలకోల్పానిలోమేదః కఫదోషత్రయా
పహః। యస్య త్వర్ధపక్వాయాయవగోధూమయోర్భవేత్। తృణాని లేనసంభృ
ష్టా బుధైః కంబలి సాస్మృతా॥

వేపుడు ధాన్యగుణములు.

వ్రీహులు వేచబడిన పేలాలగును. అవి వాంతికి నతిసారమునకు మేహ
మునకు కొవ్వునకు కఫమునకు దగ్గునకుపైత్యమునకును శాంతికరములు. ఆకలిని
లఘుత్వమును గలుగజేయును. యవలాజలు తృప్తికరములు- పైత్యహరము
లు. వేచిన గోధుమములు జొన్న పేలాలు నించుకంత వేడిజేసి యాకలిని బుట్టిం
చును. వేపుడు ధాన్యము అజీర్తికరములు- కఠినములు- దాహమును బుట్టించి
గురుత్వమును జేయును. కొవ్వు కఫము వమనమును శాంతింపజేసును. బియ్య
ము మంగలమున వేచి తిరగటిని విసరిన సక్తుపిండియగు నందు యవలచేనగు
పిండి శీతలము- దీపనము- లఘువు- రేచకము- కఫపైత్యహరము- వేడిజేసి య
రక విరేచనములగును. ఆసక్తుపిండి పైత్యకరము- బలప్రదము- వీర్యవృద్ధిక
రము నురవగు రేచకము- తృప్తికరము- మధురము- రుచికరము- జీర్ణమైనపై
ని బలావహము. కఫపైత్యమును, శ్రమను, క్షుత్పిపాసలను, వ్రణములను, నే
త్రరోగములను హరించును. వేసవిచేనగు దాహమును మార్గాయాసము మొ
దలగు నార్తిగలవారికి హితము.

పొట్టులేకుండు శనగలు మూడువంతులు- యవలు నాలవపాలును వే
చి విసరినపిండిలో నేయి, పంచదారయును గలపి మెసవిన వేసవిని విశేషహి
తవును జేసును. తెల్లనిబియ్యమునువేచి విసరినపిండి జఠరవృద్ధికరము. రుచికర

ము- లఘువు- శీతలము- మధురము- మలబద్ధకారి- పథ్యము. బలమును, శుక్ల మును జేయును. మిగిలినజొన్నలుమొదలగు ధాన్యముల సక్తుపిండి వాటివాటి గుణములను జేయును గానియించుకంత లఘుత్వముగలిగియుండును. శాలిధాన్యము వానబెట్టి వేచి దంపిన యవి యటుకులనబడును అవి గురుత్వమును శ్లేష్మమును జేయును. వాతమును హరించును. వీటిని పాలతో బుచ్చికొనిన నురువుగలిగి వీర్యవృద్ధిని, మలబద్ధమును జేయును. సగముపండిన శింబిధాన్యము గడ్డికాల్చిన మంటలో వేచినవి హోలకమనబడు నిది మేహవాతము కొవ్వును, కఫమును, శ్రీమను హరించును. సగముపండిన యవలయొక్క గోధూమముల యొక్క వెన్నులు తృణాగ్నిచే వేచిన యవి రుంబిలనబడును.

సి ద్ధా న్న ప్రి క ర ణం.

భక్తం లఘుపురాణస్య శాలేస్త్వచ్చిపిటోగురుః। క్వచిద్యోగప్రభావేన గుణాంతరమపీష్యతే॥సుధౌతాంస్తండులాన్స్ఫీతాన్తోయంపంచగుణోపచేత్। తస్యాసం ప్రస్రుతంచోష్ణం విదాహం గుణవత్తరం। భక్తం వహ్నికరం పథ్యం తస్యాంరోచనం లఘు॥ అధౌతమస్యాసం శీతం గుర్వరుచ్యం కఫప్రదం॥ ఉష్ణోదనస్స్రీమదాహ్యాయ రక్తపిత్తమేహప్రదః పవనశ్చల్లఘుదీపనశ్చ॥ జలే చతుర్దశగుణే తండులానాం చతుఃఫలం। విపచేత్స్రావయేన్మండం సభక్తోమధురో లఘుః। రసోదనోజ్వరహరో బల్యోవాతనిబర్హణః॥ ఘూలభక్తం హిమంస్వాదు హృద్యం పాచనదీపనం। ఆమశూలగ్రహణ్యార్శో హరం పుష్టిరుచిప్రదం॥ తండులాదావిసంయుక్తా లవణార్ద్రకహింగుభిః। యుక్తాశ్చ సలిలే సిద్ధా కృసరా కధితాబుధైః। కృసరాభుక్తాబల్యా గురుపిత్తకఫప్రదా। దుర్జరా బహువిష్టంభమలమూత్రకరీస్మృతా। మిశ్రైశ్చాకశ్శింబిధాన్యైరోదనో మిశ్రకోమతః। ఘృతే హరిద్రాసంయుక్తం మాషాణాం భర్జయేద్వటీః। తండులాశ్చాపి సిద్ధాన్నహైవపరివర్తయేత్। సిద్ధియోగం జలంతత్ర నిక్షిప్యకుశలః పచేత్। లవణార్ద్రకహింగుమాత్రయాతత్ర వినిక్షిపేత్। ఏషా సిద్ధిం సమాయాతా ప్రోక్తా తాపహరా బుధైః। భవేత్తాపహరీబల్యా వృష్యా శ్లేష్మాణ పాచరేత్। బృంహణీ తర్పణీ రుచ్యా గుర్వీ తత్తద్గుణాస్మృతా॥ క్రియాసారే॥ నివేద్యకరణే ప్రోక్తా శ్రేష్ఠా ఆఢకతండులాః। తాంశ్చ నిర్ణిజ్య నిష్పీడ్య షోఢాంభః క్షాళయేద్బుధః। సార్ధాఢకప్రమాణంతు తండులానాం జలంస్మృతం। శుద్ధైస్సాకైద్దారుభిశ్చ సుదీప్తైః పరిపాచితం। కేవలాన్నమితిప్రోక్తమిత్థమన్నం మునీశ్వరైః॥

పరమాన్నం హారిద్రాన్నం దధ్యన్నం కృసరోదనం। గుడోదనంచ ముద్గాన్నమిత్యన్నం షడ్విధం స్మృతం॥ తండులం త్రిగుణం దుగ్ధం దుగ్ధార్థం జీవనీయకం। తదర్థం గుడచూర్ణంతు పరమాన్నమితిస్మృతం॥ సంపక్వంతం మధితం గవ్యం తండులానాం చతుర్గుణం। ఈషద్ధరిద్రయాయుక్తం మరీచీజాతిసంయుతం। ఏతదుక్తం హారిద్రాన్నం సుపక్వం పాచితం తథా॥ మధురామ్లేనగోదధ్నా శుద్ధాన్నంతువిమిశ్రితం। తండులాద్విగుణేనైవ మరీచిక్షోదసంయుతం। లవణార్ద్రకసంయుక్తమేతద్దధ్యోదనం స్మృతం॥ తండులార్ధం ముద్గమిశ్రంవారిణా సహసంపచేత్। యుక్తం మరీచిచూర్ణేన తిలచూర్ణం వినిక్షిపేత్ । ఇదం కృసరనామాన్న మిత్యాఖ్యాతం మునీశ్వరైః॥ పూర్వోక్తపాయసైర్యుంజాద్దుగ్ధార్థం గుడఖండకం। తదర్ధమాజ్యం మోచాయాః ఫలమేతద్గుడోదనం॥ పూర్వోక్తపాయసవత్ తండులం త్రిగుణం దుగ్ధదుగ్ధార్ధజలయోగే దుగ్ధార్ధగుడం యోజయిత్వా పచేత్ । ఇతరథా గుడోదనమితి సంజ్ఞానుపపత్తేః॥ తండులస్య త్రిభాగైకముద్గఖండేన మిశ్రితం। పక్వం యదేతన్ముద్గాన్న మాఖ్యాతంచ చతుర్ముఖ। వినాశుద్ధాన్నమన్యేషాం ప్రదద్యాద్ధ్రావణంబుధః। గుణానేషాం యథాయోగం విజానీయాద్విచక్షణః॥ భూతౌదనో దధినిశా సక్తులాజతిలాన్వితః। భూతాపహరణేయోగ్య మేనం ప్రాహవిచక్షణః॥

అథక్షీరీ॥ శుద్ధేర్ధపక్వే దుగ్ధేతు ఘృతాక్తాంస్తండులాన్ క్షిపేత్। తేసిద్ధాక్షీరికాఖ్యాతా సాసితాజ్యయుతోత్తమా॥ క్షీరికాదుర్జరా బల్యా ధాతుపుష్టిప్రదాగురుః। విష్టంభినీ హరేచ్ఛీతా రక్తపిత్తాగ్నిమారుతాన్॥ నారికేళం తనూనకృత్వా ఛిన్నం పయసి గాః క్షిపేత్। సితాగవాజ్యసంయుక్తా తత్పచేన్మృదువహ్నినా। నారికేళోద్భవా క్షీరీ స్నిగ్ధా శీతాతిపుష్టిదా। గుర్వీసుమధురా వృష్యా రక్తపిత్తానిలాపహా॥

చమసీభర్జికాకృత్వా సుసూక్ష్మాస్తంతుసన్నిభాః। శుష్కాక్షీరేణసంసాధ్యా భోజ్యా ఘృతసమన్వితాః। సేవికా తర్పణీబల్యా గుర్వీ పిత్తానిలాపహా। గ్రహణీ సంధికృద్రుచ్యా తాంఖాదేర్నాతిమాత్రయా॥ చమసీ పిష్టవర్తికేతి వామనః॥

సి ద్ధా న్న ప్ర క ర ణ ము.

పాతబియ్యపుఅన్నము లఘువు. అటుకులు గురుత్వమును జేసును. ఇవి వస్త్వంతర మేళనముచే గుణభేదమును గలిగించును. తెల్లనిబియ్యము కడిగివేసి మైనుపాల్లు నీళ్లుబోసి యుడికించి వార్చిన గంజి విదాహమణచి విశేషము

ణమును జేసును. అన్నము జఠరవర్ధనము- పథ్యము. తృప్తిని రుచిని గలిగించు ను. కడగనిబియ్యముడికించి వార్చని యన్నెసరు చలవను, గురుత్వమును, రుచి ని, కఫమును జేయును. వేడియన్నము శ్రమను, మదహానిని, రక్తపైత్య మేహ ములను, వాతమును జేయును. లఘువు- దీపనము. నాలుగుభాగముల బియ్య ము, పదునాలుగువంతుల నీళ్లను వేసి వండి వార్చిన యన్నము మధురము- ల ఘువు. జావ జ్వరహరము- బలకరము- వాతనాశకము. పఘాళీయన్నము చ లువను, రుచిని, జీర్ణమును, దీపనమును, పుష్టిని జేసి యామశూల గ్రహణీమూ లశంకలను హరించును. బియ్యమును పప్పును గలిపి తగుమాత్ర ముప్పు నల్ల ము నింగువయును గూర్చి యుదకమందుడికించినది పులగమనబడును. ఇదిబలక రము- గురుత్వకరము- పైత్యకఫప్రదము- శీఘ్రముగ జీర్ణముగాక కడుపులో బరువుగనుండి విశేషమలమూత్రములను జేయును. వరిబియ్యము పెసర మొదల గు పప్పులును గలిపిజేసినయన్నము మిశ్రకయనబడును. పసపు మినపపప్పు లోవేసి రుబ్బి వటుకములు జేసి కడిగినబియ్యముతో కలిపి నేయినివేచి యవి పచనమగుటకు తగిననీళ్లనుబోసి యుప్పు అల్లము యింగువయును వేసి వండిన యది తాపహరమనబడును. బలమును, వృద్ధిని, శ్లేష్మమును, వీర్యవృద్ధిని, తృ ప్తిని, రుచిని, గురుత్వమును జేయును. శ్రేష్ఠములగు బియ్యము కుంచెడు ప దునారుమార్లు గడగి వడచి ఆరుమానికెలనీళ్లను యసరుబెట్టి పరిశుద్ధమగు తృణముచే కట్టెలచే నగ్నిని ప్రజ్వరిల్ల జేసి వండిన యది కేవలాన్నమనబడును, ఇది దేవతానివేదనమునకు శ్రేష్ఠమని చెప్పబడెను.

పరమాన్నము, హరిద్రాన్నము, దధ్యన్నము, కృసరాన్నము, గుడా న్నము, ముద్గాన్నమనియును అన్నము ఆరువిధములు. ఇందులో బియ్యమునకు మూడురెట్లు పాలువేసి పాలలోసగము నీళ్లువేసి యందులో సగము బెల్లము వేసి చేసినది పరమాన్నము. సంస్కరించబడిన యావుమజ్జిగ బియ్యమునకు నాలుగురెట్లు యుంచుకపసపుతో కలిపి మిర్యములు జాపత్రిపొడుముగలిపి వం డిన హరిద్రాన్నమనబడును. మధురమగు నావుపెరుగించుక పులియబెట్టి పరి శుద్ధమగు నన్నముతో బియ్యమునకు రెండురెట్లుకలిపి యల్లమును మిరియముల గుండయు నుప్పునుగూర్చిన దధ్యన్నమనబడును. బియ్యము రెండువంతులు పె సరపప్పువకవంతును గలిపి యుదకముతో పచనముజేసి యందు మిర్యములపొ డి నువ్వులపొడియును గలపిన కృసరాన్నమనబడును. మొదటజెప్పిన పరమా న్నముతో పాలకుసగము బెల్లము దీనికిసగము నేయి యనటిపళ్లనుగలిపిన నద్ది

గుడోదనమనబడును. మొదటిదగుపరమాన్నము బియ్యమునకు మూడురెట్లు పాలును పాలకుసగము నీళ్లును నీళ్లకుసగము బెల్లమును గాక పాలకుసగమధికముచేసి పచనముజేసిన గుడాన్నమనబడును. ఇటులగాకున్న గుడాన్నసంజ్ఞ గాకపోవునని దెలియదగును. బియ్యమునకు మూడురెట్లు పెసరపప్పు వేసి చేసినది ముద్గాన్నము. విద్వాంసుడు శుద్ధాన్నముకంటె నితరాన్నములను దేవపితృతిథి నివేదనజేయకొకడును భుజింపరాదు. వీటిగుణములాయాయివస్తుమేళనమునుబట్టి గుణములనుదెలియదగును. పెరుగు, పసపు, సక్తుపిండి, పేలాలు, నువ్వులును గలిపినయన్నము భూతాపహరణయోగ్యమై భూతాన్నమనబడును.

పాలుసగము మరగనిచ్చి యందుననేయితోవేచిన బియ్యముబోసి పంచదార నేయి గలిపి పచనముజేసినది క్షీరికయనబడును. ఇది యజీర్తిని, బలమును, ధాతుపుష్టిని, గురుత్వమును, మలబద్ధమునుజేసి వాతమును, రక్తపైత్యమును, జఠరాగ్నిని హరించును. కొబ్బరికాయ సన్నముగకోరి యావుపాలలోవేసి పంచదార ఆవునేయియును గలిపి చిన్నమంటను వండినది నారికేళక్షీరియనబడును. ఇదివిశేషబలమను బుష్టిని గురుత్వమును వీర్యవృద్ధినిజేసి మధురమై రక్తపైత్యవాతములను హరించును.

పిండి నీళ్లనుగలిపి దారములవలె సన్నముగజేసి యెండించి పాలలోవేసి నేయినిగలపి వండినది సేవికయనబడును. ఇది తృప్తిని, బలమును, గురుత్వమునుజేసి పైత్యమును హరించును. రుచికరము- సంధానకారియైనను గ్రహణిని బుట్టించును గాన యధికమును భుజించరాదు. దీనికి చమసీపిష్టవర్తికయనిగూడ నామాంతరము కలదు.

అథ సూపపచనప్రక్రియాం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ దాలీతుసలిలేసిద్ధాలవణార్ద్రకహింగుభిః। సంయుక్తాసూపనామ్నిస్యాత్ తక్రుథ్యంతే తద్గుణా నథ॥ సూపోవిష్టంభకోరూక్షశ్శీతస్తు సవిశేషతః। నిస్తుషో భృష్టసిద్ధస్తు లాఘుపంసుతరాంవ్రజేత్॥ వాగ్భటః॥ విశేషాదాఢకీసూపస్వాదుర్విష్టంభకృద్గురుః॥ ప్రక్షిప్తేద్గోఘృతంతస్మిన్నాచితం భక్షయేన్నరః॥ బల్యంస్యాదాఢకీసూప మితిచ॥ సారంభోజనసారం సారం సారంగలోచనాధరతః। పిబఖలువారంవారం నోచేన్మృధాభవతిసంసారః॥ పిత్తజ్వరార్తిశమనం లఘుముద్గయూషం సంతాపహారి తదరోచకనాశనంచ। రక్తప్రసాదనమిదం యదిసైంధవేన యుక్తంసదా పిబతు సర్వరుజాపహారి॥ చనముద్గోద్గయూషస్తు శిరోభ్రమణపిత్తకృత్। కుళు

ద్ధయూషశ్శ్లేష్మఘ్నం చామాదం శూలనాశనం॥ యూషః కృష్ణకుళుద్థోద్థం ల ఘుః పాషాణభేదకృత్। రోచనం కఫవాతఘ్నం పిత్తకృత్క్రిమిశూలహా॥ ని ష్పావయూషో విషహృత్తస్య స్యాత్పిత్తకృద్గురుః॥ చణస్య యూషం మధురం కషాయం కఫాపహం వాతవికారహంతృ। శ్వాసోర్ధ్వకాసామయపీనసా నాం కరోతినాశం బలదీపనంచ॥ అసితచణకయూషం దాహనాశం విధత్తే ప్రబలమహితలోద్ధం సర్వమేహప్రణాశం। దహనమరిచియోగా ద్వాతరోగా పహారీ విదళమతివిపక్వం సర్వదోషాపహారీ॥

ఇటుపయిని సూపపచనప్రక్రియను జెప్పుచున్నారము. పప్పు నీళ్లతో నుడికించి యందుప్పు నింగువ నల్లమును గలపిన నది సూపమనబడును. దీనిగు ణము మలబద్ధము, కడుపులోగట్టి చలువయును జేసును. పొట్టుదీసినదియు వే చినదియు మిక్కిలి లాఘవమునుజేయును. కందిపప్పు రుచి- మలబద్ధమును గు రుత్వమును జేయును. ఈపప్పుయందు నావునేయి గలపి పచనముజేసి యది పుచ్చికొనవలెను. ఇది నీరువలె పలచగాజేసిన కట్టనబడును. ఇది భోజనసార ము- సారంగలోచనల యధరముకంటె సారమై రుచిగలిగించును. కావున ప్ర తిదినమందును బుచ్చికొనుము- లేకుండిన నీసంసారము నిస్సారము. పెసరక ట్టు లఘుతరమై పైత్యజ్వరము నార్తిని సంతాపము నరుచినిశమింపజేయును. రక్తమును బాగొనర్చును. దీని సైంధవలవణముతోగూర్చి బుచ్చికొనిన సకల రోగములను హరించును. అడవిపెసలకట్టు శిరోభ్రమణమును పైత్యమును జే యును. ఉలవకట్టు శ్లేష్మమును, ఆమమును, శూలలను కొట్టును. నల్లఉలవక ట్టు లఘువు- పాషాణభేది- రుచికరము- కఫవాతనాశకము- పైత్యకారి- క్రి మిశూలహారి. అనపకట్టు విషమునుహరించును. పైత్యగురుత్వకారి. సెనగక ట్టు మధురము- కషాయము- కఫవాతవికారహరము- శ్వాస, కాస, పీనసనా శనము- బలదీపనకరము. నల్లసెనగకట్టు దాహహరము- సకలమేహములన ణచును. చిత్రమూలము మిరియమును గలపిన సకలరోగములను హరించును. వీటిగుగ్గిళ్లు సకలదోషనివారకము.

గోధూమాధవళాధ్రాతా కుట్టితాశ్శోషితాస్తతః। పోక్షితాయంత్ర నిష్పిష్టా శ్చాలితాస్సమితాస్స్మృతాః॥ వారిణా కోమలంకృత్వా సమితాం సాధుమర్దయేత్। హస్తలాలనపాతస్యాల్లోప్త్రీ సమ్యక్ప్రసారయేత్ ॥ లో ప్త్రీ ఉండాఇతిభాషయా॥ అధోముఖఘటస్యైతాం విస్తృతాం పరిక్షిపేద్భ హిః। మృదునా వహ్నినా సాధ్యా సిద్ధోమండకఉచ్యతే। దుగ్ధేన సాజ్యఖండే

న మండకం భక్షయేన్నరః। అథవా సిద్ధమాంసేన సతక్రవటకేనవా। మండకో బృంహణో వృష్యో బల్యో రుచికరో భృశం। పాకేపి మధురో గ్రాహీ లఘుర్దోషత్రయాపహః॥

సమితాం సర్పిషాభృష్టాం శర్కరా పయసి క్షిపేత్। తస్మిన్ఘనీకృతే న్యస్యేల్లవంగమరిచాదికం। సిద్ధైషా లక్షికాఖ్యాతా గుణానస్యా వదామ్యహం। లక్షికా బృంహణీవృష్యా బల్యాపిత్తానిలాపహా। సిద్ధా శ్లేష్మకరీ గుర్వీ రోచనీ తర్పణీపరా॥

శుష్కగోధూమచూర్ణేన కించిత్సృష్టాంచ పోలికాం। తత్పచేత్స్వేదయేత్కృత్వా భూయోంగారేపి పాచయేత్। సిద్ధైషాపోలికాప్రోక్తా గుణానస్యాః ప్రచక్ష్మహే। రోటికాబలకృద్రుచ్యా బృంహణీధాతువర్ధనీ। వాతఘ్నీ కఫకృద్గుర్వీ దీప్తాగ్నీనాం ప్రశస్యతే॥

శుద్ధగోధూమచూర్ణంతు సాంబు గాఢం విమర్దయేత్। విధాయ వటుకాకారం నిర్ధూమాగ్నౌ శనైఃపచేత్। అంగారకర్కటీహ్యేషా బృంహణీ శుక్రలాలఘుః। దీపనీకఫకృద్బల్యా పీనసశ్వాసకాసజిత్। అంగారపోలికా శస్తా విధూమాంగారపాచితాః। లఘ్వ్యో బలకరా వృష్యా దోషఘ్నావహ్నిదీపనాః। తావద్గర్జతివర్గోత్ర భక్ష్యాణాం శ్లాఘ్యతేధికం। ఉష్ణోష్మసర్పిషాభుక్తా యావన్నాంగారపోలికా॥

యవజా రోటికారుచ్యా మధురావిషదాలఘుః। మలశుక్రానిలకరీ బల్యా హంతి కఫామయాన్। పీనసశ్వాసకాసాంశ్చ గుదో మేహగలామయాన్॥

చూర్ణం యచ్ఛుష్కమాషాణాం చమసీసాభిధీయతే। చమసీరచితారోటీ కథ్యంతేబలభద్రికా। రూక్షోష్మావాతలాబల్యాదీప్తాగ్నీనాం ప్రయోజితా॥

మాషాణాం దాలయస్తోయస్థాపితాస్త్యక్తకంచుకాః। ఆతపే శోషితా యంత్రపిష్టాస్తాధూమసీస్మృతాః। ధూమసీంచితాసైవ ప్రోక్తా ఝర్ఝరికాబుధైః। ఝర్ఝరీ కఫపిత్తఘ్నీ కించిద్వాతకరీ స్మృతా॥

చాణక్యా రోటికా రూక్షా శ్లేష్మాపిత్తాస్రసద్గురుః। విష్టభిన్నాచ చక్షుష్యా తద్గుణా తిలశష్కులీ॥

దాలీ సంస్థాపితా తోయే తతోపహృతకంచుకా। శిలాయాం సాధు సంపిష్టా పిష్టికాకథితాబుధైః। మాషపిష్టికయాపూర్ణగర్భా గోధూమచూర్ణతః। రచితా రోటికాసైవ ప్రోక్తా వేఢణికాబుధైః॥ గోధూమచూర్ణఘనవేష్టి

తద్ధూమముద్గపిష్టం సుపక్వ మతివేధణికం వదంతి। తంభక్షయే దతిబలం లభ తే మనుష్య స్తైలేనవాధ సుఘృతేన సుగంధినావా॥ భ వేద్వేధణికాబల్యా వృష్యా రుచ్యానిలాపహా। ఉష్ణా సంతర్పణీ గుర్వీ బృంహణీ శుక్రలాపరం। భిన్నమూత్రమలాస్రప్త మేదఃపిత్త కఫప్రదా।గుదకీలార్దితశ్వాసంపక్తి శూలానినాశయేత్। ఘృతేన వాలితా సైవ వటోరీతి ప్రకథ్యతే । వటోరీ తద్గుణా కించి ల్లఘ్వీచ రుచికృత్పరా॥

తెల్లని గోధూమములు కడగి దంచి యెండించి తిరిగీకడగి యెండించి విసరి కోడిన యది సమితమనబడును. ఆసమితను నేయివేసి నీరుబోసి మర్దించి చేతులతో వుండజేసి యగిరించిన లోప్త్రియనబడు ననగా వుండ యది కుండబోర్లించి దానిపైనుండజేసి మృద్వగ్నిచేతను పాకమొనర్చిన పచనమై మండకమనబడును. దానిని నేయి పాలతో గలిపి భక్షించవలెను. లేక వండిన మాంసముతోనైన మజ్జిగతోనైన బుచ్చికొనదగును. మండకము తృప్తివీర్యవృద్ధికరము- బలకారి- విశేషరుచికరము- పాకమైనను మధురము- మలబద్ధకారి- లఘువు- దోషత్రయనివారకము.

సమితను నేయితోవేచి పంచదారగలపిన పాలలోవేసి యది గట్టిపడినపిమ్మట నందులో లవంగములు మిర్యమును వేసి పచనమొనర్చిన లప్శికయనబడును. ఇది వృద్ధిని వీర్యమును బలమును జేసును. పైత్యవాతహరము. శ్లేష్మమును, గురుత్వమును, రుచిని, తృప్తిని గలిగించును.

ఎండిన గోధూమపిండి తడిపి పలచగా రొట్టెజేసి పెనముమీద కొంచము వెచ్చజేసి నిప్పులమీద పచనముజేయవలెను. ఇది పోళికారోటికయనబడును. బలమును, రుచిని, వృద్ధిని, ధాతుపుష్టిని, కఫమును, గురుత్వమునుజేసి వాతమును హరించును. ఇదివిశేషజఠరముగలవారికి ప్రశస్తము.

పరిశుద్ధమగు గోధూమపిండి నీళ్లతోగలపి గట్టిగమర్దించి వడియములవలె జేసి పొగలేని నిప్పులపై నునచి పచనముజేసిన యంగారకర్కటి యనబడునిది వృద్ధిని, శుక్లమును, లఘుత్వమును, దీపనమును, కఫమును, బలమును జేసి పీనస శ్వాస కాసరోగములను జయించును. పొగలేని నిప్పులపైని గాల్చినరొట్టె ప్రశస్తము- లఘుత్వమును, బలమును, వీర్యమును, జఠరమును జేసి దోషములను హరించును. ఈయంగారపోలిక వేడినేయిలో ముంచి యెంతపర్యంతము భక్షించడంతపర్యంతమే సకలభక్ష్యముల శ్లాఘనమొనర్చును.

యవపిండిరొట్టె రుచ్యము- మధురము- గళరోగ మేహ కఫ పీనస శ్వాస కాస మద విషహరము. లఘువు- మల శుక్ల వాత బలకరము.

మినుములు యుండించి విసరిన పిండి చమసియనబడును. దీనిచే జేసినరొట్టె బలభద్రికయనబడు నిది గట్టిని, వేడిని, వాతమును, బలమును, దీపనమును జేయును.

మినపపప్పు నీటిలోవేసి మాటిమాటికి సూటిగ పొట్టు బోగడగి యుండించి తిరగటిని విసరిన యది ఘూమసియందురు. దీనిచే నొనర్చిన రొట్టిక ఝర్ఝరికందురు. ఇది పైత్యహారి- కించిద్వాతకారి.

సెనగరొట్టియు గట్టి శ్లేష్మమును రక్తపైత్యమును బోగొట్టి గురుత్వమును, మలబద్ధమును, నేత్రహితమును జేయును. నువ్వులువేసి జేసిన చక్కిలము నీగుణముసే జేసును.

మినపపప్పు నానబెట్టి పొట్టుబోగడగి రాతిమీద నూరినది పిష్టికయనబడు నది పూర్ణమువలె లోపలనుంచి గోధూమపిండి పైనిపొదిగించి జేసిన రొట్టె వేఢణికయందురు. ఇటువలె నే పెసరపప్పు మినపపప్పును పూర్ణముంచిన రొట్టికతివేఢణికమనబడు నిది బలకరము. నేయితోనైన నూనెతోనైన బుచ్చికొనిన రుచి వీర్యోష్మ తృప్తి గురుత్వ వృద్ధులను జేసి వాతమును గొట్టి మలమూత్ర మోచనమొనర్చి కొవ్వునణచి పైత్యకరమై మూలశంక శ్వాస శూలముల నశింపజేయునిది నేయితో వేచిన వటోయనబడి లాఘవమును రుచిని జేయును.

ధూమసీరచితాహింగుహరిద్రాలవణై స్యుతా। జీరకాస్వర్జి తాభ్యాంచ తమాకృత్యచ వేల్లితాః। పర్పటాస్తే సదంగారభ్రిష్టాః పరమరోచకాః। దీపనాః పాచనారూక్షా గురవఃకించిదీరితాః। ముద్గాశ్చతద్గుణాఃప్రోక్తా విశేషాల్లఘవశ్చతే। చణకస్యగుణైర్యుక్తా పర్పటాశ్చణకోద్భవాః। స్నేహభ్రిష్టాశ్చ తేనచ్చ భవేయు స్సూక్ష్మనాగుణైః। లఘవః పర్పటామచ్యాః కఫఘ్నా శాలిసంభవాః॥

మాషాణాం పిష్టికాం యుక్తాం లవణార్ద్రకహింగుభిః। కృత్వా విదధ్యాద్వటికా స్తాస్తైలె విపచేచ్ఛనైః। విశుష్కావటికాబల్యా బృంహణాపిస్యవర్ధనాః। వాతామాపహారారుచ్యా విశేషాచ్ఛర్దితాపహాః। విబంధభేదినశ్శ్లేష్మకారిణోత్వగ్నిపూజితాః। సంచూర్ణ్యనిష్పేత్రకేర్భృష్టహింగుచజీరకం। లవణం తత్రవటుకాన్నకలానపి మజ్జయేత్। శుక్రిలస్తక్రివటుకో బలకృద్రో

చకో గురుః। విబంధహృద్విదాహీచ శ్లైష్మలః పవనాపహః॥ తక్రంపిష్టమరీచి హింగుమిళితం కుస్తుంబరీసంయుతం యుక్త్యావఘ్నితమర్ధశేషమపరే భాండే సుధూపావృతే। పక్త్వాతతి మనోహరాంశ్చ వటుకాస్తేషాం రుచిర్మార్దవం స్వాదుత్వంచ సుసౌరభం గుణగణం వేత్తిస విశ్వేశ్వరః॥ కాంజికేషు వినిక్షిప్య వటుకా మాషసంభవాః। వాతఘ్నా రోచనా హృద్యాః కఫపిత్తప్రకోపనాః। ఆమ్లికాం స్వేదయిత్వాతు జలేనసహమర్దయేత్। తన్నీరే కృతసంస్కారే వటుకాన్మజ్జయేత్కృతీ। ఆమ్లికావటుకాస్తేషు రుచ్యా వహ్నిప్రకోపనాః॥ చించాతోయే విమిశ్రా గుడలవణయుతాః పిత్తమేతే నిహంతి తృష్ణా మూర్ఛాభిఘాతజ్వరజఠరహరాః క్షుద్రోగాపహాశ్చ। లాజీచూర్ణేన మిశ్రాః కఫపవనహరా రోచకా దీపనాస్స్యుర్మందాగ్నిధ్వంసకాశ్చానిలవిషశమనా భుక్తమన్నంపచంతి॥ మాషాణాంపిష్టికాహింగులవణార్ద్రకసంయుతాః। తథా విరచితా వస్త్రే వటుకాస్సుశోషితాః। తలితాస్తప్తతైలేవా ఘృతేవాసుప్రలోహితాః। వటుకస్యగుణైర్యుక్తా జ్ఞాతవ్యా రుచిదా భృశం॥ కూష్మాండార్ద్రకమరీచైర్జీరకసింధూద్ధమేధికాసహితైః। పిష్టైర్మాషదళోద్ధైర్విహితావటుకాశ్చ యోగిభిస్సత్త్యాః॥ కూష్మాండకవటీ జ్ఞేయా పూర్వవద్వటుకాగుణాః । విరోషా పిత్తరక్తఘ్నీ లఘ్వీచ కథితా బుధైః ॥ నిస్తుషైర్ముద్గమాషైశ్చ కూష్మాండమజ్జసంయుతైః। శుష్కాశ్చవటుకాః పక్వా రుచ్యారోచకనాశనాః॥

ఆర్ద్రక రామఠసైంధవజీరకయుక్తా మహాకృతికాస్సతిలాః। అంబుజబంధుకరైః కఠినా తిలతైలభృతా రుచిదావటుకాః॥ కూష్మాండమజ్జామిళితైస్సత్వక్ప్రైజైస్సజీరకైః॥ పటుభిశ్శుష్కకరలవటుకాశ్శుద్ధాంగారవిపాచితాలఘవః। ఆర్ద్రకజీరకరామఠ ధనికాఘ్నాశ్లేష్మనాశనా రుచ్యాః॥ కృతాశ్చ నింబకుసుమైస్సతిలైః పటుసంయుతైః। వటుకాః కఫపిత్తఘ్నా కృమివ్రణవినాశినః॥ కృతాశ్చవజ్రివల్లీ తిలరామఠలవణజీరకైర్వటుకాః। సృష్టపురీషా సద్యోరోఘ్నా గుల్మవహ్నిమాంద్యహరాః॥ ఏవంసూరణవటుకాం కుర్యాస్తద్గుణాంస్తద్వత్। పక్వామలకఫలానాం పిష్టాన్ప్రిష్టతండులైస్సతిలైః। చూర్ణకృతైశ్చ లవణైస్సహింగుభిశ్శాంకబింబసంసృష్టైః। లఘవఃకృతాస్తువటుకాః పిత్తహరంత్వపహరంతి మేహంచ। చక్షుష్యాతిరుచ్యా వృష్యా దోషఘ్నజరరాగ్నికరాః॥ కదళీకుసుమక్షోదే జీరకైస్తిలమిశ్రితైః। మరీచిక్షోదలవణై రేకధ్యాం వటుకాః కృతాః। తైలభ్రష్టా రుచికరాః పిత్తలా వాతనాశనాః॥ శాలిపిష్ట దధిఖండసంయుతా దధ్నఏవ వటుకాస్తథాకృతాః। ఘూరవాతశమనా రుచిప్రదాః

పిత్తరోగమపహంతి దారుణం॥ ముద్గానాం వటుకాస్తద్వద్రచితాస్సాధితా స్తథా। పథ్యారుచ్యాస్తతో లఘ్వ్యా ముద్గసూపగుణాస్స్మృతాః। దుర్జరాలఘవో రుచ్యా చణకాదికృతా అపి। స్థాల్యాం ఘృతేవా తైలేవా హరిద్రాహింగుభర్జయేత్। అవలేహనసంయుక్తం తక్రం తత్రైవ నిక్షిపేత్। యేషా సిద్ధా సమరిచా కధితా కధికాబుధైః। కధికా పాచనీరుచ్యా లఘ్వీ వహ్నిప్రదీపనీ।కఫానిలవిబంధఘ్నీ కించిత్పిత్తప్రకోపినీ॥ అతిపక్వాఘవ్యంతాకఫత్రైశ్చ తిలమిశ్రితైః। మరీచిక్షోదలవణైర్హింగుజీరకమిశ్రితైః। పైత్యలావటుకారుచ్యా స్నేహభ్రిష్టాశ్చదీపనాః॥ దాలయశ్చణకానాంతు నిస్తుషా యంత్రపేషితాః। తచ్చూర్ణం వేశనంప్రోక్తం పాకశాస్త్రవిశారదైః॥ వటుకావేశనస్యాపి కధికాయాం నిమజ్జితా। రుచ్యావిష్టంభజననీ బల్యా పుష్టికరీ స్మృతా॥ ఏవమన్యేపి యేకేచిద్భక్ష్యావేశనసంభవాః। తద్గుణాస్తేపి బోద్ధవ్యా యుక్త్యా పాకవిశారదైః॥

మినపచాయపప్పుపిండిలో నింగువ పసపు ఉప్పు జీలకఱ్ఱ సజ్జాకారమును నీళ్లతోగలపి పలచగా వత్తినవి పర్పటములందురు- ఇవి మంచినిప్పులపైని గాల్చిన మిక్కిలి రుచిని దీపనమును పాచనమును గురుత్వమును జేసును. పెసరపిండితోజేసిన పర్పటములు పైనిజెప్పిన గుణమునుజేసి లఘుత్వమును జేయును. సెనగపిండి పర్పటములు సెనగగుణమునే జేయు నివి యన్నియును చమురునవేచిన మధ్యమగుణములు. బియ్యపుపిండితో జేసిన పర్పటములు రుచిని లఘుత్వమునుజేసి కఫమునుహరించును. వీటికాంధ్రభాషలోనప్పడములందురు.

మినపపిండిలో నుప్పు నల్లము నింగువయును గలపి పెట్టిన వడియములు యండనెండించి చమురులో మెల్లనవేచి బుచ్చికొనిన బలవృద్ధివీర్యములను శ్లేష్మమును జేసును. వాతామవమనతాపములను హరించును. విరేచనకారి- విశేషజఠరాగ్నిగలవారలకు హితము. వేచిన యింగువ జీలకఱ్ఱయు నుప్పును గలపిన మజ్జిగలో వేచినవడియములుంచి బుచ్చికొనిన శుక్లవృద్ధి బలమును రుచిని గురుత్వమును రేచనమును దాహశ్లేష్మములనుజేసి వాతమునుహరించును. సెనగపిండి మిర్యము యింగువ కొతిమిరియును గల్పిన మజ్జిగను విరిగిపోకుండ సగముగ మరిగించి రెండవకుండలో పోగిచి దీనిలో బ్రశస్తమగు వేచిన వడియములు వేసిన యావడియముల రుచిని మార్దవమును పరిమళగుణములను విశ్వేశ్వరుడే దెలసికొనవలెను. కాంజికమందునవేసిన మినపవడియములు వాతహారము- రుచికరము- హృద్యము- కఫపైత్యప్రకోపము. చింతపండు వెచ్చజేసి కలపి పెట్టిన పులుసులో వడియములు వేచి పోగచినవి యామ్లికావటుకములు రుచి జఠరవృద్ధికరములు. బెల్లము నుప్పును గలసినబులుసులోని వడియ

ములు పైత్యపిపాసమూర్ఛాజ్వరమును జఠరమును క్షుద్రరోగములను హరించును. పేలపిండితో గలపిన వడియములు వాతము నరుచి నగ్నిమాంద్యమును విషమును హరించి భుజించినయన్నమును జీర్ణింపజేయును. మినపపిండి యల్లము నింగువయు నుప్పును గలపి వస్త్రమందు వడియములుంచి యెండించి మరగిన నేయినైన నూనెనైన నెఱ్ఱగవేచిన యవి పైనిజెప్పినగుణములనే జేయును. బూడిదగుమ్మడికోరు అల్లము మిర్యపకాయలు జీలకఱ్ఱయు నుప్పు మెంతులును నానబెట్టి పొట్టుదీసిన మినపపప్పుతో కలపి రుబ్బిజేసిన వడియములు రోగులచే భక్షించదగు నివియును పైనిజెప్పిన గుణమునే జేయును. శాంతికరము- పైత్యరక్తహరము- లఘుకరము- అటువలెనే చాయపెసరపప్పుతో కలపిపెట్టిన గుమ్మడివడియములు రుచికరములు- అరుచినిగొట్టును.

అల్లమింగువ సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱయు గలపి పొట్టుతీసిననువ్వులపిండి తాళేలులవలెవడియములుబెట్టి యెండించి వేచిబుచ్చికొనిన యవిరుచికరములు. బూడిదగుమ్మడుత్వక్కు, బీజములు, కోరును, జీలకఱ్ఱ, యింగువ, అల్లము, ఉప్పును గలపి వడియములుబెట్టి యెండించి నిప్పులపై గాల్చిన యవి లఘుకరములు. అల్లము జీలకఱ్ఱ యింగువ వేపపువ్వు నువ్వులును గలపిపెట్టిన వడియములు కఫపైత్యక్రిమివ్రణశాంతికరములు. నువ్వులు యింగువ యుప్పును జీలకఱ్ఱ గలపి నల్లేరు రుబ్బి పెట్టినవడియములు రేచకములు మూలశంక గుల్మ మందాగ్ని యరుడె నశించును. ఈప్రకారముగానే కందతో కలపిపెట్టినవడియములు పైనిజెప్పినగుణముతే జేయును. పండినయుసిరికాయలు వేచి నబియ్యము నువ్వులు చూర్ణము జేసి యుప్పు నింగువయును గలపి చంద్రబింబాకృతిగబెట్టినవడియములు లఘుకరములు- పైత్యమును మేహమును హరించును. నేత్రహితము- రుచి- వీర్యజఠరాగ్నికరములు- దోషహరములు. అనటిపువ్వు రుబ్బి జీలకఱ్ఱయు నువ్వులు మిరియపకాయలును నూరినముద్దయు నుప్పును గలపిపెట్టినవడియములు నూనెలో వేచి బుచ్చుకొనిన రుచినిబుట్టించి పైత్యమును బెంచి వాతమణచును. వరిపిండి పెరుగుబిళ్లలతో కలపి పెట్టినవడియములు ఘోరవాతపైత్యములనుగొట్టి రుచినిబుట్టించును. అటువలెనే పెసరపిండితో బెట్టిన వడియములు పథ్యము- రుచ్యము- లఘువునై పెసరపప్పుగుణమునే జేయును. సెనగపిండిమొదలగువాటితో జేసినవడియములు లఘువై అజీర్ణమును జేయును. కిలముబట్టని తపేలాయందు నూనెతో లేక నేయితో పసవు నింగువయును గలపి వేచి చిక్కని మజ్జిగబోసి మిర్యమువేసి గాచినది కధికయనబడు నిధిపా

చకము- రోచకము- లఘువు- దీపనము- కఫవాత మలబంధహరము. ఇందుక హైత్యమును జేయును. మిక్కిలి పండిన వంగపండు తరిగి నువ్వులు మిర్యపముద్ద యు నువ్వు నింగువ జీలకర్రయును గలపిరుబ్బి చేసినవడియములు హైత్యాలము లనబడు నివి చమురుతో వేచిన దీపనములు- రుచ్యములు. సెనగచాయపప్పు వి సిరినపిండి వేశనమనబడును. దీనివడియములు కఢికలో వేసిన రుచ్యము- మల బంధబలపుష్టికరము- ఈపిండితో జేసిన భక్ష్యములన్నియు నితరవస్తుమేళనము చే గుణవిశేషమును దెలియదగును.

సమితాంమర్దయేదాజ్యే జలేనాపిచసన్నయేత్। తస్యాస్తు వటుకం కృత్వా పచేత్సర్పిషి నీరసం। ఏలాలవంగకర్పూరమరీచాద్యైరలంకృతాం। మజ్జయిత్వా సితాపాకే తతస్తంచ సముద్ధరేత్। అయంప్రకారస్సంసిద్ధో మంట ఇత్యభిధీయతే। మంటస్తు బృంహణోవృష్యో బలస్సుమధురోగురుః। పిత్తానిల హరోరుచ్యో దీప్తాగ్నీనాం సుపూజితః। సమితాశర్కరా సర్పిర్విమిశ్రా అప రేపియే। ప్రకారాఅమునాతుల్యాస్తేపిచైతద్గుణాస్స్మృతాః॥ అపరే శంఖపా లాదయః॥ తల్లక్షణముచ్యతే॥ మఠవస్సమితాంసిద్ధాం కృత్వా కుర్యాచ్చ పోలి కాం॥ శృంగాటాకృతికాం కుర్యాత్ఖండశస్తాం పచేద్ఘృతే। మజ్జయేచ్చ సితా పాకే తతస్తేతు సముద్ధృతాః। శంఖపాలఇతిప్రోక్తాః పాకశాస్త్రవిశారదైః॥ గోధూమపర్పటాస్సాజ్యసమితాఘృతభర్జితాః। కుట్టితాశ్చాలితా శ్శుద్ధశర్క రాభివిమిశ్రితాః। తస్మింశ్చాక్షేపే దేలాలవంగమరిచానిచ। నారికేళం సక ర్పూరం చారబీజాన్యనేకశః। ఘృతాక్తసమితావృష్టరోటికా రచితాతతః। త స్యాంతత్పూరణం న్యస్య కుర్యాన్ముద్రాం దృఢాం సుధీః। సర్పిషిప్రచురేతాం తు సుపచేన్నిపుణోజనః। ప్రగారజ్ఞైః ప్రకారోయం సంయావఇతి కీర్తితః। మంటకేన సమోజ్ఞేయస్సంయావోపిగుణైర్జనః॥ ఘృతాఢ్యయా సమితయా కృ త్వాలంబపుటం తతః। లంబగోషణకర్పూరయుతయా సితయాయుతం। ప చేదాజ్యేనసిద్ధైషా జ్ఞేయా కర్పూరనాళికా। సంయావసదృశీచైవ గుణైః క ర్పూరమాలికా। సంయావసదృశీరుచ్యో గుణైఃకర్పూరనాళికా॥ లఘురపిచక్రీ ఫేనికాతిప్రశస్తా బలవతిలఘుజీర్ణా ఛర్దినాశంకరోతి। విదలతిముఖధర్మం చామ్లపిత్తం విదాహం జఠరభరణయోగ్యాగోధుమైస్సంప్రయుక్తా॥ గుర్వ్యోవృ తిబృంహణాస్స్నిగ్ధా బల్యా శుక్లకరాస్స్మృతాః। స్త్రీషు హర్షం ప్రయచ్ఛంతి మాషపిష్టకసంభవాః॥ సమితా వేశనేజీరకహింగుమరీచియోజితే। ఘృతాక్తేజ లసంయుక్తే పీరస్యోపరివేష్టితే। ఘృతేనవాథతైలేన భర్జితా పూరికా భవేత్।

పూరికాబృంహణాస్స్నిగ్ధావృష్యాపిత్తానిలాపహాః॥ ఘృతపాచితఇత్యర్థాత్।
మధురాస్తైలపాకిన్యో గుర్వ్యశ్లేష్మష్మానిలాపహాః। ఇత్యుత్తరత్రవిధానాత్॥
మాషముద్గాదిచూర్ణైశ్చ మాషపిష్టైశ్చసంభృతా। జలౌఘోపరిసంపక్వా సు
రూపాస్యురవంతికాః॥ ఇయమేవ స్నేహపాకే చండారికేత్యుచ్యతే॥ తద్గుణా
శ్చ॥ వృష్యారోచనదీపని బలకరా గుర్వ్యా అభిష్యందినీ సద్యస్తర్పణకారిణీ
రసవతీ శ్లేష్మప్రవృద్ధిప్రదా। ఘోరాదాహవిబంధగుల్మశమనీ పిత్తాస్రవిచ్ఛే
దినీ స్నేహేనాపి సుపూరితాచసతతం భక్ష్యాచచండారికా॥ ఘృతపూరంబల
కరం వృష్యం మధురశీతలం। హంతివాతం రక్తపిత్తం శ్లేష్మలంచ విశేషతః॥ స
మితాయా ఘృతాక్తాయాం లోప్త్రీంకృత్వావవేల్లయేత్। ఆజ్యేతాంభర్జయే
త్స్నిగ్ధాం శష్కులీఫేణివద్గుణాః। శష్కులీమధురా స్నిగ్ధా రుచ్యా శ్లేష్మవివ
ర్ధనీ। వాతఘ్నీ బృంహణీగుర్వీ వీర్యేణోష్ణావిదాహినీ॥ అత్యుచ్ఛ్రితాస్తు గో
ధూమగోలకాః పరిపాచితాః। వాతఘ్నా మధురాస్నిగ్ధా వృష్యా బలవతాం
హితాః॥ రుచ్యావాతహరాబల్యా మాషాపూపాస్తు బృంహణాః। శుక్లవృద్ధి
కరాస్నిగ్ధా శస్తావ్యాయామశాలినాం। స్థూలాస్స్యుర్వర్తులాఃకుబ్జాస్సర్పిషా
స్నేహపాచితాః। పిష్టాపూపారుచికరా గురవః కఫపుష్టిదాః। ముద్గానాం
ధూమసీసమ్యగ్గోలయేన్నిర్మలాంబునా। కటాహస్య ఘృతస్యోర్ధ్వం సఝ్ఝరం
స్థాపయేత్తతః। ధూమసీంతుద్రవీభూతాం ప్రక్షిపేజ్ఝర్ఝరోపరి। పతంతీబింద
వస్తస్మాత్తాంసుపక్వాం సముద్ధరేత్। సితాపాకేన సంయోజ్య కుర్యాదుక్తేన
మోదకాన్। లఘుగ్రాహీ త్రిదోషఘ్నస్స్వాదుశీతరుచిప్రదా। చక్షుష్యోజ్వర
హృద్బల్యస్తర్పణో ముద్గమోదకః। ఏవంప్రకారకాంకుర్యాద్బేసవేనాపిమోద
కాః। తేబల్యా లఘవశ్శీతాః కించిద్వాతకరాస్తథా। విష్టంభినో జ్వరఘ్నాశ్చ
పిత్తరక్తకఫాపహాః। ఏవమేవప్రకారేణ మాషజాఅపి మోదకాః। కించిత్సమ
గుణామాషైః రత్నమోదకసంజ్ఞికాః॥ ఘృతాక్తయాసమితయా కృత్వాసూ
త్రాణి తానితు। నిపుణోభర్జయేదాజ్యే ఖండపాకేనయోజయేత్। యుక్తేన
మోదకాన్కుర్యాత్తేగుణైర్మంటకాయథా॥ నూతనంఘటమాదాయ తస్యాం
తఃకుశలోజనాః॥ ప్రస్థార్థపరిమాణేన దధ్నామ్లేన ప్రలేపయేత్। ద్విప్రస్థాం
సమితాంతత్ర దధ్యమ్లం ప్రస్థసంమితం। ఘృతమర్ధశరావంచ ఘోలయిత్వా
ఘటేక్షిపేత్। ఆతపే స్థాపయేత్తావద్యావద్యాతి తదమ్లతాం। తతస్తత్ప్రక్షి
పేత్పాత్రేసచ్ఛిద్రేభాజనేనతత్। పరిభ్రామ్యపరిభ్రామ్య తత్సంతప్తేఘృతేక్షి
పేత్। పునఃపునస్తదావృత్య విదధ్యాన్మండలాకృతిం। తాంసుపక్వాం ఘృతా

స్నిత్వా సితాపాకే తనుద్రవే। కర్పూరాదిసుగంధేవ త్రపయిత్వోద్ధరేస్తతః।
ఏషామండలినీ నామ్నా పుష్టికాంతిబలప్రదా। ధాతువృద్ధికరీవృష్యారుచ్యాచేం
ద్రియతర్పణీ। ఏషైవ గోలాకృతికా భవేన్మోదకటీస్మృతా॥ తైలేవిపక్వా వటుకా
శ్చశాలిజాస్సుశర్కరా రోచనకమాశ్చ। కఫప్రకోపం జనయంతిసద్యో విశే
షతః కృచ్ఛ్రారవటాశ్చ జీర్ణాః॥ ఏవమత్రైవ శండాకీ ప్రోచ్యతే గుణవిస్తరైః। కిం
చిల్లఘుగుణా అహూమ్లీటమండసముద్భవాః। సమితాయాస్సమితం ఘృతం
క్షిప్త్వాతిభర్జయేత్। వర్ణస్యాశ్యాయతాయావదవతార్యాథశీతలే। సమితాయా
స్త్రిగుణాంశం సితాం తత్ర నియోజయేత్। ఏలాలవంగమరిచం యథాయో
గ్యం వినిక్షిపేత్। లడ్డుకాతస్య పిత్తఘ్నా గురవః కామవివర్ధనాః। సమితా
మోదకానామ ఘూర్ణాగ్నిస్సువిశేషితాః। సమితాయాం సమ్మితాయాం సమ్య
క్పక్వం పయోఘృతం। తథాయోజ్యం తథాతత్ర సమ్యక్స్యాద్ద్రవశోద్గమః।భ
ర్జయేదర్ధపాకేస్యాద్ఘృతంయోజ్యం యథామతి। సమ్యక్పాకేథసంపన్నే శీత
స్థానే నిధాపయేత్ । సమభాగాం సితాం దద్యాన్మోదకాః పూర్వవద్గుణైః।
కథ్యతే ద్రావికానామ ఘూర్ణాగ్నిః పాకకోవిదైః॥ ప్రక్షాళితావహాత తండుల
పిష్టమిష్టపాకేనిధాయ సుగుడస్య పచేచ్చయుక్త్యా। తుల్యస్యతస్య లలనాకర
లాలితస్య లోప్త్రీం సుధాంశుసదృశీం విపచేద్ఘృతావా । పిత్తాపహా నతిర
సాన్ప్రవదంతి తజ్జ్ఞాస్తానేవ కించిదధికద్రవతస్త్వపాలాన్ ॥ ఘూరీ చండారికా
పూపవటికావటకాదయః। వృష్యాశ్చ రోచనాబల్యాగురవస్స్యుస్సదామతాః।
గోధూమచణపిష్టాభ్యాం భావితాభ్యాంఘృతాదినా। పిండితాభ్యాంఘృతేనా
పి పాచితాభ్యాం ఘృతాదిషు। కనకాభాస్సుజాయంతే తథ్యే తేకటకర్ణకాః।
బృంహణామధురాస్స్నిగ్ధాస్సోష్ణాఃకటుకపాకినః। తప్తతైలఘృతేపాత్రే గోల
కాన్విస్తృతాన్క్షిపేత్।ఉత్తానాః పాకసంసిద్ధాః భృష్ట్యస్సుస్నిగ్ధాత్రికాస్మృ
తాః। ఏతాబల్యా విదాహిన్యశ్శ్లేష్మఘ్నాః పిత్తలాః పరం॥ తాఏవ॥ చంద్ర
మండలసంకాశా వర్తులాభ్రాష్ట్రపాచితాః। వాతపిత్తహరాబల్యా వృష్యాదృ
ష్టిప్రసాదనాః॥

ఇదానీం సాధారణ్యేన గుణానాహ॥ గుడగోధూమసంమిశ్రి తైలప
క్వాన్నభక్షణాత్। కరోతిపిత్తం శ్లేష్మాణం చక్షుర్మారుతనాశకం। విదాహి
నస్తైలకృతా గురవఃకటుపాకినః। ఉష్ణా మారుతదృష్టిఘ్నాః పిత్తలాస్త్వగుచి
దూషణాః॥ భక్ష్యాక్షీరకృతాబల్యా వృష్యా హృద్యాస్సుగంధినః । విదాహి
నఃపుష్టికరా దీపనాః పిత్తనాశనః। బృంహణా వాతపిత్తఘ్నా భక్ష్యా బల్యా

శ్చ సామిషాః। గురవః పైష్టికా భక్ష్యా వీర్యోష్ణాః కఫపిత్తలాః । కుకూలకర్ప రభ్రాష్ట్రకండ్వంగారవిపాచితాన్, ఏకయోనీన్ లఘూన్విద్యాద్యథాపూర్వం తథోత్తరం। యథాయథా భవేత్పాకే సంస్కారోత్కర్షస్తథాతథా। భక్ష్యాణామేకజాతీనాం లాఘవం వైద్యఆదిశేత్॥ కుకూలం గోమయమితి కేచిత్॥ శ్వభ్రాకారముత్తానంకర్పరం। కుకూలమిత్యన్యే। తదేవకర్పరం। తదేవసచ్ఛిద్రంభ్రాష్ట్రం। లోహమయం కండు అంగారపూర్ణపాత్రీం హసంత్యాది॥ కపాలాంగారప క్వాస్తు లఘవో వాతకోపనాః । సుపక్వాస్తనవస్త్రైవ భూయిష్ఠా లఘవో మతాః॥ కపాలంకర్పరం తత్రపక్వా మండకాః। అంగారపక్వాస్తు హసంత్యాం పక్వా ఇతి వ్యాఖ్యాతారః॥ స్విన్నభక్ష్యాశ్చ యే కేచిత్స్యాపగోధూమభావితాః। భిషక్తేషాం యథాద్రవ్యమాదిశేద్గురులాఘవం॥ సూక్ష్మముద్గమాషస్థూలం వా గుడపిష్ట్యాద్యథ ఘృతపూరం॥ మోదకాగుడమతలాశ్చ వృష్యాశ్చ శ్లేష్మలా శీతపాకకారకాః। మండమాషజన్యాండతి తోష్ఠకం మాషమోదకవటా బలప్రదాః॥ మోదకాగురవో వృష్యాః శ్లేష్మలా శీతపాకినః॥ మందాగ్నించ ప్రయచ్ఛంతి గోధూమాశ్చ బీజాస్తథా॥ శమయతి బహులపిత్తం శ్లేష్మకోపంకరోతి జనయతి జఠరాగ్నిం వాతరోగం నిహంతి। సుమజమతిఫేనం తర్క దేవహన్యాదవ్యుతఫలకుబారం బాహుశంసంతి వైద్యాః॥

శ్రీకంకటాపోహ తాకీన ఘనీసరాతసితాయుతేః ఏలాలవంగమరిచం యథాయోగ్యం వినిక్షిపేత్। పిండీం కృత్వా బలాద్యా వృష్యాః సుపిత్తనాశనాః। వాతఘ్నాశ్చ విశేషేణ క్షుద్రసనివారణాః। ముద్గ చూర్ణం ... తాన్వింశత్యా ... ఏలాదియుక్తం ... మండకావటాన్॥ తాన్స్నిగ్ధపక్వమిత్యాహుః పాకశాస్త్రవిశారదాః॥ భక్ష్యాణి స్నిగ్ధసాధితాని మధ్యాని జంతోశ్చ బలావహాని। హన్తి వాతం తిలమోదకాని త్వక్దోషదృష్టాంమధుకారకాణి॥ సుభృష్ట ... మోదకం। సగుడం పిత్తవాతఘ్నం వీర్యపుష్టివివర్ధనం । ... గుడపిండము ... ఆ ... తాశ్చ గోధూమగోలకాః పరిపాచితాః। ... గురుతరామతాః। ఏవమేవవిజానీయాత్తు ... మధురామ్లంచ పిత్తశ్లేష్మాతి ... కఫప్రకోపజననం ... దుర్జరంబలకృద్వృష్యం వహ్నిమాంద్యకరంగురు । యన్మాంసం పిష్టపక్వఞ్చ పిష్టా మాషాదిపూరితం॥ ఆదిశబ్దో రాజమాషాదిసంగ్రహార్థః॥ షోలికాపూర్ణగర్భా

ష్టు గుర్వీస్స్యాద్గుడదాండితః। మృదుపాకాశ్చ యేభక్ష్యాః స్థూలాశ్చ కఠినాశ్చ
యే। గురవస్తేత్వతిక్రాంతపాకాః తృప్తిబలప్రదాః। భక్ష్యస్సుధాపరో నా
మ్నా వృష్యః పిత్తానిలాపహః। రోచనో బృంహణస్స్వాదుః స్నిగ్ధో దృష్టిప్రసాద
నః॥ ఏతత్ప్రకారస్తు సమితారవకాన్ఖర్జూరారవకాద్వాతిసూక్ష్మాన్సంగృహ్య
తత్సమపరిమాణాన్సితాంచాతిఘనంఘృతంచసమనీకృత్య మేలయిత్వా సంమా
ర్జ్యామలకప్రమాణాన్గోలకాన్రజతపాత్రే ప్రసన్న [illegible] దృఢాంగా
రేషు పాత్రం సంస్థాప్య తదుపర్యన్యదాప్రసన్నం పిధాయయావత్ప్రధానతాపం
సంస్థాపయేత్తత్రస్థాన్గోలకాన్ [illegible] మాల్యసన్న [illegible] సయేత్।
తాన్సుధాపరానాహుః॥ ప్రదీప్యతే [illegible] ఖలే।
సమయాసితయాయోజ్యాం వర్ధయేత్త్రి [illegible]। యథా పిండీభవేన్నిష్టం తథా
లోష్ట్రిం విధాయచ। విశేషు వాహ్య [illegible] సిద్ధ [illegible] । ప్రసారి
[illegible] స్త్రాన్ సుఘృతే పాచయేత్సుపిండకాః। భవంతి తే [illegible] రసికానాం
ను [illegible]। కుండలిన్యాస్సమగుణా [illegible] వృష్యాః పరం పి
త్తహరాస్తర్పణా రుచికారకాః॥

మంచిగోధూమపిండిలో యాలకులు లవంగములు పచ్చకర్పూర
ము మిర్యపుపొడి మొదలగునవి నేయి [illegible] పిసికి గుండ్రని వుండలుజేసి నేయి
నివేచి పంచదారపాకములో వేసి [illegible] మంటపై [illegible] సిమంటము బృం
హణము- వీర్యవర్ధనము- మధురము- గురుస్నిగ్ధము- పైత్యవాతహరము- అధి
కజఠరముగలవారికనుకూలము. గోధూమపిండి పంచదార నేయి కలపిజేసిన
యితరమగు నేప్రకారభక్ష్యమైనను పూర్వోక్తగుణము కలుగజేయును. ఇతరము
లనగా సిద్ధముగ గోధూమపిండి [illegible] వేరు వేరు
గ ముక్కలు నేయిలోవేచి పంచదారపాకమందుంచిన [illegible] పాకమ్ముల
నబడును. గోధూమపిండి నేయి కలిపి అప్పడములవలె జేసి నేయినివేచి
గుండజేసి పంచదారకలపి యందులో యాలకులు లవంగములు మిర్యములపొ
డి కొబ్బరికోరు కర్పూరము సారపప్పు మొదలగునవి కలపి నేయితో ముద్దజేసి
గోధూమపిండి దళసరిరొట్టెజేసి దానిలో [illegible] పూరణముగానుంచి [illegible]
ట్టిగాపొదిగి నేయినివేచిన నిది సంయావమనబడును- సుంటముతో సమానగు
ణముగలదని తెలియదగును. గోధూమపిండి నేయినిగలపి పొడవుగ దొన్నెవ
లెజేసి మిశ్రము పచ్చకర్పూరము పంచదారయును మొదపి [illegible] నింపియుంచి మ
ణచి నేయితో పచనమొనర్చిన యది కర్పూరనాళికయనబడును- సంయావస
దృశగుణము రుచియును గలగ కర్పూరమాలికయను నామాంతరముతోనుండు

ను. ప్రశస్తమగు ఫేనిక చలకనక్రైనను విశేషరుచిని బలమును జీర్ణమును జేసి ఛర్దిని ముఖదోషమును అమ్లపిత్తవిదాహమును బోగొట్టి గోధూమపిండితో జేసిన యవి జఠరపితరభరణకరణయోగ్యమైయుండును. మినపపిండితో జేసినవి గురుత్వము వృద్ధిని శరీరమునకు మెరుగును బలమును శుక్లమును జేసును. స్త్రీకి హర్షమును జేసును. మంచిగోధూమపిండిలో జీలకఱ్ఱ ఇంగువ మిర్యములపొడి నేయి జలమును బోసి కలపి పీటమీద పలచగనొత్తి నేయితోనైన నూనెతోనైన వేచినదానిపూరికయందురు ఇది వృద్ధిని మెరుగును శుక్లవృద్ధిని జేసి పైత్యములను హరించును- మినపపిండినైనను నీళ్లనుగలపి వాసినమీదనుంచి పచనముజేసిన యవంతికయనబడు నిదియె చమురునవేచిన చండారికయందురిది వీర్యవృద్ధిని రుచిని దీపనమును బలమును గురుత్వమును విరేచనమును తత్కాలతృప్తిని శ్లేష్మమునుజేసి విదాహమును మలబంధమును గుల్మమును రక్తపైత్యమును బోగొట్టును. నూనెతోపూరితమైనను నీచండారిక యిట్టిగుణము చేయును. నేయితోజేసినది శుక్రవృద్ధికరము- మధురము- శీతలము- వాతపైత్యరక్తహరము- శ్లేష్మకరము. గోధూమపిండి నేయితోకలపి యుండజేసి యదిచక్కిలముగజుట్టి నేయిలోవేచినది శష్కులియందురు- ఫేణీవలెగుణముజేయు నీశష్కులి మధురము- స్నిగ్ధము- రుచ్యము- శ్లేష్మకరము- వాతకరము- వృద్ధికరము- గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని దాహమును జేయును. ఈగోధూమపిండియుండలు నేయితోవేచినవి వాతహరము- మధురము- వీర్యవృద్ధికరము- బలవంతులకుహితము. మినపపిండియప్పడములు రుచిని వాతనాశనమును బలమును జేయును- అలసినవారికి ప్రశస్తములు. మినపపిండి వర్తులముగ మధ్యను రంధ్రముంచి చేయునవి చమురులోవేచిన గారెలందురు- ఇవి పూర్వోక్తగుణమునే జేయును. మినపపిండియప్పములు రుచిని గురుత్వమును కఫమును పుష్టిని జేయును. పెసరపిండినీళ్లతోకలపి కళాయిలో నేయిబోసి దానిపైని లాడూలచట్రముంచి యందుపైని పిండిబోసి కళాయియంచునగొట్టిన పూసలవలె నేయిలోబడును- అవివేచి పంచదారపాకమందునబోసి యుండలు జేసిన మోదకములనబడు నివి లఘువు- త్రిదోషహరము- స్వాదు- శీతలము- రుచ్యము- నేత్రారోగ్యకరము- జ్వరహరము- బలతృప్తికరము- ఈరీతిని సెనగపిండితోజేసిన మోదకములు బల్యము- లఘువు- శీతలమించుక వాతమలబద్ధకరము- జ్వరపిత్తరక్తహరము. ఇదియేరీతిని మినపపిండితో జేసిన మోదకమనగా లడ్డుకములించుకసమగుణమును జేయును. వీటిని రత్నలడ్డుకములందురు. గోధూమపిండి నేయితోగలపి సూత్రములవలెజేసి నేర్పున నేయినివేచి పంచదార

వుండలఅయ్యేపాకములోగలపి యుండలు జేసిన యవి మంటకమువలె గుణమును జేసును.

కొత్తకుండలో రెండుమాసికెల వుల్లనిపెరుగును నేర్పునగాసి దానిలో రెండుకుంచములగోధూమపిండెయును కుంచెమున్నల్లనిపెరుగును రెండువాని కెలఘృతమును గలపి యాకుండలోబోసి యంతలోపులుసగుమట్టుకు నుండజేసి మధ్యనురంధ్రముగల కిలముబట్టని పాత్రలోనుంచి మెరకగు పాత్రతో ఘృతమును మగిగించి యందులో చుట్టుగ్రప్పి వేచి తిరగవేసి యదితెరుగవేచి తీసి కర్పూరము యాలకులపొడుమును పంచదారపొడుములోబోసి తేపాకముగా గాచి యందుముంచితీసిన నది కుండలీనియనబడు ననగా జిలాబి యిది పుష్టిని గాంతిని బలమును ధాతువృద్ధిని వీర్యవృద్ధిని రుచి నింద్రియతృప్తిని జేయును. ఇదియె వుండవలెనొనర్చిన దధివటీయనబడును. ఇట్లు వరిపిండితో జేసి నూనెతో వేచిన యుండలజీర్ణమును కఫమును జేయును. విశేషించి గట్టివైయుండును. గుణముతెలసినవారిచే శండాకియు నీగుణమునే జేయునని జెప్పబడెను. వెన్నతోగలపిజేసినయుండలు గురుత్వమును జేయకుండును. గోధూమపిండిలో సగము ఘృతమందులో వన్నాంతమువచ్చువరకును వేచి యది దీసి యేలకులు లవంగములు మిర్యముల పొడియును మోతాదుచొప్పన పిండిలోని మూడవవంతు పంచదారపాకమునందుగలపి లాడూలు జేసిన పైత్యమును గొట్టి గట్టిగనుండి కామవృద్ధిని జేసును. సమితామోదకములని ఘూర్జరులు విశేషముగ జేతురు. గోధుమపిండితో సమమగు పాలు ఘృతమును గలపి వండినద్రవము బుట్టునది ఘృతమునందు సగముమట్టుకు పాకమొనర్చి యటుపైని శల్లార్చిదానితో సమమగు పంచదారలోవేసి కలపి లాడూచేసిన యది పైనివ్రాసిన గుణములు కలిగియుండు నిది ద్రావకలాడూఅని పాకపునేర్పుగల ఘూర్జరులందురు. కడిగినబియ్యముదంచినపిండి పంచదారపాకమందున వేసి యరసెలపాకమును దెచ్చి స్త్రీహస్తముచే సమముగనుండలు చంద్రమండలములవలె వర్తులముగ వత్తి ఘృతాదిపాకములో పచనమొనర్చిన యది యతిరసమనబడు పైత్యమును హరించును. అవియె కొంచము లేతపాకముచేతను పచనమొనర్చిన యప్పాలందురు. గారెలు చండారిక యపూపములు వడియము జవుట్లు మొదలగునవి వీర్యవృద్ధి బల రుచి గురుత్వకరములు. గోధూమపిండియును ఘృతముదకముబోసి మర్దించి ఘృతముచేత నుండలుజేసి ఘృతములో పచనము జేసిన యవి స్వర్ణవర్ణకములై కటకర్ణములనబడు నవి మధురములు-వృద్ధికరములు-వేడిమిని జేసును. శరీరమునకు నిగనిగ గలుగించును. విశేషపాకమున చేదగును.

గోధూమపిండియును సెనగపిండియును నేయి నీళ్లును గలిపి చేసినయుండలు నేయిలోనైన నూనెలోనైన వేచినవి చాత్రికలనబడు నివి బల్యము. విదాహము ను శ్లేష్మమును పైత్యమును జేసును. ఈ యుండలు చంద్రమండలమువలె వర్తులముగ వత్తి యొత్తి వేచిన నివి వాతపైత్యహరము. బలవీర్యవృద్ధిని దృష్టి ప్రసాదకమును జేయును.

ఇటుపైని సామాన్యముగ గుణములను జెప్పుచున్నారము.

బెల్లము గోధూమపిండియును గలపిజేసిన తైలపక్వములు పైత్య శ్లేష్మ విదాహగురుత్వములను జేసి నేత్రములకు జబ్బును వాతనివారణమును జేసును. ఇంచుక కనసైయుండును. వేఫిజేసి యరుచిని బోగొట్టును. పాలతో జేసినభక్ష్యము బలకరము. వీర్యవర్ధనము. మంచిపరిమళముచే హృద్యమై విదాహము ను తృప్తిని దీపనమును బుట్టించి పైత్యమునణచును. మాంసముతో గూడినభక్ష్యము వృద్ధిని గురుత్వమును జేసి పైత్యమును గొట్టును. పిండితో జేసినభక్ష్యము గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని వేడిని కఫపైత్యములను జేసును. అట్లె పెనము లోతుగల బూర్లెమూకుడు మంగళము లోహశలాకలతో జేసిన పంచిల కుంపటి నిప్పులు వీటిపైనిపచనముజేసినవి యొకరీతివి. ఒకదానికంటెనొకటిలఘుత్వమును జేయును. ఒకరీతిభక్ష్యములకు పచనకాలమందగ్నిసంబంధమెంతెంతగలిగిన నంతంత లఘుత్వముండునని దెలసికొనవలెను. రెండుభాగములందున పెంకులైనను తావాలైనను వుంచి వాటికి నిప్పులవేడి తగిలించి పచనమొనర్చునవి కుంపటి మొదలయుననిప్పులమీదను గాల్చినవియును చులకనై వాతప్రకోపమును జేయును. పలచనై లెస్సగా పక్వమగునవి లఘుతరములు. ఆవిచేత పక్వమగు పప్పు గోధూమములు మొదలగువాటిభక్ష్యము లాయాయి ద్రవ్యానుగుణముగ లఘుత్వమును దెలసికొనవలెను. పప్పుసంబంధమైనదానికంటె వులిసినవి వీటికంటె వులియనవియు నుత్తరోత్తరమధికగురుత్వకారులు. లాడూలు గురుతరములు. వీర్యశ్లేష్మకరములు. వేగము జీర్ణముగాకుండును. మినపపిండి లాడూలు బలమును జేయును. కడుపులో నగ్నిమాంద్యము జేయును. గోధూమపిండిచే లేక వరిపిండిచేజేసిన లాడూలు గురుత్వము వీర్యవృద్ధిశ్లేష్మమును జేసి వేగముగ జీర్ణించకుండును. ఈలాడూలు పైత్యమును వాతరోగమును సురతశ్రమనుశమింపజేసును. శ్లేష్మమును జఠరాగ్నిని వృద్ధినొందించును గావున అమృతఫలమునుగా దీనిని స్తుతియొనర్తురు.

పాలు కళాయిలోబోసి కోవాచేసి పంచదారయు నేలకులు లవంగములు మిర్యము ననుగుణముగ వేసిన పేడాలగు నివి తృప్తిని బలమును వీర్య

మును పైత్యవాతశాంతిని శ్రమనివారణమును జేయును. పెసరపిండిలో సమముగు పంచదార నేయియును బోసి గలపి యాలకులు మొదలగువవిగూడ వేసి యుండలుజేసిన నివి వేసవియందు వాడవలెనుపయోగించును. పాకశాస్త్రజ్ఞులు దీనిముద్గదళమందురు. వేచిన నువ్వులు బెల్లపు పాకములో వేసి యుండలు జేసిన తిలమోదకములందురివి రుచికరములు బలమును వాతమునుగొట్టి త్వగ్దోషమును నేత్రరోగమును జేయును. నువ్వులపప్పు దంపి బెల్లముతో జేసినయుండలు పైత్యవాతములను హరించును. వీర్యమును బుష్టిని జేయును. నువ్వులు బెల్లము వేసి మెత్తగదంచి యుండ జేసిన చిమ్మిలి గుడపిండమందురు. హృద్యమైమందాగ్నిని పుష్టిని కఫమును జేయును. పెసరపూర్ణముగల గోధూమపిండితో జేసిన బూరెలు గురుత్వమును జేయును. ఇటువలెనే సెనగపప్పు మొదలయినవి పూర్ణముగల బూరెలగుణములు దెలియదగును. సెనగపూర్ణముగలవి మిగుల మైపైత్యమును వాతమును కఫమును జేయును. మినపపూర్ణమజీర్ణమును బలమును వీర్యవృద్ధినగ్నిమాంద్యమును గురుత్వమును రుచిని పైత్యశాంతిని జేయును. రాజమాషములు మొదలగు పూర్ణముల త్రిగుణమునే జేయును. బెల్లము గలసిన పూర్ణముగల మృదుపాకముతో జేసిన యప్పములు కఠినములు పాకము ముదిరిన పుష్టిని బలమును జేయును. సుధాపరనామకమగు భక్ష్యము వీర్యవృద్ధిని వాతపైత్యశాంతిని రుచిని వృద్ధిని పరిమళమును శరీరకాంతిని దృష్టిప్రసాదమును జేయును. దీనిజేయుప్రకారమెటులంటి రేని గోధూమరవ ఖర్జూరపు సూక్ష్మరవయును సమము వీటికిసరి పంచదార దీనికితుల్యము గట్టినేయి. ఇవియన్నియు నొకపాత్రయందున గలపి మర్దించి యుశిరికాయలవంటి యుండలుజేసి వెండితబుకులో నొకటినొకటియంటకుండగ నమర్చి మంచినిప్పులపైని పాత్రనుంచి వేరొకరజతపాత్రను దీనిపై మూసి పైపాత్రమందు వేడిగనుపదువరకు నుంచి తీసిన నాయుండలు వికసితమల్లికాకుసుమములవలెనుండు నవియె పైనివ్రాసిన సుధాపరనామములు.

కడగినబియ్యము రోటను బిండిగొట్టి యాపిండికిసమము పంచదార గలపి యుండపదునుగా మర్దించి పలచగనొత్తి నువ్వులపప్పునైన గసగసములనైన నంటించి నేయిలో వేచిన రసనములనబడు నివి రసికరసనామోదకరములు కుండలినీభక్ష్యముతో సమగుణములైన నించుక గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని పైత్యశాంతిని తృప్తిని రుచిని జేయును.

శాకప్రకరణమ్.

అథ శాకప్రకరణం॥ తచ్చ॥ మూలపత్రకరీరాగ్ర ఫలకాండా విరూఢ

కాః। త్వక్పుష్పంకవకంచేతిశాకందశవిధంస్మృతం॥ తత్రమూలంద్వివిధం।మూలంకందశ్చ।పత్రంప్రసిద్ధం। కరీరంప్రథమాంకురః। విరూఢకాఇత్యేపి।త్వక్పుష్పేప్రసిద్ధే।కవకంఛత్రికం।సచాత్రపదార్థమాత్రస్యశాకమితి నభ్రమితవ్యం।వ్యంజనతయా ప్రసిద్ధేష్వేవ ప్రవర్తనాత్। పంచభూతానికాలదిగాత్మమనాంసినవద్రవ్యాణి। పృథివ్యాదినవద్రవ్యవాచితయా ప్రయుక్తస్యాపి ద్రవ్యశబ్దస్య ద్రవ్యావాన్త్యేవ ఇత్యాదౌ స్వర్గాదివత్తఏవోపస్థితివత్॥ ఉక్తంచ॥ శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ। వాక్యస్యశేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్యవృద్ధాఇతి॥ అతశ్చ నశాకవ్రతాదౌ ద్రవ్యమాత్రత్యాగఇతిబోధ్యం॥ కేపదేవస్తు॥ శాకంచతుర్విధం పుష్పం పత్రకం చ ఫలాన్యకమితి చాతుర్విధ్యమాహ। భావప్రకాశే॥ పత్రం పుష్పం ఫలం నాళం కందం తస్యేదితం తథా। శాకంషడ్విధముద్దిష్టం గురువిద్యాద్యథోత్తరమితి॥

అథ శాకసామాన్యగుణాః॥ ప్రాయశ్శాకాని సర్వాణి విష్టంభీని గురూణిచ। రూక్షాణి బహువర్చాంసి సృష్టవిణ్మారుతానిచ॥ శాకం భినత్తి వపురస్థినిహంతినేత్రం వర్ణం వినాశయతి రక్తమథాపి శుక్రం। ప్రజ్ఞాక్షయంచ కురుతే పలితంచ నూనం హంతి స్మృతిం గతిమితి ప్రవదంతి సంతః॥ శాకేషు సర్వేషు వసంతిరోగాస్తేహేతవో దేహవినాశనాయ। తస్మాద్బుధశ్శాకవివర్జనస్తు కుర్యాత్తథామ్లేషు సఏవదోషః॥ శూలగుల్మోదరే ప్లీహకుష్ఠమందాగ్నివాతకే। ఉన్మాదే క్రిమిరోగేచ శాకజాతంవివర్జయేత్। సర్వం శాక మచక్షుష్యం చక్షుష్యం శాకపంచకం। వాస్తుకం చక్రమత్స్యాక్షీ మేఘనాదఃపునర్నవా। సూరణః కటురుష్ణశ్చ పాచనః కృమివాతహా। శ్వాసకాసకఫాన్హంతి పరం దుర్నామనాశనః। గుల్మశూలవమిఘ్నశ్చ గురురసవికారనుత్॥ రక్తసూరణగుణాన్యేతాని॥ శ్వేతస్సూరణకారుచ్యః కటూష్ణః క్రిమినాశనః। గుల్మశూలాది దోషఘ్న స్సర్వరోచకహారకః। బల్యః కదళ్యాః కందస్స్యాత్కఫపిత్తహరో గురుః। వాతలో రక్తశమనః కషాయోరూక్షశీతలః। స్వాదుర్మధురసశ్చైవశిశిరఃపిత్తనాశనః। రుచికృద్వాతకృచ్చైవ దాహశోషతృషాపహః। కదూష్ణో వాతకఫహా పిండాలుః పిత్తవర్ధనఇతి వాగ్భటః॥ ఇహతుమధురశ్శీతఇతి। పిత్తఘ్నత్వం తేనైవోక్తంభవతి। చరకేతు త్రిదోషకరత్వం ఇతిమహాన్విరోధః। మైవం। వాగ్భటోక్తిః పత్రవిషయా చరకోక్తి రపక్వకందవిషయా। మధురత్వాద్యుక్తిస్తు పక్వవిషయేతి నకోపివిరోధః॥ పిండాలుర్మధురశ్శీతో మూత్రకృచ్ఛ్రామయాపహః। దాహశోషప్రమేహఘ్నో వృష్యస్సంతర్పణో గురుః॥ రక్తపిం

డాలుకశ్శీతో మధురామ్లశ్శ్రమాపహః। పిత్తదాహాపహో వృష్యో బలపుష్టి
కరో గురుః। కాసాలురక్తకందూతివాతశ్లేష్మమయాపహః। అరోచకహర
స్స్వాదుపథ్యో దీపనకారకః। ఫోడాలుశ్లేష్మవాతఘ్నః కటుష్ణో దీపనీయకః।
పానియాలు స్త్రిదోషఘ్నస్సంతర్పణకరః పరః। నీలాలుర్మధుర శ్శీతః పిత్తదా
హశ్రమాపహః। కటుష్ణో మహిషీకందః కఫవాతామయాపహః। ముఖజాడ్య
కరో రుచ్యో మహాసిద్ధిప్రదశ్శివః। హస్తికందః కటుష్ణస్స్యాత్కఫవాతామయా
పహః। త్వగ్దోషశ్రమశోషఘ్నో విషవీసర్పనాశనః। కోలకందః కటుశ్చోష్ణో కృమి
దోషవినాశనః। వాంశీవిచ్ఛ్రిశతో విషదోషవినాశనః। వారాహీ తిక్తకటు
కో విషపిత్తకఫాపహః। కుష్ఠమేహకృమికరో వృష్యో బల్యో రసాయనః। విష్ణు
కందస్తు మధురో శిశిరః పిత్తనాశనః। దాహశోషహరో రుచ్యస్సంతర్పణకరః ప
రః। మధురో ధరణీకందః కఫపిత్తామయాపహః। రక్తదోషప్రశమనః కుష్ఠకం
డూవినాశనః। నాకుళీయుగళం తిక్తం కటూష్ణం త్రిదోషజిత్। అనేకవిష
విధ్వంసి కించిచ్ఛ్రేష్ఠం ద్వితీయకం। మాలాకందస్తు తీక్ష్ణస్స్యాద్గండమాలావినా
శనః। దీపనో గుల్మహారీ చ వాతశ్లేష్మవికోపకృత్। విదారీ మధురా శీతా గురు
స్నిగ్ధా చ పిత్తనుత్। జ్ఞేయా చ కఫకృత్పుష్టిబలవీర్యవివర్ధనీ। మధురశ్శాల్మలీకం
దో మలసంగ్రహరోధజిత్। శిశిరః పిత్తదాహాగ్నిశోకసంతాపనాశనః। చాం
డాలకందో మధురః కఫపిత్తవిదోషనుత్। విషభూతాదిదోషఘ్నో విజ్ఞేయశ్చ
రసాయనః। త్రిపర్ణీ మధురా శీతా శ్వాసకాసవినాశనీ। పిత్తప్రకోపశమనీ విష
వ్రణహరా పరా। లక్ష్మణా మధురా శీతా స్త్రీవంధ్యాత్వవినాశనీ। రసాయన
కరీ బల్యా త్రిదోషశమనీ పరా। కుముదోత్పలపద్మానాం కందా గుణకరా మ
తాః। మధురాశ్చ కషాయాశ్చ పిత్తాసృగ్దాహనాశనాః। చిపికందః కటుః పా
కే గురుశ్శ్లేష్మానిలాపహః। అతిసారక్రిమిహరో బహుమూత్రో రుచిప్రదః।
ఆర్ద్రకం తదుష్ణం రుచ్యం వాతలం కఫరక్తజిత్। సగుడార్ద్రం మతం బల్యం వాత
శ్లేష్మఘ్నమగ్నిదం। విడ్భేది హృద్యమత్యుష్ణం పోషణం స్వరసాదనుత్। కటూష్ణ
మార్ద్రకం రుచ్యం వృష్యం పాకే హిమం లఘు। మూత్రిలం బృంహణం కంఠ్యం
దీపనం పాచనం భవేత్। గుల్మానాం దాహకృత్తంద్రాశూలార్శశ్శోషపీనసాన్।
కాసశ్వాసజ్వరహరఛర్దిహృచ్ఛ్వాసలానిలాన్। ఆర్ద్రకస్య రసస్సద్యః పూరణాత్క
ర్ణశూలనుత్॥ మహార్ద్రహరితం హితం భ్రమణశోభవిధ్వంసనం ప్రమేహశమ
నం ప్రహరతి ప్లీహశూలోదరం। అసాధ్యతరసంధికప్రశ్రమమసృక్పైత్యాంత
కం నిహంతి కఫమారుతం జ్వరమరోచకధ్వంసనం॥ శ్లేష్మాపహం రుచికరం వి
నిహంతి వాతం నాసాస్యకంఠగతరోగహరం చ హృద్యం। గుల్మోదరాన్సకల

పాండుగదాన్నిహంతి జంబీరనీరలవణాన్వితశృంగిబేరం॥ హరిద్రాకటుతిక్తోష్ణాం కఫవాతాస్రకుష్ఠనుత్। మేహకండూవ్రణాన్హంతి హేమవర్ణవిధాయినీ॥ నతుశాకస్య వర్ణవిధాయినీ మాత్రమేవ త్రైలింగకర్నాట పాండ్యద్రవిడ మాళవ చోళాదిదేశేష్వామ్లభక్షణప్రాదుర్యాత్తదుత్పన్న వికార నివారణాయ శాకేషు నిశాచూర్ణప్రయోగప్రయోజనమితి విశేషః॥ తదుక్తం విషప్రతీకారే॥ దుత్తూరస్యవికారస్య జంబూ జంబీరజీరకాః। తింత్రిణ్యాస్తు నిశాచూర్ణం తండులోదకమేవవేతి॥ కచూరఃకటుతిక్తోష్ణః కఫకాసవినాశనః। ముఖవైశద్యజననో గలగండాదిదోషనుత్॥ శృంగాటకశ్శీతపిత్తహారీమధుస్సరోవృష్యతమో విశేషాత్। త్రిదోషహంత్రీభ్రమతాపహారీ రుచిప్రదో మేహనదార్ఢ్యహేతుః। హంత్యమ్లపిత్తమరుచిం వమిదాహమోహాత్తృష్ణామదక్లమహరం చ సుశీతలంచ। కంఠస్యశోషశమనం గురువాతరక్తే క్షీణేచపథ్యమతిచారు కసేరుకంస్యాత్॥

శాక ప్రకరణము.

ఇటుమీద శాకప్రకరణమును జెప్పుచున్నారము. ఆశాకము- మూలము, పత్రము, కరీరము, అగ్రము, ఫలము, కాండము, విరూఢకము, త్వక్కు, పుష్పము, కవకము నిట్లు పదివిధములందు మూలము వేళ్లు, దుంపలునన రెండువిధములు. పత్రమనగ నాకులు. కరీరమన వెదురుమొలక. అగ్రమన చిగురు. విరూఢకమనగా సంజాతాంకురితము. త్వక్కు పుష్పము ప్రసిద్ధము. కవకమనగా పుట్టకొక్కు. ఇచట పదార్థమాత్రమును శాకమని భ్రమనొందదగదు. అన్నభక్షణమునకు సాధనమై శాకమని దేనికి ప్రసిద్ధము గలదో యదియె శాకమెటులనిన- ద్రవ్యశబ్దము పృథివ్యాది భూతకాలదిగాత్మమనోవాచకమైనప్పటికిని ద్రవ్యవంతుడనుపదము ధనవంతునికె వ్యవహారముకలదు. శబ్దార్థమును దెలియుట, వ్యాకరణముపమానము, నిఘంటు నాప్తవాక్యము, వ్యవహారము, వాక్యశేషము, వ్యాఖ్యానము, సాన్నిధ్యము వీటివలన పదములకర్థనిర్ణయమును జేయవలయునని బెద్దలందురు. ఇవిగావున శాకవ్రతమునునవుష ద్రవ్యమాత్రమునకు త్యాగము సంభవించదు.

శాకము నాలుగువిధములు పుష్పము, కందము, పత్రము, ఫలము. భావప్రకాశమందు పత్ర పుష్ప ఫల నాళ కందాంకురము లారువిధములిందు పైపైది గురుత్వమును జేయునని యున్నది.

ఇటుమీద శాకసామాన్యగుణములను జెప్పుచున్నారము.

తరుచుగా శాకములు మలబద్ధమును గురుత్వమును గట్టిని తేజస్సును

మలవృద్ధినివాతాధిక్యమును జేయును. శాకము శరీరమును యెముకలను నేత్రమును శరీరకాంతిని రక్తమును శుక్లమును బుద్ధిని స్మృతిని గతిని క్షయింపజేసి వేగముగ లోమముల నెరియజేయును. శాకములందు సకలరోగములుండును గాన దీనియందెవడున్నోయును. బుద్ధిమంతుడు శాకమును వర్జింపవలయును. పులుసులయందును నిట్టిదోషమె కలదు. శూలగుల్మోదరప్లీహకుష్ఠమందాగ్ని వాతోన్మాదరోగములందు శాకములను విడువదగును. సకలశాకములును నేత్రారోగ్యకరములుగావు గాని యైదుశాకములుమాత్రము నేత్రరోగికుపయోగము. చక్రవర్తికూర, దొగ్గలికూర, పొన్నగంటికూర, చిట్టికూర, గలజరికూరయును. కంద వట్టుగలిగి వేడిజేసి పాచకమై క్రిమి వాత శ్వాస కాస కఫ దద్రు గుల్మశూలవమనరక్తవికారములనణచును. గురుత్వమును జేయును. ఇవియట్టినికందగుణములు. తెల్లనిగండైతే రుచిగలిగి యరోచకమును హరించి యట్టికంద గుణమునె జేయును.

అనటిదుంప బలమును కఫపిత్తనాశమును గురుత్వమును వాతమును రక్తశాంతిని జేసి వగరు శీతలము గట్టియును గలిగియుండును. పెండలము స్వాదు మధురము శీతలము పైత్యహరము రుచి వాతకారి దాహ శోష పిపాసాహరమించుక వేడి పైత్యము గలిగి వాతకఫములను హరించునని వాగ్భటుడు. ఇందులో మధురము శీతలము పైత్యహరమని జెప్పబడియున్నది- చరకమందు త్రిదోషకరత్వమని జెప్పుటవలన నధికవిరోధమగపడుచున్నదట్లుగాదు- వాగ్భటుడు జెప్పినది పక్వవిషయము- చరకోక్తియపక్వవిషయము గావుననే మధురత్వాదికము పక్వవిషయముగావున నేమియు విరోధములేదు. తెల్లపెండలము మధురము- శీతలము- మూత్రకృఛ్రహరము- దాహ శోష ప్రమేహశాంతికరము- వీర్యవృద్ధిని, తృప్తిని, గురుత్వమును జేయును. కాసాలుదుంప రక్తదోషమును, దురదలను, వాతశ్లేష్మరోగములను, అరుచిని హరించి స్వాదుకలిగి పథ్యమై దీపనము జేయును. ఘోడాలుదుంప శ్లేష్మవాతహరమై యించుక వేడిజేసి దీపనము జేయును. పానీయాలుదుంప త్రిదోషహరము- తృప్తికరము- నీలాలుదుంప మధురము- శీతలము- పైత్యదాహశ్రమాపహము.

మహిషీకంద కించిదుష్ణమై కఫవాతశాంతిజేయును. ముఖరోగకరము. రుచ్యము- సిద్ధికరమై ధవళమైయుండును. హస్తికందము కించిదుష్ణము- కఫవాతత్వగ్దోషక్రిమికుష్ఠవిషవిసర్పినాశనము. కోలకందము కటువై కించిదు

మై క్రిమిదోషమును, వాంతిని, దోశలను, విషదోషమును హరించును. నేలతాడిదుంప చేదు- కటువు- విషపైత్యకఫహరము- కుష్ఠమేహక్రిమికరము- వీర్యబలకరమై రసాయనమగును.

విష్ణుకందము మధురము- శీతలము- పైత్య దాహ శోభాహారము రుచి- తృప్తికరము. ధరణీకందము కఫపిత్తరక్తదోషకుష్ఠకండూహరము. నాకులీయుగము తీక్ష్ణమై దురదను వేడిని త్రిదోషములను హరించు నిది మొదటిది. రెండవ దనేకవిషవిధ్వంసియై యుంచుకంత శ్రేష్ఠమై యుండును. మాలాకందము తీక్ష్ణమై గండమాలాహరమై దీపనమై గుల్మహరమై వాతశ్లేష్మప్రకోపనమును జేయును. నేలగుమ్ముడుదుంప మధురమై శీతలమై గురుత్వకారియై నున్నదై పైత్యమును హరించును. బూరుగతేగలు మలబద్ధహరము- శీతలము- పిత్తదాహ శోకసంతాపహరము. చాండాలకందము మధురము- కఫ పైత్య విషభూతాది దోషహరము- రసాయనము. త్రిపర్ణి కందము మధురము- శీతలము- కాసశ్వాసపిత్తప్రకోపవిషవ్రణహరము. లక్ష్మీపంజికందము మధురము- శీతలము- గాఢుతనమును బోగొట్టును- రసాయనకరము- బల్యము- త్రిదోషహరము. తెల్లకలువ, నల్లకలువ, తామరదుంపలు, గుణకరములు- మధురములు- వగరుగలవి- పైత్యరక్తదాహనాశములు. చిటికందము వరిగలిగి పాకమందు గురువై శ్లేష్మాతిసారక్రిమిబహుమూత్రరోగముల హరించును- రుచికరము. అల్లము లేతది రుచ్యము- వాతకరము- కఫరక్తహరము- అది బెల్లముతో గలపిన బలకరము- వాతశ్లేష్మహరము- అగ్నిమాంద్యకరము- మలమోచకము- హృద్యము- అత్యుష్ణము- తృప్తిప్రదము- జ్వరభంగహరము. ఇంచుక కాల్చినయల్లము రుచిని, వీర్యవృద్ధిని, చల్లదనమును, లఘుత్వమును, మూత్రమోచనమును, వృద్ధిని, కంఠారోగ్యమును, దీపనమును, పాచనమును జేయును. గుల్మదాహాతంద్రీశూలామూలశంకాశోషపీనసకాసశ్వాసజ్వరఛర్దిహృదయశ్వాసవాతముల నణచును.

అల్లపరసమును జెవిలో బోసిన గర్ణశూలనిర్మూలమగును. పెద్దల్లము పచ్చగనుండును- భ్రమను, శోభను, ప్రమేహమును, ప్లీహశూలోదరాసాధ్యసన్నిపాత రక్తపైత్యకఫవాతజ్వరారోచకములను మోచనము జేయును. నిమ్మకాయరసములో నుప్పుతో నానిన యల్లము శ్లేష్మారుచివాతనాసాముఖ కంఠరోగగుల్మోదరపాండువులను దండించును. పసపు కటువై చేదై వేడిజేసి కఫ

వాతమూత్రరక్తకుష్ఠులకు మేహకంమూత్రణముల నణచి తనతోగలసినవాటిని బంగరువన్నెరంగును గలుగజేయు నీపసరు శాకాదులకు వర్ణమును దెచ్చునా త్రిమెగాక. తైలింగ్య కర్నాట పాండ్య మాళవ చోళాది దేశములందు వామ్లభక్షణము ప్రచురమైయున్నదందువలనగలుగు వికారము నీపసరు కసిమెసంగును గావున దీనిబులుసుగూరలందవశ్యము వేసుటకు కారణమని జెప్పుదుము. విషప్రతీకారమున చింత పంటివికారమునకు పసుపుపోతిమైన పసకదుగైన మెసవవలెనని జెప్పబడినవి. కమూరము కటువు తీక్ష్ణముష్ణము. కఫ కాస గళగండాది దోషహరము- ముఖవైశద్యకరము. శృంగాటకము రక్తపైత్యహరము- రేచకము- విష్యకరము- శీవోషహరము- భ్రమతాపహరము- రుచిప్రదము- మేహనవార్ధ్యకారి- ఆమ్లపిత్తము నరుచిని వమనమును దాహ మేహ తృష్ణామదక్లమముల నణచును- చలువజేయును. కసేముకము కంఠదోషహరము- గురుత్వకరము- వాతరక్తము క్షీణించినవానికి పథ్యము.

అథ పత్రశాకాః॥ చుక్రంస్యాదమ్లపత్రంతు లఘూష్ణంవాతగుల్మనుత్। రుచిక్పృష్టిపనంపథ్యమీషత్పిత్తకరంపరం॥ రాజశాకనికారుచ్యా పిత్తఘ్నీ శీతలాచసా। సైవాతునిగలారుచ్యా విష్టంభస్థలకాశినీ॥ మారిషో రేచకస్నిగ్ధో గురుశ్లేష్మదస్త్రిదోషదత్॥ అన్యతనీతు॥ మారిషోమధురశ్శీతోవిష్టంభీపిత్తకృద్గురుః। వాతశ్లేష్మకరోరక్తపిత్తనుద్విషమాగ్నిజిత్॥

అన్యోన్యసంగంధవిరోధస్తు దేశభేదేన గుణభేదో దర్శితవ్యః। క్వచిద్దేశే యత్పథ్యం తత్క్వచిదపథ్యం భవతీత్యవిరోధః॥ రక్తనాళ్లోసుమ ర్మాతిసారో మధురస్సరః। శ్లేష్మలఃకటుకఃపాకేచాల్పదోషఉదీరితః॥ వజ్రవల్లీ సమోష్ణాచ గుదజిచ్ఛ్లేష్మవైత్యజిత్। ఆమదోషవిబంధఘ్నీ సర్వరోగహరాగ్నికృత్। దోషకృద్బద్ధపిణ్యాకం శ్లేష్మాసురువికారజిత్। దీపనం చోష్ణసంవర్ధనర్షపం శాకముచ్యతే। బ్రాహ్మీహిమాకషాయాచ తిక్తావాతాస్రపిత్తజిత్। బుద్ధింప్రజ్ఞాంచమేధాంచ కుర్యాదాయుఃప్రవర్ధనీ। బ్రాహ్మీతు సూక్ష్మపత్రాస్యాస్స్నిగ్ధపత్రాజలోద్భవా। బ్రాహ్మీ తిక్తాచ సోష్ణావ బలవాతామదోషజిత్। ద్రోణపుష్పీదళం స్వాదు రూక్షం గురువ పిత్తజిత్। భేదనం కామిలాశోభమేహజ్వరహరం కటు। సుగంధివాతపిత్తఘ్నీ లఘ్వీరుచ్యాజ్వరేహితా। వ్యంజనాలంకృతిస్నితా సాచాప్రకష్టు బరీస్మృతా। శుష్కకుస్తుంబరీపత్రం వాతార్శో గుల్మపిత్తజిత్। మిధికా కటు ఉష్ణాచ రక్తపిత్తప్రకోపినీ। అరోచనహరాదీప్తికారీవాతనిబర్హిణీ। రుచ్యంసుగంధి కైడర్యపత్రం గదకఫానిలాన్। జమేదార్

పరంతుష్యం పత్రం బల్యం త్రిదోషనుత్॥ ఇతిసంక్షేపతః పత్రశాకాని॥

ఇటుమీద పత్రశాకమును జెప్పుచున్నారము. చుక్కకూర స్వాదై ఈల్లనిపత్రిములుకలది. లఘువై వేడిజేసివాతగుల్మములనుగొట్టును. రుచిగలిగి దీపనమై ఇంచుకపైత్యమును జేయును. రాజగిరితోటకూర రుచ్యము పైత్యహరము- శీతలము. అదియె మెరకనుపుట్టినది యతిశీతలము అత్యంతరుచ్యమని దెలియదగును. బతువాశాకము రేచకము- శీతలము- గురుత్వకారి- కొవ్వును బుట్టనీయక దోషత్రియమును హరించును. గ్రంథాంతరమందిది మధురము- శీతలము- మలబద్ధకారి- గురుత్వ త్రిదోషకారి- రక్తపైత్యహరి- దీపనమొనర్చును.

ఈశాకమొకగ్రంథమందు త్రిదోషకరమనియు నొకగ్రంథమందు త్రిదోషహరమనియు జెప్పుటచేనగు విరోధము దేశభేదముచే గుణభేదమని దెలసిన బరిహృతమగును. ఎఱ్ఱబతువా గురుత్వకారియై మిక్కిలి యుష్ణమై మధురమై రేచకమై శ్లేష్మకరమై కటువై పరిపాకమందల్పదోషమై జెప్పబడెను. నల్లేరెల్లప్పుడుష్ణమై పాయురోగశ్లేష్మపైత్యామదోష మలబంధాది సర్వరోగహరమై జఠరాగ్నిదీప్తకరమై యుండును. ఆవకూర దోషకారి- మలమూత్రబంధకారి- శ్లేష్మవికారపహరి- వేడిని, దీపనమును జేయును. బ్రాహ్మీశాకము చలవై వగరై చేదై వాతరక్తములను గొట్టి బుద్ధిని ప్రజ్ఞను మేధ నాయుర్వృద్ధిని జేయునిది మెట్టునబుట్టిన దానిపత్రములు చిన్నవి- నీటిలోబుట్టిన దానిపత్రములు పెద్దవై నునుపుగలిగి యుండునిది చేదై వేడిగలిగి బలకరమై వాతామదోషములను హరించును. తుమ్మికూర స్వాదై గరుగై గురుత్వముగలిగి పైత్యహరమై భేదకమై కామిలాశోథమేహజ్వరముల నణచి కటువై యుండును. కొత్తిమిరి సుగంధముగలిగి వాతపైత్యములను హరించి లఘువై రుచ్యమై జ్వరమందుహితమై కూరలకు పచ్చళ్లకు నలంకారమై శీతలమైయుండు నిది పచ్చిదాని గుణము. ఎండుకొత్తిమిరి వాత మూలశంకా గుల్మపైత్యములను హరించును. మెంతికూర కటువై వేడిజేసి రక్తపైత్యప్రకోపహరమై యరుచిని వాతమును హరించి జఠరాగ్నిని జేయును. కైదర్యపత్రము పచ్చిది రుచికరము. సుగంధి కఫవాతరోగహరము- ఎండినది బలకరము- త్రిదోషహరము.

అథ కరీరాణి॥ కరీరమాధ్మానకరం కషాయం స్వాదుతిక్తకం॥ తథా॥ కరీరం కటుతిక్తామ్లం కషాయం కటుశీతలం। పిత్తాస్రదాహకృచ్ఛ్రఘ్నం రుచికృత్పర్వనిర్గుణం॥ దీపనాః కఫవాతఘ్నాశ్చిరబిల్వాంకురాస్సరాః। శతావర్యంకురాస్తిక్తావృష్యా దోషత్రయాపహా॥ అగ్రాణి ప్రసిద్ధాని॥

సంక్షేపముగ పత్రశాకగుణములను జెప్పితిమి. ఇటుపైని అంకురముల గుణమును జెప్పెదము. వెదురుకంజ కడు పుపొంగించును. వగరై రుచిగలిగి యించుకచేదై యుండును. గ్రంథాంతరమందిదికటువై తిక్తమై పులుసుగలిగి వగరై చల్లనై రక్తపైత్యదాహమూత్రకృఛ్రములను హరించి రుచిని బుట్టించును. చిరబిల్వాంకురము దీపనము- కఫవాతహరము- రేచకము. పిల్లితేగలు చేదై వీర్యవృద్ధిసజేసి దోషత్రయమును హరించును.

ఫలగుణాః.

అథఫలాని॥ మూత్రాఘాతహరం ప్రమేహశమనం కృఛ్రాశ్మరీభేదనం పిణ్యాత్రగ్లపనం తృషార్తిశమనం జీర్ణాంగతుష్టిప్రదం । వృష్యం స్వాదుతరం త్వరోచకహరం బల్యంచపిత్తాపహం కూశ్మాండప్రవరం వదంతిభిషజా వల్లీఫలానాం పునః॥ పిత్తఘ్నంత్రకూశ్మాండం బాలమధ్యం కఫాపహం। పక్వం లఘూష్ణంసక్షారం దీపనం వస్తిశోధనం। సర్వదోషహరం హృద్యం పథ్యం చేతోవికారిణాం॥ పనసస్యఫలం బాలం కషాయం మధురంగురు। మేదశ్లేష్మకరం బల్యం తృద్దాహానిలపిత్తజిత్। లవణాగ్నియుతంరుచ్యం మధ్యపక్వం తథా గురు॥ మదనపాలనిఘంటౌ॥ పనసంశీతలంపక్వం స్నిగ్ధం పిత్తానిలాపహం। బలం శుక్రప్రదంహంతి రక్తపిత్తక్షతక్షయాన్॥ ఆమంతదేవవిష్టంభి వాతలంతు పరంగురు। పనసోద్భూతబీజాని వృష్యాణి మధురాణిచ। గురూణి బద్ధవర్చాంసి సృష్టమూత్రాణి తానిచ। మజ్జాతస్యాపి పిత్తఘ్నా వృష్యశ్లేష్మానిలాపహా॥ పక్వం పనసంమధురం సుపిచ్ఛిలం రక్తవీర్యకరం। శ్రమదాహవిశేషనాశనం రుచికృద్గ్రాహిచ దుర్జరంపరం॥ ఈషత్కషాయమధురం తద్బీజం వాతలంగురు। తత్ఫలస్యవికారఘ్నం రుచ్యం త్వగ్దోషనాశనం॥ తథా॥ మజ్జాపనసజోవృష్యో వాతపిత్తకఫాపహః। విశేషాత్పనసంవర్జ్యం గుల్మిభిర్మందవహ్నిభిః। పనసస్యాతిపక్వస్య మజ్జాకటువిభావితాః। ఘర్మశుష్కాఃమంపాహిహుః పనసావర్తమిత్యధః। తద్గుణాఃఫలవత్కించిల్లఘుతా ధర్మయోగతః॥ ఆగస్త్యం తరుణం రుచ్యం బాలంపిత్తకఫక్రిమిం। హంతిచతుర్విణే శస్తం మధ్యమం కుసుమంలఘు॥ వృంతాకం పిత్తలంకించి దంగారపరిపాచితం। కఫమేదానిలామఘ్నమత్యర్థం లఘుదీపనం। తదేవహి గురుస్నిగ్ధం సతైలం లవణాన్వితం। వార్తాకం కోమలంపథ్యం చక్షుష్యం సర్వదోషజిత్। మధ్యమం పిత్తజననం పక్వావాతప్రకోపనం। శుష్కవార్తాకఫలజా తైలభృష్టారుచిప్రదా॥ అపరం శ్వేతవృంతాకం కుక్కుటాండసమంభవేత్। తదర్శాసు విశేషేణ హితం హీనంచపూర్వతః॥

వ్యంశాకనిషేధస్తు శ్వేతవ్యంశాకవిషయఇత్యాహమాధవః॥ అతఏవ దేవలః॥ కందూరం శ్వేతవృంతాకం కుంభాండంచ వివర్జయేదితి॥ కూశ్మాండం రక్తనాళంచ పరిత్యజ్యం శ్రాద్ధకర్మణి। ఉగ్రాదయః కృష్ణమ్లాంశాకం పిప్పలీ దత్తమక్షయమితి పైఠీనసిరాః॥ కాలశాకం ద్రోణశాకం వార్తాకం గ్రీష్మజంతథా। బృహతీ వజ్రవల్లీచ పిత్రూణాం దత్తమక్షయమితి శ్రాద్ధదీపికాయాం॥ గ్రీష్మజం వార్తాకం పర్యుషితోద్భవవ్యం శాకం॥ కృష్ణగ్రీష్మజం శాకే శ్రాద్ధయోగ్యఇత్యనేన దండాపూపికాన్యాయేన నిత్యభోజనయోగ్యమితి కిముపక్తవ్యం॥ కుంభాండం మధురకూశ్మాండం క్వచిద్దేశేషు శ్రాద్ధేవర్జ్యమితి నిత్యభోజనేప్యశేషదేశశిష్టగ్రహణమస్త్యేవ॥ ఉర్వారుకంస్యాస్మధురంచపథ్యం శ్లేష్మప్రదం పైత్యహరం బలాఢ్యం। కృఛ్రాపహం వస్తివిదాహనాశం తృష్ణాపహంచైవ గదాపహంచ॥ కర్కారుకం శ్లేష్మకరం కషాయం మధురం లఘు। అగ్నిమాంద్యప్రశమనం మూత్రలం వస్తిశోధనం॥ నిహంతి కర్కోటకఫలం త్రిదోషాన్ రోచిష్ణుతిక్తం బహుదీపనీయం। దుర్నామహిక్కాజ్వరమేహకాసశ్వాసాపహం కుష్ఠహరం క్రిమిఘ్నం॥ భవాభిఖ్యంకారవేల్లం ఫలమనిలహరం దుర్జరం పైత్యకోపం శ్లేష్మప్రావ్రదాతా గురుతరమధికంబద్ధమూత్రాపహారి॥ స్యాత్కారవల్లీఫలమీషదుష్ణం సర్వామయఘ్నం రుచికృత్క్రిమిఘ్నం। చక్షుష్యమేతల్లఘుదీపనీయం దోషాపహం సింహసమానబల్యం॥ కారవేల్లంసకటుకం దీపనం కఫవాతజిత్॥ నిష్పావస్యఫలంవాతపిత్తకృత్స్తన్యమూత్రకృత్।వృష్యం విశుక్రఘ్నం విదాహిగురుభేదిచ। పిత్తలశ్లేష్మవిషహృద్రుచ్యశ్చార్త్రగశ్చసః। విష్టంభిదీపనధ్వంసీ నయనామయనాశనః॥ శింబీకటుత్వం పాకేస్యాన్మధురం వాతపైత్యకృత్। స్తన్యవృద్ధికరంవృష్యం విష్టంభం గురు బృంహణం॥ ఆరర్కం శ్వాసకాసఘ్నం కఫపైత్యవికారజిత్। హిక్కారుచిజ్వరఘ్నంచ సతిక్తం రేచనం లఘు॥ క్షారంకషాయం కటుకం లఘూష్ణం శ్లేష్మానిలఘ్నం క్షయకాసహారి। గుల్మాస్రహంత్యోదరశూలనాశంనిర్గుండికాయాఫలముగ్రవీర్యం॥ ధాత్రీఫలం భేదినిహంతి మేహం చక్షుష్యమాయుష్యమతీవరుచ్యం। అమ్లత్వమాధుర్యకషాయరుచ్యం దోషత్రయఘ్నం లఘుశీతవీర్యం॥ ఆమలకంకషాయామ్లం మధురం శీతలం లఘు। దాహపిత్తవమీమేహశోషఘ్నంచరసాయనం॥ కాష్ఠధాత్రీఫలంస్వాదు కషాయంకటుకం తథా। శీతపిత్తాస్రదోషఘ్నం పూర్వోక్తైరధికం గుణైః॥ ప్రాచీనామలకంరుచ్యముష్ణంగురుమలాపహం। వాతఘ్నంకఫకృత్పక్వం తువరం పిచ్ఛలంమహత్॥ రోచిష్ణుపిత్తానిలఘాతిరుచ్యం హృద్యం

పటోలం మధురం విపాకే। జ్వరక్రిమిఘ్నం లఘుదీపనీయం ఫలం త్రిదోషఘ్నము శంతి కేచిత్॥ దోషత్రయారోచక కుష్ఠమేహ జ్వరార్శరోగ వ్రణపాండుశోఖాన్। మందానిలార్శక్రిమికామిలాశ్చ తిక్తం పటోలం వినిహంతి సద్యః॥ కఫపిత్తహరీ హృద్యా లఘ్వీ కోశాతకీ హిమా। కుష్ఠమేహ క్షయశ్వాస కాసారుచివినాశినీ॥ జాలకోశాతకీ తద్వన్మధురా రసపాకయోః॥ సుగంధి నారంగఫలం సుహృద్యం పిత్తప్రశాంతిం వితనోతి కించిత్। సమీరగుల్మం వినిహంతి సామ్లం రుచిప్రదం స్వాదు సమీరణఘ్నం॥ తురంగనారంగఫలం హి రుచ్యం వాతఘ్నమూర్ధ్వశ్లేష్మరుజాపహం చ। రసాయనం స్యాదపి కించిదామ్లం మూర్ఛాపహం ఛర్దితృషాపహం చ॥ జంబీరం కఫవాతఘ్నం క్రిమిఘ్నం భక్తరోచనం। తృష్ణాశూలహరం సామ్లం ఛర్దిశ్వాసనిబర్హణం॥ పక్వం తన్మధురం కఫార్తిశమనం పిత్తాస్రదోషాపనుద్వర్ణ్యం వీర్యవివర్ధనం చ రుచికృత్పుష్టిప్రదం తర్పణం॥ అంబష్ఠస్యఫలం స్నిగ్ధమగ్నిదీప్తికరం పరం। వాతపిత్తప్రశమనం శ్లేష్మలం రుచిశుక్లకృత్॥ అమ్లం కషాయం గురు రూక్షయుక్తం స్యాదగ్నిసాదం చ కరోతి రుచ్యం। ఆనాహశూలస్య కరోతి పథ్యం గరీఫలం శ్లేష్మకరం విశేషాత్॥ కరమర్దస్యతు ఫలం పిత్తశోణితకోపనం। రోచనం దీపనం తీక్ష్ణం సుగంధి ముఖశోధనం॥ ఆమ్లం తృష్ణాపహం హృద్యం పిత్తలం కరమర్దకం। నాతిపిత్తకరం పక్వం శుష్కం గురు కఫప్రదం। వాతాపహం తింత్రిణీకమామ్లం పిత్తవిలాసకృత్। విష్టంభి దీపనం హృద్యం సుపక్వం కఫవాతజిత్। కోలామ్లస్య ఫలం బాలముష్ణవీర్యం కఫాపహం। వాతనుద్రక్తపైత్త్యం చ కరోత్యరుచినాశనం॥ బాలం ఫలం మధురమల్పతయా కషాయం పిత్తాపహం శిశిరముచ్యమథాపి వాతం। పుష్పం తదస్య గుణం కృమిహారికందం పర్ణం చ శూలశమనం కదళీభవం స్యాత్॥ రంభాపక్వఫలం కషాయమధురం బల్యం చ శీతం తథా పిత్తాస్రప్రవిమర్దనం గురుతరం పథ్యం న మందానలే। సద్యః శుక్రవివృద్ధిదం కృమిహరం తృష్ణాపహం కాంతిదం దీప్తాగ్నౌ సుఖదం కఫామయహరం సంతర్పణం దుర్జరం॥ మహారంభాఫలం శీతం తుష్టిపుష్టికరం గురు। రక్తపిత్తహరం వృష్యం తీవ్రాగ్నీనాం ప్రశస్యతే॥ స్యాత్కాష్ఠకదళీ రుచ్యా రక్తపిత్తహరా హిమా। గురుర్మందాగ్నిజననీ దుర్జరా మధురా పరా॥ సువర్ణమోచా మధురా హిమా చ బహ్వాశనే దీపనకారిణీ చ। తృషాపహా దాహవిమోచనా చ కఫాపహా వృష్యకరో గురుశ్చ॥ క్షుద్రరంభాఫలం శీతం స్వాదు పాకరసం గురు। పిత్తప్రహర దాహఘ్నం వృష్యం నాత్యర్థదీపనం॥ గిరికదలీ హిమమధురా బలవీర్యవివృద్ధిదాయినీ రుచిరా। తృట్పిత్త దాహశోషప్రశమనకారి దుర్జరా చ గురుః॥ కృష్ణరంభాఫలం రుచ్యం కషాయం మధురం

తథా। మేహపిత్తతృషాంహంతి బృంహణంవాతలంలఘు॥ సుగంధా కృష్ణరం
భాచ స్థూలరంభాయథోత్తరం। సిందితాః ఫలమాసాంతు కషాయం మధురంగు
రు। రంభాఫలత్వక్కటుకా తిక్తాపిత్తహరాలఘుః॥ నారికేళో గురుస్స్నిగ్ధశ్శీతః పి
త్తవినాశనః। అర్ధపక్వం తృషాశోషశమనో దుర్జరః పరం॥ మధురంమధు నారికే
ళముక్తంశిశిరందాహతృషానిపిత్తహారి। బలపుష్టికరంచకాంతిమగ్ర్యం కురుతే
వీర్యవివర్ధనంచరుచ్యం॥ మూర్ఖీకం నారికేళం ఫలమతిమధురం దుర్జరం జంతు
హారి స్నిగ్ధంవాతాతిసారశ్రమశమనమపథ్యంసనం వహ్నిదీప్తైః। అమ్లశ్లేష్మప్ర
కోపం జనయతి కురుతే చారుకాంతింబలంచ స్థైర్యం దేహస్య ధత్తే ఘనమద
సకలాపర్ధనం పిత్తనాశి॥ కర్పూరం నారికేళస్య స్నిగ్ధంగురుచ దుర్జరం। దా
హవిష్టంభదం రుచ్యం బలవీర్యవివర్ధనం॥ దాహఘ్నో మధురోస్రపిత్తశమన
స్తృష్ణాతిశోషాపహస్స్వచ్ఛశ్శ్వాసకఫశ్రమోదయహరస్సంతర్పణః పుష్టిదః।
వహ్నేర్మాంద్యకరో గురుర్వృషహరో హృద్యశ్చ ధత్తేబలం స్నిగ్ధో వీర్యవివర్ధ
నశ్చ కథితః పిండాఖ్యఖర్జూరకః॥ దాడిమం ద్వివిధమిరిత మాధ్వైర్యరామ్ల మేక
మపరం మధురంచ। తత్రవాతకఫకారికిలామ్లం తాపహారి మధురంకిల పథ్యం॥
దాక్షాతిమధురామ్లాచ శీతాపిత్తాదిదోషజిత్। మూత్రరోధహరారుచ్యావృ
ష్యా సంతర్పణీ పరా॥ గోస్తనీమధురా శీతా హృద్యాచ మదహారిణీ। దా
హమూర్ఛాజ్వరశ్వాసతృష్ణాహృల్లాసనాశనీ॥ అంజాసామధురామ్లా చ
లా రుచికారిణీ। శిశిరాశ్వాసహృల్లాసనాశనీ జనవల్లభా॥ దాక్షాబాలఫలంకి
ముష్ణవిశదం పిత్తాస్రకోపప్రదం గుర్వ్యంచాల్పరసం దశాంతరగతం రుచ్యంచ
వహ్నిప్రదం। పక్వంచేన్మధురంతథామ్లసహితం తృష్ణాస్రపిత్తాపహం పక్వం
శుష్కతమం శ్రమార్తిశమనం సంతర్పణం పుష్టిదం॥ అపిచ॥ శీతాపిత్తాస్రదో
షం శమయతి మధురా స్నిగ్ధయా కాంతిరుచ్యా చక్షుష్యా శ్వాసకాస శ్రమవి
షశమనీ శోషతృష్ణా జ్వరఘ్నీ। దాహధ్మానభ్రమాదీ నపహరతిపరా తర్పణీ
పక్వశుష్కా దాక్షా సంక్షీణవీర్యానపి మదనకరా కేళియుక్తాన్విధత్తే॥ దా
క్షౌభవ్యమితినామాంతరం॥ ఆమంతు కైతకంరుచ్యం కఫపిత్తకరంగురు। అన్న
ప్రరోచకంహృద్యం శ్రమఘ్నమనిబర్హణం॥ పక్వంతు పిత్తహృత్స్వాదు రస
మాతపదోషజిత్। కమిరకోష్ణ ఉష్ణశ్చ వాంతిహృత్పిత్తకారకః। పక్వస్తు మధు
రామ్లస్స్యాద్బలపుష్టిరుచిప్రదః॥ అమృతఫలం లఘు వృష్యం సుస్వాదు శ్లేష్మకే
ద్దోషాన్। దేశేషు ముద్గలానాం బహులం తల్లభ్యతే లోకైః॥ బదరంమధురం
కషాయమమ్లం పరిపక్వం మధురామ్లముష్ణమేవ। కఫకృత్పవనాతిసారరక్తశ్రి
మశోషార్తివినాశనంచ రుచ్యం॥ ఇతిసాధారణ్యేన॥ రాజబదరస్సుమధురశ్శిశి

రో దాహార్తివాతపిత్తహరః। వృష్యశ్చ వీర్యవృద్ధిం కురుతే రోషశ్రమా నప
హారణి॥ భూబదరీ మధురామ్లా కఫవాతవికారహారిణీ పథ్యా। దీపనపాచన
కర్త్రీ కించిత్పిత్తాస్రకారిణీ రుచ్యా॥ భూబదరం లఘుబదరం మధురామ్లం పక్వం
కఫవాతనాశనం రుచ్యం। స్నిగ్ధం జంతుకారకమపిత్తార్తిదోషఘ్నం॥ పత్రం
తు బాదరం లేపి జ్వరదాహవినాశనం। త్వచా విస్ఫోటశమనీ బీజం నేత్రామయా
పహం॥ బీజపూరఫలమామ్లకటుకం శ్వాసకాసశమనం పవనఘ్నం। కంఠశో
ధనకరం లఘుహృద్యం దీపనంచ రుచికృత్పవనంచ॥ కపిత్థో మధురామ్లశ్చ క
షాయస్తిక్తశీతలః। వృష్యః పిత్తానిలంహంతి సంగ్రాహీ వ్రణనాశనః। కపిత్థ
మామమలోష్ణం కంఠఘ్నం గ్రాహివాతలం। దోషత్రయహరం పక్వం మధు
రామ్లరసంగురు॥ కాపిత్థం హరితంసితా సుమిళితం దధ్నాచ సంమిశ్రితం రు
చ్యం దీపనకారకం క్రిమిహరం శ్వాసాపహం కాసజిత్। నానాకుష్ఠనిబర్హణం
బలకరం పాండ్వామయధ్వంసనం సర్వవ్యాధిసమస్తమేహశమనం పైత్యప్ర
శాంతౌ హితం॥ చించ్యామ్లికామ్లాభవేదామ్లా పక్వంతు మధురామ్లికా। వాత
ఘ్నీ పిత్తదాహాస్రశ్లేష్మదోషప్రకోపినీ॥ తథా॥ పక్వంతు మధురామ్లస్యాద్భేదీ
విష్టంభవాతజిత్। పక్వం చించాఫలరసో మధురామ్లో రుచిప్రదః। శోఫపాక
కరో లేపే వ్రణదోషవినాశనః। చించాపత్రంతు శోఫఘ్నం రక్తదోషవ్యథా
పహం। తస్యాశుష్కత్వచః క్షారః శూలమందాగ్నినాశనః॥ జంబూకషాయమ
ధురా శ్రమపిత్తదాహకంఠార్తిశోషశమనీ క్రిమిదోషహంత్రీ। శ్వాసాతిసారక
ఫకాసవినాశనీచ విష్టంభదాయిచ రోచనపాచనీచ॥ అక్షోటకం సరం స్నిగ్ధం
మధురం రసపాకయోః। గురూష్ణం బృంహణం వృష్యం బలం విష్టంభిరోచనం॥
హృద్యంక్షయాస్రపవనదాహఘ్నం రక్తపిత్తలం॥ పీలం సమీరపిత్తఘ్నం బృం
హణం కఫకృద్గురు। రసే పాకే చ మధురం శిశిరం రుచిశుక్రకృత్॥ శీతాఫలం
సుమధురం శీతలంపిత్తనాశనం। సుపిత్తం రుచికృద్వాతహితం నకఫకృత్పరం॥
ఆమ్రః కషాయామ్లరసస్సుగంధిః కంఠామయఘ్నోగ్నికరశ్చ బాలః। పిత్తప్ర
కోపానిలరక్తదోషప్రదః కటుత్వాదరుచిప్రదశ్చ॥ అపిచ॥ బాలం పిత్తానిలకఫ
కరం తచ్చబద్ధాస్థి తాదృక్స్యాద్దోషత్రితయశమనం సుఖపుష్టిప్రదంచ। ధత్తే
ధాతుప్రచయమధికం తర్పణం కాంతికారి ఖ్యాతం తృష్ణాప్రశమనమథో సా
హకారం ఫలంస్యాత్॥ తేచ త్రివిధా॥ రాజామ్ర మహారాజామ్ర రసాలభే
దాః॥ రాజామ్రాః కోమలాస్సర్వే కట్వమ్లాః పిత్తదాహకాః। సుపక్వాస్స్వా
దుమాధుర్యపుష్టివీర్యబలప్రదాః॥ తత్రామ్రేషు త్రిషుప్రోక్తం సామ్యం తేవరసో
చ్ఛ్రయాత్। గుణాధిక్యంచ విజ్ఞేయం పర్యాయాదుత్తరోత్తరం॥ కించ॥ బాలం

రాజఫలం కఫా।సపవనశ్వాసాతిపిత్తప్రదం మధ్యం తాదృశమేవ దోషబహు
ళం భూయఃకషాయామ్లకం। పక్వంచేన్మధురం త్రిదోశమనం తృష్ణావిదాహ
శ్రమశ్వాసారోచకపాచకం గురుహిమం వృష్యంచ చూతాహ్వయం॥ ఆమ్ర
త్వచాకషాయాశ్చ మూలంసౌగంధిశీతలం। రుచ్యంసంగ్రాహిశిశిరం పుష్పంతు
రుచిదీపనం। అతిసారహరంపిత్తం ప్రమేహాస్రనుత్పరం। అసృగ్దృష్టిహరం శీ
తం రుచికృద్గ్రాహిశీతలం। ఆమ్రమామం త్వచాహీన మాతపేతీవ శోషితం॥
అమ్లం స్వాదుకషాయంస్యాద్భేదనం కఫవాతజిత్। పక్వంతుమధురం వృష్యం
స్నిగ్ధం గురుబలప్రదం। గురువాతహరం హృద్యం వర్ణ్యంభవతి పిత్తలం। క
షాయానురసంవహ్నిశ్లేష్మశుక్రవివర్ధనం। తదేవవృక్షసంపక్వం గురువాత
హరంపరం। మధురామ్లరసంకించిద్భవేత్పిత్తప్రకోపనం।ఆమ్రంకృత్రిమపక్వం
యద్భవే త్పిత్తవినాశనం। రసస్యామ్లశ్చ హానేశ్చ మాధుర్యాచ్చ విశేషతః।
చోషితం తత్పరం రుచ్యం బలవీర్యకరంలఘు॥ శీతలంశీఘ్రపాకీస్యాద్వాతపిత్త
హరంపరం। తద్రసోగాలితోబల్యో గురుర్వాతహరస్సరః। అహృద్యస్తర్పణో
ఽతీవ బృంహణః కఫవర్ధనః। తస్యఖండం గురుపరం రోచనం చిరపాకిచ।మధు
రంబృంహణంబల్యం శీతలంవాతనాశనం॥ తథా॥ వాతపిత్తహరంరుచ్యం బృం
హణం బలవర్ధనం। వృష్యంవర్ణకరంస్వాదు దుగ్ధయుగ్గురుశీతలం॥ మందానిల
త్వం విషమజ్వరంచ రక్తామయం బద్ధగుదోదరంచ। ఆమ్రాతియోగో నయనా
మయంచ కరోతితస్మాదతితాని నాద్యాత్॥ పక్వస్య సహకారస్య కటువిస్తా
రితోరసః। ఘుర్మశుష్కో మృదుర్దత్త ఆమ్రాతక ఇతిస్మృతః॥ ఆమ్రావర్తవిషఘ
ర్త్రివాతపిత్తహరస్మృతః। రుచ్యస్సూర్యాంశుభిఃపాకాల్లఘుశ్చసహకీర్తితః॥ ఆ
మ్రబీజంకషాయంస్యాల్లఘ్వతీసారనాశనం। ఈషదమ్లంచమధురం తథాహృద
యదాహనుత్॥ ఆమ్రస్యపల్లవంరుచ్యం కఫపిత్తవినాశనం॥ అథ సాధారణ్యే
న ఫలగుణాః॥ ఫలేషు పరిపక్వం యద్గుణవత్తదుదాహృతం। బిల్వాదన్యత్రవి
జ్ఞేయమామం తద్ధిగుణాధికం॥ ఫల్యతుల్యగుణంసర్వం మజ్జాతమపి నిర్దిశేత్।
ఫలంహిమాదిదుర్వాతవ్యాలకీటాదిదూషితం॥ అకాలజం కుభూజంచ పాకా
తీతం నభక్షయేత్। ప్రోక్తం రంభాగర్భకాండశ్లేష్మలం వహ్నిసాధనం। తీ
క్ష్ణోష్ణం సార్షపం నాళం వాతశ్లేష్మవ్రణాపహం। కటుక్రిమిహరం కందు క
ష్ణఘ్నం రుచికారకం॥

ఫలగుణములు.

ఇటుపైని ఫలగుణములను జెప్పుచున్నారము. బూడిదెగుమ్ముడికాయ
ప్రమేహమును మూత్రకృచ్ఛ్రమును మేహరాళ్లను హరించి మలమూత్రముల

ను శోషింపజేసి పిపాసనణచి చిక్కనశరీరములకు పుష్టి తెచ్చి వీర్యవర్ధనమై అ రుచిని హరించి స్వాదువై బల్యమై పైత్యహరమైయొప్పును. లతాఫలములలోని ది బహుయోగ్యమైనది.

లేతగుమ్మడికాయ పైత్యహరము- సగము ముదిరినది కఫహరము- పం డినది లఘువై వెట్టజేసి యుప్పు దీపనమై పొత్తికడుపులో దోషము నుంచక సకలదోషములను హరించి రోగవికారము గలవారికి పథ్యమై హృద్యమై యుండును.

లేతపనసకాయ వగరై మధురమై గురువై కొవ్వును శ్లేష్మమును బు ట్టించి బలకరమై పిపాసా దాహవాతపిత్తహరమై యుండును. ఉప్పుమొదల గు వాటితో కూడినది మిక్కిలి రుచినిగలిగించును. సగము ముదిరినది గురుత్వము నుజేయును. మదనపాలఘుంటు యందు పనసపండు శీతలమై దట్టమై పైత్య వాతహరమై బలశుక్లకరమై రక్తపిత్తక్షయక్షతములను నశింపజేయును. పచ్చి ది మలబద్ధమును వాతమును గురుత్వమును జేయును. పనసగింజలు మధురము లై వీర్యవృద్ధిని గురుత్వమును తేజస్సును జేసి మలమూత్రమోచనమును జేయు ను. పనసపంటితొనలు పైత్యహరము వీర్యకరము శ్లేష్మవాతహరము. పరిప క్వముగు పనసపండు మధురమై చిక్కనై రక్తవీర్యకరమై శ్రమదాహహరమై రుచికరమై మలబద్ధకారియై వేగముగ జీర్ణించకుండును. గ్రంథాంతరమందు పనసగింజలించుకవగరు- మధురము- గురువ్వాతకారి- రుచ్యము- త్వగ్దోషహ రమై పనసపంటివికారమణచును. పనసపండుపొట్టు వీర్యకరము- త్రిదోషహ రము. గుల్మరోగికిని మందాగ్నికిని విశేషించి పనసపండు వర్జింపవలయును. పరిపక్వముగు పనసపంటిపొట్టు యుడించినది పనసావర్తమందురు అది ఫలగు ణమునేజేసి యించుకలఘువై యుండును.

అగసికాయ లేతది రుచ్యము- పైత్యకఫక్రిమిహరము- నేత్రక్రిమిరోగి కి ప్రశస్తము- సగము ముదిరినకాయయు దీనిపువ్వును లఘువు.

వంకాయ నిప్పులమీదకాల్చినది యించుకపైత్యమునుజేసి కఫమేదోవా తములనుహరించి లఘువై దీపనమును జేయును. ఇదియే యుప్పుగలిపి నూనియ నువేచినది గురుత్వమును మెరుగును,జేయును. వంకాయ లేతది పథ్యము- చ క్షుష్యము- సర్వదోషహరము. ఇంచుకముదిరినది పైత్యకరము- మిగుల ముదిరి నది వాతకరము. వంగపంటివరుగు నూనియతోవేచినది రుచికరము. తెల్లవం కాయ కోడిగుడ్డువలెనుండును- ఇది మూలశంకరోగములందు విశేషించి హి

తము. మిగిలినవంకాయకిలుబు నిడితక్కువది. వంకాయను భక్షించరాదను నిషేధము తెల్లవంకాయవిషయమని మాధవాచార్యులవారనిరి. అదిగాక నే దేవలుడు తెల్లవంకాయనున్ను, తియ్యగుమ్మడికాయనున్ను వర్జింపవలయు ననెను. గుమ్మడికాయయున్ను, నల్లవంకాయయున్ను పితృదేవతార్హమని వైదికాభరణమనుగ్రంథమందున్ను, కొండవంకాయ శ్రాద్ధయోగ్యమని శ్రాద్ధదీపికయందున్ను జెప్పుటచేత నప్పాలుండినదండమును యెలుకలుదినినవనునప్పుడప్పాలుదినినవని వేరె చెప్పనక్కరలేదనే న్యాయముచొప్పున నల్లవంకాయయు, కొండవంకాయయు నిత్యభోజనోపయోగములని జెప్పనక్కరలేదు. తియ్యగుమ్మడికాయను గొన్నిదేశములవారు శ్రాద్ధములందు వర్జింపుదురు. నిత్యభోజనమునందన్నిదేశములవారును గ్రసించుదురు.

దోసకాయ మధురము- పథ్యము- శ్లేష్మకరము- పైత్యహరము- మూత్రకృచ్ఛ్రహరమై పొత్తికడుపులో మంట, పిపాస మొదలగువాటిని హరించును. ముల్లుదోసకాయ శ్లేష్మకరము. ఇంచుకమధురము- గురుత్వకారి- అగ్నిమాంద్యము నణచును- మూత్రకారి- పొత్తికడుపును శుభ్రపరచును.

ఆగాకర చేదు- త్రిదోషహరము- రుచికరము- దీపనము- దద్రుహిక్కా- జ్వర మేహ కాస శ్వాస కుష్ఠక్రిమిహరము. కాకరకాయ భేదము వాతహరము- జీర్ణించక పైత్యశ్లేష్మమును గురుత్వమును బలమును జేసి మూత్రబంధమును హరించును. పెద్దకాకరికాయ యించుకవేడి జేసి సకలరోగములను హరించి రుచ్యమై క్రిమిదోషహరమై చక్షుష్యము- లఘువు- దీపనము- సింహసమానబలమును జేయును. పొట్టికాకరించుకచేదు- దీపనము- కఫవాతహరము.

అనపచిక్కుడు వాతపైత్యస్తన్యమూత్రవృద్ధికరము- శ్లేష్మ విశుక్లహరము- విదాహ గురుత్వ విరేచనకారి- రుచ్యము- గళరోగకారి- జఠరమును నేత్రరోగమును నశింపజేయును. చిక్కుడుకాయలు వగరు- మధురము- వాతపైత్యస్తన్యవీర్యగురుత్వమలబంధవృద్ధులను జేయును.

ఉస్తికాయ శ్వాసకాసకఫపైత్యవికారారుచిహిక్కాజ్వరహరమై చేదై లఘువై రేచకమై యుండును.

వాకుడుపండు వుష్ణమై వగరై చేదుగలిగి యించుకవేడిజేసి శ్లేష్మవాతక్షయకాస గుల్మోదరములను నశింపజేసి కఠినమగు పథ్యమై యుండును.

ఉశిరికాయ రేచకము- మేహహరము- చక్షుష్య మాయుష్యకరము- రు

చ్యము- ఖల్లన- మాధుర్యము- వగరునుగలిగి దోషత్రయహారియై లఘువై శీ
తలము- వీర్యవృద్ధికరము. రసపుశిరికాయ స్వాద్వై వగరై కారముగలిగి శీతమై పై
త్యమును రక్తదోషమును హరించి పయినచెప్పినదానికంటె గురుత్వమును జే
యును. ఎండబెట్టిన పుశిరికపల్కు రుచ్యము- ఉష్ణము- గురుతరము- మలదోష
వాతకఫహరము. పరిపక్వమైన పుశిరికాయ వగరై చిక్కనై బహుగుణము
ను జేయును.

పొట్లకాయ రుచ్యము- పైత్యవాతహరము- హృద్యము- పాకమందు
మధురము- జ్వరక్రిమిదోషహరము- లఘువు- దీపనము- త్రిదోషహరమని గొం
దరందురు. చేదుపొట్లకాయ త్రిదోషారోచకకుష్ఠమేహజ్వరాక్షిరోగ వ్రణశో
ఫ పాండుమందాగ్ని మూలశంకా కామిలాక్రిమిహరము.

బీరకాయ కఫపిత్తహరమై హృద్యమై లఘువై చలువజేసి కుష్ఠమేహ
క్షయశ్వాసకాసారుచిహరము. గుత్తిబీరకాయ రసపాకమందు మధురమై పై
గుణమునే జేసును.

నారంజికాయ సుగంధి- హృద్యము- పైత్యవాతగుల్మహరము- పులు
సుగలిగి రుచ్యమై యుండును. తురంజీదబ్బకాయ రుచ్యము- వాతమూలశం
కాహరము- రసాయనమించుక పులుసుగలి మూర్ఛా ఛర్ది పిపాసాహరమై
యుండును. నిమ్మపండు వగరులేక కఫపైత్యరక్తదోషహరమై వీర్యమును శ
రీరకాంతిని రుచిని బుష్టిని దృష్టిని జేయును.

అంబాళపుకాయ జఠరదీప్తికరము- వాతపైత్యహరము- శ్లేష్మ రుచిశు
క్లకారి. గరుగుకాయ పులుసు వగరు గురుత్వము అగ్నిమాంద్యము రు
చి శ్లేష్మమును గలిగించి అనాహసాలకు పథ్యమైయుండును. కరమర్దఫలము
పైత్యరక్తప్రకోపమును రుచిని దీపనమును వేడిని ముఖశుద్ధిని జేసి సుగంధి
యై యుండునది పక్వమైన మిక్కిలి పైత్యమును జేయు నెండిన గురుత్వకఫము
ను జేయును.

చింతకాయ వాతహరము- పులుసు- పైత్యకరము- వీర్యము వేడిని దీప
నమును జేసి హృద్యమైయుండు నిః మిగులపక్వమైన కఫవాతములను హరించు
ను. చింతపండుపులుసుతో మధురరసముగలిగియుండిన వాతహరమై దాహక
ఫరక్తదోషములనుజేసి రేచకమై యుండును. దీనిరసము లేపుజేసిన పొంగుల
ను వ్రణములను బోగొట్టును. చింతాకుదంపి యుడికించి కట్టిన వాపురోగము

గు రక్తమును బోగొట్టును- దీనియందు బెరడు కాల్చినరోయి శూలమందాగ్నులను హరించును. కోలామ్లము లేతది వేడిని వీర్యమును కఫమును వాతమును హరించును- రక్తపైత్యమును జేసి రుచిని జేయదు.

అనటికాయ లేతది మధురమైనప్పటికిని చిన్నదిగావున వగరై పైత్యమును హరించి చలువను రుచిని జేయును. ప్రొద్దూట పుష్పమించుక తక్కువగా సీగుణమునే జేయును. దుంప క్రిములను, ఆరు శూలలను హరించును. పరిపక్వమగు ననటిపండు సువాసనగలిగి మధురమై బల్యమై శీతలమై పిత్తరక్తకఫక్రిమిహరము- గురుతరము- మందాగ్నిగలవానికపథ్యమగు నపుడే శుక్లవృద్ధిని పిపాసాశాంతిని దృప్తిని జేసి జఠరమధికముకలవానికి సుఖకరము. బొంతనటిపండు శీతలము తుష్టిపుష్టి గురుత్వవీర్యవృద్ధికరము- రక్తపిత్తహరము- తీవ్రాగ్నికి ప్రశస్తము. కొమ్మనటిపండు రుచ్యము- మధురము- రక్తపైత్యహరము- శీతలము- గురుత్వమందాగ్నిజనకము- దుర్జరము. పచ్చనటి మధురము- శీతలము- బల్యము- అన్నముతోదినిన దీపనకరము- పిపాసా దాహ మోచనము- కఫవీర్యగురుత్వకరము. చిన్ననటి శీతలము- స్వాదు- పరిపాకమందు రసవత్తరము- గురుత్వపైత్యదాహాపహము- వీర్యావహమగ్నిమాంద్యకరము. కొండనటి శీతలము- మధురము- బల్యము- వీర్యవృద్ధి- రుచికారి- పిపాసాపిత్తదాహశోషశమనము- గురుత్వాజీర్ణకరము. నల్లనటి రుచ్యము- సుగంధి- మధురము- మేహపైత్యపిపాసాహరము- వృద్ధిని వాతమును లఘుత్వమును జేయును. సుగంధముగల నల్లనటి కొండనటియు ననటిఫలములలో నొకదానికంటె నొకటి నిందితములు. అనటిపండు త్వక్కు వగరై చేదై పైత్యహరమై లఘువై యుండును.

కొబ్బరికాయ గురుత్వము చమురును గలిగి శీతపైత్యమును హరించును. సగము ముదిరినది పిపాసాశోషశమనమై జీర్ణించకుండును. మధునారికేళము మధురము- శీతలము- దాహపిపాసాపైత్యహరము- బలపుష్టి కాంతి వీర్యవృద్ధికరము- రుచ్యము. మార్ద్వీకనారికేళఫలము అతిమధురము- వేగముగ జీర్ణించక క్రిమిజనకమై శరీరమునకు మెరుగు తెచ్చి వాతాతిసారశ్రమ జఠరాగ్నిశమనమై దేహస్థైర్యమదనవికారవర్ధనమై పైత్యమును హరించును. కర్పూరనారికేళము చమురుగలిగి గురువై జీర్ణించక దాహమలబంధరుచి మలవీర్యవృద్ధులను జేయును.

పిండఖర్జూరము మధురము- దాహపైత్యపిపాసాశోభ స్వేదశ్వాసకఫ

శ్రమలను హరించి తృప్తిపుష్టివహ్నిమాంద్యగురుత్వబలవీర్యవర్ధనమై తమురు గలిగి హృద్యమై విషహారమై యుండును.

దాడిమఫలము రెండువిధములు- తియ్యనిది పుల్లనిదియు నిందుపుల్లనది వాతకఫహారము- తియ్యనది వా[illegible]పహారము- పథ్యము.

ద్రాక్షాఫలము మధురమమ్లము- శీతపైత్యదోష మూత్రబంధహారము- రుచి తృప్తి వీర్యవృద్ధికరము. గోస్తనియను కిసుమిసిపండు మధురము- శీతలము- హృద్యము- మదహర్షకరము- దాహ మూర్ఛాశ్వాస పిపాసాహృదయకంపహారము. అంజూరపండు మధురామ్లసంయుక్తము- రుచికారి- రసయుక్తము- శీతలము- శ్వాసహృద్రోగనాశము- జనప్రీతికరము. ద్రాక్షా లేతదియుంచుకవెట్టజేసి పైత్యరక్తవిశేషప్రదరకారియగును. సగము ముదిరినదియుంచుకరసముగలిగియుండును. దోరగానుండు జఠరాగ్నిదీప్తికరము. పరిపక్వమైతే మధురామ్లరసయుక్తము- పిపాసారక్తపైత్యహారము- పక్వమైయుండినది శ్రమార్తిహారము- తుష్టిపుష్టికరము. మరియును చల్లనై పైత్యరక్తదోషహారమై శరీరకాంతి నైగన్యకరమై రుచ్యమై నేత్రహితమై శ్వాసకాసక్రిమివిషశోభ పిపాసాజ్వరదాహాధ్మానభ్రమాదులహరించి తృప్తినిజేయును. ఈపండియుండిన ద్రాక్షాఫలము క్షీణవీర్యులను మన్మథకళాకేళీయుక్తులను జేయును. దీనికి ద్రాక్షాఫవ్యమని నామాంతరము గలదు.

అనాసపండు పచ్చిది రుచి- కఫపిత్త గురుత్వాన్నప్రరోచనాహ్లాదకము- శ్రమక్లేశహారము. పక్వమగునది పైత్యహారి- స్వాదురసము- ఎండనుండువారికి నిండుగ దండిజేయును. కమీరకమనుఫలము లేతది పులుసు వెట్టయును గలిగి వాంతినిహరించి పైత్యమునుజేయును. పక్వమైన కమీరకఫలము మధురామ్లరసయుక్తము- బలపుష్టిరుచిప్రదము. అమృతఫలము లఘుత్వము- వీర్యవృద్ధి స్వాదుగలిగి త్రిదోషహారమగును. ఈఫలము ముద్గరదేశమందు బహుళముగా సంభవించును.

రేగుపండు మాధుర్యము- వగరు- పులుసుగలిగియుండును. పక్వమైనది మధురామ్లరసయుక్తమై వెట్ట కఫమునుజేసి వాతాతిసార రక్తశ్రమశోషార్తిశమనమై రుచ్యమైయుండును- ఇదిసాధారణగుణము- విశేషమును జెప్పుచున్నారము. గంగరేగుపండు మధురమై శీతమై దాహార్తివాతపిత్తహారమై రక్తవీర్యవృద్ధికరమై శ్రమనణచును. భూబదరియన బొమ్మరేగు- దీనిఫలము మధు

రమామ్లము- కఫవాతహరము- పైత్యము- దీపనము- పాచనము- ఇంచుక పైత్యరక్తములను జేయును. రుచ్యమైయుండును. ధూబదరీఅనగా చిరురేగు మధురమామము- ఇదిపక్వమైన కఫవాతహరమై రుచ్యమై స్నిగ్ధమై క్రిమికరమై యించుకపైత్యదోషమునుహరించును. రేగాకు లేపునకుమంచిది- జ్వరదాహనాశకము- రేగుత్వక్కు పొక్కులనుబోగొట్టును. దీనిగింజ నేత్రరోగమును బాగుజేయును. బీజపూరమనగా దబ్బపండు పులుసుగలిగి వేడిజేసి శ్వాసకాస వాతశమనమై కంఠమును బాగుజేసి లఘువు- హృద్యము- దీపనము- రుచికారి- పాచకమైయుండును.

వెలగపండు మధురము- ఆమ్లము- ఇంచుకవగరుగలిగి శీతలము- వీర్యవృద్ధికరము- వాతపైత్యహరము- మలబంధకారి- వ్రణహారి యగును. పచ్చివెలగకాయ యించుకవెట్టజేసి కళగాహిమైె వాతమునుజేయును. పరిపక్వముగు వెలగపండు మాధుర్యముగలది దోషత్రయహారియగును. పుల్లనది గురుత్వమునుజేయును. వెలగపండుగుజ్జు పంచదార పెరుగుతో గలపినది రుచ్యము దీపనము- క్రిమి శ్వాస కాస నానాకుష్ఠ పాండు మేహ పైత్యశమనమై బలమును జేయును.

నేరేడుపండు వగరు- మధురము- శ్రమపైత్యదాహకళరోగక్రిమిశ్వాసాతిసారకఫవినాశకము. బంధకారియైనను రోచనము- పాచనముజేయును. అక్షోటకఫలము రేచకము- మధురము- గురుత్వమును, వేడిని, వృద్ధిని, వీర్యమును, బలమును, రుచిని జేయును. అకరోటుపిండి హృద్యమై క్షయరక్తవాతదాహమును గొట్టి రక్తపైత్యములను జేయును. సేబు అనేపండు వాతపైత్యహరము- వృద్ధికఫగురుత్వకరము. పరిపక్వమైనది మధురము- శీతలము-రుచి-శుక్లవృద్ధికరము. శీతాఫలము మధురము- శీతలము- పైత్యహరము- రుచికరము- వాతకఫకరము.

మామిడిపిందె వగరు- పులుసు- సువాసనగలిగి కళరోగహారియై వేడిపైత్యప్రకోపము వాతరక్తదోషమునుజేసి యరుచినిబుట్టించును. మామిడిపండు త్రిదోషహరము- పుష్టిని, ధాతువృద్ధిని, తృప్తిని, కాంతిని, పిపాసాశాంతిని జేయును. ఇది రాజామ్రమనియు, మహారాజామ్రమనియు, రసాలమనియు మూడుభేదములు. రాజామ్రము కోమలమై యుండును. కట్వామ్లము పైత్యదాహములను జేయును. పక్వమగునది రుచిని, మాధుర్యమును, పుష్టిని, వీర్యమును జేయును. ఈమూడువిధములగు భేదములలో నొకదానికంటెనొక

టి రసాధిక్యమగుటవలన నుత్తరోత్తరము గుణాధిక్యమగునని తెలియదగును. ఈరాజామ్రిఫలపిందె కఫరక్తవాత శ్వాసాతిపైత్యకరము. సగము ముదిరినది అట్టిగుణమునేజేసి వగరు పులుసు నెక్కువై యుండును. పక్వమైనది త్రిదోష శాంతిమొదలగు పూర్వోక్తగుణమును జేయును. మామిడిత్వక్కు వగరుగలిగియుండును. వేరు సువాసనగల్గి శీతలమై మలబంధకారియై యుండును. పుష్పము రుచిని, దీపనమును బుట్టించును. అతిసార పైత్యమేహరక్త దోషములను హరించి శీతలమై రుచికరమై మలబంధమును జేయును. పచ్చిమామిడివరుగు పులుసుగలిగి స్వాదు వగరు కఫవాతహరము ఛేదీకరము. పండువరుగు మధురము- వీర్యవృద్ధికరము- గురుత్వబలకరము- వాతహరము- హృద్యము- కాంతికరము. చెట్టునపండినపండు గురుత్వవాతములనుహరించును. ఇంచుకమధురమై పులుసుగలిగి పైత్యప్రకోపమును జేయును. కావులోపండినపండు పైత్యహరము- పులుసుగుణముపోయి మాధుర్యము వచ్చును గావున గుణమును జేయును. మరగినరసము రుచి బలవీర్యలఘుత్వకరము. శీతలము- జీర్ణకారి- వాతపైత్యహరము. మామిడిపళ్లరసము వడపోసినది బలమును గురుత్వమును విరేచనమును జేసి వాతమునుహరించును. తృప్తిని వృద్ధిని కఫమును జేయును. శీతకాయముక్క గురుత్వమునజీర్ణము రుచిని వృద్ధిని బలమును చల్లదనమును వాతహరమును విరేచనమును జేయును. ఈరసము పాలతో పుచ్చికొనిన వాతపైత్యహరము- రుచ్యము- వృద్ధి- బలవీర్యకాంతి-స్వాదుకరమగును- శీతలమును జేయును. ఇంచుకవాతరోగము విషమజ్వరము రక్తరోగము ఉదరము బద్ధగుదనామకోదరము నేత్రరోగము గలవారు దీన్ని వర్జించవలయును. అది రోగములను వృద్ధిబొందించును. తియ్యమామిడిపళ్లరసము యండించినదియనగా తాండ్రి ఇది పిపాసావాంతిపిత్తహరము- రుచ్యము- సూర్యకిరణతప్తమైనది గావున లఘువై యుండును. మామిడిగింజ వగరు లఘువు యించుక పులుసుగల మధురము హృదయదాహాతిసారనాశనము. మామిడిచిగురు రుచ్యము కఫపైత్యహరము.

ఇటుమీద ఫలగుణములను సామాన్యముగ జెప్పుచున్నారము. ఫలములయందు పరిపక్వమైనవానిగుణము యేది జెప్పబడినదో ఒకమారేడుగాయను తప్ప తతిమ్మా పచ్చికాయలయందు ద్విగుణాధిక్యముండును. ఫలగుణముతో సమముగ గుజురును గుణమునుజేయును. మంచు, దుష్టవాతము, పాము, పురుగు మొదలగువాటిచే దూషితమును అకాలమందు పుట్టినదియును కుచ్చితపు భూమియందు పుట్టినది యండినను మిగులపండినదియును ఫలము దినదగదు.

అనటిదూట శ్లేష్మమును, మందాగ్నిని జేయును. ఆవకాడలు వేడిమిజేసి వాతశ్లేష్మవ్రణములను హరించును- క్రిమికండూకుష్ఠులను బోగొట్టును.

అథ కవకం॥ భూస్ఫోటకవకంఛత్రం భూమిఛత్రం శిలీన్ధ్రకం । క్షితిగోమయకాష్ఠేషు వృక్షాదిషుచ తద్భవేత్॥ శ్రేష్ఠాశ్శుచిస్థలీకాష్ఠవంశగోవ్రజసంభవాః। నాతిదోషకరాస్తేస్యుశ్శేషాస్తేభృశగర్హితాః॥ భూకందస్త్వతిదోషలాఇతి వాగ్భటస్త్వవిశేషాత్సర్వాణి నింద్యానీత్యుక్తవాన్ ॥ భూకందః భూస్ఫోటః కవకఇతియావత్॥ మనురపి॥ కవక మభక్ష్యం ద్విజైరితీరితవాన్॥ లశునం గృంజనంచైవ పలాండుం కవకానిచ। అభక్ష్యాణి ద్విజాతీనామమేధ్యప్రభవానిచేతి॥ కఫంపిపర్తి పూరయతీతిపలాండుః। పౄపాలనపూరణయోః। అశ్యతే భుజ్యతఇతి లశునం। అశభోజనే। గృంజ్యతే శబ్ద్యతే గృంజనః । గృజిశబ్దే॥ లశునందీర్ఘపత్రంచ పిచ్ఛగంధో మహౌషధం । పరణ్యశ్చ పలాండుశ్చ లతార్కశ్చ పరాకికా । గృంజనం యవనేష్టశ్చ పలాండోర్దశ జాతయఇతి సుశ్రుతేనోక్తత్వాత్ దశవిధలశునాశనేన ప్రత్యవాయీస్యాన్నరః॥ గృంజనంపత్రవిశేషః తదీయంచూర్ణం గాయకాః కంఠశుద్ధ్యర్థం భక్షయంతి। వేశ్యాశ్చ మదాద్యర్థం। మూలవిశేషోవా గృంజనాపరపర్యాయఇతి మాధవః॥ లశునాశనేనాతీవ స్త్రీవ్యసనాదిక ముపపద్యతఇతిచ కామవృత్తి సంకోచహేతోరభక్ష్యత్వం॥ అమేధ్యప్రభవాభక్ష్యకారణమస్మాభి శ్శౌచప్రకరణే ప్రకటీకృతత్వాత్పునరప్రపంచితం॥

ఇటుపైని కవకమును జెప్పుచున్నారము. కవకమనగా పుట్టకొక్కు- ఇది భూమిబద్ధలై గొడుగులవలె పుట్టును. గోమయమందు భూమియందు కఱ్ఱలను వెదుళ్లయందు గోష్ఠమందును బుట్టును. ఇవి మిక్కిలిదోషమునుజేయును. మిగిలినస్థలములనుబుట్టినవి శ్రేష్ఠములుగావు. పైవాటికంటె నింద్యములు. ఈ పుట్టకొక్కు విశేషదోషకారియని యవిశేషముగ వాగ్భటుడు జెప్పెను. మనువుగారు పుట్టకొక్కు బ్రాహ్మణాది ద్విజులకభక్ష్యమని జెప్పిరి- ఎట్లనిన- లశునమనగానుల్లిపాయ. గృంజనమనగా గాజరి, లేక గంజాయి. పలాండువనతెల్లనియుల్లి. కవకమన పుట్టకొక్కు. ద్విజాతులకివియు నపవిత్రస్థలమందుబుట్టినవియు నభక్ష్యములని జెప్పుచున్నవి. కఫమును పూరించునది పలాండువు- పౄధాతువునకు పాలనము పూరణమునర్థములు. అశధాతువునకు భోజనమర్థము గావున భుజింపబడునది లశునమనబడును. గృజధాతువునకు శబ్దమర్థము- శబ్దమునుబుట్టించు గావున గృంజనమనబడును. లశునము, దీర్ఘపత్రము, పి

చ్ఛగంధము, మహౌషధము, హరణ్యము, పలాండువు, లతార్కి, పరాశికా, గృంజనము, యవనేష్టము పదివిధములై పలాండుజాతియుండునని సుశ్రుతమున జెప్పుటచేత నివి భక్షించిననరుడు ప్రత్యవాయియగును. గృంజనమనగా గంజాయి ఆకు. దీనిచూర్ణమును కంఠశుద్ధికొరకు గాయకులున్ను, మదముజేయుటకు మదముతో పణ్యముదితలున్ను భక్షించెదరు. లేక గాజరియనుదుంపైన నగునని మాధవాచార్యులవారనిరి. ఉల్లిపాయలు భక్షించిన స్త్రీవ్యసనమతిశయించునని కామవ్యాపారమును తగ్గించుటకు నభక్ష్యమని జెప్పుట. అమేధ్యస్థలమున బుట్టినదాని నభక్ష్యమనుటకు హేతువును శౌచప్రకరణమున బ్రకటంజేసితిమి.

ఉపదంశాః.

అథోపదంశాః॥ తత్ర॥ స్వాద్వమ్లం విశదంహృద్యం తీక్ష్ణోష్ణం భక్తరోచనం। స్నిగ్ధం సుగంధం నారంగం బల్యం శ్లేష్మానిలక్రిమీన్। జయేదరుచిస ప్లీహశ్రమాన్వహ్నికృత్పరం॥ జంబీరంస్వాద్వమ్లతీక్ష్ణం సుగంధం దత్తహర్షణం। దీపనం రోచనం భక్తం పాచనం ముఖశోధనం। తృష్ణాశూలకఫక్లేశఛర్దిశ్వాసకృమిప్రణుత్। వాతశ్లేష్మవిబంధఘ్నం వర్ణ్యం బలకరంపరం॥ మధురోమధుజంబీరశ్శిశిరః కఫపిత్తజిత్। తుష్టికృత్తర్పణోవృష్య శ్శ్రమతృడ్దాహదోషజిత్ ॥ ఆమ్లం కందూకంనింబూకం గుల్మశ్లేష్మామవాతజిత్। వర్ణ్యంరుచ్యగ్నికృత్పక్వం కంఠరుక్ఛర్దికాసజిత్॥ బాలం త్రిదోషాస్రకరం మధ్యం తాదృగ్విధం భవేత్॥ సహకారఫలంబల్యం కషాయామ్లం కఫప్రణుత్। వాతపిత్తహరంరూక్షం పీనసా రుచికృద్గురు॥ క్షుద్రామ్రం బాలమత్యుష్ణం కటుపాకే సమీరజిత్ । కఫపిత్తహరంరుచ్యం కదుష్ణం రక్తశోషణం॥ లవణామ్రఫలంరుచ్యం దీపనం వాతనాశనం। శ్రమక్లమహరం హృద్యం మదమూర్ఛాప్రలాపజిత్ ॥ మావికామ్లాకషాయోష్మా కంఠ్యావాతబలాస్రజిత్ । రుచ్యాగ్నిదీపనీ ఽర్ణ్యా వ్రణే కంఠామయే హితా॥

ఊరగాయలగుణములు.

ఇట్టిపై నూరగాయలను జెప్పుచున్నారము. ఊరగాయ పుల్లనైనది స్వాదు- విషహరము- హృద్యము- వెట్టజేయును- అన్నమును రుచింపజేయును. నారింజ ఊరగాయ సుగంధము- స్నిగ్ధము- బలకరము- శ్లేష్మవాతక్రిమి ప్లీహారుచిశ్రమహరము- గురుత్వకారి- జఠరమును వృద్ధిబొందించి విరేచనమును జేయును. నిమ్మకాయ ఊరగాయ పుల్లన- వెట్ట- సుగంధము- దత్తహర్షము- దీ

పనము- రుచికరము- అన్నమును జీర్ణింపజేయును- ముఖమునుశుద్ధిపరచును. పి పాసాశూలకఫశ్రమఛర్ది శ్వాస క్రిమిహరము- వాతశ్లేష్మ మల బంధహరము- కాంతిబలకరము. తియ్యనిమ్మపండూరగాయ మధురమై- చల్లనై- కఫపైత్య హరమై- తుష్టి పుష్టి వీర్యవృద్ధియును జేసి శ్రమపిపాసాదాహదోషకరము. పె ద్దనిమ్మపండూరగాయ పుల్లనై గుల్మశ్లేష్మాశ్మ వాతకంఠరోగ ఛర్దికాసలనుగొ ట్టి కాంతి రుచి జఠరములను వృద్ధిబొందించును. నేతనిమ్మకాయఊరగాయ త్రి దోషకరము- మధ్యమమట్టిగుణమునే జేయును. తియ్యమామిడి ఊరగాయ బ లకరము- వగరు- పులుసు- త్రిదోషహరము. పీనసగురుత్వరుచికరము. పుల్ల మామిడి లేతఊరగాయ మిక్కిలివెట్టజేసి కటువై వాతకఫపైత్యములనుహరిం చి రక్తమును బోషింపజేయును. మాగాయ రుచ్యము- దీపనము- వాతహర ము- శ్రమక్లేశమదమూర్ఛాప్రలాపహరము- హృద్యము. మావికయనునది పు ల్లనై వగరుగలిగి వెట్టజేసి కంఠమునుదాగుజేసి వాతబలరక్తములను బోగొట్టి రుచ్యగ్నిదీపనమై వర్ణమునుజేయును- వ్రణరోగికి గళరోగికి హితము.

మాంస ప్రకరణమ్.

అథ మాంసభక్షణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి సిద్ధాన్నసూపభక్ష్య దశవిధశాకవివేచనానంతరమితి॥ మన్యతే బలకరమితి మాంసం మనజ్ఞానే॥ త దుక్తం శ్రీమహాభారతే॥ నమాంసాత్పరమంకించిద్రసతో విద్యతేభువి। కృశక్షీ ణాభితప్తానాం గ్రామ్యధర్మరతాత్మనాం। అధ్వనాకర్శితానాంచ నమాం సాద్విద్యతేపరం। సద్యోవర్ధయతేప్రాణాన్ పుష్టిమగ్ర్యాందదాతిచ। నభక్ష్యో భ్యధికఃకశ్చిన్మాంసాదస్తి పరంతపేతి॥ యద్వా ఇహలోకే యస్య మాంస మ శ్నామి పరలోకే సమాం భక్షయిష్యతీతి ఏతన్మాంసశబ్దస్య నిరుక్తిం పండితాః ప్రవదంతీతి మనురాహ॥ తద్యథా॥ మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంస మి హాద్మ్యహం। ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణఇతి॥

నను ప్రాణిహింసాతోన్యత్ర మాంసం నోపపద్యతే। తస్మాతాపిత్రుని షిత్తికాతీవహేయ శోణిత శుక్ల మేళన శరీరమేవ తస్మాన్మాంసభక్షణవిస్స్యాప క్రాంతి రత్యంతాపాయప్రతిపాదికేతి బ్రూమస్తథాచ శ్రుతిస్మృతయః। న మాంగ్ సమశ్నీయాదితిశ్రుతిః॥ నాకృత్వా ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్ప ద్యతేక్వచిత్। నచప్రాణివధస్స్వర్గ్యస్తస్మాన్మాంసం వివర్జయేత్॥ సముత్ప త్తించమాంసస్య వధబంధావచదేహినాం। ప్రసమీక్ష్యనివర్తేత సర్వమాంసస్య భక్షణాత్॥ వర్షేవర్షేశ్వమేధేన యోయజేత శతంసమాః। మాంసానిచ నఖా

దేవ్యస్త్రయోః పుణ్యఫలం సమం॥ ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైర్మున్యన్నానాంచ భోజనైః। నతత్ఫలమవాప్నోతి యన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ అనుమంతా విశసితా నిహంతా క్రయవిక్రయీ। సంస్కర్తాచోపహర్తాచ ఖాదకశ్చేతి ఘాతకాఇతి మనుః॥ సర్వాన్కామానవాప్నోతి హయమేధఫలంతథా। గృహేపి నివసన్ విప్రో మునిర్మాంసవివర్జనాదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥

తర్హి స్యాద్వైదికపశుహింసాయాగశ్రాద్ధాతిథిభోజనేష్వధర్మః। కించ భృత్యానాంచావశ్యభరణీయానాం వృద్ధమాతాపిత్రాదీనాం భరణాయ కుంభసంభవేనాంభోద్యంభస్తంభితకుక్షింభరేణ సాక్షాద్భర్గాంశభవేనమృగయాక్రియాకారీతి మన్వాద్యుక్తేరనర్థాభవేత్। ప్రవాహానాదితయా నిత్యం పశుయాగాదివిధిం సర్వత్ర సర్వంసహాయాం బ్రాహ్మణేష్వార్యావర్తాంతర్వర్తి బ్రహ్మావర్తాదిదేశావస్థితగౌడేష్వతిథిశ్రాద్ధాదికామనయాద్యాప్యశ్నంతః పశ్యామః ప్రత్యక్షం। తస్మాదవిధానేన యో మాంసం ఖాదతి సమృతస్సన్ యన్మాంసం తేనభక్షితం తైః ప్రాణిభిః పరలోకే స్వరక్షణాక్షమః ఖాద్యత ఇతి మాంసశబ్దనిర్వచనమనూక్తేః। దేవతాతిథిశ్రాద్ధాదిష్వభ్యర్చ్య శాస్త్రానుజ్ఞాతమృగమత్స్యపక్షిణాం మాంసపురోడాశం భక్ష్యమేవ। కింతు దేవతాద్యుద్దేశమంతరేణ స్వజఠరపిఠరపూరణార్థమేవ మాంసభక్షణాదత్రైవ ప్రత్యవాయో హీనాయుర్గదీభవతీత్యేవ శ్రుతిస్మృతయో జ్ఞాపయంతి॥ యదగ్నీషోమీయంపశుమాలభతే వార్త్రఘ్న ఏవాస్య సతస్మాద్వాశ్యం॥ అస్యార్థః॥ అగ్నీషోమీయం అగ్నీషోమదైవత్యం పశుం ఆలభతే హంతీతియత్ తత్ అస్య యజమానస్య వార్త్రఘ్నః పాపహారీ తస్మాత్ తస్మాత్కారణాదేవావశ్యం భక్షణార్హం అగ్నీషోమీయపశ్వీడామాంసభక్షణీయమితి యాజుషశ్రుతిః॥

ప్రోక్షితం భక్షయేన్మాంసం బ్రాహ్మణానాంచకామ్యయా। యథావిధినియుక్తస్తు ప్రాణానామేవచాత్యయే॥ ప్రాణస్యాన్నమిదంసర్వం ప్రజాపతిరకల్పయత్। స్థావరంజంగమంచైవ సర్వం ప్రాణస్యభోజనం॥ యజ్ఞాయజగ్ధిర్మాంసస్యేత్యేషదైవోవిధిస్స్మృతః। అతోన్యథాప్రవృత్తిస్తు రాక్షసోవిధిరుచ్యతే। క్రీత్వా స్వయంవాప్యుత్పాద్య పరోపకృతమేవవా। దేవాన్పితౄంశ్చార్చయిత్వా ఖాదన్మాంసంనదుష్యతి। నాద్యాదవిధినామాంసం విధిజ్ఞోనాపది ద్విజః। జగ్ధ్వాహ్యవిధినా మాంసం విధిజ్ఞో నాపది ద్విజః। జగ్ధ్వా హ్యవిధినా మాంసం ప్రేతత్వేనాద్యతేఽవశః। నతాదృశంభవత్యేనో మృగహంతుర్ధనార్థినః। యాదృశంభవతి ప్రేత్య వృథామాంసానిఖాదతః। నియుక్తస్తు యథా

ధి

వ్యాయ్యం యో మాంసం నాత్తి మానవః। స ప్రేత్య పశుతాం యాతి సంభవా నేకవింశతిం॥ అసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైర్నాద్యాద్విప్రః కదాచన। మంత్రైస్తు సంస్కృతానద్యాచ్ఛాశ్వతం విధిమాస్థితః॥ యావంతి పశురోమాణి తావత్కృత్వో హ మారణం। వృథా పశుఘ్నః ప్రాప్నోతి ప్రేత్య జన్మని జన్మని। యజ్ఞార్థం పశవస్సృష్టాః స్వయమేవ స్వయంభువా। యజ్ఞోస్య భూత్యై సర్వస్య తస్మాద్యజ్ఞే వధో౽వధః॥ ఓషధ్యః పశవో వృక్షాస్తిర్యంచః పక్షిణస్తథా। యజ్ఞార్థం నిధనం ప్రాప్తాః ప్రాప్నువంత్యుత్సృతీః పునః॥ మధుపర్కే చ యజ్ఞే చ పితృదైవతకర్మణి। అత్రైవ పశవో హింస్యా నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః। ఏష్వర్థేషు పశూన్హింసన్వేదతత్త్వార్థవిద్ద్విజః। ఆత్మానం చ పశూంశ్చైవ గమయత్యుత్తమాం గతిం। బభూవుర్హి పురోడాశా భక్ష్యాణాం మృగపక్షిణాం। పురాణేష్వపి యజ్ఞేషు బ్రహ్మక్షత్రసవేషు చ। గృహే గురావరణ్యే వా నివసన్నాత్మవాన్ద్విజః। నావేదవిహితాం హింసా మాపద్యపి సమాచరేత్। యా వేదవిహితా హింసా నియతాస్మింశ్చరాచరే। అహింసామేవ తాం విద్యాద్వేదాద్ధర్మో హి నిర్బభౌ। యో హింసకాని భూతాని హినస్త్యాత్మసుఖేచ్ఛయా। స జీవంశ్చ మృతశ్చైవ న క్వచిత్సుఖమేధత ఇతి మనుః॥ ప్రాణాత్యయే తథా శ్రాద్ధే ప్రోక్షితం ద్విజకామ్యయా। దేవాన్పితౄన్సమభ్యర్చ్య ఖాదన్మాంసం న దోషభాగితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ సంయావం కృసరం మాంసం శష్కులీ పాయసం తథా। ఆత్మార్థం న ప్రకర్తవ్యం దేవార్థం తు ప్రకల్పయేత్। అభక్షయన్వృథామాంసమమాంసాశీ భవత్యుత। ప్రజానాం హితకామేన త్వగస్త్యేన మహాత్మనా। ఆరణ్యాస్సర్వదైవత్యాః ప్రోక్షితాస్తపసా మృగాః॥ విధినా వేదదృష్టేన తద్భుక్త్వేహ న దుష్యతి। యజ్ఞార్థే పశవస్సృష్టా ఇత్యపి శ్రూయతే శ్రుతిః। అతో౽న్యథా ప్రవృత్తానాం రాక్షసో విధిరుచ్యతే। క్షత్రియాణాం చ యో దృష్టో విధిస్తమపి మే శృణు। వీర్యేణోపార్జితం మాంసం యథా భుంజన్న దుష్యతి। ఆరణ్యాస్సర్వదైవత్యాః ప్రోక్షితాస్తపసా మృగాః। అగస్త్యేన పురా రాజన్మృగయా యేన పూజ్యతే। నాత్మానమపరిత్యజ్య మృగయా నామ విద్యతే। సమతాముపసంగమ్య భూతం హన్యతి హంతి వా। అతో రాజర్షయస్సర్వే మృగయాం యాంతి భారత। న హి లిప్యంతి పాపేన న చైతత్పాతకం విదురితి శ్రీమహాభారతే అనుశాసనికపర్వణ్యుక్తం॥

యత్తూక్తం పారాశరీస్మృతివ్యాఖ్యాతృభిర్మాధవాచార్యైర్మాంసభక్షణనిషేధస్తు నిషిద్ధప్రాణిహింసాపూర్వకమాంసభక్షణవిషయః। న తు క్రయా

విప్రాప్తమాంసభక్షణవిషయః। ప్రాణివధనిందాపూర్వకనిషేధస్మరణాదితి। తదవిచారితరమణీయం। యస్మాత్క్రయకాసత్వే ఘాతుకవిక్రేతారో భవంతి తస్మాత్క్రేతారః స్వరసప్రయోగా ప్రాణివధజనితదోషభాజో భవంత్యేవ క్రేతారో యథా॥ అనుమంతా విశసితా నిహంతా క్రయవిక్రయీ। సంస్కర్తా చోపహర్తా చ ఖాదకశ్చేతి ఘాతుకాః॥ వాక్యత్వాత్ ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్పద్యతే క్వచిదిత్యాది పూర్వోక్తవాక్యాత మానవోక్తాని దర్శయిష్యామః॥

మాంసప్రకరణము.

సిద్ధాన్నమాంసభక్షణనిషేధవివేచనము జేసినపిమ్మట మాంసభక్షణవిధిం జెప్పుచున్నారము. బలకరమని ప్రసిద్ధమున్నది గావున మాంసము తినబడును. మనభాషయందు సామర్థ్యము. శ్రీమహాభారతమునందెట్లు జెప్పబడెననిన మాంసముకంటెను ఇచటగల పదార్థములేదు. కృశించినవారికి క్షీణించినవారికి మార్గాయాసమునొందినవారలకును మాంసముకంటె విశేషబలకరములేదు. భక్షించుటమాత్రముచేతను బలపుష్టులను వృద్ధిపొందించును. మరియు నిహలోకమందు దేన్మృగమాంసము నేను భక్షించుచుంటినో నాని మాంస మామృగము పరలోకమందు భక్షించునని మాంసశబ్దనిర్వచనము. మాం అనగా నన్ను సః నాచేతినబడినమృగము పరలోకమునందు భక్షించునుగావున మాంసశబ్దార్థమిట్లని మనువచనము.

ఓయీ ప్రాణిహింసజేయకుండ మాంసము సంభవించదు. ఈమాంసము తలిదండ్రుల శోణితశుక్లమేళనమువలన బుట్టి పెరిగిన శరీరముగావున మాంసమును భక్షించువిధించుట మిక్కిలియపాయమునుబొందించుటగనుక దానిని జెప్పుచున్నారము. ఇందుకు శ్రుతిస్మృతులు- మాంసము భక్షింపగూడదని యజుర్వేదము- ప్రాణిహింసజేయకుండ మాంసమబ్బదు- ప్రాణివధవలన స్వర్గములేదు- గావున మాంసమును వర్జింపవలయును- మాంసము పుట్టుగనున్న ఆమృగమును కట్టి పట్టి కొట్టి హింసించుటను జూచి బుద్ధిమంతుడు మాంసభక్షణనుండి మళ్లవలయును. నూరుసంవత్సరములు నూరశ్వమేధములుజేసినవానిపుణ్యమున్ను మాంసమునువర్జించినవానిపుణ్యమున్ను సమమనియును- మృగమును జంపుటకనుమతించినవాడును జంపినవాడును కోసినవాడును కొన్నవాండును అమ్మినవాడును వప్పగించినవాడును వండినవాడును తినినవాడును వీరందరును జంపినవారేయని మనువచనములు.

బ్రాహ్మణుడు గృహమందే యుండి మాంసమును వర్జించి మునివృత్తితోనుండిన నన్ని కోర్కెల నశ్వమేధఫలమును నొందునని యాజ్ఞవల్క్యవచనము. అయితే యజ్ఞమందును శ్రాద్ధాదికమందును పశుహింస అధర్మజనకమగును. మరియును దనచే బోషింపదగిన భృత్యవృద్ధమాతాపితృ ప్రముఖుల బోషించుటకు చులికితజలధిసలిలుడు నలికవిలోచనాంశసంభవుడగు నాకుంభసంభవుడు వేటాడెనని వినుదుము. ఇట్లు శిష్టాచారమునకును మన్వాదిశాస్త్రములకును విరుద్ధముగనుండెను. ప్రవాహరూపముగ ననాదిగా పశుయాగమును జేయుచుండిరి. ఆర్యావర్తాంతర్వర్తి బ్రహ్మావర్తాది దేశమందుండు గౌడపండితులు అతిథిశ్రాద్ధాదిహేతువుగ నిప్పటికిని మాంసమును స్వీకరించుచుండిరి. వీటిని ప్రత్యక్షముగ జూచుచుంటిమి. ఇదివిరుద్ధముగాదు. అదిగావున మాంసభక్షణఁజేయదగదను మన్వాదివచనములు శాస్త్రవిధిలేకుండా భక్షించదగదనుట-గాన దేవపిత్రర్చనకొరకై శాస్త్రమునఁజెప్పబడిన మృగమత్స్యపక్షిమాంసములను సంపాదించి దేవతాదులకొసగి శేషమును భక్షించదగును. కేవలమందరపూరణార్థ మతిజిహ్వాచాంచల్యముచే విధినతిక్రమించి మాంసమును భక్షించిన నాయుష్యహానియును రోగోత్పత్తియును మిక్కిలి ప్రత్యవాయమగుననియును శ్రుతిస్మృతులు జెప్పుచున్నవి. ఎట్లనిన- అగ్నిషోమీయపశువును జంపుట యజమానుని పాపమును జంపుట గావున నగ్నిషోమీయ పశ్వాదామాంసమవశ్యము భక్షించదగునని యజుర్వేదము. దేవాదిపూజానిమిత్తము ప్రోక్షితమగుమాంసమును భక్షించదగును. ఈస్థావరజంగమప్రపంచమంతయును ప్రాణసంరక్షణమునకై భోజనముగ బ్రహ్మచే నిర్మించబడెననియును యజ్ఞశేషము భక్షించవలెననియును దైవమగు విధి జెప్పబడినది. ఇంతకంటె నితరకారణములచే మాంసభక్షణమాసురవిధియని జెప్పబడుచున్నది. మాంసమునుకొనియైనను తానుగొట్టితెచ్చియైనను పరులచేనివ్వబడినదైనను దేవపిత్రర్చనముజేసి భక్షించిన దూష్యముగాదు. ఇట్టివిధినతిక్రమించి మాంసమును దినదగదు. విధిలేకుండగ నేమృగమాంసము నెవడుభక్షించునో వాడామృగముచే నరకమునందవశుడై భక్షించబడును. ధనమునకై మృగముల జంపుచుండు కిరాతునికైనను వృథామాంసమును భక్షించినవానిదోషమంత లేదనగా వృథామాంసాశికి కిరాతునికంటె నధికదోషమని దెలియదగును. విధిచే నియుక్తుడై యజ్ఞాదులయందు న్యాయమగు మాంసము నెవడుభక్షింపడో వాడిరువదియొకజన్మమందు పశువై పుట్టును. మంత్రములచే పవిత్రమగు మాంసమును భక్షింపదగు నట్లుగాని వాని నాపదలేకుండ దినదగదు. వృథాపశుహింసను జేసిన

వాడాపశురోమములెన్నిగలవన్నిజన్మములందు పశువులై పుట్టి యటుల మరణమునొందుచుండును. బ్రహ్మచే యజ్ఞమునకై పశువులు సృజింపబడెను. యజ్ఞమీసర్వప్రపంచాభివృద్ధికగునుగావున యజ్ఞమందలివధ వధగాదు. ఓషధులు, పశువులు, పక్షులు, వృక్షములు, తిర్యగ్జంతువులును యజ్ఞమందు మరణమునొంది యూర్ధ్వగతినొందును. మధుపర్కమునందును యజ్ఞమునందును పితృదైవతకర్మములందును పశుహింస గూడుననీ- ఇతరములగు నశాస్త్రీయహింస గూడదనియును- పూర్వోక్తకర్మలందు పశుహింసను జెప్పు వేదముయొక్క యథార్థవేత్తయగు ద్విజుడు దనను నాపశువుల నుత్తమగతిని బొందించుననియును భక్షణార్హమగు నాపశుఫల పురోడాశములు ప్రాచీన యజ్ఞములందును బ్రహ్మక్షత్రయజ్ఞములందును విహియుక్తములాయెను. బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థాశ్రమములందుండు ద్విజుడు వేదవిహితముగానిహింసనాపదయందైనను జేయనగదనియును వేదవిహితమగు హింస యీచరాచరప్రపంచమందు నియతమైనదిగావున దానినహింసయని తెలియదగును.

వేదమువలననగదా ధర్మముప్రకాశించుట. ఎవడఘాతుకములగు భూతములను దనసుఖమునకై హింసించునో వాడు జీవించియుండినను మృతప్రాయుడేను- వాడేలోకమందున్నను సుఖమునొందడని మనువు. ప్రాణాత్యయాపదయందును, శ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణేచ్ఛచేతను, దేవపితృతర్పనలందును ప్రోక్షితమాంసమును భక్షించినవాడు దోషమునొందడనియును యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి.

పైనివ్రాసిన గోధూమపిండిచే జేయబడిన సంయావమనుభక్ష్యమున్ను, పులగము, మాంసము, చక్కిలము, పాయసము నాత్మార్థమై వండరాదు. దేవతాదులకొరకు వండదగును.

వృథామాంసమునుభక్షించినవాడుమాంసాశియగును- ప్రజల హితవునుగోరినయగస్త్యులవారిచేత నరణ్యమందగు సకలదైవత్యమృగములున్ను ప్రోక్షించబడెను. వేదదృష్టమగు విధిచేతను మాంసభక్షణమును జేసి దూషించబడడు. పశువులు యజ్ఞార్థమై సృజింపబడినవని వేదమువినబడుచున్నది. ఇంతకంటె నన్యముగ నడచిన యది రాక్షసవిధియనబడును. క్షత్రియులకు జెప్పబడిన విధి నీవు వినుము. తనశక్తివలన సంపాదించిన మాంసమును భుజించిన దూషించబడడు. సర్వదైవత్యములగు నారణ్యమృగము లగస్త్యులవారిచే పూర్వమందుప్రోక్షించబడెను. వారిచేనవుడు వేట ప్రశస్తికెక్కను. తననువిడచి వేటయన్నదిలేదు. గాన సమతనొంది యోగ్యుడు ఘాతహింసజేయును. వాటిచే హింసించబడునుగావున రాజర్షులెల్ల వేటలందు నిత్తు సమబుద్ధి జేతురు.

గావున బాపముచే లేపము పొందరిది పాపమనియెను బెద్దలు సెప్పిరను మనుశ్రీ మహాభారతము నానుశాసనికపర్వము.

మాంసభక్షణనిషేధము ప్రాణిహింసాపూర్వకమైన మాంసభక్షణవిషయముగాని క్రయాదిప్రాప్తమాంసభక్షణవిషయము కాదని పరాశరమాధవమునందును జెప్పబడినది. యిదివిమర్శించనివారికి రమ్యమై తోచును. ఎందువలననంటె- కొనువారుంటే అమ్మువారును జంపువారు మొదలగువారును గల్గెదరు- అదికారణమువలన సాక్షాత్తున్ను పరంపరచేతనున్ను ప్రాణివధవలనఁ బుట్టినదోషమును కొనిమాంసమును దినువారును బొందగలరు. పైనివ్రాసినమను వచనములందు విక్రేతాదులకును దోషమును జెప్పియున్నది.

అథభక్ష్యాభక్ష్యమృగపక్షి మత్స్యమాంసాన్ప్రవక్ష్యామః॥

పాఠీనరోహితరాజీవ సింహతుండశకులవర్జం । సర్వమత్స్యమాంసాశనే త్రిరాత్రముపవసేత్। సర్వజలజమాంసాశనేషుచ। ఖరోష్ట్రకాకమాంసాశనే చాంద్రాయణం కుర్యాత్। ప్రాశ్యాజ్ఞాతం సూనాస్థం శుష్కమాంసంచ। క్రవ్యాదమృగపక్షిమాంసాశనే తప్తకృచ్ఛ్రం। కలవింక ప్లవ చక్రవాక హంస రజ్జువాల సారస దాత్యూహ శుక శారికా బక బలాక కోకిల ఖంజరీటాశనే త్రిరాత్రముపవసేత్। ఏకశఫోభయదంతాశనేచ । తిత్తిరికాక పింజల లావక వర్తికా మయూరవర్జం। సర్వపక్షిమాంసాశనేచాహోరాత్రమితి విష్ణుస్మృతౌ॥ క్రవ్యాదాన్ శకునాన్సర్వాంస్తథా గ్రామనివాసినః। అనిర్దిష్టాంశ్చైకశఫాంష్టిట్టిభంచ వివర్జయేత్ । కలవింకం ప్లవంహంసం చక్రాంగం గ్రామకుక్కుటం। సారసం రజ్జువాలంచ దాత్యూహం శుకశారికే। ప్రతుదాన్జాలపాదాంశ్చ కోయష్టినఖవిష్కిరాన్। నిమజ్జతశ్చ మత్స్యాదాన్ సౌనం వల్లూరమేవచ । బకంచైవ బలాకాంచ కాకోలం ఖంజరీటకం॥ మత్స్యాదాన్విడ్వరాహాంశ్చ మత్స్యానేవచ సర్వశః। యోయస్యమాంసమశ్నాతి సతన్మాంసాద ఉచ్యతే। మత్స్యాదస్సర్వమాంసాదస్తస్మాన్మత్స్యాన్వివర్జయేత్॥ మాద్యతి మాంసజిస్ప్రక్షయా మత్స్యైః। మదీహార్షగ్లసంగోః॥ పాఠీనరోహితావాద్యౌ నియుక్తౌ హవ్యకవ్యయోః। రాజీవాన్సింహతుండాంశ్చ సశల్కాంశ్చైవ సర్వశః॥ పాఠీనః పృష్ఠమున్నమయతీతి పాఠీనః। భక్ష్యతయా శాస్త్రే పఠ్యత ఇతివా పాఠీనః। పఠవ్యక్తాయాంవాచి। మత్స్యానాంకవచ ప్రాయాస్థూలాత్వక్ఛకలః తద్యోగాచ్ఛల్కీ। రాజిః పంక్తిరస్యాస్తీతి రాజీవః। పద్మవర్ణాద్వా రాజీవః। రోహితత్వాద్రోహితః॥ నభక్షయేదేకచరానజ్ఞాతాంశ్చ మృగద్విజాన్। భక్ష్యేష్వపిసముద్దిష్టాన్సర్వాన్పంచనఖాంస్తథా। శ్వావిధంశల్యకంగోధాం ఖడ్గకూర్మశశాం

స్తథా। భక్ష్యాన్పంచనఖేష్వాహుః రనుష్ట్రాంశ్చైకతోదతఇతి మనుః॥ యేషా
మప్యాః॥ ఆమం మాంసం యే భక్షయంతి తే క్రవ్యాదాస్తాన్సర్వాన్గృధ్రాదీన్పక్షి
ణో వర్జయేత్। తథా గ్రామవాసినశ్చ పక్షిణః పారావతాదీన్॥ తథా చ శ్రు
తౌ॥ కేచిదేకశఫాభక్ష్యత్వేన నిర్దిష్టాః। తథా చోష్ట్రాదాడబమాలభేత తస్యచ
మాంసమశ్నీయాదితి॥ కేచిద్వ్యాఖ్యాతారో రాసభాదయస్తేషాం మాంసం పరివర్జ
యేత్। యేపి యజ్ఞాంగత్వేన విహితాస్తేషామపి యజ్ఞఏవ మాంసభక్షణం న
సర్వదా। టిట్టిభాఖ్యంచ పక్షిణం వర్జయేత్। కలవింకం చటకం తస్య గ్రామా
రణ్యోభయవాసినఏవ నిషేధః। ఆరణ్యస్యాప్యభక్ష్యత్వార్థం జాతిశబ్దేన ని
షేధః। ప్లవాఖ్యం పక్షిణం తథా। హంస చక్రవాక గ్రామకుక్కుట సార
స రజ్జువాల దాత్యూహ శుక శారికాఖ్యాన్పక్షిణో వర్జయేత్। వక్ష్యమా
ణ జాలపాద నిషేధేనైవ హంస చక్రవాకయోరపి నిషేధసిద్ధౌ పృథఙ్నిషే
ధోస్యైషా మాపది జాలపాదానాం వికల్పార్థః। సచ వ్యవస్థితో విజ్ఞేయః।
ఆపది భక్ష్యో నత్వనాపది ఇత్యావికల్పస్య రాగతఏవ ప్రాప్తేః। గ్రామకు
క్కుటేతు గ్రామగ్రహణం మారణ్యకుక్కుటాద్యనుజ్ఞానార్థం। నత్వేతద్వ్యతి
రిక్త గ్రామవాసివికల్పార్థం। ఆపదర్థే గతప్రయోజనం భవతి। వాక్యాంత
రగతవిశేషావధారణపరత్వస్యాన్యాయత్వాత్।ప్రతుదానితు। ప్రతుదాంశ్చం
చ్వాక్షిప్య యే భక్షయంతి దార్వ్యాఘాటాదీన్ జాలపాదానీతి।జాలాకారపాదా
న్శరారిప్రభృతీన్। కోయష్ట్యాఖ్యం పక్షిణం నఖవిష్కిరాన్నఖైర్వికీర్య యే భ
క్షయంతి తానభ్యనుజ్ఞాతారణ్యకుక్కుటాదివ్యతిరిక్తాన్ శ్యేనాదీన్। తథా నిమ
జ్య యే మత్స్యాన్ ఖాదంతి తాన్మద్గుప్రభృతీన్। సూనా మారణస్థానం తత్ర
స్థితం యన్మాంసం భక్ష్యమపి వల్లూరం శుష్కమాంసం ఏతాని వర్జయేత్॥ బ
కంచైవేతి। బకబలాకా ద్రోణకాక ఖంజనాన్ తథా మత్స్యాదాన్పక్షివ్యతిరి
క్తాన్నక్రాదీన్విడ్వరాహాంశ్చ విడితివిశేషణ మారణ్యసూకరాద్యనుజ్ఞానార్థం।
మత్స్యాంశ్చ సర్వాన్వర్జయేత్॥ మత్స్యభక్షణనిందామాహ॥ యో యస్యేతి॥
యో యదీయం మాంసం ఖాదతి సతన్మాంసాదః। ఏవం పరముపదిశ్యతే। యథా
మార్జారో మూషికాదః మత్స్యాదః పునస్సర్వమాంసభక్షకత్వేన వ్యపదే
ష్టుం యోగ్యః తస్మాన్మత్స్యాన్నఖాదేత్॥ ఇదానీం భక్ష్యమత్స్యానాహ॥ పాఠీ
నరోహితావితి। పాఠీనరోహితౌ మత్స్యభేదౌ భక్షణీయౌ హవ్యకవ్యయోర్ని
యుక్తావితి సమస్తవక్ష్యమాణభక్షణనిషిద్ధోపలక్షణార్థం। తేన ప్రాణాత్యయా
దావదోషః। తథా రాజీవాఖ్యాన్సింహతుండాంశ్చ సశల్కాంశ్చ సర్వాన్వక్ష్య
మాణలక్షణోపేతానద్యాత్॥ మేధాతిథి గోవిందరాజౌతు। పాఠీనరోహితౌ

ద్దైవపిత్రాదికర్మణి నియుక్తా వేవాదనీయా। నత్వన్యథా। రాజీవసింహతుండసశల్కామత్స్యాస్తు హవ్యకవ్యాభ్యామన్యత్రాపి భక్షణీయా ఇత్యాచక్షతే॥ న తన్మనోహరం। పాఠీనరోహితౌ శ్రాద్ధేనియుక్తా శ్రాద్ధభోక్త్రైవ భక్షణీయౌ। నతు శ్రాద్ధకర్త్రాపి। రాజీవాదయో హవ్యకవ్యాభ్యామన్యత్రాపి భక్ష్యా ఇత్యస్యాప్రమాణత్వాత్। మన్వంశైశ్చ రోహిత పాఠీన రాజీవాదీనాం తుల్యత్వేనాభిధానాత్॥ తథాచశంఖః॥ రాజీవాస్సింహతుండాశ్చ సశల్కాశ్చ తథైవచ। పాఠీనరోహితౌచాపి భక్ష్యామత్స్యేషు కీర్తితాః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ భక్ష్యాఃపంచనఖా శ్వావిద్గోధాః కచ్ఛపశల్యకాః। శశశ్చ మత్స్యేష్వపితు సింహతుండకరోహితాః। తథా పాఠీనరాజీవ సశల్కాశ్చ ద్విజాతిభిః॥ హారీతః॥ సశల్కాన్మత్స్యాన్న్యాయోపపన్నాన్భక్షయేదితి॥ ఏవంచ। భోక్త్రైవాద్యా నకర్త్రాపి శ్రాద్ధే పాఠీనరోహితౌ। రాజీవాద్యాస్తథానేతి వ్యాఖ్యానమునిసమ్మతా॥ రాజీవాద్యాః నిత్యభోజనే శ్రాద్ధభోజనేచ భక్ష్యా ఇతి మాధవః॥ నభక్షయేదితి। ఏకాకినః ప్రాయేణచరంతి సర్పాదయః తాననేకచరాంస్తథా ఽజ్ఞాతానపి నామజాతిభేదేనావధార్య విభాగతశ్చ మృగపక్షిణో నజ్ఞాయంతే ఽన్యత్వేష్వపి సముద్దిష్టానితి సామాన్యవిశేషనిషేధాభావేనభక్ష్యపక్షినిర్దిష్టానప్యుక్త్వైవ సముద్దిష్టాంశ్చ తథా సర్వాన్పంచనఖాన్వానరాదీన్నభక్షయేత్॥ అత్ర ప్రతిప్రసవమాహ॥ శ్వావిదమితి శ్వావిధం సేధాఖ్యం పక్షిభేదకం శల్యకం తత్సదృశం। స్థూలలోమానం తథా గోధాగండక కచ్ఛపశశాన్పంచనఖేషు భక్ష్యాన్మన్వాదయః ప్రాహుః। తథా ఉష్ట్రవర్జితానేకపంక్త్యషితాన్। పంచనఖాః శ్వాశల్యకశశశ్వావిద్గోధాఖడ్గకచ్ఛపా ఉభయతోదతకేశలోమైకశఫ కలవింక ప్లవ చక్రవాక హంసాః। కాకకంకగృధ్రశ్యేన జలజా రక్తపాద తుండా గ్రామ్యకుక్కుట సూకరా ధేన్వనడుహా చాపన్నదావసన్న వృథామాంసాని బక బలాక టిట్టిభమాంసాని తథా నక్తంచరా అభక్ష్యాః॥

ఇటుమీద భక్ష్యాభక్ష్యమృగపక్షిమాంసములను జెప్పుచున్నారము.

పాఠీనములు, రోహితములు, సింహమువంటిముఖముగలవి, పొలుసుగలవిగాక మిగిలినమత్స్యములలో దేనిదినినను త్రిరాత్రోపవాసమును జేయదగును. జలమందుబుట్టినయన్నిటిమాంసములున్ను గాడిదె, లొటిపిట, కాకము [illegible]మాంసమును భక్షించిన చాంద్రాయణము జేయువలయును. జంతువేదో

తెలియుటకవకాశములేకుండ కటికవానియొద్దను దెచ్చినమాంసమున్ను, మాంస మును అమ్ముకొనువానిమాంసమున్ను భక్షించిన తప్తకృచ్ఛ్రమును జేయవలయు ను. పిచ్చిక, నీటికోడి, చక్రవాకము, తెల్లనివాలనేపక్షి, హంసము, సారస ము, భరతపక్షి, నల్లనిమెడగలిగినతెల్లనికొక్కెర, చిలుక, కొంగ, బెగ్గొల్లి, కోకిల, కాటుకపక్షి వీటిమాంసభక్షణము చేసిన మూడుదినములుపవసింపవ లయును. ఒకడెక్కయును క్రిందను మీదను దంతములుంగలుగువాటిని దినినను ఇదియె ప్రాయశ్చిత్తము.

క్రౌంచ. కపింజలపక్షి, లావుకపిట్ట, పూరేడుపిట్ట, నెమలిపిట్టయును దప్ప మిగిలినపక్షులమాంసమును భక్షించిన యొకదినముపవాసమును జేయువ లెనని స్మృత్యర్థము. మాంసమునుభక్షించుపక్షులన్నిటిని, గ్రామమందుండువాటిని, భక్ష్యములలో జెప్పబడనివాటిని, యొకడెక్కగలవాటిని, తీతువపిట్టను తినరా దు. పూర్వోక్తకలవింకాదులను, ముక్కునబొడుచుకొనితినునవియును, వ్రేళ్ల మధ్యనంటు చర్మములుగల బాతులుమొదలగునవియును, గోళ్లచేదువ్వి మే యునవియును, నీటమునిగిమత్స్యములను భక్షించునవియును, కటికవానియొద్ది మాంసమును, ఎండబెట్టినమాంసమును, కొంగను, బెగ్గురును, మాలకాకిని, ఎట్రింతను, మత్స్యములనుభక్షించుపక్షులను, ఊరబందిని, ముందుజెప్పబడున విగాక శేషించినమత్స్యములను వర్జింపవలయును. ఏజంతువుమాంసమునునేజం తువు దినునో దానిని దినువాడాజంతువుదినెడు మాంసమునుగూడ దిను నట్లు గావున మత్స్యమెల్లమాంసములను దిను నందువలన మత్స్యములను వర్జింపవ లయును. మత్స్యములలో పాఠీనరోహితములు హవ్యకవ్యములందు నియుక్త లకు భక్షణయోగ్యములని ముందుగజెప్పబడె నటువలెనే రాజీవములను, సిం హతుండమువంటిముఖముగలవాటిని, పొలుసుగలవాటిని భక్షించదగును. నిత్య భోజనమునందును, శ్రాద్ధభోజనమందును రాజీవాదులను భక్షింపవచ్చునని మాధవాచార్యులనిరి.

ఉన్నతపృష్ఠములుకలది లేక శాస్త్రములందుభక్ష్యమనిఋరించబడునది పా ఠీనము. పతధాతువు వ్యక్తవచనమందు వర్తించును. శరీరమందు కవచమువలె బలిసిన చర్మము పొలసదిగలది సశల్కము. రాజియన బంక్తి యదిగలది రాజీ వము. లేక పద్మవర్ణముకలదియును. ఎఱ్ఱనిరంగుగలది రోహితము. ఏకాకిగా సంచరించుదానిని సామాన్యవిశేషనిషేధములేకుండ భక్ష్యములలో జెప్పబడిన నజ్ఞాతమృగపక్షులను వానరాదిపంచనఖములను భక్షించరాదు.

పంచనఖములయం దాలుగు, ఏదుబంది, ఉడుము, తాబేలు, చెవులపిల్లి ఈయైదును, గొందరిమతముచే ఖడ్గమృగమును భక్షించదగుగాని పంచనఖములన్నియునుభక్షించతగదు. ఏకదంతపంక్తిగలవాటినుష్ట్రములనుభక్షించతగదు. పచ్చిమాంసమును దిను గృధ్రములు మొదలగునవి క్రవ్యాదములు. గ్రామమందుండు పారువము మొదలగునవి నిషిద్ధములు. వేదమందొంటిడెక్కగలుగు లొటిపిట, గుఱ్ఱము మొదలగునవి యజ్ఞీయములుగా జెప్పబడుటవలన భక్ష్యములని గొందరందురు. ఏయజ్ఞమందేదిపశువో దానిమాంస మాయజ్ఞమందు గాని సర్వదా భక్ష్యముగాదు. పిచ్చిక గ్రామ్య మారణ్యము రెండువిధములివి నిషేధము. జాలపాదశబ్దముచే హంసచక్రవాకములకు నిషేధము సిద్ధమగుచుండ మరల హంసచక్రములని జెప్పుట వీటికంటె నితరములగు జాలపాదములనొకప్పుడాపదయందు భక్షించదగునని వైకల్ప్యముకొరకే యవస్థాపదయందునేగాని యనాపదయందునగాదు. గ్రామకుక్కుటమును నిషేధించుటవలన యరణ్యకుక్కుటము భక్ష్యమని దెలియవలెను. గ్రామ్యములగు పక్షులు మొదలగునన్నిటికిని నిషేధమేను. కాళ్లచే దువ్వుకొని పొడుచుకొని దినువాటిలో ననుజ్ఞాతారణ్యకుక్కుటము నెమలి మొదలగునవిదప్ప నన్నిటికిని నిషేధము. సౌనమనగా కటికవానింటనున్నది. భక్ష్యమైన నట్టిమాంసము వర్జించదగును. అభక్ష్యమాంసమందులో కలుపుచున్నాడని నిషేధము. వల్లూరమనగా యెండినమాంస మది తినదగదనుట దీనియందు క్రిములు పుట్టియుండునని బక, బలాక, ద్రోణకాక, ఖంజన, జాలపాదాదుల, నక్రాదులను, విడ్వరాహాదులను భక్షించదగదనుట హేయమాంస క్రిమిమలాదులనివి దినునుగాన వీటిని దినినవాడు క్రిమిమలాదికమును భక్షించినవాడగునని యును వచనమువలన నిషేధించబడెను. విడ్వరాహశబ్దములో విటుఅనే శబ్దముచే నరణ్యవరాహమునుభక్షించదగుననుట.

అథ భక్షణయోగ్యమృగపక్షిమత్స్యమాంసగుణాన్వదామః॥

జాంగలంచ తథానూపం సాధారణమితి త్రిధా। మాంసమాహురభేదేన గురులాఘవభేదతః॥ సుస్వాదుపాకపలలం పలలం హరిణ్యా పిపాపహంస్యాన్మనసః ప్రియంచ। విబద్ధవిణ్మూత్రహరం సుగంధిపుష్టిప్రదం శీతలమామనంతి॥ ఐణేయం మధురంమాంసం కషాయం తిక్తకాన్వితం। విపాకే కటుకంచాపి వాతపైత్యకఫాపహం। కషాయమధురో రూక్షస్తృష్ణాపైత్యజ్వరాపహః। బద్ధకృద్రోచనంబల్యో శుక్లరక్తవివర్ధనః॥ రూక్షానిలోదరవికారజగు

ల్మరోగనాశంకరోతిచ పునఃకటుకోవిపాకే। గ్రాహీకషాయమధురః కఫపై
త్యహర్తా శీతశ్శశో బలకరో వితనోతి వహ్నిం॥ ఆజం స్యాత్స్వల్పం సమీరణ
హరం దుర్నామనిర్నాశనం పైత్యఘ్నం కఫశోషణం వితనుతే కాయాగ్నిసం
దీపనం। హృద్యం గుల్మహరం కషాయమధురం శ్వాసంచకాసంజయేచ్ఛ్వేలా
ధ్మానబహూదరాదిషుహితంకాశీర్యవత్స్యాజితం॥ బలదం బృంహణం వృష్యం
శ్రమఘ్నమనిలాపహం। వన్యవారాహపిశితముష్ణం గురురుచిప్రదం॥ మేదస్థా
ల్యం మూత్రిలం స్వాదుయస్మాత్సైత్యంహన్యాత్స్వేదివాగోహమాంసం॥ వాతా
దిదోషత్రయనాశకంతా బలావహస్తిక్తకటుప్రదశ్చ। గోభాగ్నిమాంద్యజ్వ
రతీవ్రనాశస్స్వేవ్యస్సదా శ్వావిదతీవసౌఖ్యం॥ జాపకస్య తథామాంసం విపా
కే కటుకంతథా। క్రిమికుష్ఠహరంబల్యం వాతఘ్నం క్షయనాశనం॥ ఖడ్గమాం
సం కఫఘ్నంచ కషాయమనిలాపహం। పిత్ర్యం పవిత్రమాయుష్యం బద్ధమూ
త్రవిమోచనం॥ రుచిప్రదం పుష్టిసుఖావహంచ దీప్తాగ్నిశుక్లంచ కరోతిబల్యం।
గిరిప్రివర్త్యాఖికమాంసభక్షణం కరోతిపుంసాం గురుమేధబుద్ధిం॥ గోధాకషా
యమధురా విపాకే విషనాశని। వాతపైత్యప్రశమనీ శుక్లదా బలవర్ధనీ। సర్వ
రోగేషు పథ్యాచ నిశిదృష్ట్యావరోధహా॥ గోధా పూర్వవిరోధితానిమగునా
లక్ష్మీ విధత్తే శ్రమం వాయోఃపైత్యవినాశని కఫహరా ధీపుష్టిసంవర్ధనీ। హృ
ద్యాసర్వవిషాదిసేవనతయా నిష్ఠా సదాసేవనే కైశ్చిత్సర్వవిరోధినితి కథితా
సైషా విపాకేకటుః॥ అశ్వనీదేవతాప్రోక్తమితిప్రోక్తంమహర్షిభిః। మేధ్యంచ
మధురంస్నిగ్ధం కార్శ్యం పైత్యహరం గురు॥ దుష్టేన దుష్టస్య విషైస్తథాస్య త
థాతిసారక్షయరోగిణాంచ। బాలస్యచైవాధికమేదురస్య మాంసంసదా తత్ప
రివర్జనీయం॥ పైత్యశ్లేష్మవికారేషు సరక్తేషుకపింజలః। మందవాతేషు పథ్యం
స్యాత్తైత్త్యేచ మధురంలఘుః। అపిరోగహరశ్చైవ యక్ష్మహా బలకృత్సదా।
నాతిపథ్యం కేకిమాంసం సపైత్యం కర్ణరోగకృత్। నభుంజీయాత్సదా ధీమా
న్వాష్టికే కఫవాతనుత్॥ దూర్వాశ్యామలదీర్ఘకంధలసితశ్చూడాభిరామో మ
హాన్ నేత్రశ్రోత్రవయస్స్వరోదయకరో సామాన్యపథ్యం శిఖీ। హేమంతే శి
శిరే వసంతసమయే సేవ్యో విషాపహోర్యసౌ సోష్ణేసౌ ఘనకాలఘర్మశరదాం
ఘ సేవిషు నేష్టఃక్వచిత్॥ నాతిహృద్యో లఘుః పథ్యో బలోపచయవర్ధనః। స్ని
గ్ధోష్ణమధురో వృష్యో వాతహావర్తవస్మృతః॥ తిత్తిరస్తేష్వపివరో మేధాగ్ని
బలవర్ధనః। గ్రాహీపైత్త్యానిలహరస్సన్నిపాతహరః పరం॥ పరం సమస్తేషువ
దంతి తిత్తిరిం సరక్తతుండం శశివక్త్రభాసురం। మేధాగ్నిశుక్లాది బలాదికార
ణం త్రిదోషవైవర్ణ్యహరం విబంధనుత్॥ హృద్యో లఘుః కాననకుక్కుటస్యా

త్రైత్యాపహారీ మరుతాంనిహంతి। సరాగచిత్రో మధురోవిపాకే గాత్రమ్యా త్తుకించిత్పరిఖస్నగాత్రః॥ లావుఃకషాయమధురో లఘుశ్చాగ్నివివర్ధనః। విపాకే కటుకః పథ్యో సన్నిపాతానిలేవరం॥ లావాశ్చతుర్ధా బలవర్ణవృత్తాః కోష్ఠాగ్నిదాస్స్వాదురసాః కషాయాః। ఛిందంతి దోషత్రితయప్రకోపం పథ్యా మనోజ్ఞాః కటుకా విపాకే॥ నానావర్ణసమాయుక్తః కాంతః పారావతస్స్మృతః। తన్మాంసం రక్తపిత్తఘ్నం కఫమేదోవివర్ధనం॥ కురవస్స్నిగ్ధమధురో గురుశ్శ్లేష్మవివర్ధనః। శ్వాసకాసహరశ్శీతః క్షయఘ్నోగిరివర్తకః। వాశపైత్య జ్వరాన్హంతి రాజయోగ్యః ప్రకీర్తితః॥ శితాశిత ఇవాంగేషు గోనర్దో నీలతుండకః। వాతపిత్తహరో రుచ్యః కఫహా వహ్నిదీపనః॥ స్థూలస్సపిచ్ఛలః కించిన్మీరణనిబర్హణః। గురుర్పుష్టికరో హృద్య స్స్వాదుక్ర్స్నేహనీ శిఖీ॥ మత్స్యాస్తు ద్వివిధాఃప్రోక్తా నాదేయాశ్చ సముద్రజాః। శంబూకాజలజామీనాః పాఠీనాద్యాశ్చ సింధుజాః। రక్తపైత్యహరా స్స్నిగ్ధా మధురా వాతనాశనాః। స్వాదుపాకాః కఫంకుర్యుర్యుష్ణవీర్యా భవంతిచ। లవణా మధురాః పాకే రసాస్స్వాదేవ మూత్రళాః। కుష్ఠమేహక్రిమికరాః కించిద్వృష్యాస్సముద్రిజాః। మత్స్యాస్స్నిగ్ధాశ్చ వృష్యాశ్చ బహుదోషాఃప్రకీర్తితాః। లోహితప్రవరస్తేషాం చిలిచీమత్స్యయోర్వరః॥ పాఠీనయుగ్మమపి దేహబలంప్రకుర్యాచ్చామం త్రిదోషమచిరేణ నిహంతి కృచ్ఛ్రం। యత్కింగిలో బలకరో వితనోతి వహ్నిం మేహార్శసాంప్రశమనం జ్వరహారిరుచ్యః॥ శ్లేష్మలాస్సరసిసంభవా గురుస్స్వాదువృష్యసరసామరుత్ప్రభాః। మూతిలాశ్చ హసనప్రదాస్సదా స్నేహతుష్టరుధిరప్రదాస్స్మృతాః॥ మహాహ్రదేషూద్భవిన స్స్వల్పహృద్యా మహాబలాః॥ గర్తోద్భవాస్తేసువృషా కఫఘ్నాః రూక్షా నిలఘ్నా గురుపైత్యకారిణః। వృష్యాస్సదా నిర్ఝరిగాస్తు మేధ్యా శ్చక్షు శ్చిరాయువ్యబలప్రదాశ్చ॥ వాపీజాతాస్సర్వరోగోద్భవాయ స్నిగ్ధావృష్యా మూత్రలా శ్లేష్మలాశ్చ। పాకే చామ్లే పైత్యలాశ్చాగ్నిమాంద్యం కుష్ఠం కుర్యుర్గుల్మరోగప్రమాంద్యం॥

భక్షణయోగ్య మృగపక్షిమాంస గుణములు.

మాంసము జాంగలమనియనూపమని సాధారణమనిమూడువిధములు. అందడవిమృగపక్ష్యాదిమాంసములు జాంగలములు- అనూపమనగాజలసంబంధము గలిగి జలప్రాంతసంచారముగలవాటి మాంసము- సాధారణమన నన్నిచోటులఁదిరుగు వాటిమాంసము. మాంసమొకటియైన గౌరవలాఘవభేదముచే గుణభేదముగలది. దుప్పిమాంసము పచనముజేసినది స్వాదు- విషహారము- మ

వోష్ఠ్యదకరము- మలమూత్రబంధహారి- సుగంధి పుష్టి- శీతలమును జేయును.

లేడిమాంసము, మధురము- యించుకచేదుతోగూడినవగరు- పాకమందు కటువు గలిగి వాతపైత్యకఫములనుహరించును. చెవులపిల్లి మాంసము వేడిచేతను వాతముచేతనుబుట్టినయుదరవికారములు గుల్మలను నశింపజేసి పాకమందు వర్రిగలిగి మలబద్ధకారియై వగరుతోగూడినమాధుర్యముగలదియై కఫపైత్యములను హరించి చలవను, బలమును, జఠరాగ్నిని జేయును.

మేకమాంసము వాతమును, దుర్నామకకుష్ఠులను, పైత్య కఫములను, గుల్మశ్వాసశూలాధ్మాన వివిధోదరములను నశింపజేయును. కాఠిన్యము కలది వలెనుండి హృద్యమై జఠరాభివృద్ధిని జేసును. ఇది బహుపూజితము.

అడవిపందిమాంసము బలమును, వృద్ధిని, వీర్యవృద్ధిని, వేడిని, గురుత్వమును, రుచినిజేసి శ్రమను, వాతమును హరించును. మరియును క్రొవ్వును స్థాల్యమును, మూత్రమును, స్వాదును జేసి క్షయరోగమును, పైత్యమును, మలబంధమును బోగొట్టును. ఆలుగుమాంసము త్రిదోషహరము- బలప్రదము- చేదును, వర్రియును గలది- శోభను, అగ్నిమాంద్యమును, తీవ్రజ్వరమును శాంతింపజేయును. సదా సేవించదగినది- సౌఖ్యమునుజేయును. ఏతుబందిమాంసము పాకమందు కటువై క్రిమి కుష్ఠవాత క్షయరోగములను హరించి బలమును జేయును. ఖడ్గమృగమాంసము వగరు- కఫమును, వాతమును జేసి పవిత్రము- ఆయుష్కరము- పితృప్రీతికరము- మూత్రబంధవిమోచనము.

కొండగొఱ్ఱెయమాంసము రుచిని, పుష్టిని, సుఖమును, దీప్తాగ్నిని, శుక్లమును, బలమును, గురుత్వమును, మేధాబుద్ధులను జేసును.

ఉడుముమాంసము వగరుతోగూడిన మధురము- పాకమందు విషనాశనము- వాతపైత్యహరము- శుక్లబలవర్ధనము- సర్వరోగములందును పథ్యము- రేచీకటినిగొట్టును. ఉడుము జూడగా నసహ్యమైయుండును. మిక్కిలి మధురము- చులకన- శ్రమను జేయును. త్రిదోషములనుహరించును. బుద్ధిని, పుష్టిని జేసును. సర్వవిషములనుహరించేదగుటవలన హృద్యమై నిత్యసేవకుపయోగి. ఇది కొందరిచేతను సర్వరోగములకును విరోధియనియు పాకమందు కటువనియు జెప్పబడెనని ఋషులనినమాట. తాబేటిమాంసము పవిత్రము- మధురము- స్నిగ్ధము. పైత్యహరము- గురువు. కుష్ఠురోగి, విషహతుడు, అతిసారక్షయరోగులు, బాలుడు, మిక్కిలి క్రొవ్వుగలవాడు వీరిచేనీమాంసమువర్జింపవ

లయును. కపింజల మాంసము పైత్యశ్లేష్మరక్తవికారములందును మందవాత మందును పథ్యము- మధురము- లఘువు. నెమలిమాంసము నేత్రరోగములు రాజయక్ష్మను గొట్టును. బలమును జేయును. మిక్కిలి పథ్యము కాదు. పైత్యకారకము- కర్ణరోగకారి. బుద్ధిమంతుడీమాంసమును నెల్లప్పుడును దినరాదు. వర్ష కాలమందు కఫవాతములను హరించును. దూర్వములభంగిని శ్యామవర్ణముగా పాడవుగల కంఠముచే శిఖచే నేత్రములకును, శ్రోత్రములకును ప్రియమగు రూపమును, స్వరమునుగలుగు నీనెమలిసామాన్యపథ్యము. హేమంతశిశిరవసంతములందు సేవించినవిషహరమగును. వేడిగలుగును. దీనిని గ్రీష్మవర్షశరదృతువులందు భక్షించతగదు. పూరేడుపిట్టమాంసము విశేషహృద్యముగాక లఘువై పథ్యమై బలమును, వీర్యమును వృద్ధినొందించి స్నిగ్ధమై మధురమై వాతహరమైయుండును. వీటియందు కౌంజుపిట్ట శ్రేష్ఠము. బుద్ధిని, జఠరాగ్నిని, బలమును వృద్ధినొందించును. మలబంధకారి- పైత్యవాతసన్నిపాతహారి. ఎఱ్ఱనిముక్కు తెల్లనిముఖము గలుగునిది సమస్తపక్షులందును ప్రశస్తమైనది. మేధను, శుక్లమును, జఠరాగ్నిని వృద్ధిబొందించును. త్రిదోషమును వైవర్ణ్యమును బోగొట్టును. అడవికోడి హృద్యమై, లఘువై, పైత్యవాతహారియై, పాకమందు మధురమై, గ్రామ్యకుక్కుటముకంటె కొంచము చిన్నశరీరముగలిగి మెరుపు రంగుపై చిత్రవర్ణముగలిగియుండును.

లావుకపిట్ట వగరు- మధురము- లఘువు- జఠరవృద్ధికరము- పాకమందు కటువు- సన్నిపాతవాతరోగములందు పథ్యము. లావుకపిట్టలు నాలుగువిధములు. బలమును, వర్ణమును జేసును. నానావర్ణములుగల పారువాపిట్టమాంసము రక్తపైత్యహరము- కఫమును, క్రొవ్వును జేయును. కురువపక్షిమాంసము స్నిగ్ధము- మధురము- గురువు- శ్లేష్మవర్ధనము- శ్వాసకాసక్షయహరము- శీతలము- ఇదిపర్వతమందుండుపిట్ట. గువ్వపిట్టమాంసము వాతపైత్యజ్వరహరము- రాజయోగ్యమనిజెప్పబడినది. పక్షిశరీరమందు తెల్లని నల్లని రంగుగలిగియుండును. ముక్కునల్లనైయుండును. నేలనమలిపిట్టమాంసము వాతపైత్య కఫహరము- రుచ్యము- జఠరదీపనము- ఇంచుకవాతమును గొట్టి గురుత్వమును, బుష్టినిజేసి హృద్యమై స్వాదైయుండును. మరియు నీపక్షి చిక్కనై స్థూలమైయుండును.

మత్స్యములు సముద్రమందుండునవియును నదులందుండునవియును రెండువిధములు. శంబూకము నదియందుబుట్టిన మీనపాశీనాదులు రక్తపైత్యములను హరించి స్నిగ్ధములై మధురములై వాతహరములై పాకమందు స్వా

దుగలవై కఫమును, వేడిని, వీర్యవృద్ధిని జేయును. సముద్రమందుబుట్టినమత్స్యములు ఉప్పవై మధురసులై వాతహరములై పాకమందు రుచిగలిగి మూత్రవృద్ధిని కుష్ఠమేహాదిములను సంచుక వీర్యవృద్ధిని జేయును.

సామాన్యముగ మత్స్యములు స్నిగ్ధములు వీర్యవర్ధనములు బహుదోషకరములని చెప్పబడెను. చెట్లలోనున్న మత్స్యములు పాకమునందు వేడి బలమును జేయును. అనుమును త్రిదోషమును మూత్రకృచ్ఛ్రమును వేగమును హరించును. కింగిలమనునది ఒలనును జఠరాగ్నిని మేహ మూలశంకాద్యాది రోగమును శాంతిని జేయును. సరస్సునందుపుట్టిన మత్స్యములు శ్లేష్మమును, గురుత్వమును, స్వాదును, వీర్యవృద్ధిని, వాతమును, కాంతిని, మూత్రవృద్ధిని, వికాసమును, దనుకుపేరితమును జేయును. పెద్దమడుగులను బుట్టినవి ద్రాము హృద్యములై యాధికబలకరములగును. గాతలందుబుట్టినవి వీర్యవృద్ధిని ఊపి కఫమును వాతమును హరించి గురుత్వమును, పైత్యమును, వేడిని జేయును. నదులయందు బుట్టినవి పవిత్రములు- వీర్యవృద్ధికరములు, నేత్రారోగ్య చిరాయుష్యబలప్రదములు. దిగుడుబావులందుబుట్టినవి సర్వరోగములను జయించును. చెరువులగలిగి వీర్యవృద్ధిని, శ్లేష్మమును, మూత్రవృద్ధిని జేసి పాకమునందు వుల్లవై పైత్యమును, జఠరమాంద్యమును, కుష్ఠును, గుల్మరోగమును, మాంద్యమును జేయును.

మాంసపచనప్రకారః

అథ మాంసపచనప్రకారాన్ప్రవక్ష్యామి॥ పాకశాస్త్రే ఘృతేనవా తైలంవా తదలాభతః। తత్ర హింగుహరిద్రాంచ భర్జయేత్తదనంతరం। ఛాగాదేరస్థిరహితం మాంసం తత్ఖండఖండితం। ధౌతం నిర్గళితం తస్మిన్ఘృతే ప్రక్షిప్య భర్జయేచ్ఛనైః। పాకయోగ్యం జలందత్వా లవణంచ పచేత్తతః। సమ్యక్పక్వేన సంపిష్య వేసవారంపరిక్షిపేత్ ॥ ద్రవ్యాణి వేసవారస్య నాగవల్లీదళానిచ। తండులాశ్చ లవంగాని మరిచాని సమాసతః। అనేనవిధినా సిద్ధం శుద్ధమాంసమితిస్మృతం॥ వేసవార ఉపస్కృతఇతి వామనః॥ తద్రవ్యాణిచ నిఘంటౌ॥ జాజీమరీచశుంఠీచ గ్రంధిధాన్యానిశాహ్వయః। పిప్పలీ దాడిమంచేతి వేసవారగణో మతఇతి॥ హృదయదీపేతు॥ స్విన్నపిష్టం పిశితంగుడాజ్యగుణ్యాషాన్వితం స్యాదిహ వేసవారఇతి॥ శుద్ధమాంసంపరంవృష్యం బల్యం రుచ్యంచబృంహణం। త్రిదోషశమనం శ్రేష్ఠం దీపనంధాతువర్ధనం॥ పాకపాత్రేఘృతందత్వా హరిద్రాహింగుభర్జయేత్। సిద్ధేయోగ్యం జలందత్వా పచేన్మృదునాగ్నినా యథా। రాజికాదియుతే తక్రే మాంసఖండాని ధారయేత్ ॥ తత్తక్రమాంసమిత్యు

క్తం॥ తక్రిమాంసంతు రక్తఘ్నం లఘుపచ్యం బలప్రదం। కఫఘ్నం పిత్తలం కించి త్సర్వ్వాహారప్రసాదనః॥ పాకనాశేనతు బృహతీ మాంసఖండాని నిక్షిపేత్। పానీయంచ ప్రమితం దద్యాత్ హరిద్రాం హింగుజీరకం, హారిద్రాద్రికం శుంఠీం లవణం మరీచానిచ। తండులాంశ్చ గోధూమాన్ జంబీరానాం పిసాన్ప్ర హూన్ సుధాదశాయే స్థూలమపక్వ ఖండం। రుధాపచేత నిపుణో బహుమండస్థితధా। ఏషాంతుమాంసశూల్యాత్ పిత్తాపహాగురుః। శీతోష్ణా శుక్రదా సిద్ధా సిరోసంధానకారకః। శుద్ధమాంసకధానేన మాంసం సమ్యక్ప్రిపాద్యకం। వస్త్రాణ్యాకృతు తస్య బోధ్యతే బుద్ధైః। తలితంబలమే ధాగ్నిశుక్లశ్లో వృద్ధికృన్నతం। తత్పూరణం లఘుసుస్నిగ్ధం రోచనం బృంహణంపరం। కాలఖండాని లవణాని గంధిరాణి శలాకయా। ఘృతేనసలవణంచత్వా నిర్ధూమే దహనే పచేత్। నెయ్యి సూన్యముంత్రిక్తం పాకకర్మవిశారదైః। శూల్యం బల్యం సుధాశుల్యం రుచ్యం వహ్నికరం లఘు। ఫనాశనాంపథ్యం కించిత్పత్తహరంహితం తత్॥ శుద్ధమాంసం తనూకృత్య కర్తితం స్వేదితం జలే। లవంగుహింగులవణమరిచాద్రికంచ యుతం। ఏలాజీరకధాన్యాక సంబారస సమన్వితం। ఘృతే సుగంధే సద్భృష్టం పూరణం ప్రోచ్యతే బుధైః। శృంగాటకం సమితయా కృతం పూరణపూరితం। పునస్సర్పిషి సంభృష్టం మాంసం శృంగాటకంవదేత్। మాంసం శృంగాటకం రుచ్యం బృంహణం బలకృద్గురు। వాతపిత్తహరం వృష్యం కఫఘ్నం వీర్యవర్ధనం। స్నిగ్ధమాంసరసోరుచ్యః శ్రమశ్వాసక్షయాపహః। ప్రీణనో వాతపిత్తఘ్నః క్షీణానామల్పరేతసాం। విశిష్టమగ్నిసంధానశ్చర్ద్ధానాం శుద్ధికాంక్షిణాం। స్మృత్యోజోబలహీనానాం జ్వరక్షీణక్షతోరసాం। శస్యతే స్వరహీనానాం దృష్ట్యాయుశ్శ్రివణార్థినాం। ప్రక్షాళ్య ఖండితంమాంసం ఛాగాదేః కోష్ణవారిణా। పలాండుఖండా నాజ్యేధ ప్రతప్తే ప్రక్షిపేత్పురా। తతో మాంసం వినిక్షిప్య పచేన్మృద్వగ్నినా చిరం। సంభారసంయుతంపక్వం వృష్యం రుచ్యం బలప్రదం। తన్మాంసం యోజయేచ్ఛాకపాకాదౌ పాకవిత్తమః॥ మాంసపాచనే పలాండుమేళనం నిషేధాతికాంతానామేవ నేతరేషాం॥

ప్రకారాః కథితాస్సంతి బహవో మాంససంభవాః। గ్రంథవిస్తరభీతేన మయా నాత్ర ప్రదర్శితాః॥

మాంసపచనప్రకారము.

ఇటుమీద మాంసపచనప్రకారమును జెప్పుచున్నారము. పచనపాత్రియందు నేయినైన లేకుండిన నూనెయునైన వేసి నిలో నింగువ పసపును

వేచి మేకలుమొదలగువాటిమాంసమును నెముకలులేకుండ నేరి కడిగి ఖండఖండములుగ వాసిని నాలనుమునవేసి సందమాంసముగ మంటబెట్టి వేచవలయును నటుపైని పచనముగుటకు తగినయుదకము నందు వేసి యుడికించి వార్చి వేసవారము నువేసి యున తేమలు పొంగి, ధనియ్యాలు, లవంగములు, మిర్యములును గలిపి నూరినది దీనిని మసాలాయందురు. ఆముపోగ్రంథమందు జాజికాయ, మిర్యము, శుంఠి, ధనియాలు, పసపు, పిప్పలి, దాడిమపల్లరసము నివి వేసవారగణమని జెప్పబడెను. దీనితో గలిపి సిద్ధముజేసిన సిద్ధమాంసమందురు. హృదయదీపమను గ్రంథమందు నుడికించి వార్చిన మాంసము, బెల్లము, ఘృతమును, శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యాలు పొడియును గలిపినను మసాలాతో గలిపిన సిద్ధమాంసమనియుండెను. ఈ శుద్ధమాంసము వీర్యవృద్ధిని, రుచిని, బలమును, వృద్ధిని, త్రిదోషశాంతిని, దీపనమును, ధాతుపుష్టిని జేసి శ్రేష్ఠమైయుండును. పూర్వమందుజెప్పిన ప్రకారము సిద్ధపరచిన మాంసముచే మసాలాతో గలిపిన మజ్జిగందు వేసిన నది శుక్రమాంసమనబడును. శుక్రమాంసము రక్తహరము- లఘువు- రుచ్యము- బలప్రదము- కఫహరము- పైత్యకారి- అహారము పచనము జేయును.

గొప్పదగు పాకపాత్రయందు మాంసఖండములనుంచి అధికముగు నీళ్లను, ఘృతము, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱ, పసపు, అల్లము, శుంఠి, లవణము, మిర్యము, ధనియ్యాలు, గోధూమములు, అధికముగ నిమ్మపల్లరసమును వేసి యీసకలవస్తువులను జక్కగా పచనమగుట జూచుచు నేర్పున బచనమొనర్చి విశేషముగ గొజ్జుగలిగేలాగుగ జేసిన హరీష యనబడును. ఇది బలమును, గురుత్వమును, వీర్యమును, నరములకు తుకుటయును జేసి వాతపైత్యములను హరించి సమశీతోష్ణమైయుండును. శుద్ధమాంసవిధానముచే జక్కగను వండిన మాంసమును దిరుగ నేయితో పచనముజేసిన యది తలితమనబడు నిది బలమును, మేధను, జఠరమును, శుక్లమును, తేజమును, వృద్ధినొందించి తృప్తిని, లాఘవమును, మెరుగును, రుచిని, వృద్ధిని జేయును.

గుండెకాయ మాంసపుముక్కల నినుపకడ్డీని గుచ్చి నేయి యుప్పు చురాసి పొగలేని నిప్పులపైని పచనముజేసిన యది శూల్యమనబడును. ఇది యుప్పుతతుల్యమై బలమును, రుచిని, జఠరమును, లాఘవమును, పథ్యమును గలిగించును. కఫవాతముల నించుక పైత్యమును శాంతింపజేయును.

శుద్ధమాంసమును చిన్నముక్కలనుగాగోసి యుదకముతో కొంచముడికించి లవంగములు, ఇంగువ, యుప్పు, మిర్యాలు, అల్లము, ఏలకులు, [illegible]

ర్శి, ధనియాలు వీటిచూర్ణము నిమ్మకాయపులుసును గలిపి యామునక్కలను పట్టించి నేయిలో వేచిన సుగంధము గలుగును. అప్పుడు చక్కగ పచనమైనదని తెలియవలయు నిది పూర్ణమనబడును. దీనిని పూర్ణముగనునచి గోధూమపిండపైనిపొడిగి మరల నేయియందున వేచిన శ్శం గాటకమాంస మనబడు నిది రుచి వృద్ధి బలగుమత్వ వీర్యవృద్ధులను జేసి త్రిదోషములను హరించును.

సిద్ధమాంసపురిసము రుచ్యము- శ్రమ శ్వాస క్షయవాతపైత్యహరము- బలహీనులకు తృప్తిని, జఠరవృద్ధిని జేయును. స్నిగ్ధమని తేజమును జేయును. జ్వరముచే క్షీణించినవారికి వక్షస్థలమున నరుకునొందినవారికి స్వరహీనముగల వారికి నేత్రశ్రోత్రబలమునుగోరువారికిని నిది ప్రశస్తము.

మేక మొదలగువాటిమాంసమును ఖండములనుగాగోసి యిందుక వేడి యగునీళ్లనుగడగి యుల్లి పాయముక్కలు ముందుగా నేయిలోవేసి యుంచుమీద నందులో నామాంసమును మృద్వగ్నిని వేచి మసాలాలనుగలపి పక్వముగునటి పిన్నమును, రుచిని, బలమును జేయు నీమాంసమును శాకపాకమనుమును తెలియువారనేకరచనలు జేయుదురు. మాంసపచనమందుల్లిగలయుట సకలధాతుకార్యంతవిషయమని తెలియుదగును.

మాంసపచనప్రకారములు జెప్పబడె నింకబహుప్రకారములు గలవు- గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచట వ్రాయలేదు.

అన్నమశితం త్రేధావిధీయతే। తస్య యస్థవిష్ఠో ధాతుస్తత్పురీషంభవతి। యోమధ్యమస్తన్మాంసంయోణిష్ఠస్తన్మనఇతి ఛాందోగ్యశ్రుతిః॥

పురుషుడు భుజించినయన్నమును జఠరమొనరగ్ని కడుపులోనుండు వైశ్వానరముచే పచనమైనదిగ్గా మూడువిధములనుగా నేయబడుచున్నది- ఆయన్నముయొక్క యపసేషభాగముగలదో యది మలమగుచున్నది- ఆఅన్నముయొక్క మధ్యభాగమేదిగలదో యది రసము మొదలగునవి క్రమముగ నగుచు మాంసమగుచున్నది. సూక్ష్మమగు నిగిలినయన్నరసము నాడులయందు ప్రవేశించి వాగింద్రియముమొదలగు సమస్తేంద్రియ బలమును సంపాదించును. మనస్సుకు పుష్టిని జేసి మనస్సుద్వారా ఇంద్రియములు విషయములనొంది ప్రారబ్ధకర్మనుభవమునొందునని శ్రుతి-

పానకగుణాః

అథ పానకాన్ప్రవక్ష్యామః॥ జలేనశీతలేనైవ ఘోలితా శ్వేతశర్కరా। ఏలాలవంగకర్పూరమరీచైశ్చ సమన్వితా। శర్కరోదకమాఖ్యాత శ్శుక్రలం శిశిరం పరం। బలంరుచ్యం లఘుస్వాదు వాతపిత్తాస్రనాశనం। మూర్ఛాఛర్దితృషాదాహజ్వరశాంతికరంపరం॥

అమహామ్రం జలస్విన్నం మర్దితం దండపాణినా । శీతాశీతాంబుసంయుక్తం కర్పూరమరిచాన్వితం। ప్రపానకమిదం శ్రేష్ఠం భీమసేనేననిర్మితం। సద్యోరుచికరం బల్యం శీఘ్రమింద్రియతర్పణం॥

అమ్లికాయాఃఫలంపక్వం మర్దితం వారిణాప్లుతం । శర్కరామరిచోన్మిశ్రం లవంగేందుసువాసితం। అమ్లికాఫలసంభూతపానకం వాతనాశనం।పిత్తశ్లేష్మకరం కించిత్సురుచ్యం వహ్నిబోధకం॥

భాగైకం నింబుజంతోయం షడ్భాగం శర్కరోదకం। లవంగమరిచోన్మిశ్రం పానకం పానకోత్తమం॥ నింబూఫలభవంపానమత్యమ్లం వాతనాశనం। వహ్నిదీప్తికరం రుచ్యం సమస్తాహారపాచనం॥ శిలాయాం సాధుసంపిష్టం ధాన్యకం వస్త్రగాలితం। శర్కరోదకసంయుక్తం కర్పూరాది సుసంస్కృతం। నవీనే మృణ్మయే పాత్రే స్థితం పిత్తహరం పరం॥

పానకగుణములు.

ఇటుమీద పానకములను జెప్పుచున్నాము. చల్లనినీరు వడపోసి యందు తెల్లని పంచదారయు నేలాలవంగకర్పూర మరీచిసహితముగ గలిపిన నిది శర్కరోదకము శుక్లకరము- బలకరము- శీతలము- విరేచనకారి- రుచ్యము- లఘువు- స్వాదు-వాతపిత్తహరము- మూర్ఛాదిచ్ఛర్దితృష్ణాదాహజ్వర శాంతికరము.

పచ్చిమామిడికాయ నుదకములో నుడికించి కరగిన సారి పంచదారతో చల్లనినీళ్లయందు గలిపి కర్పూరమరీచి యుక్తముగా జేసిన నిది ప్రపానకమనబడు భీమనిర్మితము శ్రేష్ఠమిది సద్యోరుచికరము- బల్యము- శీఘ్రముగ నింద్రియతృప్తిని జేయును.

చింతబొట్టలుడికించి నీళ్లలో గట్టిగా పిసికి వడపోసి పంచదార మిర్యములుగలపి లవంగములు కర్పూరముచే వాసితముజేసిన నిది యమ్లికాఫలపానకము. వాతహరము- పైత్యశ్లేష్మకరము- ఇంచుకరుచ్యము- జఠరదీపకము.

ఒకవంతు నిమ్మపళ్లరసము ఆరువంతులు పంచదార పానకము లవంగమరీచిమిశ్రితమందు జేసిన నిది పానకోత్తమము- నింబూసంభవమగుటచే పులుసై వాతహరము- జఠరదీప్తికరము- రుచ్యము- సకలాహారపాచకము. రాతిమీద ధనియాలు నూరి వడపోసి పంచదార పానకములో కర్పూరాదులచే సంస్కరించి కొత్తకుండలో బోసిన నది పైత్యహారము.

అపఃపీతాస్త్రేధావిధీయంతే తాసాం యస్స్థవిష్ఠోధాతుస్తన్మూత్రం భవతి యో మధ్యమస్తల్లోహితం యోణిష్ఠస్సప్రాణః ఇతి ఛాందోగ్యశ్రుతిః॥

పురుషునిచే పానమొనర్చిన యుదకములు మూడుప్రకారములగుచున్నవి అందులో నేదిగొప్పభాగము గలదో యది మూత్రమగుచున్నది. మధ్యభాగము రక్తమగుచున్నది. ఏది స్వల్పభాగమో యది ప్రాణములకు తృప్తిని జేయుచున్నది.

క్షీరగుణాః

అథక్షీరప్రశంసా॥ విదాహీన్యన్నపానాని యానిభుంక్తేహిమానవః। తద్విదాహప్రశాంత్యర్థం భోజనాంతే పయః పిబేత్ । సద్యశ్శుక్రకరం సాత్మ్యం సర్వకాలే శరీరిణాం । జీవనం బృంహణం బల్యం మేధ్యం వాజీకరంపరం।వయస్థాపకమాయుష్యం సంధికారిరసాయనం। విరేకవాంతివస్తీనాం తుల్యమోజోవివర్ధనం। జీర్ణజ్వరే మనోరోగే శోషమూర్ఛాభ్రమేషుచ । గ్రహణ్యాం పాండురోగేచ దాహేతృషిహృదామయే। శూలోదావర్తగుల్మేషువస్తిరోగేగుదాంకురే।రక్తపిత్తేతిసారేచయోనిరోగేశ్రమే క్లమే। గర్భస్రావేచసతతంహితంమునివరైస్స్మృతం॥ బాలవృద్ధక్షతక్షీణక్షుద్వ్యధాతికృశాశ్చ యే। తేభ్యస్సదాతిశయితహితమేతదుదాహృతం॥ ఇతిపయస్సామాన్యగుణాః॥

అథ పయోవిశేషగుణాః॥ గవ్యంక్షీరం పథ్యమత్యంతరుచ్యం స్వాదు స్నిగ్ధం పిత్తవాతామయఘ్నం। కాంతిప్రజ్ఞాం బుద్ధిమేధాంగపుష్టిం ధత్తేస్పష్టం వీర్యవృద్ధిం విధత్తే॥ తథా॥ స్వాదుపాకరసం స్నిగ్ధమోజస్యం ధాతువర్ధనం। వాతపిత్తహరంవృష్యం శ్లేష్మలం గురుశీతలం। ప్రాయఃపయోత్రగవ్యంతు జీవనీయం రసాయనం। క్షతక్షీణహితంమేధ్యం బల్యంస్తన్యకరంసదా। శ్రమభ్రమమదాలక్ష్మీకాసశ్వాసాదితృట్క్షుధాం । జీర్ణజ్వరం మూత్రకృచ్ఛ్రం రక్తపిత్తంచ నాశయేత్॥ క్షీరంహితం శ్రేష్ఠరసాయనంచ క్షీరంవపుర్వర్ణబలాయుషంచ। క్షీరంహి చాక్షుష్యకరం నరాణాం క్షీరం కవోష్ణం జ్వరనాశనంచ॥ ఇతిసుషేణోక్తవర్ణసామాన్యేన గవ్యగుణాః॥

అథ వర్ణవిశేషగుణాః॥ గవాం సితానాం వాతఘ్నం కృష్ణానాం పిత్తనాశనం। కఫఘ్నం రక్తవర్ణానాం కపిలానాం త్రిదోషనుత్॥ గవాం వివిధవర్ణానాం వాతపిత్తహరం గురు । పయః కర్బూరవర్ణానాం ప్రాయః పీనసకారణం॥

అథావస్థావిశేషేణ గుణాన్వదామః॥ గృష్టిక్షీరంతువాతఘ్నం మధ్యమాయాస్తు పిత్తహృత్। ప్రవృద్ధాయాశ్చ కఫహృద్వత్సాయా రసాయనం॥ ఏవమారోగ్యకరమపి దేవపిత్రాదికార్యేష్వయోగ్యమితి మనురాహ తద్వచనమగ్రే దర్శయిష్యామః ప్రసూతిదోషాద్యత్క్షీరం పాకే విగ్రంధితంభవేత్। తత్పీయూషమితిఖ్యాతం సర్వదోషకరం గురు। విభేదీమూత్రలం వృష్యం మధు

కం వహ్నిమాంద్యకృత్। అత ఏవ మనుః॥ అనిర్దశాయా గోః క్షీర మౌష్ట్రమైకశ
ఫం తథా। ఆవికం సంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చ గోః పయ ఇత్యేతద్వర్జ్యమితి
త్యత్ర రత్నకోశే క్రియా ద్రష్టవ్యా॥ సంధినీయా ఋతుమతీ। సంధినీ వృషస్యంతీ త
స్యాః పయో న పిబేత్ ఋతుమతీ భవతీతి హారీతః॥ పయః ప్రసూతే స్సప్తాహా
మాధ్యమర్వాక్చ మాసతః। తత్ప్రమోరటకం విద్యాదుష్ణం గురుతరం స్మృతం।
నష్టదుగ్ధభవం నీరం మోరటం చోచ్యతే బుధైః। నష్టదుగ్ధస్య పక్వస్య పిండః ప్రో
క్తః కిలాటకః। అపక్వమేవ యన్నష్టం క్షీరశాకం హి తత్స్మృతః। దధ్నా తక్రేణ
వా నష్టం దుగ్ధం బద్ధం సువాససా॥ ద్రవభాగేన హీనం యత్తక్రపిండస్స ఉచ్యతే॥
పీయూషంచ కిలాటంచ క్షీరశాకం తథైవచ। తక్రపిండ ఇమే వృష్యా బృంహ
ణా బలవర్ధనాః। గురవశ్శ్లేష్మలాః ప్రాహుర్వాతపిత్తవినాశనాః। దీప్తాగ్నీనాం
వినిద్రాణాం వ్యవాయే చాతిపూజితాః। పయోభిష్యంది గుర్వామం యుక్త్యాశృ
తమతోన్యథా। భవేద్గరీయోఽతిశృతం ధారోష్ణమమృతం పయః॥ చతుర్థభాగం
సలిలం నిధాయ పలాద్యదావర్తితమున్నతం తత్। సర్వామయఘ్నం బలపుష్టి
కారి వీర్యప్రదం క్షీరమతిప్రశస్తం॥ క్షీరేణ మాంసం పానీయం విరుద్ధ్య విపచే
ద్యతః। క్షీరావశేషః కర్తవ్యః క్షీరపాకే త్వయం విధిః॥ వృష్యం బృంహణమగ్ని
వర్ధనకరం పూర్వాహ్ణపీతం పయో మధ్యాహ్నే బలదాయకం రతికరం కృచ్ఛ్ర
స్య విచ్ఛేదకం। బాల్యే వహ్నికరం తతో బలకరం వీర్యప్రదం వార్ధకే రాత్రౌ
క్షీరమనేకదోషశమనం సేవ్యం తతస్సర్వదా॥ తథా॥ గవ్యం పూర్వాహ్ణకా
లే స్యాదపరాహ్ణే తు మాహిషం। క్షీరం సశర్కరం పథ్యం యావత్స్యాన్నిత్యంతు స
ర్వదా॥ క్షీరం ముహూర్తత్రితయోషితం యది ప్రశస్తమేతద్వికృతం ప్రయా
తి। వహన్నిద్రిదోషంరుచితే తదూర్ధ్వం విషోపమంస్యాద్దుషితం జనానాం॥ జీ
ర్ణజ్వరే ... క్షీరం స్యాదమృతోపమం। తదేవ తరుణే పీతం విషవద్ధంతి మా
నవం॥ పిత్తఘ్నం శృతశీతలం కఫకరం పక్వం తదుష్ణం భవేచ్ఛీతం తత్తు న పాచి
తం తనుఖిలం విష్టంభదోషప్రదం। ధారోష్ణంత్వమృతం పయశ్శ్రమహరం ని
ద్రాకరం కాంతిదం వృష్యం బృంహణమగ్నివర్ధనమతిస్వాదు త్రిదోషాపహం॥
మతాంతరే॥ ధారోష్ణం పవనప్రకోపశమనం దుగ్ధంగవాంపుష్టికృత్పాండుం
కామిలకాం నిహంతి తరసా క్షీణోర్జకృచ్ఛ్రీకరం। దాహం దేహగతం కరాం
ఘ్రినయనజ్వాలాంచ పిత్తోన్నతిం దుష్టాస్రం కృశతా కృశానుజనితాం కృ
చ్ఛ్రాంశ్చరోగాన్ శమేత్॥ క్షీరంనభుంజీత కదాప్యతప్తం భుంజీతచేన్నో లవణే
న సార్ధం। పిష్టేన సార్ధేన కషాయముద్గకోశాతకం కందఫలాదికైశ్చ॥ క్షీరం
గవాజకాదేర్మధురం క్షీరం నవప్రసూతానాం। రూక్షంచ పిత్తదాహం కరో

తి రక్తామయంకురుతే॥ మధురంత్రిదోషశమనం క్షీరం మధ్యప్రసూతానాం। ల
వణం మధురం క్షీరం విదాహజనకం చిరప్రసూతానాం॥ గుణహీనం నిస్సా
రం క్షీరం ప్రథమప్రసూతానాం। మధ్యేవయసాం రసాయన ముక్తమిదం దు
ర్బలంతు వృద్ధానాం॥ తాసాం మాసత్రయాదూర్ధ్వం గుర్వీణీనాంచ యత్ప
యః। తదాపి లవణం క్షీరం మధురం పిత్తదోషకృత్॥ స్యాన్నిర్జలం శ్రితం
యత్తు త్రిషడష్టావశేషితం। యథాశ్రితం సముసారం గురుబల్యతమంపయః।
అర్ధావశిష్టం పానంస్యాత్త్రిభాగం లేహకంభవేత్। షడ్భాగం పుష్టికామేతి శ
ర్కరాస్యాదథాష్టమే।తదేవాతిశ్రితంసర్వంగురుబృంహణముచ్యతే। దివ్యాం
తరాపిరోధత్వాత్సరత్వాచ్చానుపానతః। క్షీరం భుక్త్వోత్తరం పథ్యం దీపనం
మలశోధనం। రక్తపిత్తానిలఛర్దిమూర్ఛాహిక్కాపహారిచ। ఖండేనసహితందు
గ్ధం కఫకృత్పవనాపహం। శితాశితోపలాయుక్తం శుక్రలం త్రిమలాపహం।
సగుడం మూత్రకృచ్ఛ్రఘ్నంపిత్తశ్లేష్మకరంపరం॥ తథా॥ క్షీరం సాత్మ్యాజ్జీవనంజ
న్మదంస్యాత్తద్ధారోష్ణంగవ్యమాయుష్యముష్ణం। ప్రాతస్స్నాయంగ్రామ్యధర్మా
వసానే భుక్తేఃపశ్చాదాత్మ్యసామ్యంకరోతి॥ వర్జయిత్వా స్త్రియస్స్తన్య మా
మమేవహి తద్ధితం। ధారోష్ణమమృతంక్షీరం విపరీతమథోచ్యతే। అనిష్టగంధమ
ల్పంచ వివర్ణం విరసంచయత్। వర్జంసలవణం క్షీరం యచ్చవిగ్రథితంభవేత్।
రాత్రౌక్షీరం నభుంజీయాద్యదిభుంజీతనస్వపేత్। యఃస్వపేత్త మహాయుస్త
స్మాత్క్షీరం దివాశ్రితం॥ రాత్రౌక్షీరంనభుంజీయాదితియత్ తత్ప్రాతఃప్రభృ
త్యుషితక్షీరస్యైవ నతుసాయంతనదుగ్ధస్య॥ ధారోష్ణమమృతంపథ్యం ధారా
శీతం త్రిదోషకృత్। శృతశీతం త్రిదోషఘ్నం శృతోష్ణంకఫపిత్తజిత్॥ అజావికం
పథ్యతమం శృతోష్ణ మాజంపయోవా శృతశీతమేవ। ధారాసుశీతం మహిషం
పయశ్చ ధారోష్ణమేతద్రుచికృచ్చగవ్యం॥ పిత్తఘ్నం మాహిషం క్షీరం వాత
ఘ్నం చావికంపయః। వాతపిత్తహరంగవ్యం త్రిదోషఘ్నమజాపయః॥ యద్య
ప్యావికంక్షీరం నింద్యమేవ తథాప్యజాక్షీరమిశ్రంచేద్గ్రాహ్యమిత్యుక్తం॥ ప్రా
యఃప్రాభాతికం క్షీరం గురువిష్టంభిశీతలం। రాత్రేస్సౌమ్యగుణత్వాచ్చ వ్యా
యామవిరహాత్తథా। దివాకరాభితప్తానాం వ్యాయామానిలసేవినాం। వాత
పిత్తహరంచైవ చక్షుష్యం చాపరాహ్ణికం। ముహూర్తపంచకాదూర్ధ్వం క్షీ
రంభజతివిక్రియాం। తదేవ ద్విగుణేకాలే విషవద్ధంతిమానవం। ఏషాం నసా
త్మ్యం క్షీరేణ పీతంచాధ్మానకారకం। తేషామర్ధజలేదత్వానాగరంపిప్పలీయు
తం। ఆవర్తయేత్క్షీరశేషం తత్పీత్వాసుఖమేధతే॥ స్నిగ్ధత్వాద్గౌరవాజ్జాడ్యా
త్త్రికాలం నపిబేత్పయః। సమాగ్నిరపి కించాన్యో మందాగ్నిర్విషమేపివా। త

క్ష్ణాగ్నినాతువాతవ్యాం ద్వికాలమపిమాహిషం। తస్యదోషాపచేదగ్నిర్యదా తేన నసించతి॥ అథైరస్యవిశేషగుణాః॥ తత్ర మాహిషస్య॥ మాహిషం బలవన్నోజో నిద్రాశుక్రబలప్రదం। తీక్ష్ణాగ్నిశమనంస్వాదు రసపాకేచవృష్టిదం।వ్యాయామశ్రాంతదేహస్య శ్రమఘ్నమనిలాపహం। కషాయమస్యాపివృద్ధస్య స్త్రీషుకామప్రదాయకం। బలినస్తరుణస్యాపి విశేషాత్కామదాయకం॥ అథాజస్య॥ అజానామల్పకాయత్వాత్కటుతిక్తనిషేవణాత్।నాత్యంబుపానాద్వ్యాయామాత్సర్వవ్యాధిహరంతథా॥ అజమగ్నిబలకృల్లఘుకాసశ్వాసహృత్కఫహరం పరమంతత్। రక్తపిత్తహరామస్యతిసారే రక్తజేచ కథితంహితమేతత్॥ గోదుగ్ధతస్స్వాదధికంగుణేషు క్షీణేషునేహోషుచపథ్యముక్తం। స్థూలాజదుగ్ధం కథితం పయోఘ్నైస్సూత్ఘ్మాజదుగ్ధంత్వహ కించిదుక్తం॥ వర్జయేదమ్లలవణయుతం కష్టాదిక్ష్వ్యతః॥ ఇదంతుదృష్టఫలం అతఏవ లవణయుతం క్షీరం గోమాంససముఖధర్మశాస్త్రేషూక్తం॥

క్షీర గుణములు.

ఇటువంటి క్షీరప్రశంసను జేసెదను. అన్నపానాదులేవి గర్భాపకరములయ్యుండునో వాటికొఱకు భోజనాంతమందు పాలును బుచ్చికొనవలయును. పాలు పుచ్చికొనినపుడె శుక్లవృద్ధిని సమధాతువును జేయును. మరియును పాలు జీవనహేతువు- వృద్ధికరము బల్యము- పవిత్రము- పుష్టికరము- వయస్థాపకము- ఆయుష్కరము- సంధానకారి- విరేచన వమనోపవాసములతో గర్భదోషశోధనము తేజోవర్ధకము- జీర్ణజ్వర మనోవ్యథా శోభమూర్ఛాభ్రమ గ్రహణీ పాండు దాహ పిపాసా హృద్రోగ శూల దావర్త గుల్మ వస్తిరోగ మూలశంకా రక్తపైత్యాతిసార యోనిరోగ శ్రమ క్లమ గర్భస్రావములయందును, బాల వృద్ధ క్షత క్షీణ క్షుద్వ్యథాతిక్రశులగువారికిని మిక్కిలి హితవును జేయునని మునులచే జెప్పబడె నివి క్షీరసామాన్యగుణములు.

ఇటుమీద క్షీరవిశేషగుణములను జెప్పుచున్నారము. ఆవుపాలు పము- మిక్కిలిరుచ్యము- స్వాదు మెరుగును దెచ్చును. వాతపైత్యహరము- కాంతిప్రజ్ఞామేధాబుద్ధిపుష్టివీర్యవృద్ధులను జేయును. మరియును కాగినవి స్వాదు మిసిమిగలిగి తేజము ధాతువృద్ధి గురుత్వమును కఫమును జేసి నరుకులుగలవారికిని క్షీణదేహులకును హితవు. శ్రమను భ్రమను మదము నలక్ష్మిని కాసశ్వాసపిపాసాత్ష్ణ్యాగ్రికృభ్రాజీర్ణ రక్తపైత్యములను హరించును. ఇంచుక వేడిగలి

గ పాలుబుచ్చికొనిన నేత్రహితమై జీర్ణజ్వరమును హరించునని సుషేణునిచే జెప్పబడినది. శ్వేతపీతాదిసర్వవర్ణసాధారణముగ జెప్పబడెను.

ఇటుపైని వర్ణవిశేషమును జెప్పుచున్నారము. తెల్లనిగోవు పాలు వాతహరము. నల్లనిగోవుపాలు పైత్యహరము. ఎఱ్ఱనిగోవుపాలు కఫహరము. కపిలగోవుపాలు త్రిదోషహరము. నానావర్ణములుగల గోవుపాలు తరుచుగ పీనసము జేయును.

ఈపైని వయోవిశేషముచేతను గుణవిశేషమును జెప్పుచున్నారము.

మొదటియీతపాలు వాతహరము- మధ్యవయస్సులోనున్న గోవుపాలు పైత్యహరము- ముసలావుపాలు కఫహరము- వత్సలేనిదానిపాలు రసాయనమైనను దేవపిత్రాదికార్యములయందు యోగ్యమని మనువచనముచే ముందఱ జెప్పెదను. ప్రసూతిదోషముచే పాలు గాచిన గట్టిపడునది పియ్యూషమనబడె. సకలదోషములను, గురుత్వమును, విరేచనమును, మూత్రవృద్ధిని, జఠరమాంద్యమును జేసి మధురమయ్యుండును- గాన నిది పుచ్చుకొనదగదని మనువచనము- ఈనినపదినాళ్లలోని గోక్షీరమును లోపటిపాలును గట్టునమొదలగునంటిదేక్కగలనాటిపాలును గొడ్డియవాలును పొర్లుచున్నగోవుపాలను వత్సలేనిగోవుపాలును నపేయములని- పొర్లుచున్నగోవు ఋతుమతియగుటచే నాపాలు నింద్యమని హారీతుడు.

ఏడవదినము మొదలు మాసపర్యంతము నా పాలు నవి విరిగిననీళ్లును మోరటమందు రవి వేడిని గురుత్వమును జేయును. పక్వమైనవిరుగుపాలముద్ద కిలాటకమనబడును. పచ్చిపాలు విరిగినముద్ద క్షీరశాకమనబడును. పెరుగు చేనైనను పాలు తోడుబెట్టియది గట్టిబడిన మీద మంచిబట్టను గట్టిన ద్రవము బోవునది తక్రపిండమనబడును. పైనివ్రాసిన పియ్యూష కిలాటక క్షీరశాక తక్రపిండములు వీర్యమును వృద్ధిని గురుత్వమును శ్లేష్మమును జేసి హృద్యములై వాతపైత్యములనుహరించును. మంచిజఠరముగలవారికిని నిద్రలేనివారికిని వ్యాయామశక్తులకు నివి మిక్కిలి పూజితములు. అనుకూలముగ గాచినపాలు ధాతువృద్ధిని గురుత్వము నామమును జేయును. మిగులగాచినవి విశేషగురుత్వముజేయును. పితికినవేడి చల్లారనిపాలమృతము- పాలకు నాలవభాగము నీళ్లు గలపి యపిహరించునట్టుకు గాచిన పాలుత్తమము- సకలరోగహరము- బలపుష్టివీర్యప్రదము. పాలలో సగమువంతు నీళ్లుగలపి పాలుమిగులునట్లు గాచినం క్షీరపాకమనకిది ముఖ్యవిధి. ఈక్షీరము పూర్వాహ్ణమందు ధాతువృద్ధి నగ్ని

వృద్ధిని జేయును. మధ్యాహ్నమందు బలకరము- రతికరము- మూత్రకృఛ్రాది శమనము. బాల్యమందు జఠరవర్ధనము. యౌవనమందు బలకరము. వార్ధకమందు వీర్యకరము. రాత్రియందనేకదోషశమనము గాన సర్వదా క్షీరము సేవ్యము. పూర్వాహ్ణమందు గోక్షీరము అపరాహ్ణమందు మేకపాలును బుచ్చికొనవలయును. క్షీరము పంచదారతో గలపి జఠరాగ్నిగుణముగ బుచ్చికొనదగును. క్షీరమారుగడియలలోపున గాచకుండిన వికృతినొందును నాలస్యముగ పాలుండిన జఠరవికారాదిదోషములను గలిగించును. రాత్రి నిలవయున్న పాలు విషతుల్యమగును. కఫములేని జీర్ణజ్వరము క్షీణత్వము గలవారికి క్షీరమమృతోపమము. తరుణజ్వరితునకిది విషమువలెదోషించును. కాచి చల్లార్చిన పాలు పైత్యహరము. వేడిపాలు కఫహరము. పచ్చిపాలు మలబద్ధాదిదోషములను జేయును. ధారోష్ణమమృతమని దీని విశేషమును పైని వ్రాసియుంటిమి. మతాంతరమునందే ధారోష్ణగోక్షీరము పాండు కామిలా కరిపాద దాహ దుష్టరక్త కృశత్వ మూత్రకృఛ్రాదులను శమింపచేయునని- పచ్చిపాలెన్నడును బుచ్చికొనరాదు- బుచ్చికొనిన లవణ పిష్ట కషాయ ముద్గ కోశాతకి కందఫలాదులతో గలపి పుచ్చికొనకూడదు. ఆవు మేక వీటి మినహాయితర పాలు వేడి, పైత్యమును, దాహమును, రక్తరోగమును జేయును. మధ్యవయసుగల దాని పాలు మధురము త్రిదోషహరము. చిరకాలమునకీనిన దాని పాలు ఘృతతోగలసి మాధుర్యము గలిగి విదాహమును బుట్టించును. తొలిచూలి దాని పాలు నిస్సారము- గుణహీనము. మధ్యమవయస్సుగల దానిపాలు రసాయనము. వృద్ధగోవు పాలు దుర్బలము. ఈనిన మూడు నెలలైన దాని పాలును, చూలుదాల్చిన దాని పాలు నుప్పనై మధురమై పైత్యదోషమును జేయును. నిల్లుగట్టియుండ మూడు నాలు నెనిమిదవ భాగము శేషించునటుల గాచిన క్షీరము సారమై గురువై బల్యతమమై యుండును. అర్ధావశిష్టమును పానమనియు, త్రిభాగావశేషమును లేహకమనియు, షడ్భాగావశిష్టము పుష్టికామమనియు, యష్టభాగావశిష్టము శర్కరాఖ్యమనియు జెప్పబడు నిటుల మిగులగాచినక్షీరము గురుత్వమును వృద్ధిని జేయును. ద్రవ్యాంతరముతో విరోధములేకుండును. కావున భోజనానంతరమున క్షీరపానము జేయవలయును. పథ్యము- దీపనము- మలశోధనము- రక్తపిత్తవాతఛర్దనమూర్ఛాహిక్కాపహరము. చక్కెర పంచదారతో గలసిన పాలు వాతహరము- కఫకరము- చైనా పటికపంచదారలతో గూడినపాలు శుక్లవృద్ధిని జేసి దోషత్రయమును హరించును. బెల్లముతో గూడినది మూత్రకృఛ్రమును హరించి పైత్యశ్లేష్మములను జేయును. క్షీరము సాక్షాజ్జీవనము సంతానకారణము- ధారోష్ణగ

వ్య మూయుష్కరము మష్ణము- ప్రాతస్స్నాయంకాలములందును మైథునానంతర భోజనానంతరములందును మిగుల గుణమును జేయును. స్త్రీస్తన్యమువినా మిగిలినవాటిపాలన్నియును ధారోష్ణమైన నమృతప్రాయమగును- గాన నదితప్ప పాలామమును జేయును. మరియు నుప్పుగలిసినదియు ననిష్టగంధము వైవర్ణ్యము రుచిలేకుండుట తోడుకుంటుటయును గలిగినపాలు వర్జింపదగును.

రాత్రియందు క్షీరమును బుచ్చికొనదగదటులానర్చిన నిద్రించరాదు. నిద్రించిన నాయువు క్షయమగునను నిషేధము పగటిపాలు రాత్రి బుచ్చికొనినగాని రాత్రిపితికిన పాలకుకాదు. కావుననే ధారోష్ణమమృతమని ధారాశీతము త్రిదోషకరమనియును జెప్పబడెను. కాచిచల్లార్చినపాలు త్రిదోషహరము. ఇంచుక వేడియు శీతముగల పాలు కఫపైత్యహరము. మేక గొఱ్ఱెయుల పాలు వేడిచల్లారకుండిన పథ్యము. కేవలము మేకపాలు వేడిచల్లారినను పథ్యమే. పితికిన వెచ్చచల్లారిన మహిషీక్షీరము ధారోష్ణమగుగోక్షీరమును శ్రేష్ఠము. గేదెపాలు పైత్యహరము. గొఱ్ఱెయపాలు వాతహరము. గోక్షీరము వాతపైత్యహరము. మేకపాలు త్రిదోషహరము. గొఱ్ఱెయపాలు త్రిదోషహరమైనను మేకపాలతోగలసిన పేగమగునని యిచట జెప్పబడెను. తరుచుగా పగటిపాలు గురుత్వమును, మలబద్ధమును, శీతమును జేయును. రాత్రియందు వ్యాయామములేనందున గురుత్వమును జేయును. పగలుగోవులు వ్యాయామము వాయుసేవయును గలిగి సూర్యకిరణతప్తములగుగాన రాత్రిపాలు వాతపైత్యహరము- చక్షుష్యము- పథ్యము. అపరాహ్ణమందు బితికినపాలు నిటుల గుణమును జేయును. పదిగడియలకుపైని నిలవయున్న పాలు వికృతనొందు నిరువదిగడియలపర్యంతము నిలవయున్నవి విషమువలె చంపును.

ఎవరిదేహమునకు పాలుపడక కడుపుపొంగునో వారలు పాలలోసగము నీళ్లుకలిపి శొంఠి పిప్పళ్లును తగుమాత్రము వేసి క్షీరము మిగులునటులగాచి పుచ్చికొనిన సుఖమగును. పాలు మిసిమి గురుత్వము జడత్వమును గలవగుటవలన మూడువేళలందును పానముసేయగూడదు- ఇవి విశేషజఠరముగలవారికైనను గూడదు. మందాగ్ని విషమాగ్నియును గలవారికి కూడవిశేషించి చెప్పనక్కరలేదు. తీక్ష్ణమగు జఠరముగలవారికి రెండుకాలములయందు గేదెపాలైన సేవింపవచ్చు నెందుచేతననిన తీక్ష్ణజఠరముచే ధాతువులు హరించబడును. కావున వారికివ్వదగును. గేదెపాలు బలవర్ణ తేజోనిద్రాశుక్లప్రదము- తీక్ష్ణజఠరశమము- స్వాదు- రసపాకమందు పుష్టిప్రదము- అలసినవారికి శ్రమహర

ము, వాతహరము, నిషాకానుకును వృద్ధునకును స్త్రీవాంఛాప్రదము. బల వంతునకును, తరుణునకును విశేషకామప్రదము. మేక చిన్నశరీరముకలదై కటుతిక్తాహారమొనర్చి యల్పజలపానముజేసి యధికవ్యాయామముగలది గావున దీనిపాలు దాహహరము. అగ్నిబలకరము. క్షయ, కాస, శ్వాస, కఫ, రక్త, పిత్తహరము. రక్తాతిసారమందైనను హితము. మిగులచిక్కిన మేకపాలు గో క్షీరముకంటె పథ్యము. స్థూలమగుమేకపాలకంటె శ్రేష్ఠము. పులుసునుప్పును గలసినక్షీరము కుష్ఠాదిరోగకారి- ఇదిదృష్టఫలము. ధర్మశాస్త్రములందున లవణయుక్తక్షీరము గోమాంససమమని చెప్పబడెను.

క్షీ ర మి త్రా ణి.

సహకారఫలంచైవ గోస్తనీమాక్షికం ఘృతం। నవనీతం శృంగబేరం పిప్పలీమరిచానిచ॥ సితాపృథుకసింధూద్ధపటోలా నాగరాభయా। క్షీరేణసహ శస్యంతె వర్గేషు మధురాదిషు॥ ఆమ్లేష్వామలకంపథ్యం శర్కరామధురేషుచ। పటోలశ్శాకవర్గేషు కటుకేష్వార్ద్రకంభవేత్। కషాయేషుయవాశ్చైవ లవణేషు సైంధవం॥ కౌరంగకైస్తిత్తిరిభిర్మయూరైః కపింజలైశ్ఛాగశశాదిమాంసైః। సేవేత్పయఃకామమిదంచ పథ్యం శిరోక్షిరోగాన్ప్రబలాన్సదా హరేత్॥

క్షీ ర మి త్ర ము లు.

ఇటుపైని క్షీరమునకనుకూలించు వస్తువులను జెప్పుచున్నారము.

మామిడిపండు, ద్రాక్షాఫలము, తేనియ, ఘృతము, వెన్న, ఆర్ద్రకము, పిప్పలి, మరీచి, పంచదార, అటుకులు, సైంధవలవణము, చేదిపొట్ల, శుంఠి, కరక్కాయ ఇవి పాలతోగలసిన శ్రేష్ఠము. పుల్లనివాటియందుశిరికాయ, మధురములందు శర్కర, శాకవర్గమందు చేదిపొట్ల, వట్టలవాటియందల్లము, వగరుగలవాటియందు యవలు, ఉప్పులయందు సైంధవమును, క్షీరముతోగలసిన దోషములేదు. మరియును లేడి, క్రౌంచ, నెమలి, కపింజలము, మేక, చెవులపిల్లి, వీటిమాంసములతో పాలుగలసిన పథ్యము, శిరోనేత్రరోగహరము.

క్షీ ర వి రో ధి ద్ర వ్యా ణి.

శాకామ్లఫలపిణ్యాకకులుత్థలవణైస్సహ। సౌవీరదధిమిశ్రంచేత్పాయః క్షీరం విరుధ్యతె॥ మత్స్యమాంసగుడముద్గమూలకైః కుష్ఠమావహతి సేవితం పయః। శాకజాంబవసురాదిసేవితం మారయత్యబుధమాశుసర్పవత్॥ నైకం

చ పయసా శ్నీయాత్సర్వంచోష్ణం ప్రవాహ్లీవం। మూలకాద్యాహరిత క్యైస్తైల పిణ్యాక సర్షపాః॥ కపిద్ధం జంబు జంబీరపనసం మాతులుంగకం। వాసంకరీరం బదరం కదళీచామ్లు దాడిమం। ఫలమీదృగ్విధంచాన్యత్త ద్వద్విల్వఫలాన్యపి। క్షీరే విరుద్ధాన్యేవంచ నహ్యైభుజ్యతేయది। బాధిర్య మాంద్య వైవర్ణ్య మూకత్వం వాధమారణం॥ ప్రకరణేస్మిన్సౌరావిణ్యాకాదిగ్రహణం క్షీరవిరుద్ధద్రవ్య గణనార్థమేవ నతుభక్ష్యదార్హ్యద్రవ్యాణీతిబోధనార్థం॥ ధర్మఖండే॥ అలాబుం శిగ్రుకంచైవ రక్తమూలకమేవచ। ఉపోతకీం బహుబీజాం దూరతః పరివర్జయేత్॥ తత్త్రైవ॥ అలాబుంవర్తులాంచైవ రక్తంశిగ్రుకమేవచ। మూలకం రక్తమూలంచ దూరతః పరివర్జయేదిత్యుక్త్యాదుభయోర్మధ్యే శ్వేతమూలకమేవ క్వచిద్దేశేషు స్వీకారః॥

క్షీర విరోధి ద్రవ్యములు.

ఈపైని క్షీరమునకు విరోధించు పదార్థములను జెప్పుదుము.

శాకము, చింతపండు, తెలగపిండి, ఉలవలు, ఉప్పు, రేగుబండు, సౌవీరము, పెరుగు వీటితోగలసినపాలు తరుచుగా విరోధించును. మత్స్య మాంసములు, బెల్లము, పెసలు, ముల్లంగి, వీటితోగలసినపాలు కుష్ఠును బుట్టించును. శాకము, నేరేడుబండు, బెల్లముతోను ఇప్పపువ్వులతోను అన్నముతోను వండిన సారాయి, ఇవి పాలతోగలసిన పాముకాటువలె జంపును. పైని జెప్పినవాటిలో నొకదానినైన పాలతోగలపి పుచ్చికొనవగదు. ముల్లంగిమొదలైనవియును, నూనియు, తెలగపిండే, యావ, వెలగపండు, నేరేడుపండు, నిమ్మపండు, పనసపండు, దబ్బపండు, వెదురకంజ, రేగుబండు, అనటిపండు, ఫుల్లదాడిమఫలము, మారేడుబండు, ఇటువంటి మరికొన్నిపదార్థములును చెముడు, గుడ్డి, వివర్ణత్వము, మూగి, లేదా మరణమైనను గలుగును. ఈప్రకరణమందు సారాయి తెలగపిండి మొదలగువాటిని జెప్పుట క్షీరమునకు విరుద్ధద్రవ్యములయొక్క సంఖ్యకొరకుగాని భక్షణద్రవ్యములని బోధించుటకు గాదు. ధర్మఖండమునందు అనపకాయ, ములగ, ఎఱ్ఱనిదుంపగలముల్లంగి, బహుబీజములుగల బచ్చలి, ఇవి భక్షణార్హములు గావనియు, మరియు నచటనే గుండ్రనియానపకాయ; ఎఱ్ఱని ములగ, ముల్లంగి, ఎఱ్ఱని ముల్లంగియు, దూరముగ విడువుమని జెప్పుటవలన తెల్లనిముల్లంగిని కొన్నిదేశములలో స్వీకరించుచున్నారు.

దధిగుణాః.

అథ దధిగుణాన్ప్రవక్ష్యామః॥ తచ్చావస్థాభేదేన పంచవిధం॥ ఆదౌమందం తతస్స్వాదు స్వాద్వమ్లంచ తతఃపరం। అమ్లం చతుర్థమత్యమ్లం పంచమం దధి పంచధా॥ క్రమేణ తల్లక్షణాన్యాహ॥ మందందుగ్ధవదవ్యక్తరసం కించిద్ఘనంభవేత్। మందంస్యాత్సృష్టవిణ్మూత్రం దోషత్రయవిదాహకృత్। యత్సమ్యగ్ఘనతాంయాతి వ్యక్తస్స్వాదురసంభవేత్। అవ్యక్తామ్లరసం తత్తు స్వాదు విజ్ఞైరుదాహృతం। స్వాదుస్యాదత్యభిష్యంది వృష్యం మేదఃకఫాపహం। వాతామం మధురంపాకే రక్తపిత్తప్రసాదనం। స్వాద్వమ్లం స్వాదు మధురం కషాయానురసంభవేత్। స్వాద్వమ్లస్యగుణాజ్ఞేయాస్సామాన్యదధివజ్జ్ఞైః। యత్తిరోహితమాధుర్యం వ్యక్తామ్లత్వం తదమ్లకం। అమ్లంతుదీపనంపిత్తరక్తశ్లేష్మవివర్ధనం। అత్యమ్లం దీపనంరక్తపిత్తదృష్టికరంపరం। దధ్యవస్థమసంప్రాప్య దుగ్ధావస్థామతీత్యచ। అంతరావర్తియత్ప్రోక్తం మందంతచ్చ త్రిదోషలం। విదాహసృష్టవిణ్మూత్రమపథ్యం మేహకుష్ఠకృత్॥ ఇతిపంచవిధదధిసామాన్యగుణాః॥

అథ గవ్యదధిగుణాః॥ తత్రాపిచాతిశీతంచ దీపనం బలవర్ధనం। వాతఘ్నంమధురంరూక్షం దధిగవ్యం మనోహరం॥ అరోచకే పీనసమూత్రకృచ్ఛ్రే శీతజ్వరే తద్విషమజ్వరేచ। దుర్నామరోగగ్రహణీగదేచ గవ్యంప్రశస్తం దధి సర్వదేవ॥

అథ ఋతువిశేషే సామాన్యతో దధిగుణాః॥ శరద్గ్రీష్మే వసంతేషు నిందితందధిదోషకృత్। హేమంతే శిశిరే తచ్చ వర్షకాలేబలప్రదం॥

అథ మాహిషస్య॥ విపాకేమధురంవృష్యం రక్తపిత్తప్రసాదనం। బలసంవర్ధనంచైవ విశేషాన్మాహిషందధి। స్నిగ్ధంమధురంశీతంచ బలవర్ణకరంపరం। వృష్యంభేదకరంస్వాదు శ్రమఘ్నం వాతనాశనం॥ మాహిషందధిమహాబలస్కారం వహ్నిమాంద్యకరమాశుగురుర్యత్। తత్ప్రయుజ్యకటుకైరవచూర్ణం మాహిషంచ లఘుతాముపయాతి॥

అథాజస్య॥ దధ్యాజం కఫవాతఘ్నం లఘూష్ణం నేత్రదోషనుత్। దుర్నామశ్వాసకాసఘ్నం రుచ్యందీపనపాచనం॥ దధ్నోర్మండో గురుర్వృష్యో విజ్ఞేయో బలవర్ధనః। దధిత్వసారం రూక్షంచ గ్రాహివిష్టంభివాతలం। దీపనీయంలఘుతరం సకషాయం రుచిప్రదం॥ లవణమరిచిసర్పిశ్శర్కరా ముద్గధాత్రీ కుసుమరసవిమిశ్రం నైవమద్యాత్తు నిత్యం। నచశరది వసంతే నోష్ణకాలేన

రాత్రౌనదధిక్షపకారే పిత్తరోగ తథాద్యాత్॥ ఏలాసైంధవశర్కరామరి చశైత్యాదిభిర్గుడైస్సన్నిపాతప్యంస్యాద్వరముద్గసూపసహితం సంసేవనీయం దధి। నైవోష్ణంబహుపిచ్ఛిలంచ నశరద్గ్రీష్మవసంతేహితం పిత్తాసృగ్జ్వర కుష్ఠదం భ్రమకరం వీసర్పదంచాస్యథా॥ దధిత్రిక్టుపినిశ్రిం రాజకాచూర్ణయుక్తం కఫహారముపలఘ్నుం వహ్నిసంధుక్షణంచ। తుహినశిశిరకాలే సేవనీయం చపథ్యం భవతిసవృషశర్కర్యోర్యూపవాన్సత్యవాంశ్చ॥ సగుడదధిసుశోష్ణం ఘాతవస్త్రైరసమ్యగ్యవతికరవిలాసైర్గాళితం ధూపితంచ। శిశిరకిరణవిశ్వాజాజిచూర్ణైనయుక్తం త్వధికశరవిలాసైస్సేవనీయం హితంచ॥ మధురంభక్షయేచ్ఛీతే మత్యమ్లం వర్జయేత్సదా। మధురం దధిరోగఘ్నం మత్యమ్లం రోగకారణం॥

దధిగుణములు.

ఇటుపైని పెరుగు గుణములను జెప్పుచున్నారము.

పెరుగవస్థాభేదముచే నైదువిధములు గలదైయున్నది. మందము, స్వాదు, స్వాద్వామ్లము, అమ్లము, అత్యామ్లమిట్లైదువిధములు. క్రమముగ వీటిల గుణములను జెప్పుచున్నారము.

మందము క్షీరమువలె నవ్యక్తరసమై యించుక తోడుకొని యుండు నిది మలమూత్రవిమోచనకారి- దోషత్రయమును, విదాహమును జేయును. ఏది చక్కగా గట్టిపడి వ్యక్తమైన స్వాదురసమును గలిగి యుండునది స్వాదు నామకమిదివీర్యవృద్ధిని, మేదస్సును, రక్తవృద్ధిని, వాతమును, ఆమమును జేసి మధురమై కఫమును గొట్టును. పాకమందు రక్తపైత్య ప్రసాదమునుజేయును.

ఇంచుకపులుసుగలిగి మధురమై సువాసన ననుసరించిన రసము గలది స్వాద్వమ్లమనబడునిది సామాన్యదధిగుణమునే జేయును. ఏది మాధుర్యమణచి వ్యక్తమగు నామ్లరసముగలదై యుండునో యదియామ్లమనబడును. దీపనము, పైత్యరక్తశ్లేష్మములను వృద్ధినొందించును. మిక్కిలి పులిసినది యత్యమ్లమనబడునిది దీపనము రక్తపైత్యదృష్టికరము. గ్రంధాంతరమున క్షీరావస్థను విడిచి దధ్యవస్థనొందనిదనియు పూర్వోక్తగుణములకంటెనపథ్యము- మేహకుష్ఠకారి.

ఆవుపెరు గతిశీతలము- దీపనము- బలకరము- వాతహరము- మధురము- మనోహరము. అరుచి పీనస మూత్రకృఛ్ర శీతజ్వర విషమజ్వర దుర్నామరోగగ్రహణులయందావుపెరుగు ప్రశస్తము- శరద్గ్రీష్మవసంతర్తువులందు

పెరుగు శోషకారి గావున నిందితము. హేమంతశిశిరవర్షర్తువులందు బలకరము

గేదెపెరుగు మధురము- వీర్యకరము- రక్తపైత్యములను నిర్మలముగ జేయును. విశేషించి బలమును వృద్ధి బొందించును. మరియును మీసిమి గలిగి శీతలమై, కాంతికరమై, మలబంధమును, వాతమును నశింపజేయును. శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యములు గలపిన గురుత్వమును జేయకుండును.

మేకపెరుగు చులకనై వేడిజేసి నేత్రదోషమును, దుర్నామ శ్వాసకాసలను హరించును. రుచ్యము దీపనము- పాచనము. పెరుగుమీదిమీగడ గురుత్వమును, వీర్యమును, బలమును జేయును. మీగడదీసినపెరుగు వేడిజేసి దీపనమై, రేచకమై, లఘుతరమై, రుచిగలిగియుండును.

ఉప్పు, మిర్యములు, ఘృతము, శర్కర, పెసరపప్పు, ఉశిరికపప్పు, వుప్పరిసమును గల్పినపెరుగు నిత్యమును బుచ్చికొనదగును. శరద్వసంత గ్రీష్మకాలముల, రాత్రినీ, కఫవికృతిని, పైత్యరోగమున పెరుగుపుచ్చుకొనరాదు.

ఏలకులు, సైంధవలవణము, పంచదార, మిర్యములు, ఉశిరికపప్పు, బెల్లము, నేయి, మంచిపెసరపప్పును గల్పిన పెరుగును బుచ్చుకొనదగును. పథ్యమున్నను. వేడిచి విశేషచిక్కనిదిన్ని శరద్గ్రీష్మవసంతముల హితముకాదు. పైత్యరక్తకఫభ్రమయు విసర్పియనురోగమును పైనజెప్పిన వస్తువులతో గలపి పుచ్చికొనకుండిన వచ్చును.

పెరుగు త్రికటుకచూర్ణము నల్లావాలచూర్ణమును గలపిన కఫవాతహరము- జఠరవృద్ధికరము. పంచదారయు, పెరుగును గలపి శుభ్రముగు వస్త్రమునందు ఘూర్ణితముజేసి పోసిచి కర్పూరము శుంఠి జాజికాయ వీటిచూర్ణముతో గలపినది సేవించదగును.

తియ్యనిపెరుగు చలవజేయును గావున భక్షించదగును. సకలరోగములను హరించును. పుల్లనది సర్వరోగములనుజేయును గావునవర్జింపవలయును.

శిఖరిణీలక్షణం.

అర్ధోదకం సుచిరపర్యుషితంచ దధ్నః ఖండస్య షోడశపలానిశశిప్రభస్య। సర్పిఃపలం మధుపలం మరిచిస్యర్ధపయోః పలేద్వే శుంఠ్యాపలార్ధమపిచార్ధపలం చతుర్ణాం॥ శ్లక్ష్ణేసరోజనయవాస్ప్రత పాణిఘృష్టా కర్పూరచూర్ణ సురభీకృతభాండసంస్థా। దివ్యాద్భవ్యకోదరకృతాసరసాంసాలా హ్యాయాదిత భగవతా మధుసూదనేన॥ రసాని ఆలాత్రిత రసాలాః॥

ఆదావాహిషమమ్లమంబరహితం దధ్యాఢకం శర్కరాం శుభ్రాం ప్రస్థయుగోన్మితాం శుచిపటే కించిచ్చ కించిత్క్షిపేత్ । దుగ్ధం చోర్ధ్వఘటేవ మృణ్మయనవస్థాల్యాం దృఢం స్రావయేదేలాబిజలవంగచంద్రమరిచైర్యోగ్యైశ్చ తద్యోజయేత్॥ ఏషా యేనవసంతవర్జితదినే సంసేవ్యతే నిత్యశస్తస్యాస్యాదతివీర్యవృద్ధిరనిశం సర్వేంద్రియాణాంబలం॥ గ్రీష్మే తథా శరది యేరవిశోషితాంగా/యేచప్రమత్తవనితాసురతాతిఖిన్నాః। యేచాపి మార్గపరిసర్పణశీర్ణగాత్రాస్తేషామియం వపుషిపోషణమాశుకుర్యాత్॥

త్రింశత్పలాని దధ్నశ్చ త్వగేలార్ధపలంతథా । మధ్వాజ్యస్య పలార్ధం చ మరీచానాం పలార్ధకం। పలాన్యష్టౌ చ ఖండస్య పటే శుక్లే చ ధారయేత్। కర్పూరవాసితే భాండే ఛాయాయాం స్థాపయేదిదం। ఏషా శిఖరిణీయుక్తా పిబేతబలవర్ధనీ। సదా పథ్యా నియోజ్యా చ క్షీణే దేహే చ పుష్టిదా । ఆయుఃప్రవర్ధనీ చైవ సర్వరోగప్రమర్దినీ॥

సుజాతం దధిసంయోజ్య వస్త్రేబధ్వా సుపీడితం। నానావృక్షఫలారంభం మృద్వాదనిమనోహరం । కపిత్థమాతులుంగైలా సారివార్ద్రకబీజకైః । శర్కరామధుతసాముద్రమరీచైరేకసంయుతైః। యుతం దధిరసం శ్రేష్ఠం సుకృతం శోధితం పటైః। లవణేనసమాయుక్తా శిఖరిణ్యమృతోపమా । రసాలా సర్వరోగఘ్నీ రక్తపిత్తనిబర్హిణీ। దీపనీ బృంహణీస్నిగ్ధా మధురా శిశిరా సరా। రక్తపిత్తతృషాదాహాన్ప్రతిశ్యాయే వినాశయేత్॥

నారంగం దాడిమం స్యాత్పలమధుకయుతం మాతులుంగస్య తోయం ద్రాక్షాతోయం సమాంశం గుడదధిసహితం శర్కరారాజిమిశ్రం। శుభ్రే పట్టే చ ఘృష్ట్వా మరిచకసహితం సైంధవం వాప్యతద్వన్నిష్పీడం సర్వమేతద్భవతి శిఖరిణీ రాజభోగ్యైకయోగ్యా॥

మాతులుంగసితాజాజీమరిచార్ద్రకనాగరైః । కర్పూరసలిలైర్యుక్తా దధిపర్యుషితైస్సమా। రసయోగేషు సర్వేషు బదరస్య సమస్య చ। నాగరస్యారసోన్మిశ్రా రసాలామృతోపమా। అశ్వేపటేచ సంఘృష్టా వాతరోగనిబర్హిణీ। చంద్రామృతస్రావిణీయం నామ్నా శిఖరిణీమతా॥

మాతులుంగకపిత్థామ్లతింత్రిణీకామ్లదాడిమైః । శర్కరారాజిసంయుక్తైశ్శుచిపట్టే నియోజితం। నాగరం మరిచం జాజీచతుర్జాతకభూస్తృణైః । సుయుక్తార్ద్రికసంయుక్తా రసాలాసామృతోపమా । సర్వరోగప్రశమనీ దాహ

పిత్తనిబర్హిణీ। రక్తో దేకకరీపథ్యా సర్వవాతానులోమనీ। ఏషాశిఖరిణీరమ్యా సుషేణేనవినిర్మితా॥

దధిసర్పిగుడైర్జాజీ నాగరార్ద్రకయోజితైః। సచతుర్జాతఘృష్టైశ్చ రసాలైస్సామృతోపమా। సర్వేక్ష్వధప్రశమనీ సర్వార్తిసారనాశనీ। సుషేణదేవేనకృతా రసాలైస్సామృతోపమా॥

ద్వాత్రింశత్పలసంమితం దధిపలాన్యష్టౌచ ఖండంపలస్యార్ధంచేన్మరిచస్య తేనతులితం యుక్తంత్వగేలాదయం। మధ్వాజ్యంచయుతం తదర్ధమిలితైస్సంశోధితైర్యోజితా భాండేస్యాద్ధిమవాసితా శిఖరిణీ శ్రీకంఠభోగ్యాగుణైః॥

చతుర్వ్రీహిగుంజమేకం చతుర్గుంజంచచిహ్నకం। దశచిహ్నం తథా నిష్కం చతుర్నిష్కంచ కర్షకం। చతుఃకర్షంపలంచైవ కుడుపంచ చతుఃపలం। చతుఃకుడుపంప్రస్థమేకం చతుఃప్రస్థం తదాఢకం। ద్వావాఢకశివం సంఖ్యా ద్రోణంచాపి శివద్వయం॥

అథసరస్య మస్తునశ్చ గుణాః॥ దధ్నస్తూపరియోభాగో దధిస్నేహసమన్వితః। సలోకేసరఇత్యుక్తో దధ్నోవారితుమస్త్వితి॥ సరస్స్వాదుర్గురుర్వృష్యో వాతవహ్నిప్రణాశనః। శ్లేష్మవస్తిప్రమథనః పిత్తశ్లేష్మవివర్ధనః॥ స్రోతశ్శుద్ధిం విధత్తే ప్రకటయతిరుచిం దీపయత్యాశువహ్నిం కృత్వా శుద్ధింమలానాం జరయతిచహఠాచ్ఛుక్రమన్నం విచిత్రం। ఉష్ణంచామ్లంకషాయం లఘుసరభిరసం శూలవిష్టంభహారీ శ్రేష్ఠం మస్తుప్రశస్తంకఫపవనరుజా దుష్టమూత్రగ్రహేషు॥

శిఖరిణీలక్షణము.

చాలాపులిసిన గట్టి తెల్లని పెరుగు పదియారుపలములలో సగము నీళ్లు కలపి యొకపలము ఘృతము, తేనెయొకపలము, మిర్యములావాలు రెండుపలములు, శుంఠియర్ధపలము, ఏలకులు ఆకుపత్రికము దాల్చిణీచెక్క నాగకేసరములు వీటిచూర్ణమర్ధపలమును గలపి సన్నపుబట్టలో సుందరీజనహస్తారవిందములచే మందమందముగ జిందునట్లు మర్దించి యధికర్పూరచూర్ణముచే వాసితమగు కుండలోనుండజేసిన యుత్తమమైన శిఖరిణీ- మధుసూదనునిచే వాస్వాదించబడినది. మిక్కిలి రుచికలిగినది.

గేదెపెరుగు గట్టిది పుల్లనిది యుదకము కలియకుండ కుంచెడులో షుభ్రమగు పంచదార రెండుమానికెలు గలపి నిర్మలవస్త్రమం దించుకించుక చే

యుచు పైనుంచికుండతో పాలుబోయుచు మృద్ఘటమును ప్రవేశించునట్లుల వస్త్రఘాలితముజేసి ఏలకులు, లవంగములు, కర్పూరము. వీనిచూర్ణమందులో గలపిన నిది వసంతఋతువుగాక మిగిలినదినములయం దెల్లప్పుడును సేవింపవలయును. వీర్యవృద్ధికరము. నిఖిలేంద్రియములకు బలమును గలిగించును. గ్రీష్మ శరదృతువులందును యెండ చేవాడినవారికిని మత్తకామినీ సురతాతిఖిన్నులకును మార్గాయాసశిథిలీకృతాంగులకును ఈశిఖరిణి శరీరపోషణమును జేయును.

పెరుగుముప్పదిపలములు, దాళ్చిణీచెక్కయు నేలకులు నొకపలము, నేయి తేనియ పలములోసగము, మిర్యములును పలములోసగము, చక్కెరపంచదార యెనిమిదిపలములు, తెల్లనిబట్టలో కట్టి కర్పూరముచేవాసితమగు క్రొత్తకుండలో నుంచవలసినది. ఈశిఖరిణి బలకరమును పథ్యము. క్షీణదేహులకు పుష్టిప్రదము. ఆయుఃప్రదము. సర్వరోగహరము.

మంచిపెరుగు బట్టను మూటగట్టి యందున నానావిధపుష్పరసములు, ఫలరసములు, వెలగపంటిగుజురు, దబ్బపంటిపులుసు, అల్లపుముక్కలు, పంచదార, శుంఠి, యుప్పు, ఏలకులు, మిర్యములు, వీటితో గూర్చిన యామూలను వస్త్రమందు ఘాలితముజేసిన లవణయుక్తశిఖరిణియందురు. ఇదియమృతోపమము. రసాలవాలము. సర్వరోగహరము. రక్తపైత్యహరము. దీపనము. వృద్ధికరము. మెరుగును జేయును. మధురము. శీతలము. రేచకము. పిపాసాదాహములను రొంపను హరించును.

నారింజి, దాడిమపండ్లరసము, తేనియ, దబ్బపంటిరసము, ద్రాక్షారసము నివిసమభాగములుగూర్చి గుడము, శర్కర, పెరుగు ఇవియంతయును శుభ్రమగువస్త్రమందుంచి మర్దించి సైంధవలవణము, మిర్యపుపొడియును గలిపిన నీశిఖరిణి రాజభోజ్యైకయోగ్యము.

దబ్బపంటిరసము, పంచదార, జాజికాయ, మిర్యములు, అల్లము, శుంఠి, కర్పూరజలము వీటితో సమమగు తొలినాటి పెరుగు పైనివ్రాసిన శుంఠి రేగుబండంతనూరి గలిపి శుభ్రవస్త్రమందు ఘర్షించిన నిది సకలపౌష్టికములందు నుత్తమమై సర్వరసాలవాలమై యమృతోపమై వాతరోగహరమై చంద్రామృతస్రావిణియనబడు ప్రసిద్ధమైన శిఖరిణి.

దబ్బ, వెలగ, చింతపండువులును, దాడిమరసము, పంచదార గలిపి, శుభ్రవస్త్రమందు వడకట్టి శుంఠి, మిర్యము, జాజికాయ, దాళ్చిణీచెక్క, ఏ

లకలు, ఆకుపత్రికము, నాగకేసరములు, భూస్తృణము, అల్లము వీటితోఁగల పిన నిది సర్వరసాలవాలమై యమృతోపమమై సర్వరోగహరమై దాహశైత్య శమనమై రక్తోద్రేకకరమై పథ్యమై సర్వహితానుకూలమైన యీశిఖరిణి రమ్యమైనదిగా సుషేణునిచే నిర్మించబడెను.

పెరుగు, తేనె, బెల్లము, జాజికాయ, శుంఠి, అల్లము, దాల్చినచెక్క, ఏలకులు, ఆకుపత్రికము, నాగకేసరములు నివి యన్నియుగలిపి మథించిన యమృతోపమానమగు శిఖరిణి సర్వకృఛ్ర సర్వాతిసారములను హరించును. ఇదియును సుషేణనిర్మితము.

ముప్పదిరెండుపలములు పెరుగు ఎనిమిదిపలములు పంచదార మిర్యము ద్విపలము ఏలకులు దాల్చినచెక్కయు నర్ధపలము మధు ఘృతములు పలముల నాలవభాగము- ఇవియన్నియుగలసినది కుండయందుంచి కర్పూరముచే పరిమళయుక్తముగఁజేసిన నీశిఖరిణి గుణముల చ్ఛే నిశ్వాభోగ్యమైనది.

నాలుగుధాన్యపుగింజలు గురివిందగింజయెత్తు- నాలుగు గురువిందగింజలెత్తు చిన్నము- పదిచిన్నములెత్తు నిష్కము- నాలుగునిష్కములు కర్షము- తు౧ చి౧౦. నాలుగుకర్షములు పలము- తు౪ చి౦౦. నాలుగుపలములు కుడుపము- తు౧౬ చి౧౦. నాలుగుకుడుపములు ప్రస్థము- శే౧ తు౧౮ చి౧౦. నాలుగుప్రస్థములాఢకము- వీ౩ తు౧౦ చి౧౦. రెండాఢకములు శివము- వీ౬ శే౧ చి౧౦- రెండుశివములు ద్రోణము- మ౧ వీ౧ శే౦ తు౧ చి౧౦.

ఇటుమీదట పెరుగుమీదిమీగడయొక్క, నెయ్యియొక్క గుణములను జెప్పుచున్నాము.

పెరుగుమీదిమీగడ మస్తువనియు సరమనియును, పెరుగుపైనెత్తు మస్తునియును జెప్పబడును. సరము- శుక్రము గురుత్వము వీర్యమును జేసి వాతమును జఠరమును శ్లేష్మమును వస్తిరోగమును హరించును. పైత్యకఫములను వృద్ధినొందించును. పెరుగుమీదినెయ్యి యింద్రియశుద్ధిని దీపనమును మలశుద్ధిని జీర్ణశక్తిని శుక్లము నన్నరుచిని వేడి నిందుకోవలుసును సువాసనను లఘుత్వమును నిచ్చుకషగురును గలిగించి శూలమలబంధహారియై కఫవాతమూత్రకృఛ్రరోగములను ప్రశస్తమై యుండును.

తక్రలక్షణ తద్గుణాశ్చ॥

అథతక్రం॥ తస్య చాతుర్విధ్యమాహ సుషేణః॥ ఘోలంమథితముదశ్విత్తక్రంచైతచ్చతుర్విధం కథితమితి॥ తల్లక్షణం॥ ససరం నిర్జలం ఘోలం మథితం

సరవర్జితం। పాదోదకముదస్విత్తత్తక్రమర్ధజలం భవేత్॥ సరవన్నిర్జలంమథితం
ఘోలం అసరవత్తన్నిర్జలం తన్మథితసంజ్ఞితమిత్యర్థః॥ అథ తద్గుణాః॥ ఘోలం
మారుతపిత్తహారిమథితం శ్వాసాపహం శ్లేష్మహృత్తత్ర శ్లేష్మవి — త్స్యదస్విదధి
కం తక్రం త్రిదోషాపహం। మందాగ్నావరుచౌ గక్షైవనిగరామన్యేషు రోగే
ష్వపి శ్రేష్ఠంతక్రమిదం వదంతి మునయస్తేనోక్తమం ప్రాణినాం॥ యథాసు
రాణామమృతంప్రధానం తథా నరాణాం భువి తక్రమాహుః। అమ్లేనవాతం
మధురేణపిత్తం కఫంకషాయేన నిహంతిసద్యః॥ గవ్యంతుదీపనంతక్రం మేధ్యం
వృష్యం త్రిదోషజిత్। మాహిషం శ్లేష్మలం తక్రం లఘు దోషత్రయాపహం।
గుల్మార్శోగ్రహణీశోఫపాండ్వామయవినాశనం॥ తక్రంత్వజావిప్రభవం నసే
వ్య మనిష్టగంధం త్రిషు బాహ్యపథ్యం॥ స్వాదువృష్యంరుచికరం శ్లేష్మలం పిత్త
నాశనం। అమ్లతక్రంపవనజిత్పిత్తశ్లేష్మప్రకోపనం। తక్రం తల్లవణోపేతం ది
పనంగ్రహణీగదే। తక్రంలవణహీనంయద్గ్రహణ్యార్శో వికారకృత్। వాతేమ్లం
సైంధవోపేతం స్వాదుపిత్తే సశర్కరం। కఫపిత్తే తథాతక్రం వ్యోషక్షారస
మన్వితం॥ స్థౌల్యంకరోతి హరతేనిలమేత దేవ యదుష్ణతాముపగతంను కదా
చిదేవ॥ సహానవనీతంఘోలం మథితంకథయంతి సగుణం సుధియః। చిరమథితం
మథితం పునరుత్పత్తికరం నరస్య దోషాణాం॥ నైవతక్రంక్షతే దద్యాన్నోష్ణ
కాలేనదుర్బలే। నమూర్ఛాభ్రమదాహేషు నరోగే రక్తపిత్తకే॥ తక్రమామం
కఫంహంతి కోష్ఠేకంఠే కరోతిచ॥ భాండస్యమధ్యే దధి సంనిధాయ దండస్య
యంత్రేణ శనైర్మథితంతత్। తోయేనసిక్తం మథితంక్రమేణ పానీయేన తక్రం
దశధావదంతి॥ దశవిధతక్రలక్షణాన్యుచ్యంతే॥ మథితమిళితఘోషం బాడబం
కాలశేయం కరమథితముదశ్విత్తక్రదండాహతంచ। అతిమిళితమితిస్యాత్ప్రా
యశః ప్రాహురార్యా దశవిధమరుచిఘ్నం తక్రభేదం ప్రశస్తం॥ క్రమేణ త
ల్లక్షణాన్యుచ్యంతే॥ పానీయేనవినా కృతం మథితమిత్యర్ధాంబునోదశ్వితం త
క్రంపాదయుతాంబునా ద్విగుణితం దండాహతంకథ్యతే। పాదంవారిచసార్ధ
పాదదధినా తత్కాలశేయాహ్వయం ఘోషాఖ్యం సమసార్ధపాదసలిలైఃపా
దైస్త్రిభిర్మిళితం॥ పాదాంశేనచ బాడబోతిమిళితం పాదద్వయేనాంశకం ద
ధ్యంభస్సమమేవ పాణిమథితం సర్వంచ దోషాపహం॥ ఉదశ్విదథఘోషఘ్నం
మథితంపైత్త్యనాశనం। తక్రం కఫహరం శ్లేష్మఘ్నం దీప్రం దండాహతం భవేత్।
కాలశేయం హరేచ్ఛ్లేష్మహం ఘోషకం గ్రహణీముఖం। వాతజిత్పాణిమథితం మి
ళితాఖ్యం త్రిదోషజిత్। బాడబం సర్వదోషఘ్నం మిళితాతివినాహజిత్। క్ర
మేణలాఘవం తేషాం దూష్యాత్తక్రం త్రిదోషజిత్। పీనసశ్వాసకాసానాంస్మి

గ్ధమేవ ప్రశస్యతే। పక్వం తక్రం సదా సేవ్యం లఘు శైత్యక్షయాపహం। శీతకాలేఽగ్నిమాంద్యే చ కఫోద్భేష్వామయేషు చ। దోషయుక్తజ్వరే చైవ ప్రాణస్తక్రం నియోజయేత్॥ జీర్ణజ్వరే యక్ష్మణి కామిలాయాం మహాతిసారగ్రహణీగదేషు। ప్రమేహగుల్మోదరజాతశూలే తక్రం పిబేన్నిత్యమరోచకేషు॥ తైన్న స్తు తక్రేణ సముద్భవంతి ప్రదీపవిధ్వంసనమామనంతి॥ స్రోతోవిరోధే పిబతే లఘుస్స్యాత్త్వక్సంధితోస్థాన్వినిహంతి రోగాన్॥ హేమంతే శిశిరే పిబంతి మథితం తక్రం వసంతే బుధా నైదాఘే చ బుధా మధూదశ్విదుదితం స్యాద్ఘోషకం ప్రావృషి। మూషిం స్యాత్త్రిఫలం ఘనాంతసమయే తత్కాలశేషుం యథా తోయం షడ్ఋతువృష్టివం ప్రమితం స్యాత్తక్రపానక్రమః॥ యద్భేష్టం భుంక్ష్వ మాహైషీ స్తక్రం సలవణం పిబ। తస్యోపరి జలం కించిన్న తస్యోపరి కించన॥

మజ్జిగయొక్క లక్షణములు, గుణములున్ను.

మజ్జిగ నాలుగువిధములని సుషేణుడు చెప్పెను. అవి ఘోలమనియు మథితమనియు నుదస్విత్తనియు తక్రమనియును. పైమీగడ బోయక సరముతో గూడ గిలకబట్టినది ఘోలము. సరము తీసివేసి మథించినది మథితము. పెరుగునకు నాలవపాలు నీళ్లువేసి మథించినది యుదస్వి. పెరుగులో సగమునీళ్లుబోసినది తక్రము.

ఘోలము వాతపైత్యహరము. మథితము శ్వాసశ్లేష్మహరము. ఉదస్వి పైత్యశ్లేష్మహరము. తక్రము త్రిదోషహరి. మందాగ్ని యరుచియును గలవారికిని సకలరోగములందును శ్రేష్ఠమని మునులచే జెప్పబడెను గానప్రాణులకు హితమిది. దేవతలకమృతమెట్లుప్రధానమో మనుష్యులకీతక్రము భూమియం దట్లుప్రధానమైనది. మజ్జిగ పుల్లనిదైన వాతమును, మధురమైనదైన పైత్యమును, ఇంచుకవగరుగలిగిన కఫమును హరించును. ఆవుమజ్జిగ పవిత్రము- వీర్యకరము- త్రిదోషహరము. గేదెమజ్జిగ శ్లేష్మకరమించుక దోషత్రయమును హరించును. గుల్మమూలశంకా గ్రహణీరోగ పాండురోగములను నశింపజేయును. మేకగొఱ్ఱెలమజ్జిగ యనిష్టగంధముగుటవలన సేవ్యముగాదు. త్రిదోషవర్ధనము. పుల్లనిమజ్జిగ స్వాదువీర్యరుచికరము- వాత పైత్య హరము- పైత్యశ్లేష్మములను బ్రకోపింపజేయును- ఈతక్రము లవణయుక్తముగ సేవించిన గ్రహణిరోగులకు హితమై దీపనమగును. లవణహీనమైన మజ్జిగ గ్రహణి మూలశంకావికారములను జేయును.

వాతరోగమందు సైంధవలవణముతోగూడిన పుల్లనిమజ్జిగ, పైత్యరోగమందు పంచదారతోగూడిన తియ్యనిమజ్జిగ, కఫపైత్యములందు శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యములు, యవక్షారము వీటితోగలిసినది హితము. ఇది శరీరమును బెంచి వాతమును హరించును. మజ్జిగ యెప్పుడును వెచ్చజేయరాదు. వెన్నతీయక గిలకపట్టిన మజ్జిగ గుణముకలది. మజ్జిగజేసి తిరిగికొంతసేపటికి మధించినది సకలదోషములను బుట్టించును. మజ్జిగ గాయము గలవానికి దుర్బలునకు ఉష్ణకాలమందును మూర్ఛాభ్రమదాహరక్తపైత్యములందు నివ్వరాదు. మజ్జిగామమును కఫమును హరించును. కంఠమందించుక కఫమును బుట్టించును.

కుండలో పెరుగుండజేసి కవ్వపుయంత్రముచే నీళ్లుబోసి మధించిన తక్రము పదివిధములందురు. ౧. మధిత, ౨. మిళిత, ౩. ఘోష, ౪. బాడబ, ౫. కాలసేయ, ౬. కరమధిత, ౭. ఉదస్వి, ౮. తక్ర, ౯. దండాహత, ౧౦. అతిమిళితములని. ఇవిపదియు నరుచిని బోగొట్టును. వీటిలక్షణములను క్రమముగజెప్పుచున్నారము. నీళ్లుబోయక మధించినది మధితము. సగము నీళ్లు బోసినది యుదస్వి. పాతికనీళ్లుబోసినది తక్రము. రెండురెట్లు నీళ్లుబోసినది దండాహతము. రెండువంతులపాతికనీళ్లు బోసినది కాలసేయము. రెండువంతులనర నీళ్లు బోసినది ఘోషము. మూడువంతులముప్పాతికనీళ్లు బోసినది మిళితము. ఒక పాతికనీళ్లుబోసినది బాడబము. రెండుపాతికలనీళ్లుబోసినది అతిమిళితము. పెరుగు నీళ్లు సమముగానుంచిహస్తముచే మధించినది కరమధితము. ఇది సర్వదోషాపహరము. ఉదస్వి అభిఘాతశమనము. మధితతక్రములుపైత్యహరములు. దండాహతము జఠరప్రదము. కాలసేయము మేహహరము. ఘోషము గ్రహణీవారకము. కరమధితము వాతహరము. మిళితము త్రిదోషహారి. బాడబము సర్వదోషశమనము. మిళితముకంటె విదాహనివారకము. క్రమముగ నొకటికంటె నొకటిలాఘువముగలిగియుండును. రూక్షమగుటవలనతక్రము త్రిదోషహరము.

పీనసశ్వాసరోగులకు మిసిమిగలది శ్రేష్ఠము. వెచ్చజేసినదిచులకనగును గావున పైత్యక్షయరోగహరము. శీతకాలమందును, కఫరోగమందును, అగ్నిమాంద్యమందును, విషమజ్వరమందును మజ్జిగనివ్వతగదు.

జీర్ణజ్వర రాజయక్ష్మ కామిలామాతిసార గ్రహణీ ప్రమేహ గుల్మోదర శూలారోచకనులందు మజ్జిగ సేవించదగును.

పెరుగుమీదినీళ్లు మజ్జిగతోసమముగా జెప్పుచున్నారు. నాడీవిషనుము సంభవించినపుడు యిది చులకనై మలబద్ధమేహాది రోగములను హరించును.

రేచకమగును. హేమంతర్తువునందు శిశిరర్తువందు మధితమును, వసంతర్తువందు తక్రమును, గ్రీష్మర్తువందుదశ్విని, వర్షర్తువందు ఘోషకము, శరదృతువందు మిళితమును, కాలసేయమును, ఆరు ఋతువులయందును పెరుగుమీది నీళ్లును, ప్రమిళితమును పానముజేసిన పుష్టికలుగును. ఓయిమనుష్యులారా యథేష్టముగా భుజింపుము. భయపడకుము. లవణయుక్తముగ తక్రమునుబానమును జేయుము. ఆపైని యించుకజలపానము జేయుము. ఆటుపై నేమియును పానముజేయరాదు.

నవనీతప్రకరణమ్.

అథ నవనీతగుణాన్వదామః॥ నవనీతం నవంవృష్యం శీతవర్ణం బలాగ్నికృత్। సంగ్రాహి వాతపైత్త్యాసృక్షయార్శోజ్వరకాసజిత్। చక్షుష్యం బాలవృద్ధానాం ప్రశస్తం సౌకుమార్యకృత్। గుర్వభిష్యందిచక్షుష్యం నవనీతం చిరోద్ధృతం। సక్షారంకటుకామ్లంచ త్వచః కుష్ఠనివారణం। క్షీరోద్భవంతుసంగ్రాహి రక్తపైత్త్యాక్షిరోగజిత్। నవనీతం గవాం వృష్యం తేజోధాతువివర్ధనం। త్రిదోషశమనంగ్రాహి శిశూనాం పరమౌషధం। క్షయకాసార్తితాపఘ్న మగ్నిదీప్తికరంపరం॥ మాహిషం నవనీతంతు వాతశ్లేష్మకరంగురు। పైత్త్యదాహశ్రమహరం పాండుశూలవినాశనం॥ అజానాంనవనీతంతు క్షయ కాస ప్రమేహజిత్। గుల్మార్శశూలకండూఘ్నం జ్వరపాండువినాశనం॥ అజీర్ణే వాతరోగేచ కఫకుష్ఠాదరేషుచ। మూర్ఛాఛర్ది శిరోరోగే నవనీతం పరిత్యజేత్॥

నవనీతప్రకరణము.

అనంతరమందు వెన్నగుణమును జెప్పుచున్నారము. నవనీతమగు నవనీతము తెల్లనైయుండి వీర్యవృద్ధిని, బలమును, జఠరాగ్నిని, మలబంధమును జేసి వాతపైత్త్యరక్తక్షయ మూలశంకోదర కాసములను హరించును. వెన్న బాలుల కు వృద్ధులకును ప్రశస్తము. నేత్రారోగ్యకరము, సౌకుమార్యమును జేయును. నిలవవెన్న గురుత్వమును, మూత్రవృద్ధిని, నేత్రారోగ్యమును జేయును. ఇదిక్షారముతో కటుత్రయముతో గూడిన చర్మగతకుష్ఠుల బోగొట్టును. పాలతో తీసినవెన్న మలబంధమును జేసి రక్తపైత్త్య నేత్రరోగములను హరించును. ఆవువెన్న బల తేజోధాతువర్ధనము- త్రిదోషశమనము- మలబద్ధకారి- శిశువులకు విశేషమగు నౌషధము. క్షయకాసపీడలను తాపమునుగొట్టును. విశేషముగ జఠరదీపనము జేసును. గేదెవెన్న వాతశ్లేష్మములను గురుత్వమును జేసును. పైత్త్యదాహములను శ్రమను పాండుశూలలను గొట్టును. మేకవెన్న క్షయను

కాసప్రమేహరోగమును, గుల్మార్శశ్శూలకండూజ్వర పాండువ్రణము గొట్టును. అజీర్ణమందు వాతరోగమందు కఫకుష్ఠోదర మూర్ఛా ఛర్ది శిరోరోగములందును వెన్నభక్షించరాదు.

శర్కరాది మధురద్రవ్య గుణాః॥

శర్కరాచ తథాఖ్యాతా దాహతృష్ణాస్రపైత్యనుత్। జ్వరం పైత్య కృతంహంతి విశేషాచ్ఛుక్రవర్ధనీ॥ ఖండాభిధానా సితశర్కరేయం పైత్యప్రధానాన్వినిహంతిరోగాన్। శుక్లప్రవృద్ధిం తనుతే విశేషాత్స్నిగ్ధానిలఘ్నీ బలవర్ణకారీ॥ సుధాఖ్యశర్కరాబల్యా రుచ్యగ్నిబలవర్ధనీ। త్రిదోషజాత రక్తామహాతకుష్ఠజ్వరాపహా। సితార్తిహృద్బలకరీ ఉన్మాదే కామిలాగదే। మదాత్యయేచ మూర్ఛాయాం స్మృతిభ్రంశే శిరోభ్రమే। పాండ్వామయే పైత్యగుల్మే ప్రదరేచ ప్రశస్యతే॥

చక్షుష్యం భేదకృద్దాహవిషహా ధ్మార్తిపైత్యజిత్। తృష్ణా హిక్కాక్రిమిఛర్దిశ్వాసకాసాతిసారజిత్। వ్రణశోధనసంధాన రోపణం వాతళం మధు॥ వల్మీకసంభవక్షౌద్రం స్వర్ణవర్ణంచ గ్రాహికం। అంజనేషుచ సర్వేషు శస్తం పైత్యహారం లఘు॥ ఇక్షోర్వకారసంభూతం మదపైత్యానిలాపహం। బల్యంశుక్లకరంహృద్యం శ్లేష్మఘ్నం వహ్నినాశనం॥ బృంహణం నూతనక్షౌద్రం క్రిమిపైత్యహారం పరం। మేధాస్థౌల్యాపహం గ్రాహి పురాణం మాక్షికం మతం॥ శిలోద్భవం క్షౌద్రమామ్లం పైత్యఘ్నంక్రిమినాశనం। ఛర్దిహిక్కాజ్వరాన్హంతి వ్రణశోధనరోపణం॥

మ ధు పా క వి ధిః॥

అథ మధుపాకలక్షణం వదామః॥ మధ్వష్టభాగంజలమేకభాగం నిష్కప్రమాణం రజనీచ పథ్యా। తోయావసానం విధివద్విపాచ్యం నిధాపయేత్పాకవిధిక్రమోయం॥

పంచదార మొదలగు మధురద్రవ్యగుణములు.

సాధారణశర్కర- దాహ తృష్ణ రక్తపైత్య పైత్యజ్వరములను గొట్టును. శుక్లవృద్ధిని జేసును. పటికపంచదార- పైత్య ప్రధానరోగములనుగొట్టి విశేషముగ శుక్లవృద్ధిని జేసి మెరుగునుగలిగించి వాతమునుహరించి తనుకాంతిని, బలమును జేయును. చీనాపంచదార- బలవర్ధనము రుచికరము జఠరాగ్నిదీపనము- త్రిదోషములవల్ల బుట్టే రక్తామములను, కుష్ఠును, జ్వరమును గొ

ట్టును. చక్కెర-పంచదార ఆయాసమును హరించును. బలమును జేయును. ఉన్మాదకామిలా మదాత్యయమూర్ఛా స్మృతిభ్రంశ శిరోభ్రమ పాండు పైత్య గుల్మప్రదర రోగములందు ప్రశస్తము.

తేనియ- నేత్రారోగ్యకరము- విరేచకము- దాహమును, విషమును, కఫమును, పైత్యమును, పిపాసా హిక్కా క్రిమి ఛర్ది శ్వాస కాసాద్యతిసారములను జయించును. వ్రణములను బాగుజేయును. వాతమును జేయును.

పుట్ట తేనె- బంగారపుఛాయగలిగి సకలాంజనములందు ప్రశస్తమై పైత్యహరమై లఘువై యుండును.

చెరుకురసము వలన జేసిన తేనె మలపైత్యవాతములను హరించును. బలశుక్లకరము- హృద్యము- శ్లేష్మజఠరవహ్నినాశనము.

క్రొత్త తేనియ వృద్ధిని జేసి క్రిమిపైత్యహరమై యుండును. పాతతేనియ బుద్ధిని బాగుజేయును. రాళ్లవలనబుట్టిన తేనియ పులుసుగలిగి పైత్యక్రిమిహారియై యుండును. ఛర్దిహిక్కా జ్వరహారియై వ్రణశోధనము జేసి మాన్చును.

తేనె వండు రీతి.

ఇటుపైని మనము పాకలక్షణమును జెప్పుదుము. తేనియ యెనిమిదివంతులు, జలమొకవంతు, పసపు కరకకాయపొడుము పదిచిన్నములును వేసి నీళ్లు హరించునట్టుకును మరిగించియుంచవలెను.

ఇక్షుభేదా స్తద్గుణాశ్చ॥

నేపాళశ్శతపర్వాచ కాంతారః పౌండ్రకస్తథా। ఇక్షుకః పావకశ్చైవ షడ్విధాః పరికీర్తితాః॥ నేపాళోఽతిశ్రివర్ణశ్చ శతపర్వాచ కృష్ణకః। కాంతారః పీతవర్ణశ్చ పౌండ్రికోరక్తకస్తథా। ఇక్షుకశ్శ్వేతవర్ణశ్చ పావకోధూసరస్తథా॥

నేపాళం మధురంక్షారం రక్తపైత్యవిదాహనుత్। శ్రమక్లమహరం హృద్యం భ్రమోద్రేకనివారణం॥ శతపర్వాక్రిమిఘ్నంచ వాతశ్లేష్మకరో గురుః। పైత్యోన్మాదహరో బల్యః కాంతిదో దేహవర్ధనః॥ కాంతారిస్య రసః పథ్యో లఘుఃకించిద్విదాహనుత్। పౌండ్రికో గురుపైత్యఘ్నో బృంహణో మధురో లఘుః। కఫమాత్రకరస్స్నిగ్ధో భుక్త్యంతే వాతరోగకృత్॥ ఇక్షుస్వాదుః స్వాదుపాకోనిలఘ్నః స్నిగ్ధశ్శ్వేతాన్నాశయేద్రక్తపైత్యాన్। భేదీ వృష్యో

మూత్రలశ్లేష్మకారీ వాయుంకుర్యాత్సేవితో భోజనాంతే॥ పావకస్య రస శ్శీతో లఘుస్స్వాదురసోగురుః । శ్రమక్లమహరో హృద్యః పైత్యశోణితనాశకః॥ సర్వేషామిక్షుజాతీనాం రసః పర్యుషితోగురుః । ఉన్మాదమదపైత్యఘ్నో విషదోషహరఃపరం॥ కుష్ఠప్రమేహమందాగ్ని జ్వరశోభభగంధరే। ఉదరోద్ధ కఫోద్రేకే గుల్మే చేక్షుంవివర్జయేత్॥ అహురిక్షురసోన్మాదే ధాతుక్షీణేచ దుర్బలే। మూత్రకృఛ్రే క్షయేచాస్యే రక్తపైత్యే హితంసదా॥

చెరుకుల భేదమును వాటిగుణములును.

నేపాళము, శతపర్వము, కాంతారము, పౌండ్రకము, ఇక్షుకము, పావకము. చెరుకిట్లారువిధములుగా జెప్పబడినది. నేపాళము మిశ్రవర్ణము. శతపర్వము కృష్ణవర్ణము. కాంతారము పీతవర్ణము. పౌండ్రకము రక్తవర్ణము. ఇక్షుకము శ్వేతవర్ణకము. పావకము ధూసరవర్ణము.

నేపాళము మధురమై, కారమై, రక్తపిత్తవిదాహశ్రమక్లమభ్రమోద్రేకహరమై, హృద్యమైయుండును. శతపర్వముక్రిమిపైత్యోన్మాదహరము. వాతశ్లేష్మగురుత్వబలదేహకాంతివర్ధనము. కాంతారము పథ్యము- లఘువు- విదాహహరము. పౌండ్రకము గురుత్వకారి- పైత్యహరము- వృద్ధికరము- మధురము- లఘువు, కఫమూత్రమును జేసును. స్నిగ్ధము భుక్త్యంతమందు వాతకరము. ఇక్షుపాకమందు రుచిగలిగి వాతశ్వేతరక్తపైత్య హరమై స్నిగ్ధమై రేచకమై వీర్యమూత్రశ్లేష్మకారియగును. భోజనాంతమందిది వాతమును జేయును. పావకముచల్లనై లఘువై స్వాదురసముగలిగి గురువై శ్రమక్లమపైత్యరక్తనాశనమై యుండును. అన్ని చెరుకులరసములును మరునాటికి నిల్వగానున్నది గురుత్వకారియై యున్మాదమదపైత్యవిషదోషహరమై యుండును. చెరుకురసము కుష్ఠప్రమేహమందాగ్ని జ్వరశోభ భగంధరోదరకఫోద్రేకగుల్మలయందు వర్జింపవలయును. ఉన్మాదధాతుక్షయ దౌర్బల్య మూత్రకృఛ్ర క్షయ రక్తపైత్యాధ్మానములందు చెరుకురసము హితము పథ్యము.

తైలభేదా స్తద్గుణాశ్చ॥

అథ తైలభేదాంస్తద్గుణాంశ్చ వదామః॥ తైలంమహాతిలజమాశుసమీరజాతమభ్యంజనేహరతి పామవ్రణంకఫంచ। హృద్యంసుకాంతికర ముష్ణమతిప్రశస్తం షణ్మాసతోపి శిశుగాత్రవివర్ధనంచ॥ తైలంకృష్ణతిలోద్భూతం వాతక్రిమివిషాపహం। అనుప్రవాహికంహంతి శూలగుల్మోదరాపహం। కించిల్లో

హితవర్ణానాం తిలానాంతైలముత్తమం। మధురంశీతలంహృద్యం కాంతిదం వీర్యవర్ధనం॥ కటుతైలం సర్షపస్య తీక్ష్ణోష్ణం వాతానిలాపహం। గుల్మకుష్ఠ క్రిమీన్ హంతి హ్యామపైత్త్యకరంపరం। కర్ణశూలాదికంహంతి బలదంకఫశుక్లజిత్। సేవనాదవరంతైలం లేపనాద్వరముచ్యతే॥ అక్షిరోగే జ్వరే కుష్ఠే విషశోషే భగంధరే। ఉన్మాదేచ స్మృతిభ్రంశే తైలపానంవివర్జయేత్॥

తైలభేదములును వాటిగుణములును.

ఇటుపైని తైలభేదములను వాటిగుణములను జెప్పుచున్నాము. పెద్దనువ్వులనూనియ తలఁటుకొనిన శీఘ్రముగ వాతమును హరించును. గజ్జిని, వ్రణములను, కఫమును హరించి హృద్యమై కాంతికరమై వేడిజేసి యారుమాసములపర్యంతము శిశుదేహవర్ధనమై యుండును. నల్లనువ్వుల నూనియ వాతక్రిమివిషామప్రవాహశూలగుల్మోదరములను హరించును. కొంచెమెఱ్ఱనగుర్రువ్వులు గలనూనియయుత్తమము. మధురము-శీతలము-హృద్యము-కాంతివీర్యవర్ధనము.

ఆవాలతైలము వేడిజేసి వాతగుల్మకుష్ఠక్రిమికర్ణశూల కఫశుక్లములను హరించును. పైత్త్యమునుబలమును జేయును. సేవించుటకు తగదు. లేపనమునకు శ్రేష్ఠము. నేత్రరోగజ్వరకుష్ఠవిషశోష భగంధరోన్మాద స్మృతిభ్రంశములందు తైలపానమును వర్జింపవలయును.

నారికేళోదక గుణాః.

నారికేళోదకంస్నిగ్ధం స్వాదువృష్యంహిమం లఘు। తృష్ణాపిత్తానిలహరం దీపనంవస్తిశోధనం। శ్రమఘ్నం బృంహణంబల్యం సూతికానాం పరంహితం॥ ఇతిసామాన్యనారికేళోదకగుణాః॥ నారికేళస్యయత్తోయం పురాణం పిత్తవర్ధనం। తన్నూతనతరుణంతోయం పిత్తఘ్నం క్రిమినాశనం। బాలస్య నారికేళస్య కటునా కేవలంజలం। ఈషత్కషాయమధురం పక్వస్యోష్ణంసరంగురు। స్నిగ్ధాదయోగుణాస్త్వన్యే సమాస్యుర్బాలపక్వయోః॥ నారికేళసలిలంఖలుబాల్యే శీతలంగ మధురందరపాకే। పిత్తపీనసతృషాస్రవిదాహ శ్రాంతిశోష శమనం సుఖదాయి॥ పక్వమేతదపి కించిదిహోక్తం పిత్తకారి రుచిరంమధురంచ। దీపనం బలకరం గురువృష్యం వీర్యవర్ధనమిదం ప్రవదంతి॥

అథాస్యసేవనకాలః॥ నారికేళాంబు భుక్తేఃప్రాగ్గల్మాని సదనాద్విహృత్। అతఃపరంనపేయంస్యాత్సేందుతచ్ఛీతలం హితం॥ తుయోగ్రీవాసాధ్వగమాతిభావ్యవ్యవాయవాతాతపపీడితానాం। వ్యాయామినాం వాతకఫోత్తరాణాం యన్నారికేళాదుదకం ప్రశస్తం॥

నారికేళోదకగుణములు.

కొబ్బరికాయనీళ్లు స్వాదు- వీర్యవృద్ధికరము- శీతలము- లఘువు- పిపాసా పైత్యవాతశ్రమహరము- దీపనము- గర్భశోధనము- వృద్ధి- బలకరము. సూతికారోగమందు హితము. ఇది పాదూన్యముగ నారికేళజలగుణము. నిలవకొబ్బరికాయనీళ్లు పైత్యకరము. లేతకొబ్బరికాయనీళ్లు పైత్యక్రిమిహరము- శీతలము- ఇంచుకవగరుగలమధురము. పండుకొబ్బరికాయనీళ్లు వెట్టజేసి రేచకమై గురుతరమై యితరగుణములను లేతకొబ్బరికాయనీళ్లవలెను జేయును. లేతకాయనీళ్లు శీతలము. సగముముదిరినకాయనీళ్లు పైత్యపీనసపిపాసారక్తదోషవిదాహశ్రమశోషశమనము- సుఖకరము. పండుకాయనీళ్లు పైత్యకరము- బలకరము- దీపనము- గురుతరము- వీర్యవృద్ధికరము.

ఇటుపైని నారికేళజలసేవనకాలములను జెప్పుచున్నారము. భోజనమునకు ముందుగ కొబ్బరికాయనీళ్లు గుల్మములనుబుట్టించును. కావున పానము సేయదగదు. ఆజలము కర్పూరయుక్తమైన శీతలము- వాతము. క్షయరోగి, పైత్యదేశవాసి, మార్గస్థుడు, వ్యవాయముచే నెండచే వాతరోగముచే పీడితులగువారును, వ్యాయామముచే నలసినవారును, వాతకఫరోగులునగువిరికి నారికేళోదకము ప్రశస్తము.

శతపత్రాంబుకరణమ్.

శతపత్రాంబుసహసా రక్తపిత్తగ్రహాపహం। మూర్ఛాతితాపస శమనం దాహస్యప్యాభివారణం। కుట్మలంశతపత్రాణాం వివృతం తత్రనిక్షిపేత్। జలంసప్తపలంసాత్రే రౌప్యకే వంశసత్కృతే। తామ్రజేవాథ తస్యోర్ధ్వదోలాయంత్రే నివేశయేత్। రౌప్యపాత్రం తమూర్ధ్వంతు పశ్చాద్రౌప్య శరావయా। ఆచ్ఛాద్య తస్మిఖంరుధ్వా సమంతాత్పచమేవ్యనైః। మృద్వగ్నినాముహూర్తంతు పశ్చాదుద్ధృత్య తజ్జలం। రౌప్యపాత్రస్థితం విద్యానేషపుష్పరసోవరః। సుశీతలస్సుగంధశ్చ గ్రీష్మే వర్షాత్యయేతథా। రాజ్ఞాం దాహప్రశాంత్యర్థం షింశేదంగంభిషగ్వరః। రసకృద్దాహశాంత్యర్థం గులాబపరమాభిధః। పుష్పద్రవః పుష్పసారః పుష్పస్వేదశ్చ పుష్పజః। పుష్పనిర్యాసకశ్చైవ పుష్పాంబుజపడాహ్వయః॥ పుష్పద్రవస్సురభిశీతకషాయగౌల్య దాహశ్రమార్తి వమిమోహముఖామయఘ్నః। తృష్ణార్తిపిత్తకఫదోషహరస్సరశ్చ సంతర్పణశ్చిరమలోచకహారకశ్చ। శతపత్రీతుసుమనీ సుశీతాతీవవల్లభా। సౌమ్యగంధా శతద

లా సువృత్తా శతపత్రికా। శతపత్రీహిమార్తిఘ్నా కషాయా కుష్ఠనాశనా॥ముఖస్ఫోటహరా రుచ్యా సురభిః పిత్తదాహనుత్॥

శతపత్రిజలమును జేసెడు ప్రకారము.

శతపత్రిజలము రక్తపైత్యమూర్ఛాకంపదాహపిపాసావారణము. ఏదుపలముల జలము రజితపాత్రమందైనను తామ్రపాత్రమందైన నునచి యందులో వికసించిన తామరమొగ్గలు వేసి దానిపైనొకరజితపాత్రము వ్రేలగట్టి ఆపాత్రముఖమందు ఒకవెండితటకు కప్పి క్రిందిపాత్రములోనుంచి మీదిపాత్రమదు గురంధ్రమునకొకవెదురుగొట్టమమర్చి యూర్ధ్వాధోభాగములయందావిపైకిబోకుండ నాచ్ఛాదించి మందాగ్నిచే పచనముజేసి రెండుగడియలైనబిమ్మట తీసి పైరజితపాత్రిలోచేరిన జలము పుష్పరసమనబడును. దీనిని గులాబనియందురు. ఇది శీతలము- సుగంధము- గ్రీష్మర్తువందును శరదృతువందును రాజులకు దాహోపశాంతికొరకు వైద్యుడు శరీరమందు జల్లవలయును. పుష్పద్రవము పుష్పసారము పుష్పస్వేదము పుష్పదము పుష్పనిర్యాసకము పుష్పాంబుజమనునివియారుపేర్లు దీనికిగలవు. ఈపుష్పద్రవము పరిమళము గలిగి శీతలమై ఇంచుకవగరై గుల్మదాహశ్రమార్తివమన మోహ ముఖామయపిపాసాపైత్యకఫహరమై రేచకమై తృప్తికరమై యరుచిని హరించును. ఇంచుకంతచేదుగలిగి కుష్ఠముఖస్ఫోటహరమై యుండును.

శరత్కాలోదకపానగుణాః.

శరదివర్షోదకంపరిగృహ్యావత్సరంపిబేత్। ప్రాయశశ్శరది గంగాజలంవర్షతియతస్తత్తోప్యపర్యుషితంభవతి తదుక్తం సుశ్రుతే। గాంగ మాశ్వయుజేమాసి ప్రాయశోవర్షతీతి ఇదమేవాదృష్టసలిలం॥ అదృష్టసలిలాభావే వాప్యంయత్స్వాత్సుయుక్తితః। అగ్నౌ ప్రతపనం యద్వా సూర్యరశ్మిప్రతాపనం। ప్రశస్యతేతి తత్రేయం పిండనిర్వాపణం తథా। క్షుద్రజంత్వభిమిష్టస్య ఘనవస్త్రేణశోధనం। పుష్పైరనిష్టగంధస్య పాటలాద్యైశ్చవాసనం। లవంగోశీరకర్పూరకోష్ఠకస్తూరిచందనైః। చూర్ణితైర్వాసితంవారి సుగంధంసర్వదోషజిత్॥ చంద్రకాంతోద్భవంవారి పిత్తఘ్నం విమలం లఘు॥ క్రిమికీటకపత్రపంక శంఖతృణలూతావిషదుర్గసంగమంచ। నపిబేన్మతిమాన్నజాతుతోయం యదిపీతం విదధాతిరోగమాశు॥ పార్శ్వశూలే ప్రతిశ్యాయే వాతదోషే నవజ్వరే। హిధ్మాధ్మానాదిదోషేషు శీతాంబుపరివర్జయేత్॥ ధాతుక్షయే రక్తవికారదోషే వాంతిప్రమేహే విషవిద్రధౌషు। జీర్ణజ్వరే శోధలసన్నిపాతే జలం ప్రశ

స్త్రంశ్రుతశీతలంతత్॥ కల్యార్త్యగ్రహణీషుశేషు జఠరేమందానిలేధ్మానశో
ఫే పాండుగదేగళవ్రణగదేమే హే చనేత్రామయే। వాతాతుచ్యుతిసారకే కఫగ
దే కష్టే ప్రతిశ్యాయకే ఉష్ణంవారిసుశీతలంశృతహిమంస్వల్పంప్రదేయంజలం॥

అథోష్ణోదకగుణాః॥ పథ్యందీపనపాచనం లఘుతరం సశ్వాసకాసాప
హం హిక్కాధ్మానవజ్వరప్రశమనం శ్లేష్మాపహారివాతజిత్। సంశుద్ధోదర వ
స్తిశుద్ధికరణం హృత్పార్శ్వశూలాపహంగుల్మారోచకపీనసే నిగదితంకంఠ్యం
శృతోష్ణంజలం॥ తప్తంపాదఃపాదభాగేనహీనం పథ్యంప్రోక్తం వాతజాతా
మయఘ్నం। అర్ధాంశోనం నాశయేద్వాతపిత్తం పాదప్రాయం తత్తుదోషత్రి
యఘ్నం॥ హేమంతేపాదహీనం పాదార్ధోనంచ శారదే। ప్రావృడ్వసంతశి
శిరగ్రీష్మేష్వర్ధావశేషితం॥ తప్తందివాజాడ్యముపైతినక్తం నక్తంచతప్తం య
దివాపివారి। దివాపినక్తంచ నృభిస్తదాలం యుక్తంజలం తప్తమతోగృహీతం॥
అపనయతిపవనదోషం దలయతికఫమాశు నాశయత్యరుచిం। పాచయతి చా
న్నమనలం పుష్ణాతి నిశీథపీతముష్ణాంభః॥ పానీయం నతుపానీయం పానీయే
న్యప్రదేశజే। అజీర్ణేక్వధితేచామే పక్వేజీర్ణేపి నేతరత్॥ అజీర్ణేఇతి శేషః॥ అ
త్యంబుపానాన్నవిపచ్యతేన్నమనత్యంబుపానాచ్చ సఏవదోషః। తస్మాన్నరో వ
హ్నివివర్ధనాయ పునఃపునర్వారి పిబేన్నభూరి॥ తప్తాయఃపిండసంయుక్తం
లోష్ఠసిక్తాపితంజలం। సర్వదోషహరంపథ్యం సదా వైరుజ్యకారకం॥ పానీ
యంప్రాణినాంప్రాణాన్విశ్వసేత్తద్ధిజన్మయం। అతోత్యంతనిషేధేపి నక్వచి
ద్వారివార్యతే॥ తృషితోమోహమాయాతి మోహాత్ప్రాణాన్విముంచతి। త
స్మాత్స్వబల్యందాతవ్యం నక్వచిద్వారివార్యతే॥ క్షుధాసంశుష్కహృత్కంఠ
శుద్ధిరన్నంతుజీర్యతి। స్నిగ్ధంయుక్తంచ యద్భుక్తం తత స్సంతర్పణం భవేత్॥
వాసితంనూతనైఃపుష్పైః పాటలీచంపకాదిభిః। పథ్యంసుగంధహృద్యంచ శీత
లాంబుసదాపిబేత్॥ గ్రీష్మేశరది పాతవ్యం స్వేచ్ఛయా సలిలం నరైః। అన్య
థాకల్పమేవైతద్వాతశ్లేష్మభయాత్పిబేత్॥ అన్నేనాపి వినా జంతుః ప్రాణా
న్సంధారయేచ్చిరం। తోయాభావే పిపాసార్తస్సద్యఃప్రాణైర్వియుజ్యతే॥

శరత్కాలోదక పానగుణములు.

శరత్కాలమందు రజితపాత్రలో నన్నము గట్టిగ పిడచజేసి యుంచి
యుదివర్షముగురియుచుండ నెత్తుగలచోటనునచిన గురియువర్షమువలన య
న్నము నల్లబడక చెదిరిపోకయుండిన నావర్షజలము గంగాజలమని దెలియవ
లయును. అట్టిజలము వర్షించునపుడు మేడలపయిని శుభ్రమగు వస్త్రము నా

లుగుచెంగులు బిగియగట్టి యందులోవర్షించి క్రిందికి స్రవించు జల మొకరజిత పాత్రయందైనను సువర్ణపాత్రయందైనను బట్టి నిలవజేసి తిరిగి శరత్కాలప ర్యంతమదిపానముజేసిన రోగోత్పత్తి కాదని వైద్యశాస్త్రమందు జెప్పబడెను. దీనినదృష్టసలిలమని జెప్పుదురు. నిలవజేసినజలము మరునాటికి పర్యుషితదో షమునొందు నాదోషమీజలమునకు లేదు. ఇదిగంగాజలమగుటవలన పర్యుషి తములేదని సుప్రసిద్ధము. శరదృతువందు గంగాజలము తరుచుగా వర్షించున ని సుశ్రుతమందు ధన్వంత్రివచనము.

ఈయదృష్టజలము సంభవించకుండిన బావినీళ్లగ్నిచే గాచినైనను సూర్యరశ్మిచే తపింపజేసినైన పానముజేయదగును. చిన్నపురుగులుగలిగి క లుషమైన జలము వడపోసిన శుద్ధమగును. పాటలపుష్పములుమొదలగువాటిచే దుర్గంధమును బోనడచి లవంగములు, వట్టివేళ్లు, కర్పూరము, చెంగల్వకో ష్ఠు, కస్తూరి, చందనము వీటిచూర్ణములచే సుగంధము గలుగజేసిన జలము స ర్వదోషములను జయించును.

చంద్రకాంతమణులు స్రవించిన నీరు పైత్యహరము- నిర్మలము- లఘు తరము. చిన్నపురుగులు, పెద్దపురుగులు, ఆకులు, బురద, నత్తగుల్లలు, సాతె పట్లు, పొత్తిచెట్లు మొదలగువిషవృక్షములుగల వనములనుంచి వచ్చుజలమును బుద్ధిమంతులొకప్పుడును పానముజేయదగదు. శీఘ్రముగ నీజలము రోగము నుబుట్టించును. పార్శ్వశూల, పీనస, వాతరోగము, తరుణజ్వరము, కడుపు పొంగు మొదలగు దోషములందు చల్లని నీళ్లను వర్జింపవలయును.

ధాతుక్షయము, రక్తవికారదోషము, వాంతిప్రమేహము, విషదోష ము, మలబంధము, జీర్ణజ్వరము, సన్నిపాతము, యీరోగములందు కాచిచ ల్లార్చినజలము హితము. మరియును గుల్మమూలశంకాగ్రహణీ క్షయమందా గ్నిశోఫాధ్మానపాండు గళవ్రణ మేహనేత్రరోగ వాతారుచి కఫకుష్ఠపీనస రోగములందును కాచిచల్లార్చినజలము స్వల్పముగ పానముజేయదగును.

ఉష్ణోదకగుణములు. వేడినీళ్లు పథ్యము- దీపనము- పాచనము- లఘు తరము- శ్వాసకాసహిధ్మాధ్మాన తరుణజ్వర శ్లేష్మవాత హృదయ పార్శ్వ శూల గుల్మారోచక పీనసకంఠరోగములయందు కాచిచల్లార్చక మోతాదు వేడినీళ్లు హితము. గర్భశోధనమగును. నాలగవవంతు హరించునట్లు గాచిన నీళ్లు వాతరోగములందును, సగముహరించునట్లు గాచినవి వాతపైత్యరోగ ములందును, మూడువంతులుహరించినట్లుగాచినవి త్రిదోషరోగములందును

హితమై ఆయాయురోగములను హరించును. హేమంతర్తువందు నాలగవపా లు హరించినదియును, శరదృతువందు మూడువంతులు హరించునట్లు గాచిన దియును, వర్షావసంతశిశిరగ్రీష్మర్తువులందు సగము హరించునట్లు గాచినవి యును శ్రేష్ఠము. పగలు గాచిననీళ్లు రాత్రియందు జాడ్యము సేయును. రాత్రి కాచినజలము పగటికి జాడ్యకరము. కావున పగటికిపగలును రాత్రికి రాత్రి యును నీళ్లు గాచవలయును. రాత్రివేడినీళ్లు పానముజేసిన వాత కఫామచిదోష ములను హరించి యన్నమును పచనముజేసి జఠరమును వృద్ధినొందించును. అ జీర్ణమునందు జలమును పానముసేయుతగదు. ఆమదోషము శమించి యజీర్ణ ముపక్వమైనపైని పానముజేయుదగును. అత్యంబుపానముచేతనునంబుపానములే కుండినను నన్నము జీర్ణించదు. కావున జఠరవృద్ధికొరకు మాటిమాటి కించుకిం చుక జలమునుబుచ్చికొనవలయును. కాల్చినమునపగుండు నీళ్లలోవేసి యానీ ళ్లను బుచ్చికొనిన సకలదోషములను హరించును. పథ్యమగును. ఎల్లప్పుడును నిరోగమునుజేయును. జలము ప్రాణులకు ప్రాణధారకముగావున ఎట్టివిషేధ మందైన నొకప్పుడును జలమును పానమునుజేయకుండజేయరాదు. పిపాసచే మూర్ఛబుట్టును. మూర్ఛచే ప్రాణములను విడచును. కావున స్వల్పమునుగ జలమునివ్వవలెను గానివారింపదగదు. ఆకలిచేనెండిన హృదయకంఠ స్థానములశుద్ధినిజేయును. సుఖముగనన్నమును పచనమునుజేయును. ఘృతాది యుక్తముగ భుజించినయన్నమీజలముచేతనే తృప్తినిజేయును. నూతనముల గు పాటలీచంపకాదిపుష్పములచే వాసితమగు జలము పథ్యము హృద్యము గా వున నిట్టిశీతలజలమెల్లప్పుడును పానముసేయువలయును.

గ్రీష్మశరదృతువులందు స్వేచ్ఛగా జలపానము సేయుదగును. మిగిలిన కాలమందు వాతశ్లేష్మభయమువలన స్వల్పముగ పానముసేయువలయును. అ న్నములేకున్నను జంతువులుదకముచే ప్రాణధారణముసేయుచుండును. జల ములేకున్న పిపాసాపీడచే నప్పుడె ప్రాణములు బోవును.

కాష్ఠవిశేషేణ తాపిత వారిగుణాః.

గంధర్వహస్తకాష్ఠైస్తు తప్తం వారిప్రదూషితం। అలక్ష్మీనాశనంపిత్త దోషాణాంచ ప్రసాధనం। భల్లాతకస్య కాష్ఠైస్తు తప్తంయచ్ఛ శుభోదకం। వాతశ్లేష్మహరంపథ్యం వీర్యతేజోవివర్ధనం। పాలాశోదుంబరోద్భూతకాష్ఠై స్తప్తంచవారియత్। వ్రణకండూహరం చాస్యృక్స్థలవీర్యవివర్ధనం। జంబూవ టాస్రజైఃకాష్ఠైస్తప్తం వారి తటాకజం। మేధాబలప్రదంవీర్యకారిదోషవినా

శనం। బదరీసంభవైః కాష్ఠైస్తప్తం వాపీసముద్భవం। కఫఘ్నం చ వినిర్దిష్టం దోషా
ణాం చ వినాశనం। కాష్ఠైః ఖదిరజైస్తప్తం రక్తపిత్తవినాశనం। ఆప్యాయనక
రం గ్రీష్మే శ్లేష్మకృత్తత్పరం జలం। కదంబనింబజైస్తప్తం కాష్ఠైర్వారిసముద్భవం।
పథ్యం దోషహరం కండూరక్తపిత్తవినాశనం। ధాత్రీదారుసముద్భూతకాష్ఠై
స్తప్తం చ యజ్జలం। వాతపిత్తహరం శ్లేష్మరసాయనకరం పరం। కర్కంధుదారు
సంభూతకాష్ఠైస్తప్తం చ యజ్జలం। జఠరాగ్నేః ప్రదీపనం సుశ్రుతేన ప్రభాషి
తం॥ శలకీశాకనిర్యాసకాష్ఠైశ్చాపి పృథక్పృథక్। తప్తం నిర్గుండజం వారి త
ద్రోగాజ్జనయేద్బహూన్। వటైశ్చార్జునకాష్ఠైశ్చ సతతం తాపితం జలం। బ
లమేధాయుష్కరం మైత్రేయేణ పరిభాషితం॥

ఆయాజాతికర్రలచే కాచిన జలగుణములు.

ఆముదపు కట్టెలచే గాచినజలము అంత్ష్మహరము- ఆమపైత్యదోషశమనము. నల్లజీడికట్టెలచే కాచినజలము వాతశ్లేష్మహరము- పథ్యము- వీర్యతేజోవర్ధనము- మోదుగమేడికర్రలచే గాచిన జలము వ్రణకండూహరము- రక్తవీర్యవర్ధనము. నేరేడుమఱ్ఱికట్టెలచే గాచిన తటాకజలము మేధాబలవీర్యప్రదము- దోషహరము. రేగుకర్రలచే గాచిన బావినీళ్లు కఫదోషహరము. చండ్రకర్రలచే గాచినజలము రక్తపైత్యశమనము- గ్రీష్మర్తువందు శ్లేష్మము- ఆప్యాయనము. కదంబనింబకాష్ఠములచే గాచినజలము పథ్యము- దోషహరము- కండూరక్తపైత్యహరము. ఉశిరిక కట్టెలచే గాచిన జలము రక్తపైత్యశమనము- శ్లేష్మరసాయనము. తామరకాడలచే గాచిన నూతినీళ్లు వాతపైత్యహరము- శ్లేష్మరసాయనము. కర్కంధువను బదరీభేదకాష్ఠములచే గాచినజలము జఠరాగ్నివృద్ధిఁబొందించునని సుశ్రుతునిచే జెప్పబడెను. పుప్పి గుంపులుకట్టినది జిగురుగలకట్టెలచే గాచిన శలమేటిజలము బహురోగములబుట్టించును. మఱ్ఱి మద్ది కర్రలచే గాచినజలము బలమేధాయుష్కరమని మైత్రేయులవారిచే జెప్పబడెను.

సవిషాన్నపరీక్షా.

ఓదనో విషవాన్సాంద్రో యాత్యవిస్రావ్యతామిషః। చిరేణ పచ్యతే ప
క్వో భవేత్పర్యుషితోపమః॥ మయూరకంఠతుల్యోష్మా మోహమూర్ఛాప్ర
సేకకృత్। హీయతే గంధవర్ణాద్యైః క్లిద్యతే చంద్రికాచితః॥ వ్యంజనాన్యా
శుశుష్యంతి ధ్మాతక్వాథాని తత్ర చ। హీనాతిరిక్తావికృతా చ్ఛాయామాద్యశ్యైత నైవ
వా। ఫేనోర్ధ్వరాజిసీమాంతం తంతుబుద్బుదసంభవః। విచ్ఛిన్నా విరసా రాగాః
ఖాండవాశ్శాకమామిషం। నీలా రాజీరసే తామ్రా క్షీరే వధ్నిదదృశ్యతే। శ్యా

మాపీతాసితాతక్రే ఘృతేపానీయసంభవా । వసామజ్జాశ్చ తద్వచ్చ కపిలా భాద్రిపోవర్ధీ। శాలీమద్యాంభయోః క్షౌద్రిహారిత్రైలేరుణోపమా। పాకశ్శఫలా నామామానాం పక్వానాంపరిశోషనం। దర్వ్యానామార్ద్రశుష్కాణాంస్యా దామ్లాని వివర్ణ్యతే। మృదూనాంకఠినానాంచ భవేత్స్పర్శవిపర్యయః। మా ల్యానాంస్ఫుటితాగ్రిత్వం మ్లానింగ్రింధాంతరోద్భవం। శ్యామమండలతా వస్త్రే శాంతనంతంతుపక్ష్మణాం। ధాతుమౌక్తికచర్మాశ్మదశాదిషు మలక్తతా। స్నేహస్పర్శపరిభాహానిసప్రమత్వంచ మృణ్మయె। విషద శ్యావశుష్కాస్యో వీక్షో వీక్ష్యతేదిశః। స్వేదవేపథు మాశ్రిత్య భీతస్సన్ జృంభతే బహు। ప్రా ప్యాన్నం సవిషంత్వగ్నిరేకావర్తస్ఫుటత్యపి। శిఖికంఠాభ ధూమార్చి రనర్చి ర్వోగ్రిగంధవాన్। మ్రియంతే మక్షికాఃప్రాశ్య కాకః క్షామస్వరో భవేత్। విక్రోశంతిహి దృష్ట్వైవ శుకదత్యూహశారికాః । హంసః ప్రస్వరతి మ్లాని ర్జీవంజీవస్య జాయతే। చకోరస్యాక్షిరక్తత్వం క్రౌంచస్య స్యాన్మదోదయః। కపోతపరభృద్ధ్వాంక్షచక్రవాకాజహాత్యసూన్। ఉద్వేగంయాతి మార్జార శ్శకృన్ముంచతివానరః। ఇత్యన్నంవిషవజ్జ్ఞాత్వా త్యజేదేవంప్రయత్నతః।య థాతేనవిపద్యేరన్నపిక్షుద్రజంతవః। మయూరపృషతోత్సర్గే నభవంతిభుజం గమాః। తస్మాన్మయూరంపృషతో భవనే నిత్యముత్సృజేత్। శుకశారికాభ్యాం గరాజాదీన్ విషాన్నాదిపరీక్షార్థమపి గృహేగృహస్థాః పాలయంతి॥

విషయుక్తాన్న పరీక్ష.

విషముతోగూడినయన్నము గట్టిదిపలచబడును. వేగముగ జీర్ణముగా దు. పక్వమగునన్నము పర్యుషితాన్నమువలెనుండును. నెమలికుత్తుకతోసమమ గునుబ్బకలిగియుండును. మోహము మూర్ఛ చమటయును బుట్టును. స్వభావ మగు గంధమును వర్ణమును హీనమైయుండును. పదునుగలిగియుండును. అన్న ముపైని నెమలికన్నులవలె గనపడుచుండును. కూరలువేగముగ నెండిపోవును. చెదిరినరసముగలవై యుండును. స్వభావవికారముకంటె హీనమైన నతిరిక్త మైన వికారముగలిగియుండును. నలుపుగ గనబడుచుండి మరల గనబడకుండు ను. పైకినురుగుగట్టి యదిమార్గమువలె గనబడుచుండును. తీగెలుసాగును. బు ద్బుదములుబుట్టును. కోసినచోటనెఱ్ఱబడియుండును. మాంసమైనను శాకమై నను ఖండితమైనట్లుగనపడును. ఎఱ్ఱనిజీరలు పాలయందును పెరుగుయందును గనబడును. నల్లని పచ్చనిజీరలు మజ్జిగయందుగనబడును. నేయియందు జలబిం

దువులు పడినట్లుండును. వసామజ్జాదిమాంసవిశేషము కపిలవర్ణమై యుండు ను. ఓషధులు ద్రవించుచుండును. ఉదకమందును మద్యమందును నలుపు గనబడు ను. తేనియయందు ఆకుపచ్చనిరంగగపడును. తైలమందెరుపురంగగపడును. పచ్చిఫలములు వండబడినట్లుండును. పండినవి ప్రకోపించియుండును. ఆర్ద్రశు ష్కములగు ద్రవ్యములు కుళిసి వివర్ణములైయుండును. మృదువులు కఠినము లు, కఠినములు మృదువులైయుండును. పుష్పమాలికలకొనలు బద్ధలై వాడి పరి మళము విపరీతమైయుండును. వస్త్రమందు నల్లనిమండలాకృతులు గనబడు చుండును. కమ్మికొనసుందు తంతువులకొనలు వాడిగలిగియుండును. బంగరు మొదలగుధాతువులు మౌక్తికములు చర్మములు రాళ్లు పత్రములు వీటియం దు మాలిన్యమంటినట్లగబడును. మృణ్మయ పాత్రలందు చమురు దగిలినట్లుండి కాంతిహీనమై గనబడును.

విషముబెట్టినవానిముఖము నల్లనై శుష్కమైగనబడును. చెమటబట్టి వ ణకుచు భీతుడై మాటిమాటికావలించుచుండును. విషయుక్తాన్నమగ్నిగుండుబ డిన నుడివలెనొకమారుదిరిగి చిటిలిపోవును. నెమలికుత్తుకనో సుముగు బాగ గలిగిన జ్వాల వహ్నియందగపడును, లేదా ఉగ్రగంధముగలిగి జ్వాల లేకుం డును. ఈగలీవిషయుక్తాన్నముదినిజచ్చును. కాకముదినిహీనస్వరముకలదగును. శుకదాత్యూహశారికాదిపక్షులు విషయుక్తాన్నమును జూచినమాత్రముచే వి శేషముగనరచును. హంసవిశేషస్వరమును జేయును. చాతకము వాడియుండును. చకోరమునకు నేత్రమెరబడును. క్రౌంచమునకుమదముబుట్టును. పావురము, కోకిల, మాలకాక, చక్రవాకము ఇవి ప్రాణములనువిడచును. పిల్లి భయము నొందును. వానరము పురీషమునువిడుచును. ఇట్లు విషయుక్తాన్నమును బ్రతు కన్నమువలన దెలసి క్షుద్రజంతువులైన నాయన్నమును దినకుండుచోటను జూ చి త్యజించవలెను. నెమలిని దుప్పినిజూచి సర్పములు భీతినొందును. కావున నెమ్మిని గృహమందు రెంటిని విడచుచుండవలెను. శుకశారికాభృంగరాజాది పక్షులను విషాన్నాదపరీక్షార్థమై గృహస్థులు పెంచి గృహమందుంచవలెను.

విరుద్ధద్రవ్యాణి తత్ప్రశమనానిచ.

విశేషాన్నయసామత్స్యమత్స్యేషుచ చిలిచిమః। చీయతేలియతేచిలి చిమః। చిశ్చ రుసే। లిజ్ శ్లేషణే। మాంత్రేయాసేవితంద్రవ్యం హంతిరోగాంస్త దుద్భవాన్। నిషేవ్యమాణంతలశో విషమప్యమృతాయతే। హీనాతిమాత్రశమ నమున్నచయకోపనం। భిన్నవిషరూపత్వం తుల్యాంశే మనుసప్పిషి। ...

మ్లరససంయోగే మధురీభవతి తద్వత్ । ఉత్తుండక్యాస్తిందుకస్య తిక్తతా మధురాయతే॥ తిందుకస్యాప్యర్ధకః॥ ఉత్తుండకీ కాకతిక్తా॥ ఆర్ద్రికా శ్లాయతే శుంఠీ సంస్కారేణ లఘు మసీ। లఘుభ్యోప్యపి హి సక్తుభ్యో గురవస్సక్తుపిండకాః । శాలిపిష్టే గరీయస్త్వం గోధూమాదపి గచ్ఛతి। లఘుః పిత్తహరో లాజో వ్రీహితో గురు పిత్తలాత్। సంగ్రాహిణో లఘూర్ముద్గాత్ కల్మషో భేదనో గురుః। ఆమం గ్రాహితరం తక్రం తద్వికీకృత మన్యథా। గుడతోయాచ్చ సుతరాం మూత్రిలం గురు పానకం। గరీయో గుడదధ్యుక్తం రసాలా వాతశుక్రలా। దండాదిమథనాద్దధ్నో గురుణశ్చాతిశోఫవాత్। అనుద్ధతస్నేహమపి తక్రం శోఫహరం లఘు। సర్పిస్స్నిగ్ధగరం హంతి నార్దితం నవనీతవత్। చక్షుష్యేప్యపి హి గోధూమ తైలపక్వస్తుదృష్టిహా॥ మూలకం దోషజననం సిద్ధంతు సదదోషలం। ఉష్ణం విషీభవత్యేవ విషఘ్నమపి మాక్షికం। దుగ్ధాభజనస్థాదామ్రత్వామ్లా దోషలా చ ప్రజాయతే। శ్లక్ష్ణః పిష్టో ఘనో లేపశ్చందనస్యాప దాహకృత్। మేధ్యస్త్రిఅస్పర్శశీతో మేధ్యం తైలంస్వలోహిమః। తైస్స్యైవ శ్లేష్మకారిత్వం న తైలస్య స్వలస్యవా। దధ్నశ్చైవ యధుకారిత్వం నతక్రనవనీతయోః। భూమిసాత్మ్యం దధిక్షీరం కరీరం మరువాదిషు। విషఘ్నేనాపి పయసా దేహే హన్యర్కతే విషం। స్థూలస్థవిరబాలాదావమనాదా నిషిధ్యతే। వాతహృత్త్వేపి మాధ్వీకా ఖర్జూరీ కోష్ఠవాతకృత్। దృష్టేస్పర్శేహిమం దధ్యం శోత్రస్యోష్ణంతు పూజితం। పయస్స్వాదు రసం శీతం విపరీతం తతో దధి। కాలేన జాయతే స్మాత్త్రీరివచ్ఛక్రనర్ఘృతం। పయోదధి చ వాతఘ్నం అజాతం వాతలం తు తత్। ఋతుష్వన్యేరసేష్వన్యే రౌక్ష్యస్నేహబలక్రమః। రసాయనం కాచపాత్ర్యాం సద్యః పర్యుషితా విషం॥

అథాపథ్యశమనం॥ నారికేళఫలే ధతండులమద్యో క్షీరం రసాలే హితం జంబీరోద్ధసోఘ్ర తేసముచితా సర్పిస్తు మోచాఫలే, గోధూమేషు చ కర్కరీ హితతమా మాసాత్స్యమే కాంజికం నారంగే గుడభక్షణంచ విహితం పిండాలకం కోద్రవే॥ పిష్టాన్నే సలిలం ప్రియాళుయుతజే పథ్యా హితా మాషజే ఖండక్షీరభవేచ తక్రముచితం కోష్ఠాంబు కోలామ్లకే। మాత్స్యేచూతఫలం త్వజీర్ణశమనం తోయంతు మద్యత్యయే తైలం పౌష్కరజే కటుప్రశమనం శేషం తుబుధ్యాజనేత్॥ తథా॥ పనసేకదళం కదళే నఘృతం ఘృతపాకవిధావపి జంబురసః। తదుపద్రవశాంతికరం లవణం లవణేపి చ తండులవారిపరం॥ నారికేళఫలతాళబీజయోః పాచనం సపది తండులం విదుః। తేవచ తిముసయోధతందులాన్ క్షీ వార్ధిపరిపాచయేదితి॥ దాడిమామలకతాళతిందుకీ బీజపూరలవ

ిఫలానిచ। వ్యాఘతేనచ నపాచయేత్తదా పాకమేతి వరుణస్యబీజతః॥ మధూకమాలూరస్యశాదనానాం పరూషఖర్జూరకపిత్థకానాం। పాకాయపేయుంపిచుమండబీజం సిద్ధార్థకోహంతిచ బీజపూరం॥ ఆమ్రాతకోదుంబరపిప్పలానాం ఫలానిచప్లక్షవటాదికానాం। స్యశ్మర్మిణో పర్యుషితోదకేన సౌవర్చలేనామ్రఫలస్యపాకః॥ సౌవీరంఫలమపిచోష్ణవారి హన్యాత్ప్రాచీనామలకమపిహరాజీకై కా॥ నాగరంహరతి బిల్వజాంబవం శర్కరా పచతి తిందుకీఫలం। జీరకంపచతివాతులోద్భవం పాచయేన్మధురికాక్షపిద్ధజం॥ పనసకామలకీఫలపక్తయే భజతసర్జతరోరపిబీజకం। సకలమప్యుదితానుదితంఫలం ప్రపచతి ప్రసృతం కటుతిందుకం॥ ఆర్ద్రామ్రబీజం పనసస్యపక్త్యై రసాలపక్త్యై ఘనరావబీజం॥ ఘనరావస్తండులీయకః॥ అపూపపక్త్యై సజలాయవాని సాత్రైశ్చిముక్త్యై పృథుకప్రపక్త్యై। పాలంకికా కేంబుకకారవల్లీ వార్తాకవంశాంకుర మూలకానాం॥ జీమోదకాలాబుపటోలకానాం సిద్ధార్థకో మేఘరవస్యపక్త్యై। పటోలవంశాంకురకారవల్లీ ఫలాన్యలామాతఫలానిజగ్ధ్వా॥ క్షారోదకం బ్రహ్మతరోర్నిపీయ భోక్తుంపునర్వాంఛతి తావదేవ॥ వాస్తూకసిద్ధార్థకచుంచశాకం ప్రయాతి సద్యః ఖదిరేణపాకం। యథాగుడస్సూరణనాగరంగా తథాలుకం తండులవారిహంతి॥ పత్రాణిపుష్పాణి ఫలానియాని మూలాని పూర్వం నమయోదితాని। శాకానిసర్వాణ్యుపయాంతి పాకం క్షారేణ తాన్యేవతిలోద్భవేన॥ కాంజికంహిలవణాన్వితం శృతం పిష్టపాచనికమాదిశంతిహి। సర్పిరేవ యవసూకసంయుతం మాంసపాచనమథోష్ణవారిణా॥ శ్యామాకనీవారతిలాతసీనాం నిష్పాంవకంగూయవషష్టికానాం। మంథోనవాకీనకులుద్ధబించా వాకాయపేయుం తిలత్రైలమేకం॥ గోధూమమాషోహరిమంథముద్గా యవాన్ సతీనాంకితవోనిహన్యాత్॥ సతీనోలంకః॥ కితవోదుత్తూరః॥ యన్మాతులుంగిఫలమేతిపాకం తుణేనసోయం లవణానుభావః। కర్పూరపూగీఫల నాగవల్లీ కాశ్మీరజాతీఫలమేతిశోషం॥ కస్తూరికాతిల్లకనాభిరేవ జలంపచత్యేతుసముద్రఫేనః। నింబూఫలేనాథయవోషణేన తక్రేణవా సర్పిరుపైతిపాకం॥ తలానిసర్వాణి తిలాదిజాని ప్రయాంతిపాకం కిలకాంజికేన॥ శృంగిబేరరసరావకేవలః క్షారతోపమథవా పలాశజం। ఐక్షవంరస ముదస్యతితీక్ష్ణమగ్నివేశమునినేదమీరితం॥ మాహిషే పయసి సింధుజంయథా సైంధవక్రుసరపక్తయేతథా। కాంజికంచ విదురన్నపక్తయే శీలయంతి జఠరాన్నపక్తయే॥ కిమత్రచిత్రంచ సమాంసమత్స్యభోజీసుఖీస్యాత్పరిపీయసక్తూన్। ఇత్యద్భుతం కేవలవహ్నిపక్వమాంసేనమత్స్యైఃపరిపాకమే

తి॥ కపోతపారావతనీలకంఠకపింజలానాం పిశితానిజగ్ధ్వా । కాసస్యమూలం పరిపీయపిష్టం జనస్సుఖీస్యాద్బహుశోహిదృష్టం॥ కోష్ణేనమండేన గతాంపయుస్తు వ్యోస్త్యైరసాలాపరిపాకమేతి। శుంఠీసతీనస్యాత నాగరంగజంబీరయోః కోద్రవకోనిహంతి ॥ జీరామిరాచందనగైరికాభ్యాం నశ్యంతి తజ్ఞా అపి యేవికారాః॥ వటోభేసవాశైర్జ్వలంగేన ఫేనీ శమం పర్పటశ్శిగ్రుబిజేన యాతి । కసామూలతోలడ్డుకాపూపయోస్స్యాద్విపాకోభవేచ్ఛుష్కలీమండయోశ్చ॥ శ్వావిద్గోధాగండకాశ్చిత్తతైలాద్యావక్షారతోఽలకూర్మాదయోపి। మాద్గామ్యాపాత్సాయసంయాతి పాకం సాముద్రాద్ద్రవ్యారనాళం సుఖాయ॥ తప్తం తప్తం హేమవాతారమగ్నా వారంవారం క్షిప్తమంభస్తదైతత్ । పీత్వా తోయం దీర్ఘకాలోపపన్నకుంభోజీర్ణం శీఘ్రమేవంజహాతి॥ కూశ్మాండకంచ త్రిపుసీఫలంచ కర్కారుకీనాతకయోఃఫలంచ । నిహంతి సద్యోహికరంజబీజం రసైర్యదావారిణి మూలమేకం॥ శుంఠీధాన్యం వారిదాహంతిసద్య స్తాంస్తా నామప్రోద్భవానుద్వికారాన్। స్నేహాజీర్ణం రోగిణాం ముద్గచూర్ణం హన్త్యన్నస్తాహంతివైరోచకానాం॥ ముఖందహ్యాతె చూర్ణకేనపత్రమూదాద్యదానాగవల్లిదళస్యేం పుంసః। సితాతైలసాపీగకైస్తస్త్రివృత్తో పృథక్త్వస్యగండూషఏవోపదిష్టః॥ ఉష్ణేనశీతం శిశిరేణకోష్ణమమ్లేనచ క్షారగణోగుణాఢ్యః। స్నేహేనతీక్ష్ణం వమనాతియోగే సితాహితాస్స్యాదతి కాశిరాజః॥ శీతోదకం చాస్యజరోగహారి నారీపయశ్చాంజనరుగ్విదారి । ఏలోదకం ధూమగదేషుశస్తం ధాత్రీఫలం చాతివిరేచనార్తౌ॥ కూశ్మాండకస్య స్వరసోగుడేన పీతోమదం కోద్రవజం నిహంతి॥ యథానిపీతం సితయాసమేతమన్నత్తమత్త్వ మపాకరోతి । శీతాంబుపీత్వా వకులేనవాపిపత్రస్యాపూగీమదముజ్జహాతి ॥ కపోతం సార్షపస్నేహభర్జితం పరివర్జయేత్ । ఉష్ణైర్నభోంబుభిః క్షౌద్రపాయసం కృసరాచితం॥ రంభాఫలం త్యజేత్తక్రం దధిబిల్వఫలాన్వితం। దశాహమూషితం సర్పిః కాంస్యే మధుఘృతేసమే॥ కృతాన్నంచకషాయంచ పునరుష్ణీకృతం త్యజేత్ । ఏకత్ర బహుమాంసాని విరుధ్యంతేపరస్పరం॥ పృథుకానాంతులవణం చిత్రమూలమథాపివా। ముద్గస్యతక్రమేవస్యాత్కూశ్మాండం గుడదోషజిత్॥ అజీర్ణాన్నవికారస్య తక్రంసర్షపమేవవా। తైలహింగ్వో కేతకీస్యాత్తాంబూలం సూరణస్యతు। పనసస్యతు శుంఠీచ తైలంవా తిలసంభవం। ఇక్షోశ్శుంఠీకషాయస్స్యాత్పన్నీరం లికుచస్యచ। ఖర్జూరాణాం భృంగరాజమణూనాం చందనం స్మృతం। అజామాంసస్యతు ప్రోక్తం జాతీఫలరసంబుధైః । శలాటోరామ్రవృక్షస్య తక్రింసలవణంస్మృతం। యవాగూం శశమాంసస్య సర్షపస్య ఘృతం స్మృతం।

తిః(త్రిణ్యాస్తు నిశాచూర్ణం తండులోదకమేవవా। దధ్యోపర్యంబువా దేయం త్రయాణాంత పృథక్పృథక్। రంభాఫలస్యమరిచం మెంతీనాంతు వక్షీం పిబేత్। ఏవంద్రవ్యగుణాన్ జ్ఞాత్వా కాలేకుర్యాత్తు భోజనం। భోజనాగ్రే సదా పథ్యం లవణార్ద్రకభోజనం। అగ్నిసందీపనం రుచ్యం జిహ్వాకంఠవిశోధనం॥ లవణంసైంధవం॥ ఆహారంషడ్విధం చోష్యం పేయం లేహ్యం తథైవచ। భోజ్యం భక్ష్యం తథాచర్వ్యం గురువింద్యాద్యథోత్తరం॥ చోష్యం ఇక్షు దాడిమాది। పేయం క్షీరాదిః। భోజ్యం పోలికాదిః। భక్ష్యం లడ్డుకాదిః। చర్వ్యం శష్కులాదిః॥ నాతిసుహితో అమృతాభిధానమసీత్యుపరిష్టా దపః పీత్వా ఆచాంతః పునరాచమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినిశ్రావయేత్॥ అంగుష్ఠమాత్రఃపురుషో హ్యంగుష్ఠంచసమాశ్రితః। ఈశస్సర్వస్యజగతః ప్రభుః ప్రీణాతి విశ్వభుగితి బోధాయనః॥ సుహితః తృప్తః॥ దధిక్షీరఘృతైర్భుక్త్వా ప్రభూతై ర్వ్యంజనైస్తథా। ఉష్ణోదకై ర్ధాన్యచూర్ణైః కరా శ్మశ్రూణి శోధయేదితివృద్ధశాతాతపః॥ మాంసమత్స్యతిలమధుసంసృష్టంప్రాశ్యాపఉపస్పృశ్యాగ్ని మభిస్పృశేదితి బోధాయనః॥ ఏవంభుక్త్వా సమాచామన్గండూషగ్రహపూర్వకం। భోజనే దంతలగ్నాని నిర్హృత్యాచమనం చరేత్। కుర్యాదనిర్హృతంతద్ధి ముఖస్యానిష్టగంధితాం। దంతలగ్నమనిర్హార్య లేపంమన్యే తదంగవత్। నతత్ర బహుశః కుర్యాద్యత్నం నిర్హరణంప్రతి॥ బహుదంతసంఘర్షణేన దంతానాం విరళత్వం స్యాదితి॥ విష్ణుదత్తంయథైవాన్నం పరిణామశ్చవైయథా। సత్యేన తేన మద్భుక్తం జీర్యత్వన్నమిదంతథా॥ అగస్త్రిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తంమయాన్నం జరయత్వశేషం। సుఖంచమేతత్పరిణామసంభవంయచ్ఛత్వరోగంమమచాపి దేహం॥

విరుద్ధద్రవ్యములును వాటిశాంతులును.

పాలతో మత్స్యములను బుచ్చుకొనరాదు- అందులో చిలీచీమమనునది విశేషముగగూడదు. విషము మాత్రకట్టుచేసి పుచ్చుకొనిన దానివలన బుట్టినదోషములనుగూడ హరించును. విషమైనను తిలప్రమాణము మొదలభ్యసించిన యమృతమువలె గుణముజేయును. కొంచమైన నధికమైన నది వాతప్రకోపమును జేయును. తేనియ, నేయి సమముగ గలిపిన విషమగును. క్షారము పులుసు నీరెండునుగలసి తత్క్షణము పుచ్చుకొనుటకు రుచిగలిగియుండును. తుమ్మికపళ్లు, గురిజపళ్లును గలిపి పుచ్చుకొనిన చేదు మధురమగును. అల్లమువలన శుంఠిపుట్టును. సంస్కారముచే చులకనైయుండును. సక్తు లఘువై యుండును. అదియుండలుజేసిన గురుత్వముజేయును. గోధూమముకంటె వరిపిండి గు

రుత్వము జేయును. వ్రీహులు శైత్యమును గురుత్వమును జేయును. అవి పేలాలై వర్చిన లఘుతరమై శైత్యము నణచును. మలబంధకారులై లఘుత్వము కలిగిన పెసలకంటె నలవిమినుములు గురుత్వమును జేసి విరేచనముఁ జేయును. మజ్జిగామమును మలబద్ధమును జేయును. దీనిని సంస్కారవిశేష మొందించిన బలమును జేయును. వట్టిబెల్లపు నీళ్లకంటె మరికొన్ని వస్తువులు గలిపిన పానకము గురుతరమై మూత్రకారి యగును. బెల్లము పెరుగును గలపిన గురుత్వమును జేయును. రసాలవాతకారులై శుక్లవృద్ధిని జేయును. గురుత్వమును శోభను జేయును. కవ్వముచే మధించిన పెరుగుకంటె వెన్నదీయకుండినను తక్రము శోథహారము-లఘుతరము. మిసిమిగలిగిన నేయి వెన్నవలెను పీడగలవానిని బాధింపదు.

గోధూమములు నేత్రారోగ్యకరములైనను వీటిచేనగు తైలపక్వములు దృష్టిహరములగుచున్నవి. ముల్లంగిదోషములను పుట్టించునదియైన నది పచనమైన దోషమును జేయదు. తేనియ విషహరమైనను కాచిచల్లారనది విషమగును. దుష్టపాత్రయందుంచిన ద్రాక్షాపండు దోషమును జేయును. మెత్తనిమంచిగంధపుమైపూతయైనను సాంద్రముగ బూయబడిన దాహకారియగును. పవిత్రమైన తిలలు శీతలస్పర్శగలవైనను పవిత్రమగు తైలము స్వల్పము- శీతలము- ఆతిలలకే శ్లేష్మకారిత్వముగాని తైలమునకైనను స్వల్పమునకైనను లేదు. పెరుగుబ్బును బుట్టించేదైనను తక్రనవనీతములకు లేదు. భూమితో సమానమగు గుణము పెరుగుపాలు వెదురుమొలక మరువము మొదలగువాటియందగపడును. పాలువిషహరమైనవైనను వీటిచేతను పాముశరీరమందు విషము వృద్ధి నొందును. స్థూలశరీరులకు, వృద్ధులకు, వమనాదిరోగులకు తొమ్మిదవసంవత్సరము మొదలు పదారవవత్సరముల వయస్సుగలవానికిని పాలుగూడదు. తేనియ వాతహరమైనదైనను ఖర్జూరముతో గలసి గర్భపాతము జేయును. స్పృశించబడినను జూడబడినను చల్లనగు ద్రవ్యము కర్ణమునకు ఘూటితమై యుష్ణమై యుండును. క్షీరము మధురసము శీతలము- దీనికి విపరీతమగు గుణమును పెరుగు జేయును. పెరుగువలనబుట్టిన నేయి మరల పాలవలెనే గుణమును జేయును. పాలును పెరుగును వాతహరము- నూతనప్రసూతయగు దాని పాలు వాతకరము.

ఒకద్రవ్యమే ఋతుభేదముచేతను కొన్నిద్రవ్యములు రసభేదముచేతను వేడి, చమురు, బలమును క్రమముగ గలిగించును.

ఇటుపైని యుపపథ్యకాంతిని జెప్పుచున్నారము. కొబ్బరికాయకు బియ్యాము- మామిడిపంటికి క్షీరము- నేయికి నిమ్మపంటిరసము- అనటిపండికి నేయి-

గోధూమములకు దోసకాయ- మాంసమునకు కంజి- నారంజికాయకు బెల్లము- అల్లకు పెండలము- ఉప్పుపిండికి నీళ్లు- పాలపండుకు కరక్కాయ- మినుములకు పటికి పంచదార- పాలకు మజ్జిగ- రేగుపంటిఫలములకు వేడినీళ్లు- చేపలకు మామిడిపండు- తేనియకు నీళ్లు- తామరతూళ్లకు నూనియ- పనసపంటి కనటి పండు- అనటిపంటికి నేయి- నేయికి నిమ్మకాయరసము-నిమ్మకాయకు ఉప్పు- ఉప్పుకు కడుగు- కొబ్బరికాయ తాటిముంజలకు బియ్యము- బియ్యమునకు పాలైన నీళ్లైన- దాడిమపండు, ఉసిరికాయ, తాటిపండు, తుమ్మికపండు, తురంజీదబ్బ, లవలీఫలము వీటికి పొగడగింజలు- ఇప్పపువ్వు, మారేడుపండు, పాలపండు, ఈతపండు, ఖర్జూరము, వెలగపండు వీటికి వేపగింజలు నూరి పుచ్చుకొనేది. తురంజీదబ్బకుమాత్రం తెల్లావాలు.

ఇప్పపువ్వు, బొడ్డకాయలు, రావికాయలు వీటికి జువ్వికాయలు. మామిడిపంటికి వేడినీళ్లతో సౌవర్చలవణము. రేగుపంటికి వేడినీళ్లు, పాతఉశిరికపప్పుకు గాజిక. మారేడు నేరేడు పండ్లకు శుంఠి. తుమ్మికపండ్లకు పంచదార. పగడపంటికి జీలకఱ్ఱ. వెలగపంటికి తేనియ. పనస ఉశిరికపండ్లకు సర్జతరుబీజములు. మరికొన్ని చెప్పబడని ఫలములకును త్రికటుకము పచ్చిమామిడిగింజ. పనసకాయకు చిత్తిగింజలు. మామిడిపంటికి అప్పములకు ఖురాసానీ వాము నీళ్లు. ఇవియె అటుకులకును. వంకాయ వెదురుకంజ ముల్లంగి వీటికి బచ్చలి. చేటపొట్లకు ఆనపకాయ. చిత్తికి తెల్లఆవాలు. పొట్లకాయ, వెదురు మొలక, కాకరకాయ, మామిడికాయ వీటికి బ్రహ్మదండిత్వార ముదకముతో బుచ్చికొనిన జీర్ణమగును. చక్రవర్తికూర, ఆవకూర, చంచలికూర ఇవి కాచుకొనిన జీర్ణించును. కందకు నాగరంగమునకును బెల్లము. ఆలుదుంపలకు కడుగు. పత్రపుష్పఫలమూలములు భేదించి చెప్పబడకుండినను శాకములని జెప్పుటచే కూరకుపనికివచ్చేవన్నియునని దెలియదగును. ఆయాజీర్ణకారి ద్రవ్యత్వారము నూనియతో బుచ్చికొనిన నన్నియు జీర్ణమగును. తరవాణి యుప్పుతో మరిగించి పుచ్చికొనినపిండి జీర్ణమగును. యవముళ్లు నేయిలో వేసి మరగించి యానేయి వేడినీళ్లలో వేసి బుచ్చికొనిన మాంసము జీర్ణించును. చామలు నివరధాన్యము నువ్వులు అగసిచిత్తనములు అనువులు గంటెలు యవలు షష్టికాలు వీటియన్నమును ఉలవలు చింతపండు యివి నూనియదావిన జీర్ణించును. గోధూమములు మినుములు బొబ్బర్లు పెసలు వీటికి వుమ్మెత్తగింజలచే వమనము చేయించిన దోషించవు. తురంజీదబ్బకునుప్పు- కర్పూరము పోకచెక్క- తమలపాకు

కుంకుమపువ్వు జాజికాయ కస్తూరి వీటికి యిందుపుగాయ సముద్రఫేనమును నీళ్లతో బుచ్చుకొనవలయును. నిమ్మకాయ యవగంజి మజ్జిగ నిందులో నేదైన నేయినిజీర్ణింపజేయును. నువ్వులుమొదలగువాటిచమురు తరవాణిచే జీర్ణించును. అల్లపురభమైనను మోదుగక్షారము జలముతోనైన బుచ్చుకొనిన చెరుకు సంబంధమైనద్రవ్యములన్నియు జీర్ణించునని యగ్నివేశమునివచనము. గేదెపాలుప్పుచేజీర్ణించునట్లు సైంధవలవణముచే పులగము జీర్ణించును. అన్నమునకు తరువాణి- మత్స్యమాంసములకు సత్తుపిండి మరియు మత్స్యములకు ఖర్జూనిదగల్చినిప్పులపైనిగాల్చినకేవలమాంసము- గువ్వ పారువము నెమలి కపింజలము వీటిమాంసమునకు గాజుచెట్టువేరును నీళ్లతోనూరి పుచ్చుకొనేది. మామిడి పండ్లకి శుంఠి పిప్పలి మిరియాలు- ఇంచుకవేడిగల పెరుగుమీదనీళ్లచేపాలు జీర్ణించును. నారదబ్బ జంబీరఫలములకు శుంఠి- చందనము జేగురు జీలకఱ్ఱయును ఆరికన్నమును జీర్ణించును. చేదిపొట్ల శేపవారము- లవంగముచే ఫేణీ- ములగగింజలచే నప్పడము- పిప్పలిదుంపచే లాడూలు నప్పములు చక్కిలములు మడిగలు. ఆలుగు ఉడుము గండకీమృగములమాంసమునకు చిత్రమూలపువేళ్లతైలము. అడవిపంది తాబేలు మొదలగువాటి మాంసమునకు యవాక్షారము. పాయసమునకు పెసరకట్టు. తరవాణికి ఉప్పు. ఉదకమువలనబుట్టిన యజీర్ణము చిరకాలమగునుదకా జీర్ణము వెండియైన బంగారమైన గాల్చి జలములో వేసి యవిచల్లార్చి పుచ్చుకొనిన శమించును.

గుమ్మడికాయ, గ్రంథితగరము, దోసకాయ, సీనాతకము ఇవి కాకుగింజరసమైన దానివేరురసమైనను బుచ్చుకొనిన జీర్ణించును. శుంఠి, ధనియాల కషాయము సకలామవికారములను శమింపజేయును. చమురువలనబుట్టిన యజీర్ణము పెసరపిండిచేబోవును. తుంగముస్తలరోచకమునుశమింపజేయును. తమలపాకునసున్నమెక్కువై నోరుమండిన పంచదార నూనియ రేగుశింజలచూర్ణమును గలపిన జలమును గండూషణజేసిన శమించును. చల్లనిదానికి వేడిది వేడిదానికి చల్లనిది, క్షారమునకు పులుసు- వట్టుకు నూనియ- దోషులకు పంచదారయును హితమని దివోదాసుడను కాశీరాజనిరి.

ముఖరోగములకు చల్లని నీళ్లు- నేత్రరోగమునకు చనుబాలు- ధూమాజీర్ణమునకు మేలకులరసము- అతివిరేచనార్తునకు వృశిరికాయ- పుల్లగుమ్మడికాయరసమును బెల్లమును గలిపి పుచ్చుకొనినవారికన్నము జీర్ణించును. ఈగుమ్మడిరసమె పంచదారనుగలిపి పుచ్చుకొనిన నుమ్మెత్తకాయవికారమణచును.

ఫాగడగింజలు నూరి చల్లని నీళ్లను గలిపి దాచిన ఫోకచక్కవికారమణఁగును. ఆవనూనెయలో వేచిన కపోతమాంసమును, వెచ్చజేసినవర్షోదకమును, తేనెయు పాయసము, పులగముతో గలిపినదియును, మజ్జిగ యనటిపంటను గలిసినది, మారేడుగాయతో కలిసిన పెరుగును, పదిదినములు కంచుపాత్రలో నిలవయున్న నేయి, సమముగాగలిపిన మధుఘృతములు, చల్లారినయన్నమును, కషాయములును, మరలవెచ్చజేసినవి వర్జింపవలయును. మృగపక్షిమాంసములొకటిగాగూర్చినవి భుజించిన విరోధించును. అటుకులకు ఉప్పైనను చిత్రమూలమైనను, పెసలకు మజ్జిగ, బెల్లమునకు గుమ్మడికాయ, అన్నాజీర్ణికి మజ్జిగయు నావయు, తైలమునకు ఇంగువనకు మొగలియాకుల రసము, కందకు తాంబూలము, పనసకు శుంఠియైనను, నూనెయైనను, చెరుకునకు శుంఠీకషాయము, నిమ్మకాయకు పన్నీరు, ఖర్జూరమునకు భృంగరాజము, అనువులకు చందనము, మేకమాంసమునకు జాజికాయరసము, మామిడికాయకు నుప్పుతో మజ్జిగ, చెవలపిల్లిమాంసమునకు గంజి, ఆవకు నేయి, చింతపంటికి పసపైనను,కడుగైనను, పెరుగుమీదినీళ్లుఅయినను, అనటిపంటకి మిర్యాను, మెంతులకు వాటిమషి, ఇట్లు ద్రవ్యగుణములను దెలసి కాలమందు భుజింపవలయును. భోజనాదియందెల్లప్పుడు సైంధవలవణము నల్లమును గలిసిన భోజనము పథ్యము, అగ్నిసందీపనము, రుచ్యము, జిహ్వాకంఠవిశుద్ధికరము.

ఆహారమారువిధములు- అందు చోష్యము చెరుకుముక్కలు, దాడిమగింజలు మొదలగు చప్పరించి పీల్చునవి. పేయము క్షీరాదికము. భోజ్యము రొట్టెలు మొదలగునవి. భక్ష్యము లడ్డూలు మొదలగునవి. చర్వ్యము చక్కిలములు మొదలగునవి.

తృప్తుడై యుత్తరపరిషేచనమునిమిత్తముదకము పుచ్చుకొని వేడినీళ్లతో వరిపిండి వేసి హస్తమును మీసములను గడగి మత్స్య మాంస తిల సర్షపాదికము దంతములందు చిక్కుబడును గావున నవి శోధించి గండూషముచే ముఖశుద్ధిజేసి యటుపైని రెండు మారులాచమనమును జేసి తనదక్షిణ పాదాంగుష్ఠమందు హస్తముతో నుదకమును వేసి యంగుష్ఠమాత్రుడగు పురుషుడంగుష్ఠము నాశ్రయించియుండును. జగదీశ్వరుడు విశ్వభోక్త జగత్తును తృప్తిని బొందించుచున్నాడు. ఇట్లు సమంత్రముగ భావనజేయవలయును. ముఖమందు దౌర్గంధ్యము లేకుండుటకు పళ్లుకుట్టిశోధించవలెను గాని విశేషముగ దంతపీడను జేసిన పళ్లు మొతుముపకి జబ్బుజేయునని. ఈయన్నము భగవంతునిచే నివ్వబడినది. అని

రక్తాదిధాతురూపముగుటయును నతనిచేతనే గావున సత్యస్వరూపుడగు నావై శ్వానరరూపముగల భగవంతునిచేతను నేను దినినయన్నము జీర్ణించుగావుత. అగస్త్యులు అగ్ని బడబానలము నాచేతినభక్షిన యన్నము జీర్ణింపజేతురు గావుత యని బ్రార్థింపవలయును.

పథ్యాపథ్యాభ్యాసత్యాగప్రకారః.

పాదేనాపథ్యమభ్యస్తం పాదపాదేనవాత్యజేత్, నిషేవేత హితం తద్వదేకద్విత్ర్యంతరీకృతం, అపథ్యమపిహి త్యక్తం శీలితం పథ్యమేవవా । సాత్మ్యాసాత్మ్యం వికారాయ జాయతే సహసాన్యథేతి॥ అయమర్థః॥ అభ్యస్తం అభ్యాసాత్సాత్మ్యతాం యాతం। అపథ్యం పాదేన చతుర్థాంశేన పాదపాదేన షోడశాంశేనవా త్యజేత్॥ హితం పథ్యం తద్వత్ । అపథ్యత్యాగవత్ నిషేవేత్। యావతాంశేన పథ్యం త్యక్తం తావతాంశేన పథ్యంభజేదిత్యర్థః। నిత్యసేవ్యస్యాహారస్య యామాత్రా తస్యాః అపథ్యేన యోన్యూనాంశః తం పథ్యేన పూరయేదితి। ఏతదుక్తంభవతి। యదా పాదోనత్యాగః క్రియతే తదా ప్రథమేహాని అపథ్యస్య త్రయఃపాదాః పథ్యస్యైకః। ద్వితీయే చత్వారోఽప్యపథ్యస్య తృతీయే ప్రథమవత్ । ఇత్యేకాంతరీకరణం । చతుర్థే ద్వౌ పథ్యస్య ద్వావపథ్యస్య పంచమషష్ఠయోస్తృతీయవత్। సప్తమే చతుర్థవత్। ఇతి ద్వ్యంతరీకరణం। అష్టమేత్వపథ్యస్యైకః త్రయఃపథ్యస్య।నవమదశమైకాదశేషు సప్తమవత్। ద్వాదశేష్టమవత్। ఇతి త్ర్యంతరీకరణం। త్రయోదశే చత్వారోపి పథ్యస్య చతుర్దశేద్వాదశవత్। పంచదశే త్రయోదశవత్ । ఇతిపాదేనాపథ్యత్యాగపూర్వపాదేనాపథ్యాభ్యాసే క్రమః పాదపాదేన త్వభ్యాసే ఏకద్విత్ర్యంతరీకరణస్య పంచకత్వే ఆవృత్తిః। తతఏకోత్తరీకరణం। ఏవం్రిషష్ఠిదివసైష్షోడశాః పూర్యంతే। ఇతిపాదపాదేన॥ మాత్రాయోగిక్రియాదేశే కాలావస్థాదిభేదతః। తతస్తతో యతోదృష్టాస్తేతే భావాస్తథాతథా॥ హితాహితత్వేప్యైక్యతస్నియమోస్మాదనిశ్చితః॥

పథ్యాపథ్యాభ్యాసత్యాగప్రకారము.

అనంతరమందు పథ్యాపథ్యములయొక్క అభ్యాసముచేసే క్రమమును విడచుక్రమమును జెప్పుచున్నారము.

అభ్యసింపబడిన సమానత్వముబొందిన యపథ్యవస్తువను నాల్గవవంతుచేతనైనను పదియారవవంతుచేతనైనను విడువదగును. హితమునపథ్యమునవి

డచునటులనే సేవించవలయును. ఎంతయంశముచే నపథ్యము విడువబడినదో అంతయంశముచేత పథ్యమును పూర్తి సేయవలయును. ప్రతిదినమును బుచ్చికొనెడి పదార్థపరిమాణ మెంతో దానియొక్క అపథ్యముచేత నేతక్కువవంతు కలదో అవంతును పథ్యాంశముచేతను పూర్తి సేయవలయును. ఈయంశమునే వివరించెదను. ఎప్పుడు నాల్గవవంతు విడవబడుచున్నదో అప్పుడు మొదటిరోజున యపథ్యముయొక్క మూడువంతులున్ను పథ్యవస్తువయొక్క ఒకవంతును రెండవరోజున నాల్గవవంతులును అపథ్యవస్తువయే మూడవరోజున మొదటిదినమువలెనే- ఈలాగున నేకాంతరీకరణము. నాల్గవరోజున రెండువంతులు పథ్యమును రెండువంతులపథ్యము నైదారుదినములయందు మూడవదినమువలెనే ఏడవదినమునందు నాల్గవరోజువలెనే- ఈలాగున ద్వ్యంతరీకరణక్రమము. ఎనిమిదవవాసరమున నపథ్యమొకటియును పథ్యముమూడును. తొమ్మిది, పది, పదునొకండవదివసములయందు ఏడవనాటివలెనే- పన్నెండవరోజున ఎనిమిదవరోజువలెనే- ఈలాగున త్ర్యంతరీకరణక్రమము. పదమూడవరోజున నాలుగువంతులును పథ్యముయొక్కయె పదునాల్గవరోజున పన్నెండవరోజువలెనే- పదియేనవదినమున పదమూడవరోజువలెనే- ఈలాగున నాల్గవవంతపథ్యత్యాగపూర్వకపథ్యగ్రహణక్రమము. పదియారవవంతున నభ్యాసవిషయమై ఏకత్వత్ర్యంతరీకరణమునకు అయిదొటయందావృత్తి. అటుతరువాత నొక్కొక్కటి యావృత్తి సేయుట. ఈలాగున నరువదిమూడుదినములచేతను పదియారువంతులు పూర్తి కాబడును.

శరీరారోగ్యమునకౌషధస్వీకారముచేతనుపథ్యాభ్యాసాది క్రియలచేతను దేశకాలావస్థాదిభేదములవల్ల క్రమముగ నాయాయి శరీరదార్ఢ్యాది భావములగుపడుచున్నవి. ఇటులనపథ్యాశనమున ఔషధసేవను జేయకుండుటవలన శరీరదార్ఢ్యము తప్పును.

తాం బూ ల వ ర్గః.

భూయోపాచమ్య కర్తవ్యం తతస్తాంబూలభక్షణమితి మార్కండేయః॥ పూగీఫలంపైత్యహరం ప్రధానం విరేచనీయం లఘుదీపనంచ। ఈషచ్చమాధుర్యరసేన యుక్తం జాడ్యాపహం వస్తివిశోధనంచ॥ చంద్రాపురాద్భవంపూగం కఫఘ్నం మలశోధనం। కటుస్వాదుకషాయంచ రుచ్యం దీపనపాచనం॥ ఆంధ్రదేశోద్భవంపూగం కషాయం మధురం పరం। వాతజిద్రక్తజాడ్యఘ్నమీషదామంకఫాపహం॥ పశ్చిమార్ణవదేశేతు క్రముకం పత్రమేవచ। కఫ

మారుతకోపంచ మందాగ్నిం క్రిమివర్ధనం॥ ద్రావిడోద్భవపూగాని వృష్యాణి మధురాణిచ। కించిద్వాతప్రకోపాని పత్రం తద్గుణమాదిశేత్॥ ఘోంటా కటుకషాయోష్ణా కఠినారుచికారిణీ। మలవిష్టంభశమనీ పైత్యకృద్దీపనీచసా॥ హృద్యస్స్వాదుసుఖావహస్సతుపరం స్నిగ్ధోపి పైత్యాపహో వాతఘ్నః క్రముకః కఫప్రశమనస్సంతర్పణశ్చీకరాణాః। వృష్యః పైత్యబలాపహస్సుకఠినో యోషా గురుస్థూలకస్సంభిన్నే శశమాంసకాంతిసుభగో భేదీలఘుస్సంమతః॥ ఆర్ద్రంపూగం కషాయం ముఖమలశమనం కంఠశుద్ధిం విధత్తే రక్తామశ్లేష్మపిత్తప్రశమన ముదరాధ్మానహానింకరస్యాత్। శుష్కాంకం హ్యామయఘ్నం రుచికర ముదితం పాచనం రోచనంస్యాత్తత్ప్రాయస్తాపయుక్తం యదిజడ ముదితం పాండుపైత్యామయఘ్నం॥ వన్యంపూగఫలం మహోరతిహరం కుర్యాదతిశ్లేష్మకం సహ్యంనైవభవేద్విరేచనకరం మోహంముహుఃకారయేత్॥ క్రముకంత్రితయాన్మాసాత్పత్రం సమాగతం। చూర్ణంత్రిరాత్రం సంత్యక్త్వా తాంబూలంభక్షయేన్నరః॥ ఏవంచేత్పూగానాం తైక్ష్ణ్యం పర్ణానా మామదోషం చూర్ణస్యోగ్రత్వం శామ్యతీతి॥ ఖండీకృతం వ్యపోత్తాగ్రైః కషాయం యత్సుఖండిభిః। కర్పూరాద్యైః ప్రసూనైశ్చ వాసితం తచ్చ భక్షయేత్। నోచేద్దంతస్య శైథిల్యం భవేద్దంతవిఘట్టనాత్। కర్ణరోగ శిరోరోగా హనుస్రంసస్తు జాయతే॥ అఖండిత పూగభక్షణేన కీటభక్షణమపి క్వచిద్భవేత్॥ పూగశ్చేన్మృగనాభిసంగభరిత స్తద్వాసితం భక్షయేత్కర్పూరేణ తథైవ దేవకుసుమైర్గంధైరనేకైస్తథా। తస్మాత్కాలశరీరదేశవికృతింజ్ఞాత్వాచ తద్భక్షణం పానీయాదిసమస్తవస్తుకరణం చోపాధిభేదాద్భవేత్॥

తాంబూలవర్గము.

శుద్ధాచమనానంతరమందు తాంబూలభక్షణమును జేయవలయునని మార్కండేయులు. పోకచెక్క పైత్యహరము- విరేచనకారి- లఘువు- దీపనము- ఇంచుకమధురము- జాడ్యహరము- గర్భశోధనము. నందాపురిపోకలు- కఫహరము- మలశోధనము- ఇంచుకవట్టుగలిగిన మధురము- సుగంధము- రుచ్యము- దీపనము- పాచనము. ఆంధ్రదేశపుపోక- వగరుగల మధురము- వాతము- రక్తజాడ్యము- ఆమము- కఫము- వీటినిహరించును. పశ్చిమసముద్రతీరదేశమందగు పోకయును తమలపాకును వాతకఫప్రకోపమును మందాగ్నిని క్రిమిని బుట్టించును. ద్రవిడదేశమందగు పోకలు తమలపాకులును వీర్యవర్ధనము- మధురము- ఇంచుకవాతప్రకోపకరము. గొంటు చెక్క- వట్టు, వగరు, వేడి, కాఠిన్య

ము, రుచియును గలిగి విరేచకమై పైత్యకారియై దీపనమై యుండును.

వక్రగహాము- హృద్యము- స్వాదు- సుఖకరము- స్నిగ్ధము- త్రిదోషహరము- తృప్తికరము - వీర్యకరము- కఠినము- స్థూలము- బరువుగ లది చెవ్వులపిల్లి రక్తము వలె కర్తరించిన నెల్లనిరంగుగలిగియుండును- విరేచనకారి- సర్వసమ్మతము. పచ్చిపోక వగరు- ముఖమాలిన్యహరము- కంఠశుద్ధికరము- రక్తామశ్లేష్మపైత్యోదరములను, కడుపుపొంగును హరించును. ఎండుపోక- కంఠరోగశమనము- పాచనము- రుచికరము- పాండుపైత్యహరము. అడవిపోక మనస్తుష్టిని జేయక శ్లేష్మకరమై రేచకమై మూర్ఛను బుట్టించును. మూడుమాసములు పాతబడినపోకయును పదేనురోజులు నిలవ జేసిన తమలపాకులును మూడు దినములు నిలవయున్న సున్నమున్ను తాంబూలమునకు ప్రశస్తము. ఇటులజెప్పుట వలనతో కస- పసరు- పొగరు అణగుననని. పోకచెక్కలు కర్తరించి యగ్రములు లేకుండ నలిపి కర్పూరము లవంగాదులచే వాసితమగు తాంబూలమును భక్షింపవలయును. ఇటులగాకున్న కఠినమగు పోకలు కొరకుటచే దంతములకు శైథిల్యమును కర్ణరోగ శిరోరోగాదులను అంగుటికి వరపును గలుగును. పోకచెక్కలు కర్తరించకుండిన యందుగల కీటములనుగూడ భక్షించును.

పోకచెక్కలు, కస్తూరి, కర్పూరము, లవంగములు, మరియును గంధపుద్రవ్యములతో గలిపి దేహదేశకాలానుగుణముగ తగిన వస్తుమేళనముతో భక్షింపవలయును. ఇటుల జలముమొదలగు వస్తువులను దేశకాలపాత్రములనను సరించి సేవించిన యారోగ్యమగును.

అథ తాంబూలవల్లీదళం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ తాంబూలీదళముస్య పిచ్ఛలమలప్రాగ్భూతదుర్గంధజిత్సర్వం తిక్తకషాయముష్ణవిషదం శ్లేష్మానిలఘ్నంపరం। సద్యశ్ఛేదితభక్షణం ముఖరుజాజాడ్యాపహం దోషకృద్దాహారోచకరక్తదాయి మలకృద్విష్టంభికాంతిప్రదం॥ కృష్ణంవర్ణం పర్ణముష్ణంకషాయం ధత్తేజాడ్యం వక్త్రదాహంమలంచ। శుభ్రం పర్ణం శ్లేష్మవాతామయఘ్నం పథ్యం రుచ్యం దీపనంపాచనంచ॥ కర్పూరవల్లీజంయేత్ప్రమోదం మధురాలఘు। సక్షారదీపనీచోష్ణా శ్లేష్మఘ్నీరోచనీపరా॥ సక్షారంకటుదీపనంరుచికరం సౌభాగ్యసంపత్కరం వర్ణ్యంప్రీతివివర్ధనం లఘుతరం వక్త్రామయధ్వంసనం। కామోద్దీపనకృత్సుగంధివిశదం కర్పూరవల్లీదళం పథ్యంవాతకఫాపహం సుకృతిభిర్భూపైస్సదా సేవ్యతాం॥ తాంబూలవల్లీదళనంచ సాంద్రం సుశ్వేత హేమాభవతి వపాఖ్యం। వారాహకర్ణప్రతిమం సురక్తం దేశోద్భవమాహు ర్ద్వివిధామయఘ్నం॥

కర్పూరగంధోదకభావితం తత్కాంస్యే కరండే కణపూరితంచ। విజ్ఞానవత్త్వాః
కరపల్లవేన సుభక్షితం సౌమ్యదిశి ప్రశస్తం॥ భక్షణంచూర్ణపర్ణస్య లక్ష్మీహానిర్ధ
నక్షయం। క్షీణపర్ణస్య శైథిల్యం గ్లానంచకురుతే గదాన్॥ పర్ణాగ్రం పర్ణమూ
లంచ చూర్ణపర్ణం ద్విపర్ణకం। శీర్ణపర్ణం జరత్పర్ణం వర్జయేద్బుద్ధిమాన్నరః॥
పర్ణమూలేభవేద్వ్యాధిః పర్ణాగ్రేపాపసంభవః। చూర్ణపర్ణం హరత్యాయు
శ్శిరాబుద్ధివినాశనీ॥ తాంబూలవల్లీచ్ఛదనాని సమ్యగ్విశోధితాని క్రముకీఫలాని।
చూర్ణంతుశుద్ధం మిళితం సమస్తం తాంబూలమిత్యేతదుదాహరంతి॥ ఏకపూ
గం పంచపర్ణం చూర్ణం నిష్పావమాత్రకం। కర్పూరేణ తదర్ధంస్యాత్తక్కోలం
త్రిచతుష్టయం। లవంగకుసుమంతద్వత్పార్థంజాతికాఫలం। క్రమేణ భక్షయే
ద్విద్వాంస్తాంబూలం సర్వదోషజిత్॥ పూగాంతర్గతకీటస్తు గళగండగదాన్న
యేత్। పర్ణాంతర్గతకీటస్తు ముఖరోగానరోచిచ। చూర్ణస్యసూక్ష్మం పాషా
ణం సేవితంచాశ్మరీభవేత్। తస్మాత్పర్ణాదిశుద్ధించ కుర్యాత్తాంబూలలక్షణం॥
తాంబూలసేవావిధినా విదధ్యాద్భుక్తేఃపురస్తాదిహసప్తపత్రం। భుక్త్వాథవా
సప్తశయీత మర్త్యో ద్విసప్తసేవాం నిద్రాం నిశాసు॥ పూగాధిక్యంతు పూ
ర్వాహ్ణే మధ్యాహ్నే చూర్ణముత్కటం। రాత్రౌచ పత్రబాహుళ్యం తాం
బూలంభక్షయేన్నరః॥ రాగోద్భవేత్పూగదళేసమానే విరాగతా పూగఫలాధి
కత్వే। చూర్ణాధికే చాస్యసుగంధహానిస్స్వారభ్యమాస్యే బహులేపలాశే॥ తత్ఫ
ల్యంసేవితంరూక్షమరుచిర్వహ్నినాశనం। అపథ్యం పీనసశ్వాసపాండుకృధ్రి
ప్రమేహకృత్। పాండుత్వం దంతదౌర్బల్యం బాధిర్యంచాక్షిరోగతా। వాతపై
త్త్యప్రకోపస్స్యాత్తాంబూలస్యాతిసేవనాత్॥ ఆకావిషోపమంపీతంమధ్యే దీపన
పాచనం। అమృతప్రతిమంచాంతే త్రిధా తాంబూలలక్షణం॥ విష్టంభి శూలా
ర్తిహరం క్రిమిఘ్నం హృద్యం సుగంధం వదనే దదాతి। దంతోష్ఠరాగం
కురుతే నరాణాం రోగాతురాణామపి దీపనంస్యాత్॥ కామంప్రదీపయతి రూ
పమపి వ్యనక్తి సౌభాగ్యమావహతి వక్త్రసుగంధకారి। పూజ్యం కరోతి కఫ
జాంశ్చ నిహంతిరోగాంస్తాంబూలమేవ పరమంచగుణంకరోతి॥ ఉత్పత్తిర్నాగ
లోకే వహతి పరిమళం వాతపైత్త్యప్రభేదీ శృంగారే కామదూతీ రతిఫలసమ
యే సర్వకాలేషు భోగ్యం। దంతాన్నిత్యంకరోతి స్ఫుటమణికిరణాన్కుంకుమా
రక్తరేఖాంస్తాంబూలంశ్రీనివాసం తవవసతుముఖే యావదర్కేందుతారం॥ లా
లాస్రుతింపాండురవర్ణహాస్యే దంతాదిదౌర్బల్యముపైతిజంతుః। విజృంభణం వ
క్త్రగళామయానాంనిశాసుతాంబూలముఖస్యనిద్రా॥ స్నానంకృత్వా జలంపీ
త్వారతింకృత్వాఫలాదికం। భుక్త్వాక్షణంసమాశ్వాస్యతాంబూలంభక్షయేత్సు

ధీః॥ ఫలపత్త్రైస్సురాధీశబ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః। తాంబూలదానకృత్త్రపా
స్త్రప్నాత్తద్దానముత్తమం॥ సుపత్త్రైః సుపూగేన సుచూర్ణేన సమన్వితం। సు
బ్రాహ్మణాయ తద్దత్వా తాంబూలం ఖాదయేద్బుధఃఇతి వశిష్ఠః॥ సభాప్రవేశే
శయనే వివాహే క్రతౌ చ యుద్ధే జననే ప్రయాణే। గ్రామప్రతిష్ఠాదిషు దేవకా
ర్యే తాంబూలదానం పరమం ప్రశస్తం॥ క్షీరం కట్వద్ధం పనసం చామ్రం ఫలం క
దళ్యాశ్చ ఇక్షుఖండం। మద్యం చ యూషం చ రసం కషాయం ఘృతం స్వపానం
మధు నారికేళం। పీత్వా విజహ్యాద్ఘుటికాం నిషేధకాం తాంబూలమత్రైవ వివదంవ
దంతి॥ ప్రకరణేస్మిన్మద్యగ్రహణం తాంబూలవిరుద్ధద్రవ్యగణనార్థమేవ నతు పే
యార్హద్రవ్యమితిబోధనార్థం శూద్రస్యాప్యపేయత్వశ్రవణాత్ ॥ మద్యమాంసప్రి
యం నిత్యం నీచకర్మానువర్తినం। తం శూద్రం వర్జయేద్విప్రశ్శ్వపాకమివదూరత
ఇతి పరాశరః॥ తాంబూలం పాండుమేహప్రకటితనయనోన్మాద కృష్ణాతురా
ణాం సంశుద్ధక్షీరపీతశ్రమమదవిషపైత్యాప్రశోభాన్వితానాం। మూర్ఛాభిసా
రకృశనిపీడితవమిమహోదేహదాహార్దితానాం త్వగ్దోషాంకస్మృతీనాం క్షయగ
దవిషసర్పార్దితానాం నపూజ్యం॥

ఇటుపైని తాంబూలలాదళమును జెప్పుచున్నారము. తమలపాకు వో టెకారముగట్టుటను దౌర్గంధ్యము మొదలగువాటిని బోగొట్టి సంచుకోదు వగరు వేడిగలిగి నిర్మలమై శ్లేష్మవాతహరమై యుండును. అప్పుడుగోసిన పసరాకు ముఖరోగమును జాడ్యదోషమును దాహమును అరుచిని రక్తదోషమును మలబంధమును జేసి కాంతినణచును. నల్లనిరంగు కు వేడిజేసి వగరై జాడ్యకరమై నోరునొంపించును. తెల్లటువంటిని శ్లేష్మవాతహరము పథ్యము - రుచ్యము - దీపనము. కర్పూరవల్లిదళము సంతోషమును జేయును. మధురమును లఘుత్వ కారము గలిగి దీపనము - ఉష్ణము - శ్లేష్మఘ్నము - రుచికరము. ఉప్పన వల్లియు ని గలిగి దీపనము రుచికరము సౌభాగ్యసంపత్కరము వర్ణ్యము స్త్రీవర్ధనము లఘుతరము ముఖరోగశమనము కామోద్దీపనము సుగంధము పథ్యము వాతకఫహరము విశదకరము ఇట్టికర్పూరవల్లిదళము రాజులచే సేవింపబడుగావు. ఎఱ్ఱ భూమియందుబుట్టిన తమలపాకు దళసరి తెలుపు సువర్ణకాంతిమైననుగలిగి వరాహకర్ణాకారమై సౌమ్యరసమై వివిధరోగములనుహరించును. కర్పూరగంధోదకముచే భావితము కంచుడబ్బిలో తాంబూలముట్టియుంచి యువతైశ్వర్యముగల స్త్రీహస్తపల్లవముచేనివ్వబడి యుత్తరదిగభిముఖుడై భక్షించుట ప్రశస్తము. సున్నముంచినయాకును భక్షించిన లక్ష్మినశించును ధనక్షయముగును. వాడి

పోయిన చివికిపోయిన పత్రములను భక్షించిన రోగములను జేయును. పర్ణాగ్రమును మూలమును సున్నమును యాకును రెండాకులొకమారు శీర్ణ జీర్ణ పర్ణములను బుద్ధిమంతుడు వర్జింపవలయును. పర్ణమూలము వ్యాధికరము. పర్ణాగ్రము పాపజనకము. చూర్ణపర్ణ మాయుష్యహరము. పర్ణమందగు సరములు బుద్ధినాశకరములు. స్వచ్ఛమగు తాంబూలదళములను, చక్కగా శోధింపబడిన పూగీఫలములను పరిశుద్ధమగు సున్నమును గూర్చబడిన తాంబూలమగును. ఒకవేళకయు నైదాకులు సనపగింజంతసున్నము నందులో సగము కర్పూరము మూడునాలుగుతక్కోలములన్నియులవంగములు సున్నములోనాల్గవపాలు జాజికాయయును గలిసిన తాంబూలము సకలదోషహరము గావున విద్వాంసుడిట్లు భక్షించును. పోకచెక్కలోనిపురుగు గళగండరోగమును బుట్టించును. పర్ణమునందుండు కీటము ముఖరోగకరము. సున్నమునందుండు రాయి యశ్మరీరోగమును బుట్టించును. కావున పర్ణాదిశుద్ధిని జేయవలయును. భోజనమునకు పూర్వమందైన నపరమందైనను నేడేసిపత్రములు భక్షించవలయును. రాత్రియందు పదునాలుగాకులు సేవించవలయును. చెక్కలధికముగ పూర్వాహ్ణమందును సున్నమధికముగ మధ్యాహ్నమందును ఆకులధికముగ రాత్రియందును తాంబూలమును భక్షించవలయును చెక్కలాకులు సమముగనుండినరక్తిమకలుగును. చెక్కలధికమైన రక్తిమలేకుండును. సున్నమధికమైన సుగంధము పోవును. పర్ణములధికమైన సుగంధమధికమగును. మూడును సమముగనుండిన రుచికలుగును. ఈతాంబూలము ప్రాతఃకాలమందు సేవించిన వేడిని రుచిని అగ్నిమాంద్యమును వీర్యహానిని పీనసశ్వాస పాండుమూత్రకృచ్ఛ్రప్రమేహ రోగములను జేయును. విస్తరించి తాంబూలమును సేవించిన శరీరము తెల్లబడును. దంతపటిమతగ్గును. చెముడు నేత్రరోగము వాతపైత్యప్రకోపమునగును. తాంబూలమునమొదటిరసము విషసమముగావున నుమియవలెను. మధ్యమరసము దీపనము పాచనము. అంత్యరసమమృతసమము మలబంధమును శూలను క్రిములను హరించును. హృద్యము. ముఖసుగంధకరము. దంతములకు నోష్ఠములకును రక్తిమను బుట్టించును. రోగాతురులకును దీపనమగును. కామోద్దీపకము. రూపప్రకాశకము. సౌభాగ్యముఖసుగంధకారి. కఫాదిరోగహారి. కావున తాంబూలము మిక్కిలి గుణకరము.

నాగలోకమందున బుట్టి పరిమళమునువహించి పైత్యహరమై శృంగారరసమందు కామమూర్తినై రతికాలమందు ఫలరూపమై సర్వకాలములందును

భోగ్యమై దంతములకు కెంపులవలె నింపుజేసి కుంకుమవంటి రక్తరేఖలు పెదవులందొదవజేసి లక్ష్మీనివాసయోగ్యమగు తాంబూలము ముఖమందు పైని జెప్పబడిన కాలములందుండుఁగావుత. తాంబూలము ముఖమందుండఁగ నిద్రించిన చొంగబడుటయును ముఖమందు పాండువర్ణమును దంతములకు దౌర్బల్యమును ముఖకంఠరోగోత్పత్తియును జేయును గావున నట్లు సేయరాదు.

ఇందుకనిద్రించి లేచి జలపానముసేసి క్రీడించి ఫలాదులను భక్షించి క్షణమాత్రము విశ్రమించి తాంబూలమును భక్షించవలెను. ఆకులును పోకలును గలిసినతాంబూలదానముచే బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు తృప్తులగుదురు గావున మంచిపర్ణములు చెక్కలు సున్నముతో యోగ్యమగు బ్రాహ్మణులకు ముందుగా తాంబూలమిచ్చి బుద్ధిమంతుడు తాంబూలమును భక్షింపవలయును.

సభయందు శయనమందు వివాహములందు క్రతువులందు యుద్ధమందు పుత్రాదిజన్మమందు ప్రయాణమందు గ్రామాదిప్రతిష్ఠాకాలమందు దేవకార్యమందును తాంబూలదానము ప్రశస్తము.

పాలు వెలఁగ పనస మామిడి యనటిపండ్లను చెరుకులను మద్యమును కట్టు రసాయనము కషాయము ఘృతమును తేనియను నారికేళమును బుచ్చికొనినయనంతరము తాంబూలము విషమగును గావున నొకగడియ విలంబమును జేసి యామీదను భక్షింపవలయును. ఈతాంబూలప్రకరణమందున మద్యగ్రహణము తాంబూలవిరుద్ధద్రవ్యగణనముకొరకుమాత్రమెగాని పానముచేయదగుననుటగాదు. శూద్రుడైనను మద్యపానమొనర్చిన చండాలునివలె వానివర్జింపుమని పరాశరస్మరణమువలన నత్యంతనిషేధముగలదు.

పాండుమేహనేత్రరోగోన్మాదపైత్యరక్తశోఫామూర్ఛాతిసారమూత్రకృఛ్ర ప్రదర వమన దేహదాహ తృష్ణాశోషాపస్మార క్షయవిషోపద్రవ విసర్పిపీడితులగువారికిని పిపాసాతురులకును క్షీరపానము జేసినవారికిని శ్రమ మదావిష్టులకును తాంబూలమర్హముగాదు.

అథ తాంబూలచూర్ణప్రశంసా స్మృతిర్వక్ష్యామః॥ చూర్ణం శంఖాశ్మశంబూకశుక్తిమౌక్తికజంస్మృతం। క్షారం సలవణం శంఖచూర్ణం కాయాగ్నివర్ధనం। మేదోవిశోషణం రూక్షం క్రిమిఘ్నం శ్లేష్మవర్ధనం। అత్యుష్ణం తీక్ష్ణకటుకం చూర్ణంచాశ్మభవంలఘు। పిత్తప్రకోపనంరూక్షం విశేషాచ్ఛ్లేష్మనాశనం। చూర్ణంశంబూకజంభేదిరూక్షోష్ణం శ్లేష్మనాశనం। తీక్ష్ణోష్ణం శుక్తిజం చూర్ణంరో

చనంలఘుదీపనం। ముక్తాఫలోద్భవంచూర్ణం వాతజం పైత్యశూలజిత్॥

ఏలాచందన శైవ్యవాలుకలవంగాజాతికస్తూరికా చామంతీ శశిముక్తకుం కుమశశీతకోలమాంసీమధు। ఏతచ్చూర్ణసమాంశఖాదిరయుతం హైమాంబునాపేషితం ముద్గంమాత్రవటీకృతంవితనుతే తాంబూలగాగోదయం॥ స్త్రీసంభావణభూషణం గుణతరం స్త్రీణాంమనోహారిణాం లావణ్యం కురుతే సధాతుజనితం రాజ్ఞాంసదా సేవితం॥ అశ్వారోహే తథామార్గే రతికాలే తథాతపే। తృష్ణిపాసాధికే దోషే తాపేచంద్రం ప్రశస్యతే॥ సర్వాంగవాతేశోథే చ మందాగ్నౌ దుర్దినే తథా। హనుగ్రహశిరోరోగే మృగనాభిఃప్రశస్యతే॥

ఇటుపైని తాంబూలచూర్ణప్రశంసను విశేషముగ జెప్పుచున్నారము- శంఖము రాయి గుల్ల ముత్యపుచిప్ప ముత్యపుచూరు. ఈవైెటింటివలనబుట్టినది సున్నమని చెప్పబడినది.

శంఖచూర్ణము క్షారలవణములుగలిగి జఠరాగ్నివర్ధనమొనర్చును. మేదస్సును శోషించును. ఖారము. క్రిములనుబోగొట్టును. శ్లేష్మమునుజేయును. రాతిసున్నమతివేడిజేయును. తీక్ష్ణముగు కటువు- లఘువు- పైత్యవర్ధనము- ఖారము- విశేషముగ శ్లేష్మమును బోగొట్టును. గుల్లసున్నము విరేచనకారి- ఖారము- శ్లేష్మనాశనము- ముత్తియపుచిప్పసున్నము తీక్ష్ణోష్ణము- రోచనము- లఘువు- దీపనము. ముత్తియపు సూరు సున్నము వాతమువలన బుట్టిన పైత్యశూలలను గొట్టును.

ఏలకులు చందనము శైవ్యము వట్టివేళ్లు లవంగములు జాజికాయ కస్తూరి తెల్లచామంతి కర్పూరము తుంగముస్తలు కుంకుమపువ్వు పెద్దయాలకులు తక్కోలపుట్లు జటామాంసి యష్టిమధుకము యివిసమభాగములు వీటితోసమము కాచుబెట్టి పన్నీటితో మర్దనాజేసి పెసరగింజలంతేసిమాత్రలుజేసి తాంబూలముతో భక్షించిన లావణ్యముగలిగియుందురు. స్త్రీలకుమనోహరుడగును. ధాతువృద్ధికరము గావున రాజులెల్లప్పుడును సేవించదగియుండును.

పచ్చకప్పురము అశ్వారోహణమందును మార్గమందును రతికాలమందును తృష్ణిపాసాధిక్యమందును తాపమందును తాంబూలముతో సేవించదగును.

కస్తూరి సర్వాంగవాతమందును శోథరోగమందును మందాగ్నియందును మేఘచ్ఛన్నదినమందును దవడలు పట్టుజేసినపుడును శిరోరోగమందును తాంబూలముతో బుచ్చికొనదగును.

భోజనానంతర కృత్యాని.

అథాహశ్శేషకృత్యం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి ఇత్థం నిరూపితభోజనానంతరమహశ్శేషేణ కర్తుం యోగ్యం కృత్యం కర్తవ్యజాతం మన్వాది స్మృత్యుక్తం వ్యాఖ్యాస్యామః। విశేషేణాభిధాస్యామః॥ భుక్త్వాచసుఖమాస్థాయ తదన్నం పరిణామయేత్। ఇతిహాసపురాణాద్యైష్షష్ఠసప్తమకౌ నయేత్॥ అష్టమే లోకయాత్రాచ బహిస్సంధ్యా తతః పునరితి దక్షః॥ బుద్ధివృద్ధికరణ్యాశు ధన్యానిచ హితానిచ। నిత్యం శాస్త్రాణ్యవేక్షేత నిగమాంశ్చైవ వైదికాన్॥ యథాయథాహి పురుష శ్శాస్త్రం సమధిగచ్ఛతి। తథాతథా విజానాతి విజ్ఞానంచాస్య రోచతఇతి మనుః॥ అస్యార్థః॥ శీఘ్రం బుద్ధివృద్ధిజనకాని తథాధన్యాని ధనాయహితాని తథాహితాని దృష్టోపకారాణి తథా వేదార్థావబోధకాన్నిగమాఖ్యాంశ్చ గ్రంథాన్నిత్యమవేక్షేత పర్యాలోచయేత్। తదుక్తాచరణేన పురుషార్థచతుష్టయప్రాప్త్యుపాయజ్ఞానవాన్॥ యథాయథేతి॥ యస్మాద్యథాపురుషశ్శాస్త్రం సమ్యగభ్యస్యతి తథాతథాన్యవిశేషేణజానాతి శాస్త్రాంతరవిషయమపిచాస్య విజ్ఞానం రోచతే తద్బలంభవతి॥ పురుషార్థచతుష్టయావాప్తి హేతుభూతశాస్త్రాణ్యాతనసాటీక ప్రదర్శయామః॥ విద్యాహ్యనంతాశ్చకలాస్సంఖ్యాతుంనైవశక్యతే। విద్యాముఖ్యాశ్చ ద్వాత్రింశ చ్చతుష్షష్టికలాస్స్మృతాః।యద్యస్యాద్వాచికంసమ్యకర్మ విద్యాభిసంజ్ఞికం। శక్తో మూకోపి యత్కర్తుం కలాసంజ్ఞంతు తత్స్మృతం। ఉక్తంసంక్షేపతో లక్ష్మవిశిష్టంపృథగుచ్యతే। విద్యానాంచకలానాంచ నామానితుపృథక్పృథక్। ఋగ్యజుస్సామ చాథర్వా వేదాఆయుర్ధనుఃక్రమాత్। గాంధర్వశ్చైవ తంత్రాణి ఉపవేదాః ప్రకీర్తితాః। శిక్షావ్యాకరణంకల్పో నిరుక్తంజ్యోతిషంతథా। ఛందష్షడంగానీమాని వేదానాంకీర్తితానిహి। మీమాంసాతర్కసాంఖ్యాని వేదాంతోయోగఏవచ। ఇతిహాసాఃపురాణాని స్మృతయోనాస్తికంమతం। అర్థశాస్త్రం కామశాస్త్రం తథాశిల్పమలంకృతిః। కావ్యాని దేశభాషాచ స్వరోక్తిర్యావనం మతం। దేశాదిధర్మాద్వాత్రింశదేతావిద్యాభిసంజ్ఞితా॥ మంత్రబ్రాహ్మణయో ర్వేదనామప్రోక్తం ఋగాదిషు। జపహోమార్చనంయస్య దేవతాప్రీతిదంభవేత్। ఉచ్చారాన్మంత్రసంజ్ఞంసద్వినియోగిచబ్రాహ్మణం। ఋగ్రూపాయత్ర యేమంత్రా యాదృశోర్ధర్చశోపివా। మేషాహాత్రం సఋగ్భాగా సమాఖ్యానంచ యత్రవా। ప్రశ్లిష్టపఠితామంత్రా వృత్తగీతివివర్జితాః। అధ్వర్యవం యత్రకర్మ త్రిగుణం యత్రపాఠనం। మంత్రబ్రాహ్మణయోరేవ యజుర్వేదస్సఉచ్యతే। ఊర్ధ్వగం యస్య

శస్త్రాదేర్యక్షే తత్సామసంజ్ఞకం। అథర్వాంగిరసో నామ హ్యుపాస్యోపాసనా
త్మకః। ఇతి వేదచతుష్కం తు ఉద్దిష్టం తు సమాసతః॥ విందత్యాయుర్వేత్తి సమ్యగా
కృత్యౌషధిహేతుతః। యస్మిన్నృచశ్చోపవేద స్సచాయుర్వేదసంజ్ఞికః। యుద్ధశ
స్త్రాస్త్రవ్యూహాదిరచనాకుశలోభవేత్। యజుర్వేదోపవేదోయం ధనుర్వేదస్తు
యేనసః॥ స్వరైరుదాత్తాదిభిర్యైస్తంత్రీకంఠోద్భితైస్సదా। సతాళైర్గానవిజ్ఞానం
గాంధర్వోవేదఏవసః।వివిధోపాస్యమంత్రాణాంప్రయోగాస్సువిభేదతః।కథితా
స్స్వోపసంహారాస్తద్ధర్మనియమైశ్చ షట్। అథర్వణాంచోపవేదస్తంత్రరూపస్స
ఏవహి। స్వరతఃకాలతస్స్థానాత్ప్రయత్నానుప్రదానతః। సవనాద్యైశ్చసాశిక్షా
వర్ణానాంపాఠశిక్షణాత్। ప్రయోగోయత్రయజ్ఞానాముక్తో బ్రాహ్మణశేషతః।
శ్రౌతకల్పస్సవిజ్ఞేయస్స్మార్తకల్పస్తథేరః। వ్యాకృతాప్రత్యయాద్యైశ్చ ధాతు
సంధిసమాసతః। శబ్దాయత్రవ్యాకరణమేకద్విబహులింగతః। శబ్దనిర్వచనంయత్ర
వాక్యార్థైకార్థసంగ్రహః। నిరుక్తం తత్సమాఖ్యానా ద్వేదాంగంశ్రోత్రసంజ్ఞ
కం। నక్షత్రగ్రహగమనైః కాలోయేనవిధీయతే। సంహితాభిశ్చ హోరాభిర్గణి
తైర్జ్యోతిషంహితత్। భ్యరస్తజన్మగైర్గాత్రైర్యద్యాస్యత్రపరిమాణతః। కల్ప్యంతే
ఛందశ్శాస్త్రంతద్వేదానాం పాదరూపధృక్। యత్రావ్యవస్థితాచార్థకల్పనాదివి
భేదతః। మీమాంసావేదవాక్యానాం సంజ్ఞాయశ్చప్రకీర్తితః। భావాభావపదా
ర్థానాంప్రత్యక్షాదిప్రమాణతః।సవివేకోయత్రతర్కః కాణాదాదిమతంచతత్।
పురోష్టౌప్రకృతయోవికారాష్షోడశేతిచ। తత్త్వాదిసంఖ్యావైశిష్ట్యాత్సాంఖ్య
మిత్యభిధీయతే। బ్రహ్మైకమద్వితీయంస్యాన్నానేహాస్తికించన। మాయికం స
ర్వమజ్ఞానాద్భాతి వేదాంతినాం మతం। చిత్తవృత్తినిరోధస్తు ప్రాణసంయమ
నాదిభిః॥ తద్యోగశాస్త్రం విజ్ఞేయం యస్మి న్ధ్యానసమాధితః। ప్రాగ్వృత్తకథ
నంచైకరాజకృత్యమిషాదితః। యస్మిన్నఇతిహాసస్స్యాత్పురావృత్త స్సఏవహి।
సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చ వంశోమన్వంతరాణిచ। వంశానుచరితంయస్మిన్పురాణం తద్ధికీ
ర్తితం। వర్ణాదిధర్మస్మరణం యత్రవేదావిరోధకం। కీర్తనం చార్థశాస్త్రాణాం
స్మృతిస్సాచ ప్రకీర్తితా। యుక్తిర్బలీయసీయత్ర సర్వంస్వాభావికంమతం।కస్యా
పినేశ్వరఃకర్తా నవేదానాస్తికంహితత్। శ్రుతిస్మృత్యవిరోధేన రాజవృత్తాదిశా
సనం। సుయుక్త్యార్థార్జనంయత్ర హ్యర్థశాస్త్రంతదుచ్యతే। శశాదిభేదతఃపుంసా
మనుకూలాదిభేదతః। పద్మిన్యాదిప్రభేదేన స్త్రీణాంస్వీయ్యాదిభేదతః। తత్కా
మశాస్త్రంసత్త్వాదేర్లక్ష్మయత్రాస్త్రిచోభయోః। ప్రాసాదవప్రమారామగృహ
వాప్యాదిసత్కృతిః। కథితాయత్రతచ్ఛిల్పశాస్త్రముక్తంమహర్షిభిః। సమస్యానా

దికత్వేనసారూప్యాదిప్రభేదతః । అన్యోన్యగుణభూషాతు వర్ణ్యతేలంకృతిశ్చ సా। సరసాలంకృతాదుష్టశబ్దార్థంకావ్యమేవసత్। విలక్షణచమత్కారబీజం పద్యాదిభేదతః। లోకసంకేతతోర్థానాం సంగ్రాహకవాక్యసైకికీ। వినాకౌశలశాస్త్రీయసంకేతైః కార్యసాధికా। యథాకాలోచితావాగ్యావసరోక్తిశ్చ సా స్మృతా। ఈశ్వరఃకారణంయత్రాదృశ్యోస్తి జగతస్సదా। శ్రుత్యాదిభిన్నధర్మోస్తి యత్రతద్యావనంమతం। కల్పితశ్రుతిభూలోకమూలో లోకైర్ధృతం సదా। దేశాదిధర్మస్సజ్ఞేయో దేశేదేశే కులేకులే॥

పృథక్పృథక్తు విద్యానాంలక్షణంసంప్రకాశితం।కలానామపృథగ్నామలక్షణానీహకేవలం। పృథక్పృథక్క్రియాభిర్హి కలాభేదస్తుజాయతే।యాంయాం కలాంసమాశ్రిత్య తన్నామ్నాజాతిరుచ్యతే। హావభావాదిసంయుక్తంనర్తనంతు కలాస్మృతా। అనేకవాద్యవికృతౌ జ్ఞానంతద్వాదనే కలా। వస్త్రాలంకారసంధానం స్త్రీపుంసోశ్చ కలాస్మృతా। అనేకరూపావిర్భావకృతిజ్ఞానం కలా స్మృతా। శయ్యాస్తరణసంయోగ పుష్పాదిగ్రథనం కలా। ద్యూతాద్యనేక క్రీడాభిరంజనంతు కలాస్మృతా। అనేకాసన సంధానైః రతేర్జ్ఞానం కలా స్మృతా। కలాసప్తక మేతద్ధి గాంధర్వే సముదాహృతం। మకరందాసవాదీనాం మద్యాదీనాం కృతిః కలా। శల్యమూలాహృతౌ జ్ఞానం సిరావ్రణ వ్యధే కలా। పానాదిరస సంయోగాన్నాది సంపాచనం కలా। వృక్షాదిప్రసవారోప పాలనాదికృతిః కలా। పాషాణధాత్వాది హృతి స్తద్భస్మకరణం కలా। యావదిక్షువికారాణాం కృతిజ్ఞానం కలాస్మృతా। ధాతుసాంకర్య పార్థక్యకరణంతు కలా స్మృతా। సంయోగాత్పూర్వవిజ్ఞానం ధాత్వాదీనాం కలా స్మృతా। క్షారనిర్హాసనం జ్ఞానం కలాసంజ్ఞంతు తత్స్మృతం। జ్వరాది రోగశాంత్యర్థ మౌషధాదికృతిః కలా। కలాదశక మేతద్ధి హ్యాయుర్వేదాగమేషు చ। శస్త్రసంధాన విక్షేపః పదాది న్యాసతః కలా। సంధ్యాఘాతాకృష్టిభేదైర్మల్లయుద్ధం కలా స్మృతా। బాహుయుద్ధంతు మల్లానా మశస్త్రం ముష్టిభి స్స్మృతం। మృతస్య తస్య న స్వర్గో యశో నేహాపివిద్యతే। బలదర్పంవినాశాతం నియుద్ధంయశసే రిపోః। నకస్యాపీత కుర్యాద్వా ప్రాణాంతం బాహుయుద్ధకం। కృతప్రతికృతై శ్చిత్రై ర్బాహుభిశ్చ సుసంకటైః। సన్నిపాతావధూతైశ్చ ప్రమాదోన్మథనైస్తథా। కృతంనిపీడనంజ్ఞేయం తన్ముక్తిస్తు ప్రతిక్రియా। కలాభిలక్షితేదేశేయంత్రాద్యస్త్రనిపాతనం।వాద్యసంకేతతోవ్యూహరచనాదికలా స్మృతా। గజాశ్వరథగత్యాతు యుద్ధసంయోజనంకలా। కలాపంచక మేతద్ధి ధ

నుర్త్యేదాగమస్థితం। వివిధాసనముద్రాభిర్దేవతాతోషణంకళా। సారథ్యంచ గజాశ్వాదేర్గతిశిక్షాకళాస్మృతా। మృత్తికాకాష్ఠపాషాణధాతుభాండాదిసత్క్రియా। పృథక్కళా చతుష్కంతు చిత్రాద్యాలేఖనంకళా। తటాకవాపీప్రాసాదసమభూమిక్రియాకళా। ఘట్యాద్యనేకయంత్రాణాం వాద్యానాంతు కృతిఃకళా। హీనమధ్యాదిసంయోగవర్ణాద్యై రంజనంకళా। జలవాయ్వగ్నిసంయోగనిరోధైశ్చ క్రియాకళా। నౌకారథాదియానానాం కృతిజ్ఞానంకళాస్మృతా। సూత్రాదిరజ్జుకరణవిజ్ఞానంతు కళాస్మృతా। అనేకతంతుసంయోగైః పటబంధః కళాస్మృతా। వేధాదిసదసజ్జ్ఞానం రత్నానాంచకళాస్మృతా। స్వర్ణాదీనాంతుయాథాత్మ్యవిజ్ఞానంచ కళా స్మృతా। కృత్రిమస్వర్ణరత్నాది క్రియాజ్ఞానం కళాస్మృతా। స్వర్ణాద్యలంకారకృతిః కళాలేపాదిసత్కృతిః। మార్దవాది క్రియాజ్ఞానంచర్మణాంతుకళాస్మృతా। పశుచర్మాంగనిర్హారక్రియాజ్ఞానంకళాస్మృతా। దుగ్ధదోహాదివిజ్ఞానం ఘృతాంతంతుకళాస్మృతా। సీవనేకంచుకాదీనాం విజ్ఞానంతుకళాస్మృతా। బాహ్వాదిభిశ్చ తరణం కళాసంజ్ఞంజలేస్మృతం। మార్జనం గృహభాండాదేర్విజ్ఞానంతు కళాస్మృతా। వస్త్రసంమార్జనంచైవ క్షురకర్మకళేహ్యుభే। తిలైరండాదిస్నేహానాం కళానిష్కాసనే కృతిః। సీరాద్యాకర్షణే జ్ఞానం వృక్షాద్యారోహణేకళా। మనోనుకూలసేవాయాః కృతిజ్ఞానంకళాస్మృతా। తృణవేణ్వాదిపాత్రాణాం కృతిజ్ఞానం కళాస్మృతా। కాచపాత్రాదికరణవిజ్ఞానంతుకళాస్మృతా। సంసేచనంసంహరణం జలానాంతు కళాస్మృతా। లోహాభిసారశస్త్రాస్త్రకృతిజ్ఞానం కళాస్మృతా। గజాశ్వవృషభోష్ట్రాణాం పల్యాణాదిక్రియాకళా। శిశోస్సంరక్షణేజ్ఞానం ధారణే క్రీడనేకళా। సుయుక్తతాడనజ్ఞానమపరాధిజనేకళా। నానాదేశీయధర్మాణాం సుసమ్యగ్లేఖనం కళా। తాంబూలరక్షాదికృతివిజ్ఞానంతు కళాస్మృతా। ఆదానమాశుకారిత్వం ప్రతిదానం చిరక్రియా। కళాస్యుర్ద్వౌగుణౌ జ్ఞేయౌ ద్వేకళే పరికీర్తితే। చతుష్షష్టికళాహ్యేతాస్సంక్షేపేణ నివర్తితాః॥ గ్రంథాంతరకళాభేదాంశ్చ వదామః॥

అథేతిహాసాగమౌచ కావ్యాలంకారనాటకం। గాయత్వంచ కవిత్వంచ కామశాస్త్రం దురోదరం। దేశభాషావిధిజ్ఞానం లిపికర్మచవాచికం। సర్వాణిచావధానాని సర్వశాస్త్రంతు శాకునం। సాముద్రికం రత్నశాస్త్రంరథాశ్వగజకౌశలం। మల్లశాస్త్రం సూదకర్మభూరుహాణాంచదోహదం। గంధవాదోధాతువాదః ఖన్యావాదోరసస్యచ। జాలవాదోగ్నిసంస్తంభః ఖడ్గస్తంభోజలస్యచ। వాచస్తంభో వయస్తంభో వశ్యాకర్షణమోహనం। విద్వేషణోచ్చాటనంచమా

రణం కాలవంచనం। పయసిప్లవచాతుర్యం పాదుకాసిద్ధిరేవచ। వాక్సిద్ధిర్ఘుటికాసిద్ధిరైంద్రజాలికమాదిచ। అంజనం పరదృష్టేస్తు వంచనం స్వరవంచనం। మణిమంత్రౌషధానాంచ సిద్ధయుక్స్యేనకర్మచ। చిత్రలోహాశ్మవృక్షాయువేణుచర్మాంబరక్రియాః। అదృశ్యకరణి దూతీకరణీ మృగయాగతిః। వాణిజ్యంపాశుపాల్యంచ కృషిరాసవకర్మచ। లావకుక్కుటమేషాదియుద్ధకారవకౌశలం। చతుష్షష్టికళాశ్శైవతాః కళావిద్భిఃప్రకీర్తితాః। ననిశాకరవద్జ్ఞాతు కళావైకల్యమాత్రతః। ప్రకాశతేన గాంధర్వ్యే బుధవత్కాననసంస్థితః॥

వయోబుద్ధ్యర్థవాగ్వేషశ్రుతాభిజనకర్మణాం। ఆచరేత్సదృశీంవృత్తిమజిహ్మామశఠాంతథా॥ అస్యార్థః॥ వయః॥ వయోబాల్యయౌవనాది। బుద్ధిస్సహజాకీ లౌకికవైదికవ్యవహారేషు। అర్థోవిత్తంగృహక్షేత్రాది। వాక్భాషణం। వేషోవస్త్రమాల్యాదివిన్యాసః। శ్రుతంపురుషార్థశాస్త్రశ్రవణం। అభిజనంకులం। కర్మవృత్త్యర్థప్రతిగ్రహాః। ఏతేషాంవయఃప్రభృతీనాం సదృశీ ముచితాం వృత్తిమాచరేత్ స్వీకుర్యాత్। యథావృద్ధస్యోచితాం నవయౌవనోచితాం। ఏవం బుద్ధ్యాదిష్వపియోజనీయం। అజిహ్మమవక్రాం। అశఠామమత్సరాం॥ అహింసా సత్యమస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః। దానందమో దయాక్షాంతిస్సర్వేషాం ధర్మసాధనమితియాజ్ఞవల్క్యః॥ ఇంద్రియార్థేషుసర్వేషు నప్రసజ్యేత కామతః। అతిప్రసక్తించైతేషాం మనసా సన్నివర్తయేత్। క్షత్రియంచైవసర్పంచ బ్రాహ్మణంచబహుశ్రుతం। నావమన్యేతవై భూష్ణుః కృశానపికదాచన। ఏతత్త్రయం హిపురుషం నిర్దహేదవమానితం। తస్మాదేతత్త్రయం నిత్యం నావమన్యేత బుద్ధిమాన్। నాత్మానమవమన్యేత పూర్వాభిరసమృద్ధిభిః। ఆమృత్యోశ్శ్రియమన్విచ్ఛేన్నైనాంమన్యేతదుర్లభాం। మంగళాచారయుక్తానాం నిత్యంచ ప్రయతాత్మనాం। జపతాంజుహ్వతాంచైవ వినిపాతోనవిద్యతే। యద్యత్పరవశంకర్మ తత్తద్యత్నేనవర్జయేత్। యద్యదాత్మవశంతుస్యాత్తత్తత్సేవేతయత్నతః। సర్వంపరవశందుఃఖం సర్వమాత్మవశంసుఖం। ఏతద్విద్యాత్సమాసేన లక్షణం సుఖదుఃఖయోః। యత్కర్మకుర్వతోస్యస్యాత్పరితోషోంతరాత్మనః। తత్ప్రయత్నేన కుర్వీత విపరీతంతు వర్జయేత్। అధార్మికో నరోయోహి యస్యచాప్యనృతం ధనం। హింసారతశ్చయోనిత్యం నేహాసౌసుఖమేధతే॥ అస్యార్థః॥ అధర్మేణవ్యవహరతీత్యధార్మికః। శాస్త్రప్రతిషిద్ధాగమ్యాగమనాద్యనుష్ఠాతాయోమానుషః। యస్యచసాక్ష్యవ్యవహారనిర్ణయాదౌ మిథ్యాభిధానమేవధనోపాయః।అసత్యమభిధాయోపార్జితధనంయోగృహ్ణాతీత్యర్థః। యశ్చ పరహింసాభిరతః నాసావిహ

లోకే సుఖయుక్తోవర్తతే। తస్మాదేతన్నకర్తవ్యమితినిందానిషేధః॥ నసీదన్నపి ధర్మేణ మనోఽధర్మేనివేశయేత్। అధార్మికాణాంపాపానా మాశుపశ్యన్విపర్యయం। నాధర్మశ్చరితోలోకే సద్యఃఫలతి గౌరివ। శనైరావర్తమానస్తు కర్తుర్మూలానికృంతతి। యదినాత్మనిపుత్రేషు నచేత్పౌత్రేషు నప్తృషు। నత్వేవతుకృతోధర్మఃకర్తుర్భవతినిష్ఫలః॥ అస్యార్థః॥ యది స్వయంకర్తుర్దేహధనాదినాశం ఫలంనజనయతి తదా తత్పుత్రేషునోచేత్తత్పౌత్రేషుజనయతి నతునిష్ఫలఏవభవతి। ననుఅన్యకృతస్యకర్మణః కథమన్యత్రఫలజనకత్వం॥ ఉచ్యతే॥ పుత్రాదినాశస్యాపి దుఃఖహేతుత్వాచ్ఛాస్త్రీయత్వాచ్చాస్యార్థస్యనావిశ్వాసఃకార్యః॥ అధర్మేణైధతే తావత్తతోభద్రాణిపశ్యతి। తతస్సపత్నాన్జయతి సమూలస్తు వినశ్యతీతిమనుః॥ శుచిరాస్తిక్యపూతాత్మా పూజయేద్దేవతాస్సదా। దేవతావద్గురుజనమాత్మవచ్చ సుహృజ్జనం। ప్రణిపాతేనచగురూన్సతోనూచానచేష్టితైః। కుర్వీతాభిముఖాన్భృత్యై దేవాన్సుకృతకర్మణా। సద్భావేనహరేన్మిత్రం సంభ్రమేణచబాంధవాన్। స్త్రీభృత్యాన్ప్రేమదానాభ్యాం దాక్షిణ్యేనేతరాన్జనాన్। అనిందాపరవృత్తేషు స్వధర్మపరిపాలనం। కృపణేషుదయాళుత్వం సర్వత్ర మధురాగిరః। ప్రాణైరప్యుపకారిత్వం మిత్రాయావ్యభిచారిణే। గృహాగతేపరిష్వంగశ్శక్త్యాదానం సహిష్ణుతా। స్వసమృద్ధిష్వనుత్సేకః పరవృద్ధిష్వమత్సరః। నాన్యోపతాపివచనం సర్వద్వంద్వసహిష్ణుతా। బంధుభిర్బంధుసంయోగస్సుజనేచతురశ్రతా। తచ్చిత్తానువిధాయిత్వమితివృత్తంమహాత్మనాం॥ సనాతనేవర్త్మని సాధుభిర్గతామయంహిపంథా గృహమేధినాంమతః। అనేనగచ్ఛన్నియతం మహాత్మనా మిమంచలోకం పరమంచవిందతి॥

భోజనానంతర కృత్యములు.

పూర్వోక్తమగు భోజనానంతరమందుమిగిలిన పగటిలో జేయదగినకృత్యమును మన్వాదులుసెప్పినప్రకారము విశేషించిచెప్పుచున్నారము.

భోజనమొనర్చి సుఖముగగూర్చుండి యాయన్నమును జీర్ణింపజేయవలసినది. ఇతిహాసపురాణగోష్ఠితో ౨౧ గడియమొదలుకొని ౨౮ గడియల పర్యంతమును గాలమును వెళ్లించి పైని సంధ్యాకాలపర్యంతమును యథేచ్ఛగా లోకయాత్రను నడపి యనంతరమందు సాయంసంధ్యాకృత్యమును జేయదగునని దక్షుడు. బుద్ధివివృద్ధినొందించునవియును ధనార్జనసాధనములును దృష్టఫలోపకారములగు శాస్త్రములును వేదార్థగ్రంథములు నెంతమట్టుకిశాస్త్రములను జూచుచునుండునో అంతమట్టుకు తెలివిగలిగిపురుషుడనుభవముకలవాడగునని మనువు.

పురుషార్థచతుష్టయమునొందుటకు హేతువులగు శాసనసాది శాస్త్రములను గనపరచుచున్నాము.

విద్యలనంతములు కళలసంఖ్యలు ఇందులో ముఖ్యములగు విద్యలు ముప్పదిరెండు కళలరువదినాల్గని చెప్పబడెను.

ఏదివాచకమగు కర్మో యదివిద్యాసంజ్ఞికను. మూగివాడైనను జేయుటకర్హమగునది కళాసంజ్ఞికము- సంక్షేపముగ వేరువేర నీవిద్యలకునుకళలకును నామములను చిహ్నములతోడ జెప్పుచున్నాము.

ఋగ్యజుస్సామాథర్వణవేదములు నాలుగు, ఆయుర్ధనుర్గాంధర్వతంత్రములు నాలుగును- వరుసగా నుపవేదములు. శిక్షా,వ్యాకరణ,కల్ప,నిరుక్త,జ్యోతిష,ఛందస్సులు ఈయారును వేదములకంగములు. మీమాంసా, తర్క, సాంఖ్య, వేదాంత, యోగశాస్త్రములును, ఇతిహాస పురాణ స్మృతి స్వాభావిక మత నాస్తికమతార్థశాస్త్ర కామశాస్త్ర శిల్పాలంకార కావ్యములును దేశభాషలన్నియును స్వరోక్తియును యవనమతము దేశాటధర్మము నీముప్పదిరెండును విద్యాసంజ్ఞికములు.

మంత్రబ్రాహ్మణములు రెంటికిని ఋగాదివేదనామము జెప్పబడెను. జపహోమయము అర్చనమును దేవతాప్రీతికరమై దేనియుచ్చారణవలన నగుచుండునదిమంత్రసంజ్ఞికమును దానివినియోగమును దెలియజేయునది బ్రాహ్మణము.

ఏవేదమందు మంత్రములు పాదార్చలతో ఋగ్రూపములై యుండునో వేటికిప్రయోజనము స్తోత్రమగుచున్నదో యది ఋగ్వేదము. వృత్తగీతి వర్జితములై ఏవేదమందలి మంత్రములు కల్పి పఠించబడుచున్నవో అధ్వరకర్మ దేనికి ప్రయోజనమో మంత్రబ్రాహ్మణములు గలసిన యది యజుర్వేదము. యజ్ఞమందు శస్త్రాదికములౌద్గాత్రము దేనికిప్రయోజనమో యది సామవేదము. అథర్వాంగిరసమను వేదముపాస్యదైవము నుపాసించుమంత్రములు కలది. సంక్షేపముగ నిట్లు వేదచతుష్టయముద్దేశించబడెను. ఆకారౌషధాది హేతువులవలన నాయువు దేనియందున దెలియబడుచున్నదో యది ఋగ్వేదమునకు నుపవేదమగు నాయుర్వేదము. యుద్ధశాస్త్రవ్యూహాది రచనాకౌశలము దేనిచే దెలియబడునది యజుర్వేదోపవేదమగు ధనుర్వేదము. ఉదాత్తాదిస్వరధర్మములచే వీణయందును గాత్రమందును తాళయుక్తముగ గానజ్ఞానము దేనిచేనగు నదిగాంధర్వమనువేదము. నానావిధములగు నుపాస్యమంత్రముల ప్రయోగములు భేద

ముగానుపసంహారములతో నారుప్రకారములుగలిగి నియమాది ధర్మయుక్తము గునదియథర్వణవేదోపవేదము తంత్రమనిచెప్పబడును. ఉదాత్తాదిస్వరములు ఏకమాత్రాదికాలము తాల్వాదిస్థానములు స్పృష్టాది చతుర్విధాభ్యంతరప్రయత్నములు వివారాద్యేకాదశవిధబాహ్యప్రయత్నములు వీటివలన ప్రాతిస్వవాదులతో వర్ణములపాఠమును శిక్షణము దేనియందుగలదో యది శిక్షయనబడును. బ్రాహ్మణము పరిశిష్టముగలిపి యజ్ఞములకు ప్రయోగము దేనియందు చెప్పబడుచున్నదో యదిశ్రౌతమని స్మార్తమని ద్వివిధమగు కల్పమనబడును. ధాతువులు, సంధులు, సమాసములు, వీటివలన ప్రత్యయములతోగూడ ఏకద్విబహువచనలింగభేదముతో శబ్దములు దేనియందు నిరూపించబడుచున్నవో యదివ్యాకరణమనబడుచున్నది.

దేనియందుశబ్దములకర్థము నిర్ణయించి వాక్యార్థసంగ్రహము జేయబడుచున్నదో యదినిరుక్తమనబడును. నక్షత్ర గ్రహగమనాదులచే కాలము దేనివలన విధించబడుచున్నదో సంహితాహోరాగణితాదులతో నదిజ్యోతిషమనబడును. భగణ యగణ రగణ సగణ తగణ జగణ నగణ మగణ గురు లఘు భేదములచే ఋక్పాదాదిప్రమాణము దేనియందు కల్పించబడుచున్నదో యది ఛందస్సనబడును.

వేదవాక్యములకు యజ్ఞములందు విధిభేదమువలన దేనియందర్థకల్పనావ్యవస్థ సేయబడునో యది మీమాంసాశాస్త్రము. భావాభావపదార్థములకు ప్రత్యక్షానుమానోపమానశాబ్దప్రమాణములవలన దేనియందు వివేకయుక్తముగు తర్కము సేయబడుచున్నదో యది కాణాదిమతమైన తర్కశాస్త్రము. పురుషుడు అష్టప్రకృతులు షోడశవికారములు యిట్టి తత్వాదులసంఖ్యతో కూడుకొనుటవలన సాంఖ్యశాస్త్రమనబడును. అద్వితీయబ్రహ్మమొకటియెగాని యీ ప్రపంచమందించుకన్నైన నానావేదజ్ఞానమువలన మాయకమగు సర్వమును భాషించుచున్నదిది వేదాంతమతము.

ప్రాణాదివాయుధారణాదులవలనను ధ్యానసమాధులవలనను చిత్తవృత్తుల నిరోధించడము దేనివలన దెలియబడుచున్నదది యోగశాస్త్రము.

ఒకరాజు కృత్యమును దేనియందు మిషగాజేసి పూర్వవృత్తాంత కథనము జేయబడుచున్నదో యది ఇతిహాసము. సృష్టి,లయము, వంశము, మన్వంతరములు, వంశానుచరితములు దేనియందు జెప్పబడునది పురాణము. బ్రాహ్మ

గాదివర్ణధర్మముమొదలగు ధర్మములు దేనియందు వేదావిరోధముగ జెప్పబడునదిస్మృతియనబడును దేనియందు యుక్తిబలవత్తరమై యుండునో సర్వమున్స్వభావముచేనగుచున్నది దేనికీశ్వరుడు కర్తగాడు వేదములబద్ధములు ఇట్లుదేనియందుజెప్పబడు నది నాస్తికశాస్త్రము. శ్రుతిస్మృతులకు విరోధములేకుండునట్టి లెస్సగు యుక్తిచే రాజవృత్తాదిశాసనమును ధనార్జనమును దేనియందుజెప్పబడు నది యర్థశాస్త్రము. శశాదిభేదముగల పురుషుల కనుకూలముగ పద్మిన్యాదిస్త్రీభేదములలో స్వీయాద్యాదిభేదములనుభయులకు సాత్వికాదిభావములును మొదలగునవి దేనియందువివరించబడునది కామశాస్త్రము. మేడలు కోటలు తోటలు వాప్యాదులు లెస్సగా రచియించుప్రకారము దేనియందుజెప్పబడు నది శిల్పశాస్త్రము.

సమన్యూనాధికత్వముచే సాయూప్యాదిభేదమువలన నన్యోన్యగుణభూషావర్ణనము దేనియందు చెప్పబడు నది యలంకారశాస్త్రము. సరసాలంకారయుక్తములగు శబ్దార్థముల విచక్షణ చమత్కారకారణముగ పద్యాది భేదమువలన నిర్దుష్టముగ దేనియందు రచించబడు నది కావ్యము. లోకసంకేతమువలన నర్థసంగ్రహముగల వాక్కుదేశభాష. కౌశలశాస్త్రీయ సంకేతములు లేకుండ కార్యసాధకముగు యథాకాలోచితముగు వాక్యమవసరోక్తి. దేనియందు ఈశ్వరుడు కారణమనియు జగత్తులోగనుపడనది లేదనియును వేదములకువ్యత్యాసముగలిగియుండునది యవనమతము. కల్పించబడిన వేదలోకమూలమగు ధర్మము లోకులచే నెల్లప్పుడును ప్రతిదేశమందును ప్రతికులమందును జేయబడునది దేశాదిధర్మము.

వేరువేర ముప్పదిరెండువిద్యలకును లక్షణములు ప్రకాశింపజేయబడెనింక నరువదినాల్గుకళలకు నామలక్షణములు వేరువేర నీగ్రంథమందులేవు. పృథక్క్రియలచే కళాభేదమగుచున్నది. ఏయేకళ నాశ్రయించి యేజాతీయుడు నాజాతికాకళానామము జెప్పబడును. హావభావాదియుక్తమగు నర్తనముకళయనబడును. ౧. అనేకవాద్యవికృతిగల తద్వాదనమందలి జ్ఞానము కళ. ౨. స్త్రీపురుషులకు వస్త్రాలంకారసంధానము కళ. ౩. అనేకరూపావిర్భావకరణమందగుజ్ఞానము కళ. ౪. శయ్యాస్తరణాది సంయోగముగల పుష్పాదిగ్రహణమందగు జ్ఞానము కళ. ౫. జూదము మొదలగు నాటలచే మనోరంజనము కళ. ౬. అనేకాసనసంధానముతో రతిజ్ఞానము కళ. ౭. ఈయేడుకళలును గాంధర్వవేదమందు జెప్పబడెను

మకరందము, ఆసవము, మద్యము మొదలగువాటిని జేయు నేర్పుకళ- ౮. చిల్లబాణములంగములందు గాడిన నవి తీసి సరము లందగువ్రణములను వ్యసన లేకుండబాగు సేయుట కళ. ౯. పానాదిరససంయోగము అన్నాదిపచనజ్ఞానము కళ, ౧౦. వృక్షములకు పుష్పములుగలుగ జేయుట, మొక్కలువేయుట, వాటిని బోషించుటయందలినేర్పుకళ. ౧౧. పాషాణములు గింజలు మొదలగునవి తెచ్చి వాటినిభస్మముచేయునేర్పు కళ. ౧౨. చెరుకుపానకము శ్రీ ననేకప్రకారములుగ పంచదార మొదలగువాటినొనర్చునేర్పు కళ. ౧౩. సువర్ణాది ధాతువులను సంక్రమింపజేయుటకును మరలవిభజించుటకును నేర్పు కళ. ౧౪. అన్యోన్య సంయోగముకంటె పూర్వమందగు ధాత్వాదిజ్ఞానము కళ. ౧౫. క్షారములుజేయునేర్పుకళ. ౧౬. జ్వరాదిరోగశాంతికొరకౌషధాదికల్పనము కళ. ౧౭. ఇవి పది యాయుర్వేదోదితములు.

శస్త్రసంధానను తత్ప్రయోగము ఆలీఢాది పదన్యాసము నెరుగుటకళ. ౧౮. శరీరసంధులయందు బొడచుట ఆకర్షణము మొదలగువాటిచేనగు మల్లయుద్ధజ్ఞానము కళ. ౧౯. మల్లులకు శస్త్రములేకుండ ముష్టికూర్పాదులచేనగు బాహుయుద్ధమునందు మృతులైన స్వర్గములేదు. ఈలోకమునందుకీర్తియునులేదు. బలదర్పములేకుండ తీక్ష్ణమగుబాహుయుద్ధము కీర్తికొరకు శత్రువునికై తలపగూడదు. తలపబడినబాహుయుద్ధము ప్రాణాంతమగును. కఠినములగు బాహువులచే జేసినదానికి బ్రతిజేయుచు డాయుచు బాయుచు చిత్రముగనొకరినొకరు దూలింపుచు మొత్తుచు నెత్తివేయుచు జేయబడిన పీడవలన విముక్తియే బ్రతిక్రియ.

చూడబడినప్రదేశములందగు లక్ష్యయంత్రములందు శస్త్రనిపాతనముకళ. ౨౦. వాద్యసంకేతనమున వ్యూహవిరచన కళ. ౨౧. గజాశ్వరథగతులతో యుద్ధమొనర్చుట కళ. ౨౨. ఈమైదుకళలును ధనుర్వేదమందు జెప్పబడెను.

నానావిధములగు నాసనముద్రాదులచే దేవతాతోషణము కళ. ౨౩. సారథ్యమును గజాశ్వాదిగమనశిక్షయునుకళ. ౨౪. మట్టి కఱ్ఱ రాయి సువర్ణాదిధాతువులు యీనాలుగింటిచేతను భాండాదిరచనాజ్ఞానము వేరువేరనాల్గుకళలు. ౨౮. చిత్రాద్యాలేఖనముకళ. ౨౯. తటాకవాపీప్రాసాదసమభూమిక్రియకళ. ౩౦. గడియారము మొదలగు యంత్రములను వీణామృదంగాది వస్తువులనురచించుజ్ఞానముకళ. ౩౧. నీలపీతాదివర్ణములసంయోగముచే లేతమధ్యమ గాఢములగు రంగులుజేయునేర్పు కళ. ౩౨. ఉదకము వాయువు నగ్ని వీటిసంయో

గనిరోధాదులచే జేయుపనికళ. ౩౩. వాడలు రథములు మొదలగు యానముల రచన కళ. ౩౪. సూత్రములు మొదలగు రజ్జువులను రచించుటకళ. ౩౫. అనేకతంతుసంధానముచే పటనిర్మాణము కళ. ౩౬. రత్నములకు రంధ్రములు వేయుట వాటి సదసద్జ్ఞానము కళ. ౩౭. సువర్ణాదుల యథావస్తుజ్ఞానము కళ. ౩౮. కృత్రిమస్వర్ణరత్నాదిక్రియాజ్ఞానము కళ. ౩౯. స్వర్ణాద్యలంకారరచనకళ. ౪౦. లేపాదిసత్కారము చర్మమార్దవక్రియాజ్ఞానము కళ. ౪౧. పశ్వాదులశరీరమువలన చర్మమును తీయు నేర్పుకళ. ౪౨. పాలుపితుకుట మొదలు నేయిగాచువరకును నేర్పు కళ. ౪౩. అంగరక్షా మొదలయిన సకలమగు కుట్టుట కళ. ౪౪. జలమందు బాహ్వాదులచే తేలుచుటకళ. ౪౫. గృహభాండాదిమార్జనజ్ఞానము కళ. ౪౬. వస్త్రసంమార్జనము కళ. ౪౭. క్షురకర్మజ్ఞానముకళ. ౪౮. నువ్వులామదములు మొదలగువాటిచమురును తీయుటకళ. ౪౯. దున్నుట మొదలగువాటిజ్ఞానముకళ. ౫౦. వృక్షాద్యారోహణజ్ఞానముకళ. ౫౧. మనోనుకూలసేవాజ్ఞానము కళ. ౫౨. గడ్డి వెదుళ్లు మొదలగువాటిచే పాత్రలను రచించుజ్ఞానముకళ. ౫౩. లాంతరులు మొదలగు కాచవస్తురచనాజ్ఞానముకళ. ౫౪. నీరుకట్టుట తీయుటయందగు నేర్పుకళ. ౫౫. లోహాదులచే సారములగు శస్త్రాస్త్రములరచించుట కళ. ౫౬. గజాశ్వవృషభోష్ట్రముల పైని వేయు ఝూల్ చాగ్జామా మొదలగునవి కట్టు నేర్పుకళ. ౫౭. శిశువులను సంరక్షించుటకళ. ౫౮. ఎత్తుకొనుటాడించుట కళ. ౫౯. అపరాధినియుక్తముగ కొట్టు నేర్పు కళ. ౬౦. నానాదేశీయులధర్మములను జక్కగవ్రాయుటకళ. ౬౧. తాంబూలపు పట్టీలనుగట్టు నేర్పుకళ. ౬౨. పుచ్చికొనుటలో శీఘ్రకారిత్వముకళ. ౬౩. ఇవ్వడమందు చిరకారిత్వముకళ. ౬౪. ఇవియరువదినాలుగుకళలు సంక్షేపముగ జెప్పబడెను.

గ్రంథాంతరమందలి కళాభేదములను జెప్పుచున్నారము. ఇతిహాసము, ఆగమము, కావ్యాలంకారనాటకము, గాయకత్వము, కవిత్వము, కామశాస్త్రము, ద్యూతము, దేశభాషావిధిజ్ఞానము, సకలలిపులనువ్రాయుట, చదువుట, అవధానములన్నియును, సర్వశాస్త్రములును, శకునశాస్త్రము, సాముద్రికము, రత్నశాస్త్రము, రథాశ్వగజారోహణాది కౌశలము, మల్లయుద్ధశాస్త్రము, పాకశాస్త్రము, వృక్షదోహదము, గంధవాదము, ధాతువాదము, గనులను దెలియుశాస్త్రము, రసజ్ఞానము, జలసంబంధమగువాదము, అగ్నిస్తంభనము, ఖడ్గస్తంభనము, జలస్తంభనము, వాక్స్తంభనము, వయస్స్తంభనము, వశ్యము, ఆకర్షణము, మోహనము, మారణము, విద్వేషణము, ఉచ్చాటనము,

కాలవంచనము, నీటిలో దేలియుండుట, పాదుకాసిద్ధి, వాక్సిద్ధి, ఘటికాసిద్ధి, ఇంద్రజాలము, అంజనము, పరదృష్టివంచనము, స్వరవంచనము, మణిమంత్రౌషధసిద్ధులు, చోరకర్మ, చిత్రరుక్మ, లోహక్రియ, శిలాక్రియ, మృత్క్రియ, దారుక్రియ, వేణుక్రియ, చర్మకర్మ, వస్త్రరచన, అదృశ్యకరణి, దూతీకరణి, వేట, వాణిజ్యము, పశుపాలనము, కృషి, ఆసవకర్మ, లావ కుక్కుట మేషాది యుద్ధకరణకౌశలము ఇవి యరువదినాలుగు కళలు కళావిదులచే జెప్పబడెను. కళావైకల్యముచే సత్సభామధ్యమందు చంద్రునకీవలెను బుధునకు ప్రకాశత కలుగదు.

శ్రేయస్సాధన కృత్యములు.

బాల్యయౌవనాదివయస్సు, లౌకికవ్యవహారములయందు నైసర్గికమైన బుద్ధి, గృహక్షేత్రాదిధనము, వక్తృత్వము, వేషము అనగా కులానుసారము ప్రతిగ్రహాదికర్మ, వీటికి ఉచితమైన వృత్తిని బుద్ధిమంతుడు స్వీకరించవలయును. ఎట్లులనిన ముసలివాడు యౌవనముగలవాని వృత్తి నాచరించిన నుచితముగాదు. ఇటుల బుద్ధ్యాదులయందు యోజించవలయును. అట్టివ్యాపారము వక్రములేక మాత్సర్యముగాకనుండవలయును. అహింస, సత్యము, చౌర్యము లేకుండుట, శుచిత్వము, ఇంద్రియ నిగ్రహము, దానము, దమము, దయా, సహనము, ఇవిసకలమైనవారికిని ధర్మసాధనము లని యాజ్ఞవల్క్యులు.

సర్వేంద్రియవిషయములందును కామమువలన నాసక్తుడు కాకూడదు. కానవిషయాసక్తిని మనస్సుచే మళ్లింపవలయును. క్షత్రియుని, సర్పమును, బహుశ్రుతబ్రాహ్మణుని యవమానించదగదు. వీరునీరసించియున్నను యవమానించినవారిని దహించుదురు. కావునబుద్ధిమంతుడు వీరినియవమానించగూడదు. పూర్వమందగు తనలోపమునుజెప్పి తనను దానవమానించుకోదగదు. ఆమరణాంతము లక్ష్మీప్రాప్తిని గోరుచుండవలయును గాని లక్ష్మీదుర్లభమనియూహింపదగదు. మంగళాచారములను జేయుచు నియతచిత్తుడై జపహోమాదులను జేయువారికి వినిపాతములేదు. ఏయేకర్మ పరాధీనమైయుండునో దానిని విడువవలయును. ఆత్మవశమగు దానిని ప్రయత్నముచే జేయవలయును. సర్వమును బరవశము దుఃఖము. ఆత్మవశము సుఖము.

సంగ్రహముగా సుఖదుఃఖలక్షణము నిదిగా దెలియవలయును. ఏకర్మ జేసిన నంతరాత్మసంతోషించునో దానిని జేయవలయును. అటులగానిదానిని వర్జింపవలయును. అనృతపరుడు, అధార్మికుడు, హింసారతుడగువాడును సుఖ

మునొందదు. తానుక్షీణించియుండినను ధర్మయుక్తమగు మనస్సు నధర్మమం దుపెట్టతగదు. అధార్మికులగు పాపకర్ములదుఃఖమును జూచుచునుండునుగదా- అధర్మమాచరించబడి యప్పుడె గోవువలెనుఫలించదు. మెల్లన తిరిగితిరిగి వచ్చి యధర్మకర్తయొక్క మూలచ్ఛేదమును జేయును. అధర్మముజేయువానియందా ఫలముకనపడకుండిన బుత్రులయందైన పౌత్రులయందైన మునిమనమలయందైన నయధర్మఫలమగు కష్టము నగపడునుగాని వ్యర్థముగాదు. ఒకడుచేసిన పాపఫలమొకడనుభవించునాయనిన బుత్రాదులకువచ్చిన కష్టములు తండ్రికి దుఃఖహేతువులగుటవలనను శాస్త్రీయమగుటచేతను దీనియందవిశ్వాసము జేయదగదు. అధర్మముచే వర్ధమానుడై శుభములనొంది శత్రువులనుజయించినను సమూలముగ నశించుననిమనువు. కావున నధర్మాచరణముగూడదు.

శుచిర్భూతుడై యాస్తిక్యముచే పూతాత్ముడై దేవతలనెల్లప్పుడు బూజింపవలయును. దేవతలబూజించునట్లు గురుజనులనారాధించవలయును. తనవలెను మిత్రజనమును బరామర్శించవలయును. నమస్కారముచే గురువులను సదాచారకృత్యములచే సత్పురుషులను సత్కర్మచే దేవతలను సద్భావముచే మిత్రులను సంభ్రమముచేబాంధవులను ప్రేమదానములచే స్త్రీలను భృత్యులను, దాక్షిణ్యముచే నితరజనులను ఐశ్వర్యమునుగోరువాడు తనకభిముఖులనుగా జేయవలయును. పరులవ్యాపారమందు నిందగూడదు. స్వధర్మమునుబరిపాలించుట దీనులయందు దయ సందర్భయుడలను వాఙ్మాధుర్యము మంచిమిత్రునకుప్రాణములచేనైన నుపకారముచేయుట ఇంటికివచ్చినవానిని మన్నించి యథాశక్తిగానిచ్చుట సహనశీలత్వము తనకైశ్వర్యమున్నప్పుడు గర్వించకుండుట పరులవృద్ధికినోర్చుట ఇతరులకుపీడాకరముగ మాటలాడకుండుట సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములనుసహించుట బంధువులతోబాంధవ్యమునెరపుట సుజనులయందు సమత సజ్జనచిత్తానుసరణముగ నడచుట నిచియావత్తును మహాత్ములవ్యాపారము గావున సనాతనమగు నీమార్గమందు లెస్సగా గృహస్థులు నడువవలయును. ఈ మార్గముగా నడచిన యిహపరసౌఖ్యముల నొందుదురు.

దివాష్టభాగకృత్యమ్.

అష్టమేలోకయాత్రాచ బహిస్సంధ్యా తతఃపునరితి దక్షోక్తదినస్యాష్టమభాగకృత్యంచవదామః॥ లోక్యతే ఆలోక్యతఇతి లోకః। లోకృదర్శనే। లోకశబ్దేన శిరఃపాణ్యాద్యంగసంస్థానవిశేషయుక్తం తిర్యగ్వ్యతిరిక్తం మనుష్యాది

ప్రాణిమాత్ర ముచ్యతే । లోకైర్యాత్రా లోకయాత్రా సుహృజ్జనై రుద్యానాదివనవిహరణమిత్యర్థః॥ తదుక్తం॥ గహనాని విసర్జయన్విశుద్ధం బహిరుద్యానవనం సమభ్యుపేయాత్। విహరన్మధురం వయోనురూపైర్నచమాద్యేద్విషయోపభోగరోగాత్॥ నవంవయోహారి వపుర్వరాంగనా స్సఖాః కలావిత్కలవల్లకీస్వనః। ధనానిసర్వం విఫలంసుఖైషిణోవినావిహారోపవనాని దేహినాం॥

దినాష్టమభాగకృత్యములు.

దినముయొక్క యెనిమిదవభాగమందు లోకయాత్రనొనర్చి యటుపైని సాయంసంధ్యావందనమును వెలుపలనొనర్చవలెనను దత్రోక్త దినాష్టభాగకృత్యమును జెప్పుచున్నారము.

చూడబడేదికాగా లోకము లోకృ అనేధాతువుదర్శనార్థముకలది. లోకశబ్దముచేతను శిరస్సు హస్తము మొదలగు నవయవవిశేషములుగల తిర్యగ్వ్యతిరిక్తమగు మనుష్యాదిప్రాణిమాత్రమని బలుకబడుచున్నది. లోకులచేతను జేయబడుయాత్ర లోకయాత్ర యనగా స్నేహితులతో నుద్యానాదివనవిహరణమని నిశ్చయార్థము. అదిచెప్పబడేనది యెటులనిన- దుర్గమములగు వనములను విడచి పరిశుద్ధములగు బాహ్యోద్యానముల నొందవలెను. వయోనురూపులగు వారితో మనోహరముగ విహరించుచు విషయభోగములనుంచి మదించగూడదు. నూతనమగు మనోహరమైనవయస్సు చక్కనిరూపము శ్రేష్ఠమైనస్త్రీలు కళావేత్తలగుసఖులు మనోహరమగు వీణాధ్వని సకలధనములును సుఖేచ్ఛగల దేహులకు విహరించదగు నుపవనములు లేకుండిన విఫలములు.

వృక్షాయుర్వేదః.

శ్రీదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ విరచితం శాస్త్రం । వృక్షాయుర్వేదాఖ్యం వితనోతు ముదం సదా విదుషాం॥

నను మనుజానాం బాహ్యాంతరేంద్రియవతాం సుఖదుఃఖ మనుభవతాం పంచమహాభూతవికారసముదాయాత్మక శరీరిణామివ వృక్షాణా మాయుర్వేదోక్తిః కథమిత్యాశంక్య వదామః॥

హితాహితంసుఖందుఃఖమాయుస్తస్యహితాహితం । మానంచ తచ్చయత్రోక్తమాయుర్వేదస్సఉచ్యతఇతిచరకే॥ అస్యార్థః॥ హితంచ హితంచ ద్వయోస్సమాహారఇతి హితాహితం। హితమహితం సుఖందుఃఖంచేతి చతుర్విధమాయుః । వర్ధనరక్షణభేదాద్ద్వివిధమేవా శైథిల్యజనకాహారాచారభేషజాదికం

హితంహ్రాసాతిహ్రాసరూపశైథిల్యజనకమహితంచ । మానమాయుషఃపరిమాణం । చకారాదనుక్తమప్యాయుషోఽప్రమాణం । తచ్చ మానామానమప్యాయుషః। తద్యథా । ప్రమాణమాయుషస్త్వర్థేంద్రియ మనోబుద్ధి చేష్టాదీనాం స్వనాభిభూతస్య వికృతిలక్షణైరుపలభ్యతేఽనిమిత్తైః । ఇదమస్మాత్ క్షణముహూర్తాత్ దివసాత్ త్రిపంచసప్తదశద్వాదశాహాత్। పక్షాన్మాసాత్సంవత్సరాద్వా స్వభావమాపత్స్యత ఇతి। తస్యస్వభావః ప్రవృత్తేరుపరమః మరణం అనిత్యతా। నిరోధ ఇత్యేకోఽర్థః। ఇత్యాయుషఃప్రమాణమతోవిపరీతమప్రమాణ మష్టాధికారే దేహప్రకృతిలక్షణమధికృత్యచోపదిష్టమాయుషఃప్రమాణమాయుర్వేద ఇతి। తచ్చేతి। తత్ స్వరూపలక్షణాత్ ఆయుశ్చ ఇత్యేతత్సర్వం యత్రోక్తం స ఆయుర్వేదఉచ్యతె। విదవిచారణే విదలాభే విదజ్ఞానే ఇత్యేష్వర్థేషు వేదయతి విందతి వేత్తి వానేనాస్మిన్వేతి వేదఇతి॥

వృక్షాదేరపి బాహ్యేంద్రియ రహితస్యాయుష్మత్త్వ మాభ్యంతరేంద్రియవత్త్వాత్। శరీరేంద్రియాదివిభాగో మరణమితి పురుషో జీవతి మ్రియతేచ స్థూలశరీరేంద్రియాదిమత్త్వాత్ ఏవం వృక్షోఽపి । వృక్షాదీనాం సజీవానామస్తిచాదృష్టమస్తి సుఖదుఃఖాదికం చాయురితిబోధ్యం తదుక్తం శ్రీమహాభారతే శాంతిపర్వణి భృగుభరద్వాజసంవాదే॥ ఘనానామపివృక్షాణా మాకాశోఽస్తి నసంశయః। తేషాంపుష్పఫలవ్యక్తిర్నిత్యంసముపపద్యతె। ఉష్మతో మ్లాయతే పర్ణం త్వక్ఫలంపుష్పమేవచ। మ్లాయతేశీర్యతేచాపి స్పర్శస్తేనాత్రవిద్యతె। వాయ్వగ్న్యశనినిర్ఘోషైః ఫలంపుష్పం విశీర్యతె। శ్రోత్రేణ గృహ్యతే శబ్దస్తస్మాచ్ఛృణ్వంతి పాదపాః। పుణ్యాపుణ్యైస్తథాగంధైర్ధూపైశ్చవివిధైరపి। అరోగాః పుష్పితాస్సంతి తస్మాజ్జిఘ్రంతి పాదపాః । పాదైస్సలిలపానాచ్చ వ్యాధీనాంచాపి దర్శనాత్। వ్యాధిప్రతిక్రియత్వాచ్చ విద్యతెరసనంద్రుమె। వక్త్రేణోత్పలనాలేన యథోర్ధ్వం జలమాదదేత్। తథాపవనసంయుక్తః పాదైఃపిబతి పాదపః॥ సుఖదుఃఖయోశ్చ గ్రహణాచ్ఛిన్నస్యచ విరోహణాత్॥ జీవంపశ్యామివృక్షాణా మచైతన్యం నవిద్యతె। తేనతజ్జలమాదత్తం జరయత్యగ్నిమారుతౌ । ఆహారపరిణామాచ్చ స్నేహోవృద్ధిశ్చజాయతెఇతి॥

శాస్త్రాణితావదవలోక్య మయామునీనా మర్థస్సఏవ కథితః పరమార్థయుక్త్యా। ఏవం విలోక్య నిఖిలంచ విచారయంత స్సంతస్స్వభావసరలా ముదమాప్నువంతు॥

వృక్షాయుర్వేదము.

శ్రీదంతులూరినారాయణగజపతిరాజవిరచితమగు వృక్షాయుర్వేదమనే పేరుగలిగిన యీశాస్త్రము విద్వాంసులకెల్లప్పుడును సంతోషమొనర్చుగాక.

ఓయీ బాహ్యాంతరేంద్రియములు గలిగి సుఖదుఃఖము లనుభవించుచుండిన నైదుమహాభూతమయములగు శరీరములుగలిగిన మనుష్యులకువలెను వృక్షములకు నాయుర్వేదమును జెప్పుటెట్లని శంకించుకొని జెప్పేము.

హితము నహితమును సుఖము దుఃఖమును నాలుగువిధములై యాయువుండును. వర్ధన రక్షణ భేదమై రెండుప్రకారములియ్యేవే. శరీరదార్ఢ్యముపొందించు నాహారాచారౌషధములు హితము. శరీరాపాటమునొందించి శిథిలమొందించుట స్వరూపముగాగలది యహితము. ఆయుఃపరిమాణము మానమవియచట జెప్పబడినదో ఆగ్రంథమాయుర్వేదమనబడును. వృక్షములు అభ్యంతరేంద్రియములు గలవాటవలన బాహ్యేంద్రియములులేనివైన నాయుర్దాయము గలిగియుండు శరీరమింద్రియములుగలిగియుండుటే జీవించడము. అవి విడచుటమరణము. స్థూలశరీరేంద్రియములు గలిగియుండుటవలన మనుష్యుడు జీవించుచున్నాడను వ్యవహారము- ఈలాగుననే వృక్షమునకును.

జీవించియుండిన వృక్షాదులకదృష్టము సుఖదుఃఖాదిక మాయువును గలదని తెలియదగును. అటుల శ్రీమహాభారతమందు జెప్పబడెను.

కఠినమగు వృక్షములకు నాకాశగుణముకలదు. వాటికిపుష్పఫలములయొక్క- ప్రాదుర్భావమెల్లప్పుడున్ను గలుగుచున్నది. వెట్టనుంచియాకు, చర్మము, ఫలము, పుష్పము, వాడుట- పర్ణములు రాలుట చర్మశిథిల మగుటచేతతనున్న వృక్షములందు స్పర్శ కలదు. వాయువుయొక్క- అగ్నియొక్క- పిడుగుచేతను ఫలపుష్పములు శిథిలమగుచున్నవిగానశబ్దముగ్రహించబడివృక్షములువినుచున్నవి.

వృక్షమును తీగెచుట్టుకొని యంతటను ప్రాకుచుండుటచేతను వృక్షములు చూచుచున్నవి. సుగంధదుర్గంధములచేత ననేక ప్రకారములగు ధూపములచేతనున్ను రోగరహితములై పుష్పించుచున్నవి. గాన వృక్షములాఘ్రాణించుచున్నవి. వేళ్లచేతనుదకమును గ్రహించడమువలన రోగములుగలవై చూడబడుటవలన నారోగములు ఔషధాదికముచేత మళ్లించుటవలన వృక్షమందు రసనేంద్రియముకలదు. వంకరగు కలువకాడచేతను జలమునుమీదికిపీల్చునటుల వాయుసంయుక్తమై వృక్షము వేళ్లచేతను జలమును పీల్చును.

సుఖదుఃఖములను గ్రహించుటవలన ఛిన్నమైనవి తిరుగనంకురించుటవల నను వృక్షములకు చైతన్యము కలదు. ఆవృక్షముచేతను స్వీకరించబడిన యాజల మును నగ్నిమారుతములు జీర్ణింపజేసుటనుంచి యాహార పరిణామమున్ను గల దు. స్నేహము వృద్ధిని గలుగుచున్నవి.

నాచేతను మునీశ్వరులచే జెప్పబడిన శాస్త్రములనుజూచి యాశాస్త్రా ర్థమునిమ్యేవే వాస్తనోక్తి చేతను జెప్పబడినది. ఇటులసకలమును జూచి విమ ర్శించినటువంటి యోగ్యస్వభావముగల సత్పురుషులానందించుదురుగాక.

వృక్షారోపణమహిమా.

బహుభిర్బతకింజాతైః పుత్రైర్ధర్మార్థవర్జితైః। వరమేకఃపథితరుర్యత్ర వి శ్రమతే జనః। దశకూపసమావాపీ దశవాపీసమో హ్రదః । దశహ్రదసమః పు త్రో దశపుత్రసమోద్రుమః॥ క్రీడారామంతుయఃకుర్యాదుద్దామఫలసంయుతః। సగచ్ఛేచ్ఛంకరపురం వసేత్తత్ర యుగే యుగే॥ అశ్వత్థమేకం పిచుమందమేకం న్యగ్రోధమేకం దశచించిణీకం। కపిత్థబిల్వామలకత్రయంచ పంచామ్రవాపీ నర కంనపశ్యేత్॥ యావద్దినాని తులసీరోపితా యద్గృహేవసేత్। తావద్వర్షస హస్రాణి వైకుంఠే సమహీయతే॥ యస్తు సంరోపయేద్బిల్వం శంకరప్రీతికార కం।తత్కులేహి సదా లక్ష్మీ స్సంతిష్ఠేత్పుత్రపౌత్రకీ॥ ఏవమేవహి యోశ్వత్థం రోపయేద్విధినానరః। యత్రకుత్రాపి చాపన్న స్సగచ్ఛేద్భువనం హరేః। తేనే ష్టా బహవోయజ్ఞాః తేనదత్తా వసుంధరా। ససదాబ్రహ్మచారీస్యాద్యేన ధా త్రీప్రరోపితా॥ క్షీరికాకదళీద్రాక్షా ప్రియాళుః పనసాన్వితాన్। తరూన్సంరో ప్యనోదుఃఖీ జాయతేసప్తజన్మసు॥ అన్యానపి తరూనారోప్య ఫలపుష్పోపయోగి నః। రత్నధేనుసహస్రస్య ఫలంప్రాప్నోతిమానవః॥ ఏతత్సర్వం పరిజ్ఞాయ వృ క్షారామంసమాచరేత్। ధర్మార్థకామమోక్షాణాంద్రుమేభ్యస్సాధనం యతః॥

వృక్షారోపణమహిమ.

ధర్మార్థరహితులగు ననేకపుత్రులుపుట్టుటచేతను ప్రయోజనము లేదు. జనవిశ్రాంతికరమగు మార్గమధ్యమందలి ఛాయావృక్షము శ్రేష్ఠము. పదికూప ములతో సమమొకదిగుడుబావి. పదిదిగుడుబావులతో సమమొకహ్రదము. పది హ్రదములతో సమమొకపుత్రుడు. పదిపుత్రులతోసమమొకవృక్షము. అధికఫ లయుక్తమగు క్రీడావనము నెవరారోపణ జేయుదురో వారనేకయుగములు కైలాసమందుండెదరు.

రావియొకటి, జువ్వియొకటి, మఱ్ఱియొకటి, పదిచింతలు, వెలగలు, ఉశిరికలు, మూరేడులును మూడేసి, మామిళ్లు అయిదును వేసినవాడు నరకమును జూడడు. ఎన్నిదినములు వేయబడినతులసి యెవనిగృహమునందుండునో అన్నివేల సంవత్సరములు వైకుంఠమందు వాడుండును. శివప్రీతికరమగు బిల్వమెవడు పెంచునో వాడికులమందు పుత్రపౌత్రక్రమముగ లక్ష్మి యెడబాయకుండును. ఇటువలెనే రావిచెట్టును వేసినవాడేలోకమునకు వెళ్లినను విష్ణులోకమునొందును. ఎవనిచే యుశిరిక వేయబడినదో వానికనేకయజ్ఞములాచరించినఫలము భూదానఫలమును బ్రహ్మచర్యవ్రతసిద్ధియు నగును.

పాలచెట్టు అనటిచెట్టు దాడిమ మొరళిచెట్టు పనసను పెంచినవాడే దుజన్మములందు దుఃఖిగాడు. ఫలపుష్పోపయోగములగు నితరవృక్షములనున్ను పెంచినవాడు రత్నాలంకరణయుక్తములగు వేయి ధేనువుల నిచ్చిన ఫలము నొందును.

ఈసకలమును దెలసి ధర్మార్థకామమోక్షములకు వృక్షములవలన సాధనమగుటచేతను వృక్షారామము నొనర్చవలెను.

గృహాశ్రమతరుశుభాశుభలక్షణాని.

గృహస్యపూర్వదిగ్భాగే న్యగ్రోధ స్సర్వకామదః । ఔదుంబర స్తథాయామ్యే వారుణ్యాం పిప్పలశ్శుభః॥ ప్లక్షశ్చోత్తరతో ధన్యఃవిపరీతస్తు వర్జయేత్। వర్జయేత్పూర్వతోశ్వత్థం ప్లక్షందక్షిణతో గృహాత్। న్యగ్రోధః పశ్చిమేవర్జ్య స్త్వథోదుంబరముత్తరే॥ దేవదానవగంధర్వాః కిన్నరోరగరక్షసాః । పశుపక్షి మనుష్యాశ్చ సంశ్రయంతి సదాతరూన్। సర్వేషాం వృక్షజాతీనాం ఛాయా వర్జ్యా గృహేసదా। అవిశోవర్జితంవృక్షం గృహద్వారే నరోపయేత్॥ గృహేవృక్షాశ్రయపిశాచపిశితాశన పన్నగాదీనా మాశ్రయణప్రతిషేధనార్థం ప్రవాతపతనాపాయనివారణాయచ గృహస్యతరుచ్ఛాయావర్జనమావశ్యకమితిబోధ్యం॥

బదరీకదళీచైవ దాడిమాబీజపూరకం। యస్యగేహేప్రరోహంతి తద్గృహీనప్రరోహతి॥ పలాశాఃకాంచనారాశ్చ తథాశ్లేష్మాతకార్జునాః । కరంజాః పంచమావృక్షాః నారోప్యాస్సుధినోగృహే ॥ అసన్నాః కంటకినో రిపుభయదాః క్షీరిణోర్థనాశాయు। ఫలినఃప్రజాక్షయకరా దారూణ్యపి వర్జనంచైషాం॥ నీలింహరిద్రాంచ నరస్సదోప్త్వా పుత్రైర్ధనైస్సంక్షయమభ్యుపేయాత్ । ఏతాంస్తుసర్వాన్స్వయమేవజాతాంశ్ఛింద్యాదృషీణాం వచనాద్విధిజ్ఞః॥ నమర్యాదాన్

మ్యానైఋత్యాగ్నేయేష్వపిహి వాటికా। అన్యథాకలహోద్వేగౌ కష్టంవా లభతేకృతే। తస్మాదాశ్రితానాంహి శుభదం పుత్రపౌత్రాదివర్ధనం। పశ్చిమోత్తరపూర్వేషు భవేదుపవనంకృతం॥ ఇతితరూణాం శుభాశుభలక్షణాని॥

గృహాశ్రమతరుశుభాశుభఫలములు.

ఇటుపైని గృహావరణలలో వేయబడిన వృక్షములవలన గలిగెడి శుభాశుభఫలములను జెప్పుచున్నారము.

గృహములయొక్క పూర్వభాగమందు మఱ్ఱివేసిన సకల ఫలముల నిచ్చును. మేడిచెట్టు దక్షిణమందు శుభము. పశ్చిమమందు రావి మంగళము. జువ్వియుత్తరమందు శ్రేష్ఠము. దీనికి వ్యత్యయముగ నుంచరాదు. అనగా పూర్వదిశను రావి దక్షిణమందున జువ్వి పశ్చిమమందున మఱ్ఱి ఉత్తరమందున మేడియును గృహమునకునుంచరాదు.

దేవదానవగంధర్వ యక్షోరగ రాక్షసులు పశుపక్షిమనుష్యులును వృక్షమునాశ్రయించి యుందురు. గాన సకలవృక్షజాతులయొక్క నీడ గృహమందెల్లప్పుడును వర్జించదగును. సువర్ణవృక్షమైనను గృహద్వారమందుంచరాదు. విశేషముగ వాయువు వీచుటచేతను గృహముపైని వృక్షము బడునుగావున యట్టియపాయమునుగూడ దప్పింపజేయుటకీనిబంధన. రేగు అనటి దాడిమ దబ్బయు నెవనిగృహమందున వృద్ధినొందునో ఆగృహస్థు వృద్ధినొందడు. సుఖేచ్ఛగలవారలు మోదుగ సంపెంగ నెరజిచెట్టు మద్ది కాగు నీమైదుచెట్లును గృహమందుంచరాదు. నీలియును పసపును సర్వదా వేసిన పుత్రధననాశనమొనర్చును. ఇవివాటంతటనవి మొలచిన దీసివేయుమని మునులాజ్ఞ.

గృహమునకు దక్షిణ నైఋతి యాగ్నేయదిశలను తోటవేయరాదు. వేసిన కలహము భయము విపత్తియు నగును. రాజులచేతను పశ్చిమోత్తరపూర్వదిగ్భాగములందువేయబడినతోటపుత్రపౌత్రాదివర్ధనమునుమంగళమునుజేసును.

వృక్షారోపణభూనిరూపణం.

జాంగలానూపసామాన్యా స్వభావాప్పిచమేదినీ। శ్వేతైస్సా భిద్యతేవర్ణైర్వర్ణతో రసతస్తథా॥ అశితవిపాండుశ్యామలలోహితపీత శ్వేతరోచిషః క్రమశః। మధురలవణామ్లతిక్తకటుకషాయా భువోరసతః॥ విషపాషాణవల్మీక ఖిలదుష్టా తథోషరా। దురోదకా శార్కరిలా తరుభ్యో నహితా మహీ॥ ఇంద్రనీలశుకపక్షికోమలా శంఖకుంద కుముదేందుసన్నిభా। తప్తకాంచనవికాశి చంప

కస్పర్ధినీ వసుమతీ ప్రశస్యతే॥ శ్యామా సమాసన్నజలా హరితా తరుణాంకు రా। తస్యాంసర్వే యథాస్థానం ప్రరోహంతి మహీరుహాః॥ నజాంగలా నచా నూపా భూమిస్సాధారణాశుభా। తస్యాం సర్వేపితరవః ప్రరోహంతి నసంశ యః॥ పనసలికుచతాడీ వంశ జంబీర జంబూ తిలకఘటకదంబామ్రాతఖర్జూర పూగాః। కదళి తినిశ మృద్వీ కేతకీ నారికేళప్రభృతయఇతిచాన్యే ప్రాయశోనూ పజాస్స్యుః॥ శోభాంజనశ్రీఫల సప్తపర్ణి శోకాలికాశోక శమీ కరీరాః। కర్కంధురాకేచరనింబశోకా వృద్ధింలభంతే భువిజాంగలాయాం॥ బీజపూరకపున్నాగ చంపకామ్రాతముక్తకాః। ప్రియంగుదాడిమాద్యాశ్చ సాధారణ సముద్భవాః। నిధిజేవమహీపానాం ప్రభావాచ్చాపి యత్నతః। అభూమ్యభూమిసంపన్నా అపిసిధ్యంతి పాదపాః॥ ఇతిభూమినిరూపణం॥

వృక్షారోపణ భూనిరూపణము.

జలప్రాయము జలరహితము సామాన్యమును స్వభావముగాగల భూమి యారురసములారువర్ణములచేతనున్ను భేదముగలిగియుండును. నలుపు పసపురంగునుగలిగియుండిన యది పాండువర్ణము. ఎరుపు నలుపును గల యది శ్యామలవర్ణము. కేవలము నెరుపు పసపు తెలుపు వర్ణములు గల భూములు వరుసగా మధురామ్లలవణతిక్తకటుకషాయరుచులుకలవై యుండును. విషమముగనున్నస్థలము రాతినేల చవిటినేల పుట్టలుతరుచుగానుండునది గోతులుకలది దుష్టోదకముకలది గువ్వరాతినేలయును వృక్షారోపణమునకు శ్రేష్ఠముకాదు.

ఇంద్రనీలముభంగినున్నదియు చిలుకరెక్కలరీతినున్నదియు శంఖమువలె మల్లెపువ్వు లేక తెల్లకలువవలె చంద్రసదృశమై తెల్లనిభూమి పుటమువేసిన బంగారముభంగి రంగుగలిగి వికసితచంపకతుల్యమైన భూమియును వృక్షారోపణమునకు ప్రశస్తము. శ్యామలవర్ణమై సమీపమందు నీళ్లు పడేదియున్ను పచ్చని రంగు గడ్డి బాగామొలచేభూమియందు వృక్షములు వృద్ధినొందుచున్నవి. జలప్రాయముగానిదియు జలహీనముగానిదియునైన సాధారణభూమి శ్రేష్ఠమైనది. దానియందు సకలవృక్షములును బుట్టును. పనస, నిమ్మ, తాళి, గజనిమ్మ, నేరేడు, తిలక, ఘట, కదంబ, అంబాల, ఖర్జూర, పోక, అనటి, నెమ్మి, ద్రాక్ష, మొగలి, కొబ్బరి మొదలగుచెట్లు తరుచుగా నీరుగలస్థలమందు పుట్టుచున్నవి. మునగచెట్టు, మారేడు, ఏడాకులనటి, శోకాలిక, అశోక, జమ్మి, గన్నేరు, రేగు, రాకేచరము, వేప, శోక, వృక్షము లుదకములులేని స్థలమందు

వృద్ధినొందును. దబ్బ, పొన్న, సంపెంగ, యిప్ప, ముక్తకము, ప్రియంగు, దాడిమ మొదలగునవి సాధారణభూమిని బుట్టును.

క్షేత్రములందున దేవతలయొక్క రాజులయొక్క ప్రభావముచేతను మహాఋత్తునుంచిన్ని శ్రేష్ఠమైనభూమిగాకుండినను వృక్షములు వృద్ధినొందును.

పాదప వివక్షా.

వనస్పతిద్రుమలతాగుల్మాః పాదపజాతయః। బీజాత్కాండాత్తథాకందాత్తజ్జన్మత్రివిధంవిదుః॥ తేవనస్పతయఃప్రోక్తా వినాపుష్పైః ఫలంతి యే। వృక్షాశ్చాన్యేనిగదితాః పుష్పైస్సహఫలంతియే॥ ప్రసరంతిప్రతానైర్యాస్తాలతాః పరికీర్తితాః। బహుస్తంబావిటపిన ఏతే గుల్మాః ప్రకీర్తితాః। జంబూచంపకపున్నాగ నాగకేసరచించిణీ। కపిత్థబదరీబిల్వ కుంభకారీప్రియంగవః। పనసామ్రమధూకాద్యాః కరమర్దాశ్చబీజజాః। తాంబూలీసింధువారశ్చ తగరాద్యాశ్చకాండజాః॥ పాటలాదాడిమీప్లక్షకరవీరకటాదయః। మల్లికోదుంబరఃకుందో బీజకాండోద్భవామతాః। కుంకుమార్ద్రకసోనాలుః కందాఃకందసముద్భవాః। ఏలాపద్మోత్పలాదీని బీజకందోద్భవానితు॥ ఇతిపాదపవివక్షా॥

పాదప వివక్ష-

వనస్పతిద్రుమ లతాగుల్మములని పాదములు నాల్గువిధములు. విత్తనమువలన కొమ్మలవలన దుంపలవలన మూడువిధములను బుట్టునని దెలియదగును. పుష్పించకఫలించునవి వనస్పతములందురు. పుష్పించిఫలించునవిద్రుమములని జెప్పబడును. తీవలచేతను ప్రాకునవి లతలని జెప్పబడుచున్నవి. విశేషముగ కొమ్మలుగలిగి ఆకులుతరుచుగాగలపొద గుల్మమనబడును.

నేరేడు సంపెంగ పొన్న నాగకేసరము చింత వెలగ రేగు మారేడు కుంభకారి ప్రేంకణపుచెట్టు పనస మామిడి యిప్ప కరమర్దనము అవగా కరివేపాకుచెట్టు యివిమొదలగునవి విత్తనముచేబుట్టును.

తాంబూలీ వావిలి తగరము మొదలగునవి తీవలవలనబుట్టును.

పాటలము దాడిమ జువ్వి గన్నేరు కటము మల్లె మేడి కుందము ఇవి మొదలగుగాగలవి కొమ్మలవలన బీజములవలన వృద్ధినొందును.

కుంకుమ ఉల్లి అల్లము మొల్లంగి మొదలగునవి దుంపలచేనగును- ఏలకులు పద్మోత్పలములుమొదలగునవి విత్తనముచేతను దుంపలచేతనుగూడ నగును.

బీ జా వా ప న వి ధిః.

సమ్యక్కృష్టే సమే క్షేత్రే మాషానుప్త్వా తిలాంస్తథా । సునిష్పన్నాన్సముద్ధృత్య తత్రబీజోప్తిరిష్యతే॥ అథర్తుపక్వాన్ఫలతో విశోషితాన్వికృష్య బీజం పయసా నిషిచ్యచ। విశోషితాన్పంచదినాని సర్పిషా విడంగమిశ్రేణచ ధూపయేత్తతః॥ క్షీరనిషిక్తం బీజం బృహతీతిలసర్పిషావితుప్తం। గోమయ మృదిత మధోప్తం సద్యోజాయేత ధూపితంవసయా। పయసానిషిక్తబీజం గోమయపరిమర్దితం విశోష్యతతః। మాక్షిక విడంగచూర్ణైర్బహుశో మృదితం ప్రజాయేత॥ జంబూపనసచూతానాం సరలం లికుచస్యచ। క్షీరసిక్తం వపేద్బీజం ఘృతగోవిడ్విడంగవత్॥

శుచిస్స్నాతో బిభ్రద్వసనమమలం పూజితసురో గురుంనత్వాదత్వావసు వసుమతీంవా గుణవతే। స్వయంబీజాన్యాదౌ వపతి కతిచి ద్ధ్యాత్వాపురుషం నమస్యంతః కృత్వా తదనుపరితోన్యః పరిజనః॥ ఓం వి శ్వే మహీ తే నమో భగవతీతి మంత్రం జపేత్॥ గార్గిః॥ ప్రాతస్స్నాతస్సోపవాసస్సువాసః కృత్వా బీజం కాంచనాంభోనిషిక్తం। పూతంపుణ్యైర్విప్రపుణ్యాహఘోషై ర్ధ్యాయోభూమౌ రోపయేన్మంత్రపూర్వం॥ వసుదేవి భవేతేతి పుణ్యాదేవి వసేతిచ । నమస్తే సుభగేనిత్యందుర్మోయం పరివర్ధ్యతాం॥ బార్హస్పత్యే॥ శశాంకరాయేతిమంత్రేణ ఇంద్రఈహేతిమంత్రతః। త్రియంబకేతిమంత్రేణ బీజం భవతి శోభనం।ఏకేనాపిచ మంత్రేణ ప్రాఙ్ముఖోరోపయేత్క్రతం।ఆరోపణస్తతస్సమ్యక్ జలందేయం మహీరుహం॥ బీజధానీం తృణాస్తీర్ణాం కృత్వా సించేత్పయోంబునా। జాతాంకురాంచ సలిలైర్నిస్తృణాంశోషమానయేత్॥ ఇతిబీజావాపనవిధిః॥

బీ జా వా ప న వి ధి.

చక్కగాదున్ని సమపరచిన భూమియందు మినుములు నువ్వులును చల్లియవిపండినతరువాత నవితీసి యాభూమియందు బీజావాపనమొనర్చదగును. అటుపైని కాలమందు పండి యెండిన బీజములను దీసి పాలచేతడపి యైదుదినములు యెండించి విడంగముతో గలిపిన నేయిచేతను ధూపము వేయవలయును. పాలచేత తడపిన విత్తనము నేలనులగవిత్తనములు తిలలు నేయిచేతను ధూపమును వేసి మొలవేసిన శీఘ్రముగ నాబీజము మొలచును. పాలచేతడిపి గోమయముచేత నలిపి వసచేతను ధూపమును వేసి మొలవ వేసిన శీఘ్రముగ నాబీజము మొలచును. పాలచేతడపి గోమయముచేమర్ధించి యటుపైనియండించి తేనె వి

డంగచూర్ణమః వీటిచేతను బాగుగా తడపి యారోపణమొనర్చిన మొలచీని. నే రేడు, పనస, మామిడి, దేవదారు, నిమ్మ ఇవి మొదలగువానిచేతఁదడిపి నేయి గోమయము విడంగములను రాసి విత్తనము వేయవలెను. స్నానమొనర్చి శుచియై నిర్మలవస్త్రమును ధరించి దేవతలనుబూజించి గురువులకు నమస్కారమొనర్చి పాతుజిడగువానికి సువర్ణదానమైన భూదానమైనఁజేసి వాస్తుపురుషునకు నమస్కరించి స్వయము యజమాని యారామనిమిత్తమై బీజమును వేసినపైని పరిజనము బీజములన్నిటిని వేయదగును.

భగవద్వాచ్యమైనవియు సర్వరూపధరాలును షడ్గుణైశ్వర్యయుక్తురాలు నునగు ఓభూమీ నీకొరకు నమస్కారమను మంత్రము.

గర్గి చెప్పిన దేమనిన ప్రాతఃకాలమందున స్నానమును జేసి యుపవాసమొనర్చి యోగ్యవస్త్రములను ధరించి సువర్ణము వేసినయుదకముచేతను బీజమును తడపి బ్రాహ్మణపుణ్యాహవాచనములచేతను పవిత్రములగు బీజములను మంత్రపూర్వకముగా భూమియందున వేయవలయును. ఓవసుదేవి ఓపుణ్యాదేవీ ఓసుభగే ఓభవాయని ఓవనేయని నీకొరకు నిత్యము నమస్కారము. వృక్షమును వృద్ధినిబొందిందుదువుగాక.

బృహస్పతి చెప్పిన దేమనిన శశాంకరాయయనుమంత్రమువలననైన ఇంద్రయాహోతియనుమంత్రమునుంచినైన త్రియంబకయనుమంత్రముచేతనైన బీజము మంగళప్రదమగునని- వీటిలోనొకమంత్రమైనను బఠించి ప్రాఙ్ముఖుడై బీజమును వేసి యుదకమును బోయునని.

బీజములు వేసినస్థలమును తృణములచేతను గప్పి పాలునీళ్లునుగలిపి సేచనముజేసి యంకురించినదరువాత గడ్డి దీసి యెండదగలనివ్వవలెను.

రోపణవిధానమ్.

అయధావిహితానాం యద్వన్మనోజ్ఞతా సంపదోనస్తః। కథయామ్యతస్తరూణాం రోపణవిధానం యధోద్దిష్టం॥ ధ్రువమృదుమూలవిశాఖాగురుభంశ్రవణస్తధాశ్వనీహస్తః। ఉక్తాని దివ్యదృగ్భిః పాదపస్యారోపణేభాని॥ హస్తప్రమాణాన్వయసానుసిక్తాన్సంకాశ్రయేన్మూలవతస్సమృత్కాన్। ససర్పిషా క్షీరవిడంగలిప్తాన్సిలే నిదద్యాచ్చ కరీషయుక్తే॥ అవాలుకాన్లక్ష్ణస్సదా పూరితే గర్తశోధనం। కోదండార్ధమితే ఖాతే జలసిక్తే వపేత్తరూన్॥ కోదండార్ధమితేహస్తద్వయపరిమితే॥ కదళీక్షీరిణో రోప్యా మూలేదత్వాతు గోమయం॥ రంభాయా

స్నపరిణాహైః ఫలైర్ద్విలిప్తాం సంకుచాలాంభువిసిహితాం పలాలరజ్జ్వాం । శుద్ధాయా ముపగతే యాచ గూఢగుప్తా మాసింసేదబహుజలైర్వ్యహాన్యహాని । సారజ్జుస్త దనుతమాలసిలభాసా బిభాత్రిణా సముణరుచాం కురాన్ప్రసూతే । భూయస్తాను పచితకాండపత్రమూలా నార్గోన్య గ్రధితపిధానలో నిషించేత్॥ ఆషాఢే శ్రావణేమాసి బీజావాపనగోచరేః । గ్రీష్మాదన్యత బాలానాం కేచిదిచ్ఛంతి రోపణం॥ మంపిపసంవ్యాపక్తి స్నవస్తికచయకేత్రేనర్హ్వతో భద్రే । పిధీకుంజకుంజక పిండ్యాసైః పాండవానోప్యా॥ దశపింగళ పోడశభిః కర్తైరభనోత్తమ హధ్యాక్ప తాంతరితాత్ । ద్వచాణ స్త్రిభిః గంతరితా స్త్వగాపాదప గుల్మలతాశ్చ వపేత్॥ సాంద్రనోపిణమవృద్ధికారణం వాతభిప్రతసదూరనోపణాత్ । భిన్నవన్నరచనాద పీడితానీపయుక్తానుమేవ శస్యతే॥ కుసుమంఫలమపృచ్ఛభోగసహం ఫలినోపి సంగస్య దలంతశఖా । కుసుమిస వినైవ ఫలంతిచ యే సభవంతి శుభాస్త్విహ పనపా॥ మాంకులుంగరజనీసకంటకీ కంశుకశ్చ గగకర్ణ కాసితా । తింత్రిణీకవిఫలాక్షమిలాకాః నోపి వారణబుసుభీంతదోగమ॥ ఫలిన్యక్షోకపున్నాగశిరీషో నింబచంపకాః॥ మాంగళ్యాప్రక్షమంనోప్యా భల్లాతస్తు గదావహా॥ పూర్వస్యాం కరమర్దంకవితపాః పానావళాదప్లేతే క్షారేత్వాం బదరీకపిత్థనగవా ధాత్రీచ పశ్చిమాప్య । అన్యేచాత్ర మధ్యమాంధమ కథాగోప్యా స్సవస్వైస్సహ కృత్వాబాంతరాంల యథాకథనమిప్రత్రైస్త్రియపర్యస్పృశః॥ ఇతివృక్షారోపణవిధిః॥

నారు నాటుట.

విధ్యుక్తప్రకారముగ వేయనితోటకు మనోహరమును ఫలసంపత్తియు లేకుండును. అది హేతువుచేతను యథావిధిగా వృక్షారోపణమును చెప్పుదుము.

మృదుసంజ్ఞగల చిత్రా, రేవతీ, మృగశిరా, అనూరాధా నక్షత్రములును, ధ్రువసంజ్ఞగల రోహిణీ, ఉత్తరా, ఉత్తరాషాఢా, ఉత్తరాభాద్రలును, మూల, విశాఖ, పుష్యమి, శ్రవణాశ్వినులును, హస్తయును, వృక్షారోపణకు ప్రశస్తములని దివ్యదృష్టిగల మునులచే చెప్పబడెను.

ఇరువది నాలుగంగుళములలోతు గర్తమును త్రవ్వి గోమయ గర్తమును మట్టినీళ్లు నానికలిపి పాలును విడంగములును గలిపి సేచనమొనర్చి వేళ్లతో నున్న మట్టిగడ్డ ఛిద్రముగాకుండ పాతవలెను.

నలుబదినిమిదంగుళములలోతు గొయ్యి త్రవ్వి యందున యిసుక లేకుం

డా మృదుమృత్తికచే నిండించి దానియందు వృక్షములను పాతవలసినది. అనటి పాలదేష్టును మూలమునందు గోమయమును పూసి పాతవలెను. బాగుగ చెట్టు నపండిన యానటిపళ్లు పొల్లులోనున్న గడ్డివెంటనే బూసి నెలుపించి భూమిలో పాతి కొంచముదకమును చాలాదినములు చల్లియుండిన యాగడ్డివెంటనే తమాల వృక్షమువలె నల్లనైనవియును ఎఱ్ఱనైనవియును మొక్కలను బుట్టించును. తిరుగ నవి యాకులన్ను మానున్ను వృద్ధినొందినను వానిని పాతి చెప్పబడినవిధిబాత్రున తడపవలసినది. ఆషాఢశ్రావణమాసములయందు పిల్లనుల వేయుటకును నారునాటుటకును కాలము. గ్రీష్మవ్యతిరిక్తమైన కాలమందు లేనా ము ను వేయవచ్చునని కొందరి మతము.

తీగలను వృక్షములను వీధులకిరుప్రక్కల వేసి ప్రాగ్ద్వారముంచవలె ప్రాగ్గృ హోత్తరద్వారములనుంచి కానుగా సద్యసూకపోదయు దానికిచుట్టూ ప్రదక్షిణముగ నొకపొద శోభాలవలెనున్ను ప్రాగ్దిశనొక ద్వారమునుంచి యిట్టి శోభా శోభాయుక్తముగ రచించిన్ని వాటిగు ద్వారములుంచిన్ని నానాగుమార్గాలలను దీర్చిన్ని మరియునసేకరచనాభేదములచేతను పొదరిళ్లసముదాయమును మనోహరముగ నొనర్చవలెను.

పది యిరువది పదియారు అడుగు మొత్తము మనుష్యమాత్రమైన మూరలని క్రమముగ దెలసి వృక్షములను వేయావలెనిటువలెనే వృక్షజాతినొందు నుగలవి చిన్న చెట్లు లతలు ఇవి రెండు నానా గుమారముగాల్లయూరము ... వేయవలెను. దగ్గరచెట్లువేసిన విస్తరించవు. విశేషదూరముగ వేసిన గాలికేనను ... వోవును. వేరువేరుగా నైనను దీర్చివేసుటవలన పీడలేనివైయుండు నీసంభావము ప్రశస్తము య్యుండును.

పుష్పఫలములు భోగమునకనుకూలము. ఏవృక్షముయొక్క కొనలు ఫలించినవై వరములలోనుండవో యే చెట్లు పుష్పించక ఫలించునో ... చెట్లు వినాగా ఆవృక్షములు శుభకరములుగావు. మామిడిపుచెట్టు, పనస, ముళ్లమోదుగ, తెల్లనికొండగోగు, చింత, విఫలమనువృక్షము, సెలి, కొంబాలపుచెట్టు నీవృక్షారోపణము భయజనకము. పేరిణపుచెట్టు, అశోక, పొన్న, కేశవపు చెట్టు, వేప, సంపెంగ, ఇవి మంగళప్రదములు. మొదట వేయదగినవి. సల్లజీడి చెట్టు రోగకరము. కరివేప, వెదురును పూర్వదిశను, పారిజాతమును చెట్టు దక్షిణదిశను, ఉత్తరమందున రేగు, వెలగ, పశ్చిమదిశను ఉసిరికచెట్టును వేయుట మంగళప్రదములు. ఇతరములు నుత్తమాధమ మధ్యవృక్షములును స్వకీయ వృక్ష

ములతో నొకదానితో నొక వృక్షశాఖాపత్రములు తగలకుండ వేయవలెను.

వృక్షనిషేచనవిధిః.

సర్వస్యాపి నవోప్తస్య సాయంప్రాతర్నిషేచనం। శీతాతపసమీరేభ్యో రక్షేచ్చ సువిధానతః। హేమంతే శిశిరే దేయం జలం చైకాంతరే దినే। వసంతే ప్రత్యహం గ్రీష్మే సాయంప్రాతర్నిషేచనం। వర్షాసు చ శరత్కాలే యదా వృష్టిర్న దృశ్యతే। తదా దేయం జలం తత్ర ఆలవాలే మహీరుహే। వారిణా యావతా యస్య మూలే సాహిత్యమిష్యతే। తావత్తస్య తరోర్దేయం కింఘటార్థవివక్షయా। ఆలవాలస్థితం తోయం శోషం సభజతే యదా। అజీర్ణం తద్విజానీయాన్న దేయం తాదృశం జలం। సమీపజాతం యత్నేన తృణగుల్మలతాదికం॥ స్ఫోటనీయం విధిజ్ఞ ఇతి విశేషణేన యథైకపర్యాప్తాశనమనేకాస్సంభూయాశ్నంతశ్చేత్కృశీభవంతి తథాలవాలతృణగుల్మలతాద్యస్ఫోటనేన ద్రుమమబలం భవతీత్యవగమ్యం॥

వృక్షములను తడపు మార్గము.

నూతనముగ వేయబడిన యన్నివృక్షములకును సాయంప్రాతఃకాలముల యందున నీళ్లుపోయవలెను- వాయువు, ఎండ, శీతము, వీటివలన బ్రమాదము రాకుండ యథావిధిగా రక్షించవలెను. మార్గశీర్ష పుష్య మాఘ ఫాల్గుణమాసములందు దినమువిడచిదినము తడపవలెను. చైత్ర వైశాఖమాసములందు ప్రతిదినమందును, జ్యేష్ఠాషాఢమాసములందు ప్రత్యహము సాయంప్రాతఃకాలములను, శ్రావణ భాద్రపదములందున ఆశ్వయుజ కార్తికములందున వర్షమెపుడు లేదో అపుడు వృక్షముయొక్క మొదటను పాదుగట్టి నీళ్లుపోయవలెను.

ఎంత ఉదకముచేత నే చెట్టు మొదటియందనుకూలముగ తడచునో అంత మట్టుకు నీరా చెట్టుకు పోయవలెను. ఇన్నికుండలను నియమముచే బనిలేదు. పాదులో బోసిననీళ్లు ఎండకుండినపుడజీర్ణరోగము వృక్షమునకు గలిగినదని తెలియవలెను. అపుడుదకమును బోయరాదు. చెట్లయొక్క వృద్ధిని తెలసినవారు సమీపమందునబుట్టిన తృణాదికమును దీసివేయవలెను. ఒకనికి తగినయన్నము నేకులు కలిసి తినుటచే కృశీభావమెట్లు గలుగునో అట్లనే తృణగుల్మాదికము వృక్షము మొదటను బుట్టినవి తీయకుండిన వృక్షము క్షీణించును.

వృక్షరక్షావిధిః.

నీహారాచ్చండవాతాచ్చ ధూమాద్వైశ్వానరాదపి। జాలపాదాత్ప్రయత్నేన రక్షణీయాః కుమారుహాః॥ పంక్తిమధ్యే సుపుష్పేషు ఫలబాహ్యేతతో

పరే। వృక్షాఃకార్యాయుతా వృత్యా సాచాపి పరిఘావృతా। విద్యుదాహత వృక్షస్య భూతిమాహాయసర్వతః। రక్షార్థం వికిరేత్తేషాం తయా నహిమబాధనం। దీప్తోగ్నిశ్శమం యాతి వజ్రవద్ధృభస్మనా। సితశాల్యోదనందత్వా సైంధవేన యుతం వనే। క్షేపణే సంచ పక్షిణాం గరాణాం వృష్టివారణం। శలభాఖుపతంగానాంపిప్పల్యాదేర్భయేసతి। అష్టోత్తరశతం జప్త్వా మంత్రంపత్రేతరోర్లిఖేత్। మంత్రః॥ ఓం స్వస్తి కిష్కింధాస్థిత ప్రకట పరాక్రమాంతరిక్ష తార్క్షమండలోపజీవితస్యచ శ్రీహనుమానాజ్ఞాపయతి మూషక పతంగపిపీలికాదీన్ వినాశయతి॥ ఇతిమంత్రః॥ పత్రేమనుం సమాలిఖ్య జప్త్వా తస్మిన్ఖనేద్భువి। క్షేత్రే కీటపతంగాఖుపిపీలాదిర్వినశ్యతి॥ ఇతి వృక్షరక్షా॥

వృక్షరక్షణజేయు విధి.

మంచువలన విశేషవాతము చే ధూళి మునుంచి అగ్నివలన దుష్టపక్షులవలన ప్రయత్నపూర్వకముగ రక్షించవలెను. తోటకు చుట్టూ కట్టవవేసి యాకట్టవకు వెలుపల గర్తమును త్రవ్వవలెను. పిడుగుబడిన చెట్టుయొక్క భస్మను దెచ్చి తోటయొక్క రక్షణకొరకు చల్లవలెను. అందువలన మంచుయొక్క దీప్తాగ్నియొక్క బాధ శమించును. తెల్లనైనయన్నములో పెరుగు ఉప్పును గలిపి తోటంతటనూ చల్లిన మనుజుల దృష్టిదోషము బోవును.

మిడతలు, మెలకలు, పిపీలికలు, పక్షులు మొదలగువాటివలనభయముగలిగినప్పుడీయముగున జెప్పిన మంత్రమును నూటయెనిమిదిపర్యాయములు జపమొనర్చి యాచెట్లాకులయందు మంత్రమును వ్రాయవలెను. ప్రకటనజేయ బడిన పరాక్రమముచేతనుగప్పబడిన సూర్యమండలమునుచేత నుపజీవితుడైనవాడునునగు శ్రీహనుమంతులాజ్ఞాపించుచున్నారు. ఎలుకలను మిడతలను చీమలుమొదలగు వాటిని శమింపజేయుమన్నాడని మంత్రము. పత్రమందు మంత్రమును వ్రాసి జపించి యాపత్రమును భూమిలో పాతివేయవలెను. అందువలన క్షేత్రమందు మెలకలు మిడతలు మొదలగునవ్వియును నశించుచున్నవి.

ఉపవన కూపాదివిధిః.

ఘనప్రవాళస్తగితానిపాని వికీర్ణపుష్పాణి సమీరణేన। గృహాణికుర్యాద్వతిముక్తకానాం లతాభిరాలోలమధువ్రతాభిః। స్థానేష్వపరేషుతథా పాదపయుగళేషు మిథున సంవాహ్యా। శాఖావలంబిభిర్దోలాః కార్యా లతాభిశ్చ॥ తరువిటపలతానికుంజరమ్యా విరచితకందరసానుగండశైలా। వివిధమణిగృహా విచిత్ర

ధాతుః క్వచిదపి పర్వతికావిహారహేతుః॥ కేకానినాదసుభగాః స్వదా సంత్రాసి
తాహయః। తాండవేన తమద్దేశాన్మండయంతి శిఖండినః॥ విలంబినోయత్ర తట
ద్రుమాస్స్వశత్నీర్లోకయంతి ప్రసవేక్షణైరివ। సహం విశంతః కలహంసఘోషణా
క్వచిద్భవేత్పుష్కరిణీమనోరమా॥ నిర్వ్యాదస్సలిలాం సుఖావతరణాం తీరేషు పు
ష్పద్రుమాం కూజద్ధంసవిహంగమాం సతరణీం కుర్యాద్యుతాం దీర్ఘికాం। కుర్యాత్
త్ర సముల్లసత్కమలినీ పత్రాంకురశ్యామలాం శ్యామాలోచనమల్లికాం విద
ధతీనీలోత్పలాని క్వచిత్॥ ఉపవనమివ వారిః ధ్యమగ్నం విమలతయా ప్రతిబింబితం
దధానా। శశికరనికరేణ భూషితేవ క్వచిదమలతయా సుధాయవాపీ॥ మధ్యేత
స్మిన్స్ఫటికశిఖరిస్పర్ధివేశ్మప్రకాశం గూఢోపాంతం సురభికుసుమైశ్శాఖిభిర్రమ్య
శాఖైః। స్థానేస్థానే స్ఫటికధవళా మండపానర్ధమండానుకుర్యాత్తస్మిన్నీచ క
దళీ మందిరం మందవాయుః॥ క్వచిదపి కూపంకుర్యాదుపవనదేశే సుపుష్కసలిల
భరం। సంసిక్తసకలవిటపం బద్ధంపాషాణశకలైః పరితః॥ అంజన ముస్తోశీరైస్స
నాగకోశాతకామలకచూర్ణైః। కతకఫలసమాయుక్తైః కూపేయోగః ప్రదాత
వ్యః॥ కటుకం కలుషం విరలం సలిలం యదివా శుభగంధిభవేత్। తదనేనభవత్య
మలం సురసం సుగంధిగుణైరపరైశ్చ యుతం॥ ఇత్యుపవనకూపాదివిధిః॥

ఉపవనకూపాదివిధానము.

సాంద్రమైనపల్లవములచేత కప్పబడిన ఎండకలవియు వాయువుచేతరాల్చబడిన పుష్పములు గలవియునునగు చంచలమైన తుమ్మెదలుగల బండిగురివింద తీగలచేతను గృహములను జేయవలెను.

స్థానాంతరమునందున జోడువృక్షముల కొమ్మలను జోడించి యాశాఖలందు వ్రేలెడి లతలచేత నుయ్యాలలు రచించదగును. వృక్షములయొక్క కొమ్మలయందైన పొదరిళ్లచేతను సుందరమైనదియు రచించబడిన గుహలయొక్క చరియలయందగు గండశిలలు కలదియును నానావిధములగు మణిగుహలయందగు విచిత్రమైన గైరికాదిధాతువులుకలదియునగు నొకానొకపర్వతస్థలము విహారహేతువయ్యెడును. కేకాధ్వనులచేతను సుందరమైనవియు నెల్లప్పుడును భయపెట్టబడిన సర్పములు గలవియునై తాండవమునుద్దేశించడముచేతనునాట్యముచేయుచు నెమళ్లలంకరించుచున్నవి-

ఏయుపవనమునందు వడ్డులనుండిన వృక్షములనువ్యాపించుచున్న శరీరము కలదిన్ని పద్మోత్పలాదులనెడి నేత్రములచే చూచుచున్నదిన్ని అంతటావ్యాపిం

చియున్న కలహంసలచేత నలంకరించబడినదియు నగు మనోహరమైనపుష్కరిణి యొకానొకచోటు నయ్యెను.

జలజంతువులత్యంతము గల జలముకలదియు చక్కగా దిగుటకు సోపానములుకలదియు పక్కలను పుష్పవృక్షములుండినదియు పలుకుచున్న హంసాది పక్షులుకలదియు నావతో నున్నదియు మిక్కిలి విశాలమై ప్రకాశించుచున్న పద్మపత్రాంకురములచేతను శ్యామలమైనదియు యౌవన స్త్రీల నేత్రములకు మల్లెకలవలె నీలోత్పలములవలె నొకానొకచోటను జేయుచుండిన దీర్ఘికను రచించవలెను. నిర్మలోదకములు కలదౌటవలన తనలో ప్రతిబింబితమైనదియై యుపవనముదకమధ్యమందున్నదివలె నుండినదియు నొకానొకచోటను శుభ్రమైనదై నందున చంద్రకిరణములచే నలంకరించబడినదివలెనుండిన బావి సుఖకరమవ్వెను.

ఆయుపవనమధ్యమందు హిమవత్పర్వతముతో స్పర్ధను జేయుచున్న గృహసముదాయము గలిగినటువంటిన్ని చక్కగా పరిమళించుచున్న పుష్పములచేత వంగినకొమ్మలుగల వృక్షములతో కప్పబడిన ప్రాంతములు గలిగినటువంటిన్ని మధ్యమధ్య స్ఫటికములవలె ధవళములైన మంటపములను గట్టి యొక స్థలమందు మందమైనవాయువుగల కదళీమంటపమును జేయవలెను. ఉపవనప్రదేశమందొకానొకస్థలమున విశేషముగ నుదకము కలదియును సకలవృక్షములను తడపునదియును అంతటా పాషాణములచే కట్టబడినదిగా నున్న కూపరచన యొనర్పందగును.

అంజనమును, తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, శుంఠి, చిల్లగింజలు, ఉశిరిక పప్పు, యుసిరికాయలయొక్క చూర్ణమును నూతిలో వేయవలెను. చేదు, కలుషము, స్వల్పము దుర్గంధమును గలిగినటువంటి యాయుదక మీయోగముచేతను నిర్మలమును యోగ్యమగు రుచికలదియు నితరగుణములతో గూడినదియునగు చున్నది.

కూపార్థభూమిపరీక్షా.

పాతాళాదూర్ధ్వగమాశ్శిరాః ప్రసర్పంతి సర్వతో దిక్షు। నీరస్యభూమి మధ్యే జ్ఞాత్వా తాః కల్పయేత్కూపం। యది వేతసోంబురహితే దేశే హస్తైస్త్రిభిస్తతః పశ్చాత్। సార్ధేపురుషే తోయం వహంతి శిరాః పశ్చిమాస్తత్ర। చిహ్నమపి చార్ధపురుషే మండూకః పాండురోథ మృత్పీతా। పుటభేదకశ్చ తస్మిన్పాషాణే భవతి బహుతోయం। జంబూవృక్షస్య ప్రాగ్వల్మీకోయది భవేత్సమీప

ష్టః। తస్మాద్దక్షిణపార్శ్వే సలిలం పురుషద్వయేపిసాధు। అర్ధపురుషేచమత్స్యః
పారావతసన్నిభశ్చ పాషాణః। మృద్భవతి తత్రనీలా దీర్ఘకాలంచ బహుతో
యం। వల్మీకోపచితాయాం నిర్గుండ్యాం దక్షిణే కరత్రయేణాన్తే। పురుషద్వయే
న పాదే భవతిజలం స్వాదుచాశోష్యం। రోహితమత్స్యోర్ధ్వనరే మృత్కపిలా
పాండురా తతఃపరతః। సికతాశ్చ శర్కరాశ్చ క్రమేణ పరతో భవత్యంభః।
పూర్వేణయదిబదర్యాః వల్మీకోదృశ్యతే జలం పశ్చాత్। పురుషైస్త్రిభిరాదేశ్యం
శ్వేతాగృహగోధికార్ధనరే। సఫలా బదరీచే ద్దిశ్యపరస్యాం జలం తతో భవతి।
పురుషత్రయే సపాదే భవతిపరం దుందుభశ్చిహ్నం। కాకోదుంబరికాయాంవ
ల్మీకోదృశ్యతే జలం పశ్చాత్। పురుషత్రయేసపాదే పశ్చిమదిక్స్థాచ సావహతి।
ఆపాండురివముక్తాంగో రసవర్ణశ్చ భవతిపాషాణః। పురుషార్ధే కుముదనిభో
దృష్టిపదం మూషకోయాతి। ఆసన్నోవల్మీకో దక్షిణపార్శ్వే విభీతకస్య యది।
అధ్యర్ధేతస్యశిరా పురుషే జ్ఞేయాదిశిప్రాచ్యాం। తస్యైవ పశ్చిమాయాం దిశి
వల్మీకోయధాభవేద్ధస్తే। తత్రోదగ్భవతిశిరా చతుర్భిరర్ధాధికైఃపురుషైః। శ్వే
తోవిశ్వంభరకః ప్రథమే పురుషేతు కుంకుమాభోశ్మా। అపరస్యాందిశిచ శిరా
నశ్యతి వర్షత్రయేతితే। సకుశస్సితయుతస్సవల్మీకో యత్రకోవిదారస్య। మ
ధ్యేతయోనరైరర్ధపంచమైస్తోయమక్షోభ్యం। ప్రథమపురుషే భుజంగః కమలో
దరసన్నిభా మహీరక్తా। కురువిందకపాషాణా శ్చిహ్నాన్యేతాని వాచ్యాని। స
ర్వేషాంవృక్షాణా మధస్థితం దర్దురంయదాపశ్యేత్। తస్మాద్ధస్తేతోయం చ
తుర్భిరర్ధాధికైఃపురుషైః। ఉత్తరతశ్చ మధూకా దహినిలయః పశ్చిమోత్తరే
తోయం। పరిహృత్య పంచహస్తా నర్ధాష్టమపౌరుషంవాచ్యం। అహిరాజా పు
రుషేస్మిన్ధూమ్రా ధాత్రీకుళుద్ధవర్ణోశ్మా। మాహేంద్రీవహతి శిరా భవతి స
ఫేనం సదాతోయం। సర్పావాసఃపశ్చాద్యదాకదంబస్య దక్షిణేర్నాలం। పుర
తోహస్తత్రితయాష్షడ్భిః పురుషైస్తురీయోనైః। వల్మీకసంవృతోయది తాలోవా
భవతి నారికేళోవా। పశ్చాత్షడ్భిర్హస్తైర్నరైశ్చ మునిభిశ్శిరా యామ్యాం। అ
శ్మాంతకస్యవామే బదరీవాదృశ్యతేహినిలయోవా। షడ్భిరుదగాశకరైస్సార్ధైపు
రుషత్రయేతోయం। కూర్మఃప్రథమే పురుషే పాషాణోధూసరస్ససికతామృత్।
ఆదౌశిరాచ యామ్యా పూర్వోత్తరతో ద్వితీయాచ। జలరహితేయదిదేశే చి
హ్నాన్యానూపజాని దృశ్యంతే। హారిణే దూర్వారహితా యత్రమహీ తస్మిన్జలం
పురుషే। తిలకామ్రాతక వరుణక భల్లాతక బిల్వతిందుకా కోల్లాః। పిండీర శిరీ
షాంజన పరూష కాకవంజులాతిబలాః। ఏతైర్యది సుస్నిగ్ధైర్వల్మీకైః పరివృతా

తతస్తోయం। హస్తైస్త్రిభిరుత్తరతశ్చతుర్భిరధ్వేనచనరస్య। అన్యత్ణేసత్ఫణా య
స్మిన్సత్ఫణే తృణవర్జితామసీయత్ర। తస్మిన్నిరాప్రదిష్టా వక్తవ్యంజీవనంతత్ర।
కంటక్యకంటకానాం ప్రత్యాసన్నస్త్రిభిఃకరైఃపశ్చాత్। ఖాత్వాపురుషత్రితయం
త్రిభాగయుక్తంధనంవాస్యాత్। వృక్షస్యైకాశాఖా యదివినతాభవతి పాండు
రావాస్యాత్॥ విజ్ఞాతవ్యంశాఖాగ్రతలే నీరంత్రిపురుషంతత్। ఫలకుసుమమహీ
రుహోయత్రతస్యతుపూర్వే శిరాత్రిభిర్హస్తైః। భవతిపురుషైశ్చతుర్భిః పాషా
ణోధః క్షితిఃపీతా। యదికంటకహీనాస్యాన్నిదిగ్ధికా శుభ్రపుష్పసంయుక్తా। త
స్యాస్తలేంబువాచ్యం త్రిభిర్నరైరర్ధపురుషోవా। ఖర్జూరీద్వి‌సరసా- యత్రభవే
జ్జలవివర్జితేదేశే। తస్యాః పశ్చిమభాగే నిర్దేశ్యం ద్విపురుషైర్వారి। యదిభవ
తికర్ణికారస్సితకుసుమస్స్యాత్పలాశవృక్షోవా। సవ్యేనతత్ర హస్తద్వయపురుష
త్రయేవా భవతిజలం। ఉష్మాయస్యాంధాత్ర్యాం ధూమోవాతత్రవారి నరయు
గళే। నిర్దేష్టవ్యాచ శిరా మహతా వారిప్రవాహేణ। యస్మిన్ క్షేత్రే దేశేజా
తం సస్యంవినాశముపయాతి। స్నిగ్ధమపిపాండురంవా మహాశిరా నరయుగే త
త్ర। మరుదేశేభవతిశిరా యథాతథా తత్ర వక్ష్యామి। గ్రీవా కరభాణామివ
భూతలసంస్థాశిరాయాతి। పూర్వోత్తరేణపీతం యదివల్మీకా జలం భవతి। ప
శ్చాదుత్తరగమనాచ శిరావిజ్ఞేయాపంచభిఃపురుషైః। చిహ్నం దర్దురఆదౌ మృ
త్కపిలా తత్పరం భవేద్ధరిత్రీ। భవతిచపురుషేచోష్మాతస్యతలేవారినిర్దేశ్యం।
బదరీరోహితవృక్షౌ సంపృక్తౌచేద్వినాపివల్మీకాత్। హస్తత్రయేంబుపశ్చాన్న
రైర్భవత్యేకవింశత్యా। సురసంజలమాదౌ దక్షిణశిరావహతి చోత్తరేణసాపి
ష్టనిభః పాషాణోమృచ్ఛ్వేతా వృశ్చికోర్ధనరే। సకరీరాచేద్బదరీ త్రిభిఃకరైః ప
శ్చిమేన తత్రాంభః। అష్టాదశభిఃపురుషైరైశానీ బహుజలాచ శిరా। కకుభ కరీ
రావేకత్ర సంయుతౌ కకుభబిల్వౌవా। హస్తత్రయేంబు పశ్చాన్నరైర్భవత్యేక
వింశత్యా। వల్మీకమూర్ధనియదా దూర్వాదర్భాశ్చ పాండురాస్సంతి। కూపో
మధ్యేదేయః జలమత్ర నరైకవింశత్యా। గ్రంధిప్రచురాయస్మిన్నమీభవేదుత్తరే
ణవల్మీకః। పశ్చాత్పంచకరాంతే శతార్ధసంఖ్యైర్నరైస్సలిలం। జంబూ త్రివృ
తాశ్యామా శిశుమారీవా శివాదూర్వా। వీరుధయోవారాహీ జ్యోతిష్మతీ గండ
వేగావా। సూకరికామాషపర్ణీ వ్యాఘ్రపదావేతి యద్యద్రినిలయే। వల్మీకాదు
త్తరతస్త్రిభిఃకరైస్త్రిపురుషగతంతోయం। ఏతదనూపేవాచ్యం జాంగలభూమౌ
చ పంచభిఃపురుషైః। ఏతైరేవనిమిత్తైర్మరుభూమావష్టభిః కథయేత్। ఏకనిభా

యత్రమహీ తృణతరువల్మీకగుల్మపరిహీనా। తస్యాంయత్రవికారో భవతి ధరిత్ర్యాం జలంతత్ర। హస్తోమఘానురాధా పుష్యధనిష్ఠోత్తరాచ రోహిణ్యాః। శతభిషగిచవారంభే కూపానాంశస్యతేభగణః॥ ఆగ్నేయేయదికోణే గ్రామస్యపురస్యవాకూపః।నిత్యంసకరోతిభయందాహంచసమానుషప్రాయః॥నిఋతికోణే బలక్షయంచ వనితాక్షయంచవాయవ్యే। దిశ్యైశాన్యాంభీతిశ్చైషాస్తు శుభావహాః కూపాః॥ యావేదికాశకుశైశ్చయుక్తా నీలాచయత్రసశర్కరాచ। తస్యాంప్రపీతం సురసంచతోయం కృష్ణాథవాయత్రచ కృష్ణమృత్స్నా॥ సశర్కరాభానుమహీ కషాయం క్షారంధరిత్రీ కపిలాకరోతి। అపాండురాయా లవణం ప్రదిష్టమిష్టం పయోనీలవసుంధరాయాః॥ ఇతి భూమిపరీక్షా కూపవాపీవిషయా॥

కూపానుకూల భూపరీక్ష.

పాతాళమునుంచి సకలదిక్కులయందు మీదుగా ప్రవహించు నుదకనాడులను దెలసి యట్టిభూమిమధ్యమందు కూపమునుద్రవ్వవలెను. నీరులేని ప్రదేశమందు ప్రబ్బచెట్టుమొలచియుండిన దానికి పశ్చిమభాగమందు మూడుహస్తములచేతను పశ్చిమభాగమునుదకనాడులు ప్రవహించు నచటనిలువున్నరయందుదకము కలుగును.

ఇంతియెకాదు అరనిలువుయందు తెల్లటికప్ప, పచ్చటిమట్టియును గనుపడినను పొరపొరలుగల పాషాణముండినను విశేషోదకమవ్వేను. నేరేడుచెట్టుకు ప్రాగ్దిశను సమీపముగ పుట్టయుండినా దానికంటె దక్షిణభాగమందు రెండునిలువులలో మంచియుదకమగుచున్నది. అరనిలువులో చేపగనుపించినా, పావురపురంగు రాయి కనుపడినా, నల్లటిమృత్తిక యుండినా చాలాకాలము విస్తారమగు నుదకముండగలదు- పుట్టపైని వావిలిచెట్టుపుట్టిన భూమికి మూడుహస్తములు ప్రమాణముగాగల దక్షిణభాగమందు రెండునిలువులపాతికలో స్వాదైనదియు నెండిపోనదియునగు జలముండును.

ఎట్టిని చేపగపడిన నిలువుపైని మృత్తిక గోరోచనవర్ణమైనను తెలుపూ, ఎరుపూ, కలదియైనను అటుపైని యిసుకయును గువ్వరాళ్లును క్రమముగ గనుపించినయుదకము కలుగును. రేగుచెట్టుకు ప్రాగ్దిశను పుట్టయుండిన దానికి పడమరను మూడునిలువులకుదకము చెప్పవలెను.

తెల్లనిబల్లియగపడిన యరనిలువునందుదకము చెప్పతగినది. పండిన రేగు

చెట్టుకు పశ్చిమదిక్కునందు మూడునిలువులపాతికయందు దుందుభివంటి ధ్వనిగల ఉదకమగపడును.

బ్రహ్మమేడిచెట్టుయందు పుట్టయుండిన జలనాడి పశ్చిమదిక్కున మూడునిలువులపాతికయందగపడును. అంతటా తెలుపును మౌక్తికగోక్షీరతుల్యమును నగు పాషాణము రెండునిలువున గనుపించిన తెల్లకలువవంటి యెలుక కనపడినను దానికి పశ్చిమమందు మూడునిలువులపాతికలో జలనాడియుండును. తాడిచెట్టుకు దక్షిణదిశను సన్నిహితముగ పుట్టయుండిన దానికి పాగ్దిశ నరనిలువులో జలనాడియుండును. ఆతాడిచెట్టుకు పశ్చిమదిశను పుట్ట హస్తప్రమాణములో నుండిన దానికి యుత్తరమందు నాలుగునిలువులనరలో జలనాడియుండును.

నెల్లిచిత్రాంజేటి మొదటినిలువునందు కుంకుమవర్ణమగు రాయియును గనుపడిన దానికి పశ్చిమదిక్కున జలనాడియుండి మూడుసంవత్సరములకునశించును. దేవకాంచనచెట్టుకు తెల్లగరికయు దర్భలునుగలిగిన పుట్ట యుండినటులాయెనా ఆరెండింటికిని మధ్యనైదునిలువులనరపైని విశేషోదకముగలుగును. మొదటినిలువున పాము పద్మగర్భమువంటి ఎఱ్ఱనిభూమి కురువిందమువంటి రంగుగల పాషాణము గలిగిన యీచిహ్నాలు చెప్పదగినవి. సకలవృక్షములయొక్క మొదటను కప్ప యెపుడు కనుపించునో దానికి హస్తగూరమున నాలుగున్నరలో ఉదకమగపడును.

ఇప్పచెట్టుకుత్తరముగా పుట్టయుండిన దానికి వాయువ్యదిశను అయిదుహస్తములు విడచి త్రవ్విన యెనిమిదినిలువులనరలో నుదకము దొరుకుచున్నది. నిలువులో శ్రేష్ఠమగు సర్పమగపడినా ధూమ్రవర్ణమైన భూమి కనపడినా ఉలవగింజవంటి పాషాణమగపడినా దానికి తూర్పుదిశను జలనాడియుండునెల్లప్పుడును నురగతోనుదకముండును.

కదంబచెట్టుకు పశ్చిమమందు పుట్టయుండిన దానికి దక్షిణమందు మూడుహస్తములకు వెలపలను పాతికతక్కువ ఆరునిలువల నుదకనాడియుండును. కొబ్బరిచెట్టైన లేక తాటిచెట్టైన పుట్టచే చుట్టుకోబడియుండిన దానికి పడమర నారుహస్తములపైని దక్షిణదిశను జలనాడియుండునని మనుష్యులచేతను మునులచేతను జెప్పబడెను.

అశ్మాతకమునకైనను రేగుకైనను పుట్టకైన నారుహస్తముల స్థలమందు మూడునిలువులనరయందుదకముండును. ప్రథమనిలువున తాబేలు కొంచెము తె

లువుగలపాషాణము యిసుకతోగుండిన మట్టి యగపడిన దక్షిణదిశనొకటి ఈ శాన్యదిశనొకటియును జలనాడులుండును.

నిర్జలప్రదేశమందు జలప్రాయదేశచిహ్నాలగపడినట్లైన దూర్వములు లేనిచోట నాడలేడిసంచరించినను నిలువులోతున నీరుఉండును. తిలవృక్షము, అంబాలచెట్టు, వులిమిరి, నల్లజీడి, బిల్వ, తుమ్మిక, పిండీతకము, శిరిశవుచెట్టు, అంజన, పరూష, బ్రహ్మమేడి, ప్రిబ్బ, అతిబల, యీవృక్షములచేతనయిన నునుపైన పుట్టలచేతనయిన నావరించబడియుండిన వాటికి యుత్తరమందు మూడుహస్తములదూరమున నాలుగునిలువులసరలోతున నీరులుండును.

తృణముమొలవనిచోటతృణము తృణముగలచోటగడ్డిపుట్టకుండినదానియందు జలనాడియుండును. ఫలకుసుమయుక్తమగు వృక్షమేనిర్జలభూమియందుండునో ఆభూమియందున ఆవృక్షమునకు మూడుహస్తముల దూరమందున నాలుగునిలువులలోతున జలనాడియుండును. మరియును పాషాణమును పచ్చని మృత్తికయు నుండినను ఇదియేప్రకారము జలముండును. వాకుడుచెట్టు ముల్లులేక తెల్లనిపువ్వులు కలిగియుండిన మూడునిలువులయందైన లేక అరనిలువయందైన జలనాడియుండును. రెండుతలలుగల ఖర్జూరపుచెట్టు నిర్జలభూమియందుండిన దానికి పశ్చిమభాగమందు మూడునిలువులకు నీరుండునని నిర్దేశించవలెను.

కొండగోగుచెట్టు ఉన్నా తెల్లనిపువ్వులుగల మోదుగచెట్టు ఉండినా వాటికియెడమభాగమందు రెండుహస్తములదూరమున మూడునిలువులలో జలనాడియుండును- ఏభూమియందు ఉబ్బైనా లేక పొగైనా కలుగునో అచట రెండునిలువుల లోతున విశేషముగ నుదకప్రవాహముగల జలనాడి యున్నదని తెలియదగును.

నిర్జలభూమియందుండు జలనాడిని జెప్పుచున్నాను.

గాడిదెయొక్కకంఠమువలెను భూతలమందున్న జలనాడి వెళ్లుచున్నది పుట్టవలన నీశానదిక్కుయందున పచ్చనగు జలము స్రవించినట్లైన పశ్చిమముగాను ఉత్తరముగాను నడచు జలనాడి యైదునిలువులలోతున ఉన్నదని తెలియదగును. ముందుగాకప్ప ఆపైని కపిలవర్ణమైన మృత్తు అటుపైని నిలువుయందు ఉబ్బయును గలిగిన స్థలమందుదకమున్నదని తెలియదగును. రేగు, ముల్లు, మోదుగను పుట్టలేకపోయినను జలబిందుసహితమైనట్లులాయునా ఆవృక్షములకుపడమటదిక్కున మూడుహస్తములదూరమందిరువదొక నిలువున జలముండును.

మొదట మధురరసయుక్తమగు నుదకమగపడినను దక్షిణదిశవలన నాడియుత్త రముగ ప్రవహించినను పిండవంటిరాయి కనుపడినను తెల్లనిమృత్తు దృష్టమైన ను అరనిలువుయందున జలముండును. రేగుచెట్టు వెదురుబోదుతోనుండినను వాటికి మూడుహస్తములదూరమందు పదిమొనిమిది నిలువులలోతున జలముండు ను. ఈశాన్యదిశనుంచి విశేషోదకము ప్రవహించి జలనాడి నడచును.

చిట్టియంకుడుచెట్టును వెదురుబోదు నొకస్థలమందున గలిసియుండిన ను, లేకచిట్టియంకుడు మారేడుచెట్లొకస్థలమందున గూడియుండినను వాటికి మూడుమూళ్లదూరమందిరువదొకనిలువునందుదకముండును. పుట్టపైని తెల్లటి మార్వములున్ను దర్భలునుండిన దానిమధ్యను నయ్యిత్రవ్విన యిరువదొకనిలు వున జలమగపడును. దట్టముగా కణుపులుండిన జమ్మిచెట్టుకు ఉత్తరమందునవు ట్ట, దానికి పడమరగా నయిదుహస్తములపైని యేబదినిలువులకు జలమగపడు ను. నేరేడు, ఆలతేగడ, పేంఖణపుచెట్టు, తెలమారి, కరకచెట్టు, దూర్వము లు, లతలు, వారాహి, జ్యోతిష్మతీ, గండవేగి, సూకరికా, మాషలతా, వ్యా ఘ్రపదా, ఇవి పర్వతమందు పుట్టను ఉత్తరభాగమందు మూడుహస్తములపైని మూడునిలువులందుదకముండును. ఇవిజలప్రాయప్రదేశమందున జెప్పవలెన ఇవియె సాధారణప్రదేశమందుండిన మైదునిలువులలోతున జలమును జెప్పవ ను. ఇవియె నిర్జలప్రదేశమునందుండిన యెనిమిదినిలువులందు జలముండుననిజెప్ప వలెను ఒకతరహాగల భూమిమైని తృణవృక్షలతావల్మీకగుల్మములులేనిదైయా భూమికి వికారముకలిగిన యచట నుదకముకలదు.

హస్త, మఘ, అనూరాధ, పుష్య, ధనిష్ఠా, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉ త్తరాభాద్రలు, రోహిణి, శతభిషమును కూపారంభమునకు ప్రశస్తమగు న క్షత్రములు.

గ్రామమునకైన పట్టణమునకైన నాగ్నేయమూలను కూపమునుద్రవ్విన నిత్యమును భయము దాహమును జేయుచున్నది. నైరుతిమూలనైతే బలక్షయ మొనర్చును. వాయవ్యమందు వనితాక్షయావహము ఈశాన్యదిశను భయము తదితరదిక్కులను కూపములొనర్చిన బ్రశస్తము.

ఏభూమి రెల్లుతోను, కుశలతోను కూడియుండునో తెల్లరాళ్లతో నల్ల నిమృత్తిక గలిగి యెచటనుండునో ఆభూమియందు మధురోదకము కలుగుచు న్నదని ప్రసిద్ధము. పంచదారవంటికాంతిగల భూమియందు కషాయోదకమగు

ను. కపిలవర్ణముగల భూమియందుప్పగా నీరుండునని చెప్పబడినది. నల్లనిభూమియందిష్టమగునుదకమగును.

తరుగుల్మలతాది పోషణవిధిః.

తరుగుల్మలతాదీనాం కాలేషు శక్త్యాకృతం। పుష్పాద్యుత్పాదకం ద్రవ్యం దోహదం స్యాత్తు తత్క్రియా॥ ఫలకుసుమసంపదుచితా పోషణతో భవతి కేవలానయోః। పోషణవిధి సంప్రతి సంయతమనోకహానాం మతో వక్ష్యే॥ ఖర్జూర బిల్వాలికుచాస్సితసర్షపేణ పిణ్యాకతశ్చ తుషవారివశేన చామ్రాః। ఏలాలతా నిచులపత్రజలోక్షితేన సవ్రీహిణా చ సలిలేనచ యాంతి వృద్ధిం॥ ప్రాచీనామలకతరోః ప్రియా హిమాపాః క్షీరాంభోభిహితమిహ చాలతిందుకానాం। ప్రీయంతే యవరజసాచ నారికేళాస్స్వేషాం భవతి రుచిర్హి నిమ్నభూమౌ॥ కుణపంగకటిసారంగ సృగాలాశ్వాదిమేదసా। క్వథితేన సుదుగ్ధేన పంచపల్లవవారిణా। కృతసేకో భవేదాశు సహకారోఽతిసౌరభః॥ ఘృతకుణపవరాహవిష్ఠా సలిలమతీవ సుఖాయ దాడిమానాం। క్వథితమధుకశుద్ధమార్ణకం వా నిజకుసుమవృద్ధికరం సదాఫలాఢ్యం॥ యస్త్రీఫలాశకరీ వశనిప్తో ధూపితా ఆజ్యఫలత్రయధూపైః। ఆమ్లజఘ్ఞైరిహ దాడిమశాఖీ తాళఫలాని విడంబయతీవ॥ దధిమస్తుకాంజిక సురాబదరీస్తిలమేధికా కుణపసీధుపయః। ఫలినీకదంబకరికేసరికాన్స్కురుతే సుగంధ బహుపుష్పయుతాన్॥ సిక్తాంభోభిః పలలతుషయోః కుక్కుటానాం పురీషం మూలే దత్వా సకుసుమఫలాగోస్తనీమ్మృద్ధిమేతి। సగంధంన్యస్తైః పనసతరవోప్యాశు పాలాలభాండైర్మూలాదగ్రం దధతిచ వరా వారిసిక్తాః ఫలాని॥ సర్పిర్గుడక్షీర మధూపచారం దత్వా నిషిక్తాచ కపిత్థబిల్వౌ। పిణ్యాషకల్పాన్యపి మాంసలాని ఫలాన్యనంతాని సమావధాతే॥ కోశాతకీదలశిఫా క్వథితామిషాంభస్సంసేకనాచ్చ సుకణా రజసాచయుక్తైః। లబ్ధోపచారమధధూపజలాభిషిక్తశ్శోభాంబిభర్తి నితరాంహి మధూకవృక్షః॥ తిలయష్టిమధుమిశ్రితజలసేకతర్పితాబదరీ। కుణపైరుపచితమూలఃఫలతిఫలంశర్కరామధురం॥ అజైడకామూకర విడ్వహంగ విష్ఠోపచారేణచ బీజపూరః। భూయోశ్వమూత్రైర్విజితారిసిక్తః ఫలాని ధత్తే సుబహూనిశశ్వత్॥ వృశ్చికకంటకవిద్ధా సురభిఘృతధూపితా నిఖిలలతాః। మూషకకోలవసాభిస్సంసిక్తాస్స్వఫలైర్నమ్రాః॥ సురభిజలనిదాఘే కుణపజలేనచ కేతకీ నిషిక్తా। జలధరసమయే సుగంధసూచీచయనిబిడాని బిభర్తి పల్లవాని॥ యస్యకస్యాపి పుష్పస్య సౌరభేణాధివాసితాన్। సృత్తికాశకలాన్మూలే వృక్షాణాం బహులాన్ క్షిపేత్॥ కుష్ఠపత్రసిరాముస్తతగరోశీరచూర్ణకైః। మిశ్రితే

నాంభసా సేకాత్ మాసం సౌరభసంభవః॥ కల్మాష దంతి దంతానాం చూర్ణ
యుక్పుష్పసంభవా। ప్రత్యహం పుష్పితాంభోజమండితా పద్మినీ భవేత్॥ సిద్ధా
ర్థకవళీదళాని శఫరీపిటోల్కలమార్జాలయో రేతేషాం సమభాగమాజ్యసహితం
చూర్ణం తరుభ్యోహితం। దత్తం ధూపవిలేపనో చ మస్తై రామ్యాయనం రోగ
హృచ్ఛాఖాః పల్లవయుక్ఫలం మధుకరవ్యాలోలపుష్పచ్ఛదః॥ ధూపో ఘృతస్య స
మ్భవో యవవారిసిక్తో నిత్యంచ దుగ్ధసలిలైః కుణపాంబుభిర్వా। లేపో విడంగతిల
కల్కకృతస్సతూనాం వృద్ధింకరోతి పరమాం ఖలు భూరుహాణాం॥ అంకోలకాష్ఠ
ఫలోద్యేన మిశ్రితం ఘృతమాక్షికం। వసాకీటకురంగాణాం మత్స్యైస్సిక్తా మహీరు
హాః॥ సిద్ధార్థకఫలోపేతాస్సర్వదా ఫలశోభితాః॥ జాయంతే పత్రపుష్పాఢ్యా
స్సచ్ఛాయా రోగవర్జితాః॥ యష్టీమధుకపుష్పాణి సితాపుష్పంసమాక్షికం। సర్పి
ష్య ఘుటికాంకృత్వా మూలేసర్వత్రనిక్షిపేత్॥ దుగ్ధసేకంచవృక్షస్య యస్యకు
ర్యాద్విచక్షణః। ఫలంసునిశ్చితంతస్య మధురంజాయతేధ్రువం॥

కుణపలక్షణమ్.

కురంగకీటమత్స్యానాం మేషచ్ఛాగలఖడ్గినాం। మాంసంగ్రాహ్యం య
థాలాభం మేదో మజ్జా వసాతథా। తాన్సర్వాన్సేకతః కృత్వా మహత్యానీరేణపా
చయేత్। సమ్యక్పక్వాన్క్షిపేద్భాండే తత్రపదగ్ధంచ నిక్షిపేత్। చూర్ణీకృత్య ఖలి
ర్ధేయా తిలానాంమాక్షికంతథా। స్వేదశ్చ సంసాన్మాషాంస్తత్ర దద్యాద్ఘృ
తంతథా। ఉష్ణంజలంక్షిపేత్తత్ర మాత్రానాస్తిహికస్యచిత్। ఏతైకంస్థాపితే
భాండే కోష్ణస్థానే మనీషిణా। కుణపస్సుభవేదేవం తరూణాం పుష్పకారక ఇతి
పూర్వోక్త కుణపాంబులక్షణం॥

స్త్రీకృతదోహదాని.

అశోకశ్చరణాహత్యా వకుళో ముఖసీధునా। ఆలింగనాత్కురవకస్తిల
కోవీక్షణేనచ। కరస్పర్శేనమాకందో ముఖరాగేణచంపకః। సల్లాపతఃకర్ణికార
స్సింధువారో ముఖానిలాత్। గీత్యాప్రియాళుర్నితరాం నమేరుర్హసితేనచ ఇతి
స్త్రీకృత దోహదాన్యుక్తాని.

హారమేఖలోక్త దోహదాని.

ఖర్జూరనారికేళానాం వంశస్య కదళస్యచ। పలలేన సతోయేన సి
క్తో వృద్ధికరస్మృతః। మాషముద్గమురాబీజైః క్వథితైర్వారిశీతలైః। చూర్ణితైర్మ
ధిరామిశ్రైర్గ్లపనేనసమన్వితైః। కృతసేకోఫలత్యాశు నారికేళతరుస్సదా॥ క్ర

ముకస్య పలాశేన కృతసంవేష్టనక్రియః । హర్షకంటకతానీవ ఫలాని పనసో భవేత్ । మత్స్యాజకటిమాంసాంశ్చ తిలమాషైర్జలోక్షితాః । మాతులుంగే భవేత్స్థూలఫలసంపత్తిబంధురా। పిణ్యాకమదిరోశీరమత్స్యాఖుపలలేనచ। స్నిగ్ధేన వారిణాసిక్తా బీజపూరీ మహత్ఫలా। విడంగతిలసిద్ధార్థమాషగోదుగ్ధసేవితాః। నారంగీశశమాంసేన లేపితాధూపితాభవేత్। యస్యకస్యాపి మాంసేన గోక్షీరగుడసంగినా। తేనసిక్తేననారంగీ సుస్వాదాఖ్యా ఫలశ్రితా। మేషమాంసపలాకీర్ణా తతైలశాఖిషధూపితా। దాడిమీఫలసంపత్తిం మహతీలభతేతరాం। క్వాఫంశశకమాంసస్య శకృత్త్వేకం ప్రదాపయేత్ । ద్రాక్షా భవతి సుస్వాదు ఫలపూరరసాన్వితా। జంబూఫల సాశీర క్వథితోదకసేవితః। బాలచూతో భవేత్స్వాదు రసోమేదఫలాన్వితః। కేకిహృన్మాంససాంకోశజలదుగ్ధాజ్యమాక్షికైః। సేచయేత్సర్వకాలికం చూతస్స్యాత్ఫలదాయకః॥ మాసేకార్తికశుక్లపూర్ణసుతిథౌ సత్కృత్తికాసంయుతే పూర్వంభూమిదినే నిమంత్ర్యవిధితస్స్యాతంనిశాం తేతతః। స్నాత్వామౌనయుతో ద్విజఃపరశునాఘాతాన్దశచ్ఛేదయేద్వృద్ధియ్యాద్దృఢలంబమానదృషదస్స్యాత్సర్వకాలంఫలం॥ ఓం హ్రీం వనస్పతయేనమః॥ తిలపిష్టకణాగుంజాశ్యామాసిద్ధార్థలాంగలి। వచాచూర్ణపయస్సిక్తా శ్చంపాస్యుః కుసుమాన్వితాః। సృగాలమత్స్యమాంసాద్యాశ్చంపకేషు ప్రదాపయేత్ । ప్రత్యూషేదుగ్ధమయమదిరాన్వితపంచపల్లవపాత్రైః। సేకాత్పున్నాగకుటజా వకులోపిచ పుష్పఫలదాయి॥ మధుయష్ట్యుదకంచైవ బదరీణాంప్రశస్యతే। తిలాశ్చ మధుయష్టిశ్చ చూర్ణేన సమభాగతః। మిశ్రాభ్యాం క్షౌద్రతోయాభ్యాం కుర్యాత్కుసుమజన్మని॥ మూలేతు కృతసంసేకో బదరీఫలతేషణాత్। మధురాణి సుగంధీని సుసుహంతి ఫలానిచ॥ ఆషాఢమాసే నిఖనేచ్చ మూలం తిందూకవృక్షస్యచపూరణేరం। పిణ్యాకమత్స్యైః పలలంచ నిత్యం॥

అథ పుష్పదోహదం॥ జాతీనాంమల్లికానాంచ గంధతోయంపరం హితం। సదాపుష్పితజాతీనాం కూర్మమాంసంప్రశస్యతే। ఐనాంతే సురయాసిక్తా కరవీరకురంటకైః। మాధవీకుసుమంసూతే సర్వకాలే మనోహరం। అశీకంటక సంవిద్ధాః భృశందధ్యాజ్యమాధితాః॥ జటాజమేదసాసిక్తాః ఫలంతి సతతం లతాః। అజావిగోశకృద్భిర్వా జలైరాసేచ్యపోషయేదితి సర్వవృక్షలతాదీనాం దోహదముక్తం భార్గవేణ॥

తరుగుల్మలతాదుల పోషణవిధి.

అకాలమందు తరుగుల్మలతలకు ఫలపుష్పాద్యుత్పాదకమగుసట్టి యేమ

శాఖలచేతను నేర్పరులైనవారొనర్చుదురో యదిదోహదమనబడును. చెట్టువే యడమః మాత్రముచేతను ఫలపుష్పలబ్ధి కాదని సేవసిన వృక్షములయొక్క పోష ణవిధిని దెలిసి యాచరించుటనుకూలముగావున జెప్పుచున్నారము. ఖర్జూరబి ల్వజంబీరవృక్షములు తెల్లావాలపిండివల్లనున్ను ఆముకయు నీళ్లనుబోయుటచేత ను, మామిడిచెట్లు మేలకులతిగెలు ప్రబ్బాకులు ధాన్యముగలిపిననీళ్లచేతను వృ ద్ధినొందగలవు. పెద్దఉసిరికకు మినుములు, తుమ్మికగేదయొక్క పాలను నీళ్లు ను హితము. తవుడు పిండి కడుగు మొదలగు ధాన్యపుసంపర్కము మీదితగిలినను కొబ్బరిచెట్టు జచ్చును.

సకలవృక్షములకును విశేషమెరకగాక సాధారణమగు పల్లపుభూమి యిష్టమగును. లేడి, పంది, గజాశ్వసృగాలములయొక్క మూలుగులయందుం డుమాంసమును, నేయియును గలిపి వండినది మొదటవేసి పంచపల్లవములున్ను వేసినయుదకమునుబోసిన మామిడిచెట్టు మిక్కిలివృద్ధినొంది పరిమళయుక్తము లైనఫలములుగలిగియుండును. నేయి, ఈఅడుగునజెప్పిన కుణపజలము, వస, పందిమలమున్ను ఉదకముతో కలిపి దాడిమచెట్టుకు వేసినను, లేక ఉలవపిండి దానికసాయమైనను దాడిమబీజములుచూర్ణమైన తత్ఫలవృద్ధిని జేసును. కరకతాడి ఉసిరికలున్ను చేపలపొలుసున్ను లేపనముజేసి నేయి, కరకతాడిఉసిరికలను ధూపమువేసిన మామిడిపళ్లవలె దాడిమచెట్టు తాడిపళ్లతో సమముగపండును. పె రుగు, వెన్న, గంజి, సారాయి, రేగుబళ్లు, నువ్వులు, ఉలవలు, కల్లు యీఅ డుగునజెప్పిన కుణపజలము ప్రేంఖణపుచెట్టును, కదంబచెట్టును, నాగకేసరపు చెట్టును, సుగంధమైన విశేషపుష్పములుగలవానిగా జేసును.

మాంసముయొక్క-చేపలయొక్క-నీళ్లును, కోడిరెట్టలను, ద్రాక్షాచెట్టు యొక్క మూలమందువేసిన ఫలకుసుమములుకలదియై వృద్ధినొందుచున్నది. పన సచెట్టుయొక్క మానుకు వెంటినిచుట్టి వసకలిపిననీళ్లుపోసిన శీఘ్రముగ వేరు మొదలు చివరపర్యంతము ఫలములనుఫలించును. వెలగ మారేడు చెట్లకు నేయి, బెల్లము, పాలు, తేనె వీటియొక్క-ఉపచారమిచ్చి నీళ్లుకట్టినమొదల అమృతతు ల్యములు గుంజుకలవియునగు ఫలము నెల్లప్పుడును ధరించగలవు. గోరాకులయొ క్క, వాటితీగెలయొక్క కషాయమును మాంసపునీళ్లనుబోసి కుంతిపాలము ధూపమువేసిన యిప్పచెట్టు విశేషశోభనొందును.

తిలలును యష్టిమధుకమిశ్రితమగుజలమునుబోసి యీయడుగున జెప్పిన కు ణపమును మూలమందువేసిన రేగుచెట్టు పంచదారతోతుల్యమైన తీపుగల ఫల

ములుకలదగును. మేకవృషణములను, పందికొట్టులను, పక్షులవిష్ఠలను, అశ్వమూత్రమును వేయుడముచేతను దబ్బకొట్టు విశేషముగ ఫలించును. తేలుముల్లు చేగుచ్చి పరిమళయుక్తమగు నేయిని ధూపమువేసి వెలగచెట్టుయొక్క పండుల యొక్క కొవ్వుచేసినచేడపినయెడల సకలదోషములను ఫలములచే వంగియుండును. పరిమళయుక్తమగు నీపుష్పములతోనైనను వృక్షకలమూలసధివాసముచేయవలెను. విశేషముగ వృక్షములమూలమున వేయవలెను.

చెంగలకోష్టు, ఆకుపత్రికెను, సాగాయి, తుంగముస్తెలు, తగరము, వట్టివేళ్లు వీటిచూర్ణములతో కలిసిన నీళ్లను పోయుటచేతను పుష్పవృక్షములపుష్పములొకనెలపర్యంతము పరిమళించును. ఉలవలయొక్క, గజదంతములయొక్క చూర్ణముదకములోగలిపి పద్మలతలకు వేసిన సత్వము పుష్పించును. తెల్లావాలు, అసటియాకులు, ముస్తెగడ్డలు, పటి, పిల్లి, పిటియొక్క రెట్టలను సమభాగములవేసి నేయితోకలిపి ధూపమువేయుడము మానకుండాయడము మొదటవేయుడముచేత సస్యవృక్షములయను పుష్పిస్తు రోగనివారకమగును. మరియును కొమ్మలు చిగుళ్లతోను మొగ్గలయుక్తమైన పుష్పములతోను నుండును.

అన్ని నేయిధూపమువేసి యుపలయుక్త నీళ్లను వేసి పాలు నీళ్లనైన లేకని (యుడుగుసపా)సినగుణజాము నుబోసినైన పడంగములయుక్క తెలగపిండియొక్క పిష్టమును వ్రాసిన సకలముగుముక్క సస్యవృద్ధినొందును. చేదుగా నుక కషాయములో నేయి, తేనెయయునుబోసి పందులయొక్క లేళ్లయొక్క కొవ్వును బోసి పోడపిన సమస్తవృక్షములను సర్వదా సస్యఫలములనిచ్చును. రోగములేక పర్ణపుష్పములతో నిండియుండును. యష్టిమధుకము, కుంకుమపుష్పము, పంచదార, చెంగలకోష్టు, నీటినెల్లు మాత్రము చేసివృక్షములమొదలనుంచవలెను. నేర్పుగా పాలను వృక్షములయొక్క మొదట ననుపనమును బోసునో నిశ్చయముగా వృక్షములు మిగుల ఫలములుగలదగును.

కుణపలక్షణము.

లేడి, చేపలు, గొఱ్ఱె, మేక, ఖడ్గమృగముయొక్క దొరికినంతమాంసమును దెచ్చి వాటినెవరు మూలగలలోని మాంసము కొవ్వునుగూర్చి యుపియు న్నియునుయొకకుండగువేసి నీళ్లుబోసి వండవలెను. పచనమును చక్కగా చేసి వానిలో పాలుబోసి నువ్వులపిండి తేనెయయున్న కొన్ని మినుములు నేయియున్నుగూడవేసి వెచ్చనీళ్లనువేయవలెను. ఇవియింతయనే ప్రమాణములేదు. యథాసంభవముగా వేసి పదిహేనుదినములు కొంచము వెట్టగానుండెడి స్థలము

దుంచిన యెడ ఫలపుష్పవంతమగును. వృక్షములకిది పోషకము బలకారణము సకల మానవహితము.

స్త్రీకృతదోహదము.

అశోకము పదతాడనముచేతను, పొగడ ముఖమద్యముచేతను, గోరంట ఆలింగనముచేతను, తిలకము చూపుచేతను, మామిడిచెట్టు కరస్పర్శచేతను, సంపెంగ ముఖమారుతముచేతను, గోరింట మందహాసముచేతను, పాదిరిచెట్టు మధురగానముచేతను, మల్లెచెట్టు గానముచేతను, సిందువారము నిశ్శ్వాసముచేతను, స్త్రీలవలన నివి దోహదయుక్త వృద్ధినొందును.

హారి వృక్షలోక్త దోహదము.

[illegible] చెట్లు, కొబ్బరిచెట్లు, వెలగచెట్లు, [illegible] వీటికి మాంసోదకసేచనము మిక్కిలి వృద్ధి చేయును. కొబ్బరిచెట్లకు [illegible] [illegible] బీజములను కషాయములో [illegible] [illegible] [illegible] విశేషముగ ఫలించును. [illegible] చెట్లు [illegible] [illegible] విశేషముగ ఫలించును. [illegible], [illegible], [illegible]మాంసమును, నువ్వులపిండియును [illegible] గోకలిపి దబ్బజాతికి పోసిన [illegible] లను ఫలించును. [illegible] తెలగపిండి కల్లు వట్టివేళ్లు [illegible] [illegible] మాంసము [illegible] చేతను సాంద్రముగ తడపిన దబ్బజాతి విశేషముగ ఫలించును. [illegible] [illegible] [illegible] మిను ములు [illegible] యును [illegible] మొదట వేయుటవలను [illegible] మాంసముచేతను లేపనము ధూపము నారింజజాతికి వృద్ధి చేయును. [illegible] మాంసమైనను పాలు బెల్లమును గలిపి సేచనము చేసిన స్వాదగు ఫలములు నారింజజాతికి కలుగును. గొఱ్ఱెమాంసము గడ్డివెంటయును మొదట వేసి గొఱ్ఱెలోమములు ధూపము వేసిన దాడిమ విశేషఫలములు గలదగును. [illegible] మాంసము కషాయము మొక పాలు [illegible] ముక పాలను ద్రాక్షచెట్టు మొదట వేసిన మధురరససంపత్తి కలదై విశేషఫలములనిచ్చును. [illegible], [illegible], వట్టివేళ్లును కషాయము బెట్టి మామిడిముక్కలకు వేసిన విశేష [illegible] రసమును గల ఫలములనిచ్చును.

[illegible] [illegible] [illegible] కషాయము [illegible] పాలను, నేయి, తేనెయును గలిపి మొదట పోసిన సర్వదా మామిడిచెట్లు ఫలించును. కార్తికపున్నమ కృత్తికనక్షత్రముతో గలిసియుండిన దానికి పూర్వదినమగు చతుర్దశియందు విధ్యుక్తముగ చూతవృక్షమును నిమంత్రణము జేసి గొంటుపైని నిశాంత మందు స్నానమొనర్చి మౌనముగనుండి ద్విజుండు గొడ్డలిచేతను పదినాటులునా

టి దృఢమైనశిలను వ్రేలాడునట్లు గట్టవలెను- సర్వదా మామిడిచెట్టు కాచును. ప్రణవోచ్చారణము చేసి యాకుమీద హ్రీంకారమును వ్రాసి వనస్పతికొరకు నమస్కారమను మంత్రమును జపించవలెను. తెలగపిండి, పిప్పళ్లు, గురివిందగింజలు, శ్రీంఖపుష్పగింజలు, తెల్లావాలు, పిటిపప్పలి, వస, ఇవిచూర్ణమొనర్చి పాలలో గలిపి మొదట పోసిన సంపెంగ సంపన్నకుసుమమై శోభాసంపత్తిని సంపాదించును. నక్రమాంసము చేపలు మొదలైనవి సంపెంగచెట్టుకు వేయవలెను. ఉదయవేళను పాలు కల్లునుగలిపి ప్రసిద్ధములగు పంచపల్లవములచే సేచన మొనర్చిన పొన్న, పొగడ, అంగుడు ఇవి పుష్పసంపత్తికలవై యుండును.

యష్టిమధుకముయొక్క ఉదకము రేగుచెట్టుకు శ్రేష్ఠము. తిలలు యష్టిమధుకము సమభాగములుగ చూర్ణమొనర్చి యుదకమును తేనియయును గలిపి వసంతర్తువునందు రేగుచెట్టుయొక్క మూలమందున తడపితే శీఘ్రముగ సుగంధమధురపృథుఫలావిర్భావము కలదగును. ఆషాఢమాసమందు తిందూకవృక్షముయొక్క మొదట తెలగపిండి చేపలు మాంసమున్ను వేయవలెను.

లతలదోహదమిప్పుడు జెప్పుదును. మల్లెలకును జాతీలతలకును గంధోదకము శ్రేష్ఠము. పుష్పజాతులకన్నిటికిని తాకేలుమాంసము నిపుష్టికరము. సాయంకాలమందు సురచేతను తడిపిన గన్నేరు, బండిగురివింద, పచ్చగోరింట ఇవి సర్వకాలమును బుష్పించును. తేలుముల్లిచేనత్యంతము పొడచి పెరుగు నేయిచేతను బాగాకలిపి జటామాంసి మేక నెదదునుగూడ మొదటవేసిన సకలలతలును పుష్పఫలయుక్తమగును.

మేక, గొర్రె, గోవు పిటగత్తమును నీళ్లును బోసి సకలవృక్షలతాపోషణమొనర్చుటని సామాన్యముగ భార్గవులవారిచే జెప్పబడెను.

వృక్షవైచిత్రమ్.

బాలకూశ్మాండకస్యాంతే మధుసర్పియుతం క్షిపేత్ । వార్తాకబీజయుక్తేన పాకాంతే తత్సముద్ధరేత్। తదుప్తం జనయేద్వల్లీ కూశ్మాండదళసంయుతం। ఫలానితత్రజాయంతే వార్తాకాని తదద్భుతం॥ రంగతోటతబీజంతు రంగతోయావసేచితం। తద్రంగపుష్పంభవతి యావనేనాత్రసంశయః॥ క్షీరేణ సేచితామూతే జపాకుసుమలోహితా। ధవళం కుసుమం సూతే శశాంకకిరణోజ్జ్వలం॥ మధ్వాజ్యలేపితేవృక్షే శైశవేసూత్రవేష్టితే। ఏకైభూయ ప్రసూయేత సితలోహితమంజరీ॥ యత్కించిద్ధాతమూలాతు పత్రంపుష్పంఫలాదికం। అంకోలతైలలిప్తంతు గక్తరూపం భవేద్ధ్రువం॥ పద్మినీబీజచూర్ణంతు భావ్యమంకోలతై

ఇతః। న్యస్తం జలే మహాశ్చర్యం సద్యస్సౌప్యద్మసంభవః॥ బీజం నీలోత్పలోద్భూతం సిక్తమంకోలతైలతః। జలే న్యస్తం మహాశ్చర్యం జాయతే పుష్పసంచయః॥ యాని కానిచ బీజాని జలస్థలజానిచ। అంకోలతైలే ప్తాని తాని తాన్యుద్భవంతి వై॥

అథాంకోలతైలాహరణవిధిం [illegible] నిస్తుషాంకోలబీజాని చూర్ణయిత్వా నరభావయేత్। సప్తధా తిలతైలేన సప్తవా మహిషాదినా। తత్తైలం గ్రాహయేద్యత్నాత్తైలకారస్య యంత్రతః। అథవా కాంస్యపాత్రే తేనా తేన లేపయేత్। తద్భాండస్థాపయేద్ఘర్మే సంముఖం [illegible]। తేనాంకోలకాంస్యపాత్రే పతితం తైలమాహరేత్॥

[illegible] ఫలాస్తై [illegible] బుసిక్తాచ। జ్వలదనలోపరి మసక్యత్వా [illegible] తూలకం సూతే। [illegible] సిలా [illegible] లా కుశసింధుభిః। సక్తృష్ణపోషణా [illegible] భవేత్। [illegible] తిలయవపితసానస్సై గ్గవం [illegible] న్నస్లోగ్రై। గోజాప్రచురపయస్త్రైస్త్రిలిప్తా [illegible] సాద్భవతి [illegible] సంపత్యే [illegible] విదారితకందవిలిప్తమూలభోగస్య। సిక్తస్యే [illegible] వేశకుసుమం। [illegible] డంగగోమయపలోత్క్తతే [illegible] ఫలకుసుమ ముకాలభవం మనోహరం ఫలతిలోకస్య॥ [illegible] మధుయష్టితిలాకుష్ఠమధుప్రప్పవిసిక్తితం। మందైకఫ్ఫలితేమూలే నిరన్ధిస్స్యాత్ఫలంతరోః॥ మధుకకుసుమకుంజాశర్కరా గోమయం బరాజ్యం సమఘనిహితమంతః కాండముత్కీర్యబధ్వా। ఉపరిచ పరిలిప్తం మత్స్యవిక్షిప్తరూణాం జనయతిఫలమేతత్స్వాదుసేకాదనన్ధి॥ తత్తాలనిహితస్యాస్య [illegible] స్కంధచర్మణా। బద్ధాయాంవృక్షశాఖాయాం ఫలపాకోనజాయతే॥ కరిమదమృదితవల్లీ ముఖనలికైర్హ్నాలేమకీలితస్యతరోః। సంవత్సరంనయావత్ఫలితస్యఫలానిపచ్యంతే। బద్ధశ్చర్మతృణాభ్యాం విడంగమధుదుగ్ధ వేల్లితోల్లిఖ్య। శాఖీ పయోంబుసేకాచ్చిరమపి పక్వంఫలంధత్తే॥ మీనకోలవసామాంసచణకతుషారభావితం। యస్యకస్యాపివాబీజం ధృతంపుష్పం ఫలంభవేత్॥ [illegible] బుద్ధక్వాధితోయేన ధృతంపుష్పంఫలంత్యజేత్। కింశుకార్జునతగ్గారలవణాంబూత్తుశేనవా॥ నానావర్ణఘటితం కందంకుముదస్య సూత్రసంఘటితం। ఘృతమధుపలిప్తముప్తం సూతేకుసుమం తదావర్ణం॥ మాహిషకరీషమూత్రైర్యోస్సదితవిశుషరంధినానియత్సప్తా। కుముదఫలబీజముప్తం జనయతికరవీరవిటపంతత్॥ కూష్మాండవృంతాకపటోలకాదిబీజంవసాభావితముప్తసిక్తం। విశోధితాయాంభువి సర్వకాలం ఫలా

న్యనస్థిని సహాంతథత్తే॥ వృంతాకబీజం ఘృతయాషికార్క్యవిశోధితం గోమయ లిప్తగంధ్రా। ...లస్య కూశ్మాండఫలస్య తప్తం పక్వం గృహీతం ఫలితం మహత్స్యాత్॥ మందారదళమరంధ్రాయాః కోశ్మాండేసిరితాలతా। మ్యార్గోమయయుతేతస్మిన్సిక్తే ఫలవాన్ భవేత్॥ సుకరాస్యకృష్ణసాసిక్తమంకోలం తైలభావితం। ఏరండబీజంకాలే ఫలం సూతే తత్కాలకం॥ కపిత్థగకవిచ్ఛిన్నవేరత తాపితయామాకయామూతే। ...ద్రాకవి ఫలితఫలం ...కారం॥ కోలశోణితమేదోభ్యామంకోలక్వధితేనవా। సించతాడప్యసూతే దాడిమీఫలముత్తమం॥ నరమాంసవసాసిక్తదంతిదంతవిచూర్ణితైః। ...తేనాంభసాసిక్తారంభా సూతేఫలం భవేత్॥ అంకోలక్వాధిసంస్విన్నం స మాంసం భాగదుగ్ధయుక్। పంచ్యాకసహితం మూతే సహకారస్య నిష్పత్తి। ద్రాక్షావల్లీసమాకారస్సహకారస్సదాఫలః॥ జాయతే నిస్పృతఫత్తైసర్వేషామప్యతేయాద॥ శశమార్జాలసృగ్గంధ్యై బహుభావితమామ్రబీజం। గూఢంసిక్తం దుగ్ధైః ఫలితఫలం సర్వకాలేషు॥ కృమిక్షిప్రయుక్తిమధుగుహ దుగ్ధవిలేపనో విభీతకము। భవతి హ్యుష్ణజలసిక్త స్స్వభావతిక్తోపి మధురఫలః॥

వృక్షవైచిత్ర్యము -

తేనెగుమ్మడుకాయ చెట్టునుండగా దొలచి యందులో వంకాయగింజలువేసి రంధ్రముగప్పి గుమ్మడిపండునుపండించి యటుపైని యాగింజలను మొలపించిన గుమ్మడియాకులును లతయును బయలుదేరి వంకాయలు కాయును. ఇది యద్భుతము. ఏ వృక్షాంగములలో బీజములనేకపర్యాయములు తడపి యటుపైని మొలపించి రంగునీళ్లే వేసిన యారంగుపుష్పములే కోమలదశయందు పుష్పించును. మంకెనచెట్టు పాలుపోసి పెంచిన చంద్రకిరణములవంటి తెల్లనిపువ్వులను బూయును ఎఱ్ఱపువ్వులు తెల్లపువ్వులునుగల మొక్కలను సమముగాకోసి అంటుకట్టినట్లుగానే ఆకాండములు కలిపి మైనపువస్త్రముపైనివేసి తేనియ నేయియునుపైనిపూసి సూత్రముగట్టిగాచుట్టితే కాండములు కలిసి తెల్లని ఎఱ్ఱని పువ్వులను బూయును.

మొదలుకొంచము తెల్లనైన పత్రపుష్పములుగల వృక్షలతాదికము ఊడుగతైలముచే లేపితమైనదై ఎఱ్ఱటిరూపముగల ఫలపుష్పములను ఫలించును. పద్మబీజచూర్ణము ఊడుగతైలములోనానబెట్టి జలమందుంచిన తత్క్షణమె పద్మలతెబుట్టును. నీలోత్పలబీజము ఊడుగతైలమునతడపి జలమందుంచిన తత్క్షణమెలత బయలుదేరి పుష్పించును. జలమందు స్థలమందును బుట్టు నన్నివిత్తనములు

న్ను ఊముగతైలమందు నానబెట్టినవై ఆయాపుష్పఫలములను తెలకాలమందే ఫలించును.

ఇటుమీదను ఊదుగతైలమును దీయువిధిఁ జెప్పుచున్నారము.

పొరలేని ఊదుగగింజలను చూర్ణముచేసి యటుపైని నొకమారులు నువ్వులనూనియలో వేడినీళ్లుబోసి కలిపించి గానుగను వేసి యుయున్నముచేతను నూనియనుదీయవలెను. లేదాకంచుపాత్రముగందు ఊదుగచూర్ణమును బెట్టించి దానిని దలో రెండుపాత్రలుంచవలెను. క్రిందిపాత్రయందు సూర్యరశ్మిచే దిగినతైలము ను దీయవలెను.

యవలు తిలలు పసుపాలుల చేతను వేయబడిన మూలము కలదైనను వాటినీళ్ల చేతను తడపబడి ప్రజ్వరిల్లుచున్న యగ్నివంటి మూలిని బుట్టించుచున్నవి. బూరుగనాకర, పిసపు, సిరి, కిరకతోడి ఉసిరికలు, చంగల్వకోష్ఠు, మద్యము నుగలిపి లేపనమునర్చిన చిలుకరెక్క వంటిదియగును.

మంజిష్ఠ, తెలలు, యవ, చింత జీవంతి వీటిగాయలు, మునక్కలు, ఆవు గొఱ్ఱెయు మేక వీటిపాలునుగలిపి వోయబడిన వై మంచినెయ్యియుగల మూటి బుట్టును. పాకముచేయ్యబడిన చెరుకురసము నెట్టుమూలయెక్క లేపనముజేసి పాకముచెయ్యని చెరుకురసమునుబోసిన యకాలమందుఫలించును. నువ్వులకపుగు విడంగములను గోమయమును గలిపిన చెరుకురసముబోసిన వృక్షమకాలమందు ఫలకుసుమసంపత్తి కలదగును. యష్టిమధుకమును, పంచదార, చంగల్వకోష్ఠు యిప్పపువ్వులను ఉండాల్లుచేసి చెట్టుమొదటకప్పిన బెంకి లేకపోవును.

ఇప్పపువ్వులు గురివిందగింజలు పంచదార మిరియాలు నెయ్యి తేనెయ తోకలిపి మానుదొలచి యుందుంచి పైన గొయ్యితవ్విబాగా పూడ్చి చేపరెట్టలచే తనుబూసి మనుకోదకసేచనముజేసిన మంచిఫలమిచ్చును. అప్పుడే చంపిన మేక యొక్క జబ్బవద్దిచర్మముచేతను చెట్లుకట్టబడినదైన యా చెట్టు కాయలుపండ కుండ నిలచియుండును.

ఏనుగుకుదముచేతను తడపబడినలవణముతో కలగలిపిన దేనను వేరుమొదటకట్టిన చెట్టుయొక్క కాయలు సంపన్నములైనవియు పండవు. చర్మ చేతనైన గడ్డివెంటి చేతనైన చెట్టుచుట్టి పాలను నీళ్లను బోసిన పండిన పండైనను చాలాకాలము రాలకుండును. నేయి, పంచగవ్యమును, పెసలు మొదలైనవి మును గలిపి యేవృక్షముయొక్క బీజమైనను నానబెట్టి మొలవేసిన శీఘ్రము గ కాచిఫలించును.

ఉలవకషాయము, మోదుగ, మద్ది, తక్కిలి చెట్లచెక్క కషాయము ఉప్పునీళ్లనుబోసిన వెంటనే పుష్పఫలములు రాలిపోవును. నానావిధమైన రంగుల చేకూర్చబడిన దుంపగల కలువయొక్క కాడ తంతువచేతను ఘటనజేసి నేయి, తేనియయును పూసి విత్తనము పాతిన ఆయారంగులుగల పుష్పములను పుష్పించును. గేదెపేడయును మూత్రమును గలిపి కలువగింజలు తడిపి యేడుదినములు యెండించి పాతిన గన్నేరుచెట్టు అగును. గుమ్మడు వంకాయ పొట్లవిత్తనములు వసలో నానబెట్టి పాతి వసోదకముచే తడిపిన సర్వకాలమును గింజలు లేని గొప్పకాయలను గాచును.

వృంతాకబీజము నేయి తేనియచేతను దడిపియుండించి గోమయముచే బూయబడిన గుమ్మడికాయను దొలిచి యందున వేసి యాగుమ్మడిపండు పండినతరువాత నాబీజములనుదీసి పాతినను విశేషముగ ఫలించును. మందారచెట్టు దొలిచి గుమ్మడిలతను దానినుండిదీసి మృత్తికను గోమయమును అచ్ఛాదించి యుదకమును చెట్టుకుబోయుచుండిన యెల్లప్పుడును కాచును. పందిరక్తము కొవ్వుచేతను తడిపి ఊదుగుగింజల తైలముచే భావనజేసిన యాముదపు గింజ పాతిన కాకరకాయ కాయును. గాడిద గుఱ్ఱముల ద్దైలయందుంచి కాల్చబడిన ఋద్ధిచేతను మొదటియందద్దముగా గుచ్చబడిన యనటి యేనుగతుండమువంటి గొప్పఫలములనుఫలించును. పందిరక్తముచేతను లేక నెదముచేతను ఊదుగతైలముచేతనైన తడిపినయనటి యుత్తమమగు దాడిమపండ్లనుబండును.

మనుష్యమాంసము నెదడు రక్తము యేనుగుదంతముల పొడుములతో కలిపినయుదకముతో తడిపిన యనటి మామిడిపండ్లనుబండును. ఊదుగకషాయములో తత్కాలమునందైన మనుష్యమాంసముకవంతు పాలతో కలిపి తెలగపిండితో మిశ్రితముచేసి త్రియ్యమామిడి మొదట వేసిన ద్రాక్షలతవలె సర్వదా ఫలించును. ఇదినిశ్చయము. సమస్తమైనవారికి నాశ్చర్యమును జేసును. చెవులపిల్లి తాబేలు రక్తములలో ననేకపర్యాయములు తడపబడిన మామిడిటెంక పాతి పాలు బోసిన సర్వకాలము కాచును.

విడంగము, యష్టిమధుకము, పాలు, బెల్లము వీటిచేతను భ్రయ్యబడిన తాడిచెట్టు స్వభావముచే చేదైన మధురఫలములను ఫలించును.

నరుచికిత్సా.

నరాణామివవృక్షాణాం వాతపిత్తకఫాగదాః। సంభవంతినిరూప్యాథ తుర్యాత్తద్దోషనాశనం॥ కీటజగ్ధగ్నిసంప్లుష్టే వాతభగ్నేఽశనిక్షతే। వృక్షచ్ఛేదో

...చారాదిపీడితేచ పృథక్క్రియా। కృశోదీర్ఘో లఘూయాయో నిద్రాహీనోల్పవే
దనః। సవత్తేఫలపుష్పాణి వాతప్రకృతికస్తరుః॥ ఆతపాసహనః పాండుశ్శాఖా
హీనోఽనుహుర్య్యది। అకాలఫలపాకీస్యాచ్ఛీఘ్రపిత్తాత్మకస్స్మృతః। స్నిగ్ధశాఖా
దలశ్శాఖీ సద్యశ్పుష్పఫలోజ్జ్వలః॥ లతాపలితగాత్రస్తు కఫవాన్పరిమండలః॥ క
టుతిక్తకషాయరసైః పవనః పిత్తం కట్వమ్లలవణోష్ణైః। స్నిగ్ధమధురామ్లలవణై
శ్శ్లేష్మా కాయాతితరోః॥ స్నిగ్ధైః శిశిరరసైః ప్రయాతివాతస్సంస్నిగ్ధైర్మధురహిమై
ర్జలైశ్చపిత్తం। కట్వమ్లైరహిమజలైః కషాయరూక్షైశ్శ్లేష్మాపి క్రిమవిహితైః ప్రి
యాతినాశం। రౌక్ష్యం గ్రంధిఘుటికావాతాద్వృక్షస్యజాయతే నిత్యం। గోవిడ్భి
ర్లోధ్రివచాకుణపజలైస్సజయోఽపి భవేదేవం॥ దోషైర్యస్యాపి [illegible] ప్రవాళకుసుమ
మ్లానిర్విరూపంవపుర్మ్యాలే తస్య తరోర్భవంతి కృమయో యత్నాచ్చ తానుద్ధ
రేత్। గోమూత్రాజ్యవిడంగసర్షపతైర్లిహ్యాత్పునస్తైస్తతస్సిక్తా క్షీరజలైరు
దేతిసహసా ధూపైశ్చ ధూపాయితః॥ కరంజారగ్వధాగిల్పసప్తపర్ణత్వచా కృ
తః। ఉపచారః కృమిహరః మూత్రేణుస్తవిడంగవాన్॥ కుణపజలధూపాయో నిషిక్త
మూలస్సరసిజకందవిలిప్తసర్వగాత్రః। తరురనఘాంశ్చ బిభర్తి భూయో నవక
తకాంతినిభాని పల్లవాని॥ ప్లక్షోదుంబరత్వగ్ఘృతమధు మధునోచ్ఛిష్ట దు
గ్ధైర్విలిప్తస్తంభైరుత్తంభ్యారుజ్యా పరికలితవపుఃపూరితస్లక్ష్ణమృద్భిః। సిక్తః క్షీరేణ
భూయో జలభరితతలశ్ఛండవాతాదిభగ్నస్సద్యో భూత్వాంఘ్రిపాయీ కుసుమ
ఫలభరంవ్యాతనోతిప్రకామం॥ వృక్షస్యాశనిదగ్ధస్య జీవనంశృణుభేషజం। ఘనో
శీరమధూకైశ్చ ముద్గామాషాయవాస్తిలాః॥ పిష్ట్వాక్షీరాంబుసంసిక్తైస్సేచయే
త్తమభీక్ష్ణశః। సంసేకాప్యాయతశ్శీఘ్రంప్రకృతిస్థోభవేత్తరుః॥ జనయిత్వాఫలకు
సుమేయః పునరుపయాతి వృద్ధతాంశాఖీ। సక్షీరః కుణపజలైర్భూయస్సిక్తః ఫల
త్యేవ॥ అసేకతోత్యంతనిషేకతశ్చ శాఖావిశోష్యంఫలినోఽసిరూప్య। సప్తాహమా
త్రిం ఘృతమేవసర్పి విడంగదుగ్ధేన నిషేచనీయః॥ ఉస్నిగ్ధతా మత్స్యసుగంధితా
చ ప్రవాళహానిస్సపిపీలికత్వం। త్వగ్భ్రంశతా వారికృతా దజీర్ణాత్తరోర్భవేత్త
త్ర చికిత్సనీయం॥ తన్మూలదేశే పరశుప్రహారైర్వ్యాపాదితం దోషరసంనిహత్య॥
క్షౌద్రాజ్యజంతుఘ్నతిలైః ప్రసిక్తం మృత్పూరితం దుగ్ధజలైర్నిషించేత్॥ శర్క
రాతిలగోక్షీరవారిసేకాత్తథాతరోః। శోషశ్శామ్యతివృక్షస్య లేపాద్ధూపోప
చారతః॥ ప్రియంగువత్సతరాక్రీ వేతసార్జునవల్కలైః। క్షీరసిద్ధైర్విలిప్తానాం

స్రావశ్చామ్యతిశాఖినాం॥ సురభిసుమనోలబ్ధామోదాం నిధాయచ మృత్తికాం ధవఖదిరయోః క్వాథాంభోభిస్సుగంధనిరీక్షణాత్। మలయజరజోలేపాద్ధూపా ద్ఘృతస్యచభూరుహాం వ్రజతికుసుమసిద్గంధా నామతీవసుగంధతాం॥

తరుచికిత్స.

మనుష్యులకువలెను వృక్షములకు వాతకఫపైత్యరోగములుపుట్టుచున్నవి. అవి నిదానమునుజేసి నివారణనుజేయవలయును. పురుగుచేతతెనబడినను అగ్నిచేకాల్చబడినను వాతముచేవిరిగినను పిడుగుచేతకొట్టబడినను గొడ్డలిచేతను ఛేదించబడినవాటికిన్ని వేరువేరుగ చికిత్సను జేయవలయును.

ఈమీద రోగనిదానమును జెప్పెదము. క్షీణించియుండుట, పొడవుగ నెదిగిపోవుట, స్థూలముగమారనుబలచుట, కఠినముగనుండుట, నిద్రలేకుండుట, స్వల్పాయాసమునగాఎండకోర్వలేనిదైనాడును. జలముతగిలితే ఊటగలుగుటయునుగలవృక్షము వాతప్రకృతికలదై ఫలపుష్పములను కలిగియుండును. పైత్యప్రకృతిగలవృక్షము ఎండకు సహించకుండును. తెల్లబడును. మాటిమాటికి కొమ్మలు పుల్లవిరిగిపోవును. అకాలమందు ఫలములుండును. శ్లేష్మప్రకృతిగల వృక్షము దట్టమైన కొమ్మలాకులుగలదిగానై యుండును. ఫలపుష్పసమృద్ధిగలదై యుండును. లతలచేనావరించికొనుండును. చుట్టును స్రావముగలిగియుండును.

ఈపైని చికిత్సలనుబల్కెదను. వట్టిచేదు కషాయరసములను బోసిన నెట్టుకువాతముబుట్టదు. వట్టియు, నుప్పును, పులుసును, వెచ్చనయును బోసిన పైత్యము నశించును సాంద్రముగా మధురమును పులుసును ఉప్పును యీరసములనుబోసిన శ్లేష్మమణగును.

సాంద్రమైనమాంసరసములచేతను వాతము మధురశీతజలములచేతను పైత్యము వట్టియును పులుసును వెచ్చనయునుబోసిన శ్లేష్మము నశించగలదు. కఠినములగు కణుపులు వాతముచే వృక్షమునకు బుట్టును. ఆరోగము ఆవుపేడయు, లొద్దుగచెక్క, వస, కుణపజలములచేతనుబోవును. ఏవృక్షమునకు వాతపైత్యశ్లేష్మదోషములు లేకపోయినను పుష్పపల్లవములు వాడుటయు రూపహీనతయును గలుగునో దానిమూలమందు పురుగులుండును. వాటిని ప్రయత్నముచేతను దీసివేసి గోమూత్రము, నేయి, విడంగములు, ఆవాలు, నువ్వుపిండియునుగలిపి పూయవలెను- పురుగులుపోయినతరువాతను పాలు నీళ్లచేతను తడిపి ధూపద్రవ్యములచేధూపమును వేయబడినవై శీఘ్రముగచెట్టువృద్ధిగనుండును.

కాగు, రేల, తెల్లఉల్లి, ఏడాకనటిదిప్పలు, గోమూత్రము, తుంగదుంపలు, వాయువిడంగములున్ను మొదటవేసినక్రిమిహరించును. కుణపజలము, పాలు నీటినిమొదటబోసి తామరదుంపచూర్ణమును మొదలుమొదలుకొని వృక్షమునకు లేపనముజేసిన యగ్నిహతమగు వృక్షము తిరుగ చిచ్చులవంటి పల్లవములు కలదగును.

జువ్వి, జిల్లేడు, మేక [illegible], నేయి, తేనియ, మద్యము, పాలు, వీటిచేతను చెట్టుకు లేపనముచేసి స్తంభములచేతను మెత్తి ఉన్నతగా నిలుపబడిన మొదలుకలదిగజేసి జువ్విచెట్టుయొక్క మట్టిచేతను మొదటకూర్చి పాలుబోసి తిరిగి నీటిచేతడిపిన ప్రచండవాతముచేత పడినచెట్టు స్వస్థమైనదై కాపుఫలించును.

పిడుగుచేకాలినచెట్టును [illegible] యుపశమనము జెప్పుచున్నారు. ముతుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, ఇప్పపళ్లు, [illegible], మినుములు, తిలలు, యవలు వీవి పిండిజేసి పాలతోనూ నీళ్లతోనూ కలిపి చెట్లను మొల్లప్పుడును తడుపవలసినది. అందువలనవృద్ధినొంది [illegible] పుష్పించును. ఫలపుష్పములను కాయలను కొన్నిరోజులవరకు కాచి [illegible] వృద్ధిపొందుచున్న [illegible] కుణపజలము పాలును కలిపి తడిపిన తిరుగ [illegible] ఫలించును. నీళ్లు విశేషముగపోయడమువల్లనైన తడపకుండుటవల్లనైన వృక్షముయొక్క కొమ్మలు ఎండడము పళ్లు రాలిపోవడమును జూచి [illegible] నేయి, పాలు, విడంగములును కలిపి తడపదగును. విశేషముగా [illegible] దిగములు [illegible] వంటివాసన [illegible] వృక్షమునకు ఉపకారము [illegible] చికిత్సను జేయదగును. ఉదకాజీర్ణముగలిగినవృక్షముయొక్క మూలమందు గొడ్డలిచేతను నాట్లుగొట్టి దోషరసమును స్రవింపజేసి తేనియ, నేయి, విడంగము, తిలలును కలిపి తడపి మృత్తికచేపూరణజేసి పాలును నీళ్లనుబోయవలెను. పంచదార తిలలు ఆవుపాలు నీళ్లను పోయడముచేతను లేపనమువలన ధూపమునుంచిన్ని శోషము శమించుచున్నది. పేరింఖనపుచెట్టు, తక్కిలిచెట్టు, వస, ద్రాక్షచెట్టు, మద్దిచెట్టు వీటిచెక్క పాలతోకలిపి లేపనముసచ్చిన వృక్షములస్రావము శమించుచున్నది. పుష్పములకు పరిమళము పోయినపుడు పరిమళయుక్తమైన పుష్పములతో మృత్తికనుకలిపియుంచి ధవము, కాచును కషాయమునుబెట్టి దానితో సుగంధద్రవ్యమునుగూడవేసి యదిచెట్టుమొదటబోసి చందనలేపనమును జేసి నేయి ధూపమువేసినపుష్పములకు సుగంధత్వముగలుగును.

సస్యనిష్పత్తిజ్ఞానమ్.

ఫలకుసుమపత్రవృద్ధిం వనస్పతీనాం విలోక్య విజ్ఞేయం । సులభత్వం ద్రవ్యాణాం నిష్పత్తిశ్చాపి సస్యానాం॥ న్యగ్రోధేనతు యవకా స్తిందుకవృద్ధ్యాచ షష్టికాభవతి। గోధూమశ్చ మధూకైర్యవవృద్ధి స్సప్తపర్ణేన॥ కరిణశ్చ హస్తికర్ణైర్నిర్దేశ్యావాజినోశ్వకర్ణేన। అశ్వత్థేనక్షేమా నిష్పత్తి స్సర్వసస్యానాం । జంబూభిస్తిలమాషాశ్శిరీషవృద్ధ్యాచ ముద్గనిష్పత్తిః। గావశ్చ పాటలాభిః కదళీభిరజావికంభవతి। ఆమ్రైః క్షేమం భల్లాతకైర్భయం పీలుభిస్తథారోగ్యం। ఖదిరశమీభ్యాందుర్భిక్షమర్జునేన శోభనావృష్టిః। పిచుమందనాగకుసుమైస్సుభిక్షమథ మారుతః కపిత్థేన। నిచులేనావృష్టిర్వ్యాధిభయం భవతి కుటజేన॥ రంభారామే ప్రథమఫలితే ప్రాగ్భద్రంచ వహ్నౌ పుష్పంచేచ్ఛస్త్రవృద్ధిః కృతాంతదిశిచేత్స్యాత్సుహృద్బంధునాశః। నైఋత్యాంపుత్రలాభో వరుణదిశి విపన్మారుతే నేత్రరోగః కౌబేర్యాం సర్వసంపద్భవతి హరదిశి శ్రీస్సదారామవృద్ధిః॥

ఫలకుసుమనిష్పత్తిచేతను సస్యవృద్ధిని జెప్పుట.

మఱ్ఱిఫలించడముచేతను యవలు, తుమ్మికచెట్టు ఫలించుటచే షష్టికములు, ఇప్పచెట్టు ఫలించుటచే గోధూమములు, ఏడాకులనటచే యవలు, కరిణములు హస్తికర్ణములచే, వాజులనేవి వృద్ధిఫలించుటచేతను, రావి కాచుటచే సకలసస్యవృద్ధి. నేరేడుచేతను మెరకమినుములు, శిరిశవుచెట్టుచేతను పెసలు, పాటలముచే గోవృద్ధి, అనటచే మేకలయొక్క గొఱ్ఱెలయొక్కవృద్ధి, మామిడిచెట్లకాపువలన ప్రజాక్షేమము, నల్లజీడికాపుచేభయము, పీలు అనేవృక్షము ఫలించిన యారోగ్యము, చండ్రి, జమ్మి వీటచే దుర్భిక్షము, తెల్లమద్దిచే శోభనమగు వృష్టి, బువ్వి నాగవృక్షములచే సుభిక్షము, వెలగవల్ల గాలిలేకుండును, ప్రబ్బచే అనావృష్టి, అంకుడునుంచిరోగభయము.

అనటితోటలో మొదట ప్రాగ్దిశని గలవేసిన మంగళము. ఆగ్నేయదిశను శస్త్రవృద్ధి. దక్షిణదిక్కున బంధుసుహృన్నాశనము. నైఋతిదిశను పుత్రలాభము. పశ్చిమదిశను విపత్తి, వాయువదిక్కున నేత్రరోగము. ఉత్తరమున సంపత్తి, ఈశాన్యదిశను సంపదయు, నాతోటయొక్కవృద్ధిన్నీ జెప్పవలెను.

శయనాదివిధిః.

సర్వర్తుషుదివాస్వాపో ప్రతిషిద్ధోన్యత్రగ్రీష్మాత్। మేదస్స్వేదకఫరసరక్తక్షీణానామజీర్ణినాంచ ముహూర్తం దివాస్వపన మప్రతిషిద్ధం రాత్రావపి

జాగరితవతాం జాగరితకాలాదర్ధమిష్యతే దివాస్వప్నః। వికృతిర్హి దివాస్వాపో నామ। తత్రస్వపతామధర్మః సర్వధర్మప్రకోపశ్చ। తత్ప్రకోపాశ్చ కాసశ్వాసప్రతిశ్యాయశిరో గౌరవాంగమర్దారోచక జ్వరాగ్నిదౌర్బల్యాని భవంతి। రాత్రావపి జాగరితవతాం వాతపిత్త నిమిత్తాస్త మేవోపద్రవా భవంతిచాత్ర॥ తస్మాన్నజాగృయాద్రాత్రౌ దివాస్వప్నంచవర్జయేత్। జ్ఞాత్వా దోషకరా వేతౌ బుధస్స్వప్నంమితంచరేదితిసుశ్రుతే॥ ఉపాస్య పశ్చిమాం సంధ్యాం హుత్వాగ్నింస్తానుపాస్యచ। భృత్యైఃపరివృతో భుక్త్వా నాతితృప్త్యధసంవిశేదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ పునఃపాకము పాదాయ సాయమప్యవనీపతే। వైశ్వదేవనిమిత్తంవై పత్న్యాసార్ధంబలింహరేత్। తత్రాపిశ్వపచాదిభ్యస్తథైవాన్నంబలింహరేత్॥ అతిథించాగతంతత్ర స్వశక్త్యాపూజయేద్బుధః। కృతపాదాదిశౌచస్తు భుక్త్వా సాయంతతోగృహీ। గచ్ఛేదస్ఫుటితాం శయ్యామపి దారుమయీం నృప। నావిశాలాంనవా భగ్నాం నాసమాంమలినాంనచ। నచజంతుమయీం శయ్యాం త్వధితిష్ఠేదనావృతామితి విష్ణుపురాణే॥ నావిశాలామితి। అవిశాలాంసంకుచితాంపరులుంఠితుమనుపయోగినీత్వాత్। భగ్నాంశిథిలాంబారోహణేనపతతిభూమావితి। అసమాంవిషమామధితిష్ఠన్వ్రజేద్వైదనామితి। మలినామశుభాంవ దివసతోయుక్తపతతి। జంతుమయీం మత్కుణాదివతీ నిద్రాదాయయిత్రీస్యాదితి అనావృతాకశప్వాద్యాస్తరణశీలామంగసౌష్ఠవభంగికాభవతీత్యేతాదృశశయ్యాంనాధితిష్ఠేదిత్యుక్తం॥ ప్రదోషపశ్చిమాయామౌ వేదాభ్యాసేననయేత్। యామద్వయంశయానశ్చ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతేయితిదక్షః॥ రాత్రిసూక్తంజపన్స్మృత్వా సర్వాంశ్చ సుఖశాయినః। నమస్కృత్యావ్యయంవిష్ణుంసమాధిస్థస్స్వపేన్నిశి॥ అగస్త్యోమాధవశ్చైవ ముచికుందో మహామునిః। కపిలో మునిరాస్తీకః పంచైతే సుఖశాయినఇతిగోభిలః॥

శయనాదివిధి.

సర్వఋతువులయందును పగలు నిద్రించతగదు. గ్రీష్మఋతువునమాత్రము రెండుగడియలు నిద్రింపవచ్చును. మేద స్వేద కఫ రస రక్త క్షీణులకున్ను అజీర్ణరోగులకున్ను ముహూర్తమాత్రము పగలు నిద్రింపవచ్చును. రాత్రియందు నిద్రలేకుండిన నాకాలములో సగము పగలునిద్రింపవచ్చును. దివాస్వాపమువలన వికృతియగు ననగా అధర్మము. సర్వధర్మములకుహాని. కాసశ్వాసశిరోగౌరవాంగమర్దారోచకజ్వరాగ్నిదౌర్బల్యములుబుట్టును. రాత్రియందు మిక్కిలిమేలుకొనినవారికిని వాతపిత్తరోగములు బుట్టును- గావున రాత్రియందు జాగరణము

దివాస్వాపమును వర్జింపవలయును- ఇట్లు దెలిసి బుద్ధిమంతులుడుచితముగ నిద్రింపవలయునని సుశ్రుతము.

సాయంసంధ్యావందనము నగ్నిహోత్రమును జేసి భృత్యులతో గూడ మితముగ భుజించి శయనించవలయునని యాజ్ఞవల్క్య వచనము. రాత్రిపచింపినయన్నముచే సాయంవైశ్వదేవబలిహరణ శ్వపచాది బలిహరణప్రముఖములను పత్నితోగూడ జేసి యతిథిపూజగావించి శేషముభుజించి పాదప్రక్షాళనము జేసి గృహస్థుడు గట్టిది దారుమయము విశాలమగునది భగ్నముగాకుండునది విశేషముగమలినముగా కుండునది నల్లులుమొదలగుజంతువులులేనిది ఆస్తృతమగు నదియగు శయ్యయందు బరుండవలయునని విష్ణుపురాణము.

శయ్యవిశాలముగాకుండిన వర్తిగిలుటకు నుపయోగించదు- భగ్నమైన నారోహణముచేపరాదు. విషమమైనశ్రమకలుగును. మలినమైనరోగముగును. నల్లులుమొదలగుజంతువులుండిన నిద్రలేకుండును- ఆస్తరణలేకుండిన శరీరమువత్తును- గానమంచిశయ్యయందు శయనించవలయును. రాత్రిమొదటిజాముకొంత జామును వేదాభ్యాసముచే వెళ్లించి మధ్యయామములు రెండింటిని నిద్రించిన ముక్తికహుడగునని దక్షుడు-

రాత్రిసూక్తమునుజపించి సుఖశాయులగు అగస్త్య, మాధవ, ముచికుంద, కపిల, ఆస్తికులను స్మరించి యవ్యయుడగు విష్ణువును నమస్కరించి బుద్ధినంతర్యామితో గలిపి నిద్రింపవలయునని గోభిలుడు-

మోపగమః.

తత్రాపస్తంబః॥ సదానిశాయాం దారాన్ప్రత్యలంకుర్వీత॥ విష్ణుపురాణే॥ స్నాతస్స్రగ్గంధధృక్ప్రీతో నాధ్మాతః క్షుధితోపివా। సకామాంసానురాగశ్చ వ్యవాయంపురుషోవ్రజేత్। లఘ్వాహారాం స్త్రియం కుర్యాదేవం సంజనయేత్సుతం। చతుర్దశ్యష్టమీచైవ అమావాస్యాథపూర్ణిమా। పర్వాణ్యేతానిరాజేంద్ర రవిసంక్రాంతిరేవచ॥ బృహస్పతిః॥ ఋతుకాలాభిగమనం కుర్యాత్పర్వాణివర్జయేత్। స్త్రియాశ్శుక్రాధికేస్త్రీస్యాత్పుమాన్పుంసోధికే భవేత్। తస్మాచ్ఛుక్లవివృద్ధ్యర్థం వృష్యంస్నిగ్ధంచభక్షయేత్। తాసామాద్యాశ్చతస్రస్తు నిందితైకాదశీచయా। త్రయోదశీచ శేషాస్తు ప్రశస్తాదశరాత్రయః।చతుర్భిరితరైస్సార్ధమహోభిస్సద్భిగర్హితైరితిచమనుః। నకేవలంరజోదర్శనాదారభ్యచతస్రుషురాత్రిషు స్త్రీగమనే సద్భిగర్హితమాత్రం। కింతు। రజస్వలాంప్రాప్తవతో న

రస్యానియతాత్మనః। దృష్ట్వాయస్తేజసాంహానిరధర్మశ్చ తతోభవేదితి సుశ్రు
తోక్త్యా దృష్ట్యాదిహానిరూపదృష్టఫలమపిదృశ్యతే॥

హంతవిజ్ఞానమునినా స్వదారగసురతంబుతౌ। నబ్రహ్మచర్యస్ఖలనదోష
శ్శ్రాద్ధేపివిద్యతే। ఇతీరితంమితాక్షర్యాం పశ్యేచాశౌచసంక్షితే। దృష్ట్వానిబంధన
మిదం విజ్ఞానమునినాకృతం। పాయసంపూరికాలడ్డూన్పిష్టశేషంయథేచ్ఛయా।
భుంజానాభార్యయాసార్థం కృత్వా రతిమహోత్సవం। కారయిష్యంత్యవిద్వాంసో కామభూతాభవంచితాః। నేవేశ్వ్యాత్ర గీతోయ శ్లోకస్త్రం వచ్మి సాద
రాత్। ద్వినిశంబ్రహ్మచారీస్యాచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభుక్తథా। యాజ్ఞవల్క్య ఇ
తిప్రాహ శ్రాద్ధేనిందితయారతం। మూలానుసారినివ్యాఖ్యాభవేన్మానువిరోధినీ।
మన్వాదిస్మృతికర్తౄణాం హంతంహాగ్రేనవిద్యతే। పృథ్వీచంద్రోదయకృతా మా
ధవేనాపిదైవచ। దేవానందేనకుల్లూకభట్టాద్యైశ్చ వినిందితం। నిబంధనంతునగ్రా
హ్యం విజ్ఞానమునినాకృతం। శ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభోక్తారస్తాంనిశాం స్వస్త్రియాస
హ। రమేయుర్నేతియత్ప్రోక్తం మునిభిస్సర్వవేదిభిః। అతీతాయాంమితాక్షరయమి
త్యాహకమలాకరః। సోయంవ్యవస్థాంకృతవాన్సతిశాస్త్రసంభవేసతి। ఏకాద
శ్యాంచశ్రాద్ధేవా కార్యం స్వస్త్రీనిషేవణం। పదమేకంవిధిష్యుక్తం కాశీనాథేన
సూరిణా। కమలాకరభట్టస్య వ్యవస్థానోచితామతా। వ్యవస్థోజ్జీవకంమూలంమృ
గ్యమేతద్విచక్షణైః। సమయస్త్వేవసాధూనామస్మిన్నర్థేనవిద్యతే। సోపి వేదవది
త్యాహుర్మునయస్తత్త్వదర్శినః। నిమంత్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే మైథునంసేవతేద్విజః।
శ్రాద్ధందత్వాచ భుక్త్వాచ యుక్తస్స్యాన్మహతైనసా। ఋతుకాలే నియుక్తోవా
నైవగచ్ఛేత్స్త్రియంక్వచిత్। తత్రగచ్ఛన్నవాప్నోతి హ్యనిష్టాని ఫలానితు। శ్రా
ద్ధంకరిష్యన్కృత్వావా భుక్త్వావాపినిమంత్రితః। ఉపోష్యచతథా భుక్త్వా నోప
గచ్ఛేదృతావపి। భోక్ష్యన్కరిష్యన్ శ్వశ్శ్రాద్ధం పూర్వరాత్రౌ ప్రయత్న
తః। వ్యవాయంభోజనంచాపి ఋతావపివివర్జయేత్। శంఖేనవృద్ధమనునాచాశ్వ
లాయనమానినా। ప్రోక్తాన్యేతాని దృష్ట్వాత్ర సంశయస్త్యజ్యతాం బుధైః। ని
యతంబ్రహ్మచర్యంస్యాచ్ఛ్రాద్ధేనైరతిజల్పితం। ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాం
సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి। ఘోరాయాంభ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతేనాత్రసంశ
యః ఏవదోషస్తు ద్వేషేణ యదికామీ నసంవ్రజేత్। వైరాగ్యేణవ్రతార్థేన ఋ
తుత్యాగీనదోషభాక్। శ్రీధరార్యాదిశిష్టానామిష్టమేతన్మతంకృతం॥ శ్రీదంతు
లూరినారాయణగజపతిరాజవర్యరచితమిదం। సంతోనుగృహ్యమోదంతాం క
రుణావరుణాలయాస్స్వాంతే॥

ఋతుకాలాభిగామిత్యత్ర కేచిదేవ మాచక్షతే। అజాతపుత్రస్యైవని
యమః। నతుజాతపుత్రస్యేతి। ఉపపాదయంతిచకూర్మపురాణే॥ ఋతుకాలాభి
గామీస్యాద్యావత్పుత్రో నజాయతఇతి॥ ఋణాపకరణార్థంహి పుత్రోత్పాద
నం తదర్థమేవ దారోపగమః। అపత్యార్థం స్త్రియస్సృష్టాః స్త్రీక్షేత్రంబీజినో
నరాః। క్షేత్రం బీజవతేదేయం నాబీజీ క్షేత్రమర్హతీతిమనుః॥ జాయమానో
వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవాన్జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః
ప్రజయాపితృభ్య ఏషవా అనృణో యఃపుత్రీ యజ్వా బ్రహ్మచారీవాసీతి శ్రుతేః॥
ఋణమస్మిన్సన్నయత్యమృతత్వంచగచ్ఛతి। పితాపుత్రస్యజాతస్య పశ్యేచ్చేజ్జీవ
తోముఖమితి॥ మంత్రవర్ణోపి: పితౄణామనృణశ్చైవ సతస్మాత్సర్వమర్హతి।
తస్మిన్నృణంసన్నయతి యేనచానంత్యమశ్నుతే॥ సఏవధర్మజఃపుత్రః కామజా ని
తరాన్విదురితి మనుః॥

బహుపుత్రత్వమపిశ్రూయతే॥ ఇమాంత్వమింద్రమీఢ్వస్సుపుత్రాగ్ సుభ
గాంకృణుదశాస్యాంపుత్రానాధేహిపతిమేకాదశంకృధీతి॥ నను జ్యేష్ఠేనైవానృ
ణ్యసిద్ధేః నిరర్థకం పుత్రాంతరోత్పాదనం తన్న సర్వేషాంపుత్రాణామానృణ్య
హేతుత్వాత్। నహిపుత్రజననమాత్రేణపితురానృణ్యం। కింతర్హి సమ్యగనుశి
ష్టేన పుత్రేణ శాస్త్రీయేషు ధర్మేష్వనుష్ఠితేషు పశ్చాదానృణ్యం సంపద్యతే॥
వాజసనేయబ్రాహ్మణే పుత్రానుశాసనవిధిరామ్నాతః॥ తస్మాత్పుత్ర మనుశి
ష్టం లోకహితమాహుస్తస్మాదేనమనుశాసతి సయద్యనేనకించి దక్ష్ణయాకృతం
భవతి తస్మాదేనగ్ం సర్వస్మాత్పుత్రోముంచతి తస్మాత్పుత్రోనామసపుత్రేణైవా
అస్మిన్లోకేప్రతితిష్ఠతీతి॥ అస్యాయమర్థః॥ అస్తికించిత్సంప్రతినామకం కర్మ యు
దా పితృఋణాదిలోభనంభవతి తదా పుత్రమాహుయ వేదాధ్యయనే యజ్ఞే
లౌకికవ్యాపారేచ యద్యత్కర్తవ్యతయా జ్ఞాతం తస్యతస్య సర్వస్య సంప్రదా
నంకర్తవ్యం। తస్యాంచసంపత్తౌ యస్మాదనుశిష్టఏవ పుత్రోధికారీ తస్మాదనుశి
ష్టపుత్రంహి లోకహితమాహుశ్శాస్త్రజ్ఞాః। అతఏవపుత్రానుశాసనం కుర్యుః।
పితరంసచానుశిష్టఃపుత్రః యత్కించిత్స్వపిత్రా శాస్త్రీయంకర్మ అక్షయావ్యా
పకత్వేన శాస్త్రవైపరీత్యేనచ కృతంభవతి తస్మాత్పాపాదేనం పితరం స్వదే
యం శాస్త్రీయం సమ్యగనుతిష్ఠన్ మోచయతి।తస్మాత్పున్నామ్నో నరకాత్త్రా
యతఇతి వ్యుత్పత్త్యా పుత్రోనామ నచ పితా స్వయంమృతః పుత్రశరీరేణాస్మి
న్మర్త్యలోకే యథాశాస్త్రం కర్మకుర్వన్ననుతిష్ఠతీతి। ఏవంచసతి బహూనాం
మధ్యే యథావదనుశాసనం। పరీక్షామాంద్యాదిప్రతిబంధకబాహుళ్యాత్కస్య

చికేవసంపద్యతే। అనుశిష్టే వ్యతిక్రమేతు యథాభావదనుష్ఠానం కస్యచిద్దేవ। అతోఽస్యోత్సర్గనిషేధా యథాస్త్రాద్యశ్చస్వవివాహస్య హేతుః అత ఏవ ఏకత్ర్యాబహావఃపుత్రా యత్స్యాత్ తగయాం వ్రజేదితి స్మృతిః। దశాస్యాం పుత్రానాధేహీతి మంత్రిష్ఠ ఏవజగతి బహుపుత్రవిధిముపోద్బలయతి యత్తు కామజానితరాన్విదురిత్యుదాహృతం। తదనుశిష్టవిషయం। జ్యేష్ఠం గుణవయాకృతమితి స్మరణాత్। తస్మాజ్జాతపుత్రో ఋతౌ ఉపేయాదేవ॥

ప్రాయేణ యుక్తా శిరశ్నస్తం యామాస్యాయా మధవాస్పృష। సహైవస్వపతేః ఫలంసో విపరీతంతులోకదమితశ్రీవిష్ణుపురాణే శ్రీహితత్వాదుత్తరదిశి శిరస్థితస్య పనం లోక హేతుత్వాద్దృష్టఫలమేవ। దిక్స్వాధనయంత్రేవర్ధ వనత్వతేత్రిగ శిరోగతేబుద్ధ్యాకర్షణాదున్మత్తోభవతి। ప్రాయేణ సోన్మత్తాస్వపంత్యదీప్తస్థిత ముస్తకాఏవ॥

దారోపగమనము.

ప్రతిరాత్రియందును భార్యలలంకరించుకొనవలెను. స్నానముసల్పి చందనాది సుగంధద్రవ్యములను ధరించి ప్రీతితో మిక్కిలి తృప్తితోను అత్యాహారముచేతను పుష్టాంగుకలవాడును గాక కామవిశిష్టుడు ననురాగయుక్తుడునై పురుషుడు వ్యవాయమునొందవలయును. కొంచెమాహారముగల స్త్రీనొందిన పుత్రోత్పత్తి యగును. చతుర్దశి నష్టమినమావాస్యను పూర్ణిమను రవిసంక్రాంతిని పర్వములగు వీటిని వర్జించి ఋతుకాలమందు స్త్రీసాంగత్యమును జేయవలయును. స్త్రీయొక్క శోణితమధికమైన స్త్రీ జనించును. పురుషుని శుక్లమధికమైన పురుషుడుబుట్టును గావున శుక్లవృద్ధికొరకు వృష్యములను స్నిగ్ధములను పురుషుడు భుజింపవలయును.

ఋతుదినములలో మొదటి నాలుగుదినములు ౧౧వదివసము ౧౩వదివసమును వర్జించి మిగిలినబదిదినములును ప్రశస్తములుగావున స్త్రీనొందుటకు ప్రశస్తములనిమనువు. రజస్వలయగు స్త్రీనొందుట శిష్టగర్హితము కాదు- నియమములేక రజస్వలాస్త్రీనొందిననరునకు దృష్టియు నాయువు తేజమును ధర్మమును నశించుననిసుశ్రుతము. మనువునిట్లుసిద్ధ్యముగా జెప్పెను. దృష్టాదిహానిరూపముగు దృష్టఫలమందువలన గనబడుచున్నవి. ఆశ్చర్యమగుచున్నది విజ్ఞానేశ్వరులవారిచేతను ఋతుకాలమంగున స్వస్త్రీరతమొనర్చిన బ్రహ్మచర్యస్ఖలన దోషము శ్రాద్ధమందున్ను లేదని మితాక్షరి వైనహైసంజ్ఞగల శ్లోకవ్యాఖ్యయందు చెప్పియున్నది.

ఈనిబంధనను బట్టి పరమాన్నము పూరీలు లాడూలు మొదలగు శ్రాద్ధ శేషమును స్వేచ్ఛగా భుజించి ఋతుకాలమున రత్యుత్సవమును స్వరమణితో కామపిశాచావిష్టులగు వారలాచరింపుదురు. ఈయర్థమందు బృహస్పతివచనమును జెప్పుచున్నాను. శ్రాద్ధమునర్పువాడు భోక్తలతోకూడా రెండుదినములు బ్రహ్మచారులైయుండవలెను. లేకున్న నరకగామియగునని యాజ్ఞవల్క్య. భోక్తలతోకూడా శ్రాద్ధమునర్పువాడు ఆరోజున బ్రహ్మచారియై యుండవలసినదని శ్రాద్ధదినమందు రతినిషేధమును జెప్పెను

మూలమునకనుగుణముగా వ్యాఖ్యానమునర్పవలెనుగాని విరోధముగా జేయగూడదు. మన్వాదిస్మృతికర్తలయొక్క మతముచేతనున్ను పృథ్వీచంద్రోదయకారులు, మాధవాచార్యులు శివానందకమలాకరభట్టాదులవల్లనున్ను యీ విజ్ఞానేశ్వరమతము నిందించబడినది. గాన యీవిజ్ఞానేశ్వరనిబంధన గ్రహింపదగదు. కమలాకరభట్టు శ్రాద్ధమునర్పించువాడును భోక్తలును ఆరాత్రి తనస్త్రీతోకూడా రమించకూడదనే మునివాక్యములు ఋతువ్యతిరిక్త దినములయందాచరణకుగాని ఋతుదివసములయందు ఏకాదశినైనను శ్రాద్ధదినమైనను స్వస్త్రీగమనమావశ్యకమనెను. కాశీనాథపండితులచే ఈకమలాకరభట్టుయొక్క వ్యస్థ సంగీకరించబడలేదు ఈవ్యవస్థనుజ్జీవింపజేయు దగినవచనములు వెదకదగియున్నవి. సకలఋషిమతముచేతనున్ను వేదతుల్యమని యొప్పుకొనేటి శిష్టాచారమున్ను యీయర్థమందు లేదు.

శ్రాద్ధమందు భోక్తలనుగా నియమించబడిన బ్రాహ్మణులును కర్తయున్ను స్వదారగమనమును జేయరాదనియును, జేసితేని పాతకియగుననియును జెప్పిన శంఖవృద్ధమను ఆశ్వలాయన వచనములను బట్టి యీయర్థమందు పెద్దలచేత సంశయము త్యజించబడవలయును.

అయితే ఋతుస్నాతయగు భార్యను సన్నిధియందుండి పొందకుండిన ఘోరమగుభ్రూణహత్య నిస్సంశయముగ బొందుననెడివచనము ద్వేషముచేతను కామకుండైయుండియు స్వస్త్రీగమనమొనర్పనివాని విషయముగాని వైరాగ్యముచేతనైనను వ్రతముకొరకైనను ఋతుత్యాగి దోషమునొందడని శ్రీధరాచార్యులు మొదలగు శిష్టులకిష్టమగు మతమును జేయబడెను.

శ్రీదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ రచితమగు నీవ్యవస్థనుగూర్చి కరుణాసముద్రులగు సత్పురుషులనుగ్రహించి సంతుష్టులగుదురుగాక.

ఋతుకాలాభిగమననియమము పుత్రోత్పత్తిపర్యంతమని కూర్మపురా

ణమందున జెప్పబడెను. పితృఋణనివృత్తికొరకు పుత్రోత్పత్తిని గోరుట- తదర్థమే వివాహసంగ్రహము. స్త్రీలు సంతానముకొరకు సృజించబడిరి. స్త్రీ క్షేత్రభూతురాలు. పురుషుడు బీజవంతుడు- గాన బీజముగల పురుషునకే క్షేత్రము గల స్త్రీనివ్వవలయును గాని నిర్వీర్యుడగువానికివ్వదగదని మనువు. బ్రాహ్మణుడు పుట్టుకతో మూడుఋణములు గలవాడగుచున్నాడు- గాన బ్రహ్మచర్యముచే ఋషిఋణమును యజ్ఞముచే దేవఋణమును సంతానముచే పితృఋణమును దీర్చినవాడగును. బ్రహ్మచారియు యజ్వయు పుత్రవంతుడునగువాడు ఋణములేనివాడగునని శ్రుతి.

కుమారుడు పుట్టినమాత్రమున జీవించియున్నవాని ముఖము జూచిన ఋణవిముక్తుడై మోక్షమునొందును. మనుమని ముఖము పుట్టుటతో ఋణభారమంతయు నాశ్యమగుచుండును గావున పుత్రవంతునకనంతఫలమునొందును గాన ప్రథమపుత్రుడే ధర్మజుడైన పుత్రుడితరులు కామజులని మనువచనమున్నదైనను శ్రుతియందు బహుపుత్రత్వము సిద్ధించునని చెప్పబడియున్నది.

ఓ ఇంద్రుడా యీకన్యకను మంచిపుత్రులు గలదానిగాను సౌభాగ్యముగలదానిగాను జేయుము. ఈస్త్రీయందు పదిమందిపుత్రులనుగలిగించి దీనిభర్తను పదకొండవవానిగా జేసి రక్షించుమని వివాహకాలమందింద్రుని బ్రార్థించు మంత్రము. ఓ యీ జ్యేష్ఠపుత్రునిచే ఋణవిముక్తి సిద్ధించుచుండ పుత్రాంతరోత్పత్త్యపేక్ష నిరర్థకమనియనుటరాదని అర్థాగమము. అందరిపుత్రులవల్ల నారుణ్యముగలుగుటవలన పుత్రజననమాత్రముచే పితృఋణవిముక్తి కాదు. గరియేమనిన ఋతువులను సకలసంస్కారము ను విద్యయును గలుగజేసినవారలు శాస్త్రోక్తధర్మములు జేయుచుండిన పిమ్మట తండ్రి ఋణవిముక్తుడగును. ఈవిషయమై వాజసనేయబ్రాహ్మణమందు పుత్రానుశాసనవిధి జెప్పబడియున్నది.

ఎప్పుడు పితృఋణవిముక్తిని బుద్ధుడు గోరునో యప్పుడు పుత్రులకు వేదాధ్యయనమందును, యజ్ఞమందును, లౌకికవ్యాపారమందును దెలియదగినది జేయదగినదియేదో దానినంతయు జెప్పిశిక్షితులనుగా జేసినయశిక్షితులగువారిలో నెవడుయోగ్యుడైయుండునట్టిపుత్రుడే లోకహితకారియైయుండునని శాస్త్రజ్ఞులు జెప్పుచున్నారు. గాన తండ్రికి పుత్రానుశాసనమావశ్యకము. అట్టియోగ్యుడగుపుత్రుడు తండ్రి ప్రమాదముచే నశాస్త్రీయకర్మాచరణమును జేసిన నాపాపమువలన దండ్రి నాపుత్రుడు తానుజేయు సత్కర్మచే విముక్తునిజేయుననియును పున్నామనరకమువలన రక్షించును గావున బుత్రుడగునని పుత్రశబ్ద వ్యు

త్పత్తివలనను దానులోకాంతరగతులైనను పుత్రరూపముచే [illegible] లోకము దు యథాశాస్త్రముగు కర్మ జేయుచుందురనియును జెప్పబడియున్నది.

ఇట్లుగావున బహుసంతతిపుత్రులలో బుద్ధిమాంద్యాది ప్రతిబంధకమగు శాస్త్రాధ్యయనాదిశిక్షనొందిన యొకడు సత్కర్మానుష్ఠాతయగుచుండును. ఆ పుత్రుడు జ్యేష్ఠుడైన కనిష్ఠుడైన నట్టివానిచేతనే తండ్రి యానృణ్యము నొందును. బహుసంతతికుమారులను గనిన నందొకడు గయాప్రవజనమైనను జేయునని ధర్మశాస్త్రము. దీనికి పదిమందికుమారులను గలుగజేయుమను వివాహకాలమందలి శ్రుతికిని తాత్పర్యమిదియగుటను దీనికి శ్రుతి బలపరచుచున్నది. జ్యేష్ఠపుత్రుని కంటెనితరులు కామజులనువచన తాత్పర్యము శిక్షితులుగా కుండిన యవిద్వాంసులవిషయము. జ్యేష్ఠత్వగుణముచేతను వయస్సుచేతనుగూడ నాలోచింపవలయునను స్మృతివచనమువలన కేవలము జన్మజ్యేష్ఠుడు జ్యేష్ఠుడుగాడు. గుణజ్యేష్ఠుడే జ్యేష్ఠుడు. గానబుత్రోత్పత్తిమైన బిమ్మటనుగూడ దానోపగమమావశ్యకము.

ప్రాగ్దిశగా, లేక దక్షిణదిశగా శిరస్సునుంచి పరుండుట ప్రశస్తము. ఎల్లప్పుడు నితరమగు నుత్తరపశ్చిమదిశలను బరుండిన రోగమిచ్చునని శ్రీవిష్ణుపురాణవచనము. ఎల్లప్పుడనుటచే ప్రయాణేపశ్చిమం శిరః అనేవచనానుజ్ఞచే ప్రయాణములో పశ్చిమదిక్కున శిరస్సునుంచి పరుండవచ్చును. ఉత్తరదిక్కుగా శిరస్సునెప్పుడుంచి నిద్రించరాదు. రోగహేతువగుటచే దృష్టఫలమియ్యవే. దిక్సాధనయంత్రమువలె ధ్రువనక్షత్రాకర్షణ శిరస్సునందుండు బుద్ధికిని గలుగుచున్నందున వెఱ్ఱివాడగుచున్నాడు. తరుచుగా వెఱ్ఱివాళ్లు శిరస్సులుత్తరముగానుంచి నిద్రించుచున్నారు.

నన్వఖండనిరతిశయానందావాప్తి లక్షణత్వేనాభ్యర్హితత్వాన్మోక్షపురుషార్థ ఏవ ముఖ్య ఇతి సకలమతసిద్ధాంతః కించారోగ్యసు ఉపక్రాంతే ఇత్యత్రోచ్యతే౽స్మాభిః। ప్రసూతిభాజో విశ్వస్య స్త్రీపురుషాభ్యామేవ నిష్పన్నత్వాత్కామస్య పితృఋణవిమోచన హేతుభూతతయా సంతతం మహాపురుషపరిగ్రహాత్పురుషార్థ ఇతి నందికేశ్వర శ్వేతకేతు పాంచాల వాత్స్యాయనాది పూర్వసిద్ధాంతః॥

ఏవంసతి పూర్వాలాభే పరః పర ఇతి న్యాయాత్ ముఖ్యకల్పాలాభేనుకల్పవ్యాః విహితత్వాన్మోక్షపురుషార్థసాధనప్రవృత్త్యలాభే, కామపురుషార్థసాధనేషువా అవశ్యం ప్రవృత్తిః కర్తవ్యేత్యనుసంధానమేవ స్వ[illegible]పగమనముపన్యస్తం। కించ పశుపక్ష్యాదిజంతూనామపి గా[illegible]వ్యవహారః। మను

[illegible]నాదివానందినో భవంత్యేవ తస్మాత్ స్త్రియః పతివ్రతాః పతయస్త్వేకపత్నీవ్రతపరా భవేయుః అన్యథావ్యగాదివద్వ్యభిచారం యుచేరన్॥ తదుక్తం [illegible] పదీపే॥ స్వస్వామిన్యేవరక్తా స్యాత్ కామశాస్త్రవిశారదా। భవేత్పతివ్రతా నారీ తుష్టింతత్రైవ మాప్నుయాత్। పతిశ్చాశాస్త్రానుసారేణ యోషితం ప్రాప్తుమిచ్ఛతి। కాలాదినాఽజ్ఞానాన్న నో వేగం యుంజ్యాత్। తతస్స్వాధీనచిత్తస్సాయత్తమనస్స్యాత్సోఽనరః। ఇతి హితోపదేశశాస్త్రం జ్ఞేయం మనసీధీజనైః। ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రాప్తిర్భవతి నిశ్చితమితి॥

ఉక్తమానందస్వరూపం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ రసో వై సః రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీతి శ్రుతిః। అస్యార్థః। రస ఆనందస్వరూపో నిత్యశ్చేతి ద్వివిధః। తత్రాద్యో హి క్షేత్రజ్ఞానాలాదిరసవ్రసనాదింద్రియపంచక విషయానందాబ్ధి లహరీమగ్నానామఖండనిరతిశయానందావాప్తి హేతుర్యోనోర్ధంపత్యోర్దర్శనాలింగనచుంబన మధురవచనాకర్ణన ముఖగంధాస్వాదన బాహ్యాభ్యంతరసంభోగశ్శృంగారాఖ్యో రసః। ప్రియయా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాంతరమేవమేవాయం పురుష ఇత్యాదిశ్రుతేః॥ న కేవలం ప్రియతమగాఢాలింగనపరిష్వంగే విగళితవేద్యాంతరత్వేన బ్రహ్మానందసదృశస్సాంసారికసుఖావిశేష సంభవశంసనం॥ తత్సౌఖ్యం పరతత్త్వవేదనమహానందోపమం మహాకథ॥ కింవాఽపి చుంబతి సూక్ష్మమన్మథకళా వైచిత్ర్యమూర్ఛోజనః। ప్రేమాలింగనచుంబనామితసుఖం ప్రచ్ఛన్న వేద్యాంతరం॥ బాహ్యమాభ్యంతరం చేతి సురతం ద్వివిధం స్మృతం। తత్రాద్యం చుంబనాశ్లేషనఖదంతక్షతాదికం। ద్వితీయం సురతం సాక్షాన్నానాకరణకల్పితం॥ అనుకూలే నిషేవేతేయతాం స్త్రీణాం ప్రియానిలాసినః। దర్శనస్పర్శనాదిని ససంభోగ ఉపాహృతః॥ అతశ్శబ్దేనమనసా సహ [illegible]యాణాం స్వేషు స్వేషు విషయేష్వానుకూల్యతః ప్రవృత్తిరేవ కామాపరనామసంభోగ ఇత్యుచ్యతే న కేవలం దర్శనస్పర్శనాదినా॥ తదుక్తం॥ శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామాత్మసంయుక్తేన మనసాధిష్ఠితానాం స్వేషు స్వేషు విషయేష్వానుకూల్యతః ప్రవృత్తిః కామ ఇతి॥ ప్రేమాదిదృష్టౌ రమ్యేషు తచ్చింతాత్వభిలాషకః। రాగస్తత్సంగబుద్ధిస్స్యాత్స్నేహస్తత్ప్రవణక్రియా। తద్వియోగాసహం ప్రేమ రతిస్తత్సహావర్తనం। శృంగారస్తత్సమం క్రీడాసంభోగస్సప్తధా క్రమ ఇతి వాత్స్యాయనః॥

[illegible] జాతీయపరిణ[illegible]ధరపల్లవ రసాస్వాదనపర్యచ్ఛిన్న [illegible] [illegible]మహ్లేయ[illegible]ధరవాత్స్యాయనాదిభిరాచరితుముక్తమితి [illegible] స్మాభిః॥ నిత్య[illegible]ణాంశకుసుమఫలపాతనే। ప్రసవేచ [illegible]

ష్యగ్రహణేనచిరత్రియసుస్మరణాత్తద్వాహారరమణీరతానుభవమేవ। రస్య తేఆస్వాద్యతఇతివ్యుత్పత్త్యారసఇత్యుచ్యతే॥ తదుక్తం॥ రసతేస్వాదనార్థత్వా ద్రస్యంతఇతితేరసాః। వ్యంజనాత్వధిసంయోగోయథాస్వంస్వాదుతాంనయేత్। ఏవంనయంతిరసతామితరేస్థాయిసంశ్రితాః। ద్రాక్షాపాకస్సకథితో బహిరంతస్స్ఫురద్రసఇతి॥

నను॥ నిదాఘశరదోర్బాలాపథ్యావిషయిణోభవేత్। హేమంతే తరుణీయోగ్యా ప్రౌఢావర్షావసంతయోః। సతతం సేవ్యమానాపి బాలాప్రథయతేబలం॥ బాలాస్యాత్షోడశాబ్దాత్తదుపరితరుణీవింశతేర్వావదూర్ధ్వం ప్రౌఢాస్యాత్పంచపంచాశదవధిపరతోవృద్ధతామేతినారీత్యుక్తత్వాత్ప్రౌఢాయాం వర్షావసంతసమయా సుమశరసమరయోగ్యావితిశాస్త్రోక్తమనాదృత్యాకేవలంయూనోర్దంపత్యోర్బాహ్యాభ్యంతరసంభోగసంభ్రమఏవ సముదాహృత ఇత్యాశంకాయాముచ్యతే॥ ఆలింగనంలంబపయోధరాణాంస్త్రీణాంచదుఃఖం త్రయమేవభూమౌ॥ కవిమార్గేఽప్యాహ॥ అయమతిజరఠాః ప్రకామగుర్వీరలఘువిలంబిపయోధరోపరుద్ధాః। సతతమసుమతామగమ్యరూపాః పరిణతదిక్కరికాస్తటీర్బిభర్తి॥

అత్ర స్త్రీణాంపురుషాణాంచ యావ్వనకృతసురతమేవ రమణీయమి. తాత్పర్యం॥ లంబకుచాలింగనతో లికుచకుచాపాదతాడనంశ్రేయః। స్త్రీణాం తావత్స్తనపతనావధికమేవరతంవరమితి-లంబస్తననితంబినీసంభోగస్త్వబలా రమణీపాదతాడనాదపవేదనాహేతుః సుఖాహ ఇత్యభిప్రాయః॥

చుంబనాలింగనాదిబాహ్యాభ్యంతర సురతగుణాశ్చ బాలాద్యవస్థా స్త్రీసంభోగజగుణదోషాశ్చ చరకేభిహితాః। తదభిమత మభిజ్ఞానా మిత్యతాభిధాస్యామః॥

నారీదోషహరంసుదీపనకరంభూపైస్సదా సేవ్యతే॥ అధరామృతేన పైత్యంనశ్యతివాతఃపయోధరాలింగైః। అధసురతేనకఫం త్రిదోషహారం వపుస్త్రీణాం॥ కించిదుష్ణంమనోహర్షం దీపనం దేహలాఘవం। నాడీనాంనిర్మలత్వంచ బాల స్త్రీభోగలక్షణం॥ పంచేంద్రియప్రీతికరంచసౌఖ్యందోషత్రయఘ్నం బలపుష్టిదం చ। కేకాగతిర్నాడిషుయావనస్త్రీసంభోగచిహ్నాంసముదాహరంతి॥ జ్ఞానంచ దీపనత్వంచమన్మథోద్రేకితాలఘు। రాజహంసగతిర్నాడీ ప్రౌఢస్త్రీ భోగలక్షణం॥ మాంద్యంజడత్వంమందాగ్నిరరుచిశ్శ్వాసోద్భవః। మహిషస్య గతిర్నాడీ వృద్ధస్త్రీభోగలక్షణమితి॥ ఉత॥ యస్యాం మత్స్య[illegible]ర్నాబంధస్తస్యాప్యాద్ధి

రత్యాపన్నం బోక్తృత్వ॥ ద్రవీభూతంమనోయత్రతద్దర్శనే ప్రేమదాయినీతి లజ్జా
ద్వ్యానోస్త్రీపురుషయోరన్యోన్యం ప్రేమాస్పదంభవిష్యతీతి తస్మాద్వ్యావ్యానకృత
సురతమేవోక్తం॥ ఉదయద్యావనా ముగ్ధాలజ్జావిజితమన్మథా। లజ్జామన్మథమధ్య
స్థామధ్యమోదితయావనా। స్మరమందీకృతవ్రీడాప్రౌఢా సంపూర్ణయావనేతి
వాత్స్యాయనీయే॥ ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భాచ త్రివిధాభిః స్త్రియోమతాః॥ ఏకాం
తే ప్రియసంగృహీతవదనాకామంతనుంకంపతే మూకీభావముపాగతా నవవతి
ప్రాయోరుసాధోహిణీ। సంభోగాయనయాతితల్పమథవా సంప్రాప్తతల్పాప
రా వస్త్రంనక్షిపతి స్థితాసువదనా యాసైవముగ్ధాభవేత్॥ లజ్జానమ్రముఖీప్రి
యేణవిదితా కించిద్వదత్యాదరా ద్గాఢాలింగితవత్యపి ప్రియతమేనాత్యంతహ
ర్షోన్నతా। సంభోగాయమనోనియచ్ఛతి నఖస్థానేకృతే తాడితే జాతస్మేరము
ఖీ ప్రియప్రణయినే మధ్యాస్మృతాసావధూః॥ బహుప్రియా తీవ్రరతోత్సవప్రి
యాస్వనాయకంశాసతితోషయత్యహో। గతత్రపాగానరతాస్వచేష్టితైర్వశం
నయత్యాశుజనాన్విలోకయన్॥ ప్రగల్భస్యాద్గతవ్రీడాఇతి వాత్స్యాయనీయేభి
హితత్వాత్ప్రౌఢాయాః వ్రీడారాహిత్యముక్తం। తస్యాఃనిర్లజ్జాయాః విలాసో
పివికారాయతేవివేకదృశాం। బాలాతరుణాతుసవ్రీడాలోకనేనైవస్వాభిమతమ
భినయంత్యా సత్యావితిసంచారీభావః। కుచకుంభదోర్మూలాచ్ఛాదనవదనవిని
మన దరనిమీలిత నయనత్వానుభావక మనస్సంకోచనరూపా వ్రీడా॥ చేతస్సం
కోచనంవ్రీడానంగరాగస్తనాదిభిరితిలక్షణాత్ ॥ అభిరూప మకార్పణ్య మంగా
నాంచాతిమార్దవం। ఏవమాదిగుణావస్థా ప్రథమేయావనేభవేత్॥

ఏతాదృశీంయావ్వనావిర్భావవిభాభావభవావిర్భావసభ్రూవిభ్రమక
టాక్షసస్మితస్నేహావలోకనవిలాసశృంగారరససర్వస్వస్వర్ణపుత్తళికాముత్తమ
నాయికామత్యుత్కటకామశాస్త్రజ్ఞఃప్రాజ్ఞఃప్రాజ్యయావ్వనోనాయకోత్యం
తసుకుమారార్థసందర్భాం కైశికీమివ రసజ్ఞోవలంబయేదితి బ్రూమః॥ తదు
క్తంరతిరహస్యే॥ దత్వాయథేష్టంఘనభూషణాని విచిత్రవస్త్రాణిమృదూక్తిజా
తైః। తాంసాంత్వయన్మన్మథశాస్త్రవేదీముగ్ధాంరమేతాధికధైర్యయుక్తః॥ మ
ధ్యాప్రగల్భేస్త్రియా వశీకర్తుం విశదీకృతవాన్రతిసర్వస్వే॥ విచిత్రసురతైఃపూ
ర్వాంకశాభిర్మన్మథోద్భవైః। వశంనయేత సుకృతీ మధ్యాం కాంతాం మనోహ
రాం॥ హాస్యైర్వచోభిర్ఘనముష్టిఘాతైర్నఖక్షతైర్గాఢతనిపీడనైశ్చ। విశ్వాసవాచా
మణితైఃప్రసిద్ధైర్వశం నయేత ప్రమదాం ప్రగల్భామితి॥

ఓయీ వెడలగా దానికదియె సమమగు నానందస్వరూపము గాగల

యుత్తమమగు మోక్షపురుషార్థము ముఖ్యమని సకలమతసిద్ధాంతము. ఇట్లుండ దారోపగమమే మనియుపక్రమించిరని చెప్పుచున్నారము. సంతానోపయోగమగు కామము ప్రపంచాభివృద్ధికై యగును. అట్టిప్రపంచము స్త్రీపురుషులచే నిష్పన్నమగుచున్నది. మరియు నట్టికామము పితృఋణవిమోచన హేతువగుటచే నంతటిమును మహాపురుషులచే నాచరించబడుచున్న పురుషార్థమని నందికేశ్వర శ్వేతకేతు పాంచాల వాత్స్యాయనాదిపూర్వులసిద్ధాంతము.

ఇట్లగుచుండ పూర్వము లభించకున్న పైపైటి గ్రహించతగినదను న్యాయమువలన ముఖ్యకల్పాలాభమునందనుకల్పము విహితమగుటవలన మోక్షపురుషార్థసాధనప్రవృత్తి లేకున్న కామపురుషార్థసాధనమంతైన ప్రవృత్తి యవశ్యకర్తవ్యమని స్వదారోపగమము పన్యసించబడెను.

మరియును పశుపక్ష్యాదిజంతువులకును మైథునము సాధారణము. మనుష్యులైతే కామకళాజ్ఞానముచే నానందాతిశయ మొందుదురు. అందువలన నన్యోన్యానురాగముచే స్త్రీలు పతివ్రతలును పతులేకపత్నీవ్రతులు నగుదురు. అట్టినైపుణ్యములేకుండిన మృగాదులవలె యథేచ్ఛవ్యాపారము గలవారౌదురు. ఇది రసప్రదీపమందు చెప్పబడినది. కామశాస్త్రప్రవీణుడైన భర్తయందే స్త్రీలనురక్తులగుదురు దానఁ బతివ్రతలగుదురు. భర్తవలననే భోగపరితుష్టియగును. ఈకారణముచే నీశాస్త్రమవశ్యము జ్ఞేయము. ఈశాస్త్రము ననుసరించిన త్వానంద మొందుటకె వడిప్పుయుంచునో నాలబంధాదినొప్పవజ్ఞానముచే వాడు మనోవేగము నతిక్రమించును. అందువలన స్వాధీనచిత్తుడై క్రమముగ జితేంద్రియుడగును. కావుననీ హేతువుచేతనీశాస్త్రము తెలియవలసినదని మనంబున నెంచి సిగ్గిమంబుగా పురుషార్థచతుష్టయాధికారి యగుచున్నాడు.

చెప్పబడిన యానందమును విశేషించుచున్నాము. రసమే బ్రహ్మస్వరూపము. రసానుభవము గలవాడే యానందియగుచున్నాడని శ్రుతి. రసమనగా నని త్యమని నిత్యమనియును ద్వివిధము. అందు మొదటిది, ద్రాక్షేక్షు రసాలాది రసగ్రహణముచే నానందించు రసనేంద్రియమువలె సకలేంద్రియములకును నానందము గలిగించు తత్తద్విషయానందాబ్ధిలహరీమగ్నులకు నఖండనిరతిశయానందావాప్తికి హేతువు. యౌవ్వనవంతులగు దంపతులకు దర్శనాలింగనచుంబనమధురవచనాకర్ణన ముఖగంధాస్వాదనాది రూప బాహ్యాభ్యంతర సంభోగ శృంగారాఖ్యమగు రసము.

ప్రియురాలిచే కౌఁగలించబడిన ప్రియుడితరమగు బాహ్యము నించుకైన

తెలియదు. అట్టి యవకాశమే బ్రహ్మస్వరూపమని శ్రుతి. ప్రియురాలియత్యంత గాఢాలింగనసందితర మేమియెరుగకుండుటచే బ్రహ్మానందముగల బ్రహ్మజ్ఞాని సుఖమువంటిసుఖమనిప్రశంసించుటయేగాదు. పరతత్త్వజ్ఞానముచేనగు బ్రహ్మానందముతోసమమని స్త్రీసంభోగసౌఖ్యమును సూక్ష్మమగు మన్మథకళావైచిత్ర్యమందు మూఢుడగు జనుడెవడో తెలుసుకొనును గాని ప్రౌఢాంగనాగాఢాలింగనచుంబనాదిజనితామితసుఖమితరజ్ఞానమేమియు లేకుండ జేయుచు నుండ నాసుఖమిట్టిదట్టిదని జెప్పుటకు శక్యమగునా?

బాహ్యమని యాభ్యంతరమని సురతమును రెండువిధములు. అందు మొదటిది చుంబనాశ్లేషనఖదంతక్షతాదికము. రెండవది అనేకబంధాదిసాధనముల చేనగు సాక్షాత్సురతము. అనుకూలురగు విలాసవంతులైన దంపతులన్యోన్యదర్శనస్పర్శనాదులచే దేనియందు సంతుష్టులగుదురు రది సంభోగశృంగారము. రమ్యవస్తువులందగు చిత్తము దిదృక్ష. దానియందగు చిత్తము రిరంసాభిలాష. తత్సంగమమగుబుద్ధి రాగము. తదధీనమగుక్రియ స్నేహము. దానివియోగము నుసహించకుండుట ప్రేమ. ఆవస్తువుతోగూడ ప్రవర్తించుట రతి. అన్యోన్యసమక్రీడ శృంగారము. సంభోగశృంగారమిటులేడుభేదములని వాత్స్యాయనులు.

ఓయీ సజాతీయవివాహితవనితాధరపల్లవరసాస్వాదనమైన నుచ్ఛిష్టమగుటవలన శిష్టులచేననుభవింపదగదు. వాత్స్యాయనాదిఋషులచే నిట్లెట్లు చెప్పబడినదనిన సమాధానమును జెప్పుచున్నాము.

స్త్రీ ముఖము నిత్యశుచిత్వముకలది. ఫలపాతనమందు పక్షిముఖమును, పాలుపితుకునప్పుడు గోవత్సముఖమును, వేటలో మృగగ్రహణమందు శునకముఖమును శుచితమములని మనువచనమువలనపరిణీతసజాతీయరమణీరదచ్ఛదయందనుమతి జేయబడెను.

ఆస్వాదించబడును గాన రసమనబడును. రసధాతువు కాస్వాదనమర్థము గాన యాస్వాదించబడునవిరసములివి యిష్టవస్తువుయందిచ్ఛ పూర్ణము గాకుండినదిరతియనుస్థాయీభావసంశ్రితములై అన్నముకూరలుమొదలగువ్యంజనములతోకూడినదైస్వాదుత్వమునేలాగుబొందించబడునట్లురసములుసార్థకములగును. బాహ్యాంతరములందుస్ఫురించుచుండురసముద్రాక్షాపాకమని జెప్పబడెను.

ఓయీ గ్రీష్మశరదృతువులందు బాలయును, హేమంతఋతువందు తరుణియును, వర్షావసంతఋతువులందు ప్రౌఢయును, భోగులకుపభోగయోగ్యయనియును, సర్వకాలమందును బాల బలమును జేయుననియును జెప్పబడియున్న

ది. బాలయనగా పదియారవవత్సరములపర్యంతము, ఆపైని యిరవైసంవత్సర ములమట్టుకు తరుణి, ఆమీద యాబదేనవవత్సరముమట్టుకును ప్రౌఢ, ఆపిమ్మట వృద్ధయనబడును. ఇట్లుజెప్పబడుటవలన వసంతవసంతసమయములయందుప్రౌఢాంగనలగతి పథ్యమనుశాస్త్రమునాదరించక కేవలము యావ్వనవంతులగు దంపతులకుమాత్రము బాహ్యాభ్యంతరసంభోగశృంగారరససంభ్రమము జెప్ప బడెనేమియనిన సమాధానము జెప్పుచున్నారము.

లంబపయోధరపల్లవాధరాలింగనము దుఃఖకరమనియును, మాఘకావ్యమందును లంబపయోధరులగు జరఠాంగనలు దిగ్దంతులచే పొడవబడినయొడ్డ వలెను ప్రాణులకగమ్యరూపలనిజెప్పబడియున్నదిగావున స్త్రీపురుషులకు యావ్వనమందగు సురతము రమణీయమని తాత్పర్యము. లంబకుచాలింగనముకంటె లికుచకుచా పాదతాడనమైనను శ్రేయస్కరమనియును జెప్పబడియున్నది. స్త్రీలకుస్తనపతనముమట్టుకే రతము వరమని లంబస్తననితంబినీపరిరంభము బాలాహేలాపాదతాడనముకంటె దుఃఖకరముగాని సుఖకరముగాదని తాత్పర్యము.

చుంబనాలింగనాదిబాహ్యాభ్యంతర సురత గుణదోషములను బాలాద్యవస్థా స్త్రీసంభోగసంభూత గుణదోషములను చరకగ్రంధానుసారముగా వ్రాయుచున్నారము.

స్త్రీ, దోషహరము- దీపనకరము- అని రాజులచే నెల్లప్పుడును సేవించబడుచుండును. అధరామృతము పైత్యహరము. ఆలింగనము వాతహరము. సురతము కఫహరము గావున స్త్రీశరీరము త్రిదోషహరము. బాలస్త్రీసంభోగము ఇంచుకవెట్టను, మనోహర్షమును, దీపనమును, లఘుత్వమును, నాడీనైర్మల్యమును జేయును. యావ్వనస్త్రీసంభోగము బలమును, పుష్టిని, పంచేంద్రియములకును ప్రీతిని, సౌఖ్యమును, దోషత్రయనాశమును నెమలివంటి నాడీప్రచారమును జేయును. ప్రౌఢస్త్రీసంభోగము జ్ఞానమును, దీపనమును, మన్మధోద్రేకత్వమును, లఘుత్వమును, రాజహంసవంటి నాడీప్రచారమును జేయును. వృద్ధస్త్రీసంభోగము మాంద్యమును, జడత్వమును, మందాగ్నిని, అరుచిని, వాతరోగమును, మహిషగతివంటినాడీప్రచారమును జేయును.

మరియు నేస్త్రీనిజూచిన మనస్సు నేత్రము కట్టబడు నాస్త్రీయందు సుఖసమృద్ధియనియాపస్తంబులు. ఏస్త్రీనిజూచిన ప్రేమపుట్టి మనస్సు ద్రవీభూతమగు నాస్త్రీసంభోగయోగ్యయని జెప్పుటవలన యావ్వనవంతులగు స్త్రీపురుషుల కన్యోన్యప్రేమబుట్టును గాననట్లుజెప్పబడెను.

ఉదయించుచున్నయావ్వనముగలదై లజ్జచేజయించబడిన మన్మథావస్థ గలదిముగ్ధ. పూర్ణయావ్వనముగలదై లజ్జామన్మథసమవ్యవస్థ మధ్యను. మన్మథునిచేమందమై జేయబడిన లజ్జగలదై మిగులయావ్వనముగలది ప్రౌఢ.

ముగ్ధాదిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. ఏకాంతమందు ప్రియునిచే గ్రహించబడినముఖముకలదై కంపించును. మూగివలెమాటలాడకుండును. తరుచు గకోపముకలదైయుండును. సంభోగముకొరకు తల్పమును జేరకుండును. ప్రియుడొకవేళ జేర్చినవస్త్రమువదలకుండును. ఇట్టిగుణములుగలది ముగ్ధ. లజ్జచే నమ్రముఖియై ప్రియుడడిగినమాటకించుకయుత్తరమును జెప్పుచు ప్రియునిచే గాఢాలింగితురాలై మిక్కిలి సంతోషించును. సంభోగముకొరకుమనసిచ్చును. నఖక్షతాదులు జేయబడినసుందరహాసముఖారవిందయగునిట్టిగుణములుకలది మధ్య. అధికమైనప్రీతిగలిగి తీవ్రరతోత్సవప్రియురాలై తననాయకుని కోపముబుట్టించి శాసించును. లజ్జవిడుచును. గాఢానురక్తయగును. తనచేష్టలచేప్రియుని వశుని జేయును. ఇట్టిగుణముకలదిప్రౌఢ. అతిలజ్జారహితయైయుండునని వాత్స్యాయనతంత్రమందు జెప్పబడెను. లజ్జారహితయగుదానివిలాసమున్ను వివేకులకు వికారమగుచున్నది. బాలాతరుణులైతే లజ్జాయుక్తమగు దృష్టిమాత్రముచేతను యానుకూల్యప్రకాశమును జేతురని కామతంత్రమందుజెప్పబడెను. లజ్జాదృష్టిచేతను తమ అభిప్రాయమును గూఢముగా నభినయించుట సంచారీభావము.

కుచకుంభములుదోమూలములనాచ్ఛాదించుట, మొగమునువంచుకొనుటయు, నించుకనిమీలితములగుచంచలనయనములుగలుగుట- ఇవిమొదలగువనుభావములచే గనబడు మనస్సంకోచనము వ్రీడ యనబడును. స్తనాదిగోపనముచేననంగరాగచేతస్సంకోచనము వ్రీడయగునని లక్షణగ్రంథము.

సౌందర్యము శైన్యము అవయవములయందతిమార్దవము ఇవి మొదలగు గుణావస్థలు ప్రథమయావ్వనమందగును. ఇట్టినూతనయావ్వనముచేసగులావణ్యముతోబాడమిన మన్మథావిర్భావముచేనగు భ్రూవిక్షేపకటాక్ష మందస్మితయుక్తములగు స్నేహావలోకనవిలాసములుగల శృంగారరససర్వస్వమగుబంగరుబొమ్మతెరంగున రంగగు నుత్తమనాయికను ఉత్కృష్ట కామశాస్త్రజ్ఞానముచే ప్రాజ్ఞుడై పూర్ణయావ్వనముగల నాయకుడు సుకుమారార్థసందర్భముగల కైశికీవృత్తినవలంబించిన రసజ్ఞునివలె శృంగారరసనిమగ్నుడై తదానందమనుభవింపవలయునని జెప్పుచున్నాము.

యథేష్టముగా భూషణములను విచిత్రవస్త్రములు నొసంగి మృదువచనరచనలచే మచ్చికజేయుచు ననంగశాస్త్రకుశలుడగు ధీరుడు ముగ్ధాంగనాసంగసుఖము ననుభవింపవలయునని రతిరహస్యమందున జెప్పబడెను. మధ్యాప్రగల్భాస్త్రీలను వశముగా జేయుటకు రతిసర్వస్వమందు విశదపరచెదను. విచిత్రములగు సురతములచే మదనగమన్మథకళాభిజ్ఞుడై సుఖమును బుట్టించుచు మధ్యానాయికను వశముగా జేయవలెను. హాసోక్తులచేతను ముష్టిఘాత దంతక్షత నఖక్షతాది పీడనముచేతను విశ్వాసవాక్యములవల్లను రతికూజితములచేతను ప్రౌఢను వశముగా జేయవలెను.

అథ తస్యాఃకటాక్షస్నేహస్మితవిలాస శృంగారలక్షణాని లక్షయిష్యామః॥ యద్దర్శనేవిరక్తోపి క్షుభ్యతేతత్సమన్మథః। కుతూహలం రమ్యదృష్టౌ చాపలం పరికీర్తితం। శిరఃక్రియాలతాపాయే నతన్మధురం స్మృతం। యద్గతాగత విశ్రాంతవైచిత్ర్యేణవివర్తనం। తారకాయాఃకళాభిజ్ఞాస్తంకటాక్షం ప్రచక్షతే॥ స్యాద్భ్రూవాస్సలితా క్షేపకస్యాపకరేచితం। ద్వయోర్మూలసమక్షేప కౌటిల్యాద్భ్రుకుటింవిదుః। ఆకస్మికంతుహసితంయౌవనాదివికారజం॥ బాల్యయౌవనసంధావుత్పన్నశ్శృంగారవిషయఃప్రథమాంతఃకరణభావః॥ ఈషద్దృష్టవికారస్స్యాద్భావోహావః ప్రకీర్తిత ఇత్యుక్తత్వాత్। విస్రంభేపరమాంకాష్ఠామారూఢేదర్శనాదిభిః। మనోంతరంగంద్రవతిసస్నేహఇతికథ్యతే॥ లీలాప్రియానుకరణంవాగ్భృంగత్యాంగచేష్టయా॥ స్తంభరోమాంచస్వేదాది సాత్వికభావైః హర్షోత్సుక్యావహిత్థాదిసంచారిభావైస్సహైవ శృంగారచేష్టావిశేషైరితి ద్రష్టవ్యం॥ తదుక్తం॥ భావోహావశ్చహేలాచమాధుర్యంధైర్యమిత్యపి॥ లీలావిలాసవిచ్ఛిత్తిర్విభ్రమః కిలికించితః। మోట్టాయితంకుట్టమితంబిబ్బోకోలలితంతథా। కుతూహలంచచకితంవిహృతం హాసఇత్యపి। ఏవం శృంగారచేష్టాస్స్యురష్టాదశవిధామతాఇతి॥ కుట్టమితిలక్షణముక్తం॥ కేశాధరాదిగ్రహణే మోదమానాపిమానసే। దుఃఖితేవబహిఃకుప్యేదేతత్కుట్టమితంహితదతి॥ రాగస్త్వలబ్ధవిషయేవేదనామహతీతయా। సంశోషణీతుగాత్రాణాం తాముత్కంఠాం విదుర్బుధాః॥ చత్వారోవిరహిణాంవినోదాః। నేపథ్యాఅపితావంతఏవ॥ తదుక్తం॥ వియోగేచాయోగేప్రియజనసదృక్షానుభవనం తతశ్చిత్రంకర్మస్వపనసమయేదర్శనమపి। తదంగస్పృష్టానాముపగతవతాంస్పర్శనమపి ప్రతీకారః కామవ్యధితమనసాంకోపికథితః॥ కచధార్యం దేహధార్యం పరిధేయంవిలేపనం। చతుర్ధాభూషణంప్రాహుస్త్రీణామన్యత్తుదైశికమితిరసాకరే॥

ఇటు పైనట్టియువతులకటాక్షస్నేహస్మితవిలాసశృంగార లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

ఎవనిదర్శనముచే విరక్తుడైననురక్తుడగునో నట్టిది మన్మథావిర్భావము. రమ్యమగుదృష్టియందలిచాపల్యముకుతూహలమనబడును. దేనిచే మన్మథతాపము శీతలమగునదిమధురమనబడును. గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యముచే నేత్రతారకావివవర్తనము కటాక్షమనబడును. కనుబొమలలోనొకదాని యాక్షేపము రేచకము. రెండింటియొక్కమూలసముత్క్షేపయుక్తమగుకౌటిల్యము భృకుటియనబడును. యౌవనాదివికారములవలనబుట్టినయాకస్మికమగునగవు హసితమనబడును. బాల్యయౌవనసంధియందుత్పన్నమగుశృంగారవిషయాంతఃకరణవికారము భావమనబడును. ఇంచుకప్రకటనమగుకామవికారముగల భావము హావమనబడును. విశ్వాసమందు పరాకాష్ఠనొంది దర్శనాదులచే నంతరంగము దేనివలనద్రవించునది స్నేహము. వాక్కులచే,నడవడిచే,చేష్టలచే క్రియానుసరణము లీలయనబడును. స్తంభనమనగా నిశ్చేష్టత, రోమాంచము, స్వేదము మొదలగునవి సాత్వికభావములు. హర్షమౌత్సుక్యము మొదలగునవి సంచారిభావములిట్లుశృంగారచేష్టావిశేషములని దెలియదగును. వాటిని జెప్పుచున్నారము.

హావము, హేల, మాధుర్యము, ధైర్యము, లీల, విలాసము, విచ్ఛిత్తి, విభ్రమము, కిలికించితము, మోట్టాయితము, కుట్టమితము, బిబ్బోకము, లలితము, కుతూహలము, చకితము, విహృతము, హాసము ఇవిపదునెనిమిది శృంగారచేష్టలు. కేశాధరాదిగ్రహణముచే నంతరంగమందు మోదించుచు పైకి దుఃఖముగలిగినట్లభినయించునది కుట్టమితమనబడును. పొందబడినదానియందలి యభిలాషచే గాత్రసంశోషణియగు మహావేదన యుత్కంఠయనబడును. విరహులకుకాలయాపనోపాయములు నాలుగు. కొన్నిదినములు కలిసియుండి దేశాంతరగమనాదికముచే స్త్రీపురుషులు విడిగా నుండుట వియోగము. విడిగానేవలన స్త్రీపురుషులన్యోన్యము ననురాగమొంది గలయగోరుటయె అయోగము. ఈ రెండింటియందును ప్రియజనసదృశవస్తువునుజూచుట, వారి చిత్తరువును వ్రాసిజూచుట, స్వప్నదర్శనము, వారిచేస్పృశించబడినవస్తువును స్పృశించుటయును. ఈనాలుగును కాలవ్యథితమనస్కులకు కాలక్షేపసాధనములు. కొప్పుయందు ధరించునది, దేహమందు ధరించునది, పరిధానముసేయునది, శరీరమందు బూయునది, స్త్రీలకలంకారమిట్లు నాలుగువిధములు. తదితరము దైశికమని రతిరసాకరము.

అథానంగావస్థాఃబ్రూమః॥ నయనప్రీతిః ప్రథమా చిత్తాసంగస్తతోథ సంకల్పః। నిద్రాచ్ఛేదస్తనుతా విషయనివృత్తి స్త్రపానాశః। ఉన్మాదో మూర్ఛా మృతిరిత్యేవం స్మరదశా దశైవస్యురితి రతిప్రదీపే॥ ఏకాదశ భావస్థా ఇతి రతిరహస్యే॥ తదుక్తం॥ శ్రవణం చక్షుఃప్రీతి ర్మనస్సంగోథసంకల్పః। నిద్రాచ్ఛేదస్తనుతా విషయనివృత్తి స్త్రపానాశః। మోహోమూర్ఛామృతిరిత్యేకాదశధా స్మృతావస్థాః। స్త్రీణామపి పురుషాణామేతాస్సందర్శనేన సంజాతాః॥

శ్రవణం యథా॥ స్మరస్వరూపవానేషస్సంభోగకుశలశ్శుచిః। ఇత్యేకాంతే ప్రియతమా సఖ్యాసంబోధితా యథా॥ గ్రామేస్మిన్మదనాధికోజ్వలతను ర్వాగ్మీవలమ్యాషణో దారోమన్మథశాస్త్రతంత్రవిభవజ్ఞానైరతఃకః పుమాన్। ఇత్యేవంస్వసఖీజనేన పరితస్సంబోధితా కామినీ తం పశ్యామికదేతిసత్వరవతీ మార్గేసదావర్తతే॥ అథ చక్షుఃప్రీతిః॥ పూర్వం మయాహిగదితస్సోయమిత్యాప్తకాంతయా। యాస్త్రీసందర్శితా తస్యాశ్చక్షుఃప్రీతి ర్భవేత్తదా॥ సందర్శితాచాప్తసఖీజనేన యంయాతియావన్నిజదృష్టిమార్గం। తావద్వ్యధూస్తం శృతపూర్వరూపమపక్ష్మపాతం హి దదర్శసాక్షాత్॥ అథమనస్సంగః॥ మనస్యాదాయ తం కాంతావిసృజాన్యప్రయోజనం। ఆత్మాగామాభవేద్యత్ర చిత్తసంగోయమీరితః॥ అథసంకల్పః॥ సగోప్యపాయెస్తమేవాహంయాస్యామీతిస్పృహయుతా। సత్వరం వర్తతేచిత్తే సంకల్పస్సంభవేత్తథా॥ అథజాగరః॥ ఏవం తదీయార్పితమానసా యా మనోజబాణవ్యథితాంగయష్టిః। దివానిశంతత్రవిచారయంతీ నయాతినిద్రాం నలినాయతాక్షీ॥ అథకార్శ్యం॥ కృష్ణచంద్రఇవసంతతనిద్రాచ్ఛేదతః ప్రతిదినం నిజదేహం। దర్శనీయమతిసౌష్ఠవయుక్తం యాతి కార్శ్య మబలా కమలాక్షీ॥ అథారతిః॥ స్రక్చందనేషు మణిమౌక్తికభూషణేషు భోజ్యేషు వస్తుషుచ నిస్పృహతాం ప్రవిష్టా। హా నాథ హా రమణ ఇత్యభితో లపంతీ సామాన సేతువిషయద్విషతామవాప॥ అథహ్రీత్యాగః॥ పశ్యత్సుబంధుషు సమస్తజనేషుమార్గే చాహూయ వాంఛతి కథాః కథితుం తమేషా। పశ్చాత్తదీయగృహమంటప మధ్యమాప్తమిచ్ఛావతీపరిహృతత్రపతామవాప॥ అథమోహః॥ మజ్జీవితేశ్వరమనుప్రియనాథకింత్వమాదాయ మాం నరమసే నిజమందిరాంతే। ఇత్థంసఖీపురతఏవ సదాలపంతీ మోహంగతా మదనపంచశరానువిద్ధా॥ అథమూర్ఛా॥ తదాలపంతీ నిజనాయకస్యగుణాననేకాన్పరితాపయుక్తా। సఖీపురస్సంతతబాష్పవర్షా పునఃపునర్మోహమవాప మూర్ఛాం॥ అథచరమః॥ అత్యంతమోహాయుక్తాపి తదభావాత్తనుంత్యజేత్। ఏవంభవతిపుంనార్యో రవస్థా మోహసంభవాః॥

ఈపైని మన్మథావస్థలను జెప్పుచున్నారము. చక్షుఃప్రీతి, మనస్సంగము, సంకల్పము, జాగరము, కృశించుట, విషయనివృత్తి, లజ్జాత్యాగము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మృతి, ఈపదియును మన్మథావస్థలని రతిప్రదీపము- రతిరహస్యమందు శ్రవణమొకటికలిపి పదకొండవస్థలని జెప్పబడెను.

వాటి లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.— సౌందర్యౌదార్యాది గుణయుక్తుడని సఖిచే నాయిక బోధించబడుట శ్రవణము. స్వానురూపుడని దెలసి నాయకుని బూడగోరుట చక్షుఃప్రీతి, చూడబడినవాని మనస్సునందు విడజాలకుండుట చిత్తస్సంగము, సకలోపాయములచేతను నాసినొంద నుద్యోగించుట సంకల్పము, ప్రియునియందర్పితమగు మనస్సుగలదగుటను నిద్రలేకుండుట జాగరము, నిద్రానాశముచేతను చింతాపరంపరచేతను జీర్ణించుట కృశత, స్రక్చందనభోజనాదులయందు స్పృహలేకుండుట యరతి, తనప్రియుని గుణములను జెప్పి తత్సంయోగాభిలాష సఖీజనమెదుట ప్రకటించుట లజ్జాత్యాగము. ప్రియునుద్దేశించి తత్సమాగమవిషయములగు మాటలనుబలికించి శరీరము దెలియకుండుట మూర్ఛ, అత్యంతమోహయుక్తయై యప్పటికిని ప్రియసమాగమము లేకుండిన మృతినొందనది చరమావస్థ. ఇవి మోహముచేతను స్త్రీపురుషులకు బుట్టెడి యవస్థలు.

నను స్వీయా పరకీయా సాధారణా ఇతి త్రివిధా నాయికాః తాసాం బాహ్యాభ్యంతరసురతసుఖం తుల్యమేవ కిమిత్థంస్వీయాస్సంభోగసంభవమాడంబరమాత్రమత్రోక్తమితిచేత్తదవిచారితరమణీయమిత్యుచ్యతేస్మాభి శ్లోకచతుష్టయేన॥ అకీర్తికరమస్వర్గ్యమనాయుష్యమితిస్ఫుటం। పరదారాభిగమనం శ్రుతిస్మృతివినిందితం। యథాస్వదారారక్ష్యంతే తథైవాన్యాంగనాఅపి। ఇతిమత్వాత్యజేద్బుద్ధిం పరదారాభిమర్శనే। పరద్రవ్యం యథాచోరా యత్నాదత్యంతభీతితః। నూనంతథాన్యాం విటావిషయచేతసః। తస్మిన్నవసరే బాహ్యమాభ్యంతరరతేస్సుఖం। కథం భవేద్భవేద్వాపిదుఃఖమత్యంతభీషణం॥ తదుక్తం వసంతతిలకే॥ దిశిదిశివిలోలనయనం సహసా సహసేతి సరససల్లాపం। అవిగళితనీవిబంధం తస్కరసురతంనమామితన్వంగ్యా ఇతి॥ పరదారాభిగమన నిషేధం ప్రబ్రూమిమన్మ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసైః॥ నపరదారాన్గచ్ఛేదితిశ్రుతిః। నహీదృశమనాయుష్యం లోకే కించనవిద్యతే। యాదృశం పురుషస్యేహ పరదారోపసేవనం॥ పరదారాభిమర్శేషు ప్రవృత్తాన్నౄన్మహీపతిః। ఉద్వేజనకరైర్దండైశ్ఛిహ్నయిత్వా ప్రవాసయేత్॥ భర్తారం లంఘయేద్యాతు స్త్రీజాతిగుణదర్పితా।

తాంశ్చభిః ఖాదయేద్రాజా సంస్థానే బహుసంస్థితే॥ పుమాంసం దాహయేత్పాపం శయనేతప్తఆయసే। అభ్యాదధ్యుశ్చకాష్ఠాని తత్రదహ్యేత పాపకృదితిమనుః॥ మానసమపి పరదారగమనం నిషిద్ధతయా వివక్షితం విష్ణుపురాణే॥ పరదారాన్నగచ్ఛేతమనసాపికదాచన। పరదారగతిఃపుంసాముభయత్రాపిభీతిదా। ఇతిమత్వాస్వదారేషు ఋతుమత్సుబుధోవ్రజేదితి॥ స్కాందపురాణేప్యుక్తం॥ కో ధర్మః కః పరోలోకః కామాంధానాందురాత్మనాం। నైహికో నపరోధర్మో న బంధుర్నపరంధనం। న్యక్కుర్వంతివిషీదంతి బాలవృద్ధాస్తథాస్త్రియః। జారం దృష్ట్వా జనాస్సర్వే యథాచోరప్రవాదినమితి॥ రతిరహస్యేపి పరకామినీరతి రనీతిరితి చౌర్యవద్దర్శయతి. సంకేతితస్థలంప్రాప్తాంనిర్భీకః పరకామినీం। యభేవసకృత్తీధీమాన్త్మసావృతరాత్రిషు॥ ధర్మే చార్థేషుకామేషు భార్యాంనాతిచరామ్యహం। ఇతి వైవాహికేకాలే గుర్వగ్నిద్విజసన్నిధౌ। శపథఃకారితఃపుంసా తంత్యక్త్వాన్యాంస్త్రియంవ్రజేత్। పాతకీభవతీ త్యేషాభాషా వేదేషు దృశ్యతే। శ్రీమహాభారతావౌతుపుంసఃకామాధికస్త్రియః। ఇతీరితం మునీంద్రైశ్చ లోకేస్మిన్దృశ్యతే౽న్యథా। అతృప్తస్సన్యథాదారైపుమానాత్మపుయాతేపరాం। తథా భర్తృరిచాతృప్తాపరమిచ్ఛతి కామినీ। ఇత్యాత్మనోపమాంకృత్వా స్వదారనిరతో భవేత్॥ ప్రిబాత్తిత్యంకతరోంగనానాం దోషోస్తి యోనాచరతో మనుష్యైః। ధాష్టేన్యనపుంభిః ప్రమదానిరస్తాగుణాధికాస్తాస్తు నాత్రచోక్తం॥ బ్రాహ్మణాఃపాదతో మేధ్యాగావో మేధ్యాస్తుపృష్ఠతః। అజాశ్వాముఖతో మేధ్యాస్స్త్రియో మేధ్యాస్తుసర్వతః॥ స్త్రియఃపవిత్రమతులంనైతాదూష్యంతికర్హిచిత్। మాసిమాసిరజోహ్యాసాందుష్కృతాన్యపకర్షతి। జామయో యాని గేహాని శపంత్యప్రతిపూజితాః। తానికృత్యాహతానీవ వినశ్యంతిసమంతతః॥ దంపత్యోర్వ్యుత్క్రమేదోషస్సమ శ్శాస్త్రేప్రతిష్ఠితః॥ నరానయ మవేక్షంతే తేనాత్రవరమంగనాః॥ బహిర్లోమ్నాతుషణ్మాసాన్వేష్టితః ఖరచర్మణా। దారాతిక్రమణేభిక్షాం దేహీత్యుక్త్వావిశుధ్యతి॥ పరాశరేణగీతోయశ్లోక స్తంవచ్మి శృణ్వతాం। యథా భూమిస్తథానారీతస్మాత్తాంనతుదూషయేత్। అహోధార్ష్ట్యమసాధూనాం నిందతామనఘాస్త్రియః। ముష్ణతామివచోరాణాం తిష్ఠచోరేతిజల్పతాం॥

ఓయీ స్వీయా, పరకీయా, సాధారణలను నాయికలందు బాహ్యాభ్యంతరసురతసుఖము సమమగుచుండ స్వీయా సంభోగసంభ్రమాడంబరము మాత్రమిచట నింతవిస్తరించితిరేయనిన నాయికాత్రితయ సంభోగసౌఖ్య సమానోక్తి యవిచారితరమణీయమని శ్లోకచతుష్టయముచే వివరించుచున్నాను.

పరస్త్రీగమనము కీర్తిని, స్వర్గమును, ఆయుర్వ్యమును నశింపజేయునని స్ఫుటముగ శ్రుతిస్మృతులందునిందించబడియున్నది. తనభార్యలెట్లు రక్షించబడు దురట్లన్యాంగనలుగూడ రక్షించబడవలయునని దెలిసి పరదారగమనబుద్ధినివిడు వవలయును. చోరులెట్లుశంకితులగుచు బ్రవేశింతురట్లువిటులన్యగృహమందు బ్రవేశించి ముందన్కీడిదెలసిన దనకుదారుణదుఃఖమగునను భీతితో బాహ్యాభ్యాంతరరతిసుఖము నేమియనుభవించగలడు? మరియును వసంతతిలకయందీవిషయమందునజెప్పబడెను. పదిదిశలందున జలించు నేత్రములు గలిగి వేగము వేగముగ నిమ్ముమనుసరససల్లాపములతో నీవీబంధమైనను విగళితముగని కామినీతస్కరసురతమునకు దండమని- పరదారాభిగమనమునిందితమను శ్రుతిస్మృత్యర్థములనువివరించుచున్నారము.

పరదారనొందగూడదనిశ్రుతి- పురుషునకు పరదారగమనమువంటి యనాయుష్యకరమగునది లోకమందేదియు లేదని- పరదారగమనప్రవృత్తిగల బురుషులను రాజు భయంకరముగదండించి మదనసదనసదృశచిహ్నమును వదనమందునగాల్పించి దేశమును వాటింపవలయునని- దర్పితురాలై యేస్త్రీ భర్తనుల్లంఘించి వ్యభిచరించు నాస్త్రీని బహుజనులుగల సభాస్థలమందు శునకములచే గరిపింపవలయునని- పరదారాభిమర్శముజేయు పురుషుని కాలిన యినపశయ్యయందు వేయించి కట్టెలు వేసి యాపాపాత్ముని గాల్చునిమనువు. మానసముగు పరదారగమనమైనను నిషిద్ధమనివిష్ణుపురాణమందుజెప్పబడెను. పరదారగమనము పురుషులకిహపరభీతిప్రదము గావున మనస్సుచేతనైనను పరస్త్రీగమనము తలచరాదిట్లు దెలిసి ఋతుకాలమందు స్వదారలతో భోగింపవలయునని- పరదారలందుకామాంధులగు దురాత్ములకు ధర్మము పరలోకము ఐహికము బంధువులు ధనము ఇవిమేవియునుండవు. అట్టివానిజూచిన బాలవృద్ధస్త్రీజనులందరునుదిట్టెదరు- దుఃఖించెదరు- సర్వజనమును చోరునిజూచి నిందించినట్లు జారునిజూచి నిందించుదురని స్కందపురాణము.

రతిరహస్యమందును బరకీయారతి నీతికాదనియును చౌర్యమువంటిదనియును జెప్పబడెను. సంకేతస్థమునొందించినబరస్త్రీనితుశలుడైనను బుద్ధివంతుడైన నంధకారబంధురరాత్రియందైనను భయములేనివాడై యెవడుభోగించును?

ధర్మార్థకామములందు భార్యను నేనతిక్రమించనని వైవాహికకాలమందు ద్విజగుర్వగ్నిసన్నిధిని పురుషునిచే శపథముచెయ్యబడెను. దానినిపిడచి పరస్త్రీసంగము మొనర్చిన పాతకియగుననేడమాట వేదములయందుజూపబడుచుండె

ను. శ్రీమహాభారతాదిగ్రంథములయందు పురుషులకంటె స్త్రీలకధికకామమని శ్రేష్ఠులగుమునులచే జెప్పబడెను. లోకమందునగూడ జూడబడుచుండెను.

పురుషుడు దానెట్లు స్వదారయందునదృప్తినొందక నితరస్త్రీ నిచ్ఛయించునో అటులనే స్త్రీగూడ స్వపురుషునివలన దృప్తిలేకుండిన బరపురుషుని బరిగ్రహించునని తనసామ్యమునేదలంచి పురుషుడు స్వదారపరుడైయుండవలెను. పురుషులకంటెనధికదోషము స్త్రీలయందేమియున్నదో సెప్పవలెను. స్త్రీ పురుషులకంటె గుణాధికయని మనువుగారు చెప్పినారు. పురుషులు ధార్ష్ట్యముచేత స్త్రీని త్యజింపుచురు. బ్రాహ్మణులపాదములు గోవులపృష్ఠములు గుఱ్ఱములయొక్క మేకలయొక్క ముఖములు స్త్రీలశరీరమంతయును బవిత్రమనియును సాటిలేని పవిత్రత స్త్రీలకుగలదు. ప్రతిమాసమును రజస్రావము వారల దుష్కృతమును బోగొట్టుచున్నది. స్త్రీలెవరిగృహమందుసత్కరించబడక శపింపుదురో వారిగృహములు కృత్యాహతములువలెను నశించును. దంపతులన్యోన్యమున్యథానటించుటచే దోషము సమముగనే శాస్త్రమందు నిరూపించబడినది. పురుషులు స్త్రీలను తమకంటె తక్కువగా జూతురుగాని స్త్రీ పురుషునికంటె శ్రేష్ఠము. లోమములు పైకికనపడునట్టుగా జేదచర్మనుగట్టి కప్పబడి యారునెలలు భైక్షమాచరించిగాని దారాతిక్రమణమును జేసినవాడు శుద్ధినొందడు.

పారాశరశ్లోకమొకటి జెప్పెదనువినవలెను. భూమివలె స్త్రీ పవిత్రత కలదిగావున దూషించరాదనిరి. దోషరహితలగు స్త్రీలను దూషించెడి యీ సాధువుల ధార్ష్ట్యమునుగూర్చి యాశ్చర్యపడియెదము. దొంగిలిచుండెడివాంగలు తామితరులను నిలువుదొంగయని గర్జించుచు భర్జించినటులుండెను.

సాధారణా చాతుర్వర్ణ్యసాధారణా। పణ్యస్త్రీ యథాపణే సర్వైర్వస్తు క్రమేణ వశీక్రియతే తద్వన్మూల్యోపజీవిన్యపి కాంచనార్థం నీచాయ కుష్ఠాద్యనిష్టారిష్టరోగిష్ఠాయ చాంధకుబ్జపంగ్వాదిభ్యస్స్వశరీరమర్పయతి తస్యాఅధరం జాతినీతికులాచారధర్మజ్ఞః కోపినచుంబతీతి భర్తృహరిణాభిహితం॥ తద్యథా॥ జాత్యంధాయచ దుర్ముఖాయచ జరాజీర్ణాఖిలాంగాయచ గ్రామీణాయచ దుష్కులాయచ గళత్కుష్ఠాభిభూతాయచ। యచ్ఛంతీషు మనోహరం నిజవపుర్లక్ష్మీలవశ్రద్ధయా పణ్యస్త్రీషు వివేకకల్పలతికాశస్త్రీషు రజ్యేతకః॥ కశ్చుంబతి కులపురుషో వేశ్యాధరపల్లవంమనోజ్ఞమపి। చారభటచోరచేటకవిటనటనిష్ఠీవనశరావమితి॥ వృషలీఫేనపీతస్య నిశ్వాసోపహతస్యచ। తస్యాంచైవ ప్రసూతస్య నిష్కృతిర్నవిధీయత ఇతి॥ వృషల్యధరరసపాననిశ్వాససేవనాపత్యోత్పాదనైనై

కదాపి ద్విజస్య శుద్ధిర్నోపదిశ్యత ఇత్యాహ మనుః॥ వృషలీలక్షణముక్తం స్కాందే నాగరఖండే॥ చండాలీ బంధకీ వేశ్యా రజస్థా యా చ కన్యకా। ఊఢా యా చ సగోత్రా స్యాద్వృషల్యః పరికీర్తితాః। యః కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవనం ద్విజః। తద్భైక్షభుగ్జపన్నిత్యం త్రిభిర్వర్షైర్విశుధ్యతీతి॥ ఏకరాత్రేణేతి సకృత్సేవనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తమసకృద్యది నివృత్తిర్నాస్తీతి మనువచనమిత్యవిరోధః॥

అత్రాహ మితాక్షరాకారః। వేశ్యాఖ్యా కాచిజ్జాతిరనాదిర్వేశ్యాయాముత్కృష్టజాతేస్సమానజాతేర్వా పురుషాదుత్పన్నా పురుషసంభోగవృత్తిర్వేశ్యేతి బ్రాహ్మణ్యాదివల్లోకప్రసిద్ధిబలాదభ్యుపగమనీయం నచ నిర్మూలేయం సిద్ధిః॥ స్మర్యతే హి స్కాందపురాణే॥ పంచచూడా నామ కాచనాప్సరాస్తత్సంతతిర్వేశ్యాఖ్యా పంచమీజాతిరితి। అతస్తాసాం నియతపురుషపరిణయనవిధివిధురతయా సమానోత్కృష్టజాతీయపురుషాభిగమనే నాదృష్టదోషో నాపి దండః తాసు చానవరుద్ధాసు గచ్ఛతాం పురుషాణాం యద్యపి న దండస్తథాప్యదృష్టదోషోఽస్త్యేవ। స్వదారనిరతస్సదేతి నియమాత్॥ పశువేశ్యాభిగమనే ప్రాజాపత్యం విధీయత ఇతి ప్రాయశ్చిత్తశ్రవణాచ్చేతి నిరవద్యమితి। తదవిచారిత దృష్టదోషాభావోక్తిరితి వదామో వయమిదం సదృష్టాంతం పరంపరయా దృష్టదోషం దర్శయామః॥

శౌచాదిహీనమస్పృశ్యమమేధ్యం రోగదూషితం। క్లేదోపలిప్తం లాక్షాదిపుత్రికామివ శోభనం। వివేకినః ప్రపశ్యంతి హేయం వేశ్యాకళేబరం। తదేవ రమతే మూఢో విట్కీట ఇవ రంజయన్॥ అర్థానర్థస్తు ప్రథమో దేహదూషణరుక్ తతః। ద్యూతం తతస్తతోఽపత్త్రద్రవ్యసేవనమిష్యతే। ద్రవ్యహీనే తు చోరత్వం వేశ్యాసంగమజం ఫలం॥ చౌర్యేణ రాజదండస్స్యాదదృష్టదోషమతో విదుః॥ ధర్మాఖ్యఖండే స్కాందే తు యద్వేశ్యాగమనే స్మృతం। తద్దృష్టదోషం ప్రబ్రూమో మోక్షాన్వంతు శ్లక్ష్ణబుద్ధయః। అంగనిదృష్ట్వా వేశ్యాయాః కథం మోహవశంగతః। అస్పృశ్యాం ప్రథమం విదిశౌచాచారవివర్జితం। దుర్గంధస్రావిసచ్ఛిద్రం జారస్త్రీణాం కళేబరం। జరారోగాదిభిర్వ్యాప్తం పిత్తశ్లేష్మవిదూషితం। దేహదూషణరోగస్థమాపదశ్శ్రేయసాం గృహం। వ్యాధిభిర్దేహనాశస్స్యాద్ద్యూతసత్త్వైరర్థనాశనం। పరనాశో ధర్మహాన్యా కులనాశశ్చతుష్టయాత్। సర్వం తృణమివాభాతి దుర్జనే స్త్రీవిమోహితే॥ తద్ధితం కర్తుకామేన స్వర్గార్గీ చోరతాం వ్రజేదితి॥

రతిరహస్యేఽపి వేశ్యాగమనమతీవానర్థమితి సమర్థయతి॥ కలక్వణితకంకణారణితమేఖలాకింకిణీవిశాలజఘనస్తనారణితరత్నభూషోజ్జ్వలా। విగంతనిహితేక్షణా ప్రసవక్లుప్తవేణీభరా గతాధికతరత్రపా గతభయైవ వారాంగనా॥

సా వేశ్యా ద్రవిణప్రియా న తు ప్రియం న యత్ప్రియా। తేద త్వా ద్రవిణం తాసాం తాసు మయా ధారముత్సృజ సోహా॥ వాగ్భిః ప్రీతికరైర్విలోకనశతైస్సంతర్జనైస్సస్మితైః క్రీడైరాషణ సంప్రక్తతంప్రతి మణిభిః కృత్వా వశం నాయకం। హృత్వా తస్య సమస్త వస్తునిచయం త్యక్త్వా తపస్యంతరం సేవంతే నిధనం వ్యథైవ సతతం వారాంగనానాం రతిరిత్॥

సాధారణయైన నాలుగువర్ణములవారికిని సామాన్యస్త్రీ. ఈపణ్యాంగన బజారులోని వస్తువువలె క్రయధనమిచ్చి యెట్టివారైన తనవశమేర్పరిని జేసుకొనునో అట్లేయిని కాచముకైనను నీచునకు కుష్ఠాద్యనిష్టరిష్టరోగిష్ఠులకు నంభకులై పంగవ్వదులకును దనశరీరము నమ్ముకొని వారివశమును జేసును. కులాచారధర్మజ్ఞుడగు నెవడు వారాంగనాధరచుంబనమును జేయునని భర్తృహరి. జాత్యంధుడు దుష్టమగుముఖముగలవాడు ముసిమిచేజీర్ణమగు సర్వావయవములు గలవాడును నాగరికుడుగానివాడును కులహీనుడు కుష్ఠాదిరోగములచే నవయవములు దెగిపడుచుండపీడితుడగువాడును ఇట్టిహీనస్వరూపులగు నెట్టినీచజనులకును మనోహరమగు తనశరీరమును డబ్బుయందగునాసచే నమ్ముకొనుచు వివేకకల్పలతాచ్ఛేదమునకు శస్త్రధారలవలెనుండు పణ్యస్త్రీలయం దెవడనురక్తుడగును. వేశ్యాధరపల్లవ మెంతమనోహరమై గనుపడినను చారులు చోరులు భటులు విటులు నటులు మొదలగువారుమియనమర్చిన ఛీకుదానువలెనుండునని దెలిసి సత్కులీనుడగు నెవడు చుంబనము జేయగోరును. వృషలీవనితాధరపానము చేసి దానినిట్టూర్పుచే నుపహతుడై దానియందు సంతానముగనిన ద్విజునకు శుద్ధిలేదనిమనువు. చండాలి, జార, వేశ్య, రజస్వల, కన్యక, తనగోత్రమందు బుట్టినస్త్రీ, వీరలు వృషలీశబ్దవాచ్యలని స్కాందపురాణము. ఒకరాత్రియందేద్విజుడు వృషలీసంసర్గనొందునట్టివాడు నిత్యము భిక్షాన్నభోజియై జపించుచునుండిన మూడుసంవత్సరములకు శుద్ధుడగును. ఏకరాత్రిశబ్దముచే నొకమారు సంసర్గనొందినయని తాత్పర్యము. అనేకమారులట్టిపాపముజేసిన ప్రాయశ్చిత్తములేదనిన మనువచనార్థమునకు విరుద్ధములేకుండును.

ఈవిషయమై మితాక్షరకారులు సెప్పిరి. వేశ్యానామకమగు నొకజాతియనాదిగానున్నది- అదివేశ్యయందు తనకంటెనుత్కృష్టజాతియైన సమానజాతియైనగలిగినబురుషునివలనబుట్టించబడి సంభోగమువృత్తిగాగల వేశ్యయనిబ్రాహ్మణీమొదలగువాటివలె లోకమందు ప్రసిద్ధిబలమువలన బోల్చదగియున్నదిగానియిదిమూలములేనిదిగాదు- స్కాందపురాణమందు పంచచూడయను నప్సర

స్సంతతి వేశ్యయను నైదవజాతియగుచున్నదని చెప్పబడెను గావున వేశ్యలకు నియతమగునొక పురుషుని వివాహము జేసికొనుట లేనందున స్వసమానోత్కృష్ట జాతీయులగు పురుషుల సాంగత్యముచే నదృష్టదోషమును దండమును లేదు. ఆవేశ్యలు వకరియావరణలోనివారు కారు గావున వారలను బొందినపురుషులకును ఆలోచించగా దండము లేదు. అయిననదృష్టదోషము కలిగియున్నది. సర్వదా స్వదారనిరతుడై పురుషుండవలయునని నియమమువలన పశువేశ్యాభిగమన దోషనివృత్తికి ప్రాజాపత్యవ్రతము ప్రాయశ్చిత్తము విధింపబడియున్నదిగాన పైని జెప్పినది నిష్కళంకమయ్యున్నది. అదివిమర్శించనివారికి రమ్యమయ్యున్నది. దృష్టదోషాభావోక్తి యని- సదృష్టాంతరముగా పరంపరచే దృష్టదోషము వివరించుచున్నాము.

శౌచాదరహితము, అస్పృశ్యము, అపవిత్రము, రోగదూషితముగావున హేయమగు వేశ్యాకళేబరమును రంపపుపొట్టు, గజాశ్వాదివిష్ఠలు మొదలగు వాటిబురదచే జేసి పైని లక్కబూసిన చక్కనిబొమ్మవలె వివేకముగలవారలు జూచి విడుతురు. మూఢుడుదీనియందు విట్కీటమువలె రంజనమునొంది రమించును. ముందుగా ధననాశము- అటుపైని దేహదూషణకరమగు రోగము- అటుపైద్యూతము- పిమ్మట మాదకద్రవ్యసేవనము- తమద్రవ్యము నశించినమీదట చోరత్వము- దానిచే రాజదండనము- వేశ్యాసంగఫలమిట్టిదిగావున నిది దృష్టదోషమని దెలియదగును. స్కాందమందలిధర్మఖండమందు వేశ్యాగమనవిషయమై యేదిచెప్పబడెనదిదృష్టదోషమని జెప్పుచున్నాము బుద్ధిమంతులువిందురుగాక.

వేశ్యాంగములనుబూచి యెట్టుగా మోహవశుడగునో మొదటనా వేశ్యాశరీరము శౌచాచారవర్జితము గావున నస్పృశ్యము- దుర్గంధముగా స్రవించు క్షుద్రిములతో గూడినదిగదా? జారస్త్రీకళేబరము ముదిమి, రోగము మొదలయినవాటిచే వ్యాప్తమై పైత్యశ్లేష్మాదిదూషితమై దేహదూషణ రోగము గలిగియాపదలకును అశ్రేయమునకు నాలయమైయుండును. రోగములచే దేహనాశము, వ్యసనములచే ధననాశము, ధర్మహానిచే పరనాశము, సాంకర్యముచే కులనాశనము, ఈనాలుగును వేశ్యాశ్రయముచే సంభవించును. వేశ్యాస్త్రీలోలుడగు దుర్జనునకు తనసతుకలాదికము గడ్డిపరకవలె దోచుచుండును. దానిహితవుకొరకు ధనార్థియై కొసకుచోరుడగును. రతిరహస్యమందున వేశ్యాగమనము మిక్కిలి యనర్థకరమని జెప్పెను.

అవ్యక్తమధురముగరోయు కంకణములును గంటల యొడ్డాణమును ర

త్నాలంకారములను గలిగి పసోలగు జఘనస్థలమును గబ్బిగుబ్బలను దిగంతి ముల ప్రసరించు కలికి ముత్రులను పుష్పసంభరితమగు వేణీభరమును లజ్జాభావ ముగలిగిన వారాంగన నిర్భయురాలై యుండును. అట్టి వేశ్య ధనప్రీతిచే ప్రియు ని నటింపజేయును. ఆప్రియుడు ధనమిచ్చి యావేశ్యలతో మూఢుడై రమించును. చిత్రము! మంచిమాటలచే, చికిలిచూపులచే, దరహాసముచే, తర్జనాదులచే, క్రీడాదులచే, నౌషధమంత్రతంత్రాదులచే నాయకుని వశునిగా జేసి వానిసకలవ స్తువులను రావించి నిర్ధనుడైనబిమ్మట విడచి మరియొకరిని సేవింపుచురు. వారాంగనారతి వృథామరణమని చెప్పబడియున్నది.

యఃపుణ్యవాన్సదాచారః కులీనో విజితేంద్రియః । ధర్మాధర్మవివేకజ్ఞ స్స్వభార్యాయాం రమేతసఇతి రతిరహస్యే॥ హేమంతే సౌధమధ్యే పరిమళస హితే శైశిరేసద్వనాంతే వాసంతే గ్రీష్మకాలే జలసహితగృహే ధూపయుక్తే ష్మగేహే। వర్షాకాలే శరత్సు ప్రకటవిధుకళాపూర్ణజాలాంతరాళే కళ్యాణీ భిర్వధూభిస్సుమతిరివిరలో నాయకస్సంవసేత॥ అతిస్త్రీసంప్రయోగాచ్చరక్షే దాత్మానమాత్మవాన్। శూలకాస జ్వరశ్వాసకార్శ్య పాండ్వామయ క్షయాః॥ అతివ్యవాయాజ్జాయంతే రోగాశ్చాక్షేపకాదయః। ఆయుష్మంతో మందజరావ పుర్వర్ణబలాన్వితాః। స్థిరోపచితమాంసాశ్చ భవంతిస్త్రీషు సంయుతాః॥ త్రిభిస్త్రీభిరహోభిర్వా సమీయాత్ప్రమదాంనరః। సర్వేష్వృతుషుఘర్మేషు పక్షాత్ప క్షాద్వ్రజేద్బుధః॥ రజస్వలామకామాంచ మలినామప్రియాంతథా । వర్ణవృద్ధాంవయోవృద్ధాంతథావ్యాధిప్రపీడితాం। హీనాంగీంగర్భిణీంద్వేష్యాం యోనిదోషసమన్వితాం। సగోత్రాంగురుపత్నీంచ తథాప్రవ్రజితామపి । సంధ్యాప ర్వస్వగమ్యాంచతథామధ్యందినేషుచ। లజ్జాసమావహేదేశే చివృతే శుద్ధఏవచ। క్షుధితోవ్యాధితశ్చైవతుష్టచిత్తశ్చమానవః। వాతవిణ్మూత్రవేగీచపిపాసురతిదు ర్బలః। తిర్యగ్యోనావయోనౌచ ప్రాప్తశుక్రవిధారణం । దుష్టయోనౌ విసర్గం తుబలవానపివర్జయేత్। శ్రేతసశ్చాతిమాత్రంతు మూర్ధావరణమేవవా। స్థితాడ త్తానశయనేవిశేషేణైవగర్హితం।క్రీడాయామపి మేధావీహితార్థీ పరివర్జయేత్॥

లింగినీంగురుపత్నీంచ సగోత్రామథపర్వసు। వృద్ధాంచసంధ్యయోశ్చా పి గచ్ఛతోజీవితక్షయః। గర్భిణ్యాంగర్భపీడాస్యా ద్వ్యాధితాయాం బలక్షయః। హీనాంగీంమలినాంద్వేష్యాం కామంవంధ్యామసంవృతే। దేశేఽనుద్దేచ శుక్రస్య ఘనసశ్చక్షయోనవేత్। క్షుధితఃక్షుబ్ధచిత్తశ్చ మధ్యాహ్నే తృషితోఽబలః। స్థితస్యహానింశుక్రస్య వాయోఃకోపంచవిందతి। అతిప్రసంగాద్భవతి శోషశ్శుక్ర

క్షయావహః। వ్యాధితస్య రుజా క్లీబః స్యాత్త్యాగ్యార్యాచ జాయతే। ప్రాప్యవస్యార్ధ
రాత్రేశ్చ వాతపిత్తే ప్రకుప్యతః। తిర్యగ్యోనావయోనౌ చ దుష్టయోనౌ తథైవ చ।
ఉపదంశస్తథా వాయోః కోపః శుక్రస్య చ క్షయః। ఉచ్చారితే మూత్రితే చ రేతసశ్చ
విధారణే। ఉత్తానేన భవేచ్ఛీఘ్రం శుక్రాశ్మర్యాస్తు సంభవః। సర్వం పరిహరే
త్తస్మాజ్జేతల్లోకద్వయే హితం। శుక్రం చోపస్థితం మోహాన్న సంధార్యం కథంచ
న। వయోరూపగుణోపేతాం తుల్యశీలాం గుణాన్వితాం। అధికామోభికామా
స్తు హృష్టో హృష్టామలంకృతాం। సేవేత ప్రమదాం యుక్త్యా వాజీకరణబృంహి
తః। భక్ష్యస్స శర్కరాక్షీరం ససితం రసమేవ చ। స్నానం సవ్యజనం స్వప్నో వ్య
వాయాంతే హితాని త్వతిసుప్తిరే॥ ఉపదంశరోగనిదానం స్వరూపం చ వాగ్భటః॥ హ్యా
ద్రోగదుష్క్రిమమలాఖిలలోనరాణాం దోషాఖిలత్ముతిభవాదుపదంశరోగాః॥
పాండుశ్వాసారోచకభగ్నహిక్కా ... డకాసా హృద్రుజా సోపదంశాః॥ త్యక్త్వా
స్త్రీసంగమస్యవ్రతమతిభజన్ స్త్రీసంగమాద్యాం ప్రసూతాం దుష్టాంవా యోనిమ
న్యాం కపిమలినతరాముజ్ఝితక్షాళనస్య। దుష్టాంభసీక్ష్ణకేశోత్కరనఖదశనాఘా
తతస్తీక్ష్ణలేపాద్యోన్యాస్థ్యం తస్య కోపాః విదధతి కుపితా దేహినో లింగరోగాన్॥
వాతోపదంశే వివిధా రుజాస్స్యాద్దాహజ్వరాభశ్వయథుశ్చ పిత్తాత్। స్నిగ్ధోతికం
డూః కఠినః కఫేన రక్తేన రక్తస్రుతితీక్ష్ణకోశః॥

పురుషార్థేష్వర్థకామౌ రోగ్యతే బహుశోభనౌ ధర్మమోక్షౌ నిరాలం
బబ్రహ్మానందరసాశ్రయౌ। విషయాన్ ధ్యాయతే చిత్తం వశం నో యాతి కస్యచిత్।
అభ్యాసపాటవేనైవ వశం దుర్యాన్మదేభవత్। కామార్థే తన్మయో భూత్వా ప
శ్చాద్జ్ఞానమయో భవేత్॥ అభ్యాసహేతినునసామనఇంద్రియేణస్వార్థే సచేంద్రి
యమతిక్రమఏషశీఘ్రః। యోగో౽యమేవమనసః కిమగమ్యమస్తి యస్మిన్మనో వ్రజ
తి తత్ర గతోయమాత్మా॥ ఆత్మాయమాత్మని గతో హృదయే౽తిసూక్ష్మే గ్రా
హ్యేచ లేన మనసా సతతాభియోగాత్। యోయం విచింతయతి యాతి స తన్మ
యత్వం యస్మాదతో మునివరైః కథితో౽తికామః॥ కామయజ్ఞ ఇతి ప్రాహుర్గృహి
ణామేవ సర్వదా। అనేన లభతే పుత్రం సంసారార్ణవతారకం॥ అథోచ్యతే ద్వితీ
యోయం రసో బ్రహ్మైక్యబోధకః। తద్వశోత్పన్నరాగాచ్చ గ్రహణం రససేవనం।
యథోపలీషు గాంగేయసార్ధం జ్ఞాతుం ప్రకర్షతి। ధర్మావిరుద్ధకామేన తథా బ్ర
హ్మరసస్య చ। తస్యానందస్వరూపస్య సాక్షాత్కారే [illegible] ః। ధన్యో [illegible]
వమానందసుఖమాప్నోతి శాశ్వతం।

ధర్మాధర్మజ్ఞానము కలవాడు, సదాచారసంపన్నుడు, జితేంద్రియుడు, పుణ్యాత్ముఁడనఁగువాడు స్వభార్యాగమనమును జేయునని రతిరహస్యము. హిమంతర్తువునందు పరిమళసహితమగు సౌధమందున్ను, శిశిరర్తువునందు ధ్యానవనమధ్యమందు వాసంత గ్రీష్మర్తువులందు ధారాజలగృహములందును వార్షిక దివసములందు ధూపయుక్తములగు వెచ్చనిగృహములందు శరదృతువులందు నిర్మలమగు చంద్రకళలచే నంతటా వ్యాపింపజేయుగవాక్షములుగల గృహములందును మంగళయుక్తులగు స్వస్త్రీలతో నిర్మలుడును సమమతిగలవాడునగు నాయకుడు గూడియుండవలెను.

నియమించబడిన ఇంద్రియములుగల జనుడు విశేషముగా స్త్రీలయొక్క సంబంధమువలన దనను సంరక్షించుకొనవలెను. స్త్రీలను సర్వదా గూడియుండుటవలన శూల- దగ్గు, ఉష్ణము, వగర్పు, కృశించుట, పాండురోగము, క్షయరోగము సంభవించును. స్త్రీలతో నియమముగా కలుసుకొనువారు ఆయుర్దాయముకలిగి ముదిమివేగము రాకుండును. తేజము, బలము, దృఢమైన వృద్ధి బొందించబడిన మాంసముగలవారునగుదురు. తెలిసినవాడు గ్రీష్మవ్యతిరిక్త సకలఋతువులందును మూడేసిరోజులకు స్త్రీనిబొందవలెను. వేసవియందు పక్షమునకొకసారిబొందవలెను. రజస్వలాస్త్రీని, కామములేనిదానిని, మలినముగానున్నదానిని, ఇష్టములేనిదానిని, అధికవర్ణస్త్రీని, వయోవృద్ధను, రోగములచే పీడించబడినదానిని, అవయవలోపముగలదానిని, గర్భిణీస్త్రీని, ద్వేషముగలదానిని, యోనిదోషముగలదానిని, సమానగోత్రస్త్రీని, గురుభార్యను, యోగినీస్త్రీని, సంధ్యాకాలములయందు, పర్వములందు, మధ్యాహ్నవేళలను, లజ్జకలిగేస్థలములందు, శుభ్రమైయుండనిస్థలములను, ఆకలి రోగము చలచిత్తమునుగలదానిని, వాతవిణ్మూత్రవేగముగలవాడై తృషితుడై దుర్బలుడై పశ్వాదియోనులను రజస్వలగానికన్నియలయోనులను రోగయుక్తమగుయోనులను బలముగలవాడైనను రేతోత్సర్జనమొనర్చదగదు. విశేషముగా రేతస్సునువదలడము రేతఃపతనకాలము నరికట్టడము వెళ్లగింతలపరుండియును హితవునుగోరువాడు క్రీడలందైనను రేతస్సును విడుచుటయునిందితము.

ఆయాయివేషములనుధరించే దౌత్యాదిస్త్రీలను గురుపత్నిని సగోత్రస్త్రీని పర్వకాలములందున తనకంటెవయోధికను సంధ్యలందున బురుషుడురతియొనర్చినయాయువు క్షీణించును. గర్భిణీగమనమువలన గర్భపీడయగును. వ్యాధితోనున్నదానిగమనము బలక్షయకారి. హీనావయవి మాలిన్యముగలది ప్రతి

కూలిని కేవలవంధ్యను అవరణలేకుండినచోటను అపవిత్రస్థలమునఁగూడిన శుక్లముయొక్క మనస్సుయొక్క క్షయమగును. ఆకలితోనున్ను చలచిత్తముతోనున్ను మధ్యాహ్నవేళలందును రతియొనర్చినవాడు దాహముగలవాఁడును బలములేనివాడునయ్యేను. మరియు నుండినశుక్లమునకు హాని వాతప్రకోపమునున్ను పొందును. అతిప్రసంగముచేతను శుక్లక్షయకరమైన శోషపుట్టును. వ్యాధితుండగువానికి క్లేశాయ నురోగము మూర్ఛ మృతియునగును. ప్రాతఃకాలమందర్ధరాత్రియందు వాతపైత్యప్రకోపమగును. పశ్వాదియోనులను రజస్వలకానియోనియందు రోగయుక్తమగుయోనియందు ఉపదంశమనేరోగమున్ను వాతప్రకోపమున్ను శుక్లక్షయమున్ను గలుగును. విశేషముగ రేతోత్సర్జనమును జేయుటయు మూత్రమును విడచుట రేతస్సునుబంధించుట వెల్లగింతలపరుండి రేతస్సునువిడుచుటవల్లనున్ను శుక్లము రాళ్లవలె ఘనీభవించును. అదిహేతువుచేతను ఐహికాముష్మికములకహితమగు పైనిజెప్పినవన్నియును విడవవలెను.

మోహముచేత నుత్పన్నమైన శుక్లమును ధరించరాదు. తనతోతుల్యమగు రూపవయోగుణశీలములున్ను వాంఛయునుగలిగి హృద్యముగా నలంకరించుకొబడి హృష్టురాలై యున్న స్వస్త్రీయందు శుక్లవృద్ధికరమగు సాధనములనుసేవించినవాడు రతియొనర్చవలెను.

పంచదారతోగలిపినపాలును, లేకపంచదారతోరసద్రవ్యమైనను బుచ్చికొనవలెను. స్నానము, విశనకఱ్ఱగాలి, నిద్రయును వ్యవాయానంతరసులభహితములని సుశ్రుతమందు జెప్పబడెను.

చతుర్విధపురుషార్థములలో నర్థకామములు రెండున్ను విశేషైహికసౌఖ్యకరములుగా నున బహుజనులకు ఇష్టములవుచున్నవి. ధర్మమోక్షములు రెండున్ను నిరాలంబమైన బ్రహ్మానందరసమునకు ఆశ్రయముఅవుచున్నవి. స్రక్చందనాదిభోగములను ధ్యానింపుచుండెడి చిత్తమెవరికినివశ్యముకాదు. అట్టిమనస్సునుఅభ్యాసకౌశలముచేతనే మదగజమునువలె కాలక్రమముచేతను వశ్యముగాజేయవలెను.

మొదటకామభోగార్థమై తన్మయుడై పిమ్మట వైరాగ్యముగలిగి జ్ఞానమయుడుగావలయును- ఆత్మ మనస్సుతోనున్ను మనస్సుఇంద్రియములతోనున్ను చక్షుఃప్రభృతీంద్రియములు స్వార్థములైన రూపాదులతోనున్ను శీఘ్రముగానుక్రమముచేతను సంబంధించును. తత్తదింద్రియద్వారా సకలపదార్థములలోనూ సంబంధముగలిగియుండును. గనమనస్సునకు అప్రాప్యములేదు. మనస్సు

నెంచటికి నడచునో తద్వారా ఆత్మయున్ను అచటికి జేరును. శరీరమందలి హృదయప్రదేశగతమైన యతిసూక్ష్మమగు ఆత్మ నిశ్చలమైన మనస్సుచేతను సంతతయోగాభ్యాసమువల్లను గ్రహించతగినది. ఏవరేపదార్థమును చింతించుదురో వారు తన్మయత్వమును బొందుదురు. గానగృహస్థునకు కామము యజ్ఞమని మహర్షులు చెప్పుచున్నారు. ఇట్టికామయజ్ఞముచేతను గృహస్థులు సంసారసముద్రమును తరింపజేసే పుత్రులను బొందుచున్నారు.

ఈపైనిబ్రహ్మైక్యబోధకమైన బ్రహ్మానందానుభవరూపమైనద్వితీయ రసము చెప్పబడుచున్నది. శృంగారావస్థయందు ఉత్పన్నమైనరాగముచేతను బాహ్యాభ్యంతరసంభోగాదిరసాస్వాదనము స్వర్ణముయొక్క వన్నాతిశయమును తెలియుకొరకు ముందుగా గీటురాయిపైని గీటుబెట్టి పరీక్షించుటవంటిదిగాన ధర్మావిరుద్ధమైన కామముచేతను ముందుగాఅనిత్యరసానుభూతికలవారై పిమ్మటనిత్యమైనబ్రహ్మరసానుభవమునందుప్రవర్తించుచున్నారు. అటుపైని యానందస్వరూపమైనబ్రహ్మయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనుధన్యుడనైతిననుభావనాపూర్వకముగాశాశ్వతమైన బ్రహ్మానందాస్వాదనసౌఖ్యమును బొందుచున్నారు.

భగవానాపస్తంబోమునిగ్గృహ్యసూత్రే యఃప్రవాసేచ్ఛుస్స్వజాయాయాం జారరేతోత్సర్గేణసంకరంభవేత్స్వకులమితిభీతస్సన్వసతి తస్మైపరమకారుణ్యేనోక్తమిదం॥

అసంభవేచ్ఛుఃపరేషాగ్ స్థూలాధారికా జీవచూర్ణాని కారయిత్వోత్తరయాసుప్తాయాస్సంబాధఉపవపేత్॥ అస్యార్థః॥ అసంభవేచ్ఛుః పరపురుషాసంభవేచ్ఛుస్స్థూలాయాధారికాయాజీవంత్యాశ్చూర్ణాన్యస్యేవకారయితి। ఆధారికాగాళికాసరీసృపవిశేషః యాశతచరకానామ। సాచద్వివిధా గ్రామ్యాచారణ్యాచ తయోరారణ్యాస్థూలా గ్రామ్యాతస్యా జీవచూర్ణాని చమాదినాముసలాప్రహారేణమార్యమాణా యాభవంతి తతస్తానిచూర్ణాని। ఉత్తరయాఆజ్ఞామివధన్వనఇత్యేతయా। సుప్తాయాభార్యాయాస్సంబాధే యోనావుపవపేత్। ఏవంకృతే సంబాధఉపభోగయోగ్యోనభవతి॥

గృహ్యసూత్రమందు సర్వజ్ఞులైన యాపస్తంబమునీంద్రులెవడు ప్రవాసమును జేయదలంచితనభార్యయందన్యరేతోత్సర్జనమొనర్చబడెనేని స్వకులమునకు సంకరముకలుగునసుభీతికలవాడై యుండునో వానికొరకత్యంతదయాళువై యాజమనుగున వివరించినట్లు చెప్పెను.

నారీ పురుషసంసర్గదోషభార్యను సేయుటకై యుక్తకాలమందు స్థూలమైన యుడవనోకలయండను చర్మముపోకుండ సిక్తమగుట జయించినూరు ఉత్తరీయా అజ్యామివధన్వయనుమంత్రము చేసెను నిర్మించిన భార్యయొక్క గనాస్యస్థల ద్వారమందు లేపన మునర్చినయావివరము పురుషునకు పభోగయోగ్యము గాకుండును.

అథయ నాపరపురుషశంకా వ్యాప్తైతి తదా స్వశుక్లసంభవసిద్ధ్యర్థం శైషజముచ్యతే॥

సిద్ధ్యర్థైలభ్యమూత్రేణ ప్రక్షాళయీత॥ అస్యార్థః॥ కపిలాగోమూత్రేణ సంబాధం ప్రక్షాళయీత॥

పరపురుషసంసర్గసంశయనివృత్తిమైనపైని దన రేతోత్సర్జనముకొరకు తిరుగ నౌషధము జెప్పబడుచున్నది.

కపిలాగోమూత్రముచేత నాద్వారమును గడిగివేయ వలెను.

అవ్యభిచారిణీభర్తుర్వాల్లభ్యం భార్యాయాః భవితుం తేనైవ స్వగృహ్యసూత్రే సూచితమిదం॥

యం కామయేత నాయం మచ్చ్యవేతే జీవవిషాణే స్వం మూత్రమానీయ సుప్తముత్తరాభ్యాం త్రిః ప్రసవ్యం పరిషించేత్॥ అస్యార్థః॥ యం భర్తారం సపత్న్యాం మస్యస్యాం వేంద్రియదౌర్బల్యాదనురక్తం యా స్త్రీ కామయేత యం భర్తా మత్ మత్తో నచ్యవేత అన్య మయ్యా విచ్చేదేన స్నేహస్యాదితి సా స్త్రీ జీవవిషాణే జీవంత్యా గోర్విషాణే బలాత్పాటితే స్వం మూత్ర మానీయ తేన భర్తారం సుప్తం ఉత్తరాభ్యాం పరిత్వా గిరేరమి హామి తే తాభ్యాం త్రిః ప్రసవ్యం పరిషించేత్। అత్ర చానీమేతి వచనాత్పూర్వమన్యస్మిన్పాత్రే మూత్రయిత్వా శౌచం కృత్వా తతో విషాణే నోపనయనం॥

పతివ్రతయగు స్త్రీ భర్తయొక్క ప్రేమను విశేషముగ నొందుటకు యాపస్తంబులవారిచేత నీ యాయుధ మగు నవివరించిన కృత్యము తమగృహ్యసూక్తమునందు సూచన జేయబడెను.

ఇంద్రియవశుడగు యేపురుషుడు తన సపత్నియందనురక్తుడై యుండెనని తనయందు విశేషవాత్సల్యము గలిగెడి కొరకు జీవించియున్న గోవిషాణమును బలాత్కారముగ దీసి భార్య వేరొక పాత్రయందదివరకు మూత్రించి శౌచనము నర్చికొని యామూత్రమును గోవిషాణమందునిచి నిద్రించియున్న భర్తను చుట్టూ మూడుపర్యాయములు ఉత్తరాభ్యాం పరిత్వాగిరేరమి హామి తే తాభ్యామను నీ మంత్రమునుచ్చరించి పరిషేచన జేయవలసినది.

స్వప్నఫలాని.

అథస్వప్నఫలాని తచ్ఛాంతివిధీంశ్చ వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ దారోపగమనానంతరం స్వప్నఫలాని స్వప్నప్రపంచదృష్టమనుస్మృత్య భావిశుభసూచకస్వప్నభేదాంశ్చ శుభనివృత్తిహేతుభూతశ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాద్యనుగ్రాహకశాంతిప్రకారాంశ్చ ప్రబ్రూమ ఇతి సూత్రార్థః॥

నను శశవిషాణవత్ స్వప్నస్య మిథ్యాత్వేన కథం తత్ఫలానిచ దుష్టఫలనివర్తనోపాయశ్చోచ్యతే। సత్యం మాయాకార్యత్వం స్వప్నస్య నిద్రాజాగరయోస్త్వనుభూతత్వాత్తాసూన్యతావితి వదామః। తదవిచారితరమణీయం॥ చక్షురాదీంద్రియైర్జనితో బాహ్యవిషయానుభవో జాగ్రత్। స్వప్నోంతఃకరణజన్యానుభవః। జాగ్రత్స్వప్నయోః వాసనాజ్ఞానవిరోధిరూపబీజం సుప్తం। అత్రత్రితయమపిమిథ్యైవ। అస్యత్రయ ఆవసథాస్త్రయస్స్వప్నా ఇతి శ్రుతేః। స్వప్నావస్థాయాం తజ్జనితసుఖదుఃఖాద్యనుభూతింమన్యతే సత్యమితి। న తు ప్రబోధే। జాగ్రదవస్థాయామనుభూతం తద్జ్ఞానావస్థాయామైంద్రజాలికవన్మన్యతే జ్ఞానీ। తథాచ శ్రుతిః॥ ఆనందమంతర్నిజమాత్రగమ్యం తమాశాపిశాచీమవమానయంతం। ఆలోకయంతం జగదింద్రజాలమాపత్కథం మాం ప్రవిశేదసంగం॥ మాయోపాదానకరణరూపసుషుప్తిరపి తథావిధ ఇతి తథ్యం। జాగరాదివ్యవస్థాత్రయమాత్మా తేభ్యో వ్యతిరిక్తవస్తుత ఏవ సత్యం। సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥ మనః కేవలం స్వప్నజాగ్రదవస్థోపాదానకారణమితి॥ స్మృతిః ప్రత్యక్షమైతిహ్యమనుమానశ్చతుష్టయం। శిష్టశిష్టసంమతం। మనసా హ్యేవ పశ్యతి మనసా శృణోతీత్యాదిశ్రుతయః॥

వ్యావహారికీ పారమార్థికీ ప్రాతిభాసికీతి త్రివిధా సత్తా॥ కటకమకుటాద్యర్థక్రియాకారిత్వం వ్యావహారికత్వం। యావద్జ్ఞానం తావత్కాలస్థాయిత్వం ప్రాతిభాసికత్వం। కాలత్రయాబాధ్యత్వం పారమార్థికసత్యత్వం। ఉక్తాస్సాక్షిః పారమార్థికీ। జ్ఞానకాలస్థాయ్యపి స్వప్నదృష్టం వ్యావహారికశుభాశుభసూచకత్వేనానుభవసిద్ధం అతః అనుమానప్రమాణగమ్యం। దుస్స్వప్నజారిష్టనివారక శాంతిజపతపోహోమాద్యుపదేశక శ్రుతిస్మృతిరూప శబ్దప్రమాణకం॥ మాయామాత్రంతు కార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తస్వరూపత్వాదితి బ్రహ్మసూత్రం॥ అస్యార్థః॥ అనాదిమనోగతాన్సంస్కారాన్స్వేచ్ఛామాత్రేణేశ్వరః ప్రదర్శయతి నాన్యేన సాధనేన సమ్యగనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్। బ్రహ్మాండపురాణేచ॥ మనోగతాంస్తు సంస్కారాన్స్వేచ్ఛయా పరమేశ్వరః। ప్రదర్శయతి జీవాయ స స్వప్న ఇతి గీయత

ఇతి। సాధనానంతరాభావేపి భావాభావసూచకత్వేనచేశ్వరో దర్శయతి। యదాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రియంస్వప్నేషుపశ్యతి। సమృద్ధింతత్రజానీయాత్తస్మిన్స్వప్ననిదర్శనఇత్యాదిశ్రుతేః॥

స్వప్నఫలములు.

ఇటుపైనిస్వప్నఫలములను దుష్టస్వప్నశాంతివిధులను జెప్పుచున్నాము.

దారోపగమానంతరమందు స్వప్నప్రపంచదృష్టములగువాటిననుసరించి శుభాశుభములను అశుభనివృత్తికి శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములయందు జెప్పబడిన శాంతివిధులను జెప్పుచున్నామని సూత్రార్థము.

ఓయి శిష్యులకిల్లికొమ్మువలె అబద్ధమగు స్వప్నము శుభాశుభసూచకమనియును దానియశుభనివృత్తికి శాంత్యుపాయము ను జెప్పుచున్నామనుటయట్లనిన వివరించెదము.

స్వప్నము మాయాకారియనుట సత్యము. నిద్రాజాగ్రదవస్థలనుభూతములగుటవలన సత్యములని జెప్పుచున్నారమదియును విచారించక రమ్యము. చక్షురాదీంద్రియములచే విషయానుభవము జాగ్రదవస్థ. అంతఃకరణజన్యానుభవము స్వప్నావస్థ. ఆరెంటికిని వాసనాబీజమై జ్ఞానవిరోధిరూపము సుషుప్తిగావున నీమూడవస్థలు నసత్యములె. ఈసంసారియగు జీవునికట్టియవస్థలమూడును స్వప్నములవంటివై మూడునివాసస్థానములగుచున్నవని శ్రుతి. స్వప్నావస్థయందగు సుఖదుఃఖానుభవమపుడు సత్యముగానే తెలియును- గాని మేలుకొనినయపుడింద్రజాలమువలె దెలిసికొనుచున్నాడు. ఇందుకుశ్రుతి. స్వానందమును లోపలనాశ్రయించి యాశయనుపిశాచి నవమానించి లోకమునింద్రజాలమువలె నాలోచించునసంగుడనగు నన్నాపద యెటులొందునని- మాయ ముఖ్యకారణముగాగలసుషుప్తియు నిట్టిదే- సత్యము. జాగ్రదాద్యవస్థలతోగూడినయాత్మ యీయవస్థాత్రితయముకంటె వ్యతిరిక్తమగువస్తువిదియె సత్యము బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానానందస్వరూపమని శ్రుతి. స్వప్నజాగ్రదవస్థలకు మనస్సె ముఖ్యకారణమని- వేదము ప్రత్యక్షము ఇతిహాసము అనుమానము నీనాలుగును యోగ్యులగుశిష్టజనులకు సంమతమగు ప్రమాణము.

మనస్సుచేతను విను నీయర్థముగలవి మొదలగు శ్రుతులు వ్యావహారికీ, పారమార్థికీ, ప్రాతిభాసికీ యని ప్రకారత్రయమయ్యున్నది. కటకమకుటాదిప్రయోజనక్రియను జేయునది వ్యావహారికసత్తా- ఎంతపర్యంతము రజ్జువందుసర్పజ్ఞానముండు నంతమట్టుకనుభూతమగు నాస్వప్నస్థితి ప్రాతిభాసికసత్తా. శ్రా

లత్రియమందును బాధింపబడక నెప్పటివలె నేకరీతినుండునది పారమార్థికసత్తా. పూర్వమందె పారమార్థికసత్తాస్వరూపము మాచే జెప్పబడెను. స్వప్నమందున జూడబడిన వస్తువు స్వప్నమున్నంతకాలము మాత్ర ముండినదైనను వ్యావహారిక శుభాశుభములను సూచించేదగుట యనుభవ సిద్ధమయ్యున్నది. ఇందువలన ననుమాన ప్రమాణ గమ్యమగుచున్నది. దుస్వప్నమువలన బుట్టిన యరిష్ట శాంతికై జప హోమాదులను జెప్పెదు శ్రుతి స్మృతి రూపశబ్దప్రమాణము గలదై యున్నది. అనాదిగా మనోగతములగు సంస్కారములను స్వేచ్ఛామాత్రముచే యీశ్వరుడు జూపించుచున్నాడు గాని మరివకసాధనముచేగాదు. లెస్సగాస్ఫుటముగాని స్వరూపముగలదాటవలెయని బ్రహ్మసూత్రార్థము. బ్రహ్మాండపురాణమందును మనోగతమగు సంస్కారములను స్వేచ్ఛచే పరమేశ్వరుడు జీవునకు జూపించుచున్నాడు. ఇదస్వప్నమని జెప్పబడుచున్నది. సాధనాంతరములేకున్నప్పటికిని కలిమిలేములనుసూచించేదిగాస్వప్నము ఈశ్వరునిచే జూపించబడుచున్నది. ఎట్లుకామ్యకర్మలయందు స్త్రీలనుస్వప్నమందుజూచిన సమృద్ధియగునని యాస్వప్ననిద్ర్శనవిషయమై తెలియదగుననిశ్రుతి.

స్వప్నోద్వివిధః ఇష్టఫలోనిష్టఫలశ్చేతి॥ అథసుస్వప్నసూచితఫలప్రమాణాన్యుచ్యంతే॥ వాతకంపైత్తికంస్వప్నం కఫజంచింతితంత్యజేత్ । స్వప్నేతిపైత్తికపశ్యేత్తుంగాద్రువ్యోమలంఘనం। స్వర్ణరత్నాగ్నిమాల్యాని స్వప్నే పశ్యతి వాతకే। సరిత్తోయావగాహాదిశుక్లంపుష్పంకఫోద్భవే। అభీప్సితంవా దృష్టంవా చింతితంతముదాహృతం। దృష్టంనశక్యతేవక్తుం యన్నిబంధంతుతంత్యజేత్। త్రిద్వ్యేకవత్సరాన్మాసాత్ఫలంయామక్రమాద్భవేత్। పక్షాదుషసిసప్తాహాత్ఫలంస్వప్నోరుణోదయఇత్యాత్రేయః॥

యస్సూర్యాచంద్రమసోర్బింపి గ్రసతేసమగ్రమపిపురుషః। కలయతి దీనోపిమహీం ససువర్ణాంసార్ణవాంనియతం॥ యోమానుషీయ మామిష మాత్రీయంవామానవస్సార్ధ్రం। స్వేచ్ఛంఖాదతిస్వప్నే సామ్రాజ్యంరాజ్యమాప్నోతి॥ ప్రాసాదస్యశృంగే భుక్త్వాపస్తరతి తోయధేర్గాధం। దాసాభిజనేజాతో మనుజపతిర్జాయతేమనుజః॥ లింగచ్ఛేదే లభతే సౌభాగ్యంచ సుయోషితః పురుషః॥ ఘూనిచేదేలభతే యోసావరపూరుషానులంభఫలం॥ ఛిద్యేత యస్య జిహ్వా శస్త్రైఃకేనాథవాస్వప్నే। క్షత్రియపురుషోరాజా శేషస్తువిశేషోధిపతిః॥ యోమానుషస్యమస్తకచరణభుజస్యాపి భక్షణంకురుతే। రాజ్యం కనకసహస్రం తదర్ధమాప్నోత్యసందిగ్ధః॥ మద్యంసవ్యోమాంసం రుధిరంవసాం స్వాదయతేలభతే।

తాభ్యామంగాభ్యంగోయస్యభవేత్తస్యధనవృద్ధిస్స్యాత్॥ నళినీదళేషభక్తో మ
ధ్యేసలిలాశయేపరమాన్నం। ఘృతఖండయుతంభుంక్తే పూజ్యస్సచ రాజ్యమా
ప్నోతి॥ మూత్రంచశుక్రశోణితంపిబతినగర్హతేతద్ధితేషాం। యస్యావలోకనను
నులేపనంచతస్యాపివృద్ధిస్స్యాత్॥ భక్షయతిచవీక్షతేశుభఫలకుసుమాన్యుతాన్య
వాప్నోతి। స్వప్నేతస్యముహుర్గృహాగణా లుంపంతిఖలు లక్ష్మీః॥ ఆరోప్యధను
ర్మౌర్వీరవనిర్భరసకలదిగ్వలయం। యోహంతిశత్రుసైన్యంప్రాప్నోతి ససంప
దంసపది॥ భక్షయతి క్షైరేయంప్రాసాదక్షీరవృక్షస్థః। యస్సకరజతపాత్రేప్ర
కథ్యతేపార్థివపదంతస్య॥ నగనగరగ్రామవనైస్సహితాంభూమింసముద్రసహి
తాం। ఉత్తరతియోజానుభ్యాంనీచోఽధాచిరేణసన్నృపస్స్యాత్॥ యోవేలా మధి
రోహతితస్యాముత్తరతిభృశమభిస్నా। యానాత్క్వాత్వాప్రవాసంమాసాత్క్వ
తకృత్యస్సపునరాయాతి॥ మ్రియతేవిరేణపురీషంయఃపిబతిపిషంనిర్భయఃపురుషః।
ఉపచీయతేసభోగైరోగైస్సంత్యజ్యతేసద్యః॥ యోరక్తాభ్యక్తాంగస్స్వప్నేవివా
హామీక్షతేదక్షః। జగతిధనధాన్యలక్ష్మ్యాన్నృపలక్ష్మీస్తముపేక్షయతి॥ రుధిరధు
నీషునిమజ్జనమథవాపానంయస్యరుధిరేణ। రుధిరస్యస్రావోంగత్రస్యభృశం భ
వతిధనధాన్యం॥ యస్స్వయమభిధాలపతిస్వప్నేయద్వాభిద్యతేచశిరః। లభతేక
నకసహస్రం సభూమిభోగాంశ్చభూమిపతేః॥ యానాసనభావంసగోపియో
షిత్తనుంచయోలభతే। తౌవర్ధేతేసార్థం కుటుంబవృధ్యా సహబుధ్యా॥ ఆరు
హ్యామత్తకరిణందేహిసమన్యంచయుధ్యతేయుధియః। యదిజాయతేనభీతో ధృ
వంతస్యలాభస్స్యాత్॥ మూత్రపురీషైఃపురుషస్స్వప్నేయస్స్వపతిలిప్తసర్వాం
గః। మధ్యేశ్మశానమభయం ప్రాప్నోతి కళత్రపుత్రరాజ్యాని॥ పార్థివఇతి యః
ప్రథితఃప్రథమంచోరస్తతోధనంయాతః। ధ్రువమనుసరతిస్వప్నే సబుధ్యతేప్రా
జ్యరాజ్యాయ॥ యోయాతివిశముదీచీం ప్రాచీంవా గౌరగోయుతంయానం। అ
ధిరూఢోజాగర్తిచబాఢంతస్యార్థలాభస్స్యాత్॥ అంగప్రత్యంగయుతా నఖరో
మవివర్జితాతనుర్యస్య। వృద్ధింసమేతితం నరమనుసరతికళత్రమివ లక్ష్మీః॥ యః
ప్రాతఃపయసిముదా ఖేలన్ ద్వారంచ తస్యవివృణోతి। వ్యసనాత్ప్రముచ్యతే
సో త్వరితంప్రాప్నోతి ధనధాన్యం॥ అజ్ఞాతనిబిడనిగళైర్గోభుజబంధేన బధ్యే
త। భవతిసుతస్తస్యపునఃపదంప్రతిష్ఠాంచ కష్టేన॥ నిమ్నాత్కూపాత్తోయాద్గ
ర్తాదుదధిర్వాతస్థలింభీతః। దిష్ట్యాసమేధయావా సమేధతే వివిధధాన్యేన॥ ఖా
దంతివేష్టయంతిచ యంస్వప్నేమశకమక్షికాదంశాః। ఆప్నోతిప్రేషితమపిసయో
షితోవిత్తమచిరేణ॥ సరిత స్సరాంసి కమలాన్యుద్యానా న్పర్వతాం స్తథా సా

ధాన్। యః పశ్యతి శోకార్తో శోకేన సముచ్యతే త్వరితం॥ నవధాన్యైః పత్రఫలప్ర
సూనైః పూర్యతే వజ్రైః। యస్య స్వప్నే సయాతం సంప్రాప్నోతి శ్రియం మహ
తీం॥ పీతం ఫలం ప్రభూతం రక్తం ఫలం దీయతే హ్యేషాం। కనకస్య భవతి లాభస్స
పద్మరాగస్య వా తేషాం॥ పశ్యతి సకోకకమలాం శుచిచేలాముత్తమాం సనా
రీం। లక్ష్మీస్సరస్వతీ వా తస్య ప్రకటీ భవతి నియతం॥ శుభ్రాంగరాగమండన వస
నం దధతీ సయౌవనా యువతీ। యం పరిరంభతి స్వప్నే భవతి శ్రీస్తస్య సర్వతోభి
ముఖీ॥ కర్ణే కుండలయుగళం ముక్తాహారో గళే శిరసి ముకుటం। యస్యాంగదం
భుజయోర్గేహం మహీం మహీయ్యాసీం స పాలయతి॥ శుభ్రాంబరతా శోచన రోదన పరి
దేవనాని మరణం వా। యస్య స్వప్నే స సుఖం లభతే ఖలు సర్వతోభిముఖం॥ ఇందు
సమైస్సితకుసుమైరుపహారం యో గృహాంగణే ధత్తే। నరపతిలక్ష్మీః కురుతే కింకర
తాం స్వయం తస్య॥ శ్వేతే మణిపర్యంకే యో మణిసింహాసనే సముపవిశతి। పురు
షైస్సహ ప్తవేష్టైస్సకలశుభం జాయతే తస్య॥ దేహో వా సౌ వసనం యస్య ప్రా
సాదమాసనం శయనం। జ్వలనజ్వాలాకులితం తస్య శ్రీస్సర్వతోభిముఖీ॥ యో వా
సోభరదష్ట్రైశ్శృంగిభిః పరివేష్టితస్స్వప్నే। దహనేన దహ్యతే ఖలు సశ్రీయో భా
జనం భవతి॥ యః కోశభవం పుష్పం ఫలం చ భక్షయతి వీక్షతే లభతే। కాంతాని
శేశలాని చ సవిందతే సంపదం సపది॥ వృష్టినిపాతం బహుళం ఛాయాకుసుమై
ర్యుతం నగశ్శైలం। జ్వలదనలం యః పశ్యతి భవేద్ధ్రువం తస్య వశ్యా శ్రీః॥ శకునించ
పుష్పకం వా యస్స్వప్నే సముధిగమ్య బుధ్యేత। రూపవతీం సతులభతే కాంతాం స
పరిచ్ఛదాం నియతం॥ గోవృషమానుషకుంజరతురగప్రాసాదశైలశృంగాణి। ఆ
రుహ్యాపిబతి సలిలం బుధ్యేత తత్తదైవస్య పతిస్స్యాత్॥ శిరసి జ్వలినీ కేతుర్గ్రామపరియ
స్థితో జాగరితః। సద్యోసౌ సప్తదినైర్మనుజస్సామ్రాజ్యమాప్నోతి॥ యః ఫణివృ
శ్చికకీటశ్వాపదవిహగైర్వితుద్యతే వశ్యం। న ఖలు హ్యాదిభవతి భీత స్సవిత్తమాసా
దయేత్సద్యః॥ శాంతే పయసి స్నానం ఖేలనమవగాహనం కురుతే। ప్రాగ్బంధుజ
నైస్సహ తస్య భవేద్రాజ్యధనవృద్ధిః॥ మాతాపితరౌ దేవాన్స్వధూన్నృపతీంశ్చ
వీక్షతే మర్త్యః। ముక్తో రోగాద్రోగీ విజయో భవతి ధ్రువం హి వివరీతే॥ సితవిహగ
స్సితతురగస్సితమాతంగస్సితభవనాని యః। పశ్యత్యారోహతి గిరిశృంగం యో వ
నస్పతిం ఫలితం। సఫలం చింతితమచిరాత్తస్య భవేత్తాన్యసందేహః॥ క్షీరద్రు
మమధిరోహతి బహుళఫలంచ ఘనచ్ఛాయం। జాగర్తిచ పదతస్త్రస్స్వప్నే ప్రా
ప్నోతి శయనాని॥ స్వప్నే ధ్వజశత్రాన్నజరథదేవాయతనమంచకాదీనాం। వీక్షణ
మధిరోహణం వాంధనవృద్ధయే భవతి॥ ప్రాకారబంధయానక కాంచనతోరణ

సితాతపత్రాణాం। దర్శనమప్యర్థిరోహిణా ధాన్యకరో భవేన్నృణాం॥ ఉల్కాగ్రహతారాణాంతటిత్ప్రభామర్చిషామమితభాసాం। గర్జితసజలఘనానాం ప్రదర్శనంశుభకరంభవతి॥ పానంజలధినదీనాం తరణంచ విలుంపనం ప్రసూనానాం। భక్షణమపూపాదీనాం యఃకురుతే భవతి తస్యశివం॥ మృణ్మయభాండావాప్తేర్ధనధాన్యతాపశుప్రాప్తిః। భూమితలంస్యాద్భూమేస్సాధాన్యం తస్యమంత్రత్వం॥ పశుగోదోహంస్వముఖే వేణూపరివాదనంచయఃకురుతే। హాసనంనిజపత్నీనాం ససంపదాయుజ్యతేసపది॥ మిత్రాణాంబంధూనాంస్వజనానాంచ గురువేషాణాం। వీక్షణమథమాలానాంధారణమిష్టంనృణాంస్వప్నే॥ యోవృషమత్తుంగసురభిమాతంగఖగపతీన్స్వప్నే। పశ్యత్యారోహతిలభతే ధనంశుభంభవతి॥ సింహాసనరత్నమయప్రాసాదనృపసురవిమానానాం।వీక్షణమధ్యారోహణం భవతివావృద్ధయేపుంసాం॥ ఓదనదధిదుగ్ధానాందర్శనమశనంధనాప్తయేభవతి। భక్ష్యాణామపరేషామపి పరమాన్నస్యచస్వప్నే॥ కలహంస చాషసారసచాతకసితికంఠచక్రవాకానాం। ఆలోకసంనినాదః పుంసాంధనధాన్యదో భవతి॥ శుకశారికాచకోరక పారావతబోధకిక్రౌంచానాం। ధనసంపత్తినిమిత్తంప్రదర్శనంభవతిశబ్దోపి॥ యశ్శేతేస్వహస్యగారామిషపుష్పనికరేషు। తస్య ధనధాన్యవృద్ధిస్సిద్ధిర్వాభవతికసకస్య॥ క్షేత్రోద్యానవనాని ద్విజరాజమస్యాస్య గురూన్దేవాన్। యస్స్వప్నేపశ్యతిఘనసస్యైర్వసతేసభ్యశం॥ స్వప్నే సంపూర్ణాని శాకరదిపకరయోర్మణ్డలోదయంగతయోః। మన్యాచ్ఛన్నేసంన్యాదాద్రిజ్యశ్రీరాజతే తస్య॥ వృక్షంసమీక్షతేయఃఫలితంవాపుష్పితంనాతిఫలే భవతే। ఫలితేచితంసతముసిరాత్పుష్పితేత్యుత్తమంవిత్తం॥ యఃపశ్యతిసర్వజ్ఞాంవిగబితేపూజాంస్వదేవతాం వాపి। తస్యభవేద్ధనలాభోవిపులతరాబుద్ధిసిద్ధిరపిచ॥ స్వప్నే బడబాం క్రౌంచీం లబ్ధ్వాయస్సవిజాగతిః। విందతిసధనాంకన్యాం ప్రియంవదాం సదనంవాసః॥ పిబతిస్నిగ్ధందుగ్ధం భాండస్థితం సఫేనంయః। స్యాత్తస్య సోమపానం నియతం మాంగళ్యమస్యదపిచ॥ లాభేప్రదర్శనేవాగోధూమానాం ధనాగమః పుంసాం। యజ్ఞాగమోయవానాంవిద్యాధిగమస్సర్షపాణాంస్యాత్॥ నృపావిప్రాగావో దేవాఃపితరశ్చలింగినస్స్వప్నే। యద్యద్వదంతిపురుషంతత్తత్తథ్యంతథైవస్యాత్॥ ధ్వజభుజసంఘారోపోజపాతరువల్లిగుల్మరోపణంభూమౌ। స్యాద్యస్యసోపి సత్యంసతతంసంపూజ్యతేచలక్ష్మ్యా॥ సితవిహగైస్సితతురగైర్వతిహాయస్యదిగ్గమనం। త్రిదశవిమానైశ్చతథాసమహీమురరీకరోతికృతాన్తం॥ యఃపశ్యతిచాత్మానంస్వప్నేఘనంవియత్యతిగాఢం। ధూమాయుతంవా నరస్తస్య విఘాతిర్మ

హతీభవతి॥ క్షేత్రే వారివిమోక్షో దర్శనలాభే చ జాతధాన్యానాం। ఏషాంభవ
తిస్వప్నే హావనిశుభమావహతి తేషాం॥ గ్రహసంఖ్యానం చతథా పుంసాం సంప
త్తిసుఖహేతూ। గమనమగమ్యస్త్రీణాం యద్భక్షణమగమ్యవస్తూనాం॥ స్వప్నే
మృగవిహగానాం వారిస్థా మీనశంఖశుక్తీనాం। క్రమణం చేద్భవతి ధృవం కళ్యా
ణకరం సదాపుంసాం॥ గ్రసనం వసుధాయా జలసేతోర్బంధనం విధత్తే యః।
వ్యాళస్యమౌళిగ్రహణం భవతి శుభం తస్య మనుజస్య॥ విద్రుమవల్లీ శంఖాన్ శుక్తీ
ముక్తాకపర్దకాన్యతః। యః పశ్యతి విందతి వా సవిత్తమాప్నోత్యచిరేణ॥ కేయూ
రహారమకుటగ్రైవేయక కంకణాంగుళీయాని। యః కర్ణాభరణం వా లభతే పశ్య
తివాంతస్య॥ నందావర్త స్వస్తిక దీపపతాకా కుసుమమృత్తికా దూర్వాః। మాంగ
ళ్యాన్యపరాణ్యపి యః పశ్యతి తస్య భవతి శుభం॥ వ్యంజనశృణికలశభాజన ముకుట
ధ్వజచామరాతపత్రాణాం। లాభస్స్వప్నే శరీరస్పర్శో వా వృద్ధయే పుంసాం॥ కే
ళిర్విలాసినీభిర్వస్త్రాలంకారమండనయుతాభిః। యస్య చ కన్యాలాభశ్శుభసంప
త్తిర్భవేత్తస్య॥ కాముకచకోరకినీ స్వప్నే శస్త్రాఘాతధారిణీ। పశ్యత్యథ లభ
తేయస్సక్రీడతి మేదినీచక్రే॥ కలధౌతకనకరూపకమరకతవైడూర్యవజ్రశోణమ
ణీన్। నార్యః పశ్యతి లభతే వా శుభలాభో భవతి తస్య భృశం॥ మానతులాభాం
డానాం శయనాసనధాన్యవస్త్రాణాం। స్వప్నే శుభాయలాభో దర్శనమపి శస్త
మే తేషాం॥ షష్టికశాలితండులముద్గకణాన్యో యుగంధరాన్మీనం। పశ్యతి లభ
తే భుంక్తే ప్రజాయతే తస్య ధనధాన్యం॥ స్వప్నే దర్శనలాభో వీణాయా వాదనం
యదిస్యాత్॥ యో వ్యవహితవత్తూర్యరవం శృణోతి సంపద్భవేత్తస్య॥ వాపీకూప
తటాకగ్రామారామేషు యః పరిభ్రమతి। దేవగృహేషు స్థానం రచయత్యచిరేణ
తస్య శుభం॥ సర్వజ్ఞప్రతిమాయాం యాత్రాస్నపనోపహారపూజాదీన్। యోవి
దధాతి స్వప్నే తస్య భవేత్సర్వతో వృద్ధిః॥ లక్ష్మీం సరస్వతీం వా దినోపాంతే విబు
ధ్యతే ప్రాతః। యో మంత్రి దేవతా వా ధృవం భవేత్తస్య ధనధాన్యం॥ స్వప్నేపీ
యూషరసం పురుషో యః పిబతి దేవతాదత్తం।ఆరోహతి గరుడం వా వహతి మహీం
సువర్ణార్ణవయుతాం॥ సురభిప్రసూనమాలామమ్లానాం వీక్ష్యతే యో లభతే।నిక్షి
పతికంఠపీఠే నృపలక్ష్మిస్స్వయం వృణుతే॥ ఆజ్యం ప్రాజ్యం స్వప్నే యో విందతి వీ
క్షతే వా శస్తం తస్య। తస్యాభ్యవహరణం వా క్షీరాత్తే నైవసహాశస్తం॥ గీతధ్వనిహసి
తసింహనాదహయహేషాః। యో భృశమాకారయతి ప్రజాయతే తస్య శుభలా
భః॥ మేరుగిరౌ కల్పతరౌ భవనస్థానం కరోతి విలసతి వా। శాడ్వలభూమిం పశ్యతి
సుఖధనసంపద్భవేత్తస్య॥ పుంనాగనాగకేసరచంపకశిరీషనికరాణాం। కుసుమ

ఫలసంకులానాం ప్రదర్శనంశోభనంస్వప్నే॥ కదళీఫలబదరీఫలదాడిమ నారంగ మాతులుంగానాం। స్పర్శనదర్శనవిటపారోహణకుసుమఫలావాప్తిరపిశోభనం స్వప్నే॥ ఏలాలవంగవల్లీకర్పూరఫలాని సురభిగంధీని । జాతీఫలంచ పశ్యతి య స్స్వాదయతి తస్యభవతిశివం॥ ప్లక్షశ్రీఫలబిల్వన్యగ్రోధకపిద్థపాదపాస్స్వప్నే। అపరస్తుక్షీరతరుస్తత్ఫలలాభాశనంచశివం॥ ముచిళింద జాతివిచకల నవమల్లికా ప్రసూనాని। యోలభతేపశ్యతివాతస్యశివంసజాయతేసతతం॥ ఇక్షూలతాతాం బూలీదళానిభక్షయతివీక్షతేలభతే। యస్యమనుజస్యస్వప్నే హస్తగతం తస్య ధనధాన్యం॥

స్వప్నము రెండుప్రకారములు ఇష్టఫలదమని యనిష్టప్రదమని ఇటుపైని సుస్వప్నసూచితఫలములను జెప్పుచున్నారము.

వాతపైత్యశ్లేష్మవికారములవలనను చింతాసాంతత్యమువలననుబుట్టిన స్వప్నములకు ఫలములేదు- గావున వాటిని విడువవలయును. పైత్యోద్రేకము వలనబుట్టినస్వప్నము ఉన్నతమగుగిరులను గగనమును దాటినట్లగును. బంగారు రత్నములను వహ్నిని జూచినట్లును వాతాధిక్యమువలన గనబడును. నదీజలము న మునిగినట్లును తెల్లనిపుష్పములను జూచినట్లునగు స్వప్నముకఫోద్భవము- కోరబడినవస్తువు జూడబడినదియు కనబడుస్వప్నము చింతితోద్భవము. స్వప్నమందగుచరితము జెప్పుటకుశక్యముగాకుండునట్టి దానికి ఫలము లేదు- స్వప్నము మొదటి జామునందైన మూడుసంవత్సరములకు రెండవజామునందైన వత్సరమునకును ఉషఃకాలమందైన నొకపక్షమునకు నరుణోదయమందైన నేడుదివసములకును ఫలమగునని యాత్రేయులు.

సూర్యచంద్రుల తేజస్సునంతను మింగినట్లయిననాపురుషుడు దీనుడైనను సువర్ణార్ణవాదియుక్తమగు భూమికధిపతియగును- మనుష్యమాంసమును తన మాంసము నైనను బచ్చిది స్వేచ్ఛగ బుచ్చికొనిన సాంమ్రాజ్యపదవినొందును. సౌధాగ్రభాగమందు భుజించి సముద్రోదకమును తరించినట్లు స్వప్నమైన బురుషుడు దాసకులమునబుట్టినను నరపతియగును- లింగఛేదమగునట్లు స్వప్నమైన బురుషుడుతన భార్య యొక్కసౌఖ్యము నొందును- యోనిఛేదనమైనట్లు స్వప్నమైన స్త్రీతనభర్తతోమిగులసౌఖ్యమునొందును.

శస్త్రముచే జిహ్వాచ్ఛేదమగునటులైన క్షత్రియుడు రాజగును. ఇతరుడుమిగుల నాధిపత్యమునొందును. నరశిరోమాంసము దినినట్లయిన రాజ్యమును, పాదముల మాంసముదినినట్లయిన సువర్ణసహస్రమును, భుజముల మాంస

ముదిసినట్లయిన నేనూరు సువర్ణములలాభము నొందును. మద్యమును పచ్చిమాంసమును రక్తమును మెదడును దినినట్లయినను వీటిని బూసికొనటులయినను ధనవృద్ధియగును. చెరువులో తామరాకుపైని పరమాన్నము ఘృతఖండయుక్తముగ భుజించినటులయిన బూజ్యుడై రాజ్యము నొందును. మూత్రమును శుక్లశోణితములను దాగి యసహ్యపడకుండినటులైనను వంటికి బూసికొనునటులైనను జూచినటులైనను వృద్ధియగును. ఫలములనుభక్షించినట్లు పుష్పములను జూచినటులైనను వాడిగృహమునుపట్టకుండ లక్ష్మీసమృద్ధి యగును. ధనస్సు నెక్కుపెట్టి గుణధ్వనిచే దిక్కులుపిక్కటిలజేయుచు శత్రుసైన్యము సంహరించునటులైన శీఘ్రముగ సంపదనొందును. మేడమీదనైన పాలచెట్టుపైననుండి కనకరజితపాత్రలందు క్షీరసంబంధమగుదాని భక్షించిన రాజసంపద నొందును. నగ నగర గ్రామ వనసముద్రములతోగూడ భూమిని జానువులతో దాటినటులైన నీచుడైనను రాజగును. నావపైనెక్కి యీయొడ్డునుంచి యావలయొడ్డుకు సముద్రమునుదాటి జేరినటులైన ప్రవాసముజేసి యొకమాసమునకు కృతార్థుడై వచ్చును. ఒకవీరునిచే దాను జంపబడినటులైనను బురీషమును విషమును భక్షించినటులైనను నిర్భయుడై దాగినటులైనను భోగసమృద్ధిగలిగి రోగములనపుడే విడువబడును. రక్తముచేదడసిన శరీరముగలవాడైనను పెళ్లిపెద్దయినటులైనను ధనధాన్యసమృద్ధమగు రాజ్యలక్ష్మినొందును. రక్తనదియందు మునుగుచు రక్తపానముజేసినటులైనను శరీరమందు రక్తము స్రవించినటులైననుధనధాన్యసమృద్ధియగును. తనపేరును దా జెప్పినటులైనను దనశిరస్సు పగిలినట్లయినను ధనధాన్యసమృద్ధిగలిగి సువర్ణసహస్రమొందును. రాజైన భూమిని భోగముల నొందును. స్త్రీ పురుషుడైనట్లును బురుషుడు స్త్రీయగునట్లును స్వప్నమైన కుటుంబవృద్ధిగలవాడగును. మదకరినెక్కి యొకనితోయుద్ధమొనర్చినటులై భయముబుట్టకుండిన శాశ్వతమగు లాభమునొందును. మూత్రపురీషలిప్తాంగుడై శ్మశానమధ్యమందు వాటియందున బవళించినటులై భయమునొందకుండిన కళత్రపుత్రరాజ్యసౌఖ్యమునొందును. తానురాజైనట్లు పిదప చోరుడైనట్లు ధనము నొందినట్లును స్వప్నమై మేలుకొనిన ప్రాజ్యమగు రాజ్యమొందును.

తెల్లనిగోయానమునెక్కి తూర్పుదిశకైనను, యుత్తరదిశకైనజనుచు మేలుకొనిన యధికధనలాభమగును. కేశనఖరహితమైన సర్వావయవ సంపన్నమగు నెవనిశరీరముస్వప్నమందగపడు వాడు వృద్ధినొంది కళత్రమువలె లక్ష్మిచే ననుసరించును. ప్రాతఃకాలమందు జలమందాడుచున్నటులైనను యచటినుంచి

యెుద్దుకువచ్చినటులైన వ్యసనములనుంచి నివృత్తుడై ధనధాన్య సమృద్ధినొందును. శృంఖలాబద్ధుడై బాహుబంధన యుక్తుడగు నటులైన వానికి పుత్రప్రాప్తియు రాజ్యలాభమును గలుగును. కష్టముచే ప్రతిష్ఠనొందును. లోతుగలనూతి వలన నుదకము వలన గర్తము సముద్రము తటాకము మొదలగునవి- వీటివలన భయము గలవాడయి బుద్ధిపూర్వకముగానయిన నవశుడైనను లేచి స్థలము నొందినటుల స్వప్నమయిన ధాన్యాభివృద్ధియగును. దోమలు యీగలు మొదలగు నవి శరీరము నాచ్ఛాదించి భక్షించుచున్నటులైన వాడు భృత్యుడయినను భార్యాసుఖము ధనసమృద్ధియు నొందును. నదులు సరస్సులు పద్మాలు ఉద్యానములు పర్వతములు మేడలు వీటిని శోకార్తుడెవడు స్వప్నమందున జూచునో వాడాశోకము వలన విముక్తుడగును.

నవ ధాన్యముల చేతను పత్ర ఫల పుష్పముల చేతను వజ్రముల చేతను పూర్ణములగు పాత్రలను జూచినటులయిన గొప్ప సంపద నొందును. పచ్చని దెబ్బని ఫలము తనకొకరిచ్చినట్లు స్వప్నమైన పద్మరాగయుక్తమగు సువర్ణలాభమగును. విలాసకమలము, శుభ్రవస్త్రము గల యుత్తమస్త్రీని జూచినటులయిన లక్ష్మీలాభమైనను సరస్వతీ లాభమైనను గలుగును. తెల్లని గంధమలంకారము వస్త్రము వీటిని ధరించి యౌవ్వనము గలస్త్రీ స్వప్నమందెవని కౌగలించునో వానికి లక్ష్మీప్రాప్తియగును. కర్ణములందు కుండలములు కంఠమందు ముక్తాహారము తలను కిరీటము భుజములందంగదములు యెవనికి ధరించినటులగునో వాడు విస్తారమగు భూమిని బాలించును. తెల్లని వస్త్రము గట్టినట్లును దుఃఖించినట్లును రోదనము జేసినట్లును విలపించినట్లును తాను మృతి నొందినట్లును స్వప్నమైనవాడు సుఖము నొందును. చంద్రుని భంగిని తెల్లనగు పుష్పోపహారము తన గృహాంగణమందు ధరించినట్లు స్వప్నమైన రాజ్యలక్ష్మీకింకరియై ప్రాప్తించును. రత్నశయ్యయందు పరుండినట్లును- సింహాసనమందు తగిన వేషముగల పురుషుడు కొలువు కూర్చుండినటులైనను సకల శుభములనొందును- దేహమున ధరించిన వస్త్రమున తనమెడను ఆసనమున శయ్యను అగ్నిజ్వాలలగపడిన లక్ష్మీప్రాప్తియగును. ఎవడు శుభ్రమగు శ్రేష్ఠవస్త్రములచేతను జుట్టబడి వహ్నిచే గాల్చబడినట్లు స్వప్నమైనవాడు శ్రేయమునొందును. పట్టుబట్టపుష్పము ఫలము మనోహరములగు వీటినిధరించినట్లును భక్షించినట్లు నివి దొరికినటులైనను స్వప్నమైనవానికి సంపదగలుగును. అధికమగు వర్షము, ఛాయ, పుష్పములును గల వృక్షములతో గూడిన బర్వతము ప్రజ్వలించుచుండిన వహ్ని వీటిని స్వప్నమం

దు జూచినవానికి లక్ష్మీవశ్యయగును- పక్షినైన పుష్పకము నైన నెక్కినట్లు స్వప్నమై మేలుకొనిన రూపవతి సాలంకారయు నగునువతినొందును. గోవృషభము నరుడు గజమశ్వముమేడ శైలశృంగము వీటినధిష్ఠించి జలపానము జేసినట్లై మేలుకొనిన వేగమె నరపతి యగును. తలపైని మండుచున్న ధ్వజముండగా గ్రామమందు దిరుగుచున్నట్లు స్వప్నమై మేలుకొనిన నేడుదినములకు సామ్రాజ్యమొందును. పాము తేలు కీటకము చిట్టపులి పక్షులు వీటిచే కరవబడి చిత్తభీతి లేకుండిన వాడధికమగు ధనలాభమును వేగముగా నొందును. నిర్మలోదకమందు స్నానము క్రీడయవగాహనము జేసినట్లైన బంధుజనులతో వానికి రాజ్యధనసమృద్ధి గలుగును- తలిదండ్రులను దేవతలను సాధులను రాజులను స్వప్నమందునజూచిన రోగిరోగములబాయును. నిరోగి విజయము నొందును. పక్షి గుఱ్ఱము గజము గృహము వీటిని తెల్లగ నున్నవిగా జూచిన పర్వతాగ్రమును ఫలములు గల వృక్షమునెక్కినట్లైన జింతితఫలము శీఘ్రముగనొందు నిందుకు సందియము లేదు. అధికమగు ఫలములు నీడగలిగిన పాలచెట్టునెక్కి పదములు వణకినట్లై మేలుకొనిన మంచిశయ్యల నొందును. ధ్వజము, శత్రువులు, గజములు, రథములు, దేవాలయములు, మంచకాదులు వీటిని స్వప్నమున జూచిన ధనవృద్ధిగలుగును. ప్రాకారము, యానము, స్వర్ణము, తూణీరము, శ్వేతఛత్రము, వీటిని జూచినట్లైన ధాన్యప్రాప్తిగలుగును. ఉల్కాగ్రహములు, తారలు, మెరుపులు, అధికతేజస్సులు, గర్జితము, వర్షమును గలిగిన మేఘము వీటిని జూచిన శుభప్రాప్తియగును. సముద్రనదీజలములను ద్రావినట్లు తరించినట్లును స్వప్నమైన మంగళమగును. మట్టికుండ దొరికినట్లైన ధనప్రాప్తియగును. భూమిదొరికినట్లైన భూప్రాప్తియగును. మంత్రము దొరికినట్లైన మంత్రప్రాప్తియగును. గోవులు మొదలగు పశువుల పాలుపితికినట్లును వేణుగానము జేసినట్లును తనపక్షమగువారి సంహారమైనట్లును స్వప్నమైన సంపదగలుగును. మిత్రులు, బంధువులు, స్వజనము, సుందరమగు వేషములను ధరించినవారినిగా జూచినట్లును మాలికలను ధరించినట్లును స్వప్నమైన నిష్టసిద్ధియగును. ఉన్నతములగు వృషభము గోవు, గజము, గరుత్మంతుడు, వీటినిజూచినట్లైన నెక్కినట్లైన ధనమును శుభమును బొందును. సింహాసనమును రత్నమయసౌధమును రాజయానమును దేవవిమానమును వీటిని జూచినట్లైన నెక్కినటులయిన వృద్ధియగును. అన్నము, పెరుగు, పాలు, వీటినిజూచిన దినిన ధనప్రాప్తియగును. భక్ష్యములను పరమాన్నమును దినినటులయిన ధనప్రాప్తియగును- కల

హంస, చమరకాకి, సారసపక్షి, చాతకము, నెమలి, చక్రవాకము వీటినిజూచి న వీటిపలుకులను విన్న ధనధాన్యప్రాప్తియగును. చిలుక, గోర, చకోరము, పారవము, కోడి, క్రౌంచము, వీటినిజూచిన వీటినాదమువినిన ధనసంపత్తిగ లుగును. పగటియందైన రాత్రియందైన గృహమందు మాంసమందు పురీషమం దు పరుండినట్లు స్వప్నమైన ధనధాన్య కనకవృద్ధియగును. క్షేత్రముద్యానవన ము బ్రాహ్మణులు రాజులు గురువులు దేవతలు వీరినిజూచినటులైన నధికముగు ధనము గలుగును. పూర్ణచంద్రుని, సూర్యుని, యుదయించినకాలమందు జూచి నటులైన రాజ్యలక్ష్మినొందును.

వృక్షమును ఫలయుక్తమగు దానిజూచిన నుత్తమవిత్తమగును. సర్వాభరణ గువానిని సిద్ధమగుపూజను శ్రేష్ఠదేవతను జూచినటులయిన ధనలాభము బుద్ధిసి ద్ధియగును. ఆడగుఱ్ఱమును ఆడకోడగను నైకొని మేల్కొనిన ధనయుక్తయు ప్రి యవక్తయునగు కన్యకను మంచిగృహము నొందును. నురగతోగూడి తెల్లని గు చక్రని పాలకుండయందుండగ త్రావినటులయిన వానికి సోమపానమైనను మిగుల మాంగళ్యమైనను సంభవించును. దొరకడము గాని జూడడముగాని గో ధూమమునకు ధనాగమము యవలకు యజ్ఞసిద్ధి ఆవాలకు విద్యాసిద్ధి యగును. రాజులు బ్రాహ్మణులు గోవులు దేవతలుపితరులు లింగధారులు వీరు స్వప్నమం దగపడి యేమిజెప్పిదరది సత్యమగును. ధ్వజస్థాపనము జేసినట్లు భుజములధిక ముగ గలిగినట్లు మందారవృక్షము లతలు గుల్మములు వీటిని భూమియందు పాతినట్లు స్వప్నమైన నది సత్యమగును. భుజోత్పత్తికి ఫలము లక్ష్మీప్రాప్తి. గు ఱ్ఱములను పక్షులను తెల్లనగువాటిని దేవవిమానముల నెక్కి యొకదిక్కునకు న డచినట్లైన వానికి సకలభూమండలాధిపత్యము గలుగును.

ఎవడు స్వప్నమునం దంతరిక్షమందు మేఘములతో గలసినటులైనను ధూమముతో గూడినటులైనను జూచునతనికధికైశ్వర్యము గలుగును. క్షేత్రి మందుదకము ప్రవహించినట్లు జూచిన నాజలము తనకు లాభించినటులైనను వానికి యజ్ఞశుభప్రాప్తియగును. గ్రహములను లెక్కపెట్టినటులైన సంపత్తి యు నగమ్యాగమనము నభక్ష్య భక్షణమును జరిగినటులైన సుఖ ప్రాప్తియ గును. గరుత్మంతునెక్కినటులైనభూలాభమునొందును. పరిమళపుష్పమాలవా డిపోనిది స్వప్నమందు నగపడిన దొరకిన కంఠమందు ధరించిన వాని రాజ్యలక్ష్మి వరించును. ప్రాజ్యమగు నాజ్యముజూచిననది లాభించిన భోజనసుఖము శ్రీరా దియుక్తముగ నగును. గీతము, హసితము, సింహనాదము, హయహేష, వీటి

సేవఁడు వినునో వానికి శుభమగును. మేరుగిరియందు కల్పతరువందును నివసించి నట్లైనను పచ్చికబట్టను జూచినట్లైనను సుఖము ధనము సంపదయును గ లుగును. కుసుమఫలాదులచే వ్యాప్తములగు పొన్న, సంపెంగ, నాగకేసరము, శిరీష మీచెట్లను జూచినట్లైనను శోభనమగును. అనటి, రేగు, దాడిమ, నా రంజి, దబ్బ, వీటిఫలములను జూచినట్లైన ముట్టినట్లైన వీటి కొమ్మలపై నె క్కినట్లైన పుష్పఫలములను గైకొని నట్లైన శోభనమగును.

ఏలకులు లవంగములు కర్పూరము జాజికాయ సువాసనగల వీటిని జూ చిన వినిన మంగళమగును. జువ్వి మారేడు మఱ్ఱి వెలగ యీవృక్షములను మరి యును పాలుగలిగిన వృక్షములను స్వప్నమందు జూచిన వాటిఫలములు దొరికి నట్లైన వినినట్లయిన శుభమగును. బొండుమల్లియలుజాతీపుష్పములుమదన బాణములు నవమల్లికాపుష్పములు వీటిని జూచినను దొరికినట్లయినను శుభమ గును. చెరుకు తమలపాకులు వీటినిజూచిన భక్షించిన హస్తగతమైన ధనధా న్యసిద్ధియగును.

అథా నిష్టఫలసూచక స్వప్నాన్యుచ్యంతే॥ నాభేరన్యత్రగాత్రే తృణత రుకుసుమోద్భవ స్స్నేహపాశం క్రీడాయానోపభోగః ఖర మహిష సృగాల వ్యాళగృహైశ్చ సత్త్వైః। స్నానంస్యాల్లేపనంవా కలుష జలమయైర్గోమయైర్వా స్నేహపంకైర్ద్విఘ్నైదోదంత బాహుప్రపతన మథవానర్థశోకప్రదాతే॥ గీత క్రీడిత భూషిత ప్రహసిత ప్రేంఖోళితాచ్ఛేదితాదర్కేందు ధ్వజతారకానిపత నం స్రోతోవహాధోగమః। రజ్జుచ్ఛేదనితాప్రపాత జననీ గాత్రప్రవేశస్తథా స్వప్నేకాక విఘూర్ణ నంచశిరసి క్లేశాయయానర్థదం॥ శ్మశ్రుకేశ నఖచ్ఛేద్యైః క ల్పనా వానరీ వికృత నార్యుపాసనం। రక్తవస్త్రమనుజాంగ మర్దనం రోగమృ త్యుభయశోక తాపదం॥ స్థలపశుమృగకోష్ఠే స్వంకుయచ్ఛాండజానాం ప్లవన ముదక రాశౌ వాదివాహేూత్సవోవా। సరసిజజతుభాండ క్రీడనం నర్తనంవా మలినవివసనత్వం చారుశోకప్రదానిః॥ పుంద్రస్యనాశే సుహృదాంవియోగ శ్ఛేద శ్చ పాణ్యోశ్చ రుజావహాశ్చ। ప్రాసాదవేశ్మాద్రి గుహావతార స్స్వప్నేషు నే ష్టాఇతి సంప్రదిష్టా॥ మిత్రావాప్తిస్స్యాద్ద్విజకోశాసిలాభే వైశ్యోరాజా యోవదే త్తస్యనామ్నా। సర్వేకర్ణంనాసికాంవాప్రవిష్టైతశ్ఛేదస్యాద్వేపునశ్చానుబంధః॥ ఖరోష్ట్ర మహిషంవాపి వరాహంచాధిరోహతి। తత్రస్థస్తువిబుధ్యేత శీఘ్రుంమృ త్యుమవాప్నుయాత్॥ చోరకృద్ధష్టభ వ్యాఘ్రకేశబంధశ్చ కర్షణం। మాహిషం వ్యాధికృత్స్వప్నే రాజపీడాథవాభవేత్॥ శుష్కంకంటకినం వృక్ష మేకాకీయో

ధిరోహతి। తత్రస్థస్తువిబుధ్యేత మృత్యుం శీఘ్రమవాప్నుయాత్॥ కేశాయస్యవిశీర్యంతె దంతాశ్చైవపతంతివై। ధనానాశో భవేత్తస్య పీడావాపి శరీరజాః॥ ఖరాదిభిర్యుక్తరథై ర్యాయాద్వాదక్షిణాముఖం। రక్తవస్త్రధరస్స్వప్నేరక్తమాల్యానులేపనం। కూపె పంకితతస్వాపి వ్యాధితోవాపి మృత్యుభాక్। అభిద్రవంతియంస్వప్నే శృంగిణో దంష్ట్రిణో మృగాః। వానరోవావరాహోవా భవేద్రాజకులాద్భయం॥ అభ్యంజితస్సతైలేన పయసాపిఘృతేనవా। స్నేహేనవా తథాస్నేన వ్యాధిస్తస్యవినిర్దిశేత్॥ పీతాంబరధరానారీ పీతగంధానులేపనా। ఉపగూహతియాంస్వప్నే నిందాతస్య వినిర్దిశేత్॥ ఏరండకింశుకజపాకరవీరమనర్థకృత్॥ దీర్ఘమేఘం మహావర్ష మన్నతో కలహప్రదం॥ తుంబికూశ్మాండ తకోలలపటోల్యాది లతాఫలం। బృహత్యాదిఫలంస్వప్నే ఛిం ద్యాద్వంశశిశోర్మృతిః॥ దేవతాశ్చద్విజాగావోలింగినఃపితరస్తథా।యత్రనృత్యంతి గాయంతి రటంతిచ చరంతిచ। ఆస్ఫోటయంతి ధావంతి దేశస్తస్య వినశ్యతి॥ రవేర్ధ్వజస్యచంద్రస్య ప్రాసాదానాం వనస్పతేః। చైత్యప్రతిమయోః పాతస్స్వప్నే రాజవినాశనం॥ ఛింద్యాద్వనస్పతేశ్శాఖాం రాజవల్లభనాశనం॥ పాశబద్ధంగృహంద్రుష్ట్వా స్వప్నే గ్రామభయంభవేత్॥ గ్రామంస్వప్నే పాశబద్ధం తద్దేశాధిపతేర్భయం॥ అన్యాన్యప్యనుభుక్తాని కార్యోన్నేయానిపండితైః॥

ఇటుమీద ననిష్టఫలసూచక స్వప్నములను జెప్పుచున్నారను. నాభికంటెనితరశరీరమందు తృణము,వృక్షము, పుష్పము వీటివలనబుట్టినచమురు రాసికొనినట్లును వీటితాళ్లకట్టబడినట్లును గర్దభమహిషజంబుకసర్పములనెక్కి క్రీడించినట్లును గోమయము చమురుబురదవీటిచేకలుషముగుజలములో మునిగినట్లు ఇవివంటికి రాసినట్టులైన దృష్టిభేదమైనట్లును దంతములు బాహువులుపడినట్టులైన ననర్థమైన మరణమైన శోకమైనను గలుగును. గీతము క్రీడ యీలంకారము నగవు దాటడము గలిగినట్టులైన సూర్యచంద్రధ్వజతారకలు పడినట్లును ప్రవాహములో మునిగిపోయినట్లును పట్టినదారిడుదెగి క్షితియందుబడినట్లును తల్లిశరీరమందు ప్రవేశించినట్లును కాకధ్వని వినినట్లును అదితలనెక్కినట్లును స్వప్నమైన కష్టము రోగము ననర్థమును సంభవించును. ముఖలో మనుములు,కొప్పు,గోళ్లుమిగులబొడవైనట్లు, కోతివంగిపరిక్పతెగలస్త్రీని సేవించినట్లు,ఎఱ్ఱనిబట్టగట్టిన నరుడుశరీరమందు కొట్టినట్లు,స్వప్నమైన రోగమృత్యుభయశోకములగును. భూమియందు పశు మృగపక్షిలోపముచే తనకు నాశమైనట్లును పక్షులనెక్కి యుదకముపైనితేలి యాడినట్లును వర్షమున దడిచినట్లును పద్మములు, లక్కపాత్రలను బ

ట్టికి|డించినట్లును నటించినట్లును మలినవస్త్రము గట్టినట్లును దిగంబరుడైనట్లు నుస్వప్నమైన శోకమగును. బొట్టుతుడిచినటులైన మిత్రవియోగమగును. హస్తములు ఛేదించినటులైన రోగమగును. మేడలు, యిళ్లు, పర్వతములు, గుహలు, వీటివల్లనుండి దిగువకుజారినట్లు స్వప్నమైన యనిష్టఫలమగును. వరలేనికత్తి దొరికినటులైన మిత్రవియోగమగును. సర్పము కర్ణమందైన నాసికయందైన ప్రవేశించినట్లు స్వప్నమైనవాటికి ఛేదమగును. గాడిద లొటికెట పోతుపంది వీటినెక్కి దిగకుండ మేల్కొనినవానికి శీఘ్రముగ మృత్యువగును. చోరులు కోపముగల వృషభములు వ్యాఘ్రములు మహిషములు వీటిచే బాధితుడై కేశాకర్షణమైనటులైన వ్యాధియైన రాజపీడయైన యగును. ముళ్లుగలిగినపక్కమగువృక్షమునేకాకిగానెక్కి దిగకుండ మేల్కొనిన శీఘ్రముగ వానికి మృత్యువగును. కేశములూడినట్లును దంతములూడిపడినట్లును స్వప్నమైన ధనహానియుశరీరపీడయునగును. గాడ్దెల బూన్చినట్టి యరిద మెక్కి దక్షిణాభిముఖముగ జనినటులైననురక్తవస్త్రమాల్యాను లేపనుడై కూపమందుబడి పంకిలాంగుడైనటులైనను వ్యాధితుడైన మృతుడైనయగును. కొమ్ములు కోరలుగల మృగములైన వానరులైన పందులైన యెదిరించి పీడించినటులైన రాజభీతిగలుగును. తైలము, ఉదకము, నేయి మరియునేదియయిన చమురుచే నన్నముచే తలయంటికొనినట్లు స్వప్నమైన వ్యాధి కలుగును. పీతాంబరగంధానులేపనయగు నారి కౌగలించినటులైన నిందయగును. ఆముదము, నోరుగ, మందారము, గన్నేరు, వీటినిజూచినటులైన యనర్థమగును. పెద్దమేఘమునకాలమందగు నధికవర్షమును, ఆనప,గుమ్మడి, పుచ్చ,పొట్ల మొదలగు తీవలకాయలను వాకుడుములగ మొదలగువాటికాయలను స్వప్నమందుజూచినవంశకరుడగుశిశువుప్పుతుడగును. దేవతలు బ్రాహ్మణులు గోవులు లింగధారులు పితృదేవతలెచట నటించుచు పాడుచు ధ్వనిజేయుచు మల్లజరచుచు పరుగెత్తుచు సంచరింతురా దేశమునశించును.

బ్రాహ్మణుడు చంద్రుడు మేడ వనస్పతి రచ్చచెట్లు దేవతాప్రతిమలు బడినట్లు స్వప్నమైన రాజనాశనమగును. వనస్పతిశాఖను ఛేదించినటులైన రాజ వల్లభుడునశించును. తాడిమచేగట్టబడిన గృహముమునుబూచిన గ్రామమునకుభయమగును. గ్రామము పాశబద్ధమగునటుల జూచిన దేశాధిపతికి భయమగును. మిగిలినకొన్నియనుభూతములగువాటిని గ్రంథముచేపండితులు పోల్చదగియుందును.

అథశాంతివిధిర్వ్యాఖ్యాయతే॥ స్నాత్వాతిలాన్నవాసోగాదద్యాత్తిష్టే తవాగ్యతః। సుస్వప్నంబహుళ్లోబ్రూయా ద్దుస్వప్నంగోపయేన్నరః॥ దుస్వప్నం

శ్రీవమేద్వాచాపశ్యేద్యద్వాప్రనస్స్వపేత్॥ ఉపోష్యపాయసంకృత్వారాత్రిసూ
క్తేనప్రత్యృచం। హుత్వాశేషంతతోశ్నీయాదన్యాన్నేనద్విజాశనం। జపేద్వాశా
తవేదస్యశతమైంద్రద్వయంతువా॥ నోర్ధ్వంస్వప్యాచ్ఛోభనే స్వప్నే దృష్టే పశ్చా
ద్దృష్టేయస్సుపాకంవిధత్తే। శంసన్నేష్టం తచ్చసాధుద్విజేభ్యస్తైరాశీర్భిః పూజ
మేయుర్నరేంద్రాః॥ భూమిప్రస్వపనంచాన్యకథనం గంగాభిషేకోజపస్నాం
తిస్వచ్ఛజలాభిషేచనమతిపాత్రేస్త్రాంస్వస్థధీః। విప్రేష్వశ్చతిలాన్నహేమకుసు
మైఃపూజాయథాశక్తితః పుణ్యం భారతకీర్తనంచకథితం దుస్స్వప్నవిచ్ఛిత్తయే॥
గంగాభిషేకోగంగాజలధారణం। అథవాశుద్ధజలేనస్నాత్వాదానానికుర్యాత్॥
వినాయకఃకర్మవిఘ్నసిధ్యర్థంవినియోజితః। గణానామాధిపత్యేన రుద్రేణబ్రహ్మ
ణాతథా॥ ఇతియాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏవంవినాయకస్యాధికారముక్త్వా జ్ఞాపకహేతుప్రద
ర్శనార్థమాహసఏవ॥ తేనోపసృష్టోయస్తస్య లక్షణానినిబోధత। స్వప్నేవగాహ
తేత్యర్థంజలంముండాంశ్చ పశ్యతి। కాషాయవాససశ్చైవక్రవ్యాదాంశ్చాధిరో
హతి। అంత్యజైర్గర్దభైరుష్ట్రైస్సహైకత్రావతిష్ఠతి। వ్రజన్నపితథాత్మానం మన్య
తేనుగతంపరైః। విమనావిఫలారంభ స్సంసీదత్యనిమిత్తతః। తేనోపసృష్టో లభ
తేనరాజ్యం రాజనందనః। కుమారీనచభర్తారమపత్యంగర్భమంగనా। ఆచార్య
త్వం శ్రోత్రియశ్చనశిష్యోధ్యయనంతథా। వణిగ్లాభం నచాప్నోతి కృషించాపికృ
షీవలః॥ స్నపనంతస్య కర్తవ్యం పుణ్యేహ్ని విధిపూర్వకం। గౌరసర్షప కల్కే
నసాజ్యేనోత్సాదితస్యచ। సర్వౌషధైః సర్వగంధైః ప్రలిప్తశిరసస్తథా। భద్రాస
నోపవిష్టస్య స్వస్తివాచ్యాద్విజాశ్శుభాః। అశ్వస్థానాద్గజస్థానాద్వల్మీకాత్సంగ
మాద్ధ్రదాత్। మృత్తికాం రోచనాం గంధాన్గుగ్గులుంచాప్సు నిక్షిపేత్। యా ఆ
హృతాహ్యేకవర్ణైశ్చతుర్భిః కలశైర్హ్రదాత్। చర్మణ్యానడుహేరక్తే స్థాప్యం
భద్రాసనంతతః। సహస్రాక్షం శతధారమృషిభిః పావనంకృతం। తేన త్వామభి
షించామి పావమాన్యః పునంతుతే। భగంతేవరుణోరాజా భగంసూర్యో బృ
హస్పతిః। భగమింద్రశ్చవాయుశ్చ భగంసప్తర్షయో దదుః। యత్తే కేశేషుదౌర్భా
గ్యం సీమంతేయచ్చమూర్ధని। లలాటే కర్ణయోరక్ష్ణోరాపస్తద్ఘ్నంతు సర్వదా।
స్నాతస్యసార్షపంతైలం స్రువేణౌదుంబరేణతు॥ జుహుయాన్మూర్ధనికుశాన్సవ్యే
నపరిగృహ్యతు। మితశ్చసంమితశ్చైవతథాశాలకటంకటౌ। కూష్మాండోరాజపుత్రశ్చే
త్యేతైస్స్వాహాసమన్వితైః। నామభిర్బలిమంత్రైశ్చనమస్కారసమన్వితైః। దద్యాచ్చ
తుష్పథేశూర్పేకుశానాస్తీర్యసర్వతః। కృతాకృతాంస్తండులాంశ్చ పలలౌదనమే

వచః। తాన్ సర్వాన్ పక్వాన్ స్త్రీ త్వామాస్తామసమేతానదేవతు॥ పుష్పం చిత్రం సుగంధం చ కుర్యాంచ త్రివిధామపి। మూలకం పూరికాపూపాం స్త్రీ త్వాం చ్ఛేరకాన్ స్రజః॥ దధ్యన్నం పాయసంచైవ గుడపిష్టం సమోదకం। ఏతాంత్సర్వాంత్సమాహృత్యభూమౌకృత్వా తతశ్చరః। వినాయకస్యజననీ ముపతిష్ఠేత్తతోంబికాం। దూర్వాసర్షపపుష్పాణాం దత్వార్ఘ్యం పూర్ణమంజలిం। రూపం దేహియశో దేహిభగం భవతి దేహిమే। పుత్రాన్దేహి ధనం దేహి సర్వాన్కామాంశ్చ దేహిమే। తతశ్శుక్లాంబరధరశ్శుక్లమాల్యానులేపనః। బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దద్యాద్వస్త్రయుగ్మం గురోరపి। ఏవం వినాయకం పూజ్య గ్రహాంశ్చైవ విధానతః। కర్మణాం ఫలమాప్నోతి శ్రియమాప్నోత్యనుత్తమామితి॥

యో మే రాజన్యుజో వా సఖా వా స్వప్నే భయం భీరవే మహ్యమాహ। స్తేనో వా యో దిప్సతి నో వృకో వా త్వం తస్మాద్వరుణ పాహ్యస్మానితి ఋుచా సూర్యోపస్థానే దుస్స్వప్ననాశః॥ అథ స్వప్నస్య నిర్విదే ఘుంజతశ్చ రేవతః। ఉభా తా బస్రీ రస్యతణాతి ఋుగ్జపాద్వా। యద్వా శ్రీమహాభారత భగవద్గీతాస్తవరాజానుస్మృతి గజేంద్రమోక్షశ్రీమద్రామాయణాది పాఠో వా దుస్స్వప్న నాశకః॥ తదుక్తం శ్రీమహాభారతే॥ భజంతం గజరాజాన మవదన్మధుసూదనః। యే మాం త్వాం చ సరశ్చైవ గ్రాహస్య చ విదారణం। గుల్మకీచక వేణూనాం రూపం చైవ సమాశ్రితం। అశ్వత్థం భాస్కరం గంగాం నైమిశారణ్యపుష్కరం। ప్రయాగం బ్రహ్మతీర్థం చ దండకారణ్యమేవ చ। పురాణం రామచరితం భారతాఖ్యానముత్తమం। విభూతించ కురుక్షేత్రం గరుడం మేరుపర్వతం। రూపం కాంచనగుల్మానాం రూపం మేరోస్సుతస్య చ। యేస్మరిష్యంతి మనుజాః ప్రయతాస్థిరబుద్ధయః। దుస్స్వప్నో నశ్యతే తేషాం సుస్వప్నశ్చ భవిష్యతీతి॥

శ్రీవంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజ విరచితా ధర్మ్యా। మునిభావబోధినీయం వితనోతు పరాం ముదం సదా విదుషాం॥

అసూయా మతివాచాలా హరిష్యతీతి శంకయా। సదుక్తిరత్నహారస్య మంజూషైసా సుయాకృతా॥

ఇతి శ్రీమదశేషస్తుతిపాత్ర విశ్వామిత్రపౌత్ర ధనంజయసగోత్ర సుంత్రక్షత్రకులపవిత్ర శ్రీవంతులూరి నారాయణరాజపుత్రేణారుంధతీసమాన పాతివ్రత్యాద్యగణిత సుగుణమణినికురుంబ శ్రీబుచ్చివేంకయాంబా గర్భశుక్తిముక్తారత్నేన శ్రీనారాయణ గజపతి రాజస్యైవ విరచితాయాం మునిభావబోధిన్యాఖ్యాచారకాండే సప్తమాహ్నికో నామ ప్రథమోధ్యాయః॥

ఇటుపైని శాంతివిధిని జెప్పుచున్నారము- స్నానముజేసి తిలలు అన్నము గోవులు వస్త్రములు వీటినిదానమొసఁగ్చి బ్రాహ్మణయుతుఁడై యుండవలెను. సుస్వప్నమును బహుగా జెప్పవచ్చును. దుస్స్వప్నముదాచవలెయును. దుస్స్వప్నము వినిపించినటులయిన మరల నిద్రించిన నగుస్వప్నముచే నగుఫలమును దెలియదగును. ఉపవాసము చేసి పాయసాన్నమును రాత్రిసూక్త మంత్రములచే హోమమును జేసి యాశేషమును దానుభుజించి పృథక్పాకముచే బ్రాహ్మణభోజనమును జేయించవలెయును. జాతవేదమంత్రమైన నైంద్రిమంత్రద్వయమైన నూరుమార్లు జపించియటుపైని పరుండవలయును. మరల సుస్వప్నమై మంచిఫలమగును. ఇష్టమగుదాని జెప్పిసాధులగు బ్రాహ్మణులచే రాజులాశీర్వచనమొందవలయును.

రాజుస్వప్నమైన నితరులకు జెప్పక గంగాభిషేకమైన స్వచ్ఛజలస్నానమైన జేసి ప్రాతఃకాలమున శాంతిపఠనమునర్చి స్వస్థబుద్ధియై బ్రాహ్మణులకు తిలలన్నము సువర్ణమునిచ్చి పుష్పములచే యథాశక్తిగ బూజించి భారతశ్రవణమును జేసిన దుస్స్వప్ననివర్తియగును. గంగాభిషేకమనగా గంగ జలమునుజల్లుకొనుట. అది సంభవించకుండిన శుద్ధజలమందు స్నానమొనర్చవలెను.

కర్మవిఘ్నసిద్ధులకు వినాయకునకు గణములకాధిపత్యమిచ్చి బ్రహ్మరుద్రులచే నియోగించబడెనని యాజ్ఞవల్క్య. ఇట్లువిఘ్నాయకుని యధికారమును జెప్పివారిచే జెప్పబడిన జ్ఞాపకలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. స్వప్నమందు జలములో మునిగిపోయినట్లును బోడివాళ్లనుజూచినట్లును వెట్టిసిబట్టగట్టి మాంసమునుభక్షించు మృగములనెక్కి నట్లంత్యజులతో ఖరోష్ట్రాదులతో గూడియుండినట్లును దాను నడచుచు పరులచే ననుగతుడగునట్లును వికలమనస్కుడు విఫలారంభుడునై నిర్నిమిత్తముగ నీరసించినట్లును ఇట్టియుపద్రవలక్షణములు గనుబడినరాజకుమారుడు రాజ్యమునొందకపోవును. కన్యకభర్తనొందకపోవును. స్త్రీగర్భధారిణియును జీవపుత్రవతియునుగాకుండును. శ్రోత్రియుడాచార్యుడుగాకపోవును. శిష్యుడధ్యయనము లేకుండును. కోమటిలాభము నొందకపోవును. హాలికుడు కృషిహీనుడగును.

ఇట్టిస్వప్నమయిన పుణ్యదివసమందు విధిపూర్వకముగ తెల్లావాలపిండి నేయితో తలయంటిసర్వౌషధిసర్వగంధవిలిప్తశిరస్కుడై స్నానముజేసి భద్రాసనమునగూర్చుని బ్రాహ్మణులు శుభకరమగు స్వస్తివాచనముజేయనశ్వగజవల్మీక నదీసంగమాశోష్య హ్రదస్థానములయందలి మృత్తికను, గోరోచనము, గంధము, గుగ్గులము, వీటినుదకమందువేసి సమానవర్ణములగు నాలుగుకలశములచే

హ్రిదములవలన దెచ్చిన యుదకములను వృషభచర్మచే నాచ్ఛాదించబడినభద్రాసనమందు గూర్చుండి సహస్రాక్షం శతధారమను మంత్రము మొదలు ఆపస్త్వముంతు సర్వదాయను పర్యంతము నీమంత్రములచే స్నానము జేయించబడి తెల్లావాలనూనియు యౌదుంబరస్రువముచే దర్భలు యెడమచేతిచే బట్టి శిరస్సునైని హోమము మితశ్చ యును మంత్రములచే స్వాహాంతముగా హోమము జేయవలయును. నామములచే బలిమంత్రములచే నమస్కారయుక్తముగ చతుష్పథమందు చాటలో దర్భాస్తరణముచేసి చెబియ్యము, దంచినబియ్యమును మాంసముతోకలిపినవండి, పచ్చిచేపలను, వండినచేపలను, మాంసమును, చిత్రపుష్పములను, సుగంధమును, త్రివిధమగుసురను, ముల్లంగిదుంపయు, పూరీలు, అప్పములు, ఉండ్రాళ్లను, పుష్పమాలికలు, దధ్యన్నము, పాయసము, చలిమిడి, మోదకము వీటినన్నిటిని చాటలోనుంచి ఆచాటభూమియందుంచి పిదప శిరస్సునధరించి పూర్వోక్తముగ చతుష్పథమందు బలిని సమర్పించవలెను. వినాయకజననియగు నంబికనుపాసించవలయును.

దూర్వాలు, తెల్లావాలు, పుష్పములుగలిపి పూర్ణముగు నంజలిచే నర్ఘ్యమొసగి రూపం దేహి యనుమంత్రముచే ప్రార్థించియటుపైని శుక్లాంబరమాల్యానులేపనుడై బ్రాహ్మణభోజనము జేయించి వస్త్రద్వయమును గురువునకు సమర్పించి యిట్లువినాయకునిబూజించి యథావిధిగ గ్రహారాధనజేసినబురుషుడుకర్మఫలములనొందును. సర్వోత్తమముగ లక్ష్మీప్రాప్తినొందును.

యోమేరాజన్నుమంత్రము మొదలు వరుణహ్యాస్థానను పర్యంతమగు ఋక్కుచే సూర్యోపస్థానము జేసినను అధస్వప్నస్యయను ఋక్కు జపించుటవలననైనను శ్రీమహాభారత భగవద్గీతాస్తవరాజానుస్మృతిగజేంద్రమోక్ష శ్రీమద్రామాయణాదిపాఠమువలనను దుస్స్వప్ననాశనముగును. ఇందుకుభారతము. తననుభజించుగజరాజునుగూర్చి భగవంతుడుపలికినదేమనిన. నన్ను, నిన్ను, నీమడుగుయొక్కవధచరిత్రను, గుల్మకీచకవేణురూపమును, నాయాశ్రమమును, అశ్వత్థమును, సూర్యుని, గంగను, నైమిశమును, ఋషభరమును, ప్రయాగను, బ్రహ్మతీర్థమును, దండకారణ్యమును. పురాణమగు రామచరిత్రమును, ఉత్తమమగు, భారతాఖ్యానమును, నావిభూతిని, కురుక్షేత్రమును, గరుడుని, మేరుపర్వతమును, సువర్ణగుల్మరూపమును, మేరుపుత్రిని రూపమును యెవరుస్మరించుదురో నియమవంతులగువారికి దుస్స్వప్ననాశనమై యదిసుస్వప్నమగును.

ఘనదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ విరచితాంధ్రవచన్ముని భావ బోధినియన్, జనునిది విబుధులకు ముదము సంపాదించున్॥

సీ॥ ఇది శ్రీమదఖిలమునీంద్ర సంస్తుతి పాత్ర పుణ్యవిశ్వామిత్ర పౌత్ర వసు ధనంజయ సగోత్ర సన్మంత్రకృత్సూత్ర సద్వంశపవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణాహ్వయభూమానముఖ్యాత్మజులౌ యరుంధతికి తుల్యమగునట్టి విమలపాతివ్రత్య వివిధసౌశీల్యాది గుణవత్సతీశిరోమణియగు ఘన బుచ్చి వేంకమాంబాగర్భభూశుక్తి ముక్తారత్న నారాయణ గజపతిన్నృప ఘనుల కృతిమునిభావబోధినిప్రస్తావ మాహ్నికమనునాద్యధ్యాయములరు సినను॥

ప్రథమాధ్యాయము. సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము.

యోభాతీదం జగదివ విభుస్సృష్టితోగ్రేయ ఏకో నాశేష్యైకస్సకలజగతాం యోఽవశిష్యేదనంతః। సత్యాసత్యేస్వయమవిదుషాంభాసయే ద్వ్యత్యయేన స్యాద్యస్సాయా పరమకృపయాసోఽవ్యయో స్మచ్ఛరణ్యః॥ ఉదీరితేంద్విజాతీనామాహ్నికంప్రథమేమయా। అధ్యాయేనద్వితీయేన శూద్రస్యాహ్నికముచ్యతే॥

సర్వవ్యాపకుడగు నేదేవుడుజగద్రూపునివలెనుభాసించునో సృష్టికంటె పూర్వమందును ప్రళయానంతరమందు నొక్కడై యనంతుడగునేదేవుడు మిగిలియుండునో యేదేవునిమాయ సత్యము నసత్యమువలె నసత్యము సత్యమువలె నవిద్వాంసులగువారలకు దోపింపజేయునట్టి యవ్యయుడగు భగవంతుడు మిగులదయచే మాకురక్షకుడవుగావుత. పూర్వాధ్యాయమందు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులయొక్క ఆహ్నికముమాచేజెప్పబడెను. ఈ రెండవయధ్యాయమందు శూద్రుల యాహ్నికప్రకారము జెప్పబడుచున్నది.

అథాతో శూద్రస్యాహ్నికధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథద్విజాతేరాహ్నిక ధర్మాభిధానానంతరంశూద్రస్య శోచంత ఇతిశూద్రాఃశుచశోకే ద్విజపరిచర్యారూప దుఃఖితా శూద్రాః॥ తదుక్తంభారతే అనుశాసనికే పర్వణి॥ దృష్ట్వాపితామహః శూద్ర మభిభూతంతు తామసైః। ద్విజశుశ్రూషణం ధర్మంశూద్రాణాంతుప్రయుక్తవాన్। నశ్యంతితామసాభావాః శూద్రస్యద్విజభక్తితః। ద్విజశుశ్రూషయా శూద్రఃపరంశ్రేయోఽధిగచ్ఛతి॥ అహింసకశ్శుభాచారో దేవతాద్విజపూజకః। శూద్రోధర్మఫలైరిష్టైః స్వధర్మేణైవయుజ్యతే।స్వాహాకారనమస్కారౌ మంత్రౌ శూద్రో విధీయతాం। తాభ్యాంశూద్రః పాకయజ్ఞైర్యజేత బ్రహ్మవాన్స్వయం॥ బ్రహ్మమంత్రైః॥ సంచయాంశ్చనకుర్వీతజాతుశూద్రః కథంచన। పాపీయాన్హిధనంలబ్ధ్వా బాధతేపిగరీయసః। రాజ్ఞావా సమనుజ్ఞాతః కామంకుర్వీతధర్మతః॥ ఆపస్తంబోపి॥ శుశ్రూషాశూద్రస్యేతరేషాం వర్ణానాం పూర్వస్మిన్పూర్వస్మిన్వర్ణే నిశ్శ్రేయసంభూయః॥ తేషాంశూద్రాణాంజాతేరాహ్నికధర్మంవిశేషేణవివృణ్మహేఇతిసూత్రార్థః॥ యద్యపిశూద్రస్యకర్మణాంనిషేధోవచనాన్న్యాయాచ్చావగమ్యతే।తథాచశతపథశ్రుతిః।పద్యుర్వాఏతచ్ఛ్మశ

శానంయచ్ఛూద్రఇతి పద్భ్యాం యుజ్యతఇతి పద్యజంగమిత్యుక్తేః। తస్మాచ్ఛూద్రోయజ్ఞేఽనవక్లృప్తోనహిదేవతా అన్వసృజ్యతేతి తైత్తిరీయశ్రుతేః। అథహాస్యవేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రపూరణమిత్యుత్తరమీమాంసాయాం॥ కపిలాక్షీరపానేన బ్రాహ్మణీగమనేనచ। వేదాక్షరవిచారేణ శూద్రశ్చండాలతాం వ్రజేదితి పారాశరస్మృతౌచ॥ శూద్రస్య వేదశ్రవణాధ్యయనప్రతిషేధో దర్శితః॥ తథా వేదార్థజ్ఞానమపి॥ నశూద్రాయమతిందద్యాన్నోచ్ఛిష్టం నహవిష్కృతం। నచాస్యోపదిశేద్ధర్మం నచాస్యవ్రతమాదిశేదితి పాద్మోక్తేః॥ ఇతి వేదార్థోపదేశః॥ నశూద్రాయపరిజ్ఞానం దద్యాద్వేదముఖేనత్వితి పరాశరపురాణాత్। వేదార్థజ్ఞాననిషేధాన్మీమాంసాధ్యయనమపినిషిద్ధం। తథా వేదమూలత్వాత్స్మృతిపురాణాద్యధ్యయనం నిషిద్ధం॥ పురాణం పంచమో వేదః పురాణం వేదసమ్మితమితిస్మృతేః॥ తస్మాదిదం వేదవిద్భిరధ్యేతవ్యం ప్రయత్నతః। శిష్యేభ్యశ్చ ప్రవక్తవ్యం సద్వృత్తేష్వేవసర్వత ఇత్యత్రిస్మృతేః॥ మనురపి॥ నిషేకాదిశ్మశానాంతో మంత్రైర్యస్యోదితో విధిః॥ తస్య శాస్త్రేఽధికారోఽస్మిన్ జ్ఞేయోనాన్యస్యకస్యచిత్॥ ఏవంస్మృత్యాదిశ్రవణమపి॥ నాధ్యేతవ్యమిదం శాస్త్రం వృషలస్యతు సన్నిధౌ। యోఽధీతేచైవమోహాత్మా సయాతినరకాన్బహూనితికౌర్మోక్తేః॥ వాయుసంహితాయామపి॥ నావేదవిద్భ్యః కథనీయమేతత్పురాణరత్నం పురశాసనస్య। నాభక్తశిష్యాయచ నాస్తికేభ్యో దత్తంహి మోహాన్నరకం దదాతి॥ భవిష్యత్పురాణే॥ యాన్యేతాని వియోక్తాని ధర్మశాస్త్రాణి సువ్రత। నేచ్ఛామిశ్రోతుం విప్రేంద్ర గుహ్యాన్యేతాని హి ద్విజ॥ త్రయాణామేవ వర్ణానాం ప్రోక్తాన్యేతాని పండితైః॥ శ్రేయసేన తు శూద్రాణామశ్రమే వచనం శృణు॥ బ్రాహ్మణాదిషువర్ణేషు త్రిషు వేదాః ప్రతిష్ఠితాః। మన్వాదీనిచశాస్త్రాణి తచ్ఛాంగానిచ సర్వశః॥

తథాపి॥ పద్భ్యాగ్ం శూద్రోఅజాయత। శూద్రోమనుష్యాణామశ్వఃపశూనామితిబహ్వృచ తైత్తిరీయాదిశ్రుతిభిః, ముఖబాహూరుపజ్జాతాస్త్రస్యవర్ణాయథాక్రమం। లోకానాంతు వివృద్ధ్యర్థం ముఖబాహూరుపాదతః॥ బ్రాహ్మణం క్షత్రియం వైశ్యం శూద్రంచనిరవర్తయదితి మన్వాదిస్మృతిభిః ప్రతిపాదితత్వాచ్ఛూద్రస్య వర్ణత్వాద్విప్రప్రాధాన్యేన తద్ద్వారా పురాణశ్రవణస్యాధికారః। శ్రవణస్యవాచనస్యచ శూద్రప్రాధాన్యేన సాక్షాన్నిషేధః। వేదస్తదర్థస్మృతిపఠన శ్రవణాధికారోదూరతోపాస్తమేవశ్రుతిస్మృతి పురాణవచనైః॥ తథాచోక్తం శ్రీమహాభారతే॥ శ్రావయేచ్చతురోవర్ణాన్కృత్వా బ్రా

స్మిన్నాస్త్రగత ఇతి॥ నారదీయేపి॥ యేచధర్మపరా రాజన్నైవద్విజపరాయణాః। తేషామధ్యే హరేరగ్రే పఠనీయం ద్విజాతిభిః ఇతి॥ భాగవతేపి॥ స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా। కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయఏవం భవేదిహ। ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమితి॥ ద్విజాచ్ఛూద్రాయాం జాతో ద్విజబంధుః స్త్రీ వా॥ భవిష్యే॥ చతుర్ణామపి వర్ణానాం యాని ప్రోక్తాని శ్రేయసే। ధర్మశాస్త్రాణి రాజేంద్ర శృణు తాని నృపోత్తమ। విశేషతస్తు శూద్రాణాం పావనాని మనీషిభిః। అష్టాదశపురాణాని చరితం రాఘవస్య చ॥ వాయవీయే॥ ఏతాని నృపశార్దూల ధర్మశాస్త్రాణి పండితైః। సాధారణాని ప్రోక్తాని వర్ణానాం శ్రేయసే సదా। చతుర్ణామిహ రాజేంద్ర శ్రోతుమర్హాణి సువ్రత॥ స్కాందే సూతసంహితాయాం॥ అన్యే చ బ్రాహ్మణా విష్ణో రాజానశ్చ తథైవ చ। వైశ్యాశ్చ తారతమ్యేన జ్ఞానాభ్యాసేధికారిణః ద్విజస్త్రీణామపి శ్రౌతజ్ఞానాభ్యాసేధికారితా। అస్తి శూద్రస్య శుశ్రూషా పురాణేనైవ వేదనం॥ వదంతి కేచిద్విద్వాంసః స్త్రీణాం శూద్రసమానతాం॥ యథా॥ సిద్ధాంతశ్రవణం బ్రాహ్మద్విజానాం మునిసత్తమాః। శూద్రాణాంచ విరక్తానాం తథా స్త్రీణాం మహామునే। సిద్ధాంతశ్రవణం ప్రోక్తం పురాణశ్రవణం బుధైః॥ సిద్ధాంత స్మార్థః॥ రామాయణేపి॥ పఠన్ ద్విజో వాగృషభత్వమీయాత్ స్యాత్ క్షత్రియో భూమిపతిత్వమీయాత్। వణిగ్జనః పణ్యఫలత్వమీయాచ్ఛృణ్వంశ్చ శూద్రోపి మహత్త్వమీయాత్॥ ఇదమపి విప్రాదిద్వారైవ॥ తదుక్తం భవిష్యే॥ దేవార్చాం పురతః కృత్వా బ్రాహ్మణాంశ్చ నృపోత్తమ। శ్రోతవ్యమేవ శూద్రేణ తథాన్యైశ్చ ద్విజాతిభిః॥ పురాణశ్రవణవిధానాదేవ తదంతర్గతవైదికమంత్రశ్రవణేపి నదోషః॥ తదుక్తం వార్తికే॥ తానేవ వైదికాన్మంత్రాన్ భారతాదినివేశితాన్। విహాయ మంత్రనియమం లోకబుద్ధ్యా ప్రయుంజత ఇతి తత్ర అవిద్యత్వాద్వేదమంత్రే నాధికారః॥ తదుక్తం వ్యాసేన॥ శూద్రో వర్ణశ్చతుర్థోపి వర్ణత్వాద్ధర్మమర్హతి। వేదమంత్రస్వధాస్వాహా వషట్కారాదిభిర్వినేతి॥ నృసింహతాపనీయే॥ సావిత్రీం ప్రణవం యజుర్లక్ష్మీం స్త్రీశూద్రాయ నేచ్ఛంతి॥ పరాశరభాష్యేప్యేవం॥ రామతాపనీయే॥ సావిత్రీం లక్ష్మీం యజుః ప్రణవం పరిజానీయాత్ స్త్రీశూద్రస్స మృతో ధోగచ్ఛతి। లక్ష్మీం శ్రీబీజం వ్యాహరణ జిహ్వాచ్ఛేద ఇతి శ్రుతేశ్చ॥ స్వాహాప్రణవసంయుక్తం శూద్రే మంత్రం దదద్ద్విజః। శూద్రో నిరయమాప్నోతి బ్రాహ్మణశ్శూద్రతామియాదితి స్కాందే॥ ఏవం పురాణ విష్ణుసహస్రనామ చండీస్తోత్రాదిపాఠేప్యనధికారః॥ శ్రవణమాత్రే ఽధికారేణ పాఠాప్రసక్తేః॥ తదుక్తం హరివంశే॥ సు

గతిమనుమిశ్రాశ్చ వచనాచ్చ శూద్రజాతిరితి॥ అత ఏవ భారతే విష్ణుసహస్రనామసు। వేదాంతగో బ్రాహ్మణస్స్యాత్ క్షత్రియో విజయీ భవేత్। వైశ్యో ధనసమృద్ధస్స్యాచ్ఛూద్రస్సుఖమవాప్నుయాదిత్యత్ర శూద్రశ్శ్రవణేనైవేతి శంకరాచార్యైర్వ్యాఖ్యాతం॥ కింబహునా। శూద్రకర్తృకస్నానదానశ్రాద్ధాదౌ విప్రస్యైవ పౌరాణికమంత్రపాఠః శూద్రస్యతు శ్రవణమాత్రం॥ శ్రావయేచ్చతురో వర్ణానిత్యస్య నిషాదస్థపతిం యాజయేదితివచ్ఛ్రావణయుక్తిత్వాత్తేన శూద్రం ప్రతి శ్రవణజన్యజ్ఞానస్యైవ కర్మణి గ్రహణాత్ పురాణపాఠాదేస్తస్య మంత్రపాఠాప్రసంగాచ్చ॥ వారాహే॥ అయమేవవిధిః ప్రోక్తః శూద్రాణాం మంత్రవర్జితః। అమంత్రస్యతు శూద్రస్య విప్రో మంత్రేణ గృహ్యతే। మనుస్తు॥ విప్రాణాం వేదవిదుషాం గృహస్థానాం యశస్వినాం। శుశ్రూషైవతు శూద్రస్య ధర్మోనైశ్శ్రేయసః పరః॥ శుచిరుత్కృష్టశుశ్రూషుర్మృదువాగనహంకృతః। బ్రాహ్మణాద్యాశ్రయో నిత్యముత్కృష్టాం జాతిమశ్నుత ఇత్యుక్తవాన్॥ శూద్రాశ్చావరవర్ణాశ్చ వృషలాశ్చ జఘన్యజా ఇత్యమరకోశాద్వృషశ్చ ధర్మస్తం లునంతీతి వృషలాః॥ వృశ్ఛేదనే॥ అత్రవృషలస్యాకర్మణ్యనధికారో హింసకత్వాదయమేవ బ్రహ్మణః బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయాణాం సేవామేవస్వభావం వృషలమధ్యయనాధ్యాపనయజ్ఞతపోవ్యాపారాణామార్యావర్తాంతర్వర్తి తద్ద్విజానాం లౌకికకర్మకరణార్థం తం నియమ్య ద్విజన్మానైవ తే పామరాః మంత్రఫలమనుగ్రాహ్యాః ప్రవర్తితవాన్ ప్రభుర్వర్ణధర్మమిమం ప్రస్తుతవాన్। ఆర్యావర్తదేశేష్వేవ వర్ణాశ్రమధర్మనియమాదిర్నేతరేషు। ఆర్యాః ధార్మికాః వర్తంతేస్మిన్నిత్యార్యావర్తః॥ ఆసముద్రాత్తువై పూర్వాదాసముద్రాచ్చ పశ్చిమాత్। హిమవద్వింధ్యయోర్మధ్య మార్యావర్తం విదుర్బుధాః॥ సజ్ఞేయో యజ్ఞియో దేశో మ్లేచ్ఛదేశస్తతః పరఇతిమానూక్తేః॥

శూద్రకర్మాధికారవిచారణ.

శుచధాతువకు శోకమర్థము. ఆయాసముచే ఖేదమునొందువారలు శూద్రులనబడుదురు. ద్విజులకు పరిచర్య చేయుటచే శ్రమనొందువారలనుట. శూద్రుని బ్రహ్మ యీని తామసగుణములచే అభిభూతుడుగానున శూద్రులకు ద్విజసేవ నియోగించెను. ద్విజులయందగు భక్తివలన శూద్రుల తామసభావములు నశించును. ద్విజసేవచే శూద్రుడధికమగు శ్రేయస్సునొందును. హింసలేనివాడు మంగళకరమగు ఆచారముగలవాడు దేవతాద్విజపూజకుడగు శూద్రుడు యిష్టములగు ధర్మఫలములను స్వధర్మముచేతనేపొందును. స్వాహాకార నమస్కార

మంత్రములు శూద్రునకు విధ్యుక్తములు. ఆ రెంటిచేతను మంత్రవంతుడగు శూద్రుడు పాకయజ్ఞములను జేయవలయును. శూద్రుడు ధనసంచయమును జేయతగదు. ధనమునొంది పైవర్ణములవారిని బాధించును. గావున మిగుల పాపాత్ముడగును. రాజుచే ననుజ్ఞాతుడై నివసించవలయును. ధర్మము తప్పకుండ కామమును సేవించవలయునని భారతమందను శాసనికపర్వము. ఆపస్తంబులువారును శూద్రునకు మొదటిమొదటి వర్ణసేవానుసారముగా శ్రేయస్సునొందునని జెప్పిరి. అట్టిశూద్రజాతికి ఆహ్నికధర్మమును విశేషించి జెప్పుచున్నానని సూత్రార్థము. విచారించగా శూద్రునకు కర్మనిషేధము వచనమువలనను యుక్తివలనను కనబడుచున్నది. ఇందుకు శతపథ బ్రాహ్మణము శతపథశ్రుతియందు॥ ఏహేతువువలన శూద్రుడు పాదముతో నడచే శ్మశానమో అనగా జంగమమగు శ్మశానము వలె నింద్యుడని తాత్పర్యమని జెప్పియున్నది. శూద్రుడయజ్ఞార్హుడై దేవతారాధనము లేనివాడై సృజించబడెనని తైత్తిరీయశ్రుతి. వేదము వినిన శూద్రునికర్ణములయందు సీసము, లక్క, కరిగించి పోయవలయునని ఉత్తరమీమాంస. కపిలగోవుపాలు త్రావినను బ్రాహ్మణస్త్రీని పొందినను వేదాక్షరవిచారము జేసినను శూద్రుడు చండాలుడగునని పారాశరస్మృతి. ఇట్లు శూద్రునకు వేదాధ్యయన శ్రవణతదర్థజ్ఞాన నిషేధము జెప్పబడియున్నది. మరియును శూద్రునకు వేదార్థము జెప్పతగదు. ఉచ్ఛిష్టమైనను హవిస్సైనను పెట్టతగదు. ధర్మమైనను, వ్రతమైన నుపదేశించతగదని పద్మపురాణము॥ వేదమంత్రముఖమున శూద్రునకు జ్ఞానోపదేశము జేయదగదని పారాశరపురాణము॥

వేదార్థజ్ఞాన నిషేధమువలన మీమాంసాధ్యయనమును- వేదమూలములగు స్మృతిపురాణాధ్యయనమును నిషేధించబడెను. పురాణమయిదవ వేదమనియు వేదసమ్మితమనియు స్మృతి- గావున నీపురాణము వేదవేత్తలచే చదవతగినది శిష్యులకు జెప్పతగినదియనియత్రిస్మృతి. నిషేకము మొదలు శ్మశానాంతమెవనికి మంత్రములచే సంస్కారము విధించబడెనో వానికే శాస్త్రమందధికారముకలదుగాని యితరునకీ యధికారము లేదని మనువు. ఈశాస్త్రము శూద్రసన్నిధియందు జదువదగదు జ్ఞానముచే నైనదైన జదివిన నరకము నొందునని కూర్మపురాణము. వేదవేత్తలుగాక భక్తిలేక నాస్తికులగు వారలకీ పురాణరత్నమును జెప్పదగదు. మోహముచే జెప్పిన నరకమునొందునని వాయుసంహిత.

ఈనీచే జెప్పబడిన ధర్మశాస్త్రముల నీరహస్యములను శూద్రుడనగు నేను వినుటకుత్సాహమునొందను. బ్రాహ్మణాది వర్ణత్రయమునకే యివి జెప్పబడె

ము. శూద్రునకివి శ్రేయస్కరములుగావు. వేదములుమన్వాదిస్మృతులు శాస్త్రములు వీటియర్థములు జదువుటకు బ్రాహ్మణాది వర్ణత్రయమునకే యోగ్యత కలదని భవిష్యోత్తరపురాణము- ఇట్లునిషేధించబడియుండినను పాదములవలన శూద్రుడు పుట్టెనని తైత్తిరీయశ్రుతి. మనుష్యులలోశూద్రుడు, మృగములలో నశ్వము, పాదములవలనబుట్టెనని ఋగ్వేదము. ముఖబాహూరుపాదములవలన క్రమముగా బ్రాహ్మణాదివర్ణములు లోకవృద్ధికొరకు బుట్టినవని మన్వాదిస్మృతులలో జెప్పబడుటవలన శూద్రుడు నొకవర్ణముగలవాడౌటచేతను బ్రాహ్మణముఖముచే పురాణశ్రవణాధికారము కలదుగాని శూద్రప్రాధాన్యముచే జెప్పుటకైనను, వినుటకైనను ప్రత్యక్షముగా నిషేధము. వేదమును దీనియర్థమును అనుసరించిన స్మృతులను పఠించుటకు వినుటకు నధికారముశ్రుతిస్మృతిపురాణములచే నూరముగా నిషేధించబడెను. ఇందుకు భారతము- ఈగ్రంథమును బ్రాహ్మణాది నాలుగువర్ణములవారికిని బ్రాహ్మణుని యెదుటనుంచుకొని వినిపించవలయునని. ఎవరు ధర్మపరులో దేవబ్రాహ్మణభక్తులో వారిమధ్యను భగవత్సన్నిధిని బ్రాహ్మణులచే నీగ్రంథము పఠించతగినదని నారదీయము. స్త్రీలు, శూద్రులు, ద్విజబంధులు వీరికి వేదమునువినిపించరాదు. మూఢులకు శ్రేయోపాయమగుకర్మము శ్రేయస్కరమని భాగవతము. ఇటుల నీభారతము వ్యాసులవారిచే దయచేత జేయబడెను. బ్రాహ్మణులవలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినవాడు ద్విజబంధుడనియైన వ్రాత్యుడనియైన జెప్పబడెను. భవిష్యమందు నాలుగువర్ణములవారికిని ధర్మశాస్త్రములేవి శ్రేయస్సుకొరకు జెప్పబడెనో వాటిని వినుము. విశేషించి శూద్రులకు అష్టాదశపురాణములను రామచరిత్రమును పవిత్రకరములు అని వామనీయమందు. ఈధర్మశాస్త్రములు సర్వవర్ణసాధారణములని పండితులచే శ్రేయస్కరమనియు జెప్పబడెను. ఇవి నాలుగువర్ణములవారికిని వినదగినవి. స్కాందమందు సూతసంహితలో బ్రాహ్మణులును క్షత్రియులును, వైశ్యులును తారతమ్యముగా జ్ఞానాభ్యాసమందుఅధికారులని. బ్రాహ్మణస్త్రీలకును శ్రోత్రజ్ఞానాభ్యాసమందు అధికారముకలదు. శూద్రునకును శ్రావయును పురాణముచే జ్ఞానసంపాదమునుగలదు. కొందరు విద్వాంసులు స్త్రీలకుశూద్రసమానతయని జెప్పుచున్నారు. ఎట్లైన, సిద్ధాంతశ్రవణము ద్విజాతులకె జెప్పబడెను. విరక్తులకు, శూద్రులకును, స్త్రీలకును సిద్ధాంతశ్రవణము పురాణశ్రవణమని పెద్దలచేజెప్పబడెను. సిద్ధాంతమనగా స్మృత్యర్థమును రామాయణమును బ్రాహ్మణుడు దీనిపఠించిన వక్తలలోశ్రేష్ఠుడగును. క్షత్రియుడు

భూపతియగును. వణిగ్జనుడు వర్తకలాభమునొందును. శూద్రుడువినిన మహాత్వము నొందును. ఇదిన్ని బ్రాహ్మణునివలననే వినవలయునని తాత్పర్యము. ఇందుకు భవిష్యత్పురాణమందు ముందుగా దేవపూజయును, బ్రాహ్మణపూజయును జేసిశూద్రునిచేతను ద్విజులచేతను వినదగినదని పురాణశ్రవణవిధివలననే తదంర్గత వైదికమంత్ర శ్రవణమందునుదోషములేదు. ఇందుకు వార్తికము. భారతాది గ్రంధములందు ఘటించబడియున్న వైదికమంత్రములను మంత్రనియమనువిడిచి లౌకికబుద్ధిచే వినవచ్చును. అసంస్కారులగుటవలన వేదమంత్రాధికారములేదు. శూద్రుడు నాలవవాడైనను వర్ణత్వముగలుగుటవలన వేదమంత్ర స్వధాస్వాహా వషట్కారాదులు వినాగా ధర్మమునుగూర్చి యర్హుడని వ్యాసవచనము. సావిత్రిని ప్రణవమును యజుస్సును శ్రీకారమును స్త్రీ శూద్రులు వర్జింపవలెనని నృసింహ తాపనీయము. సావిత్రిని శ్రీబీజమును యజుస్సును ప్రణవమును స్త్రీశూద్రులు తెలుసుకొనియధోగతినొందుదురని రామతాపనీయము. వీటినుచ్చరించిన నాలుకగోయవలయునని వేదము. స్వాహాకార ప్రణవయుక్తముగా బ్రాహ్మణుడు శూద్రునకు మంత్రముచెప్పిన నాశూద్రుడునరకమునొందును. ఆబ్రాహ్మణుడు శూద్రత్వము నొందునని స్కాందము. ఇటుల పురాణ విష్ణుసహస్రనామ చండీస్తోత్రాది పఠనమందు నధికారములేదు. శ్రవణమాత్రమందగు నధికారముచే పాఠాధికారప్రసక్తి గలుగదు. శ్రవణమువలన శూద్రుడు సుగతినొందునని హరివంశము. అదిగావుననే విష్ణు సహస్ర నామములయందు బ్రాహ్మణుడు వేదాంతియగునని క్షత్రియుడు విజయము నొందునని వైశ్యుడు ధనవంతుడగునని శూద్రుడుసుఖియగునన్నచోట శూద్రుడుశ్రవణముచేతనేయని శంకరాచార్యులువారిచే వ్యాఖ్యానము చేయబడెను. ఇంతయధికమెందుకు- శూద్రకర్తృకమగు స్నానదానశ్రాద్ధాదికమందు బ్రాహ్మణుడే పౌరాణిక మంత్రపఠనమును సేయవలయును. శూద్రునికి శ్రవణమాత్రమే. వారాహమందు యిదేవిధిశూద్రులకు మంత్రవర్జితమై చెప్పబడెను. మంత్రములేనిశూద్రునకు బ్రాహ్మణుడు మంత్రముచేగ్రహించబడెను. మనువైతే వేదవేత్తలును కీర్తివంతులును గృహస్థులునగు బ్రాహ్మణులకు శుశ్రూష జేయుటయే శూద్రునకు శ్రేయస్కరమగు పరమధర్మము. శుచియు మిగులశుశ్రూష జేయువాడును మృదువక్తయు అనహంకారుడునై శూద్రుడు బ్రాహ్మణాశ్రయుడగు వాడుత్కృష్టమగుజాతి నొందునని చెప్పెను. శూద్రులుఅవరవర్ణులు వృషలులుజఘన్యజులు యిట్లని యమరకోశమువలన- వృషమనగా ధర్మము దీనిని ఛేదించువారు

వృషలులు. ఉభాతువృకు భేదసమర్థము. ఇచ్చటవృషలునకు కర్మమందనధికారహేతువు. బ్రహ్మయొక్క జఘన్యమగు నవయవమందు బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయమువారల సేవకొఱకె సృజించి తమస్స్వభావుడగు వృషలుని అధ్యయనము, అధ్యాపనము, యజ్ఞము, తపము వీటియందు మిగుల నాసక్తిగల యార్యావర్తాంతర్వర్తులగుద్విజులకు లౌకికకర్మసాధనార్థము వానినియమించి ద్విజులచేతనే యాశూద్రులకైహికాముష్మిక ఫలముననుగ్రహించి సమర్థుడగు బ్రహ్మవర్ణధర్మమును బ్రవర్తింపజేసెననితోచుచున్నది. ఆర్యావర్తదేశములంగనె వర్ణాశ్రమధర్మాది నియమము నితర దేశములందు లేదు. అన్యులనధార్మికులు-వారీదేశములందు వర్తింతురు గావుననిది ఆర్యావర్తమనబడెను. ప్రాక్పశ్చిమ సముద్రములమధ్యను హిమవద్వింధ్య పర్వతములనడుమ దేశమార్యావర్తమని బుధులందురు. ఇదియు యజ్ఞములుజేయుట కర్హమగుదేశము. దీనికిపైని మ్లేచ్ఛదేశమని మనువచనము

కుండగోళక షండాదయః.

అథశూద్రసమానానామను పసీతద్విజకుండగోళక సంకరజాత్యాదీనామపిశూద్రవిహిత నిషిద్ధధర్మాఏవేతి దర్శయిష్యామః॥ ద్వితీయేనతుయః పిత్రాసవర్ణాయాం ప్రజాయతే। సవర్ణోథ ఇతిజ్ఞేయః శూద్రధర్మాశ్చజాతితః॥ వ్రతహీనాస్త్వసంస్కార్యాః స్వవర్ణాస్వపి యేసుతాః। ఉత్పాదితాస్సవర్ణేన వ్రాత్యా ఇతిబహిష్కృతా ఇతిదేవలః॥ పరదారేషుజాయేతేద్వౌసుతౌకుండగోళకౌ। అమృతేజారజఃకుండో మృతేభర్తరి గోళకఇతిమనుః॥ జారజాతస్సవర్ణాయాంకుండో జీవతిభర్తరి। మృతేగోళకనామాతుజాతిహీనాచ తౌస్మృతౌ॥ అసవర్ణాసు నారీషు ద్విజైరుత్పాదితాశ్చయే। పరపత్నీషుసర్వాసు కుండాస్తేగోళకాస్మృతాః॥ మాతృవర్ణానతేప్రోక్తాః పితృవర్ణానచస్మృతాః। అవివాహ్యాస్సుతాస్త్వేషాం బంధుభిఃపితృమాతృత ఇతియమః॥ సవర్ణాసు సవర్ణైస్తు యేజాయంతేపరైరపి। అవరోధకసంజ్ఞాస్తే వ్రతసంస్కారవర్జితా ఇత్యాదిత్యపురాణే॥ కృచ్ఛ్రసాంతపనం కుర్యాద్గత్వా సంకీర్ణయోనిజం। సూతంహత్వాతు కృచ్ఛ్రంతుకుండగోళక మేవచేతియమః॥ ఇతికుండగోళకౌ॥ తథాద్విజోత్పన్న షండోపి శూద్రసమ ఇతి స వసంతే బ్రాహ్మణ ముపనయీతేత్యుపనయన విధావచ మాసాధ్వయ్యవదుపాదేయత్వేన వివక్షితపుంస్త్వాత్ స్త్రీణామివతస్యాప్యుపనయనాభావాత్। అష్టవర్ష వాక్యే ఉద్దేశ్యత్వేపిప్రాప్తానువాదేన పుంస్త్వవివానువేదాత్ మితాక్షరాయాం దేవలోపి॥ షండకోలింగహీనస్స్యాత్సంస్కారార్హా

శ్చ నైవ స ఇతి॥ అత ఏవ తత్త్రైవ వృద్ధమనుః॥ షండం తు బ్రాహ్మణం హత్వా శూద్ర
హత్యావ్రతం చరేదితి॥ షండస్తు నారదమతే చతుర్దశవిధః॥ దేవలమతే తు సప్తవిధః॥
నారదః॥ చతుర్దశవిధశ్శాస్త్రే షండో దృష్టో మనీషిభిః। చికిత్స్యశ్చాచికిత్స్యశ్చ తేషా
ముక్తో విధిః క్రమాత్॥ నిసర్గషండో వంధ్యశ్చ పక్షషండ స్తథైవ చ। అభిశాపాద్గురో
ర్గో గాద్దైవక్రోధాత్తథైవ చ। ఈర్ష్యాషండశ్చ సేవ్యశ్చ వాతరేతా ముఖేభగః॥ ఆ
క్షిప్తో మోఘబీజశ్చ శాలినోన్యాపతిస్తథా॥ నిసర్గపదం స్వభావతో లింగవృషణహీ
నః॥ వంధ్యశ్ఛిన్నముష్కః॥ పక్షదినాని స్త్రియమసేవ్యసక్తో ద్వ్యగక్షషండః పక్షషండః॥
గురుశాపాదయః ప్రసిద్ధాః॥ ఈర్ష్యయా పుంస్త్వముత్పద్యతే స ఈర్ష్యాషండః॥ ఉప
చారవిశేషేణ పుంస్త్వముత్పద్యతే యస్య స సేవ్యషండః। పాదోపహతరేతస్కో వా
తరేతాః॥ యస్య ముఖ ఏవ పుంస్త్వశక్తిః న యోనౌ స ముఖేభగః॥ రేతోనిరోధాత్షం
డీభూత ఆక్షిప్తషండః॥ గర్భాధానాసమర్థసబీజో మోఘబీజః॥ అపగల్భత
యాక్షోభాద్వా నష్టపుంస్త్వశ్శాలీనః॥ యస్య స్వభార్యావ్యతిరేకేణాన్యాసు పు
రుషభావస్సోన్యాపతిరితి॥ షండకో వాతజః షండః షండః క్లీబో నపుంసకః। కీలకశ్చేతి స
ప్తైవ క్లీబభేదో వ్యవస్థితః॥ తేషాం స్త్రీతుల్యవాక్చేష్టా స్త్రీతుల్యః షండకో భవేత్॥
ఉన్నతకుచకచకూర్చహీనత్వాదిధర్మక ఇత్యర్థః॥ పుమాన్ స్త్రీత్వానలింగాని పశ్చా
న్నిదర్శయత్యేవ చ। స్త్రీచపుంభావమాస్థాయ పురుషాచారవద్గుణా। వాతకో నా
మ షండస్స్యాత్ స్త్రీషండో వాపి నామతః॥ లింగాని స్త్రీపుంనపుంసకాని భింద్యాత్
త్యజేత్ కదాచిత్ స్త్రీ కదాచిత్పుమాన్ కదాచిత్షండ ఇత్యర్థః॥ స్త్రీచపురుషవత్
స్త్రీయంతరం భుక్త్వా శుక్రోత్సర్గం వినైవ చర్మకృత శ్లక్ష్ణ మేహనం వా తేనాప్రా
ప్య ధరిష్యమాణా యథేచ్ఛమిత్యర్థః॥ అసల్లింగో థ షండస్స్యాత్ షండస్తు మ్లానమే
హనః। అమేధ్యాశీ ప్రమాన్ క్లీబో నష్టరేతా నపుంసకః॥ అమేధ్యాశీ ముఖమైథునా
త్స్రరేతాః అయం సుశ్రుతే ఆసేక్య ఇత్యుక్తం॥ ఆసేక్యో నామ భవతి దంశో
ల్పవీర్యయోః। స శుక్రం ప్రాశ్య లభతే లింగోచ్ఛ్రాయ మసంశయం। స కీలక ఇతి
ప్రోక్తోయః క్లైబ్యాదాత్మన స్త్రియం। అన్యేన సహ సంయోజ్య పశ్చాత్తామేవ సే
వతే॥ అన్యోపి॥ యః పూతియోనౌ జాతస్స సౌగంధికసంజ్ఞికః। స యోని శేఫ సౌ
గంధమాఘ్రాయ లభతే బలం। స్వే గుదే మైథునాద్యస్తు స్త్రీషు పుంవత్ప్రవర్తతే।
కుంభీకస్స తు విజ్ఞేయః ఈర్ష్యకం శృణు చాపరం। దృష్ట్వా వ్యవాయ మన్యేషాం
వ్యవాయే యః ప్రవర్తతే। ఈర్ష్యక స్స తు విజ్ఞేయః ఈర్ష్యకం శృణు పంచమం।
యో భార్యాయామృతౌ మోహాదంగనేవ ప్రవర్తతే। తత స్త్రీచేష్టాచారస్తు జా

యాంతేషండసంజ్ఞకః॥ తేషాంచోపనయనవ్రతచతుష్టయ సమావర్తన వివాహ
వర్జం సర్వే సంస్కారా స్తూష్ణీంభవంతి॥

కుమారంజనయిత్వాదౌ సంస్కార్యరూపోద్దేశ్యగతత్వేన పుంస్త్వస్యా
వివక్షయా స్త్రీణామివ షండస్యాపిప్రాప్తేః॥ తూష్ణీమేతాః క్రియా స్త్రీణాం వి
వాహస్తు సమంత్రక ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేః॥ షండశ్చ స్త్రీతుల్యావాక్చేష్టా స్త్రీధ
ర్మాణః ప్రకీర్తితా ఇతి వృద్ధమనూక్తేశ్చ॥ పితుశ్శ్రాద్ధాదౌ తు నాధికారః। యశ్చా
ర్థహర స్సపిండదాయీ త్యాపస్తంబేనార్థహరస్యైవ పిండదానస్యోక్తేః। షండ
స్యచ। అనంశౌ క్లీబపతితౌ పంగురున్మత్తకో జడ ఇతి మన్వాద్యై రర్థహరత్వనిషే
ధాత్। యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ క్లీబాద్యానోదకం కుర్యు స్తేనవ్రాత్యవిధర్మిణ ఇతి॥
ఇతి షండాః॥ అన్యేపి శూద్రసమాః కల్పతరౌ యమేనోక్తాః॥ ప్రవ్రజ్యోపనివృ
త్తాశ్చ వృథాప్రవ్రజితాశ్చయే। యశ్చప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్రజ్యావశితాశ్చయః।
ఏతే శూద్రసధర్మాణో మనునాపరికీర్తితాః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రవ్రజ్యావశితో
రాజ్ఞో దాస ఆమరణాంతికః॥ అన్యేపి శూద్రసమా యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తాః॥ సద్యః
పతతిమాంసేన లాక్షయాలవణేనచ। మాంసేనశూద్రో భవతి బ్రాహ్మణః క్షీర
విక్రయాత్॥ అత్రకర్మనిందామాత్రమితివార్త్తికే భట్టాచార్యాః। ద్విజాతికర్మప
హానీతి విజ్ఞానేశ్వరః। అతస్తే శూద్రసమాః। తథా వ్రాత్యా అపి। తథాచమనుః॥
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా స్స్వవధే రూర్ధ్వమబ్దతః। అకృతోపనయాస్సర్వే
వృషలా ఏవతే స్మృతాః॥ వ్రాత్యస్తోమంవినా॥ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఆషోడ
శాద్ద్వావింశా చ్చతుర్వింశతివత్సరాత్। బ్రహ్మక్షత్ర విశాంకాల ఔపనాయనికః
పరః। అత ఊర్ధ్వంపతంత్యేతే సర్వధర్మబహిష్కృతాః। సావిత్రీపతితా వ్రాత్యా
వ్రాత్యస్తోమాదృతే క్రతోః॥

కుండగోళక షండాదులు.

ఇటుపైని శూద్రసములగు ననుపనీత ద్విజకుండగోళక సంకరజాతిమొద
లగువారికిని శూద్రునకు జెప్పబడినధర్మమేయని జూపించుచున్నాము:—సమాన
వర్ణముగల స్త్రీయందు రెండవతండ్రిచే నెవడుపుట్టించబడునో వాడుసవర్ణోఢు
డని దెలియదగును. వీడుజాతివలన శూద్రధర్మముగలవాడు. సవర్ణునిచే సవర్ణ
స్త్రీయందు బుట్టినట్టిపుత్రులు వ్రతములేక నసంస్కార్యులై వ్రాత్యులై బహి
ష్కృతులగుదురని దేవలుడు. పరదారలందుకుండుడనియు గోళకుడనియు నిద్ద
రుపుత్రులుపుట్టుదురు. అందుభర్త యుండగా జారునివలనబుట్టినవాడుకుండుడు.
భర్తపోయిన వెనుక జారునివలనబుట్టినవాడు గోళకుడనిమనువు. సవర్ణస్త్రీయం

హైన యిల్లుబుట్టినకుండగోళకులు జాతిహీనులగుదురు. అసవర్ణాంగనలైనను ద్వి జులచే పరస్త్రీలయందుత్పన్నమైన సుతులు కుండగోళకులగుదురు. ఈకుండగోళ కులు మాతృజాతివారైనను పితృజాతివారైనను లేనివారగుటచే పితృమాతృ బంధు వులందును వీరికివివాహము లేదనియముడు. సవర్ణులగుపరులచే సవర్ణస్త్రీలయం దుబుట్టినవారు అవరోధక సంజ్ఞలగుదురనియును వ్రతసంస్కారవర్జితులగుదుర నియును నాదిత్యపురాణము. సంకరజాతుని జంపినవాడు సాంతపనకృఛ్రమును జేయవలయును. సూతుని కుండగోళకునిజంపిన కృఛ్రమును జేయవలయునని య ముడు. వీరుకుండగోళకులు. ఇటులద్విజులవలన బుట్టినషండుడునుశూద్రసముడు. ఎందువల్లనంటె వసంతమందు బ్రాహ్మణుని యుపనయన సంస్కారయు క్తుని జేయవలయునన్నదియుపనయనవిధియందును బ్రాహ్మణ శబ్దపుంలింగద్వితీయైకవ చనముచేపుంస్త్వము వివక్షసేయుటవలనస్త్రీలవలె షండునకుపనయనములేకపో వుటవలనను గర్భాష్టమమందు బ్రాహ్మణునకుపనయనము సేయవలయునను వాక్య మందును ఉద్దేశ్యముగ పుంస్త్వమేవివక్షసేయబడుటవలనను మితాక్షరియందు షండుడును షండుడులింగహీనుడు గాపునసంస్కారార్హుడు గాడనిజెప్పెను. ఇది గనుకనే వృద్ధమనువు- షండుడగుబ్రాహ్మణునిజంపి శూద్రహత్యావ్రతమాచరిం పవలయుననిజెప్పెను.

నారదమతమందు షండులుపదునాలుగు విధములిందులో చికిత్సచే పుం స్త్వమునొందువారు కొందరుచికిత్సకసాధ్యముగాని షండత్వముగలవారు కొందరు వారినివివరించుచున్నారము.

౧ స్వభావముచే షండుడు.	౮ సేవ్యషండుడు.
౨ వంధ్యషండుడు.	౯ పాతరేతస్కుడు.
౩ పక్షషండుడు.	౧౦ ముఖేభగుడు.
౪ గురుశాపమువలననైనషండుడు.	౧౧ ఆక్షిప్తుడు.
౫ రోగమువలన నైనషండుడు.	౧౨ మోఘబీజుడు.
౬ ఈర్ష్యవలననగు షండుడు.	౧౩ శాలీనుడు.
౭ దైవక్రోధమువలననగుషండుడు.	౧౪ అన్యాపతి.

స్వభావముచే లింగవృషణహీనుడు నిసర్గషండుడు. ఛేదించబడినవృషణములుగ లవాడు వంధ్యషండుడు. ౧౫ దినములుస్త్రీనిముట్టనసమర్థుడయి యొకదినమందు రతిజేయసమర్థుడగువాడు పక్షషండుడు. గురుశాపాదులుప్రసిద్ధులు. ఈర్ష్యచే

పుంస్త్వమునొందువాడు ఈర్ష్యాషండుడు. ఉపచారవిశేషముచే పుంస్త్వముగలవాఁడు సేవ్యషండుడు. స్త్రీసంబంధమునకు పూర్వమె రేతఃపాతము గలవాడు పాతరేతస్కుఁడు. యోనిస్పర్శమాత్రముచే రేతస్ఖలనముగలవాఁడుముఖభగుఁడు. రేతోనిరోధమువలన శక్తిహీనుడగువాఁడాక్షిప్తషండుడు. గర్భాధానమందసమర్థమగువాడు మోఘబీజుడు. ప్రాగల్భ్యములేకపోవుటచేత క్షోభమువలన నష్టమగు పుంస్త్వముగలవాడు శాలీనుడు. స్వభార్యావ్యతిరిక్తస్త్రీలయందు మాత్రము పురుషభావముగలవాడన్యాపతి. కేవలమతెమంటైతే షండకుడు, షండకుడు, వాతజుడు, షండుడు, మ్లానషండుడు, క్లీబుడు, నపుంసకుడు, క్లీబభేదములు యేకప్రకారములుగా వ్యవస్థ సేయబడెను. వీరలలో స్త్రీసమానమగు వాక్చేష్టలుగలిగి స్త్రీతుల్యుఁడగువాఁడు వాతకుడనబడును. ఉన్నతకుచాదిరహితుడగువాడనియర్థము. వీడే పురుషాకారముగలిగిపుంస్త్వములేనివాడు- ఒకానొకస్త్రీపురుషభావమునొంది పురుషాచారమువంటి గుణములు కలదైనదియును- వీరువాతికషండులనియు స్త్రీషండులనియు చెప్పబడుదురు. స్త్రీపుంనపుంసకచిహ్నములనువిడవియనగా నొకప్పుడు స్త్రీయొకప్పుడు పురుషుడు ఒకప్పుడు నపుంసకుడగునని యర్థము. స్త్రీపురుషునివలె మరియొకస్త్రీని చర్మకృతలింగమును వాయువుచేత పూరించి దానినిధరించి యథేచ్ఛముగా మరియొకస్త్రీని శుక్లోత్సర్గమాత్రమువినాగా రమించినదియనియర్థము. ఉపయోగించనిలింగముగలవాడు షండుడు. వాడినలింగముగలవాడు మ్లానషండుడు. ముఖమైథునమువలన పరరేతోభక్షణము గలవాడు క్లీబుడు. నష్టమగు రేతస్సుగలవాడు నపుంసకుడు. క్లీబుడు సుశ్రుతమందా సేక్యుడన బడును. అల్పవీర్యులగు దంపతులలో పురుషుడన్యవీర్యపానముచేసి లింగోత్థానము బొందువాడని.ఎవడు తనక్లైబ్యమువలనతనస్త్రీనియన్యునితోగూర్చి యనంతరమందురమించునతడు కీలకుడనబడును. వీరలేడ్గురునుగాక మరికొందరుగలరు. ఎవడు యోనిలింగగంధాఘ్రాణముచే బలమునొందువాడు సౌగంధకసంజ్ఞికుడు. తనగుదమందు మైథునమువలన నెవడుస్త్రీలయందు పురుషునివలె ప్రవర్తించునతడు కుంభీనకుడనబడును. ఈర్ష్యకుడనువాడు మరియొకవిధమువాడుగలడు. ఇతరులరతిజూచి యెవడురతిజేయ బ్రవర్తించునతడీర్ష్యకుడు. షండులలో నైదవవాడు- ఎవడైనభార్యయందు ఋతుకాలమందు మోహమువలన స్త్రీవలెను బ్రవర్తించినందువలన స్త్రీచేష్టాచారముగలవారు షండసంజ్ఞికులు జన్మింతురు. వీరలకందరికి నుపనయనవ్రత చతుష్టయ సమావర్తనవివాహములుమాని మిగిలినసంస్కారములు మంత్రహీనముగ జేయవలయును.

కుమారుడుపుట్టగానే సంస్కరించతగినవాడని యుద్దేశ్యత్వమునొందుటచేపుం స్త్వము విఖ్యాతమగుటవలన స్త్రీలకువలె షండులకును సంస్కారము ప్రాప్తిం చుటవలననమంత్రకముగ జాతకర్మాదిక్రియలు చేయవలయును. స్త్రీలకు వివాహ మైతే సమంత్రకమని యాజ్ఞవల్క్య. షండులు స్త్రీతుల్యమగు వాక్యచిహ్నలుగలవా రుగాన స్త్రీలతో సమానధర్ములని వృద్ధమనువు- వీరికిపితృశ్రాద్ధాదికమందధికారగ ములేదు. ఎవడు ధనమునుస్వీకరించునో వాడు పిండదాతయగునని యెడి యాప స్తంబవచనమువలన క్లీబపతితపంగోన్మత్తజడులంశభాక్కులు కారనిమన్వాదు లచే సర్వహరత్వవిశేషమువలన పిండదాయికాక పోవుచున్నాడు.యాజ్ఞవల్క్యు లు, క్లీబాదులుదశదానమును సేయనుదగరు. షండులువ్రాత్యులువిగతధర్ములని చెప్పిరి. ఇదిషండనిర్ణయము.

మరికొందరు శూద్రసములు కల్పతరుగ్రంథమందు యమునిచే జెప్పబడె ను. సన్యసించి భ్రష్టయినవారును,విరాగులుగాక సన్యసించినవారును,సన్యాసివ లన బుట్టినవాడును శూద్రసములనిమనువు. సన్యసించి భ్రష్టయినవాడు రాజుకు యావజ్జీవమును దాసుడుగావలయునని యాజ్ఞవల్క్య. వీరిచేతనే మరికొందరు శూద్రసములుజెప్పబడిరి. మాంసలాక్షాలవణములమ్మిన బ్రాహ్మణుడాకాలమందు నే పతితుడగును. క్షీరమును విక్రయించిన బ్రాహ్మణుడొకమాసమునకు శూద్రు డగును. ఈస్థలమందు కర్మనిందామాత్రమని వార్త్తికమందు భట్టాచార్యులు. ద్వి జాతికర్మహానిపరములనివిజ్ఞానేశ్వరులు. గావున వీరలు శూద్రసములగుదురు. అ లాగునేవ్రాత్యులున్ను. ఇందుకుమనువు- బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులు తమతమఉప నయననియతకాలమునకుపైనియొకసంవత్సరముపనయనములేకుండినవృషలులగు దురని. వ్రాత్యస్తోమయాగము జేసిన నట్లుగారు. ఇందుకు యాజ్ఞవల్క్యులు. పది యారు, నిరువదిరెండు, నిరువదినాలుగువత్సరములు క్రమముగబ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులకు ఉపనయనకాలములు. వీటికిపైని యుపనయనములేకుండినపతితులై స ర్వధర్మబహిష్కృతులగుదురు. వ్రాత్యస్తోమయాగములేకుండిన సావిత్రీపతి తులని వ్రాత్యులని జెప్పబడుదురు.

అనులోమ విలోమ జాత్యుత్పత్తి స్తద్వృత్తయశ్చ.

యాజ్ఞవల్క్యః॥ విప్రాన్మూర్ధావసిక్తోహి క్షత్రియాయాం విశస్త్రియాం। అంబష్ఠశ్శూద్ర్యాం నిషాదో జాతః పారసవోపివా। వైశ్యాశూద్ర్యోస్తు రాజ న్యాన్మాహిష్యోగ్రాసుతౌస్మృతౌ। వైశ్యాత్తుకరణశ్శూద్ర్యాం విన్నాస్వేషవిధి స్మృతః॥ ఏవం మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠపారసవ మాహిష్యోగ్రకరణాః షడనులో

మాః మాతృజాత్యుక్తకర్మభాజశ్చ। ఏతేహీనవర్ణాసుజాతాః। ఏతాసుచోత్కృ
ష్టజా అనులోమసేచజాః। ప్రతిలోమాః। మనుః॥ బ్రాహ్మణాదుగ్రకన్యాయా మా
వృతోనామజాయతే। శూద్రాయాం క్షత్రజాదుగ్రః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ మాహి
ష్యేణ కరణ్యాంతు రథకారః ప్రజాయతే। క్షత్రాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యః।
వైశ్యాచ్ఛూద్రాయాం కరణీ। తస్యాంరథకారకః। ఏషాంవృత్తిరాహ వశిష్ఠః॥
మూర్ధావసిక్తానాం హస్త్యశ్వరథశస్త్రశిక్షా శస్త్రధారణం। మణిమంత్రౌష
ధైః ప్రాణిరక్షణ మంబష్ఠానాం। మాహిష్యాణాంగీతనృత్యనక్షత్రజీవనంసస్య
రక్షాచ। పారసవోగ్రకరణానాం ద్విజశుశ్రూషా ధనాధ్యక్షతా రాజసేవా
దుర్గాంతఃపురరక్షాచ। రథకారస్య నిధిక్షానం హస్త్యశ్వసారథ్య వర్ధనపోషణ
శసనాది॥ శంఖః॥ క్షత్రియవైశ్యానులోమానంతరోత్పన్నజో రథకార స్తస్యా
ధ్యయనేజ్యా దానోపనయన సంస్కారాశ్చప్రతిషిద్ధాః। రథసూత్రవాస్తు వి
ద్యాధ్యయనవర్తితా చేతి॥ జాతివివేకే। శూద్రాంశయనమారోప్య బ్రాహ్మణశ్చే
త్కథంచన। జనయేద్గ్రామ్యధర్మేణ తస్యాంపారసవంసుతం। మహాశూద్రస్సవి
జ్ఞాతశూద్రేభ్యః కించిదుత్తమః। స్వర్ణకారస్యతస్యేహస్నానంధాత్రంపవిత్ర
కం। సర్వశూద్రస్యధర్మేణవర్తనంతస్యజీవికేతి॥ క్షత్రియావిప్రసంయోగాజ్జాతో
మూర్ధావసిక్తకః। రాజన్యక్షత్రధర్మేభ్యోభ్యధికస్సంప్రకీర్తితః। అథర్వణక్రియాః
కుర్యాన్నిత్యనైమిత్తికీంక్రియాం। అశ్వంరథంహస్తినంవా వాహయేద్వైన్నృపాజ్ఞ
యా। సేనాపత్యంచభైషజ్యం కుర్యాజ్జీవేచ్చవృత్తిషు। ఆయుర్వేద మథాష్టాంగం
తత్రోక్తం ధర్మతశ్చరేత్। జ్యోతిషంగణితంవాపి కాయికీంవృత్తిమాచరేత్॥ వై
శ్యాయాం విధినా విప్రాజ్జాతోహ్యంబష్ఠఉచ్యతే। కృష్యాజీవో భవేత్తస్య తథై
వాగ్నేయప్రవర్తకః। వరవాజిగజాదీనాంచికిత్సాతస్యజీవికా॥ వైశ్యాయాంక్షత్రియా
జ్జాతో మాహిష్యస్త్వనులోమజః। అష్టాధికారనిరతశ్చతుష్షష్ట్యంగకోవిదః। వ్ర
తబంధాదికాస్తస్య క్రియాస్స్యుస్సకలావిదః। జ్యోతిషంశాకునం శాస్త్రం స్వరశా
స్త్రంచజీవికా॥ విశ్వంభరశాస్త్రే॥ శూద్రాయాం క్షత్రాదుగ్రజాతిర్యుద్ధశస్త్రాది జీ
వికా। శస్త్రాస్త్రన్యాసకుశలస్సంగ్రామకుశలో భవేత్। తయావృత్త్యాహ్యజీవ
న్వైశూద్రధర్మాంశ్చపాలయేత్। అయంరజపూతఇత్యుత్తరహిందుస్థానే ప్రసి
ద్ధశూద్రధర్మాచ॥ శూద్రాయాం జాతస్తు వైశ్యాద్వై కరణోలిపిలేఖకృత్, ఆంధ్రో
త్కలాదిషు కరణఇతి ప్రసిద్ధః॥ స్వైరిణీశ్చపునర్యాశ్చ చేతోధాకానుచారిణీ। స
ర్వభక్షాచవిజ్ఞేయా పంచైతా శూద్రయోనయః॥ ఏతాసాం యాన్యపత్యాని ఉ
త్పద్యంతే కదాచన। నతాన్పఙ్క్తిషుయుంజీతన తేపఙ్క్త్యర్హకాస్స్మృతా ఇతిహారీ

తః। రేతోధాః కుండమూతా। కామచారిణీ చతుర్భ్యోఽధిక పురుషగా। సప్తోక్తా సురాపీ॥

అనులోమ విలోమ జాత్యుత్పత్తియు, వారివృత్తులును.

యాజ్ఞవల్క్యులు:— బ్రాహ్మణునివలన క్షత్రియస్త్రీయందు పుట్టినవాడు మూర్ధావసిక్తుడు. వైశ్యస్త్రీయందంబష్ఠుడు. శూద్రస్త్రీయందు నిషాదుడు లేదు పారసవుడు. రాజువలన వైశ్యాశూద్రస్త్రీలయందు క్రమముగ మాహిష్యుడని ఉగ్రుడని జెప్పబడుదురు. వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినవాడు కరణుడనబడును. పైపైవర్ణములవారికి క్రిందిక్రింది వర్ణములస్త్రీలు వివాహితలైన వీరియందుపుట్టినవారు. ఇట్లు మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠ పారసవమాహిష్యోగ్రకరణులీయార్గురునులోమలు. మాతృజాతికిజెప్పబడిన కర్మములనుజేయువారు. వీరుహీనవర్ణస్త్రీయందుత్కృష్ట వర్ణపురుషులవలనపుట్టినవారు. అనులోమములుగాని చబులగువారు ప్రతిలోములు. బ్రాహ్మణునివలన ఉగ్రకన్యకయందు బుట్టినవాడావృతుడు. ఉగ్రజాతియనగాక్షత్రియునివలనశూద్రస్త్రీయందుపుట్టినది. యాజ్ఞవల్క్యులు. మాహిష్యునిచే కరణస్త్రీయందుపుట్టినవాడు రథకారుడు. మాహిష్యుడనగా క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందుపుట్టినవాడు. వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినది కరణస్త్రీ. వీరికివృత్తివశిష్ఠులుజెప్పిరి. మూర్ధావసిక్తులకు ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు, శస్త్రములు, వీటిరక్ష, అస్త్రధారణము. అంబష్ఠులకు మణిమంత్రౌషధములచేత ప్రాణిరక్షణము. మాహిష్యులకు గీత నృత్యనక్షత్రసస్యరక్షలచే జీవనము. పారసవోగ్రకరణులకు ద్విజశుశ్రూషయు ధనాధ్యక్షత రాజసేవ దుర్గాంతఃపురరక్షణమును. రథకారునకు నిధిజ్ఞానము,హస్త్యశ్వసారథ్య వర్ధనపోషణ దమనాదికము.

శంఖఋషి- క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందు పుట్టినవానికిని వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినదానికినుత్పన్నమయిన రథకారునికధ్యయనము యాగము దానము ఉపనయన సంస్కారము ఇవినిషిద్ధములుకావు. రథసూత్ర వాస్తువిద్యాధ్యయనములు వీనికివృత్తి. జాతివివేకమందు శూద్రస్త్రీనిశయనమునబొందించి బ్రాహ్మణుడు గనినకుమారుడు పారసవుడు. శూద్రులకంటెనించుకంత నుత్తముడు, మహాశూద్రుడనియును జెప్పబడును. స్వర్ణకారునకు స్నానము గొట్టానుకలవు. సర్వమును శూద్రునిధర్మముచే ప్రవర్తనము వీడికిజీవికయని. క్షత్రియస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునకు బుట్టిన మూర్ధావసిక్తుడు రాజన్యక్షత్రధర్ములకంటెన

ధీశుని జెప్పబడెను. అథర్వణక్రియను జేయుచు నిత్యనైమిత్తిక క్రియాపరుడై అశ్వరథగజములను నడిపించుచుండవలయును. వీనికి సేనానాయకత్వము, వైద్యము, జీవనము. అష్టాంగమగు నాయుర్వేదము, జ్యోతిషము, గణితము, శరగోయోగమగువృత్తిని యాచరించవలయును. విప్రునివలన వైశ్యస్త్రీయందు విధిచేత బుట్టిన యంబష్ఠుడు, కృషిచేతను, నాట్యముచేతను, నరవాజిగజాది చికిత్సచేతను జీవిక జేయవలయును.

క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందుబుట్టిన మాహిష్యుడు అనులోమజుడు. అష్టాంగవైద్యమందును చతుష్షష్టికళలయందును నేర్పుగలిగి వ్రతబంధాదిక్రియలుగలవాడై జ్యోతిషము శకునశాస్త్రమును స్వరశాస్త్రమును జీవనముగలవాడగును. విశ్వంభరశాస్త్రమందు శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనబుట్టినయుగ్రజాతికి యుద్ధశస్త్రాదికము శస్త్రాస్త్రన్యాసకుశలతయు జీవిక. శూద్రధర్మములను పాలించుకొనవలయును. ఉత్తర హిందూస్థానమందు రజపుత్రనామకుడై శూద్రధర్మమును కలవాడై యుండెను.

వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినకరణుడు లిపిలేఖకుడై ఆంధ్రోత్కళాది దేశములందు శిష్టకరణుడని ప్రసిద్ధుడు. స్వైరిణి, పునర్భువు, రేతోధ, కామచారిణి, సర్వభక్షి యైదుగురును శూద్రులు. వీరియందుబుట్టినసంతానము పఙ్క్త్యర్హము కాదని హారీతుడు. కుండునితల్లి రేతోధ. కామచారిణి నలుగురికంటె నధికముగు జారులతో భోగించినది. సర్వభక్షయనగ కల్లుద్రావినది.

ప్రతిలోమ జాతయః.

యాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాత్సూతో వైశ్యాద్వైదేహకస్తథా। శూద్రాజ్జాతస్తుచండాలస్సర్వకర్మబహిష్కృతః॥ క్షత్రియ్యాంమాగధం వైశ్యాచ్ఛూద్రాత్క్షత్తారమేవచ। శూద్రాదాయోగవం వైశ్యాజనయామాస వై సుతం॥ మాగధోవందీక్షత్తా నిషాదోభిల్ల ఇతిప్రసిద్ధః। ఆయోగవః పుల్కసః॥ తదాహహారీతః॥ క్షత్రియాయాం వైశ్యశూద్రౌ వందినిషాదౌ జనయతో వైశ్యాయాం శూద్రః పుల్కసానితి। సోపి। శూద్రాన్నిషాదోమత్స్యఘ్నః క్షత్రియాయాంవ్యతిక్రమాత్॥ తేనద్వౌనిషాదౌ। ఏకఃప్రాగుక్తోనులోమః, అయంత్వేకః। జాతివివేకే॥ క్షత్రియాశూద్రసంయోగాత్క్షత్తారం జనయేత్సుతం। నిషాదఇతి విఖ్యాతస్సర్వవర్గ బహిష్కృతః। వాగురాపాశపాణిస్తు మృగబంధనకోవిదః। అరణ్యపశుజాతీనా మంతకశ్చవనేచరః। క్రోధాన్వితో మాంసవృత్త్యా తథాజీవేత్సదైవహి। ఘుంటాం పాపార్థికాంకుర్యా ద్రాత్రౌ పిస్మయకారిణీం। ద్విధాచ మృగయాప్రోక్తా

వ్యామభూచారి కామిహ। విక్రియం మధు నకుర్యాద్ధనమిచ్ఛన్సమృద్ధయే॥ యమస్తు॥
మాగధనిషాదయోస్సంజ్ఞాంతరమాహ॥ క్షత్రియాయాంతు వైశ్యేన ముదుపోనా
మజాయతే। శూద్రేణజాయతేమద్గుః క్షత్రియా యత్రిముహ్యతి॥ మోహాన్మైథు
నం శూద్రికమలాకరే॥ క్షత్రియాయామాగధం వైశ్యాజ్జనయామాస వైసుతం। సవం
దీజనఇత్యుక్తో వ్రతబంధ వివర్జితః। శూద్రేభ్యోభ్యధికః కించిత్తస్య జీవనముచ్య
తే। కావ్యాలంకారగద్యాది షడ్భాషాసు కలాత్మనః। గద్యపద్యాని చిత్రాణి వి
శుద్ధాని మహీభృతాం॥ క్షత్రియాయాం వైశ్యజాతః క్షత్తా వేత్రధరో భవేత్॥ ల
ఘుజాతివివేకే॥ సూతాస్తే యే పురాణస్థానుచ్చరంతి నృపాన్సదా। యేల్పకాలగ
తాన్భూరా న్వర్త్తయంతిచ మాగధాః। వర్త్తమానాన్నృపాన్సమ్యక్కృతసంగ్రా
మకర్మణః। వర్ణయంతి ప్రబంధైర్యే వంచినస్తే ప్రకీర్త్తితాః॥ మనుః॥ కారావరం ని
షాదాత్తు చర్మకారం ప్రసూయతే॥ వైదేహీతి శేషః॥ వైదేహకాదంధ్రమేదౌ బ
హిర్గ్రామప్రతిశ్రయౌ॥ విప్రాయాం వైశ్యతో వైదేహః। తస్మాత్కారవర్యామం
ధ్రః। నిషాద్యాం మేదఇతి మేధాతిథిః॥ అంగిరసా త్వన్యేపిచండాలాఉక్తాః॥ యస్తు
ప్రవ్రజితాజ్జాతో బ్రాహ్మణ్యాం యశ్చశూద్రజః। తావుభావపిచండాలౌ సగో
త్రాద్యశ్చ జాయతే॥ యమోపి॥ ఆరూఢపతితాపత్యం బ్రాహ్మణ్యాం యశ్చశూ
ద్రజః। సగోత్రోఢాసుతశ్చైవ చండాలాస్త్రయఈరితాః॥ మనుః పుల్కసమా
హ॥ జాతోనిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాత్యాభవతిపుల్కసః॥ శూద్రాజ్జాతో నిషా
ద్యాంతు సవై కుక్కుటకస్మృతః॥ క్షత్తుర్జాతస్తథోగ్ర్యాంతు శ్వపాక ఇతిచో
చ్యతే॥ వైదేహకేన త్వంబష్ఠ్యాముత్పన్నో వేన ఉచ్యతే॥ శూద్రాత్ క్షత్రియజః క్ష
త్తా॥ క్షత్తా శూద్రాయా ముగ్రా తాభ్యాం శ్వపాకః। వైశ్యాద్విప్రాయాం వైదే
హః। విప్రాద్వైశ్యాయామంబష్ఠః। తస్యాం వేనః। ఏషాం వృత్తిరాహ వశిష్ఠః॥ సూ
తానాం మంత్రిత్వ కాయస్థ స్త్రీజీవన వస్త్రపూరణాని। కాయస్థో లేఖక
త్వం। వైదేహకానాం నటవృత్తి రంగావతరణే। వేనానాం దారుచ్ఛేదనం భ్రమ
రోపణం మణిముక్తాప్రవాళవేధనంచ। భ్రమణశ్చాణః। ఆయోగవానాం తామ్ర
యస్త్రపుసీసాయుధకరణం యోజనం నగరకరణంచ। సైరంధ్రాణాం సురా
సద్యసీధుకరణం తద్విక్రయః పుష్పఫల శాక విక్రయశ్చ॥ విశ్వంభర శాస్త్రే॥ వి
ప్రాయాం యస్సుతః క్షత్రాత్సూతాఖ్యో గజబంధకృత్। దమనం తురగాణాం
చ కుర్యాత్స జీవనంపరం॥ నృపాద్బ్రాహ్మణకన్యాయాం వివాహేషు సమన్వయా
త్। జాతస్సూతస్తునిర్దిష్టః ప్రతిలోమవిధిర్ద్విజః॥ వివాహసంబంధే ఊఢాయాం
బ్రాహ్మణకన్యాయామిత్యర్థః॥ వేదానార్హాస్తథాచైషాం ధర్మాణా మనుబోధ

కః। బ్రాహ్మణ్యాంతు సుతోజాతో వైశ్యాద్వైదేహకస్స్మృతః। పాషాణకాష్ఠయోశ్శిల్పం తస్యజీవనముత్తమం॥ మనుః॥ సూతానామశ్వసారథ్యమంబష్ఠానాం చికిత్సితం। వైదేహకానాం స్త్రీకార్యం మాగధానాం వణిక్పథః॥ స్త్రీకార్యమంతఃపురరక్షా। వణిక్పథో రాజమార్గస్తద్రక్షా॥ మత్స్యఘాతో నిషాదానాం తష్టిరాయోగవస్యచ। తష్టిర్దారుతక్షణం వర్ధకీత్యర్థః॥ ఉశనసాతు॥ నృపాయాం వైశ్యసంసర్గాదాయోగవ ఇతిస్మృతః। తంతువాయా భవంత్యేతే వస్త్రకార్యోపజీవినః। శాలికాః కేచిదత్రైవ జీవనం వస్త్రనిర్మితం॥ క్షత్తృకుగ్రపుల్కసానాంతు బిలౌకోవధబంధనే॥ బిలౌకసస్సర్పాదయః। ఉగ్రోక్షత్రప్రతిలోమజః। తన్మధ్యపాతాదితిస్మృతిమంజర్యాం॥ ధిగ్వణానాం చర్మకార్యం వేణానాం భాండవాదనం॥ భాండమురజపటహాది॥ చైత్యద్రుమశ్మశానేషు శైలేషూపవనేషుచ। వసేయురేతే విజ్ఞాతా వర్తయంతస్స్వకర్మభిః॥ విజ్ఞాతా జ్ఞాతచిహ్నాంకితాః॥ చండాలశ్వపచానాంతు నిర్గ్రామస్స్యాత్ప్రతిశ్రయః। అవపాత్రాశ్చకర్తవ్యాధనమేషాం శ్వగర్దభం॥ నిర్గ్రామో బహిర్గ్రామః॥ అవపాత్రం భిన్నపాత్రం। యద్వా పాకపాత్రాదిహీనాః। యద్వత్క్వతి అన్నమేషాం పరాధీనమితి। యద్వా తద్ధస్తస్థపాత్రేణాన్నాదినదేయం కింతుభూమిస్థే॥ వాసాంసి మృతచేలాని భిన్నభాండేచ భోజనం। కార్ష్ణాయసమలంకారః పరివ్రజ్యాచ నిత్యదా॥ పరివ్రజ్యా ఏకత్రానవస్థానం॥ నతైస్సమయమన్విచ్ఛేత్పురుషో ధర్మమాచరన్। వ్యవహారోమిథస్తేషాం వివాహస్సదృశైస్సహ। అన్నమేషాం పరాధీనం దేయంస్యాద్భిన్నభాజనే। రాత్రౌ నవిచరేయుస్తే గ్రామేషు నగరేషుచ। కార్యార్థం విచరేయుర్వా చిహ్నితా రాజశాసనైః। అబాంధవం శవంచైవ నిర్హరేయురితి స్థితిః। వధ్యాంశ్చ హన్యుస్సతతం యథాశాస్త్రం నృపాజ్ఞయా। వధ్యవాసాంసి గృహ్ణీయుశ్శయ్యాశ్చాభరణానిచ। బ్రాహ్మణార్థే గవార్థేవా దేహత్యాగోనుపస్కృతః॥ ధనాద్యలోభోనుపస్కారఇతి మేధాతిథిః॥ స్త్రీబాల్యాభ్యవపత్తౌచ బలినాం సిద్ధికారణం॥ స్త్రీబాల్యాది విపత్తౌచ దేహత్యాగ ఇత్యనుషంగః। సిద్ధిశ్శ్రేయః॥ ఉశనాః॥ సీసమాభరణం తేషాం కాలాయసమథాపివా। వర్ధ్రీంకంఠే సమాబధ్య ఝల్లరీకచ్ఛతోపివా। మలాపకర్షణంకుర్యుః పూర్వాహ్ణే పరిశుద్ధికం। పిండీభూతావసేయుస్తే నోచేద్వధ్యా విశేషతః॥

తథావ్రాత్యోత్పన్నాశ్శూద్రసమాః తానాహమనుః॥ వ్రాత్యాత్తుజాయతేవిప్రాత్పాపాత్మా భూర్జకంటకః। ఆవంత్యవాటధానౌచపుష్పశేఖరఏవచ। విప్రాయాంజాయతేవ్రాత్యో విప్రజో భూర్జకంటకః। ఆవంత్యాద్యాస్తస్యైవసం

క్షా ఇతి మేధాతిథిః। అన్యేతు భూర్జకంటకాద్విప్రాయామావంత్యః। తస్మాత్ సా్యాం వాటధానః। తస్మాచ్చపుష్ప శేఖర ఇత్యాహుః। ఏవమగ్రేపి విశ్వంభరే ఏతాను క్త్వా। ఏతైస్తుజీవనార్థాయ కార్యం విష్ణ్వాదిపూజనం। నృత్యగీతాది వాదిత్రశంఖవీణాది వాదనం॥ ఝల్లోమల్లశ్చరాజన్యాద్వ్రాత్యాద్విచ్ఛిభిరేవచ। నటశ్చకరణశ్చైవ ఖసో ద్రమిడఏవచ॥ క్షత్రియాయాం వ్రాత్యక్షత్రజా ఏతే॥ అయమన్యః కరణోనులోమాత్॥ వైశ్యాత్తుజాయతేవ్రాత్యాత్సుధన్వాచార్యఏవచ। కారూషశ్చవిజన్మాచ మైత్రస్సాత్వతఏవచ। వైశ్యాయామేవ॥ ఆదిత్యపురాణే। బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాద్వ్రాత్యాజ్జాయతేభూర్జకంటకః। ఆవంత్యవాటధానౌచ పుష్పశేఖరజాతయః॥ అభిచారిక కర్మాణి భూర్జకంటికినోనిశం। మంత్రౌషధీ శాత్రవాణాంసమ్ముఖీకరణాన్వితే। కుర్వంతిరాజ్ఞాంహి తతస్తేనైవావికృతాః పరే॥ అవికృతాఅదండ్యాః। సమ్ముఖీకరణంవశీకరణం॥ రాజ్ఞీషుక్షత్రియాద్వ్రాత్యాజ్జల్లమల్లనటాఝషాః। అవిస్థిబికాకరణాద్రమిడాస్సంతి భూరిశః। విజ్ఞేయాం పరరాష్ట్రాణాం తైశ్చరాజాజ్ఞయాక్రియాః। ఖసోమల్లస్తయావృత్తం మిత్రామిత్రత్వమేవచ॥ మాతృమండన మితిచ పాఠాంతరం॥ వైశ్యస్త్రీషు తథా వ్రాత్యాద్వైశ్యాత్కారూషకోభవేత్। చతుష్పథేశ్మశానేచ సభవేన్మిత్రమండలం॥ తత్రలోకవృత్తాంతజ్ఞో రాజాజ్ఞయాస్యాదిత్యర్థః। మాతృమండనమితి పాఠేదేవీపూజకః॥ సుధన్వాచార్యస్స్వపరోభవేద్రుద్రస్యపూజకః। తృతీయశ్చవిజన్మాఖ్యస్సాత్వికావేశ్మపూజకః। తస్యస్త్రీసాంబికాస్యాదిత్యర్థః। భూతప్రేతపిశాచాంశ్చపూజయేద్రాజశాసనాత్॥ సాధ్యానాంపూజకోమైచ చైత్యాదీనాంచతుర్థకః॥ పంచమస్సాత్వతోనామ విష్ణోరాయతనార్చకః॥ ఏభ్యోన్యోన్యసంకరేణీచాజాయంతే॥ తదాహమనుః॥ ప్రతికూలంవర్తమానాబాహ్యాబాహ్యంతరాత్పునః। హీనహీనాన్ప్రసూయంతేవర్ణాన్పంచదశైవతు॥ బాహ్యాశ్చండాలాద్యాః। ప్రతికూలంచాతుర్వర్ణ్యస్త్రీయోగచ్ఛంతః। స్వతోబాహ్యాంతరాన్హీనాన్జనయంతి తేపునరుచ్చనీచస్త్రీయోగచ్ఛంతోహీనానహీనాంశ్చసువతే। వర్ణాజాతయః। అయంభావః। విప్రాదనులోమాఏవ శూద్రాత్ప్రతిలోమాఏవ మధ్యమయో రుభయో రుభయే। క్షత్రస్యద్వావనులోమౌ। ఏకఃప్రతిలోమః। వైశ్యస్యైకోనులోమో ద్వౌప్రతిలోమౌ। తత్ర శూద్రాద్విప్రక్షత్రియవైశ్యాంగనాసు క్రమాచ్చండాలక్షత్తాయోగవాస్త్రయః। చండాలాద్విప్రాదిస్త్రీషుచత్వారః। ఏవం క్షత్తురాయోగవాచ్చేతి ద్వాదశ। తేచ స్వయంత్రయఇతిపంచదశ। తథావైశ్యాత్క్షత్రియాయాం మాగధో। విప్రాయాంవైదేహకః। శూద్రాత్తాంకరణోనులోమః। తైశ్చతుర్వర్ణస్త్రీ

షాత్పాదితాః ప్రత్యేకం చత్వారఇతి ద్వాదశ స్వయంచ త్రయఇతి పంచదశ। తథా క్షత్రియాద్వైశ్యాయాంమాహిష్యః। శూద్రాయాముగ్రః। విప్రాయాం సూతః ప్రతిలోమః। తేభ్యశ్చతుర్వర్ణ స్త్రీషు ప్రత్యేకం చతురో జనయంతీతి ద్వాదశ తేచత్రయఇతి పంచదశేతి॥ తథా విప్రాత్ క్షత్రియాది స్త్రీ ష్వనులోమా మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠపారసవాః। తేభ్యశ్చతుర్వర్ణ స్త్రీషు ప్రత్యేకముత్పాదితాశ్చత్వారఇతి ద్వాదశ। తేచ మూర్ధావసిక్తాదయ స్త్రయఇతి పంచదశ॥ సర్వేషష్టిసంఖ్యాకాదుష్టాః। చత్వారోవర్ణాశ్చేతి చతుష్షష్టిః॥

జాతివివేకేత్వన్యథోక్తం॥ అనులోమ్యేన వర్ణానాం వర్ణ్ణా స్సంప్రకీర్తితాః। ప్రాతిలోమ్యేన తే షట్స్యు రితి ద్వాదశభేదతః। ఏతేద్వాదశమిశ్రాస్తు చతుర్వర్ణైర్విమిశ్రితాః। అష్టాచమేస్యుర్భేదాస్తే షష్టి ద్వాదశ సంయుతాః। హతాస్తేషష్టిసంఖ్యాతే ష ట్త్రింశచ్ఛతసంఖ్యయా। భేదాస్సంకరజాతీనాం బహవస్స్యుస్తతఃపరఇతి॥ ఏతేశూద్రసమాః॥ శూద్రాణాంతుసధర్మాణస్సర్వేపధ్వంసజాస్స్మృతాఇతిమనూక్తిః॥ అపధ్వంసజా వ్యభిచారజాతాః॥

ఏతత్స్వరూపం వృత్తయశ్చోక్తా ఆదిత్యపురాణేపి॥ మూర్ధావసిక్తో విప్రాద్యః క్షత్రియాయాం ప్రసూయతే। సకరోతిమనుష్యాణాం చికిత్సాం రోగిణామపి॥ అపిశబ్దాత్క్షాత్రంకర్మ చ॥ బ్రాహ్మణాచ్ఛూద్రకన్యాయాం భవేత్పారసవస్తుసః। నిషాదోమత్స్యఘాతిత్వం చక్రే రాజాజ్ఞయా సదా॥ బ్రాహ్మణేనోగ్రకన్యాయా మంబష్ఠోనామజాయతే। సకరోతిమనుష్యాణాం చికిత్సాంరోగిణామపి॥ విప్రాద్వైశ్యాజః క్షత్రాచ్ఛూద్రాజశ్చేతి ద్వావంబష్ఠౌ॥ బ్రాహ్మణేన తథాంబష్ఠ్యా మాభీరోజాయతేసదా। గోజీవరక్షాంకురుతే సచ రాజగృహేష్వపి॥ అయోగవ్యాం బ్రాహ్మణాత్తు జాయతే ధిగ్వణో నరః॥ వైశ్యాయాం శూద్రజా అయోగవీ॥ సచర్మకారో విజ్ఞేయో గర్హితశ్చర్మజీవనః। ఏతేమాతృసధర్మాణో నపితుః పుత్రకాశ్చ షట్॥ మూర్ధావసిక్త పారసవాంబష్ఠాభీర చర్మకారాః ప్రాగుక్తావరోటశ్చేతి షట్॥ మూర్ధావసిక్తోంబష్ఠశ్చ నిషాదశ్చ తథాత్రయః। విప్రక్షత్రియవిట్ఛూద్రనారీణాం గమనాదిహ। ఏకైకశస్తు చతురో జనయంతిసుతానపి। ఏతేద్వాదశవిఖ్యాతే మూలప్రకృతిభిర్యుతాః। భవంతి పంచదశవై విప్రష్షోడశకోభవేత్॥ మూర్ధావసిక్తాద్విప్రాయాం ప్రతిలోమాః। క్షత్రాదిష్వనులోమాఇతి చత్వారః। ఏవమంబష్ఠానిషాదాచ్చేతి ద్వాదశ। స్వయంచైతేత్రయఇతి పంచదశ। వ్రాత్యోవిప్రః అవరోటోవా షోడశః॥ దస్యుసంజ్ఞా భవంత్యేతే మాతృవత్కర్మకారిణః॥ రాజ్ఞో బ్రాహ్మణకన్యాయాం సూతోవర్ణ

స్తుజాయతే। సరాజ్ఞామశ్వసారథ్యంచ క్రోదతుశ్చనిత్యశః। సూతః ప్రజాపతిస్త్వ
న్యోమాయారూపీజనార్దనః। వక్తావేదాదిశాస్త్రాణాంపురాణానాంచసస్మృ
తః॥ అస్యఇతి। నామ్నైవసూతో నతుజాత్యేత్యర్థః।ఉగ్రాదిసంజ్ఞావత్। సూతపు
త్రఉగ్రశ్రవాః।సౌతిఃపౌరాణికోపి॥ తథా॥ క్షత్రియాద్వైశ్యకన్యాయాంమాహి
ష్యోనామజాయతే। నక్షత్రగాననృత్యజ్ఞో ధనానాం పరిరక్షితా॥ రాజ్ఞస్తుశూ
ద్రకన్యాయా ముగ్రాఖ్యోనామజాయతే। దుర్గాంతఃపురకోశానాం రక్షాం వి
ప్రేషువాచనం॥ ఉగ్రోదుష్టశ్చదస్యూనాం కశ్చిదన్యోపివిద్యతే॥ సూత మాహి
ష్యకోగ్రాస్తు త్రయోవర్ణచతుష్టయాత్। ఏకైకశస్తుచతురో జనయంతి సుతాన
పి। ఆత్మనాసహరాజ్ఞాతు తత్రషోడశసంతి తే॥ బ్రాహ్మణ్యామథవైశ్యేన వైదే
హోనామజాయతే। రక్షితా రాజదుర్గాణాం తద్వృత్తిపరసంయుతః॥ క్షత్రి
యాయాంతు వైశ్యేన ముచుకో నామతో భవేత్। జలే స్థలేచ యో మార్గ స్త
త్రరక్షాంకరోతిసః। రాజదూతోవాద్యజీవో భవేత్కీర్తిప్రకాశకః॥ అయమేవ
వందీ॥ వైశ్యేనశూద్ర్యాం కరణో వర్ణస్యాత్ప్రకరోతిసః। దుర్గాంతఃపుర గం
జానాం రక్షాం బ్రాహ్మణసంగ్రహం॥ గంజాచమదిరాగృహమిత్యమరః॥ సం
గ్రహోరక్షణం॥ వైదేహమాగధావేతౌ కరణశ్చేతి తేత్రయః। వర్ణేభ్యఃపూర్వ
వత్పుత్రాన్జనయంతి విమోహితాః। తేచ షోడశ జాయంతే మూలప్రకృతిభిస్స
హ। దుష్టాని వైశ్యకర్మాణి తేపికుర్వంతిదస్యవః॥ బ్రాహ్మణ్యా మథ శూద్రేణ
చండాలస్స్యాజ్జుగుప్సితః। సచక్రోరాజమార్గాదిశోధనంచ కుకర్మచ॥ రాజస్త్రి
యాంచ శూద్రేణ క్షత్తామైందస్యజాయతే। శ్వావిధ్యమథగోధానాం సచక్రో
వధబంధనం॥ అయోగవస్తువైశ్యాయాం శూద్రస్యతుభవేచ్చసః। తక్షాస్థపతిరి
త్యుక్తో రాజ్ఞాంవేశ్మకరస్సదా। దారుతక్షకస్తథాపాషాణభేదకస్థపతిరితిద్వా
వప్యేనగ్భేదా॥ అయోగవస్తథాతక్షా చండాలశ్చాపి తేత్రయః। చతుర్వర్ణాసు
తనయాన్జనయంత్యథపూర్వవత్। శూద్రేణసహితాస్తేతు సంతి షోడశసంఖ్య
యా। దుష్టానియానికర్మాణి తేపికుర్వంతి దస్యవః। ఏతేవిప్రాదయోజ్ఞేయాశ్చ
తుష్షష్టిషుయోనిషు। ఉత్పాదయంతి సదృశాన్సంకీర్ణానన్యయోనిషు॥ అత్ర స్వభి
న్నాసు త్రిషష్టిభిర్జనితాస్తాసువా తైర్జనితా ఏకైకస్య షడ్వింశత్యధికంశతం భే
దాః। తేచ చతుష్షష్టిభిర్గుణితాః। చతుష్షష్ట్యత్తరాష్టసంఖ్యాతాభవంతి। తేషాం
వర్ణసంకీర్ణసంకరేణాన్యోన్య సంకరాచ్చానంత్యం విస్తరాపత్తేర్నోచ్యతే॥ మ
నుః॥ శనకైస్తుక్రియాలోపా దిమాః క్షత్రియజాతయః। వృషలత్వం గతా లోకే
బ్రాహ్మణాతిక్రమేణచ। వ్యభిచారేణవర్ణానామవేద్యావేదనేనచ। సంగేన ధర్మ

త్యాగేన జాయతేవర్ణసంకరః। సంగో మ్లేచ్ఛాదిభిశ్చసంగతిః। ఏతేషు కాంశ్చిదాహమనుః॥ ప్రసాధనోపచారజ్ఞమదాసందాసజీవినం। సైరంధ్రం వాగురావృత్తిం సూతేదస్యురయోగవీ॥ వైశ్యాయాంశూద్రజాయోగవీ దస్యోర్వర్ణసంకరజాన్సూతే। తేచదస్యవో మనూక్తాః॥ పౌండ్రకాశ్చోండ్రద్రమిడాః కాంభోజాయవనాశ్శకాః। పారదాః ప్రహ్లవాశ్చీనాః కిరాతాదరదాస్తథా। ముఖబాహూరుజాతానాం యాలోకేజాతయో బహిః। మ్లేచ్ఛవాచశ్చార్యవాచోవా సర్వేతే దస్యవస్స్మృతాః॥ ఏతే మ్లేచ్ఛభేదాః॥ ప్రసాధనం మండనం। ఉపచారోంగమర్దనాదిః॥ వశ్యాస్తు వృత్త్యంతరమాహ॥ సైరంధ్రీణాం సురామద్యసీధుకరణం తద్విక్రయః। పుష్పఫలశాకవిక్రయశ్చేతి॥ మను॥ మైత్రేయకంతు వైదేహో మాధూకం సంప్రసూయతే। నౄన్ప్రశంసత్యజస్రం యో ఘంటాతాడోరుణోదయే। భవంత్యయోగవీష్వేతే ఇతిమనూక్తే వైశ్యాయాం శూద్రజాయోగవ్యాం। విప్రాయాం వైశ్యజాద్వైదేహాన్మైత్రేయం సూతే। సఏవ మాధూకః॥ నిషాదోమార్గవంసూతే దాసంనౌకర్మజీవనం। కైవర్తమితి యంప్రాహురార్యావర్తనివాసినః॥ క్షత్త్రాయాం శూద్రజా స్నిషాదా త్ప్రాగుక్తాయోగవ్యా దాసఇత్యర్థః॥ బ్రాహ్మణాదిత్యనువృత్తౌ మనుః॥ ఆభీరోంబష్ఠకన్యాయామాయోగవ్యాంతుధిగ్వణః॥ వైశ్యాయాంవిప్రజాంబష్ఠీ తస్యాం విప్రాదాభీరః। అయంగోపాలానులోమః ప్రసంగాదుక్తః॥ జాతివివేకే॥ వర్తనంగోమహిష్యాది పోషయేత్తృణవారిభిః। పయోదధి ఘృతం తక్రం విక్రేతవ్యం ధనార్థిభిః॥ అస్య భోజ్యాన్నత్వమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ శూద్రేషు దాసగోపాల కులమిత్రార్ధసీరిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేత్॥ వైశ్యాయాం శూద్రజాయోగవీ। తస్యాం విప్రజో ధిగ్వణః॥ శూద్రాన్నభక్షణేమనుః॥ రాజాన్నం తేజఆదత్తే శూద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసం। ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకర్తినః। భుక్త్వాతోన్యతమస్యాన్న మమత్యా క్షపణంత్ర్యహం। మత్యాతుభక్షణేకృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవచ॥ యత్తుశంఖః॥ శూద్రాన్నం బ్రాహ్మణో భుక్త్వా తథారంగావతారిణః। చికిత్సకస్య క్రూరస్య తథా స్త్రీమృగజీవినః। చండాలాన్నం భూమిపాత్ర మజజీవి శ్వజీవినాం। శౌండికాన్నం సూతికాన్నం భుక్త్వా మాసంవ్రతంచరేత్॥ వ్రతంగోమూత్రయావకం। ఇదమభ్యాసే॥ ఆమాన్నేతు తృతీయాంశశ్చండాలాన్నం భుక్త్వా త్రిరాత్రముపవసేత్సిద్ధాన్నం భుక్త్వా వరాకమితి మాధవీయే। చండాలాన్నే విష్ణునా తథోక్తేః। చండాలాన్నమామం। ఆపదితు పరాశరః॥ ఆపత్కాలేతు విప్రేణ భుక్తం శూద్రగృహే

యది। మనస్తాపేనశుధ్యేత దృపదానాంశతంజపేత్॥ ఇదమామాన్నపరం॥ నా
ద్యాచ్ఛూద్రస్యపక్వాన్నం విద్వానశ్రాద్ధినో ద్విజః। ఆదదీతామమేవాస్మా దవృ
త్తా వైకరాత్రికమితి మనూక్తేః॥ యత్తుయాజ్ఞవల్క్యః॥ శూద్రేషు దాసగోపా
లకులమిత్రార్ధసీరిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేది
తి॥ యచ్చదేవలః॥ స్వదాసోనాపితోగోపః కుంభకారః కృషీవలః। బ్రాహ్మణై
రపిభోజ్యాన్నాః పంచైతే శూద్రయోనయః ఇతి॥ అత్రాన్నశబ్దోదనీయమాత్ర
పరో నత్వోదనపరః॥ యత్తుభవిష్యే॥ ఉపక్షేపణధర్మేణ శూద్రాన్నం యః ప
చేద్ద్విజః। అభోజ్యంతద్భవేదన్నం సచవిప్రః పురోహితః॥ ఉపక్షేపణం శూద్రే
ణ స్వాన్నస్యపాకార్థం విప్రగృహే సమర్పణమితి కల్పతరుః। ఇదం శుశ్రూషక
భిన్నపరం॥ త్రిషువర్ణేషుకర్తవ్యం పక్వభోజనమేవచ। శుశ్రూషా మభిపన్నా
నాం శూద్రాణాంచ వరాననే ఇతివరాహోక్తేః। తేనదేవేభ్యో నైవేద్యమితి
గంగావాక్యావళీ। సర్వంకలీతరపరమితిశుద్ధితత్త్వే ఉక్తం। సంసృష్ట దుష్టభోజ్యే
న్నైతివిశేషమాహాపరార్కే శూలపాణౌచ సుమంతుః॥ గోరసంచైవ సక్తూం
శ్చ తైలంపిణ్యాకమేవచ। అపూపాన్భక్షయే చ్ఛూద్రా ద్యచ్చాన్యత్పయసా కృ
తం॥ పయసాన్యాసంసృష్టదుగ్ధేనకృతంపాకం వినా తేన పాయసే దోషఏవ।
పయసేతితృతీయయానైరపేక్ష్యావగతేః। శూద్రజలే దోషోక్తేశ్చ। యచ్చేతి చ
కారాదపూపేషు పయఃకృతేష్వేవ భక్ష్యత్వం। తేనజలకృతే పోలికాదౌ దోష
ఏవేత్యర్థః। అత్రేదంతత్త్వం। ద్వివిధో ద్విజ శూద్రాన్నరతస్తన్నివృత్తశ్చ। ఆద్య
స్యపూర్వోక్తం శూద్రాన్నభోజ్యం। అతఏవాపరార్కే శూలపాణౌచ హారీ
తః॥ కందుపక్వం స్నేహపక్వం పాయసం దధిసక్తవః। ఏతాని శూద్రాన్నభు
జో భోజ్యాని మనురబ్రవీత్। ద్విజైరేతాని భోజ్యాని శూద్రగేహకృతాన్యపీతి॥
శుద్ధితత్త్వే కార్యోత్తరార్థం। పాయసంపాకేనవినా క్షీరేణకృతం। ఆమం శూ
ద్రస్యపక్వాన్నం పక్వముచ్ఛిష్టముచ్యతఇతిశాతాతపోక్తేః। యచ్చాన్యత్పయసా
కృతమితిపూర్వముక్తేః। ఇదం శూద్రగేహేపి భోజ్యం। తదుక్తం శూలపాణౌ
బ్రాహ్మే॥ రాజ్ఞాంపర్వణివైశ్యానామశ్నీయాన్నంగలేగవాం। వాసోభూరత్న
హేమాన్నం సచ్ఛూద్రస్యగృహేత ధేతి॥ ఇదమపి కలౌవర్జ్యం॥ శూద్రేషు దాస
గోపాలకులమిత్రార్ధసీరిణాం। భోజ్యాన్నతాగృహస్థస్య తీర్థసేవాతిదూరతః।
బ్రాహ్మణాదిషుశూద్రస్య పక్వతాదిక్రియాపి వేతిచ మాధవీయే పృథివీచంద్రో
దయేచాదిత్యపురాణాత్॥ శూద్రాన్ననివృత్తస్య త్వాంగిరాః॥ పాత్రాంతరగ
తంగ్రాహ్యం శూద్రాత్స్వగృహమాగతం। శూద్రవేశ్మనివిప్రేణ క్షీరంవాయ

దివాదధి। నివృత్తేన నభోక్తవ్యం శూద్రాన్నం తదపిస్మృతం॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ సంప్రోక్షయిత్వా గృహ్ణీయాచ్ఛూద్రాన్నం గృహమాగతం॥ యత్తు యాజ్ఞవల్క్యః॥ వికర్మస్థాన్ద్విజాన్శూద్రాన్నవాసా జలమావిశేదితి శూద్రస్పర్శే స్నానమాహ। తద్దాసాదిభిన్నశూద్రపరం। నివృత్తపరంవా। అన్యథా॥ మూల్యకర్మకరాశ్శూద్రాః దాసీదాసాస్తథైవచ। స్నానే శరీరసంస్కారే గృహకర్మణ్యదూషితాః। సద్యస్స్పృశ్యో గర్భదాసో భక్తదాసస్త్ర్యహాచ్ఛుచిరిత్యాది విరోధాత్॥ మనుః॥ అభోజ్యానాంతు భుక్త్వాన్నం. స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టమేవచ। భుక్త్వా మాంసమభక్ష్యంచ సప్తరాత్రంయవాన్పిబేత్॥ జ్ఞానేద్విగుణం॥ విశ్వంభరశాస్త్రే॥ మాహిష్యాయాం ద్విజాజ్జాత ఆభీరః క్షీరవిక్రయీ॥ ఉదావహస్సుతోవిప్రాద్వైదేహ్యాం వ్యభిచారతః। సచ్ఛత్రంధారయేత్కుర్యాన్నరాణాం విక్రయంతథా॥ క్షత్రాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యా వైశ్యాద్విప్రాయాం వైదేహీ॥ విప్రాన్నిషాద్యాం యోజాతః పౌష్టికస్స్కంధవాహకః॥ శూద్రాయాం విప్రాన్నిషాదీ॥ అంబష్ఠాయాంద్విజాజ్జాతః పుత్రః కాంశస్యకర్మకృత్। కాంస్యపాత్రాణిచిత్రాణి రచయేజ్జీవనాయసః। శూద్రధర్మేణసర్వత్ర స్థితిరస్య విధీయతే॥ ఉగ్రాయాంయోద్విజాజ్జాతః కుంభకారస్సఉచ్యతే।సశూద్రాద్దీయతే ధర్మేఘటయేన్మృన్మయాన్ఘటాన్॥ జాతివివేకే॥ వ్రాత్యాఃక్షత్రియతశ్శూద్రాయాం జాతశ్శూద్రవిధానకృత్। సకుర్యాద్రాజపుత్రాంశ్చ శస్త్రాస్త్రకుశలాధ్ధనం। తేభ్యోలబ్ధ్వాత్మవృత్త్యర్థం స్వధర్మమనుపాలయేత్। తస్మాన్మల్లస్సుతోజాతః క్షత్రిణ్యాం వ్యభిచారతః। రాజ్ఞాం కౌతుకమాపాద్య నియుద్ధేనార్జయేద్ధనం॥ వైశ్యాచ్ఛూద్ర్యామథాంబష్ఠ్యాం జాతో వైతాలికాభిధః। జీవనంకామశాస్త్రేణస్తుత్యావావందికర్మణా॥ క్షత్రాత్పారసవీపుత్రః కిన్నాటస్తావకందుకః॥ వణిగ్జనాత్తువిప్రాయాం జాతోంతఃపురపాలకః॥ బ్రాహ్మణ్యాంజాయతేవైశ్యాద్యోసౌవైదేహకాభిధః। శుద్ధాంతరక్షణంరాజ్ఞాం కుర్యాదనుపమంహిసః॥ సామాన్యవనితాపుత్రస్తస్యవాద్యంచజీవికా। పణ్యాంగనానాం రాజ్ఞాంచకుర్యాత్సంగం తదిచ్ఛకా॥ రూపాజీవాసుతాస్వేనవిశిష్యాసంగతోవిటః। సఏవ తాసాం ప్రాణేశోనాన్యఃకాంతోపితత్పతిః। చతుష్షష్టికలాఃకామశాస్త్రంతదుపజీవనం॥ చతుష్షష్టికలాః కామశాస్త్రవివరణమస్మాభిః పూర్వాధ్యాయేకృతం॥ శూద్రాద్వైశ్యాయాంయోజాతో వణిగ్జనఇతిస్మృతః। పారసవ్యాంచ మాహిష్యాన్మాలాకారస్సఉచ్యతే। కుసుమానిసశాకాని వర్ధయేద్ధనవృద్ధయే। సహీనశ్శూద్రధర్మేభ్యస్సమాహే పద్మకేప్రభుః॥ సూతాజ్జాతస్తు వైదేహ్యాం సూపకారస్సజా

యతే॥ అయోగవ్యాంతు వైదేహాజ్జాతో మైత్రేయకో భవేత్। ఘంటావాదనకృ
త్ప్రాతస్తథామంగలజ్ఞానకృత్॥ అయోగవ్యాంతు కరణాత్సైరంధ్రోగంధకర్మ
కృత్। పుష్పచందనపణ్యాదిశృంగారైస్తస్యజీవనం। పాదయోఃక్షాళనంచైవ ధ
మ్మిల్లానాంప్రసాధనం। ప్రత్యంగమర్దనంచైవ చందనేనానులేపనం। మృగనాభే
శ్చంద్రయోగం శృంగారరచనాంనవాం। సుగంధవనితావస్త్రం గీతం తాంబూ
లభోజనం। శయ్యావిభూషాసురతం భోగాష్టకముదాహృతం। ఆజీవనంతు త
స్యోక్తంతత్ స్త్రీసైరంధ్రికాస్మృతా॥ విశ్వంభరశాస్త్రే॥ ప్రసాధనోపచతురా
సైరంధ్రీతిప్రకీర్తితా॥ శనైఃపాశుపతకశ్చిదారూఢఃపతితోయది॥ జంగమఇతిప్ర
సిద్ధః॥ తస్మాజ్జాతశ్శూద్రపత్న్యాం పుత్రోభస్మాంకురస్మృతః। శివార్చనంతుత
త్కార్యం శివదాయేన జీవనం। సజటా భస్మధారీచ శివలింగం ప్రపూజయే
త్। తాంబూల మక్షతా ద్రవ్యం గావః క్షేత్రాణి కాకినీ। శివాయ ప్రాణిభి
ర్దత్త మస్య త్క్రమపి భక్షితః। చండీశం యత్ క్షితౌ ఖ్యాతం తేన తస్యేహ జీ
వికా॥ కుశీలవ స్సుతోంబష్ఠా ద్వైదేహ్యాం నర్తనాదికృత్॥ జాతివివేకే॥ మా
హిష్యా మాగధాచ్చైవ శుద్ధమార్గకసంజ్ఞకం। జనయేత్తనయం సోపి శూద్ర
ధర్మవినాకృతః। గీతం.చతుర్విధం వాద్య మభ్యసే జ్జీవనాయ సః॥ సంగీతశా
స్త్రే॥ తత్రాదౌ త్రివిధం గీతం వాద్యంచాపి చతుర్విధం। చతుర్దశవిధం నృత్యం గీ
తపూర్వంవిచక్షణైః॥ చతుర్విధంవాద్యమాహామరసింహః॥తతంవీణాదికంవాద్య
మానద్ధంమురజాదికం। వంశాదికంతు సుషిరం కాంస్యతాలాదికంఘనం॥ నిర్మం
డలకఆభీరాజ్జాతోసౌ బాణపిచ్ఛకృత్। శరణం శరపత్రైశ్చ రచనాత్తస్యజీవి
కా॥ ఉగ్రాయాంమాగధాజ్జాతః కుంతలశ్మశ్రుకర్మకృత్। సనాపితఇతిప్రోక్తః
క్షౌరకర్మవిధానకృత్॥ క్షత్రాచ్ఛూద్రాజోగ్రౌవైశ్యాత్క్షత్రజోమాగధః॥ శ్మ
శ్రుకర్తనకశ్చైవ నఖకృంతనకోవిదః। వృత్త్యానయా గ్రామ మధ్యే తిష్ఠేద్వర్ణే
షు సేవకః। నరాణాంనాపితో ధూర్తశ్శూద్రేభ్యోభ్యధికస్మృతః॥ వృద్ధమనుః॥
శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేనతు సంస్కృతః। అపరో నాపితః ప్రోక్త
శ్శూద్రకర్మాధికోపిసః॥ యాజ్ఞవల్క్యేనతు॥ శూద్రఏవనాపితఉక్తః॥ శూద్రే
షు దాసగోపాలకులమిత్రార్ధసీరిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవేతి॥ శంఖేనతు
ప్రతిలోమజోయముక్తః॥ యత్తుసూతసంహితాయా మూర్ధ్వనాపితోధో నా
పితశ్చేతి ద్వైవిధ్యముక్తంమతపిహాశనాః॥ నాభేరూర్ధ్వంతువపనం తస్మాన్నా
పితఉచ్యతఇతి॥ జాతివివేకే॥ మార్గనాపితయోర్జాతో యోసౌ సాంఖిల్యసంజ్ఞ
కః। హీనస్సగుహ్యకేశానాం కుర్యాద్వపనమంజసేతి॥

ప్రతిలోమజాతులు.

బ్రాహ్మణస్త్రీయందు క్షత్రియునివలన బుట్టినవాడు సూతుడు. వైశ్యునివలన వైదేహకుడు. శూద్రునివలన చండాలుడు. వీరలు మువ్వురును సకలకర్మలకును బహిష్కృతులు. క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివలన బుట్టినవాడు వంది. వీడేమాగధుడు. శూద్రునివలన క్షత్త- వీడే నిషాదుడనగా మృగవధజీవి, చండువాడును, మత్స్యఘ్నుడును, నిషాదుడనబడునని జాతివివేకము. వైశ్యస్త్రీయందుశూద్రునివలన నాయోగవుడు. వీడే పుల్కసుడని యాజ్ఞవల్క్య, వ్యాస, హారీతులు చెప్పిరి. మరియు శూద్రకమలాకరమందు వంది- వ్రత బంధాది వర్జితులై శూద్రులకంటె నించుక యధికులై కావ్యాలంకార గద్యాది షడ్భాషలయందును, కళలయందును సమగ్రులై జీవించవలెను. షడ్భాషలనగా శౌరసేని, మాగధి, పైశాచి, చూళిక, అపభ్రంశము, ఆంధ్రము. కళలు పైని వివరించబడెను. క్షత్త వేత్రధరుడై గద్య పద్యాదులచే మహారాజుల విశుద్ధచరిత్రలను వర్ణించును. లఘుజాతివివేకమందు- సూతుడు పురాణములందు చెప్పబడిన రాజుల విశుద్ధచరిత్రలను వర్ణించును. మాగధుడు స్వల్పకాలములో గతించినశూరులను వర్ణించును. వంది వర్తమానకాలీన యుద్ధవిశారదులగు రాజులను ప్రబంధములచే వర్ణించును. మనువు వైదేహస్త్రీయందు నిషాదునివలన కారావరుడు బుట్టుననెను- వీడేచర్మకారుడు- వైదేహకునివలన కారావరస్త్రీయందాంధ్రుడు- నిషాదస్త్రీయందు మేదుడుబుట్టునని- ఇట్లుమనుస్మృతి వ్యాఖ్యాత మేధాతిథి యమాంగిరసులచే చండాలులు మరికొందరుచెప్పబడిరి- సన్యాసివలన నుత్పన్నుడు, బ్రాహ్మణస్త్రీయందు శూద్రునివలన బుట్టినవాడును, సగోత్ర విధువజాతుడును చండాలుడని. శూద్రస్త్రీయందు నిషాదునివలన పుల్కసుడు- శూద్రునివలన నిషాదస్త్రీయందు కుక్కుటకుడు- ఉగ్రస్త్రీయందు క్షత్తవలన శ్వపాకుడు- అంబష్ఠస్త్రీయందు వైదేహకునివలన వేనుడును బుట్టునని మనువు.

సూతునకు మంత్రికృత్యము, లేఖకత్వము, అంతఃపురరక్ష, వస్త్రసంగ్రహము. వైదేహకులకు నటవృత్తి- వేనులకు దారుభేదనమును మణిముక్తాప్రవాళాదులను సానబట్టుట రంధ్రములువేయుట. ఆయోగవులకు రాగి సత్తు ఇనుము సీసము వీటిని సేయుట, ఆయుధమార్గ పట్టణాది నిర్మాణము. సైరంధ్రులకు సురామద్యాదులను జేసి విక్రయించుటయును పుష్పఫలశాక విక్రయమును జేయుమని వశిష్ఠు. సూతునకు యేనుగులను గట్టుట గుఱ్ఱములను శిక్షించుటయును జీవనము- వైదేహకునకు పాషాణ కాష్ఠ శిల్పజీవనమని విశ్వంభరశా

స్త్రము- సూతులకశ్వసారథ్యము- అంబష్ఠులకు చికిత్సితము- వైదేహకులకు స్త్రీకార్యమనగా నంతఃపురరక్ష- మాగధులకు వణిక్పథనమనగా రాజమార్గరక్ష- నిషాదులకు మత్స్యఘాతము- అయోగవునకు తష్టి- అనగా వడ్రపుపని- శూద్రునిచేతనయితే క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివలన అయోగవుడు- వీడే బట్టలునేసేవాడు- ఈవిషయమై కొందరు కోలికులనగా సాలివాళ్లు వస్త్రనిర్మాణముచే జీవింతురు- క్షత్త ఉగ్రుడు పుల్కసుడు వీళ్లకు బిలమందుండుసర్పాదులను వధించడము బంధించడమును కార్యము- ఇచటియుగ్రుడు ప్రతిలోమజాతులలో పఠించుటవలన నుగ్రుడును ప్రతిలోమజుడని స్మృతిసంజరి- ధిగ్వణులకు చర్మకార్యము. వేణులకు భాండవాదమనగా డప్పు డోలు మొదలయినవి వాయించుట, చైత్యవృక్షములందు శ్మశానముల పర్వతముల నుపవనముల తమకర్మచే జీవించుచు తమజాతి నెరిగించు చిహ్నముగలిగి యుండవలెను- చండాలులకు శ్వపచులకు గ్రామముకంటె పయిని నివాసము- భిన్నపాత్రములను వాస్త్రములుధరించి భిక్షమెత్తుకొనుదురు- వాడిపాత్రను దిగువ నుంపించి భిక్షాన్నము నుంచవలయును. వీరికన్నము పరాధీనము- శవచేలములు వీరలకు భాగ్యములు- లోహవయాలంకారములు- ఒకచోనివాసములేక తిరుగుచుండుట- వీరలతో కలసి యొకపనినైన ద్విజులు జేయరాదు- వ్యవహారము, వివాహము నాత్మసదృశులతో జేయదగును- వీరలు రాత్రిని పురగ్రామములలో సంచరించరాదు- కార్యస్థులై సంచరించిరేని రాజశాసనముచే చిహ్నితులై సంచరించవలెను. బంధువులులేని శవమును వీరలు తీసుకొనిపోవలయును. యథాశాస్త్రముగా వధ్యులగువారిని రాజాజ్ఞచే చంపవలయును. వధ్యుల వస్త్రశయ్యాభరణములను వీళ్లు పుచ్చుకొనవలయును. గోబ్రాహ్మణార్థమై ధనాదిలోభరహితులై శరీరత్యాగము జేయవలయును. స్త్రీబాలరక్షణమందు బలవంతులకు సిద్ధికారణము- స్త్రీబాలాదివిపత్తియందు దేహత్యాగముగావచ్చునని యర్థాత్సిద్ధము. సిద్ధియనగా శ్రేయస్సు- శూద్రులైతే- సీసమైన లోహమైన నలంకారముగధరించి చర్మరజ్జువును కంఠమందు గట్టుకొని డోలు తుమంవాయించవలెనని, పూర్వాహ్ణమందు గ్రామపరిశుద్ధికై మాలిన్యమును తుడవవలయునని, నమ్రులై యుండకుండిన విశేషించివధ్యులని చెప్పెను.

వ్రాత్యులవలన బుట్టినవారు శూద్రసములని మనువు. వ్రాత్యుడగు విప్రునివలన బుట్టినవాడు భూర్జకంటకుడు- వీడు పాపాత్ముడు. బ్రాహ్మణస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవ్రాత్యుడే భూర్జకంటకుడు. ఆవంత్యుడు, వా

టదానుడు, పుష్పశేఖరుడు, యీపేళ్లు సమానార్థకములని మేధాతిథి. ఇతరులైతే బ్రాహ్మణస్త్రీయందు భూర్జకంటకునివలననావంత్యుడు- వీనివలన వాటదానుడు- వీనివలన పుష్పశేఖరుడని చెప్పిరి. ఈలాగుననే ముందును విశ్వంభరశాస్త్రమునందు చెప్పి వీళ్లకు జీవనము విష్ణ్వాదిపూజలు- నృత్తగీతాదికము, వాదిత్రశిక్ష వీణాదివాదన మనెను. వ్రాత్యుడగు రాజువలన క్షత్రియ స్త్రీయందు ఝల్లుడు, మల్లుడు, విచ్ఛివి, నటుడు, కరణుడు, ఖసుడు, ద్రావిడుడు, వీళ్లు బుట్టుదురు. ఇచటి కరణుడనులేఖకుడు- వ్రాత్యుడగు వైశ్యునివలన వైశ్యస్త్రీయందు బుట్టినవాడు సుధన్వాచార్యుడు, కారూషుడు, విజన్ముడు, మైత్రుడు, సాత్వతుడనబడుదురు. భూర్జకంటకాదులు అభిచారికకర్మను శత్రువులను వశముగజేయుటకగు మంత్రౌషధులను రాజాజ్ఞవలన జేయుచుందురు. ఇందుచే వీరు దండ్యులుగారు. వ్రాత్యక్షత్రియునివలన బుట్టిన ఝల్ల మల్లాదులు రాజాజ్ఞచే పరరాష్ట్రములయొక్క మిత్రామిత్రత్వమును దెలియుచుందురు. దేవీపూజకు లౌదురని పాఠాంతరము.

వ్రాత్యుడగు వైశ్యునివలన బుట్టినవారివృత్తులను జెప్పుదును. సుధన్వాచార్యుడు రుద్రపూజకుడు- కారూషుడు చతుష్పథమందు శ్మశానమందు మిత్రమైయుండురనగా రాజాజ్ఞచే లోకవృత్తాంతమును దెలియుచుందురు. విజన్ముడు సూతికాగృహ ద్వారమందు పూజజేయుచుండును. వీని భార్య సాంబికయని పిలుచుకొనును. భూతప్రేత పిశాచములను రాజశాసనమువలన పూజించుచుండును. సాధ్యులను చైత్యులను మైత్రుడు బూజించును. సాత్వతుడు విష్ణ్వాలయార్చకుడు. వీరలవలన అన్యోన్యసంకరమగుచుండ నీచులు పుట్టుచున్నారు. ఇందుకుమనువు- శూద్రుడు బ్రాహ్మణస్త్రీయందు చండాలునిబుట్టించినట్లు చండాలునివలన నాలుగువర్ణముల స్త్రీలయందున చండాలులను బుట్టించుచున్నారు. వర్ణములయందుబుట్టినవారి కన్యోన్యసంకరము గలుగుచుండ వీరిభేదము మనువు జెప్పుచున్నాడు. ప్రతికూలముగా వర్తించుచండాలాదిస్త్రీలయందు చండాలాదిపురుషులవలన బుట్టినవర్ణములు పదియేను- ఈవర్ణములు క్రమముగా హీనహీనజాతులైయుండును. ప్రతికూలముగా నాలుగువర్ణముల స్త్రీలు స్వస్వజాతిపురుషులవలనను యితర బాహ్యాంత్యునివలనను నీచులనుకనుచున్నారు. వారయిదే ఉచ్చనీచస్త్రీలవలన హీనులను అహీనులను కనుచున్నారు. ఈజాతులవిషయమై మనువు యొక్క అభిప్రాయము వ్యాఖ్యానమందు వివరించబడెను. బ్రాహ్మణుని వలన ననులోమజాతులే శూద్రునివలన ప్రతిలోమజాతులే క్షత్రియ వైశ్యులవ

లన అనులోములున్ను ప్రతిలోములున్ను పుట్టుచున్నారు. క్షత్రియునకు అనులోములిద్దరు- ప్రతిలోముడొకడు. వైశ్యునకనులోముడొకడు- ప్రతిలోములిద్దరు. శూద్రునివలన విప్రక్షత్రియవైశ్యాంగనలయందు క్రమముగ చండాలుడు, క్షత్త, అయోగవుడు, ముగ్గురు- చండాలునివలన బ్రాహ్మణాదిస్త్రీలయందు నలుగురు ఇట్లు క్షత్తవలనను అయోగవునివలనను కాగా పదిరెండువిధములు- చండాలుడు, క్షత్త, అయోగవుడు ముగ్గురుగలసి పదియేనుగురు. ఆప్రకారముగానె వైశ్యునివలన క్షత్రియస్త్రీయందు మాగధుడు, బ్రాహ్మణ స్త్రీయందు వైదేహకుడు, శూద్రస్త్రీయందనులోముడైన కరణుడు వీరిముగ్గురిచేతను చతుర్వర్ణస్త్రీలయందు పుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- స్వయము మాగధాదులు ముగ్గురుగలసి పదేనుగురు- అటులె క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందు మాహిష్యుడు- శూద్రస్త్రీయందుగ్రుడు- విప్రస్త్రీయందు ప్రతిలోముడైన సూతుడు- వీరిముగ్గురివలన నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందునబుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురు చొప్పున పదిరెండువిధములు- స్వయము మాహిష్యాదు మొదలగువారుగలసి పదేనుగురు- ఇటులె బ్రాహ్మణునివలన క్షత్రియాదిస్త్రీలయందు అనులోములు- మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠ పారసవులు ముగ్గిరివలనను నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందును పుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- మూర్ధావసిక్తాదులు స్వయము ముగ్గురు గలసి పదేనుగురు- వీరందరును గలసి యరువదివిధములు దోషయుక్త జాతులె మొదటివర్ణము నాలుగునుగలసి యరువదినాలుగుజాతులు-

జాతివివేక గ్రంథమందు మరియొకలాగున జెప్పబడెను. బ్రాహ్మణాది వర్ణపురుషులవలన ననులోమజాతులార్గురు- ప్రతిలోమజాతు లార్గురు గలసి పదిరెండువిధములు- వీరలకు ప్రత్యేకము నాలుగువర్ణముల స్త్రీలయందును పుట్టినవారు నలుగురిచొప్పున నలుబది యెనిమిది విధములు- స్వయము పదిరెండువిధములు గలసి యరువదిజాతులు- ఈజాతులు ప్రత్యేకము సాంకర్యమువలన పుట్టినవారలు యరువదేసి విధములచొప్పున యనగా యరువదిచేత యరువది గుణించిన మూడువేల యారునూరుజాతులు భేదముగా జెప్పబడును- ఈసంకర జాతులన్యోన్యము మరల సంక్రమించుటవలన పైని బహుజాతులాయెనని జాతి వివేక గ్రంథమందు జెప్పబడెను. వీరందరు శూద్రసములు. శూద్రులతో సమానధర్మముగలవారు. అపధ్వంసజులని మనువచనము. అపధ్వంసజులనగా వ్యభిచారజాతులు-

వీరల స్వరూపమును వృత్తులును ఆదిత్యపురాణమందు జెప్పబడెను- విప్రునకు క్షత్రియస్త్రీయందు మూర్ధావసిక్తుడు- వీనివృత్తి రోగులకు చికిత్సజేయుటయు క్షాత్రకర్మము- విప్రునకు శూద్రియందు పారసవుడు- వీడేనిషాదుడు- రాజాజ్ఞచే మత్స్యఘాతిత్వము వీడికి వృత్తి- బ్రాహ్మణున కుగ్రకన్యయందంబష్ఠుడు- వీడికివృత్తి చికిత్సయె. విప్రునకు వైశ్యయందు బుట్టినవాడును, క్షత్రియునకు శూద్రకన్యయందు పుట్టినవాడును అంబష్ఠులిద్దరు- బ్రాహ్మణున కంబష్ఠియందాభీరుడు- అనగా గోపాలకుడు- రాజగృహమందు రక్షను జేయుచుండును- బ్రాహ్మణున కాయోగవియందు ధిగ్వణుడు- ఆయోగవియనగా శూద్రునకు వైశ్యకన్యయందు పుట్టినది- ఈధిగ్వణుడు చర్మకారుడై జీవించును- వీడునిందితుడు- వీరు మాతృసమానధర్ములుగాని పితృసధర్ములుకారు- వీరార్గురు మూర్ధావసిక్త పారసవాంబష్ఠాభీరచర్మకారులును వరాటుడును గలసి యార్గురు- మూర్ధావసిక్తుడు నంబష్ఠుడు నిషాదుడు వీరుముగ్గురును విప్రక్షత్రియవైశ్యస్త్రీలను బొందుటవలన బుట్టినవారలు ప్రత్యేకము నలుగురు చొప్పున పదిరెండు విధములు స్వయముముగ్గురుగలసిన పదేనుగురు బ్రాహ్మణునితో పదారుగురు.

మూర్ధావసిక్తునివలన విప్రాంగనయందు ప్రతిలోములు క్షత్రియాదిస్త్రీలయందుపుట్టినవారనులోములు గలసి నలుగురు. ఇటులనే అంబష్ఠునివలన నిషాదునివలన నలుగురేసిచొప్పున గలసి పదిరెండువిధములు- స్వయముముగ్గురుగలసి పదేనుగురు- వ్రాత్యుడగు విప్రుడైన వరాటుడైన గలసిన పదారుగురు- వీరు దస్యుసంజ్ఞకులు- తల్లి జేయు కర్మములను జేయువారు. రాజుకు బ్రాహ్మణకన్యయందు సూతుడు- వీడు రాజులకు సారధ్యమును జేయును- సూతుడను ప్రజాపతియొకడు మాయారూపియగు జనార్దనుడు- వేదశాస్త్ర పురాణకథనము జేయును- నామచేతనే వీడు సూతుడుగాని జాతిచేగాడు- ఉగ్రాదిసంజ్ఞవలెనె సూతపుత్రుడుగ్రశ్రవుసు సౌతి పౌరాణికుడని జెప్పబడెను.

క్షత్రియునకు వైశ్యకన్యయందు మాహిష్యుడు- వీనికి నక్షత్ర గానస్తుత్యధనరక్షణములు వృత్తి- రాజుకుశూద్రకన్యయందుగ్రుడు- వీడికి కోట అంతఃపురము బంగారము వీటినిసంరక్షించుట వృత్తి. ఉగ్రుడని దుష్టుడు దొంగలలోనొకడుగలడు- వీడన్యుడు- సూతమాహిష్యకోగ్రులు ముగ్గురికిని నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- తమరు ముగ్గురును రాజునుగలసి పదియారుగురు- ఈవైదేహునకు రాజదుర్గములను పరులతోకలసి రక్షించుటవృత్తి- క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివలన ముచికుడు- వీ

ము జలమందు స్థలమందును యేమార్గము కలదో దానియందు రక్షణము జేయును- రాజదూత- వాద్యజీవి- కీర్తిప్రకాశకుడు- వీడే వంది- వైశ్యునిచే శూద్రస్త్రీయందు కరణుడు- కోట, అంతఃపురము, మద్యగృహము వీటిని రక్షించును- బ్రాహ్మణులను రక్షించును- వైదేహ మాగధ కరణులు ముగ్గురికిని నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందును ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు వైదేహాదులు ముగ్గురును వైశ్యుడునుగలసి పదియారుగురు- వీరలు దస్యుసంజ్ఞితులు- దుష్టములగు వైశ్యకర్మలను జేయుదురు- శూద్రునకు బ్రాహ్మణియందు చండాలుడు నిందితుడు- వీడు రాజమార్గములను తుడుచును- కుత్సిత కర్మల జేయును- రాజస్త్రీయందు శూద్రునకు క్షత్త. వీడే మైందుడు- వీడు ఆలుగు, ఉడుము, వీటిని వధబంధములను జేయును- శూద్రునకు వైశ్యయందు అయోగవుడు- వీడే తక్ష, స్థపతి యనబడును- వీడు రాజగృహములనుగట్టును- తక్షుడుకఱ్ఱలను చెక్కును- స్థపతిరాళ్లను చెక్కును- శూద్రునివలన పైమూడువర్ణములస్త్రీలయందుపుట్టినచండాలాదులుముగ్గిరికిని నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందునుప్రత్యేకమునలుగురిచొప్పునపదిరెండువిధములు స్వయముచండాలాదులు ముగ్గురు శూద్రుడుగలసిపదియార్గురు-వీరలనుదస్యుసంజ్ఞితులై దుష్టకర్మలనుజేయుదురు-వీరు బ్రాహ్మణులుమొదలుగనరువదినలుగురు- వీరుసదృశస్త్రీలయందు సదృశుల నన్యస్త్రీలయందు సంకరులను పుట్టించుదురు- ఈవిషయమైస్వజాతిభిన్నస్త్రీలయందరువదిముగ్గురు. ఆయాయిస్త్రీలయం దాయాయిపురుషులవలన నొక్కొక్కనికి పుట్టిన జాతులు నూటయిరువదారు- వారును మొదటిజాతులరువది నాల్గింట గుణించిన యెనిమిదివేల యిరువది నాలుగు జాతులగును- ఈజాతులు వర్ణసాకర్యముచేపరంపరా సాంకర్యముగలుగుటవలన ననంత మగుచున్నవి గావునవిస్తారాపత్తి గలుగునని పైనిజెప్పబడలేదు-

మందమందముగ నందము జెడి స్వకర్మలోపమువలన బ్రాహ్మణాతిక్రమముచేత నీక్షత్రియజాతులు శూద్రాచారము గలవారైరి- వర్ణములలో వ్యభిచారముచేతను తెలియదగినదానిని దెలియకుండుటవలనను మ్లేఛాది నీచసాంగత్యముచేతను వర్ణసంకరమగుచున్నది- వీరలయందు కొన్నిటిని మనువుగారు చెప్పిరి- అలంకార రచనాంగమర్దనాభిజ్ఞుడగు సైరంధ్రుని దాసిజాతిగాకుండినను దాసత్వముచేజీవించినవానిజాలరుని ఆయోగవిదస్యునివలనగనును- వైశ్యస్త్రీయందు శూద్రునివలన బుట్టినదాయోగవి- ఇదిదస్యునివలన వర్ణసంకరజాతులను గనును- దస్యులనగా పౌండ్రకులోండ్రకులు- ద్రావిడులు, కాంభోజులు,యవనులు,

శకులు, పారదులు, పహ్లవాదులు,చీనులు, కిరాతులు, దరదులు, బ్రాహ్మణక్షత్ర వైశ్యజాతులలో యేజాతులుబహిష్కృతములైనవోవారును మ్లేఛ్ఛాదినీచభాషా వాదులును వీరందరును దస్యులనియును మ్లేఛభేదులనియును జెప్పబడిరి- సైరంధ్రులకు సురామద్యసీధు కరణము వీటి విక్రయము పుష్పఫలశాక విక్రయము యువికూడా వృత్తులు గలవని వశిష్ఠులనిరి-

వైదేహునివలన ఆయోగవియందు మైత్రేయుడను మాధూకినగా యరుణోదయమందు ఘంటానాదము జేయుచు మనుష్యుల నెల్లప్పుడును బొగడుచునుండు మొండిజంగమువాడు బుట్టును- ఆయోగవియందు నిషాదునివలన మార్గవుడనువాడాపనిచే బ్రతుకుదాసుడు బుట్టును- వీని ఆర్యావర్త దేశస్థులు కైవర్తుడని వ్యవహరింతురు-

అంబష్ఠకన్యయందు బ్రాహ్మణునివలన యాభీరుడు- ఆయోగవియందు ధిగ్వణుడు- ఈయాభీరుడు అనులోమగోపాలుడు ప్రసంగముచే జెప్పబడెను- గోమహిష్యాదులను తృణజాతులచే పోషించి ధనార్థులై పయోదధిఘృతతక్రవి విక్రయముజేయుచు జీవించువారాభీరులని జాతివివేకమందు- శూద్రులయందు దాసుడు గోపాలుడు కులమిత్రుడనగా పితృపితామహ క్రమాయాతుడును వ మవ్యవసాయమును జేయువాడు మంగలివాడు తనను స్వామ్యాధీనముగా జేయువాడు వీళ్లందరును భోజ్యాన్నులని యాజ్ఞవల్క్యులు- మరియు శూద్రాన్నభక్షణవిషయమై మనువు- రాజాన్నమును భక్షించిన తేజము, శూద్రాన్నము బ్రహ్మవర్చస్సును, స్వర్ణకారాన్నమాయుష్యమును, చర్మకారుని యన్నము యశస్సును హరించును- అబుద్ధిపూర్వకముగ నీయన్నములలో నొకటైనైన రేతోవిణ్మూత్రములనైనభక్షించినత్రిరాత్రోపవాసము జేయవలయును- బుద్ధిపూర్వక భక్షణజేసిన కృచ్ఛ్రము జేయవలయును-

శంఖుడైతే బ్రాహ్మణుడు శూద్రాన్నమును, నటకాన్నమును, చికిత్సకాన్నమును, క్రూరునియన్నమును,స్త్రీమృగజీవియన్నమును,చండాలాన్నమును, పాత్రలేకుండా భూమియందుంచుకొని దినినయన్నమును మేకలనువిక్రయించిజీవించువాని యన్నమును, శునకజీవులయన్నమును, గవంళ్లవానియన్నమునుదిని యొకమాసముగోమూత్రయావకవ్రతమాచరించవలెను- ఇదిఅభ్యాసమందు- పైని జెప్పినవారి తండని పచ్చివస్తువులను బుచ్చుకొనిన బదిదినములు వ్రతముజేయవలయును- చండాలాన్నమును నితరుల సిద్ధాన్నమును దినినమూడురోజులుపవసించి యామైనియావకవ్రతముజెయ్యవలెను- సిద్ధాన్నమునకు వరాకవ్రతమని

మాధవీయమందు జెప్పబడినది- ఆపదయందైతే బ్రాహ్మణుడు శూద్రగృహమందామాన్నమును గ్రహించిభక్షించిన మనస్తాపముచేతను ద్రుపదమంత్రశత జపముచేతను శుద్ధుడగునని పరాశరులు.

శ్రాద్ధకర్మదూరుడగు శూద్రుని పక్వాన్నమును దెలిసిన ద్విజుడు తినదగదు- అవృత్తియందాకనాటికి శూద్రునివలననామపదార్థమునుబుచ్చికొనవచ్చునని మనువు- శూద్రులయందు యాజ్ఞవల్క్యులచే జెప్పబడిన దాసగోపాలాదులును దేవలునిచే జెప్పబడిన స్వదాస నాపితాదులును భోజ్యాన్నులనిచోనన్నశబ్దమునకు ఆమపరముగాని పక్వాన్నపరముకాదు- శూద్రుకుతసభోజనార్థము పదార్థమునుపచనము జేసేనిమిత్తమిచ్చుట యుపక్షేపణమని కల్పతరువందర్థము జెప్పబడెను- అనగాస్వయంపాకమువంటను జేయువానింట నప్పగింత జేయుట. ఇట్టియుపక్షేప ధర్మముచేత శూద్రునికొరకన్నమును పచనమును జేసినద్విజుడు గ్రామపాచకుడనబడును- ఈయన్నమును శూద్రాన్నమేగావునయభోజ్యము. ఇదికుశూద్రక శూద్రేతరపరము. బ్రాహ్మక్షత్రియ వైశ్య శుశ్రూషకవర్ణములపక్వాన్నభోజనముకర్తవ్యమని వరాహపురాణము- దీనిచేతను దేవతలకు నైవేద్యమని గంగావాక్యావళి. ఈసర్వమును కలియుగముకంటెనితరయుగములందని శుద్ధితత్వమునందు జెప్పబడెను. పక్వమగు దోషయుక్తమగుభోజ్యాన్నవిషయమై అపరార్కమందును శూలపాణియందును సుమంతువు విశేషమును జెప్పెను- గోరసము సత్తుపిండి తైలము తెలగపిండి అపూపములుమరియునుపాలచేపక్వమగునది ఇవి శూద్రకృతమైనను భక్షించతగునని. కాచినపాలచేతనుపాకము వినాగా జేయబడినది గాకపాయసము భక్షించదగదు- ఈగ్రంథతాత్పర్యము- శూద్రజలమగ్రాహ్యముగావున జలస్పర్శము వినాకాచిన పాలతోమాత్రముజేసిన పదార్థములు భక్ష్యములు- ఇందుచే జలస్పర్శముగలయపూపములు రొట్టెలు మొదలగునవి నిషేధములు- ఇచట దీనితత్వమువివరించబడుచున్నది- ద్విజుడు శూద్రాన్నరతుడనియును తన్నివృత్తుడనియును రెండువిధములు- ఇందుమొదటివానికి పూర్వోక్త శూద్రాన్నము భోజ్యము-

ఇదిగావునసేయపరార్క శూలపాణిగ్రంథములయందును హారీతునిచేతనుజెప్పంబడినది- కేవలవహ్నిపక్వము స్నేహపక్వము పాయసము పెరుగు సత్తుపిండి ఇవి శూద్రాన్నరతుడగుద్విజునకుభోజ్యములని మనుస్మృతి- శుద్ధి తత్వము కూర్మోత్తర భాగములందును జెప్పంబడెను- పాయసమనగా పాకమువినాగాక్షీరకృతమని- పక్వాన్నముచ్ఛిష్టముగావున శూద్రాన్నమామమే భోజ్యను

నిశాతాతపులు. ఇదిశూద్రగృహమందైనను భుజించవచ్చును- క్షత్రియ వైశ్యసచ్ఛూద్రగృహములు పర్వములయందు మంగళకార్యములయందును వస్త్రములు ధూమ రత్నములు సువర్ణము అన్నము గ్రాహ్యములని శూలపాణి- బ్రహ్మపురాణమున్ను- ఇదియును కలివర్జము- శూద్రులయందు దాసకులము, గోపాలకులము, మిత్రులు, తమకృషిని జేయువాడు వీరలయన్నమును భుజించుట, దూరతీర్థసేవాదిగమనము బ్రాహ్మణాదులకు శూద్రులుపచారాదిక్రియలానర్చుటయును కలియుగమునందు గూడదని మాధవీయము, పృథివీచంద్రోదయము, ఆదిత్యపురాణము.

శూద్రుడు తమయింటికి తెచ్చి రెండవ పాత్రయందునుంచిన గ్రహించదగును గాని శూద్రగృహమందు పాలు పెరుగు నైనను శూద్రాన్ననివృత్తుడగు బ్రాహ్మణుడు భుజించవగదనియు నదియును శూద్రాన్నమేయనియు సంగిరిస్మృతి జెప్పబడెను. విష్ణుపురాణమందైతే శూద్రాన్నము తనయింటికి వచ్చినదానిని ప్రోక్షించి గ్రహించదగునని-

యాజ్ఞవల్క్యుడు- వికర్మస్థులగు ద్విజులను, శూద్రులను, స్పృశించినను సచేలస్నానము జేయవలయునని జెప్పెను- ఇది దాసాదులు గాని వారి విషయము గాని లేదా శూద్రాన్ననివృత్త బ్రాహ్మణవిషయమని దలంచవలెను- అటులగాకుండిన దాసీదాసాది శూద్రులు స్నానమందును వరిసంసారగమందును గృహకర్మములయందును నిషిద్ధులుగారని, గర్భదాసుడు గృహమందు శూద్రమైస్పర్శించదగినవాడని, భక్తదాసుడు మూడు దినములు వున్నట శుచియగునని మొదలగునవి విరుద్ధములగుచున్నవి గావున నైనిజెప్పినవి శూద్రాన్ననివృత్తాది పరములని నిర్ణయించబడెను-

భుజించరానివాని యన్నమును స్త్రీ శూద్రోచ్ఛిష్టమును అభక్ష్యమాంసమును భుజించిన నేడు దినములు యవపానమును జేయవలెననియు తెలిసి భుజించిన ద్విగుణమనియు మనువు చెప్పెను. విశ్వంభరశాస్త్రమందు మాహిష్యస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవాడాభీరుడు- వీడు పాలమ్ముకొనును- వైదేహస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునకు వ్యభిచారమువలన బుట్టినవాడు ఉదవాహుడు- వాడు గోడులబట్టును- మనుష్యులనమ్మును- వైశ్యస్త్రీయందు క్షత్త్రకు బుట్టినది మాహిష్యస్త్రీ- బ్రాహ్మణియందు వైశ్యునివలన వైదేహుడు- నిషాదియందు బ్రాహ్మణునకు బుట్టినవాడు పౌష్టికుడు- వీడు సకంధవాహకుడు- శూద్రియందు విప్రునికి నిషాది- అంబష్ఠయందు ద్విజునకు పుట్టినవాడు కంచరి- వీడు కంచుపని జేసును- వీరలకు శూద్రులవలెనే కర్మ విధించబడెను-

ఉగ్రస్త్రీయందు ద్విజునివలన కుంభకారుడు- వీడు శూద్రునికంటె హీనధర్ముడు- మృణ్మయ ఘటములను జేయును- క్షత్రియునివలన శూద్రయందు వ్రాత్యుడు-వీడు శూద్రసమధర్ముడు- రాజపుత్రులకు శస్త్రాస్త్రవిద్యను జెప్పువారివలన జీవించునని జాతివివేకము- క్షత్రియస్త్రీయందు వ్రాత్యునివలన వ్యభిచారముచే బుట్టినవాడు మల్లుడు- వీడు బాహుయుద్ధముచే రాజులకు కౌతుకముగ పరచి జీవించును- వైశ్యునివలన శూద్రియందంబష్ఠి- దాసియందు వైతాళికుడు- కామశాస్త్రమువలన స్తుతిచేయును వందికర్మయొనర్చి జీవించును.

క్షత్రియునివలన పారసవియందు కిన్నాటుడని- స్తావకందుకుడని జెప్పంబడును- విప్రస్త్రీయందు వణిగ్జునివలన బుట్టిన అంతఃపుర పాలకుడు- బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైశ్యునివలన వైదేహకుడు- అంతఃపురరక్షణను జేయును-

సానులకొరకు వాద్యముచే జీవించును-సానులకును రాజులకును వారలయిచ్ఛచే సంఘటన జేయును- రూపము జీవనముగా గల యీ స్త్రీయందు విశేషించి సాంగత్యమును జేయువాడు విటుడు- ఆస్త్రీకు వాడే భర్త గాని యతిసుందరుడైన నన్యుడు భర్త గాడు- ఈసానులకు చతుష్షష్టికళలును కామశాస్త్రము జీవనము- ఈకళలను పూర్వాధ్యాయమందు వివరించియుంటిమి- శూద్రునివలన వైశ్యస్త్రీయందు వణిగ్జుడు- పారసవియందు వణిగ్జునివలన మాలాకారుడు- వీడు పుష్పశాకాదులవలన జీవించును- శూద్రునికంటె హీనధర్ముడు- పత్రాదికుసుమములను గూర్చుటయందు సమర్థుడు- సూతునివలన వైదేహస్త్రీయందు సూపకారుడు- వైదేహునివలన నాయోగవియందు మైత్రేయకుడు- వీడు ఘంటానాదము జేయుచు ప్రాతఃకాలమందు మంగళకరమగు జ్ఞానమును జెప్పును- కరణునివలన నాయోగవియందు సైరంధ్రిడు- వీడు గంధకర్మను జేయును- పుష్పచందనాదిశృంగార రచనలచే జీవించును.

పాదములను గడుగుట తలదువ్వుట యలంకరించుట యొడలు బట్టుట చందనాను లేపనము కస్తూరియు కర్పూరమును గలిపి నూతనమగు శృంగార రచనలను జేయుటయును వీనిపని- సుగంధము, వనిత, వస్త్రము, గీతము, తాంబూలము, భోజనము, శయ్యాలంకారములు, సురతమివియష్టభోగములనబడును- వీటిచే జీవించును- వీనిభార్యా సైరంధ్రి- అలంకరించడమందు చాతుర్యముకలది సైరంధ్రియనబడునని విశ్వంభరశాస్త్రము.

పాశుపత వ్రతియగు నారూఢశైవుడు పతితుడు జంగము డనంబడును- వీనివలన శూద్రపత్నియందు బుట్టినవాడు భస్మాంకురుడు- శివార్చనముచే జీవిం

చును. తాంబూలముఖశౌచాది ద్రవ్యము గోవులు భూములు గవ్యములు మొదలగు నే మేమి భక్తులచే శివునికర్పించునవి, చండీశునిగూర్చి భూమియందునబడవేసిన నిర్మాల్యమంతయును వీని జీవనము

వైదేహస్త్రీయందంబష్ఠునివలన నగునలవుడు. నర్తనాదికమును జేయునని జాతివివేకము. మాహిష్యస్త్రీయందు మాగధునివలన శుద్ధమార్గకసంజ్ఞితుడు. వీడు శూద్రధర్మముతో వివాహము జేయబడెను. గానము చతుర్విధ వాద్యముల నభ్యసించిజీవించవలయును. గానము మూడువిధములు. వాద్యము నాలుగు విధములు నృత్యము మనునాలుగువిధములని సంగీతశాస్త్రము. వీణాదివాద్యము తతమని మురజాదికమానకమని వంశాదికము సుషిరమని కాంస్య తాలాదికము ఘనమని వాద్యము నాలుగువిధములని యనుసంధానము.

మాహిష్యస్త్రీయందు రథకారునివలన నగువరుడు వీడు బాణములకు గరు లనుగట్టును. ఉగ్రస్త్రీయందు మాగధునివలన నాపితుడు. వీడు క్షౌరకర్మము జే యును. క్షత్రియునివలన శూద్రస్త్రీయందు బుట్టినది ఉగ్రస్త్రీ. వైశ్యునివలన క్ష త్రియస్త్రీయందు మాగధుడు. వీనికిబుట్టిన నాపితుడు బ్రాహ్మణులయొక్క పాదము లను సేవించి జీవించును.

మనుష్యులలో నాపితుడు ధూర్తుడు. శూద్రులకంటె నధికుడు. శూద్రక న్యకయందు బ్రాహ్మణునివలనబుట్టి సంస్కృతుడగువాడు మహియుత నాపితుడని జెప్పబడెను. వీడు శూద్రులకంటె కర్మాధికుడని వృద్ధమనువు చెప్పెను.

యాజ్ఞవల్క్యుడె శూద్రుడే నాపితుడని జెప్పెను. శూద్రులయందు దాస గోపాలకుల మిత్రులు అర్ధకృషి జేయువాడు నాపితుడును భోజ్యాన్నులని జెప్పి రి. శంఖుడయితే ఈ నాపితుడు ప్రతిలోమజుడని జెప్పెను.

సూతసంహితయందు ఊర్ధ్వనాపితుడని అధోనాపితుడని ద్వైవిధ్య ముగనున్నది. అదిగావుననే నాభికంటె నూర్ధ్వమందు వపనము జేయువాడు నాపితుడని శుక్రుడు చెప్పెను. మార్గ నాపితులకు బుట్టినవాడు సాంఖిక్యుడు వీడు హీనుడు గుహ్యకేశవపనమును జేయునని జాతివివేకము.

స్కాందే రేణుకామాహాత్మ్యే॥ ఏవం హత్వార్జునం రామస్స్కంధాగాన్ నిశితాన్నరాన్। అన్వధావత్స తాన్ హంతుం సర్వానేవాత్త న్నృపాన్। కేచి ద్గహన మాశ్రిత్య కేచిత్పాతాళ మావిశన్। సగర్భా చంద్రసేనస్య భార్యా దాల్భ్యాశ్రమం యయౌ। తతో రామస్సమాయాతో దాల్భ్యాశ్రమముత్తమం। పూజితో మునినా రామో హ్యర్ఘ్య పాద్యాసనాదిభిః। దదా మధ్యాహ్నసమ

యే తస్మై భోజన మాదరాత్। రామస్తుయాచయామాస హృదిస్థం స్వమనోరథం। యాచయామాస రామాచ్చ కామం దాల్భ్యో మహామునిః। తతో ద్వౌ పరమ ప్రీతౌ భోజనం చక్రతుర్ముదా। భోజనానంతరం దాల్భ్యః ప్రపచ్ఛ భార్గవం ప్రతి। యత్త్వయా ప్రార్థితం దేవ తస్మై దాతుం త్వమర్హసి। తతః స్త్రియం సమాహూయ చంద్రసేనస్య వైమునిః। రామాయ ప్రదదౌ భీతాం రామః ప్రీతమనా అభూత్॥ రామ ఉవాచ॥ యత్త్వయా ప్రార్థితం విప్ర భోజనావసరే పురా। తస్మై తత్ సం మహాభాగ దదామి తవ వాంఛితం॥ దాల్భ్య ఉవాచ॥ స్త్రియం గర్భసముం బాలం తస్మై త్వం దాతుమర్హసి। తతో రామో బ్రవీద్దాల్భ్యం యదర్థం మహామాగతః। క్షత్రియాంతకరశ్చాయం తం త్వం యాచితవానసి। ప్రార్థితశ్చ త్వయా విప్ర కాయస్థో గర్భ ఉత్తమః। తస్మాత్ కాయస్థ ఇత్యాఖ్యా భవిష్యతి శిశోః శుభా। ఏవం రామో మహాబాహుర్హిత్వా తం గర్భముత్తమం। నిర్జగామాశ్రమాత్తస్మాత్ క్షత్రియాంతకరః ప్రభుః। కాయస్థ ఏష ఉత్పన్నః క్షత్రిణ్యాం క్షత్రియాత్తతః। రామాజ్ఞయా స దాల్భ్యేన క్షత్రధర్మాద్బహిష్కృతః। దత్తః కాయస్థధర్మోస్మై చిత్రగుప్తస్య యః స్మృతః। తద్గోత్రజాశ్చ కాయస్థాః దాల్భ్యగోత్రాస్తతో భవన్। దాల్భ్యోపదేశతస్తే వై ధర్మిష్ఠాః సత్యవాదినః। సదాచారపరా నిత్యం రతా హరిహరార్చనే। దేవ విప్ర పితౄణాం వై అతిథీనాం చ పూజకాః॥

స్కాందపురాణ రేణుకామాహాత్మ్యమందు పరశురాములు కార్తవీర్యుని గడతేర్చి ధనస్సున బాణములను సంధించి, యాతురుఁడై సరుగికుచుకొందరువనములగాందు కొందరు పాతాళమునందు దాగియున్న క్షత్రియులను వెదికి చంపుచు గర్భిణియగు చంద్రసేనుని భార్య దాల్భ్యాశ్రమమందు దాగియున్నయచటికి పరశురాములు వచ్చి దాల్భ్యునిచే పూజితులై భోజనార్థము నియమించబడిన మనోరథము నా దాల్భ్యుని యాచించెను- ఆదాల్భ్యుడును మునివరా నాకొకవరమును గోరెను- ఉభయులటు గయిభుజించియన్యోన్యప్రీతిగలవారై భోజనానంతరమందు దాల్భ్యుడు పరశురాములకు చంద్రసేనుని భార్యను బెల బిభ్యకంపితురాలగు నామె నారామునకిచ్చెను- రాములు సంతుష్టులయి మీరుకోరిన వరమిచ్చెదనని బలికిన నా దాల్భ్యుడు చంద్రసేనుని గర్భిణియగు భార్యనున్ను యాగర్భస్థుడగు శిశువునున్ను తనకిమ్మనిగోరెను- క్షత్రియాంతకుడనగు నేనెందుకయి వచ్చితినో మీరు దానినే యాచించితిరి- కాయ నుండుండిన నీయుత్తమ గర్భము నీచేతఁ బ్రార్థించఁబడినందున శుభమగు కాయస్థుడను పేరు కాగలదని బలికి యాగర్భ

మును గ్రామములు విడచి వెళ్లిరి- యటుమీద క్షత్రియస్త్రీకిని క్షత్రియునకుఁబుట్టిన యతడు రామాజ్ఞచే కాయస్థుడనబడి దాల్భ్యునిచే క్షత్ర కర్మమునకు బహిష్కృతుడయి చేయఁబడెను- వీనికి కాయస్థధర్మము చిత్రగుప్తుని కార్యమే నియమించఁబడెను- వీనిగోత్రజులు కాయస్థులయి దాల్భ్యగోత్రము కలవారలయి యామునియుపదేశమువలన వారలు ధర్మిష్ఠులుసత్యవాదులు సదాచారపరులు హరిహరార్చనరతులు దేవవిప్రపితృతిథి పూజకులు నైరి.

మాహిష్యవనితాసూనుం వైదేహాద్యంప్రసూయతె। సకాయస్థఇతిప్రోక్తస్తస్యకర్మవిధీయతె॥ క్షత్రాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యా॥ విప్రాయాంవైశ్యజో వైదేహః॥ లిపీనాం దేశజాతీనాం లేఖనం ససమాచరేత్। గణకత్వం విచిత్రంచ బీజపాటీ ప్రభేదతః। అధమ శ్శూద్రజాతిభ్యః పంచసంస్కారవాననా। చాతుర్వర్ణస్య సేవాంహిలిపిలేఖన సాధనం। వ్యవసాయ శ్శిల్పకర్మతజ్జీవన ముదాహృతం। శిఖాంయజ్ఞో పవీతంచ వస్త్రమారక్తమంభసా। స్పర్శనం దేవతానాంచ కాయస్థాద్యా వివర్జయేత్॥

వైదేహునివలనమాహిష్యస్త్రీయందుపుట్టినవాడు కాయస్థుడని జెప్పఁబడిపూర్వోక్తకాయస్థకర్మమునే జేయుచుండును- దేశజాతిలిపులనువ్రాయుటబీజపాటీప్రముఖవిచిత్రగణితజ్ఞానమునుగలిగి శూద్రజాతులకంటె నధికుడయి నాలుగు వర్ణములవారిని లేఖనకర్మచే సేవించుచు వ్యవసాయము శిల్ప కర్మము నుజీవనముగా గలిగి శిఖాయజ్ఞోపవీతరక్తవస్త్రముస దేవతాస్పర్శనము ను వర్జించి యుండవలయును.

మాలాకారాచ్చ లాపద్యః కరణ్యాం మణిరంధ్రకృత్॥ మణిహారకః మంజరితి చోచ్యతె॥ కులాల్యాంశాల్మలో రంజోర్నాగవల్యాశ్చ విక్రయీ। తాంబూలక్రీత సంబంధం ద్రవ్యం తస్యేహజీవనం॥ మాలాకారాత్క్షత్రియాయాం శిలీంధ్రో మర్దనక్రియః। హీనస్సశూద్రధర్మేభ్యోజీవికాస్యాంగమర్దనం॥ శిలీంధ్రాత్క్షత్రియాయాంచ కోల్హాటీనామ జాయతె॥ బహురూపీతి ప్రసిద్ధః॥ వైశ్యాత్కారణ్యాం యోజాతో గోచరీ వత్సపాలకః। నామ్నాచ్ఛాగలకం ప్రోక్తం కటధానా దజీజనత్। మంజుభార్యాసవైలోకె అజాపాలఇతిస్మృతః॥ తథా॥ కర్మచండాలభార్యాయాంయోజాతఃపుష్పశేఖరాత్। సవైమండలకోనామ శునాంమండలపోషకః। యుగలంశునకానాంసంధర్తుంయోజ్యోహహీభృతా॥ విధవాయాంయతేర్జాతః కర్మంచడాలఉచ్యతె। వాశీకూపాదిమృతభర్మకర్తాచాస్పృశ్యఏవసః॥ జాతివివేకె॥ అంబష్ఠాచ్చైవవైదేహ్యాం జాతఃపుత్రఃకుశలవః। సంగీతకర్తా

విజ్ఞేయః దేశాద్దేశాంతరం వ్రజేత్॥ ఆయోగవాత్తు మాగధ్యాం భృకుంస ఇతి జాయతే। సవర్ణబాహ్యధర్మేషు సమ్యక్సంగీతకోవిదః। కాంతానాం నృత్యశాలాయాం నృత్యం లాస్యం చ శిక్షయేత్। రంగావతారః కర్తవ్యో నాట్యైశ్చ నృపసంసది। చతుర్విధైరంగభావైర్దేశభాషాంగసంభవైః॥ అంగభావాశ్చ భరతేనోక్తాః॥ కాయికో వాచకశ్చైవ ఆహార్యస్సాత్త్వికస్తథా। చత్వారోభినయాః ప్రోక్తా నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥ సంగీతశాస్త్రే॥ గీతం వాద్యం చ నృత్తం చ త్రయం సంగీతముచ్యతే। సంగీతశబ్దో నృత్తేషు కేవలే నైవ గీయతే। సుకుమారం భవేల్లాస్యం నాట్యం రససమన్వితం। దృష్టిహస్తకభావాద్యైర్భ్రమరీచారికాదిభిః। కుచబాహూరుదృక్ప్రాంతైః స్త్రుణీనాం తదద్భుతం॥

మాలాకారునివలన కరణస్త్రీయందు లావద్యుడు- వీడు మణులకురంధ్రములను వేయును- మణిహారుడు సంజూడనబడును- ఈసంజూనకు కులాలస్త్రీయందు శాల్మలుడు- వీడు తాంబూలక్రయవిక్రయములచే జీవించును మాలాకారునకు శుత్రియస్త్రీయందు శిలింధ్రుడు- వీనికంగమర్దనము పని వీడు శూద్రులకంటె హీనస్థుడు- శిలింధ్రునకు క్షత్రియస్త్రీయందు కోల్హాటియనువాడు బుట్టును- వీడే బహురూపియని ప్రసిద్ధుడు- వైశ్యునకు కరణస్త్రీయందు గోచరియనువాడు బుట్టును- గోవత్సములను గాచును- మంజుని భార్యయందు కటధానునికి ఛాగలకుడు బుట్టును- వీడు మేకలను గాచును- కర్మచండాలుని భార్యయందు పుష్పశేఖరుని వలన మండలకుడు- వీడు శునకములను బోషించును- శునకమిథునములను రాజాజ్ఞచే గూర్చి బుట్టించుచుండును- విధవయందు యతికి బుట్టినవాడు కర్మచండాలుడు- వీడు వాపీకూపాదిమ్మకర్మను జేయునాడు- వీడస్పృశ్యుడు- అంబష్ఠునివలనవైదేహస్త్రీయందుకుశీలవుడు- వీడు సంగీతమును బాడుచు దేశాంతరములయందు వర్తించును- ఆయోగవునకు మాగధయందు భృకుంసుడు- వాడు కర్మబాహ్యధర్మములందుండి సంగీతము బాడును- స్త్రీలకు నృత్యమును జెప్పును- రంగావతారము రాజసభయందు నాట్యముతో చేయ్యతగినది- నాట్యమందభినయము దేశభాషాంగసంభవములగు భావములచే నాల్గువిధములు- ఇవి కాయికము, వాచకము, నాహార్యము, సాత్త్వికమని నాట్యశాస్త్రప్రవీణులచే జెప్పబడెనని భరతుడు.

గీతము, వాద్యము, నృత్యము- ఇవిమూడును సంగీతమనబడును- సంగీతశబ్దము నృత్యమాత్రమున జెల్లదు- సుకుమారమగు నాట్యము లాస్యము- యుద్ధతమగు నాట్యము తాండవము పాదఘాతాదులచే నైనగు లాస్యము రససమన్వితమగును- దృష్టి హస్త భావాదులచే భ్రమరీ చురికాదులచే కుచబాహూరుదృ

కృత్రిసారముల చేతను స్త్రీల నాట్యమమ్మృతమైయుండును.

కాయస్థవనితాయాంతు మాలాకారేణ సంగతా। తస్యాంయస్తేనపుత్రస్స్యాత్స శాకల్య ఇతిస్మృతః। కాంతాకరేషు రచయేద్గజదంతకలాపికాః। సహీన శ్శూద్రజాతిభ్యో మణిస్వరచయేత్సదా। స్ఫటికాన్బదరాకాంశ్చకుర్యాత్తద్విక్రయజీవికాం॥ వైదేహాచ్ఛూద్రకన్యాయాంజాతస్త్వంధసికాభిధః। కుర్యాదన్నాదిభక్ష్యాణి విక్రయార్థం ససంస్థితం। అన్నాదివిక్రయాల్లబ్ధంతద్ధనంతస్యజీవనం॥ కాందూ ఇతిప్రసిద్ధః॥ కరణీ వైశ్య సంయోగాజ్జాతో వత్సకసంజ్ఞకః। సహీన శ్శూద్రధర్మేభ్య శ్శిల్పవృత్తీశ్చచారయేత్। వైశ్యస్త్రీ శూద్రసంయోగా దాయోగవక సంజ్ఞకః। సశూద్రాద్ధీయతే ధర్మైః పాషాణేష్టకకర్మకృత్। సకుర్యాత్కుట్టిమాంభూమించూర్ణేనాస్యచజీవనం॥ నిషాదస్యకాశూద్రీసంగాద్వ్యంజనయేత్సుతం। సక్రోధకకుక్కుటకః ... ద్విసంజ్ఞికః। టంకశాలాసువర్ణాని నాణకానాంవిధాయకః॥ క్షత్రియాన్మాగధీస్త్రీయాం జాతశ్చుల్లికసంజ్ఞకః। సలోహకర్మణాజీవేదుత్తమస్స్యాన్యజాతితః। లోహకారస్త్రియాంతస్మాల్లోహకర్మాస్యజీవనం। తేషాంతు గుణసంయోగం జ్ఞాత్వాశస్త్రవిధాయకః॥ లక్షణకాండే॥ శస్త్రాదికులం షట్సుమేతంసప్తహ్యాచ్ఛేదకాభిధః। శస్త్రప్యామిశయోర్విశ్రమమస్యకాంస్యధారాశుభం॥ ఇతిలోహకారస్మృతిః॥ తైలభక్ష్యయుతాత్రిశాం యావచ్ఛబ్దాస్త్రివర్తతే। తావత్కర్మసకుర్యాత్తశూద్రాత్త్యజసముత్పన్న కుక్కుటస్త్రీహాధ్యతి కుంభకారేణసంగతా। తస్యాస్సూనుస్తువ్యాఖ్యాతః కువిందఇతిస్ఫుటం। నాశేయాని సవస్త్రాణి రచయే దాస్యవృత్తయో। తుల్యో సామంత్య జాతివాం స్వధర్మం సతు పాలయేత్॥

మాలాకారునకు కాయస్థ స్త్రీయందు శాకల్యుడు- వీడు గజదంతములచే స్త్రీలహస్తమందుధరించుటకు కొన్నివస్తువులు రచించును- వీడుశూద్రజాతుల కంటెహీనుడు- రత్నరచనలను బదరీఫలాకారస్ఫటికలనుఁ జేసి జీవించును- వైదేహునకు శూద్రకన్యకయందాంధసికుడు- వీడన్న భక్ష్యాదికము నమ్మి జీవించును- కాందూఅని ప్రసిద్ధి వీనికిగలదు- కరణస్త్రీయందు వైశ్యునివలన వత్సకుడు- వీడుశూద్రునికంటె హీనధర్ముడు- రాయి- యిటుక పనినిజేయును- గచ్చులుమొదలగువాటిని సున్నముచే రచించును.

శూద్రునకు నిషాదకన్యయందు క్రోధకుడు- కుక్కుటకుడని రెండు పేరులు- వీడుటంకశాలలయందు నాణెములనుముద్రించును- క్షత్రియునకుమాగధియందుల్లుకుడు- వీడు లోహకర్మచే జీవించు నంత్యజాతికంటెనుత్తముడీజాతిలో లో

హగుణ గ్రహణము గలవాడు శస్త్రవిధాయకుడగును. శస్త్రమారంగుళములు యేడంగుళముల శస్త్రము హృచ్ఛేదకము. ఈశస్త్రధారికిని వాని ప్రభువునకును శత్రుజయమిచ్చును. శస్త్రమిట్లుండకుండిన నశుభమిచ్చునని లోహకారవృత్తిలో లక్షణకాండను.

తెలుకలవాని గానుగశబ్ద మెంతమేర వినబడు నంతస్థలములో నుండియును శూద్రాంత్యజ సమీపమునందును సత్కర్మలను జేయరాదు. కుక్కుటస్త్రీయందు కుమ్మరివానికి కురువిందుడు. వీడు పట్టుబట్టలను నేసి జీవించును. వీడంత్యజాతి సముడు.

సంగతా వేనవనితావర్తకేనయదా రహః। తస్యాం శ్శాబరికాభిఖ్యః పుత్రోఽలోకసమ్మతః। సహీనస్త్వంత్యజాతిభ్యశ్శుచివాసోవిధాయకః॥ కువిందః॥ ఆభీరీ కుక్కుటాభ్యాం యోజాత స్సోఽక్షిర సంజ్ఞికః। సకుర్యాత్త్ర సరిదాంసి వాసాంసి స్వాత్మవృత్తయే। తద్వైపరీత్యాజ్జాతో యో నీలీకర్తా సకథ్యతే। జలూకా తుంబిశృంగాణి రక్తస్రావే ప్రయోజయేత్॥ జాతో మైత్రేయ శుక్లేన జాంధికాయాం స్వయం సుతః। అసౌ బంధులసంజ్ఞోఽత్ర అధమ స్సర్వజాతిషు॥ సువర్ణకారవిపణే ర్ధూల్యాం హేమాదిపశ్యతి॥ నిషాదనారీ సంయోగాత్పౌష్టికం జాయతే సుతం। సచపాంసుల సంజ్ఞోహి శణసూత్రవిధాయకః। కర్తాచ గోణీపట్టానాం జీవికా తస్య తద్ధనం॥ పుల్కసస్త్రీ పాంసులకాత్సూతే యావాసికాభిధం। కుర్యాత్స్వేఽకురగాదీనాం శష్పైస్తైవచవర్తనం॥ మేదస్యవనితా కార్యాత్సంగతాంద్రేణ చేద్రహః। సాసూతేయవనం పుత్రం తురష్కస్సంప్రకీర్తితః। ప్రసిద్ధో మ్లేచ్ఛదేశేయో గోవధేనాస్యవర్తనం॥ వందీశూద్రసంయోగా జ్జాత స్పందాలికాభిధః। చాతుర్వర్ణ్యవిహీనోఽసౌ మంజిష్ఠారంగకారకః। తేనరంగేణ వాసాంసి చిత్రాణిరచయేత్సదా। హస్తలేఖ్యం విచిత్రంచ ద్వివిధా తచ్చిత్రసాధనం। సఏవ శుచికఃఖ్యాతః కర్తరీసూచకార్జకః॥ ఉగ్రాత్పారసవీపుత్రో మాకలిస్తైలికోఽభవిరజకోవర్ణతో హీనః ప్రథమశ్చాంత్యజేషుసః। వస్త్రాని ర్ణేజనం కుర్యాదాత్మవృత్త్యర్థమేవచ॥ ఉగ్రజాతంతు వైదేహ్యాం మాగధా రజకంవిదుః॥ శూద్రాయాంతు క్షత్రాదుగ్రః విప్రాయాం వైశ్యాద్వైదేహీ॥ వహేదసౌ తైలయంత్ర ముత్తమ శ్చాంత్యజాతితః। తైలహింసాయంత్రరవాకర్ణనాత్పాపసంభవః। అతో మాకలికో నిత్యం నిర్వాస్యోనగరాద్బహిః॥ రథకారస్యదుహితా సాయోగవసమాగతా। సూతేయంతనయంసోఽపి సూత్రధారి ఇతీరితః। జాయాజీవశ్చ శైలూషో నాట్యశాస్త్రవిశారదః॥ వేన్యామావర్తకాజ్జాతస్సచాయసూత్రవాయకః॥ భాగలీ

ఘూర్జకంధాత్తు ఔంభ్రం మేషపాలకం। కుర్యాన్మూర్ఖపటాం స్త్రీతాన్మేషా
ణాంపరిపాలనం॥ ఆవర్తమంజుభార్యాయాం క్షిమకాదుష్ట్రపాలకం। రామికం
దేశికాచ్చల్లామ్యక్తంలవణకర్మణి॥ అయోగవ్యాంద్విజాజ్జాతో ధిగ్వణః కవనాది
కృత్। స చర్మణాశ్వ పల్యాణం యథాశోభం ప్రకల్పయేత్॥ అయోగవీచ
కైవర్తం జజ్ఞే పారసవాత్సుతం। సహీనస్సర్వజాతిభ్యో జాలం స్వీకృత్య సర్వ
దా। మత్స్యాన్జలచరానన్యాన్ఘాతయే దాత్మవృత్తయే। నావ్యంకర్మ ప్రహర
ణం నద్యాంవర్ణాసువాహయేత్। నదీముత్తారయేల్లోకాం స్తైన్యశ్చచ్ఛేద్ధనం త
థా॥ ధిగ్వణ్యాంతు నిషాదాద్యశ్చర్మకారస్సతుస్మృతః। గోచర్మణామహింసాయా
శ్చ చర్మణాతస్యజీవనం॥ ఆభీరస్త్రీలభేద్వైదేహాత్పుత్రం శౌండికసంజ్ఞికం। సురాం
సకృత్వావిక్రీయ కుర్యాత్తేనచవర్తనం॥ కర్మచండాలకాత్పుత్రం వైదేహీపాం
దుశోఫకం। లేభే బురడజాతిత్వం సదావంశవిదారణం। జాతో నిషాదాద్వైదే
హ్యాం గారుడీడిండిమోత్తమః॥ ఇత్యాదిమనుః॥ వైదేహ్యమేవ క్షత్త్రాయాం శూ
ద్రజనిషాదాదాహింసకః॥అయం వేణుజీవీశ్వపాకః॥ చండాలేనశ్వపాకస్స్యాత్
మూలవ్యసనవృత్తిమాన్। పుల్కస్యాంజాయతే పాపస్సదాసజ్జనగర్హితః॥ మూ
లంముఖ్యంవ్యసన మసువియోగోవధ్యమారణం సైనవృత్తిః॥ క్షత్త్రాయాం శూద్ర
జోనిషాదః। తస్మాచ్ఛూద్రాయాం పుల్కసీ। కసాయ ఇతిప్రసిద్ధః॥ నిషాదస్త్రీతు
చండాలాత్పుత్రమంత్యావసాయినం। శ్మశానగోచరం సూతే బాహ్యానామపి
గర్హితమితి మనుః॥

వర్తకునకువేనస్త్రీయందువ్యభిచారముచే శాబరికుడు వికృతజాతికుడైన
ధముడు-వీడేకువింజుడు- కుక్కుటునకాభీరస్త్రీయందు ఖరుడు ప్రాతిపంచలనేసి
జీవించును- వైపరీత్యముగా నాభీరునకు కుక్కుటస్త్రీయందు మసిలీకారుడు జలూ
కాతుంబీశృంగములచే రక్తమునుదీయును- మైత్రేయునకుజాంధికయందు బంధు
లుడు. వీడన్నిజాతులకునధముడు- వీడుస్వర్ణకారుని కుంపటిబుగ్గినుండి స్వర్ణాది
కమునుదీయు వృత్తిగలవాడు- వీడేజలగడుగులవాడు- నిషాదస్త్రీయందుజలగ
డుగుల పురుషునకుఁ బుట్టినవాడు పౌష్టికుడు- పాంసులుడనియునుం జేరు- వీడు
జనపనార తంతువులను నేసికొనునదనగా గోనెపట్టెలు నేసి జీవించును- పుల్క
సస్త్రీయందీపౌష్టికునకు గ్రామవాసికుడు- వీడు గుఱ్ఱములు మొదలగువాటికి గ
డ్డినిదెచ్చి యిచ్చిజీవించును- మేదరిదానియందాంధ్రునకు వ్యభిచారముచే బుట్టిన
వాడుయవనుడు- వీడేతురష్కుడు- మ్లేచ్ఛదేశీయుడైగోవధచేజీవించును. శూ
ద్రునకువందిస్త్రీయందుపందాళికుడు- నాలుగువర్ణములకంటెతక్కువవాడు- వీ

డు రంగులు వేసి జీవించును- వస్త్రములు మొదలగువాటిపైని చిత్రరచనలు జేసును- హస్తలేఖ్యమని- విచిత్రమని- చిత్రసాధనము రెండు ప్రకారములు- వీడు శుచికుడని ప్రసిద్ధుడు- సూదిపని కత్తెరయును వీనికి జీవిక- ఉగ్రునకు పారశవియందు మాకలి-వీడే తైలకుడు- వైదేహస్త్రీయందు ఉగ్రునకు మంజూషుడు- వీడే రజకుడు. వర్ణములలో తక్కువవాడు అంత్యజాతులలో మొదటివాడు బట్టలను ఉతికి జీవించును. శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనం బుట్టినవాడు ఉగ్రుడు- బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైశ్యునకుం బుట్టినది వైదేహి- పైని జెప్పిన మాకలికుడనే తైలికుడు గానుగాడెడి నంత్యజాతికం జెందినుత్తముడు- గానుగ చప్పుడు వినిన పాపము సంభవించును- గావున తైలకుని గ్రామాద్బహిః ప్రదేశమందుంచవలెను.

రథకార స్త్రీయందు ఆయోగవునకు సూత్రధారుడు- వీడు జాయాజీవి, శైలూషుడు, నాట్యశాస్త్రజ్ఞుడు- ఆవర్తకునకు దేనస్త్రీయందు సచ్ఛాయుడు- వీడే సూత్రవాహకుడు- భూర్జకంటునకు ఛాగలియందు రంభుడు- గొఱ్ఱెలను గాచును- వీటి వెంట్రుకలచే చిత్రములగు బట్టలను నేయును- ఆవర్తనంజల భార్యయందు శ్వేతకునకు ప్రిపాలకుడు- మల్లునకు దేశికయందు శామికుడు- వీడు లవణకర్మను జేయును- బ్రాహ్మణునకు ఆయోగవియందు ధిగ్వణుడు- వీడు కవచాదులను రచించును- చర్మములచే నశ్వముల పయిని గద్దెలామొదలగునవి సుందరముగా రచించును- పారశవునకు ఆయోగవియందు కైవర్తుడు- వీడన్నిజాతులకు హీనుడు- వలచేతను మత్స్యాది జంతువులను జంపి జీవించును- నావ మొదలగువాటిని నడపును- నిషాదునకు ధిగ్వణస్త్రీయందు చర్మకారుడు- గోమహిష్యాదిచర్మములచే పనిజేసి జీవించును- వేనునకు ఆభీరస్త్రీయందు శౌండికుడు- వాడు సారాయి నియమ్ముట వండుటయును వృత్తిగలవాడయి యుండును.

కర్మచండాలునివలన వైదేహస్త్రీయందు పాండుసోపాకుడు-వీడే బురుడుడు- వెదుళ్లు బద్దలు జేయును- నిషాదునివలన వైదేహస్త్రీయందు డిండిమోత్తముడు- వీడు గారుడవృత్తిచే జీవించునని మనువు- చండాలునకు పుల్కసియందు శ్వపాకుడు- వీడు ప్రాణివధచేసి మాంసమును విక్రయించును- ఖసాయి- నిషాదియందు చండాలునకు అంత్యావసాయి- వీడు శ్మశానమందుండును- అంత్యజులకంటె నధముడని మనువు-

కేచిదాదిత్యపురాణేప్యుక్తాః॥ నిషాద్యామథశూద్రేణ కుక్కుటస్యాగరోతిసః। చక్రతోమర శూలాసి లగుడప్రాసతోమరాన్। చక్రాణి శస్త్రజాలాని భిండివాలాంశ్చ భూభుజాం। కుక్కుటానాం ప్రహర్తా చ రాజకుక్కుట ఖేలనః॥

అంబష్ఠ్యాం జాయతే వేనో వైదేహోనకరోతిసః పటహం వాదయన్నిత్యం రా
జాదేశ ప్రజాస్వపి। పుల్కసః కుక్కుటో వేనస్త్రియ అరణ్యవాసినః॥ అయోగ
వ్యాం దస్యునాంచ సైరంధ్రోనామజాయతే॥ దస్యుఃపౌండ్రకాదిః ప్రాగుక్తః॥
మృగాదివధజీవీచ పాశబంధేన నిత్యశః। రాజస్త్రీణాంసూతికానాం ద్వారర
క్షాం కరోతిసః॥ అయోగవ్యాం నిషాదాత్తు ధీవరోనామజాయతే। నావానదీ
నాం కర్తాసతాంచ సంవాహయేత్సదా॥ నిషాదాదథవైదేహ్యాం కారావారః
కరోతిసః చర్మణాం ఛేదనం నిత్యం నీచనక్రియవిక్రయః॥ నిషాద్యామథవైదే
హ్యాజ్జాయతే చంద్రమేచకః। అ[illegible] పశూనాం కరోతిసవధంసదా। త
స్యస్త్రీగమనాత్ క్షత్తా శ్వపాకం జనయేత్సుతం। శ్వమాంసాద వరణ్యస్థం పా
పంసూర్పో జీవనం॥ చండాలాదపి వైదేహ్యాం పాండుశోపాకసంజ్ఞికః। ఉపా
నచర్మవేణూనాం విక్రయంహి కరోతిసః॥ అహిండకో నిషాద్యాంచ వైదేహాద
పి జాయతే। యోదస్యూనాంతు వధ్యానాం నిరీక్షాం కరోతిచ॥ అంత్యావ
సాయీ చండాలాన్నిషాద్యాం జాయతే నరః। శ్మశానవాసీ నిత్యం[illegible] చండా
లేష్వపి గర్హితః। అనాథశవగ్రాహ్యం[illegible]చ నయనత్యపి। శయ్యాభరణ
వస్త్రాణి వధ్యానాం రాజశాసనాత్। నిర్దిష్టం నృపదండేతు కృత్వా గృహ్ణాతిని
త్యశః॥ వివాహాదిప్రకుర్వంతి సమానేవర్ణసంకరే। నృపాగో బ్రాహ్మణార్థంతు
కదాచిన్నంటరంతితే॥

కొందరాదిత్యపురాణమందును జెప్పబడిరి. నిషాదునకు గొందుశూద్రునకు కు
క్కుటుడు- వీడుచక్రితో [illegible] లాదులను జే
యును. రాజాజ్ఞచే కుక్కుటములను బెంచి వాటిని పోట్లాడించుట మొదలగు విలాస
ములను జేయించును. అంబష్ఠియందు వేణుడు- వీడు రాజాజ్ఞచే డమరము వా
యించి చాటును. పుల్కస,కుక్కుటవేణులరణ్యవాసులు- అయోగవియందు ద
స్యునకు సైరంధ్రుడు- పౌండ్రకాదులను దస్యులని చెప్పియుంటిమి. వీడు మృగవధను
పాశములచే జేయును. రాజస్త్రీసూతికాద్వార రక్షణమును జేయును. నిషాదు
నకాయోగవియందు ధీవరుడు. వీడు నావనడుపును. నిషాదస్త్రీయందు వైదే
హునకు చంద్రమేచకుడు. వీడరణ్యపశువధను జేయును. చంద్రమేచక స్త్రీయం
దు క్షత్తకు శ్వపాకుడు. వీడు శ్వమాంసభోజనుడై యరణ్యమందుండి చాటలన
ల్లి యమ్ముకొనును. చండాలునకు వైదేహస్త్రీయందు పాండుశోపుడు- వీడు చె
ప్పులనుచర్మములను వెదుళ్లనమ్ముకొనును. నిషాదియందు అంత్యావసాయి- వీడు
శ్మశానవాసి, చండాలునికంటె నధముడు, నింద్యుడనాథశవమునుగ్రామము

నుంచి దూరముగ మోయును. వధ్యులగువారి శయ్యాభరణ వస్త్రాదులను తీ
చ్చుకొని రాజాజ్ఞచే వధ్యులను వధించును. సమాన వర్ణమందే వివాహమును
జేసికొనును- గోబ్రాహ్మణార్థమై యొకానొకప్పుడు వీడుపచరించును.

వశిష్ఠః॥ నౌజీవికా చ నిషాదానాం కైవర్తానాం మృగపశుపక్షిఘాతో మాంసవి
క్రయశ్చ। ఆవృత్తానాం హస్త్యశ్వాధికారః। అభీరాణాం గోజావిరక్షణం। ధిగ్వణా
నాం చర్మకరణం తద్విక్రయజీవనంచ। కారావరాణాంచర్మచ్ఛేదనం దీపాసనరక్ష
ణం ఛత్రధారణం నరాణాం వాహనంచ। తంతువాయత్వవృక్షచ్ఛేదః రోపణా
ని కుక్కుటానాం। ఆంధ్రమేదానాం గృహద్వారాశుచిస్థానావస్కరశోధనం।
గుహ్యాంగస్పర్శనోచ్ఛిష్టపిణ్యాత్రోహనంచక్రివృత్తితాచ। గుహ్యాంగస్పర్శః శౌచ
మధోనాపి తత్వంవా। చక్రివృత్తితా తైలకత్వమితిస్మృతిమంజరీ॥

మధూకానాం ప్రాతర్నృపతిసంస్తవాఖ్యానవర్ణనం నిద్రాబోధనం। ప్రి
వ్రజ్యావస్థితానాం యావజ్జీవం దాసవృత్తిత్వం శూర్పకరణంచ। పుల్కసానాం
మూలం వృక్షారధ్యాదేః। చండాలాం త్వ్యవసాయినాం వనశ్మశానరక్షణం గ
రాగ్నివిషప్రయోగశ్చ॥

వసిష్ఠులుజెప్పినదేమనిన— నిషాదునకు నావచేజీవించుట. కైవర్తునకు
మృగపక్షిమాంసవిక్రయము. ఆవృత్తునికశ్వగజాధికారము- ఆభీరునకు గోజావి
రక్షణము. ధిగ్వణునకుచర్మకరణవిక్రయములు. కారావరునకుచర్మచ్ఛేదనము, దీ
పాసనరక్షణము, ఛత్రధారణము, సవారీలను మోయుట. కుక్కుటునకుబట్టలనే
త, వృక్షములను వేయుట, నరుకుట. ఆంధ్రమేదునకు గృహద్వారములనుతుడచు
ట, మలోత్సర్జనము, గుహ్యకేశవపనము, తిలఘాతకత్వమనియునుస్మృతిమంజరి.
మధూకునకు ప్రభాతమందు రాజస్తుతినిద్రాబోధనము. ప్రవ్రజ్యావసితునకు యా
వజ్జీవము దాసవృత్తి, చెట్లక్రిందనుండుట. పుల్కసులకు చాటలనురచించుట. చం
డాలాం త్వ్యవసాయులకు వనశ్మశాన రక్షణము, గరళాగ్ని విషప్రయోగము.

శంఖస్మృతౌ॥ సూతానామన్నసంస్కార క్రియా కేశ శ్మశ్రురో
మ నఖ వాపన స్నాన విలేపనాలంకరణాశ్వ దమన యోగ్యాశన పోషణాని
కర్మాణి। యోగ్యాశనం ఘాసచణకాది। క్షత్తుః ప్రతిహార రక్షా దాక్ష్యే। మా
గధానాం మృదంగ వీణా వేణు వాదన నృత్య గీత సిద్ధికోపస్థాన గాథాలో
క ప్రత్యూషప్రబోధనాని కర్మాణి సిద్ధిరితి। కోపసమయే తద్భావక గాథాం ప
ఠేత్। జయ జీవేతిశబ్దః సిద్ధిశబ్దార్థః। అంబష్ఠానాం కాయ శల్య శలాక విమోచ
నోన్మాద క్లీబ జ్వరాప స్మార కుమార చికిత్సా పోషణాని కర్మాణి। కాయా

చ్ఛల్యస్య శలాకాః శిరాః। తాసాం మోచనం ఛేదః। వైదేహకానాం వస్త్ర ఛేదన సీవన రంజనావనిక్నేజ వాపీ తటాకోదక పానారామావకర శోధనా ని కర్మాణి। ఉగ్రాణాం కుంజరగ్రహణ రాజఛత్రధారణ పురప్రధావన బం ధనాగార సంయమనాని। వేనానాం లంఘనప్లవనక్రీడా నియుద్ధమాయాశంబ రేంద్రజాలాని కర్మాణి। నియుద్ధం బాహుయుద్ధం। మాయాశంబరం లాఘవాద్ద్ర వ్యపరివర్తనం। ఇంద్రజాల మసద్వస్తు దర్శనాది। కుక్కుటానాం ప్రహరణకర ణ చక్రతోమర భిండివాలప్రాసాసిపట్టిశముద్గర లోహజాలికాసంధానాని। ప్ర హరణమాయుధం। లోహజాలికా కవచం। ఆయోగవానామయస్కారణతక్షణ కుంభకరణాని సువర్ణరజత లోహాసి చర్మవృత్తితా చేతి। పుల్కసానాం నగరవీ ధీసంరక్షణజాగరణానాథమృతనిర్హరణాలేఖ్యపత్రచ్ఛేదనాని। మధుపాలనం మా క్షికోద్ధరణం। బిలకర్తనం కూపాదిఖననం చ। చండాలానాం శ్మశాన సంరక్షణ శూలపరివాపనవధ్యఘాతాని కర్మాణి। శ్వపచానాం చైతత్ అత్రైకస్యానానా క ర్మణాం వికల్ప స్సముచ్చయో వా। అహింసాదిశ్చ ధర్మస్సర్వతుల్యః। అహింసా సత్యమస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః। దానం దమో దయా శాంతిః సర్వేషాం ధర్మసాధనమితి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేః॥

శంఖస్మృతియందు చెప్పంబడిన దేమనిన. సూతులకశ్వసారథ్యము, కేశశ్మశ్రునఖరోమవపనము, స్నానలేపనాలంకరణమశ్వశిక్షణ చణకఘాసాద్యశనదానపోషణములు కర్మములు- క్షత్తకు ద్వారరక్షణము, దాస్యము. మాగధునకు మృదంగవీణా వేణువాదన నృత్యగీతసిద్ధికోశస్థానగాథాలోకనప్రత్యూషప్రబోధనములు. కోశస్థానమందు జయాదివాక్యములచే శాంతినొందించుగాథలనుజెప్పుట సిద్ధికోశస్థానగాథాలోకనమనంబడును. అంబష్ఠునకు కాయశల్యశలాకమోచన మస్త్రాదక్షీబజ్వరాపస్మారకమారచికిత్సాకర్మములు. వైదేహునకు వస్త్రములనుచించికుట్టుట, రంగులువేయుట, వాపీకూపతటాకారామశోధనము ను. ఉగ్రునకేనుగులబట్టుట, గొడుగుబట్టుట, ముందుపరుగెత్తుట, కారాగృహరక్షణము. వేనులకులంఘనప్లవనక్రీడానియుద్ధమాయాశంబరేంద్రజాలములు. నియుద్ధమనగా బాహుయుద్ధము. మాయాశంబరము గారడీ. లేనివస్తువులనుజూపించుటింద్రజాలము. కుక్కుటులకాయుధములను కవచములను జేయుట. ఆయోగవులకినుముసేయుట, చెక్కుట, కుండలనుజేయుట, సువర్ణరజతలోహాసిచర్మవృత్తిత్వము. పుల్కసులకు నగరవీధిసంరక్షణ జాగరణానాథమృతనిర్హరణాలేఖ్యపత్రచ్ఛేదనములు, తేనెపట్టులనుతీయుట, బిలములనుగూతులనుత్రవ్వుట. చండా

లనకు శ్మశానరక్షణము, కొరతదీయుట, వండ్యులనుగొట్టుట. శ్వపచులకు నిది యొకకర్మ. ఈవిషయమై యొకనికి నానాకర్మములనుఁ జెప్పుట. కొన్నికొన్నికర్మములను గొన్నిజాతులు జేయును. కొన్నిస్థలములనన్నికర్మలను జేయుదురు. అహింసా, సత్యము, చౌర్యములేకుండుట, శౌచము, ఇంద్రియనిగ్రహము, దానము, దమము, దయ, శాంతి, యివి యన్నిజాతులవారికిని సాధారణధర్మములని యాజ్ఞవల్క్య.

శూద్రక్లీబ వ్రాత్యాదీనా మహన్యహని కర్తవ్యవిధిః.

అధ శూద్రస్య తత్తుల్య క్లీబ వ్రాత్యాదికస్యచ। అహన్యహని కర్తవ్యవిధిం వక్ష్యామ్యశేషతః॥ బ్రాహ్మేముహూర్తే ఉత్థాయేతివిష్ణుః॥ శయనాదుద్థితో యస్తు కీర్తయేన్మధుసూదనం। కీర్తనాత్తస్యపాపాని నాశ మాయాంత్యశేషత ఇతివిష్ణుధర్మే॥ బ్రాహ్మేముహూర్తే ప్రబోధనేనాతీవ దృష్టఫలమపి భవతీతి ప్రధమాధ్యాయే సదృష్టాంతందర్శితం। తత్రాచమ్య పఠేత్ ఇష్టదేవంచనత్వా॥ ప్రాతస్స్మరామి భవభీతిమహార్తిశాంత్యై నారాయణం గరుడవాహన మబ్జనాభం। గ్రాహాభిభూత వరవారణముక్తిహేతుం చక్రాయుధం తరుణ వారిజపత్ర నేత్రం॥ ప్రాతర్నమామి మనసావచసాచమూర్ధ్నా పాదారవిందయుగళం పరమస్యపుంసః। నారాయణస్య నరకార్ణవ తారణస్య పారాయణప్రవణ విప్రపరాయణస్య॥ ప్రాతర్భజామి భజతామభయంకరంతం ప్రాక్సర్వజన్మకృతపాపభయాపహంత్యై। యోగ్రాహవక్త్రపతితాంఘ్రి గజేంద్ర ఘోరశోకప్రణాశమకరోద్ధృత శంఖచక్రః॥ శ్లోకత్రయమిదం పుణ్యం ప్రాతఃప్రాతస్తుయఃపఠేత్। లోకత్రయ గురుస్తస్మై దద్యాదాత్మపదంహరిః॥ ప్రాతస్స్మరామి శివమిత్యాది పూర్వజన్మవాసనానుసారేణ మహాదేవస్మరణంవా కర్తవ్యం॥ పుణ్యశ్లోకో నలో రాజాపుణ్యశ్లోకోయుధిష్ఠిరః। పుణ్యశ్లోకాచ వైదేహీ పుణ్యశ్లోకో జనార్దనఇత్యుక్త్వా భూమింనమస్కృత్య। అంతర్ధాయతృణైర్భూమింశిరః ప్రావృత్యవాససా। వాచంనియమ్య యత్నేన నిష్ఠీవోచ్ఛ్వాస వర్జితః। కుర్యాన్మూత్రపురీషేతు శుచౌదేశే సమాహిత ఇత్యంగిరసోక్తవిధినా। దివాసంధ్యాస్సుదఙ్ముఖః। కుర్యాన్మూత్రపురీషేతు రాత్రౌచేద్దక్షిణాముఖః। గ్రామాద్ధనుశ్శతం గచ్ఛేన్నగరాచ్చ చతుర్గుణమితి యోగయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాద్యుక్తదేశే మూత్రపురీషేకృత్వా। అపకృష్యచ విణ్మూత్రం కాష్ఠలోష్టతృణాదినేతి భరద్వాజోక్తశ్లోష్టాదినా శూ

మేనగుదం ప్రమృజ్య। గృహీతశిశ్నశ్చోత్థాయ మృద్భి రభ్యుద్ధృతైర్జలైః। గంధలేప క్షయకరం శౌచంకుర్యాదతంద్రిత ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేశ్శౌచంకుర్యాత్। మూత్రే శౌచంసమాఖ్యాతం శుక్రే తద్ద్విగుణం భవేదితి శాతాతపః। బాలస్యానుపనీతస్య గంధలేపక్షయావహమితి వృద్ధపరాశరః॥ నయావదుపనీయేత విప్రశ్శూద్ర స్తథాంగనా। గంధలేపక్షయకరం శౌచం తేషాంవిధీయతే। ప్రమాణంశౌచసంఖ్యావా నశిష్టైరుపపాదతేతి బ్రాహ్మే॥ శూద్రేవివాహాత్ప్రాగేవం। వివాహాభావేతు ద్వాదశవర్షోర్ధ్వం షోడశవర్షోర్ధ్వంవా సర్వేధర్మానియతాఃప్రాక్। ఏతచ్ఛవత్స్యామః। భూమ్యాచ్ఛాదన శిరోవేష్టన మౌనస్థీవ్నోచ్ఛ్వాసవర్జన దిఙ్నిఖని యమ గ్రామాద్దూరవిసర్జన తృణలోష్టైర్మలాప కర్షణాది హేతుః పూర్వాధ్యాయేభిహితత్వాన్నోక్తమస్మాభిరిదానీం॥

శూద్రులకును తత్తుల్యులకును ప్రతిదినము చేయదగిన విధులు.

ఇటుపైని శూద్రునకును శూద్రతుల్యక్లీబవ్రాత్యాదులకును ప్రతిదినమును జేయదగు విధిని స్పష్టముగ జెప్పుచున్నారము.— నాలుగుగడియల రాత్రి యుండగ లేవవలయునని విష్ణుస్మృతియందున జెప్పబడెను. ఆసమయమందున శయనమునుండిలేచి యేపురుషుడు మధుసూదనుని కీర్తించుచున్నవాని పాపముల న్నియు నశించునని విష్ణుధర్మోత్తరము. వేకువనులేచుటవలననుండిన ద్రవ్యఫలమును పూర్వాధ్యాయమందు సదృష్టాంతముగజూపించబడెను. అట్టివేళ నాచమనము జేసి తలిదండ్రులకు, నిష్టదేవతలకునమస్కరించి ప్రాతఃకాలమందు సంసారభీతిచేనగు నార్తిశమనముకొరకు గరుడవాహనుడబ్జనాభుడు నహాంబుజదళాక్షుడు చక్రాయుధుడు మొసలిచేపట్టుబడిన గజరాజునకుముక్తినొసగిన సర్వాంతర్యామియగు భగవంతుని స్మరించుచున్నాను. మనోవాక్కాయకర్మములచేతను నరకసముద్రతారకుడును తన చరిత్రనుపఠించు విప్రులయందాసక్తుడును పరమపురుషుడునగు నారాయణుని పాదారవిందయుగళమునకు నమస్కరించుచున్నాను. తననుభజించువారికి భయదాతయు పూర్వమందుగజేంద్రుడు మొదలగు నార్తులరక్షించిన శంఖచక్రధరుడగు భగవంతుని బహుజన్మార్జిత పాపభయాపహ్నుతికై భజించుచున్నాను. పుణ్యశ్రవణుడగు నీశ్లోకత్రయమెవడు పఠించునతనికొరకు లోకత్రయగురుడగు హరిస్వస్థానమునిచ్చును. మరియునుబూర్వజన్మవాసనానుసారముగ శివభక్తిగలిగిన ప్రాతస్స్మరామి శివమిత్యాదిశ్లోకములచేనైన మహాదేవునిస్మరించవలయును.

పుణ్యశ్లోకుడగు నలమహారాజు, ధర్మరాజు, సీతాదేవి, జనార్దనుడు, వీరు, పుణ్యశ్లోకులు గావున వీరిని స్మరించి భూమికి నమస్కరించి యాభూమిపై తృణము పరచి శిరమును బట్టచుట్టి మాటలాడక నుమియుటయు నిట్టూర్పు నివ్వక మూత్రపురీషోత్సర్జనమును వివిక్తదేశమందు సావధానముగ జేయవలయునని యాంగిరసస్మృతి. పగలును, సంధ్యలందు నుత్తరాభిముఖుడై రాత్రియందు దక్షిణాభిముఖుడై కూర్చుండవలెను. గ్రామమునకు నూరుబారలును నగరమునకు నన్నూరుబారలును దూరముగ బోవలయునని యాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదులు.

మంటిచేనైన, తృణముచేతనైన, పాయుస్థలము నెడమచేతను దుడచి యాచేత నెలింగమును బట్టిలేచి పాత్రతో తెచ్చిన జలముచేతను గంధలేపక్షయమగు నట్లు గాప్రక్షాళనమును జేయవలయునని యాజ్ఞవల్క్య. మూత్రించినజేయు శౌచము శుక్లవిసర్జనమందు ద్విగుణముగా వలయునని శాతాతపులు. అనుపనీతుడగు బాలునకు గంధలేపక్షయకరమాత్రమే శౌచమని వృద్ధపారాశరులు. ఉపనయనమునకు ముందు బ్రాహ్మణునకు, శూద్రునకు, స్త్రీలకు గంధలేపక్షయమగు శౌచమె చాలును. ప్రమాణము శౌచసంఖ్యయును వీరికి జెప్పలేదని బ్రాహ్మము. శూద్రునకు వివాహమునకు బూర్వమంతటు వలెనే శౌచము. వివాహముగాకుండిన పదిరెండైన, పదియారైన సంవత్సరములపైని యతమగు ధర్మము గలవాడై యుండవలెను. ఈచెప్పిన కర్మమునకు హేతువులు పూర్వాధ్యాయమందు వివరించుట వలన నిచట మాచే విస్తరించుటలేదు.

ఆచమనవిధిః.

శుచౌదేశే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వోపవిశ్యాంతర్జానుకరం గోకర్ణాకృతిం కృత్వా తాలుగాభిశ్శుద్ధాభిరద్భిస్సకృదాచమేత్। త్రిర్వేతిస్మృతికౌముద్యాం॥ అంగుష్ఠమాత్రింస్పృశేదితిభట్టాః। తతోంగుష్ఠమూలేనోష్ఠౌ ద్విరున్మృజ్యాంగుష్ఠతర్జనీభ్యాంనాసికాం గుష్ఠమధ్యమాభ్యాంచక్షుషీ। అంగుష్ఠానామికాభ్యాంశ్రోత్రేంగుష్ఠకనిష్ఠికాభ్యాం నాభిం। పాణితలేన హృదయం। సర్వైశ్శిరోంసౌచస్పృశేత్। శుద్ధ్యేరన్ స్త్రీచశూద్రశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరంతతఇతి యాజ్ఞవల్క్యః। స్త్రీచశూద్రశ్చ అంతతః అంతేనతాలునాస్పృష్టాభిస్సకృత్। చశబ్దాదనుపనీతోపి॥

ఆచమన విధానము.

శుచియగు స్థలమున తూరుపుముఖముగనైన నుత్తరాభిముఖముగనైన

కూర్చుండి హస్తములు మోకాళ్లకు లోపలిగానుంచి గోకర్ణాకృతిగా జలమును హస్తమునబట్టి రాలుపులుమాత్రమంటుచుండ నొకమారాచమనమును జేయవలయును. ముమ్మారనిస్మృతికారులు- అంగుష్ఠమాత్రమును స్పృశించవలయునని భట్టులు. అటుపైనంగుష్ఠమూలముచే పెదవులు రెండుమార్లుతుడచి యంగుష్ఠతర్జనులగూర్చి నాసిక, నంగుష్ఠమధ్యమముచే నేత్రముల, నంగుష్ఠానామికలచే శ్రోత్రములను, అంగుష్ఠకనిష్ఠకలచే నాభిని, హస్తతలముచే హృదయమును, సర్వాంగుళులను గూర్చి శిరస్సును, భుజములను, స్పృశించవలయును.

స్త్రీలును శూద్రులునను పనీతులు నొకమారిటులాచమనము జేసిన శుద్ధులగుదురనియాజ్ఞవల్క్యులు.

దంతధావన కృత్యం.

బదరోదుంబరాపామార్గపనసకదంబామ్రజాతీ బిల్వఖదిరయంగుమయం కంటకిక్షీరవృక్షోద్ధం। ద్వాదశాంగుళకంవిప్రే కాష్ఠమాహుర్మనీషిణః। క్షత్రవిట్శూద్రజాతీనాం నవషట్చతురంగులమితివిష్ణుః। కనిష్ఠాగ్రస్థూలం పర్వార్ధకృతకూర్చందంతధావనం ప్రశస్యాం। ఆయుర్బలంయశోవర్చః ప్రజాః పశువసూనిచ। బ్రహ్మప్రజ్ఞాంచమేధాంచత్వన్నో దేహివనస్పతే ఇతిమంత్రేణ ప్రాఙ్ముఖోభక్షయిత్వాదంతాన్సంశోధ్యతత్రైవజిహ్వముల్లేఖ్యప్రక్షాల్యముదీచ్యాంవాత్యక్త్వా షోడశవా ద్వాదశవా గండూషాన్కుర్యాత్। ఏతత్ప్రతిపన్నవమీషష్ఠ్యమాపౌర్ణమాసీ చతుర్దశ్యష్టమీసంక్రమణశ్రాద్ధవ్రతరవిదినేషు నకార్యం తత్ర ద్వాదశగండూషాః। అస్మాభిర్దంతధావనేన యద్దృష్టాదృష్టఫలం భవతి తత్సహేతుకముక్తం పూర్వాధ్యాయే తస్మాదద్యనవిస్తృతం॥

దంతధావనకృత్యము.

రేగు, మేడి, యుత్తరేణి, పనస, కదంబ, మామిడి, జాతి, మారేడు, ప్రేంకణము ముల్లు పాలుగలిగిన యీవృక్షములపుడక, పన్నెండు తొమ్మిది యారు నాలుగంగుళములు పొడవును చిటికెనవేలు వలమునుగలవి, క్రమముగ బ్రాహ్మణాది నాలుగువర్ణముల వారికిని విధించబడెను- ఇట్టిపుడకం గుళము కుంచచేదంతములనుతోమి ప్రక్షాళనము జేయవలయును- ఆయువు- బలము- కీర్తి- తేజము- పశువులు- ధనము- విద్య- ప్రజ్ఞ- మేధ- వీటిని యోవనస్పతీ నాకిమ్మని ప్రార్థించి పూర్వముఖముగ దంతధావనము నాలుకగీయుటయైనబిమ్మట తూరుపుగానైన నుత్తరముగానైన యాకాష్ఠమునుబరిహరించి పదియారైనపన్నెండైన గండూషములను జేయవలయును- ఇది పాడ్యమి నవమి షష్ఠి యమావాస్యా పూర్ణిమా

చతుర్దశీ యష్టమీ సంక్రమణ శ్రాద్ధవ్రతదినములు నాదివారము వీటియందునదే యదగదు- పన్నెండుమారులు పుక్కిలించుటచే శుద్ధుడగును- దంతధావనముచే నగు దృష్టాదృష్టఫలములను పూర్వాధ్యాయమున జెప్పబడెను.

స్నానవిధిః.

తతః కేశప్రసాధనం కృత్వా స్నాయీత॥ యథాహని తథా ప్రాతర్నిత్యం స్నాయాదనాతురః। దంతాన్ప్రక్షాళ్య నద్యాదౌ గృహే చేత్తదమంత్రవదితి ఛందోగపరిశిష్టే। మృత్తిలాన్గోమయం దర్భాన్పుష్పాణి సురభీణి చ। ఆహరేత్స్నానకాలే తు స్నానార్థం ప్రయతశ్శుచిః। గంగోదకాంతం గత్వా తు సంస్థాప్య తత్పృథక్ క్షితౌ। త్రిధా కృత్వా మృదం తాం తు గోమయం తు విచక్షణః। అధమోత్తమమధ్యానామంగానాం క్షాళనం తు వై। భాగైః పృథక్పృథక్కుర్యాత్క్షాళనే మృదసంకరః। పునరద్భిశ్చ గాత్రాణి క్రమశస్త్వవనేజయేత్। శిరః ప్రక్షాళ్య చైకేన ద్వాభ్యాం నాభేస్తథోపరి। కటవస్త్యూరుజంఘే చ చరణౌ చ త్రిభిస్త్రిభిః। ప్రక్షాళ్య హస్తావాచమ్య నమస్కృత్య జలం తు తత్। యత్కించేదం తు మంత్రేణ నమస్కృత్య యతాంజలిః॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాం త్వేవం మంత్రవత్స్నానమిష్యతే। తూష్ణీమేవ హి శూద్రస్య సనమస్కారకం మతమితి యోగయాజ్ఞవల్క్యః। అనుద్ధృతైరుద్ధృతైర్వా జలైస్స్నానం సమాచరేత్। తీర్థం ప్రకల్పయేద్విద్వాన్మూలమంత్రేణ మంత్రవిత్। నమో నారాయణాయేతి మూలమంత్ర ఉదాహృతః। దర్భపాణిస్తు విధినా హ్యాచాంతః ప్రయతశ్శుచిః। చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమంతతః। ప్రకల్ప్యావాహయేద్గంగామేభిర్మంత్రైర్విచక్షణః। విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణుపూజితా। పాహి నస్త్వేనసస్తస్మాదాజన్మమరణాంతికాత్। తిస్రః కోట్యోర్ధకోటీ చ తీర్థానాం వాయురబ్రవీత్। దివి భువ్యంతరిక్షే చ తాని తే సంతి జాహ్నవి। నందినీత్యేవ తే నామ దేవేషు నళినీతి చ। బృందా పృథ్వీ చ సుభగా విశ్వకాయా శివా సితా। విద్యాధరీ సుప్రసన్నా తథా లోకప్రసాదినీ। క్షేమ్యా చ జాహ్నవీ చైవ శాంతా శాంతిప్రదాయినీ। ఏతాని పుణ్యనామాని స్నానకాలే ప్రకీర్తయేత్। భవేత్సన్నిహితా తత్ర గంగా త్రిపథగామినీ। విప్రేణ వాయం పఠనీయః। సప్తవారాభిజప్తేన కరసంపుటయోజితం। ప్రాగుక్తమూలమంత్రేణేత్యర్థః। మూర్ధ్ని కుర్యాజ్జలం భూయస్త్రిచతుః పంచసప్త వా। స్నానం కుర్యాన్మృదా పశ్చాదామంత్ర్య చ విధానతః। అశ్వక్రాంతే రథక్రాంతే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరే। శిరసా ధారయిష్యామి రక్ష స్వమాం పదే పదే। ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబా

హాసా। మృత్తికేహరమేపాపం యన్మయాదుష్కృతంకృతం॥ నమస్తే సర్వలోకానాం ప్రభవారణి సువ్రత ఇతిపాద్మే॥

ఏతత్పూర్వోక్తవచనే శూద్రస్య విశేషోక్త్యత్ర తదభావాత్ పురాణ మంత్రపాఠే శూద్రస్యానధికారాచ్చచింత్యం। సర్వేపిసర్వేషాం పూర్వోక్తేనాస్య సముచ్చయ ఇతితత్వం। నృసింహపురాణే। నద్యాంప్రసవత్సుచస్నాయాత్ప్రతిస్రోతస్థితో ద్విజః। తటాకాదిషుతోయేషు ప్రత్యర్కం స్నానమాచరేదితి॥ ద్విజఇత్యుపలక్షణం సర్వవర్ణానాం॥

స్నాన విధానము-

ఇట్లుపైని శౌచప్రసాధనను జేసి ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమందనాతురుడైతే స్నానమును జేయవలయును. దంతప్రక్షాళనానంతరమందు నద్యాదులకు వెళ్లవలయును. గృహమందైతే నమంత్రకముగానని ఛాందోగపరిశిష్టము. మృత్తు, తిలలు, గోమయము, దర్భలు, పరిమళము గలపుష్పములు వీటిని స్నానకాలమందు సంగ్రహించవలయును. వీటితో నమంత్రకముగ శూద్రుడు సముద్రపూర్వకముగ నవగాహనస్నాన సుద్ధృతజలములచేనైన స్నానము జేయవలయును. నమోనారాయణాయ యను మూలమంత్రముచే తీర్థమును కల్పించుకోవలయును. దర్భలు హస్తమందుంచుకొని పూర్వోక్తవిధిగా నాచమనమును జేసి శుచియై నాలుగుమూరల విస్తీర్ణముగల చతురశ్రముకల్పించుకొని దానియందీజెప్పెడిమంత్రములచే గంగావాహన జేయవలయును.

విష్ణుమూర్తి పాదములవలనబుట్టినదానవు. విష్ణుపూజితురాలవగు వైష్ణవి- మరణ్యాపర్యంతము నే జేయుపాపమువలన నన్నురక్షించుము. భూనభోంతరములందుండెడి మూడుకోట్లేబదిలక్షల తీర్థములును నీయందున్నవి. ఓజాహ్నవి దేవతలందును నందినియని నలినియనిప్రసిద్ధికలదానవు. బృందాపృథ్వీసుభగా విశకా యాశివా సితా విద్యాధరీ సుప్రసన్నా లోకప్రసాదినీ వేణ్యా జాహ్నవీ శాంతిప్రదాయినీయను నీపుణ్యనామములనుస్నానకాలమందు పఠించినత్రిపథగామినియగు గంగసన్నిధినిజేయు నిట్లుశూద్రుడు బ్రాహ్మణునిచేపఠింపజేయవలయును.

పూర్వోక్తమగు మూలమంత్రముచే నభిమంత్రించి యేదుమార్లుస్నానముజేసేది. మరియునుమూడునాలుగయిదుమారులుమంత్రయుక్తముగా మృత్తికాలేపనమునుజేసి స్నానము జేయవలయును. అశ్వములచే, రథములచే, విష్ణుచే నాక్రమించబడిన యోవసుంధరా నీమృత్తికను శిరస్సుచే ధరించుచున్నాను.

ప్రతిపదమందు నన్నురక్షించుము. వరాహరూపధరునూహుదావాహువులుగల కృష్ణునిచే నుద్ధరించబడితివి. ఓ మృత్తికా నాచేతచేయబడిన దుష్కృతమునునా పాపమును హరించుము. సకలలోకములయుత్పత్తికియగ్నికరణిభంగినికారణమగు మందిప్రవర్తములుగలనీకొరకునమస్కారమని పద్మపురాణము.

ఇది పూర్వోక్తవచనమందు శూద్రులకు విశేషముజెప్పుటవలన నిచటన ట్లు జెప్పకుండుటచే పురాణమంత్రపాఠమందు శూద్రునకధికారాభావము న నునది యాలోచింపతగినది.

శూద్రునకధికారముగలిగినటులైతే నందరికినిపూర్వోక్తవచనముచేసిశూద్రునకునుగలిపిజెప్పవచ్చునని సిద్ధాంతము.అనగాసర్వదామంత్రోచ్చారణముశూద్రునికి బ్రాహ్మణుడేచేయవలయునని- నది సెలయేటిధార వీటికి నెదురుగా నుండియును తటాకాదులయందు సూర్యునకు నెదురుగానుండియును ద్విజుడు స్నానముజేయవలయునని నృసింహపురాణము- ద్విజశబ్దమన్నివర్ణముల కుపలక్షణమని దెలియదగును.

తర్పణవిధిః.

ఏకైవమంజలింేవాద్వాద్వౌతుసనకాదయః। అర్హంతిపితరస్త్రీంస్త్రీం స్త్రియస్త్వేకైకమంజలిమితివ్యాసః।మాతృవర్గేంజలిత్రయమేకైకస్య॥విష్ణుపురాణేతు॥త్రిరధఃప్రీణనార్థాయదేవానామపినిర్వపేదితిద్వైవేత్రయఉక్తాః॥ పాద్మే॥దేవాన్స్పృష్టాఋషీన్సర్వాంస్తర్పయేతాక్షతోదకైః। తర్పయేత పితౄన్భక్త్యాసతిలోదకచందనైః॥ శంఖః॥సౌవర్ణేనరాజతేనౌదుంబరేణశృంగపాత్రేణకుశేనవాప్యుదకంపితృతీర్థం స్పృశన్దద్యాత్॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥తిలానామప్యలాభేతు సువర్ణరజతాన్వితం।తదభావేనిషించేత్తుదర్భైర్మంత్రేణవాపృథక్।తృప్యంత్వితిసముచ్చార్యతృప్యతామిత్యథాపివా। విధిజ్ఞోనిక్షిపేత్తోయందేవాదీనామశేషతః। సవ్యంజానుతతో న్యాచ్యసతిలందక్షిణాముఖ ఇతితేనైవోక్తం। దేవర్ష్యోర్దక్షిణజానుపాతస్సిద్ధః॥ యమః॥ ద్వాహస్తాయుగ్మతః కృత్వా పూరయేదుదకాంజలిం।గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యేజలంక్షిపేత్॥ దక్షః॥ అగ్రైస్తుతర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్కుశమధ్యతః। పితౄంస్తుకుశమూలాగ్రైర్విధిః కౌశోయథాక్రమం॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రహ్మాణంతర్పయేత్పూర్వంవిష్ణుంరుద్రం ప్రజాపతిం। దేవాంశ్ఛందాంసి వేదాంశ్చఋషీంశ్చైవసనాతనాన్।ఆచార్యంచైవ గంధర్వానాచార్యతనయాంస్తథా। సంవత్సరంసావయవందేవీశ్చాప్సరసస్తథా।తథా దేవానుగా న్నాగాన్సాగరాన్పర్వతానపి। సరితోథమనుష్యాంశ్చయక్షాం

న్రక్షాంసిచైవహి। పిశాచాంశ్చసుపర్ణాంశ్చభూతాన్యథపశూంస్తథా। వనస్పతీ
నోషధీంశ్చ భూతగ్రామంచతుర్విధం॥ విష్ణుః॥ తతః కృత్వానివీతంతు యజ్ఞసూ
త్రమతంద్రితః। ప్రాజాపత్యేనతీర్థేనమనుష్యాంస్తర్పయేత్పృథక్। కాత్యాయనః॥
సనకశ్చసనందశ్చ తృతీయశ్చ సనాతనః। కాపిలశ్చాసురిశ్చైవ వోఢః పంచశిఖ
స్తథా। ప్రాక్షేప్యానతేంతరం।మరీచిమత్ర్యంగిరసౌపులస్త్యంపులహంక్రతుం।ప్రా
చేతసంవశిష్ఠంచభృగుంనారదమేవచ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥అపసవ్యంతతఃకృ
త్వాభూత్వాచ పితృదిఙ్ముఖః। పిత్ర్యాద్దివ్యానదివ్యాంశ్చపితృతీర్థేన తర్పయేత్।ది
వ్యాంబరధరోధ్రువఇత్యాదయోవసవః। అశైకపాదయోరుద్రా ఇంద్రధాత్రా
దయఆదిత్యాశ్చప్రత్యేకంసముదితావా। సపవాకవ్యవాలంనలంసోమం యమమ
ర్యమణంతథా।అగ్నిష్వాత్తాన్సోమపాశ్చతథాబర్హిషదోపిచ।యదిస్యాజ్జీవపితృ
కఏతాన్విద్యాత్తథాపిత్రూన్।తర్పణేయద్యప్యనేకప్రకారాస్మృతికౌముద్యాం
ప్రోక్తా దాక్షుక్తాస్తథాపి।కాత్యాయనసూత్రసంప్రదాయాచ్ఛాద్రా వాజసనేయి
న ఇతి గౌడోక్తదక్షసంవాదాత్స్నానాదౌదర్శనాచ్చయోగయాజ్ఞవల్క్యోక్త
ఏవాయంప్రకారః శూద్రాణామిత్యత్వం। ఏవంవైశ్వదేవాద్యపి కార్యమేవ।

అథప్రయోగః॥యథావృద్ధోపయకుశతిలపుష్పాక్షతానాదాయసద్యోదా
గత్వాపాణింపాదౌప్రక్షాళ్యామికాభ్యామేకదశపత్రైస్త్రిపవిత్రే ధృత్వా
కుశోపగ్రహః॥ఊర్ధ్వకేశీవిరూపాక్షీమాంసశోణితభోజనే।తిష్ఠదేవిశిఖాబద్ధేచా
ముండే హ్యపరాజితఇతిశిఖాంబద్ధ్వాచమ్యదేశకాలౌ స్మృత్వాతవైవస
ర్వపాపక్షయద్వారాశ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థంప్రాతస్స్నానమహంకరిష్యే॥తీర్థ
తు॥ సాగరస్వననిర్ఘోషదండహస్తసురాంతక।జగత్స్రష్టాజగన్మర్దీనమామిత్వాం
సురేశ్వర। తీక్ష్ణదంష్ట్ర మహాకాయ కల్పాంత దహనోపమ। భైరవాయ నమస్తు
భ్య మనుజ్ఞాందాతుమర్హసీతి సంప్రార్థ్య॥ వరుణాయనమఇతి జలమాలభ్య తే
నైవావర్త్య తతోద్భ్యనుమపాపంయాత్వేత్యంజలింబహిఃక్షిప్త్వా ఓంముకతీర్థా
యనమ ఇత్యంజలిందత్వామృదమాదాయకటింపస్త్యూరుజంఘాపాదకరాంస్త్రి
ర్విలిప్యప్రక్షాళ్యైకంజలే పరంస్థలె పాదంకృత్వా విష్ణవేనమఇతిసర్వాంగమ్మృ
దాలిప్త్వాసూర్యాభిముఖోద్విస్త్రిర్వా దశ వానిమజ్యాద్భ్యోనమఇత్యున్మజ్యని
మజ్యోన్మజ్యాచమ్య తథైవరుద్రాయనమఇతిగోమయేనాలిప్యస్నాత్వాచమ్య
కుశైర్మార్జయేత్।వరుణాయనమఇత్యష్టవారంపరమాత్మనేనమః।అగ్నయేనమః।
వాయవేనమః।సూర్యాయనమః।సవిత్రేనమః। యజ్ఞాయనమఇతినిమజ్యాద్భ్యోన
మఇతి ద్వావింశతివారం। యద్వాగ్నయేనమఇతిత్రిర్జాతవేదసే। సవిత్రే చిత్వా

దిభ్యోనమఇతి।సవిత్రేఇత్యేతైఃనాభిత ఆనాభిర్దర్భైఃపావయిత్వాపరమాత్మనే నమఇతిసవిత్రేనమఇత్యంతైః పునఃపావయిత్వానమఇతిత్రిః పరమాత్మనేనమఇతి వా।అఘమర్షణంకృత్వాస్నాత్వావిష్ణవేనమఇతిస్మృత్వా బ్రహ్మాదిదేవాస్తృప్యం తాంనమఇతివా। దేవతీర్థేనత్రిస్సవ్యేనదేవా న్నివీతీకృష్ణద్వైపాయనాదిఋషయు స్తృప్యంతామితిద్వాద్వావిత్తృర్యపి నపసవ్యేనసోమపితృమదాదిపితరస్తృప్యం తామిత్యంజలిత్రయం త్రిర్దత్వా॥ ఏవంస్నానంప్రాతర్మధ్యాహ్నేచకార్యం। అ శక్తౌమధ్యాహ్నఏవ। గృహేఉష్ణోదకేనస్నానేప్యేవం॥ ఆగ్నేయవాయవ్యమం త్రస్నానకాపిల మానస దివ్యస్నానప్రకారాశ్చ గంగాది నదీతటాకప్రస్రవణ వాపీకూపజలావగాహేన దృష్టాదృష్టఫలావాప్తిహేతవశ్చపూర్వాధ్యాయే౽ స్మాభిర్వివృతాః॥

తర్పణ విధానము.

దేవతర్పణమొక్కొక్కయంజలి, ఋషితర్పణము రెండేసియంజలులు, పితృ తర్పణము మూడేసియంజలులు, స్త్రీలనుద్దేశించి యొక్కొక్కయంజలి, ఇట్లు త ర్పణము జేయవలయునని, మాతృవర్గత్రయమునకు మూడేసియంజలులులనియు ను- దేవతర్పణమును మూడేసియంజలులు జేయవచ్చునని విష్ణుపురాణము. దేవ తలకు, బ్రహ్మర్షులకు నక్షతోదకముల చేతను, పితృదేవతలకుసచందనతిలోదకము లచేతను తర్పణము జేయవలయునని పాద్మము.

బంగారముతోను వెండితోను మేడికఱ్ఱతోనుఖడ్గమృగశృంగముతోను జేసిన పాత్రలను దర్భలచేతను పితృతీర్థమువెంట పితరులకుదకముచే తర్పణము జేయ వలయునని శంఖుడు. తిలలు దొరకకున్న సువర్ణ రజతయుక్తముగా నవిలేకుం డిన దర్భలతో తృప్యంతుఅను మంత్రయుక్తముగాను తృప్యంతామనినైనను వి ధిని దెలిసి దేవాదులకు ఉదకదానము సేయవలయును.

ఎడమకాలిమునుకు నింగకవంచి దక్షిణాభిముఖుడై తర్పణము సేయవ లయుననియాజ్ఞవల్క్య. దేవఋషులతర్పణమైతే దక్షిణజానువునువంచియని య గ్నాస్నిద్ధము. రెండుచేతులు జోడించి యుదకమును పూరించి గోశృంగమాత్ర మెత్తి జలమధ్యమందు జలమును విడువవలయుననియముడు.

దర్భాగ్రములచే దేవతలకు కుశమధ్యముచే మనుష్యులకు కుశమూలా గ్రములచే పితరులకు తర్పణము జేయవలయునని కౌశవిధి. దక్షుడు- ముందు గా బ్రహ్మకు విష్ణువునకు రుద్రునకు ప్రజాపతికి దేవతలు వేదములు సనాత నులకు ఋషులకు ఆచార్యులకు ఆచార్యపుత్రులకు గంధర్వులకు సావయవ ము

గు సంవత్సరము దేవతాస్త్రీలు అప్సరసలు దేవానుచరులు నాగులు సాగరములు పర్వతములు సరిత్తులు మనుష్యులు యక్షులు రక్షస్సులు పిశాచములు సుపర్ణులు భూతములు పశువులు వనస్పతులు ఓషధులు చతుర్విధమగుభూతగ్రామము క్రమముగా వీరినిగూర్చి తర్పణము చేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్య. తరువాత జన్నిదము పేరుగా వేసుకొని సావధానుడై ప్రాజాపత్యతీర్థముచే మనుష్యులనుగూర్చి వేరువేరుతర్పణముచేయవలయును. విష్ణువు, సనకుడు, సనందనుడు, సనాతనుడు, కాపిలుడు, ఆసురి, వోఢుడు, పంచశిఖుడు, వీరికి తర్పణమొనర్చుమని కార్ష్ణ్యాజనిజెప్పెను.

ఈపైని మరీచుడు, అత్రి, అంగిరస్సు, పులస్త్య, పులహుడు, క్రతుడు, ప్రాచేతసుడు, వశిష్ఠముని, భృగువు, నారదుడు, వీరికిని తర్పణముజేయవలయునని పాద్మము. తరువాత జన్నిదమపసవ్యముగా దాడగి దక్షిణాభిముఖుడై దివ్యులు నదివ్యులునగు పితృదేవతలనుగూర్చి పితృతీర్థముచే తర్పణము జేయవలయును. దివ్యాంబరధరుడగు ధ్రువుడు మొదలగువసువులు అజైకపాదాది రుద్రులు, ఇంద్రధాత్రాద్యాదిత్యులు, వీరిని ప్రత్యేకముగానైనా, సముదాయముగానైనా ఉద్దేశించి తర్పణము జేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్య.

తర్పణవిషయమై యనేకప్రకారములు స్మృతికౌముది పాద్మాదులందు జెప్పబడెను. అయినను కాత్యాయన సూతసంవాదమువలన శూద్రులు వాజసనేయులని గౌడోక్తదక్షసంవాదము వలనను స్నానాదికమందు నిటులనుండుటవలన యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్త ప్రకారమే శూద్రులకనసిద్ధాంతము.

ఇటుపైని ప్రయోగమును జెప్పుచున్నారము. మృద్గోమయ కుశ తిల పుష్పాక్షతలనుఁ బట్టుకొని నద్యాదికమునుగూర్చి వెళ్లి పాణిపాదములను గడిగి అనామిక నందు నొక కుశచే గట్టిన పవిత్రములను ధరించి ఊర్ధ్వకేశి, విరూపాక్షి, మాంస శోణిత భోజని, ఓ అపరాజిత, ఓ చాముండాదేవి నా శిఖాబంధమందుండు మిట్లను విని శిఖను ముడచి ఆచమించి సంకల్పము చెప్పి నాకు సర్వపాపక్షయమగుటవలన శ్రీపరమేశ్వరునకు ప్రీతి యగుగాక యని యు ప్రాతస్నానమును నేను జేసెదననియును స్నానమొనర్చవలయును. తీక్ష్ణ మంష్ట్రైతే సముద్రధ్వనితో సమమగు నాదము గలవాడా, దండపాణీ, రాక్షసాంతకుడా, జగన్నిర్మాణకుడా, దేవతులకీశ్వరుడా నిన్నునమస్కరించెద. తీక్ష్ణమగు కోరలధికశరీరమును గలిగిన కల్పావసానాగ్నితుల్యుడగు భైరవునకు నమస్కరించి యనుజ్ఞ నివ్వుమని ప్రార్థించవలెను. వరుణునికొరకు నమస్కారమని

జలస్పర్శనమొనర్చియాజలమును ద్రిప్పి యుదకములకొఱకు నాపాపములుపోవుగా కయని యంజలి ప్రక్షేపమును జేసి యూర్ధ్వముకొఱకు నమస్కారమనిదో సిలిబ ట్టి మృత్తునుస్వీకరించి కటిప్రదేశమును, పొత్తికడుపును, తొడలను పిక్కలను పాదములను మూడుపర్యాయములువ్రాసికొని కడగి యొకపాదమునుదకమం దు నొకపాదమును తీరమునందుంచి విష్ణువుకొఱకు నమస్కారమని సమస్తదే హమును మృత్తికచే లేపనమును జేసిసూర్యాభిముఖుఁడై రెండుమూడు పన్నెం డుపర్యాయములైనను మునిగి యుదకములకొఱకు నమస్కారమని లేచి తిరుగ మునిగి లేచి యాచమించి యాలాగుననే రుద్రునికొఱకు నమస్కారమని గోమ యమును బూసికొని స్నానమొనర్చి యాచమనమును జేసి దర్భలచే మార్జనము ను జేయవలయును.

వరుణునికొఱకు నమస్కారమని ౮ పర్యాయములు పరమాత్మకొఱకు న మస్కారమనియును నగ్నికొఱకును వాయుసూర్యసవితృయజ్ఞములకొఱకునమ స్కారమనిమునింగి యుదకములకొఱకు నమస్కారమని ౨౨ మారులు అగ్నికొ రకు నమస్కారమని ముమ్మారు జాతవేదునకు సవితృనకు చిత్యాదులకొఱకు న మస్కారమని నాభిపర్యంతము దర్భలచే నుదకమునుచల్లుకొని పరమాత్మకొ రకు నమస్కారమను నదిమొదలుసవితృనకు నమస్కారమనువరకు తిరిగీ మా ర్జనమును జేసికొనినైన ముమ్మారుపరమాత్మకొఱకు నమస్కారమని వైనరయ ఘుమర్షణమును జేసికొని స్నానమొనర్చి విష్ణువుకొఱకు నమస్కారమని స్మరించిబ్ర హ్మాదిదేవతలు తృప్తులగుదురని నమస్కరించివైన దేవతీర్థముచేత సవ్యముచే త దేవతలను నివీతిగనుండి, కృష్ణద్వైపాయనాదిఋషులు తృప్తులగుదురుగాక యని మూడేసియంజలులనిచ్చి నిటుల ప్రాతర్మధ్యాహ్నములయందు స్నానమొ నర్చికొనందగును. అశక్తుఁడగువాడు మధ్యాహ్నమందున మాత్రము జేయదగు ను. గృహమందుష్ణోదకస్నానమొనర్చునపుడిదియేరీతి. కాపిలాగ్నేయవాయవ్య మంత్ర మానసదివ్యస్నానప్రకారములను గంగాదినదులను తటాకముల నిర్ఝ రాదుల దిగుడుబావుల నూతుల జలకమాడుటచేనగు దృష్టాదృష్టఫలములనొం దుటకు హేతువులను పూర్వాధ్యాయమున మాచేవివరించబడినవి.

విద్వత్సరస్వతీప్రోక్తం స్నానంసారస్వతం విదుఃరితి జాబాలిః। విప్రవా క్యేనేత్యర్థః। సఏవమానసస్నానమవివేచయత్॥ ధ్యాయేదాదిత్యసంకాశంవా సుదేవంచతుర్భుజం। శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిరాజితం । తత్పాదోదక జాంధారాంనిపతంతీంస్వమూర్ధని। చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రవిశంతీం స్వ

కాంతిసుం। తయాసంత్యాజయేత్సర్వమంతర్దేహగతంమలం। అపవిత్రః పవిత్రోవాసర్వావస్థాంగతోపివా। యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షం సబాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిరితి॥ తతఉదితంసూర్యంరక్తచందనాక్షతపుష్పైరష్టదళేమండలేభ్యర్చ్య। తదుక్తమర్ఘ్యం। నమోవివస్వతేతుభ్యంభాస్వతేవిష్ణుతేజసే। నమస్సవిత్రే శుచయే సవిత్రేకర్మదాయినే। ఇత్యర్ఘ్యందద్యాత్। ఉదితం సూర్యం రక్తచందనాక్షతపుష్పైరభ్యర్చ్య తదుక్తమంజలిత్రయం దద్యాదితికల్పతరౌ। తతస్సూర్యమండలస్థాయపరమాత్మనేనమఇతిపునరర్ఘ్యందత్వా బ్రహ్మావిష్ణురుద్రేభ్యోనమఇతి వా విష్ణుశివనామాదివా యథాశక్త్యావర్త్య। నమస్సవిత్రే జగదేకచక్షుషే జగత్ప్రసూతిస్థితినాశహేతవే। త్రయీమయాయత్రిగుణాత్మధారిణే విరించినారాయణశంకరాత్మనే ఇతినమస్కుర్యాత్॥

పండిత విప్రవాక్యముచే జేయునది సారస్వతస్నానమనియె మానసస్నానము. చతుర్భుజుడును సూర్యసమానతేజస్కుడును వాసుదేవశబ్దవాచ్యుడు శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిరాజితుడగు భగవంతుని పాదోదకధారను తన శిరస్సునందు పడుచున్నదని బ్రహ్మరంధ్రముచేత తనదేహమును ప్రవేశించుచున్నదనియును భావించి యాధారచేత నంతర్దేహగతములను కడిగివెయ్యవలయునని జాబాలి చెప్పెను. అపరిశుద్ధుడైనను బరిశుద్ధుడయినను సకలవ్యవస్థలను బొందినను యెవడు తెల్లతామరరేకులవంటినేత్రములుగల భగవంతుని స్మరించునో వాడు బాహ్యాభ్యంతరపరిశుద్ధుడగును.

అటుపయినియుదయించుసూర్యుని రక్తచందనాక్షతపుష్పములచేతను అష్టదళమండలమందున బూజించి వివస్వతుడవైననీకొరకునమస్కారము, ప్రకాశమానుడవైన విష్ణుతేజముగలనీకొరకు నమస్కారము, శుచియు జగదుత్పత్తికారణుడు కర్మదాయియగు నీకొఱకు నమస్కారమనియు నర్ఘ్యమివ్వవలయును. కల్పతరువనుగ్రంథమందటుల జెప్పబడెను- ఆపైనిసూర్యమండలమందుండినపరమాత్మకొరకు నమస్కారమని దిరుగనర్ఘ్యమునిచ్చి బ్రహ్మావిష్ణురుద్రులకొఱకు నమస్కారమనియైన విష్ణుశివనామాదులచేతనైన యథాశక్తిగా పఠించి జగత్తునకుముఖ్యమగు నేత్రము- ప్రపంచోత్పత్తికి పరిపాలనకు నాశమునకును హేతువు- వేదమయుడు బ్రహ్మవిష్ణుశివస్వరూపుడు సత్వరజస్తమోగుణాత్మధారియగు సూర్యునకు నమస్కారమని నమస్కారమొనర్చవలయును.

కాంశ్యపాత్రాజ్యావలోకనదానాని.

తతః కాంశ్యపాత్రే ఆజ్యేప్రతిబింబమవలోక్య। ఆజ్యం తేజస్సముద్దిష్టమా

జ్యంపాపహరంస్మృతం। ఆజ్యంసురాణా మాహారమాజ్యేలోకాః ప్రతిష్ఠితాః। కామధేనుషుసంభూతంసర్వక్రతుషు సంస్థితం। దేవానామాజ్యమాహార మతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమే ఇతిపఠ్య దత్వా దక్షిణాందద్యాత్॥

అటుపైనికంచుగిన్నెయందాజ్యమునుబోసి నీడనుజూచి ఆజ్యము తేజస్సని పాపహరమని దేవతలకాహారమని యాజ్యమందు లోకములునిలచియున్నవని కామధేనువులవలనఁ బుట్టినదని సకలయాగములకాధారమని చింతించినాకుపాపశాంతినిజేయుమనిప్రార్థించిబ్రాహ్మణునకొరకిచ్చి దక్షిణనివ్వవలయును.

బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః.

తతో మధ్యాహ్నే పూర్వవత్స్నాత్వా బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాత్। తత్ర యద్బ్రాహ్మణా నీతిహాసా న్పురాణాని కల్పానితి శ్రుతేః। వేదాధర్వపురాణాని సేతిహాసాని శక్తితః। జపయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాంచాధ్యాత్మికీం జపేదితి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేశ్చ। పురాణ భారతాది పాఠవిధానేపి శూద్రస్య పాఠాప్రసక్తేః శ్రవణస్యైవ కర్మాంగత్వా త్పురాణ శ్రవణమేవ బ్రహ్మయజ్ఞమితి కేచిత్। తన్న। నమస్కారేణమంత్రేణపంచయజ్ఞా న్నహాపయేదితి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేః నమస్కారేణ తస్యబాధాత్। తత్రయోనమసాస్వధ్వర ఇతి శ్రుతేర్యజ్ఞోవైనమఇతిహి బ్రాహ్మణం భవతీతివచనాచ్చనమోనమఇతి త్రిర్జపేదితిస్మృతికౌముద్యాముక్తం। తత్వంతువేదాదీనామత్ర బాధేస్వరూపస్యైవగ్రహణాత్। నమఃశ్రుతేశ్చతదంతత్వేనాప్యవపత్తేర్నమోంతశ్శబ్దైఃకార్యమితి। తద్యథా। దర్భాసనేఉపవిశ్యాచమ్యపరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం బ్రహ్మయజ్ఞంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్యోపస్థితింకృత్వా దర్భాగర్భంబ్రహ్మాంజలింకృత్వానమోనమఇతిజపేత్। యద్వాతత్రఋగ్వేదాయనమః।ఏవంయజుర్వేదాయనమః। సామవేదాయనమః। అధర్వణవేదాయనమః।శిక్షాయైనమః।కల్పాయనమః। వ్యాకరణాయనమః। నిరుక్తాయనమః। జ్యోతిషాయనమః। ఛందోవిచిత్యైనమః। అధ్యాత్మవిద్యాయైనమః। ఇతిహాసపురాణేభ్యోనమః। తర్కవిద్యాయైనమః। పూర్వమీమాంసాయైనమః। ఉత్తరమీమాంసాయైనమఇతి జపిత్వా। దేవతాభ్యఃపితృభ్యశ్చమహాయోగిభ్యఏవచ। నమస్స్వధాయైస్వాహాయై నిత్యమేవనమోనమఇతి త్రిర్జపిత్వా। విద్యాధ్వరతపోయోనిరయోనిర్విష్ణురీడితః।వాగ్యజ్ఞేనార్చితోదేవః ప్రీయతాంమే జనార్దనఇత్యుక్త్వా ఉదకంస్పృశేత్॥

బ్రహ్మయజ్ఞవిధానము.

అటుపైని మధ్యాహ్నమందునబూర్వమువలెనేస్నానమొనర్చిబ్రహ్మయ

జ్ఞము నుం జేయవలయును. వేదేతిహాసపురాణకల్పముల పఠనము బ్రహ్మయజ్ఞమని శ్రుతులు. ఇవియునాధ్యాత్మికవిద్యయును జపయజ్ఞసిద్ధికొరకు పఠించుమని యాజ్ఞవల్క్యుయును జెప్పుటవలనను పురాణభారతాది పాఠమునకును శూద్రునకధికారములేనందున వాటిశ్రవణమివ్వే కర్మాంగమగుటవలననది బ్రహ్మయజ్ఞమని కొందరందురదిగాదు. నమస్కారరూపమగు మంత్రముచేత పంచయజ్ఞములను జేయుమను యాజ్ఞవల్క్యోక్తివలనను నమస్కారము యజ్ఞమని శ్రుతిలుండుటచేత నమోనమయని ముమ్మారుజపించుమని స్మృతికౌముదియందున జెప్పంబడెను. వేదాదుల కర్థబాధకలుగుచుండగా స్వరూపమునకివ్వే గ్రహించుటవలన సమస్మృతియును గూడ తదంతర్వర్తియగుటచేతను సంబంధము గలుగుటవలన నమోంతశ్శబ్దములచేతను బ్రహ్మయజ్ఞము జేయదగును. అది యటులంటిరేని జెప్పుచున్నారము.

దర్భాసనమందుసగూర్చుండియాచమించి పరమేశ్వరప్రీతికొరకుసంకల్పమును జేయుచున్నానని సంకల్పించి దర్భలుగర్భమందుంచిన బ్రహ్మాంజలినిజేసి నమోనమయనుచు జపించందగును.

సామవేదముకొఱకు నమస్కారము, అథర్వణ వేదముకొఱకు నమస్కారము, శిక్షకొఱకు కల్పముకొఱకు వ్యాకరణముకొఱకు నిరుక్తముకొఱకు జ్యోతిషముకొఱకు ఛందోవిచిత్తికొఱకు అధ్యాత్మవిద్యకొఱకు ఇతిహాసపురాణములకొఱకు తర్కవిద్యకొరకు పూర్వమీమాంసకొఱకు ఉత్తరమీమాంసకొరకునునమస్కారమని జపించి దేవతలకొరకు పితృదేవతలకొఱకును మహాయోగులకొఱకును స్వాహాకారముకొఱకు స్వధాకారముకొఱకు ప్రతిదినమును నమస్కారమని ముమ్మారుజపించి విద్యాయజ్ఞతపస్సులకు కారణుడని విష్ణువుజెప్పంబడుచున్నాడు స్వప్రకాశకుడును జనార్దనుడగు నతడునాయొక్కవాగ్యజ్ఞముచేతనుపూజితుడైసంతుష్టుడగుగాక యనియుదకమునుస్పృశించవలెను.

దేవతర్పణవిధిః.

తచ్చ బ్రహ్మణేనమ ఇతి నమోంతైర్మంత్రైః కార్యం తస్య నమశ్శబ్దోక్తేరితి కేచిత్। అన్యేతు తృప్యతామిత్యోంకారపూర్వమితి కాతీయసూత్రస్య తృప్యతాం శబ్దస్యత్యాగే మానాభావాత్మదంతావిత్యాహుః। ఆసనే దక్షిణం జాన్వాచ్య సదర్భైస్తిలైర్హస్తద్వయేన దేవతీర్థేనతర్పయేత్। తచ్చకాతీయసూత్రానుసారేణోచ్యతే। యోగయాజ్ఞవల్క్యేనా। యథా బ్రహ్మాతృప్యతాం। విష్ణుస్తృప్యతాం। రుద్రస్తృప్యతాం।ప్రజాపతిస్తృప్యతాం। దేవాస్తృప్యంతాం।

ఛందాంసితృప్యంతాం। వేదాస్తృప్యంతాం।ఋషయస్తృప్యంతాం। పురాణాచార్యాస్తృప్యతాం।గంధర్వాస్తృప్యంతాం।ఇతరాచార్యాస్తృప్యంతాం।సంవత్సరాస్తృప్యంతాం।సావయవాస్తృప్యంతాం।దేవ్యస్తృప్యంతాం।అప్సరస్తృప్యంతాం। దేవానుగాస్తృప్యంతాం।నాగాస్తృప్యంతాం। సాగరా స్తృప్యంతాం।పర్వతాస్తృప్యంతాం।సరితస్తృప్యంతాం। మనుష్యా స్తృప్యంతాం। యక్షాస్తృప్యంతాం।రక్షాంసితృప్యంతాం।పిశాచాస్తృప్యంతాం।సుపర్ణాస్తృప్యంతాం। భూతాని తృప్యంతాం। పశవస్తృప్యంతాం।వనస్పతయస్తృప్యంతాం। ఓషధయస్తృప్యంతాం। భూతగ్రామ శ్చతుర్విధ స్తృప్యంతాం। ఆచార్యమూడామణాతు ప్రాజాపత్యంతే। దేవాయక్షాస్తథా నాగా గంధర్వాప్సరసాసురాః। క్రూరాస్సర్పాస్సుపర్ణాశ్చతరవో జంబుకాఃఖగాః। విద్యాధరా జలాధారాస్తథైవా కాశగామినః। నిరాహారాశ్చ యేజీవాః పాపేధర్మేరతాశ్చయే। తేషామాప్యాయనాయైతద్దీయతే సలిలంమయేతిమాతో స్వ్యక్తేః తర్పణముక్తం॥

ఋషితర్పణవిధిః.

నివీతంకృత్వోదగగ్రిదర్భ్యముఖ్యేన ప్రజాపతితీర్థేన తిలాక్షతమిశ్రా ద్వా ద్వావంజలీన్మంత్రావృత్త్యా తర్పయామీతిదద్యాత్। సనకస్సనందనస్సనాతనఃకపిలః। అసురఃవోఢః। పంచశిఖః॥

పితృతర్పణవిధిః.

దక్షిణాభిముఖస్సవ్యంజాన్వాచ్యప్రాచీనావీతి పితృతీర్థేన ద్విగుణదర్భైస్తిలమిశ్రాం స్త్రీం స్త్రీనంజలీన్ దద్యాత్। వసవస్తృప్యంతాం। రుద్రాస్తృప్యంతాం। ఆదిత్యా స్తృప్యంతాం। మరుత స్తృప్యంతాం। అశ్వినౌ తృప్యేతాం। కవ్యవాలనలా స్తృప్యంతాం। సోమ స్తృప్యతాం। యమ స్తృప్యతాం।అర్యమాస్తృప్యంతాం। అగ్నిష్వాత్తాస్తృప్యంతాం। సోమపాస్తృప్యంతాం। బర్హిషదస్తృప్యంతాం। యమస్తృప్యతాం।ధర్మరాజస్తృప్యతాం। మృత్యుస్తృప్యతాం। అంతకస్తృప్యతాం। వైవస్వతస్తృప్యతాం। కాలస్తృప్యతాం।సర్వభూతక్షయస్తృప్యతాం।ఔదుంబరస్తృప్యతాం।దధ్నస్తృప్యతాం। నీలస్తృప్యతాం।పరమేష్ఠీతృప్యతాం।వృకోదరస్తృప్యతాం। చిత్రస్తృప్యతాం। చిత్రగుప్తస్తృప్యతాం।జీవత్పితృకోప్యేతదంతాన్సర్వాంస్తర్పయేత్॥

స్వపితృతర్పణవిధిః.

తతస్స్వపితృభ్యోనమఇత్యావాహ్య కాశ్యపగోత్రః అస్మత్పితా౽ముకదాసస్తృప్యతాం। సర్వాః ప్రజాః కాశ్యపాఇతిశ్రుతేః। గోత్రినా శేతు కా

శ్యపఇతి వ్యాసప్రోక్తేః। కాశ్యపగోత్రమేవ శూద్రాణామభిధీయతే। ఏవంత్రిః। ఏవం పితామహాః। ప్రపితామహాః। పితృభ్యోనమఇతి షట్త్రిర్మధుశబ్దేన వా అంజలింప్రసించేత్। అస్మన్మాతా కాశ్యపగోత్రాముకదేవిదా తృప్యతాం। ఏవం పితామహీ। ప్రపితామహీ। సాపత్నిమాతా। ఏవం పితృభ్యోనమః। ఆవాహ్య మాతామహాః। ప్రమాతామహాః। వృద్ధప్రమాతామహాః। ఏవంమాతామహీ। ప్రమాతామహీ। వృద్ధప్రమాతామహీ। ఏవం స్వభార్యాః। పుత్రః। పుత్రీ। పితృవ్యః। మాతులః। స్వభ్రాతా। తత్పత్న్యః। పితృష్వసా। స్వభగినీ। సాపత్న్యాస్యసభర్తృకేతిస్నుషా। శ్వశురః।గురుః, స్నుషా। మిత్రభూతః। యద్వా॥ ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం దేవర్షిపితృమానవాః। తృప్యంతు పితరస్సర్వే మాతృమాతామహాదయః। అతీతకులకోటీనాం సప్తద్వీపనివాసినాం। ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకా దిదమస్తు తిలోదకమితి; యత్తుహారీతః॥ వసిత్వావసనంశుష్కం స్థలేనిష్పీడ్య బర్హిషి। విధిజ్ఞస్తర్పణంకుర్యాన్నతుపాత్రేకదాచనేతి। తదనుధృత్యోదకస్థత పూర్ణంపరం। ఉద్ధృతేష్వేవ। పాత్రాద్వా జలమాదాయ స్వయం పాత్రాంతరేక్షిపేత్। జలేఫ్యూర్ణేవా గర్తే నస్థలే నతుబర్హిషి॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ యద్యుద్ధృతేన సించేత తిలాస్సంమిశ్రయేజ్జలే। అతోఽన్యథానుసవ్యేనతిలాగ్రాహ్యాస్సకృత్తైః॥ఏవంచగృహేప్రత్యేవతాకార్యం॥ సప్తమ్యాంరవివారేచ గృహేజన్మదినేతథా। భృత్యపుత్రకళత్రార్థీ నకుర్యాత్తిలతర్పణమితివచనస్మృతేః॥ ఏకేవాస్మత్కులేజాతా అపుత్రాగోత్రిణోమృతాః। తేగృహ్ణంతుమయాదత్తంవస్త్రనిష్పీడనోదకమితి। తీరేస్థలేవస్త్రంపీడయేత్॥ ఆచార్యచూడామణౌతు॥ యేబాంధవాబాంధవావా యేచజన్మనిబాంధవాః। తేతృప్తింఅఖిలాయాంతు యేవాస్మత్తోయకాంక్షిణః। నమోనమఇతి శారీరపీడనమంత్రః॥

తతస్సవ్యేన విష్ణుపురాణోక్తవిధినా తర్పయేత్। దేవాసురాస్తథానాగాయక్షగంధర్వరాక్షసాః। పిశాచాగుహ్యకాస్సిద్ధాః కూశ్మాండాస్తరవః ఖగాః। జలేచరా భూనిలయా వాయ్వాధారాశ్చ జంతవః। తృప్తిమేతేనయాంత్వాశు మద్దత్తేనాంబునాఖిలాః। నరకేషుసమస్తేషుయాతనాసుచయేస్థితాః। తేషామప్యాయనాయైతద్దీయతే సలిలం మయా। యేబాంధవా బాంధవాశ్చ యేన్యజన్మని బాంధవాః। తేసర్వే తృప్తిమాయాంతు మయాదత్తైస్తిలోదకైరితి॥ సంక్షేపస్తు॥

ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం జగత్తృప్యత్విత్యేకాంజలిః॥

దేవతర్పణ విధానము.

బ్రహ్మకొఱకునమస్కారమనినమస్కారమంత్రమునందుగలుగునటులజేయుట

గినది. శూద్రునకు నమస్కారోక్తి వలనయని గొందరందురు. తత్సూత్రై తే తృప్యన్తాం దుదురు గాకయను శబ్దమును నోంకారపూర్వముగ నొనర్పనని కాత్యాయన సూత్రోక్తమునందు ప్రణవమువినాగా తే తృప్తులకదురనిపలుకకూడదనుటకు ప్రమాణములేనందున బ్రహ్మాదులుతృప్తులగుదురుగాకయనిబలుకవలెనని చెప్పుచున్నారు.

కూర్చుండుటలో దక్షిణజానువును వంచి దర్భాక్షతలతో హస్తద్వయముచేతను దేవతీర్థమున తర్పణమొనర్పవలెను. అది కాత్యాయన సూత్రానుసారముగ జెప్పబడుచున్నది. యోగయాజ్ఞవల్క్యుచేతను జెప్పబడినదెటువలెననిన. బ్రహ్మతృప్తినొందుగాక విష్ణురుద్రప్రజాపతులు దేవతలు ఛందస్సులు వేదములు ఋషులు ప్రాచీనాచార్యులు గంధర్వులితరాచార్యులు సంవత్సరములవయవములతోగూడ దేవులప్సరసలు దేవానుగులు నాగులు సాగరములు పర్వతములు సరిత్తులు మనుష్యులు యక్షులు రక్షస్సులు పిశాచములు సుపర్ణులు భూతములు పశువులు వనస్పతులౌషధులు చతుర్విధములగు భూతగ్రామములు తృప్తినొందుదురు గాకయని తర్పణమొనర్పవలెను.

ఆచార్య చూడామణియందైతే ప్రజాపతితర్పణానంతరమందు దేవతలు యక్షులు నాగులు గంధర్వులప్సరసలసురులు క్రూరులైన సర్పములు సుపర్ణులు వృక్షములు జంబుకములు పక్షులు విద్యాధరులు జలమందుండువారు అంతరిక్షచరులు ఉదకమాహారముగాగలవారు పాపధర్మాసక్తులున్ను యెవరో వారికి తృప్తికొరకీయుదకము నాచేత నివ్వబడినదని మత్స్యపురాణోక్త తర్పణము.

ఋషితర్పణ విధానము.

నివీతమును జేసికొని యుత్తరాగ్రముగనుంచబడిన దర్భలమధ్యను ప్రజాపతితీర్థముచేతను తిలాక్షత మిశ్రితములగు రెండేసి యంజలులను మంత్రాన్వితిచేతను తర్పణమొనర్చెదనని యువ్వలెగినది. సనకుడు సనందనుడు, సనాతనుడు, కపిలుడు, ఆసురుడు, వోఢుడు, పంచశిఖుడును తర్పణమొనర్పవగినవారలు.

పితృతర్పణ విధానము.

దక్షిణాభిముఖుడై వామజానువునువంచి ప్రాచీనావీతిగనుండి పితృతీర్థముచేతను తిలమిశ్రితములగు ద్విగుణదర్భలచేతను మూడేసి దోసిలు లివ్వవలసినది. వసువులు రుద్రులాదిత్యులు మరుత్తులశ్వినులు కవ్యవాలనలులు సోమయమార్యమాగ్నిష్వాత్త సోమపాబర్హిషదయమ ధర్మరాజ మృత్యోంతక వైవస్వతకాలసర్వభూతక్షయౌదుంబరదధ్ననీలపరమేష్ఠివృకోదరచిత్రచిత్రగు

తృప్తిఁబొందుదురుగాక యని- జీవపితరుఁడు నింతపర్యంతము తర్పణ మొనర్పవలెను.

స్వపితృతర్పణ విధానము.

పితృదేవతలకు నమస్కారమని యావాహనఁజేసి కాశ్యపగోత్రుఁడగు మాతండ్రి ఫలానాదాసుఁడు తృప్తుఁడగుఁగాక యని మూఁడేసిపర్యాయములు తర్పణము నర్పవలెను. సకలప్రజలను కశ్యపసంబంధులని శ్రుతి- గోత్రనాశమందు కాశ్యప గోత్రమును జెప్పదగినదని వ్యాఘ్రపాదులు జెప్పుటచేతను కాశ్యపగోత్రమే శూద్రులకు విధించబడుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే పితామహప్రపితామహులకుఁ పితరులకు నమస్కారమని ౨, ౩ మను శబ్దములచేతనైన యంజలిక్షేపణ మొనర్పవలెను. మాతల్లి కాశ్యపగోత్రఫలానాదేవి తృప్తినొందుఁగాక- ఇటువలెనే పితామహీ ప్రపితామహీ సాపత్నమాతలకు, నిటువలెనే పితృదేవతలకు నమస్కారమని యావాహన జేసి మాతామహప్రమాతామహ వృద్ధప్రమాతామహులకు, నిటువలెనే మాతామహీ ప్రమాతామహీవృద్ధప్రమాతామహీలకు, నిటువలెనే తనభార్యలకు, పుత్రులకు, పుత్రికలకు, పితృవ్యమాతుల సోదరతత్పత్నీ పితృష్వసా మాతృష్వసా సోదరీ సాపత్నభగినీకు సభర్తృకలతోను, మామకు, గురువుకు, కోడలకు, మిత్రులకును తర్పణమొనర్పవలెను. లేదా యీఅనుగున వ్రాసినప్రకారము సంక్షేపతర్పణమును జేయవలెను. బ్రహ్మమొదలు తృణపర్యంతమును దేవర్షి పితృ మనుష్యులయ్యుండిన మాతృమాతామహాదులగు సప్తద్వీపములయందుండు గతించిన కులకోటులగు సకలపితరులను బ్రహ్మలోకము మొదలిలోకములవరకుండు వారికి తిలోదకమగుగాక యని తర్పణమొసఁగదగును. హారీతుఁడైతే శుభ్రవస్త్రమును గట్టుకొని స్థండిలమందు దర్భలనుపరచి తర్పణమును విధిగా నెఱిగిన వాఁడు చేయుదగును. పాత్రయందు దాకానొకప్పుడు జేయరాదననది యుదకమందు తర్పణమును జేయుపరము. ఉద్ధృతోదకమందైతే పూర్వోక్తముగానే జేయవలయును. పాత్రనుంచి జలమును స్వీకరించి మఱియొక పాత్రయందున తర్పణమును జేయవలయును. లేక పూర్ణజలమందైన గర్తమందైన జేయవలయును. దర్భలయందున జేయరాదని యాహారీతుఁడే జెప్పెను. ఉద్ధృతజలముచే తర్పణమొసర్చినప్పుడాజలమందు తిలలనుగలుపవలెను- తిలలు యెడమచేతిచే తీసి తర్పణమొనర్పరాదు- గృహమందుపుత్రవంతుఁడు తిలలచే తర్పణమొనర్పరాదు- సప్తమిని భానువారమున స్వగృహమందుజన్మదినమున భృత్యపుత్రకళ... ద్ధియగువాఁడు తిలతర్పణమును జేయరాదని మరీచిగ...

ఎవరు మాకులమున సంతతిలేనివారై సగోత్రులు మృతులై యుండిరో వారు నాచేనివ్వబడిన వస్త్రమును పిడిచిన యుదకమును గ్రహింతురుగాక యని తీరమందైన స్థలమందైన వస్త్రముపిడవవలెను. ఆచార్య చూడామణియందైతే- ఎవరీజన్మమందున పూర్వజన్మమందున బంధువులయ్యుండిరో లేక బంధువులుగాకుండినను నావల్ల తోయదానమును గోరువారందరు తృప్తులుగ వలసినదని స్నానవస్త్రనిష్పీడనము జెప్పబడెను.

ఇటుమీద సవ్యముగా విష్ణుపురాణోక్త తర్పణమును జేయవలయును. దేవతలు, అసురులు, నాగులు, యక్షులు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, పిశాచులు, గుహ్యకులు, సిద్ధులు, కూశ్మాండులు, వృక్షములు, పక్షులు, జలచరులు, భూమియందుండువారు వాయుభక్షణముజేయు జంతువులును నాచే నివ్వబడిన యీయుదకముచేత నందరును దృప్తులగుదురు గాక- మరియు నన్ని నరకములందు యాతనలందు నెవ్వరుండిరో వారియొక్క తృప్తికొరకు నాచేతనివ్వబడినది.

ఈజన్మబంధువులితర జన్మములయందు వారలు బంధువులు గాని వారు నాచేనివ్వబడినతిలోదకముచేత తృప్తులగుదురు గాక. సంక్షేపతర్పణమైతే- బ్రహ్మ మొదలు తృణమువరకు జగత్తు తృప్తినొందు గాకయనియొకయంజలినివ్వవలెను.

స్నాతఏవసోష్ణీషే ధౌతవాససీబిభృయాదితివిష్ణుః॥ శిరోజలముష్ణీషేణనివార్య శుభ్రవస్త్రధారణం కృత్వా కేశాన్ధూపయేత్। తదుక్తం చరకే॥ దశాంగధూపేన శిరోరుహాణాం గాత్రస్యచాధూమనిషేవనేన। భంగం జయేన్మూర్ధ్నిముఖాక్షిరోగాన్ పీనసాన్ సార్ధితకర్ణరోగానితి॥ అత్రవిశేషస్తు ప్రథమాధ్యాయే ప్రకటితత్వాత్పునర్నోచ్యతే॥

స్నానముచేసి సోష్ణీషధౌత వస్త్రములను ధరించవలయునని విష్ణువు. ఉష్ణీషమనగా శిరముపైనున్నజలమునారించుటకు బుట్టెడివస్త్రము మరియుశుభ్రవస్త్రములనుగట్టి కేశములకు ధూపము వేసి బొట్టు పెట్టవలయును. దశాంగధూపముచే కేశములను గాత్రములను పట్టించిన శిరోముఖాక్షికర్ణరోగ పీనసలను జయించునని చరకము. ఇదిపూర్వాధ్యాయమందు జెప్పుటవలన నిచ్చటవిస్తరించలేదు.

తిలకవిధిః.

ఊర్ధ్వపుండ్రం ద్విజః కుర్యాత్ క్షత్రియస్తు త్రిపుండ్రకం। అర్ధచంద్రంతు వైశ్యస్య వర్తులం శూద్రజాతిషు॥ లలాట శిరః కంఠ బాహూ హృదయనాభిపృష్ఠ పార్శ్వద్వయేషు తిలకం కృత్వా కుశాసనోపవిష్టః నమో నమ

ఇతిత్రిగ్జపేత్। క్షత్రియ వైశ్యశూద్రా అపి యథేష్టం స్వమతానుసారేణోర్ధ్వ పుండ్ర త్రిపుండ్రార్ధ చంద్రాదిధార్య ఏవవచనాచ్ఛిష్టాచారాత్। తదుక్తం బ్రహ్మాండపురాణే। బ్రహ్మరాత్రేచ॥ సర్వవర్ణేషు మద్భక్తాః కుర్యురేవోర్ధ్వపుండ్రక మితి॥ ఊర్ధ్వ పుండ్రంతుసర్వేషాం ననిషిద్ధం కదాచన। ధారయేత్క్షత్రియాద్యోపివిష్ణుభక్తో భవేద్యదీతి, జాబాలోపనిషది। త్రైవర్ణికానామగ్నిహోత్రజంశూద్రాణాం శ్రోత్రియాగార పచనాగ్నిమితి। తిర్యక్పుండ్రస్య చక్షత్రియాదీనాం త్రయాణాం వర్ణానామపి ధారయితు మాజ్ఞాపితం॥ శాఖాం పుండ్రంచసూత్రంచ సమయాచారమేవచ। పూర్వైరాచరితం కుర్యాదన్యథా పతితో భవేదితివిష్ణుః। యోవైస్వాందేవతా మతియజతే ప్రస్వాయై దేవతాయై చ్యవతేనపరాం ప్రాప్నోతి పాపీయాన్భవతీతి శ్రుతిర్యాబుషీచ। తిలకధారణేన దృష్టాదృష్టఫల ప్రాప్త్యాది విశేషస్తు ప్రథమాధ్యాయేదర్శితః॥

తిలకవిధానము.

ద్విజుడూర్ధ్వపుండ్రమును, క్షత్రియుడుత్రిపుండ్రమును, వైశ్యుడర్ధచంద్రాకృతిని, శూద్రుడు వర్తులముగాను, తిలకమునుంచవలెను. లలాట, శిరః, కంఠ, బాహు, హృదయ, నాభి, పృష్ఠ, పార్శ్వద్వయములయందు తిలకములుంచి తశాసనమందు కూర్చుండి నమోనమయని మూడుమార్లు జపించవలయును.

క్షత్రియవైశ్యశూద్రులు యథేష్టముగా స్వమతానుసారముచే నూర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రార్ధ చంద్రాదిరూపతిలకములను ధరించవచ్చును. ఇదివాచనికము శిష్టాచారము నయ్యున్నది- సర్వవర్ణములయందు నాభక్తులూర్ధ్వపుండ్రమును ధరించవలయును- ఊర్ధ్వపుండ్రము వారికెన్నడు నిషేధించబడదు విష్ణుభక్తుల గు క్షత్రియాదులకునని బ్రహ్మాండపురాణము- బ్రహ్మరాత్రము- త్రైవర్ణికుల కు అగ్నిహోత్రమునుంచి తీసినవిభూతి- శూద్రులకు శ్రోత్రియగృహమందు పచనాగ్నియగు విభూతి గావలయునని జాబాలోపనిషత్తు. శాఖ, పుండ్రము, సూత్రము, సమయాచారములు, ఇవిపూర్వులచే నాచరించఁబడినవే చేయతగినవి. దాని నతిక్రమించిన పతితుడగునని విష్ణువు.

ఎవడు తనకులాగతమగు దేవతనతిక్రమించి యితరదేవతల బూజించునో వాడు ఆదేవతవలన చ్యుతినొంది యుత్కృష్టగతినొందడనియు నుత్కటపాపాత్ముడగునని యజుర్వేదము.

తిలకధారణముచేనగు దృష్టాదృష్టఫల ప్రాప్త్యాది విశేషము పూర్వాధ్యాయ మందగపరచబడెను.

దేవ పూజావిధిః.

యద్యపి దేవపూజనేన శూద్రః పతతి॥ జపస్తపస్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధనం। దేవతారాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపతనాని షడితిమనూక్తేః తద్విహిత వైదికతాంత్రికమంత్రైర్ద్విజ ప్రతిష్ఠితస్థావరవిగ్రహ సాలగ్రామార్చనా విషయం। తథాచ పాద్మే। నారదీయే। స్కాందేచ॥ వైదికో మిశ్రితో వాపి విప్రాదీనాం విధీయతే। తాంత్రికో విప్రభక్తస్య శూద్రస్యాపి ప్రకీర్తిత ఇతి॥ యదాప్రతిష్ఠితం లింగం మంత్రవిద్భిర్యథావిధి। తదాప్రభృతి శూద్రశ్చ యోషిద్వాపి నసంస్పృశేత్। విష్ణోస్తు పూజనం కార్యం పతి బుద్ధ్యా న చాన్యథా॥ స్వస్థాపిత పార్థివస్వర్ణ రజత తామ్ర కాంస్య శిలా దారు ప్రతిమాదౌ స్పర్శసహితా పూజా కార్యైవ॥ సపర్యా వివిధా ప్రోక్తా తాసామేకాం సమాశ్రయేత్। గంధాదికాని వేద్యాంతా పూజా పంచోపచారికా। అర్ఘ్య పాద్య మాచమన మధుపర్కాసనానిచ। గంధాది పంచకం చేతి ఉపచారా దశోదితాః॥ అథ షోడశోపచారాః॥ ఆసనం స్వాగతం చార్ఘ్యం పాద్య మాచమనం తథా। మధుపర్కాచమస్నాన వసనాభరణానిచ। గంధపుష్పే ధూపదీపౌ నైవేద్యం చందనం తథా॥ అథాష్టాదశోపచారాః॥ ఆసనావాహనం చార్ఘ్యం పాద్యమాచమనం తథా। స్నానం వస్త్రోపవీతంచ భూషణానిచ సర్వశః। గంధపుష్పే తథాధూపం దీపం నైవేద్యమేవచ। మాల్యానులేపనం చైవ నమస్కారవిసర్జనే॥ అథ షడ్వింశోపచారాః॥ ఆసనాభ్యంజనే తద్వదుద్వర్తన నీరాజనే। సంమార్జనం సర్పిరాదిస్నపనావాహనే తతః। పాద్యార్ఘ్యాచమనీపంచ స్నానీయ మధుపర్కకౌ। పునరాచమనీయంచ వస్త్రయజ్ఞోపవీతకే। అలంకారో గంధపుష్పే దీపధూపౌ తథైవచ। తాంబూలానిచ నైవేద్యం పుష్పమాలాస్తథైవచ। అనులేపంచ శయ్యాచ చామరం వ్యజనం తథా। ఆదర్శదర్శనం ఛత్రం నమస్కారోధవర్తనం। గీతవాద్యేచ దానాని స్తుతి హోమప్రదక్షిణం। దంతకాష్ఠప్రదానంచ తతో దేవవిసర్జనం। ఉపచారా ఇమే జ్ఞేయా షడ్వంశత్సురపూజనే। ఇత్యాచారచింతామణౌ॥ తేచ కామ్య పూజాయాం ఏతే వికల్పా యథావిభవం॥ ఏకం వినాయకే కుర్యాత్ ద్వే సూర్యే త్రీణి శంకరే। చత్వారి కేశవే దద్యాత్సప్తాశ్వత్థే ప్రదక్షిణాః। ఇతి బహ్వృచ పరిశిష్టే॥ ఏకాచండ్యాం రవేస్సప్త తిస్రో దద్యాద్వినాయకే। చతస్రో విష్ణవే దేయాః శివస్యార్ధ ప్రదక్షిణం। వృషం చండం వృషంచైవ సోమసూత్రం పునర్వృషం। చండంచ సోమసూత్రంచ పునశ్చండం పునర్వృషం। అపసవ్యం యతీనాంతు సవ్యంతు బ్రహ్మచారిణాం। సవ్యాపసవ్యం గృహిణామేవం శంభోః ప్రదక్షిణం॥ తథాగ్నేయం। ప్రదక్షిణత్ర

యంకుర్యాచ్ఛివస్యాయతనేబుధః॥ లైంగే। సవ్యాంగ్రజేత్తతోసవ్యం ప్రణాలం నైవలంఘయేత్। తథా। ఉరసాశిరసాచైవ మనసావచసా తథా। పద్భ్యాంకరాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామోష్టాంగ ఉచ్యతే. మార్జనార్చన బలికర్మ భోజనాది దేవతీర్థేనేతిహారీతః॥ ధాత్రీఫలేనయత్పుణ్యం జయంత్యాస్సముపోషణే। ఖగేంద్రసలభేన్మర్త్యస్తులసీపూజనేనతద్వితిగారుడే॥ శతపుష్పం బిల్వపత్రం చంపకంతగరంతథా। కరవీరం తథా శ్వేతం పాలాశంకుశ పుష్పకం। వనమాలాప్యశోకంచ సేవంతీకుబ్జమాలతీ। త్రిసంధ్యాంచ తథా శ్వేతం కుందంచశతపత్రకం।మల్లికాచైవజాతీచ సర్వపుష్పాణ్యశేష్యతే. అపామార్గం భృంగరాజంశమీపత్రంచఖాదిరం। దూర్వాచ కుశపత్రంచ దమనం మరువంతథా। తతశ్శ్రేష్ఠం బిల్వపత్రం తతశ్చతుఃసీవరా। పల్లవాన్యపిచైషాంస్యుశ్శస్తాన్యర్చావిధౌహరేః। అగస్త్యవృక్షసంభూతైః కుసుమై రసితైస్సితైః। యేర్చయిష్యంతి దేవేశం తైః ప్రాప్తంవైష్ణవంపదం। తులసీమాలయావిష్ణుః కేతక్యావాపిపూజితః। సహస్రం సుప్రీతోభవతే మధుసూదనఇతి నృసింహపురాణే॥ శివేవర్జానితత్రైవ। జపాబంధూకసింధూరం తథా త్రిసంధికేశుభే। నందంతీ కేతకీయూథీమాలతీకుటజానివా। ఘుసృణంచకుమారంచప్రమాదేనాపినార్పయేత్,బర్బరీసర్జపత్రాణితథాచకుముదద్వయమితి॥ జలంపర్యుషితంత్యాజ్యంపత్రాణి కుసుమానిచ। తులస్యగస్త్యబిల్వాని గాంగంవారినదూష్యతీతివిష్ణురహస్యే॥ ప్రతిమాయాంవిష్ణ్వాద్యర్చనప్రయోజనాదీని ప్రథమాధ్యాయె ప్రకటితత్వాత్పునర్నోచ్యతేస్మాభిః॥

దేవపూజాప్రకారము.

ఆలోచించగా దేవపూజవలన శూద్రుడు పతితుడగును. జపతపస్తీర్థాచరణసన్యాస మంత్రానుష్ఠాన దేవతారాధనము లీయారును స్త్రీశూద్రపతన హేతువులని మనువు. అదివిహితముగు వైదిక తాంత్రిక మంత్రములవలన బ్రాహ్మణప్రతిష్ఠితస్థావర విగ్రహ సాంగార్చనవిషయము. ఆప్రకారము నారదీయమందుస్కాందమందును జెప్పంబడెను.

వైదికము తాంత్రికమును విప్రాదులకు విధించంబడెను. తాంత్రికము బ్రాహ్మణభక్తిగల శూద్రునకు జెప్పంబడెను. మంత్రివేత్తలచేతను విధ్యుక్తముగ ప్రతిష్ఠించంబడిన లింగమును స్త్రీశూద్రులు స్పృశించరాదు. విష్ణుపూజనము భర్తృభావనచేతను స్త్రీలుజేయదగును. తనచేతను స్థాపించబడిన పార్థివ, స్వర్ణ, రజిత, శిలా, దారు ప్రతిమలయందు స్పృశించి పూజించదగును. పూజాప్రకారము లనేకములున్నవి వాటిలోనేదైనను జేయదగును.

గంధాదినివేదాంతము పంచోపచారపూజ, అర్ఘ్యపాద్యాచమన మధుపర్కాసనము లైదును పూర్వోక్త పంచోపచారము లైదును పది యుపచారములు.

ఇటుపైని షోడశోపచారములను జెప్పుదుము. ఆసనము స్వాగతమర్ఘ్యము పాద్యము ఆచమనము మధుపర్కాచమనము స్నానము వస్త్రము ఆభరణము గంధపుష్ప ధూపదీపములు నైవేద్యము వందనము.

ఇటుమీద పదెనిమిదియుపచారములు-ఆసనమావాహనమర్ఘ్యముపాద్యమాచమనము స్నానము వస్త్రముపవీతము భూషణములు గంధము పుష్పము ధూపము దీపము నైవేద్యము మాల్యమనులేపనము నమస్కారము విసర్జనము.

ఇరువదారుపచారముల నీపైని వ్రాసెదము. ఆసనమభ్యంజనము మర్దనానలుగుపుడిచివేయుట నేయితో స్నానము ధూపముపాద్యమర్ఘ్యమాచమనము పంచామృతస్నానము మధుపర్కము తిరుగనాచమించుట వస్త్రము యజ్ఞోపవీతము అలంకారము గంధను పుష్పము ధూపను దీపము తాంబూలము నైవేద్యము పుష్పమాల్యాను లేపనశయ్యాచామరవ్యజనములుఅద్దమునుజూపుట ఛత్రనమస్కార ప్రదక్షిణ నమస్కారగీతవాద్య దానస్తుతి హోమ దక్షిణ దంతకాష్ఠప్రదానోద్వాసనములు- ఈప్రకారమాచార చింతామణియందున జెప్పబడెను. అవిన్నికామ్యపూజయందువికల్పములువిభవానుసారముగ జేయవలయును. వినాయకునకొకటి సూర్యునకు రెండు శంకరునకుమూడు కేశవునకు నాలుగు అశ్వత్థమునకారునొకటియును ప్రదక్షిణము లొనర్పవలెనని బహ్వృచపరిశిష్టము. చండికి యొకటి, సూర్యునికొకనొకటి, వినాయకునకుమూడు, విష్ణువునకు నాలుగు, శివునకర్థప్రదక్షిణమును జేయవలయుననగా వృషభముమొదలుచండికేశునివరకు చండికేశుడుమొదలు సోమసూత్రమువరకు తిరుగతిరుగ నీప్రకారమె ప్రదక్షిణమొనర్పవలెను. యతులకపసవ్యము- బ్రహ్మచారులకుసవ్యము- సవ్యాపసవ్యము గృహస్థులకు నిటుల శివప్రదక్షిణవిధి. ప్రదక్షిణత్రయమును శివాలయమునకు జేయుమనియాగ్నేయపురాణము. సవ్యముగవెళ్లి తిరుగ సవ్యముగ ప్రదక్షిణమొనర్పవలెను. సోమసూత్రమును దాటరాదని లింగపురాణము- వక్షము చేతను శిరస్సు చేతను మనోవాక్యముల చేతను పాదపాణి జానువుల చేతను భూమిని స్పృశించి చేయునది యష్టాంగప్రణామము.

మార్జన మర్చనము బలికర్మ భోజనములు దేవతీర్థముచే జేయవలెనని హారీతులు. ఉశికపంచుచేనెట్టిపుణ్యమోజయంతియందుపవసించుటచేనెట్టిసుకృ

తమో తులసీపూజనముచే నట్టిఫలమగునని గరుడపురాణము. శతపుష్పము బి ల్వపత్రము సంపెంగ గన్నేరు తెల్లమోదుగ తగరపుష్పము తెల్లపుష్పవనమా ల అశోకపుష్పము సేవంతిపుష్పము కుబ్జ మాలతీ త్రిసంధ్యము శ్వేతపుష్పము మ ల్లె జాజికుసుమ మన్నిపుష్పములకంటె నతిశయమైనదగుచున్నది. ఉత్తరేణి,భృం గరాజము, జమ్మి, చంద్రపత్రి, బిల్వము, కుశపత్రము, దవనము, మరువము, వీ టికంటె బిల్వపత్రముశ్రేష్ఠము. దానికంటె తులసి శ్రేష్ఠము. వీటిచిగుళ్లు విష్ణ్వా రాధనకు ప్రశస్తములు. తెల్లవిసి నల్లవిసివృక్షములయొక్క పుష్పములనెవరుబూ జింతురో వారికి విష్ణుప్రసన్నుడగునని- నంకీసపుష్ప సింధూరము త్రిసంధికకు సుమము రెండు విధములయినవిన్ని నందంతి కేతకి బండిగురివింద మాలతీపుష్ప ము అంకుడుపుష్ప ఘుస్తృణము కుమారీ పిట్లను పరిమాదముచేతనున్న శివ పూజను చేయరాదు. మరునాటినీళ్లు, పరిఘమది నుంచుదు తెచ్చినపుష్పపత్రాదులు ను బూజింపరాదని స్కాందపురాణము. తులసి, అవిశ, బిల్వపత్రములను గం గోదకమును పర్యుషితమైనను బరిగ్రహించదగునని విష్ణురహస్యము.

ప్రతిమలయందున విష్ణ్వాద్యర్చనముచేతనగు ఫలాదికము ప్రథమాధ్యా యమందున ప్రకటించుటచేతను దిరుగ మాచేతను చెప్పబలేదు.

శూద్రవైశ్వదేవప్రకారః॥

పంచయజ్ఞవిధానంతు గృహీతవ్యంనహాపయేత్। యథా॥ బ్రహ్మయజ్ఞోదేవ యజ్ఞఃపిత్రృయజ్ఞస్తథైవచ। భూతయజ్ఞోనృయజ్ఞశ్చపంచయజ్ఞాఃప్రకీర్తితాః॥ స చలౌకికాగ్నౌకార్యః। వైవాహికాగ్నౌ విత్యాచార్య ఇతివిజ్ఞానేశ్వరాః। అత ఏవతంత్రరత్నే స్థపతేష్టిర్లౌకికే ఇత్యుక్తా శూద్రాణాం పురాణశ్రవణాధికా రాత్తన్మంత్రోవైశ్వదేవస్తైఃకార్యః। తథామార్కండేయపురాణే॥ తత స్స్వపూజ వేద్వహ్నిందద్యాచ్చైవాహుతీఃక్రమాత్॥ప్రథమాంబ్రహ్మణేదద్యాత్ప్రజానాం పతయేతతః। తృతీయాంచైవ గృహ్యాభ్యఃకశ్యపాయతథాపరాం। తతోనుమత యేదద్యా ద్దద్యాద్గృహబలింతతః। పర్జన్యాభ్యోధరిత్రీణాందద్యాత్తుమణికేత్రి యం। వాయవే ప్రతిదిక్ప్రశ్చ దిగ్భ్యః ప్రాచ్యాదితః క్రమాత్। బ్రహ్మణేచాం తరిక్షాయ సూర్యాయచ యథాక్రమం। విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో విశ్వభూతే భ్యఏవచ। ఉషసేభూతపతయే దద్యాచ్చోత్తరతస్తతః। స్వధానమఇత్యుక్త్వాపి తృభ్యశ్చాపి దక్షిణే। కృత్వాపసవ్యంవాయవ్యాంయక్ష్మైతత్రేవనేజనం।తతస్తో యముపాదాయ తేషాంనామ్నానిక్షిపేద్బుధః॥ విష్ణుపురాణేప్యేవంహోమము

క్త్వాబలౌవిశేషఉక్తః॥ తచ్ఛేషంమణికేపృథ్వీ పర్జన్యేభ్యఃక్షిపేత్తతః। ద్వారేధా
తుర్విధాతుశ్చమధ్యేచ బ్రహ్మణేక్షిపేత్। మణికేతథాపాసనసన్నిధౌ॥ యద్వాఉ
దధానేపృథ్వీపర్జన్యాదిబలిః॥ ఇంద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ తథేందవే।
ప్రాచ్యాదిషుబుధోదద్యాద్ధుతశేషాత్మకంబలిం। ప్రాగుత్తరేచదిగ్భాగేధన్వంత
రిబలింవిదుః। వాయవ్యేవాయవేదిక్షుసమస్తాసుతతోదిశాం। బ్రహ్మణేచాంతరిక్షా
య భానవేచక్షిపేద్బలిం। విశ్వేదేవా న్విశ్వనూతాం స్తపోవిశ్వపతీన్పితౄన్।
యక్ష్మాణంచ సముద్దిశ్య బలిందద్యాన్మహేశ్వర॥ కాత్యాయనసూత్రేపి॥ ఇదమేవ బ
లిహరణం కించిన్న్యూనం। తేనసూత్రేపీదమేవ॥ తత్ర॥ స్వాహాకారేణనమస్కారో
మంత్రశ్చాద్రోవిధీయతఇతిభాష్యోక్తే హోమే స్వాహాశబ్దో బలౌనమశ్శబ్ద ఇతి
స్మృతికౌముదీ తన్న నమస్కారమంత్రేణేత్యేతద్విరోధాత్। తచ్చబలిదానంగృ
హ్యదేశేషుకార్యం। అగ్నేః పశ్చాద్వా॥ అథప్రయోగః॥ దర్భహస్తః ఆచమ్యతూ
ష్ణీం ప్రాణానాయమ్యవా దేశకాలౌస్మృత్వా పంచసూనాపనుత్త్యై పరమే
శ్వరప్రీత్యర్థంవైశ్వదేవంకరిష్యఇతిసంకల్ప్యస్థండిలంసమృజ్యోపలిప్యోల్లిఖ్యాంగు
ష్ఠానామికాభ్యాంమృదముద్ధృత్యాభ్యుక్ష్య లౌకికాగ్నింసంస్థాప్యాగ్నయేనమః।
ముఖంయస్సర్వదేవానాం హవ్యభుక్కవ్యభుక్తథా। పితౄణాంచ నమస్తస్మైవి
ష్ణవేపావకాత్మనే ఇతిసంపూజ్య పర్యుక్ష్యాగ్నౌచరుపాకంకృత్వా గృహాన్నేన
తండులైరాజ్యప్లుతైః ఫలైర్వాజుహుయాత్। తద్ద్రవ్యమగ్నౌ నిధాయోద్ధాస్యాభ్యు
క్ష్యహస్తేన ఘృతప్లుతం జుహుయాత్। ఆహుతిర్ద్రవ్యవశ పర్వపూరికా ఆమలిక
మాత్రావా। స్వధా అగ్నయేనమః ఇదమగ్నయేనమమేతిత్యాగః। ఏవమగ్రేపి।
వాయవే। సూర్యాయ। ప్రజాపతయే। అగ్నయే। బ్రహ్మణే ఇతిషట్। ఇతిశాకల
సూత్రే॥ అథపారాణః॥ బ్రహ్మణే। ప్రజాపతయే। గృహ్యాభ్యః। కశ్యపాయ।
అనుమతయే।విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః।అగ్నయేస్విష్టకృతఇతి। తతఃపర్యుక్ష్యవిభూతిం
ధృత్వానమస్కుర్యాత్॥విజ్ఞానేశ్వరమతే।దేవతాభ్యఃపితృభ్యశ్చమహాయోగిభ్య
ఏవచ। నమస్స్వధాయైస్వాహాయైనిత్యమేవనమోనమఇత్యేతేనసకృద్ధోమః। నమ
ఇత్యేవమంత్రేణహోమఇత్యేకే॥ మదనపారిజాతే పరిశిష్టే॥ శాకంవాయదివా
పత్రం మూలంవాయదివాఫలం, సంకల్పమేద్యదాహారేతేనాగ్నౌ జుహుయా
దపి॥ వ్యాసః॥ జుహుయాత్సర్పిషాభ్యక్తంతైలక్షారవివర్జితం। దధ్యక్తంపయసా
భ్యక్తం తదభావేంభసాపివా॥ చతుర్వింశతిమతే॥ అలాభేయేనకేనాపి ఫలశాకో
దకాదిభిః। పయోదధి ఘృతైఃకుర్యాద్వైశ్వదేవం స్రువేణతు। హస్తేనాగ్న్యాది
భిః కుర్యాదద్భిరంజలినాజలే। ఇతి దేవయజ్ఞః॥

శూద్రుల వైశ్వదేవము.

గృహస్థుపంచయజ్ఞములను నిత్యమును జేయకనుండరాదు. బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞ మనుష్య యజ్ఞములైదును పంచయజ్ఞ సంజ్ఞ కలవని యెఱుఁగుము. ఇవి లౌకికాగ్నిచేతను జేయవలసినది. స్మార్తాగ్నియందున జేయుమని యాచార్యుల మతమని విజ్ఞానయోగి. అదిగనుకనే తంత్రరత్నమందు స్థపతేష్టి లౌకికాగ్నియందు జెప్పబడినది. శూద్రులకు పురాణశ్రవణాధికారము న్నందున పురాణోక్తమైన వైశ్వదేవము వారలచే జేయవగినదని మార్కండేయపురాణోక్తమగపరచెదము.

వహ్నిని బూజించి యాహుతులను గ్రమముగ నివ్వవలసినది. మునట బ్రహ్మకు ప్రజాపతికి తరువాతను గృహ్యాలకు కశ్యపునకు అనుమతికొరకు నాహుతులనిచ్చి గృహబలినివ్వవలసినది. పర్జన్యాదకు ధరిత్రులకు బౌపాసనసన్నిధినివ్వవలసినది. వాయుదేవునకు ప్రతిదిక్కునకును ప్రాగ్వ్యాదిగాను బ్రహ్మకంతరిక్షమునకు సూర్యునకు విశ్వేదేవతలకు విశ్వభూతములకు ఉషస్సునకు భూతపతికొఱకును బలిదానమునుత్తరముమున జేయవలయును. పితృదేవతలకు స్వధానమః యని యనుచు దక్షిణాభిముఖుడై యపసవ్యమునచ్చుకొని వాయవ్యదిశను, యక్ష్మకొరకటనే మునుపటి యుదకమునుచల్లి యట్టుపైని యుదకమును స్వీకరించి వారినామములచేతనగాపైని బలిహరణము జేసినవారలనరిపేరులను జెప్పియుదకమునుపైనిచల్లవలెను. విష్ణుపురాణమందీలాగునే పూర్వము జెప్పి బలిహరణమందు విశేషము జెప్పబడెను

బలిహరణశేషమౌపాసనాగ్నిసన్నిధినాయువనందున పర్జన్యులకొరకు క్షేపణము చెయవలెను. ద్వారమందు ధాతకును విధాతకును మధ్యమందు బ్రహ్మకును బలిహరణము జేయవలయును. లేదా ఉదకమందు పృథివ్యుజ్జ్వాది బలిని జేయవలెను. హుతశేషమును బలిని ఇంద్రునకు, యమునకు, వరుణునకు, చంద్రునకును, ప్రాగ్దక్షిణ పశ్చిమోత్తరములయందున బలినివ్వవలెను. ఈశానదిశను ధన్వంతరికిని వాయవ్యదిక్కున వాయుదేవునకును సమస్తదిక్కులనుందునంతరిక్షరూపుడగు బ్రహ్మకు సూర్యునకు బలినివ్వవలెను. విశ్వేదేవతలకు సకలమగు భూతములకు తపస్సులకు విశ్వపతులకు ఋషులకుయక్ష్మునకు బలిని జేయవలెను. కాత్యాయనసూత్రమందించుకతక్కువగానిటువలెనె జెప్పబడెను. గానశూద్రునకిటువలెనే జేయవగును. స్వాహాకారనమస్కారమంత్రములుశూద్రునకునువిధించబడెననిన,మహాభారతోక్తివలన- హోమమందుస్వాహాశబ్దము

బలిహరణమునందు నమస్శబ్దమును మంత్రములనుగా గ్రహించుమని స్మృతికౌ
ముది- అదిగాను- నమస్కారమంత్రముచేతనసిన వచనమునకు విరోధమగుటవ
లన- బలిదానము గృహప్రదేశమందున లేక నగ్నికి పశ్చాద్భాగమందనైన జే
యదగును. ఇటుపైని ప్రయోగమును జెప్పెదము. హస్తమందున దర్భలుంచుకొని
యాచమించి యమంత్రకముగ ప్రాణాయామమొనర్చి దేశకాలములను స్మరించి
పంచసూనపరిహారార్థమై పరమేశ్వరప్రీతికొరకు వైశ్వదేవమును జేయుచున్నా
నని సంకల్పమునుజేసి స్థండిలమున మార్జనమొనర్చి యలికి ఉల్లేఖనమొనర్చి అంగు
ష్ఠానామికలచే మృత్తికనువెత్తి యభ్యుక్షణమొనర్చి లౌకికాగ్నిని స్థాపించి య
గ్నికినమస్కారముజేసి- ఎవడు సర్వదేవతలకును ముఖము హవ్యభోక్తయు క
వ్యభోక్తయు నగ్నిస్వరూపుడు నగుచున్నాడో సట్టివిష్ణువుకొరకు నమస్కార
ము. ఈలాగునబూజించి పర్యుక్షణమొనర్చియగ్నియందున చరుపాకమునుజేసి
గృహాన్నముచేతనైనను యాజ్యప్లుతములైన తండులములచేతనైన ఫలములచేతనై
నజేయదగును. ఆద్రవ్యమగ్నియందుంచి దీసి యభ్యుక్షణమొనర్చిహస్తముచేతను
ఘృతప్లుతమగుద్రవ్యమును హోమమునుజేయవలయును. ఆహుతులుపన్నెండు
పర్వములచే పూరించబడినది యుశీరికకాయ యంత అగ్నికొరకనమస్కారమని
యిది యగ్నికొరకు నాదిగాదని త్యాగము- ఈప్రకారముగానే ముందున్న వా
యుదేవుని కొరకు సూర్యునికి ప్రజాపతి కగ్నికి బ్రహ్మకు నీప్రకారముగా నారు
శాకల హోమమిట్లొనర్చవలెను.

పౌరాణ హోమవిధి-

బ్రహ్మకు ప్రజాపతికి గృహ్యులకు కశ్యపునకు అనుమతికి విశ్వేదేవతల
కు స్విష్టకృత్తుకు నగ్నికి నీయాహుతులిచ్చి పర్యుక్షణమొనర్చి విభూతినిధరించినమ
స్కరించవలెను- విజ్ఞానేశ్వరమతమందైతే దేవతలకొరకు, మహాయోగులకొర
కు, స్వాహాస్వధలకొరకు నిత్యమును నమస్కారమని ఈమంత్రమును జెప్పుచున
కృద్ధోమమొనర్చునని- నమయను మంత్రముచేతను హోమమని గొందరందురు-
కూర, ఆకు, దుంప, పండు నివియేవి యాహారమునకిచ్చయించునోయవి యగ్ని
యందున హోమ మొనర్చుమని మదన పారిజాతమందున పరిశిష్టమందున జె
ప్పబడెను- నేయిచేతను లేక పెరుగు, పాలు లేకనుదకముచేతనైననుతడిపి తైలక్షార
ములులేనిద్రవ్యమును హోమమొనర్చుమని వ్యాసులు. ఫలశాకోదకపయోదధిఘృ
తములతో స్రువమున హస్తముచేనగ్నియందున వైశ్వదేవమును జేయవలయును.
జలమందు జలాంజలిచేత నొనర్చవలెనని చతుర్వింశతిమతమందున జెప్పబడెను-

భూతయజ్ఞః॥

మధ్యేపర్జన్యాయఅద్భ్యః పృథివ్యైద్వారశాఖయోః। ధాత్రేనమః। ఇదం
ధాత్రే। ఏవమగ్రేపి। విధాత్రేనమః। ప్రతిదిశం వాయవే। ప్రతిదిశందిగ్భ్యః। ఇం
ద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ ఇందవే ఈశాన్యాం। ధన్వంతరయే। వాయ
వ్యాం వాయవే. బ్రహ్మణే। అంతరిక్షాయ। సూర్యాయ। ఉత్తరే విశ్వేభ్యో దే
వేభ్యోనమః। విశ్వేభ్యోభూతేభ్యో భూతానాంపతయేనమః। తతఃదక్షిణేప్రా
చీనావీతి పితృభ్యస్స్వధానమః। ఇదంపితృభ్యః। జలస్పర్శః। అయం కాతీయఃప
క్షః। పౌరాణాశ్చ॥ స్వధాశబ్దోనేత్యేకే పాత్రం ప్రక్షాళ్య వాయవ్యేయక్ష్మైతత్తే
ఇతినినయేత్. ఇదంయక్ష్మణే అథనాదేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చేత్యనేనైవ భూతా
బలిః। తేనైవపితృయజ్ఞఇత్యేకే। ఆచారచూడామణౌతు। ఓంభూస్స్వాహేతి వి
ప్రేణోక్తేనమోనమఇతి స్వయంజుహుయాత్। ఏవంవ్యస్తాస్సమస్తాశ్చ। తతోదే
వకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహేతి విప్రేణోక్తేనమఇతిస్వయంహోమః। తే
న్న। నమస్కారేణ వైదికబాధాత్। అగ్నయఇదం ఏవంషట్। తతోయమాయ
స్విష్టకృతేచ భూతావిశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్సర్వేభ్యో భూతేభ్యోనమః। నమఃపితృ
భ్యో నమఇతిదక్షిణే। ఐశానేయక్ష్మైతత్తే। పౌరాణైరేకః। చండాలాదిభ్యోవాయ
సేభ్యశ్చ దక్షిణే ధర్మరాజచిత్రగుప్తాభ్యాం దద్యాదిత్యుక్తం। తతశ్శేషమాదా
య గృహంగణేప్రోక్ష్య ౧౮ ధన్వంతరయే ౧౦ ప్రాచ్యైదిశే ౫ విధాత్రే ౬ వా
యవే ౧౩ ఉదీచ్యై ౨౨ సూర్యాయ ౧౪ ఇంద్రాయ ౧ వాయవే ౨౭ విశ్వప
తయే ౨౧ అంతరిక్షాయ ౪ ధాత్రే ౧౭ ఇందవే ౨౬ భూపతయే ౨౦ బ్రహ్మ
ణే ౧౧ దక్షిణే ౧౮ వాయవే ౨౫ విశ్వేభ్యోభూతేభ్యో ౩ పృథివ్యై ౮ వాయ
వే ౨౪ యక్ష్మణే ౨౩ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో ౨ అద్భ్యః ౧౫ ధర్మరాజాయ
౧౨ ప్రతీచ్యై ౧ పర్జన్యాయ ౨ స్వధాపితృభ్యో ౮ వాయవే పితృభ్యః ౧౫
వరుణాయ॥ ద్వౌశ్వానౌ శ్యామశబలౌ వైవస్వతకులోద్భవౌ। తాభ్యాంపిం
డంప్రదాస్యామి స్యాతామేతౌ వహింసకౌ। శ్వభ్యాంనమఇతి దత్వా పునరా
దాయ; ఐంద్రవారుణ వాయవ్యాం సౌమ్యావై నైఋతాస్తథా। వాయసాఃప్ర
తిగృహ్ణంతు భూతౌపిండంమయార్పితమితి కాకబలిందత్వా ఇదంవాయసేభ్యః
ఇత్యుక్త్వా పునరాదాయ విష్ణుపురాణోక్తైర్మంత్రైర్బలిందద్యాత్॥యథా। దేవా
మనుష్యాః పశవోవయాంసి సిద్ధాస్సయక్షోరగదైత్యసంఘాః। ప్రేతాః పిశా
చాస్తరవస్సమస్తాయేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాప్రదత్తం। ఇదందేవాదిభ్యః॥ పిపీలి

కాః కీటపతంగకాద్యాః బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః। ప్రయాంతు తే తృప్తిమి
దంమయాన్నం తేభ్యోవిసృష్టంసుఖినోభవంతు॥ ఇదంపిపీలికాదిభ్యః॥ యేషాం న
మాతా నపితా నబంధుర్నైవాన్నసిద్ధిర్నతథాన్నమస్తి। తత్తృప్తయేన్నంభువిద
త్తమేతత్తేషాంతుతృప్తింముదితాభవంతు॥ ఇదమనాథబంధుభ్యః॥ భూతాని
సర్వాణితథాన్నమేతదహంచ విష్ణుర్నయతోన్యదస్తి। తస్మాదహం భూతనికాయ
భూతమన్నంప్రయచ్ఛామిభవాయ తేషాం।ఇదంభూతేభ్యః॥ చతుర్దశోభూతగ
ణోయఏషతత్రస్థితాయేఖిలభూతసంఘాః।తృప్త్యర్థమన్నంహిమయావిసృష్టం
తేషామిదంతేముదితాభవంతు।ఇదంభూతగణాదిభ్యః॥ఇత్యుచ్చార్యనరోదద్యా
దన్నంశ్రద్ధాసమన్వితః।భువిభూతోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయోయతః। శ్వ
చండాలవిహంగానాం భువిదద్యాత్తతోనరః। యేచాన్యేపతితాః కేచిదపుత్రాః
భువిమానవాః। తతోగోదోహమాత్రంవై కాలంతిష్ఠేద్గృహాంగణఇతి। తతఃకు
ష్ఠాదిపతిత పాపరోగిశ్వపచాదిభ్యో దద్యాదితినాగదేవాహ్నికే హరిహరభా
ష్యేచ। ఏతేతద్వైశ్వదేవం ద్విజానాం సాయంప్రాతరుక్తంతత్రైవ। శూద్రా
ణాందివసైవ నతుసాయం। పంచయజ్ఞమాత్రోక్తేః వైశ్వదేవవిధ్యభావాత్। త
దాహజమదగ్నిః। వైశ్వదేవం తథా రాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతంతథా। మహాతః
పంచయజ్ఞాంస్తుదివైవేత్యాహ ధర్మవిత్॥ తేనరాత్రౌవైశ్వదేవఃపంచయజ్ఞభిన్న
త్వాన్నశూద్రస్యేతి సంక్షేపః॥

భూతయజ్ఞము.

మధ్యను పర్జన్యునికొఱకు ఉదకములకొఱకు పృధివికొఱకు ద్వారశాఖల
కొఱకు ధాతకొఱకునమస్కారమిది ధాతకొఱకొరకిటువలెనే ముందును జె
ప్పదగును-విధాతకొఱకు ప్రతిదిక్కుయందునవాయువుకొఱకుప్రతిదిక్కునున్ను
ఇంద్రునకుధర్మరాజుకొఱకు వరుణునకు చంద్రునకు ఈశాన్యదిక్కుయందు ధ
న్వంతరికి వాయువ్యదిక్కుయందు వాయువునకు అంతరిక్షుడగు బ్రహ్మకు సూ
ర్యునికొఱకు ఉత్తరమందు విశ్వేదేవతలకునమస్కారము సమస్తభూతములకొ
రకు భూతములకధిపతికొరకు నమస్కారమనవలెను- ఆపయిని దక్షిణమందు
ప్రాచీనావీతిగానుండి పితృభ్యస్స్వధానమః యని యిదిపితృదేవతలకొఱకని జ
లస్పర్శమని- ఇదికాతీయపక్షము- పౌరాణికమతముచేతను స్వధాశబ్దము లేదని
కొందరిమతము- పాత్రమును గడగి వాయవ్యమందు యక్ష్మకొరకిదియని పాత్ర
పూరణమునుజేయవలయును- ఇది యక్ష్మకొరకు లేదా దేవతలకొరకు పితృదే
వతలకొరకు మహాయోగులకొరకు స్వాహాస్వధలకొరకు నిత్యమునమస్కారమ

నే మంత్రముచేత భూమియందు బలినిచ్చుటచేతనే పిత్రయజ్ఞమని గొందరందురు- ఆచారచూడామణియందయితే- ఓంభూస్స్వాహాయని బ్రాహ్మణుడుచ్చరించగా సమోనమః యని శూద్రుడనుచు హోమమును జేయుచునెను- ఈప్రకారముగా వేరువేరుగాఅగ్నియు వ్యాహృతిహోమముచెయ్యవలెను- అటుపయిని దేవకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహాయని బ్రాహ్మణుడుచెప్పగా నమఃఅని స్వయముహోమము- అదిగాదు- నమస్కారమునకు వైదికబాధవల్లనుంచి- ఇదియగ్నికని పూర్వోక్తప్రకారముగా నారుమారుచ్చరించి యాహుతిహోమమొనర్చవలెను- అటుపయిని యమునకు స్విష్టకృతనిహోమము భూమియందు విశ్వేదేవతలకు సకలభూతములకును పిత్రుదేవతలకును నమస్కారమని- దక్షిణమందు ఈశాన్యభాగమున యక్ష్మకిదియని పురాణమంత్రముచేత నొకటి చండాలాదులకొరకు కాకులకొరకును. దక్షిణదిశను ధర్మరాజచిత్రగుప్తులకొరకు నివ్వవలసినదని జెప్పబడినది-

అటుపయిని శేషమును బుచ్చుకొని గృహాంగణమందుసప్రోక్షించి ౧౮ ధన్వంతరికి ౧౦ ప్రాగ్దిశికొరకు ౫ విధాతకు ౬ వాయువునకు ౧౩ ఉత్తరదిక్కునకు ౨౨ సూర్యునకు ౧౪ ఇంద్రునకు ౧ వాయువునకు ౨౭ విశ్వపతికి ౨౧ అంతరిక్షమునకు ౪ ధాతకు ౧౭ చంద్రునకు ౨౬ భూపతికి ౨ బ్రహ్మకు౧౧దక్షిణమునకు ౧౮ వాయువునకు ౨౫ సకలభూతములకొరకును ౩ భూమికి ౮ వాయువునకు ౨౪ యక్ష్మకు ౨౩ సకలదేవతలకొరకు ౨ ఉదకములకొరకు ౧౫ధర్మరాజునకు ౧౨ ప్రతీచికి ౧ పర్జన్యునకు ౨ స్వధాకారమతో పిత్రుదేవతలకొరకు ౮ వాయువునకు పిత్రుదేవతలకొరకు ౧౫ వరుణునకు.

శ్యామశబలులను యముని గృహమందున బుట్టిన శునకములకొరకు పిండమునిచ్చెదయవిన్నుహింసించేవి గాకుండుగాక శునకములకొరకు నమస్కారమని బలినిచ్చి దిమగ్రహించి ఇంద్రవరుణవాయు నైఋతిసంబంధులయిన సౌమ్యులగు వాయసములు భూమియందున నేనర్పించిన బలిని గ్రహింపుదురుగాక యని కాకబలినిచ్చి యిదివాయసములకొరకని బలిగా తిరుగస్వీకరించి విష్ణుపురాణమందునజెప్పిన మంత్రములచేత బలినివ్వవలసినది.

అవినేవనిన.

దేవతలు మనుష్యులు పశువులు పక్షులు సిద్ధులు యక్షులురగులు దైత్యులు ప్రేతపిశాచములు వృక్షములు మరియు నెవరు నాచేనివ్వబడిన యన్నమిచ్చయించుదురో, దేవతాదులకొరకును చీమలుపురుగులు రెక్కలుగలపురుగులుమొ

దలగునవి కర్మబద్ధులై యాకలిమొంది యుండన్ని ప్రాణులు నీయన్నముచేత్తృ ప్తినొందవలెనట్టిప్రాణుల కివ్వబడెం. సుఖులయ్యెందురుగాక- ఇదిపిపీలి కాదులకు.

ఎవలకు తల్లితండ్రిబంధువులును లేకనన్నముదొరకకుందురో వారల తృప్తికొరకు భూమియందియన్న ముంచబడినది- వారలుతృప్తులయి సుఖింతురుగాక- ఇదియనాధలగు బంధువులకొరకు.

సకలభూతము లీయన్నము నేను విష్ణువుకంటె వేరుగాము. అదికారణముచేత ప్రాణిసముదాయమై చేయబడిన యన్నమును వాటియుత్పత్తికొరకిచ్చెదను- ఇవి భూతములకొరకు.

పదునాలుగు విధములగు భూతసముదాయమునకు నాయూ మిగిలినవాటియందుండిన సకలభూతములకును తృప్తికొరకీయన్నమునాచే విడువబడెను. వారలకీయన్నము- వారుసంతుష్టులగుదురుగాక- ఇది భూతగణాదులకొరకు- ఇటులుచ్చరించి శ్రద్ధాళువైభూమియందున భూతోపకారముకొరకు సర్వమునకాశ్రయుడగు గృహస్థు భూతయజ్ఞమును జేయవలెను.

ఇటుమీద శునకచండాల పక్షులకును పతితులకు నపుంసకులకును భూమియందన్నమివ్వవలెను- తదనంతరమందున గోవును బితుకుకాలముపరకును గృహాంగణమందతిథికొరకుప్రతీక్షించియుండవలెను. అటువైపతితులకు కుష్ఠాది పాపరోగులకు చండాలాదులకివ్వవలెనని ..గదేవాహ్నిక.. ..దును హరిహరభాష్యమందును జెప్పబడెను- ఈవైశ్వదేవమాగ్రంథములయందు ద్విజులకుసాయంప్రాతఃకాలములను జెప్పబడెను- శూద్రులకు పగటియందునమాత్రమెగాని సాయంకాలమున లేదనియును జెప్పిరి- పంచయజ్ఞమాత్రమెనియమించి వైశ్వదేవవిధిని జెప్పకుండుటవలన నటుల జనుదగ్ని వైశ్వదేవమును బలిహరణమును రాత్రియందునమాత్రమే జేయవలెను- ఉత్తరమైన పంచయజ్ఞములనుపగటియందునమాత్రమె జేయవలెననెను- అందువలన పంచయజ్ఞములకంటె వేరైన వైశ్వదేవము రాత్రియందున శూద్రులకు లేదని సంక్షేపము.

నిత్యశ్రాద్ధవిధిః॥

తత్పృధక్కార్యంనవా। శ్రాద్ధంవా పిత్రుయజ్ఞస్స్యాత్పిత్రోర్బలిరధాపి వేతి ఛందోగపరిశిష్టాత్। మనుః।ఏకమప్యాశయేద్విప్రం పార్ణామప్యన్వహంగృహీ॥ ప్రచేతాః॥ నామంత్రణంనహోమశ్చ నావాహనవిసర్జనే। నపిండదానంనసురాన్నిత్యే కుర్యాద్ద్విజోత్తమః॥ వ్యాసః॥ నావాహనం స్వధాకారః పిండా

గ్నౌకరణాదికం। బ్రహ్మచర్యాదినియమో విశ్వేదేవాస్తథైవచ। తత్తుషట్పురుషంజ్ఞేయం దక్షిణాపిండవర్జితం। దక్షిణాయాం వికల్పః। కించిద్దత్వా విసర్జయేదితి ప్రచేతసోక్తేః॥ అథప్రయోగః॥ ఆచమ్య దేశకాలౌస్మృత్వా నిత్యశ్రాద్ధం కరిష్యఇత్యుక్త్వాఽస్మత్పితృపితామహప్రపితామహానాం కాశ్యపగోత్రాణామముకదాసానాం। ఏవంమాతామహప్రమాతామహవృద్ధప్రమాతామహానాం సపత్నీకానాంస్థానేక్షణఃకర్తవ్యః। ఇతిక్షణందత్వాపిత్రాదయోమాతామహాదయశ్చ ఇదంవః పాద్యమితిపాద్యందత్వాచమ్యోదఙ్ముఖం కుశాసనే ఉపవిశ్యపిత్రూణాం మాతామహానాంచేద మాసనం పిత్రోక్షణఃక్రియతాం। ప్రాప్నోతుభవాన్ప్రాప్నవానిత్యుక్తేపితరో మాతామహాశ్చ ఏషవోగంధః। ఇమానిపుష్పాణి ధూపోదీపఆచ్ఛాదనంచేతిదత్వా ఘృతార్ఘ్యం తాం వాచయిత్వా ద్విగుణమామాన్న ముపకల్ప్యపోక్ష్యపాత్రేమాలభ్యతిలాన్వికీర్య। అన్నేంగుష్ఠందత్వా పితరః ఇదంవః ఆమాన్నం ద్విగుణం సమాంసం సోపస్కరం గవ్యేయంభూతః గంధరో విప్రః బ్రహ్మరూపమిదం పితృభ్యః కాశ్యపగోత్రేభ్యోముకదాసేభ్యో వసురాదిత్యస్వరూపేభ్యస్తథా మాతామహాదిభ్యశ్చైవమాయం స్వధాసంపద్యతాంనమః। దత్తమక్షయ్యమస్తు। బ్రహ్మోర్పణమస్తు। మధుర్షిణోరుక్త్వా సుప్రోక్షితమస్తు। శివా ఆపస్సంతు। సౌమనస్యమస్తు। అక్షతంచాస్తు। దీర్ఘమాయురస్తు। శ్రేయశ్చాస్తు। పితరస్స్వస్తీతిబ్రూతే। పిత్రూణాం గోదత్తం నిదక్షయ్యమస్తు। దక్షిణాందద్యాన్నవాపి తావత్యశక్తౌ। పితృబలినైవనిత్యశ్రాద్ధసిద్ధిః॥ ఇతినిత్యశ్రాద్ధం॥

వైశ్వదేవభూతయజ్ఞపితృయజ్ఞ కరణేన యద్దృష్టాదృష్టఫలంలభతే నరస్తత్సర్వదృష్టాంతం సయుక్తికం ప్రథమాధ్యాయే ఽస్మాభిరుక్తం॥

నిత్యశ్రాద్ధ విధానము.

ఇటుమీద నిత్యశ్రాద్ధవిధానమును జెప్పుచున్నారము. అదివేరేచెయ్యవలసినదా కాదా. శ్రాద్ధముయినను పితృబలియయినను పితృయజ్ఞమయినను ఛందోగపరిశిష్టమువలన నొకబ్రాహ్మణునికియినను షణ్ణవత్యులందును నిత్యశ్రాద్ధమందునను నిత్యమును భుజింపజేయదగునని మనువు.

ఆమంత్రణము హోమము ఆవాహనోద్వాసనములు పిండప్రదానము విశ్వేదేవారాధనయునునిత్యశ్రాద్ధమందునజేయరాదనిప్రచేతసులు. ఆవాహనస్వధాకారాగ్నౌకరణపిండదానబ్రహ్మచర్యాదినియమము విశ్వేదేవారాధనయును దక్షిణాదానమును నిత్యశ్రాద్ధమందున బనిలేదనివ్యాసులు. దక్షిణాదానము నించుక చేయవచ్చునని ప్రచేతసులు జెప్పుటచేతను విభవముగలిగిన నివ్వదగును.

ఇటుపైని నిత్యశ్రాద్ధప్రయోగమును జెప్పుదుము-

ఆచమనమొనర్చి దేశకాల స్మరణచేసి నిత్య శ్రాద్ధమును జేసెదనని బలికి మాపితృపితామహులగు కాశ్యపగోత్రులైన సపత్నీసహితులగుఫలానాదాసులకు, నిటులనే మా తాతమహప్రపితామహవృద్ధప్రపితామహులు పత్నీసహితుల స్థానమందు క్షణమివ్వవలెను- పితృతాదులకును మాతామహాదులకును పాద్యమని పాద్యమిచ్చి యాచమించి యుత్తరముఖముగ కుశాసనమునగూర్చుని పితరులకు మాతామహులకిది యాసనమని పిత్రేక్షణము జేయబడుగాక పొందుదురుగాకనిన బొందితిమని బలికినవాడగుచుండగ పితరులకును మాతామహులకు నిదిగంధమిదిపుష్పమిదిధూపమిదియాచ్ఛాదనమని యిచ్చి పూర్ణులమయితిమని బలికించి యామమగుభక్షణద్రవ్యము ద్విగుణముగ సంగ్రహించి ప్రోక్షణచేసి పాత్రనుస్వీకరించి తిలలనుజల్లి యాపదార్థములపయిని యంగుష్ఠముంచి ఓపితృదేవతలారా ఆమాన్నము ద్విగుణమయినా భోజన పర్యాప్తమయిన దయినా వ్యంజనములతోగూడ ఇదిమీకొరకనియు నీభూమిగయ బ్రాహ్మణుడుగ దాధరుడగువిష్ణువు బ్రహ్మరూపమయిన దీయామద్రవ్యము ఇది పితృదేవతలకొరకు కాశ్యపగోత్రులగుఫలానాదాసులగు వసురుద్రాదిత్యస్వరూపులగువారికి,నటువలెనే మా తాతామహాదులకునీయామము స్వధయౌ . కిది యక్షయమౌగాక బ్రహ్మార్పణమౌగాక అధునినిమ్మారని బాగుగాచూడబడినదౌగాక నుదకములుమంగళప్రదములౌగాక యోగ్యమయిన మనస్సౌగాక కొట్టబడనిదౌగాక దీర్ఘమగునాయువౌగాక శ్రేయస్సౌగాక- ఓపితృదేవతలారా మంగళమని బలుకవలెను- పితృదేవతలకేదివ్వబడినదదియక్షయ్యమౌగాక- దక్షిణనివ్వవచ్చును లేక నశక్తుడు మానవచ్చును- పితృబలిచేతనే నిత్యశ్రాద్ధసిద్ధియగును-

వైశ్వదేవ భూతయజ్ఞ పితృయజ్ఞములొనర్చుటచేత నెట్టిదృష్టాదృష్టఫలమును పురుషుడొందునోయది సదృష్టాంతముతో యుక్తిసహితముగ ప్రథమాధ్యాయమున మాచే జెప్పబడినది-

మ ను ష్య య జ్ఞః॥

సర్వాఅస్యదేవతా గృహానాగచ్ఛంతియస్యైవంబ్రాహ్మణోవిద్వాన్గృహేషుభ్యేతి తమభ్యుపక్షిద్ధతః ప్రాణదేవతాండపశమంతీతి హారీతః॥ బృహస్పతిః॥ ప్రియతేస్వాగతేనాగ్నిరాసనేనశతక్రతుః। పితరఃపాదశౌచేన భోజనేనప్రజాపతిః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అశ్వనీనో తిథిర్జ్ఞేయః శ్రోత్రియో వేదపారగః। మాన్యావేతౌ గృహస్థస్య బ్రహ్మలోకమభీప్సతః॥ అతిథింశ్రోత్రియంతృప్త మాసీమాంతమ

నువ్రజేత్॥ యమః॥ నపృచ్ఛేత్ గోత్రశరణం దేశంనామకులంశ్రుతం। అధ్వానో భ్యాగతంవిప్రం భోజనార్థముపస్థితం॥ విష్ణుపురాణే॥ దినేతిథౌతువిముఖేగతేయా త్పాతకం నృణాం। తదేవాష్టగుణం పుంసాంసూర్యేచవిముఖేగతే॥ విముఖేసూ ర్యాస్తేఇత్యర్థః। రాత్రౌస్థలాంతరగమనాసంభవాద్దివాప్రతిషేధనాదతీవపా తకమిత్యుక్తం। తతోతిథింప్రతీక్ష్య పాదౌప్రక్షాళ్యసంపూజ్యాయాన్నం నివేద్య కస్మైచిద్విప్రాయవా సనకాదిమనుష్యేభ్య ఇదంనమమేత్యుక్త్వా దద్యాత్।ఇదం నిత్యశ్రాద్ధాత్పృగితి హరిహరః॥ విష్ణుపురాణే॥ ఇష్టోవాయదివాద్వేష్యో మూ ర్ఖఃపండితఏవవా। సంప్రాప్తోవైశ్వదేవాంతే సోతిథిస్స్వర్గసంక్రమః॥

మనుష్యయజ్ఞము.

విద్వాంసుడగుబ్రాహ్మణుడెవరిగృహమునకు వచ్చునో సకలదేవతలును వాడింటికివచ్చెదరు ప్రాణదేవతలును సంతుష్టినొందుచున్నవనిహారీతుడు అతిథి యొక్క-స్వాగతముచేతనగ్ని- యాసనదానముచేనింద్రుడు- పాదప్రక్షాళనచేత పితృదేవతలు- భోజనముచేబ్రహ్మయునుప్రీతులగుదురనిబృహస్పతి- రేపటిదుండ నివాడనగా నొకతిథికంటె నధికముండనివాడతిథి- వేదాధ్యాయుడగు శ్రోత్రి యుడనతిథి- వీరలుబ్రహ్మలోకము నొందనిచ్ఛగల గృహస్థుకు పూజనీయులు- శ్రోత్రియుడగు తృప్తుడయినయతిథితో నూరిమేరమట్టుకును కూడా వెళ్లవలెనని యాజ్ఞవల్కి-

భోజనార్థము వచ్చిన బ్రాహ్మణునియొక్క- గోత్రమును దేశమును నా మమును కులమును శ్రుతమునునడుగగూడదని యముడు. పగటియందున దిర స్కృతుడై యతిథి వెళ్లుటచే నెట్టిపాతకము గృహస్థునకగునో దానికెనిమిది రె ట్లుదోషము రాత్రివిముఖుడై యతిథివెళ్లిన బొందగలడని విష్ణుపురాణము. రా త్రియందున స్థలాంతరగమనమునకవకాశము లేనందున బగలియందతిథి ప్రతి షేధముకంటె రాత్రియందధికపాతకమొందునని జెప్పిరి.

అటుపైని యతిథిని ప్రతీక్షించి పాదములనుగడిగి యర్చించి యన్నద్రవ్య మునిచ్చియైన లేకమరియొక విప్రునకైనను సనకాది మనుష్యులకొరకిది వాదిగా దని తనస్వత్వపరిత్యాగమును జేసి యివ్వవలెనిది నిత్యశ్రాద్ధమునకు ముందుగాజే యుమనిహరిహరులు. ఇష్టుడైన విరోధియైన మూర్ఖుడైన పండితుడైన వైశ్వదే వాంతమందువచ్చినవాడతిథి- వానిబూజించిన స్వర్గమిచ్చునని విష్ణుపురాణము.

గోగ్రాసః॥

గవాంగ్రాసంచ కుర్వీతనిత్యమేవ సమాహితః। గవాంకండూయనంస్పృ

ర్థం గ్రాసమాహ్నికమేవ చేతి ఋష్యశృంగః॥ మంత్రస్తు॥ సౌరభేయా స్సర్వహితాః పవిత్రాః పాపనాశనాః। ప్రతిగృహ్ణంత్విమంగ్రాసం గావస్త్రైలోక్యమాతరః। సురభేత్వం జగన్మాత దేవి విష్ణుపదేస్థితా। గ్రాసం గృహాణ మద్దత్తం గోమాతస్త్రాతుమర్హసి॥ తృణోదకేనసంయుక్తం ప్రదద్యాచ్చగవాహ్నికం। కపిలాశతదానస్యఫలంవింద్యాన్న సంశయ ఇతిభవిష్యోత్తరపురాణే॥ గవాహ్నికమహోరాత్రిపర్యాప్తంగోభక్ష్యం॥ మంత్రస్తు॥ పంచభూతేశవపుష్యేపవిత్రే సూర్యసంభవే। ప్రతీచ్ఛేమం మయాదత్తం సౌరభేయినమోస్తుతే॥

గోగ్రాస విధానము.

నిత్యమును గోవులకు గ్రాసమును సమాహితుడై యివ్వవలెను. గోవులను గోకుట స్పృశించుట గ్రాసమిచ్చుట ఇవియాహ్నికమని ఋష్యశృంగులు. సౌరభేయులు సర్వమునకు హితులు పవిత్రులు పాపమును బోగొట్టువారలు గోవులు మూడులోకములకును తల్లులు యీగ్రాసమును గ్రహించవలెను. ఓసురభీదేవి నీవు జగన్మాతవు విష్ణుపదమందుండినదానవు- నాచేనివ్వబడిన గ్రాసమును గ్రహించుము. ఓగోమాత నివ్వు రక్షించుటకు తగుదువని మంత్రము. తృణోదకముతోగూడిన గవాహ్నికమివ్వవలెను. కపిలాగోశతదానతుల్యఫలమును నిస్సందేహముగ నందువలననగునని భవిష్యోత్తరపురాణమందు- గవాహ్నికమనగా గోవుకొక పగలును రాత్రిరి సరిపడు భక్ష్యము.

ఓమంగళప్రదురాలా పంచభూతస్వరూపురాలా, పవిత్రమైనదానా, పుణ్యమైనదానా, సూర్యునివలనబుట్టినదానా, ఓసౌరభేయి నాచేనివ్వబడిన దీని ప్రతిగ్రహించుమని మంత్రము.

భోజనవిధిః॥

బాలవృద్ధగర్భిణ్యాతుర సఖీబాంధవాదీన్సంభోజ్య పాణిపాదం ప్రక్షాళ్య శుచౌదేశేరహసి। చతురశ్రం త్రికోణంచ వర్తులంచార్ధచంద్రకం। కర్తవ్యమానుపూర్వేణబ్రాహ్మణాదిషు మండలమితివ్యాసోక్తమర్ధచంద్రం శూద్రస్యాభ్యుక్షణం మతమితిశంఖోక్తమభ్యుక్షణంవాకృత్వా। పంచాశత్పలికం కాంస్యం ద్వ్యధికం భోజనాయవై। గృహస్థైస్తు సదాకార్యమభావే హేమరాప్యయోరిత్యత్రిప్రోక్తం కాంస్యాదిపాత్రే పరివిష్టమన్నం ప్రాఙ్ముఖోపవిష్టో మౌనీ ఘృతాక్తంపరిషిచ్య ధర్మరాజాయనమః।చిత్రాయనమః। చిత్రగుప్తాయనమః। ప్రేతేభ్యోనమఇతి దక్షిణతో బలిందత్వా జలంప్రాశ్యదేవతీర్థేన సాంగుష్ఠేన తూ

ష్ణీంనమఇత్యేవవా పంచగ్రాసాన్ప్రాశ్య యథాసుఖంభుంజీయాత్। నోచ్ఛిష్టం గ్రహయేదాజ్యంజగ్ధ్వాశిష్టంనసంత్యజేదిత్యాదిత్యపురాణే॥ భోజనంతునని శ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞః కథంచన। అన్యత్రదధ్నఃక్షీరాజ్యక్షౌద్రసక్తుభ్యఏవచ॥ ఇతి పులస్త్యః॥ నైకహస్తేనచజలం శూద్రేణావర్జితంపిబేదితివృద్ధమనుః॥ ఇత్యాదిద్వి జవచ్ఛూద్రేజ్ఞేయం॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్టంసమాదాయ సర్వస్మాత్కించిదాచమన్। ఉ చ్ఛిష్టభాగధేయేభ్య స్సోదకేనిర్వపేద్భువిదేవల॥ భోజనాంతే పునర్జలంప్రా శ్య శేషంసించేత్। మంత్రస్తు॥ రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినాం। అర్థినా ముదకందత్తమక్షయ్యముపతిష్ఠతు॥ తతో ముఖపాణిపాదంప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య జానునీస్పృష్ట్వా పునరాచమ్య। అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తం మయాన్నం జ రయత్వశేషం। సుఖం మమైతత్పరిణామసంభవం యచ్ఛత్వరోగో మమ చాస్తు దే వః॥ అగస్త్యం కుంభకర్ణంచ శమీంచబడబానలం। ఆహారపరిణామార్థంస్మరామి చవృకోదర మిత్యుదరం సంస్పృశ్య। తాంబూలంప్రాశ్య ద్విజవ్యాసాపురాణ శ్రవణస్వజాతివృత్త్యాధర్మార్థ కామసేవనేనావశ్యమహశ్శేషంనయేత్॥ భక్ష్యా భక్ష్యపేయాపేయ పచనరచనాదీని ప్రథమాధ్యాయేస్మాభిర్విస్తృతాని తస్మాద త్రన విస్తృతాని॥

భోజనవిధానము.

బాలులను, వృద్ధులను, గర్భిణీస్త్రీలను, రోగులను, సఖులను, సంబంధు లను ముందుగ భుజింపజేసి పాణి పాదములను గడిగి శుభ్రస్థలమందు రహ స్యమందు వ్యాసోక్తప్రకారముగా నర్ధచంద్రాకారమండల మొనర్చికొని లేక శంఖునిచేత చెప్పబడిన ప్రోక్షణమైనను జేసి యేబది రెండు పలములయెత్తనగా ౩౨౦ గుంజములొకపలమట్టి ౫౨ పలములెత్తుకంచు కంచమైనను లేక వెండిబం గారు కంచములయందైనను గృహస్థు భుజించవలెనను యత్రివాక్యప్రకారము కాంస్యాదిపాత్రలయందుంచబడిన యన్నమును ప్రాఙ్ముఖముగగూర్చుండి మౌని యై నేయిచేతను తడపబడినది ప్రోక్షించి ధర్మరాజుకొరకు చిత్రగుప్తులకొరకు ప్రేతలకొరకు నమస్కారమని దక్షిణదిశను బలినిచ్చి జలప్రాశనమును జేసి యంం గుష్ఠముతో గూడిన దేవతీర్థముచేతను మౌనముగా నన్యాయని మైదుగ్రాసముల ను ప్రాశనజేసి సుఖము నతిక్రమించకుండగ భుజించవలెను.

ఉచ్ఛిష్టమగు నాజ్యమును గ్రహించరాదు భక్షణశేషమును విడువరాద ని యాదిత్యపురాణమందు- దధిక్షీరాజ్యమధుసక్తువ్యతిరేకమగుభక్ష్యమును నిశ్శే షముగ ప్రాజ్ఞుడుభుజించరాదని పులస్త్యులు- శూద్రులచేతను తేబడినదియు నే

కహస్తముచేతనున్ను జలపానమొనర్చరాదని వృద్ధమనువు-ఇవిమొదలగుధర్మములను శూద్రుడుద్విజులవలెనే నాచరించవలెనని తెలియదగును.

భుజించిన యన్నియుచ్ఛిష్టపదార్థములనుంచిన్ని యించుకంతదీసి యాచమించియుచ్ఛిష్టభాగమునుభుజించువారలకునుదకముతో భూమియందివ్వవలయునని దేవలుడు- భోజనానంతరమందు దిరుగజలప్రాశనజేసి శేషమునుసేచనజేయవలయును- అపుణ్యస్థానమయినరౌరవమందు పద్మార్బుదసంఖ్యగలవారలై యుదకార్థులగువారలకీయుదకమివ్వబడెను- అక్షయ్యముగాకయని మంత్రోచ్చారణజేయవలెను. అటుపయినిముఖమునుపాణిపాదములను ప్రక్షాళనజేసి రెండుపర్యాయములాచమించి జానువులను స్పృశించి దిరుగనాచమించియగస్త్యులగ్నిబడబానలము నాచేభుజింపబడినయన్నమును నిశ్శేషముగజీర్ణమునుజేతురుగాక- జీర్ణసంబంధమయినసుఖమౌగాక- దేవుడురోగములేకుండజేయుగాక- అగస్త్యులనుకుంభకర్ణునిశమీవృక్షమునుబడబానలమును భీముని యాహారపరిణామార్థముకొరకు స్మరించుచు వ్వానినియుదరమునుస్పృశించవలెను.

తాంబూలమును వేసికొని బ్రాహ్మణద్వారాపురాణశ్రవణమును స్వజాతిధర్మాచరణచే ధర్మార్థకామముల నార్జించుటయందు దినశేషమును వెళ్లించదగును- భక్షించదగినవి తగనవి- పానమొనర్చదగినవియుం గూడనవియు పచనరచనాదికమును ప్రథమాధ్యాయమందునమాచేవిస్తరించబడెను- అదికారణమువలన నిచటం దిరుగజెప్పుటలేదు.

తతో రాత్రౌ రవి- పర్వ- సంక్రమ- వ్యతీపాత- వైధృతి- శ్రాద్ధతత్పూర్వదినరాత్రిషు ద్వితీయవారం నభుంజీయాత్। తద్భిన్నరాత్రిషు ద్వితీయవారం యామాంతరం భుక్త్వా। అగస్త్యేనమః। మాధవాయనమః। ముచుకుందాయనమః। కపిలాయనమః। ఆస్తికాయనమఇతి నత్వా ప్రాచ్యాం దక్షిణతోవా శిరః కృత్వా స్వపేత్॥

అటుపయినియాదివారమున- పర్వములయందు- సంక్రమణములయందు- వ్యతీపాతయోగమున- వైధృతిని- శ్రాద్ధదినతత్పూర్వదినములయొక్క రాత్రులయందున భుజించరాదు- తదితరరాత్రులయందు యామాంతరమందునభుజించి యగస్త్యులవారికి మాధవులకు ముచికుందులకు కపిలునకాస్తికునకును నమస్కరించి ప్రాగ్దిశనైన, దక్షిణదిశనైన శిరస్సునుంచి నిద్రించవలెను.

దారోపగమః॥

తత్రస్త్రీయాఋతావాద్యదినచతుష్టైకాదశత్రయోదశ వర్జషోడశ

దినముక్తే చతుర్థీషష్ఠ్యష్టమీ చతుర్దశీపర్వవ్యయశ్రాద్ధతత్పూర్వ దినభిన్నాయాం రాత్రౌ శనిరవిభౌమవర్జం; భరణీకృత్తికార్ద్రా మఘాపూర్వా విశాఖా జ్యేష్ఠా మూల పూర్వాభాద్ర జన్మసంక్రమ వ్యతీపాతవైధృతివర్జం। సమరాత్రౌ సంగం కృత్వామూత్రాత్త్రిగుణం శౌచం స్నానంచకుర్యాత్। అన్యతౌతు స్నానవర్జంకృత్వాస్వపేత్॥

పూర్వాధ్యాయే ఒ స్త్రాభిశ్శ్వేతకేతు పాంచాలనందికేశ్వరవాత్స్యాయనాదిమతానుసారేణ రతిరహస్యాదీని సాధారణాపరకీయా పరిగ్రహ పరిహరణాదీని స్వప్నదృష్టారిష్టేష్టఫలానిచ తచ్ఛాంతిప్రకారానిచ ప్రకటితాని తానిదృష్ట్వాచరేదాహ్నికం వర్ణసాధారణ ధర్మత్వాత్॥

దారోపగమము.

ఆశయనమందు ఋతుమతియగు తనభార్యయొక్క ౧౬ రాత్రులలో మొదటినాలుగు రాత్రులను ౧౧, ౧౩ రాత్రులను వర్జించి మిగిలిన ౧౦ రాత్రులయందు చతుర్థీ షష్ఠి అష్టమీ చతుర్దశ్యమావాస్య పౌర్ణమాసులయందు శ్రాద్ధతత్పూర్వదినముల రాత్రులందును శనిరవిభౌమ రాత్రులందును, భరణీకృత్తికార్ద్రామఘాపూర్వావిశాఖాజ్యేష్ఠామూలపూర్వాభాద్ర నక్షత్రములయందు జన్మదినమందు సంక్రమవ్యతీపాతవైధృతులయందును వర్జించి సమరాత్రిని సంగమమునుజేసి మూత్రముకంటె త్రిగుణశౌచమును స్నానముజేయవలయును. ఋతుకాలవ్యతిరేకదినములయందు స్నానమును జేయక నే నిద్రించవలెను.

పూర్వాధ్యాయమందున మాచేతను శ్వేతకేతు పాంచాలనందికేశ్వరవాత్స్యాయనాదిమతానుసారముచేతనురతిరహస్యాదులనుసాధారణాపరకీయా పరిత్యాగమావశ్యకమనియును, స్వప్నమందున గనపడిన యిష్టానిష్టఫలములు, నరిష్టశాంతులును, పూర్వాధ్యాయమందున విశేషముగ ప్రకటించుటవలన దిరుగజెప్పుటలేదదిజూచి వర్ణసాధారణ ధర్మములౌటవలననాచరించదగును.

శూద్రాహ్నికమిదంధర్మ్యం ద్వితీయాధ్యాయమీరితం।కుర్వన్నహరహశ్శూద్రస్స్వర్గం ప్రాప్నోత్యసంశయః॥

ధర్మ్యమగు ఈ శూద్రాహ్నికము రెండవ యధ్యాయముగా నాచే జెప్పబడెను. శూద్రుడు ప్రతిదిన మిటులాచరించినేని నిస్సంశయముగ స్వర్గ తుడగును.

ఇతి శ్రీమదశేషర్షి స్తుతిపాత్ర విశ్వామిత్ర పౌత్రధనంజయసగోత్ర మంత్రక్షత్త్ర కుల పవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణరాజపుత్రేణ రుంధతీసమా

నపాతివ్రత్యాది ధర్మయుత యువతీ శిరోమణీ శ్రీబుచ్చివేంకయాంబికా గర్భశుక్తి ముక్తాఫలేన శ్రీనారాయణగజపతిరాజన్యేన రచితాయాం మునిభావబోధిన్యామాచారకాండే ప్తిమ్నూద్రాహ్నికో నామద్వితీయోధ్యాయః॥

ఇది శ్రీమదఖిల మునీంద్ర సంస్తుతిపాత్రపుణ్య విశ్వామిత్ర పాత్రివరధనంజయగోత్ర సన్మంత్రకృష్ణపుత్ర సద్వంశపవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణాహ్వయ భూరమాణాత్మజులో యరుంధతికి తుల్యమగునట్టి విమలపాతివ్రత్యావివిధసౌశీల్యాది గుణవతీశిరోమణియగుఘన బుచ్చివేంక యాంబాగర్భభూరిశుక్తి క్రమరత్నినారాయణ గజపతిన్నృప ఘనలకృతి మునిభావబోధినిని యుక్తమాహ్నికాధ్యాయమున శాద్రవమవనివేలయు॥

సంపూర్ణము.

10210